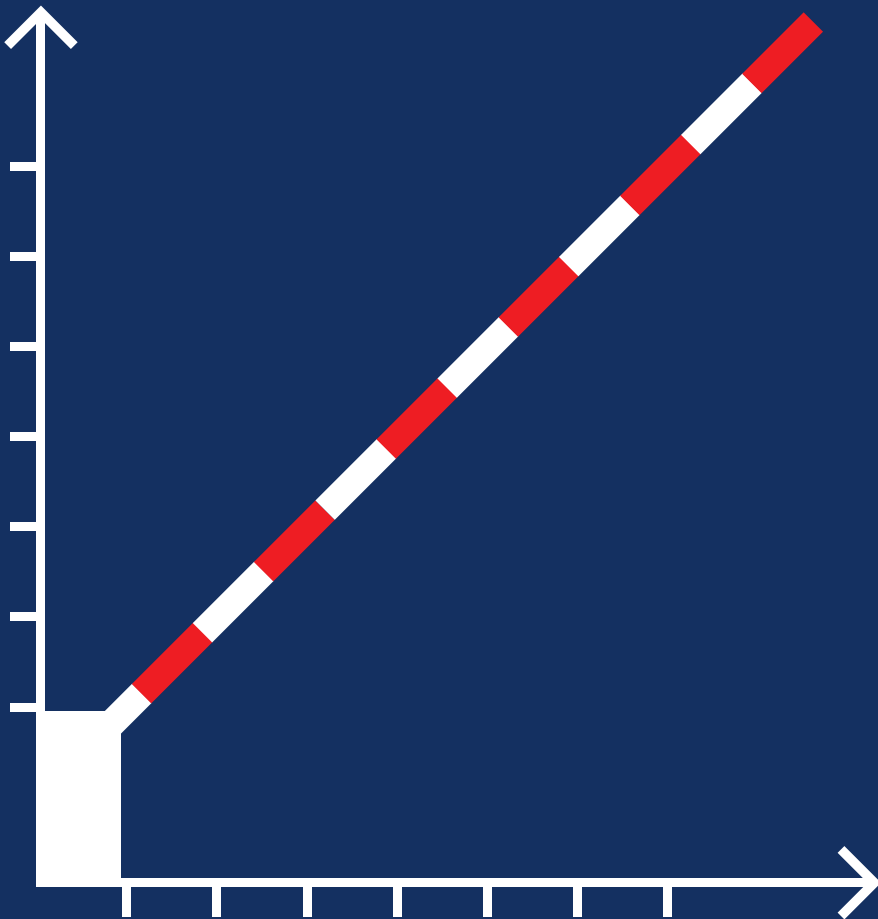

Monika Szynol

**Od beneficjenta do donatora
Współpraca rozwojowa
w polityce zagranicznej Polski
w latach 1989–2020**

**Od beneficjenta do donatora
Współpraca rozwojowa
w polityce zagranicznej Polski
w latach 1989–2020**

Monika Szynol

**Od beneficjenta do donatora
Współpraca rozwojowa
w polityce zagranicznej Polski
w latach 1989–2020**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2024

Recenzje

dr hab. Hanna Dumała, prof. UMCS

dr hab. Beata Przybylska-Maszner, prof. UAM

Patronat

Spis treści

9 _____ Wykaz najczęściej stosowanych skrótów

13 _____ Wstęp

Rozdział I

Polska jako beneficjent pomocy zagranicznej

- 40 _____ 1.1. Współpraca rozwojowa w założeniach polityki zagranicznej Polski w latach 1989–2004
- 47 _____ 1.2. Współpraca z międzynarodowymi organizacjami finansowymi
- 57 _____ 1.3. Redukcja i restrukturyzacja zadłużenia zagranicznego
- 62 _____ 1.4. Pomoc bezzwrotna w ramach PHARE/Phare
- 72 _____ 1.5. Wnioski dla przyszłego donatora

Rozdział II

Kształtowanie polskiego systemu współpracy rozwojowej: od Strategii do Ustawy

- 81 _____ 2.1. Współpraca rozwojowa jako zadanie polityki zagranicznej Polski w latach 2004–2011
- 86 _____ 2.2. Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju (2003 rok)
- 101 _____ 2.3. *Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*
- 156 _____ 2.4. Prawne uwarunkowania współpracy rozwojowej Polski

Rozdział III

Określanie tożsamości donatora:

Wieloletnie programy współpracy rozwojowej

- 163 _____ 3.1. Wzrost znaczenia współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski
- 170 _____ 3.2. *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015.
Solidarność – demokracja – rozwój*
- 188 _____ 3.3. *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*
- 218 _____ 3.4. Zasoby finansowe polskiej współpracy rozwojowej
- 229 _____ 3.5. Specjalizacja geograficzna i tematyczna współpracy rozwojowej Polski

Rozdział IV

Rozwój demokracji i społeczeństwa obywatelskiego: działania na rzecz państw Partnerstwa Wschodniego

- 244 _____ 4.1. Państwa Partnerstwa Wschodniego we współpracy rozwojowej Polski
336 _____ 4.2. Eksport demokracji na Wschód?

Rozdział V

Pomiędzy zobowiązaniami i interesami: działania na rzecz wybranych państw rozwijających się

- 343 _____ 5.1. Bałkany Zachodnie
353 _____ 5.2. Afryka Subsaharyjska
391 _____ 5.3. Afryka Północna
406 _____ 5.4. Bliski Wschód
445 _____ 5.5. Azja Centralna i Południowa
476 _____ 5.6. Daleki Wschód
494 _____ 5.7. Przewaga interesów?

Rozdział VI

Polska w wielostronnej współpracy rozwojowej

- 502 _____ 6.1. Transfer polskiej ODA kanałami multilateralnymi
505 _____ 6.2. Unia Europejska
530 _____ 6.3. System Narodów Zjednoczonych
541 _____ 6.4. Grupa Banku Światowego
548 _____ 6.5. Regionalne banki rozwoju
554 _____ 6.6. Pozostałe kanały wielostronne
561 _____ 6.7. Bilateralizacja transferowanej przez Polskę pomocy multilateralnej
577 _____ 6.8. Podsumowanie

587 _____ **Zakończenie. Efektywność polskiej współpracy rozwojowej**

Aneksy

- 627 _____ Aneks 1: Milenijne Cele Rozwoju
628 _____ Aneks 2: Cele Zrównoważonego Rozwoju oraz wybrane zadania z nimi powiązane

- 634 _____ Aneks 3: Pomoc spełniająca kryteria ODA dystrybuowana przez PRL w latach 1975-1989 (mln USD)
- 636 _____ Aneks 4: Pomoc zagraniczna (OA/ODA) udzielona Polsce w latach 1990-2004 (mln USD)
- 639 _____ Aneks 5: Podsumowanie polskich wydatków na ODA w latach 1998-2020 zgodnie z danymi MSZ oraz OECD (mln USD i PLN)
- 641 _____ Aneks 6: Kierunki dystrybucji polskiej ODA dwustronnej w latach 1998-2020 (mln USD)
-
- 649 _____ **Spis tabel i wykresów**
- 653 _____ **Bibliografia**
- 755 _____ **Indeks nazwisk**
- 757 _____ **Summary**

Wykaz najczęściej stosowanych skrótów

AAA	Accra Agenda for Action – Plan działań z Akry
AAAA	Addis Ababa Action Agenda – Plan działania z Addis Abeby
AIIB	Asian Infrastructure Investment Bank – Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych
AKP	African, Caribbean and Pacific Group of States – grupa państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku
ARTF	Afghanistan Reconstruction Trust Fund – Fundusz Powierniczy na rzecz Odbudowy Afganistanu
CERF	Central Emergency Response Fund – Centralny Fundusz Reagowania Kryzysowego
CSP	Country Strategy Paper – krajowa strategia pomocy
DAC OECD	Development Assistance Committee OECD – Komitet Pomocy Rozwojowej OECD
DWR	Departament Współpracy Rozwojowej
DWWR	Departament Wdrażania Współpracy Rozwojowej
EAEU	Eurasian Economic Union – Euroazjatycka Unia Gospodarcza
EBI	European Investment Bank – Europejski Bank Inwestycyjny
EBOIR	Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju
EDF	European Development Fund – Europejski Fundusz Rozwoju
EED	European Endowment for Democracy – Europejski Fundusz na rzecz Demokracji
ENP	European Neighbourhood Policy – Europejska Polityka Sąsiedztwa
FAO	Food and Agriculture Organization of the UN – Organizacja NZ ds. Wyżywienia i Rolnictwa
GHD	Good Humanitarian Donorship – Zasady Dobrej Pomocy Humanitarnej
GPEDC	Global Partnership for Effective Development Co-operation – Globalne Partnerstwo na rzecz Skuteczności Współpracy Rozwojowej
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries – najbardziej zadłużone, ubogie państwa
HLF	High Level Forum on Aid Effectiveness – Forum Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy

IDA	International Development Association – Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju
LDCs	Least Developed Countries – najsłabiej rozwinięte państwa
LICs	Low Income Countries – państwa o niskim dochodzie
LMICs	Lower Middle Income Countries – państwa o niższym średnim dochodzie
LRRD	Linking Relief, Rehabilitation and Development – łączenie pomocy, rekonstrukcji i rozwoju
MBOIR/BS	Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (Bank Światowy)
MDGs	Millennium Development Goals – Milenijne Cele Rozwoju
MDRI	Multilateral Debt Relief Initiative – Wielostronna inicjatywa spłaty zadłużenia
MFW	Międzynarodowy Fundusz Walutowy
MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NATO	North Atlantic Treaty Organization – Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
OA	Official Aid – pomoc oficjalna
ODA	Official Development Assistance – oficjalna pomoc rozwojowa
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
OHCHR	Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights – Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Praw Człowieka
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OOF	Other Official Flows – pozostałe transfery oficjalne
PCD	Policy Coherence for Development – spójność polityki na rzecz rozwoju
PCSD	Policy Coherence for Sustainable Development – spójność polityki na rzecz zrównoważonego rozwoju
PDA	Private Development Assistance – prywatna pomoc rozwojowa
PHARE	Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economies – Program restrukturyzacji gospodarek Polski i Węgier
PRSP	Poverty Reduction Strategy Paper – strategia redukcji ubóstwa
PRT	Provincial Reconstruction Team – Zespół Odbudowy Prowincji

PW	Partnerstwo Wschodnie
SDGs	Sustainable Development Goals – Cele Zrównoważonego Rozwoju
UE	Unia Europejska
UMICs	Upper Middle Income Countries – państwa o wyższym średnim dochodzie
UNDEF	United Nations Democracy Fund – Fundusz NZ na rzecz Demokracji
UNDP	United Nations Development Programme – Program NZ ds. Rozwoju
UNEP	United Nations Environment Programme – Program Środowiskowy NZ
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizacja NZ dla Wychowania, Nauki i Kultury
UNFPA	United Nations Population Fund – Fundusz Ludnościowy NZ
UN-HABITAT	United Nations Human Settlements Programme – Program NZ ds. Osiedli Ludzkich
UNHCR	Office of the United Nations High Commissioner for Refugees – Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców
UNICEF	United Nations Children’s Fund – Fundusz NZ na rzecz Dzieci
UNIDO	United Nations Industrial Development Organization – Organizacja NZ ds. Rozwoju Przemysłowego
UNOCHA	United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs – Biuro NZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej
UNRWA	United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East – Agenda NZ dla Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie oraz Robót Publicznych
WASH	Water, Sanitation and Hygiene – woda, warunki sanitarne, higiena
WFP	World Food Programme – Światowy Program Żywnościowy
WHO	World Health Organization – Światowa Organizacja Zdrowia

Współpraca rozwojowa (ang. *development cooperation*) to – jak wskazał Paweł Bagiński – „wszechstronna współpraca pomiędzy krajami Północy i Południa, instytucjami międzynarodowymi oraz podmiotami niepublicznymi (w tym organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorstwami), mająca na celu zniwelowanie różnic w poziomie rozwoju pomiędzy krajami i regionami świata poprzez podniesienie poziomu życia w krajach najsłabiej rozwiniętych oraz redukcję, a docelowo eliminację ubóstwa i innych problemów wiążących się z zacofaniem i niedorozwojem”¹. Jest to termin, który upowszechnił się w XXI wieku, odzwierciedlając tym samym nowe trendy międzynarodowych aktywności pomocowych, spośród których wymienić należy przede wszystkim proliferację ich donatorów (nie tylko rządowych i międzyrządowych, ale także w ramach drugiego i trzeciego sektora), której efektem stało się zwiększanie finansowego wolumenu pomocy. Zaczęto zatem coraz większą wagę przywiązywać do efektywności podejmowanych inicjatyw (ang. *aid effectiveness*), co wpłynęło na dostrzeżenie kluczowej roli państw rozwijających się i ich odpowiedzialności za podnoszenie własnego poziomu rozwoju gospodarczo-społecznego. W tego następstwie pojawił się postulat zacieśniania partnerskich relacji pomiędzy donatorami i beneficjentami, w tym zagwarantowania podmiotowości państw rozwijających się, jako że pomiędzy interesami donatorów i potrzebami beneficjentów istnieją liczne współzależności. Wreszcie przyznano, że relacje między stronami mogą być obustronnie korzystne, ponieważ niwelowanie dysproporcji rozwojowych generuje zyski zarówno dla dawców, jak i biorców pomocy. Wcześniej stosowany termin – „pomoc rozwojowa” (ang. *development aid*) – koncentrował się bowiem na jednostronnej strukturze działań, legitymizującej asymetrię stron: państwo-donator (podmiot rozwinięty, bogaty) przekazuje pomoc państwu-beneficjentowi (podmiotowi rozwijającemu się, biednemu), zgodnie z postawionymi przez

1 Wstęp, [w:] P. Bagiński, K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju. Ewolucja, stan obecny i perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 13.

siebie warunkami, by przede wszystkim realizować swoje priorytety, a niekoniecznie odpowiadać na potrzeby rozwojowe adresata². Kiedy te są jednak uwzględnione, a beneficjent ma swój udział w procesie projektowania i implementacji pomocy, przeradza się ona we współpracę, której wspólnym i nadrzędnym celem pozostaje osiągnięcie możliwie najwyższego poziomu rozwoju.

Pomoc rozwojowa – definiowana jako preferencyjne przepływy finansowe i niefinansowe, materialne i niematerialne realizowane bezpośrednio lub pośrednio (poprzez organizacje międzynarodowe i wyspecjalizowane agencje wykonawcze) przez państwa rozwinięte na rzecz państw rozwijających się w celu wsparcia rozwoju społeczno-gospodarczego beneficjentów – pozostaje niemniej kluczowym narzędziem współpracy rozwojowej. Wyjaśnia to stosowanie w aktualnej literaturze przedmiotu tych pojęć zamiennie. W stosunkach międzynarodowych pomoc rozwojowa utożsamiana jest z oficjalną pomocą rozwojową (ODA), czyli koncepcją przedstawioną przez działający w ramach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) Komitet Pomocy Rozwojowej (DAC). Komitet monitorowaniem przepływów pomocowych do państw rozwijających się zajmuje się od 1961 roku, a w 1969 roku ustanowił ODA „złotym standardem” pomocy zagranicznej³, obejmującym te oficjalne transakcje, których celem podstawowym jest promowanie rozwoju gospodarczo-społecznego państw rozwijających się, a które realizowane są na preferencyjnych warunkach finansowych. Na przestrzeni lat kryteria kwalifikowalności ODA zmieniały się, a od 2018 roku Komitet zalicza do niej „przepływy do krajów i terytoriów znajdujących się na *Liście DAC Odbiorców ODA*⁴ oraz do wielostronnych instytucji rozwojowych, które są: 1. dostarczane przez oficjalne podmioty, w tym rządy narodowe i lokalne lub ich agencje wykonawcze, oraz 2. transakcjami, charakteryzującymi się: a. promowaniem rozwoju gospodarczego oraz dobrobytu krajów rozwijających

2 P. Bagiński, *Europejska polityka rozwojowa. Organizacja pomocy Unii Europejskiej dla krajów rozwijających się*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 14.

3 S. Scott, *The accidental birth of “official development assistance”*, „OECD Development Co-operation Working Paper” 2015, no. 24, s. 2–22.

4 Tworzony przez DAC OECD dla celów statystycznych wykaz państw uprawnionych do korzystania z oficjalnej pomocy rozwojowej. Znajdujące się w wykazie państwa i terytoria są kwalifikowane do ODA na podstawie kryterium dochodu narodowego brutto (DNB) *per capita*. Lista dostępna jest na stronie internetowej: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/oda-eligibility-and-conditions/dac-list-of-oda-recipients.html#oda-recipients-list>.

się, b. preferencyjnym charakterem⁵. Co istotne – i co odróżnia oficjalną pomoc rozwojową od innych typów pomocy międzynarodowej – nie kwalifikują się do niej m.in. pomoc militarna (z wyłączeniem wydatków na dostarczanie pomocy humanitarnej przez siły zbrojne donatora), koszty prowadzenia misji pokojowych czy nakłady na energię jądrową (chyba że są one nakierowane na wsparcie jej wykorzystania w celach cywilnych)⁶. Takie ujęcie oficjalnej pomocy rozwojowej zostało zaakceptowane również przez inne organizacje i instytucje międzynarodowe, w tym Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz Unię Europejską (UE).

Warto podkreślić, iż pojmowanie pożądanego kierunku tegoż rozwoju również ewoluowało na przestrzeni lat. W drugiej dekadzie XXI wieku czerpie ono przede wszystkim z idei rozwoju zrównoważonego, zakładającego harmonijny wzrost społeczny i gospodarczy, bez nadwyrężania zasobów środowiska naturalnego⁷. Jako nadrzędny priorytet wskazano zaś redukcję i likwidację ubóstwa, która stała się pierwszym z siedemnastu przyjętych w 2015 roku na forum ONZ Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDGs), zawartych w *Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, będącej kontynuacją wysiłków podjętych w 2000 roku na mocy *Deklaracji Milenijnej* i wypracowanych na jej podstawie Milenijnych Celów Rozwoju (MDGs)⁸. Wśród pozostałych priorytetów znalazły się również m.in. redukcja głodu, zwiększanie dostępu do usług zdrowotnych i edukacji oraz równouprawnienie płci.

Należy jednak odnotować, że współpraca i pomoc rozwojowa mogą być różnie interpretowane, w zależności od obranego paradygmatu badawczego.

Zgodnie z realistycznym i neorealistycznym podejściem do stosunków międzynarodowych pomoc rozwojowa stanowi wyłącznie narzędzie realizacji interesów narodowych państw-donatorów. Takie stanowisko prezentowali m.in.

5 OECD, *Official development assistance – definition and coverage*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance-definition-and-coverage.htm> [dostęp: 29.07.2021].

6 DAC OECD, *Converged Statistical Reporting Directives for the Creditor Reporting System (CRS) and the Annual DAC Questionnaire*, 28 May 2018, DCD/DAC/STAT(2018)9/FINAL.

7 Zob. szerzej: United Nations, *Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992*, New York 1993.

8 *United Nations Millennium Declaration*, United Nations, General Assembly, Fifty-fifth session, 18.09.2000, A/RES/55/2; *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r.*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, 70. sesja, 21.10.2015, A/RES/70/1.

Hans J. Morgenthau⁹, George Liska¹⁰, David A. Baldwin¹¹, Nicholas Eberstadt¹² czy Steven Hook. Ostatni z badaczy dowodził, że pozornie pomocą rozwojową kierują motywacje altruistyczne i humanitarne, jednak po jej analizie ujawniają się narodowe interesy darczyńców oraz interesy aktorów niepaństwowych, występujące zarówno po stronie donatora, jak i beneficjenta¹³. Według tego ujęcia faktycznym celem pomocy jest wsparcie realizacji interesów donatora – strategicznych, politycznych, gospodarczych, społeczno-kulturowych czy związanych z bezpieczeństwem¹⁴. Jak zaś akcentował Carol Lancaster: „Wpływ pomocy na biednych ma charakter incydentalny lub instrumentalny”¹⁵.

Wedle paradygmatu liberalnego i neoliberalnego rozszerzająca się pomoc rozwojowa stanowi odzwierciedlenie woli państw do współpracy w zakresie rozwiązywania problemów, które występują w ramach istniejących pomiędzy nimi współzależności, a także w toku postępującego procesu globalizacji. Zwolennicy tej tradycji zwracają uwagę na duże i konieczne zaangażowanie organizacji międzynarodowych w działalność pomocową oraz optują za inkluzywnymi partnerstwami w tym zakresie, włączającymi m.in. organizacje pozarządowe oraz sektor prywatny¹⁶. Robert O. Keohane i Joseph S. Nye przekonywali, uwzględniając

-
- 9 Badacz koncentrował się na strategicznych i politycznych priorytetach pomocy. H.J. Morgenthau, *A Political Theory of Foreign Aid*, "The American Political Science Review" 1962, vol. 56, no. 2, s. 301–309.
 - 10 Jak stwierdzał: „pomoc zagraniczna jest dziś i jeszcze pozostanie instrumentem władzy i polityki”. G. Liska, *The New Statecraft. Foreign Aid in American Foreign Policy*, University of Chicago Press, Chicago 1964, s. 14.
 - 11 Autor akcentował, że udzielanie pomocy stanowi technikę zarządzania państwem, dzięki której „jeden naród próbuje skłonić inny do działania w pożądanym sposób”. D.A. Baldwin, *Foreign Aid and American Foreign Policy: A Documentary Analysis*, Praeger, New York 1966, s. 3.
 - 12 Odnosząc się do pomocy transferowanej przez Stany Zjednoczone, określał pomoc rozwojową jedną z nowych, powojennych polityk, wspierających projekcję amerykańskiej potęgi. N. Eberstadt, *Foreign Aid and American Purpose*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington 1988, s. 3–4.
 - 13 S.W. Hook, *National Interest and Foreign Aid*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1995, s. 15.
 - 14 Ł. Fyderek, K. Jarecka-Stępień, R. Kurpiewska-Korbut, J. Stępień, *Wprowadzenie do problematyki pomocy rozwojowej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2010, s. 110; D.A. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton 1985, s. 135–136.
 - 15 C. Lancaster, *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics*, University of Chicago Press, Chicago–London 2007, s. 3.
 - 16 Ibidem, s. 3–4.

powagę oraz skalę globalnych problemów, że ich rozwiązaniu przysłużyć może się jedynie multilateralizm¹⁷. Taki sposób działania uzasadniany jest przede wszystkim przekonaniem, że decydującymi motywacjami pomocy nie są strategiczne czy ekonomiczne interesy donatorów, a wielopłaszczyznowe korzyści, możliwe do osiągnięcia dzięki współdziałaniu na podstawie rozpowszechnionych w społeczności międzynarodowej norm, takich jak pokój, bezpieczeństwo czy globalny dobrobyt¹⁸.

Konstruktywiści z kolei odrzucali egoizm determinujący według realistów i neorealistów pomoc rozwojową, przyjmowali zaś – podobnie, jak zwolennicy liberalizmu i neoliberalizmu – konieczność międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju. Za wiodące uznawali jednak czynniki moralny i etyczny, a w działaniach pomocowych widzieli odzwierciedlenie idei, norm i wartości, które powszechnie funkcjonowały w państwach rozwiniętych, zwłaszcza socjaldemokratycznych. Takie ujęcie przedstawiali m.in. Cranford Pratt¹⁹ czy Robert Packenham²⁰. David Lumsdaine stwierdził z kolei: „Humanitarna troska w państwach-donatorach stanowiła główną podstawę pomocy [...] Poparcie dla

17 Odnosząc się do działań Stanów Zjednoczonych m.in. w kontekście eliminacji głodu, badacze ci argumentowali: „cel jest godny [...] Jednak w świecie, który nie jest już zdominowany przez amerykańską potęgę, unilateralne podejście może w dłuższej perspektywie czasowej zaszkodzić celom do osiągnięcia. Jeśli zakłóci ono kooperacyjne stosunki międzynarodowe i podda w wątpliwość amerykańskie motywacje (lub wywoła negatywne reakcje na amerykańskie przekonanie o własnej nieomyślności), takie podejście może zniszczyć podstawę legitymizowanych reżimów międzynarodowych [...] Stany Zjednoczone powinny podejmować działania, ale w kontekście międzynarodowej dyskusji, negocjacji i (jeśli to możliwe) porozumienia”. R.O. Keohane, J.S. Nye, *Power and Interdependence*, HarperCollins, Glenview 1989, s. 236.

18 D.H. Lumsdaine, *Moral Vision in International Politics. The Foreign Aid Regime 1949–1989*, Princeton University Press, Princeton 1993, s. 28–29.

19 Badacz akcentował, że etyka implikuje analogiczną reakcję rządów tak wobec swoich obywateli, jak i w stosunku do obywateli innych państw. Z jednej strony, jak dowodził, w interesie narodowym donatora mieści się dążenie do osiągnięcia porządku międzynarodowego, kierowanego tymi samymi wartościami, które są kluczowe dla jego społeczeństwa, z drugiej zaś – państwo niereagujące na potrzeby ubogich i głodujących w innych krajach najprawdopodobniej nie będzie odpowiadać również na potrzeby rodaków. C. Pratt, *Ethics and Foreign Policy: The Case of Canada's Development Assistance*, [w:] *Towards a New World. Readings in the History of Canadian Foreign Policy*, ed. J.L. Granatstein, Coop Clark Pitman, Toronto 1992, s. 222.

20 Zob. szerzej: R.A. Packenham, *Liberal America and the Third World. Political Development Ideas in Foreign Aid and Social Science*, Princeton University Press, Princeton 1973.

pomocy, będące odpowiedzią na światowe ubóstwo, wynikało głównie z etycznej i humanitarnej troski oraz z przekonania, że długotrwały pokój i dobrobyt jest możliwy tylko w hojnym i sprawiedliwym porządku międzynarodowym, w którym wszyscy mogą się rozwijać²¹.

Nurt globalistyczny postrzega z kolei pomoc rozwojową jako „narzędzie dominujących w centrum światowego kapitalizmu państw, służące im do kontroli oraz eksploatacji krajów rozwijających się”²², ściśle powiązane z zabezpieczeniem eksportu produktów i towarów donatora oraz importem surowców posiadanych przez beneficjenta. Przyjęta przez zwolenników tego paradygmatu wizja stosunków międzynarodowych analizuje zatem pomoc rozwojową przez pryzmat interesu ekonomicznego poszczególnych, uprzywilejowanych grup, które mogą wywodzić się również z krajów rozwijających się, a także dominacji bogatszych nad biedniejszymi i asymetrycznej relacji zależności pomiędzy stronami. Dowodzili tego m.in. Arturo Escobar²³, Graham Hancock (nazywający donatorów „panami ubóstwa” oraz „arystokratami miłosierdzia”)²⁴ czy André G. Frank²⁵. Walter Rodney uznawał zaś pomoc za jedno z narzędzi utrwalających na przestrzeni lat dominację centrum nad peryferiami²⁶.

Niezależnie od obranego paradygmatu, stwierdzić trzeba, że wypracowanie koncepcji ODA oraz uzgodnienie przez państwa członkowskie ONZ globalnej

21 D.H. Lumsdaine, *Moral Vision in International Politics. The Foreign Aid Regime 1949–1989...*, s. 3.

22 C. Lancaster, *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics...*, s. 3.

23 Badacz eksponował, że zdecydowana większość wartości pomocy (80%), będącej w dyspozycji Banku Światowego, przeznaczana jest na kontrakty i wynagrodzenia konsultantów z państw rozwiniętych, istotnie wspierając ich sektor zatrudnienia, zaś największe światowe korporacje – dzięki „pomocowej” aktywności – znajdują swoich kontrahentów w najbiedniejszych krajach. Jak konkludował, „Nie jest to przypadek: jasno pokazuje rolę pomocy rozwojowej w tworzeniu możliwości biznesowych dla interesów elit Pierwszego Świata”. A. Escobar, *Encountering Development. The Making and Unmaking of the Third World*, Princeton University Press, Princeton 1995, s. 166.

24 Zob. szerzej: G. Hancock, *Lords of Poverty. The Power, Prestige, and Corruption of the International Aid Business*, Atlantic Monthly Press, New York 1989.

25 Autor przekonywał, że satelity doświadczają największych skoków rozwojowych nie wtedy, kiedy otrzymują pomoc, lecz wówczas, gdy ich związki z metropoliami są najsłabsze. Kiedy natomiast relacje te ponownie zacieśniają się, „dotychczasowy rozwój i industrializacja zostają zdławione lub zwrócone w kierunkach, które nie są samonapędzające się i obiecujące”. J.D. Cockcroft, A.G. Frank, D.L. Johnson, *Dependence and Underdevelopment. Latin America's Political Economy*, Anchor Books, Garden City 1972, s. 11–12.

26 Zob. szerzej: W. Rodney, *How Europe Underdeveloped Africa*, Howard University Press, Washington 1982.

agendy rozwojowej wyznaczyły granice międzynarodowego systemu pomocy rozwojowej (międzynarodowego systemu pomocowego). Poprzez to pojęcie należy rozumieć uczestników tego systemu (donatorów i beneficjentów ODA), przesłanki uczestnictwa w nim (potrzeby beneficjentów i interesy donatorów), podejmowane w ramach niego działania (stosowane typy i instrumenty pomocowe, alokacje ODA) oraz wszelkie postanowienia i zobowiązania międzynarodowe dotyczące pomocy rozwojowej (np. jej finansowania, efektywności, koordynacji, spójności), stanowiące jednocześnie wytwory tego systemu (jako że sporządzają i przyjmują je wspólnie jego uczestnicy), dookreślające istniejące w nim sprzężenia zwrotne oraz będące środkami jego utrzymania. System ten po II wojnie światowej powstał i rozwijał się po zachodniej stronie żelaznej kurtyny, symbolicznie oddzielającej od siebie dwa, rywalizujące ze sobą bloki. W okresie zimnej wojny państwa Zachodu – ze Stanami Zjednoczonymi na czele – wykorzystywały jednak transfery pomocowe dla państw rozwijających się zwłaszcza w celu umacniania i rozszerzania strefy swoich strategicznych wpływów oraz zabezpieczania własnych interesów gospodarczych, m.in. poprzez zyskiwanie dostępu do surowców naturalnych oraz nowych rynków zbytu dla swoich towarów. Wraz z początkiem XXI wieku międzynarodowy system pomocy rozwojowej ewoluuje w kierunku międzynarodowego systemu współpracy rozwojowej, uwzględniającego obok aktorów rządowych także podmioty niepaństwowe, jak np. organizacje pozarządowe czy prywatnych filantropów, dostarczające prywatną pomoc rozwojową (PDA), a kluczowym dla niego wyzwaniem staje się szerokie partnerstwo pomiędzy wszystkimi uczestnikami, stosującymi różnicowane narzędzia pomocowe w drodze do osiągnięcia wspólnych celów.

W 1989 roku, w związku z wydarzeniami Jesieni Ludów w regionie Europy Środkowej i Wschodniej, zainicjowanej przemianami w Polsce, a następnie zakończeniem dwublokowej konfrontacji pomiędzy Zachodem a Wschodem i upadkiem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR)²⁷, pozycja Polski w środowisku międzynarodowym uległa zasadniczej zmianie. Jedną z tego konsekwencji było dołączenie Polski do międzynarodowego systemu pomocowego, początkowo w charakterze beneficjenta pomocy rozwojowej

27 S. Parzymies, *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945–2004*, Dialog, Warszawa 2004, s. 153–168; W. Roszkowski, *East Central Europe. A Concise History*, Instytut Jagielloński - Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2015, s. 374–419.

udzielanej przez inne państwa oraz organizacje międzynarodowe²⁸. Pozyskiwanie pomocy z zagranicy – tak finansowej, jak i technicznej – stało się jednym z głównych celów polityki zagranicznej państwa, które odzyskało swoją suwerenność, lecz w ramach poradzieckiej schedy obciążone było wysokim zadłużeniem u zachodnich wierzycieli oraz nieprzystającym do standardów demokratycznych i wolnorynkowych systemem politycznym, gospodarczym i społecznym. Proces wspieranej z zewnątrz transformacji miał zaś doprowadzić do osiągnięcia nadrzędnych celów zreorientowanej polityki zagranicznej Polski: przystąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz Unii Europejskiej. Działania na rzecz realizacji priorytetów euroatlantyckiego wektora polityki zagranicznej państwa zmarginalizowały równocześnie znaczenie kontaktów dwustronnych z państwami rozwijającymi się, a problemy gospodarcze ostatniej dekady XX wieku skutecznie uniemożliwiały odgrywanie przez Polskę roli donatora pomocy. Początek nowego wieku, osiągnięcie podstawowego celu polityki zagranicznej w zakresie bezpieczeństwa (dołączenie do NATO 12 marca 1999 roku) oraz bliższa perspektywa realizacji drugiego, gospodarczo-rozwojowego, priorytetu (trwające negocjacje akcesyjne z Unią Europejską) rozszerzyły percepcję polskich decydentów, która przestała koncentrować się na obszarze euroatlantyckim, a pozwoliła na dostrzeżenie także problemów globalnych, wynikających zwłaszcza z pogłębiających się dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego pomiędzy państwami. Odzwierciedleniem tego było sygnowanie *Deklaracji Milenijnej*, którą przyjęto na szczycie Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2000 roku. U progu kolejnego tysiąclecia 189 państw ONZ ustaliło Milenijne Cele Rozwoju, których osiągnięcie w 2015 roku miało być efektem „zbiorowej odpowiedzialności za dochowanie wierności zasadom godnego życia ludzi oraz społecznej równości i sprawiedliwości w skali globalnej”²⁹.

Choć pierwsze transfery ODA zostały wykonane przez Polskę jeszcze w 1998 roku, zaangażowanie państwa w działania na rzecz globalnego rozwoju zwiększało się dopiero od początku XXI wieku, czego wyrazem było m.in. przyjęcie w 2003 roku przez Radę Ministrów *Strategii polskiej współpracy na rzecz*

28 W 1993 roku DAC OECD formalnie zakwalifikował Polskę jako beneficjenta pomocy oficjalnej (OA), skierowanej do państw i terytoriów przechodzących tranzyt, która w 1996 roku została zrównana z oficjalną pomocą rozwojową.

29 *United Nations Millennium Declaration...*

rozwoju³⁰. Konsekwencją akcesji Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej, do której doszło 1 maja 2004 roku, potwierdzającej relatywnie wysoki poziom rozwoju gospodarczego państwa, było także usunięcie Polski z tworzony przez DAC OECD listy beneficjentów ODA oraz zakwalifikowanie jej do grupy państw-donatorów oficjalnej pomocy rozwojowej. W następstwie zaliczenia części składki członkowskiej wpłacanej od 2004 roku do unijnego budżetu do ODA dynamicznie zwiększył się wolumen polskiej pomocy (z 42,52 mln USD w 2003 roku do 164,74 mln USD w 2004 roku³¹), a wiążącym się z akcesją zobowiązaniem stało się także prawne i programowe uregulowanie tej sfery działalności zewnętrznej państwa, zwiększającej swoje znaczenie w ramach polityki wschodniej Polski oraz bilateralnych relacji z państwami rozwijającymi się.

Pomimo że polscy decydenci zdawali sobie sprawę z tego, że przynależność do Unii Europejskiej – dostarczającej wraz ze swoimi państwami członkowskimi corocznie połowę globalnej ODA – zwiększa oczekiwania wobec aktywności Polski w tym zakresie³², prawno-instytucjonalny system polskiej pomocy został utworzony dopiero za sprawą *Ustawy z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*. Ustawa doprecyzowała organizację, zasady i formy kooperacji podejmowanej z państwami rozwijającymi się (zgodnie z klasyfikacją DAC OECD), wyróżniając spośród nich kraje objęte unijnym programem Partnerstwa Wschodniego. Wskazała, iż realizowana przez organy administracji rządowej w ramach solidarności międzynarodowej współpraca obejmuje pomoc rozwojową, pomoc humanitarną, a jej częścią jest także edukacja globalna. Co istotne, dodano przy tym, że stosowanie głównego narzędzia tejże kooperacji, za jakie uznać trzeba pomoc rozwojową, będzie opierać się na – w pierwszej kolejności – „promowaniu i wspieraniu rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym rozwoju parlamentaryzmu, zasad dobrego rządzenia i przestrzegania praw człowieka”³³, a jej drugim celem będzie wsparcie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego państw rozwijających się i ich społeczeństw oraz podejmowanie przedsięwzięć nakierowanych na redukcję ubóstwa, poprawę stanu

30 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 października 2003 r.*, Warszawa 2003.

31 Kwoty podane w cenach stałych na 2021 rok. OECD, *Total flows by donor (ODA+OOF+Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/index.aspx?lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

32 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002*, Warszawa 2003, s. 3.

33 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej*. Dz. U. 2011, Nr 234 poz. 1386, art. 2.

zdrowia ludności oraz podnoszenie jej poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych. Zwierzchnikiem działań w tym zakresie ustawa uczyniła ministra właściwego ds. zagranicznych, zobowiązując go również do opracowywania wieloletnich programów współpracy rozwojowej³⁴. Pierwszy z tych programów objął okres od 2012 do 2015 roku, drugi zaś lata 2016–2020. Ustawa z 2011 roku oraz przyjęte na jej podstawie plany wieloletnie potwierdziły dwutorowość polskiej pomocy, wyrażoną przez koncentrację na państwach (głównie Europy Wschodniej) przechodzących transformację systemową i próbach przenoszenia doświadczeń zdobywanych przez Polskę w okresie rozpoczętych w 1989 roku przemian z jednej strony, oraz kooperacji z pozostałymi państwami rozwijającymi się w myśl globalnej agendy rozwojowej z drugiej strony.

Jako że współpraca rozwojowa stanowi relatywnie nowe narzędzie polityki zagranicznej Polski, państwo bywa (błędnie) zaliczane do grupy tzw. donatorów wschodzących (ang. *emerging donors*)³⁵, czyli krajów, które od niedawna odgrywają rolę dawców oficjalnej pomocy rozwojowej, ich udział w dostarczaniu ODA wzrasta, jednak nie przynależą do Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD³⁶. Także OECD zdefiniowała wschodzących donatorów jako państwa spoza Komitetu, które „mają stosunkowo nowe lub niedawno odnowione programy pomocowe”³⁷. W tym kontekście warto wskazać, iż Polska swoje uczestnictwo w międzynarodowej społeczności donatorów (rozumianej jako zbiór rządowych i międzyrządowych darczyńców pomocy kwalifikowanej do ODA) przypieczętowała przystąpieniem do DAC OECD 22 października 2013 roku, zatem stosowanie tego określenia nie jest już właściwe. Pomimo że OECD nie zdecydowała się na wprowadzenie takiego zróżnicowania, trafniejszym ujęciem było zastosowanie w odniesieniu do Polski (a także innych państw Europy Środkowej i Wschodniej) pojęcia „powracający donator” (ang. *re-emerging donor*). Niezbędne jest bowiem odnotowanie, że Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) relacje

34 Ibidem, art. 13.

35 Zob. np.: M. Smoła, *Polska jako wschodzący donator Oficjalnej Pomocy Rozwojowej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przelomie. T. 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. L. Czechowska, M. Bierowiec, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 377.

36 R. Manning, *Will 'Emerging Donors' Change the Face of International Cooperation?*, "Development Policy Review" 2006, vol. 24, no. 4, s. 371–385.

37 K. Smith, T.Y. Fordelone, F. Zimmermann, *Beyond the DAC. The Welcome Role of the Other Providers of Development Co-operation*, "OECD Development Co-operation Directorate Issues Brief" 2010, s. 1.

z państwami rozwijającymi się wskazywała jako trzeci filar swojej polityki zagranicznej (po współpracy z ZSRR i blokiem socjalistycznym oraz pokojowym współistnieniu z państwami Zachodu)³⁸. Tego implikacją było m.in. udzielanie wybranym państwom afrykańskim czy azjatyckim pomocy militarnej i gospodarczej, szczególnie w postaci dostaw sprzętu, przepływu myśli technicznej, szkoleń i stypendiów oraz preferencyjnych kredytów³⁹. Kierunki te wyznaczane były interesami ZSRR, wobec czego beneficjentami funduszy były „państwa, które naśladowały socjalistyczny model rozwoju, sympatyzowały z blokiem wschodnim bądź miały dla Polski znaczenie strategiczne”⁴⁰. Pomoc tę kształtowały zatem przesłanki strategiczne, ideologiczne oraz ekonomiczne, czyli motywacje analogiczne do tych, którymi posługiwali się wówczas donatorzy zachodni⁴¹. Brak dostępu do pełnej informacji, różnice metodologiczne oraz walutowe utrudniają precyzyjne obliczenie wartości pomocy, którą transferowała PRL, jednak dostępne dane wskazują, iż nie należała ona do najhojniejszych donatorów spośród państw Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) – większość pomocy zagranicznej dostarczył ZSRR, a na kolejnych pozycjach uplasowały się Czechosłowacja i Rumunia⁴². Według szacunków OECD w latach 1975–1989 PRL przekazała w ramach pomocy bilateralnej, która spełniała kryteria kwalifikacji do ODA, ok. 768,37 mln USD, a wśród jej największych odbiorców znalazły się Wietnam (458,67 mln USD), Algieria (96,94 mln USD), Irak (78,58 mln USD), Kuba (76,71 mln USD) oraz Maroko (40,20 mln USD)⁴³.

Wobec powyższego, temat opracowania zakłada analizę współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski w latach 1989–2020, czyli w okresie, w którym państwo mogło już suwerennie i niezależnie identyfikować i artykułować

38 J. Zając, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 194.

39 P. Bagiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] P. Bagiński, K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju...*, s. 189–190.

40 M. Proczek, *Polska pomoc na rzecz rozwoju*, [w:] *Polityka rozwojowa. Rola organizacji międzynarodowych w zwalczaniu ubóstwa na świecie*, red. E. Latoszek, M. Proczek, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013, s. 239.

41 P. Kugiel, *Polska pomaga – zmiana i kontynuacja w polskiej współpracy rozwojowej od odzyskania niepodległości do współczesności*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 3, s. 105–106.

42 M. Gulcz, *Kraje rozwijające się a zewnętrzne środki finansowania rozwoju*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 63.

43 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

interesy i cele swojej aktywności zewnętrznej, w tym działalności pomocowej. Przeprowadzone badania objęły zwłaszcza okres od 2004 roku, kiedy to Polska formalnie dołączyła do grona donatorów oficjalnej pomocy rozwojowej. Cezura końcowa, wyznaczona na 2020 rok, pozwoliła na przeprowadzenie oceny wdrażania dwóch programów wieloletnich. W pracy pojawiły się także odniesienia do okresu sprzed 1989 roku, ponieważ część doświadczeń zdobywanych wówczas przez Polskę jako donatora pomocy zagranicznej została wykorzystana przez III RP w charakterze przesłanki dla zacieśniania relacji z wybranymi państwami rozwijającymi się.

Głównym celem badawczym niniejszej pracy jest przedstawienie istoty i ewolucji współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski w latach 1989–2020 oraz zweryfikowanie znaczenia pomocy i współpracy rozwojowej w obszarze zewnętrznej aktywności państwa. Cel ten obejmuje charakterystykę uwarunkowań podejmowanej przez państwo współpracy rozwojowej, systemu prawno-instytucjonalnego, dedykowanych jej zasobów finansowych, a także motywacji i interesów wiążących się ze świadczeniem oficjalnej pomocy rozwojowej oraz przejawów stosowania współpracy rozwojowej zarówno w płaszczyźnie bilateralnej, jak i multilateralnej. Pozwala to na identyfikację głównych cech współpracy rozwojowej jako narzędzia *soft power* polityki zagranicznej Polski, a wyciągnięte wnioski służą do określenia czynników wpływających na efektywność stosowania tego instrumentu, którego koszt z budżetu państwa w latach 1998–2020 wyniósł – według danych OECD – ponad 8,68 mld USD⁴⁴.

Wiodąca hipoteza badawcza pracy brzmi: Pomimo zwiększającego się znaczenia współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski, tj. zwiększania wolumenu oficjalnej pomocy rozwojowej, budowy prawno-instytucjonalnego systemu współpracy rozwojowej oraz ukształtowania koncentracji geograficznej i specjalizacji tematycznej donatora, jej wpływ na realizację zarówno celów polityki zagranicznej państwa, jak i osiągnięcie priorytetów globalnej agendy rozwojowej, wyrażonych w Milenijnych Celach Rozwoju (na lata 2000–2015) i Celach Zrównoważonego Rozwoju (na lata 2016–2030), jest ograniczony.

Wśród hipotez szczegółowych niniejszej pracy wskazać należy następujące:

- Współpraca rozwojowa, realizowana m.in. poprzez udzielanie pomocy rozwojowej, może przynosić korzyści wszystkim uczestniczącym w niej stronom, stanowiąc zarówno narzędzie niwelowania dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym beneficjentów, jak i instrument *soft power* polityki

44 OECD, *Total flows by donor (ODA+OOF+Private) [DAC1]*...

- zagranicznej donatorów, służący osiągnięciu postawionych przez nich strategicznych, politycznych i gospodarczych celów.
- Ustanowiony w 2011 roku polski system prawno-instytucjonalny współpracy rozwojowej odzwierciedla dwutorowe ujęcie tej dziedziny aktywności państwa, obejmujące prymat eksportu demokracji na kierunku wschodnim nad działaniami na rzecz redukcji i likwidacji ubóstwa w państwach rozwijających się.
 - Koncentracja geograficzna i specjalizacja tematyczna bilateralnej współpracy rozwojowej Polski podporządkowane są celom i interesom polityki zagranicznej państwa, a nie priorytetom stanowionej przez ONZ globalnej agendy rozwojowej.
 - Uczestnictwo Polski w multilateralnej współpracy rozwojowej jest głównym przejawem wysiłków państwa na rzecz osiągnięcia Milenijnych Celów Rozwoju i Celów Zrównoważonego Rozwoju, choć udział w niej Polski jest ograniczony.
 - Polska w ograniczonym zakresie wykorzystuje w swojej działalności donatora potencjał doświadczeń zdobytych jako beneficjent pomocy zagranicznej.
 - Główną barierą efektywności realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej – zarówno w odniesieniu do osiągnięcia celów polityki zagranicznej państwa, jak i dążeń do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego państw rozwijających się – pozostaje czynnik finansowy.

Analiza zaprezentowanego problemu badawczego oraz weryfikacja hipotezy głównej i hipotez szczegółowych wymagały udzielenia odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jak przebiegał proces ewolucji pozycji Polski w międzynarodowym systemie współpracy rozwojowej i jakie czynniki go determinowały?
- Które doświadczenia Polski jako beneficjenta pomocy zagranicznej warunkują działalność państwa w charakterze donatora oficjalnej pomocy rozwojowej?
- W jaki sposób zorganizowany został polski system współpracy rozwojowej, na jakich celach, zasadach i zadaniach się opiera?
- W czym polscy decydenci upatrują przewag komparatywnych Polski jako donatora oficjalnej pomocy rozwojowej?
- Jakie czynniki i motywacje miały kluczowy wpływ na ukształtowanie koncentracji geograficznej i specjalizacji tematycznej we współpracy rozwojowej Polski?

- Biorąc pod uwagę ścieżki alokacji oficjalnej pomocy rozwojowej, jakie są główne kierunki bilateralnej współpracy rozwojowej Polski?
- Jaki jest finansowy i polityczny wkład Polski w multilateralną współpracę rozwojową?
- Dążąc do określenia efektywności realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej, jakie są jej mocne i słabe strony, jakie szanse i wyzwania przed nią stoją?

Pozycjonowanie współpracy rozwojowej jako instrumentu polityki zagranicznej państwa wymaga przyjęcia realistycznego (neorealistycznego) podejścia do rzeczywistości, zakładającego prymat realizacji poprzez nią celów i interesów tejże polityki. Przeprowadzone badania dotyczą poziomu państwa (Polski), jednak istotnym dla nich odniesieniem jest poziom systemu międzynarodowego współpracy rozwojowej. Wskazane założenia wymagały zastosowania wielu metod i technik badawczych właściwych dla badań w obszarze nauk społecznych, głównie nauki o polityce oraz stosunków międzynarodowych (w tym polityki zagranicznej państwa).

Podejście systemowe pozwoliło na scharakteryzowanie (funkcjonującego w ramach międzynarodowego systemu pomocowego) polskiego systemu współpracy rozwojowej (polskiego systemu pomocowego), w tym wskazanie jego uczestników, uwarunkowań i przesłanek uczestnictwa w nim, jego wytworów i zachodzących pomiędzy nimi sprzężeń. Metoda instytucjonalno-prawna była niezbędna w trakcie analizy wewnętrznych uwarunkowań realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej, zwłaszcza aktów normatywnych regulujących polską współpracę rozwojową (przede wszystkim *Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*), dokumentów programujących tę dziedzinę działalności państwa oraz planów polityki zagranicznej państwa, a także uwarunkowań zewnętrznych, do których zaliczono wybrane akty prawne i deklaracje polityczne przyjmowane przez członków organizacji międzynarodowych (m.in. ONZ, UE) oraz wielostronne porozumienia zawierane przez donatorów i beneficjentów ODA (np. w ramach Forów Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy, HLF). Metoda decyzyjna umożliwiła przeprowadzenie analizy procesu decyzyjnego prowadzącego do przyjęcia w 2011 roku przez polski parlament stosownej ustawy w zakresie współpracy rozwojowej oraz rekonstrukcji przebiegu prac legislacyjnych, dzięki czemu zidentyfikowane zostały stanowiska i postulaty wiodących partii politycznych na temat działalności pomocowej państwa i ich wpływ na finalny kształt ustawy. Ponadto dzięki tej

metodzie zbadano wkład innych uczestników procesu decyzyjnego, szczególnie organizacji społeczeństwa obywatelskiego, w konstruowanie strategicznych dokumentów związanych z polską współpracą rozwojową (ustawy, programów wieloletnich). Analiza diachroniczna była niezwykle przydatna w odniesieniu do badania ewolucji pozycji Polski w międzynarodowym systemie pomocowym (od beneficjenta do donatora ODA). Wykorzystano ją również w celu narysowania dwustronnych relacji łączących Polskę z poszczególnymi państwami rozwijającymi się, co pozwoliło na zidentyfikowanie motywacji i interesów kształtujących ścieżki alokacji polskiej ODA. Metoda komparatywna została zastosowana w celu porównania polskiego ujęcia współpracy międzynarodowej, zaprezentowanego w ustawie z 2011 roku, do podejścia prezentowanego przez inne państwa należące do grona dawców ODA, a także do porównania zaangażowania Polski oraz innych donatorów w dostarczanie pomocy, w tym – dzięki zastosowaniu metod ilościowych – do zestawienia wkładów finansowych wnoszonych kanałami bilateralnymi i multilateralnymi przez poszczególnych donatorów. Wykorzystane zostały także metody analizy i krytyki piśmiennictwa i źródeł, techniki analizy dokumentów, treści i danych statystycznych oraz synteza i opis. Warto wskazać również na zastosowanie narzędzia analizy SWOT, które pozwoliło na uporządkowanie zgromadzonych informacji oraz określenie mocnych i słabych stron prowadzonej przez Polskę współpracy rozwojowej oraz szans i wyzwań przed nią stojących.

Struktura pracy została podporządkowana postawionym celom badawczym i ma charakter chronologiczno-problemowy. Układ chronologiczny został zastosowany do zaprezentowania ewolucji pozycji Polski w międzynarodowym systemie pomocowym, czyli drogi, którą państwo przebyło od 1989 roku jako beneficjent funduszy, by w kolejnych latach stać się donatorem ODA. Ponadto w poszczególnych częściach pracy omówiona została problematyka wewnętrznych uwarunkowań współpracy rozwojowej podejmowanej przez Polskę oraz przejawów tej współpracy, tj. działań podejmowanych przez państwo bilateralnie oraz multilateralnie. Taka konstrukcja pozwoliła na przeprowadzenie pogłębionej analizy współpracy rozwojowej jako instrumentu polityki zagranicznej Polski. Całość pracy podzielona została na sześć rozdziałów.

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Polska jako beneficjent pomocy zagranicznej*, koncentruje się na pierwszej z trzech faz uczestnictwa Polski we współpracy rozwojowej, która obejmuje okres od 1989 roku do 2004 roku, kiedy to państwo było przede wszystkim odbiorcą wsparcia oferowanego przez

międzynarodowe organizacje finansowe, donatorów rządowych oraz Unię Europejską. Od 1998 roku państwo podejmowało już co prawda pierwsze aktywności w charakterze dawcy ODA, jednak do 2004 roku dominująca była pozycja beneficjenta pomocy, jako że wartość otrzymywanych środków przewyższała wysokość funduszy transferowanych przez Polskę innym państwom rozwijającym się. Podsumowaniem rozdziału jest analiza doświadczeń państwa jako beneficjenta pomocy w kontekście możliwości ich wykorzystania przez Polskę jako donatora ODA.

Rozdział drugi – *Kształtowanie polskiego systemu współpracy rozwojowej: od Strategii do Ustawy* – dotyczy kolejnej fazy, która rozpoczęła się 1 maja 2004 roku. Wówczas Polska, przystępując do Unii Europejskiej, formalnie dołączyła do grona donatorów międzynarodowej pomocy i rozpoczęła kształtowanie własnego systemu współpracy rozwojowej. Pierwszym (przygotowawczym) działaniem w tym zakresie było przyjęcie w końcu 2003 roku *Strategii polskiej współpracy na rzecz rozwoju*. Punktem zwrotnym w kształtowaniu polskiego systemu pomocowego stało się jednak dopiero uchwalenie *Ustawy z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*, stanowiącej kluczowe uwarunkowanie wewnętrzne dla realizowanych przez Polskę działań pomocowych. Wobec tego analizie poddano przebieg prac legislacyjnych nad tym aktem prawnym, który pozwolił również na identyfikację stanowisk dotyczących tego instrumentu aktywności zewnętrznej państwa prezentowanych przez przedstawicieli wiodących polskich partii politycznych. Ramy wypracowanego systemu regulują przede wszystkim wskazanie przez ustawę trójelementowej definicji współpracy rozwojowej, na którą składają się pomoc rozwojowa, pomoc humanitarna i edukacja globalna, priorytetyzacja celów działalności pomocowej (wsparcie demokratyzacji i trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego innych państw i ich społeczeństw) oraz określenie zasad i form jej realizacji. Uwagę poświęcono również podmiotom, które uczestniczą we wdrażaniu działań pomocowych oraz podziałowi kompetencyjnemu w zakresie współpracy rozwojowej, zwłaszcza koordynacyjnej roli i zadaniom ministra właściwego ds. zagranicznych oraz funkcjom przypisanym utworzonemu organowi opiniotwórczo-doradczemu (Radzie Programowej Współpracy Rozwojowej).

Kolejny z rozdziałów (*Określanie tożsamości donatora: Wieloletnie programy współpracy rozwojowej*) poświęcony został trzeciej z faz uczestnictwa Polski w międzynarodowej współpracy rozwojowej, która rozpoczęła się w 2012 roku. Została ona skoncentrowana na identyfikacji roli Polski w systemie międzynarodowym

oraz kreacji specjalizacji geograficznej i tematycznej prowadzonych w tym obszarze działań. Zostało to odzwierciedlone zwłaszcza w opracowywanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych programach, tj. *Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój* oraz *Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*. Co więcej, wysokość transferowanej przez Polskę corocznie od 1998 roku ODA wskazana została jako kolejne z istotnych uwarunkowań wewnętrznych działalności pomocowej państwa, kształtujących zakres i zasięg realizowanych działań.

Rozdziały czwarty (*Rozwój demokracji i społeczeństwa obywatelskiego: działania na rzecz państw Partnerstwa Wschodniego*) oraz piąty (*Pomiędzy zobowiązaniami i interesami: działania na rzecz wybranych państw rozwijających się*) koncentrują się na dwustronnej działalności pomocowej Polski zwłaszcza w dwóch aspektach: priorytetów geograficznych, czyli uwarunkowań wyboru państw partnerskich, oraz specjalizacji tematycznej, czyli przesłanek wyboru sektorów, w ramach których polskie wsparcie jest udzielane. Wyraźna jest dwutorowość realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej, tj. współdziałanie zarówno z państwami objętymi od 2009 roku programem Partnerstwa Wschodniego, jak i z państwami najslabiej rozwiniętymi. Niemniej ścieżki alokacji ODA wskazują na podporządkowanie współpracy rozwojowej celom polskiej polityki zagranicznej aniżeli celom globalnej agendy rozwojowej. Specjalizacja tematyczna, odwołująca się do doświadczeń transformacyjnych zdobywanych przez Polskę od 1989 roku, które odczytywane są przez decydentów jako przewagi komparatywne, również wskazuje na powiązanie podejmowanych działań pomocowych z interesami donatora, w tym m.in. wsparciem odgrywania przez Polskę roli „eksportera demokracji na Wschód”. W poszczególnych podrozdziałach przeanalizowane zostały główne kierunki bilateralnej współpracy rozwojowej Polski, w tym uwarunkowania wyboru beneficjentów ODA oraz przejawy działalności pomocowej. W kontekście polityki wschodniej Polski jako odbiorcy funduszy scharakteryzowane zostały państwa objęte Partnerstwem Wschodnim, z kolei w odniesieniu do relacji Polski z krajami rozwijającymi się analizie poddano wybrane państwa Bałkanów Zachodnich, Afryki Subsaharyjskiej, Afryki Północnej, Bliskiego Wschodu, Azji Centralnej i Południowej oraz Dalekiego Wschodu.

Ostatni z rozdziałów, zatytułowany *Polska w wielostronnej współpracy rozwojowej*, bada charakter zaangażowania państwa w wielostronną działalność pomocową, jako że ODA multilateralna stanowi większość (ponad 2/3) przekazywanych przez Polskę funduszy. Są one transferowane zwłaszcza poprzez

Unię Europejską, która stanowi filar multilateralnej polskiej pomocy, podmioty wchodzące w skład systemu Narodów Zjednoczonych i grupę Banku Światowego, regionalne banki rozwoju oraz inne kanały wielostronne (wyspecjalizowane organizacje międzynarodowe czy fundusze specjalne). Zaangażowanie to sprowadza się jednak głównie do przekazywania do ich budżetów ogólnych składek podstawowych, jako że niewielka siła głosu Polski w tychże podmiotach ogranicza polityczny wpływ na sposób wydatkowania środków czy skuteczność forsowania własnych inicjatyw. Niemniej, co jest wskazane w tym rozdziale, w ten sposób Polska realizuje swoje zobowiązania związane z osiągnięciem najpierw Milenijnych Celów Rozwoju, a następnie – Celów Zrównoważonego Rozwoju. Ponadto w jednym z podrozdziałów przeanalizowany został – widoczny również w polskim przypadku – trend bilateralizacji pomocy multilateralnej, tj. przekazywania wpłat celowych określonym funduszom i agendom wielostronnym, na podstawie zbieżności ich działalności z celami polityki zagranicznej państwa.

Całość pracy podsumowuje zakończenie, ukazujące wnioski z analizy problematyki podejmowanej w poszczególnych rozdziałach. Integralnym elementem tegoż podsumowania są również wyniki przeprowadzonej analizy SWOT, tj. mocnych i słabych stron polskiej współpracy rozwojowej, a także szans i wyzwania stojących przed nią w kolejnych latach, zwłaszcza w obliczu podjętych na forum międzynarodowym zobowiązań. Mogą one być wykorzystane w charakterze rekomendacji dotyczących zwiększania efektywności polskiej współpracy na rzecz rozwoju.

Prezentowane w poszczególnych rozdziałach zagadnienia uzupełniają informacje zawarte w aneksach. Zawierają wykazy Milenijnych Celów Rozwoju i Celów Zrównoważonego Rozwoju oraz dane finansowe dotyczące pomocy dostarczanej przez PRL w latach 1975–1989 (spełniającej kryteria ODA), pomocy zagranicznej udzielonej Polsce w latach 1990–2004, polskich wydatków na ODA w latach 1998–2020 oraz kierunków dystrybucji polskiej ODA dwustronnej w latach 1998–2020.

Należy podkreślić, iż analiza została przeprowadzona przede wszystkim na podstawie treści dokumentów sporządzanych przez organy administracji rządowej Polski oraz instytucje i organizacje międzynarodowe⁴⁵. Wśród najważ-

45 Wśród najważniejszych dokumentów kształtujących współpracę rozwojową, przyjmowanych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Unię Europejską oraz Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju wymienić można: *Deklarację Milenijną* i *Agendę na rzecz*

niejszych aktów krajowych wymienić trzeba: *Ustawę z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*, *Strategię polskiej współpracy na rzecz rozwoju*, przyjętą przez Radę Ministrów w październiku 2003 roku, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój*, przyjęty przez Radę Ministrów w marcu 2012 roku, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, przyjęty przez Radę Ministrów w październiku 2015 roku i zmodyfikowany we wrześniu 2018 roku, opracowywane od 2006 roku przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych roczne plany współpracy rozwojowej Polski (początkowo plany pomocy zagranicznej), publikowane od 2001 roku przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych raporty roczne z realizacji działań w ramach polskiej współpracy rozwojowej, coroczne informacje ministrów spraw zagranicznych o kierunkach i zadaniach polityki zagranicznej Polski oraz opracowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i przyjęte przez Radę Ministrów: *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się z 2004 roku*, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016 z 2012 roku* i *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021 z 2017 roku*.

W odniesieniu do stanu badań nad zaprezentowaną problematyką zaakcentować trzeba, że literatura przedmiotu nie jest obszerna. Dotychczas nie dokonano kompleksowego opracowania ewolucji i pozycji współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski w latach 1989–2020. Wśród nielicznych monografii traktujących o zbliżonych zagadnieniach wymienić należy dwie: B. Sobotka, *Tworzenie polskiego systemu pomocy rozwojowej*, Warszawa 2012 oraz B. Jankowski, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, Warszawa 2015. Cezura końcowa pierwszej z nich sięga 2011 roku i nie obejmuje kluczowej dla polskiej współpracy rozwojowej zmiany, czyli wejścia w życie 1 stycznia 2012 roku odpowiedniej ustawy, wprowadzającej m.in. zasadę wieloletniego programowania działań. Drugie z opracowań kwestie te już ujmuje (oprócz, oczywiście, drugiego programu wieloletniego, który został przyjęty już po ukazaniu się pracy drukiem), lecz zawarta w nim analiza chociażby

zrównoważonego rozwoju 2030, przyjęte na forum ONZ odpowiednio w 2000 i 2015 roku, uzgodnione na forum UE *Konsensus europejski w sprawie rozwoju z 2005 roku*, *Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej z 2007 roku* i *Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju z 2017 roku* oraz publikowane przez OECD wytyczne dotyczące kwalifikowalności ODA i wyniki przeglądów polskiej współpracy rozwojowej, zrealizowanych w 2010 i 2017 roku. Nie mniej istotne były również deklaracje polityczne ogłaszane w ramach szczytów Forów Wysokiego Szczebla ds. Efektywności Pomocy, odbywających się kolejno w Rzymie (2003 rok), Paryżu (2005 rok), Akrze (2008 rok) i Pusanie (2011 rok).

priorytetowych kierunków polskiej pomocy jest raczej krótka i nie oddaje istoty współpracy z poszczególnymi państwami partnerskimi.

Podobna tematyka częściej poruszana była na kartach rozdziałów znajdujących się w pracach zbiorowych⁴⁶ oraz w artykułach publikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych⁴⁷. Publikacje te, mimo że niezmiernie przydatne w trakcie prac nad niniejszą książką, ze względu na oczywiste

46 Np.: T. Kozłowski, *Pomoc na rzecz rozwoju dla krajów rozwijających się i udział Polski w światowym systemie pomocowym*, [w:] *Północ – Południe. Konflikt czy współpraca?*, red. E. Ramus, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2001; P. Bagiński, *Prawa człowieka a pomoc dla zagranicy – wnioski dla polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej*, red. A. Bieńczyk-Missala, R. Kuźniar, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007; P. Bagiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] P. Bagiński, K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju. Ewolucja, stan obecny i perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 209; A. Wasilewska, *Polityka rozwojowa oraz pomoc zagraniczna Polski na tle doświadczeń Unii Europejskiej*, [w:] *Polityki Unii Europejskiej w kontekście polskiej polityki gospodarczej*, red. P. Albiński, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009; W. Anioł, *Polska wobec wyzwań globalnego rozwoju*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i do Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Difin, Warszawa 2010; M. Proczek, *Polska pomoc rozwojowa*, [w:] *Pomoc rozwojowa dla krajów rozwijających się na przełomie XX i XXI wieku*, red. E. Latoszek, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010; J. Dobrowolska-Polak, *Formowanie polskiej polityki solidarności międzynarodowej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. T. 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. M. Bierowiec, L. Czechowska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011; H. Dumala, *Pomoc rozwojowa w polityce zagranicznej RP*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie...*; P. Kugiel, *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] *Current Challenges to Peacebuilding Efforts and Development Assistance*, red. K. Pędziwiatr, P. Kugiel, A. Dańda, Tischner European University, Kraków 2011; M. Smoła, *Polska jako wschodzący donator Oficjalnej Pomocy Rozwojowej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie...*; W. Spirewski, *Międzynarodowa pomoc rozwojowa jako instrument polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie...*; M. Proczek, *Polska pomoc na rzecz rozwoju*, [w:] *Polityka rozwojowa. Rola organizacji międzynarodowych w zwalczaniu ubóstwa na świecie*, red. E. Latoszek, M. Proczek, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013.

47 M.in.: P. Bagiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2003; P. Bagiński, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2004; A. Wasilewska, *Miejsce pomocy rozwojowej w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2006, nr 70; P. Kugiel, *Polska współpraca na rzecz rozwoju w latach 2004-2009*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010; A. Paterek, *Pomoc rozwojowa jako instrument polskiej polityki zagranicznej – szanse i wyzwania*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 4; E. Dążkiewicz-Grodzicka, *From Recipient to Donor: The Case of Polish Development Cooperation*, „Human Organization” 2013, vol. 73, no. 1; P. Kugiel, *Polska współpraca rozwojowa*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2016; P. Kugiel, *Polska pomaga – zmiana i kontynuacja*

ograniczenia objętościowe, poruszały jednak tylko wybrane lub najistotniejsze w danym czasie zagadnienia dotyczące polskiej współpracy rozwojowej. W tak zagospodarowanym polu badawczym pozostaje zatem miejsce na szeroką analizę współpracy rozwojowej Polski, uwzględniającą zarówno uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne prowadzonych działań, jak i przejawy tej kooperacji, wraz z wyeksponowaniem celów i interesów polityki zagranicznej Polski zwłaszcza na jej kierunku wschodnim oraz w stosunku do państw rozwijających się. Niniejsza książka stanowi zatem jedyne opracowanie w polskiej i zagranicznej literaturze przedmiotu, które ukazuje istotę i cechy charakteryzujące współpracę rozwojową w polityce zagranicznej Polski, ewolucję znaczenia tego obszaru aktywności zewnętrznej państwa w latach 1989–2020, a także przesłanki i bariery efektywności prowadzonych działań pomocowych, również na tle inicjatyw realizowanych przez innych donatorów.

Szczególnie pomocne w przeprowadzeniu analizy były opracowania polsko- i anglojęzyczne dotyczące zagadnień związanych ze współpracą rozwojową, pomocą rozwojową, pomocą humanitarną oraz poruszające problematykę krajów rozwijających się. Spośród publikacji z polskiego rynku wydawniczego wymienić trzeba: P. Bagiński, *Europejska polityka rozwojowa. Organizacja pomocy Unii Europejskiej dla krajów rozwijających się*, Warszawa 2009; P. Bagiński, *Polityka współpracy rozwojowej Unii Europejskiej w kontekście polskiej prezydencji w Radzie UE w 2011 roku. Przewodnik dla posłów i senatorów*, Warszawa 2010; P. Bagiński, K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju*, Warszawa 2009; K. Cichos, *Unijna polityka współpracy na rzecz rozwoju. Zagadnienia prawne*, Katowice 2016; P. Deszczyński, *Konceptualne podstawy pomocy rozwojowej*, Poznań 2011; *Edukacja globalna. Polskie konteksty i inspiracje*, red. M. Kuleta-Hulboj, M. Gontarska, Wrocław 2015; Ł. Fyderek, K. Jarecka-Stępień, R. Kurpiewska-Korbut, J. Stępień, *Wprowadzenie do problematyki pomocy rozwojowej*, Kraków 2010; M. Gulcz, *Kraje rozwijające się a zewnętrzne źródki finansowania rozwoju*, Warszawa 1988; F. Kaczmarek, *Dylematy polityki rozwojowej Unii Europejskiej wobec Afryki Subsaharyjskiej w latach 2000–2015*, Poznań 2018; D. Kopiński, *Pomoc rozwojowa. Teoria i polityka*, Warszawa 2011; *Kraje rozwijające się na początku XXI wieku. Wybrane problemy*, red. M.W. Solarz, Warszawa 2011; *Kraje rozwijające się w stosunkach międzynarodowych*, red. P. Deszczyński, Poznań 2010; *Polityka rozwojowa: rola organizacji międzynarodowych*

w polskiej współpracy rozwojowej od odzyskania niepodległości do współczesności, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 3.

w zwalczaniu ubóstwa na świecie, red. E. Latoszek, M. Proczek, Warszawa 2013; *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, red. P. Grzebyk, E. Mikos-Skuzza, Warszawa 2016; *Pomoc rozwojowa dla krajów rozwijających się na przełomie XX i XXI wieku*, red. E. Latoszek, Warszawa 2010; *Północ-Południe. Konflikt czy współpraca?*, red. E. Ramus, Warszawa 2001; *Północ wobec Południa. Południe wobec Północy*, red. M.W. Solarz, Warszawa 2005; P. Samecki, *Zagraniczna pomoc ekonomiczna – wybrane kwestie teorii i polityki pomocy dla krajów rozwijających się*, Warszawa 1997; *Unia Europejska i Polska wobec międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, red. A. Skolimowska, B. Jankowski; *Wyzwania międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, red. K. Czaplicka, Warszawa 2007/2008. Wartyimi odnotowania pracami anglojęzycznymi są zaś: H.J.P. Arnold, *Aid for Development. A Political and Economic Study*, London 1966; J.-C. Berthélemy, *Bilateral Donors' Interest vs. Recipients' Development Motives in Aid Allocation: Do All Donors Behave the Same?*, "Review of Development Economics" 2006, vol. 10, issue 2; L. Black, *The Strategy of Foreign Aid*, Princeton 1968; S. Browne, *Foreign Aid in Practice*, New York 1990; W. Channell, *Lessons Not Learned: Problems with Western Aid for Law Reform in Postcommunist Countries*, "Carnegie Papers" 2005, no. 57; P. Collier, D. Dollar, *Aid Allocation and Poverty Reduction*, "World Bank Policy Research Working Paper" 1999, no. 2041; *Democracy Assistance. International Co-operation for Democratization*, ed. P. Burnell, London-Portland 2000; World Bank, *Assessing Aid: What Works, What Doesn't, and Why*, Washington 1998; C.C. Gibson, K. Andersson, E. Ostrom, S. Shivakumar, *The Samaritan's Dilemma: The Political Economy of Development Aid*, Oxford 2005; S.W. Hook, *National Interest and Foreign Aid*, Boulder 1995; G. Hancock, *Lords of Poverty. The Power, Prestige, and Corruption of the International Aid Business*, New York 1989; *International Development and Assistance: Where Politics Meets Economy*, ed. A. Bolesta, Warsaw 2004; C. Lancaster, *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics*, Chicago-London 2007; D.H. Lumsdaine, *Moral Vision in International Politics. The Foreign Aid Regime 1949-1989*, Princeton 1993; A. Maizels, M.K. Nissanke, *Motivations for Aid to Developing Countries*, "World Development" 1984, vol. 12, issue 9; H.J. Morgenthau, *A Political Theory of Foreign Aid*, "The American Political Science Review" 1962, vol. 56, no. 2; P. Mosley, *Foreign Aid. Its Defense and Reform*, Lexington 1987; K. Raffer, H.W. Singer, *The Foreign Aid Business. Economic Assistance and Development Co-operation*, Cheltenham-Brookfield 1996; R. Riddell, *Does Foreign Aid Really Work*, Oxford 2007; O. Stokke, *UN and Development. From Aid to Cooperation*,

New York 2009; M.P. Todaro, S.C. Smith, *Economic Development. Tenth Edition*, Harlow 2009; *The Companion to Development Studies*, eds. V. Desai, R.B. Potter, London 2008; *The Securitization of Foreign Aid*, eds. S. Brown, J. Grävingsholt, London 2016; J.R. Wedel, *Collision and Collusion: The Strange Case of Western Aid to Eastern Europe*, New York 2001; A.F. Westwood, *Foreign Aid in a Foreign Policy Framework*, Washington 1966.

Niezbędne było również sięgnięcie do prac, w których zaprezentowano analizy dotyczące polityki zagranicznej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem wschodniego wymiaru tejże polityki oraz stosunków dwustronnych z państwami rozwijającymi się. Do najważniejszych z nich zaliczyć należy: A. Bieńczyk-Missala, *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej po 1989 roku*, Warszawa 2005; E. Cieślak, K. Czernichowski, B. Ndiaye, *Afryka Subsaharyjska. Potencjał, problemy i możliwości dla Polski*, Warszawa 2020; *Dylematy polityki zagranicznej Polski na początku XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2014; K. Fedorowicz, *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989–2010*, Poznań 2011; K. Gomółka, I. Borucińska-Dereszkiewicz, *Stosunki Polski z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją na przełomie XX i XXI wieku*, Toruń 2015; J. Knopek, *Stosunki polsko-zachodnioafrykańskie*, Toruń 2013; P. Kowal, *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*, Warszawa–Wojnowice 2018; R. Kupiecki, K. Szczepanik, *Polityka zagraniczna Polski 1918–1994*, Warszawa 1995; R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012; P. Malewicz, *Polska polityka wschodnia w latach 1989–1991*, Toruń 2008; J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi*, Warszawa 1989; *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Pułtusk–Warszawa 2019; *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Lublin–Warszawa 2009; *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Warszawa 2010; *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska, Stany Zjednoczone, sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Warszawa 2008; *Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011*, red. M. Wolański, Polkowice 2013; *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, red. R. Podgórzńska, Toruń 2009; *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym: wybrane problemy*, red. R. Zięba, T. Pawłuszko, Kielce 2016; *Polityka zagraniczna Polski. 25 lat doświadczeń*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski, Łódź 2014; *Polska i Białoruś we współczesnej Europie*, red. J. Tymanowski, A. Daniluk, J. Bryll, Warszawa 2015; *Polska i jej sąsiedzi*

w latach dziewięćdziesiątych: polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji, red. B. Łomiński, M. Stolarczyk 1998; *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*, red. J. Knopek, R. Willa, Warszawa 2016; *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej*, red. A. Bieńczyk-Missala, R. Kuźniar, Warszawa 2007; *Stosunki Polski z mocarstwami w drugiej dekadzie XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2016; *Śląsk – Polska – Europa – świat: pamięci Profesora Jana Przewłockiego*, red. K. Miroszewski, M. Stolarczyk, Katowice 2013; J. Zając, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Toruń 2005; R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010; R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Warszawa 2013.

W trakcie pracy nad niniejszą książką skorzystano również z licznych artykułów publikowanych w polskich i zagranicznych czasopismach naukowych, wśród których wymienić można m.in. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej”, „Rocznik Strategiczny”, „Sprawy Międzynarodowe”, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, „Studia Europejskie”, „Wschodnioznawstwo”, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo”, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, „Środkoeuropejskie Studia Polityczne”, „Development and Change”, „Development Policy Review”, „The European Journal of Development Research”, „The Journal of Development Studies”, „Journal of International Development”, „Public Administration and Development”, „World Development” oraz „Third World Quarterly”.

Pomocne było również odniesienie się do raportów, materiałów i analiz opracowywanych przez polskie i zagraniczne ośrodki badawcze (przede wszystkim Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Ośrodek Studiów Wschodnich, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Global Development Research Group, Overseas Development Institute, The German Development Institute czy OECD Development Centre), a także organizacje pozarządowe (zwłaszcza publikowane przez Grupę Zagranica raporty dotyczące polskiej współpracy rozwojowej oraz opinie Polskiego Centrum Pomocy Międzynarodowej i Polskiej Akcji Humanitarnej).

Bogatym źródłem wiedzy o wdrażaniu przez Polskę współpracy rozwojowej był również prowadzony przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych portal www.polskapomoc.gov.pl (aktualnie www.gov.pl/web/polskapomoc).

Niniejsza książka powstała na podstawie rozprawy doktorskiej *Współpraca rozwojowa w polityce zagranicznej Polski w latach 1989–2020*, którą obroniłam w marcu 2022 roku. Pragnę zatem złożyć wyrazy podziękowania swojemu

promotorowi i opiekunowi naukowemu Panu prof. dr. hab. Mieczysławowi Stolarczykowi za niezwykle cenne uwagi merytoryczne udzielane podczas prac nad dysertacją oraz promotor pomocniczej, Pani dr hab. Katarzynie Czornik, prof. UŚ, za okazane wsparcie. Dziękuję również recenzentom rozprawy, Panu prof. dr. hab. Ryszardowi Ziębie oraz Panu prof. dr. hab. Rafałowi Riedlowi, których wartościowe sugestie i komentarze przyczyniły się do modyfikacji tekstu pierwotnego. Wyrazy wdzięczności przekazuję także recenzentkom wydawniczym tego opracowania, Pani dr hab. Hannie Dumale, prof. UMCS oraz Pani dr hab. Beacie Przybylskiej-Maszner, prof. UAM, których niezwykle cenne komentarze i wskazówki doprowadziły do zaprezentowania zebranego materiału w tej – mam nadzieję, że udoskonalonej – formie.

Rozdział I

Polska jako beneficjent pomocy zagranicznej

Współpraca rozwojowa (pomoc rozwojowa, pomoc zagraniczna) nie stanowiła priorytetowego obszaru polityki zagranicznej Polski po 1989 roku, nie była ona również uznawana za kluczowe narzędzie realizacji celów tejże polityki. Niemniej zagadnienie to pojawiało się regularnie, choć na różnych poziomach intensywności, w debacie na temat zewnętrznej działalności państwa. Zróżnicowane zainteresowanie tą dziedziną na przestrzeni lat wynikało przede wszystkim z hierarchii priorytetów polityki zagranicznej RP, stopnia zaawansowania transformacji systemowej oraz statusu partycypacji w pracach organizacji międzynarodowych. Wobec tego wyróżnić można trzy, główne fazy uczestnictwa Polski we współpracy rozwojowej: fazę pierwszą (lata 1989–2004), kiedy to Polska posiadała status odbiorcy funduszy pomocowych, fazę drugą (lata 2004–2011), w trakcie której państwo – już jako donator – kształtowało własny system współpracy rozwojowej, oraz fazę trzecią (od 2012 roku), skoncentrowaną na identyfikacji swojej roli w międzynarodowym systemie współpracy na rzecz rozwoju oraz kreacji specjalizacji geograficznej i tematycznej prowadzonych w tym obszarze działań¹.

1 Nieco inny podział etapów uczestnictwa Polski we współpracy rozwojowej zaproponował Jakub Stępień, wyróżniający etap „beneficjenta pomocy zagranicznej” w latach 1989–1998, etap „beneficjenta donatora” w latach 1998–2004 oraz etap rozbudowy instytucjonalnej (od 2004 roku). Paweł Bagiński wymieniał z kolei fazy pozyskiwania funduszy (początek lat 90. XX wieku), kształtowania narodowego programu pomocowego (druga połowa lat 90. XX wieku), otrzymywania środków i udzielania pomocy (początek I dekady XXI wieku) oraz uczestnictwa w największym regionalnym systemie pomocowym (po 1 maja 2004 roku). Autorka pracy dostrzega zwiększające się zainteresowanie Polski świadczeniem pomocy rozwojowej w latach 1998–2004, co wskazane jest również w niniejszym rozdziale, uważa jednak, że w tym okresie w dalszym ciągu dominująca była rola beneficjenta pomocy zagranicznej, przeważająca nad środkami wydatkowanymi na ODA przez Warszawę. Ponadto formalnie Polska stanowiła odbiorcę oficjalnej pomocy aż do 2004 roku (zgodnie z klasyfikacją DAC OECD), co zostało odzwierciedlone przez klasyfikację faz przyjętą na potrzeby tego opracowania. Por.: Ł. Fyderek, K. Jarecka-Stępień, R. Kurpiewska-Korbut, J. Stępień, *Wprowadzenie do problematyki pomocy rozwojowej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2010, s. 219–220; P. Bagiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] P. Bagiński,

1.1. Współpraca rozwojowa w założeniach polityki zagranicznej Polski w latach 1989–2004

W pierwszej fazie, rozpoczętej wraz z przemianami ustrojowymi zainicjowanymi w 1989 roku² i formalnie zakończonej w momencie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, wysiłki dyplomacji zorientowane były na pozyskiwanie zewnętrznego wsparcia dla Polski. Wsparcia rozumianego zarówno jako międzynarodowa akceptacja i szerokie poparcie dla nowo sformułowanej polityki zagranicznej państwa, dążącej do wkomponowania Polski w sieć współzależności euroatlantyckich, oraz torowanie drogi do Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej, do których akcesja uznawana była za zwieńczenie procesu transformacji, jak i zdobycie pomocy zagranicznej, którą uznawano za niezbędną w celu sprawnego przeprowadzenia kompleksowych reform systemowych. Konieczność udzielania państwom Europy Środkowej i Wschodniej, będącym w okresie tranzycji, finansowej asysty została potwierdzona następnie przez Komitet Pomocy Rozwojowej OECD, który w 1993 roku podzielił *Listę odbiorców ODA* na dwie części: pierwszą, na której znalazły się państwa „tradycyjnie” postrzegane jako rozwijające się, oraz drugą, na mocy której beneficjentami oficjalnej pomocy (OA)³, do 1996 roku nie zaliczanej do ODA, stały się kraje środkowo- i wschodnioeuropejskie. Do 2004 roku, pośród innych państw regionu, w tej części listy znajdowała się również Polska⁴.

K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju. Ewolucja, stan obecny i perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 190.

- 2 Zob. szerzej np.: E. Zieliński, *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Elipsa, Warszawa 1996, s. 21–41.
- 3 Pomoc oficjalna oznaczała przepływy spełniające kryteria kwalifikowalności do oficjalnej pomocy rozwojowej, z tą różnicą, że ich beneficjentami były państwa w okresie transformacji, znajdujące się w części drugiej listy beneficjentów opracowanej przez DAC OECD. W 1996 roku OA została zrównana z ODA. OECD, *Glossary of Statistical Terms – Official Aid (OA)*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1887> [dostęp: 29.07.2021].
- 4 Dane dotyczące przepływów pomocowych dla państw Europy Środkowej i Wschodniej oraz niepodległych republik, wchodzących wcześniej w skład Związku Radzieckiego, były gromadzone przez Komitet Pomocy Rozwojowej OECD od 1990 roku. Powstała w 1993 roku druga część listy beneficjentów uwzględniała dwanaście podmiotów: Białoruś, Bułgarię, Estonię, Federację Rosyjską, Litwę, Łotwę, Polskę, Republikę Czeską, Rumunię, Słowację, Ukrainę i Węgry. W 1996 roku na liście ujęto też Mołdawię, w kolejnym roku przeniesioną do pierwszej grupy. W 2005 roku, wobec zmiany statusu części państw Europy Środkowej i Wschodniej

Potrzebę pozyskania pomocy zagranicznej ministrowie spraw zagranicznych RP artykułowali przede wszystkim na początku lat 90. XX wieku. Jako jedno z głównych zadań, wynikających z nawiązywania i zacieśniania relacji z państwami wysoko rozwiniętymi, wskazywał ją wielokrotnie minister Krzysztof Skubiszewski⁵ (minister w gabinetach Tadeusza Mazowieckiego, Jana Krzysztofa Bieleckiego, Jana Olszewskiego i Hanny Suchockiej), jednocześnie podkreślając: „między Polską a państwami rozwijającymi się nie ma żadnej konkurencji w otrzymywaniu pomocy zagranicznej. My dostajemy kredyty lub inne wsparcie, które i tak nie byłyby skierowane gdzie indziej”⁶. Faktem jest jednak to, że po 1989 roku popyt na pomoc rozwojową znacznie wzrósł ze względu na transformujące się państwa regionu, a ograniczone wówczas fundusze były dzielone między nimi a państwami tradycyjnie uznawanymi za rozwijające się⁷. Starania o zewnętrzne zasilenie polskiej gospodarki deklarowali również kolejni ministrowie – Andrzej Olechowski, Władysław Bartoszewski oraz Dariusz Rosati (rządy koalicji SLD–PSL)⁸. Niemniej nie tylko relacje bilateralne miały

oraz dołączenia przez nie do grona donatorów, co było wynikiem osiągnięcia przez nie wysokiego poziomu rozwoju oraz akcesji do Unii Europejskiej (Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Republika Czeska, Słowacja, Węgry), wskazania przewidywanej daty przystąpienia (Bułgaria, Rumunia) lub członkostwa w G8 (Federacja Rosyjska), Komitet powrócił do listy jednolitej, do której włączone zostały wówczas również Białoruś i Ukraina. OECD, *The DAC List of Aid Recipients used for 1996 flows*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/1809431.htm> [dostęp: 29.07.2021]; OECD, *The DAC List of Aid Recipients used for 2005 and 2006 flows*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/37954893.pdf> [dostęp: 29.07.2021]; *DAC in Dates. The History of OECD's Development Assistance Committee. 2006 Edition*, OECD, Paris 2006, s. 25, 35–36.

- 5 *Informacja o polityce zagranicznej rządu przedstawiona przez Krzysztofa Skubiszewskiego w Sejmie X kadencji*, 26.04.1990; *Informacja o polityce zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1991, exposé przedstawione przez Krzysztofa Skubiszewskiego na 65. posiedzeniu Sejmu RP*, 27.06.1991; *Informacja ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego o polityce zagranicznej RP przedstawiona na 14. posiedzeniu Sejmu RP I kadencji*, 08.05.1992; *Informacja rządu o polityce zagranicznej Polski przedstawiona przez Krzysztofa Skubiszewskiego na 43. posiedzeniu Sejmu RP I kadencji*, 29.04.1993.
- 6 *Informacja o polityce zagranicznej rządu przedstawiona przez Krzysztofa Skubiszewskiego w Sejmie X kadencji*, 26.04.1990.
- 7 P. Bagiński, *Development Co-operation in the New International Setting*, “The Polish Quarterly of International Affairs” 2004, no. 2, s. 45.
- 8 Zob. np.: *Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Andrzeja Olechowskiego na 20. posiedzeniu Sejmu RP II kadencji*, 12.05.1994; *Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona*

być dyskontowane w ten sposób – za istotną szansę rozwojową uważano także instrumenty finansowe będące w dyspozycji organizacji międzynarodowych, zwłaszcza zaś organizacji finansowych (Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy) oraz Wspólnot Europejskich (od 1993 roku Unii Europejskiej), do których przystąpienie było jednym z nadrzędnych celów polityki zagranicznej Polski ostatniej dekady XX wieku.

Zgodnie z założeniami pomoc miała przybrać przede wszystkim formę bezwrotną, choć liczone także na wsparcie kredytowe, techniczne, szkoleniowe i doradcze czy napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Skalę oczekiwań oddawał plan Witolda Trzeciakowskiego, ministra-członka Rady Ministrów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego, który jeszcze w 1989 roku założył, że Polska otrzyma od państw Zachodu ok. 10 mld USD⁹. Spodziewano się wsparcia dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej na miarę Planu Marshalla, o wysokim komponencie grantu. Minister Krzysztof Skubiszewski w 1990 roku (na 45. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych) podkreślał, że tranzycja środkowo- i wschodnioeuropejskich gospodarek centralnie sterowanych do wolnorynkowych wiąże się z dostosowaniem strukturalnym. „Potrzebne są znaczna redukcja zadłużenia, kompleksowy pakiet pomocy technicznej i kapitałowej oraz poprawa dostępu do rynków. Taki program mógłby czerpać z pomysłów Planu Marshalla” – wskazywał, dodając, że odpowiedzialność za przeprowadzenie reform spoczywa na poszczególnych państwach, jednak „gdy w grę wchodzi sukces bezprecedensowej ewolucji i pokojowych zmian, wraz ze stabilnością naszej części Europy, wsparcie zewnętrzne może okazać się kluczowe”¹⁰. Zwłaszcza po to, by – po osiągnięciu spójności politycznej – nie umacniać istniejących podziałów gospodarczych. Po dwóch latach minister spraw zagranicznych zwracał uwagę na to, że zachodnie demokracje nie wdrożyły spójnego podejścia wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej i nie opracowały wielkiej strategii wsparcia dla wprowadzanych w nich reform, mimo że taka strategia mogłaby być istotna również w przyszłości i w innych

przez Władysława Bartoszewskiego na 50. posiedzeniu Sejmu RP II kadencji, 24.05.1995; Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Dariusza Rosatiego na 79. posiedzeniu Sejmu RP II kadencji, 09.05.1996.

- 9 Plan Marshalla dla Polski. Wypowiedź profesora Witolda Trzeciakowskiego, eksperta „Solidarności” ds. gospodarki, „Gazeta Wyborcza”, 24–26.06.1989; R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 115.
- 10 United Nations, *General Assembly, Forty-fifth session, Provisional verbatim record of the fourth meeting held at Headquarters*, New York, 24.09.1990, A/45/PV.4, s. 83.

regionach, borykających się z wyzwaniem transformacyjnymi¹¹. Do wsparcia zmieniających się gospodarek minister Skubiszewski wzywał społeczność międzynarodową także w trakcie swoich kolejnych wystąpień¹². Brak szans na „Plan Marshalla dla Europy Wschodniej” trafnie skomentował jeszcze w 1989 roku Richard C. Longworth, korespondent *The Chicago Tribune*: pierwotny plan objął państwa, które posiadały zdolności, infrastrukturę, tradycje przemysłowe i gospodarki wolnorynkowe, a potrzebowały jedynie gotówki do „napędzenia swoich silników”; kraje wschodnioeuropejskie zaś, po 45 latach komunizmu, nie dysponowały praktycznie żadnym z tych elementów, więc nie mogłyby efektywnie wykorzystać ogromnych ilości pieniędzy¹³.

Niemniej, zabiegi dyplomatyczne dążące do pozyskania zewnętrznego wsparcia przynosiły efekty. Wolumen pomocowy obejmował jednak przede wszystkim transfery kredytowe, fundusze stabilizacyjne czy redukcję zadłużenia. Najważniejszym instrumentem pomocy bezzwrotnej okazał się zarządzany przez WE, program PHARE. Dość szybko więc polska dyplomacja skierowała swoją uwagę na możliwie korzystne restrukturyzowanie czy też zmniejszanie zadłużenia zagranicznego.

Szczególnym zainteresowaniem decydentów cieszyła się tzw. ekokonwersja długu (ang. *debt-for-environment swap*, *debt-for-nature swap*), czyli przekształcenie części należności wobec zagranicznych wierzycieli na środki skierowane na realizację celów ekologicznych¹⁴. Zastosowanie takiego rozwiązania zostało dopuszczone przez Klub Paryski, zatem w latach 1992–2010 w ten sposób skonwertowano część zadłużenia na podstawie umów bilateralnych ze Stanami Zjednoczonymi, Francją, Włochami, Szwajcarią, Szwecją oraz Norwegią.

11 United Nations, *General Assembly, Forty-seventh session, Provisional verbatim record of the 7th meeting held at Headquarters*, 22.09.1992, New York, A/47/PV.7, s. 82.

12 Zob. np.: United Nations, *General Assembly, Forty-eight session, 7th plenary meeting*, 28.09.1993, New York, A/48/PV.7, s. 37.

13 R.C. Longworth, *E.C. Fosters Change in Eastern Europe. Community Aid for Poland and Hungary Focuses on Economic Restructuring*, „Europe. Magazine of the European Community” 1989, no. 291, s. 26.

14 Zob. np.: S. Hansen, *Debt for nature swaps – Overview and discussion of key issues*, „Ecological Economics” 1989, vol. 1, issue 1, s. 77–93; B. Thapa, *Debt-for-nature swaps: an overview*, „International Journal of Sustainable Development & World Ecology” 1998, vol. 5, issue 4, s. 249–262.

Odzyskanymi zasobami zarządzała, powołana w 1992 roku przez Ministerstwo Finansów, Fundacja EkoFundusz¹⁵.

Wobec rosnącej wielkości pomocy, która – zgodnie z szacunkami – tylko w latach 1990–1993 wyniosła ok. 20 mld USD (licząc wszystkie jej narzędzia łącznie)¹⁶, uwagę zaczęto zwracać na skuteczność realizowanych działań, która miała zapewnić dalszy dopływ kapitału. Andrzej Olechowski akcentował: „musimy lepiej wykorzystywać dostępne już środki, np. poprzez koncentrowanie ich na kilku priorytetach, a nie tak jak dziś – rozpraszanie pomiędzy dziesiątki często źle zdefiniowanych przedsięwzięć”¹⁷, co uznać należy za istotną wskazówkę dla państwa, które w kolejnych latach zmieniło swój status i zaczęło odgrywać rolę dawcy pomocy. Zwłaszcza że już w drugiej połowie ostatniej dekady XX wieku dostrzeżono, że w interesie Polski przestaje być jedynie przyjmowanie pomocy zagranicznej, natomiast coraz istotniejsze staje się jej dostarczanie¹⁸. Zmiana podejścia była przede wszystkim pochodną stopnia zaawansowania reform systemowych, czego potwierdzeniem stało się przyjęcie Polski do OECD 22 listopada 1996 roku. Już wtedy prezydent Aleksander Kwaśniewski, w trakcie 51. sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ deklarował, że „Polska, jako państwo członkowskie OECD, jest zdeterminowana zaangażować się bardziej niż dotychczas w pomoc krajom rozwijającym się i w okresie transformacji”¹⁹, jednak podczas kolejnej sesji Zgromadzenia minister Dariusz Rosati precyzował, że pomoc ta

15 W. Zbaraszewski, *Rola Fundacji EkoFundusz w finansowaniu ochrony środowiska w Polsce*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica” 2011, nr 65, s. 175–183.

16 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE2A&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

17 *Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Andrzeja Olechowskiego na 20. posiedzeniu Sejmu RP...*

18 Już w 1995 roku minister Władysław Bartoszewski zauważał, że Polska – choć skoncentrowana jest na własnych problemach związanych z przeprowadzaniem transformacji – zwraca również uwagę na globalne problemy rozwojowe, starając się oferować swoją pomoc. Nie zawsze odpowiadającą oczekiwaniom państw rozwijających się, lecz zapewnianą w miarę krajowych możliwości. Konieczność zwiększania jej akcentował w kolejnym roku minister Dariusz Rosati. United Nations, *General Assembly, Fiftieth session, 16th plenary meeting*, 03.10.1995, New York, A/50/PV.16, s. 8; *Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Dariusza Rosatiego na 79. posiedzeniu Sejmu RP...*

19 United Nations, *General Assembly, Fifty-first Session. 7th plenary meeting*, 24.09.1996, New York, A/51/PV.7, s. 2.

uwarunkowana jest możliwościami Polski²⁰. W 1998 roku Bronisław Geremek (minister w rządzie koalicji AWS – UW, następnie w mniejszościowym gabinecie Jerzego Buzka) podkreślał zaś, że „konieczna jest choćby skromna aktywność Polski jako członka OECD w rozwiązywaniu problemów globalnych”, jednocześnie zapowiadając opracowanie krajowej strategii współpracy rozwojowej²¹, w kolejnym – wobec postępującego procesu dołączania przez Polskę do grona państw wysoko rozwiniętych – przekonywał, iż „spadać na nas będzie obowiązek większego świadczenia pomocy rozwojowej oraz humanitarnej dla słabiej rozwiniętych krajów”²². Odwołując się również do solidarności międzynarodowej, minister spraw zagranicznych w 2000 roku ogłosił przygotowanie strategii współpracy na rzecz rozwoju²³. Nie została ona jednak przyjęta przez Radę Ministrów, niemniej jej założenia stanowiły podstawę dla pierwszych działań realizowanych przez Polskę w obszarze współpracy rozwojowej²⁴ oraz prac nad programem przyjętym finalnie w 2003 roku.

Wobec przyjęcia w trakcie 55. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych *Deklaracji Milenijnej* działania te wymagały zresztą intensyfikacji.

20 United Nations, *General Assembly, Fifty-second Session, 13th plenary meeting*, 26.09.1997, New York, A/52/PV.13, s. 17.

21 Deklaracja stworzenia kompleksowego systemu pomocowego, wspierającego globalną walkę z ubóstwem, została złożona przez ministra również na forum ONZ. *Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 13. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji*, 05.03.1998; United Nations, *General Assembly, Fifty-fourth session, 17th plenary meeting*, 29.09.1999, New York, A/54/PV.17, s. 7.

22 *Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 47. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji*, 08.04.1999.

23 *Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 78. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji*, 09.05.2000.

24 Działania te skoncentrowane były na pięciu priorytetach: utrzymywaniu pokoju, promowaniu przestrzegania praw człowieka i demokracji; zwalczaniu ubóstwa w państwach rozwijających się poprzez wsparcie ich zrównoważonego rozwoju gospodarczo-społecznego; rozwoju kapitału ludzkiego; ochronie środowiska naturalnego; zapobieganiu i eliminowaniu skutków konfliktów zbrojnych i katastrof naturalnych. Realizowano je głównie w państwach w trakcie transformacji, państwach bałkańskich oraz krajach rozwijających się. Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000*, Warsaw 2001, s. 3; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001*, Warsaw 2002, s. 3; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002*, Warszawa 2003, s. 4–6.

Podkreślał to również prezydent Aleksander Kwaśniewski, który w trakcie Szczytu Milenijnego przewodniczył obradom jednej z rund poświęconych Milenijnym Celom Rozwoju²⁵, a jednocześnie deklarował: „Świadoma swoich zasobów i proporcjonalnie do swojego potencjału, Polska uczestniczy – i zamierza być jeszcze bardziej zaangażowana – w budowie nowego globalnego porządku”²⁶. Wkład w rozwiązywanie problemów globalnych oraz osiąganie celów zawartych w sygnowanej w 2000 roku *Deklaracji*²⁷ stały się w kolejnych latach istotnymi (choć nie nadrzędnymi) priorytetami realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej, a stopniowe zwiększanie nakładów na działania bilateralne i multilateralne w tym zakresie ogłaszali regularnie w swoich *exposé* ministrowie spraw zagranicznych, niezależnie od reprezentowanej przez nich opcji politycznej²⁸. Przedstawiciele polscy akcentowali konieczność osiągnięcia priorytetów milenijnych na forum międzynarodowym, przede wszystkim Zgromadzenia Ogólnego NZ, wyrażając również zaniepokojenie o realne szanse na ich realizację w skali globalnej²⁹. Mimo że pierwsze transfery pomocowe wykonane zostały przez państwo jeszcze w 1998 roku, do 2004 roku Polska pozostawała odbiorcą pomocy zagranicznej, przede wszystkim oferowanej w ramach instrumentów pomocy przedakcesyjnej Unii Europejskiej. Wielkość funduszy otrzymywanych przez państwo przewyższała tę przekazywaną innym państwom rozwijającym się, wobec czego rola beneficjenta pomocy dominowała nad rolą jej donatora.

25 United Nations, *General Assembly. Fifty-fifth session. 8th plenary meeting*, 08.09.2000, New York, A/55/PV.8, s. 34–36.

26 United Nations, *General Assembly. Fifty-fifth session. 5th plenary meeting*, 07.09.2000, New York, A/55/PV.5, s. 3.

27 Milenijne Cele Rozwoju zostały szerzej zaprezentowane w Aneksie 1.

28 Zob. np.: *Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Władysława Bartoszewskiego na 110. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji*, 06.06.2001; *Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Włodzimierza Cimoszewicza na 16. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji*, 14.03.2002; *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2006 roku przedstawiona przez Stefana Mellera na 10. posiedzeniu Sejmu RP V kadencji*, 15.02.2006; *Informacja ministra spraw zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku przedstawiona przez Radosława Sikorskiego na 15. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji*, 07.05.2008.

29 Zob. np.: United Nations, *General Assembly, Fifty-sixth session, 49th plenary meeting*, 12.11.2001, New York, A/56/PV/49, s. 8; United Nations, *General Assembly, Fifty-ninth session, 10th plenary meeting*, 24.09.2004, New York, A/59/PV.10, s. 46.

1.2. Współpraca z międzynarodowymi organizacjami finansowymi

Kluczowe znaczenie w procesie ugruntowania rozpoczętych w 1989 roku przemian gospodarczych i politycznych miała współpraca Polski z organizacjami finansowymi, zarówno globalnymi (przede wszystkim z Międzynarodowym Funduszem Walutowym oraz Bankiem Światowym), jak i regionalnymi (Europejskim Bankiem Inwestycyjnym oraz Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju). Pozyskiwane w ramach porozumień z tymi instytucjami środki kredytowe nie tylko pozwoliły na dokapitalizowanie słabej wówczas gospodarki państwa i przeprowadzenie zmian strukturalnych, ale także pozytywnie wpłynęły na wizerunek Polski jako kraju wywiązującego się ze swoich zobowiązań i zdolnego do sprostania postawionym warunkom, co rekompensowało niejako niepełne wykorzystanie przyznanych funduszy.

Istotnie do przeprowadzenia procesów transformacyjnych w Europie Środkowej i Wschodniej przyczynił się Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW)³⁰, którego członkiem Polska ponownie³¹ stała się 12 czerwca 1986 roku.

30 Zob. np.: K.-H. Kleine, E. Thien, *The role of the IMF and the World Bank in the former Eastern Bloc countries*, "Intereconomics" 1992, vol. 27, issue 1; M. Rodlauer, *The Experience with IMF-Supported Reform Programs in Central and Eastern Europe*, "Journal of Comparative Economics" 1995, vol. 20, issue 1; S. Fischer, R. Sahay, *The Transition Economies After Ten Years*, "NBER Working Paper" 2000, no. 7664, s. 12–13; M.D. Bordo, H. James, *The International Monetary Fund: Its Present Role in Historical Perspective*, "NBER Working Paper" 2000, no. 7724, s. 29–30; J. Roaf, R. Atoyan, B. Joshi, K. Krogulski et al., *25 Years of Transition. Post-Communist Europe and the IMF. Regional Economic Issues Special Report*, International Monetary Fund, Washington 2014.

31 Utworzenie Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW) zostało zainicjowane w trakcie konferencji monetarnej odbywającej się w 1944 roku w Bretton Woods. Fundusz powstał 27 grudnia 1945 roku, a Polska (jako uczestnik konferencji) znalazła się wśród jego państw założycielskich. Jednak – ze względu na brak porozumienia w sprawie wplat kwoty udziałowej (Polska, mimo przyjętej zasady o wplatkach dokonywanych w 75% w walucie narodowej i w 25% w zlocie i dolarach, zamierzała całość kwoty przekazać we własnej walucie) oraz presję ze strony ZSRR – 13 marca 1950 roku notyfikowała wypowiedzenie umów polewujących MFW oraz Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju. Potrzebując środków na spłatę zadłużenia zagranicznego, 10 listopada 1981 roku ponownie złożyła swój wniosek o członkostwo, który z uwagi na trwający w Polsce stan wojenny oraz amerykańskie weto dotyczące akcesji został zrealizowany dopiero w 1986 roku. Zob.: P. Pissulla, *The IMF and the countries of Eastern Europe: Romania, Hungary and Poland*, "Intereconomics" 1984, vol. 19; *Oświadczenie rządowe z dnia 15 kwietnia 1950 r. w sprawie wypowiedzenia przez Polskę Umów o Międzynarodowym Funduszu Walutowym i Międzynarodowym Banku Odbudowy i Rozwoju Gospodarczego, zawartych w Bretton Woods dnia 22 lipca 1944 r.*; K. Kołodziejczyk, *Współpraca*

W latach 1990–1996 Polska skorzystała z pomocy MFW czterokrotnie, trzykrotnie otrzymując promesy kredytowe oraz jednokrotnie uzyskując dostęp do instrumentu finansowego rozszerzonego wsparcia, a także uzyskując pomoc techniczną w zakresie polityki makroekonomicznej³².

Pierwsze porozumienie kredytowe typu *stand-by* (ang. *Stand-by Arrangement*) zostało zawarte 5 lutego 1990 roku i wygasło 4 marca 1991 roku³³. Opiewało ono na 545 mln SDR³⁴ (ok. 710 mln USD), przyznanych na program reform skoncentrowany na szybkim rozpoczęciu budowy systemu gospodarki wolnorynkowej, poprzez przede wszystkim stabilizację makroekonomiczną powstrzymującą hiperinflację i kompleksową przebudowę systemową (tzw. plan Balcerowicza). Założenia programu reform zostały zaprezentowane przez Leszka Balcerowicza (w rządzie T. Mazowieckiego pełniącego funkcję ministra finansów) w październiku 1989 roku i opierały się na koncepcji opracowanej przez amerykańskich ekonomistów Jeffrey'a Sachsa oraz Davida Liptona, postulujących przede wszystkim: stabilizację (zahamowanie hiperinflacji, wymienialność waluty), liberalizację (legalizację prywatnej przedsiębiorczości), prywatyzację (zasobów państwowych), opracowanie siatki socjalnego bezpieczeństwa (przeciwdziałającej negatywnym skutkom transformacji) oraz harmonizację instytucjonalną. Kluczową według nich kwestią było przeprowadzenie reform możliwie najszybciej, by „przeskoczyć nad przepaścią”. Zespołowi L. Balcerowicza udało się doprowadzić do przyjęcia 10 niezbędnych ustaw jeszcze w końcu 1989 roku i pozyskania dla nich akceptacji MFW, co uutorowało drogę do pozyskania zewnętrznego finansowania reform. Efektami rozpoczętej „terapii szokowej” było z jednej strony relatywnie szybkie i skuteczne przejście polskiej gospodarki od

Polski z międzynarodowymi instytucjami finansowymi, [w:] *Udział Polski w organizacjach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, I. Popiuk-Rysińska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 224.

- 32 M. Grącik, *Rola Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w transformacji*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010, s. 587–589.
- 33 International Monetary Fund, *International Monetary Fund. Annual Report 1990*, Washington 1990, s. 51.
- 34 Specjalne Prawa Ciągnięcia (ang. *Special Drawing Rights*, SDR) to międzynarodowe aktywa rezerwowe utworzone przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy w 1969 roku, służące jako umowna jednostka rozliczeniowa. Wartość SDR, pierwotnie odnoszona do wartości złota, od 1974 roku jest wyznaczana na podstawie koszyka walutowego, w którego skład wchodzi dolar amerykański oraz inne główne waluty światowe. A. Budnikowski, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006, s. 368–371.

centralnie planowanej do wolnorynkowej (bardzo szybko powstrzymana została rosnąca inflacja, osiągnięta została również równowaga makroekonomiczna), z drugiej strony – problemy społeczne, zwłaszcza spadek stopy życiowej Polaków, wzrost bezrobocia i wytworzenie się obszarów biedy³⁵. Mimo że propozycja przeprowadzenia w kraju „terapii szokowej” zyskała przychylną Funduszu, ze względu na niedotrzymanie warunków umowy ostatnie dwie transze nie zostały wypłacone, wobec czego faktycznie Polska skorzystała z 357 mln SDR³⁶. Pomimo problemów z realizacją pierwszego porozumienia, 18 kwietnia 1991 roku państwo zyskało dostęp do instrumentu finansowego rozszerzonego wsparcia (ang. *Extended Fund Facility*, EFF) skierowanego na rozwiązywanie problemów nierównowagi płatniczej o strukturalnym charakterze. Niezbędne dla przyznania środków było przedstawienie i uzgodnienie z MFW programu naprawczego obejmującego działania obniżające inflację, przyspieszające transformację gospodarczą oraz obsługę kosztów zadłużenia zagranicznego. W pakiecie, opiewającym na ponad 1,8 mld SDR (ok. 2,4 mld USD), ponad 1,2 mld SDR stanowiły ułatwienia rozszerzone (Polska wykorzystała zaledwie 76,5 mln SDR). Oprócz ułatwień Polska otrzymała zabezpieczenie w postaci dostępu do 442 mln SDR w ramach mechanizmu finansowania kompensacyjnego i awaryjnego (ang. *Compensatory and Contingency Financing Facility*, CCF) na pokrycie ewentualnych wyższych niż przewidywane światowych cen nośników energii, rekompensatę 162,2 mln SDR (także z mechanizmu CCF) na koszty importu tych nośników w okresie od października 1990 roku do września 1991 roku oraz dodatkowo 87,6 mln SDR na późniejszy okres³⁷. Co ważne, dzięki umowie z 1991 roku – choć znów nie zrealizowanej w pełni – możliwe stało się skuteczniejsze zarządzanie

-
- 35 Z.W. Puślecki, „Terapia szokowa” i problemy prywatyzacji w okresie transformacji ustrojowej, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej...*, s. 155–168; J. Sachs, *Koniec z nędzą. Zadanie dla naszego pokolenia*, tłum. Z. Wiankowska-Ładyka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 124; S. Gomułka, *Polish Economic Reform, 1990–91: Principles, Policies and Outcomes*, „Cambridge Journal of Economics” 1992, vol. 16; M. Opolska, „Terapia szokowa”, czyli reformy gospodarcze Polski w pierwszych latach transformacji systemowej, [w:] *Transformacja ustrojowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Płaszczyzny – wymiary – kierunki*, red. S. Wróbel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 125–138; T. Kowalik, *From Solidarity to Sellout. The Restoration of Capitalism in Poland*, Monthly Review Press, New York 2011.
- 36 W. Włodarczyk-Guzek, *Współpraca Polski z Międzynarodowym Funduszem Walutowym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica” 1995, nr 136, s. 58–60.
- 37 International Monetary Fund, *International Monetary Fund. Annual Report 1991*, Washington 1991, s. 50.

długiem zagranicznym Polski, jako że Fundusz zgodził się na kierowanie 1/4 każdej z transz na redukcję zadłużenia³⁸.

Umowa EFF pierwotnie obowiązywać miała do 1994 roku, jednak program dość szybko zaczął zbaczać z ustalonego kursu³⁹, wobec czego 8 marca 1993 roku został zastąpiony kolejnym porozumieniem typu *stand-by*. Na jego podstawie Polsce przyznano 476 mln SDR (ok. 630 mln USD), z których do 8 kwietnia 1994 roku udało się wykorzystać 357 mln SDR⁴⁰. Kolejną umowę zawarto na okres od 5 sierpnia 1994 roku do 4 marca 1996 roku, a jej wartość wyniosła 333 mln SDR (ok. 434 mln USD). Polska wypłaciła z tej sumy 282 mln SDR⁴¹. Warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze, obydwie te promesy kredytowe zostały przyznane Polsce w celu kontynuacji rozpoczętych po 1989 roku reform. Po drugie, środki nimi alokowane zostały skierowane w dużej mierze na redukcję zadłużenia zagranicznego państwa (z trzeciego porozumienia – na zadłużenie w Klubie Paryskim, z czwartego – w Klubie Londyńskim)⁴². Po trzecie, dzięki współpracy z MFW możliwe stało się również skorzystanie z instrumentów pomocowych innych międzynarodowych i regionalnych instytucji finansowych. Po czwarte zaś – wskazane cztery pożyczki zostały przedterminowo spłacone w 1995 roku i aż do 2009 roku (kiedy to trwał globalny kryzys finansowo-gospodarczy) Polska nie musiała korzystać z usług kredytowych MFW⁴³.

Kolejnym istotnym kierunkiem poszukiwania kapitałowego zasilenia polskiego budżetu, zwłaszcza w pierwszych latach po 1989 roku, była grupa Banku Światowego⁴⁴, a przede wszystkim – Międzynarodowy Bank Odbudowy i Roz-

38 T. Kamińska-Blichowska, *Członkostwo Polski w Międzynarodowym Funduszu Walutowym jako element walki z zadłużeniem*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie” 2011, nr 23, s. 77.

39 K.-H. Kleine, E. Thien, *The role of the IMF and the World Bank in the former Eastern Bloc countries...*, s. 22.

40 International Monetary Fund, *International Monetary Fund. Annual Report 1993*, Washington 1993, s. 84.

41 International Monetary Fund, *International Monetary Fund. Annual Report 1994*, Washington 1994, s. 134.

42 S. Gomułka, *The IMF-Supported Programs of Poland and Russia, 1990–1994: Principles, Errors and Results*, „Center for Social & Economic Research Working Paper” 1995, s. 21–23.

43 K. Kołodziejczyk, *Współpraca Polski z międzynarodowymi instytucjami finansowymi...*, s. 227.

44 Grupa Banku Światowego to system obejmujący Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (MBOiR), Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju (IDA), Międzynarodową Korporację

woju⁴⁵. Uzyskane wsparcie (zarówno kredytowe, jak i techniczne, doradcze czy analityczne) przyczyniło się do przeprowadzenia transformacji systemowej m.in. poprzez sfinansowanie realizacji konkretnych projektów infrastrukturalnych⁴⁶. Warunkiem otrzymania pomocy było przedstawienie kompleksowego programu reform, jako że pierwotnie państwo nie posiadało zdolności kredytowej, a jego wiarygodność była podważona problemami makroekonomicznymi i zadłużeniami⁴⁷. Do początku 2004 roku Polska otrzymała pożyczki na realizację 42 projektów, spośród których 26 przypadło na okres 1990–1996⁴⁸. Zostały one skierowane głównie na działania w takich sektorach, jak: stabilizacja makroekonomiczna, sektor finansowy, sektor prywatny, sektor społeczny, ochrona środowiska naturalnego, energetyka, infrastruktura techniczna.

Udostępnione Polsce instrumenty podzielić można na trzy kategorie: pożyczki programowe (kluczowe w pierwszych latach transformacji, skoncentrowane na przeprowadzeniu dostosowań strukturalnych, z dopuszczalnym komponentem inwestycyjnym), pożyczki projektowe (bezpośrednie finansowanie inwestycji lub linie kredytowe dla podmiotów gospodarczych) oraz finansowanie pozostałych projektów infrastrukturalnych (technicznych i społecznych)⁴⁹. Do pierwszej grupy instrumentów kwalifikowały się m.in. *Structural Adjustment*

Finansową (IFC), Międzynarodowe Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych (ICSID) i Agencję Wielostronnych Gwarancji Inwestycyjnych (MIGA). Powszechnie Bankiem Światowym nazywany jest MBOiR, będący największym spośród podmiotów grupy.

- 45 Analogicznie, jak w przypadku Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Polska znajdowała się wśród państw założycielskich tej instytucji (powołanej również w trakcie konferencji w Bretton Woods w 1944 roku), jednak wystąpiła z niej w 1950 roku. Powrót do grona państw członkowskich był konsekwencją ponownej akcesji do MFW.
- 46 K. Kołodziejczyk, *Współpraca Polski z międzynarodowymi instytucjami finansowymi...*, s. 234; M. Grącik, *Rola Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w transformacji*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce...*, s. 584–587.
- 47 U.R.W. Thumm, *World Bank Adjustment Lending in Central and Eastern Europe*, [w:] *Reforming Central and Eastern European Economies. Initial Results and Challenges*, eds. V. Corbo, F. Coricelli, J. Bossak, World Bank, Washington 1991, s. 54.
- 48 Linie kredytowe w Międzynarodowym Banku Odbudowy i Rozwoju (powszechnie nazywanym Bankiem Światowym) otwarto w 1990 roku dla 6 projektów, w 1991 roku – 7, w 1992 roku – 3, w 1993 roku – 4, w 1994 roku – 3, w 1995 roku – 1, w 1996 roku – 2, w 1997 roku – 4, w 1998 roku – 2, w 1999 roku – 3, w 1999 roku – 3, w 2000 roku – 4 oraz w 2001 roku – 3. World Bank, *Projects*, [Projects.worldbank.org](https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/projects-list?countrycode_exact=PL&os=0), https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/projects-list?countrycode_exact=PL&os=0 [dostęp: 28.02.2024].
- 49 W. Włodarczyk-Guzek, *Wsparcie Banku Światowego dla Polski*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica” 1998, nr 146, s. 84–93.

Loan Project (SAL) przyznany 31 lipca 1990 roku i opiewający na 300 mln USD program dostosowań w sektorze finansów oraz zarządzania finansami publicznymi, *Financial Institutions Development Project* z 11 czerwca 1991 roku o wartości 200 mln USD przeznaczonych na reformy w zakresie rozwoju sektora prywatnego, bankowego i finansów publicznych, *Agriculture Sector Adjustment Loan* (ASAL) w wysokości 300 mln USD (rolnictwo, rybołówstwo, leśnictwo), *Enterprise & Financial Sector Adjustment Loan* (EFSAL) w wysokości 450 mln USD (instytucje bankowe, finanse publiczne) – obydwie z 4 maja 1993 roku oraz dwa programy *Hard Coal Sector Adjustment Loan* (SECAL) z 10 czerwca 1999 roku i 2 sierpnia 2001 roku na łącznie 400 mln USD, skierowane głównie na rozwój odnawialnych źródeł energii. Wśród pożyczek drugiej grupy wymienić można następujące projekty: *Agroindustries Export Development Project* i *Industrial Export Development Project* z 6 lutego 1990 roku na zwiększanie eksportu polskich produktów rolnych i nierolnych na łącznie 360 mln USD, *Agricultural Development Project* (restrukturyzacja rolnictwa) oraz *Privatization & Restructuring Project* (wsparcie procesu prywatyzacji i restrukturyzacji gospodarki) z 11 czerwca 1991 roku (łączne zobowiązanie kredytowe na kwotę 380 mln USD), *Private Enterprise Development Project* (rozwój prywatnej przedsiębiorczości) z 7 maja 1992 roku na 60 mln USD i *Housing Project* z 25 czerwca 1992 roku o wartości 200 mln USD na rozwój budownictwa mieszkaniowego czy *Roads Project* z 9 marca 1993 roku w wysokości 150 mln USD na przyspieszenie modernizacji infrastruktury drogowej (projekt został powtórzony w 1997 roku, Bank Światowy przyznał wówczas Polsce pożyczkę w wysokości 300 mln USD). Pożyczkami wsparto też inne projekty⁵⁰. W kontekście współpracy Polski z Bankiem Światowym warto podkreślić, że również ta kooperacja pozwalała na redukcję

50 Np.: *Environment Management Project* (24 kwietnia 1990 roku; 18 mln USD), *Transport Project* na restrukturyzację sektora transportu (1 maja 1990 roku, 153 mln USD), *Energy Resources Development Project* na zwiększenie produkcji gazu naturalnego (5 czerwca 1990 roku, 250 mln USD), *Telecommunications Project* na rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej (23 kwietnia 1991 roku, 120 mln USD), *Employment Promotion & Services Project* zatwierdzony na poprawę programów rozwoju kapitału ludzkiego (4 czerwca 1991 roku, 100 mln USD), *Health Services Development Project* na reformę sektora ochrony zdrowia (7 maja 1992 roku, 130 mln USD), *Katowice Heat Supply & Conservation Project* na modernizację lokalnej energetyki (17 listopada 1994 roku, 45 mln USD), *Bielsko-Biala Water & Wastewater Project* na wzmocnienie infrastruktury wodnej (4 czerwca 1996 roku, 21,5 mln USD), *Podhale Geothermal District Heating & Environment GEF Project* na redukcję zanieczyszczenia powietrza (11 maja 2000 roku, 38,2 mln USD), *Szczecin-Swinoujscie Seaway & Port Modernization Project* na rozwój infrastruktury portowej (12 grudnia 2000 roku, 38,5 mln USD) czy *Krakow Energy*

zadłużenia zagranicznego Polski (m.in. dzięki programowi *Debt & Debt Service Reduction Loan*, DDSR, z 25 października 1994 roku o finansowaniu równym 170 mln USD). W okresie od 1990 do początku 2004 roku Polska zyskała dostęp do środków w łącznej wysokości blisko 5,5 mld USD (w tym w latach 1990–1999 było to ponad 4 mld USD). Szacowana wartość wszystkich projektów była jednak wyższa ze względu na konieczność alokowania w części z nich wkładów własnych. Deficyt własnych środków, a także problemy z zarządzaniem doprowadziły z kolei do sytuacji podobnej jak w przypadku kapitału pozyskiwanego z MFW – część transz nie była wypłacana ze względu na niesatysfakcjonujący poziom osiągnięcia celów programów i projektów, wobec czego realna absorpcja funduszy była niższa. Co równie istotne, w końcu lat 90. XX wieku charakter wsparcia Banku Światowego uległ zmianie ze względu na coraz wyższy poziom rozwoju gospodarczego i politycznego Polski oraz zaawansowanie procesów integracyjnych z Unią Europejską, czego skutkiem było zmniejszenie wartości finansowania z Banku Światowego, które stało się uzupełniające względem kapitału z innych źródeł (zwłaszcza UE) i dotowanie projektów wspierających tenże rozwój, a nie kluczowych dla niego. Dodatkowo, Polska korzystała także na współpracy z pozostałymi podmiotami wchodzącymi w skład grupy Banku Światowego, tj. Międzynarodową Korporacją Finansową i Wielostronną Agencją ds. Gwarancji Inwestycyjnych, uzyskując pomoc kapitałową, pomoc techniczno-doradczą oraz gwarancje inwestycyjne i kredytowe⁵¹. Kooperacja z grupą Banku Światowego jest kontynuowana.

Stopniowo rozszerzający zasięg geograficzny swojego funkcjonowania Europejski Bank Inwestycyjny (EBI)⁵² i stanowiący finansowe ramię unijnej po-

Efficiency Project na modernizację systemów ogrzewania (7 czerwca 2001 roku, 15 mln USD). World Bank, *Projects...*

- 51 K. Kołodziejczyk, *Współpraca Polski z międzynarodowymi instytucjami finansowymi...*, s. 239–240.
- 52 Europejski Bank Inwestycyjny (EBI) został powołany w 1957 roku na mocy *Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą* i pierwotnie miał wspierać rozwój gospodarczy państw należących do Wspólnot. W kolejnych latach rozszerzał jednak zasięg swojej działalności poza kraje członkowskie, głównie o państwa, z którymi zawarto umowy o współpracy (np. grupa AKP). Państwa unijne stanowią odbiorców ponad 90% finansowania Banku, niemniej działa on również w państwach kandydujących i potencjalnie kandydujących do członkostwa, na terenie Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (ang. *European Free Trade Association*, EFTA), w krajach południowego i wschodniego sąsiedztwa UE, państwach AKP czy Azji i Południowej Ameryce. European Investment Bank, *Our regions of activity*, Eib.org, <https://www.eib.org/en/projects/regions/index.htm> [dostęp: 29.07.2021].

lityki rozwojowej był kolejną, istotną międzynarodową instytucją finansową, z którą współpraca przyniosła Polsce korzyści. Bank ten (niezależny finansowo od budżetu Unii Europejskiej i posiadający odrębną osobowość prawną, jednak powołany wraz z Europejską Wspólnotą Gospodarczą w 1957 roku i stanowiący własność państw członkowskich UE) w pomoc państw środkowo- i wschodnioeuropejskim w ich reformach zaangażował się już formalnie w 1989 roku, a faktycznie – w 1990 roku⁵³. Decyzją EBI na wsparcie transformacji systemowej w krajach niebędących członkami UE przeznaczano 4% zasobów Banku do 1995 roku i dwukrotnie więcej w drugiej połowie lat 90. XX wieku⁵⁴. Udostępnienie narzędzi EBI krajom rozpoczynającym transformację stało się możliwe dzięki inicjatywie Wspólnot Europejskich, które w 1989 roku zagwarantowały Bankowi spłatę kredytów przyznanych Polsce i Węgrom⁵⁵. Wobec tego w końcu listopada 1989 roku EBI przyznało pierwszy fundusz kredytowy o wysokości 1 mld ECU tym dwóm państwom, do wykorzystania w latach 1990–1993 na cele inwestycyjne związane z restrukturyzacją gospodarek⁵⁶. Uruchomienie środków stało się jednak możliwe dopiero po podpisaniu przez Polskę umowy ramowej dotyczącej współpracy finansowej z EBI, do czego doszło 3 lipca 1990 roku⁵⁷.

W ramach współpracy z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym w okresie od 1990 roku do momentu akcesji do UE 1 maja 2004 roku Polsce udostępniono kapitał (w ramach pożyczek i linii kredytowych) na sfinansowanie 83 projektów na łączną kwotę blisko 7,5 mld EUR, spośród których 32 dofinansowania zostały przyznane w latach 90. XX wieku i ich sumaryczna wartość przekroczyła 2,82 mld EUR. Oprócz 25 linii kredytowych w wysokości blisko 1,1 mld EUR (8 w latach 1990–1999 na kwotę 445 mln EUR), projekty dotyczyły następujących sektorów: transport (26 pożyczek na kwotę ponad 3,1 mld EUR, w tym w latach

53 European Investment Bank, *Annual Report 1990*, Luxembourg 1991, s. 4 i nast; K.E. Smith, *The Making of EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2004, s. 79–80.

54 K. Kołodziejczyk, *Współpraca Polski z międzynarodowymi instytucjami finansowymi...*, s. 241.

55 Commission of the European Communities, *Action Plan for Coordinated Aid to Poland and Hungary*, Brussels, 27.09.1989, COM(89) 470 final; The Council of the European Communities, *Proposal for a Council Decision empowering the Community to indemnify the European Investment Bank against losses under loans for projects in Hungary and Poland*, Brussels, 05.10.1989, SEC(89) 1643 final, 89/C 283/09.

56 European Investment Bank, *Annual Report 1989*, Luxembourg 1990, s. 13.

57 Pierwsza umowa ramowa z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym została podpisana 3 lipca 1990 roku, druga została zawarta 15 lipca 1994 roku, trzecia zaś – 1 grudnia 1997 roku.

90. XX wieku 11 pożyczek na kwotę blisko 1,2 mld EUR), telekomunikacja (7 projektów o wartości ponad 1 mld EUR, w tym 4 projekty w latach 1990–1999 w wysokości 470 mln EUR), woda i kanalizacja (6 projektów – 140,6 mln EUR / 1 projekt – 45 mln EUR), infrastruktura (5 projektów – 900 mln EUR / 2 projekty – 300 mln EUR), rozwój miast (5 projektów – 530,5 mln EUR / 1 projekt – 20 mln EUR), energia (3 projekty – 260 mln EUR / 2 projekty – 230 mln EUR), przemysł (2 projekty sfinansowane w 1998 roku na kwotę 140 mln EUR), edukacja (2 projekty o wartości 206 mln EUR), rolnictwo, rybołówstwo i leśnictwo (projekt na 13 mln EUR z 1993 roku) oraz zdrowie (1 projekt na 190 mln EUR)⁵⁸. Kooperacja z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym była dla Polski istotna nie tylko ze względu na możliwość uzyskania finansowego wsparcia dla wprowadzanych po 1989 roku reform i dokapitalizowania projektów rozwojowych. Podkreślić należy, że nawiązanie tejże współpracy miało również wymiar zbliżania Polski do krajów Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej), jako że państwo już na początku lat 90. XX wieku wyraziło swoje aspiracje związane z akcesją do tej grupy. Zamierzenia te zostały również odzwierciedlone w działaniach podejmowanych przez EBI – do rozszerzenia finansowej pomocy doszło w 1994 roku (po złożeniu przez Polskę aplikacji akcesyjnej), zaś po 1997 roku wsparciu nadano wymiar pomocy przedakcesyjnej⁵⁹. Wraz z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, państwo stało się również udziałowcem EBI.

Niezwykle istotną rolę wspierającą wprowadzane po 1989 roku przemiany gospodarczo-polityczne nie tylko w Polsce, ale także w pozostałych państwach Europy Środkowej i Wschodniej, odegrał Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBOiR) powołany 29 maja 1990 roku właśnie w celu finansowej pomocy transformującym się krajom regionu. Instytucja, która rozpoczęła swoją działalność w 1991 roku, miała za zadanie zintegrować kraje środkowo- i wschodnioeuropejskie z Zachodem oraz wesprzeć tranzycję ich gospodarek do wolnorynkowych, przede wszystkim poprzez transfery i gwarancje kredytowe oraz inwestycje kapitałowe kierowane do sektora publicznego i prywatnego⁶⁰. Polska, znajdu-

58 European Investment Bank, *Financed projects*, Eib.org, <https://www.eib.org/en/projects/loans/index.htm> [dostęp: 29.07.2021].

59 M. Proczek, *Polska a Europejski Bank Inwestycyjny*, "International Journal of Management and Economics" 2005, no. 18, s. 85–86.

60 Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBOiR) powstał w celu wspierania tranzycji gospodarek centralnie planowanych do wolnorynkowych oraz promowania prywatnej przedsiębiorczości w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, wdrażających zasady wielopartyjnej demokracji, pluralizmu i gospodarki rynkowej. Powstanie Banku zainicjował w 1989 roku

jąca się pośród państw założycielskich instytucji, po raz pierwszy skorzystała z oferowanych przez nią instrumentów już w 1991 roku.

W okresie od 1991 roku do 1 maja 2004 roku (do czasu akcesji do Unii Europejskiej) Polska uczestniczyła w 195 projektach EBOiR o łącznej wartości ponad 2,7 mld EUR, spośród których 161 (o wartości ponad 2,5 mln EUR) skierowanych zostało bezpośrednio na działania w państwie (pozostałe miały charakter regionalny). W ciągu tych blisko trzynastu lat 114 projektów na kwotę ponad 1,3 mld EUR (w tym 96 krajowych na kwotę ponad 1,2 mld EUR) przypadło na lata 1991–1999. Projekty krajowe w ostatniej dekadzie XX wieku jedynie w 7 przypadkach i w kwocie ponad 173,6 mln EUR zarządzane były przez polskie instytucje publiczne – EBOiR wsparł zatem przede wszystkim dynamicznie wówczas rozwijający się sektor prywatny. Realizowane działania, oprócz 29 bankowych kredytów depozytowych na blisko 445,5 mln EUR (w tym 13 udzielonych w latach 90. XX wieku na ponad 211,6 mln EUR), 10 funduszy akcyjnych na ponad 153,6 mln EUR (w tym 8 otwartych w ostatniej dekadzie na ponad 103,3 mln EUR), 6 leasingów finansowych na ponad 103,5 mln EUR (w tym 1 otwartego w latach 90. XX wieku na ponad 1,2 mln EUR) i dwóch bankowych kredytów niedepozytowych (na ponad 34,2 mln EUR), dotyczyły następujących sektorów: produkcja i usługi (42 projekty na ponad 565 mln EUR, w tym 35 na ponad 388,8 mln EUR w ostatniej dekadzie), agrobiznes (20 projektów na ponad 172,6 mln EUR, w tym 14 na ponad 123 mln EUR w ostatniej dekadzie), nieruchomości i turystyka (14 projektów na blisko 130,4 mln EUR, w tym 9 na ponad 54,5 mln EUR w ostatniej dekadzie), infrastruktura komunalna i środowiskowa (13 projektów na ponad 161,1 mln EUR, w tym 4 na ponad 69,9 mln EUR w ostatniej dekadzie), ubezpieczenia, emerytury i fundusze wspólnego inwestowania (12 projektów na ponad 95,8 mln EUR, w tym 5 na blisko

prezydent Francji François Mitterrand. Umowa powołująca instytucję została zawarta 29 maja 1990 roku przez 40 państw (w tym przez 12 państw członkowskich Wspólnot Europejskich, 11 innych państw europejskich, 8 państw stanowiących potencjalnych odbiorców działań oraz 9 państw pozaeuropejskich, m.in. USA, Australię, Kanadę i Japonię) oraz dwie organizacje (Europejską Wspólnotę Gospodarczą oraz Europejski Bank Inwestycyjny). Porozumienie weszło w życie 28 marca 1991 roku. Od tego czasu instytucja przede wszystkim udziela lub współfinansuje, wraz z innymi podmiotami, kredyty i pożyczki dla sektora prywatnego, prowadzi inwestycje oraz ułatwia dostęp do rynków kapitałowych prywatnym przedsiębiorstwom. J. Linarelli, *The European Bank for Reconstruction and Development: Legal and Policy Issues*, "Boston College International and Comparative Law Review" 1995, vol. 18, issue 2, s. 365–370; *Umowa o utworzeniu Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, sporządzona w Paryżu w dniu 29 maja 1990 r.*, Dz.U. 1994 nr 100 poz. 483.

33 mln EUR w ostatniej dekadzie), ICT (7 projektów na ponad 304,7 mln EUR, w tym 4 na blisko 140 mln EUR w ostatniej dekadzie), transport (5 projektów na ponad 334,7 mln EUR, w tym 2 na ponad 94 mln EUR w ostatniej dekadzie) oraz energii (1 projekt na ponad 29,6 mln EUR)⁶¹.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż wysokość pozyskanego z tego źródła kapitału rosła wraz z upływem lat. Wynikało to przede wszystkim z początkowo niewielkich zasobów będących w dyspozycji Banku tuż po jego powstaniu⁶². Istotnym czynnikiem było też to, że EBOiR nie zapewniał finansowania inwestycji w całości, zaś posiadane przez Polskę i polskie przedsiębiorstwa wkłady własne, pierwotnie niewielkie, stopniowo również rosły. Zmieniał się także charakter udziału EBOiR w polskiej transformacji: od (w znacznej części) kredytowania projektów do koncentracji na inwestycjach kapitałowych⁶³. Okolicznością sprzyjającą pozyskiwaniu funduszy był również fakt, iż w latach 2001–2004 wiceprezesem EBOiR była Hanna Gronkiewicz-Waltz. Ponadto, podobnie, jak w przypadku Europejskiego Banku Inwestycyjnego, współpraca z Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju oznaczała szansę na zbliżenie się do państw zachodnioeuropejskich partycypujących w strukturach zjednoczonej Europy. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, EBOiR pozostawał dla państwa jednym z najważniejszych kredytodawców.

1.3. Redukcja i restrukturyzacja zadłużenia zagranicznego

Nawiązanie ściślejszej współpracy z międzynarodowymi i regionalnymi organizacjami finansowymi uutorowało Polsce drogę do rozwiązania problemu zadłużenia zagranicznego, który stanowił istotną przeszkodę w intensyfikowaniu relacji z państwami wysoko rozwiniętymi oraz zagrażał powodzeniu transformacji gospodarczej w całym regionie⁶⁴. Wielomiliardo-

61 European Bank for Reconstruction and Development, *EBRD Investments 1991–2018*, Ebrd.com, <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395250404279&d=&pagename=E-BRD%2FContent%2FDownloadDocument> [dostęp: 29.07.2021].

62 A. Kilpatrick, *After the Berlin Wall, A History of the EBRD. Volume 1*, Central European University Press, Budapest–New York 2020, s. 73–75.

63 W. Włodarczyk-Guzek, *Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju – struktura i zasady działania*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica” 2004, nr 180, s. 316–318.

64 Wysoki poziom zadłużenia zagranicznego cechował także inne – chociaż nie wszystkie – państwa regionu Europy Środkowej i Wschodniej. W 1990 roku najwyższy dług posiadała ZSRR (59,3 mld USD), a kolejny pod względem wielkości posiadała Polska (49,3 mld USD).

we zadłużenie w początku lat 90. XX wieku było skutkiem niegospodarności oraz niekonsekwentnie prowadzonej polityki przez władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w okresie transformacji wymagało uregulowania, redukcji lub restrukturyzacji. O ile bowiem do 1970 roku dług zagraniczny był niewielki (stanowił ok. 1 mld USD), o tyle już w kolejnych latach zaczął szybko i niekontrolowanie narastać i pomimo częściowych redukcji w latach 80. XX wieku rósł systematycznie z uwagi na m.in. zwiększające się koszty obsługi zadłużenia. Swoją transformację gospodarczą Polska rozpoczynała zatem jako państwo bliskie niewypłacalności i niemal pozbawione zdolności kredytowej⁶⁵.

Zadłużenie zagraniczne PRL zaczęło dynamicznie wzrastać po 1970 roku; wcześniej państwo faktycznie nie korzystało (nie mogło korzystać) z kredytów udzielanych przez kraje Zachodu. W 1975 roku dług osiągnął ok. 8,4 mld USD, a wraz z końcem dekady – 22,4 mld USD. Taka sytuacja była wynikiem finansowania „cudu gospodarczego” Edwarda Gierka środkami z rynków zachodnioeuropejskich. Pozyskanie nowych technologii i kapitału z zewnątrz poskutkowało zwiększeniem eksportu towarów wyprodukowanych przez kompleksowo zmodernizowaną gospodarkę i umożliwić spłatę pożyczek. Niemniej ze względu na błędne założenia przyjętej polityki oraz m.in. nietrafione zakupy licencyjne, kosztowne inwestycje, kierowanie funduszy na cele konsumpcyjne i marnotrawstwo, a także kryzys naftowy i recesję na rynkach zagranicznych (czego efektem było również zmniejszenie dostępności kredytów oraz wzrost kosztów obsługi kredytów już przyznanych), PRL na początku lat 80. XX wieku znalazła się w zadłużeniowej pułapce⁶⁶. W kolejnej dekadzie dług, który w 1981 roku wynosił już ok. 26 mld USD, próbowano spłacać kolejnymi pożyczkami oraz negocjowano z wierzycielami terminy spłaty; negocjacje te jednak zostały zatrzymane w konsekwencji wprowadzenia w PRL stanu wojennego i nałożenia na państwo restrykcji finansowych i handlowych⁶⁷. W 1989 roku,

Zadłużenie Węgier wynosiło wówczas 21,2 mld USD, Bułgarii – 10,8 mld USD, zaś Czechosłowacji – 10 mld USD. G. Górniewicz, *The Problem of External Debt in Post-Socialism Countries (the Case of Eastern Europe)*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai” 2009, no. 2, s. 4.

- 65 G. Górniewicz, *Zadłużenie zagraniczne. Polska a kraje rozwijające się*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2002, s. 75–90.
- 66 P. Sasanka, *Polska Gierka – dekada przerwana czy zmarnowana?*, [w:] *PRL od grudnia 70 do czerwca 89. Polski wiek XX, t. 4*, red. K. Persak, P. Machcewicz, Bellona i Muzeum Historii Polski, Warszawa 2011, s. 22, 33–34.
- 67 D. Grala, *Refinansowanie zobowiązań kredytowych w warunkach niewypłacalności państwa na przykładzie PRL w latach 1981–1983. Fiasko planu ograniczenia zadłużenia Polski w świetle*

pomimo renegocjacji warunków spłaty⁶⁸ i częściowych płatności, dług wynosił ok. 41,4 mld USD (ok. 70% tej kwoty stanowiły zobowiązania wobec innych państw, zaś pozostała część – wobec zagranicznych banków komercyjnych). Nie można zapominać również o długi w walutach niewymienialnych, który w końcu lat 80. XX wieku wynosił 5,8 mld rubli transferowych⁶⁹.

Polska – zaliczona do grupy poważnie zadłużonych państw o średnim dochodzie (ang. *Severly Indebted Middle Income Countries*, SIMICs) – od 1989 roku zabiegała o wsparcie w rozwiązaniu tego problemu i zredukowanie swojego długu o 80%⁷⁰. Warunkami wstępnymi dla rozpoczęcia redukcji i restrukturyzacji okazały się przede wszystkim trzy elementy: zaproponowanie radykalnego planu naprawczego gospodarki, zdobycie dla niego przychylności międzynarodowych organizacji finansowych (zwłaszcza Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego), wsparte dodatkowo Funduszem Stabilizacyjnym opiewającym na 1 mld USD⁷¹, oraz rozpoczęcie z tymi organizacjami współpracy, co oddziaływało na korzyść kredytowej wiarygodności państwa. W efekcie podjętych działań 16 lutego 1990 roku podpisano pierwsze porozumienie z wierzycielami rządowymi, skupionymi w tzw. Klubie Paryskim, które

uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 2018, nr 1(6), s. 36–39.

- 68 Umowy z lat 80. XX wieku z wierzycielami stowarzyszonymi w Klubie Paryskim dotyczyły następujących kwot: 2,2 mld USD, 10,2 mld USD, 1,37 mld USD i 8,5 mld USD. Opierały się one głównie na odrażaniu terminów spłaty zaległości. Paris Club, *Poland. Debt treatment – April 27, 1981*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-27-04-1981/en> [dostęp: 29.07.2021]; Paris Club, *Poland. Debt treatment – July 15, 1985*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-15-07-1985/en> [dostęp: 29.07.2021]; Paris Club, *Poland. Debt treatment – November 19, 1985*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-19-11-1985/en> [dostęp: 29.07.2021]; Paris Club, *Poland. Debt treatment – December 16, 1987*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-16-12-1987/en> [dostęp: 29.07.2021].
- 69 Porozumienie z Federacją Rosyjską, która przejęła zobowiązania kredytowe ZSRR, zostało zawarte w 1996 roku. Na jego mocy całość zadłużenia została zredukowana. M. Szatlach, *Wpływ zadłużenia zagranicznego na rozwój gospodarczy Polski w okresie transformacji ustrojowej*, „Świat Idei i Polityki” 2002, t. 2, s. 77–79, 82.
- 70 G. Górniewicz, *Polish External Debt*, “Torun International Studies” 2018, no. 1 (11), s. 109.
- 71 Na Fundusz Stabilizacyjny składały się granty Australii, Austrii, Finlandii, Islandii, Turcji, USA i Wielkiej Brytanii oraz kredyty, linie kredytowe i pożyczki (w tym nieoprocentowane) udzielone przez Danię, Francję, Hiszpanię, Japonię, Kanadę, Luksemburg, Niemcy, Norwegię, Szwajcarię i Włochy. W. Włodarczyk-Guzek, *Współpraca Polski z Międzynarodowym Funduszem Walutowym...*, s. 68.

dotyczyło restrukturyzacji długu i wprowadzenia moratorium płatniczego (do końca marca 1991 roku) w odniesieniu do 9,4 mld USD⁷². Przełomowe okazało się jednak dopiero porozumienie z 21 kwietnia 1991 roku, zgodnie z którym 17 państw-wierzycieli⁷³ wyraziło zgodę na co najmniej 50% redukcję polskiego zadłużenia⁷⁴. Operacja ta została zaplanowana w dwóch etapach: pierwszy z nich zakładał 30% redukcję tuż po zatwierdzeniu przez MFW trzyletniego programu naprawczego polskiej gospodarki (lata 1991–1994), drugi obejmował 20% redukcję pod warunkiem zrealizowania tegoż programu. W konsekwencji najpierw zadłużenie zmalało do ponad 28,5 mld USD, a następnie do blisko 25,5 mld USD⁷⁵. Jednocześnie podkreślić warto, że Stany Zjednoczone zgodziły się na redukcję długu o 70%, a istotnym komponentem porozumienia była możliwość dodatkowego współfinansowania (w wymiarze 10% zadłużenia) inwestycji w ochronę środowiska (tzw. ekokonwersja długu) na podstawie umów dwustronnych⁷⁶.

Osiągnięcie porozumienia z Klubem Paryskim stworzyło również korzystniejsze warunki dla rozmów z tzw. Klubem Londyńskim, grupującym wierzycieli prywatnych. Jeszcze w październiku 1989 roku banki komercyjne zgodziły się na odroczenie zobowiązań kapitałowych i części zobowiązań wynikających z należnych odsetek, które przypadały na koniec 1989 roku⁷⁷, jednak otwartą pozostała kwestia redukcji i reorganizacji 14,3 mld USD długu wobec nich. Porozumienie zostało osiągnięte dopiero 14 września 1994 roku. Część zadłużenia została umorzona (3,3 mld USD), część wykupiona (3,3 mld USD), a pozostała

72 Paris Club, *Poland. Debt treatment – February 16, 1990*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-16-02-1990/en> [dostęp: 29.07.2021].

73 Austria, Belgia, Brazylia, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Japonia, Kanada, Niemcy, Norwegia, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy.

74 Paris Club, *Poland. Debt treatment – April 21, 1991*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-21-04-1991/en> [dostęp: 29.07.2021].

75 M. Szatlach, *Wpływ zadłużenia zagranicznego na rozwój gospodarczy Polski w okresie transformacji ustrojowej...*, s. 80–81.

76 M. Dynus, *Zadłużenie zagraniczne Polski – problem wielu rozwijających się krajów*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu” 2006, nr 5(5), s. 60–63.

77 G. Górniewicz, *Dług publiczny. Historia, terażniejszość, przyczyny i perspektywy*, Oficyna Wydawnicza Mirosław Wrocławski, Bydgoszcz 2012, s. 163–164.

kwota została przekształcona w podlegające swobodnemu obrotowi tzw. obligacje Brady'ego⁷⁸ (7,7 mld USD)⁷⁹.

Dzięki akceptacji nowych harmonogramów spłat, ostateczny termin wywiązania się Polski ze zobowiązań wobec Klubu Paryskiego został przesunięty na 2014 rok, wobec Klubu Londyńskiego – na 2024 rok. Zadłużenie wobec wierzycieli rządowych udało się uregulować przedterminowo już w 2009 roku, zaś wobec wierzycieli komercyjnych – w 2012 roku⁸⁰.

Jak już wcześniej wspomniano, w pierwszych latach transformacji dużą uwagę przywiązywano również do możliwości tzw. ekokonwersji części zadłużenia zagranicznego, co dopuszczało porozumienie z Klubem Paryskim. Pomimo akceptacji dla takiego rozwiązania ze strony wszystkich wierzycieli, co mogło przełożyć się na dodatkowe ponad 3 mld USD⁸¹, finalnie spośród 17 rządowych kredytodawców na taką formę konwersji długu zdecydowało się sześć państw (Francja, Norwegia, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Włochy⁸²), z którymi zawarto odrębne umowy dwustronne na łączną kwotę ponad 573 mln USD; ponadto w ekokonwersji uczestniczyła także Finlandia⁸³. Kwota była ściśle powiązana z jednej strony z wielkością umarzanego zadłużenia zagranicznego, a z drugiej – z dostępnością alokacji budżetowych na inwestowanie w ochronę środowiska. Dysponentem środków, które mogły sięgnąć 10% kwoty wierzytelności, była Fundacja EkoFundusz, powołana w 1992 roku przez Ministerstwo Finansów i działająca do 2010 roku, kiedy to zobowiązania zostały uregulowane. Celem działania podmiotu nie było rozwiązywanie problemów lokalnych,

78 Na podstawie porozumienia zawartego w 1994 roku z Klubem Londyńskim Polska miała możliwość wyemitowania sześciu rodzajów obligacji tego typu. M. Dynus, *Obligacje Brady'ego sposobem na rozwiązanie kryzysu zadłużeniowego krajów rozwijających się*, „Toruńskie Studia Międzynarodowe” 2010, nr 1 (3), s. 50–52.

79 M. Dynus, *Zadłużenie zagraniczne Polski – problem wielu rozwijających się krajów...*, s. 61–62.

80 Do spłaty do 2014 roku pozostała część zadłużenia wobec Japonii, która nie wyraziła zgody na spłatę przedterminową. *Polska spłaciła zadłużenie w Klubie Paryskim i Klubie Londyńskim*, 19.11.2012, [Finanse.wp.pl](https://finanse.wp.pl), <https://finanse.wp.pl/polska-splacila-zadluzenie-w-klubie-paryskim-i-klubie-londynskim-6114111863236737a> [dostęp: 29.07.2021].

81 R.T. Deacon, P. Murphy, *The Structure of an Environmental Transaction: The Debt-for-Nature Swap*, „Land Economics” 1997, vol. 73, no. 1, s. 3.

82 W 1991 roku na ekokonwersję polskiego zadłużenia na poziomie 10% zdecydowały się Stany Zjednoczone, w 1993 roku – Francja (1% zadłużenia) oraz Szwajcaria (10%), w 1997 roku – Szwecja (4%), w 1998 roku – Włochy (2%), a w 2000 roku – Norwegia (10%).

83 W. Zbaraszewski, *Rola Fundacji Ekofundusz w finansowaniu ochrony środowiska w Polsce...*, s. 176.

a transfer proekologicznych, innowacyjnych technologii i inwestowanie w polski przemysł ochrony środowiska⁸⁴. Faktycznie, cele te udało się osiągnąć⁸⁵, zwłaszcza w obszarach ochrony powietrza (ograniczania transgranicznego transportu SO₂ i tlenków azotu), ochrony Bałtyku (ograniczania dopływu zanieczyszczeń do Morza Bałtyckiego i ochrony zasobów wody pitnej), ochrony klimatu (redukcji emisji gazów prowadzących do zmian klimatu), ochrony przyrody (zabezpieczenia różnorodności biologicznej) czy gospodarki odpadami i rekultywacji gleb⁸⁶. Nie bez znaczenia było to, że EkoFundusz wyróżniał się niezależnością od organów rządowych, apolitycznością oraz przywiązaniem do idei efektywności kosztowej.

1.4. Pomoc bezzwrotna w ramach PHARE/Phare

Najważniejszymi, spośród najbardziej przez polskie władze oczekiwanych instrumentów pomocy bezzwrotnej, okazały się działania koordynowane przez Wspólnoty Europejskie (WE), w tym program PHARE (ang. *Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*)⁸⁷. Wsparcie, obejmujące początkowo Polskę i Węgry, zostało zainicjowane podczas paryskiego szczytu G7 (siedmiu najbardziej uprzemysłowionych demokracji świata oraz WE), który odbywał się w lipcu 1989 roku⁸⁸. Wezwano wówczas wszystkie zainteresowane państwa do udzielenia pomocy, a odpowiedzialną za jej koordynację ustanowiono Komisję Europejską⁸⁹. W ten sposób Bruksela została spozycjonowana w centrum

84 M. Burchard-Dziubińska, D. Burzyńska, *Fundusze celowe w ochronie środowiska*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 2003, nr 163, s. 47–48.

85 A. Barczak, E. Kowalewska, *Źródła finansowania zadań z zakresu ochrony środowiska w Polsce – przegląd stosowanych rozwiązań*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2014, nr 1 (2), s. 48.

86 M. Kożuch, *Konwersja długu publicznego na inwestycje ochrony środowiska w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 708, s. 73.

87 K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2004, s. 267–268.

88 Wsparcie transformacji regionu Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1989–1993 stanowiło jeden z istotniejszych punktów obrad G7. Zob.: R. Matera, *Stosunek Grupy Siedmiu do Europy Środkowej i Wschodniej w okresie zimnej wojny oraz w czasie transformacji ustrojowej*, „Studia Europejskie” 2008, nr 1, s. 59–64.

89 *G7 Summit. Declaration on East-West Relations*, Paris, 15.07.1989.

relacji ze Wschodem⁹⁰. Pierwszym sprawdzianem dla związanej w ten sposób współpracy stała się dostrzeżona przez G7 konieczność dostarczenia Polsce niezbędnej pomocy żywnościowej. Realizacja uzgodnionych dostaw rozpoczęła się już we wrześniu 1989 roku, a wśród przekazanych w latach 1989–1990 zasobów znalazły się m.in. ponad milion ton pszenicy (w większości dostarczonej przez WE), 178 tys. ton kukurydzy (ponad połowa dostarczona przez WE), 200 tys. ton jęczmienia (całość zapewniona przez WE), 115 tys. ton sorgo (dostarczonego przez USA) oraz żywność dla niemowląt, mleko w proszku, olej roślinny, owoce cytrusowe, ryby, ser i masło. Pomoc ta osiągnęła łączną wartość 150 mln ECU⁹¹.

W ciągu kilku kolejnych tygodni uformowana została G24 (pokrywająca się z ówczesną listą członkowską OECD)⁹², a 26 września 1989 roku KE przedstawiła *Action Plan for Coordinated Aid to Poland and Hungary*, w którym za najistotniejsze obszary działania uznano: rolnictwo (w tym zasoby – pomoc żywnościową, oraz restrukturyzację), dostęp do rynków (m.in. znoszenie restrykcji i włączenie do ogólnego systemu preferencji), inwestycje, szkolenie zawodowe oraz środowisko naturalne. Plan, powszechnie nazywany *Operacją PHARE*, zakładał pomoc na poziomie 600 mln ECU (654 mln USD) w 1990 roku, w równych częściach przekazanych przez WE oraz pozostałe państwa G24⁹³, a także gwarantowane przez WE pożyczki Europejskiego Banku Inwestycyjnego (1 mld ECU na 3 lata) oraz pożyczki Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (200 mln ECU)⁹⁴. Niemniej, w latach 1989–1991, czyli okresie kluczowym dla

90 D. Kennedy, D.E. Webb, *Integration: Eastern Europe and the European Economic Communities*, "Columbia Journal of Transnational Law" 1990, no. 28, s. 649.

91 Commission of the European Communities, *EC – Eastern Europe Relations. ICC Background Brief*, Brussels, 07.11.1990, s. 9; J.-P. Peeters, M. Draganova, V. Alliata, J. Hatwell, *Phare – Progress and strategy paper. Food aid*, Brussels, 1994, CEE I/39.

92 W jej skład weszły: państwa G7 (Francja, Japonia, Kanada, RFN, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Włochy), pozostałe państwa członkowskie Wspólnot Europejskich (Belgia, Dania, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Portugalia), państwa EFTA (Austria, Finlandia, Islandia, Norwegia, Szwajcaria, Szwecja), a także Australia, Nowa Zelandia i Turcja. Działania były realizowane w porozumieniu z międzynarodowymi instytucjami finansowymi. Zob. np.: *Declaration of the Group of 24 for Economic Assistance to Poland and Hungary*, Brussels, 27.09.1989, no. 31/89; *Declaration of Ministers of the "Group of 24 for Economic Assistance to Poland and Hungary"* (The 24), Brussels, 13.12.1989, IP(89)953.

93 Commission of the European Communities, *Action Plan for Coordinated Aid to Poland and Hungary...*, s. 2–6.

94 European Commission, *Operation "PHARE" (Poland and Hungary: assistance for economic restructuring)*, Brussels, 11.01.1990, MEMO 3/90.

transformacji regionu, 72% wszystkich grantów (4,1 mld ECU) oraz połowa pożyczek i kredytów (7 mld ECU) została zapewniona przez Wspólnoty Europejskie⁹⁵. W latach 1990–1997 wsparcie G24, rozszerzane stopniowo na cały region Europy Środkowej i Wschodniej, wyniosło ponad 81,8 mld ECU, spośród których 30,8 mld ECU przekazanych zostało w formie grantów. Największym beneficjentem środków była Polska, dla której w tym okresie przetransferowano ponad 26,9 mld ECU, a licząc wraz z pomocą międzynarodowych instytucji finansowych było to ponad 34,7 mld ECU. Ponad 31,2% tych środków (ponad 12,2 mld ECU) trafiło do Polski jako granty. Większość z tych środków państwo otrzymało od donatorów będących krajami członkowskimi Wspólnot. Blisko 13 mld ECU zostało skierowanych na reorganizację zadłużenia, pomoc wielosektorowa wyniosła blisko 7 mld ECU, na programy dostosowawcze przeznaczono blisko 5 mld ECU, ponad 3,6 mld ECU przekazano sektorom transportu, komunikacji, środowiska i energii, ponad 3,0 mld ECU – sektorowi produkcyjnemu, ponad 1,1 mld ECU – infrastrukturze i usługom społecznym. Łączna pomoc żywnościowa wyniosła natomiast blisko 270 mln ECU⁹⁶.

Komisja Europejska, koordynująca pomoc G24, musiała mierzyć się z wieloma problemami związanymi ze swoją rolą, m.in. o charakterze politycznym (legitymizacja jej mandatu) oraz administracyjnym (deficyt struktur i zasobów kadrowych), a także z brakiem doświadczenia w świadczeniu pomocy na tak szeroką skalę⁹⁷. Tym bardziej że jednocześnie rozpoczęto realizację wspólnotowego programu pomocowego. 18 grudnia 1989 roku ustanowiono bowiem program pomocy ekonomicznej dla Polski i Węgier (PHARE), który 17 września 1990 roku został rozszerzony również na Bułgarię, Czechosłowację, Niemiecką Republikę Demokratyczną, Rumunię i Jugosławię (Phare)⁹⁸. Celem programu było wsparcie procesu reform, zwłaszcza poprzez finansowanie (z budżetu

95 J. Zielonka, *Policies without Strategy: the EU's Record in Eastern Europe*, [w:] *Paradoxes of European Foreign Policy*, ed. J. Zielonka, Brill, Hague–Cambridge 1998, s. 133.

96 European Commission, *G-24 Scoreboard of Assistance Commitments to the Countries of Central and Eastern Europe. 1990–1997*, Brussels 1999.

97 Zob. np.: D. Allen, *Reuniting Europe or Establishing New Divides?: The European Union, the States of Eastern and Central Europe and the States of the Former Soviet Union. Paper presented at the 5th Biennial Conference of the European Community Studies Association*, Seattle, WA, 29.05–01.06.1997, s. 4–5; S.J. Nuttall, *European Foreign Policy*, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 76–84.

98 Council Regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic, OJ EEC, L 375, 23.12.1989; Council Regulation (EEC)

Wspólnot) lub współfinansowanie (wraz z państwami członkowskimi, EBI, innymi państwami lub organizacjami międzynarodowymi) projektów skoncentrowanych na restrukturyzacji gospodarcej; nie był to jednak fundusz stabilizacji makroekonomicznej, mechanizm gwarancji eksportowych czy fundusz gwarancyjny dla prywatnych inwestycji. Jako priorytetowe obszary wskazano rolnictwo, przemysł, inwestycje, energię, szkolenia⁹⁹, ochronę środowiska, handel i usługi, realizowane przede wszystkim przez sektor prywatny. Uruchomienie środków przez poszczególne państwa wymagało sporządzenia precyzyjnych planów i ich uzgodnienia z organami WE, a większość środków rozdysponowano w ramach ustalonych programów krajowych (choć realizowane były również inicjatywy transnarodowe czy regionalne). Co istotne – i odróżniające pomoc wspólnotową od wskazanych wcześniej instrumentów – założono dotacyjny (grantowy) charakter finansowania. Na pierwszy rok realizacji programu alokowano 300 mln ECU (ok. 327 mln USD)¹⁰⁰. Po objęciu przez instrument większej liczby państw¹⁰¹, alokacja wzrastała (o dodatkowe 200 mln ECU jeszcze w 1990 roku; w 1991 roku wyniosła 785 mln ECU, w 1992 roku – 1 mld ECU)¹⁰². W latach 1990–1995 Phare dysponowało środkami w kwocie ponad 5,3 mld ECU, a ich największym beneficjentem była Polska, do której trafiło blisko 1,2 mld ECU¹⁰³. Z całości budżetu Phare w latach 1990–1997 w Polsce alokowano blisko 20% (tabela 1). Warto dodać, iż państwa Europy Środkowej i Wschodniej – oprócz niezbędnej

No 2698/90 of 17 September 1990 amending Regulation (EEC) No 3906/89 in order to extend economic aid to other countries of Central and Eastern Europe, OJ EEC, L 257, 21.09.1990.

99 W grudniu 1989 roku Rada Europejska zdecydowała o przygotowaniu instrumentu, poprzez który udzielana byłaby pomoc dla szkolnictwa wyższego, edukacji i szkoleń w transformujących się państwach regionu (pierwotnie w Polsce i na Węgrzech). *Trans-European Mobility Programme for University Studies (TEMPUS)* został ustanowiony w maju 1990 roku, w ramach finansowych PHARE, wspierając modernizację wskazanego obszaru, m.in. poprzez stymulację wymiany akademickiej pomiędzy państwami regionu a państwami członkowskimi Wspólnot (Unii). *Action Phare. Community adopts programmes of higher education cooperation with the countries of Central and Eastern Europe*, Brussels, 08.05.990, IP(90)372.

100 *Council Regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic...*

101 Od 1996 roku objętych było nim już 13 państw: Bułgaria, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Republika Czeska, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Węgry (państwa kandydujące), a także Albania, Bośnia i Hercegowina oraz Była Jugosłowiańska Republika Macedonii.

102 *Commission of the European Communities, PHARE. Assistance for economic restructuring in the countries of Central and Eastern Europe. An operational guide*, Brussels 1992, s. 7.

103 Z.M. Doliwa-Klepacki, *Integracja europejska*, Temida 2, Białystok 2000, s. 104.

pomocy finansowej – oczekiwały również liberalizacji handlu i dostępu do wspólnego rynku. Ten zaś dla ich produktów otwierany był dość niechętnie¹⁰⁴.

Tabela 1: Alokacje finansowe w ramach Phare dla Polski z podziałem na sektory w latach 1990–1997 (mln ECU)

Sektor/rok	1990–1992	1993	1994	1995	1996	1997	Suma
Reforma administracji	26,7	32	21,5	2	0	35,5	117,7
Restrukturyzacja rolnictwa	135	30	2,5	13	14	8	202,5
Edukacja, szkolenie, badania	59,3	45	39	37	30	20	230,3
Środowisko i bezpieczeństwo nuklearne	75	0	12	22	5	0	114
Infrastruktura (energia, transport, telekomunikacja)	42,4	63	93,8	91	117	69,4	476,6
Sektor prywatny i finansowy	191,2	28	31	9	37	15	311,2
Rozwój społeczny, zatrudnienie i zdrowie publiczne	45,2	0	9	0	0	0	54,2
Inne	3	27	0	0	0	0	30
Suma	577,8	225	208,8	174	203	147,9	1536,5
Phare łącznie	2263,9	999,1	969,7	1153,3	1222,5	1147,7	7756,2
Udział Polski	25,6%	22,7%	21,6%	15,1%	16,6%	12,9%	19,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Commission of the European Communities, *The Phare Programme Annual Report 1996*, Brussels, 24.03.1998, COM(1998) 178 final; Commission of the European Communities, *The Phare Programme Annual Report 1997*, Brussels, 18.05.1999, COM(1999) 234 final.

Podkreślić należy, że wsparcie udzielane w ramach programu Phare najpierw przez Wspólnoty Europejskie, a następnie przez Unię Europejską, ewoluowało

104 M.J. Baun, *A Wider Europe. The Process and Politics of European Union Enlargement*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham–Boulder–New York–Oxford 2000, s. 29.

na przestrzeni lat¹⁰⁵. Przykładem tego było wzmocnienie w 1992 roku komponentu demokratyzacyjnego pomocy poprzez powołanie w ramach finansowych programu *Phare and Tacis Democracy Programme* (PTDP), skoncentrowanego na umacnianiu demokracji wielopartyjnej, praworządności i wzmacnianiu organizacji pozarządowych¹⁰⁶. Z jednej strony ewolucja ta była naturalną konsekwencją poprawy sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej państw Europy Środkowej i Wschodniej w stosunku do ich kondycji z roku 1989. Z drugiej wynikała również z wprost wyrażonych przez nie aspiracji związanych z członkostwem w strukturach wspólnotowych, np. w *Memorandum Wyszehradzkim* z 1992 roku¹⁰⁷, oraz sformułowania przez UE odpowiedzi na nie. Kluczowy w tym kontekście okazał się okres od końca 1992 roku do 1994 roku: najpierw Komisja zaprezentowała raport *W kierunku bliższego stowarzyszenia z państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, przyjęty przez Radę Europejską obradującą w grudniu 1992 roku w Edynburgu, sygnalizujący warunkowość przystąpienia

105 Mike Mannin wyróżnił w tym kontekście trzy fazy wprowadzania programu Phare. Pierwsza (obejmująca okres 1989–1991) została skoncentrowana na pomocy technicznej, druga (1991–1995) na wsparciu reform instytucjonalnych w sektorze publicznym i prywatnym, zaś trzecia (po 1995 roku) pozycjonowała program jako główne narzędzie finansowe strategii przedakcesyjnej. M. Mannin, *Policies towards CEEC*, [w:] *Pushing Back the Boundaries. The European Union and Central and Eastern Europe*, ed. M. Mannin, Manchester University Press, Manchester–New York 1999, s. 38–39; J. Stryjek, *Zewnętrzne wsparcie transformacji – program Phare*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce...*, s. 626–639.

106 Realizowane w ramach PTDP projekty (w formie mikroprojektów, makroprojektów i projektów *ad hoc*) dotyczyły przede wszystkim parlamentaryzmu, przejrzystości administracji publicznej, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i niezależnych mediów, promowania i monitorowania praw człowieka, cywilnego monitorowania struktur bezpieczeństwa i promowania praw mniejszości, równych szans i praktyk niedyskryminacyjnych. Instrument był wykorzystywany w latach 1993–1997, jednak ze względu na relatywnie niskie alokacje finansowe (łącznie ok. 76 mln ECU, w tym 56% skierowane do państw objętych Phare, a 44% do państw Wspólnoty Niepodległych Państw uczestniczących w Tacis), trudno ocenić jego skuteczność. Zob. szerzej np.: ISA Consult, European Institute, Sussex University, GJW Europe, *Final Report. Evaluation of the PHARE and TACIS Democracy Programme. 1992–1997*, Brighton–Hamburg 1997.

107 Państwa Trójkąta Wyszehradzkiego, poprzez wystosowane 11 listopada 1992 roku Memorandum, wezwały Wspólnoty Europejskie m.in. do jasnego określenia perspektywy ich członkostwa w WE oraz intensyfikacji dialogu politycznego. Zob.: A. Czyż, S. Kubas, *Państwa Grupy Wyszehradzkiej: pomiędzy przeszłością a terażniejszością. Wybrane aspekty polityki wewnętrznej i zagranicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014, s. 204.

do Wspólnot¹⁰⁸. Warunki te przedstawiono w trakcie kolejnego szczytu, w czerwcu 1993 roku w Kopenhadze: były to kryteria polityczne, gospodarcze i prawne, a także zdolność już wtedy Unii Europejskiej do absorpcji nowych członków¹⁰⁹. Po roku (w czerwcu 1994 roku, na Korfu) Rada Europejska wezwała Komisję do sporządzenia odpowiedniego planu, który został zaprezentowany w grudniu 1994 roku w Essen jako tzw. strategia przedczłonkowska¹¹⁰. Formalne ramy relacji pomiędzy państwami zainteresowanymi członkostwem a Unią wyznaczone zostały przez tzw. kryteria kopenhaskie, dialog strukturalny oraz zawarte Układy Europejskie¹¹¹, a UE zobowiązała się do finansowego wsparcia akcesyjnych dążeń państw Europy Środkowej i Wschodniej – pomoc we wdrożeniu unijnego *acquis communautaire* oraz finalizacja reform wolnorynkowych i restrukturyzacji gospodarek i społeczeństw w średnim okresie stały się zatem głównymi celami programu Phare na kolejnych pięć lat¹¹². Biorąc jednak pod uwagę zwiększającą się liczbę formalnych wniosków akcesyjnych (Polska

108 Commission of the European Communities, *Towards a Closer Association with the Countries of Central and Eastern Europe. Report by the Commission to the European Council*, Edinburg, 11–12.12.1992, Brussels, 02.12.1992, SEC(92) 2301 final, s. 3; European Council, *Conclusions of the Presidency*, Edinburgh, 12.12.1992, s. 94.

109 Kryteria kopenhaskie wobec państw kandydujących do członkostwa dotyczyły: płaszczyzny politycznej (stabilności instytucji gwarantujących demokrację, rządów prawa, praw człowieka oraz przestrzegania i ochrony praw mniejszości), płaszczyzny gospodarczej (funkcjonowania gospodarki wolnorynkowej, zdolności do sprostania presji konkurencji i siłom rynkowym w ramach Unii), płaszczyzny prawnej (zdolności do realizacji obowiązków wynikających z członkostwa i wdrożenia unijnego *acquis communautaire*). Czwarte kryterium wymagało zdolności Unii do przyjęcia nowych państw. European Council, *Conclusions of the Presidency*, Copenhagen, 21–22.06.1993, SN 180/1/93 REV 1, s. 13.

110 European Council, *Presidency Conclusions*, Corfu, 24–25.06.1994, s. 7; European Council, *Presidency Conclusions*, Essen, 09–10.12.1994, s. 10–15.

111 Umowa stowarzyszeniowa pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Wspólnotami Europejskimi została zawarta 16 grudnia 1991 roku i weszła w życie 1 lutego 1994 roku (część handlowa obowiązywała już od 1 marca 1992 roku), wyznaczając podstawy prawne dla relacji pomiędzy stronami. Zob. B. Podsiadło, *Główne etapy w procesie stowarzyszenia i członkostwa Polski z Unią Europejską*, [w:] *Proces integracji Polski z Unią Europejską*, red. P. Dobrowolski, M. Stolarczyk, O. Szura, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001, s. 254–255.

112 Taką rolę programu potwierdziła również *Biała Księga w sprawie integracji stowarzyszonych krajów Europy Środkowej i Wschodniej z rynkiem wewnętrznym Unii Europejskiej*, opracowana przez Komisję Europejską i przyjęta przez Radę Europejską w trakcie czerwcowego szczytu w Cannes w 1995 roku. Commission of the European Communities, *White Paper. Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union (presented by the Commission)*, Brussels, 03.05.1995, COM(95) 163 final.

złożyła swój już 4 kwietnia 1994 roku), ich generalnie pozytywne rozpatrzenie przez Komisję Europejską oraz nadanie części z państw oficjalnego statusu kandydata w grudniu 1997 roku (w tym Polsce), niezbędne stało się wzmocnienie strategii przedakcesyjnej, opartej m.in. na finansowaniu Phare. Podczas szczytu w Luksemburgu Rada Europejska zdecydowała, że program powinien zostać skoncentrowany na dwóch priorytetach: wzmocnianiu zdolności administracyjnych i sądowych (ok. 30% całkowitej alokacji) oraz inwestycjach związanych z dostosowywaniem do *acquis* (ok. 70%)¹¹³. Warto podkreślić, że również w tym okresie – końca ostatniej dekady XX wieku – Polska pozostawała największym beneficjentem środków programu: z blisko 1,2 mld EUR w 1998 roku otrzymała 198 mln EUR (ok. 17,2% budżetu programu), zaś z blisko 1,5 mld EUR w 1999 roku otrzymała 302,1 mln EUR (ok. 20,4%)¹¹⁴.

Kolejne zmiany w unijnym programie pomocowym zostały wobec tego scharakteryzowane w 1997 roku w sporządzonej przez Komisję Europejską *Agendzie 2000*, prezentującej z jednej strony wzmocnioną strategię przedakcesyjną, a z drugiej kształt wieloletniego budżetu Unii Europejskiej na lata 2000–2006. W dokumencie nie tylko doprecyzowano mechanizm „Partnerstwa dla Członkostwa”¹¹⁵, ale także zdecydowano o utworzeniu – obok Phare skoncentrowanego na dostosowaniu instytucji państw kandydujących oraz inwestycjach – dwóch dodatkowych instrumentów: wspierającego rozwój rolnictwa oraz zapewniającego pomoc strukturalną (analogiczną do tej oferowanej przez Fundusz Spójności). Komisja zaproponowała następujące alokacje finansowe (w ujęciu rocznym): 1,5 mld ECU na program Phare, 500 mln ECU na wsparcie rolnictwa oraz 1 mld ECU na pomoc strukturalną¹¹⁶. Porozumienie w sprawie

113 European Council, *Presidency Conclusions*, Luxembourg, 12–13.12.1997, s. 2.

114 Commission of the European Communities, *The Phare Programme. Annual Report 1998*, Brussels, 31.03.2000, COM(2000) 183 final, s. 56; Commission of the European Communities, *The Phare Programme. Annual Report 1999*, Brussels 2000, s. 60.

115 „Partnerstwo dla Członkostwa” stanowiło element wzmocnionej strategii przedakcesyjnej zaproponowanej przez UE, który – określając w stosunku do poszczególnych państw kandydujących krótko- i średniookresowe priorytety – skoncentrowany był przede wszystkim na działaniach dostosowawczych i zbliżaniu prawodawstw krajowych do unijnego *acquis*. Partnerstwo wyznaczało również ramy dla instrumentów finansowych strategii. E. Kaweczka-Wyrzykowska, *Polska w drodze do Unii Europejskiej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1999, s. 143–147; B. Podsiadło, *Główne etapy w procesie stowarzyszenia i członkostwa Polski z Unią Europejską...*, s. 263–264.

116 European Commission, *Agenda 2000. For a stronger and wider Union. Document drawn up on the basis of COM(97) 2000 final*, Brussels, 15.07.1997, s. 53.

Agendy 2000 osiągnięto na szczycie Rady Europejskiej w marcu 1999 roku w Berlinie. Roczne alokacje na pomoc przedakcesyjną podwoiły się i osiągnęły ponad 3,1 mld EUR; budżet programu Phare (skierowanego na inwestycyjne projekty infrastrukturalne) ustalono na poziomie 1,56 mld EUR, nowych zaś instrumentów: 520 mln EUR w Specjalnym Programie Akcesyjnym na Rzecz Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (ang. *Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development*, SAPARD) oraz 1,04 mld EUR w Instrumentcie Przedakcesyjnej Polityki Strukturalnej (ang. *Instrument for Structural Policies for Pre-Accession*, ISPA). Dodatkowo zabezpieczone zostały środki (na analogiczne cele) na lata 2002–2006 dla państw dołączających do UE, umożliwiając im płynne przejście od wykorzystywania instrumentów przedakcesyjnych do otrzymywania funduszy w charakterze kraju członkowskiego¹¹⁷. Pomimo zmian wprowadzonych w strukturze pomocy świadczonej przez Unię Europejską na rzecz państw Europy Środkowej i Wschodniej, Polska pozostała jej największym beneficjentem (tabela 2). Narzędzia pomocy poprzedzającej akcesję były wykorzystywane, podobnie jak pierwotne wsparcie transformacji regionu, w ścisłej współpracy z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym oraz Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju.

Wsparcie udzielane przez Wspólnoty Europejskie (Unię Europejską) Polsce w pierwszych latach po 1989 roku, głównie ze względu na swój grantowy charakter, pozwoliło na pobudzenie pogrążonej w kryzysie gospodarki oraz istotnie pomogło w jej transformacji do gospodarki wolnorynkowej¹¹⁸. W kolejnym okresie – po 1994 roku – pomoc ułatwiła modernizację i dalsze inwestycje oraz stopniowe wyrównywanie dysproporcji rozwojowych pomiędzy państwami Europy Zachodniej oraz Europy Środkowej i Wschodniej. Pomoc, zwłaszcza po 1997 roku, została skoncentrowana na poparciu dążeń do członkostwa

117 European Council, *Presidency Conclusions*, Berlin, 24–25.03.1999, s. 1–3.

118 D. Bailey, L. de Propriis, *A Bridge Too Phare? EU Pre-Accession Aid and Capacity-Building in the Candidate Countries*, "Journal of Common Market Studies" 2004, vol. 42, no. 1, s. 78–80; Business and Strategies Europe, *Evaluation of PHARE financial assistance to Bulgaria (BG), Cyprus (CY), Czech Republic (CZ), Estonia (EE), Hungary (HU), Latvia (LV), Lithuania (LT), Malta (MT), Poland (PL), Romania (RO), Slovakia (SK), Slovenia (SI). Final Report*, 19.01.2015, Eceuropa.eu, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/2015/20150806-phare-ex-post-evaluation-final-report.pdf, s. 21-23 [dostęp: 29.07.2021].

w strukturach UE¹¹⁹. Pomimo zastrzeżeń dotyczących prawidłowości wykorzystania zaoferowanych funduszy¹²⁰, dostosowanie do unijnych standardów i *acquis* w różnych dziedzinach najprawdopodobniej nie byłoby możliwe w takim tempie bez dostępu do zewnętrznych, wspólnotowych funduszy¹²¹. Szczególnie pozytywnie ocenione zostały działania w takich obszarach, jak środowisko oraz rynek wewnętrzny, pewne problemy pojawiły się z kolei w odniesieniu do transportu czy rolnictwa¹²². Niemniej jasna perspektywa członkostwa oraz koncentracja na działaniach dostosowawczych i harmonizujących zadziałały mobilizująco na polskie elity polityczne, pozwalając na nieprzerwanie rozpoczętych przemian, znaczną modernizację gospodarki, przeprowadzenie reform administracyjnych i instytucjonalnych, a finalnie przyspieszając integrację z UE¹²³. Co więcej, doświadczenie zdobyte w latach 1990–2004 w zakresie wykorzystywania funduszy nie pozostało bez wpływu na absorpcję środków również po 2004 roku,

119 M. Stolarczyk, *Zewnętrzne uwarunkowania transformacji systemowej w Polsce w latach 1989–2008*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce 1989–2009. Próba bilansu*, red. R. Glajcar, W. Wojtasik, Remar, Katowice 2009, s. 421; M. Grącik, *Wspólnoty Europejskie i ich rola w transformacji*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce...*, s. 603–604.

120 Uwagi dotyczyły m.in. braku monitoringu i ewaluacji prowadzonych projektów, braku strategii planowania wydatków, braku wizji spójnej, krajowej polityki regionalnej, braku skutecznej koordynacji instytucjonalnej działań czy nieprzygotowania kadrowego i administracyjnego do obsługi programu. Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli wykorzystania pomocy Unii Europejskiej dla Polski, realizowanej ze środków PHARE*, Warszawa 1998; M. Guz-Vetter, *Przygotowanie polskiej administracji do efektywnego wykorzystania pomocy przedakcesyjnej oraz funduszy strukturalnych Unii Europejskiej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999, s. 56–58; T.G. Grosse, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej wpływ na rozwój gospodarczy. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i wnioski dla Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000, s. 111–112.

121 J. Stryjek, *Zewnętrzne wsparcie transformacji – program Phare*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce...*, s. 639–640; A.J. Kukuła, *Znaczenie oraz efekty wsparcia programu Phare Institution Building w okresie bezpośrednich przygotowań Polski do członkostwa w Unii Europejskiej (1998–2003)*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2017, t. 9(45), nr 1, s. 20.

122 *Business and Strategies Europe, Evaluation of PHARE financial assistance to Bulgaria (BG), Cyprus (CY), Czech Republic (CZ), Estonia (EE), Hungary (HU), Latvia (LV), Lithuania (LT), Malta (MT), Poland (PL), Romania (RO), Slovakia (SK), Slovenia (SI). Final Report...*, s. 40.

123 B. Mrówka, M. Żukowska, *Zakończenie działań Phare w Polsce. Wybrane elementy ewaluacji programu wsparcia dla polskiej transformacji i przygotowań przedakcesyjnych*, „Studia Europejskie” 2008, nr 2, s. 84–85.

dostępnych dla państw członkowskich Unii Europejskiej, pozwalając chociażby na wypracowanie mechanizmów ich skutecznego pozyskiwania i obsługi¹²⁴.

Tabela 2: Instrumenty wsparcia przedakcesyjnego UE dla Polski w latach 2000–2003 (mln EUR)

	2000		2001		2002		2003		Suma
	mln EUR	%	mln EUR	%	mln EUR	%	mln EUR	%	mln EUR
Phare	484,4	30,9	468,4	28,5	451,7	26,6	403,0	23,7	1807,5
SAPARD	171,5	32,4	175,1	32,4	179,9	32,4	182,0	32,4	708,5
ISPA	307,0	30,8	406,6	36,6	362,8	32,6	378,0	33,5	1454,4
Suma	962,0	31,1	1050,1	31,9	994,4	32,1	963,0	28,4	3970,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Commission of the European Communities, *Report from the Commission. General Report on Pre-Accession Assistance (PHARE – ISPA – SAPARD) in 2000*, Brussels, 09.01.2003, SEC(2002) 1418, COM(2002) 781 final, s. 19; Commission of the European Communities, *Report from the Commission. General Report on Pre-Accession Assistance (PHARE – ISPA – SAPARD) in 2001*, Brussels, 04.06.2003, SEC(2003)656, COM(2003) 329 final, s. 22; Commission of the European Communities, *Report from the Commission. General Report on Pre-Accession Assistance (PHARE – ISPA – SAPARD) in 2002*, Brussels, 05.01.2004, SEC(2003) 1477, COM(2003) 844 final, s. 24; Commission of the European Communities, *Report from the Commission to the European Parliament and the Council. General Report on Pre-Accession Assistance (PHARE – ISPA – SAPARD) in 2003*, Brussels, 02.05.2005, SEC(2005) 558, COM(2005) 178 final, s. 8.

1.5. Wnioski dla przyszłego donatora

Polska, wchodząc w ostatnią dekadę XX wieku, pogrążona była w kryzysie ekonomicznym. Kluczowymi barierami dla powodzenia rozpoczętych przemian u ich progu były nierównowaga makroekonomiczna, znaczne zadłużenie zagraniczne, brak wiarygodności kredytowej i zapóźnienie technologiczne. Mocnymi stronami były jednak wola polityczna i determinacja we wprowadzaniu reform w kraju, a także koncentracja na odzyskaniu pełnej suwerenności oraz euroatlantycka orientacja polityki zagranicznej. Zmiany w Polsce, a także

124 M. Słodowa-Hępa, *Możliwości absorpcji funduszy Unii Europejskiej przez polskie regiony*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, z. 1, s. 170–172.

w pozostałych państwach Europy Środkowej i Wschodniej – symbolizujące zakończenie dwublokowej rywalizacji oraz budowę nowego światowego układu sił – przykuły uwagę zwłaszcza aktorów zachodniej hemisfery, potwierdzających swoje przywiązanie do takich wartości, jak bezpieczeństwo, demokracja i dobrobyt. Jak wcześniej wskazano, finansowa asysta dla transformującego się państwa została zadeklarowana niemal niezwłocznie po pierwszych, częściowo wolnych wyborach parlamentarnych z 4 czerwca 1989 roku, wygranych przez siły wówczas opozycyjne, skupione wokół „Solidarności”¹²⁵.

Międzynarodowe, a zwłaszcza płynące z Zachodu poparcie (zarówno polityczne, jak i finansowe) dla wprowadzanych w Polsce po 1989 roku przemian istotnie oddziaływało na powodzenie podjętych wysiłków transformacyjnych, choć główna odpowiedzialność za ich efekty spoczęła na Warszawie¹²⁶. Konsekwencją we wprowadzaniu reform o charakterze „terapii szokowej” wraz ze wsparciem zagranicznym udzielonym szczególnie w pierwszych latach transformacji pozwoliły na relatywnie sprawne uporanie się z głównymi problemami. Szczególną rolę w przywracaniu państwu równowagi makroekonomicznej odegrał Międzynarodowy Fundusz Walutowy, dzięki któremu udało się również doprowadzić do umorzenia i restrukturyzacji długów wobec zewnętrznych wierzycieli¹²⁷. W okresie, w którym Polska posiadała status beneficjenta oficjalnej pomocy istotnie wzrosła gospodarka państwa (z 226,66 mld USD w 1990 roku do 366,95 mld USD w 2004 roku) oraz zwiększał się poziom dobrobytu obywateli (w 1990 roku PKB *per capita* wynosiło 5,95 tys. USD, w 2004 roku już 9,61 tys. USD), ustabilizowany został również poziom inflacji (z 55,26% w 1990 roku do 6,16% w 1999 roku). Dzięki podniesieniu wiarygodności państwa, wynikającej m.in. ze współpracy z instytucjami finansowymi oraz innymi podmiotami społeczności międzynarodowej, stopniowo do Polski

125 Zob. np.: W. Jednaka, *Wybory parlamentarne w latach 1989–2001*, [w:] *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*, red. A. Antoszewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 75–78; A. Nowak-Far, *Transformacja polityczna*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce...*, s. 58–63; L. Habuda, *Od okrągłego stołu do demokratycznej RP. Dwie wizje ustrojowej transformacji i ich obecność w polskiej polityce*, [w:] *Transformacja ustrojowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Płaszczyzny – wymiary – kierunki...*, s. 83–112.

126 M. Szatlach, *Znaczenie pomocy zewnętrznej w procesie transformacji na przykładzie Polski*, [w:] *Transformacja systemowa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej 1989–2002*, red. T. Godlewski, A. Kosecki, K.A. Wojtaszczyk, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Bydgoszcz–Pułtusk 2003, s. 210–219.

127 P. Czerpak, *Oddłużenie Polski*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce...*, s. 621–623.

zaczęły napływać bezpośrednie inwestycje zagraniczne, a rozwijające się polskie przedsiębiorstwa z wolną również przejawiały zainteresowanie inwestowaniem zagranicą. Największym kosztem wprowadzanych w gospodarce przemian (jej modernizacji, restrukturyzacji i prywatyzacji) były jednak strukturalne problemy gospodarcze, przede wszystkim znaczny wzrost stopy bezrobocia, oraz ich skutki społeczne, głównie postrzegane jako pauperyzacja społeczeństwa odzwierciedlona m.in. współczynnikiem ubóstwa. Powodowało to np. niewielkie poparcie polskiego społeczeństwa dla realizacji tzw. planu Balcerowicza¹²⁸. Napięta sytuacja społeczno-gospodarcza przełomu ostatniej dekady XX wieku i pierwszej dekady XXI wieku zaczęła się poprawiać po 2004 roku. Wybrane wskaźniki makroekonomiczne prezentuje tabela 3.

Tabela 3: Polska gospodarka w latach 1990–2004. Wybrane wskaźniki

	1990	1994	1999	2004
PKB	226,66 mld USD	236,00 mld USD	311,98 mld USD	366,95 mld USD
PKB per capita	5,95 tys. USD	6,12 tys. USD	8,07 tys. USD	9,61 tys. USD
PKB wzrost	-7,01% (1991)	5,29%	4,64%	5,13%
Inflacja (deflator)	55,26% (1991)	37,23%	6,16%	4,91%
BIZ napływ (% PKB)	0,13%	1,69%	4,36%	5,43%

128 W listopadzie 1989 roku program Balcerowicza popierany był przez 30,8% respondentów, brak poparcia wyrażało 3,1% badanych, zaś jego nieznanomość – 48,8%. Pół roku później (w maju 1990 roku) poparcie dla planu reform nieznacznie wzrosło (do 32,7%), zdecydowanie jednak powiększyła się grupa jego przeciwników (do 23,9%), natomiast niewielką wiedzę na ten temat deklarowało 29,4% ankietowanych. W kolejnych miesiącach sprzeciw rósł – do 37% w listopadzie 1991 roku, przy malejącej akceptacji (24%) i podobnym odsetku osób wyrażających deficyt wiedzy w tym zakresie (27%). Powszechna była również opinia, iż wzrastające bezrobocie było zdecydowanie zbyt wysoką ceną dokonywanych przemian. CBOS, *Społeczna ocena i przewidywane następstwa programu Balcerowicza. Komunikat z badań*, BS/10/2/90, Warszawa, styczeń 1990; CBOS, *Plan Balcerowicza – społeczna ocena efektów jego realizacji. Komunikat z badań*, BS/174/75/90, Warszawa, czerwiec 1990; CBOS, *Opinia społeczna o planie Balcerowicza i kierunku prywatyzowania gospodarki. Komunikat z badań*, BS/457/118/91, Warszawa, listopad 1991; CBOS, *Przemiany gospodarcze w opinii społecznej. Komunikat z badań*, BS/408/109/91, Warszawa, październik 1991.

BIZ odpływ (% PKB)	0,01%	0,03%	0,10%	0,84%
Stopa bezrobocia	13,31% (1992)	14,44%	12,29%	19,07%
Współczynnik ubóstwa* (%)	1,1% (1989)	17% (1995)	9,0%	13,3%

*Współczynnik liczby osób ubogich żyjących poniżej poziomu 550 USD dziennie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *Data - Poland*, data.worldbank.org, <https://data.worldbank.org/country/poland> [dostęp: 29.07.2021].

Jak już wskazano, pomoc zagraniczna (w tym pomoc oficjalna, umorzenia i konwersje długów, pożyczki strukturalne, kredyty czy pomoc żywnościowa i techniczna) nadeszły po 1989 roku do Polski z różnych stron. Największe zaangażowanie w świadczenie Polsce OA/ODA prezentowały Wspólnoty Europejskie (Unia Europejska), spośród donatorów państwowych wskazać należy zaś przede wszystkim Stany Zjednoczone (zwłaszcza w latach 1990–1992), Austrię, Francję, Japonię, Kanadę oraz RFN (podsumowanie pomocy zagranicznej udzielonej Polsce w latach 1990–2004 przedstawia Aneks 4). Mimo oczekiwań wyrażanych przez polskich polityków, wsparcie to nie miało charakteru wyłącznie bezzwrotnego. Niemniej zastosowanie zróżnicowanych narzędzi pomocowych finalnie uznać należy za skuteczne i przyczyniające się do osiągnięcia wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego przez Polskę, co potwierdzone zostało m.in. przyjęciem do OECD w 1996 roku czy akcesją do UE w 2004 roku, a także uznaniem kraju za donatora współpracy rozwojowej (w 2004 roku), wraz z włączeniem w prace Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD (w 2013 roku).

Jak się okazało, skuteczne przeprowadzenie transformacji systemowej stało się dla polskich elit politycznych także wskazówką w odniesieniu do oferowanej niedługo później przez państwo współpracy rozwojowej, a wsparcie procesów demokratyzacji i tranzycji gospodarek do wolnorynkowych stały się priorytetami działań realizowanych przez Polskę w charakterze donatora i przedstawianych jako swoiste *spécialité de la maison*. Doświadczenie transformacyjne w istocie wpłynęło na tematyczne i geograficzne ukierunkowanie współpracy rozwojowej realizowanej przez Polskę, co przeanalizowane zostanie szerzej w kolejnych częściach pracy. Warto jednak zwrócić uwagę również na kilka cech charakteryzujących pomoc zagraniczną udzielaną Polsce po 1989 roku, których uwzględnienie mogłoby przyczynić się do zwiększania skuteczności współpracy rozwojowej prowadzonej w kolejnych latach przez Polskę.

Po pierwsze, donatorzy zastosowali wobec Polski podejście *bottom-up*, włączające państwo-beneficjenta w proces realizowania działań pomocowych, tj. w konceptualizację zadań, podejmowanie decyzji, implementację czy ewaluację. Już od 1989 roku oczywistym było, że odpowiedzialność za powodzenie rozpoczętych przemian spoczywa przede wszystkim na Polsce, wobec tego to państwo powinno opracować swoje programy reform i strategie dalszego rozwoju. Takie ujęcie, w początku XXI wieku nazwane zasadą własności (ang. *ownership*) koncepcji rozwojowych, uwzględniało specyficzne uwarunkowania wewnętrzne beneficjenta, a także zwiększało motywację do osiągania celów (wyznaczonych przez elity polityczne, odzwierciedlanych przez priorytety oferowanej pomocy). Jak wcześniej wskazano, uruchomienie środków (czy to z Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Banku Światowego, czy Wspólnot Europejskich) możliwe było po zaprezentowaniu przez polski rząd precyzyjnego planu działania. Co jednak istotne, rolą donatorów było utrzymywanie Polski na właściwym kursie reform – wspomniane plany były każdorazowo uzgadniane pomiędzy stronami i akceptowane przez (zwłaszcza multilateralnych) dawców pomocy. Polska bowiem mogła o tyle samodzielnie kształtować swoje reformy, o ile mieściły się one w granicach założeń przyjętych w ramach tzw. konsensusu waszyngtońskiego¹²⁹.

Po drugie – i ściśle związane z pierwszym – uwagę należy zwrócić na warunkowość oferowanej pomocy¹³⁰. Kryteriami wstępnymi dla objęcia państw pomocą wspólnotową były m.in. praworządność, poszanowanie praw człowieka,

129 Koncepcja amerykańskiego ekonomisty Johna Williamsona, zaprezentowana w 1989 roku, początkowo w odniesieniu do przemian gospodarczych w Ameryce Południowej, włączona w kanon neoliberalnej polityki gospodarczej popieranej m.in. przez MFW czy BS i wdrażanej także w transformujących się w latach 90. XX wieku państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Postulaty J. Williamsona dotyczyły 10 obszarów: dyscypliny fiskalnej, priorytetu wydatków publicznych, reformy podatkowej, liberalizacji finansowej, kursu walutowego, liberalizacji handlu zagranicznego, bezpośrednich inwestycji zagranicznych, prywatyzacji, deregulacji oraz praw własności. Przedstawione wytyczne, sporządzone z intencją uznania je za głosy w dyskusji, zostały szybko uznane za standardy wolnorynkowej gospodarki i warunki pozyskania pomocy zagranicznej, przez co też podlegały szerokiej krytyce, m.in. ze względu na brak elastyczności oraz brak uwzględnienia lokalnych uwarunkowań. Zob. szerzej: Z Stańczyk, *Konsensus waszyngtoński a reformy w krajach postkomunistycznych*, „Polskie Towarzystwo Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe” 2004, nr 2, s. 59–61.

130 Zob. szerzej: M. Dąbrowski, *Western Aid Conditionality and the Post-Communist Transition*, “Center for Social & Economic Research Working Paper” 1995.

ustanowienie systemu wielopartyjnego czy liberalizacja ekonomiczna¹³¹, kolejne wymogi zostały wymienione w ramach kryteriów kopenhaskich, wyznaczających ramy dla strategii przedakcesyjnej, traktowanej (nieco błędnie) łożsamo z procesem kontynuacji wsparcia transformacji¹³². Następnie fundusze udostępniane były pod warunkiem przedstawienia precyzyjnych planów ich wydatkowania oraz uzyskania ich akceptacji przez donatorów. Oznaczało to jednocześnie, iż niewywiązywanie się z ustaleń mogło skutkować zawieszeniem poszczególnych transz płatności, do czego zresztą wielokrotnie dochodziło – dostęp do funduszy bywał zawieszany przez MFW, BŚ czy WE/UE. Warunkowość uznać należy również za narzędzie wpływu i kierunkowania podjętych przemian, motywujące jednocześnie do konsekwentnego realizowania postawionych celów¹³³.

Po trzecie, pomiędzy podmiotami udzielającymi Polsce pomocy wytworzył się swoisty podział pracy, zgodny z ich kompetencjami, specjalizacją i doświadczeniami w charakterze donatorów. MFW skoncentrował się na stabilizowaniu makroekonomicznym kraju, przywracaniu mu równowagi i poprawie jego wiarygodności kredytowej. BŚ oraz EBI udzielały pożyczek strukturalnych i kredytów zwłaszcza na inwestycje o strategicznym charakterze, EBOiR skupił się na współpracy z rozwijającym się w Polsce sektorem prywatnym. Unia Europejska z kolei, w połowie ostatniej dekady XX wieku, nacisk kładła przede wszystkim na dostosowanie strukturalne i harmonizację prawa, równocześnie wspierając reformy administracyjno-instytucjonalne, dążąc do szeroko pojmowanego zbliżenia pomiędzy Europą Zachodnią oraz Europą Środkową i Wschodnią.

Po czwarte, co wynikało z powyżej wskazanej specjalizacji działań, odnotować trzeba zróżnicowanie zastosowanych narzędzi pomocowych. Do dyspozycji Polski były zarówno pomoc bezzwrotna (zwłaszcza przekazywana przez WE/UE), jak i fundusze stabilizacyjne, pożyczki strukturalne, linie i gwarancje kredytowe, pomoc techniczna, pomoc żywnościowa czy umorzenia i restrukturyzacje

131 K.E. Smith, *Western Actors and the Promotion of Democracy*, [w:] *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume 2. International and Transnational Factors*, eds. J. Zielonka, A. Pravda, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 40.

132 H. Grabbe, *A Partnership for Accession? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants*, "Robert Schuman Centre Working Paper" 1999, no. 12, s. 5–6.

133 Przykładem warunkowości pomocy była konieczność realizowania agendy prywatyzacyjnej gospodarek posocjalistycznych, promowana szczególnie przez międzynarodowe instytucje finansowe. P. Kozarzewski, *Przekształcenia własnościowe w państwach postsocjalistycznych: cele, strategię, wyniki*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, z. 5, s. 29.

(w tym ekokonwersja) zadłużenia. Biorąc pod uwagę konieczność przeprowadzenia transformacji systemowej (gospodarczej, politycznej, społecznej), co wiązało się z różnorodnością pojawiających się problemów, stwierdzić można, że dywersyfikacja form pomocy znacznie przyczyniła się do ich rozwiązywania, a donatorzy dostosowali swoją pomoc do lokalnych potrzeb.

Po piąte, podjęta została próba harmonizacji aktywności donatorów. Najlepszym tego przykładem było wezwanie przez G7 w 1989 roku Komisji Europejskiej do koordynacji wysiłków dawców pomocy oraz sformowanie na tej podstawie G24, współuczestniczącej w realizacji *Operacji PHARE*. Głównym celem tego działania było zapewnienie spójności i skuteczności pomocy oraz niedublowanie podejmowanych przez poszczególne podmioty akcji.

Po szóste, polskie władze dostrzegły wartość priorytetyzacji zadań. Mówił o tym minister spraw zagranicznych Andrzej Olechowski, podkreślając konieczność koncentracji na kilku celach, odejścia od fragmentaryzacji realizowanych działań i zwiększania efektywności wydatkowania środków¹³⁴. Precyzyjne określenie priorytetów sprzyjać miało osiągnięciu skuteczności pomocy, efektywność zaś przedsięwzięć miała torować drogę dla pozyskiwania kolejnych funduszy – dla państwa jawiącego się jako partner odpowiedzialny, zaangażowany i umiejętnie wykorzystujący zaoferowaną pomoc.

Po siódme, pomimo (przynajmniej deklaracyjnych) starań o zapewnienie prawidłowości i efektywności gospodarowania pomocą zagraniczną, ujawnione zostały liczne nieprawidłowości w jej wydatkowaniu. Jan Zielonka przywoływał szacunki EBI oraz OECD dotyczące przekazywania 75% wartości Phare poprzez zachodnich konsultantów działających w regionie Europy Środkowej i Wschodniej¹³⁵, w powszechnej zaś świadomości utrwaliło się wspomnienie „brygad Marriotta” (zagranicznych ekspertów wywodzących się zarówno z organizacji międzynarodowych, jak i prywatnych podwykonawców zatrudnionych przez donatorów, których zadaniem było doradzanie polskiemu rządowi w zakresie realizacji planu Balcerowicza, zwłaszcza prywatyzacji), których wynagrodzenie pochłaniało znaczną część otrzymanej pomocy¹³⁶.

134 Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Andrzeja Olechowskiego na 20. posiedzeniu Sejmu RP II kadencji...

135 J. Zielonka, *Paradoxes of European Foreign Policy. Policies Without Strategy: the EU's Record in Eastern Europe*, "Yearbook of Polish European Studies" 1998, no. 2, s. 30.

136 W. Kieżun, *Patologia transformacji*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 162–165.

Po ósme, skuteczność wprowadzanych w Polsce zmian – przy wsparciu zewnętrznego finansowania – wpłynęła również na wizerunek państwa na arenie międzynarodowej, jako rozwijającego się szybko i wręcz wzorcowo. Jak pisał Paweł Bağiński: „Polska transformacja, niezależnie od jej obioru w kraju, była i wciąż jest dla wielu państw i społeczeństw przykładem udanego przejścia od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej; przykładem, który do pewnego stopnia mógłby być powielany w innych częściach świata”¹³⁷. To z kolei z jednej strony stanowiło istotny czynnik kształtujący później podejmowane przez Polskę działania w charakterze donatora, z drugiej strony zdefiniowało rolę, jaką kraj powinien odgrywać zgodnie z oczekiwaniami innych uczestników systemu euroatlantyckiego¹³⁸.

Last but not least – w latach 90. XX wieku większość Polaków uznawała pomoc państw Zachodu za niezbędną dla wyjścia państwa z kryzysu gospodarczego, jednocześnie oceniając ją jako zbyt małą¹³⁹. W kolejnych latach swego rodzaju wdzięczność za otrzymane wsparcie stała się natomiast dla polskiej opinii publicznej (legitymizującej prowadzone przedsięwzięcia rozwojowe i wzrosty wydatków na ODA) jedną z ważniejszych motywacji dla zaangażowania Polski w działania na rzecz państw słabiej rozwiniętych. Dla przykładu: w 2004 roku 63% respondentów było zdania, iż Polska powinna wspomagać rozwój tych krajów, a wśród dwóch najważniejszych powodów świadczenia pomocy wskazano moralny obowiązek (55%) oraz to, że „bogatsze państwa pomogły nam, więc teraz my powinniśmy pomóc biedniejszym” (33%). Po czterech latach poparcie dla współpracy rozwojowej wzrosło do 84%, umocniło się również uzasadnianie

137 P. Bağiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 190–191.

138 R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 287.

139 W lipcu 1989 roku 75% respondentów uważało, że Polska bez pomocy zagranicznej nie będzie w stanie pokonać kryzysu gospodarczego, w październiku 1990 roku było to 69% badanych, zaś w lipcu 1994 roku – 65%. Przeciwnego zdania było kolejno: 15%, 19% i 23% ankietowanych. Niemniej w październiku 1990 roku respondenci wskazywali, iż uzyskana pomoc jest mniejsza od oczekiwanej (19% uznawało ją za nieznacznie mniejszą, a 36% – za dużo mniejszą), podobne zdanie zostało wyrażone w lipcu 1994 roku (pomoc jako nieznacznie mniejsza została oceniona przez 19% badanych, jako znacznie mniejsza – przez 33%). CBOS, *Polacy o pomocy zagranicznej dla naszego kraju. Komunikat z badań*, BS/155/138/94, Warszawa, wrzesień 1994.

jej wcześniej pozyskanym dla Polski wsparciem (do 47%)¹⁴⁰. Poparcie dla intensyfikacji działalności Polski w tym obszarze było również pochodną zwiększania się poziomu rozwoju gospodarczo-społecznego kraju, w tym także poziomu życia obywateli.

¹⁴⁰ TNS OBOP, *Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania TNS OBOP dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, Warszawa, grudzień 2008.

Rozdział II

Kształtowanie polskiego systemu współpracy rozwojowej: od *Strategii* do *Ustawy*

Kiedy 1 maja 2004 roku Polska przystąpiła do Unii Europejskiej, oficjalnie dołączyła do grona donatorów międzynarodowej pomocy. Tym samym rozpoczęła się kolejna faza uczestnictwa Polski we współpracy rozwojowej – kształtowania własnego systemu pomocowego. Pierwszym działaniem w tym zakresie, o przygotowawczym charakterze, było przyjęcie jeszcze w końcu 2003 roku *Strategii polskiej współpracy na rzecz rozwoju*. Punktem zwrotnym tej fazy stało się jednak dopiero uchwalenie *Ustawy z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*, określającej organizację, zasady i formy podejmowanych przez Polskę działań. Ustawa jest kluczowym wewnętrznym (prawnym) uwarunkowaniem współpracy rozwojowej i m.in. prezentuje jej trójelementową definicję, priorytetyzuje jej cele, w jej ramach dzieli kompetencje oraz określa udział w niej zróżnicowanych interesariuszy.

2.1. Współpraca rozwojowa jako zadanie polityki zagranicznej Polski w latach 2004–2011

Wraz z osiągnięciem nadrzędnych celów polityki zagranicznej państwa po 1989 roku (zapewnienia bezpieczeństwa poprzez dołączenie 12 marca 1999 roku do Sojuszu Północnoatlantyckiego i wzrostu siły państwa poprzez z sukcesem przeprowadzoną transformację systemową, członkostwo w NATO oraz klarowną perspektywę przystąpienia do Unii Europejskiej) coraz większą uwagę zaczęto zwracać na wzrost pozycji międzynarodowej państwa. Status ten ulec miał poprawie nie tylko dzięki konstruktywnej współpracy w ramach organizacji międzynarodowych oraz wartościowej współpracy dwustronnej (głównie przez relacje ze Stanami Zjednoczonymi), ale również poprzez zwiększenie obecności w regionach pozaeuropejskich i wzmocnienie zaangażowania na rzecz rozwiązywania globalnych problemów. Jednym z narzędzi ku temu miała być współpraca rozwojowa, czemu wyraz dano 21 października 2003 roku,

gdy Rada Ministrów (kierowana wówczas przez Leszka Millera, SLD – UP) przyjęła *Strategię polskiej współpracy na rzecz rozwoju* – pierwszy tej rangi dokument określający cele, zasady, formy i ramy prawno-instytucjonalne realizowanych w tym obszarze działań¹. Innym przykładem rozszerzenia percepcji polskiej polityki zagranicznej było przyjęcie w listopadzie 2004 roku *Strategii RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*, charakteryzującej interesy, perspektywy, założenia, cele, zadania oraz instrumenty (w tym gospodarcze) do ich realizacji wobec poszczególnych państw rozwijających się z regionów Azji Północno-Wschodniej, Azji Południowej, Azji Południowo-Wschodniej, Bliskiego i Środkowego Wschodu, Afryki, Ameryki Łacińskiej i Karaibów².

Uchwalenie obydwu strategii było krokiem istotnym, jednak niewystarczającym; MSZ już w 2003 roku zadeklarowało wypracowanie i przyjęcie odpowiedniego aktu prawnego – „Uznając potrzebę ustawowego uregulowania mechanizmu świadczenia przez Polskę pomocy rozwojowej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, po przyjęciu Strategii przez Radę Ministrów, przedstawi projekt Ustawy o Współpracy Rozwojowej, która wprowadzałaby zmiany do obowiązujących przepisów, również w zakresie podziału przyszłych zadań pomiędzy ministrami”³. Taki obowiązek nałożyło na Polskę również przystąpienie 1 maja 2004 roku do Unii Europejskiej – Polska tym samym oficjalnie dołączyła do grona donatorów współpracy rozwojowej i zobligowała się nie tylko do realizowania polityki współpracy na rzecz rozwoju, ale także do koordynowania jej i konsultowania programów pomocowych ze Wspólnotą oraz pozostałymi państwami członkowskimi⁴. W momencie akcesji rozpoczął się zatem, jak miało się okazać – relatywnie długi i mało intensywny, etap kształtowania i instytucjonalizacji polskiego systemu współpracy na rzecz rozwoju.

Wobec tego przygotowanie i wdrożenie aktu prawnego regulującego współpracę rozwojową oraz tworzącego niezbędne struktury organizacyjne zapowiadał na początku 2005 roku minister Adam Daniel Rotfeld (rząd mniejszościowy SLD)⁵.

-
- 1 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 października 2003 r.*, Warszawa 2003.
 - 2 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*, Warszawa 2004.
 - 3 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 4.
 - 4 *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana)*. Dz. Urz. UE, CE 321, 29.12.2006, art. 177–180.
 - 5 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2005 r. przedstawiona przez Adama Daniela Rotfelda na 96. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji*, 21.01.2005.

W 2005 roku w ramach Ministerstwa Spraw Zagranicznych rozpoczął działalność Departament Współpracy Rozwojowej⁶. Pomimo późniejszego potwierdzenia przywiązania do podjętych zobowiązań międzynarodowych w zakresie rozwoju (także na forum międzynarodowym)⁷, kwestia ustawy w politycznej agendzie pojawiła się ponownie dopiero po dwóch latach – opracowanie i skierowanie do konsultacji projektu ustawy o pomocy zagranicznej (a także *Strategii pomocy zagranicznej na lata 2007–2015 – Solidarność, rozwój i wolność*) potwierdziła w 2007 roku minister Anna Fotyga (rządy koalicji PiS–Samobrona RP–LPR)⁸. Projektowana ustawa miała na celu prawną regulację kwestii udzielania przez Polskę pomocy zagranicznej, w sposób prawidłowy, efektywny i umożliwiający udział państwa w międzynarodowych działaniach rozwojowych, a także jako nowego zadania polskiej polityki zagranicznej. Rada Legislacyjna wyraziła wobec przedstawionego projektu wiele zastrzeżeń (szczególnie w odniesieniu do zaplanowanego systemu finansowania pomocy zagranicznej, a także struktury instytucjonalnej, w ramach której pomoc ta miała być realizowana), jednak wskazała, że po wprowadzeniu zmian lub udzieleniu dodatkowych wyjaśnień projekt mógł stać się przedmiotem dalszych prac legislacyjnych⁹. Prace nad projektem ustawy zostały jednak zawieszono¹⁰. Kolejny z ministrów spraw

-
- 6 Przed 2005 rokiem zadania związane z kształtowaniem i koordynowaniem programu polskiej pomocy realizował Wydział Współpracy Rozwojowej w Departamencie Systemu Narodów Zjednoczonych i Problemów Globalnych. 1 stycznia 2010 roku powołany został ponadto Departament Wdrażania Programów Rozwojowych (DWPR), w którego kompetencjach znajdowało się m.in. przeprowadzanie procedur konkursowych, zawieranie umów z partnerami czy monitorowanie przedsięwzięć powierzanych do realizacji podmiotom zewnętrznym. 10 lipca 2012 roku DWPR został jednak włączony do Departamentu Współpracy Rozwojowej, celem zapewnienia większej skuteczności i spójności działań.
- 7 Gotowość do dzielenia się transformacyjnymi doświadczeniami Polski deklarował w tym okresie m.in. prezydent Lech Kaczyński, nawołujący również do wzmożenia wysiłków na rzecz realizacji Milenijnych Celów Rozwoju. Zob. np.: United Nations, *General Assembly, Sixty-first session, 10th plenary meeting*, 19.09.2006, New York, A/61/PV.10, s. 22, 30–31; United Nations, *General Assembly, Sixty-third session, 8th plenary meeting*, 24.09.2008, New York, A/63/PV.8.
- 8 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2007 r. przedstawiona przez Annę Fotyęgę na 41. posiedzeniu Sejmu RP V kadencji*, 11.05.2007.
- 9 Rada Legislacyjna, *Opinia z 4 czerwca 2007 r. o projekcie ustawy o pomocy zagranicznej (Minister Spraw Zagranicznych)*, RL-O303-57/07.
- 10 H. Dumala, *Pomoc rozwojowa w polityce zagranicznej RP*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. T. 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. L. Czechowska, M. Bierowiec, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 360.

zagranicznych – Radosław Sikorski (rządy koalicji PO–PSL), regularnie podejmujący zagadnienie rozwiązywania problemów globalnych na forum ONZ¹¹ – w swoim pierwszym *exposé* nie podjął tematu ustawy, zapowiedział jednak opracowanie nowej strategii pomocy rozwojowej na lata 2008–2015¹²; przedstawienie projektu ustawy tworzącej profesjonalny system współpracy rozwojowej ogłosił w 2009 roku¹³. Zapowiedź ta nie została zrealizowana, więc minister powtórzył ją w kolejnym roku („potrzebujemy nowego instrumentarium prawno-instytucjonalnego, przystosowanego do współczesnych standardów”¹⁴). Faktycznie dopiero w tym okresie prace nad ustawą nabrały tempa. Co więcej, konieczność wdrożenia odpowiedniej legislacji akcentowała OECD¹⁵, nawoływały do tego również organizacje pozarządowe, m.in. współpracujące w ramach Grupy Zagranica¹⁶. Finalnie *Ustawa o współpracy rozwojowej* została uchwalona 16 września 2011 roku, a jej zapisy weszły w życie 1 stycznia 2012 roku¹⁷, kończąc etap instytucjonalizacji polskiej współpracy rozwojowej.

Nie bez wpływu na przyspieszenie tempa prac nad ustawą pozostawała zbliżająca się prezydencja Polski w Radzie Unii Europejskiej, która przypadła

-
- 11 Warto zwrócić szczególną uwagę na wypowiedź ministra Sikorskiego z 2010 roku, kiedy postulował on przede wszystkim podniesienie efektywności pomocy i wzmocnienie partnerstw z sektorem prywatnym i filantropami, silniejsze uwzględnienie sytuacji państw pogrążonych w konflikcie i tzw. państw kruchych oraz uznanie konieczności kolektywnego przestrzegania norm, które leżą u podstaw Milenijnych Celów Rozwoju. United Nations, *General Assembly, Sixty-fifth session, 6th plenary meeting*, 21.09.2010, New York, A/65/PV.6, s. 38.
 - 12 *Informacja ministra spraw zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku przedstawiona przez Radosława Sikorskiego na 15. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji*, 07.05.2008.
 - 13 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego dotycząca zadań polskiej polityki zagranicznej w 2009 r. przedstawiona na 35. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji*, 13.02.2009.
 - 14 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2010 roku, przedstawiona na 64. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji*, 08.04.2010.
 - 15 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010*, <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/45362587.pdf>, s. 8–10 [dostęp: 29.07.2021].
 - 16 Zob. np.: Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2007. Raport z monitoringu przeprowadzonego przez organizacje pozarządowe*, Warszawa–Szczecin 2008, s. 41; Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2008. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2009, s. 47; Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna w 2009 r. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2010, s. 39–40; Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Polska Pomoc Rozwojowa – o co chodzi?*, Warszawa 2010, s. 2.
 - 17 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej*. Dz. U. 2011 nr 234 poz. 1386 z późn. zm.

na drugie półrocze 2011 roku. W trakcie swojego przewodnictwa Polska miała też okazję włączyć się silniej niż wcześniej w międzynarodową (szczególnie europejską¹⁸) debatę dotyczącą współpracy rozwojowej. Wśród priorytetów operacyjnych, precyzujących cele strategiczne polskiej prezydencji („Integracja europejska jako źródło wzrostu”, „Bezpieczna Europa – żywność, energia, obronność” i „Europa korzystająca na otwartości”) w programie działań Rady ds. Zagranicznych znalazły się również te związane ze współpracą rozwojową. Za najważniejszy z nich uznać należy dążenie do opracowania wspólnego stanowiska UE na IV Forum Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy w Pusanie. Do pozostałych zadań zaliczono: debatę dotyczącą programowania pomocy rozwojowej przez Unię i jej państwa członkowskie oraz instrumentów finansowych w ramach kolejnego budżetu wieloletniego, wsparcie realizacji zobowiązań wynikających z partnerstwa UE – AKP, organizację VI edycji Europejskich Dni Rozwoju, wdrożenie okresowego przeglądu *Planu Działania Europejskiego Konsensusu Humanitarnego*, dyskusję o roli i zadaniach Europejskiego Ochotniczego Korpusu Pomocy Humanitarnej oraz kontynuowanie negocjacji *Konwencji o Pomocy Żywnościowej*¹⁹. Niezbędne stało się również przygotowanie unijnej reakcji na kryzys żywnościowy w Rogu Afryki. Mimo formalnie ograniczonej mocy sprawczej prezydencji, polskie przewodnictwo zostało pozytywnie ocenione na forum międzynarodowym²⁰, choć – m.in. ze względu na niewielkie doświadczenie kraju jako donatora – nie wywarło istotnego wpływu na obszar współpracy rozwojowej²¹. Z drugiej jednak strony eksponowanie przez prezydencję zagadnień związanych z demokratyzacją, transformacją, rządami prawa czy przestrzeganiem praw człowieka doprowadziło do rozpoczęcia prac nad

18 Rada Unii Europejskiej, *Przyszłe prezydencje: polska, duńska i cypryjska. 18-miesięczny program Rady (1 lipca 2011 r. – 31 grudnia 2012 r.)*, Bruksela, 17.06.2011 r., ST 11447/11, s. 16.

19 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej. 1 lipca 2011 r. – 31 grudnia 2011 r.*, Warszawa 2011, s. 15.

20 Zob. np.: Parlament Europejski, *Bilans polskiego przewodnictwa (debata)*, 14 grudnia 2011 r., Strasburg, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20111214+ITEM-005+DOC+XML+VO//PL> [dostęp: 29.07.2021]; T. Lehtonen, *Pro-European Presidency. Poland on the Way to the Club of Heavyweight EU Members*, „FIIA Briefing Paper” 2011, no. 87; P.M. Kaczyński, *Polish Council Presidency 2011. Ambitions and Limitations*, „SIEPS” 2011, no. 3, s. 59–60; C. Ochmann, *The New EU. The Consequences of the Polish EU Presidency*, „Spotlight Europe” 2012, no. 1; H. Bauerová, *The V4 and European Integration*, „Politics in Central Europe” 2018, vol. 14, no. 2, s. 130–131.

21 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2011*, Warszawa 2012, s. 15.

ustanowieniem Europejskiego Funduszu na Rzecz Demokracji (EED), co uznać należy za sukces prowadzonych zabiegów dyplomatycznych²².

2.2. *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju (2003 rok)*

Pierwszym krokiem na (relatywnie długiej i mało dynamicznej) drodze do ukształtowania polskiego systemu współpracy rozwojowej (poprzez jego ustawowe uregulowanie) oraz ujęcia go w strategiczne ramy była przyjęta 21 października 2003 roku przez Radę Ministrów *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju*. W dokumencie pośród przesłanek jego powstania wskazano m.in. postępujące procesy globalizacyjne oraz konieczność realizacji celów międzynarodowych porozumień w sprawie globalnego rozwoju (*ergo* konieczność wywiązania się z podjętych zobowiązań międzynarodowych, wynikających z sygnowania w 2000 roku *Deklaracji Milenijnej* czy dokumentów przyjętych w 2002 roku podczas Światowego Szczytu Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu, członkostwa w OECD oraz w związku ze zbliżającą się akcesją do UE). Zasygnalizowano także zwiększające się oczekiwania wobec Polski, będącej donatorem współpracy rozwojowej, oraz rosnące w krótkiej perspektywie czasowej obciążenia finansowe, wskutek współuczestnictwa w polityce rozwojowej UE.

Zaprezentowany w 2003 roku akt można zresztą interpretować przede wszystkim jako element przygotowań do członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Co prawda obszar współpracy rozwojowej nie stanowił istotnego punktu odniesienia dla Komisji Europejskiej, oceniającej polski wniosek o dołączenie do Wspólnoty²³, nie był również ważnym elementem prowadzonych następnie

22 *How Could a European Endowment for Democracy Add Value?*, "Open Society Institute – Brussels Discussion Paper" 2011; H. Kostanyan, M. Nasieniak, *Moving the EU from a Laggard to a Leader in Democracy Assistance: The Potential Role of the European Endowment for Democracy*, "CEPS Policy Brief" 2012, no. 273; S. Giusti, E. Fassi, *The European Endowment for Democracy and Democracy Promotion in the EU Neighbourhood*, "The International Spectator: Italian Journal of International Affairs" 2014, vol. 49, no. 4, s. 118–119; M. Sus, *Polish Role in Shaping the EU Foreign and Security Policy during its Council Presidency in 2011*, "Yearbook of Polish European Studies" 2014, no. 17.

23 Komisja Europejska zwróciła wówczas uwagę (w odniesieniu do rozwoju, ujmowanego pośród polityk zewnętrznych UE) jedynie na relacje Polski z państwami AKP, zwłaszcza te gospodarcze. Podkreśliła, iż Warszawa nie podpisała preferencyjnych umów handlowych z państwami tej grupy, jednak w ramach systemu ogólnych preferencji celnych (ang. *Generalized System of Preferences, GSP*) przyznawała takie traktowanie wielu państwom (w tym członkom AKP), których wartość PKB *per capita* nie przekraczała polskiej, a także

negocjacji²⁴, niemniej podpisany 16 kwietnia 2003 roku traktat akcesyjny jasno wskazał, że nowe państwa członkowskie stają się stronami traktatów (zmienionych i uzupełnionych), które stanowią podstawę Unii²⁵. Zapis ten doprecyzowano: „Od dnia przystąpienia nowe Państwa Członkowskie są związane postanowieniami Traktatów założycielskich i aktów przyjętych przez instytucje Wspólnot i Europejski Bank Centralny przed dniem przystąpienia”²⁶. Oznaczało to zatem również zobowiązanie do koordynowania swoich polityk rozwojowych i wzajemnych konsultacji programów pomocowych pomiędzy Wspólnotą i państwami członkowskimi, a także możliwość podejmowania działań wspólnych lub też wspierania wspólnotowych programów pomocowych przez

krajom najsłabiej rozwiniętym, jednocześnie nie zapewniając dostępu bezcłowego. Ponadto wspomniała o tym, że Polska wnosi wkłady do Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (IDA) oraz posiada rezerwę celową w dyspozycji Rady Ministrów, z której pochodzą środki na pomoc humanitarną. KE uznała też, że wraz z przystąpieniem do Unii Europejskiej Polska wdroży preferencyjny reżim handlowy z grupą AKP, będzie także wносить wkłady do Europejskiego Funduszu Rozwoju (EDF), dostarczającego pomoc finansową w ramach *Konwencji z Lomé*. Finalnie Komisja stwierdziła, że „Polska jest dobrze przygotowana do spełnienia wymagań UE w tej dziedzinie w ciągu najbliższych kilku lat”. Zob.: *Agenda 2000 – Commission Opinion on Poland’s Application for Membership of the European Union*, DOC/97/16, Brussels, 15.07.1997, s. 97–98.

- 24 Nie było też potrzeby tworzenia żadnych derogacji w tym zakresie. Por.: *Akt dotyczący warunków przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej oraz dostosowań w Traktatach stanowiących podstawę Unii Europejskiej*, Dz. Urz. UE, L 236, 23.09.2003.
- 25 *Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczący przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii, Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej*, Dz. Urz. UE, L 236, 23.09.2003, art. 1.
- 26 *Akt dotyczący warunków przystąpienia...*, art. 2. W ten sposób nowi członkowie Unii Europejskiej przystąpili również do *Umowy o Partnerstwie między członkami Grupy Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku z jednej strony, a Wspólnotą Europejską i jej Państwami Członkowskimi z drugiej strony*, którą podpisano 23 czerwca 2000 roku w Cotonou. Umowa ta stanowiła kontynuację partnerstwa zawartego na mocy *Konwencji z Lomé*. *Akt dotyczący warunków przystąpienia...*, art. 6.

kraje członkowskie, co ustanowione zostało już przez traktat z Maastricht z 1992 roku²⁷. Za niezbędne uznano więc dysponowanie przez Polskę kompleksowym systemem współpracy rozwojowej, do którego wstępem miała być właśnie strategia z 2003 roku. Jednocześnie zadeklarowano, że – po przyjęciu dokumentu – zaprezentowany zostanie projekt ustawy o współpracy rozwojowej. Podkreślono ponadto, iż: „Rosnący udział Polski w globalnej współpracy rozwojowej zwiększy zdolność oddziaływania naszego kraju na arenie międzynarodowej. Przyczyni się także do podniesienia rangi i prestiżu Polski w świecie, jako kraju, który wchodząc do struktur Unii Europejskiej nie zapomina o problemach innych regionów świata”²⁸. Już wówczas więc działania rozwojowe postrzegano przez pryzmat zwiększania polskiego *soft power*, rozpoczynając przygotowania do odgrywania przez Polskę międzynarodowej roli donatora współpracy rozwojowej.

Strategia miała charakter kompleksowy. W dokumencie wymieniono uwarunkowania globalnej współpracy rozwojowej (przede wszystkim: globalizację światowej gospodarki, zakończenie zimnej wojny i demokratyzację Europy Środkowej i Wschodniej, ewolucję podejścia do problematyki rozwojowej, odpowiedzialność państw rozwijających się za własną sytuację społeczno-gospodarczą oraz międzynarodowe działania przeciwko terroryzmowi), określono podstawy polskiej współpracy rozwojowej (w tym m.in. jej cele i zasady oraz kierunki), formy i instrumenty pozostające w dyspozycji podmiotów realizujących działania w tym obszarze, zidentyfikowano projekty i programy pomocowe, opisano rozwiązania instytucjonalne i implikacje finansowe, a także kwestie związane z promocją programu pomocowego. Dość lakonicznie podjęto jednak temat współpracy państwa z organizacjami pozarządowymi i innymi instytucjami.

Jako podstawowy cel współpracy rozwojowej realizowanej przez Polskę wskazano: „sprzyjanie osiągnięciu zrównoważonego rozwoju, w tym redukcji ubóstwa, w krajach korzystających z polskiej pomocy”²⁹, wśród głównych zadań wymieniono natomiast wsparcie trwałego wzrostu gospodarczego, promocję przestrzegania praw człowieka, demokracji, rządów prawa i zasad *good governance*, propagowanie bezpieczeństwa i stabilności w skali globalnej, transfer doświadczeń wynikających z transformacji ustrojowej Polski, rozwijanie kapitału ludzkiego, wsparcie rozwoju administracji publicznej i lokalnych struktur

27 *Treaty on European Union*, OJ EU, C 191, 29.07.1992, art. 130x.

28 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 4.

29 *Ibidem*, s. 5.

oraz ochronę środowiska naturalnego (wraz z zapobieganiem problemom ekologicznym), a także świadczenie pomocy humanitarnej i żywnościowej³⁰. Podkreślić więc należy wyraźną orientację pierwszej polskiej strategii współpracy rozwojowej na redukcję ubóstwa, a także jej widoczną koherencję z Milenijnymi Celami Rozwoju³¹. Niemniej stwierdzono jednocześnie, iż współpraca rozwojowa jest integralnym elementem polskiej polityki zagranicznej i zewnętrznych stosunków państwa, zatem oczekiwany rezultat prowadzonych działań stanowi przede wszystkim wsparcie realizacji celów polityki zagranicznej, takich jak: zapewnianie bezpieczeństwa i stabilności państwa oraz jego obywateli (m.in. poprzez zapobieganie potencjalnym konfliktom), ochrona jego interesów i rozwój gospodarczej współpracy z państwami innych (wszystkich) kontynentów. Za nie mniej ważny efekt uznano promocję zewnętrzną kraju³². Stwierdzić zatem należy, iż już w 2003 roku polskie ujęcie działań rozwojowych zakładało osiąganie obustronnych korzyści z nich wynikających, zarówno przez ich państwo-biorcę, jak i państwo-donatora, ze wskazaniem na zysk, który odnieść może dawca³³. Potwierdzeniem tego może być już sam tytuł strategii, odnoszącej się do „współpracy na rzecz rozwoju”, a nie „pomocy rozwojowej”.

Dokument określił również zasady, zgodnie z którymi współpraca rozwojowa Polski powinna być realizowana. Wśród nich wskazano: odpowiedzialność (każdego kraju za własny rozwój); polskie działania w formie uzupełnienia), partnerstwo pomiędzy państwami-dawcami i biorcami, współpracę pomiędzy rządem Polski i innymi podmiotami realizującymi działania z zakresu współpracy rozwojowej (np. instytucjami społeczeństwa obywatelskiego, przedsiębiorstwami), kompleksowe ujęcie problematyki współpracy rozwojowej, zróżnicowanie form pomocowych względem potrzeb odbiorców działań oraz przejrzystość procedur³⁴. Mimo że tak sformułowany katalog zasad polskiej współpracy rozwojowej stanowił nawiązanie do podejmowanych w tym zakresie zobowiązań międzynarodowych (odpowiadał częściowo m.in. na postulaty *Deklaracji rzymskiej*

30 Ibidem.

31 *United Nations Millennium Declaration*, United Nations, General Assembly, Fifty-fifth session, 18.09.2000, A/RES/55/2.

32 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 5–6.

33 P. Kugiel, *Polska współpraca na rzecz rozwoju w latach 2004-2009*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010, s. 254–255.

34 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 6.

ws. *harmonizacji* z 2003 roku³⁵), to jednak w znacznie zmienionej formie pojawił się on w zaprezentowanych projektach założeń do ustawy (z 2010 i 2011 roku)³⁶, a w finalnie przyjętej ustawie został pominięty (w ustawie odwołano się jedynie do zasady „solidarności międzynarodowej”)³⁷. Do kwestii zasad współpracy rozwojowej, częściowo ujmując również te wypracowane w 2003 roku, odnosiły się jednak wieloletnie programy współpracy rozwojowej – z 2012 i 2016 roku³⁸.

Co istotne, strategia wskazała trzy grupy państw, stanowiące priorytetowe kierunki pomocy. Za takie uznano wybrane państwa: rozwijające się, utrzymujące znaczący poziom politycznych, gospodarczych i kulturalnych stosunków z Polską; w trakcie transformacji ustrojowej, szczególnie Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej; rozwijające się i transformujące, które zamieszkałe są przez skupiska ludności polskiego pochodzenia. Takie ujęcie głównych kierunków polskiej współpracy rozwojowej potwierdzało, po pierwsze, silne powiązanie jej z realizacją celów polskiej polityki zagranicznej. Po drugie – przewidywaną wagę korzyści, które (zgodnie z oczekiwaniami i kalkulacjami) osiągnąć może państwo-donator działań rozwojowych. Po trzecie zaś zasadność dylematu dotyczącego tego, czy aktywność pomocowa Polski skupia się na rzeczywistym zaspokajaniu potrzeb beneficjentów, czy jednak przede wszystkim na realizacji celów donatora (mimo że w uzasadnieniu wyboru kierunków priorytetowych wspomniano o lokalnych potrzebach w zakresie rozwoju państw partnerskich³⁹)⁴⁰.

35 Zob.: *Rome Declaration on Harmonisation*, First High Level Forum on Aid Effectiveness, 24–25.02.2003, Rome, Italy.

36 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej oraz o zmianie innych ustaw*, Warszawa 2010, s. 15; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej*, Warszawa 2011, s. 14.

37 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 2.

38 Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój*, Warszawa 2012, s. 3–4; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2015, s. 55–57.

39 Wśród dodatkowych uwarunkowań determinujących wybór priorytetowych kierunków działań, prócz wspomnianych lokalnych potrzeb rozwojowych, wskazano także kwestie przestrzegania praw człowieka, zasad państwa prawa i *good governance*, możliwości realizacji działań na danym obszarze (określaną m.in. poprzez obecność i aktywność w danym regionie polskich placówek dyplomatycznych, organizacji pozarządowych i kościelnych czy przedsiębiorstw), a także aktywności innych aktorów w poszczególnych miejscach.

40 Zob. np.: M. Szynol, *Polska współpraca rozwojowa wobec Wschodu. Realizacja celów donora czy zaspokajanie potrzeb beneficjentów?*, [w:] *Unia Europejska i Polska wobec międzynarodowej*

Dodać natomiast warto, iż dokument zastrzegł, że w określonych sytuacjach (jak nieprzestrzeganie praw człowieka czy przeznaczanie wysokich nakładów na zbrojenia) pomoc poszczególnym krajom mogła być przerwana, dojsć też mogło do odmówienia jej świadczenia. Ponadto priorytetyzacja geograficzna nie dotyczyła pomocy humanitarnej, żywnościowej oraz działań podejmowanych *ad hoc*⁴¹.

W odniesieniu do priorytetowych dziedzin wsparcia strategia odwołała się do potrzeb beneficjentów oraz przewag komparatywnych, którymi względem nich dysponuje Polska. Odwołanie to bazowało przede wszystkim na doświadczeniach transformacyjnych kraju. Na tej podstawie stwierdzono, iż działania powinny koncentrować się na ochronie zdrowia, edukacji i nauce, dostępie do wody pitnej, ochronie środowiska naturalnego, umacnianiu lokalnych struktur, wsparciu instytucji demokratycznych, poprawie efektywności administracji publicznej, rozwoju współpracy transgranicznej i restrukturyzacji sektorowej⁴². Taka konstrukcja koncentracji tematycznej stanowiła bezpośrednie nawiązanie do agendy milenijnej, a także do wcześniej powziętej *Inicjatywy 20/20*⁴³.

Strategia określiła także formy i instrumenty polskiej współpracy rozwojowej, wyodrębniając pomoc dwustronną oraz pomoc wielostronną. Do instrumentów pomocy dwustronnej zaliczono: projekty i programy rozwojowe (skupiające się na infrastrukturze społecznej i ekologicznej oraz odbudowie zniszczeń wojennych)⁴⁴, pomoc techniczną (skoncentrowaną na reformach instytucji politycznych i systemu gospodarczego oraz rozwoju kapitału ludzkiego), pomoc finansową (m.in. kredyty preferencyjne na zasadach pomocy związanej

współpracy na rzecz rozwoju, red. A. Skolimowska, B. Jankowski, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2016, s. 261–277.

- 41 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 6–7.
- 42 Ibidem, s. 7.
- 43 W ten sposób określane jest zobowiązanie podjęte w 1995 roku (podczas Światowego Szczytu na rzecz Rozwoju Społecznego), zgodnie z którym donatorzy powinni przekazywać średnio 20% nakładów na ODA na zadania związane z rozwojem społecznym, podobnie jak państwa rozwijające się, które na te cele powinny kierować 20% swoich budżetów. Zob. szerzej: United Nations, *Report of the World Summit for Social Development*, Copenhagen, 6-12.03.1995, A/CONF.166/9, s. 80.
- 44 Zaznaczono, iż ich propozycje i koncepcje zgłaszać mogą zarówno polskie instytucje (rządowe, samorządowe, sektor niepubliczny, polskie placówki dyplomatyczne), jak i instytucje państwa-biorcy (rządy, pozostałe instytucje państwowe, organy samorządowe, organizacje pozarządowe, sektor przedsiębiorstw), instytucje Unii Europejskiej, systemu Narodów Zjednoczonych czy inne instytucje międzynarodowe.

i niewiązanej⁴⁵, finansowanie kojarzone, dwustronne i międzynarodowe inicjatywy oddłużeniowe), pomoc humanitarną i żywnościową (zgodnie z potrzebami beneficjentów) oraz wolontariat (realizowany przez wykwalifikowanych specjalistów). Pomoc wielostronna oznaczała zaś przede wszystkim wnoszenie dobrowolnych wkładów do budżetów międzynarodowych funduszy pomocowych⁴⁶ oraz obligatoryjnych składek do budżetów organizacji międzynarodowych, których Polska jest członkiem. Słusznie przewidywano zresztą, że wraz z dołączeniem państwa do Unii Europejskiej ten kanał dystrybucji ODA będzie przeważać nad kanałem bilateralnym⁴⁷. Dokument odniósł się także szerzej do udziału Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju, realizowanego przede wszystkim poprzez uczestnictwo w UE (obejmujące m.in. finansowanie działań, koordynację i harmonizację programów współpracy rozwojowej, wkład w aktywności skoncentrowane na wspieraniu transformacji ustrojowej), Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (zgodnie z wypracowanymi przez tę organizację zasadami, uwzględniając dążenia do członkostwa w Komitecie

45 Kredyty (uwzględniające element grantu przeznaczonego na zakupy polskich dóbr rzeczowych oraz usług) miały być realizowane w ramach *Porozumienia o wytycznych dotyczących oficjalnie wspieranych kredytów eksportowych*. Zob. szerzej: OECD, *The Arrangement on Guidelines for Officially Supported Export Credits*, 31.10.1998, Paris 1998.

46 Dzięki temu możliwe miało być dotarcie do krajów i regionów, w których Polska nie mogła prowadzić działań bezpośrednio, a także skuteczniejsze – dzięki współpracy z innymi podmiotami – osiągnięcie celów i bardziej efektywne wykorzystywanie dostępnych zasobów. Strategia podkreśliła jednocześnie, że przekazywanie środków w ten sposób ograniczone będzie m.in. finansowymi możliwościami budżetu krajowego, koherencją celów poszczególnych funduszy z celami polskiej współpracy rozwojowej i polityki zagranicznej czy efektywnością podmiotu zarówno w odniesieniu do osiągania zamierzonych rezultatów, jak i dysponowania środkami.

47 W istocie, wraz z akcesją Polski do Unii Europejskiej nie tylko znacznie zwiększył się wolumen polskiej Oficjalnej Pomocy Rozwojowej, ale znacznie zmieniły się również akcenty w kanałach dystrybucji ODA. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, w formie bilateralnej przekazano: w 1998 roku – 13,7 mln USD, w 1999 roku – 14,7 mln USD, w 2000 roku – 12,8 mln USD, w 2001 roku – 30,7 mln USD, w 2002 roku – 9,0 mln USD, w 2003 roku – 19,0 mln USD, zaś w 2004 roku – 24,9 mln USD, z kolei w formie multilateralnej: w 1998 roku – 5,1 mln USD, w 1999 roku – 5,7 mln USD, w 2000 roku – 15,8 mln USD, w 2001 roku – 4,9 mln USD, w 2002 roku – 5,4 mln USD, w 2003 roku – 11,2 mln USD, a w 2004 roku – 92,7 mln USD. Porównując jedynie lata 2003 i 2004 oznacza to, że udział nakładów wielostronnych w całości polskiej ODA wzrósł z ok. 37% do blisko 80%. Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004*, Warszawa 2005, s. 32.

Pomocy Rozwojowej⁴⁸), systemie Narodów Zjednoczonych (oznaczające np. wnoszenie wkładów finansowych, zwiększanie skuteczności realizacji działań czy aktywność na rzecz wypracowywania standardów świadczenia współpracy rozwojowej), Międzynarodowym Funduszu Walutowym i Banku Światowym (w zakresie m.in. współudziału w międzynarodowych inicjatywach oddłużających⁴⁹ oraz wsparcia finansowego, technicznego i politycznego Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju) czy współpracę z odpowiednimi instytucjami innych państw lub współpracę regionalną (ze względu na zbieżność poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego krajów Europy Środkowej, podobieństwo doświadczeń transformacyjnych oraz zbliżoną wysokość świadczonej pomocy)⁵⁰. Strategia podkreśliła, iż wszelkie działania powinny być planowane, wdrażane, monitorowane i ewaluowane w ramach procedur zgodnych ze standardami UE oraz OECD.

Charakteryzując rozwiązania instytucjonalne, warunkujące skuteczność dysponowania budżetowymi środkami finansowymi na działania z zakresu współpracy rozwojowej, strategia wskazała, że muszą one również być zgodne ze standardami, które obowiązują w UE i OECD. Ponadto powinny one zakładać: klarowny podział kompetencji oraz odpowiedzialności pomiędzy zaangażowanymi instytucjami, przejrzystość procedur finansowych i kontrolnych, skuteczność mechanizmów koordynacyjnych, uczestnictwo sektora pozarządowego w konsultacjach, wraz ze współpracą instytucji rządowych i pozarządowych⁵¹. Odnotować jednak warto, iż pomimo zapisów wprowadzonych strategią, mechanizmy oparte na tych zasadach częściowo utworzone zostały dopiero przez *Ustawę z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*. Dotyczy to przede wszystkim kwestii

48 W 2003 roku planowano, iż cel ten uda się osiągnąć w perspektywie średnioterminowej. Finalnie Polska do Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD dołączyła po dziesięciu latach, 22 października 2013 roku. OECD, *Poland joins the OECD Development Assistance Committee*, 22.10.2013, Oecd.org, <https://www.oecd.org/development/poland-joins-the-oecd-development-assistance-committee.htm> [dostęp: 29.07.2021].

49 Przede wszystkim w ramach prowadzonej od 1996 roku wspólnej inicjatywy MFW i BS na rzecz najuboższych państw świata (HIPC). Zob. szerzej: International Monetary Fund, *Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative*, Imf.org, <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/11/Debt-Relief-Under-the-Heavily-Indebted-Poor-Countries-Initiative> [dostęp: 29.07.2021]; O. Bjerkholt, *New approaches to debt relief and debt sustainability in LDCs*, "CDP Background Paper" 2004, no. 5.

50 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 10–13.

51 Ibidem, s. 14.

koordynacyjnej roli ministra spraw zagranicznych (szczególnie wobec faktu uczestnictwa w realizowaniu działań rozwojowych także innych resortów)⁵² oraz podziału kompetencji w tym obszarze czy też transparentności i skuteczności procedur finansowych (zwłaszcza że do 2011 roku proces aplikowania o środki był długotrwały, mało elastyczny i uzależniony od decyzji Ministra Finansów)⁵³. W kontekście merytorycznym i organizacyjnym skupiono się przede wszystkim na trzech kwestiach. Po pierwsze podkreślono, że roczne priorytety (tak geograficzne, jak i sektorowe) współpracy rozwojowej będą określane w przyjmowanych w każdym roku przez Radę Ministrów głównych kierunkach polskiej polityki zagranicznej, roczne zaś plany operacyjne przygotowywać będzie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wraz z Ministerstwem Finansów i innymi resortami. Po drugie przypomniano, iż działania pomocowe finansowane będą ze środków publicznych, wydzielanych z budżetu państwa, z możliwością ich uzupełniania przez fundusze sektora pozarządowego i prywatnego. Po trzecie z kolei ustalono, że za prowadzenie polityki współpracy rozwojowej odpowiedzialny jest Minister Spraw Zagranicznych, będący również koordynatorem współpracy rozwojowej, którą realizują inne resorty i instytucje (działając poprzez Krajowego Koordynatora ds. Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej, w randze podsekretarza stanu). Stwierdzono wówczas, że odrębna agencja wykonawcza nie zostanie powołana do czasu przyjęcia regulacji ustawowych, a za praktyczną realizację programu współpracy rozwojowej odpowiadać będzie istniejący podmiot wybrany w drodze konkursu⁵⁴. W praktyce zadania agencji wykonawczej powierzone zostały najpierw Wydziałowi Współpracy Rozwojowej w Departamencie Systemu Narodów Zjednoczonych i Problemów Globalnych, a od 2005 roku – odrębnemu Departamentowi Współpracy Rozwojowej.

Konsekwentnie strategia podzieliła kompetencje związane ze współpracą rozwojową, przede wszystkim pomiędzy Ministra Spraw Zagranicznych, Ministra Finansów a instytucję wykonawczą, uznając te podmioty za trzy filary instytucjonalne tego obszaru działań. W odniesieniu do szefa MSZ – koordynatora – wskazała m.in. zadania z zakresu planowania, realizowania, nadzorowania, monitorowania i ewaluacji prowadzonych działań. W otwartym katalogu znalazły się więc takie kwestie, jak sprawy związane z udziałem Polski

52 Por.: *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 13–14.

53 Zob. więcej: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 7.

54 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 14–15.

w międzynarodowych organizacjach, funduszach i programach pomocowych (z wyłączeniem tych, które pozostawiono w domenie szefa resortu finansów, czyli międzynarodowych organizacji finansowych czy DAC OECD; obejmujące zaś m.in. formułowanie i koordynowanie polityk UE, OECD i NZ), opracowywanie założeń politycznych w tej dziedzinie (we współpracy z ministerstwami finansów, gospodarki, pracy i polityki społecznej oraz środowiska), planów okresowych, programów pomocowych skierowanych do poszczególnych odbiorców działań (wspólnie z ministrem ds. finansów) i propozycji budżetowych dla MF, monitoring działania programów wielostronnych, koordynowanie gromadzenia i prezentowania informacji statystycznych dotyczących polskiej współpracy rozwojowej, a także: uzgadnianie priorytetów działań realizowanych w tym zakresie przez jednostki samorządu terytorialnego, nadzór i ewaluowanie pracy instytucji wykonawczej, nadzór nad wsparciem dla zwiększania potencjału wykonawczego i administracyjnego kraju w tej dziedzinie oraz koordynowanie aktywności podejmowanych przez inne resorty⁵⁵. Zaprezentowany w 2003 roku katalog zadań ministra właściwego ds. zagranicznych stał się podstawą do ustanowienia jego koordynacyjnej roli oraz wskazania kompetencji w zakresie współpracy rozwojowej przez ustawę z 2011 roku⁵⁶. Do zadań ministra finansów zaliczono z kolei m.in.: udzielanie kredytów pomocowych zgodnie z międzynarodowymi wytycznymi, uczestnictwo w inicjatywach oddłużeniowych (negocjowanie ich, wykonywanie postanowień) oraz międzynarodowych instytucjach i organizacjach finansowych, proponowanie wielkości środków przeznaczanych na rządowe kredyty pomocowe oraz ustalanie wysokości wpłat do międzynarodowych budżetów, wraz z ich realizowaniem. Ponadto minister finansów zobowiązany został do koordynowania uczestnictwa państwa w przedsięwzięciach międzynarodowych instytucji finansowych dotyczących finansowania rozwoju⁵⁷. Warto podkreślić, iż zgodnie ze strategią minister finansów zobligowany był do porozumienia się z ministrami spraw zagranicznych, gospodarki oraz pracy i polityki społecznej w zakresie wyboru państw partnerskich korzystających z kredytów

55 Ibidem, s. 15–16.

56 Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 16–18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 15–18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej*, 06.07.2011, Warszawa 2011, s. 5–6; *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 13–14.

57 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 15–16.

pomocowych oraz wyboru projektów opierających się finansowo na tychże kredytach, z kolei w odniesieniu do kredytów skoncentrowanych na przedsięwzięciach dotyczących ochrony środowiska oraz gospodarki wodnej – do porozumienia się z ministrami spraw zagranicznych i środowiska. Taki układ kompetencji został jednak zniesiony przez ustawę z 2011 roku, a rola ministra finansów w polskiej współpracy rozwojowej została ograniczona do podejmowania działań w zakresie udzielania kredytów i pożyczek oraz redukcji i konwertowania zadłużenia państw rozwijających się po zasięgnięciu (niewiążącej) opinii ministra spraw zagranicznych⁵⁸. Ponadto, wśród zadań instytucji wykonawczej (świadczącej usługi na rzecz MSZ) wymieniono przede wszystkim: prowadzenie procedur konkursowych (także przetargów) w związku z realizacją projektów, pośredniczenie w wyborze potencjalnych wykonawców projektów (o wartości do 3 tys. EUR), prowadzenie dokumentacji projektowych, zawieranie i rozliczanie umów dotacyjnych na realizację działań, nadzór i ewaluację nad działaniami zakontraktowanych wykonawców, pośredniczenie w realizowaniu akcji humanitarnych zagranicą (również we współpracy z organizacjami pozarządowymi i innymi instytucjami), gromadzenie i opiniowanie aplikacji o dofinansowanie, jak też działania informacyjne, szkoleniowe czy wydawnicze⁵⁹. W 2010 roku kompetencje te przypisane zostały projektowanej Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej⁶⁰, ze względu jednak na jej nieutworzenie ostatecznie częściowo włączono je do zadań ministra spraw zagranicznych⁶¹. Dodatkowo w dokumencie wskazano, iż rolą polskich placówek dyplomatycznych za granicą jest pośredniczenie we współpracy pomiędzy władzami państwa-biorcy a władzami RP w przypadku realizowania konkretnych projektów oraz koordynowanie (na szczeblu państwa-biorcy) polskich działań z działaniami innych aktorów. Co ciekawe, w strategii zapowiedziano także powołanie – w charakterze doradczym – Rady ds. Współpracy Rozwojowej, złożonej z przedstawicieli Sejmu i Senatu RP, organizacji pozarządowych, środowisk akademickich i biznesowych, mediów oraz kościołów i związków wyznaniowych. Wśród zadań projektowanego organu wymieniono: sporządzanie opinii w związku z polityką rozwojową, proponowanie kierunków geograficznych i tematycznych współpracy,

58 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 9.

59 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 17–18.

60 Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 20–22.

61 Por.: Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 13–14.

społeczną promocję tejże tematyki oraz współdziałanie z jednostkami samorządów terytorialnych w zakresie współpracy rozwojowej⁶². W praktyce jednak Rada ta nie powstała w pierwszej dekadzie XXI wieku⁶³, a dopiero w kolejnej, na mocy regulacji ustawowych⁶⁴. Należy zauważyć, że podział kompetencji i zasady organizacji zarządzania polską pomocą przedstawione w *Strategii* – m.in. ze względu na relatywnie niską rangę dokumentu – nie doprowadziły do zauważalnego usprawnienia realizacji działań⁶⁵.

W stosunku do współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami strategia wskazała jedynie, że: „Organy rządowe, realizujące współpracę rozwojową, będą rozwijać kontakty z organizacjami pozarządowymi, w tym fundacjami, zaangażowanymi w działania pomocowe na rzecz krajów rozwijających się i w okresie transformacji”⁶⁶. Dodano, że dla tychże organizacji dostępne będą środki z budżetu pomocy rozwojowej, przyznawane w ramach dotacji celowych, a odpowiedzialność za działalność organizacyjną w tym zakresie spocznie na instytucji wykonawczej.

Finalnie, podkreślono także wagę działań informacyjnych i promocyjnych związanych ze współpracą rozwojową, przede wszystkim w celu pozyskania i zwiększania społecznego poparcia dla nich. Zapowiedziano także wydawanie cyklicznych publikacji, m.in. rocznego raportu z realizacji współpracy (*Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny*) oraz ujednociono nazwę dokumentów zawierających plany związane ze współpracą rozwojową (*Polski program współpracy rozwojowej*)⁶⁷.

Niewątpliwie *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju* z 2003 roku była dokumentem potrzebnym, systematyzującym tę dziedzinę działalności państwa. Jak wskazywał Włodzimierz Cimoszewicz, ówczesny szef MSZ: „Wdrażanie polskiego programu oficjalnej pomocy rozwojowej i humanitarnej, przyjętego przez Radę Ministrów w październiku 2003 roku, będzie służyło zwiększeniu wiarygodności naszych działań. Opracowanie strategii pomocowej było niezbędne,

62 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 18.

63 H. Dumała, *Pomoc rozwojowa w polityce zagranicznej RP*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. T. 2: Stosunki polityczne i gospodarcze...*, s. 364.

64 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 15–19.

65 Ł. Fyderek, K. Jarecka-Stępień, R. Kurpiewska-Korbut, J. Stępień, *Wprowadzenie do problematyki pomocy rozwojowej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2010, s. 227.

66 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 18.

67 Ibidem, s. 19.

albowiem Polska jest postrzegana wśród naszych pozaeuropejskich partnerów jako potencjalny donator⁶⁸. Niemniej wobec treści dokumentu przedstawić można wiele zastrzeżeń.

W pierwszej kolejności, jak zasygnalizowano wcześniej, strategia potwierdziła instrumentalne podejście do kwestii związanych ze współpracą rozwojową, plasując ją pośród narzędzi polityki zagranicznej państwa. Świadczy o tym m.in. wskazanie przede wszystkim „zysku”, który osiągnie Polska w konsekwencji realizowanych działań (zwiększenie zdolności oddziaływania państwa na arenie międzynarodowej, podniesienie jego rangi i prestiżu), przed korzyściami płynącymi z nich dla państw-biorców oraz tych, które wynikają z globalnego rozwoju oraz wyrównywania światowych dysproporcji społeczno-gospodarczych. W dokumencie znalazły się zapisy dotyczące tego, że: „Istotnym efektem działań pomocowych będzie promocja Polski w kręgach opiniotwórczych krajów-biorców jako państwa otwartego na współpracę, prężnego gospodarczo, stabilnego politycznie, interesującego kulturowo oraz dysponującego bogatymi zasobami ludzkimi”⁶⁹. Joanna Szymoniczek podkreślała w tym kontekście, że: „wyraźnie stwierdzono, że współpraca rozwojowa przede wszystkim ma przynosić Polsce korzyści, a w dalszym rzędzie znajdują się potrzeby społeczeństw państw rozwijających się. Takie podejście nie jest odosobnione [...], jednak rzadko zdarzają się tak bezpośrednie zapisy”⁷⁰.

Świadczy o tym również wybór grup państw priorytetowych, będących odbiorcami działań rozwojowych realizowanych przez Polskę. Mimo szerokiego ujęcia tego zagadnienia w strategii (nie pojawiło się w niej odniesienie do poszczególnych krajów), a konkretne kierunki i programy aktywności ogłaszane były corocznie w planach współpracy rozwojowej, klarowne było to, iż wśród państw partnerskich znajdują się te, z którymi relacje Polski (na różny sposób) procentują. W efekcie uzasadnione były stwierdzenia, iż: „Strategia ta i plany

68 Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2004 roku przedstawiona przez Włodzimierza Cimoszewicza na 67. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji, 21.01.2004.

69 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 5.

70 J. Szymoniczek, *Pomagać? Pomagamy! Polska w światowym systemie współpracy rozwojowej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, nr 2 (53), s. 131.

roczne w niedostatecznym stopniu uwzględniały konkretny kontekst, potrzeby i priorytety krajów partnerskich”⁷¹.

Ponadto w sposób dosyć lakoniczny odniesiono się do finansowej wysokości polskiej współpracy rozwojowej. Ustalono pochodzenie środków, w stosunku do ich wielkości wspomniano jedynie: „Polska zamierza zwiększyć pomoc rozwojową dla krajów rozwijających się i w okresie transformacji do poziomu 0,1% Produktu Krajowego Brutto do 2006 r.”⁷². Wskazać trzeba, iż taki próg nakładów został osiągnięty w 2007 roku, a następnie spadł i ponownie Polska przekroczyła go dopiero w 2016 roku⁷³.

Co istotne, rozpoczęcie prac nad nową strategią zapowiedziano już w 2005 roku, a dokument – bazujący na tym z 2003 roku – uwzględniać miał nowe uwarunkowania i wyzwania stojące przed Polską, szczególnie w związku z systematycznie zwiększającymi się nakładami na ODA⁷⁴. Informacja o rewizji aktu i sporządzenia jego nowego wydania została przekazana przez MSZ ponownie w 2006 roku⁷⁵. W 2007 roku minister Anna Fotyga, informując o zadaniach polskiej polityki zagranicznej, ogłosiła: „Zostały opracowane i skierowane do konsultacji projekty dwóch ważnych dokumentów: *Strategii pomocy zagranicznej na lata 2007–2015* zatytułowanej *Solidarność, rozwój i wolność* oraz ustawy o pomocy zagranicznej”⁷⁶. Strategia odniosła się do nowych porozumień międzynarodowych w zakresie współpracy rozwojowej (m.in. *Deklaracji paryskiej ws. efektywności pomocy* oraz *Konsensusu europejskiego w sprawie rozwoju* z 2005 roku), precyzowała również koncentrację geograficzną i tematyczną polskich działań, kierując ją w stronę wsparcia procesów demokratyzacyjnych w Europie Wschodniej, na Kaukazie Południowym i w Azji Środkowej⁷⁷.

71 K. Kochanowicz, *Krajowe programy pomocy rozwojowej: narzędzia zwiększania skuteczności polskiej współpracy rozwojowej*, Minorityrights.org, www.minorityrights.org/download.php?id=1097, s. 4 [dostęp: 29.07.2021].

72 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 14.

73 OECD, *Net ODA (indicator)*, Data.oecd.org, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm> [dostęp: 29.07.2023].

74 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 5.

75 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005*, Warszawa 2006, s. 6.

76 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2007 r. przedstawiona przez Annę Fotygę na 41. posiedzeniu Sejmu RP...*

77 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006*, Warszawa 2007, s. 23.

Pomimo deklaracji, iż dokument zostanie przyjęty w 2007 roku, ze względu na zmianę rządu, prace nad nim zostały przerwane. Następny szef resortu, Radosław Sikorski, w 2008 roku informował natomiast: „Nowa strategia polskiej pomocy rozwojowej na lata 2008–2015 zakłada włączenie się Polski do *Globalnego Partnerstwa na rzecz rozwoju* oraz wspieranie idei solidarności międzynarodowej”⁷⁸. Planowana strategia do głównych celów pomocy zagranicznej świadczonej przez Polskę zaliczała redukcję ubóstwa i realizację pozostałych priorytetów, ujętych w Milenijnych Celach Rozwoju, w krajach, które z polskiej pomocy korzystają. Za nie mniej istotne uznano wsparcie demokracji, państwa prawa, praworządności, rozwijanie społeczeństwa obywatelskiego i propagowanie poszanowania praw człowieka, przede wszystkim w państwach Europy Wschodniej, Azji Środkowej i Kaukazu Południowego, co stanowiło próbę konceptualizacji agendy demokratyzacyjnej w polskiej współpracy na rzecz rozwoju⁷⁹. Deklaracja prac nad nową wieloletnią strategią została powtórzona pomimo zmiany rządu, jednak dokument finalnie nie wszedł w życie – m.in. przez przedłużające się konsultacje międzyresortowe⁸⁰. Nie zakończono również prac nad projektem ustawy o pomocy zagranicznej rozpoczętych w 2006 roku, mimo że o przedstawieniu tego dokumentu wspominała już strategia z 2003 roku. Ustawa miała regulować m.in. formy, tryb realizacji oraz sposób finansowania pomocy zagranicznej, funkcjonowanie i finansowanie Centrum Obsługi Polskiej Pomocy Zagranicznej czy warunki realizacji wolontariatu zagranicznego⁸¹. Prezentację nowego projektu stosownej ustawy zapowiedziano ponownie dopiero w 2010 roku⁸².

W efekcie rządowy akt z 2003 roku aż do roku 2011 był jedynym dokumentem, który prawnie i strategicznie regulował obszar polskiej współpracy rozwojowej. Komitet Pomocy Rozwojowej OECD w 2010 roku, w specjalnym raporcie dotyczącym tego obszaru aktywności Polski, podkreślał, że strategia

78 Informacja ministra spraw zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku przedstawiona przez Radosława Sikorskiego na 15. posiedzeniu Sejmu RP...

79 E. Kaca, *Pomoc demokratyzacyjna w polskiej współpracy rozwojowej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 2.

80 A. Antonowicz-Cyglicka, *Ustawa i Strategia – czy w 2008 r.?*, Globalnepoludnie.pl, <http://globalnepoludnie.pl/Ustawa-i-Strategia-czy-w-2008r> [dostęp: 29.07.2021].

81 Rada Legislacyjna, *Opinia z 4 czerwca 2007 r. o projekcie ustawy o pomocy zagranicznej...*

82 Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2010 roku, przedstawiona na 64. posiedzeniu Sejmu RP...

dobrze spełniała swoją funkcję, jednak – ze względu na dynamiczne zmiany w środowisku międzynarodowym – straciła na swej skuteczności⁸³.

2.3. Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej

Polska współpraca na rzecz rozwoju w sferze formalnoprawnej uregulowana jest przez *Ustawę z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej*⁸⁴, która weszła w życie 1 stycznia 2012 roku. Ustawę nowelizowano *Ustawą z dnia 30 sierpnia 2013 roku o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej*⁸⁵, a następnie jej przepisy dostosowano do zapisów innych aktów⁸⁶. Uwagę należy zwrócić na fakt, iż przyjęta ustawa była dokumentem długo wyczekiwany: jej opracowanie zapowiadało od 2003 roku kilku ministrów spraw zagranicznych, do jej wdrożenia nawoływała OECD⁸⁷, akcentowały to również organizacje pozarządowe⁸⁸. *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej oraz o zmianie innych ustaw* przedstawiony został przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych dopiero w marcu 2010 roku. Już wówczas podkreślano, że „Współpraca rozwojowa staje się nowoczesną

83 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 8.

84 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*

85 *Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej*. Dz. U. 2013 poz. 1283.

86 Zob.: *Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego*. Dz. U. 2015 poz. 1240; *Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw*. Dz. U. 2016 poz. 266; *Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym*. Dz. U. 2016 poz. 2260; *Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo przedsiębiorców oraz inne ustawy dotyczące działalności gospodarczej*. Dz. U. 2018 poz. 650; *Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Dz. U. 2018 poz. 1669; *Ustawa z dnia 11 września 2019 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo zamówień publicznych*. Dz. U. 2019 poz. 2020; *Ustawa z dnia 23 stycznia 2020 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw*. Dz. U. 2020 poz. 284; *Ustawa z dnia 28 października 2020 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw*. Dz. U. 2020 poz. 2023.

87 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 8–10.

88 Zob. np.: Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2007. Raport z monitoringu przeprowadzonego przez organizacje pozarządowe...*, s. 41; Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2008. Niezależny raport organizacji pozarządowych...*, s. 47; Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna w 2009 r. Niezależny raport organizacji pozarządowych...*, s. 39–40; Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Polska Pomoc Rozwojowa – o co chodzi?...*, s. 2.

platformą organizacyjną, finansową i programową do realizowania celów polskiej polityki zagranicznej, jakimi są promocja demokracji i praktyk dobrego rządzenia, szczególnie w krajach Partnerstwa Wschodniego⁸⁹ oraz to, że obecne rozwiązania w tej dziedzinie są niewystarczające, a Polska „powinna dysponować nowoczesnym zinstytucjonalizowanym systemem udzielania pomocy rozwojowej, opartym na standardach i procedurach umożliwiających sprawne i skoordynowane działanie”⁹⁰. Projekt został następnie poddany konsultacjom społecznym (w formie udostępnienia go na stronie internetowej programu Polska Pomoc – www.polskapomoc.gov.pl – prowadzonej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych⁹¹ oraz trzech spotkań: dwóch z wybranymi przedstawicielami organizacji pozarządowych oraz jednego otwartego spotkania publicznego⁹²), a dalej konsultacjom międzyresortowym, w toku których zdecydowano przede wszystkim o nietworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej. Wobec tego nowo uzgodnione *Założenia do projektu ustawy o współpracy rozwojowej* zostały przyjęte przez Radę Ministrów 15 lutego 2011 roku⁹³. Na ich podstawie 6 lipca 2011 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych przedłożyło Radzie Ministrów projekt ustawy, który został przez Radę zaakceptowany 19 lipca⁹⁴ i przekazany pod obrady Parlamentu⁹⁵. Rządowa propozycja wpłynęła do Sejmu 22 lipca, a 25 lipca została skierowana do I czytania na posiedzeniu Sejmu. Wówczas

89 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej oraz o zmianie innych ustaw*, Warszawa, marzec 2010, s. 4.

90 Ibidem, s. 5.

91 *Konsultacje społeczne*, 29.03.2010, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,socjalne,981.html> [dostęp: 29.07.2021].

92 *Podsumowanie konsultacji społecznych*, 11.05.2010, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Podsumowanie,konsultacji,socjalnych,991.html> [dostęp: 29.07.2021].

93 *Przyjęcie Założeń do projektu ustawy o współpracy rozwojowej*, 15.02.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Przyjecie,Zalozen,do,projektu,ustawy,o,wspolpracy,rozwojowej,,1129.html> [dostęp: 29.07.2021].

94 *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej przyjęty przez Rząd*, 19.07.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Projekt,ustawy,o,wspolpracy,rozwojowej,przyjety,przez,Rzad,1194.html> [dostęp: 29.07.2021].

95 *Rządowy projekt ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 4469, wpłynął 22-07-2011). Opis przebiegu procesu legislacyjnego dla projektu ustawy, Sejm RP VI kadencji*, orka.sejm.gov.pl, <http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/opisy/4469.htm> [dostęp: 29.07.2021].

(28 lipca) projekt skierowano do Komisji Spraw Zagranicznych⁹⁶, która podczas posiedzenia 29 lipca zdecydowała o skierowaniu go do podkomisji nadzwyczajnej (jednocześnie ją konstituując⁹⁷). Podkomisja przyjęła właściwe sprawozdanie 17 sierpnia, kolejnego dnia sprawozdanie zaprezentowała komisja (przyjmując projekt z poprawkami i wnioskami mniejszości). II czytanie na posiedzeniu Sejmu odbyło się 19 sierpnia, a dyskutowaną ustawę ponownie skierowano do komisji, która w toku swoich obrad zdecydowała o przyjęciu części poprawek. Ostatnie czytanie przeprowadzono również 19 sierpnia; projekt z poprawkami przyjęto 261 głosami za (przy 138 głosach przeciw oraz 1 głosie wstrzymującym się⁹⁸). Ustawa została przekazana Prezydentowi i Marszałkowi Senatu

- 96 W składzie Komisji Spraw Zagranicznych w końcu VI kadencji Sejmu (podczas prac parlamentarnych nad ustawą) znajdowało się 26 posłów – 12 posłów Platformy Obywatelskiej (Andrzej Halicki – przewodniczący, Robert Tyszkiewicz – zastępca przewodniczącego, Beata Bublewicz, Bożenna Bukiewicz, Andrzej Gałazewski, Marek Krzakała, Jan Kuriata, Tomasz Lenz, Dariusz Lipiński, Maciej Orzechowski, Jan Rzymelka, Michał Szerba), 9 posłów Prawa i Sprawiedliwości (Karol Karski – zastępca przewodniczącego, Andrzej Ćwierz, Tomasz Latos, Adam Lipiński, Krzysztof Maciejewski, Jarosław Sellin, Anna Sikora, Tadeusz Wita, Tadeusz Woźniak), 2 posłów Polskiego Stronnictwa Ludowego (Stanisław Witaszczyk, Stanisław Żelichowski), 1 poseł Sojuszu Lewicy Demokratycznej (Tadeusz Iwiński – zastępca przewodniczącego), 1 poseł Socjaldemokracji Polskiej (Marek Borowski) oraz 1 poseł partii Polska Jest Najważniejsza (Paweł Poncyliusz). Zob.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisje stałe – Komisja Spraw Zagranicznych*, Orka.sejm.gov.pl, <http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/skladkom6?OpenAgent&SZA> [dostęp: 29.07.2021].
- 97 W podkomisji nadzwyczajnej znalazło się 10 posłów – 5 posłów PO (Andrzej Halicki – przewodniczący, Beata Bublewicz, Dariusz Lipiński, Maciej Orzechowski, Robert Tyszkiewicz), 2 posłów PiS (Karol Karski – zastępca przewodniczącego, Tomasz Latos) oraz po 1 deputowanym z SLD (Tadeusz Iwiński – zastępca przewodniczącego), PSL (Stanisław Żelichowski) i PjN (Paweł Poncyliusz). Zob.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisje Sejmowe VI kad. – Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 4469)*, Orka.sejm.gov.pl, <http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/Skladpkom6?OpenAgent&SZA03N> [dostęp: 29.07.2021].
- 98 W głosowaniu nad przyjęciem całości projektu ustawy o współpracy rozwojowej (w brzmieniu zaproponowanym przez Komisję Spraw Zagranicznych, z uwzględnieniem przyjętych poprawek) udział wzięło 400 posłów. Rozkład głosów był następujący: za przyjęciem ustawy głosowało 187 posłów PO, 2 posłów PiS, 30 posłów SLD, 24 posłów PSL, 8 posłów PjN, 7 posłów niezrzeszonych oraz 3 posłów SDPL; przeciw zagłosowało 132 posłów PiS, 3 posłów SLD, 1 poseł PSL oraz 2 posłów niezrzeszonych; od głosu wstrzymał się 1 poseł PjN. W głosowaniu nie wzięło udziału 59 deputowanych. Zob.: *Głosowanie Nr 176 – Posiedzenie 98. dnia 19-08-2011. Pkt 28. porz. dzien. Sprawozdanie Komisji o projekcie ustawy o współpracy rozwojowej*, Sejm RP VI kadencji, orka.sejm.gov.pl, <http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/glosowania?OpenAgent&6&98&176> [dostęp: 29.07.2021].

23 sierpnia. 14 września poprawki do aktu wniósł Senat i skierował dokument ponownie do Komisji Spraw Zagranicznych, która kolejnego dnia zdecydowała o przyjęciu części z nich. 16 września, rozpatrując stanowisko Senatu, Sejm zatwierdził przyjęcie części poprawek⁹⁹. Tym samym prace nad ustawą zostały zakończone¹⁰⁰, a 20 września przedłożono uchwalony akt Prezydentowi Bronisławowi Komorowskiemu, który podpisał go 10 października. Zapisy ustawy weszły w życie 1 stycznia 2012 roku¹⁰¹.

Uwagę zwraca szybkie tempo podjętych prac. Wprost wyartykułowano przynajmniej trzy przyczyny takiego stanu rzeczy. Po pierwsze, prędkość przebiegu procesu legislacyjnego oraz wola doprowadzenia do głosowania nad projektem jeszcze 19 sierpnia 2011 roku motywowane były faktem obchodzenia w tym dniu, ustanowionego przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, Światowego Dnia Pomocy Humanitarnej¹⁰². Prócz symboliki istotne były także argumenty bardziej pragmatyczne – uchwalenie stosownej ustawy (rozumiane jako sukces *per se*) podczas trwania polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, która przypadła na drugie półrocze 2011 roku (szczególnie, że polityka rozwojowa postrzegana była i jest jako jeden z głównych elementów prowadzonych przez UE działań zewnętrznych)¹⁰³, a nade wszystko – doprowadzenie tej kwestii do końca przez deputowanych ówczesnej kadencji Sejmu, *ergo* przed kolejnymi, ogłoszonymi na październik 2011 roku, wyborami parlamentarnymi (w istocie, była to ostatnia ustawa uchwalona przez parlament VI kadencji)¹⁰⁴. Narzucenie

99 Rządowy projekt ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 4469, wpłynął 22-07-2011). Opis przebiegu procesu legislacyjnego dla projektu ustawy...

100 Uchwalenie ustawy o współpracy rozwojowej, 16.09.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Uchwalenie,ustawy,o,wspolpracy,rozwojowej,1234.html> [dostęp: 29.07.2021].

101 Ustawa o współpracy rozwojowej, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Ustawa,o,wspolpracy,rozwojowej,1128.html> [dostęp: 29.07.2021].

102 Światowy Dzień Pomocy Humanitarnej ustanowiony został 11 grudnia 2008 roku przez Zgromadzenie Ogólne NZ w celu upamiętnienia wydarzeń z 19 sierpnia 2003 roku – zamachu bombowego na placówkę ONZ w Bagdadzie, w którym zginął Sérgio Vieira de Mello (Wysoki Komisarz ONZ ds. Praw Człowieka). *Resolution 63/139. Strengthening of the coordination of emergency humanitarian assistance of the United Nations*, United Nations, General Assembly, Sixty-third session, 11.12.2008, A/RES/63/139.

103 Zwłaszcza że Unia Europejska (wraz ze swoimi państwami członkowskimi) stanowi największego donatora globalnej współpracy rozwojowej. Por.: OECD, *Net ODA (indicator)*, Data. [oecd.org, https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm](http://data.oecd.org/oda/net-oda.htm) [dostęp: 29.07.2023].

104 Kolejne wybory parlamentarne zostały zarządzane przez prezydenta Bronisława Komorowskiego na 9 października 2011 roku.

takiego rytmu pracy odbiło się jednak niekorzystnie m.in. na opinii o projekcie ustawy sporządzonej przez Biuro Analiz Sejmowych: „Ze względu na pilny tryb przygotowania niniejszej opinii merytorycznej wnikliwe przeanalizowanie wszystkich aspektów projektu ustawy o współpracy rozwojowej nie było możliwe”¹⁰⁵ (sic!). W podobny zresztą sposób tę sytuację komentowali przedstawiciele opozycji – poseł Adam Lipiński (PiS) stwierdził np.: „Bardzo żałuję, że ten projekt został zgłoszony dopiero teraz, bo w zasadzie nie ma czasu, żeby debatować, żeby go poprawiać [...] obawiam się, że ten czas tak skomprimowany może doprowadzić do tego, że przyjmimy po prostu złą ustawę”¹⁰⁶, z kolei poseł Tadeusz Iwiński (SLD) podkreślał, iż „projekt [...] nie jest doskonały i był tworzony w pewnym pośpiechu”¹⁰⁷. W konsekwencji pośpiech ten rzeczywiście negatywnie wpłynął na część przyjętych ustawowo zapisów, stając się podstawą rozlicznych zastrzeżeń odnośnie do systemu prawnego polskiej współpracy rozwojowej.

Próbę doprecyzowania pewnych postanowień podjęto zatem w 2013 roku. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej do Sejmu wpłynął 24 maja. 18 czerwca skierowano go do I czytania w komisji, zostało ono przeprowadzone przez Komisję Spraw Zagranicznych¹⁰⁸ 10 lipca i sprawozdane kolejnego dnia. 21 sierpnia stanowisko w sprawie nowelizacji zajęła Rada

105 A. Zygierewicz, *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej – druk 4469*, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa, 29.07.2011, s. 1.

106 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)*, Warszawa 2011, s. 332.

107 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 234)*, nr 5437/VI kad., 29.07.2011, Warszawa 2011, s. 5.

108 W Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu VII kadencji, w okresie prac nad nowelizacją ustawy, znajdowało się 26 posłów – 11 posłów PO (Robert Tyszkiewicz – przewodniczący, Marek Krząkała – zastępca przewodniczącego, Beata Bublewicz, Bożenna Bukiewicz, Andrzej Gałażewski, Andrzej Halicki, Joanna Kluzik-Rostkowska, Tomasz Lenz, Killion Munyama, Maciej Orzechowski, Michał Szczerba), 9 posłów PiS (Witold Waszczykowski – zastępca przewodniczącego, Dorota Arciszewska-Mielewczyk, Anna Fotyga, Zbigniew Girzyński, Mariusz Antoni Kamiński, Piotr Pyzik, Jarosław Sellin, Krzysztof Szczerski, Kosma Złotowski), 2 posłów PSL (Jarosław Górczyński, Stanisław Żelichowski), 2 posłów Ruchu Palikota (Robert Biedroń, Małgorzata Marcinkiewicz) oraz po 1 przedstawicielu SLD (Tadeusz Iwiński – zastępca przewodniczącego) i Zjednoczonej Prawicy (Arkadiusz Mularczyk). Zob.: Sejm Rzeczypospolitej, Kadencja VII, *Komisja Spraw Zagranicznych*, Sejm.gov.pl, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=SKLADKOMST&NrKadencji=7&KodKom=SZA> [dostęp: 29.07.2021].

Ministrów. II czytanie na posiedzeniu Sejmu przeprowadzono 27 sierpnia, zaś III – wraz z głosowaniem – 30 sierpnia. Wówczas (262 głosami za, 160 głosami przeciw oraz przy 17 głosach wstrzymujących się¹⁰⁹) nowelizację uchwalono. 2 września ustawa została przekazana Prezydentowi i Marszałkowi Senatu. Obradujący 20 września Senat nie wniósł do noweli poprawek, wobec czego 25 września akt przekazano do podpisu Prezydentowi, który sygnował go 11 października 2013 roku. Nowelizacja weszła w życie po 14 dniach od złożenia podpisu¹¹⁰. Warto podkreślić, że mimo znacznie węższego zakresu treściowego projektu ustawy o zmianie ustawy (który w trakcie obrad uległ jeszcze większemu ograniczeniu), procedowano go znacznie dłużej niż ustawę właściwą.

Odnotować należy, iż w trakcie procedury legislacyjnej założenia, a także zapisy projektu ustawy znacznie ewoluowały, szczególnie w odniesieniu do definiowania współpracy rozwojowej, koordynacyjnej roli ministra odpowiedzialnego za sprawy zagraniczne w zakresie współpracy rozwojowej, ustanowienia agencji wykonawczej czy kształtu organów opiniodawczo-doradczych; pewne zmiany wprowadzone zostały również przez nowelizację z 2013 roku. W celu zarysowania procesu kształtowania polskiego systemu współpracy rozwojowej niezbędne jest zatem prześledzenie zmian, którym podlegała idea prawnego uregulowania tej dziedziny działalności państwa.

2.3.1. Uzasadnienie rozpoczęcia procesu legislacyjnego

Pomimo zmian wprowadzanych na każdym z etapów rozpoczętego procesu legislacyjnego, konieczność doprowadzenia do prawnej regulacji realizowanych przez Polskę zadań z zakresu współpracy rozwojowej nie była podważana.

109 W głosowaniu nad przyjęciem całości projektu ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (w brzmieniu, które zostało zaproponowane przez Komisję Spraw Zagranicznych) uczestniczyło 439 posłów. Rozkład głosów był następujący: za przyjęciem ustawy głosowało 202 posłów PO, 3 posłów PiS, 27 posłów PSL, 23 posłów SLD, 4 posłów niezrzeszonych oraz 2 posłów ID; przeciw zagłosowało 125 posłów PiS, 34 posłów RP oraz 1 poseł niezrzeszony; od głosu wstrzymało się 16 posłów SP oraz 1 poseł niezrzeszony. W głosowaniu nie uczestniczyło 20 deputowanych. Zob.: *Głosowanie nr 46 na 47. posiedzeniu Sejmu dnia 30-08-2013. Pkt. 9. porz. dzien. Sprawozdanie Komisji o projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej*, Sejm RP VII kadencji, orka.sejm.gov.pl, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&nrkadencji=7&nrposiedzenia=47&nrglosowania=46> [dostęp: 29.07.2021].

110 *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476). Przebieg procesu legislacyjnego*, Sejm RP VII kadencji, orka.sejm.gov.pl, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=D9952CBC35784022C1257B8F0036A71D> [dostęp: 29.07.2021].

Za niewystarczające uznane były bowiem ówczesnie obowiązujące przepisy ogólne, na których opierały się działania z tego zakresu, zawarte w: *Ustawie o finansach publicznych* z 2009 roku¹¹¹, *Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* z 2003 roku¹¹², *Ustawie prawo zamówień publicznych* z 2008 roku¹¹³ oraz *Ustawie o działach administracji rządowej* z 1997 roku¹¹⁴. Żaden ze wskazanych aktów prawnych nie uwzględniał specyfiki współpracy rozwojowej, nie wprowadzał jej definicji ani nie regulował jej zakresu, form i celów czy podmiotów za nią odpowiedzialnych. Dostępne rozwiązania uniemożliwiały również podejmowanie wieloletnich zobowiązań (w wyniku stosowania reżimu rezerwy celowej budżetu, rozliczanej w okresie rocznym), a także utrudniały współfinansowanie polskich inicjatyw przez innych donatorów (jak np. organizacje międzynarodowe). W konsekwencji realizatorzy działań z zakresu współpracy rozwojowej musieli mierzyć się z rozlicznymi przeszkodami o charakterze organizacyjnym, finansowym i ludzkim¹¹⁵.

-
- 111 Art. 161 ustawy regulował możliwość zaciągania zobowiązań na okres dłuższy niż rok budżetowy w odniesieniu do realizacji polskiej pomocy zagranicznej jedynie na terytoriach uznawanych za strefę działań wojennych (o ile wydatki niezbędne na obsługę zobowiązania były wcześniej ujęte w ustawie budżetowej). Wydawanie szczegółowych wytycznych w tej kwestii (w tym: określenie podmiotów uprawnionych do dokonywania wydatków, sposobów ich dokonywania oraz sposoby i terminy sporządzania informacji z wykonania wydatków pozostawiono w gestii Rady Ministrów. *Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych*. Dz. U. 2009 nr 157 poz. 1240.
- 112 Akt wskazywał m.in. zasady powierzania i finansowania wykonywania zadań publicznych podmiotom pozarządowym. *Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*. Dz. U. 2003 nr 96 poz. 873.
- 113 Ustawa odniosła się do pojęcia polskiej pomocy zagranicznej wyłącznie w stosunku do „5a) zamówień w ramach realizacji polskiej pomocy zagranicznej udzielanych przez jednostki wojskowe w rozumieniu przepisów o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, jeżeli ich wartość jest mniejsza niż kwoty określone w przepisach wydanych na podstawie art. 11 ust. 8”. Artykuł został następnie usunięty. *Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie ustawy – Prawo zamówień publicznych*. Dz. U. 2008 nr 220 poz. 1420 z późn. zm.
- 114 Ustawa o Komitecie do Spraw Europejskich wprowadziła nowelizację Ustawy o działach administracji rządowej, dodając zapis, iż dział spraw zagranicznych obejmuje sprawy „5) międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju i pomocy humanitarnej”. Obecnie zapis ten brzmi: „współpracy rozwojowej, w tym pomocy humanitarnej”. *Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej*. Dz. U. 1997 nr 141 poz. 943 z późn. zm.; *Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Komitecie do Spraw Europejskich*. Dz. U. 2009 nr 161 poz. 1277.
- 115 M. Wojtalik, *Co trzeba zrobić w sprawie, którą popiera 84% Polaków. Polska współpraca na rzecz rozwoju*, Polska Zielona Sieć, Szczecin 2008, s. 4.

Uchwalenie adekwatnego prawodawstwa w tej sprawie uzasadniano także, konsekwentnie, wzrostem znaczenia współpracy rozwojowej w całości stosunków międzynarodowych i wzrostem jej łącznego wolumenu oraz różnorodnością wyzwań globalnych (począwszy od redukcji i likwidacji luki rozwojowej, przez przeciwdziałanie zmianom klimatu, zapewnianie bezpieczeństwa żywnościowego i zmniejszanie niedoborów energii, po ruchy migracyjne), rzutujące również na kondycję polskiej gospodarki i bezpieczeństwo kraju¹¹⁶. Uwaga zwrócona została też na kwestię podjętych przez Polskę zobowiązań w zakresie współpracy rozwojowej, przede wszystkim w ramach przyjęcia *Deklaracji Milenijnej* (2000 rok), *Deklaracji paryskiej ws. efektywności pomocy* (2005 rok) i *Planu działań z Akry* (2008 rok), a także *Konsensusu europejskiego w sprawie rozwoju* (2005 rok) oraz *Konsensusu europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej* (2007 rok). Podkreślono także zwiększenie wymagań wobec Polski w odniesieniu do uczestnictwa państwa we współpracy rozwojowej, m.in. ze względu na przystąpienie do OECD (1996 rok) oraz do Unii Europejskiej (2004 rok), której istotną część polityki zewnętrznej stanowią właśnie działania pomocowe¹¹⁷. Rzeczywiście kluczowym rezultatem przystąpienia Polski do UE było także zwielokrotnienie finansowej skali ODA¹¹⁸. Konieczne było więc wzmożenie wysiłków na rzecz zapewnienia skuteczności, spójności oraz wydajności realizowanych działań. Szczególnie, że – jak wskazywano – „państwa, które nie wywiązują się ze swoich zobowiązań w zakresie współpracy rozwojowej (a Polska do tych państw należy) łamią zasadę solidarnego i sprawiedliwego ponoszenia obciążeń związanych ze współpracą rozwojową przez wszystkie państwa członkowskie”¹¹⁹. Ponadto, wyjaśniając potrzebę wprowadzenia nowych regulacji, przypomniano, że „mechanizmy współpracy rozwojowej wykorzystywało wiele krajów europejskich i USA w udzielaniu Polsce wsparcia na początku lat 90. ubiegłego wieku, co przyczyniło się znacznie do

116 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 4–6.

117 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej*, Warszawa 2011, s. 3–6.

118 OECD, *Net ODA (indicator)*...

119 A. Zygierewicz, *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej – druk 4469...*, s. 1.

modernizacji Polski¹²⁰. Wynikający z tego obowiązek świadczenia pomocy państwom w mniej uprzywilejowanej sytuacji dostrzegało również polskie społeczeństwo¹²¹. Wszystkie te argumenty zostały poparte deklaracjami zwiększania zaangażowania w działania rozwojowe, składanymi zarówno przez polskie władze, jak i organizacje pozarządowe.

Zgodnie zatem z przyjętymi w 2011 roku *Założeniami projektu ustawy o współpracy rozwojowej* oraz uwzględniając powyższe, wśród przyczyn niezbędności uchwalenia ustawy wskazano konieczność: „zapewnienia prawidłowej koordynacji współpracy rozwojowej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych; stworzenia spójnych ram prawnych; zharmonizowania polskiego systemu z praktykami i zasadami OECD; zachowania ciągłości polskiej polityki rozwojowej i efektywnej realizacji jej celów, co bezpośrednio przełoży się na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej krajów-biorców polskiej pomocy rozwojowej oraz wizerunku i wiarygodności Polski na arenie międzynarodowej, a także poprawi jej pozycję w kształtowaniu unijnej polityki rozwojowej; określenia zasad i celów współpracy rozwojowej; wprowadzenia specjalistycznej terminologii; wskazania podmiotów zaangażowanych we współpracę rozwojową¹²².

Jak finalnie zaakcentowano także w uzasadnieniu do przekazanego Parlamentowi projektu ustawy, sygnalizując jednocześnie kierunek koncentracji tematycznej polskich działań: „Rzeczpospolita Polska jest gotowa dzielić się doświadczeniem udanej transformacji społeczno-gospodarczej oraz przykładem dynamicznego rozwoju sektora pozarządowego. Brak jednak spójnych

120 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 4–5.

121 W systematycznie realizowanych na zlecenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych badaniach opinii publicznej, zdecydowana większość respondentów uważa, że Polska powinna wspierać rozwój państw słabiej rozwiniętych. W 2004 roku takie stanowisko wyraziło 63% badanych, w 2005 roku – 69%, w 2006 roku – 75%, w 2007 roku – 77%, w 2008 roku – 84%, w 2009 roku – 83%, w 2010 roku – 79%, w 2011 roku – 78%, w 2012 roku – 74%, w 2013 roku – 68%, w 2014 roku – 71%, w 2015 roku – 65%, z kolei w 2019 roku – 69%. Jednocześnie jednak część badaczy zwraca uwagę na fakt niewielkiej wiedzy Polaków na tematy związane ze współpracą rozwojową oraz płytkość i bezrefleksyjność społecznego poparcia dla tego typu działań. Zob.: Kantar, *Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania Kantar Polska dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, Warszawa 2019, s. 8; J. Szczyciński, J. Witkowski, *Świadomie i nieświadomie – Polacy o rozwoju globalnym*, Global Development Research Group, „Policy Paper” 2010, nr 1, s. 4–5.

122 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 7.

ram instytucjonalno-prawnych znacznie utrudnia efektywne włączenie się Rzeczypospolitej Polskiej w międzynarodową współpracę na rzecz rozwoju”¹²³.

2.3.2. Definicja, cele i zasady polskiej współpracy rozwojowej

Stwierdzić należy, iż fundamentalne znaczenie w procesie prawnego uregulowania działalności z zakresu współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski miało samo zdefiniowanie terminu *współpraca rozwojowa*. Wprowadzenie terminologicznego porządku w dziedzinie realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej było nie tylko podstawowym zadaniem procedowanej ustawy, ale także zagadnieniem podlegającym największym kontrowersjom i dyskusjom w trakcie prowadzonych nad aktem prac. *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej oraz o zmianie innych ustaw z marca 2010 roku jako definiens „współpracy rozwojowej (współpracy na rzecz rozwoju)”, będącej częścią polityki zewnętrznej państwa, wskazał adresatów prowadzonych działań („kraje partnerskie”).* Dodał do niego cele tejże działalności (przede wszystkim redukcję ubóstwa, wsparcie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego, przestrzeganie praw człowieka, promocję demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, rządów prawa i zasad dobrego rządzenia, promocję globalnego bezpieczeństwa i stabilności, ochronę środowiska naturalnego). Wśród nich uwzględnił też udzielanie pomocy humanitarnej (odrębnie scharakteryzowanej jako wszelkie działania, służące zapewnieniu pomocy, opieki i ochrony zagrożonej ludności) oraz prowadzenie edukacji rozwojowej (ta nie została zdefiniowana, jednak znalazła się pośród form realizowania współpracy rozwojowej)¹²⁴. W dokumencie zaprezentowano zatem szerokie wyjaśnienia pojęć. Takie ujęcie w trakcie przeprowadzonych konsultacji społecznych uznano jednak za nazbyt ogólne, sugerując nadanie zastosowanym terminom większej precyzji¹²⁵. Wobec tego w *Projekcie założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej (Założeniach do projektu ustawy o współpracy rozwojowej)* z lutego 2011 roku przedstawiono terminy nieco bardziej ściśle. „Współpraca rozwojowa (współpraca na rzecz rozwoju, polska pomoc

123 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej. Uzasadnienie*, 06.07.2011, Warszawa 2011, s. 2.

124 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 14–16.

125 Podsumowanie konsultacji społecznych...

zagraniczna)” zdefiniowana została wówczas poprzez nadawcę działań („państwo-donor”, uwzględniając przy tym nie tylko władze publiczne, ale także sektor prywatny, społeczeństwo obywatelskie oraz osoby fizyczne), bezpośrednio wspierających zaspokojenie potrzeb rozwojowych ich adresatów – „krajów-biorców pomocy rozwojowej”, jak też ich cele (prócz wcześniej wymienionych, wskazano również poprawę stanu zdrowia ludności). W *definiens* włączono ponownie, jednocześnie wyjaśnione odrębnie, działania z zakresu pomocy humanitarnej (z bezpośrednim odniesieniem do zapisów *Konsensusu europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej*) i edukacji rozwojowej (skoncentrowanej na podnoszeniu świadomości i zrozumienia globalnych problemów i współzależności pomiędzy państwami wśród społeczeństwa polskiego)¹²⁶. Co istotne, w obydwu dokumentach niezależnie zdefiniowano także *oficjalną pomoc rozwojową* – jako współpracę rozwojową finansowaną z publicznych środków, skierowaną do państw-biorców pomocy rozwojowej (krajów ujętych na liście biorców i według reguł kwalifikowalności przyjętych przez Komitet Pomocy Rozwojowej OECD)¹²⁷.

Zapisy *Założeń do projektu ustawy* stały się podstawą do sformułowania definicji współpracy rozwojowej zaprezentowanej przez *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej z lipca 2011 roku*. Wówczas pojęcie *współpraca rozwojowa* (art. 2) wyjaśniono poprzez działania nadawców („organy administracji rządowej”) na rzecz odbiorców („państwa rozwijające się” – kraje wymienione na liście biorców pomocy rozwojowej ustalonej według zasad kwalifikowalności przyjętych przez Komitet Pomocy Rozwojowej OECD) w postaci pomocy rozwojowej i pomocy humanitarnej, dodając do nich zadania z zakresu edukacji rozwojowej. Zgodnie z projektowaną ustawą, pomoc rozwojowa powinna mieć na celu wsparcie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego państw-biorców, redukcję ubóstwa, poprawę stanu zdrowia ludności, promocję i wsparcie rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, zasad dobrego rządzenia, przestrzegania praw człowieka oraz podnoszenie poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych ludności. Nie wymieniono pośród jej priorytetów promowania globalnego bezpieczeństwa i stabilności oraz ochrony środowiska naturalnego, do czego

126 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 12–13.

127 Zgodnie z pierwszym dokumentem działania miały na celu wsparcie rozwoju gospodarczego i dobrobytu w tych państwach. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 14; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 12.

odnosiły się projekty założeń ustawy. Kwestia pomocy humanitarnej ujęta została również bardziej ogólnie niż wcześniej (jako działania zapewniające pomoc, opiekę i ochronę dla ludności poszkodowanej w konsekwencji konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych albo innych katastrof, które spowodowane zostały przez naturę lub człowieka), zatem bez wskazywania form tejże pomocy (transferu środków finansowych, pomocy rzeczowej, działań ratowniczych) oraz referencji do porozumień międzynarodowych zawartych w tym zakresie (m.in. *Konsensusu europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej*)¹²⁸. Takie ujęcie *definiendum* stało się punktem wyjścia dla dalszych dyskusji prowadzonych głównie na forum Komisji Spraw Zagranicznych oraz w trakcie posiedzeń Sejmu, niejednokrotnie ujawniając zróżnicowane rozumienie terminu *współpraca rozwojowa* przez reprezentowane w parlamencie ugrupowania polityczne.

W pierwszej kolejności podkomisja nadzwyczajna utworzona przez Komisję Spraw Zagranicznych do definicji *współpracy rozwojowej* dodała zasadę solidarności międzynarodowej, a termin *edukacja rozwojowa* zmieniła na *edukację globalną*. Ponadto redakcyjnie wyodrębniła dwa cele realizowanych działań z zakresu pomocy rozwojowej (wskazując najpierw m.in. na a) wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego, a dalej na b) promocję demokracji i społeczeństwa obywatelskiego)¹²⁹. Już wówczas przewodniczący Komisji, poseł Andrzej Halicki (PO) zwracał uwagę na fakt, iż ostatnia z tych kwestii – dotycząca hierarchii (co do zasady równorzędnych) priorytetów – była sporna. W tym kontekście poseł Robert Tyszkiewicz (PO) podkreślał: „biorąc pod uwagę tradycję i dorobek polskiego programu współpracy rozwojowej w pierwszym rządzie należy podkreślić jej wymiar związany ze wspieraniem demokracji i społeczeństwa obywatelskiego jako najważniejszy kierunek działań”¹³⁰, takie stanowisko popierał również poseł Karol Karski (PiS), sprzeciwił mu się natomiast – odwołując się do nadrzędnie ustanowionych Milenijnych Celów Rozwoju oraz priorytetu zwalczania ubóstwa – poseł Tadeusz Iwiński (SLD)¹³¹. W efekcie prac komisji

128 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej*, 06.07.2011, Warszawa 2011, s. 1.

129 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji*, 18.08.2011, Warszawa 2011, s. 2.

130 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)*, nr 5485/VI kad., 18.08.2011, Warszawa 2011, s. 7.

131 Ibidem, s. 7–8.

doszło do zamiany kolejności członów definicji i uwydatnienia polskiego „*spécialité de la maison*”¹³², co w trakcie kolejnego posiedzenia Sejmu określone zostało „polską systematyką”¹³³. Wtedy też pojawiły się postulaty, by do ustawowej definicji „współpracy rozwojowej” dodać bezpośrednie odwołanie do państw Partnerstwa Wschodniego jako odbiorców działań rozwojowych (poprawka Klubu Parlamentarnego PO, zgłoszona przez posłankę Beatę Bublewicz, przyjęta i rekomendowana przez Komisję¹³⁴) oraz wykreślenia z niej elementu edukacji globalnej (postulat posła Adama Lipińskiego, PiS, odrzucony)¹³⁵, a także ponownego odwrócenia kolejności priorytetów realizowanej współpracy, wskazującego na prymat klasycznych celów rozwojowych (poprawka zaproponowana przez posła SLD, Grzegorza Napieralskiego, odrzucona)¹³⁶. Na tym etapie Sejm, w trakcie trzeciego czytania, przegłosował zapis: „Przez współpracę rozwojową rozumie się ogół działań podejmowanych przez organy administracji rządowej w celu udzielania państwom objętym programem Partnerstwa Wschodniego oraz innym państwom rozwijającym się, zgodnie z zasadą solidarności międzynarodowej”, akceptując priorytet wspierania i promowania demokracji nad redukcją i likwidowaniem ubóstwa¹³⁷.

Modyfikację zapisów art. 1 i 2 przyjętej ustawy zarekomendował jednak Senat. W celu ujednoczenia ich zakresów, zdecydowano o wykreśleniu odniesienia do państw Partnerstwa Wschodniego z art. 2 (jako że państwa te ujęte były

132 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)*, 18.08.2011, Warszawa 2011, s. 3.

133 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*, Warszawa 2011, s. 211.

134 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Dodatkowe sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)*, 19.08.2011, Warszawa 2011, s. 1–2.

135 Uzasadnieniem tego wniosku było niewłączanie kwestii edukacyjnych w definiens współpracy rozwojowej przez inne państwa. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)*..., s. 333; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 212–213.

136 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 240)*, nr 5501/VI kad., 19.08.2011, Warszawa 2011, s. 3.

137 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 274.

przez listę biorców pomocy rozwojowej OECD, należały więc – w rozumieniu ustawy – do grupy państw rozwijających się), a uzupełnienia o to sformułowanie art. 1³⁸. Z tym postulatem zgodziła się Komisja Spraw Zagranicznych³⁹, dalej – mimo głosów sprzeciwu (poseł T. Iwiński konsekwentnie wskazywał, że „wysunięcie na plan pierwszy w tych generalnych kwestiach programu Partnerstwa Wschodniego jest niewłaściwe”⁴⁰) – poprawki zyskały poparcie Sejmu⁴¹.

Ostatecznie, przyjęta ustawa zdefiniowała współpracę rozwojową (art. 2 ustawy) jako ogół działań realizowanych przez organy administracji rządowej na rzecz państw rozwijających się (ujętych na liście sporządzonej przez DAC OECD, w tym państw Partnerstwa Wschodniego). Działania te obejmują trzy elementy. Po pierwsze, pomoc rozwojową (polegającą w szczególności na: „a) promowaniu i wspieraniu rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym rozwoju parlamentaryzmu, zasad dobrego rządzenia i przestrzegania praw człowieka, b) wspieraniu ich trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego, podejmowaniu działań zmierzających do redukcji ubóstwa i poprawy stanu zdrowia ludności oraz podnoszenia poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych ludności”). Po drugie, pomoc humanitarną (polegającą w szczególności na „zapewnieniu pomocy, opieki i ochrony dla ludności, która została poszkodowana w wyniku konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych lub innych kryzysów humanitarnych spowodowanych przez naturę lub człowieka”). Po trzecie, edukację globalną („działania edukacyjne na rzecz podniesienia świadomości i zrozumienia problemów globalnych oraz współzależności między państwami”)⁴².

138 Konsekwencją uchwały Senatu stało się przyjęcie zapisu: „Art. 1. Ustawa określa organizację, zasady i formy współpracy rozwojowej podejmowanej z państwami wymienionymi na liście biorców pomocy rozwojowej ustalonej przez Komitet Pomocy Rozwojowej Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, w tym państwami objętymi programem Partnerstwa Wschodniego, zwanymi dalej »państwami rozwijającymi się«”. Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2011 r. w sprawie ustawy o współpracy rozwojowej*, 14.09.2011.

139 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 244)*, nr 5590/VI kad., 15.09.2011, Warszawa 2011, s. 3–4; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o stanowisku Senatu w sprawie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 4643)*, 15.09.2011, Warszawa 2011, s. 1.

140 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VI Kadencja, *Sprawozdanie stenograficzne z 100. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 września 2011 r. (drugi dzień obrad)*, Warszawa 2011, s. 217.

141 Ibidem, s. 242.

142 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 2.

Mimo że w ustawie zaakcentowano uwzględnianie celów rozwojowych wynikających z obowiązujących umów międzynarodowych, dysonans w tym zakresie pojawia się już w odniesieniu do priorytetyzacji wprowadzonej przez wskazaną definicję – redukcja i likwidacja ubóstwa, będące głównymi zadaniami globalnej agendy rozwojowej, nie zostały spozycjonowane jako fundamenty polskiej współpracy rozwojowej. Jak wcześniej wskazano, jako polskie *spécialité de la maison* przyjęto działania wspierające demokratyzację oraz rozwój i promocję społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza na kierunku wschodnim. Upolitycznienie polskiej definicji współpracy rozwojowej – przez deprecjonowanie w niej wagi zwalczania ubóstwa w krajach najsłabiej rozwiniętych oraz zwrotu do demokratyzacji i transformacji państw Partnerstwa Wschodniego – organizacje pozarządowe określają jako naganne i kuriozalne¹⁴³. Współpraca rozwojowa stanowi bowiem narzędzie polityki zagranicznej państwa, co uzasadnia podporządkowanie jej celom tejże polityki, niemniej wynikająca z ewolucji międzynarodowego systemu pomocowego specyfika tego obszaru działalności generuje konieczność skoncentrowania się w pierwszej kolejności na priorytetach globalnej agendy rozwojowej. W literaturze znaleźć można jednak opinie, iż przyjęte rozwiązanie jest dobre, jako że „z jednej strony uzasadnia i prawnie umocowuje wykorzystanie instrumentów polityki rozwojowej do realizacji celów polityki zagranicznej, w tym zagranicznej polityki gospodarczej, a z drugiej strony wprowadza transparentność w zakresie celów polityki zagranicznej, co w przypadku pomocy zagranicznej może przełożyć się na większą przewidywalność”¹⁴⁴. Co więcej, przyjęcie przez Polskę takiej właśnie definicji odbiega od międzynarodowych standardów, tj. od sposobu rozumienia tego obszaru aktywności przez innych uczestników międzynarodowego systemu pomocowego. Państwa, które należą do grupy najhojniejszych donatorów ODA, w swoich definicjach współpracy rozwojowej nacisk kładą przede wszystkim na zrównoważony rozwój. Przykładami mogą być Wielka Brytania („Pomoc rozwojowa oznacza pomoc udzielaną w celu: a) wspierania zrównoważonego rozwoju w jednym lub więcej państwach poza Zjednoczonym Królestwem, lub b) poprawy dobrobytu

143 Zob. np.: Grupa Zagranica, *Ustawa o współpracy rozwojowej. Zmarnowana szansa czy otwarcie na nową jakość*, „Opinie – Dyskusje – Analizy” 2011, nr 3, s. 2; Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2010. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2011, s. 40–41.

144 B. Sobotka, *Tworzenie polskiego systemu pomocy rozwojowej*, CeDeWu, Warszawa 2012, s. 53.

ludności w jednym lub więcej takich państwach”¹⁴⁵, Francja („Francja wdraża politykę rozwoju i solidarności międzynarodowej, której ogólnym celem jest promowanie zrównoważonego rozwoju w krajach rozwijających się, w jego komponentach gospodarczym, społecznym, środowiskowym i kulturowym”)¹⁴⁶ czy Niemcy („Rząd niemiecki jest aktywnie zaangażowany, w ścisłej współpracy ze społecznością międzynarodową, w walkę z ubóstwem, zabezpieczenie żywności, ustanowienie pokoju, wolności, demokracji i praw człowieka, kształtowanie globalizacji w społecznie sprawiedliwy sposób oraz ochronę środowiska i zasobów naturalnych”)¹⁴⁷. Podobnie jest w przypadku państw skandynawskich, np. Danii („Celem duńskiej współpracy rozwojowej jest walka z ubóstwem i promocja praw człowieka, demokracji, zrównoważonego rozwoju, pokoju i stabilności, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, Powszechną Deklaracją Praw Człowieka oraz konwencjami praw człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych”)¹⁴⁸ czy Norwegii („Nasza polityka rozwojowa ma na celu promowanie rozwoju gospodarczego, demokratyzacji, implementacji praw człowieka, dobrych rządów i środków, które trwale mogą wydobyć ludzi z ubóstwa”)¹⁴⁹. Szwecja zaś wprost wskazuje, że celem jej międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju jest „stworzenie warunków wstępnych dla lepszego życia ludzi trwających w ubóstwie i ucisku”¹⁵⁰. Co ciekawe, priorytet w zwalczaniu ubóstwa oraz wspieraniu zrównoważonego rozwoju przyznały również inne państwa, które do grona donatorów ODA dołączyły wraz z wejściem do Unii Europejskiej w 2004 roku. Stało się tak w przypadku Czech („Współpraca rozwojowa oznacza zestaw działań finansowanych

145 *International Development Act 2002*, 26.02.2002, Legislation.gov.uk, <https://legislation.gov.uk/ukpga/2002/1/contents> [dostęp: 29.07.2021].

146 *LOI n° 2014-773 du 7 juillet 2014 d'orientation et de programmation relative à la politique de développement et de solidarité internationale*, 07.07.2014, Legifrance.gouv.fr, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000029210384&categorieLien=id> [dostęp: 29.07.2021].

147 Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, *Why do we need development policy?*, Bmz.de, <http://www.bmz.de/en/ministry/principles/principles-of-development-policy/index.html> [dostęp: 29.07.2021].

148 *The Act on International Development Cooperation*, LOV nr 555 af 18/06/2012, 18.06.2012, Ret-sinformation.dk, <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=142451> [dostęp: 29.07.2021].

149 Ministry of Foreign Affairs, *Development cooperation*, Regjeringen.no, <https://www.regjeringen.no/en/topics/foreign-affairs/development-cooperation/id1159/> [dostęp: 29.07.2021].

150 Government of Sweden, *Policy framework for Swedish development cooperation and humanitarian assistance. Government Communication 2016/17:16*, Stockholm, 2016, s. 4.

z budżetu państwa, których celem jest przyczynianie się do eliminacji ubóstwa w kontekście zrównoważonego rozwoju, w tym realizacja Milenijnych Celów Rozwoju, rozwoju gospodarczego i społecznego, ochrony środowiska oraz promocji demokracji, praw człowieka i dobrego rządzenia w krajach rozwijających się”¹⁵¹, Słowacji („Współpraca rozwojowa – działania, darowizny środków państwowych i pomoc humanitarna finansowane ze środków publicznych na wsparcie zrównoważonego rozwoju w krajach partnerskich”; w ustawie z 2007 roku wskazano zaś na „działania i środki zaprojektowane do promocji zrównoważonego rozwoju w państwach rozwijających się, finansowane z publicznych funduszy, wykorzystywane w zgodzie z zasadami DAC OECD w ramach bilateralnej, trilateralnej i multilateralnej ODA i pomocy humanitarnej”)¹⁵² oraz Węgier („Międzynarodowa współpraca rozwojowa – pomoc przyznawana krajom partnerskim, które kwalifikują się do Oficjalnej Pomocy Rozwojowej na podstawie listy opracowanej przez DAC OECD, będącym beneficjentami, za pomocą środków przewidzianych w niniejszej ustawie, w celu zwalczania ubóstwa i promowania praw człowieka i mniejszości, zrównoważonego rozwoju oraz bezpieczeństwa i stabilności na arenie międzynarodowej”)¹⁵³. Dodać trzeba też, że – jak wskazywała OECD, która zalecała Polsce intensyfikację działań na rzecz zwalczania ubóstwa oraz uwydatnienie tej kwestii w dokumentach strategicznych – inicjatywy na rzecz przeciwdziałania temu problemowi mogą być z powodzeniem prowadzone nie tylko w państwach najslabiej rozwiniętych (LDCs), ale także w krajach o średnim dochodzie (MICs), do których zaliczane są te objęte unijnym programem Partnerstwa Wschodniego¹⁵⁴.

151 *Act of 21 April 2010 on Development Cooperation and Humanitarian Aid, and Amending Related Laws*, 21.04.2010, Czechaid.cz, http://www.czechaid.cz/wp-content/uploads/2016/09/Act_on_Development_Cooperation.pdf [dostęp: 29.07.2021].

152 *Zákon z 18. novembra 2015 o rozvojevej spolupráci a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, 18.11.2015, Slovakiaid.sk, http://slovakaid.sk/sites/default/files/zakon_392_2015_o_rozvojevej_spolupraci.pdf?_ga=2.260346958.255647526.1583000155-624668892.1583000155 [dostęp: 29.07.2021]; *No. 617 Act of 5th December 2007 on official development assistance and amendments to Act No. 575/2001 Coll. on the organisation of the Government activities and on the organisation of central state administration as amended*, 05.12.2007, Ecnl.org, http://ecnl.org/diindocuments/287_Slovak%20ODA%20law.pdf [dostęp: 29.07.2021].

153 *2014. évi XC. törvény a nemzetközi fejlettségi együttműködésről és a nemzetközi humanitárius segítségnyújtásról*, 14.12.2014, Nefekormany.hu, https://nefe.kormany.hu/download/4/6a/52000/2014-evi_xc-_torv-ny%20%281%29.pdf [dostęp: 29.07.2021].

154 OECD odwołała się do przykładu Kanady, która za pośrednictwem swojej agencji wykonawczej (*Canadian International Development Agency, CIDA*) realizowała na Ukrainie projekty

Niemniej kwestia definiowania *współpracy rozwojowej* powróciła w dyskusji nad nowelizacją ustawy, która toczyła się w 2013 roku. Poselski projekt ustawy o zmianie przyjętego w 2011 roku aktu, wniesiony przez posłów Platformy Obywatelskiej, zakładał zaakcentowanie kwestii udzielania pomocy rozwojowej nie tylko państwom rozwijającym się, lecz także społeczeństwom tych państw (w uzasadnieniu wskazywano m.in. na osoby ubiegające się o status uchodźcy w Polsce oraz osoby uczestniczące w polskich programach stypendialnych, jako korzystające z działań realizowanych w ramach tej dziedziny)¹⁵⁵. Biuro Analiz Sejmowych uznało wprowadzenie poprawki, polegającej na bezpośrednim wskazaniu społeczeństw państw rozwijających się jako odbiorców działań, za zasadne i użyteczne w sytuacji, gdy odbiorcą działań nie mogą być (jak w przypadku państw upadłych) lub nie chcą (jak w odniesieniu do Białorusi) organy państwowe¹⁵⁶. Stanowisko podobne na temat projektowanej noweli wyraziła Rada Ministrów¹⁵⁷. Na forum Komisji Spraw Zagranicznych „daleko idący sprzeciw wobec tej nowelizacji” wyraził poseł Zbigniew Girzyński (PiS), przyrównując propozycję zastosowania sformułowania „lub ich społeczeństwom” do niechlubnego zapisu „lub czasopismom” (sic!)¹⁵⁸. Z kolei zmiany w tym zakresie za zasadne uznał poseł T. Iwiński (SLD), nie zgadzając się jednak z zaprezentowanym przez projektodawców jej wyjaśnieniem (jako niezgodnym z międzynarodowymi standardami świadczenia współpracy rozwojowej), a cały projekt uznając za „chaotyczny i źle przygotowany”¹⁵⁹. Dalsze obrady skoncentrowane zostały na swego rodzaju paradoksie, dotyczącym słusznej poprawki, niesłusznie jednak motywowanej. Doprowadziło to do – niemożliwej do zrealizowania na tym etapie legislacji – próby modyfikacji uzasadnienia do projektu noweli. Mimo kontrowersji, zmiany art. 1 i 2 zostały przyjęte przez Komisję

na rzecz zwalczania ubóstwa na obszarach wiejskich. Zob. DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 19.

155 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej* (druk nr 1476), 24.05.2013.

156 M. Szydło, *Opinia prawna o projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej* (druk sejmowy nr 1476), Biuro Analiz Sejmowych, 09.07.2013, Warszawa 2013, s. 5–7.

157 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Stanowisko Rady Ministrów wobec poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej* (druk nr 1476), 21.08.2013, Warszawa 2013, s. 2.

158 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 89) z dnia 10 lipca 2013 r.*, VII kadencja, Warszawa 2013, s. 7.

159 Ibidem, s. 6, 11.

Spraw Zagranicznych¹⁶⁰. Podobne wątpliwości podniesione zostały ponownie na forum Sejmu¹⁶¹, niemniej nowelizacja została przyjęta¹⁶².

Warto odnotować ponadto, iż w przyjętej ustawie zdecydowanie mniej uwagi poświęcono celom i zasadom realizowanych w ramach współpracy rozwojowej działań, niż w prezentowanych dokumentach zwiastujących ten akt. *Projekt założeń projektu ustawy z 2010 roku* wskazał na trzy szczególne cele współpracy rozwojowej: zapewnianie zrównoważonego rozwoju (dzięki m.in. redukcji ubóstwa i wsparciu trwałego wzrostu społecznego i gospodarczego), zapewnianie pokoju i bezpieczeństwa (przez np. wsparcie demokracji, praworządności, zasad *good governance* i promowanie praw człowieka) oraz ochronę środowiska i zasobów naturalnych (uznawanych za fundament rozwoju zrównoważonego)¹⁶³. Postulatem przeprowadzonych konsultacji społecznych było jednak m.in. doprecyzowanie katalogów celów i zasad działań¹⁶⁴. *Projekt założeń z 2011 roku* do wymienionych priorytetów dodał więc trzy kolejne: zwiększanie (poprzez edukację rozwojową) świadomości na temat współpracy rozwojowej wśród polskiego społeczeństwa, zapewnianie pomocy, opieki i ochrony poszkodowanym w wyniku konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych i innych katastrof oraz zwiększanie poziomu wykształcenia i wykwalifikowania obywateli państw rozwijających się¹⁶⁵. Wśród zasad współpracy pierwszy z dokumentów wymieniał

160 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476)*, druk nr 1561, 11.07.2013, Warszawa 2013, s. 2.

161 Poseł Robert Biedroń (Ruch Palikota) stwierdził generalnie: „ten projekt jest kwintesencją tych zaniedbań, błędów, braków, braku wizji pomocy rozwojowej. Ten projekt ustawy wydaje się projektem bez wizji i pomoc rozwojowa, realizowana przez ten rząd, wydaje się pomocą bez wizji”. Poseł Piotr Pyzik (PiS) nowelizację określił również jako chaotyczną i źle przygotowaną. Poseł Tadeusz Iwiński (SLD) skonstatował, że „z niechęcią”, ale zmiany związane z zaakcentowaniem społeczeństw jako odbiorców działań, zostaną poparte. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 27 sierpnia 2013 r. (pierwszy dzień obrad)*, Warszawa 2013, s. 74, 76.

162 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 30 sierpnia 2013 r. (czwarty dzień obrad)*, Warszawa 2013, s. 374; *Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej...*

163 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 15.

164 *Podsumowanie konsultacji społecznych...*

165 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 13.

zaś zasadę uwzględniania potrzeb, celów i form współpracy, które preferowane są przez państwa-biorców pomocy rozwojowej oraz ich społeczeństwa, zasadę równości kobiet i mężczyzn oraz uwzględniania potrzeb i praw dzieci, a także osób niepełnosprawnych, zasadę uwzględniania przestrzegania praw człowieka i głównych zasad dobrego rządzenia¹⁶⁶. Kolejny z projektów zasady te nieco przeformułował (zrezygnował z bezpośredniego odniesienia do społeczeństw państw-biorców; uwzględnił za to konieczność przestrzegania wytycznych ONZ m.in. w zakresie *good governance*, co częściowo odpowiadało wnioskowi zrealizowanych konsultacji), a także dodał czwartą zasadę – zrównoważonego rozwoju (gospodarczego, społecznego i środowiskowego)¹⁶⁷.

Tymczasem w rządowym *Projekcie ustawy o współpracy rozwojowej*, przedstawionym w lipcu 2011 roku, zagadnienia celów i zasad podejmowanych działań zostały znacznie zredukowane. Cele, jak już wcześniej wskazywano, ujęte zostały w *definiens* terminu *współpraca rozwojowa*, przy czym część z nich przypisano wyjaśnianiu pomocy rozwojowej (m.in. dążenie do trwałego rozwoju i redukcji ubóstwa, wspieranie demokracji czy podnoszenie poziomu kwalifikacji), jeden z nich – pomocy humanitarnej (związany z działaniami prowadzonymi wśród poszkodowanej ludności), a ostatni – edukacji rozwojowej (dotyczący zwiększania poziomu społecznej świadomości i zrozumienia globalnych problemów). Żadna z wcześniej wymienionych zasad nie zyskała natomiast, na tym etapie, umocowania ustawowego¹⁶⁸. Mimo że w toku dalszych prac posłowie odnosili się również do tych kwestii (poseł T. Iwiński regularnie podkreślał konieczność uwzględnienia nadrzędnych, globalnych celów rozwojowych w ustawie¹⁶⁹, poseł A. Lipiński akcentował potrzebę uwydatnienia celu demokratycznego, zaś poseł Jan Rzymełka dopytywał o kwestie związane z ochroną środowiska¹⁷⁰), finalnie prawodawca zdecydował o relatywnie ogólnej referencji do celów

166 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 15.

167 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 14.

168 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 1.

169 Por. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)...*, s. 332; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)...*, s. 218.

170 Por. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)...*, s. 213, 216.

współpracy rozwojowej wypracowanych przez obowiązujące Polskę porozumienia międzynarodowe (art. 1, ust. 2 ustawy)¹⁷¹, zhierarchizowaniu priorytetów polskich działań w definicji współpracy (jak scharakteryzowano wcześniej) oraz wskazaniu zasady solidarności międzynarodowej, w oparciu o którą wszelkie działania powinny być realizowane (art. 2, ust. 1)¹⁷². Zastosowane zapisy uznać można za niewystarczające w świetle obowiązujących porozumień międzynarodowych oraz wskazówek OECD, akcentujących konieczność implementacji w prawie oraz w działaniach operacyjnych takich kwestii, jak równość płci, ochrona środowiska, prawa człowieka czy zarządzanie¹⁷³.

2.3.3. *Formy polskiej współpracy rozwojowej*

Kolejną kwestią, którą regulowała ustawa, były formy realizowania współpracy rozwojowej. Ten zbiór również ewoluował w trakcie postępu prac legislacyjnych. *Projekt założeń projektu ustawy z 2010 roku* wymienił, w otwartym katalogu, dziewięć możliwości świadczenia działań rozwojowych, uwzględniając: pomoc bilateralną (od administracji państwowej dla kraju-biorcy), pomoc multilateralną (dostarczaną za pośrednictwem organizacji międzynarodowych, agend, instytucji i funduszy, m.in. poprzez wpłaty do ich budżetów), doraźną pomoc projektową, długoterminową pomoc programową (w tym finansowe wsparcie budżetowe), edukację rozwojową, bezpośrednie wsparcie budżetowe (wsparcie finansowe skoncentrowane na realizacji reform), preferencyjne kredyty i pożyczki, redukcję i konwersję zadłużenia państw-biorców oraz pomoc humanitarną¹⁷⁴.

171 „Realizując współpracę rozwojową Rzeczypospolita Polska bierze pod uwagę cele współpracy rozwojowej określone w wiążących ją umowach międzynarodowych”. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji...*, s. 2; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)...*, s. 3; *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 1.

172 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji...*, s. 2; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)...*, s. 3; *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 2.

173 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 14.

174 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 15–16.

Kolejny z *Projektów założeń* (z 2011 roku) wyróżnił jedynie dwie formy realizowania współpracy: pomoc dwustronną oraz wielostronną. Wśród rodzajów podejmowanych działań wymienił natomiast: pomoc projektową i programową (pojedyncze lub długotrwałe przedsięwzięcia, skupiające się m.in. na ochronie środowiska, wdrażane również w ramach edukacji rozwojowej skierowanej do polskiego społeczeństwa), wyodrębnione sektorowe wsparcie budżetowe (powiązane z pomocą programową dla określonych sektorów), bezpośrednie wsparcie budżetowe (zorientowane na umacnianie implementowanych reform), kwalifikowalne jako ODA kredyty i pożyczki, redukcję i konwersję zadłużenia oraz pomoc humanitarną (także pomoc ratowniczą)¹⁷⁵.

Nieco inna lista form współpracy rozwojowej znalazła się w zaprezentowanym w lipcu 2011 roku projekcie ustawy. Otwarty katalog wymienił jedenaście postaci działań, spośród wyszczególnionych wcześniej powtarzając: udzielanie kredytów i pożyczek (bez określenia jednak konieczności ich kwalifikowalności do ODA, zgodnie z międzynarodowymi standardami, czy preferencyjności warunków), redukcję i konwersję zadłużenia państw-biorców, bezpośrednie i sektorowe wsparcie budżetowe oraz finansowanie pomocy humanitarnej i działań ratowniczych (wypunktowane oddzielnie). Wyliczone zostały ponadto: finansowanie zadań powierzanych podmiotom uczestniczącym we wdrażaniu współpracy rozwojowej (o określonym celu, terminie realizacji i kosztorysie), współfinansowanie albo udzielanie wsparcia technicznego przy implementacji działań finansowych (szczególnie z budżetów innych dawców czy organizacji międzynarodowych), wpłaty do budżetów międzynarodowych organizacji, instytucji i funduszy, a także organizacja szkoleń i doradztwa (skierowanych do podmiotów uczestniczących w realizacji współpracy), działalność publikacyjna oraz działalność informacyjna¹⁷⁶.

Przyjęty akt prawny zredukował liczbę możliwości realizowania współpracy rozwojowej z jedenastu do dziewięciu, ostatecznie nie uwzględniając wśród nich działań z zakresu pomocy humanitarnej oraz akcji ratowniczych. Po kolejnym przeformułowaniu pozostałych form, w otwartym katalogu (art. 4 ustawy) znalazły się: finansowanie (powierzonych uczestniczącym w realizacji współpracy rozwojowej podmiotom) zadań, przekazywanie środków finansowych do budżetów państw rozwijających się, udzielanie kredytów i pożyczek, redukcja

175 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 14–15.

176 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 2.

i konwersja zadłużenia państw rozwijających się, współfinansowanie albo udzielenie technicznego wsparcia przy wdrażaniu działań finansowych (szczególnie ze środków innych państw, UE i innych organizacji międzynarodowych), wpłaty do budżetów międzynarodowych organizacji, instytucji, programów i funduszy, organizacja szkoleń i doradztwa (przeznaczonych dla podmiotów uczestniczących w implementacji działań), działalność publikacyjna (opracowywanie, wydawanie i rozpowszechnianie materiałów) oraz działalność informacyjna¹⁷⁷.

Tym niemniej, śledząc dyskusje w obszarze stosowanych form współpracy rozwojowej, stwierdzić należy, że większość wyartykułowanych na różnych etapach prac legislacyjnych wątpliwości oraz zastrzeżeń nie została uwzględniona w finalnej wersji ustawy. Te dotyczyły głównie dwóch kwestii: finansowego wsparcia budżetowego dla państw rozwijających się, a także udzielania partnerom kredytów i pożyczek oraz redukcji i konwersji ich zadłużenia. W odniesieniu do pierwszej z nich, posłowie krytykowali przede wszystkim z jednej strony lakoniczne, a z drugiej – nakierowane wyłącznie na gospodarkę sformułowanie zastosowane w projekcie ustawy (art. 4.: „2) przekazywanie środków finansowych do budżetu państwa rozwijającego się, w szczególności przeznaczonych na wsparcie rozwoju określonego sektora gospodarki”¹⁷⁸). Poseł Adam Lipiński (PiS) zauważał dla przykładu: „wydaje się, że proces przekazywania funduszy do budżetów państw trzecich powinien być zdefiniowany znacznie bardziej dokładnie. [...] nie ma powodów, dla których wsparcie rozwojowe miałyby dotyczyć szczególnie gospodarki, a nie na przykład obszarów nauki czy edukacji, które mogłyby mieć wpływ na obniżenie poziomu ubóstwa w dużo większym stopniu”¹⁷⁹. Podkreślał on również, że zapewniona powinna zostać możliwość monitorowania wykorzystania tychże środków, a ponadto uznawał, że termin *państwa rozwijające się* został nieprecyzyjnie zdefiniowany, co stwarza pole do nadużyć¹⁸⁰. Odpowiedzią (najpierw podkomisji nadzwyczajnej, a następnie Komisji Spraw Zagranicznych) na ten zarzut było usunięcie z tego fragmentu

177 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 4.

178 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 2.

179 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)...*, s. 333.

180 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)...*, s. 213.

wyszczególnienia sektora gospodarki¹⁸¹ i w tej formie punkt ten został finalnie uchwalony. Z kolei obiekcje wobec kredytowania oraz operacji na zadłużeniach państw rozwijających się jako formach współpracy rozwojowej zgłaszało już m.in. Biuro Analiz Sejmowych, wskazując na niepełną zgodność tego typu zapisów z międzynarodowymi wytycznymi dotyczącymi finansowania ODA. Jednocześnie odnotowano, że inne państwa członkowskie UE takimi formami również się posługują. Zgodnie z przedstawioną opinią o projekcie ustawy, „wylimowanie ich spowodowałyby drastyczne obniżenie poziomu polskiej pomocy rozwojowej. Ich uwzględnienie skutkować może sytuacjami, z którymi mieliśmy do czynienia wcześniej. Na przykład, w 2009 r. Chiny stały się jednym z największych biorców polskiej pomocy rozwojowej¹⁸², co związane było z wypłatą kredytu preferencyjnego dla tego kraju”¹⁸³. Zagadnienie to jednak nie zyskało większego zainteresowania prawodawców, wobec czego w ustawie funkcjonują krytykowane zapisy. Zgodnie jednak z międzynarodowymi wytycznymi, działalność kredytowa i operacje na długach państw-beneficjentów mogą być realizowane w ramach ODA jedynie w ściśle określonych przypadkach¹⁸⁴, z kolei organizacje pozarządowe stoją na stanowisku, że tego rodzaju działalność stoi w sprzeczności z ideą skutecznej współpracy rozwojowej¹⁸⁵. Z jednej strony bowiem tego rodzaju operacje prowadzą do sztucznego pompowania wielkości

181 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji...*, s. 3; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)...*, s. 4.

182 W 2009 roku Ministerstwo Finansów dokonało wypłaty kredytu preferencyjnego na pomoc w formie wiązanej w Chinom w wysokości ponad 107 mln PLN. Przeznaczeniem kredytu były m.in. ochrona środowiska, ochrona zdrowia, oświata, infrastruktura, komunikacja, górnictwo, przemysł energetyczny, rolnictwo, przetwórstwo spożywcze oraz zakup materiałów budowlanych. Stanowiło to ponad 12% całości udzielonej przez Polskę w tym roku ODA. Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009*, Warszawa 2010, s. 52.

183 A. Zygierewicz, *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej – druk 4469...*, s. 6.

184 Por. np.: OECD, *Official development assistance – definition and coverage*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance-definition-and-coverage.htm> [dostęp: 29.07.2021].

185 Grupa Zagranica, *Ustawa o współpracy rozwojowej. Zmarnowana szansa czy otwarcie na nową jakość...*

pomocy¹⁸⁶, z drugiej ocenia się, że efektywność pomocy wiązanej (ang. *tied aid*) jest o ok. 20–30% niższa od wartości pomocy niewiązanej (ang. *untied aid*)¹⁸⁷.

2.3.4. Podmioty uczestniczące w realizacji polskiej współpracy rozwojowej

Elementem projektowanej ustawy, który również wzbudził istotne kontrowersje, był katalog podmiotów uczestniczących w realizacji współpracy rozwojowej (domyślnie uczestników realizujących powierzone w zakresie współpracy rozwojowej zadania). Pierwotny projekt założeń do projektu ustawy wymienił wśród nich siedem typów podmiotów, tj.: organizacje pozarządowe (w rozumieniu *Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z 2003 roku*); osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów *Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP z 1989 roku*; jednostki sektora finansów publicznych (zgodnie z *Ustawą o finansach publicznych z 2009 roku*); szkoły wyższe publiczne i niepubliczne (w odniesieniu do *Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym z 2003 roku*); polskich przedsiębiorców (w rozumieniu *Ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z 2007 roku*); przedstawicielstwa albo oddziały zagranicznych organizacji pozarządowych w Polsce, utworzone w niezarobkowym celu i nienastawione na osiągnięcie zysków; jednostki badawczo-rozwojowe (zgodnie z *Ustawą o jednostkach badawczych z 1985 roku*)¹⁸⁸. Niemniej, organizacje biorące udział w przeprowadzonych w tej sprawie konsultacjach społecznych postulowały rozszerzenie tejże listy, szczególnie o nienastawione na zysk organizacje pozarządowe pochodzące z państw-biorców, a także o przedsiębiorstwa zagraniczne¹⁸⁹. Co prawda wnioski te nie zostały uwzględnione przez twórców *Projekt założeń projektu ustawy z 2011 roku*, jednak katalog został rozszerzony do dziewięciu rodzajów podmiotów. Z wcześniej zaprezentowanej listy usunięto publiczne i niepubliczne szkoły wyższe, rozumienie osób prawnych i jednostek organizacyjnych kościelnych rozszerzono o inne, poza katolickim, kościoły i wyznania, zamiast określenia „polscy przedsiębiorcy” wprowadzono zapis „przedsiębiorcy”, zmianie uległa też podstawa prawna dla instytutów badawczych (zgodnie z *Ustawą o instytutach badawczych z 2010 roku*). Dodano

186 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2010...*, s. 41.

187 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 27.

188 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 13.

189 Podsumowanie konsultacji społecznych...

zaś: stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego i spółdzielnie socjalne (zgodnie z *Ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* z 2010 roku) oraz spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, niedziałające w celu osiągnięcia zysków, przeznaczające całość swoich dochodów na realizację celów statutowych, nieprzeznaczające zysków do podziału między członków, udziałowców, akcjonariuszy czy pracowników (dopuszczone na podstawie tej samej ustawy, z wyłączeniem klubów sportowych)¹⁹⁰.

Jednakże pomimo założenia tak szerokiego uczestnictwa w realizacji współpracy rozwojowej, przedstawiony w lipcu 2011 roku projekt ustawy wymienił jedynie cztery podmioty, uprawnione do współudziału we wdrażaniu działań: podmioty będące jednostkami sektora finansów publicznych, podmioty mogące prowadzić działalność pożytku publicznego, przedsiębiorców oraz instytuty badawcze¹⁹¹. W uzasadnieniu wskazano ponadto, że „katalog podmiotów został wskazany przykładowo, co nie wyklucza również innych podmiotów z uczestnictwa w realizacji współpracy rozwojowej”¹⁹². Ostatecznie w ustawie zastosowano katalog otwarty, wyszczególniający również te cztery podmioty wraz z właściwymi referencjami (art. 3 ustawy)¹⁹³, mimo że w trakcie prac parlamentarnych sporadycznie pojawiały się zastrzeżenia odnośnie do tego sposobu sformułowania listy uczestników działań¹⁹⁴. Na szczególną uwagę zasługuje włączenie do grona uczestników działań przedsiębiorców, co jest jasnym sygnałem realizowania przez współpracę rozwojową również interesów gospodarczych,

190 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 10–11.

191 Zgodnie z: *Ustawą o finansach publicznych* z 2009 roku, *Ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* z 2010 roku, *Ustawą o swobodzie działalności gospodarczej* z 2004 roku oraz *Ustawą o instytutach badawczych* z 2010 roku. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 1–2.

192 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej. Uzasadnienie...*, s. 3.

193 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 3.

194 Dla przykładu: poseł Adam Lipiński zauważał, że lista: „z jednej strony zawiera zamknięty katalog podmiotów, choć z drugiej, pojawiają się tam określenia typu: mogą uczestniczyć oraz: w szczególności, co oznacza, że lista ta jest otwarta. Pojawia się więc pytanie o celowość tego zapisu, skoro jest on z definicji nieściśły i nie ma charakteru wiążącego. Zapisy tego rodzaju mogą być w przyszłości interpretowane zupełnie dowolnie, co zapewne nie jest intencją, w każdym razie nie powinno być intencją ustawodawcy”. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)...*, s. 332.

zarówno poszczególnych firm, jak i strategii ekspansji gospodarczej państwa¹⁹⁵. Z drugiej jednak strony polski system prawny nie jest dostosowany do szerszego zaangażowania tego typu podmiotów we współpracę rozwojową, m.in. ze względu na utrzymującą się niemożność realizacji długookresowych projektów, zwłaszcza infrastrukturalnych, którymi sektor prywatny jest szczególnie zainteresowany¹⁹⁶.

O ile jednak ta część uchwalonego rozwiązania nie była przyczynkiem do intensyfikacji dyskusji w tym zakresie, zdecydowanie bardziej kontrowersyjne okazały się plany najpierw utworzenia, a następnie przyznania istniejącemu już podmiotowi szczególnych kompetencji w zakresie realizowania polskiej współpracy rozwojowej. Pierwotnie bowiem inicjator ustawy zaplanował utworzenie Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej (jako państwowej osoby prawnej, podległej ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych), co miało pozytywnie wpłynąć na efektywność wdrażanych działań, a także odpowiadać na wielokrotnie artykułowane potrzeby środowiska pozarządowego¹⁹⁷ i stanowić rozwiązanie zgodne z międzynarodowymi trendami¹⁹⁸.

195 B. Sobotka, *Tworzenie polskiego systemu pomocy rozwojowej...*, s. 54.

196 P. Bagiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] P. Bagiński, K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju. Ewolucja, stan obecny i perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 206.

197 Ten argument został przywołany przez projektodawcę. Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 41. Pozytywnie tę inicjatywę oceniała również m.in. Global Development Research Group oraz Grupa Zagranica. Zob.: P. Bagiński, *Nowy projekt założeń Ustawy o współpracy rozwojowej – krok w dobrym kierunku, ale czy odpowiadający współczesnym wyzwaniom?*, „Global Development Research Group, Komentarz” 2010, nr 2, s. 1–2; Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna w 2009 r...*, s. 40.

198 Warto odnotować, że OECD w przeglądzie z 2010 roku wymieniała różne modele przyjętych przez państwa członkowskie DAC rozwiązań w tym zakresie, nie identyfikując jednocześnie całkowitego powierzenia wdrażania współpracy rozwojowej agencji wykonawczej jako najlepszego (najbardziej efektywnego) z nich. Organizacja wskazała wówczas, że blisko połowa członków Komitetu korzysta z modelu dzielącego (w różnych zakresach) kompetencje w zakresie polityki rozwojowej pomiędzy ministerstwa i wykonawcze agencje, podkreśliła jednak, że w większości przypadków zadania te są włączone w prace ministerstw spraw zagranicznych lub specjalnych resortów współpracy rozwojowej (jak w przypadku Wielkiej Brytanii, w której działał resort rozwoju międzynarodowego – DFID), ewentualnie powierzone odrębnemu podmiotowi (jak w Kanadzie, w której działa CIDA, która jednak posiada obowiązki sprawozdawcze wobec parlamentu i ministerstwa). Zob.: DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 24.

Projektowanej Agencji (budowanej na bazie Fundacji Fundusz Współpracy, która w związku ze zmianami prawnymi miała zostać zlikwidowana¹⁹⁹) przyporządkowano wiele zadań, zarówno z zakresu realizacji i nadzoru nad realizacją zadań wykonywanych w ramach współpracy rozwojowej, jak i ich koordynacji, finansowania, ewaluacji, edukacji czy informacji²⁰⁰. Zastrzeżono również możliwość powierzenia Agencji innych zadań (za zgodą lub z inicjatywy ministra spraw zagranicznych). Obowiązki te miały być wykonywane w formach m.in.: prowadzenia procedur konkursowych i wyboru wykonawców poszczególnych zadań powierzanych (w ramach otwartych konkursów ofert), delegowania przedstawicieli do polskich misji dyplomatycznych w krajach partnerskich współpracy rozwojowej, realizacji inicjatyw edukacyjnych, szkoleniowych, doradczych i publikacyjnych czy świadczenia wsparcia finansowo-technicznego podmiotom (instytucjom publicznym i sektorowi niepublicznemu) w implementacji projektów rozwojowych²⁰¹. Taki dobór uprawnień i narzędzi czynił Agencję kluczowym ogniwem systemu polskiej współpracy rozwojowej – nie tylko umożliwiając temu podmiotowi realizację własnych projektów, ale stawiając ją jako faktycznego operatora środków budżetowych, koordynatora i nadzorcę

199 Fundacja Fundusz Współpracy została ustanowiona przez Skarb Państwa w czerwcu 1990 roku w celu obsługi pochodzących z zagranicy środków pomocowych, a tym samym na rzecz wsparcia gospodarczego i społecznego rozwoju kraju. W późniejszym okresie organizacja wyspecjalizowała się w pomocy państwom, będącym odbiorcami polskiej współpracy rozwojowej (zwłaszcza w zakresie operowania środkami zewnętrznymi, pochodzącymi z UE, organizacji międzynarodowych czy innych rządowych i prywatnych instytucji zagranicznych). Fundacja Fundusz Współpracy, *Historia*, Cofund.org, <https://cofund.org.pl/fundacja> [dostęp: 29.07.2021]. Mimo szczegółowo zaprezentowanych zasad likwidacji Fundacji oraz jej przekształcenia w Polską Agencję Współpracy Rozwojowej, a dalej wobec rezygnacji z planów utworzenia agencji wykonawczej, organizacja funkcjonuje w niezmienionej formule.

200 Wśród zadań przypisanych Agencji wymieniono: 1) wdrażanie rocznego programu współpracy rozwojowej przez nadzór nad powierzonymi innym podmiotom zadaniami; 2) współpracę z partnerami zewnętrznymi (w tym wyspecjalizowanymi organizacjami międzynarodowymi, programami czy funduszami); 3) działalność informacyjną i promocyjną, dotyczącą programu współpracy rozwojowej, oraz edukacyjną (edukacja rozwojowa); 4) realizowanie projektów z wykorzystaniem instrumentów i programów finansowych UE; 5) pośrednictwo w udzielaniu darowizn i pożyczek państwom partnerskim; 6) finansowanie i świadczenie pomocy humanitarnej; 7) działalność statystyczną. Ponadto Agencja przejęć miała zadania Fundacji Fundusz Współpracy, w tym wdrażanie lub wsparcie wdrażania programów finansowanych i współfinansowanych ze środków zagranicznych oraz funduszy strukturalnych.

201 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 20–22.

działalności pozostałych, zaangażowanych w tę dziedzinę, podmiotów, zapewniając jednocześnie sprawne zarządzanie polską współpracą rozwojową, jej dużą elastyczność oraz wysoką zdolność operacyjną (m.in. dzięki możliwości finansowania przez nią projektów wieloletnich).

Sporządzona przez rząd propozycja wskazywała również sposób zorganizowania, finansowania i nadzorowania Agencji. Jednostka ta miała zostać umocowana ustawowo i działać na podstawie statutu nadanego przez ministra spraw zagranicznych, sprawującego nad nią również nadzór (jako kryteria stosując legalność, rzetelność, celowość i gospodarność, z uprawnieniem dostępu do wszelkiego rodzaju niezbędnych dokumentów, informacji i wyjaśnień oraz przeprowadzeniem audytu). Na jej czele stać miał dyrektor, jako organ wykonawczy i zarządzający, powoływany przez właściwego ministra (z grona kandydatów wyłonionych w otwartym i konkurencyjnym naborze) i przez niego odwoływany. Pracownicy agencji również mieli być wybierani w trybie otwartego i konkurencyjnego naboru. Kwestię finansowania (opartą na budżecie zadaniowym) powiązano z kolei ze sporządzaniem przez dyrektora i zatwierdzaniem przez właściwego ministra rocznych planów działania oraz planów finansowych (zgodnych z *Ustawą o finansach publicznych*), następnie sprawozdawanych. Do zaplanowanych przychodów podmiotu (pokrywających koszty jego funkcjonowania) zaliczono: dotacje celowe (pochodzące z budżetu państwa, skierowane na realizowanie zadań, a także finansowanie oraz dofinansowywanie inwestycji), dotacje podmiotowe (także z budżetu państwa, zorientowane na pokrywanie bieżących kosztów zarządzania realizowanymi zadaniami), odsetki od zgromadzonych na rachunkach bankowych środków oraz przychody z innych tytułów. Ponadto założono, że agencja wykonawcza ustanowi fundusz statutowy, fundusz rezerwowy oraz, jeśli będzie to konieczne, inne fundusze²⁰².

W trakcie przeprowadzonych na podstawie projektu założeń konsultacji społecznych pojawiło się wiele uwag dotyczących działalności Agencji. Organizacje pozarządowe postulowały m.in. rezygnację z prowadzenia przez Agencję własnych projektów, a także zagwarantowanie współfinansowania działań realizowanych przez podmioty wywodzące się z sektora niepublicznego, korzystające ze środków zewnętrznych (np. unijnych i oenietowskich)²⁰³. Wobec licznych zastrzeżeń przedstawionych również podczas konsultacji międzyresortowych (przede wszystkim ze strony Ministerstwa Finansów), inicjatywa powołania

202 Ibidem, s. 22–29.

203 Podsumowanie konsultacji społecznych...

Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej została anulowana i nie została poddana dalszym pracom. Takie rozwiązanie zostało uznane przez polskie NGOs za „wariant pośredni”, jednak ze względu na konieczność przyjęcia ustawy, wskazywano, że „byłoby zasadne jej przyjęcie nawet w przypadku pominięcia przez nią rozwiązania instytucjonalno-organizacyjnego w postaci Agencji”²⁰⁴.

Co jednak ciekawe, zdecydowanie bardziej kontrowersyjna okazała się propozycja alternatywna wobec utworzenia agencji wykonawczej – możliwość pominięcia procedury konkursowej, dostępnej dla podmiotów ubiegających się o środki na realizację działań²⁰⁵ i zlecania oraz sfinansowania (w ramach dotacji celowej) w określonych sytuacjach działań prowadzonych przez wybraną i wskazaną przez ustawę organizację. Za tę szczególną sytuację uznano zadania związane ze wsparciem organizacji obywatelskich, rządów prawa, demokratycznych instytucji, niezależnych mediów oraz promocją ochrony praw i wolności człowieka realizowane w państwach o szczególnych warunkach politycznych (domyślnie – niedemokratycznych) lub politycznie niestabilnych²⁰⁶, takich (jak np. Białoruś, Kuba, Mjanma czy Somalia), w których „bezpośrednie działanie za pośrednictwem ministerstwa byłoby niewłaściwe”²⁰⁷. Tym szczególnym wykonawcą zadań z zakresu współpracy rozwojowej, działającym w imieniu rządu (zaplanowanym jako narzędzie w ręku ministra spraw zagranicznych oraz ogniwo rządowej współpracy z sejmowymi komisjami i organizacjami pozarządowymi), uczyniono Fundację Międzynarodowej Współpracy na Rzecz Rozwoju „Fundacja Wiedzieć Jak”, będącą fundacją Skarbu Państwa, z ministrem spraw zagranicznych dla niej właściwym²⁰⁸. Jednakże już Biuro Analiz Sejmowych w swojej opinii wskazywało, że „wyjaśnienia dotyczące roli Fundacji, zasad działania oraz środków przeznaczanych na realizowane przez nią zadania są niewystarczające do przeprowadzenia pełnej oceny”²⁰⁹. Nie powinno

204 Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna w 2009 r. Raport...*, s. 39.

205 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej. Uzasadnienie...*, s. 5.

206 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 4.

207 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)...*, s. 334.

208 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 18.

209 A. Zygierewicz, *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej – druk 4469...*, s. 7.

zatem dziwić, że do tego – bardzo lakonicznego zresztą – zapisu liczne uwagi zgłaszali posłowie.

W odniesieniu do Fundacji, która miała przejąć część zadań agencji (w tym np. *regranting* czy współpracę z partnerami), pojawiały się głównie zarzuty dotyczące jej rzeczywistego niefunkcjonowania i niewielkiego doświadczenia, niesprzyjających takiemu windowaniu jej pozycji²¹⁰, uzasadnienia dla świadczenia przez nią obsługi konkursów otwartych oraz operowania środkami przekazywanymi innym organizacjom²¹¹ (w miejscu dotychczas zajmującego się tą kwestią Departamentu Wdrażania Programów Rozwojowych), a także kwestii praktycznych – sporządzania i przekazywania przez nią sprawozdań do oceny, możliwości kontroli i nadzoru nad fundacją ze strony zarówno ministerstwa, jak i parlamentarzystów²¹² (pojawił się m.in. dylemat, czy ustawowe uregulowanie składu rady fundacji jest zgodne z zasadą swobodnej działalności organizacji pozarządowych²¹³) oraz reguł postępowania w sytuacji, gdyby podmiot ten po-

210 Zwracał na to uwagę m.in. poseł Adam Lipiński: „przekazywanie za pośrednictwem ustawy kompetencji MSZ w dziedzinie tak delikatnej, jak wymienione w projekcie obszary współpracy rozwojowej, fundacji, która jeszcze nie funkcjonuje i dopiero zaczyna wyłaniać swoje władze, uzgadniać statut, wydaje się dość ryzykowne”. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)*..., s. 333. W istocie, podmiot ten powołany do życia został decyzją prezydenta RP w 1997 roku (jako Polska Fundacja Transformacji Rynkowej „Widzieć Jak”, a od 2002 roku jako Polska Fundacja Współpracy Międzynarodowej „Wiedzieć Jak”), jednak w 2005 roku zawiesił swoją działalność. Idea jego reaktywacji pojawiła się w 2011 roku, w związku z planem uchwalenia charakteryzowanej ustawy. Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *O nas*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/kim-jestesmy/o-nas/> [dostęp: 29.07.2021].

211 Zob. np.: Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 244)*..., s. 6–7.

212 Kluczowy był tutaj art. 10, ust. 4: „Rada fundacji, o której mowa w ust. 3, składa się z posłów i senatorów powoływanych przez ministra właściwego do spraw zagranicznych w porozumieniu odpowiednio z Marszałkiem Sejmu i Marszałkiem Senatu oraz innych osób posiadających doświadczenie w zakresie współpracy rozwojowej”. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)*..., s. 6.

213 Zob. np.: Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)*..., s. 15, 20; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 213.

stanowił zmienić nazwę²¹⁴ (co zostało zresztą już na wstępnym etapie prac zaszyfrowane przez przedstawiciela Ministerstwa Spraw Zagranicznych²¹⁵).

Za przyznaniem Fundacji szczególnej roli w realizowaniu działań rozwojowych opowiadała się m.in. Janina Ochojska-Okońska (prezes Polskiej Akcji Humanitarnej), która uczestniczyła w jednym z posiedzeń Komisji Spraw Zagranicznych, podkreślając konieczność wyposażenia polskiego systemu współpracy rozwojowej w strukturę charakteryzującą się szybkim tempem działania oraz wysoką elastycznością. W jej opinii ta quasi-agencja wykonawcza powinna była odpowiadać wręcz za całość zadań z zakresu współpracy rozwojowej²¹⁶. Z kolei za utworzeniem pełnoprawnej agencji wykonawczej, jak pierwotnie planowano, opowiadali się posłowie Prawa i Sprawiedliwości oraz Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Z tą różnicą, że pierwsza z tych grup wniosowała o całkowite usunięcie kwestii Fundacji z ustawy, zaś druga – pomimo dostrzeganych niedoskonałości – była skłonna takie rozwiązanie zaakceptować²¹⁷.

Mechanizm obejmujący powierzanie części zadań Fundacji, wraz z regułą powoływania członków jej rady oraz obowiązkiem sprawozdawczym (wobec ministra spraw zagranicznych oraz parlamentarnej Komisji Spraw Zagranicznych) został uchwalony przez Sejm²¹⁸. Zmodyfikował go jednak Senat (ściślej – usunął), wobec wątpliwości odnośnie do zgodności z prawem ustawowego zapisu o sposobie wyłaniania jednego z organów Fundacji. Izba Wyższa dodała również ustęp umożliwiający powierzenie tej organizacji obsługi konkursów dla podmiotów, które ubiegają się o dofinansowanie na realizację zadań z zakresu współpracy rozwojowej²¹⁹.

214 Zob. np.: Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)*..., s. 17–18.

215 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)*..., s. 330.

216 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)*..., s. 14–15.

217 Zob. np.: Ibidem, s. 13, 15; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 213–214.

218 Ibidem, s. 274.

219 Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2011 r. w sprawie ustawy o współpracy rozwojowej*...

Ostatecznie Polskiej Fundacji Międzynarodowej Współpracy na Rzecz Rozwoju „Fundacja Wiedzieć Jak” przypisano szczególną rolę w grupie uczestników realizujących polską współpracę rozwojową, zgodnie z którą minister spraw zagranicznych może tej organizacji bezpośrednio zlecić zadania z powodu „szczególnych warunków politycznych” w państwach, w których mają być one realizowane. Fundacja, otrzymująca na wykonanie zadania dotację celową z części budżetowej, będącej w dyspozycji ministra spraw zagranicznych, nie może jednak stawać do otwartych konkursów ofert, postępowań o udzielenie zamówienia publicznego czy realizować zadań z zakresu pomocy humanitarnej zleczanych przez ministra z pominięciem tych procedur. Może ona natomiast, na zlecenie ministra, obsługiwać wspomniane konkursy (art. 10 ustawy)²²⁰. Podmiotu tego dotyczy też coroczny obowiązek sporządzenia i przekazania ministrowi spraw zagranicznych oraz komisji sejmowej właściwej do spraw zagranicznych sprawozdania z wykonania działań, które określono w *Planie współpracy rozwojowej*²²¹. Mimo przedstawionych przez Senat wątpliwości, pozostawiony został zapis o powoływaniu członków Rady Fundacji przez właściwego ministra (posłów i senatorów, w porozumieniu z Marszałkami Sejmu i Senatu, oraz innych osób, które posiadają doświadczenie w zakresie współpracy rozwojowej)²²². Ponadto, celem zwiększenia rozpoznawalności, Fundacji przekazany został logotyp polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, nawiązujący do znaku graficznego NSZZ Solidarność²²³.

Co ciekawe, jedną z wcześniej wyrażonych wątpliwości – reguł postępowania w przypadku zmiany nazwy organizacji – posłowie musieli zająć się już w 2013 roku. Po decyzji Rady Fundacji z dnia 11 października 2012 roku, którą podjęto w porozumieniu z Ministrem Spraw Zagranicznych oraz Ministrem Skarbu Państwa, nazwę podmiotu zmieniono i zarejestrowano w KRS jako

220 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 10.

221 Ibidem, art. 11. Pierwotnie istniał też obowiązek sprawozdawania działań Fundacji przed ministrem właściwym ds. Skarbu Państwa, jednak ze względu na zmiany w działach administracji rządowej i usunięcie z nich tego zakresu, został zlikwidowany przez ustawę z 2016 roku. Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym..., art. 83.

222 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 10.

223 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, Logotyp polskiej prezydencji w UE przekazany Polskiej Fundacji Międzynarodowej, 20.02.2012, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/2012/01/20/logotyp-polskiej-prezydencji-w-ue-przekazane-polskiej-fundacji-miedzynarodowej/> [dostęp: 29.07.2021].

Fundację Solidarności Międzynarodowej²²⁴. Uznano, iż „nowa nazwa Fundacji, odwołująca się do pojęcia solidarności, lepiej oddaje charakter jej działalności, a ponadto powinna zapewnić większą jej rozpoznawalność w środowisku międzynarodowym”²²⁵. Konieczne było więc, jak też stwierdzono w 2011 roku, znowelizowanie ustawy. Problemem stało się jednak to, że w poselskim projekcie zmian uwzględniono nową, ale błędną nazwę podmiotu („Polska Fundacja Solidarności Międzynarodowej”)²²⁶, co zostało najpierw uznane za kompromitację, a następnie skorygowane²²⁷ i w poprawnej formie zaakceptowane²²⁸. Jednocześnie jednak podjęta została próba umożliwienia Fundacji prowadzenia działań z zakresu współpracy rozwojowej również na terenie Polski. Choć kwestia ta nie została ujęta *explicite* w treści zaproponowanych zmian²²⁹, pojawiła się w uzasadnieniu do projektu noweli, jednak bez dodatkowych wyjaśnień²³⁰. Wzbudziło to, jak można stwierdzić, słuszne wątpliwości części posłów,

224 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Fundacja „Wiedzieć Jak” Fundacją Solidarności Międzynarodowej*, 11.10.2012, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/2012/10/11/fundacja-wiedziec-jak-fundacja-solidarnosci-miedzynarodowej-2/> [dostęp: 29.07.2021]; Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Zmiana nazwy Fundacji: Fundacja Solidarności Międzynarodowej*, 14.02.2013, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/2013/02/14/zmiana-nazwy-fundacji-fundacja-solidarnosci-miedzynarodowej/> [dostęp: 29.07.2021].

225 *Nowelizacja ustawy o współpracy rozwojowej*, Polskapomoc.gov.pl, 20.11.2013, <http://polskapomoc.gov.pl/Nowelizacja,ustawy,o,wspolpracy,rozwojowej,1982.html> [dostęp: 29.07.2021].

226 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476)*...

227 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 89) z dnia 10 lipca 2013 r. ...*, s. 10.

228 *Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej*...

229 W art. 10, ust. 3 proponowano zamiast sformułowania „Ze względu na szczególne warunki polityczne w państwie, w którym ma być realizowane zadanie” zastosować „Ze względu na szczególne warunki polityczne w państwie, na rzecz którego ma być realizowane zadanie”. Por.: *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej*..., art. 10; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476)*...

230 Por.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476), Uzasadnienie*, 24.05.2013, s. 1. Szersze uzasadnienie dla tej zmiany zostało zaprezentowane dopiero w trakcie posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych, gdy poseł Robert Tyszkiewicz (PO) referował: „mamy doświadczenie, jeśli chodzi o wspieranie organizacji społecznych z Białorusi, które funkcjonują na terenie naszego kraju. Warto, aby Fundacja mogła tego typu wsparcia udzielać także na terytorium RP, a nie tylko poza granicami kraju”. Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 89) z dnia 10 lipca 2013 r. ...*, s. 4.

a szczególnie sceptycznie do tej propozycji podchodzili deputowani opozycji, stwierdzając np.: „nowelizacja jest obliczona na konkretny skutek. Chodzi o to, aby skromne pieniądze, które Polska wydaje na pomoc rozwojową [...] wydawać na terytorium Polski, aby ludzie, którzy dziś kierują fundacją z politycznego namaszczenia (pan prezes to przecież do niedawna wiceminister w rządzie) mogli [...] świetnie sobie za nie żyć”²³¹. Z taką interpretacją stanowczo nie zgadzał się prezes Fundacji Solidarności Międzynarodowej, Krzysztof Stanowski, który – faktycznie – w poprzedniej kadencji Sejmu sprawował funkcję podsekretarza stanu w MSZ, pracującego nad przedmiotową ustawą. Pomimo głosów sprzeciwu nowe brzmienie art. 10 ustawy zostało przegłosowane przez Komisję Spraw Zagranicznych, pozytywnie zaopiniowane przez rząd²³² i przyjęte przez Sejm²³³, tym samym umożliwiając Fundacji działalność także na terenie kraju.

Dodać należy, że mechanizm wyboru składu rady Fundacji, niezależnie od wcześniej wyrażanych obiekcji, został w dość kontrowersyjnych okolicznościach²³⁴ znowelizowany przez *Ustawę z dnia 16 grudnia 2016 roku – Przepisy*

231 Ibidem, s. 7.

232 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 90) z dnia 11 lipca 2013 r.*, VII kadencja, Warszawa 2013, s. 14; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Stanowisko Rady Ministrów wobec poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476)*..., s. 2.

233 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 30 sierpnia 2013 r. (czwarty dzień obrad)*..., s. 374; *Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej*...

234 Ciekawą kwestią było chociażby to, że w 2016 roku ustawodawca nie zamierzał zmieniać mechanizmów regulujących funkcjonowanie organów Fundacji Solidarności Międzynarodowej, o takich planach nie wiedziała również Rada Fundacji oraz Rada Programowa Współpracy Rozwojowej. Takie zapisy wprowadził dopiero Senat, uzasadniając: „Obecnie ustawa o współpracy rozwojowej zawiera jedynie szczątkową regulację odnośnie do kwestii powoływania organów fundacji. Gros przepisów kompetencyjnych zawiera statut fundacji, który podlega przyjęciu przez Radę fundacji. Z uwagi na to, że środki na działalność Fundacji Solidarności Międzynarodowej pochodzą z budżetu państwa, a zadania obsługiwane przez Fundację należą do sfery zadań publicznych zasadnym jest doprecyzowanie w przepisach ustawy zasad powoływania i odwoływania Prezesa Zarządu fundacji oraz składu jej Rady”. Co istotne, pięć lat wcześniej ówczesny skład Senatu sprzeciwiał się – ze względu na swobodę działalności organizacji pozarządowych – jakiegokolwiek ingerencji w kształtowanie organów Fundacji. Mimo że Biuro Legislacyjne wskazywało, że „te poprawki wykraczają poza zakres przedłożenia”, zostały one finalnie zaakceptowane. Zob.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VIII kadencja – Marszałek Senatu, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym (druk nr 1176)*, s. 3; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VIII kadencja – Marszałek

wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym, poprzez którą wprowadzona została kadencyjność organu (cztery lata), a także uregulowano sposób wyboru prezesa zarządu Fundacji – poprzez powołanie (i odwołanie) przez ministra spraw zagranicznych, poprzedzone zasięgnięciem opinii Rady Fundacji²³⁵. Co więcej, na mocy tejże ustawy doprowadzono do likwidacji ówczesnego składu Rady oraz usunięcia jej urzędującego prezesa oraz powołania nowych członków organu, wraz z nowym prezesem zarządu²³⁶. W praktyce oznaczało to „oczyszczenie” organów Fundacji Solidarności Międzynarodowej z osób powołanych przez rządzącą do 2015 roku koalicję PO-PSL oraz nasycenie ich, wbrew uwagom prezentowanym przez posłów PiS²³⁷, przedstawicielami (będącego od 2015 roku u władzy) własnego stronnictwa politycznego²³⁸.

Senatu, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym (druk nr 1176). Uzasadnienie*, s. 2; Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji do spraw Energii i Skarbu Państwa (nr 50) z dnia 16 grudnia 2016 r.*, VIII kadencja, Warszawa 2016, s. 8; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VIII, *Sprawozdanie stenograficzne z 33. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 grudnia 2016 r.*, Warszawa 2016, s. 70–71.

235 Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym..., art. 83.

236 Ibidem, art. 131.

237 Na naganność upolitycznienia Fundacji, na forum Komisji Spraw Zagranicznych, uwagę zwracali m.in. posłowie PiS Krzysztof Szczerski oraz Witold Waszczykowski, który wprost stwierdził: „obsmiałem się jak przysłowiowa norka, gdy pan [Krzysztof Stanowski, prezes Fundacji Solidarności Międzynarodowej – M.Sz.] wyjaśniał apolityczność działania tej instytucji. [...] została ona powołana przez wiceprzewodniczącego Platformy Obywatelskiej, który jest obecnie ministrem spraw zagranicznych. Kieruje nią były wiceminister spraw zagranicznych z tego rządu, któremu pomaga były dziennikarz »Gazety Wyborczej«. Kancelaria Sejmu – Biuro Analiz Sejmowych, *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 80) z dnia 22 maja 2013 r.*, VII kadencja, Warszawa 2013, s. 25–26.

238 Wprowadzenie takich zmian uniemożliwił wcześniej obowiązujący statut Fundacji, zgodnie z którym prezesa zarządu organizacji powoływała jej Rada, od 2015 roku kandydatów wylaniając w drodze otwartego konkursu. Kompetencją Rady było również odwoływanie prezesa. Członkowie Rady z kolei – na mocy *Ustawy z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej* – powoływani byli przez ministra spraw zagranicznych, działającego w porozumieniu z Marszałkami Sejmu i Senatu, na przewidzianą przez statut sześciolletnią kadencję. W 2017 roku przyjęty został nowy statut Fundacji, uwzględniający ustawowe modyfikacje. W konsekwencji uchwalonych zmian stanowisko prezesa zarządu stracił, zajmujący je od 2011 roku i wybrany w drodze konkursu w 2015 roku na kolejną kadencję, Krzysztof Stanowski (*notabene* o swoim odwołaniu oficjalnie dowiadując się trzy dni po jego dokonaniu). W latach 2017–2019 funkcję tę sprawował Maciej Falkowski (dyplomata, analityk Ośrodka

Studiów Wschodnich), a w 2019 roku jego miejsce zajął Rafał Dzieciolowski (dziennikarz, komentator polityczny, działacz społeczny). Członkowie Rady Fundacji od 2011 roku z kolei reprezentowali szerokie grono nie tylko parlamentarzystów, ale znajdowali się w niej również eksperci zajmujący się tematyką wschodnią i demokratyzacyjną, m.in.: wiceminister spraw zagranicznych, Katarzyna Pelczyńska-Nałęcz (przewodnicząca; do marca 2015 roku, zastąpiona przez podsekretarza stanu w MSZ Konrada Pawlika), poseł Andrzej Halicki (PO), europoseł Michał Boni (PO; w Radzie od marca 2015 roku), poseł Marek Borowski (SDPL), Urszula Doroszevska (ambasador; od października 2015 roku), europoseł Andrzej Grzyb (PSL), Jerzy Koźmiński (dyplomata, urzędnik państwowy), Henryka Krzywonos (działaczka społeczna; do marca 2015 roku), poseł Adam Lipiński (PiS), Marek Magierowski (dziennikarz i publicysta), Paweł Moras (dyrektor Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży; od marca 2015 roku), europoseł Jacek Protasiewicz (PO; do marca 2015 roku), Jerzy Rejt (były prezes Związku Ukraińców w Polsce; do września 2015 roku), ks. Kazimierz Sowa, poseł Robert Tyszkiewicz (PO; od marca 2015 roku), senator Michał Wojtczak (PO), Henryk Wujec (doradca Prezydenta RP, Bronisława Komorowskiego, ds. społecznych; do września 2015 roku) oraz Paweł Zalewski (współprzewodniczący Polsko-Ukraińskiego Forum Partnerstwa, wcześniej poseł PiS i eurodeputowany PO; w Radzie od września 2015 roku). W 2016 roku do Rady dokooptowani zostali poseł Andrzej Kosztowniak (PiS), poseł Anna Kwiecień (PiS) oraz senator Tadeusz Romańczuk (PiS), a Konrad Pawlik zastąpiony został przez podsekretarza stanu w MSZ Joannę Wronecką. Z kolei w skład Rady Fundacji „I kadencji” (sic!) w 2017 roku weszli: podsekretarz stanu w MSZ, Joanna Wronecka (przewodnicząca Rady; zastąpił ją wiceminister spraw zagranicznych Marcin Przydacz), poseł Konrad Głębocki (PiS), posłanka Małgorzata Golińska (PiS), europoseł Andrzej Grzyb (PSL), poseł Andrzej Kosztowniak (PiS), posłanka Anna Kwiecień (PiS), posłanka Andżelika Możdżanowska (PiS), senator Tadeusz Romańczuk (PiS) oraz senator Artur Warzocha (PiS), nie zapewniając tym samym ani pluralizmu Rady, ani kompetencji i doświadczeń w zakresie współpracy rozwojowej. Zob.: Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Statut Fundacji Solidarności Międzynarodowej (tekst jednolity), październik 2015*, Drive.google.com, <https://drive.google.com/file/d/0B6TPMQFZEZsVGF5VjdaQS1aNVU/view> [dostęp: 29.07.2021]; Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Statut Fundacji Solidarności Międzynarodowej (tekst jednolity), październik 2017*, Solidarityfund.pl, http://solidarityfund.pl/wp-content/uploads/2018/04/statut_2017_10_FSM.pdf [dostęp: 29.07.2021]; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rozstrzygnięto konkurs na prezesa Fundacji Solidarności Międzynarodowej*, 15.05.2015, Msz.gov.pl, https://msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polska_pomoc/rozstrzygnięto_konkurs_na_prezesa_fundacji_solidarnosci_miedzynarodowej [dostęp: 29.07.2021]; *Nowa Rada Fundacji Solidarności Międzynarodowej*, 04.04.2017, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Nowa,Rada,Fundacji,Solidarnosci,Miedzynarodowej,2609.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Nowy Prezes Zarządu Fundacji Solidarności Międzynarodowej*, 05.09.2019, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Nowy,Prezes,Zarzadu,Fundacji,Solidarnosci,Miedzynarodowej,3006.html> [dostęp: 29.07.2021]; Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Władze Fundacji*, Solidarityfund.pl, <http://solidarityfund.pl/kim-jestesmy/wladze-fundacji/> [dostęp: 29.07.2021]; I. Dudkiewicz, *Stanowski: Nie chodzi o mnie. Chodzi o sprawę*, 18.04.2017, Publicystyka.ngo.pl, <https://publicystyka.ngo.pl/stanowski-nie-chodzi-o-mnie-chodzi-o-sprawę> [dostęp: 29.07.2021].

2.3.5. Rola koordynacyjna i zadania ministra właściwego ds. zagranicznych w zakresie współpracy rozwojowej

Fundamentalnym zadaniem ustawy było precyzyjne określenie kompetencji ministra właściwego ds. zagranicznych w zakresie współpracy rozwojowej, a w szczególności jego koordynacyjnej roli rozumianej również w odniesieniu do synchronizacji działań prowadzonych przez inne organy administracji rządowej. Należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, iż zadania zaliczane do współpracy rozwojowej realizowane są w Polsce nie tylko przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, ale także przez ministerstwo właściwe ds. finansów²³⁹ (szczególnie w odniesieniu do unijnego i innych multilateralnych kanałów dystrybucji), ministerstwo właściwe ds. nauki i szkolnictwa wyższego (programy stypendialne), Ministerstwo Obrony (jak w przypadku części działań pomocowych podejmowanych w Afganistanie) czy resort odpowiedzialny za sprawy wewnętrzne i administrację (wsparcie uchodźców)²⁴⁰. Koordynacja ministra spraw zagranicznych zapewnić miała ich harmonizację oraz spójność, zwłaszcza że – jak wskazywał Patryk Kugiel – w praktyce, przed uchwaleniem ustawy i pomimo zarysu podziału kompetencyjnego wprowadzonego przez *Strategię polskiej współpracy na rzecz rozwoju* z 2003 roku, każdy z resortów prowadził swoje działania w tej materii niezależnie, a niejako „przy okazji” i na potrzeby sprawozdawczości międzynarodowej część poniesionych wydatków zaliczano do ODA²⁴¹.

Projekt założeń projektu ustawy z 2010 roku wskazał wprost, że za całokształt współpracy rozwojowej (jej spójność i koordynację), jako dziedziny działalności państwowej, odpowiedzialny będzie minister właściwy ds. zagranicznych, odgrywający swoją rolę za pomocą odpowiedniej komórki ministerialnej i placówek zagranicznych (w zakresie planowania zadań) oraz wówczas projektowanej Agencji (w zakresie wdrażania zadań). Prowadzenie polityki współpracy rozwojowej miało odbywać się poprzez podległy ministrowi spraw zagranicznych

239 W praktyce ponad 50% środków corocznie przekazywanych przez Polskę na ODA dystrybuowana jest za pośrednictwem Ministerstwa Finansów. Zob. np.: OECD, *Development Co-operation Profiles 2019. Poland*, Oecd-ilibrary.org, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/e3ce3d47-en/index.html?itemId=/content/component/e3ce3d47-en> [dostęp: 29.07.2023].

240 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 7.

241 P. Kugiel, *Polska współpraca na rzecz rozwoju w latach 2004–2009*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010, s. 263.

resort, a także za pośrednictwem Krajowego Koordynatora Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej (sekretarza lub podsekretarza stanu) i Rady Programowej Współpracy Rozwojowej, szczególnie w odniesieniu do koordynacji działań realizowanych przez inne resorty i instytucje. Podkreślono ponadto, że wszelkie decyzje o kredytowaniu oraz operacjach na długach krajów-biorców muszą zostać skonsultowane z właściwym sprawom zagranicznym ministrem. Łącznie w otwartym katalogu wymieniono dwanaście zadań, związanych z takimi kwestiami, jak nadzór (nad realizacją zadań, nad działalnością Agencji i Rady Programowej), współpraca (z innymi organami polskiej administracji publicznej oraz z innymi donatorami – państwami, organizacjami międzynarodowymi), planowanie (sporządzanie programów i strategii), decydowanie o transferach finansowych i rzeczowych (w ramach pomocy humanitarnej), monitoring i sprawozdawczość (dotyczące prowadzonych działań) oraz opiniowanie (założeń finansowych, wpływu dokumentów strategicznych na rozwój gospodarczy krajów-biorców²⁴²)²⁴³. Postulatem wypracowanym w ramach przeprowadzonych konsultacji społecznych była jednak konieczność wzmocnienia koordynacyjnej roli ministra spraw zagranicznych (szczególnie w zakresie działań podejmowanych przez inne podmioty administracyjne) oraz uwzględnienie wśród jego zadań ewaluacji efektywności współpracy rozwojowej. Jednocześnie zaproponowano także skonstruowanie dwupoziomowego systemu koordynacyjnego, odrębnie dla poziomu administracji oraz organizacji pozarządowych²⁴⁴.

Do części tych uwag – zwiększenia roli ministra oraz uwzględnienia obszaru ewaluacji – odniósł się kolejny projekt założeń, który wyodrębnił katalog zadań związanych *stricto* z koordynacją współpracy rozwojowej oraz pozostałych zadań z tego obszaru państwowej działalności. Wśród siedmiu kompetencji koordynacyjnych wskazano (ponownie): planowanie (w ramach strategii i programów, ustalanych jednak we współpracy z innymi ministrami), współpracę (z organami administracji publicznej, w zakresie uczestnictwa RP w międzynarodowej

242 Zapis ten uznać można za świadomość wagi koncepcji spójności polityki na rzecz rozwoju (PCD), oznaczającej zapobieganie negatywnym skutkom ubocznym w różnych politykach prowadzonych przez państwo (nie tylko w polityce rozwojowej, ale też m.in. polityce handlowej czy migracyjnej) oraz promowanie synergii i korzyści wynikających z przekrojowego uwzględniania celów rozwojowych w całości aktywności publicznej. Zob. np. OECD, *Policy Coherence for Development – Lessons Learned*, „Policy Brief” 2008.

243 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 16–18.

244 Podsumowanie konsultacji społecznych...

współpracy rozwojowej), decydowanie (o realizowaniu zadań inicjowanych przez inne organy administracyjne, o transferach finansowych w ramach pomocy humanitarnej), uzgadnianie (głównych założeń wydatkowania środków na ODA), opiniowanie (dotyczące bezpośredniego rządowego wsparcia w ramach pomocy humanitarnej, spójności strategii i programów rządowych z celami rozwojowymi) oraz monitorowanie (realizowania przez inne organy zadań w ramach współpracy rozwojowej). Projekt rozszerzał rolę koordynacyjną ministra spraw zagranicznych o konieczność sprawozdawania mu przez inne organy rządowe efektów swoich działań rozwojowych i humanitarnych. Listę pozostałych zadań właściwego w sprawach zagranicznych ministra rozszerzono natomiast do jedenastu, pośród nich wskazując m.in. współpracę z innymi państwami-donatorami, UE i organizacjami międzynarodowymi (także wyspecjalizowanymi czy międzynarodowymi instytucjami finansowymi), konsultowanie planowanych przedsięwzięć z właściwymi organami administracyjnymi państw-biorców, ewaluację skuteczności polskich działań, finansowanie zadań powierzanych podmiotom uczestniczącym w realizacji współpracy, działalność informacyjną i promocyjną oraz wsparcie działań z zakresu edukacji rozwojowej, a także gromadzenie i przetwarzanie informacji statystycznych w tym obszarze²⁴⁵. Co istotne, projekt uregulował również formy realizowania tych kompetencji przez ministra, zaliczając do nich: przeprowadzanie procedur konkursowych i wybór wykonawców zadań (czym, zgodnie z planem pierwotnym, zajmować miała się Polska Agencja Współpracy Rozwojowej), wsparcie inicjatyw edukacyjnych realizowanych wobec społeczeństwa polskiego, organizację szkoleń i doradztwa dla wykonawców zadań (uwzględniając również szkolenia dla wolontariuszy), działalność publikacyjną i informacyjno-promocyjną oraz wsparcie finansowo-techniczne dla polskich podmiotów (publicznych i niepublicznych) korzystających z zewnętrznego finansowania²⁴⁶. Dodatkowo, ministrowi umożliwiono powierzanie i finansowanie szczególnych zadań Polskiej Fundacji Międzynarodowej Współpracy na Rzecz Rozwoju „Fundacja Wiedzieć Jak”, a także zastrzeżono dla niego opiniowanie celowości transferów kredytowych i operacji oddłużających, podejmowanych przez ministra właściwego ds. finansów.

Bazując na katalogach zaprezentowanych w założeniach z 2010 i 2011 roku, ustawodawca w przedstawionym do dyskusji projekcie ustawy zawarł kolejną

245 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 15–17.

246 Ibidem, s. 17–18.

listę zadań właściwego do spraw zagranicznych ministra w zakresie współpracy rozwojowej. Sporządzono wówczas jedenastopunktowy, otwarty katalog kompetencji w tej dziedzinie oraz wskazano cztery możliwe formy ich realizacji. Do zadań zaliczono: koordynację współpracy (za pośrednictwem Krajowego Koordynatora Współpracy Rozwojowej, powoływanego przez ministra spośród sekretarzy lub podsekretarzy stanu w MSZ), realizację działań określonych w Planie, realizację działań z wykorzystaniem zewnętrznych instrumentów finansowych, konsultowanie przedsięwzięć z odpowiednimi organami państw rozwijających się, współpracę z innymi państwami-donatorami, UE oraz innymi organizacjami międzynarodowymi, udzielanie pomocy humanitarnej, działania z zakresu edukacji rozwojowej, działania informacyjne, nadzór nad działalnością Rady Programowej Współpracy Rozwojowej, ocenę skuteczności osiągania celów współpracy oraz gromadzenie i przetwarzanie informacji statystycznych w zakresie ODA. Wśród form wymieniono z kolei: uzgadnianie założeń wydatkowania środków, będących w dyspozycji innych organów administracyjnych, opiniowanie strategii i programów w odniesieniu do ich spójności z celami współpracy rozwojowej, współpracę z organami administracyjnymi w zakresie uczestnictwa RP w międzynarodowych organizacjach, programach i funduszach oraz monitoring działań prowadzonych przez administrację rządową w dziedzinie współpracy rozwojowej²⁴⁷. Ponadto podtrzymany został obowiązek sprawozdawania swoich działań ministrowi spraw zagranicznych przez inne organy administracyjne oraz wymóg konsultowania z nim działań kredytowych i operacji na długach państw rozwijających się, a także możliwość powierzania części zadań Fundacji²⁴⁸.

Propozycje zawarte w projekcie ustawy dotyczące zadań ministra spraw zagranicznych w zakresie współpracy rozwojowej zostały niemalże dokładnie powtórzone w finalnie uchwalonym akcie. Podkomisja nadzwyczajna i Komisja Spraw Zagranicznych, oprócz drobnych korekt redakcyjnych, postulowały usunięcie z katalogu zadań nadzoru nad działalnością Rady Programowej Współpracy Rozwojowej, dodając do niego zaś dokonywanie wpłat do stosownych budżetów międzynarodowych²⁴⁹. Kompetencje ministra nie stanowiły

247 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 5–6.

248 Ibidem, s. 4–5.

249 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji...*, s. 6; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie*

istotnego punktu dyskusji w trakcie prac parlamentarnych, przez co wyżej wskazany katalog znalazł się w Rozdziale 4 ustawy (art. 13 i 14 ustawy)²⁵⁰. Z całą pewnością ustanowienie koordynacyjnej roli ministra spraw zagranicznych w zakresie współpracy rozwojowej uznać należy za pozytywny element uchwalonego aktu, podobnie jak wskazanie pośród jego zadań oceny skuteczności osiągania wypracowanych przez program wieloletni celów²⁵¹, postulowaną przez OECD działalność z zakresu gromadzenia i przetwarzania informacji statystycznych²⁵² (niezwiązaną jednak z obowiązkiem publikacji tych danych, co zwiększyłoby transparentność działań) czy kompetencję opiniowania (choć niewiążącego) spójności innych dokumentów rządowych z celami współpracy rozwojowej²⁵³. Z drugiej jednak strony jako niewystarczający trzeba określić zapis obligujący ministra do konsultacji planowanych przedsięwzięć z odpowiednimi organami państw partnerskich. Zgodnie bowiem z ustaleniami międzynarodowymi (wynikającymi m.in. z *Deklaracji paryskiej ws. efektywności pomocy* z 2005 roku i *Agendy działań z Akry* z 2008 roku) wzmacniana powinna być własność koncepcji rozwojowych (ang. *ownership*), podobnie zresztą jak dostosowanie (ang. *alignment*) realizowanych przez donatorów działań do wypracowanych przez beneficjentów strategii (a nie odwrotnie)²⁵⁴. Jak wskazuje Grupa Zagranica: „wspomniany zapis polskiej ustawy można odczytać jako świadectwo wciąż nieco paternalistycznego myślenia o rozwoju”²⁵⁵. Za niewłaściwe uważane jest również podtrzymanie autonomii Ministerstwa Finansów

Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)..., s. 7–8.

250 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 13–14.

251 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2011. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2011, s. 39–40. Dodać jednak warto, że kwestie związane z oceną skuteczności podejmowanych działań, pomimo licznych postulatów w tym zakresie, zostały w ustawie ujęte w sposób niewystarczający. Zob. np.: P. Bagiński, *Nowy projekt założeń Ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 2.

252 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 25.

253 Przeciwne stanowisko w tym zakresie prezentuje Grupa Zagranica, podkreślająca pominięcie kwestii spójności polityk na rzecz rozwoju przez ustawę. Por.: Grupa Zagranica, *Ustawa o współpracy rozwojowej. Zmarnowana szansa czy otwarcie na nową jakość...*, s. 2; Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2010...*, s. 42.

254 *Paris Declaration on Aid Effectiveness*, Second High Level Forum on Aid Effectiveness, 28.02-02.03.2005, Paris, France, s. 3–5; *Accra Agenda for Action*, Third High Level Forum on Aid Effectiveness, 03-04.09.2008, Accra, Ghana, s. 2–3.

255 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2010...*, s. 40.

w odniesieniu do decydowania o udzielaniu kredytów i pożyczek państwom rozwijającym się oraz redukowaniu i konwersji ich zadłużenia²⁵⁶ – w tym zakresie minister właściwy ds. zagranicznych jedynie opiniuje celowość tego rodzaju działań, opinia ta nie ma jednak charakteru wiążącego. Za niezasadne i sprzeczne z międzynarodowymi wytycznymi uznać trzeba także pominięcie kwestii ewaluacji współpracy rozwojowej²⁵⁷.

Warto także podkreślić, że intencją ustawodawcy było ustanowienie dychoomicznego, instytucjonalnego podziału funkcji w zakresie współpracy rozwojowej na programową i wykonawczą. Zgodnie z tą koncepcją za kształtowanie polityki rozwojowej odpowiedzialny miał być minister spraw zagranicznych, a za działalność wdrożeniowo-operacyjną odrębny podmiot, pierwotnie Polska Agencja Współpracy Rozwojowej²⁵⁸. Biorąc jednak pod uwagę decyzję o rezygnacji z powoływania Agencji oraz przekazanie jedynie części projektowanych dla niej zadań Fundacji, jak wskazano wcześniej, stwierdzić należy, że porządku takiego nie udało się uchwalić, a właściwy minister – oprócz kompetencji z zakresu wypracowywania założeń politycznych w ramach współpracy rozwojowej, odpowiedzialny jest także za realizację zadań, m.in. poprzez finansowanie działań powierzonych innym uczestnikom tego systemu (choć zadanie to wykonuje za pośrednictwem właściwego departamentu w swoim resorcie – Departamentu Współpracy Rozwojowej²⁵⁹).

256 Ibidem, s. 40–41; Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2011...*, s. 30.

257 Grupa Zagranica, *Ustawa o współpracy rozwojowej. Zmarnowana szansa czy otwarcie na nową jakość...*, s. 2.

258 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 10.

259 Departament Współpracy Rozwojowej (DWR), działający w ramach Ministerstwa Spraw Zagranicznych od 2005 roku, w porozumieniu z Radą Programową Współpracy Rozwojowej odpowiedzialny jest za kształtowanie i koordynowanie programu polskiej pomocy. Przed 2005 rokiem zadania te realizował Wydział Współpracy Rozwojowej w Departamencie Systemu Narodów Zjednoczonych i Problemów Globalnych. Do zadań jednostki należy m.in. sporządzanie planów wydatkowania rezerwy celowej na współpracę rozwojową, opracowywanie materiałów informacyjnych, programowanie, koordynowanie i ocenianie działalności placówek zagranicznych RP w tym obszarze, współpraca z partnerami zewnętrznymi (ośrodkami naukowymi, partnerami społecznymi, środowiskiem pozarządowym) czy organizowanie otwartych konkursów dotacyjnych. Warto odnotować, iż 1 stycznia 2010 roku powołany został Departament Wdrażania Programów Rozwojowych (DWPR), w którego kompetencjach znajdowało się m.in. przeprowadzanie procedur konkursowych, zawieranie umów z partnerami czy monitorowanie przedsięwzięć powierzanych do realizacji podmiotom zewnętrznym.

2.3.6. Rada Programowa Współpracy Rozwojowej jako organ opiniotwórczo-doradczy

Przyczynkiem do wzmożonej dyskusji stała się również propozycja powołania Rady Programowej Współpracy Rozwojowej, która pojawiła się już w *Projekcie założeń* z 2010 roku. Zgodnie z tymi założeniami Rada miała zostać utworzona przy właściwym ministrze w charakterze organu opiniotwórczo-doradczego i pomocniczego oraz składać się z co najmniej pięciu, ale nie więcej niż siedmiu członków (razem ze swoim przewodniczącym, Krajowym Koordynatorem Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej; w jej składzie znajdować mieli się przedstawiciele zainteresowanych pomocą rozwojową resortów oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych), pełniących swoje funkcje w trakcie trzyletniej kadencji. Do głównych zadań Rady zaliczono opiniowanie wszelkich dokumentów regulujących działania rozwojowe (w tym: strategii i programów, projektów rocznych planów działania, projektów planów finansowych oraz sprawozdań z ich realizacji), proponowanie priorytetów tematycznych i geograficznych współpracy, a także wsparcie działań na rzecz zapewniania spójności wykonywanych zadań i włączania w nie partnerów społecznych²⁶⁰. Sposoby wyboru składu Rady oraz reguły jej procedowania miały zostać dookreślone w drodze rozporządzenia wydanego przez ministra spraw zagranicznych, niemniej już w trakcie konsultacji społecznych pojawił się postulat silnej reprezentacji w tym organie środowiska pozarządowego, posiadającego doświadczenie w działaniach współpracy na rzecz rozwoju²⁶¹.

Ten wniosek został zaledwie częściowo uwzględniony przez kolejny *Projekt założeń* – w składzie poszerzonej Rady znajdować miało się już 13 członków, spośród których jednak zaledwie jeden mandat przypisać miał przedstawicielowi organizacji pozarządowych i jeden przedstawicielowi organizacji pracodawców, zapraszanych do pracy w Radzie przez ministra spraw zagranicznych. Pozostali członkowie mieli być delegatami właściwych ministrów (ośmiu członków) powoływanymi przez ministra spraw zagranicznych, oraz wybieranymi przez Marszałków Sejmu i Senatu (dwóch członków, jeden poseł i jeden senator),

10 lipca 2012 roku DWPR został jednak włączony do Departamentu Współpracy Rozwojowej, celem zapewnienia większej skuteczności i spójności działań.

260 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 18.

261 Podsumowanie konsultacji społecznych...

a Radzie przewodniczyć miał Krajowy Koordynator Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej. *Projekt założeń* z 2011 roku wskazał już kilka zasad funkcjonowania Rady (zwoływanie posiedzeń Rady przez jej przewodniczącego lub po wniosku przynajmniej dwóch członków, obsługa Rady przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, brak wynagrodzenia za uczestnictwo w posiedzeniach), a także wyliczył jej cztery kompetencje: opiniowanie programów i planów, opiniowanie rocznych sprawozdań z realizowania działań, proponowanie priorytetów tematycznych i geograficznych oraz opiniowanie dokumentów rządowych związanych ze współpracą rozwojową w odniesieniu do spójności ich wdrażania²⁶². Przywołane w *Projekcie założeń* postanowienia zostały niemalże wprost przeniesione do zaprezentowanego *Projektu ustawy*, dotyczyły one już Rady jako organu wyłącznie opiniodawczo-doradczego, a nie – jak wskazano pierwotnie – również pomocniczego, działającego przy ministrze spraw zagranicznych, podczas trzyletnich kadencji. Utrzymano propozycję trzynastoosobowej Rady, z Krajowym Koordynatorem jako przewodniczącym i szeroką reprezentacją poszczególnych resortów (ponownie ośmiu członków) oraz znacznie skromniejszym przedstawicielstwem parlamentu (dwóch członków) i środowiska niepublicznego (po jednym członku wywodzącym się ze środowiska organizacji pozarządowych i organizacji pracodawców, powoływanych i odwoływanych na wniosek ministra spraw zagranicznych). W odniesieniu do działalności Rady wskazano, że proceduje ona w oparciu o przyjmowany przez siebie regulamin, posiedzenia zwoływać może jej przewodniczący (mogą się one też odbywać na wniosek co najmniej dwóch jej członków), obsługę administracyjną zapewniać miał resort spraw zagranicznych, z jego budżetu również pokrywane miały być koszty funkcjonowania organu (w tym także koszty uczestnictwa w posiedzeniach; wynagrodzenia za udział w pracach nie zostały przewidziane). Zredagowano także nieco zakres zadań Rady, w pierwszej kolejności wyliczając prezentowanie propozycji związanych z celami geograficznymi i tematycznymi współpracy rozwojowej, a dalej opiniowanie programów, planów, sprawozdań rocznych oraz wszelkich dokumentów rządowych związanych ze współpracą rozwojową²⁶³.

Celowość utworzenia Rady Programowej w trakcie prac legislacyjnych Krzysztof Stanowski, podsekretarz stanu w MSZ, tłumaczył koniecznością

262 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 19–20.

263 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 6–7.

zwiększenia kompatybilności współpracy rozwojowej z polityką zagraniczną RP oraz umocnienia jej jako elementu tejże polityki²⁶⁴. Ta argumentacja – mimo że akcentująca instrumentalne podejście do współpracy rozwojowej – nie wzbudziła szczególnego zainteresowania deputowanych, którzy w pierwszej kolejności zajęli się wydłużeniem kadencji Rady (z trzech do czterech lat) i drobnymi korektami proceduralnymi (zwoływanie posiedzeń organu na wniosek co najmniej czterech, a nie dwóch jego członków)²⁶⁵, a następnie rozszerzeniem składu Rady²⁶⁶.

Celem zagwarantowania szerokiej reprezentacji różnych środowisk Komisja Spraw Zagranicznych zaproponowała skład dwudziestojednosobowy, z Krajowym Koordynatorem Współpracy Rozwojowej jako przewodniczącym, dziesięcioma przedstawicielami resortów (delegatami ministrów właściwych ds. finansów publicznych, gospodarki, spraw wewnętrznych, środowiska, szkolnictwa wyższego, zdrowia, oświaty i wychowania, rozwoju regionalnego, zabezpieczenia społecznego i rolnictwa, powoływanymi przez ministra spraw zagranicznych na wniosek właściwych podmiotów), czterema reprezentantami parlamentu (trzema posłami i senatorem wybieranymi odpowiednio przez Marszałków Sejmu i Senatu), czterema przedstawicielami organizacji pozarządowych, przedstawicielem organizacji pracodawców oraz przedstawicielem środowiska naukowego (powoływanymi przez ministra spraw zagranicznych)²⁶⁷. W takim kształcie i na wcześniej opisanych zasadach²⁶⁸ ustawowo utworzona została opiniotwórczo-doradcza Rada Programowa Współpracy Rozwojowej

264 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 234)...*, s. 4.

265 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji...*, s. 7–8.

266 Zob. np.: Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)...*, s. 5, 25.

267 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)...*, s. 9.

268 Pierwszą uchwałą Rady było przyjęcie, zatwierdzonego przez ministra spraw zagranicznych (Radosława Sikorskiego), regulaminu działania, określającego jej tryb pracy, m.in. zadania przewodniczącego, zasady zwoływania posiedzeń i ich protokołowania czy też kwestie związane z ustanawianiem pełnomocnictw członków. Rada Programowa Współpracy Rozwojowej, *Regulamin działania Rady Programowej Współpracy Rozwojowej ustanowionej przy Ministrze Spraw Zagranicznych*, 01.03.2012, [Polskapomoc.gov.pl](http://polskapomoc.gov.pl), <https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Rada%20Programowa/Regulamin%20Rady.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

(art. 15–19 ustawy)²⁶⁹, którą w 2016 roku (w związku z nowelą ustawy o działaniach administracji rządowej) rozszerzono do dwudziestu trzech członków, uwzględniając również reprezentantów ministrów właściwych ds. energii oraz gospodarki złożami kopalin²⁷⁰. Warto także wspomnieć, że w 2013 roku podjęto próbę ingerencji w zakres zadań tego organu, postulując, by opiniowała ona – prócz projektów Programu i Planu oraz rocznych sprawozdań z realizacji zadań – jedynie dokumenty rządowe związane ze współpracą rozwojową posiadające „szczególne znaczenie”²⁷¹. Poseł Tadeusz Iwiński na forum Komisji Spraw Zagranicznych wskazywał wówczas, że „jest to oczywiste zawężenie tematyczne i obniżenie roli Rady. Otwiera furtkę do woluntarystycznego traktowania opinii czy stanowiska Rady. Akcent zostaje przesunięty na uznaniowość MSZ. To MSZ będzie decydowało, czy dana sprawa ma specjalne znaczenie, czy nie. [...] To jest antydemokratyczna poprawka”²⁷². Propozycja ta została w toku dalszych prac wycofana.

W latach 2012–2019 Rada Programowa odbyła siedemnaście posiedzeń (obradowała dwukrotnie w trakcie każdego roku, z wyjątkiem roku 2014, kiedy to odbyły się trzy spotkania), przyjmując wówczas dwadzieścia cztery uchwały, ograniczające się głównie do pozytywnego opiniowania prezentowanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych projektów dokumentów strategicznych (wieloletnich programów i corocznych planów) oraz sprawozdań z realizacji zadań z zakresu współpracy rozwojowej przez organy administracji rządowej²⁷³. Wobec niewielkiego włączenia organu w proces kształtowania polskiej polityki rozwojowej (taką kompetencję Radzie przyznała ustawa), jego potencjał uznać można za niewykorzystany, a funkcję doradczą – za nierealizowaną²⁷⁴. Pomimo fasadowego charakteru Rady, docenić należy jednak wartość systematycznego informowania pozostałych resortów o wypracowanych przez MSZ założeniach

269 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 15–19.

270 Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o zmianie ustawy o działaniach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw..., art. 24.

271 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476)*...

272 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 89) z dnia 10 lipca 2013 r. ...*, s. 6.

273 Zob. szerzej: *Rada Programowa Współpracy Rozwojowej*, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Rada,Programowa,Wspolpracy,Rozwojowej,1351.html> [dostęp: 29.07.2021].

274 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2016*, Warszawa 2016, s. 25–26.

współpracy rozwojowej, jako że w realizację działań zaangażowane są również inne organy administracji rządowej, a także włączenie w ten proces przedstawicieli środowiska pozarządowego²⁷⁵.

2.3.7. Zasady realizacji polskiej współpracy rozwojowej

Szczególnym celem, którego osiągnięcie miało zostać umożliwione dzięki uchwaleniu stosownej ustawy, było precyzyjne określenie zasad realizacji polskiej współpracy rozwojowej, co oddziaływałoby pozytywnie na zwiększanie ciągłości, trwałości oraz skuteczności prowadzonych działań. Główne priorytety oraz kierunki geograficzne i koncentrację tematyczną w dość ogólny sposób wskazywała bowiem jedynie przyjęta w 2003 roku przez Radę Ministrów *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju*, nie rozwiązując jednocześnie wielu problemów, z którymi spotykały się podmioty uczestniczące w wykonywaniu zadań z tego zakresu (m.in. z niemożnością prowadzenia działań wieloletnich, brakiem transparentnych reguł finansowania projektów czy trudnościami we współfinansowaniu działań przez podmioty zewnętrzne, np. organizacje międzynarodowe).

Niewiele rozstrzygnięć w tym obszarze zaproponował pierwszy z charakteryzowanych projektów założeń, widzący w utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej – potencjalnie rzeczywistego wykonawcę i operatora działań – regulację kompleksową w zakresie zasad realizacji i organizacji współpracy rozwojowej. *Projekt założeń* z 2010 roku dosyć lakonicznie przedstawił jedynie reguły sporządzania i przyjmowania właściwych strategii i programów. Wymienił więc: wieloletnią strategię współpracy rozwojowej (sporządzaną i przedkładaną przez ministra spraw zagranicznych i uchwalaną przez Radę Ministrów co pięć lat, ewentualnie zaktualizowaną strategię wcześniejszą, artykułującą cele i priorytety geograficzne i tematyczne współpracy rozwojowej, podlegającą przynajmniej jednemu przeglądowi okresowemu), średniookresowe strategie

275 Podkreślić trzeba, iż członkowie RPWP reprezentujący sektor pozarządowy (oraz środowisko naukowe) wybierani są w drodze konsultacji społecznych. Zob. np.: *Konsultacje w sprawie kandydatów na członków Rady Programowej Współpracy Rozwojowej*, 18.01.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,w,sprawie,kandydatow,na,czlonkow,Rady,Programowej,Wspolpracy,Rozwojowej,1332.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Konsultacje w sprawie wyłonienia członków Rady Programowej Współpracy Rozwojowej drugiej kadencji*, 22.12.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,w,sprawie,wylonienia,czlonkow,Rady,Programowej,Wspolpracy,Rozwojowej,drugiej,kadencji,2424.html> [dostęp: 29.07.2021].

współpracy rozwojowej dla poszczególnych krajów, regionów lub obszarów tematycznych (określające zasady współpracy z danym państwem partnerskim lub w odniesieniu do konkretnego sektora, opracowane przez ministra spraw zagranicznych na bazie strategii wieloletniej, uwzględniające przedstawione przez Agencję raporty z realizacji zadań, skonsultowane z Agencją i Radą) oraz roczne programy współpracy rozwojowej (przygotowywane przez komórki właściwe ds. współpracy rozwojowej w MSZ, na podstawie strategii wieloletnich i średniookresowych, konsultowane z Radą i Agencją, precyzujące kierunki geograficzne i tematyczne współpracy rozwojowej, formy realizacji działań i wysokość alokowanych na nie środków)²⁷⁶. Organizacje pozarządowe uczestniczące w konsultacjach społecznych zwróciły jednak uwagę na niedostateczny poziom uzgadniania strategii i programów przede wszystkim z beneficjentami działań, a także brak precyzji w scharakteryzowaniu procesu konsultacji wewnętrznych²⁷⁷.

Kolejny *Projekt założeń* wskazał już jedynie dwa typy dokumentów bazowych: programy wieloletnie i plany współpracy rozwojowej. Program wieloletni scharakteryzowano analogicznie do wcześniej zaproponowanych wieloletnich strategii, dodając elementy strategii średniookresowych dla poszczególnych krajów priorytetowych oraz sektorów. Odpowiadając na postulaty środowiska pozarządowego, założono dla tego typu dokumentu przeprowadzenie konsultacji społecznych oraz uzgodnień międzyresortowych. Zwrócono również uwagę na konieczność zapewnienia strategii spójności z innymi strategiami lub programami rządowymi (w tym m.in. z Wieloletnim Planem Finansowym Państwa). Na podstawie programu wieloletniego tworzony miał być przez resort spraw zagranicznych plan współpracy rozwojowej, obejmujący dwuletnie cykle. Plan, skonsultowany z Radą, obejmować miał (podobnie jak wcześniej proponowane roczne programy) priorytety geograficzne i tematyczne oraz formy i alokacje przeznaczone na działania z zakresu współpracy rozwojowej, realizowane w trakcie dwóch lat. Za realizację planu oraz sprawozdanie jego efektów przed Radą Ministrów odpowiedzialny miał być minister spraw zagranicznych²⁷⁸.

276 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 19.

277 *Podsumowanie konsultacji społecznych...*

278 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 20.

Te zresztą założenia zostały zaprezentowane również poprzez zapisy przedłożonego projektu ustawy, który wskazał na dwa dokumenty programowe polskiej współpracy rozwojowej: przynajmniej pięcioletnie programy wieloletnie (definiujące cele oraz priorytety geograficzne i tematyczne współpracy rozwojowej, w tym pomocy rozwojowej i humanitarnej oraz edukacji rozwojowej, opracowywane przez ministra spraw zagranicznych, konsultowane społecznie i przyjmowane oraz aktualizowane przez Radę Ministrów, poddawane przynajmniej jednemu przeglądowi okresowemu) oraz dwuletnie plany współpracy rozwojowej (sporządzane przez ministra na podstawie programu, artykułujące zadania, formy i dostępne współpracy rozwojowej środki finansowe). Projekt w tym obszarze odwoływał się również do kompetencji ministra spraw zagranicznych, tj. uzgadniania założeń wydatkowania środków przez inne organy administracji rządowej prowadzące działania z zakresu współpracy rozwojowej (i otrzymywania sprawozdań z efektów realizacji działań), opiniowania celowości podejmowania działań kredytowych i operacji na długach przez ministra właściwego ds. finansów publicznych, wyłaniania podmiotów realizujących zadania w drodze otwartego konkursu ofert (lub z jego pominięciem w przypadku udzielania pomocy humanitarnej lub działań podejmowanych przez Fundację „Wiedzieć Jak”).

Zaprezentowany dokument odniósł się także do kwestii finansowania projektów wieloletnich, wskazując, że ich realizacja oparta będzie na umowie zawartej na czas przekraczający rok budżetowy, jednak z zastrzeżeniem ograniczenia możliwości powstawania zobowiązań wynikających z jej wykonania „do wysokości znajdującej pokrycie w planach finansowych na dany rok budżetowy podmiotu zlecającego zadania z zakresu współpracy rozwojowej”²⁷⁹. Już zaproponowanie takiego rozwiązania stanowiło istotny krok w zakresie umożliwienia wykonawcom realizacji działań o długofalowym charakterze. Dotychczas bowiem zadania z zakresu współpracy rozwojowej finansowane były głównie na podstawie procedury reżimu rezerwy celowej budżetu²⁸⁰, oznaczającej

279 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 3–5.

280 Z rezerwy celowej będącej w dyspozycji Ministerstwa Spraw Zagranicznych finansowane były zarówno działania z zakresu pomocy dwustronnej (szczególnie w formie projektowej, realizowanej m.in. przez administrację rządową, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe czy placówki dyplomatyczne), jak i pomocy wielostronnej (tj. wpłaty do budżetu UE oraz wpłaty na rzecz innych organizacji międzynarodowych). Współpraca rozwojowa przed 2012 rokiem była finansowana również ze środków uruchamianych przez inne organy administracji rządowej (pochodzące ze środków własnych resortów lub z rezerwy

każdorazowe i sformalizowane wnioski ministra spraw zagranicznych do ministra finansów publicznych o uruchomienie środków z rezerwy, co skutkowało długotrwałym procesem przyznawania dofinansowania (najpóźniej do 15 października), krótkotrwałą możliwością wydatkowania tychże (do 31 grudnia) oraz obowiązkiem zatwierdzania wszelkich przesunięć w kosztorysach przez obydwu ministrów²⁸¹. Jak wskazywała Janina Ochojska-Okońska: „w praktyce brak ustawy oznacza niemożność podejmowania przez organizacje pozarządowe długofalowych działań pomocowych, ograniczenie zakresu działań i celów (wielu ważnych, potrzebnych beneficjentom, projektów nie można zrealizować ze względu na ograniczenia czasowe)”²⁸². Zgodnie z nową koncepcją źródłem finansowania zadań w ramach współpracy rozwojowej miał być zarówno budżet państwa skierowany na sprawy zagraniczne (zapewnienie środków na projekty wieloletnie wyłaniane w otwartych konkursach ofert organizowanych przez MSZ), jak i rezerwa celowa budżetu (na przedsięwzięcia podejmowane przez inne jednostki sektora finansów publicznych i placówki dyplomatyczne oraz projekty zaplanowane na okres nieprzekraczający roku budżetowego)²⁸³.

Planowanie wieloletnie, a co za tym idzie – również możliwość wieloletniego działania, pozytywnie zaopiniowało Biuro Analiz Sejmowych, podkreślając, że dotychczasowy stan prawny powodował realizację dużej liczby małych projektów, „co nie przekłada się ani na duże i długoterminowe efekty podejmowanych działań, ani na efektywne wykorzystanie dostępnych środków finansowych”²⁸⁴. Niemniej oceny polityków uczestniczących w procesie legislacyjnym w tej kwestii były spolaryzowane – od uznawania tego rozwiązania za satysfakcjonującą

celowej), przede wszystkim przez Ministerstwo Finansów (pomoc finansowa), Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (programy stypendialne), Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Zdrowia czy Ministerstwo Edukacji Narodowej. Zob. np. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007*, Warszawa 2008, s. 12–13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010*, Warszawa 2011, s. 9.

281 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 7.

282 J. Ochojska-Okońska, *Pomagajmy efektywnie i racjonalnie*, 15.10.2009, Rp.pl, <https://www.rp.pl/artykul/378017-Pomagajmy-efektywnie-i-racjonalnie.html> [dostęp: 29.07.2021].

283 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 22.

284 A. Zygierewicz, *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej – druk 4469...*, s. 6.

odpowiedź na postulaty środowiska pozarządowego (takie stanowisko prezentował poseł Tadeusz Iwiński, SLD), aż po określenie zaproponowanego zapisu dotyczącego finansowania projektów jako „zapisu fikcyjnego” (w ten sposób wypowiadał się poseł Adam Lipiński, PiS)²⁸⁵.

W odniesieniu do zasad organizacyjnych polskiej współpracy rozwojowej podkomisja nadzwyczajna, a następnie Komisja Spraw Zagranicznych proponowały wprowadzenie wieloletnich programów współpracy obejmujących czteroletnią perspektywę czasową (zrównując okres ich obowiązywania z wymiarem kadencji Rady Programowej Współpracy Rozwojowej), bez obowiązkowego przeprowadzania ich przeglądów okresowych²⁸⁶. Ponadto na forum Komisji pojawił się wniosek (posta T. Iwińskiego) o uwzględnienie w realizowaniu programów i planów ustaleń organizacji międzynarodowych oraz regulacji unijnych. Wobec pewnych wątpliwości natury terminologicznej, postulat ten nie został uwzględniony przez Komisję²⁸⁷, poprawka została jednak wniesiona przez posła ponownie w trakcie posiedzenia Sejmu i zyskała akceptację podczas kolejnego posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych²⁸⁸.

Ostatecznie, w art. 5–12 ustawy, dokument określił zasady realizacji polskiej współpracy na rzecz rozwoju. *Novum* w tym zakresie stanowi obowiązek ustalania *Wieloletniego programu współpracy rozwojowej* (Programu), obejmującego co najmniej czteroletnią perspektywę czasową. Dokument zawierać musi cele i priorytety realizowanej współpracy na rzecz rozwoju (w tym: pomocy rozwojowej, pomocy humanitarnej oraz edukacji globalnej), wraz z uwzględnieniem ustaleń organizacji międzynarodowych i regulacji Unii Europejskiej w tym zakresie. Odpowiedzialność za opracowanie projektu programu ponosi minister

285 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)*..., s. 332, 333.

286 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji*..., s. 4–5; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)*..., s. 3.

287 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)*..., s. 6, 10–12.

288 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 214; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Dodatkowe sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)*..., s. 2.

właściwy do spraw zagranicznych. Projekt, po udostępnieniu w Biuletynie Informacji Publicznej MSZ, podlega konsultacjom społecznym. W kolejnym etapie jest przedstawiany Radzie Ministrów, a finalnie – przyjmowany i aktualizowany przez nią w drodze uchwały. Wieloletni program stanowi podstawę corocznego (a nie, jak wcześniej planowano, na okres dwóch lat²⁸⁹) opracowywania *Planu współpracy rozwojowej* (Planu), który określa przede wszystkim zadania, formy i wysokość środków skierowanych na zadania z zakresu współpracy rozwojowej. Odpowiedzialność za przygotowanie planu również spoczywa na ministrze spraw zagranicznych. Plany udostępniane są na stronach internetowych oraz w Biuletynie Informacji Publicznej MSZ²⁹⁰. Wprowadzenie planowania wieloletniego ocenić należy pozytywnie, jako działanie zwiększające spójność podejmowanych przedsięwzięć. Dodać należy, że w 2013 roku podjęto jednak próbę ograniczenia zakresu treściowego programu wieloletniego, jedynie do określania przez niego celów i priorytetów pomocy rozwojowej, argumentując takie działanie niemożnością wieloletniego zaprogramowania pomocy humanitarnej oraz brakiem potrzeby wyznaczania precyzyjnych priorytetów w obszarze podnoszenia świadomości Polaków nt. państw globalnego Południa i globalnej Północy. Brak precyzji w sposobie sformułowania tego wniosku został zauważony przez Biuro Analiz Sejmowych, a przez część posłów obradujących w Komisji Spraw Zagranicznych propozycja ta uznana została za niepotrzebną i niezasadną. Ostatecznie inicjatorzy noweli wycofali się z tejże poprawki jeszcze w trakcie prac Komisji²⁹¹.

Pomimo zaprezentowanego w 2010 roku założenia oraz już wcześniej pojawiających się rekomendacji ze strony środowiska pozarządowego²⁹², ustawa-

289 Zmiana okresu planowania z dwóch lat do jednego roku była postulowana przez Senat RP i, mimo braku przychylności Komisji Spraw Zagranicznych, zyskała akceptację Sejmu. Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2011 r. w sprawie ustawy o współpracy rozwojowej...*

290 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 5–7.

291 Zob.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej* (druk nr 1476). *Uzasadnienie*, 24.05.2013; M. Szydło, *Opinia prawna o projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej* (druk sejmowy nr 1476)..., s. 10–11; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej* (druk nr 1476), druk nr 1561..., s. 2.

292 Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2007...*, s. 41; Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2008...*, s. 50; Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Zgodność projektu programu polskiej pomocy na 2009 rok z Programem Działań z Akry (AAA)*, Warszawa 2008, s. 2.

dawca nie uznał za zasadne włączenia do finalnej wersji aktu obowiązku sporządzania średniookresowych strategii skoncentrowanych na poszczególnych państwach priorytetowych polskiej współpracy, skonsultowanych z beneficjentami działań. Zaniechanie tego działania prowadzi nie tylko do zmniejszenia skuteczności realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej²⁹³, lecz jest także wyrazem zignorowania podjętych zobowiązań międzynarodowych w zakresie zwiększania koordynacji oraz przewidywalności wdrażanych strategii, wynikających m.in. z *Deklaracji paryskiej ws. efektywności pomocy* z 2005 roku oraz *Agendy działań z Akry* z 2008 roku²⁹⁴.

Ustawa wskazuje także ogólne zasady wydatkowania oraz rozliczania środków alokowanych na działania z zakresu współpracy rozwojowej, z uwzględnieniem podmiotów uczestniczących w realizacji tych działań. Organy administracji rządowej są w tym kontekście zobowiązane do uzgadniania założeń wydatkowania środków będących w ich dyspozycji z ministrem spraw zagranicznych. Niezbędne jest także coroczne przygotowywanie oraz przekazywanie ministrowi sprawozdania z wykonania tychże zadań, wraz ze wskazaniem przedsięwzięć, które zostały sfinansowane wyłącznie z publicznych środków²⁹⁵. Minister właściwy do spraw finansów publicznych, odpowiedzialny za współpracę rozwojową w formie udzielania kredytów i pożyczek oraz redukcji i konwersji zadłużenia państw rozwijających się, swoje zadania może wykonywać po zaopiniowaniu przez ministra spraw zagranicznych w odniesieniu do ich celowości i zgodności z założonymi celami programów wieloletnich²⁹⁶.

Podmioty prowadzące działalność pożytku publicznego oraz przedsiębiorcy do uczestnictwa we współpracy rozwojowej wybierani są, co do zasady, poprzez organizowane przez ministra spraw zagranicznych otwarte konkursy ofert (zgodnie z przepisami *Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*) lub przez postępowania o udzielenie zamówienia publicznego (zgodnie z przepisami *Ustawy z dnia 29 stycznia 2004 roku – Prawo zamówień publicznych*). Podkreślić należy, że pierwotnie odpowiedzialność za przeprowadzanie otwartych konkursów oraz wybór wykonawców zadań

293 Zob. np. K. Kochanowicz, *Krajowe programy pomocy rozwojowej: narzędzia zwiększania skuteczności polskiej współpracy rozwojowej*, Minorityrights.org, www.minorityrights.org/download.php?id=1097 [dostęp: 29.07.2021].

294 Por.: *Paris Declaration on Aid Effectiveness...*, s. 3–4; *Accra Agenda for Action...*, s. 6.

295 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...*, art. 8, 11.

296 *Ibidem*, art. 9.

spoczywać miała na Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej²⁹⁷. W uzasadnionych przypadkach (ochrony życia lub zdrowia ludzkiego) realizacja zadań z zakresu pomocy humanitarnej może zostać zlecona przez ministra spraw zagranicznych z pominięciem procedury konkursowej²⁹⁸. Rozwiązanie to uznać należy za korzystne, przede wszystkim ze względu na umożliwienie sprawnego i elastycznego działania, niezbędnego w kontekście specyfiki pomocy humanitarnej, szczególnie w przypadku reagowania na nagłe kryzysy²⁹⁹.

W ustawie uwzględniono również, jak wcześniej wskazano, możliwość kontraktowania działań w okresach dłuższych niż rok budżetowy, z zastrzeżeniem ograniczenia możliwości tworzenia finansowych zobowiązań ponad plany podmiotów zlecających zadania³⁰⁰. Taki zapis – mimo że wskazujący na świadomość ustawodawcy problemów wynikających z niemożności realizowania przez podmioty wykonawcze projektów wieloletnich³⁰¹ i stanowiący swego rodzaju krok naprzód – uznać należy jednak za niewystarczający³⁰². Z punktu widzenia organizacji pozarządowych oznacza on bowiem konieczność takiego zaprojektowania swoich długofalowych przedsięwzięć (ich działań, celów, wskaźników, wydatków), by możliwe było ich rozliczenie oraz ewaluowanie w okresach rocznych, jako że pomimo zawartej z Ministerstwem Spraw Zagranicznych umowy o wykonaniu zadania, na mocy ustawy nie znajduje się w niej gwarancja o przyznaniu dotacji w kolejnym roku³⁰³. Pomimo szerokiego spektrum mechanizmów stosowanych w tej kwestii przez inne państwa-donatorów, zaleceń OECD w sprawie utworzenia wyodrębnionej na ODA rezerwy budżetu³⁰⁴ czy nawet dostępności krajowych rozwiązań (np. promes stosowanych przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego), prowadzenie przez

297 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 22.

298 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 10.

299 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2010...*, s. 39–40.

300 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 12.

301 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 13.

302 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2010...*, s. 41–42.

303 Prowadzi to m.in. do ograniczania faz przygotowawczych projektu, polegających np. na opracowywaniu materiałów eksperckich czy prowadzenia badań w miejscu realizacji projektu. Zob.: Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2016. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2016, s. 34.

304 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 20.

polские organizacje skutecznych projektów wieloletnich w praktyce pozostaje niemożliwe. Przyczyną tego stanu jest dalsza fragmentaryzacja środków skierowanych na współpracę rozwojową. Co prawda dzięki ustawie zwiększony został budżet Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a część działań finansowana jest z budżetów innych resortów (w tym większość przez Ministerstwo Finansów), dużą rolę w dalszym ciągu odgrywa korzystanie z rezerw budżetowych (celowej, ogólnej i innych; przeznaczonych zarówno na finansowanie programów wieloletnich³⁰⁵, jak i np. pomoc humanitarną)³⁰⁶. Istotne jest jednak to, że wszystkie te środki, jako finanse publiczne, rozliczane są w ujęciu rocznym.

2.4. Prawne uwarunkowania współpracy rozwojowej Polski

Przyjęta w 2011 roku ustawa w sześciu rozdziałach i zaledwie dwudziestu czterech artykułach ukonstytuowała polski system współpracy rozwojowej, wskazując przede wszystkim: definicję współpracy rozwojowej (art. 2), jej uczestników (art. 3), formy (art. 4) i zasady jej realizacji (art. 5–12), zadania ministra spraw zagranicznych w zakresie współpracy rozwojowej (art. 13–14) oraz Radę Programową Współpracy Rozwojowej jako organ opiniodawczo-doradczy (art. 15–19). Istotnym elementem prac deputowanych było wypracowanie w tym obszarze trójstronnego modelu współpracy, włączającego stronę rządową, parlamentarną i ekspercką (szczególnie poprzez zabezpieczenie wymiaru parlamentarnego współpracy rozwojowej). Co prawda postulat utworzenia stałej podkomisji do spraw pomocy rozwojowej nie został zrealizowany³⁰⁷, niemniej udział posłów został uwzględniony przede wszystkim w sposobie powoływania członków Rady Fundacji (posłowie i senatorowie powoływani przez ministra w porozumieniu

305 OECD zwraca uwagę na fakt, iż wydzielona rezerwa celowa na implementację wieloletnich programów i działań realizowanych w państwach priorytetowych, stanowi zaledwie 1/3 nakładów bilateralnej współpracy rozwojowej. OECD, *OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017*, Paris 2017, s. 18.

306 Zob. np. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018, s. 11.

307 Taki wniosek został zgłoszony w trakcie posiedzenia komisji nadzwyczajnej powołanej na potrzeby rozpatrzenia projektu ustawy. Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)...*, s. 4. Potrzebę utworzenia takiego organu (podkomisji lub grupy parlamentarnej), który zajmowałby się nadzorem, usprawnianiem i promowaniem polskiej współpracy rozwojowej dostrzeżęło również środowisko pozarządowe. Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2009. Niezależny raport organizacji pozarządowych...*, s. 40–41.

z Marszałkami Sejmu i Senatu) oraz poprzez obowiązek przedstawiania przez Fundację rocznych sprawozdań ze swojej działalności, również komisji właściwej do spraw zagranicznych, a także w zapewnieniu posłom i senatorom reprezentacji w Radzie Programowej Współpracy Rozwojowej. Jednocześnie w tych dwóch organach (Radzie Fundacji i Radzie Programowej) zostały zagwarantowane mandaty dla osób posiadających doświadczenie w zakresie współpracy rozwojowej (przede wszystkim przedstawicieli środowiska pozarządowego). Przyjęte w tym zakresie rozwiązania wskazują, iż (mimo wcześniej opisanego niepowodzenia w ustawowym zaprowadzeniu dychotomicznego podziału funkcji w tym obszarze) udało się generalnie podzielić kompetencje pomiędzy ministra spraw zagranicznych (jako koordynatora państwowej współpracy rozwojowej, z szerokimi kompetencjami w zakresie kształtowania tejże polityki, a także odpowiedzialnością za realizację części zadań), parlament (kompetencje kontrolne i współdział, objawiający się głównie poprzez opiniowanie na forum Rady Programowej, w kształtowaniu współpracy) oraz podmioty wykonawcze (z Fundacją Solidarności Międzynarodowej na czele oraz pozostałymi uczestnikami realizującymi powierzone w ramach współpracy rozwojowej zadania, mogącymi opiniować również główne kierunki podejmowanych działań w ramach prac Rady Fundacji i Rady Programowej)³⁰⁸.

Przeprowadzone na forum parlamentu prace nad ustawą ujawniły nie tylko odmienne podejścia przedstawicieli poszczególnych grup politycznych do dyskutowanego aktu prawnego, ale także zróżnicowane rozumienie działań mieszczących się w kategorii współpracy rozwojowej. Posłowie Platformy Obywatelskiej oraz Prawa i Sprawiedliwości prezentowali zbieżne stanowisko w odniesieniu do ujmowania współpracy rozwojowej jako narzędzia polityki zagranicznej państwa, realizującego m.in. priorytety polityki wschodniej, lecz to reprezentanci tego pierwszego ugrupowania zdawali się rozumieć globalny kontekst pomocy, wiążący się z uczestnictwem Polski w międzynarodowym systemie współpracy rozwojowej i wynikające z tego obowiązki. Odmienne stanowisko deklarowali zaś członkowie Sojuszu Lewicy Demokratycznej, kładący największy nacisk na priorytety globalnej agendy rozwojowej (ponad celami polityki zagranicznej). Najwięcej obiekcji wzbudziło samo zdefiniowanie terminu *współpraca rozwojowa*, jednak kontrowersje towarzyszyły również debacie na temat wykorzystania Fundacji Solidarności Międzynarodowej (wcześniej

308 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)...*, s. 210.

Polskiej Fundacji Międzynarodowej Współpracy na Rzecz Rozwoju „Fundacja Wiedzieć Jak”) jako pozarządowego ramienia Ministerstwa Spraw Zagranicznych w realizacji zadań rozwojowych. Niemniej, podkreślić warto, że w prace legislacyjne rzeczywiście zaangażowana była relatywnie niewielka grupa posłów, pracująca wówczas w Komisji Spraw Zagranicznych (i w podkomisji nadzwyczajnej), przedstawiających stanowiska zgodne z liniami politycznymi swoich ugrupowań. Największy wkład w przygotowanie aktu wnieśli posłowie reprezentujący wówczas rządzące ugrupowanie – Platformę Obywatelską (posiadający zresztą w sejmowej komisji ds. zagranicznych najszerszą delegację). Skrajnie niewielką aktywność w tym zakresie wykazali przedstawiciele Polskiego Stronnictwa Ludowego (koalicjanta PO), ograniczając się jedynie do poparcia ustawy w trakcie głosowań³⁰⁹. Pomimo deklarowanej, ogólnej akceptacji dla ustawowej regulacji współpracy rozwojowej przez deputowanych Prawa i Sprawiedliwości, członkowie tej partii wielokrotnie wyrażali sprzeciw wobec proponowanych rozwiązań, nierzadko wykorzystując argumenty niemerytoryczne³¹⁰ i nie przedkładając rozstrzygnięć alternatywnych, co sfinalizowane zostało głosowaniem przeciwko dokumentowi. Konstruktywny wpływ na projektowane zapisy starali się z kolei wywrzeć przedstawiciele Sojuszu Lewicy Demokratycznej, którzy pomimo braku zgody z częścią ustaleń, dostrzegali konieczność przyjęcia (nawet nieidealnej) ustawy³¹¹.

309 Ibidem, s. 214–215; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VI Kadencja, *Sprawozdanie stenograficzne z 100. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 września 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 217.

310 Dla przykładu: oprócz regularnych przytyków skierowanych w stronę przedstawicieli partii rządzącej, włączając w to rozmaite podejrzenia o nepotyzm i kumoterstwo, działania realizowane w ramach polskiej współpracy rozwojowej porównywano m.in. do działalności „brygad Marriotta” po 1989 roku w Polsce, zaś (jak już wcześniej wspomniano) w nowelizacji definicji współpracy, włączającej do grona adresatów zadań społeczeństwa państw rozwijających się, widziano aferę na miarę tej związanej z nowelizacją Ustawy o radiofonii i telewizji z 2002 roku, porównując tym samym dodane sformułowanie „lub społeczeństwom” do usuniętego fragmentu „lub czasopisma”. Zob.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 213; Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 89) z dnia 10 lipca 2013 r. ...*, s. 7.

311 Poseł Tadeusz Iwiński (SLD) stwierdzał np.: „Głównym plusem tej ustawy jest to, że ona wreszcie się pojawia. Nie jest doskonała”, mimo to – składając jednocześnie wnioski mniejszości w odniesieniu do poszczególnych kwestii – deklarował poparcie swojego klubu dla tego aktu. Zob. np.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne*

Podkreślenia wymaga fakt, że nadrzędnym założeniem, któremu podporządkowane zostały prace legislacyjne, było ujmowanie współpracy rozwojowej w kategorii narzędzia zewnętrznej aktywności państwa, służącego osiągnięciu jej celów (a niejako przy okazji przyczyniającego się do zmniejszania globalnych dysproporcji rozwojowych), tj. upolitycznienie tego obszaru aktywności wbrew międzynarodowym wytycznym. Krzysztof Stanowski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, wskazywał np.: „chcielibyśmy, aby współpraca rozwojowa w znacznie większym stopniu była częścią polityki zagranicznej RP, aby nie była traktowana jako pomoc charytatywna, jako rozdawnictwo, lecz jako ważny element polskiej polityki zagranicznej”³¹². Wzmocnienie tego obszaru aktywności traktowane było jednoznacznie jako wsparcie dla realizacji krajowych interesów poprzez prowadzone działania rozwojowe. Wielokrotnie w trakcie dyskusji wspomniano o podnoszeniu pozycji i zwiększaniu wiarygodności Polski na arenie międzynarodowej³¹³, a także szansach dla gospodarki, generowanych przez zintensyfikowaną współpracę rozwojową³¹⁴. Takie podejście zostało odzwierciedlone już przez sposób zdefiniowania współpracy rozwojowej przez uchwaloną w 2011 roku ustawę, ustanawiającą prymat celów związanych ze wsparciem demokracji i transformacji (szczególnie na kierunku wschodnim) nad priorytetem redukcji luk rozwojowych, w szczególności likwidacji światowego ubóstwa. Też priorytetyzacji – zaproponowanej przez przedstawicieli Platformy Obywatelskiej, a zaakceptowanej także przez

z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)…, s. 214.

312 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 234)...*, s. 4.

313 Zob. np.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 4; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej. Uzasadnienie...*, s. 15.

314 Prognozowano przede wszystkim wsparcie konkurencyjności gospodarki oraz przedsiębiorczości, m.in. poprzez zwiększenie dostępnej puli środków krajowych i zewnętrznych na realizację zadań (w kontekście organizacji pozarządowych) oraz rozszerzenie możliwości działania w innych państwach, znajdowania zagranicznych partnerów czy powiększanie zysków i zatrudnienia w odniesieniu do sektora prywatnego. Zob. np.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 40; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 27–28; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej. Uzasadnienie...*, s. 14–15.

deputowanych Prawa i Sprawiedliwości – sprzeciwiał się wielokrotnie zwłaszcza poseł Tadeusz Iwiński (SLD), stwierdzając m.in., że „w Polsce doszło, nie chcę powiedzieć, że do patologii, ponieważ byłoby to złe określenie, ale do pewnego pomylenia celów rozwojowych”³¹⁵, polskie podejście w tym zakresie klasyfikując jednocześnie jako „kuriozalne”³¹⁶.

Jak już wcześniej wspomniano, głównym zadaniem charakteryzowanej ustawy było systemowe uregulowanie współpracy rozwojowej jako dziedziny aktywności państwa na arenie międzynarodowej. Potrzeba uchwalenia stosownego aktu prawnego wynikała m.in. z konieczności wywiązania się z podjętych zobowiązań międzynarodowych w tym zakresie (wiązących się chociażby z członkostwem w OECD czy UE), zapewnienia skuteczności realizowania coraz większej liczby zadań i wydatkowania rosnących środków finansowych³¹⁷ przeznaczanych przez Polskę na ODA oraz efektywnego stosowania tego rodzaju działalności jako instrumentu polityki zagranicznej państwa. Wymóg sporządzenia ustawy uzasadniano również tym, iż wcześniej obowiązujące reguły prawne były niewystarczające, zaś proponowane i rozważane alternatywy³¹⁸ wobec ustawy nie

315 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)...*, s. 8.

316 Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 89) z dnia 10 lipca 2013 r. ...*, s. 5. W późniejszym okresie podobne wątpliwości wyrażał też poseł Robert Biedroń, reprezentujący Ruch Palikota. Zob. np.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 27 sierpnia 2013 r. (pierwszy dzień obrad)...*, s. 74.

317 Co ważne, założono, że pula publicznych środków będzie rosła także z uwagi na konieczność wnoszenia przez organizacje pozarządowe wkładów własnych do realizowanych projektów, a także ze względu na tzw. współpracę delegowaną, umożliwiającą korzystanie z funduszy i instrumentów finansowych UE. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej...*, s. 38.

318 Wśród alternatywnych rozwiązań dla utworzenia Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej projekt wymieniał: ustanowienie państwowego funduszu celowego, powołanie państwowej jednostki budżetowej lub instytucji gospodarki budżetowej, uchwalenie programu wieloletniego, niemniej żadna z tych propozycji nie regulowałaby kwestii związanych ze współpracą rozwojową na właściwym poziomie (m.in. ze względu na dalszą niemożność realizowania działań w okresie dłuższym od roku budżetowego). Po podjęciu decyzji o nietworzeniu Agencji, to właśnie powołanie agencji wykonawczej stało się jedną z alternatyw wobec projektowanej ustawy (zapropozowane zostały również cztery wcześniej wymienione propozycje), niemniej stwierdzono, że gwarancję właściwej koordynacji zadań z zakresu współpracy rozwojowej oraz wsparcie dla zwiększania skuteczności prowadzonych działań da jedynie regulacja ustawowa. Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy*

cechowały się kompleksowością. Przeprowadzenie prac legislacyjnych w tym zakresie (niezależnie od pojawiających się w stosunku do poszczególnych zapisów zarzutów) uznać należy zatem za istotny krok na rzecz profesjonalizacji polskiej współpracy rozwojowej.

o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej..., s. 11–12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej...*, s. 8–9.

Rozdział III

Określanie tożsamości donatora: Wieloletnie programy współpracy rozwojowej

Wejście w życie *Ustawy z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej* (1 stycznia 2012 roku) rozpoczęło kolejną fazę uczestnictwa Polski w międzynarodowej współpracy rozwojowej, a znaczenie współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej państwa zaczęło rosnąć. Polska, jako donator dysponujący wreszcie kompleksowymi regulacjami prawnymi, tworzącymi ramy dla transferu pomocy, skoncentrowała się na identyfikacji własnej roli w systemie międzynarodowym oraz wykreowaniu specjalizacji geograficznej i tematycznej prowadzonych działań. Służyły temu zwłaszcza dwa wieloletnie programy, opracowane – z uwagi na ustanowiony ustawą obowiązek – przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych: *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój* oraz *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*. Założenia programów realizowane były w granicach dostępnych (rosnących, lecz wciąż niewystarczających) środków finansowych. Zasoby finansowe są zatem kolejnym, istotnym uwarunkowaniem wewnętrznym pomocowej działalności państwa, kształtującym zakres i zasięg realizowanych działań.

3.1. Wzrost znaczenia współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski

W kolejnych latach rola współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski stopniowo wzrastała, co doprowadziło m.in. do uznania jej za jeden z siedmiu *Priorytetów polskiej polityki zagranicznej 2012–2016*. Warto zauważyć, że działania w tej dziedzinie były ściśle związane z zapewnianiem państwu bezpieczeństwa oraz stabilizacją sąsiedztwa, zgodnie z założeniem – poprzez promowanie praw człowieka, rządów prawa i demokracji czy zapobieganie konfliktom¹. Podkreślono wówczas, że Polska – podobnie jak w latach wcześniejszych – zamierza

¹ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016*, Warszawa 2012, s. 6.

skoncentrować się na działaniach, w których ma największe doświadczenie, wspierających demokratyzację i transformację, zwłaszcza na obszarze państw Partnerstwa Wschodniego, a w tym celu niezbędna jest również współpraca z organizacjami pozarządowymi. Wśród zadań do wykonania w tym obszarze MSZ wskazało: rozwijanie działalności Fundacji „Wiedzieć Jak” (Fundacji Solidarności Międzynarodowej), wypracowanie konsensusu społeczno-politycznego w sprawie wielkości polskiej ODA do 2015 roku², zredefiniowanie i uzasadnienie priorytetów geograficznych współpracy, opracowanie trwałych zasad współpracy między administracją rządową i NGOs w tym obszarze, współuczestnictwo w kształtowaniu agendy demokratyzacyjnej i na rzecz promocji praw człowieka w ramach organizacji międzynarodowych³ oraz promowanie instytucji i międzynarodowych mechanizmów kontrolnych, które służą ochronie praw człowieka i podstawowych wolności obywatelskich⁴. Nadany w ten sposób kierunek (geograficzny i tematyczny), wynikający również z definicji współpracy rozwojowej wprowadzonej przez ustawę z 2011 roku, a doprecyzowany poprzez pierwszy *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015*⁵, stał się wiodącym dla polskich działań w tym obszarze w drugiej dekadzie XXI wieku. Potwierdzali go corocznie ministrowie spraw zagranicznych – Radosław Sikorski, Grzegorz Schetyna (rządy koalicji PO–PSL), Witold Waszczykowski oraz Jacek Czaputowicz (gabinety koalicji PiS–Porozumienie–SP)⁶, na forum ONZ wskazywali go prezydenci RP Bronisław

-
- 2 Istotne w tym kontekście stało się dążenie do zrealizowania zobowiązań międzynarodowych w tym zakresie, wynikających między innymi z postanowień ONZ oraz Unii Europejskiej, zgodnie z którymi Polska do 2015 roku powinna przekazywać na ODA 0,33% DNB.
 - 3 Włączenie tych kwestii do nowej, globalnej agendy rozwojowej (*post-2015*) postulował m.in. prezydent Bronisław Komorowski. Zob. np.: United Nations, *General Assembly, Sixty-ninth session, 10th plenary meeting*, 25.09.2014, New York, A/69/PV.10, s. 8.
 - 4 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016...*, s. 22–23.
 - 5 Zob. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój*, Warszawa 2012.
 - 6 Zob. np.: *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2013 roku przedstawiona przez Radosława Sikorskiego na 36. posiedzeniu Sejmu RP VII kadencji*, 20.03.2013; *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2015 roku przedstawiona przez Grzegorza Schetynę na 91. posiedzeniu Sejmu RP VII kadencji*, 23.04.2015; *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2015 roku przedstawiona przez Witolda Waszczykowskiego na 10. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji*, 29.01.2016; *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki*

Komorowski oraz Andrzej Duda⁷, został on również odzwierciedlony w drugim *Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*⁸. Nowa strategia podtrzymała również trend ograniczania liczby państw znajdujących się w grupie priorytetowych odbiorców polskiej współpracy rozwojowej oraz redukcja liczby priorytetów tematycznych w tej dziedzinie, co uznać należy za właściwe i sprzyjające osiągnięciu większej efektywności realizowanych działań oraz ich bardziej precyzyjnej specjalizacji. Podkreślić trzeba, że w tym okresie również coraz większą (choć niewystarczającą) uwagę zaczęto przywiązywać do postulatu własności koncepcji rozwojowych. „Nasze doświadczenie sugeruje, że nawet najbardziej hojna pomoc zagraniczna nie zastąpi wysiłków poczynionych wewnętrznie przez państwa. [...] Własne wysiłki i uwarunkowania – wolność i wzmocnienie pozycji jednostek, swoboda ekonomiczna i stabilność państwa – zawsze budują fundamenty” – wskazywał prezydent Bronisław Komorowski w 2013 roku⁹.

Równocześnie zwiększało się także zainteresowanie państwami pozaeuropejskimi w polskiej polityce, motywowane przede wszystkim poszukiwaniem kolejnych możliwości dla rozwoju gospodarki kraju. Przejawem tego było m.in. zainicjowanie w 2012 roku programu *Go China*, który doprowadzić miał do zmniejszenia deficytu handlowego na tym kierunku, zwiększenia wymiany handlowej z Chinami, pozyskania inwestycji chińskich oraz rozszerzenia współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami¹⁰. W 2013 roku uruchomiony został natomiast program *Go Africa*, który – dzięki intensyfikacji działań dyplomatycznych i tworzeniu przyjaznego politycznego klimatu – miał wspierać ekspansję polskich przedsiębiorstw na rynkach państw afrykańskich¹¹. Niemniej, pomimo uruchomienia w następnych latach analogicznych programów

zagranicznej w 2018 roku przedstawiona przez Jacka Czaputowicza na 60. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji, 21.03.2018.

- 7 Zob. np.: United Nations, *General Assembly, Sixty-seventh session, 9th plenary meeting*, 26.09.2012, New York, A/67/PV.9, s. 28; United Nations, *General Assembly, Seventieth session, 13th plenary meeting*, 28.09.2016, New York, A/70/PV.13, s. 18.
- 8 Zob. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2015.
- 9 United Nations, *General Assembly, Sixty-eight session, 9th plenary meeting*, 25.09.2013, New York, A/68/PV.9, s. 14.
- 10 A. Woźniak, *Rząd sięga po Go China*, 13.03.2012, Rp.pl, <https://archiwum.rp.pl/artukul/1128751-Rzad-siega-po-Go-China.html> [dostęp: 29.07.2021].
- 11 Zob. szerzej: M. Bonikowska, P. Rabiej, *Poland – Africa. Where to look for business opportunities? Gdzie szukać gospodarczych szans?*, “THINK TANK – Dossier”, Warszawa 2013.

promujących gospodarkę Polski w innych regionach świata oraz wspierających eksport i inwestycje (rozpoczęte w 2015 roku programy *Go Arctic*, *Go Iran*, *Go India*, *Go ASEAN*)¹², wpisujących się w koncepcję ekonomizacji polityki zagranicznej Polski i potwierdzających, że współpraca rozwojowa nie może być jedynym narzędziem stosowanym w kontaktach z partnerami spoza kontynentu, opracowana w 2004 roku *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* nie doczekała się aktualizacji, a kompleksowa i współczesna wizja globalnego wymiaru polityki zagranicznej Polski nie została zaprezentowana w drugiej dekadzie XXI wieku¹³.

Co istotne, w związku z dynamicznie zmieniającą się sytuacją międzynarodową (m.in. konfliktami i wojnami na obszarze Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, proliferacją międzynarodowego terroryzmu, pogłębianiem się kryzysów humanitarnych), a zwłaszcza z koniecznością uporania się z konsekwencjami kryzysu uchodźczo-migracyjnego w Europie, którego kulminację datuje się na 2015 rok¹⁴, pewnej zmianie uległo rozłożenie akcentów w ramach realizowanej od tego czasu współpracy rozwojowej. Znacznie większą uwagę zaczęto wówczas przywiązywać do świadczenia pomocy humanitarnej. Z jednej strony podkreślić trzeba, iż – w myśl zasady solidarności międzynarodowej – Polska nie uchylała się od jej niesienia już wcześniej¹⁵, z drugiej zaś, że tendencja ta

12 *Programy wsparcia dla eksporterów*, Biznes.gov.pl, <https://www.biznes.gov.pl/pl/firma/rozwoj-firmy/chce-znalezc-finanse-na-rozwoj-firmy/programy-wsparcia-dla-eksporterow> [dostęp: 29.07.2021].

13 P. Kugiel, *Go Global: Nowa strategia współpracy z krajami rozwijającymi się*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 7 (1244).

14 Zob. np.: K. Niklewicz, *Wymuszone odmrożenie? Wpływ kryzysu migracyjnego na stosunki Unii Europejskiej z Turcją*, [w:] *Unia Europejska i wybrane państwa świata wobec kryzysu migracyjnego*, red. J. Nadolska, P. Stawarz, K.A. Wojtaszczyk, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2017, s. 139–149; T.G. Grosse, J. Hetnarowicz, *Solidarność – zapomniana wartość Unii. Kryzys uchodźczy (migracyjny) a podziały między państwami członkowskimi*, [w:] *Uchodźcy w Europie. Uwarunkowania, istota, następstwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2017, s. 208–227.

15 Oprócz stałych lub dobrowolnych wpłat do budżetów międzynarodowych organizacji humanitarnych czy właściwych programów i funduszy, Polska świadczyła również pomoc innym państwom, znajdującym się w kryzysowych sytuacjach. Dla przykładu: w 1999 roku zwiększona została pomoc humanitarna dla mieszkańców i uchodźców z Kosowa, w 2000 roku wsparcie zmagającą się ze skutkami powodzi Wenezuelę, a w 2001 roku – Ukrainę, na przełomie 2004 i 2005 roku działania pomocowe objęły państwa Azji dotknięte tsunami, w 2008 roku pomoc została skierowana do Kirgistanu, Kenii, Mjanmy, Chin, Ukrainy, Mołdawii, Gruzji, Iraku i Sudanu, w 2011 roku Polska odpowiedziała na kryzysy humanitarne w Libii, Rogu

w drugiej połowie drugiej dekady XXI wieku była globalna¹⁶. Eksponowanie przez polski rząd rosnących nakładów na pomoc humanitarną (zwłaszcza w Syrii, Libanie, Jordanii i na Ukrainie) czy też powołanie ministra do spraw pomocy humanitarnej¹⁷ związane było z prezentowanym przekonaniem, że presja migracyjna powinna zostać zmniejszona nie przez przesiedlanie czy relokację uchodźców, a poprzez „pomaganie na miejscu”. W tę retorykę, skoncentrowaną na zawołowanej niechęci wobec obywateli państw Afryki oraz Bliskiego Wschodu, wpisywał się również przekaz, iż Polska uchodźców i migrantów

Afryki i Sudanie Południowym, natomiast od 2015 roku pomoc humanitarna została skoncentrowana na Bliskim Wschodzie i Ukrainie. *Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 47. posiedzeniu Sejmu RP*, 08.04.1999; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000*, Warsaw 2001, s. 17; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001*, Warsaw 2002, s. 12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004*, Warszawa 2005, s. 30–31; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008*, Warszawa 2009, s. 45–47; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011*, Warszawa 2012, s. 45–47; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015*, Warszawa 2016, s. 38–43.

- 16 Łączne wydatki państw i prywatnych darczyńców na międzynarodową pomoc humanitarną w drugiej dekadzie XXI wieku systematycznie rosły. W 2013 roku ich wartość wynosiła 18,4 mld USD, w 2014 roku – 22,1 mld USD, w 2015 roku – 25,8 mld USD, w 2016 roku – 26,4 mld USD, w 2017 roku osiągnęły 27,3 mld USD. Development Initiatives, *Global Humanitarian Assistance Report 2018*, Bristol 2019, s. 8.
- 17 Pierwszym ministrem – członkiem Rady Ministrów, odpowiedzialnym za koordynację polskiej pomocy humanitarnej, została Beata Kempa, która urząd ten sprawowała od 19 grudnia 2017 roku. 4 czerwca 2019 roku na tym stanowisku zastąpił ją Michał Woś, piastujący je do 14 listopada 2019 roku. Działalność obydwu koordynatorów wpisywała się w rządową retorykę „pomagania na miejscu”. Funkcja ta została jednak zlikwidowana w 2019 roku, a zadanie organizacji działań humanitarnych powróciło do Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Stało się tak co najmniej z dwóch powodów – po pierwsze, w końcu drugiej dekady XXI wieku wydatki na pomoc humanitarną ponownie spadły, po drugie – samo utworzenie tej funkcji było raczej motywowane koniecznością wywiązania się z umowy koalicyjnej pomiędzy PiS i Solidarną Polską, która w rządzie posiadać miała dwóch ministrów, aniżeli rzeczywistą troską i zaangażowaniem w rozwiązywanie problemów globalnych. Zob. *Premier Mateusz Morawiecki przedstawił nowych ministrów w KPRM*, 18.12.2017, Premier.gov.pl, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/premier-mateusz-morawiecki-przedstawil-nowych-ministrow-w-kprm.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Nowi ministrowie zaprzysiężeni*, 04.06.2019, Premier.gov.pl, [premier.gov.pl, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/novi-ministrowie-zaprzysiezeni-0.html>](https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/novi-ministrowie-zaprzysiezeni-0.html) [dostęp: 29.07.2021]; W. Ferfecki, *Minister do spraw humanitarnych już nie pomoże*, 20.12.2019, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Rzad-PiS/191219159-Minister-do-spraw-humanitarnych-juz-nie-pomoze.html> [dostęp: 29.07.2021].

chętnie przyjmuje (o ile pochodzą oni z Europy Wschodniej, zwłaszcza z Ukrainy), jednak sama polityka migracyjno-azyłowa państw europejskich i UE nie rozwiązuje problemów u ich źródeł¹⁸. Takie stanowisko przedstawiali zarówno

18 Jak się okazało, dla sprawującego władzę od jesieni 2015 roku rządu koalicji PiS, Polski Razem / Porozumienia i Solidarnej Polski nie do przyjęcia okazały się zwłaszcza dwa elementy przyjętego 13 maja 2015 roku przez Radę UE europejskiego programu w zakresie migracji, który stanowił odpowiedź Unii Europejskiej na zwiększoną presję migracyjną oraz związany z nią kryzys. Elementami tymi były relokacja i przesiedlenie migrantów, pochodzących wówczas głównie z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. 27 maja Komisja Europejska zaproponowała (na okres dwóch lat) relokację 40 tysięcy osób, które wymagały ochrony międzynarodowej, w Włoch i Grecji do pozostałych państw członkowskich oraz przesiedlenie spoza Unii 20 tysięcy osób, również potrzebujących tejże ochrony. Zgodnie z podziałem kwotowym do Polski miałyby trafić 2659 relokowanych oraz 962 przesiedlonych. 26 czerwca Rada Europejska zaakceptowała ten plan, a 20 lipca Rada ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych uzgodniła kwoty, zgodnie z którymi Polska powinna przyjąć odpowiednio 1100 i 900 osób. Ostatecznie 14 września Rada UE zadecydowała jedynie o stworzeniu nadzwyczajnego mechanizmu relokacji migrantów o charakterze tymczasowym, obejmującego 40 tysięcy osób, spośród których 1100 miało trafić do Polski. Nieco wcześniej, 9 września, Komisja zaprezentowała drugi pakiet propozycji, który obejmował m.in. nadzwyczajną relokację 120 tysięcy osób „ewidentnie wymagających ochrony międzynarodowej”. Zgodnie z nim w Polsce znalazłoby się w ciągu dwóch lat 9287 relokowanych, jednak na mocy decyzji Rady ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych z 22 września liczbę tę zmniejszono do 5082 osób. Co istotne, w podejmowaniu wrześniowych decyzji RUE uczestniczył jeszcze rząd Ewy Kopacz (koalicja PO-PSL). Co prawda Witold Waszczykowski (PiS), prezentując swoje pierwsze *exposé*, a zarazem pierwszy program polityki zagranicznej nowego rządu, wskazał, że „w kwestii relokacji uchodźców nie uchylamy się od podjętych przez poprzedni rząd zobowiązań”, to w rzeczywistości jednak szybko przystąpiono do krytyki unijnych decyzji w tej sprawie oraz sprzeciwu wobec wykonania wskazanych postanowień (generowaniu strachu przed napływem do Polski uchodźców PiS poświęcił znaczną część swojej, finalnie zwycięskiej, kampanii wyborczej). Wobec niewywiązywania się Rzeczypospolitej Polskiej (a także Republiki Czeskiej i Węgier) ze zobowiązań państwa członkowskiego, 14 czerwca 2017 roku Komisja Europejska formalnie wszczęła postępowanie. Trybunał Sprawiedliwości UE 2 kwietnia 2020 roku, rozpatrując skargę wniesioną przez KE, stwierdził, że Polska uchyliła zobowiązaniom, które na niej ciążyły. European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A European Agenda on Migration*, Brussels, 13.05.2015, COM(2015) 240 final; European Commission, *European Commission makes progress on Agenda on Migration. Press release*, Brussels, 27.05.2015; Council of the European Union, *Outcome of the Council Meeting. 3405th Council Meeting. Justice and Home Affairs*, Brussels, 20.07.2015, 11097/15, Presse 49, PR CO 41; European Commission, *Refugee Crisis: European Commission takes decisive action. Press release*, Strasbourg, 09.09.2015; Council of the European Union, *Council decision establishing provisional measures in the area of international protection for the benefit of Italy and Greece*, Brussels, 22.09.2015, 12098/15, ASSIM 87; *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2015 roku przedstawiona przez Witolda*

minister Witold Waszczykowski, który wprost mówił: „wobec kryzysu migracyjnego jesteśmy przekonani, że wyjścia z obecnych problemów należy szukać nie w przymusowej relokacji imigrantów, nie w przesiedleniu siłą, lecz w rozwiązywaniu problemów w miejscu ich pochodzenia oraz skuteczniejszej ochronie granic zewnętrznych Unii”¹⁹, jak i minister Jacek Czaputowicz, który dodawał: „opowiadamy się za systemową wizją działań, która zakłada niesienie pomocy i efektywne odpowiadanie na wyzwania najbliższej źródeł kryzysów humanitarnych i migracyjnych”²⁰. Retorykę tę na forum ONZ kontynuował prezydent Andrzej Duda²¹. Podobnie zresztą kwestia ta została ujęta w drugiej *Strategii polskiej polityki zagranicznej 2017–2021*, a ta metoda działania nazwana została przez stronę polską „elastyczną solidarnością”²².

Niemniej w 2017 roku, we wspomnianym wieloletnim programie polityki zagranicznej, współpraca rozwojowa ujęta została jako instrument realizowania dwóch podstawowych celów tejże polityki – bezpieczeństwa oraz autorytetu międzynarodowego. Podobnie, jak w poprzednich latach, założono, że prowadzone działania w tym obszarze (zwłaszcza te zorientowane na wsparcie demokracji i transformacji ustrojowych w poszczególnych państwach, ale także na rozwiązywanie problemów globalnych, m.in. redukcję ubóstwa i zmniejszanie dysproporcji rozwojowych) będą pozytywnie oddziaływały na stabilizację najbliższego otoczenia kraju, ergo – na zapewnianie jego bezpieczeństwa, a ponadto podbudują wizerunek Polski i jej wiarygodność jako „państwa, które

Waszczykowskiego na 10. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji...; M. Stolarczyk, *Stanowisko Polski wobec kryzysu migracyjno-uchodźczego Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 2, s. 15–40; K. Czornik, *Problematyka uchodźców (migrantów) z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej w kampanii parlamentarnej z 2015 roku. Analiza stanowisk*, [w:] *Polskie wybory 2014–2015. Kontekst krajowy i międzynarodowy – przebieg rywalizacji – konsekwencje polityczne*. T. 2, red. M. Kolczyński, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 167–170; Wyrok Trybunału (trzecia izba) z dnia 2 kwietnia 2020 r., Komisja/Rzeczypospolita Polska, Republika Czeska, Węgry, C-715/17, C-718/17 i C-719/17, ECLI:EU:C:2020:257.

- 19 Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2017 roku przedstawiona przez Witolda Waszczykowskiego na 35. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji, 09.02.2017.
- 20 Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2019 roku przedstawiona przez Jacka Czaputowicza na 78. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji, 14.03.2019.
- 21 United Nations, *General Assembly, Seventy-first session, 4th plenary meeting*, 19.09.2016, New York, A/71/PV.4 A, s. 5–6.
- 22 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021*, Warszawa 2017, s. 24.

jest nie tylko »biorcą«, ale również »dawcą« stabilności”²³. Charakterystyczne dla polskich decydentów nastawienie na osiągnięcie „obopólnych korzyści” i akcentowanie konieczności realizowania poprzez współpracę rozwojową własnego interesu zostało również odzwierciedlone w deklaracji silniejszego włączenia w podejmowane działania sektora prywatnego²⁴. W umacnianie autorytetu międzynarodowego Polski miało również wpisywać się sumienne wywiązywanie się z podjętych zobowiązań międzynarodowych, szczególnie w ramach *Agendy 2030*²⁵. Prezydent Andrzej Duda w 2015 roku zapewnił Zgromadzenie Ogólne NZ o „gotowości mojego kraju do udziału w osiągnięciu Celów Zrównoważonego Rozwoju”²⁶, w kolejnym zaś roku wskazywał trzy fundamentalne zasady, niezbędne dla ich realizacji – odpowiedzialność, solidarność oraz sprawiedliwość²⁷.

Stwierdzić więc można, że kierunkiem obranym w ramach trzeciej fazy uczestnictwa Polski we współpracy rozwojowej – kreowania własnej specjalizacji – było zwrócenie się ku traktowaniu działań w tym zakresie jako narzędzi osiągnięcia innych celów polityki zagranicznej państwa, zwłaszcza zaś wspierania stabilności w sąsiedztwie i zapewniania krajowi bezpieczeństwa, a także promowania pozytywnego wizerunku jako państwa zaangażowanego w rozwiązywanie globalnych problemów. Postrzeganie realizowanej współpracy rozwojowej przez pryzmat własnego interesu ściśle związane było również z interesem ekonomicznym, wyrażonym m.in. poprzez dążenie do włączenia polskiego sektora prywatnego w międzynarodowe działania, jak też kierowanie pomocy tam, gdzie mogłaby ona najbardziej zaprocentować, co zostanie szerzej opisane w dalszych częściach niniejszej pracy.

3.2. Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015 Solidarność – demokracja – rozwój

Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej, która weszła w życie 1 stycznia 2012 roku, w art. 5 wskazała, iż działania rozwojowe prowadzone są

23 Ibidem, s. 21.

24 Ibidem, s. 23–24.

25 Ustanowione *Agendą 2030 Cele Zrównoważonego Rozwoju*, wraz z wybranymi zadaniami do realizacji, zostały zaprezentowane w Aneksie 2.

26 United Nations, *General Assembly, Seventieth session, 13th plenary meeting...*, s. 18.

27 United Nations, *General Assembly, Seventy-first session, 9th plenary meeting*, 20.09.2016, New York, A/71/PV.9, s. 3–6.

na podstawie wieloletnich programów, sporządzanych na co najmniej czteroletnie okresy. Dokumenty te określać muszą cele i priorytety (tak geograficzne, jak i tematyczne) dla pomocy rozwojowej, humanitarnej oraz edukacji globalnej. Odpowiedzialność za opracowanie programu (podobnie jak za sporządzenie planów rocznych) spoczywa na ministrze właściwym do spraw zagranicznych.

Pierwszym aktem, który został przygotowany na mocy postanowień ustawy, stał się *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój*. Zaawansowane prace nad programem rozpoczęły się w lutym 2011 roku, od zaprezentowania przez MSZ założeń procesu tworzenia dokumentu²⁸. Wstępnie uznano, że działania prowadzone przez Departament Współpracy Rozwojowej MSZ, przy udziale interesariuszy²⁹ na każdym z ich etapów³⁰, potrwać siedem miesięcy, a następnie minister właściwy do spraw zagranicznych przedstawi dokument na lata 2012–2016 Radzie Ministrów,

28 Spotkanie dot. *Wieloletniego programu współpracy międzynarodowej*, 21.01.2011, polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Spotkanie,dot.,wieloletniego,programu,wspolpracy,miedzynarodowej,1092.html> [dostęp: 29.07.2021].

29 Wśród uczestników procesu, oprócz poszczególnych departamentów Ministerstwa Spraw Zagranicznych (DWR, DWWR i jednostek właściwych geograficznie i tematycznie), wskazano m.in. podmioty administracji centralnej i samorządowej, organizacje pozarządowe, środowisko akademickie, media, organizacje eksperckie i otoczenia biznesu, zaangażowane w działania współpracy rozwojowej osoby indywidualne, placówki dyplomatyczne, a także państwa priorytetowe (ich centralne i regionalne administracje oraz partnerzy społeczni).

30 Za istotne wsparcie na rzecz wzmacniania dialogu Ministerstwa Spraw Zagranicznych ze środowiskiem pozarządowym w ramach procesu tworzenia programu wieloletniego uznano także realizowane przez Instytut Globalnej Odpowiedzialności (IGO), w ramach dotacji udzielonej przez Fundację im. Stefana Batorego, przedsięwzięcie „Opracowanie projektów czterech dokumentów strategicznych polskiej pomocy rozwojowej”. W ramach projektu powstać miały: strategia ogólna polskiej pomocy, dwie krajowe strategie pomocy oraz założenia systemu ewaluacyjnego, skonstruowane w oparciu m.in. o dotychczasowe polskie doświadczenia w tym zakresie, podjęte zobowiązania międzynarodowe, postulaty państw partnerskich i potencjał polskiego środowiska pozarządowego. Przedstawiciele IGO aktywnie angażowali się (organizacyjnie i merytorycznie) w ministerialne prace nad programem wieloletnim (głównie poprzez uczestnictwo i moderowanie powołanych grup roboczych), a także inicjowali i przeprowadzali własne wydarzenia w ramach projektu (np. seminarium „Kluczowe strategie pomocy rozwojowej – klucz do lepszej pomocy?”, które odbyło się 4 grudnia 2012 roku). Zob. szerzej: Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Sprawozdanie z działalności Fundacji za rok 2010*, Igo.org.pl, https://igo.org.pl/download/raport-roczny-igo_2010_podpisany.pdf [dostęp: 29.07.2021]; Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Sprawozdanie z działalności Fundacji za rok 2011*, Igo.org.pl, https://igo.org.pl/download/raport-roczny-igo_2011_podpisany.pdf [dostęp: 29.07.2021]; Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Sprawozdanie z działalności Fundacji za rok 2012*, Igo.org.pl, https://igo.org.pl/download/raport-roczny-igo_2012t.pdf [dostęp: 29.07.2021].

która uchwali go jeszcze w 2011 roku. Prace podzielono na następujące fazy: konsultacje z interesariuszami dotyczące procesu sporządzania programu, przygotowanie kwestionariuszy terytorialnych, tematycznych i związanych z pomocą humanitarną³¹, realizacja wizyt studyjnych³² i opracowanie fiszek³³, poprzedzane i podsumowywane spotkaniami; zastrzeżono także możliwość organizowania warsztatów i konferencji (jako zwiększanie inkluzyjności działań oraz świadczenie wsparcia eksperckiego)³⁴. Wszystkie te działania przysłużyć miały się wypracowaniu konsensusu w zakresie wizji, celów i priorytetów polskiej współpracy rozwojowej, których odzwierciedleniem miał być strategiczny dokument wieloletni.

Warto zwrócić szczególną uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, już na początku procesu tworzenia programu wieloletniego zapadła decyzja dotycząca powierzenia prac bardziej wyspecjalizowanym i doświadczonym, złożonym z przedstawicieli różnych środowisk (tak rządowego, jak i pozarządowego), grupom roboczym³⁵. Po drugie, działania konsultacyjne prowadzone były na dużą

-
- 31 Kwestionariusze terytorialne koncentrować miały się na diagnozie: sytuacji społecznej, gospodarczej i politycznej wybranego beneficjenta, jego miejsca w polityce zagranicznej Polski, zaangażowania innych donatorów na danym obszarze oraz dotychczasowych polskich doświadczeń tam zdobytych. Podobnie kwestionariusze tematyczne oraz dotyczące pomocy humanitarnej, które skupiać miały się także na analizie trendów udzielania pomocy czy wspierania poszczególnych dziedzin współpracy. Nadrzędnym celem tego etapu prac było pogłębienie i usystematyzowanie wiedzy dotyczącej geograficznych i sektorowych kierunków współpracy rozwojowej, niezbędnej jako punktu wyjścia dla dalszych prac koncepcyjnych i dyskusji.
- 32 Wizyty studyjne (uzależnione od możliwości finansowych i kadrowych resortu spraw zagranicznych) miały porównać i skonfrontować informacje zgromadzone na wcześniejszym etapie prac z potrzebami i oczekiwaniami beneficjentów polskiej współpracy rozwojowej. W spotkaniach zaplanowano rozmowy z szerokim gronem interesariuszy, w tym z administracjami lokalnymi, organizacjami pozarządowymi, niezależnymi ekspertami czy innymi donatorami.
- 33 Fiszki (ang. *concept notes*), zawierające główne cele polskiej współpracy rozwojowej w określonych obszarach geograficznych i tematycznych w perspektywie czasowej planu wieloletniego, wyzwania i bariery dla osiągnięcia tychże celów, przewidywane odpowiedzi na te wyzwania, a także propozycję precyzyjnych priorytetów tam wdrażanych, miały stanowić podstawę opracowania dokumentu wieloletniego, podlegającą szerokim konsultacjom (zarówno z interesariuszami polskimi, jak i wywodzącymi się z państw partnerskich).
- 34 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Założenia procesu tworzenia wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2016*, Warszawa 2011, s. 1–5.
- 35 *Pierwsze spotkanie dotyczące Wieloletniego programu współpracy rozwojowej*, 14.02.2011, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/Pierwsze_spotkanie_dotyczace_Wieloletniego_programu_wspolpracy_rozwojowej,1113.html [dostęp: 29.07.2021].

skale. Oprócz włączenia w nie spotkań międzyresortowych³⁶ czy eksperckich³⁷, istotne znaczenie przyznano również polskim organizacjom pozarządowym³⁸. Fakt przeprowadzenia szerokich konsultacji, w których udział brali

- 36 Co ciekawe, w trakcie spotkania zorganizowanego przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych 28 lutego 2011 roku, przedstawicielom osiemnastu resortów i agencji rządowych włączonych w proces reformowania systemu polskiej współpracy rozwojowej zaprezentowano wizję polskich działań opartych na trzech komponentach, tj. ODA (adresowanej do państw znajdujących się na liście DAC OECD i realizowanej we współpracy z beneficjentami), wsparciu demokracji (działaniach prowadzonych „bez wiedzy i współpracy z lokalnymi władzami”) oraz pomocy humanitarnej (reagowaniu na sytuacje kryzysowe z udziałem lokalnych władz lub bez tego udziału). Do dyskusji uczestników spotkania pozostawiono mimo to kwestie związane z polskim *spécialité de la maison* oraz pozostałymi priorytetami tematycznymi i geograficznymi. Jednocześnie podkreślić trzeba, że wsparcie procesów demokratyzacyjnych nie stanowiło nadrzędnego celu polskiej współpracy rozwojowej zgodnie z przedstawionym przez MSZ w lipcu 2011 roku projektem *Ustawy o współpracy rozwojowej*, a uwydatnione zostało w trakcie prowadzonych nad nim prac parlamentarnych, co nie pozostało bez wpływu na finalny kształt tak ustawy, jak i przyjętego na jej podstawie programu wieloletniego. Zob.: *Międzyresortowe spotkanie poświęcone pracom nad programem wieloletnim*, 07.03.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Międzyresortowe,spotkanie,poswiecone,pracom,nad,,programem,wieloletnim,1106.html> [dostęp: 29.07.2021]; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski system współpracy rozwojowej. Spotkanie 28 lutego 2011 [prezentacja]*, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Aktualnosci2011/prezentacja_DWR_MSZ_spotkanie_resorty_final.ppsx [dostęp: 29.07.2021].
- 37 Program konsultowano m.in. ze Stevem Bullockiem, ekspertem Komisji Europejskiej i brytyjskiego DFID, a także z Szefem Wydziału Audytu i Kontroli w Dyrekcji Generalnej Rozwoju i Współpracy EuropeAid Komisji Europejskiej (DG DEVCO), Jeanem-Louisem Chomelem. *Konsultacje Planu polskiej współpracy rozwojowej w 2012 r.*, 28.10.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/konsultacje,Planu,polskiej,wspolpracy,rozwojowej,w,2012,1261.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Program wieloletni – konsultacje z ekspertem DEVCO*, 17.11.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Program,wieloletni,-konsultacje,z,ekspertem,DEVCO,1271.html> [dostęp: 29.07.2021].
- 38 Spotkania konsultacyjne odbywały się m.in. 18 marca 2011 roku, 22 czerwca 2011 roku (w ramach projektu prowadzonego przez IGO) oraz 18 lipca 2011 roku. *Spotkanie poświęcone pracom nad programem wieloletnim*, 18.03.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Spotkanie,poswiecone,pracom,nad,programem,wieloletnim,1140.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Spotkanie Podsekretarza Stanu w MSZ z partnerami społecznymi*, 16.06.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Spotkanie,Podsekretarza,Stanu,w,MSZ,z,partnerami,spolecznymi,1174.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Konsultacje społeczne dotyczące priorytetów dla Afryki Subsaharyjskiej w programie wieloletnim*, 20.06.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,spoleczne,dotyczace,priorytetow,dla,Afryki,Subsaharyjskiej,w,programie,wieloletnim,1175.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Kolejny etap prac nad programem wieloletnim*, 19.07.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Kolejny,etap,prac,nad,programem,wieloletnim,1191.html> [dostęp: 29.07.2021].

przedstawiciele organów administracji rządowej, przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego oraz niezależni eksperci, podkreślony został już we wstępie przyjętego dokumentu³⁹. Umożliwienie szerokiemu gronu interesariuszy uczestnictwa w procesie tworzenia wieloletniej strategii ocenić należy pozytywnie. Co więcej, według oficjalnych informacji zastrzeżenia przekazywane m.in. przez polskie NGOs (dotyczące przede wszystkim zasad i form realizowania współpracy rozwojowej oraz działań, które objęto programem) zostały w dużej mierze uwzględnione przez twórców tego aktu⁴⁰. Odnotować jednak trzeba, że pomimo wcześniej poczynionych zapowiedzi, niewielki wpływ na ostateczny kształt programu wieloletniego mieli faktyczni beneficjenci polskich działań, w rzeczywistości niemal wykluczeni z przedsięwzięć konsultacyjnych⁴¹. Zamiast tego pod uwagę wzięto tak dotychczasowe doświadczenia Polski z zakresu świadczenia współpracy rozwojowej, jak i doświadczenia innych donatorów.

Proces opracowania i przyjęcia wieloletniego programu rozciągnął się poza wcześniej założone ramy czasowe. Po wymaganych przez ustawę konsultacjach społecznych projektu dokumentu⁴², które odbyły się na początku 2012 roku (jako że rzezona ustawa weszła w życie 1 stycznia tego roku), zaopiniowaniu przez Radę Programową Współpracy Rozwojowej⁴³, program trafił do Rady Ministrów, która – po wprowadzeniu pewnych modyfikacji – przyjęła go

39 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 2.

40 *Rezultaty konsultacji społecznych dot. Wieloletniego Programu współpracy rozwojowej*, 01.04.2012, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Rezultaty,konsultacji,spolecznych,dot,Wieloletniego,Programu,wspolpracy,rozwojowej,1370.html> [dostęp: 29.07.2021].

41 Jedną z niewielu wizyt studyjnych była ta zrealizowana w dniach 21–25 marca 2011 roku w Tunezji. *Misja rozpoznawcza w Tunezji*, 31.03.2011, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Misja,rozpoznawcza,w,Tunezji,1138.html> [dostęp: 29.07.2021]. MSZ odwoływał się ponadto do wyników wizyt odbytych w Mołdawii, Gruzji i Libii, a także konsultacji z ambasadorami i reprezentantami placówek dyplomatycznych Afganistanu, Armenii, Etiopii, Autonomii Palestyńskiej i Azerbejdżanu. *Rezultaty konsultacji społecznych dot. Wieloletniego Programu współpracy rozwojowej...*

42 W konsultacjach społecznych zorganizowanych z mocy ustawy uczestniczyło ponad 30 podmiotów (organizacji pozarządowych, instytucji oraz osób prywatnych). *Konsultacje społeczne Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015*, 21.02.2012, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,spoleczne,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2012-2015,1343.html> [dostęp: 29.07.2021].

43 *Uchwała nr 2 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 1 marca 2012 r. w sprawie Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej na lata 2012–2015*.

20 marca 2012 roku⁴⁴. Warto odnotować zatem, że tworzenie planu wieloletniego rozpoczęto w porządku prawnym, który do opracowania takiego dokumentu nie zobowiązywał, zaś zakończono w momencie, w którym powinien on już od blisko trzech miesięcy funkcjonować. Zmiany w programie wprowadzono natomiast, w drodze reasumpcji decyzji, 16 maja 2012 roku⁴⁵, a kolejne – 13 sierpnia 2013 roku, poprzedzając modyfikacje konsultacjami społecznymi oraz uzyskaniem opinii Rady Programowej Współpracy Rozwojowej⁴⁶.

Program wieloletni przypominał, iż głównym celem współpracy rozwojowej realizowanej przez Polskę jest „tworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju krajów rozwijających się”⁴⁷, zwłaszcza poprzez działania wspierające procesy demokratyzacyjne i transformacyjne oraz transfer impulsów finansowych na rzecz rozwoju gospodarczego i społecznego tych państw (w tym ukierunkowanych na redukcję ubóstwa). Taka artikulacja celów była zgodna z ujęciem współpracy rozwojowej przez ustawę z 2011 roku (art. 2), stawiającą działania na rzecz rozwoju demokracji (komponent polityczny) ponad zadaniami skoncentrowanymi na bezpośrednim podnoszeniu jakości życia ludności (komponent społeczno-gospodarczy). Jednocześnie w dokumencie podkreślono wspólne korzyści wynikające z wykonywania działań rozwojowych, na pierwszym miejscu wymieniając jednak (podobnie jak w przypadku strategii z 2003 roku⁴⁸) te, które pojawiają się po stronie donatora: budowę silnej pozycji państwa, wsparcie polityki zagranicznej kraju czy

44 Uchwała w sprawie ustanowienia „Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015” przedłożona przez ministra spraw zagranicznych, 20.03.2012, Premier.gov.pl, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/uchwala-w-sprawie-ustanowienia-wieloletniego-programu-wspolpracy-rozwojowej.html> [dostęp: 29.07.2021].

45 Decyzja Rady Ministrów z dnia 16 maja 2012, 16.05.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Decyzja,Rady,Ministrow,z,dnia,16,maja,2012,1474.html> [dostęp: 29.07.2021].

46 Modyfikacja Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015, 11.09.2013, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Modyfikacja,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2012-2015,1855.html> [dostęp: 29.07.2021].

47 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 3.

48 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 października 2003 r.*, Warszawa 2003, s. 5–6.

umacnianie wiarygodności Polski w związku z wypełnianiem podjętych zobowiązań międzynarodowych⁴⁹.

Jako nadrzędną zasadę realizacji polskiej współpracy na rzecz rozwoju wieloletni program wskazał – w myśl art. 2 ustawy – solidarność, akcentując: „Solidarność to zarówno powód, jak i cel polskiego zaangażowania we współpracę rozwojową”⁵⁰. Do pozostałych zasad zaliczył: pomocniczość (wraz z uwzględnianiem uwarunkowań lokalnych oraz zaangażowaniem lokalnych partnerów i beneficjentów), koordynację (z pozostałymi donatorami); zwiększanie skuteczności działań (m.in. dostosowanie, harmonizację, orientację na efekty, przejrzystość oraz wzajemną odpowiedzialność w relacjach z partnerskimi państwami); poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka (także: uwzględnianie równości szans i przeciwdziałanie wszelkiej dyskryminacji⁵¹); dbałość o środowisko naturalne i zrównoważone gospodarowanie zasobami oraz dążenie do zagwarantowania spójności⁵² rządowych programów i strategii z celami i priorytetami współpracy na rzecz rozwoju⁵³. Zasady te – mimo że pominięte w ustawie – nawiązywały wprost do postanowień Forów Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy oraz wytycznych sporządzanych w ramach porozumienia ich uczestników, w tym do postulatów *Deklaracji rzymskiej* z 2003 roku⁵⁴,

49 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 3.

50 Ibidem.

51 W trakcie przeprowadzonych konsultacji społecznych organizacje pozarządowe postulowały m.in. wzmocnienie zapisów związanych z równością płci oraz zwiększeniem przywiązania do rozwoju budowanego na prawach człowieka (ang. *Human Rights Based Approach*, HRBA), jednak uwagi te nie zyskały akceptacji MSZ. *Rezultaty konsultacji społecznych dot. Wieloletniego programu współpracy rozwojowej...*

52 Ponowne (po uwzględnieniu tego zagadnienia w ustawie z 2011 roku) odniesienie się do tej kwestii Paweł Bagiński uznał za sygnał potwierdzający, iż Ministerstwo Spraw Zagranicznych zaczyna przywiązywać do spójności polityki rozwojowej coraz większe znaczenie. P. Bagiński, *Spójność polityki na rzecz rozwoju a polska polityka wschodnia*, „Analiza Fundacji Batorego” 2012, s. 8.

53 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 3–4.

54 *Deklaracja rzymska* nawoływała przede wszystkim do zwiększania skuteczności pomocy poprzez harmonizację działań donatorów i beneficjentów. *Rome Declaration on Harmonisation, First High Level Forum on Aid Effectiveness, 24–25.02.2003, Rome, Italy.*

*Deklaracji paryskiej z 2005 roku*⁵⁵ i *Agendy działań z Akry z 2008 roku*⁵⁶ czy *Partnerstwa z Pusanu z 2011 roku*⁵⁷. Najważniejszą spośród nich jest zaś zasada własności (ang. *ownership*) koncepcji rozwojowych należąca do państw rozwijających się oraz wiążąca się z tym konieczność dostosowania działań donatorów do potrzeb i strategii wyartykułowanych przez odbiorców. Jak już jednak wcześniej zauważono, aspekt porozumienia z potencjalnymi beneficjentami został w dużej mierze pominięty w trakcie prac nad wieloletnim programem, co stawia pod znakiem zapytania wiarygodność Polski w zakresie przywiązania zarówno do zasady własności, jak i wskazanej w dokumencie zasady pomocniczości.

Formy współpracy rozwojowej, skrytykowane w trakcie konsultacji społecznych⁵⁸, wynikające wprost z katalogu otwartego przyjętego przez art. 4 ustawy, w wieloletniej strategii zostały nieco rozszerzone oraz podzielone na właściwe współpracy dwustronnej (realizowanej bezpośrednio w państwach partnerskich) oraz wielostronnej (w ramach podmiotów multilateralnych). W pierwszej z tych kategorii umieszczono m.in. własne inicjatywy MSZ (w tym system małych grantów przekazywanych przez placówki dyplomatyczne miejscowym podmiotom w celu realizacji Milenijnych Celów Rozwoju), działania innych organów władzy publicznej czy projekty, które realizowane są przez zewnętrznych partnerów MSZ lub przez Fundację Solidarności Międzynarodowej na zlecenie MSZ. Drugi rodzaj współpracy realizowany miał być z kolei przede wszystkim za pośrednictwem organizacji międzynarodowych oraz międzynarodowych programów i funduszy (m.in. UE, system NZ, OECD), włączając w to współkształtowanie

55 *Deklaracja paryska* kładła nacisk na przestrzeganie pięciu zasad, dzięki którym współpraca powinna stawać się coraz skuteczniejsza: własność koncepcji rozwojowych państw rozwijających się, dostosowanie donatorów, harmonizację działań, koncentrację na efektach oraz wzajemną odpowiedzialność. *Paris Declaration on Aid Effectiveness, Second High Level Forum on Aid Effectiveness, 28.02–02.03.2005, Paris, France, s. 3–8.*

56 Celem *Agendy z Akry*, rozwijającej postanowienia *Deklaracji paryskiej*, było zwiększanie przywiązania wszystkich stron zaangażowanych we współpracę rozwojową do zasad własności koncepcji rozwojowych, inkluzywnego partnerstwa, orientacji na efekty oraz rozwoju zdolności do zarządzania własnym rozwojem. *Accra Agenda for Action, Third High Level Forum on Aid Effectiveness, 03–04.09.2008, Accra, Ghana, s. 2–7.*

57 *Partnerstwo*, w ślad za wcześniejszymi ustaleniami, podkreśliło wagę własności koncepcji rozwojowych, orientacji na wyniki, inkluzywnych partnerstw oraz przejrzystości i odpowiedzialności, przyczyniających się do zwiększania skuteczności działań rozwojowych. *Busan Partnership for Effective Development Co-operation, Fourth High-Level Forum on Aid Effectiveness, 29.11–01.12.2011, Busan, Republic of Korea.*

58 *Rezultaty konsultacji społecznych dot. Wieloletniego programu współpracy rozwojowej...*

polityki przez nie prowadzonej. Dopuszczono też możliwość kooperacji z innymi partnerami w ramach realizowania działań skoncentrowanych na poszczególnych państwach partnerskich (np. w charakterze współpracy trójstronnej)⁵⁹.

Wieloletni program wyznaczył dwa, priorytetowe dla polskiej współpracy rozwojowej, obszary geograficzne, na których miały zostać zrealizowane działania (pierwotnie zidentyfikowane jako „Partnerstwo Wschodnie” oraz „Zrównoważony Rozwój”⁶⁰; nazwy te nie zostały jednak wprost wskazane w programie). Pierwszy z obszarów skoncentrował się na sześciu państwach objętych Partnerstwem Wschodnim – Armenii, Azerbejdżanie, Białorusi, Gruzji, Mołdawii oraz Ukrainie, biorąc pod uwagę tak podobieństwa pomiędzy tymi krajami, jak i uwzględniając ich specyfikę. Stwierdzono, że „poprzez działania finansowane w tych państwach Polska zamierza przyczynić się do zmian na rzecz trwałego i stabilnego funkcjonowania systemów demokratycznych, przestrzegania praw człowieka oraz wspierania transformacji systemowej w celu zbliżenia państw Europy Wschodniej i państw Kaukazu Południowego z Unią Europejską”⁶¹. Wskazanie tego wschodniego kierunku polskiej współpracy rozwojowej było konsekwencją przyznania mu prymatu już przez art. 1 ustawy z 2011 roku, a także implikacją decyzji o rozwijaniu swoistego „*spécialité de la maison*” w tym zakresie. Druga grupa priorytetowa była bardziej zróżnicowana – zaliczono do niej państwa Afryki Wschodniej (Burundi, Etiopię, Kenię, Rwandę, Somalię, Sudan Południowy, Tanzanię, Ugandę), państwa Afryki Północnej (Libię, Tunezję) oraz Afganistan, Kirgistan, Tadżykistan i Autonomię Palestyńską. Wyboru dokonano w odniesieniu przede wszystkim do klasyfikacji Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD, chociaż nie bez znaczenia pozostały zobowiązania związane ze zwiększaniem wartości pomocy dla państw afrykańskich⁶², relatywnie niewielkie zainteresowanie donatorów pomocą w niektórych państwach (Kirgistan, Tadżykistan), konsekwencje tzw. arabskiej wiosny (Libia, Tunezja), szczególnie

59 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 4–5.

60 *Kolejny etap prac nad programem wieloletnim...*

61 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 5.

62 Zobowiązanie zwiększania wolumenu pomocy dla kontynentu afrykańskiego zostało podjęte m.in. w przyjętej w 2005 roku *Strategii UE na rzecz Afryki*, wspierającej osiągnięcie Milenijnych Celów Rozwoju. Zob.: *Komunikat Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Strategia UE na rzecz Afryki – Europejsko-afrykański pakt na rzecz przyspieszenia rozwoju Afryki*, Bruksela, 12.10.2005, COM(2005) 489 końcowy.

relacje bilateralne (w przypadku Afganistanu – konieczność zapewniania bezpieczeństwa oraz wsparcia odbudowy kraju czy wieloletnie partnerstwo w zakresie współpracy rozwojowej pomiędzy Polską oraz Autonomią Palestyńską)⁶³.

Bez wątpienia słuszną ideą programu wieloletniego było tak precyzyjne wskazanie państw partnerskich – wymieniono ich dwadzieścia, spośród których sześć (objętych Partnerstwem Wschodnim) uznano za grupę priorytetową, będącą odbiorcą większości środków finansowych alokowanych na działania rozwojowe w latach 2012–2015. We wcześniejszych latach bowiem kraje priorytetowe były wymieniane w planach rocznych, co prowadziło w efekcie do rokrocznych zmian najważniejszych kierunków geograficznych polskich działań. Co prawda organizacje pozarządowe zaangażowane w proces konsultacyjny sugerowały rozszerzenie listy krajów priorytetowych, lecz ze względu na konieczność skoncentrowania działań i środków postulat ten nie został uwzględniony⁶⁴. Warto odnotować, że jednocześnie wymienione dokumentem państwa nie stanowiły katalogu zamkniętego – zaznaczono, iż akcje czy projekty mogły być realizowane także w innych krajach, w ramach wskazanych priorytetów tematycznych (co stanowiło częściową odpowiedź na uwagi przekazywane przez polskie NGOs). Niemniej skrócenie listy państw-biorców działań, czyli wybór koncentracji geograficznej, zwiększył szansę na osiąganie oczekiwanych rezultatów oraz wzrost skuteczności współpracy rozwojowej. W praktyce jednak (dla przykładu) w 2012 roku blisko połowa polskiej pomocy bilateralnej trafiła do państw, których wieloletni program nie uznawał za priorytetowe, w tym do Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, Wietnamu, Bośni i Hercegowiny czy Kazachstanu, a największym beneficjentem polskich środków okazały się Chiny⁶⁵. Podobnie stało się w kolejnych latach – w 2013 roku największym odbiorcą polskich działań dwustronnych była niewzględniona wśród priorytetowych krajów Angola (dzięki realizacji umowy kredytowej), będąca również czwartym pod względem wielkości otrzymanych środków beneficjentem z 2014 roku i 2015 roku (po Etiopii, Ukrainie i Białorusi, ujętych na liście priorytetów)⁶⁶. Kolejną konsekwencją tego rodzaju ujęcia geograficz-

63 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 6.

64 *Rezultaty konsultacji społecznych dot. Wieloletniego programu współpracy rozwojowej...*

65 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2012*, Warszawa 2013, s. 11.

66 W 2013 roku w Angoli alokowano 39,19 mln USD, w tym blisko 127 mln PLN w ramach umowy kredytowej. Oznacza to, że w ten sposób przekazano ok. 1/3 całości dwustronnych

nych obszarów priorytetowych stało się także niedostateczne zaangażowanie w krajach Afryki Subsaharyjskiej⁶⁷.

Ponadto, dzięki modyfikacji programu wieloletniego z 2013 roku, rozszerzeniu uległa możliwość działania prodemokratycznego i wspierającego społeczeństwo obywatelskie w państwach spoza przyjętej listy krajów priorytetowych⁶⁸. Kompetencję rekomendowania corocznie nowego celu geograficznego (choć jego wybór został ograniczony do państw o szczególnych warunkach politycznych, wskazanych przez MSZ), pomimo sprzeciwu organizacji pozarządowych dotyczącego narażenia w ten sposób skuteczności polskiej współpracy rozwojowej⁶⁹, z akceptacją zaś Rady Programowej⁷⁰, przyznano również laureatowi ustanowionej przez ministra Nagrody Solidarności⁷¹. Co ciekawe, sama nagroda miała

środków dostępnych polskiej współpracy rozwojowej. Największymi z kolei beneficjentami wsparcia w 2014 roku były: Etiopia (22,61 mln USD), Ukraina (21,14 mln USD), Białoruś (19,28 mln USD) oraz Angola (13,92 mln USD, w tym ponownie ponad 44 mln PLN w ramach umowy kredytowej). Podobnie w 2015 roku – najwięcej środków otrzymały wówczas Ukraina (32,78 mln USD), Etiopia (31,00 mln USD), Białoruś (21,33 mln USD) oraz Angola (15,73 mln USD, niemalże w całości w ramach obowiązującej umowy kredytowej). Dane te uzasadniają wątpliwości związane ze słusznością klasyfikowania transferów kredytowych i pożyczkowych jako ODA i podnoszenia w ten sposób wolumenu nakładów na współpracę rozwojową. Por.: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

67 A. Antonowicz-Cyglycka, *Uwagi PZS do Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej*, 18.08.2014, Globalnepoludnie.pl, <http://globalnepoludnie.pl/Uwagi-PZS-do-Wieloletniego> [dostęp: 29.07.2021].

68 *Modyfikacja Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*

69 *Konsultacje społeczne modyfikacji w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej 2012–2015*, 14.05.2013, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,spoleczne,modyfikacji,w,Wieloletnim,programie,wspolpracy,rozwojowej,2012-2015,1733.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Przedłużenie terminu konsultacji społecznych w sprawie modyfikacji w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej 2012–2015*, 17.05.2013, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Przedluzenie,terminu,konsultacji,spolecznych,w,sprawie,modyfikacji,w,Wieloletnim,programie,wspolpracy,rozwojowej,2012-2015,1735.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Podsumowanie konsultacji społecznych w sprawie zmian Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej na lata 2012–2015*, 27.06.2013, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Podsumowanie,konsultacji,spolecznych,w,sprawie,zmian,Wieloletniego,Programu,Wspolpracy,Rozwojowej,na,lata,2012,-,2015,1806.html> [dostęp: 29.07.2021].

70 *Uchwała nr 5 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 27 maja 2013 r. w sprawie opiniowania zmian w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2012–2015*.

71 Nagroda Solidarności została formalnie ustanowiona przez ministra spraw zagranicznych 15 stycznia 2014 roku, od 14 maja 2014 roku jej pełna nazwa brzmi „Nagroda Solidarności

przede wszystkim oddziaływać pozytywnie na wizerunek Polski, jako państwa przywiązanego do demokracji i propagującego w skali globalnej jej wartości⁷².

Innowacją w programowaniu polskiej współpracy rozwojowej okazało się ponadto wskazanie dwóch przekrojowych obszarów tematycznych działań⁷³: demokracji i praw człowieka oraz transformacji systemowej, wybranych przede wszystkim na podstawie doświadczeń zdobywanych przez Polskę od 1989 roku. Nie mniej istotnym argumentem było również to, jak w przypadku priorytetów geograficznych, by możliwie najskuteczniej skoncentrować dostępne, lecz ograniczone środki budżetowe⁷⁴. Za priorytetowe działania w obszarze demokracji i praw człowieka uznano m.in.: promowanie *good governance*, wsparcie równości płci i awansu społeczno-ekonomicznego kobiet, rozwój lokalnej samorządności i społeczeństwa obywatelskiego, umacnianie pozycji niezależnych mediów i społecznej kontroli nad nimi, a także propagowanie demokratycznych i transparentnych procesów wyborczych. Z kolei w odniesieniu do obszaru

im. Lecha Wałęsy”. Jej laureatem może być osoba fizyczna, która „kierując się zasadami międzyludzkiej i międzynarodowej solidarności, w sposób widoczny i rzeczywisty przyczyniła się do wprowadzenia, umocnienia lub ochrony demokracji i wolności obywatelskich na świecie, w poszczególnych krajach bądź regionach”. Na Nagrodę – oprócz statuetki – składają się trzy elementy: nagroda finansowa w wysokości 1 mln PLN dla laureata, nagroda rzeczowa (o wartości maksymalnej 200 tys. PLN) w postaci wizyty studyjnej w Polsce dla zwycięzcy lub wybranej przez niego grupy oraz możliwość rekomendowania ministrowi spraw zagranicznych geograficznego lub tematycznego obszaru realizacji polskiej współpracy rozwojowej (spośród listy sporządzonej przez MSZ). Kapituła przyznała Nagrodę dwukrotnie – w 2014 roku otrzymał ją Mustafa Dżemilew (nominowany kilkakrotnie do Pokojowej Nagrody Nobla ukraiński lider walki o prawa Tatarów Krymskich), w 2015 roku jej laureatką była Żanna Niemcowa (rosyjska dziennikarka opozycyjna, córka zamordowanego polityka Borisa Niemcowa). Pomimo braku oficjalnego zniesienia Nagrody, od 2016 roku (po zmianie układu rządzącego – z PO-PSL na PiS) nie była ona przyznawana. *Zarządzenie Nr 1 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 15 stycznia 2014 r. w sprawie ustanowienia Nagrody Solidarności za działania na rzecz promocji i ochrony demokracji oraz wolności obywatelskich*. Dz. Urz. Ministra Spraw Zagranicznych, Warszawa, dnia 22 stycznia 2014 r., poz. 2; *Zarządzenie Nr 14 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 14 maja 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie ustanowienia Nagrody Solidarności za działania na rzecz promocji i ochrony demokracji oraz wolności obywatelskich*. Dz. Urz. Ministra Spraw Zagranicznych, Warszawa, dnia 16 maja 2014 r., poz. 15.

72 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Uzasadnienie do zmian Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2012–2015*, Warszawa 2013, s. 1.

73 Pierwotnie priorytetami horyzontalnymi miały być: „Demokratyzacja i Prawa Człowieka”, „Edukacja Globalna i Wolontariat” oraz „Pomoc Humanitarna”. Zob.: *Kolejny etap prac nad programem wieloletnim...*

74 *Rezultaty konsultacji społecznych dot. Wieloletniego programu współpracy rozwojowej...*

transformacji systemowej do najistotniejszych zaliczono takie zadania, jak: reformy administracji publicznej (na wszystkich szczeblach – centralnym, regionalnym, lokalnym), wsparcie zbliżania prawa i instytucji krajów partnerskich do standardów unijnych, wsparcie sektora małej i średniej przedsiębiorczości, rozwój informatyzacji i poszerzanie dostępu do informacji publicznej czy przeciwdziałanie degradowaniu środowiska⁷⁵. Założeniem ustanowienia priorytetów horyzontalnych była możliwość realizowania ich niezależnie od ograniczeń geograficznych.

Co istotne, w wieloletnim programie ustalono, że większość środków (przynajmniej 60%) oddziaływać będzie na rzecz państw Partnerstwa Wschodniego (pierwszej grupy priorytetowej). Ponadto w tych krajach co najmniej 70% realizowanych działań dotyczyć powinno demokracji i transformacji (w pozostałych państwach priorytety te powinny pochłonąć co najmniej 60% środków)⁷⁶. To założenie uznać należy za kolejny krok w drodze do osiągnięcia przez polską współpracę rozwojową specjalizacji, pozostawia jednak wątpliwość dotyczącą przywiązania do wówczas wdrażanych Milenijnych Celów Rozwoju, w szczególności zaś do osiągnięcia celu pierwszego. Dodać należy, iż – wiaższy pod uwagę specyfikę poszczególnych krajów partnerskich – wobec każdego z nich sporządzono listę priorytetów szczegółowych, uwzględniających m.in. tak potrzeby i reformatorskie ambicje danego kraju, jak i przewagi komparatywne polskiej współpracy. Po raz kolejny zatem odniesiono się do zasady własności koncepcji rozwojowych i potwierdzono jej uwzględnienie w trakcie prac, mimo że udział krajów partnerskich w programowaniu polskich działań, jak już wskazano, był niewielki.

Z jednej strony docenić należy obranie przez kreatorów polskiej współpracy rozwojowej w początku drugiej dekady XXI wieku wiodącego kierunku działania, bazującego na specyficznej wiedzy Polski, wynikającej z doświadczeń demokratyzacyjnych i transformacyjnych państwa oraz zrealizowanych już przedsięwzięć. Można bowiem spotkać się ze stanowiskiem, iż specjalizacja sprzyja efektywności realizowanych działań rozwojowych. Z drugiej jednak strony, w tym kontekście pojawiały się również rozliczne zastrzeżenia. Kluczowym było to, iż agenda demokratyzacyjna nie wpisuje się w tradycyjnie rozumianą pomoc rozwojową, z czego jednak zaletę czynili projektanci strategicznych

75 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 7–8.

76 Ibidem, s. 9.

dokumentów regulujących tę dziedzinę działalności kraju⁷⁷. Kolejnym zarzutem wobec klarującej się specjalizacji było wciąż nie dość precyzyjne jej określenie, które powinno opierać się m.in. na szerokiej analizie przewag komparatywnych dawcy oraz szczegółowym badaniu potrzeb beneficjentów⁷⁸. W konsekwencji, jak wspominała Elżbieta Kaca, w procesie planowania programu wieloletniego wyraźne było niedostateczne uwzględnienie potrzeb krajów-biorców pomocy rozwojowej, m.in. ze względu na niedziałający system zbierania informacji z placówek dyplomatycznych oraz brak wyodrębnionych etatów w ambasadach dla osób zajmujących się projektami rozwojowymi. Ze względu na to „powstało wrażenie, że priorytety szczegółowe odnośnie do konkretnych krajów zostały przyjęte raczej pod kątem konkretnych polskich projektodawców, którzy mogą podjąć się realizacji projektów”⁷⁹. Nie zdecydowano również o opracowaniu krajowych strategii pomocowych, co zwiększyłoby przewidywalność, skuteczność i oddziaływanie polskiej pomocy⁸⁰. Nie można zapominać również o fakcie, iż przekrojowe obszary tematyczne, które uznać można za specjalizację polskiej współpracy rozwojowej, w rzeczywistości dopuszczały znaczną różnorodność realizowanych działań, niekoniecznie w zgodzie z polskimi doświadczeniami i transformacyjnymi osiągnięciami (przykładem mogą być działania z zakresu ekologii, które w Polsce wspierane były głównie z zagranicznych, unijnych środków, do których dostępu nie posiadają państwa partnerskie polskiej współpracy rozwojowej). Potwierdzało to zatem niezbędność dalszych prac na rzecz przygotowania rzetelnej i precyzyjnej strategii specjalizacyjnej. *Last but not least* – wątpliwości wzbudzało to, czy tak ambitne cele, mieszczące się w dwóch priorytetowych osiach tematycznych, są możliwe do zrealizowania w ramach

77 Por.: J. Pomianowski, *Agenda demokratyzacyjna w polskiej współpracy rozwojowej*, „Kwestie do debaty” THINKTANK – Polska współpraca rozwojowa. Nowe wymiary. Perspektywy dla organizacji pozarządowych, samorządów i firm, Warszawa 2013, s. 7.

78 Zob.: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju – szanse, wyzwania, zagrożenia. Raport z konferencji*, Warszawa 2010, s. 11–13.

79 E. Kaca, *Pomoc demokratyzacyjna w polskiej współpracy rozwojowej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 22.

80 M. Wojtalik, *Co trzeba zrobić w sprawie, którą popiera 84% Polaków. Polska współpraca na rzecz rozwoju*, Polska Zielona Sieć, Szczecin 2008, s. 15–19; K. Kochanowicz, *Krajowe programy pomocy rozwojowej: narzędzia zwiększania skuteczności polskiej współpracy rozwojowej*, Minorityrights.org, www.minorityrights.org/download.php?id=1097 [dostęp: 29.07.2021].

alokowanych na współpracę dwustronną środków, w skali czterech lat przekraczających nieco ponad 1,3 mld PLN⁸¹.

Wieloletni program 2012–2015 swą uwagę poświęcił również pomocy humanitarnej, edukacji globalnej oraz wolontariatowi (zagadnieniom, które w strategii z 2003 roku zostały niemal pominięte⁸²). Podkreślono, że pomoc humanitarna świadczona miała być zgodnie z realnymi potrzebami poszkodowanych, nie tylko w przypadkach nagłych i nagłośnionych, ale także względem ludności, która ucierpiała w konsekwencji tzw. przedłużających się (ang. *protracted*) i zapomnianych (ang. *forgotten*) kryzysów. Wszelkie działania miały przebiegać z uwzględnieniem m.in. *Konsensusu europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej* czy zasad *Dobrego Świadczenia Pomocy Humanitarnej* (GHD), czyli humanitarnie, neutralnie, bezstronnie i z poszanowaniem niezależności, a także adekwatnie do potrzeb grup najwyższego ryzyka oraz grup defaworyzowanych. Świadczenie pomocy żywnościowej miało z kolei brać pod uwagę *Konwencję o wsparciu żywnościowym*⁸³ oraz konkluzje Rady Unii Europejskiej ws. humanitarnej pomocy żywnościowej⁸⁴. Co istotne – jako że ustawa nie wyszczególniła specyficznych

81 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012*, Warszawa 2013, s. 11; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013*, Warszawa 2014, s. 11; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014*, Warszawa 2015, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015*, Warszawa 2016, s. 13.

82 Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 9.

83 *Konwencja o wsparciu żywnościowym* (ang. *Food Assistance Convention*) została podpisana 23 lipca 2012 roku i weszła w życie 1 stycznia 2013 roku, jako wyraz zaangażowania w poprawę skuteczności, wydajności i jakości pomocy żywnościowej na rzecz ratowania życia, zmniejszania głodu i polepszania stanu odżywienia najbardziej wrażliwych populacji. Jej stroną jest Unia Europejska. Akt zastąpił *Konwencję o pomocy żywnościowej* (ang. *Food Aid Convention*) z 1999 roku, którą Polska ratyfikowała w 2006 roku. Genezy porozumień na rzecz wsparcia żywnościowego upatrywać należy w 1967 roku, jako jednego z efektów rundy Kennedy'ego GATT (*Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu*, ang. *General Agreement on Tariffs and Trade*). *Food Aid Convention*, 1999, [Foodaidconvention.org](https://www.foodaidconvention.org/Pdf/convention/iga1995.pdf), <https://www.foodaidconvention.org/Pdf/convention/iga1995.pdf> [dostęp: 29.07.2021]; *Food Assistance Convention*, 2012, [Foodassistanceconvention.org](https://www.foodassistanceconvention.org/convention/FoodAssistance.pdf), <https://www.foodassistanceconvention.org/convention/FoodAssistance.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

84 Za tę dziedzinę działalności Unii Europejskiej odpowiedzialna jest Grupa Robocza ds. Pomocy Humanitarnej i Pomocy Żywnościowej (ang. *The Council working party on Humanitarian Aid and Food Aid*, COHAFA). Ramy strategiczne, cele i zasady świadczenia przez UE pomocy żywnościowej określone zostały w 2010 roku. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. An EU policy framework to assist developing countries in addressing food security challenges*. SEC(2010)379 / COM(2010)0127 final; *Commission staff*

dla pomocy humanitarnej form działania – katalog możliwych do zorganizowania aktywności znalazł się właśnie w programie wieloletnim. Wśród form pomocy humanitarnej wymieniono zatem m.in.: budowę partnerstw z organizacjami humanitarnymi o zasięgu międzynarodowym (zwłaszcza z Biurem Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej, UN OCHA), kooperację – na forum ONZ, UE i GHD – z innymi podmiotami świadczącymi pomoc humanitarną, prowadzenie działań ochraniających i ratujących ludność (skoordynowanych na poziomie ONZ i UE), wspieranie polskich NGOs działających w tym zakresie, usprawnianie polskiego systemu pomocy humanitarnej, redukcję ryzyka występowania katastrof oraz budowę odporności na nie (szczególnie w niestabilnych państwach)⁸⁵.

W odniesieniu do edukacji globalnej i wolontariatu wskazano, iż wpisują się one w wymiar obywatelski współpracy rozwojowej realizowanej przez Polskę. Podkreślono, iż edukacja globalna może odbywać się tak poprzez formalny, jak i nieformalny system kształcenia, jednocześnie deklarując trwałe zakorzenienie tej dziedziny w polskim systemie edukacji formalnej oraz rozszerzenie m.in. medialnego oddziaływania jej elementów⁸⁶. W przypadku wolontariatu wyszczególniono szansę na osobiste zaangażowanie obywateli we współpracę rozwojową oraz wartość dodaną wyjazdów, czyli doświadczenia wolontariuszy, prezentujące znaczny walor edukacyjny⁸⁷. Stwierdzić należy, że sposób ujęcia tego komponentu polskiej współpracy rozwojowej – tak nieprecyzyjny – potwierdza z jednej strony brak wizji funkcjonowania tego obszaru, a z drugiej – niewielkie zainteresowanie nim, podważające znaczenie budowania świadomości powiązań globalnych wśród społeczeństwa. Za niezbędne, w dalszej

working document – Accompanying document to the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Humanitarian Food Assistance. SEC(2010)0374 final / COM(2010)126.

85 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 11–12.

86 W wieloletnim programie nie odniesiono się jednak do międzysektorowego porozumienia w sprawie wsparcia edukacji globalnej w Polsce, zawartego w 2011 roku, w którym strony zadeklarowały m.in. dalszy dialog na ten temat, wprowadzenie i stosowanie wspólnej definicji tego obszaru, intensyfikację wspólnych działań czy opracowanie katalogu dobrych praktyk. *Porozumienie zawarte dnia 26 maja 2011 r. w Warszawie pomiędzy Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Edukacji Narodowej a Grupą Zagranica w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce*, Warszawa 2011.

87 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 12.

perspektywie, uznać trzeba (zgodnie zresztą z ustawą z 2011 roku) określanie strategicznych celów i kierunków również dla działań realizowanych w ramach edukacji globalnej⁸⁸.

W dokumencie znalazły się także dość ogólne i lakoniczne zapisy dotyczące monitoringu i ewaluacji programów, planów i projektów rozwojowych oraz działań informacyjnych związanych z polską współpracą na rzecz rozwoju. W aneksie do wieloletniego programu opisano zaś szczegółowe priorytety działań realizowanych w ramach współpracy dwustronnej.

Podkreślić też warto, iż kwestie związane z finansowaniem współpracy na rzecz rozwoju w nowym systemie prawnym w wieloletnim programie zostały praktycznie pominięte. O ile, jak stwierdzono w trakcie prac parlamentarnych, zobowiązanie do osiągnięcia określonego progu wydatków na ten cel nie mogło znaleźć się w ustawie⁸⁹, tak już nie było przeciwwskazań do złożenia tego rodzaju deklaracji w czteroletniej strategii. Tymczasem odniesiono się wyłącznie do kwestii źródeł finansowania działań rozwojowych, przypominając o ich pochodzeniu z budżetu Ministerstwa Spraw Zagranicznych, budżetów innych resortów oraz rezerwy celowej przeznaczonej na współpracę rozwojową⁹⁰. Co więcej, oprócz braku potwierdzenia przywiązania do globalnych zobowiązań finansowych w tym zakresie i ogłoszenia wynikającego z tego (oczekiwanego) znacznego wzrostu nakładów, program wieloletni nie podjął również kwestii umożliwienia podmiotom realizacji projektów wieloletnich. Częściowo satysfakcjonujący zapis regulujący to zagadnienie pojawił się w art. 12 ustawy, w trakcie zaś prac nad strategią Ministerstwo Spraw Zagranicznych podkreśliło zmianę formuły współpracy w tym zakresie. Procedurę konkursową zastąpić miały wieloletnie porozumienia, będące podstawą dla działań przekraczających roczną perspektywę czasową, czego efektem miało być zwiększenie efektywności prowadzonych projektów⁹¹. Wobec braku stosownych zapisów propozycja ta nie została wdrożona, a kooperacja podmiotów uczestniczących w realizowaniu polskich działań rozwojowych z Ministerstwem Spraw Zagranicznych w dalszym ciągu opiera się na kryteriach regularnych procedur konkursowych.

88 A. Antonowicz-Cyglicka, *Uwagi PZS do Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej...*

89 Zob. np.: Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)*, nr 5485/VI kad., 18.08.2011, Warszawa 2011, s. 3, 6.

90 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 2.

91 *Kolejny etap prac nad programem wieloletnim...*

Bez wątpienia w pierwszym wieloletnim programie pojawiło się kilka słusznych postulatów (związanych chociażby ze skoncentrowaniem geograficznym i tematycznym działań), a sam dokument odpowiadał również uwagom DAC OECD, dotyczącym konieczności wypracowania średniookresowej wizji polskiej współpracy rozwojowej⁹². Program jednak nie ustrzegł się krytyki środowisk pozarządowych, wyrażanej przede wszystkim za pośrednictwem Grupy Zagranica – federacji kilkudziesięciu polskich NGOs, które zaangażowane są w realizację międzynarodowej współpracy rozwojowej. Wskazywano przede wszystkim, że: „Grupa Zagranica wielokrotnie zwracała uwagę na niską jakość tego dokumentu i jego zasadnicze braki oraz proponowała uzupełnienia do jego treści. Jednak nasze postulaty zostały w zdecydowanej większości odrzucone, a sam proces konsultacji tekstu z partnerami poddaje w wątpliwość deklarowaną wolę administracji rządowej do partnerskiej współpracy z sektorem pozarządowym”⁹³, co jest sprzeczne z informacjami przekazanymi we wstępie strategii. Federacja dodawała też, że w rzeczywistości promowane przez MSZ konsultacje społeczne nad okrojoną wersją dokumentu trwały zaledwie pięć dni. Niejako odpowiedzią ze strony resortu na te zarzuty stało się zaprezentowanie w połowie 2012 roku swoistego kodeksu dobrych praktyk w zakresie współpracy z partnerami społecznymi zaangażowanymi w działania rozwojowe, zakładającego m.in. organizację trzech rodzajów konsultacji. Prócz uregulowanych ustawowo konsultacji społecznych dotyczących projektów rządowych dokumentów i stanowisk, wskazano także organizację regularnych spotkań z podsekretarzem stanu ds. rozwoju oraz doraźnych konsultacji eksperckich (w tym również z przedstawicielami MSZ)⁹⁴.

92 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010*, <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/45362587.pdf>, s. 14 [dostęp: 29.07.2021].

93 *Konsultacje Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej 2012–2015*, zagranica.org.pl, <http://zagranica.org.pl/dzialania/kszaltowanie-wspolpracy-rozwojowej/brak-koncepcji-na-najblizsze-4-lata-rada> [dostęp: 29.07.2021].

94 *Propozycja dobrych praktyk współpracy z partnerami społecznymi*, 02.04.2012, polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Propozycja,dobrych,praktyk,wspolpracy,z,partnerami,spolecznymi,1371.html> [dostęp: 29.07.2021]; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Propozycja dobrych praktyk współpracy z partnerami społecznymi w zakresie współpracy rozwojowej*, 02.04.2012, polskapomoc.gov.pl, <https://polskapomoc.gov.pl/gallery/2012/Kodeks%20Dobrych%20Praktyk.pdf> [dostęp: 29.07.2021]; *Partnerzy społeczni – zasady współpracy*, 06.06.2012, polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Partnerzy,spoleczni,-zasady,wspolpracy,1454.html> [dostęp: 29.07.2021].

W odniesieniu do meritum programu Grupa zwracała uwagę przede wszystkim na to, że: w programie nie zawarto konkretnych postanowień odnoszących się do celów oraz spodziewanych rezultatów działań, a także do ich ewaluacji; wskazane priorytety (tematyczne, szczegółowe) były „nierealistyczne” i niespójne z tymi, które proponowały NGOs działające od lat w poszczególnych państwach. Tego efektem było niezapewnienie przez Polskę przewidywalności świadczonej pomocy⁹⁵. Ponadto program nie uwzględniał międzynarodowego kontekstu (m.in. zobowiązań wynikających z podpisania *Deklaracji Milenijnej*). Co istotne, w wieloletnim programie nie uwzględniono także nadrzędnego celu międzynarodowej współpracy – redukcji ubóstwa (w szczególności w najbiedniejszych krajach)⁹⁶.

3.3. Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020

Prace nad kolejnym programem wieloletnim rozpoczęły się już w 2014 roku. Podzielono je na cztery etapy. W pierwszym z nich, zaplanowanym na okres od kwietnia do czerwca 2014 roku, przeprowadzono analizę wdrażania obowiązującej strategii⁹⁷. W drugiej fazie (od czerwca do października 2014 roku) powstawały założenia koncepcyjne nowego planu, zaś w trzeciej (od października 2014 roku do maja 2015 roku) – opracowywany był projekt dokumentu⁹⁸. Ostatni, czwarty etap (od maja do sierpnia 2015 roku), zakładał formalne zatwierdzenie nowego wieloletniego programu⁹⁹. Terminowemu przyjęciu dokumentu sprzyjała wówczas możliwość zmian na najwyższych szczeblach władzy w efekcie nadchodzących wyborów parlamentarnych z 2015 roku; istotne zatem dla

95 A. Antonowicz-Cyglicka, *Uwagi PZS do Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej...*

96 *Konsultacje Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej 2012–2015...*

97 *Zaproszenie na spotkanie informacyjno-konsultacyjne*, 13.06.2014, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Zaproszenie,na,spotkanie,informacyjno-konsultacyjne,2079.html> [dostęp: 29.07.2021].

98 *Zaproszenie na spotkanie informacyjno-konsultacyjne*, 24.09.2014, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Zaproszenie,na,spotkanie,informacyjno-konsultacyjne,2124.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Metodologia wyboru priorytetów geograficznych na lata 2016–2020*, 06.10.2014, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Metodologia,wyboru,priorytetow,geograficznych,na,lata,2016-2020,2133.html> [dostęp: 29.07.2021].

99 *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Wieloletni,program,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,2080.html> [dostęp: 29.07.2021].

resortu spraw zagranicznych było sfinalizowanie tej kwestii chociażby w końcu trwającej kadencji, jeszcze pod auspicjami ówczesnego ministra (Grzegorza Schetyny, reprezentującego koalicję PO–PSL).

Analizując zmiany, jakie do polskiego systemu współpracy rozwojowej wprowadził nowy program, warto rozpocząć od ocen dotyczących implementacji postanowień jego poprzednika, dokumentu na lata 2012–2015. Dla przykładu: uwagi Polskiej Zielonej Sieci odnośnie do wdrażania pierwszego programu wieloletniego dotyczyły przede wszystkim braku określenia konkretnych i mierzalnych celów oraz weryfikowalnych rezultatów prowadzonych działań, niedostatecznej koncentracji na państwach afrykańskich, niewpisywania się polskich działań w tradycyjnie pojmowaną międzynarodową współpracę rozwojową oraz braku skonkretyzowania ram dla edukacji globalnej¹⁰⁰. Podobne spostrzeżenia przekazywała Grupa Zagranica, rekomendując m.in. faktyczne wzmocnienie przewidywalności polskiej współpracy, opracowanie precyzyjnych rezultatów i wskaźników do osiągnięcia w poszczególnych państwach priorytetowych, modyfikację listy państw partnerskich i głównych obszarów tematycznych czy silniejsze powiązanie polskiej pomocy z działaniami podejmowanymi w tym zakresie w ramach UE¹⁰¹.

Uwagi te – formułowane głównie przez partnerów społecznych, a także przez organy administracji rządowej – zostały częściowo uwzględnione na etapie sporządzania ogólnych założeń wieloletniego programu na lata 2016–2020, które przyjęte zostały przez Radę Programową Współpracy Rozwojowej w listopadzie 2014 roku¹⁰². Z drugiej strony wyartykułowane wcześniej zastrzeżenia zostały w pewnej mierze powtórzone i rozszerzone, np. przez reprezentantów Grupy Zagranica w Radzie Programowej już w komentarzach do tego dokumentu¹⁰³. Zaznaczyć trzeba, że podstawową zmianą względem obowiązującego wówczas

100 A. Antonowicz-Cyglicka, *Uwagi PZS do Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej...*

101 *Analiza wdrażania Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015 – materiał roboczy DWR MSZ do dyskusji. Uwagi Grupy Zagranica*, 09.06.2014, Zagranica.org.pl, http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/analiza_wdrazania_wpwr_2012-15_-_material_robotczy_dwr_msz_uwagi_gz_090614.pdf [dostęp: 29.07.2021].

102 *Uchwała nr 11 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 7 listopada 2014 r. w sprawie zaopiniowania założeń Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020.*

103 *Projekt założeń Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej w latach 2016–2020. Postulaty i komentarze reprezentacji Grupy Zagranica w Radzie Programowej Współpracy Rozwojowej*, 16.07.2014, Zagranica.org.pl, http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/projekt-zalozen-wpwr_uwagi-gz_rpwr_2014-07-16.pdf [dostęp: 29.07.2021].

planu była propozycja wydłużenia okresu realizacji nowego programu, z czterech do pięciu lat, w celu zwiększenia przewidywalności i skuteczności pomocy oraz powiązania czasu obowiązywania koncepcji z obowiązywaniem perspektywy finansowej Unii Europejskiej do 2020 roku. W opracowanych założeniach zapowiedziano również zamiar ograniczenia liczby państw priorytetowych oraz utrzymanie dotychczasowej specjalizacji w zakresie priorytetów tematycznych (choć pierwotnie jeden z nich miał zmienić swoje brzmienie – zamiast „transformacji systemowej” pojawić miało się „dobre rządzenie”; jako drugi wskazano ponownie „demokrację i prawa człowieka”). Zadeklarowano też wzmocnienie komponentu edukacyjnego polskiej współpracy rozwojowej, a także podjęcie próby określenia mierzalnych celów i rezultatów dla realizowanych działań¹⁰⁴.

Od początku 2015 roku Departament Współpracy Rozwojowej MSZ organizował robocze spotkania konsultacyjne w ramach prac nad projektem programu wieloletniego, dotyczące m.in. tematycznych sektorów wsparcia w priorytetowych krajach, współpracy wielostronnej, pomocy humanitarnej, edukacji globalnej i wolontariatu czy ewaluacji¹⁰⁵. Opracowany projekt (jego pierwsza wersja) poddano następnie konsultacjom społecznym, konsultacjom Rady Programowej Współpracy Rozwojowej oraz konsultacjom międzyresortowym¹⁰⁶.

104 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Założenia Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Zalozena_Wieloletniego_programu_wspolpracy_rozwojowej_final_akcept_RPWR.docx [dostęp: 29.07.2021].

105 Zob. np.: *Zaproszenie na spotkania robocze w związku z pracami nad Wieloletnim programem współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, 07.01.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Zaproszenie,na,spotkania,robocze,w,zwiazku,z,pracami,nad,Wieloletnim,programem,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,2184.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Zaproszenie na spotkanie konsultacyjne*, 03.04.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Zaproszenie,na,spotkanie,konsultacyjne,2236.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Zaproszenie na spotkanie konsultacyjne w sprawie edukacji globalnej i wolontariatu*, 28.04.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Zaproszenie,na,spotkanie,konsultacyjne,w,sprawie,edukacji,globalnej,i,wolontariatu,2242.html> [dostęp: 29.07.2021].

106 *Informacja w sprawie harmonogramu prac nad projektem Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, 21.05.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Informacja,w,sprawie,harmonogramu,prac,nad,projektem,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,2263.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Konsultacje społeczne Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, 21.05.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,spoleczne,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,2262.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Konsultacje projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 w Radzie Programowej Współpracy*

W konsultacjach społecznych uczestniczyło dwanaście zainteresowanych instytucji (oraz dwie osoby fizyczne), w tym Polski Czerwony Krzyż, Polska Zielona Sieć czy Grupa Zagranica. Zaangażowane we współpracę rozwojową polskie organizacje pozarządowe postulowały m.in. dalsze doprecyzowanie priorytetów tematycznych i zagadnień przekrojowych, doceniały metodologiczną zmianę związaną z wyszczególnieniem pożądanych rezultatów, jednak nalegały na ich większe skonkretyzowanie, nie zawsze akceptowały proponowaną listę państw partnerskich, informowały o konieczności silniejszego powiązania celów i działań polskiej współpracy rozwojowej z międzynarodowymi trendami w tym zakresie czy zwracały uwagę na błędy językowe, stylistyczne i redakcyjne dokumentu. Część postulatów została uwzględniona w trakcie prac nad wersją ostateczną programu¹⁰⁷. W efekcie nieco zmodyfikowany dokument (druga wersja projektu) został pozytywnie zaopiniowany przez Radę Programową Współpracy Rozwojowej¹⁰⁸ i przekazany do dalszych prac. Finalnie *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, sporządzony zgodnie z ustawą przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, został przyjęty – jako trzecia wersja procedowanego projektu – przez Radę Ministrów 6 października 2015 roku¹⁰⁹. Zapowiedziano w uchwalonym programie, że będzie on poddany jednemu przeglądowi śródkresowemu, jednak może on również (tak jak w przypadku programu na lata 2012–2015) – w określonych sytuacjach – podlegać modyfikacjom,

Rozwojowej, 15.07.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,projektu,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,w,Radzie,Programowej.html> [dostęp: 29.07.2021].

- 107 W ramach przeprowadzonych konsultacji społecznych odnośnie do pierwszej wersji projektu programu wieloletniego do Ministerstwa Spraw Zagranicznych wpłynęły 162 uwagi. Spośród nich 49 zostało uwzględnionych, 38 zostało częściowo uwzględnionych, 59 nie zostało uwzględnionych, z kolei 19 zostało przyjętych do wiadomości. Oznacza to zatem, że ponad połowa (87) sugestii przede wszystkim środowiska pozarządowego znalazła odzwierciedlenie w kolejnym projekcie i finalnym programie. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi*, 07.07.2015, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Dokumenty_i_Publikacje/Program_wieloletni_2016-2020/Tabela_uwag_WPWR.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- 108 *Uchwała Nr 14 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 23 lipca 2015 r. w sprawie zaopiniowania projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*.
- 109 *Uchwała w sprawie ustanowienia „Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020”*, 06.10.2015, Premier.gov.pl, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/uchwala-w-sprawie-ustanowienia-wieloletniego-programu-wspolpracy-rozwojow-o.html> [dostęp: 29.07.2021].

wymagającym zaakceptowania przez Radę Ministrów. Wobec zmieniających się uwarunkowań międzynarodowych, po przeprowadzeniu konsultacji społecznych¹¹⁰ i uzyskaniu pozytywnej opinii Rady Programowej Współpracy Rozwojowej¹¹¹, dokument został zaktualizowany po dwóch latach obowiązywania i przyjęty przez Radę Ministrów w zmodyfikowanej wersji 4 września 2018 roku¹¹². Część wprowadzonych zmian miała charakter porządkujący i dostosowujący treść dokumentu do przyjętej w 2015 roku *Agendy 2030* i uzgodnionych *Celów Zrównoważonego Rozwoju*.

Porównując obydwie wypracowane w Polsce wieloletnie programy współpracy rozwojowej, w pierwszej kolejności uwagę zwraca ich objętość. Strategia na lata 2012–2015 liczyła (wraz z aneksem) dwadzieścia trzy strony, z kolei dokument na lata 2016–2020 liczył aż czterdzieści dziewięć stron (pięćdziesiąt dziewięć po modyfikacjach z 2018 roku), prezentując priorytety szczegółowe wobec poszczególnych państw w swojej treści, a nie załączniku, jak pierwszy program. Długość drugiego dokumentu uznano zresztą w trakcie konsultacji społecznych za jedną z jego słabości, zarzucając mu również brak przejrzystości (m.in. ze względu na niejednorodną strukturę nagłówków oraz niewyodrębnienie opisów priorytetów w aneksie)¹¹³. Abstrahując jednak od kwestii redakcyjnych, warto zweryfikować, czy drugą ze strategii uznać można (uwzględniając też

110 Odnośnie do planowanych modyfikacji programu wieloletniego Ministerstwo Spraw Zagranicznych otrzymało 7 uwag od dwóch organizacji pozarządowych (Polskiego Centrum Pomocy Międzynarodowej oraz Polskiej Akcji Humanitarnej). Spośród nich 6 postulatów nie zostało uwzględnionych, a jeden został uwzględniony częściowo. Por.: *Zestawienie uwag otrzymanych w konsultacjach społecznych projektu modyfikacji Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2016–2020*, 24.05.2018, [Polskapomoc.gov.pl](https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Dokumenty_i_Publikacje/Program_wieloletni_2016/Odpowiedzi_na_uwagi-konsultacje_spoleczne.pdf), https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Dokumenty_i_Publikacje/Program_wieloletni_2016/Odpowiedzi_na_uwagi-konsultacje_spoleczne.pdf [dostęp: 29.07.2021].

111 *Uchwała Nr 20 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 29 czerwca 2018 r. w sprawie zaopiniowania modyfikacji Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*.

112 *Konsultacje modyfikacji Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2016–2020*, 17.04.2018, [Polskapomoc.gov.pl](https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,modyfikacji,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,2016-2020,2753.html), <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,modyfikacji,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,2016-2020,2753.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Uchwała zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, 04.09.2018, [Premier.gov.pl](https://premier.gov.pl), <https://premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/uchwala-zmieniajaca-uchwale-w-sprawie-ustanowienia-wieloletniego-programu-1.html> [dostęp: 29.07.2021].

113 *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

zarzuty czynione wobec programu z 2012 roku) za jakościowo lepszą od jej poprzedniczki.

Dokument, podobnie jak jego wcześniejsza edycja, wskazał cele oraz obszary geograficzne i tematyczne polskich działań rozwojowych, a także zasady realizacji współpracy rozwojowej i formy jej świadczenia. Autorzy programu podkreślili, że został on sporządzony m.in. wzięwszy pod uwagę analizy dokumentów strategicznych, potrzeby i kierunki rozwoju państw partnerskich, wyniki konsultacji z przedstawicielami partnerskich krajów, dotychczasowe doświadczenia z wdrażania programu wieloletniego i planów rocznych, doświadczenia interesariuszy współpracy rozwojowej Polski (w tym: przedstawiciele administracji rządowej i centralnej, partnerów społecznych, sektora prywatnego), wnioski z prac Rady Programowej Współpracy Rozwojowej, inicjatywy UE oraz inicjatywy innych międzynarodowych donatorów, którzy są aktywni w państwach dla polskiej pomocy istotnych. Wyboru kierunków partnerskich oraz tematycznych obszarów priorytetowych dokonano zaś z uwzględnieniem polskich przewag komparatywnych, które bazują głównie na doświadczeniach transformacyjnych kraju oraz wiedzy i umiejętności interesariuszy polskich działań¹¹⁴.

Wieloletni program na lata 2016–2020 bardzo podobnie do swojego poprzednika nakreślił nadrzędny cel polskiej współpracy rozwojowej¹¹⁵, jako: „wspieranie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego krajów rozwijających się i ich społeczeństw”¹¹⁶, jednak odwrotnie niż w ustawie z 2011 roku czy programie na lata 2012–2015 wymienił kluczowe kierunki tego wsparcia, rozpoczynając od realizowania działań skoncentrowanych na redukowaniu ubóstwa, poprawie stanu zdrowia ludności i podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego, a dopiero

114 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 3–4.

115 Chociaż podkreślić trzeba, że jednym z postulatów wyrażonych w trakcie konsultacji społecznych było zredefiniowanie ujęcia nadrzędnego celu. Dla przykładu Polska Zielona Sieć proponowała wyeksponowanie kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem w wymiarach ekonomicznym, społecznym i środowiskowym, podkreślając konieczność realizacji działań również na rzecz zapewniania trwałości stanu środowiska naturalnego oraz zrównoważonej konsumpcji i produkcji. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

116 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 8.

dalej podkreślając konieczność udzielenia wsparcia procesom demokratyzacyjnym, reformom państw, kształtowaniu nowoczesnych instytucji i społeczeństwa obywatelskiego czy propagowaniu praw człowieka¹¹⁷. Przypomniano ponadto, iż współpraca rozwojowa jest elementem polityki zagranicznej Polski, wpisującym się w unijną oraz globalną politykę rozwojową. Takie ujęcie współpracy (przez pryzmat państwowych interesów¹¹⁸) umożliwiło realizację postulatów, zgodnie z którymi: „Nie należy traktować pomocy rozwojowej jako działalności charytatywnej, ale jako instrument przynoszący obopólne korzyści i kreujący trwałe partnerstwo. Strategia musi być zgodna z międzynarodowymi standardami i trendami oraz powiązana z celami UE, ale ma też służyć budowie silniejszych powiązań gospodarczych, politycznych i społecznych Polski z krajami rozwijającymi się”¹¹⁹.

Realizacja założonych celów możliwa jest przy przestrzeganiu określonych zasad współpracy rozwojowej. Nowy wieloletni program wskazał dwie podstawowe: skuteczność oraz spójność. Na rzecz skuteczności współpracy oddziaływać mają przede wszystkim przejrzystość działań, wspólne programowanie wsparcia rozwojowego przez UE (ograniczenie fragmentaryzacji wsparcia) oraz uwzględnienie priorytetów państw partnerskich. Wprost więc odniesiono się do postulatów Forów Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy oraz wydawanych przez nie wytycznych¹²⁰. Po długotrwałym oczekiwaniu środowisk włączonych w realizację polskiej współpracy rozwojowej, wreszcie

117 Ibidem.

118 Co ciekawe, Narodowy Bank Polski postulował jeszcze silniejsze wyeksponowanie w dokumencie kwestii powiązania współpracy rozwojowej z polskim interesem: „Dokument powinien spójnie i wyraźnie wskazywać, że większe zaangażowanie Polski w pomoc rozwojową stanowi promocję Polski jako kraju dojrzałego, który ma już spore doświadczenie w aktywnym uczestnictwie w działaniach społeczności międzynarodowej. Zastosowana argumentacja w tym względzie jest fragmentaryczna, przez co ma się wrażenie, że nie jest to priorytet dla twórców dokumentu”. Tę kwestię podniosła także uczestnicząca w konsultacjach Szczebińska Kooperacja Marii Skłodowskiej-Curie. W swojej odpowiedzi Ministerstwo Spraw Zagranicznych podkreśliło jednak, iż celem podejmowanych działań jest głównie wsparcie państw i społeczeństw rozwijających się, zaś budowa pozytywnego wizerunku Polski w tym kontekście jest niejako wartością dodaną. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

119 P. Kugiel, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020: obopólne korzyści*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 95 (1207), s. 2.

120 Zob. szerzej: *Rome Declaration on Harmonisation...*; *Paris Declaration on Aid Effectiveness; Accra Agenda for Action...*; *Busan Partnership for Effective Development Co-operation...*

w programie wieloletnim szerzej odniesiono się także do kwestii spójności polityki rozwojowej, którą zdefiniowano jako „opracowanie i realizacja polityk przez państwa w taki sposób, aby uniknąć działań, które negatywnie wpływają na rozwój globalny oraz możliwości rozwoju innych państw”¹²¹, przy dążeniu do zbieżności priorytetów krajowych polityk z celami zrównoważonego rozwoju. Osiąganiu spójności sprzyjać powinny głównie: zapewnianie zgodności z Celami Zrównoważonego Rozwoju, wsparcie ich realizacji podczas negocjacji na międzynarodowych forach, wdrażanie zrównoważonego rozwoju w politykach publicznych oraz implementacja do polityk krajowych zmian, przyczyniających się do rozwoju globalnego¹²². Fakt, iż program na lata 2016–2020 odniósł się wprost i szeroko do zagadnienia spójności polityki na rzecz rozwoju uznać należy za niezwykle istotny. Satysfakcjonujące wdrożenie tej koncepcji wymaga jednak m.in. reform prawnych, które pozwolą na umocowanie zasad PCD w celach całego rządu (a nie tylko resortu odpowiedzialnego za sprawy zagraniczne), społecznego poparcia dla tego rodzaju zmian, instytucjonalnych mechanizmów koordynacji czy precyzyjnych strategii, zawierających instrumentarium monitoringu i ewaluacji¹²³. Dodać warto, że implementację koncepcji propagują organizacje międzynarodowe zajmujące się współpracą rozwojową, uwzględniając ją w swoich strategiach średnio- i długookresowych¹²⁴. Program

121 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 46.

122 Ibidem, s. 47.

123 *Spójność polityki na rzecz rozwoju – krajowe studia przypadków*, “Worldwise Europe PCS Study” 2014, s. 44. Podobne rekomendacje w stosunku do Polski wydała OECD, stwierdzając, że w celu realizacji polityk wspierających państwa rozwijające się niezbędne jest ustalenie ról instytucjonalnych, obowiązków i mechanizmów zapewniania spójności z agendą rozwojową oraz zapewnienie resortom zasobów i zdolności do prowadzenia oceny skutków regulacji. OECD, *The DAC’s main findings and recommendations. Extract from: OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017*, Paris 2017, s. 17.

124 Por. np.: *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów Państw Członkowskich zebranych w ramach Rady, Parlamentu Europejskiego i Komisji w sprawie polityki rozwojowej Unii Europejskiej: „Konsensus Europejski”*. Dz. Urz. UE, C 46, 24.02.2006; *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamentu Europejskiego i Komisji: Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju „Nasz świat, nasza godność, nasza przyszłość”*. Dz. Urz. UE, C 210, 30.06.2017; *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r.*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, 70. sesja, 21.10.2015, A/RES/70/1; OECD, *Framework for an OECD Strategy on Development. Meeting of the Council at Ministerial Level, 25–26 May 2011*, C/MIN(2011)8, 02.05.2011.

wieloletni nie mógł zadeklarować tak daleko idących zmian, niemniej podkreślił, że w ramach przebiegającego w rządzie procesu legislacyjnego dokonywana będzie ocena wpływu poszczególnych projektów na społeczno-gospodarczy rozwój państw partnerskich, w resortach utworzone zostaną punkty kontaktowe ds. PCD¹²⁵, zaś osiągnięcia w zakresie dążenia do spójności raportowane będą OECD i KE. Szczególną uwagę zwrócono także na zwalczanie nielegalnych przepływów finansowych (unikanie opodatkowania czy pranie pieniędzy), czyniąc je polskimi priorytetami w krajowej i międzynarodowej agendzie spójności polityk na rzecz rozwoju¹²⁶. Ponadto program wieloletni wymienił też inne zasady, które stosowane są we współpracy rozwojowej Polski: niedyskryminację, partycypację, upodmiotowienie oraz dbałość o środowisko naturalne, zrównoważone gospodarowanie zasobami i przeciwdziałanie zmianom klimatycznym¹²⁷. Modyfikacją z 2018 roku do listy zasad polskiej współpracy rozwojowej dodane zostały również międzynarodowe wytyczne związane z biznesem i prawami człowieka oraz zwalczaniem oszustw podatkowych¹²⁸.

Do form realizacji współpracy rozwojowej zaliczono trzy ścieżki prowadzenia działań: dwustronną (dotyczącą bezpośrednio krajów partnerskich), trójstronną (zakładającą realizację wspólnie z innym donatorem wsparcia dla konkretnego państwa priorytetowego) oraz wielostronną (poprzez wyspecjalizowane międzynarodowe organizacje i instytucje). W ramach współpracy

125 Takie rozwiązanie zostało już wcześniej zaimplementowane przez część państw unijnych, było również rekomendowane dla pozostałych, m.in. przez federację CONCORD. W Polsce ten mechanizm popierany jest m.in. przez Grupę Zagranica. Zob. np.: P. Bagiński, *Wdrażanie koncepcji spójności polityki na rzecz rozwoju do polskiej polityki zagranicznej. Doświadczenia europejskie, rekomendacje dla Polski (materiał do dyskusji)*, Batory.org.pl, https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/Wdrażanie_PCD_Doswiadczenia_europejskie.pdf, s. 7 [dostęp: 29.07.2021]; CONCORD, *Operationalising Policy Coherence for Development. A Perspective of Civil Society on Institutional Systems for PCD in EU Member States*, "Spotlight Report 2015. Policy Paper" 2016, s. 12–13; Grupa Zagranica, *Spójna polityka dla rozwoju. Przewodnik. Wpływ polskiej i europejskiej polityki na sytuację mieszkańców krajów rozwijających się*, Warszawa 2016, s. 16–17.

126 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 47.

127 Ibidem.

128 Odniesiono się do następujących dokumentów: United Nations, *Human Rights Office of the High Commissioner, Guiding Principles on Business and Human Rights. Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*, New York–Geneva 2011; *Outcome of the Council Meeting. 3582nd Council meeting. Economic and Financial Affairs*, Brussels, 05.12.2017, 15305/17, PRESSE 68, PR CO 68.

dwustronnej umieszczono m.in. finansowanie zadań powierzonych podmiotom, które uczestniczą w realizacji współpracy rozwojowej, udzielanie kredytów i pożyczek, redukcję i konwersję zadłużenia państw rozwijających się, współfinansowanie lub udzielanie wsparcia technicznego dotyczącego wdrażania działań finansowanych z innych źródeł, wpłaty do organizacji, instytucji, programów czy funduszy międzynarodowych, stypendia, aktywności podejmowane za pośrednictwem Fundacji Solidarności Międzynarodowej¹²⁹ oraz system małych grantów. W wymiarze wielostronnym współpraca rozwojowa powinna zaś przybierać postać np. składek do ogólnego budżetu Unii Europejskiej, do budżetu Europejskiego Funduszu Rozwoju czy dobrowolnych składek i wpłat na rzecz wyspecjalizowanych w międzynarodowej współpracy rozwojowej organizacji, programów oraz funduszy¹³⁰. Katalog ten jest zgodny z zapisami ustawy z 2011 roku, nie odbiega też znacząco od sformułowań zastosowanych w pierwszym programie wieloletnim.

Warto niemniej nadmienić, iż strategia wskazała także inne – poza tradycyjnie pojmowanymi działaniami oficjalnej pomocy – istotne źródła rozwoju, zyskujące na znaczeniu w drugiej dekadzie XXI wieku. Wśród nich wymieniła m.in. oficjalne transfery finansowe kierowane do państw rozwijających się, posiadające element grantu niższy niż 25%¹³¹; środki z prywatnych źródeł, trafiające do państw o średnim dochodzie (MICs) w charakterze bezpośrednich inwestycji zagranicznych; fundusze powiernicze, które pozwalają na kapitałowe inwestycje w sektorze prywatnym; środki transferowane przez migrujących pracowników czy środki pochodzące od prywatnych fundacji i korporacji. Za równie ważną, zgodną zresztą z międzynarodowymi trendami oraz koncepcją odpowiedzialności za własny rozwój, uznano też mobilizację kapitału finansowego należącego do państw rozwijających się¹³². Krok ten uznać można za wyraz zwiększania wiedzy i świadomości decydentów w zakresie globalnych wyzwań rozwojowych, a także sygnał postrzegania ODA jako swego rodzaju katalizatora

129 Wyszczególnienie działań podejmowanych przez Fundację Solidarności Międzynarodowej usunięto modyfikacją programu wieloletniego z 2018 roku. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2018, s. 58.

130 Ibidem, s. 48–49.

131 OECD, *Official Development Assistance (ODA)*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm> [dostęp: 29.07.2021].

132 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 5.

dla zwiększania własnych wysiłków państw rozwijających się. Konieczność zidentyfikowania nowych źródeł finansowania działań rozwojowych wynika bowiem z niewystarczających zasobów tradycyjnej ODA, jej nieprzewidywalności oraz niestabilności¹³³.

Dodać należy, iż dwustronną współpracę rozwojową, finansowaną głównie z rezerwy celowej krajowego budżetu skierowanej na te działania oraz będącej w dyspozycji MSZ, postanowiono realizować w szerokim partnerstwie, przede wszystkim z: organizacjami pozarządowymi¹³⁴, szkołami wyższymi (publicznymi i niepublicznymi), instytutami badawczymi, Polską Akademią Nauk (i jej jednostkami organizacyjnymi), organami administracji publicznej, Fundacją Solidarności Międzynarodowej, podmiotami sektora prywatnego oraz polskimi placówkami zagranicznymi w poszczególnych państwach rozwijających się¹³⁵. Co istotne, pomimo wątpliwości środowiska pozarządowego, a także regularnych uwag w tym zakresie czynionych przez OECD¹³⁶, zdecydowano o kontynuacji polityki kredytowej prowadzonej przez Ministerstwo Finansów¹³⁷, opierającej

133 M. Grotte, *Innowacyjne źródła finansowania pomocy rozwojowej*, [w:] *Wyzwania międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, red. K. Czaplicka, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2007/2008, s. 188.

134 Podczas konsultacji społecznych jednym z częściej pojawiających się postulatów było uwzględnienie w programie wieloletnim zobowiązania do wsparcia potencjału (także finansowego) organizacji pozarządowych. Ponadto Grupa Zagranica wniosowała o zadeklarowanie opracowania mechanizmu kooperacji pomiędzy administracją publiczną i środowiskiem pozarządowym w zakresie współpracy rozwojowej. Uwagi te zostały przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych częściowo uwzględnione. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

135 Kwestia ta nie została co prawda szeroko ujęta w pierwszym projekcie programu wieloletniego, ale została rozwinięta w drugiej zaprezentowanej wersji. Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 21.05.2015*, Warszawa 2015, s. 35; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 24.07.2015*, Warszawa 2015, s. 34–36.

136 Kwestia wiązania pomocy poruszana była także w kolejnych latach. Por. np.: OECD, *The DAC's main findings and recommendations. Extract from: OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017...*, s. 21.

137 W modyfikacji programu z 2018 roku podkreślono, iż polityka kredytowa Ministerstwa Finansów realizowana jest zgodnie z międzynarodowymi standardami i wytycznymi OECD w tym zakresie. Odniesiono się w szczególności do następujących pakietów rekomendacji: DAC OECD, *Recommendation on Terms and Conditions of Aid*, Geneva 1978, https://www.oecd.org/dac/DAC_Recommendation_on_terms_and_conditions_of_aid.pdf [dostęp: 29.07.2021] DAC OECD, *Revised DAC Recommendation on Untying ODA to the Least Developed Countries and*

się na kredytach wiązanych (choć podkreślono, iż są one „częściowo niewiązane”, jako że maksymalny udział polskich dóbr i usług w tych transakcjach wynosi 60%)¹³⁸. Jednocześnie jednak zadeklarowano silniejsze sprzężenie pomiędzy działaniami kredytowymi a priorytetami geograficznymi i tematycznymi współpracy rozwojowej¹³⁹, bowiem – jak już wcześniej wskazano – znaczna część pomocy dwustronnej, poprzez tego rodzaju transfery finansowe, trafiała do państw nieuznawanych przez wieloletnią strategię za kluczowe¹⁴⁰. Z kolei formę wielostronną oparto przede wszystkim na współpracy oraz współdziałaniu kraju w ramach UE, ONZ, OBWE, OECD oraz banków rozwoju, co z jednej strony powinno przyczyniać się do realizacji globalnych celów rozwojowych oraz osiągnięcia Celów Zrównoważonego Rozwoju (uwzględnianych także przez Polskę), lecz z drugiej – do wzmocnienia pozycji kraju i jego wizerunku jako

Heavily Indebted Poor Countries, Geneva 2014, <https://www.oecd.org/dac/Revised%20DAC%20Recommendation%20on%20Untying%20Official%20Development%20Assistance%20to%20the%20Least%20Developed.pdf> [dostęp: 29.07.2021]; DAC OECD, *Converged Statistical Reporting Directives for The Creditor Reporting System (CRS) and the Annual DAC Questionnaire (revised)*, Geneva 2018, [https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/STAT\(2018\)9/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/STAT(2018)9/FINAL/en/pdf) [dostęp: 29.07.2021]; OECD, *Arrangement on Officially Supported Export Credits (revised)*, Geneva 2018, [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/PG\(2018\)1&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/PG(2018)1&docLanguage=En) [dostęp: 29.07.2021].

138 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 36–37.

139 Ibidem, s. 8.

140 Od 2016 roku głównymi odbiorcami polskiej dwustronnej współpracy rozwojowej były już rzeczywiście państwa uznawane przez program wieloletni za priorytetowe, choć istotne znaczenie należy przypisać również państwom, które współuczestniczyły w działaniach przeciw kryzysowi migracyjno-uchodźczemu lub borykały się ze skutkami wojen w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie. W 2016 roku były to kolejno: Etiopia (50,22 mln USD), Ukraina (28,61 mln USD), Tanzania (27,19 mln USD), Białoruś (22,78 mln USD) oraz Turcja (21,52 mln USD). W 2017 roku struktura ta przedstawiała się następująco: Ukraina (68,05 mln USD), Białoruś (36,92 mln USD), Turcja (32,10 mln USD), Etiopia (9,64 mln USD) oraz Syria (5,66 mln USD), w 2018 roku: Ukraina (70,96 mln USD), Mjanma (62,20 mln USD), Białoruś (36,05 mln USD), Tanzania (29,62 mln USD) oraz Turcja (16,73 mln USD), w 2019 roku – Ukraina (88,66 mln USD), Białoruś (42,63 mln USD), Turcja (14,64 mln USD), Tanzania (14,45 mln USD) i Mongolia (11,59 mln USD), a w 2020 roku – Ukraina (68,78 mln USD), Białoruś (66,46 mln USD), Turcja (13,86 mln USD), Mongolia (10,09 mln USD) i Tanzania (9,98 mln USD). Poza Ukrainą i Białorusią wymienione państwa otrzymywały środki przede wszystkim w formie umów kredytowych, niemniej zauważalna jest większa spójność w tym okresie pomiędzy celami programu a polityką Ministerstwa Finansów. Zob. szerzej: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

odpowiedzialnego i wiarygodnego partnera. Podkreślić trzeba, iż program na lata 2016–2020 znacznie silniej akcentował kwestię realizowania polskich interesów (dyplomatycznych, politycznych, gospodarczych) poprzez wielostronną współpracę rozwojową¹⁴¹. Odzwierciedleniem tego było m.in. zobowiązanie do włączenia podmiotów krajowych, jako dostawców czy kontrahentów, w projekty pomocowe Grupy Banku Światowego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju czy Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Realizacja celów polityki zagranicznej RP stała się zresztą jednym z kryteriów udzielania przez Polskę dobrowolnych wpłat do budżetów podmiotów wielostronnych¹⁴². Uwagę zwrócić należy również na deklarację większego zaangażowania w realizację współpracy rozwojowej w latach 2016–2020 sektora prywatnego¹⁴³ (zgodnie z przyjętymi standardami w tym zakresie¹⁴⁴), co zgodne jest nie tylko z międzynarodowymi

141 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 37–43. Wprost do realizowania poprzez międzynarodową debatę w zakresie współpracy rozwojowej założeń polskiej polityki zagranicznej odniosła się z kolei zmodyfikowana wersja programu. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 46.

142 Wieloletni program na lata 2016–2020 wskazał, że dobrowolne wpłaty mogły być wnoszone do budżetów podmiotów wielostronnych, jeśli te były: uzupełniające (wobec działań dwustronnych), subsydiarne, spójne z celami polityki zagranicznej RP oraz priorytetami polskiej współpracy rozwojowej. Założono, że zredukowana zostanie także liczba dotowanych funduszy i programów, pozwalając na zwiększenie koncentracji finansowej na tych przedsięwzięciach, które charakteryzowały się wobec polskiej polityki spójnością. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 41. Lista tych kryteriów została również zmodyfikowana w 2018 roku. Dodano do niej, iż wpłaty muszą wspierać konkretne obszary tematyczne wynikające z *Agendy 2030*, a także to, iż muszą być kwalifikowalne jako ODA. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 49.

143 Warto podkreślić, że pierwszy z programów wieloletnich zaledwie wymienił podmioty sektora prywatnego jako potencjalnych realizatorów działań dwustronnej współpracy rozwojowej, z kolei zamiar szerszego włączenia tego sektora w realizowaną działalność rozwojową sygnalizowany był na wszystkich etapach prac nad kolejną wieloletnią strategią. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 4; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 21.05.2015...*, s. 41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 24.07.2015...*, s. 42–43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 43.

144 Przede wszystkim w oparciu o standardy i wytyczne ONZ i OECD.

trendami, ale także wysuwanyimi od lat przez interesariuszy współpracy rozwojowej postulatami¹⁴⁵.

Ograniczeniu w drugim programie wieloletnim uległa liczba państw, do których skierowane powinny być działania rozwojowe. Zmniejszenie liczby priorytetowych państw-odbiorców na celu miało przede wszystkim podniesienie skuteczności i jakości polskich działań, podniesienie ich konkurencyjności i widoczności na tle pozostałych donatorów, zwiększenie efektywności gospodarowania dostępnymi (skromnymi) zasobami oraz pogłębianie współpracy w obszarach, w których działania były dotychczas realizowane (w konsekwencji uwolnienia dodatkowych środków finansowych). W odniesieniu do programu wieloletniego na lata 2016–2020 zastosowano wieloetapowy proces wyboru państw priorytetowych. W pierwszej kolejności dobrano kryteria, wedle których przeanalizowane zostały poszczególne państwa. Te z nich, które prezentowały największy potencjał dla efektywnej współpracy rozwojowej oraz największy efekt synergii (wynikający ze współpracy rozwojowej, politycznej i gospodarczej), zostały uznane za państwa priorytetowe¹⁴⁶. Warto natomiast odnotować niewielki wpływ organizacji pozarządowych na ten proces – lista państw została zaprezentowana przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i w praktyce nie podlegała żadnej dalszej dyskusji¹⁴⁷.

145 Zob. np.: Global Development Research Group, *Mechanizm zaangażowania sektora prywatnego w świadczenie pomocy rozwojowej. Wskazówki dla Polski*, Warszawa 2010, s. 27–31; P. Kugiel, *Udział sektora prywatnego w wielostronnej pomocy rozwojowej. Szanse dla Polski*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 49–52; CONCORD, *A 10-Point Roadmap for Europe on the Role of the Private Sector in Development*, Brussels 2017.

146 Pod uwagę brano: 1) potrzeby rozwojowe – wybrane wskaźniki rozwojowe i rankingi międzynarodowe, wskaźniki w zakresie kapitału społecznego, gospodarki, praw człowieka i dobrego rządzenia; 2) wdrożenie współpracy rozwojowej – doświadczenia i wnioski wynikające z implementacji *Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2012–2015*; 3) współpracę dwustronną – poziom i charakter bilateralnych stosunków politycznych i gospodarczych, priorytetowe kierunki polityki zagranicznej Polski; 4) spójność z działaniami UE – zaangażowanie oraz wielkość wsparcia finansowego ze strony UE, programowanie wspólnie z UE; 5) bezpieczeństwo – jego stan, stabilność polityczno-społeczną państwa oraz potencjalne zagrożenia dla podmiotów przeprowadzających działania rozwojowe. Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej 2016–2020 – kryteria wyboru priorytetów geograficznych. Materiały robocze*, Warszawa 2014, s. 8, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Aktualnosc2014/Prezentacja_priorytety_metodologia.pdf [dostęp: 29.07.2021].

147 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2016*, Warszawa 2016, s. 24.

W rezultacie w latach 2016–2020 współpraca rozwojowa Polski została skoncentrowana na dziesięciu państwach: czterech krajach Partnerstwa Wschodniego – Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainie¹⁴⁸, oraz sześciu krajach Afryki, Azji i Bliskiego Wschodu – Etiopii, Kenii, Mjanmie, Palestynie¹⁴⁹, Senegalui i Tanzanii. Dodatkowo wobec Afganistanu i Tunezji zastosowanie znalazł mechanizm przejściowy, prowadzący do stopniowego wygaszania realizowanych zadań¹⁵⁰. Część uwag wyrażonych na etapie konsultacji społecznych dotyczyła tego aspektu programu i postulowała rozszerzenie tej listy¹⁵¹. Modyfikacją programu z 2018 roku do listy dodane zostały dwa kolejne kierunki – Liban (z uwagi na koncepcję synergii pomocy humanitarnej i rozwojowej, a przede wszystkim ze względu na istniejący w tym państwie kryzys humanitarny, związany z napływem setek tysięcy uchodźców z Syrii) oraz Uganda (będąca wśród partnerów do 2015 roku i również mierząca się z kolejnym napływem

148 Co istotne, zgodnie z pierwszym projektem wieloletniego programu, zakładano wsparcie pięciu państw Partnerstwa Wschodniego, a na liście krajów priorytetowych – prócz Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy – znajdowała się także Armenia. Taka konstrukcja listy państw priorytetowych zyskała również akceptację Rady Programowej Współpracy Rozwojowej. Niemniej już w drugim z przedstawionych projektów programu zakładano wsparcie jedynie dla czterech państw PW (bez Armenii). Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 21.05.2015...*, s. 10; *Uchwała Nr 12 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 7 listopada 2014 r. w sprawie zaopiniowania wyboru krajów priorytetowych w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 24.07.2015...*, s. 10.

149 Podkreślić trzeba, że Polska nie uznaje pełnej państwowości Palestyny i – pomimo utrzymywania dwustronnych relacji – wskazuje na jej nierozstrzygnięty status polityczny, jednocześnie wspierając bliskowschodni proces pokojowy oraz optując za dwupaństwowym jego rozwiązaniem. Główny Urząd Geodezji i Kartografii, *Urzędowy Wykaz Nazw Państw i Terytoriów Niesamodzielnych*, Warszawa 2019, s. 65–66.

150 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 9–10.

151 Dla przykładu: Polski Czerwony Krzyż wnioskował o uwzględnienie wśród państw partnerskich Somalii, Stowarzyszenie Gazet Lokalnych – Tadżykistanu, zaś Fundacja innovAid – Ugandy. Ministerstwo Spraw Zagranicznych każdorazowo podkreślało, iż lista została skomponowana w wyniku pogłębionej analizy potrzeb państw, priorytetów polskiej współpracy rozwojowej oraz dotychczasowych doświadczeń i odrzuciło te propozycje. Co jednak ciekawe, w przypadku ostatniego z tych państw – Ugandy – decyzja została zmieniona w 2018 roku. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

uchodźców)¹⁵². W stosunku do Afganistanu zdecydowano o kontynuacji wsparcia wyłącznie kanałami wielostronnymi¹⁵³. Zaznaczono, iż polskie działania mogą być realizowane w innych państwach-biorcach ODA, m.in. przez polskie placówki zagraniczne, Fundację Solidarności Międzynarodowej czy pośrednio przez wpłaty do budżetów międzynarodowych organizacji lub agend. Jednocześnie – w przypadku współpracy bilateralnej z państwami spoza priorytetowej listy – nie mogły przekroczyć 10% środków pochodzących z rezerwy celowej, która jest w dyspozycji MSZ (wyłączając środki skierowane na pomoc humanitarną). Taki zapis był odpowiedzią na postulat przedstawiony przez Grupę Zagranica w trakcie konsultacji społecznych¹⁵⁴; stanowił także częściowe uregulowanie problemu, który został odnotowany w trakcie realizacji poprzedniego programu wieloletniego, gdy finalnie większość środków polskiej współpracy dwustronnej była przekazywana państwom spoza listy priorytetów. Niemniej było to wówczas głównie wynikiem prowadzonej przez Ministerstwo Finansów polityki kredytowej, której większe sprzężenie z celami rozwojowymi zadeklarowano w nowym programie wieloletnim.

Zmianom w kolejnej edycji wieloletniego programu uległa również lista priorytetów tematycznych. Co prawda w latach 2012–2015 wybrano dwa priorytetowe obszary przekrojowe, jednak w ich ramach możliwa była realizacja szerokiego spektrum działań¹⁵⁵, co finalnie negatywnie oddziaływało na koncepcję specjalizacji polskiej współpracy rozwojowej. W efekcie wielowątkowych analiz (dotyczących m.in. potrzeb rozwojowych priorytetowych państw, zgodności z ich narodowymi i sektorowymi strategiami rozwoju, działań międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju, doświadczeń z realizacji pierwszego programu czy podziału pracy z innymi donatorami), choć pierwotnie zakładano

152 Większość uwag przedstawionych w ramach konsultacji społecznych modyfikacji programu dotyczyła niewłaściwego – w percepcji organizacji pozarządowych – sformułowania obszarów priorytetowych w tych dwóch państwach. Zastrzeżenia te nie spotkały się jednak z akceptacją Ministerstwa. Por.: *Zestawienie uwag otrzymanych w konsultacjach społecznych projektu modyfikacji Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2016–2020...*

153 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 10.

154 *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

155 Por. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 7–10.

kontynuację działań w tychże dwóch kluczowych obszarach¹⁵⁶, wskazano sześć priorytetowych dziedzin działania na lata 2016–2020. Zaliczono do nich: dobre rządzenie (ang. *good governance*), demokrację i prawa człowieka, kapitał ludzki, przedsiębiorczość i sektor prywatny, zrównoważone rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich oraz ochronę środowiska. Finalnie zatem założono wzmocnienie działalności m.in. na rzecz: rozwoju regionalnego (również jako wzmocnienia samorządu i decentralizacji), bezpieczeństwa publicznego, profesjonalizacji administracji publicznej, zwalczania korupcji, dostępu do informacji czy zbliżania legislacji i systemów instytucjonalnych do standardów unijnych i międzynarodowych, promowania demokratycznego procesu wyborczego, praw człowieka i swobód obywatelskich, wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego, poprawy jakości opieki zdrowotnej, inkluzyjności edukacji czy integracji osób zagrożonych wykluczeniem, konkurencyjności i innowacyjności mikro- i małych przedsiębiorstw, przedsiębiorczości i kształcenia zawodowego, bezpieczeństwa żywnościowego, wydajności i konkurencyjności produkcji rolnej i modernizacji infrastruktury, a także odnawialnych źródeł energii, efektywności energetycznej, ochrony zasobów naturalnych oraz przeciwdziałania zmianom klimatu¹⁵⁷. Podkreślono dodatkowo, że działania z zakresu dwóch pierwszych obszarów mogły być zlecane m.in. Fundacji Solidarności Międzynarodowej; z tego zapisu zrezygnowano jednak modyfikacją programu z 2018 roku¹⁵⁸.

Te właśnie obszary uznano za „dziedziny, które dzięki dotychczasowemu zaangażowaniu polskiej współpracy rozwojowej stały się specjalizacją i uznaną

156 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Założenia Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*

157 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 9. Warto podkreślić, iż w trakcie prowadzonych konsultacji społecznych pojawiło się wiele propozycji, by doprecyzować zakres tych obszarów operacyjnych, m.in. Polska Zielona Sieć dążyła do rozszerzenia listy tematów wchodzących w zakres ochrony środowiska, a Grupa Zagranica do przeformułowania priorytetu „przedsiębiorczość i sektor prywatny” oraz rozszerzenia zagadnień związanych z rolnictwem. Podobne uwagi (związane z doprecyzowaniem użytych pojęć lub rozszerzeniem listy obszarów) pojawiały się także w odniesieniu do pozostałych priorytetów, m.in. ze strony Zachodniopomorskiej Federacji Pozarządowej. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

158 Por. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 9; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 9.

marką polskiej aktywności na świecie”¹⁵⁹, znajdujące ponadto oparcie w przewagach komparatywnych Polski, które bazują na doświadczeniach państwa¹⁶⁰, jak też na wiedzy, zdolnościach i umiejętnościach interesariuszy polskich działań rozwojowych. Niezależnie od tego wskazano, że realizacja wszystkich aktywności musi opierać się na poszanowaniu praw człowieka, zasad dobrego rządzenia, równości płci oraz uwzględniać wpływ na środowisko naturalne i klimat¹⁶¹, co nazwano zagadnieniami przekrojowymi. Modyfikacją z 2018 roku do programu wprowadzono również kwestie migracyjne, jako kolejne z takich zagadnień¹⁶².

Dalsze ograniczanie liczby państw priorytetowych oraz modyfikację listy obszarów tematycznych, w ramach których powinny być realizowane działania, ocenić można pozytywnie. To kolejna zmiana w stosunku do programu wieloletniego na lata 2012–2015, w którym: „W rzeczywistości wyznaczenie priorytetów było efektem niedoskonałego kompromisu między trwałymi interesami Polski (stąd nacisk na PW i promocję demokracji), chwilowych okoliczności (dołączenie Tunezji i Libii po arabskiej wiosnie), a także presji zewnętrznej (ze strony UE i OECD) oraz wewnętrznej (ze strony organizacji pozarządowych). W rezultacie pomoc została zbyt rozproszona, jak na jej skromne zasoby”¹⁶³. Autorzy dokumentu obejmującego lata 2016–2020 zdecydowali, co do zasady, na utrzymanie kierunków (geograficznych i tematycznych) priorytetowych,

159 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 8.

160 W trakcie konsultacji społecznych Szczecińska Kooperacja Marii Skłodowskiej-Curie podkreślała konieczność promowania w państwach partnerskich wyłącznie polskich modeli rozwiązań, m.in. w zakresie ekonomii społecznej czy reintegracji społecznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych stwierdziło jednoznacznie, że program nie powinien wskazywać konkretnych modeli rozwoju. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

161 Polska Zielona Sieć w tym aspekcie wносиła o uwzględnienie w programie wieloletnim zobowiązania, które wskazywałoby, że „Inicjatywy będące rezultatem realizacji WPWR 2016–2020 będą podejmowane pod warunkiem zapewnienia neutralnego bądź pozytywnego wpływu na stan środowiska naturalnego w skali lokalnej i globalnej”. Ministerstwo optowało jednak za ogólniejszym sformułowaniem tego zagadnienia. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

162 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 11.

163 P. Kugiel, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020: obopólne korzyści...*, s. 1–2.

jednak na podstawie przeprowadzonych analiz wprowadzili także zmianę, wyrażoną większą koncentracją działań, która sprzyjać powinna skuteczności polskiej współpracy rozwojowej. Co więcej, nowe grupy priorytetowe odzwierciedlały zainteresowanie Polski zwiększaniem swojej obecności w Afryce i Azji oraz zaangażowanie na rzecz osiągnięcia zrównoważonego rozwoju¹⁶⁴.

Nadmienić należy też, iż w odniesieniu do każdego z państw partnerskich program wieloletni wskazał priorytety szczegółowe, które powinny być realizowane w ramach podejmowanych przez MSZ i jego partnerów działań, finansowanych ze środków MSZ i środków rezerwy celowej budżetu kraju, która przeznaczona została na współpracę na rzecz rozwoju. Wobec każdego z państw sporządzono również listę oczekiwanych rezultatów, będących efektem prowadzonych działań. Nie spełniały one jednak kryterium mierzalności, zatem jest to tylko częściowa realizacja postulatów interesariuszy polskiej współpracy rozwojowej¹⁶⁵. Podkreślono jednocześnie, iż organy administracji rządowej we wskazanych państwach mogą prowadzić działania we wszystkich sześciu, wcześniej wymienionych, obszarach priorytetowych (niezależnie od ustanowionych celów szczegółowych), co wzbudzało liczne wątpliwości (dotyczące spójności współpracy) w środowisku pozarządowym¹⁶⁶.

Wspomnieć niemniej trzeba, że wieloletni program na lata 2016-2020 wprowadził też do polskiej współpracy rozwojowej *novum* w postaci inicjatyw flagowych – przedsięwzięć cyklicznych lub stałych, zapewniających w określonych obszarach obecność polskich działań, rozpoznawalnych i dobrze ocenianych przez partnerów. Zaliczono do nich: Akademię Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego (powołaną w 2011 roku)¹⁶⁷, Centrum Informacyjne

164 P. Kugiel, *Polska współpraca rozwojowa*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2016, s. 229–230.

165 Zastrzeżenia w tym zakresie były jednymi z najczęściej czynionych w trakcie przeprowadzonych konsultacji społecznych. Por.: *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...* Deficyty w tym obszarze punktowała także OECD w kolejnym przeglądzie polskiej współpracy rozwojowej. Zob. szerzej: OECD, *The DAC's main findings and recommendations. Extract from: OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017...*, s. 22.

166 Zwracały na to uwagę m.in. Polska Zielona Sieć i Grupa Zagranica. Por. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

167 Program prowadzony jest przez Krajową Szkołę Administracji Publicznej i finansowany ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Opiera się na organizowaniu specjalistycznych szkoleń skierowanych do urzędników z państw Partnerstwa Wschodniego, w celu wzmocnienia

dla Władz Lokalnych w Mołdawii (działające od 2012 roku)¹⁶⁸ oraz programy stypendialne¹⁶⁹.

Wieloletni program poruszył też takie kwestie, jak pomoc humanitarna, edukacja globalna i wolontariat. W odniesieniu do pomocy humanitarnej podkreślono, iż będzie ona świadczona w zgodzie z wypracowanymi przez międzynarodowy dorobek prawny zasadami (w szczególności niezależnie, bezstronnie, neutralnie, humanitarnie), standardami *Konsensusu europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej*¹⁷⁰, wytycznymi *Dobrego Świadczenia Pomocy Humanitarnej*¹⁷¹ czy innymi wskazówkami ONZ i UE. Uwzględniając doświadczenia z lat 2012–2015 z tego zakresu oraz specyficzny charakter działań humanitarnych podkreślono, że będą one realizowane bez względu na priorytety geograficzne określone przez program wieloletni oraz przede wszystkim w ramach takich obszarów, jak zdrowie i żywienie, schronienie, edukacja i opieka społeczna, sektor wody, sanitariatów i higieny (WASH), wczesna odbudowa po wystąpieniu katastrof oraz w formie łączenia pomocy doraźnej, odbudowy i rozwoju (LRRD)¹⁷².

ich kompetencji. Zob. szerzej: Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, *Akademia Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego*, Ksap.gov.pl, <https://ksap.gov.pl/ksap/programy-i-projekty/akademia-administracji-publicznej-partnerstwa-wschodniego> [dostęp: 29.07.2021].

168 Centrum informacyjne, mające na celu wsparcie rozwoju lokalnego, prowadzone jest przez Fundację Solidarności Międzynarodowej. Jego działalność jest finansowana zarówno ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych, jak i przez innych donatorów (Unię Europejską, Litwę, Wielką Brytanię czy Stany Zjednoczone). Zob. szerzej: Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Mołdawia*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracujemy/moldawia/> [dostęp: 29.07.2021].

169 W perspektywie 2016–2020 nacisk położony został na dwa programy: Program Stypendialny im. Stefana Banacha (skierowany do obywateli państw Partnerstwa Wschodniego i Azji Centralnej) oraz Program Stypendialny im. Ignacego Łukasiewicza (dla obywateli państw rozwijających się innych niż kraje Partnerstwa Wschodniego i Azji Centralnej). Zob. szerzej: *Programy stypendialne*, Polskapomoc.gov.pl, <https://polskapomoc.gov.pl/Programy,stypendialne,1949.html> [dostęp: 29.07.2021].

170 Zob. szerzej: *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamencie Europejskim i Komisji Europejskiej: Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej*, Dz. Urz. UE, C 25, 30.01.2008.

171 Zob. szerzej: Good Humanitarian Donorship Initiative, *24 Principles and Good Practice of Humanitarian Donorship*, Ghdinitiative.org, <https://www.ghdinitiative.org/assets/files/GHD%20Principles%20and%20Good%20Practice/GHD%20Principles.pdf>, s. 2-3 [dostęp: 29.07.2021].

172 Zgodnie z zaprezentowanym pierwszym projektem programu pomoc humanitarna miała być świadczona w takich obszarach, jak zdrowie i żywienie, schronienie, edukacja i opieka

Założono, że pomoc humanitarna kierowana będzie nie tylko do miejsc, w których wystąpiły nagle kryzysy, ale także tych, które doświadczają kryzysów przedłużających się czy zapomnianych, w każdym z przypadków wspierając również działania na rzecz budowy odporności na katastrofy¹⁷³. Organizacje pozarządowe postulowały, by udzielać pomocy wszędzie tam, gdzie będzie ona potrzebna, bez względu na ryzyko związane z bezpieczeństwem; tego wniosku jednak MSZ nie uwzględniło¹⁷⁴. Co ciekawe, zgodnie z pierwszym projektem programu, polska pomoc humanitarna obejmować miała również „działania mające na celu budowanie pozycji Polski, jako znaczącego donatora międzynarodowej pomocy humanitarnej”¹⁷⁵, tym samym podkreślając wagę interesu państwowego również w sferze humanitarnej. Ze względu jednak na całkowitą sprzeczność z podstawowymi zasadami świadczenia tejże pomocy, po uwagach wyrażonych w trakcie konsultacji społecznych, zapis ten usunięto¹⁷⁶. Niemniej odniesienie do wzmacniania wizerunku Polski poprzez realizowaną pomoc humanitarną powróciło do programu po jego modyfikacji w 2018 roku¹⁷⁷.

Ponadto za jedną z istotniejszych aktywności polskiej pomocy uznano kontynuację wsparcia uchodźców w regionie Bliskiego Wschodu¹⁷⁸, w szczególności

-
- społeczna, wczesna odbudowa po wystąpieniu katastrof. Wskazanie sześciu obszarów wsparcia pojawiło się dopiero w drugim projekcie programu. Było to efektem przeprowadzenia konsultacji społecznych, w ramach których postulaty dodania sektora WASH oraz LRRD podniosły organizacje pozarządowe. Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Projekt. Wersja 21.05.2015...*, s. 31; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Projekt. Wersja 24.07.2015...*, s. 31; *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*
- 173 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020...*, s. 31.
- 174 *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*
- 175 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Projekt. Wersja 21.05.2015...*, s. 31.
- 176 *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*
- 177 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020 (2018)...*, s. 37.
- 178 Co ciekawe, ta kwestia nie została w ogóle ujęta przez pierwszy projekt programu wieloletniego, nie pojawiła się również w drugiej wersji projektu. Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Projekt. Wersja 21.05.2015...*

pochodzenia syryjskiego, uciekających zwłaszcza przed toczoną w Syrii wojną¹⁷⁹. Było to zgodne z unijnym trendem dotyczącym zwiększania wolumenu pomocy humanitarnej (i rozwojowej), traktowanej w charakterze narzędzia (choć niejedynego) przeciwdziałającego kryzysowi uchodźczo-migracyjnemu¹⁸⁰, będącego jednym z głównych wyzwań dla Unii Europejskiej i jej państw członkowskich w drugiej dekadzie XXI wieku¹⁸¹. W 2018 roku za istotny kierunek polskiej pomocy humanitarnej uznano ponadto kontynuację wspierania osób wewnątrznie przesiedlonych na Ukrainie, co znalazło odzwierciedlenie w modyfikacji programu¹⁸².

Ponadto w programie zastrzeżono, że polska pomoc humanitarna świadczona będzie w formie działań dwustronnych oraz wielostronnych, biorąc pod uwagę partnerstwa z organizacjami międzynarodowymi, w tym wyspecjalizowanymi międzynarodowymi organizacjami humanitarnymi. Pomoc humanitarna w tym okresie miała być realizowana przede wszystkim poprzez finansowanie działań podmiotów zewnętrznych: dobrowolne wpłaty do budżetów międzynarodowych

s. 31–32; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 24.07.2015...*, s. 30–32.

179 Reagowanie na wojnę w Syrii stanowiło istotną część całości polskiej pomocy humanitarnej od 2013 roku. W 2013 roku na pomoc dwustronną i wielostronną dla Syrii oraz uchodźców syryjskich przebywających w państwach ościennych przeznaczono ponad 2,44 mln USD, w 2014 roku – 1,29 mln USD, w 2015 roku – ponad 3,37 mln USD, w 2016 roku – ponad 11,20 mln USD. Stanowiło to w kolejnych latach 31%, 50%, 25% i 49% wolumenu pomocy humanitarnej Polski. OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*..

180 Zob. szerzej: P. Kugiel, *Rola pomocy rozwojowej w rozwiązywaniu kryzysu uchodźczego*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 89 (1439), s. 1–2; A. Shriwise, C. Bruzelius, *The European ‘migrant crisis’ and shifting geographies of Official Development Assistance*, „Barnett Working Paper” 2017, no. 2; Donor Tracker, *Where is Europe’s development aid going? Key trends and emerging opportunities*, “Brief” 2017.

181 Zob. szerzej np.: M.H.A. Larivé, *A Crisis for the Ages. The European Union and the Migration Crisis*, “The Jean Monnet/Robert Schuman Paper” 2015, vol. 15 Special; A. Potyrała, *W poszukiwaniu solidarności. Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego 2015*, „Przegląd Polityczny” 2015, nr 4; M. Cesarz, *Kryzys uchodźczy w Europie – zarys problemu*, [w:] *Uchodźcy w Europie – uwarunkowania, istota, następstwa...*; P. Kugiel, *The Refugee Crisis in Europe: True Causes, False Solutions*, „The Polish Quarterly of International Affairs” 2016, no. 4; J. Szymańska, *Strategia Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego: priorytety, bariery, efekty*, „Studia BAS” 2017, nr 3(51); L. Buonanno, *The European Migration Crisis*, [w:] *The European Union in Crisis*, eds. D. Dinan, N. Nugent, W.E. Patterson, Bloomsbury Publishing, London 2017.

182 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)*..., s. 39.

organizacji humanitarnych, dobrowolne wpłaty w odpowiedzi na kryzysy, projekty dwustronne (realizowane przez polskie podmioty) oraz aktywności organów administracji publicznej (w tym działalność służb ratowniczych)¹⁸³. Dwie kolejne formy udzielania pomocy humanitarnej uwzględniła jeszcze modyfikacja programu, dodając do listy również współfinansowanie lub świadczenie wsparcia technicznego dla implementacji działań sfinansowanych z budżetów innych podmiotów (szczególnie organizacji międzynarodowych) oraz uczestnictwo w specjalnych instrumentach finansowych UE (m.in. w funduszach powierniczych)¹⁸⁴. W programie zastrzeżono także możliwość udzielania pomocy rzeczowej, jednak bez wskazania precyzyjnych warunków jej świadczenia, czego domagały się organizacje pozarządowe (m.in. podkreślenia, że pomoc rzeczowa zostanie uruchomiona wyłącznie w przypadkach, gdy nie będzie możliwe zakupienie produktów na lokalnym rynku lub rażąco podniesie to koszty działania)¹⁸⁵. Katalog ten został zatem zmodyfikowany względem możliwych form pomocy humanitarnej przedstawionych w pierwszym programie wieloletnim, opierających się głównie na współdziałaniu z partnerami, ale także na zapobieganiu kryzysom¹⁸⁶. Dodatkowym celem wyznaczonym na lata 2016–2020 stało się usprawnianie i wdrożenie rozwiązań systemowych dla mechanizmu koordynacji pomocy humanitarnej w ramach administracji centralnej i pozarządowych partnerów, zakładając rolę koordynacyjną Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Wieloletni program na lata 2016–2020 w stosunku do swojego poprzednika znacznie rozszerzył kwestię edukacji globalnej¹⁸⁷, co stanowiło jeden z postulatów środowiska pozarządowego, a także odpowiadało postanowieniom *Porozumienia w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce*, które zawarto w maju 2011 roku¹⁸⁸. Wskazano m.in. strategiczne cele działań w obszarze

183 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 32.

184 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 37.

185 Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...

186 Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 11–12.

187 Por.: ibidem, s. 12.

188 Strony porozumienia (Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Grupa Zagranica) zadeklarowały wówczas: kontynuowanie dialogu międzysektorowego

edukacji globalnej, wymieniając: wzmacnianie jej obecności na wszystkich szczeblach edukacji formalnej (szczególnie poprzez rozwój kadr dydaktycznych, narzędzi edukacyjnych i promocję w środowiskach szkolnych i akademickich); zwiększanie świadomości społecznej dotyczącej globalnych współzależności; zwiększanie jakości inicjatyw edukacyjnych w tym obszarze oraz wzmacnianie spójności pomiędzy edukacją globalną prowadzoną w Polsce oraz na świecie¹⁸⁹. Zaznaczono, iż cele te osiągnąć będą poprzez edukację formalną, nieformalną i pozaformalną¹⁹⁰. W nowym programie pojawiły się również dwa zobowiązania dotyczące prowadzenia edukacji globalnej. Pierwszym było to związane z priorytetowym traktowaniem działań wykazujących potencjał multiplikacyjny oraz wysoką trwałość, drugim zaś – dążenie do skoordynowania i synergii pomiędzy zaangażowanymi w edukację instytucjami (resortami spraw zagranicznych, edukacji narodowej, środowiska oraz pozostałymi podmiotami publicznymi). Co istotne – obydwie te zobowiązania stanowiły odpowiedź na postulaty środowiska pozarządowego¹⁹¹.

(uwzględniającego m.in. organizacje pozarządowe, instytucje rządowe i samorządowe, nauczycieli, ekspertów akademickich) na temat edukacji globalnej; rozszerzanie działań wspólnych w zakresie edukacji globalnej i jej promocję w obszarze edukacji formalnej i nieformalnej; wprowadzenie i użytkowanie wspólnej, wypracowanej w trakcie dialogu międzysektorowego, definicji edukacji globalnej; rozpoczęcie prac na rzecz utworzenia katalogu dobrych praktyk w ramach edukacji globalnej, które wpływają na podwyższenie jakości prowadzonych przez wszystkie strony działań. Zob.: *Porozumienie zawarte dnia 26 maja 2011 roku w Warszawie pomiędzy Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Edukacji Narodowej a Grupą Zagranica w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce*, [polskapomoc.gov.pl](https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Edukacja%20rozwojowa/Porozumienie_rozwojedukacji%20globalnej_Scan.PDF), https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Edukacja%20rozwojowa/Porozumienie_rozwojedukacji%20globalnej_Scan.PDF [dostęp: 29.07.2021].

189 Odnotować warto, że na taki kształt listy celów polskiej edukacji globalnej wpływ miały przede wszystkim uwagi przedstawione w ramach konsultacji społecznych przez Centrum Edukacji Obywatelskiej i powtórzone przez Grupę Zagranica. Postulując koncentrację działań edukacyjnych oraz zwiększanie ich efektywności, organizacje te zaproponowały ograniczenie priorytetów z sześciu do trzech. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

190 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 33–34.

191 Przede wszystkim zaś Centrum Edukacji Obywatelskiej oraz Grupy Zagranica, które dążyły także do zadeklarowania przez twórców programu wsparcia dla budowy potencjału merytorycznego i organizacyjnego pozostałych podmiotów (szczególnie organizacji pozarządowych) zaangażowanych w procesy edukacyjne. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu*

Co więcej, społeczne włączenie w realizację działań polskiej współpracy na rzecz rozwoju umożliwić miał program „Wolontariat polska pomoc”. Cele programu w latach 2016–2020 również rozszerzono¹⁹² i określono jako: wspieranie realizacji celów współpracy rozwojowej Polski w poszczególnych krajach; promocję idei wolontariatu i osobistego zaangażowania w działania i wspieranie realizacji edukacji globalnej oraz propagowanie wiedzy o współpracy rozwojowej Polski. Umożliwiono osiągnięcie tych celów poprzez wolontariat długoterminowy (trwający więcej niż trzy miesiące) lub krótkoterminowy (trwający mniej niż trzy miesiące)¹⁹³. W wyniku modyfikacji programu wolontariusze włączeni zostali do grupy partnerów dwustronnych polskiej współpracy rozwojowej¹⁹⁴.

Nieco więcej uwagi program wieloletni na lata 2016–2020 – w porównaniu do poprzedniej edycji dokumentu – poświęcił też kwestiom związanym z ewaluacją, monitoringiem oraz działaniami informacyjnymi i promocyjnymi. W odniesieniu do ewaluacji¹⁹⁵ zadeklarowano przywiązanie do międzynarodowych

Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...

192 Niemniej najszerszej wskazano je w pierwszym projekcie programu wieloletniego, gdy wyszczególniono ich pięć: wsparcie rozwoju społeczności lokalnych w państwach partnerskich, oddziaływanie na rzecz realizowania polskich celów rozwojowych w poszczególnych krajach partnerskich, wsparcie bezpośredniego zaangażowania polskich obywateli w działania na rzecz mieszkańców państw Globalnego Południa, promowanie idei wolontariatu w społeczeństwie polskim oraz rozwijanie zainteresowania i upowszechnianie wiedzy o globalnym rozwoju i współpracy rozwojowej Polski. W kolejnym projekcie wskazano już tylko trzy cele, które następnie pojawiły się w przyjętej wersji programu. Na wprowadzone zmiany wpływ miały postulaty organizacji pozarządowych uczestniczących w konsultacjach społecznych. Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 21.05.2015...*, s. 34; *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 24.07.2015...*, s. 33–34.

193 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 34–35.

194 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 42–43.

195 Za jej pośrednictwem postanowiono realizować następujące cele: ocenianie skuteczności realizacji priorytetów określonych w programie wieloletnim; wzmacnianie polityki rozwojowej; wspieranie procesu decyzyjnego w odniesieniu do programowania (w tym związanego z kontynuacją finansowania programów i projektów); dostarczanie informacji o efektach działań rozwojowych partnerom (decydentom, organizacjom, społeczeństwu). Organizacje pozarządowe postulowały także, by ewaluacja dostarczała informacje o pośrednich, pozytywnych

zasad i standardów¹⁹⁶. Zdecydowano o przeprowadzeniu jej w dwóch trybach: *ex-post* (po zakończeniu programów lub projektów) oraz w trybie śródkresowym, *mid-term*. Każdorazowo analizy powinny uwzględniać takie kryteria, jak trafność, efektywność, skuteczność, oddziaływanie i wpływ oraz trwałość efektów. Monitoring z kolei obejmować winien swoim zakresem głównie realizację założonych celów, osiąganie rezultatów oraz określenie zgodności realizacji działań z priorytetami programu wieloletniego i planów rocznych¹⁹⁷. To zdecydowanie szersze ujęcie tychże zagadnień w stosunku do dokumentu obejmującego lata 2012–2015, niemniej – mimo deklaracji – nie gwarantujące podniesienia skuteczności polskich aktywności.

Dodatkowo działalność promocyjna i informacyjna powinna wpływać na zwiększenie społecznej świadomości dotyczącej programu współpracy rozwojowej Polski, jego celów i priorytetów oraz podtrzymanie wysokiego poparcia obywateli dla prowadzonych przez państwo działań rozwojowych¹⁹⁸.

Docenić należy niemniej to, iż – po pierwsze – doświadczenia zdobyte w trakcie przygotowywania programu wieloletniego na lata 2012–2015 pozwoliły na przeprowadzenie szybszych i sprawniejszych prac nad kolejnym dokumentem. Potwierdzeniem tego może być chociażby przyjęcie nowej strategii jeszcze przed rozpoczęciem okresu jej obowiązywania – w październiku

i negatywnych, skutkach realizowanych działań i wybranych polityki RP. Resort uznał jednak, iż skala polskich działań jeszcze nie uzasadnia takiego celu. Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 44–45; *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

196 Na mocy modyfikacji dokumentu z 2018 roku wskazano precyzyjnie, które wytyczne uznawane są za wiążące. Były to: DAC OECD, *Principles for Evaluation of Development Assistance*, Paris 1991, <https://www.oecd.org/dac/evaluation/2755284.pdf>, s. 4–5 [dostęp: 29.07.2021]; DAC OECD, *Quality Standards for Development Evaluation*, Paris 2010, <https://www.oecd.org/development/evaluation/qualitystandards.pdf>, s. 8–15 [dostęp: 29.07.2021]; European Commission, *Evaluation Matters. The Evaluation Policy for European Union Development Co-operation*, Brussels 2014, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/evaluation-matters_en_o.pdf [dostęp: 29.07.2021].

197 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 44–45.

198 Wśród działań informacyjnych i promocyjnych wymieniono przede wszystkim: działalność wydawniczą, rozbudowę strony internetowej, wykorzystywanie kanałów i serwisów społecznościowych, współpracę z mediami, organizację konkursów fotograficznych i wystaw zdjęć, organizację stoisk informacyjnych w trakcie imprez masowych. Zob.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 45.

2015 roku. W przypadku programu na lata 2012–2015 był to marzec 2012 roku, co spowodowało konieczność modyfikacji i dostosowania przyjętego jeszcze w 2011 roku planu rocznego na 2012 rok¹⁹⁹. Nie bez znaczenia pozostawał oczywiście wówczas fakt, iż obowiązek sporządzenia wieloletniego dokumentu powstał formalnie dopiero wraz z wejściem w życie *Ustawy z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej* (1 stycznia 2012 roku). Z kolei uzasadnieniem dla wyższego tempa prac nad kolejnym programem, jak już wspomniano, była również chęć sfinalizowania ich jeszcze przed możliwymi zmianami politycznymi, będącymi efektem zapowiedzianych na 25 października 2015 roku wyborów parlamentarnych.

Po drugie – w przypadku programowania wieloletniego 2016–2020 dostrzegalne było także szersze zaangażowanie w ten proces organizacji pozarządowych, nie tylko w ramach obowiązkowych konsultacji społecznych, ale też podczas spotkań roboczych. W odróżnieniu od prac nad pierwszym wieloletnim programem, gdy reprezentanci środowiska NGOs pełnili funkcję współtwórców rozwiązań, w trakcie opracowywania drugiego programu konsultowali oni propozycje resortu przedstawiane na każdym z etapów, a wszelkie działania podejmowane były otwarcie i transparentnie (wyjątkiem był jedynie wybór krajów priorytetowych, który został w pełni dokonany przez ministerstwo)²⁰⁰. Nie zaowocowało to, co prawda, dokumentem w pełni satysfakcjonującym środowisko NGOs (nie wszystkie zaprezentowane uwagi zostały uwzględnione przez MSZ²⁰¹), jednak inkluzyjność procesu projektowego z pewnością – dzięki m.in. praktycznej perspektywie dotyczącej realizacji działań – może oddziaływać korzystnie na założenia opracowywanych strategii. Niestety, w kolejnych latach pojawiły się zastrzeżenia dotyczące sposobu współpracy pomiędzy

199 *Zmodyfikowany Plan współpracy rozwojowej w 2012 r.*, 10.05.2012, [Polskapomoc.gov.pl](https://www.polskapomoc.gov.pl/Zmodyfikowany,Plan,wspolpracy,rozwojowej,w,2012,r.,1403.html), <https://www.polskapomoc.gov.pl/Zmodyfikowany,Plan,wspolpracy,rozwojowej,w,2012,r.,1403.html> [dostęp: 29.07.2021].

200 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2016*, Warszawa 2016, s. 24. Federacja podkreśliła, że proces konsultacyjny przebiegał zgodnie z wypracowanymi przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji *Siedmioma Zasadami Konsultacji*, odnoszącymi się do: dobrej wiary, powszechności, przejrzystości, responsywności, koordynacji, przewidywalności oraz poszanowania interesu ogólnego w ramach prowadzonych działań. Zob. szerzej: Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Siedem Zasad Konsultacji*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/attachment/160c6c41-a98f-4e0b-8d07-4fbc6db5740b> [dostęp: 29.07.2021].

201 *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

Ministerstwem Spraw Zagranicznych a zaangażowanymi we współpracę rozwojową organizacjami pozarządowymi²⁰².

Na pozytywną ocenę zasługuje zwiększenie koncentracji – zarówno geograficznej, jak i sektorowej – współpracy rozwojowej, zgodnie z programem prowadzącej do wzmocnienia skuteczności realizowanych działań. W tym kontekście OECD podkreśliła w 2017 roku: „Silniejsze ukierunkowanie geograficzne i tematyczne drugiego *Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020* oraz wyraźny cel zwiększenia jego wydajności i wpływu są uwarunkowanie wnioskami wyciągniętymi z pierwszego programu”²⁰³. Organizacja podkreśliła jednak utrzymujące się, niedostateczne ukierunkowanie strategii na redukcję i likwidację ubóstwa, będące nadrzędnym celem globalnej agendy rozwojowej. Zwróciła również uwagę na konieczność określenia strategicznego podejścia do zaspokajania potrzeb zróżnicowanych państw partnerskich, które stanowiłoby dodatkową wartość oraz uzupełnienie względem wsparcia zapewnianego przez pozostałych partnerów współpracy rozwojowej²⁰⁴. Jak już wcześniej wskazywano, postulat opracowywania krajowych

202 Wątpliwości dotyczyły m.in. niedopuszczenia przedstawicieli środowiska pozarządowego do komisji oceniającej wnioski w ramach konkursu „Edukacja globalna” z 2016 roku, nieudzielenia części informacji dotyczących zaplanowanych dobrowolnych wpłat do budżetów międzynarodowych organizacji w ramach konsultacji *Planu współpracy rozwojowej na 2016 rok*, a także faktycznego nieprzeprowadzenia konsultacji projektu *Programu współpracy Ministra SZ z organizacjami pozarządowymi na lata 2016–2017*. Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2016...*, s. 36. Warto jednocześnie nadmienić, iż konsultacje kolejnego z programów współpracy pomiędzy ministrem spraw zagranicznych a sektorem pozarządowym odbyły się już zgodnie z procedurami, jednak większość zgłoszonych uwag nie została uwzględniona. Por.: *Konsultacje projektu „Programu współpracy Ministra SZ na lata 2018–2020 z org. pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”*, 10.10.2017, [Polskapomoc.gov.pl](https://www.polskapomoc.gov.pl), <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,projektu,Programu,wspolpracy,Ministra,SZ,na,lata,2018%E2%80%932020,z,org,pozarzadowymi,oraz,podmiotami,wymienionymi,w,art,3,ust,3,ustawy,o,dzialalnosci,pozytku,publicznego,i,o,wolontariacie,2666.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Podsumowanie konsultacji „Programu współpracy Ministra SZ na lata 2018–2020 z org. pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”*, 16.11.2017, [Polskapomoc.gov.pl](https://www.polskapomoc.gov.pl), <https://www.polskapomoc.gov.pl/Podsumowanie,konsultacji,Programu,wspolpracy,Ministra,SZ,na,lata,2018%E2%80%932020,z,org,pozarzadowymi,oraz,podmiotami,wymienionymi,w,art,3,ust,3,ustawy,o,dzialalnosci,pozytku,publicznego,i,o,wolontariacie,2690.html> [dostęp: 29.07.2021].

203 OECD, *The DAC’s main findings and recommendations. Extract from: OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017...*, s. 18.

204 Ibidem.

strategii działań pojawia się w debacie na temat polskiej współpracy rozwojowej od wielu lat, lecz pomimo składanych deklaracji w tym zakresie nie doczekał on jeszcze realizacji. Jednocześnie zauważalne jest w dalszym ciągu kształtowanie koncentracji geograficznej i tematycznej w oparciu o przede wszystkim cele polityki zagranicznej państwa, określone przewagi komparatywne oraz możliwości realizacji działań przez poszczególnych interesariuszy współpracy (w tym – kompetencje organizacji pozarządowych i doświadczenia placówek zagranicznych), niekoniecznie zaś z uwzględnieniem promowanej przez Fora Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy idei własności koncepcji rozwojowych państw rozwijających się. Istotny jest bowiem fakt, iż po raz kolejny w trakcie sporządzania programu wieloletniego potrzeby krajów partnerskich zostały wzięte pod uwagę w sposób niedostateczny, a wywodzący się z nich interesariusze (ze względu na pominięcie niezbędnych w tym zakresie konsultacji) mieli niewielki wpływ na postanowienia programu. Jedyne sporadycznie odnoszono się też do strategii rozwoju, które wypracowane zostały przez poszczególnych partnerów²⁰⁵.

Warto również odnotować, iż istotną zmianą – w stosunku do pierwszego wieloletniego programu – było uwzględnienie w nowym dokumencie zobowiązania finansowego dotyczącego współpracy rozwojowej. Wskazano jednoznacznie powiązanie go z postanowieniami z Addis Abeby, tj. rezultatami 3. Międzynarodowej Konferencji ws. Finansowania Rozwoju, która odbywała się tam w dniach 13–16 lipca 2015 roku, przedstawionymi w *Planie działania (AAAA)*²⁰⁶, a także stanowiskiem rządu RP, które przyjęto w tej sprawie 10 lipca 2015 roku, w przededniu tejże konferencji. W *Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, jak zresztą sygnalizowano wcześniej w projektach tego dokumentu²⁰⁷, podkreślono, że: „Polska będzie dążyć do zwiększenia oficjalnej

205 Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 12–30.

206 United Nations, *Addis Ababa Action Agenda. The final text of the outcome document adopted at the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa, Ethiopia, 13–16 July 2015) and endorsed by the General Assembly in its resolution 69/313 of 27 July 2015*, New York 2015.

207 W pierwszym projekcie programu wprost wręcz wskazano: „W 2005 r. Polska przyjęła na siebie zobowiązanie polityczne dążenia do osiągnięcia poziomu 0,33% ODA/DNB do roku 2015. Zobowiązanie to nie zostało zrealizowane. Mimo to, Polska jest zdeterminowana do stopniowego zwiększania wolumenu pomocy rozwojowej”. Deklarację zwiększania finansowania współpracy rozwojowej powtórzono w drugiej wersji projektu dokumentu. Ministerstwo

pomocy rozwojowej na ODA do poziomu 0,33% DNB do 2030 r.²⁰⁸; jednocześnie jednak nie zaprezentowano strategii dochodzenia do tej wartości²⁰⁹. Rozłożenie tego celu w czasie miało z jednej strony stanowić odpowiedź na międzynarodowe postanowienia w tej sprawie, a z drugiej uwzględniać ograniczone możliwości budżetowe kraju²¹⁰. Co jednak ciekawe, pomimo odnoszenia się do tego celu finansowego w następnych latach²¹¹, bezpośrednia referencja do niego została usunięta w przyjętej w 2018 roku, zmodyfikowanej wersji programu wieloletniego²¹². Wspomniano wówczas co prawda o odpowiedzi Unii Europejskiej na nową agendę rozwojową (o postanowieniach *Nowego europejskiego konsensusu w sprawie rozwoju z 2017 roku*)²¹³, w której zobowiązanie do osiągnięcia określonego progu finansowania ODA zostało zawarte, niemniej brak bezpośredniego wskazania wartości 0,33% DNB na ODA przez zaktualizowany program wieloletni podważyło wiarygodność przywiązania Polski do realizacji tego celu.

Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 21.05.2015...*, s. 7; 43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Projekt. Wersja 24.07.2015...*, s. 7.

208 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 7.

209 OECD, *The DAC's main findings and recommendations. Extract from: OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017...*, s. 19.

210 W trakcie konsultacji społecznych postulowano powzięcie zobowiązania do osiągnięcia tego celu finansowego w 2020 roku. W odpowiedzi Ministerstwo Spraw Zagranicznych stwierdziło: „Polska uznaje współpracę rozwojową za istotny instrument polityki zagranicznej. Jednakże ze względu na ograniczone możliwości budżetowe proces dochodzenia do realizacji celu przeznaczenia 0,33% DNB na ODA musi zostać rozłożony w czasie”. *Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi...*

211 Przykładowo, w odpowiedziach na interpelacje poselskie. Zob. np.: *Odpowiedź na interpelację nr 9328 posła Jarosława Sachajko w sprawie problemu głodu oraz niedożywienia na świecie. Odpowiadający: podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Joanna Wronecka*, Warszawa, 06.02.2017, Sejm.gov.pl, <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=15C49C83> [dostęp: 29.07.2021].

212 Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*

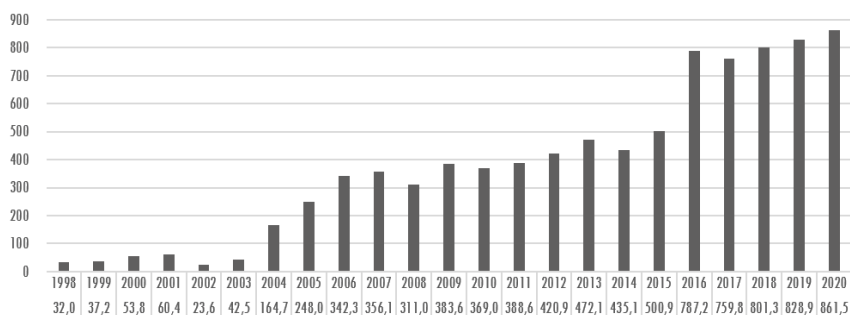
213 *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamentu Europejskiego i Komisji: Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju „Nasz świat, nasza godność, nasza przyszłość”...*

Pomimo tego stwierdzić trzeba, iż drugi z wieloletnich programów – choć pod wieloma względami już bardziej dopracowany od swojego poprzednika – również nie ustrzegł się niedoskonałości, potwierdzając jednocześnie, że polski system współpracy rozwojowej w dalszym ciągu znajduje się na etapie kształtowania.

3.4. Zasoby finansowe polskiej współpracy rozwojowej

Koniecznym elementem rozważań na temat współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski jest również analiza zasobów finansowych przeznaczonych na działalność w tym obszarze. Warunkują one bowiem m.in. to, czy ambitne założenia programów wieloletnich są możliwe do zrealizowania. Od 1998 roku, kiedy to Polska uruchomiła pierwsze transfery oficjalnej pomocy rozwojowej, co wiązało się również z precyzyjnym monitorowaniem czynionych wydatków, nakłady na współpracę rozwojową co do zasady systematycznie wzrastały – zarówno w wymiarze bilateralnym, jak i multilateralnym. W 1998 roku zsumowana wartość ODA wyniosła ponad 31,98 mln USD, zaś w 2003 roku było to już 42,52 mln USD. Jednocześnie w tym okresie (od 1998 do 2004 roku) świadczona była również pomoc oficjalna (OA), która trafiała do państw z drugiej części listy odbiorców sporządzonej przez DAC OECD. Łącznie przed 2004 rokiem ODA Polski wyniosła 249,59 mln USD. Kluczowy był jednak rok 2004, gdy Polska – stając się państwem członkowskim Unii Europejskiej – nie tylko oficjalnie dołączyła do grona donatorów, lecz również czterokrotnie zwiększyła fundusze kierowane na współpracę rozwojową. Roczne polskie wydatki na współpracę rozwojową przedstawia wykres 1.

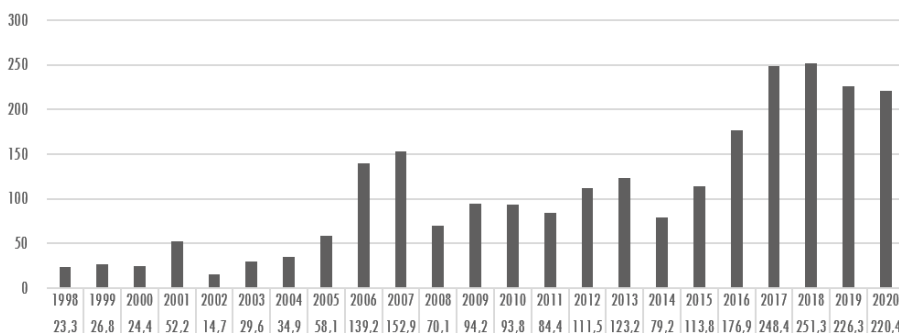
Wykres 1: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Jak wspomniano, tendencję wzrostową odnotować można zarówno w przypadku wydatków na współpracę bilateralną, jak i multilateralną. W 1998 roku ODA bilateralna wynosiła 23,34 mln USD, w 2003 roku było to blisko 29,64 mln USD, zaś w 2004 roku – ponad 34,89 mln USD. Rekordowe w tym zakresie okazały się lata od 2016 roku, kiedy to Polska bilateralnie przetransferowała ponad 176,92 mln USD (w 2016 roku), ponad 248,36 mln USD (w 2017 roku), 251,29 mln USD (w 2018 roku), 226,30 mln USD (w 2019 roku) oraz 220,44 mln USD (w 2020 roku). Było to wynikiem przede wszystkim zwiększenia transferów kredytowych oraz nakładów na pomoc humanitarną w tym okresie²¹⁴. Roczne polskie nakłady na ODA bilateralną ukazują wykres 2. Główni beneficjenci polskich funduszy zostaną przedstawieni w kolejnych rozdziałach pracy.

Wykres 2: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA bilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Warto jednocześnie odnotować, że fundusze te nie są do wyłącznej dyspozycji Ministerstwa Spraw Zagranicznych, jako że działania z zakresu współpracy rozwojowej realizowane są również przez inne resorty, wśród których wymienić należy przede wszystkim Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Ministerstwo Edukacji Naukowej. Szczególną rolę w tym systemie – koordynowanym przez ministra właściwego ds. zagranicznych – odgrywa zaś resort finansów, posiadający kompetencje związane

214 P. Kugiel, *Polska współpraca rozwojowa...*, s. 232.

z transferami pożyczkowymi i kredytowymi dla państw rozwijających się. Ponadto – odwołując się do katalogu przedstawionego przez ustawę z 2011 roku – w realizacji współpracy rozwojowej uczestniczą także inne podmioty, jak organizacje pozarządowe czy instytucje badawcze, które również posiadają dostęp do środków kierowanych na ODA bilateralną. W 2012 roku współpraca dwustronna była dystrybuowana następującymi kanałami: 63% poprzez instytucje sektora finansów publicznych, 17% przez NGOs, 9% wydatkowano na ODA dwustronną poprzez organizacje międzynarodowe, 8% za pośrednictwem uniwersytetów i innych instytucji naukowych, a 2% wartości miało partnerstwo publiczno-prywatne²¹⁵. W 2013 roku instytucje sektora finansów publicznych dysponowały ponad 70% wolumenu bilateralnej ODA²¹⁶, z kolei w 2014 roku – nieco ponad 28% rocznej kwoty, jako że znacznie wzrósł udział uniwersytetów (ponad 42%) i NGOs w wydatkowaniu dwustronnej pomocy (ponad 23%)²¹⁷. Podobnie było w 2015 roku²¹⁸.

Biorąc z kolei pod uwagę całość rocznej polskiej ODA, wraz z kwalifikowanymi transferami kredytowymi oraz dokonywaniem płatności do budżetów podmiotów wielostronnych, uwydatnia się rola Ministerstwa Finansów w realizowaniu współpracy rozwojowej Polski. W 2016 roku resort finansów wydatkował ponad 71% łącznej wartości ODA, zaś resort spraw zagranicznych – 21%. Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego przypadło wówczas 4% kwoty, zaś po 1% znalazło się w dyspozycji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych

215 Wyliczenia nie objęły umów kredytowych i operacji na długach państw rozwijających się. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 11.

216 NGOs wydatkowały wówczas ponad 14% dwustronnej ODA, ponad 7% przetransferowano za pośrednictwem organizacji międzynarodowych, zaś kolejne 7% przez instytucje badawcze. Wyliczenia nie objęły umów kredytowych i operacji na długach państw rozwijających się. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 12.

217 Wyliczenia nie objęły umów kredytowych i operacji na długach państw rozwijających się. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 10.

218 Instytucje sektora finansów publicznych operowały na 30% kwoty dwustronnej ODA, uniwersytety i instytucje naukowe, badawcze i rozwojowe do dyspozycji otrzymały 37%, zaś NGOs – 18%. 13% stanowiła pomoc dwustronna udzielona kanałami wielostronnymi. Z wyliczeń wyłączone zostały umowy kredytowe. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport 2015...*, s. 13.

i Administracji oraz Ministerstwa Środowiska²¹⁹. W kolejnym roku proporcje te wynosiły: 49% całości ODA – Ministerstwo Finansów, 34% – MSZ, 12% – MNiSW, po 1% – MSWiA oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi²²⁰. W 2018 roku ponownie większością wolumenu ODA zarządzało MF (60%), MSZ zaś do dyspozycji miało blisko 1/4 tej sumy (23%), a MNiSW – 12%²²¹. Różnice wynikały przede wszystkim z wysokości dobrowolnych wpłat dokonywanych corocznie do budżetów organizacji, instytucji i funduszy wielostronnych za pośrednictwem urzędów innych niż MF.

Wzrosty zauważyć można także w odniesieniu do ODA wydatkowanej multilateralnie. W 1998 roku kanałami wielostronnymi Polska przekazała ponad 8,64 mln USD, w 2003 roku było to blisko 12,88 mln USD, natomiast w 2004 roku nakłady te wzrosły do 129,85 mln USD, a w kolejnych latach tendencja ta została utrzymana. Podkreślić trzeba, że zwiększenie multilateralnej pomocy było przede wszystkim konsekwencją zakwalifikowania do ODA części składki do budżetu UE (ok. 5% tejże). Nie była to zatem świadoma decyzja polityczna związana ze zwiększeniem zaangażowania w międzynarodową współpracę rozwojową, a bardziej „efekt statystyczny”, będący jedną z konsekwencji członkostwa w Unii Europejskiej²²².

Analogicznie jak w przypadku ODA bilateralnej, jako rekordowe pod tym względem jawią się wydatki dokonywane po 2016 roku, kiedy to poprzez organizacje i instytucje międzynarodowe czy specjalistyczne programy i fundusze przetransferowano ponad 610,32 mln USD (w 2016 roku), ponad 511,40 mln USD (w 2017 roku), ponad 550,04 mln USD (w 2018 roku), więcej niż 602,57 mln USD w 2019 roku oraz 641,02 mln USD w 2020 roku. Tak wysokie wartości były konsekwencją głównie wzrostu składek do budżetu ogólnego UE i składki do Europejskiego Funduszu Rozwoju oraz rozpoczęcia wpłat (kwalifikowanych do ODA) do Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych²²³. Roczne środki

219 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016*, Warszawa 2017, s. 13.

220 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018, s. 10.

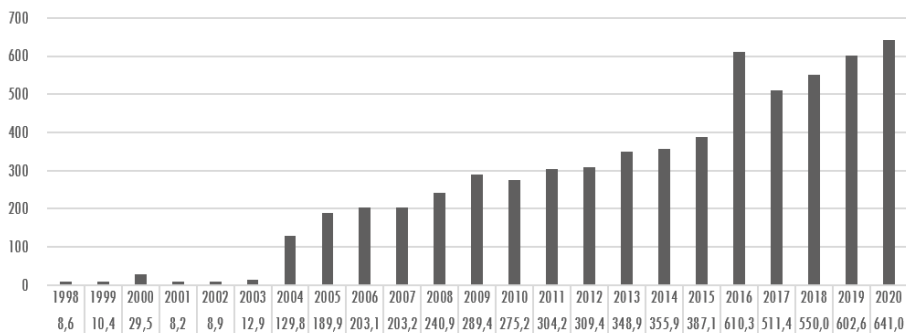
221 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018*, Warszawa 2019, s. 12.

222 P. Bagiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] P. Bagiński, K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju. Ewolucja, stan obecny i perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 198.

223 P. Kugiel, *Polska współpraca rozwojowa...*, s. 231–232.

przekazywane na ODA kanałami wielostronnymi prezentuje wykres 3. Odbiorcy alokacji zostaną scharakteryzowani w kolejnych częściach opracowania.

Wykres 3: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLEi&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

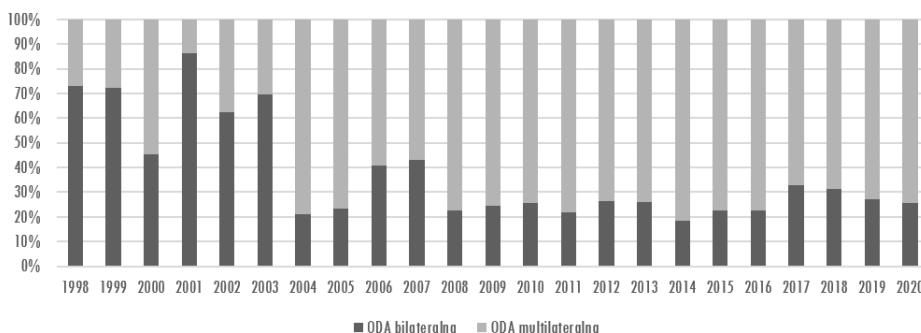
Warto również zwrócić uwagę na fakt, że od 2004 roku wzrastał nie tylko łączny wolumen przekazywany przez Polskę na ODA, ale istotnie zmieniło się także rozłożenie akcentów pomiędzy pomocą bilateralną oraz multilateralną. W latach 1998–2003 na bilateralną ODA wydatkowano średnio 68% łącznej kwoty, zaś fundusze transferowane kanałami wielostronnymi stanowiły 32% tej sumy. Te proporcje uległy zdecydowanej zmianie w 2004 roku, kiedy to ODA multilateralna stanowiła 79% pomocy, zaś dwustronna – 21%. W okresie 2004–2020 średnio 1/4 wydatków kierowana była na działania dwustronne (26%), zaś 3/4 wpływało do budżetów innych podmiotów zajmujących się współpracą rozwojową (74%). Magdalena Proczek podkreślała, że takie ustrukturyzowanie wydatków na ODA jest wynikiem słabych, bezpośrednich więzi z państwami partnerskimi²²⁴. Wynika to również z deficytu zdolności instytucjonalnych i braku odpowiedniego doświadczenia we współpracy z krajami z różnych regionów świata, co jest charakterystyczne dla nowych donatorów²²⁵. Zwłaszcza że w porównaniu z innymi donatorami oraz w skali globalnej

224 M. Proczek, *Polska pomoc na rzecz rozwoju*, [w:] *Polityka rozwojowa. Rola organizacji międzynarodowych w zwalczaniu ubóstwa na świecie*, red. E. Latoszek, M. Proczek, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013, s. 264.

225 P. Bagiński, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 203.

tendencja jest odwrotna – ok. 70% pomocy dostarczają agencje bilateralne, pozostałą zaś część – multilateralne²²⁶. Udział polskiej bilateralnej i multilateralnej ODA w całości rocznych wydatków został przedstawiony na wykresie 4.

Wykres 4: Udział wydatków bilateralnych i multilateralnych w całości polskiej ODA w latach 1998–2020 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Podsumowanie polskich wydatków na ODA w latach 1998–2020 przedstawia Aneks 5, w którym znajdują się roczne kwoty transferowane na pomoc bilateralną i multilateralną, ich sumy, a także udział w całości wolumenu ODA dwustronnej i wielostronnej. Źródłem danych stały się roczne raporty MSZ oraz statystyki OECD. Rozbieżności w ukazanych wartościach wynikają z różnic kursowych oraz szczegółowych zasad kwalifikowalności ODA przyjętych przez OECD. Podkreślić trzeba, że od 2006 roku Polska prowadziła również przedsięwzięcia, które włączane były w zakres współpracy rozwojowej, jednak nie spełniały kryteriów zaliczenia ich do oficjalnej pomocy rozwojowej, ze względu na m.in. wybór państwa partnerskiego niewłączonego w listę odbiorców ODA czy zastosowane metody udzielania pomocy²²⁷. Dotyczyły one głównie demo-

226 S. Burall, S. Maxwell, A.R. Menocal, *Reforming the international aid architecture: Options and ways forward*, "Overseas Development Institute Working Paper" 2006, no. 278, s. 4.

227 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 62: „Wsparcie międzynarodowej współpracy na rzecz demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym na dofinansowanie Specjalistycznych Studiów Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego oraz implementacja polskiego programu współpracy na rzecz rozwoju”*, Warszawa 2006, s. 3.

kratyzacji i wsparcia rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w państwach Europy Wschodniej. Szczególnym tego przykładem była próba włączenia agendy demokratyzacyjnej we współpracę z Rosją, przez MSZ zaliczona do pomocy rozwojowej, lecz niekwalifikowalna do statystyk OECD z uwagi na nieuwzględnianie Federacji Rosyjskiej wśród odbiorców ODA²²⁸.

Zwiększanie wolumenu nakładów na ODA w latach 1998–2020 było zgodne z deklaracjami składanymi przez rządzących na forum krajowym i międzynarodowym. Zapowiedzi intensyfikacji zaangażowania we współpracę rozwojową artykułowane były już na przełomie XX i XXI wieku przez ministrów spraw zagranicznych Bronisława Geremka i Władysława Bartoszewskiego²²⁹, u progu wejścia Polski do UE w 2003 roku przez Włodzimierza Cimoszewicza²³⁰ czy też później, w 2009 roku, przez Radosława Sikorskiego, który wprost odnosił się również do przyjętych przez Polskę w tym zakresie zobowiązań²³¹. Osiągnięcie konsensusu dotyczącego wielkości polskiej ODA zostało uznane za jedno z zadań polityki zagranicznej na lata 2012–2016²³², konieczność zaś wywiązywania się z podjętych zobowiązań rozwojowych, m.in. w celu wzmacniania wiarygodności na arenie międzynarodowej, została zaakcentowana także przez kolejną *Strategię polskiej polityki zagranicznej*²³³. Podobne oświadczenia były artykułowane m.in. na forum ONZ²³⁴.

228 Federacja Rosyjska pojawiała się we wcześniejszych programach rocznych jako jeden z odbiorców pomocy zagranicznej, jednak w 2007 roku na ten kierunek położono akcent znacznie silniejszy. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007 (finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 43)*, Warszawa 2007, s. 13.

229 Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 47. posiedzeniu Sejmu RP...; Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Władysława Bartoszewskiego na 110. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji, 06.06.2001.

230 Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2003 roku przedstawiona przez Włodzimierza Cimoszewicza na 40. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji, 22.01.2003.

231 Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego dotycząca zadań polskiej polityki zagranicznej w 2009 r. przedstawiona na 35. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji, 13.02.2009.

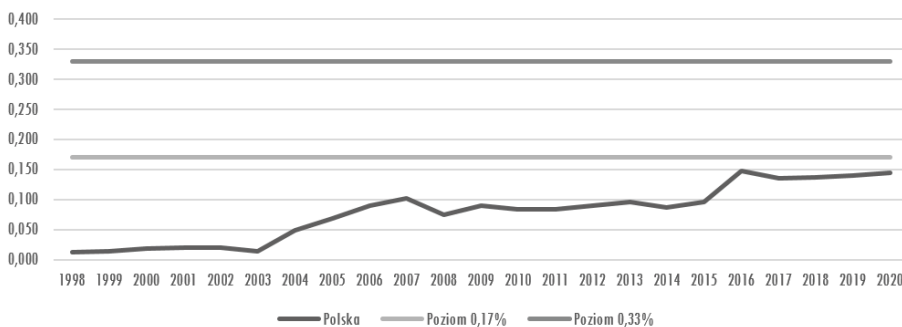
232 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016...*, s. 23.

233 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021...*, s. 21–23.

234 Zob. np.: United Nations, *General Assembly. Fifty-fifth session. 5th plenary meeting*, 07.09.2000, New York, A/55/PV.5, s. 3; United Nations, *General Assembly, Seventieth session, 13th plenary meeting...*, s. 18.

Podjęmowane zobowiązania finansowe w zakresie wolumenu ODA dotyczą jednak stosunku tychże wydatków do całości PKB/DNB²³⁵. Wobec tego notowany w Polsce wzrost – mimo że imponujący w ujęciu nominalnym – uwzględniając ten wskaźnik jest zdecydowanie niewystarczający. Polska bowiem na forum międzynarodowym zobowiązała się pierwotnie do osiągnięcia progu finansowania ODA na poziomie 0,33% DNB do 2015 roku przy założeniu, że w 2010 roku wydatki sięgną 0,17% DNB²³⁶ (dążenie do spełnienia celu pośredniego potwierdziła Rada Ministrów²³⁷), a ze względu na niezrealizowanie tego postanowienia – do wydatkowania 0,33% DNB na ODA do 2030 roku²³⁸. Tymczasem – do 2020 roku – nie udało się osiągnąć nawet niższego z tych poziomów, co ukazuje wykres 5.

Wykres 5: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA w latach 1998–2020 (% DNB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Net ODA (indicator)*, Data.oecd.org, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm> [dostęp: 29.07.2023].

235 Konsensus z Monterrey opierał wskaźnik na stosunku do PKB, kolejne międzynarodowe porozumienia (m.in. unijne *Konsensusy europejskie w sprawie rozwoju czy oenizetowska Agenda 2030*) zastosowały wskaźnik oparty na DNB.

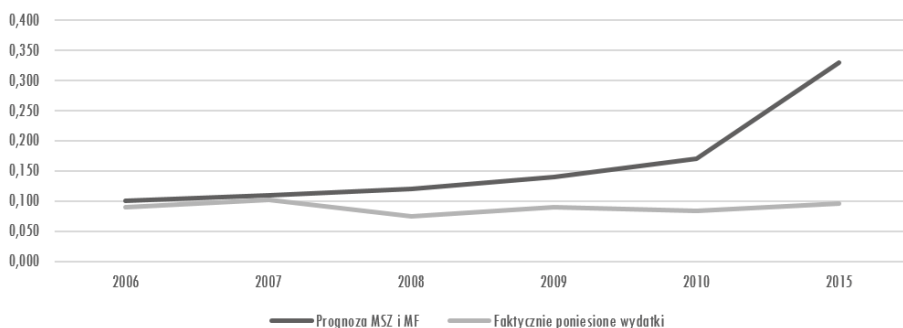
236 Rada Unii Europejskiej, *Milenijne Cele Rozwoju: wkład UE do Przeglądu Milenijnych Celów Rozwoju podczas spotkania ONZ na wysokim szczeblu w 2005 r. – Konkluzje Rady i przedstawicieli rządów Państw Członkowskich zebranych w Radzie*, Bruksela, 24.05.2005, 9266/05; *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów Państw Członkowskich zebranych w ramach Rady, Parlamentu Europejskiego i Komisji w sprawie polityki rozwojowej Unii Europejskiej: „Konsensus Europejski”*, Dz. Urz. UE, C 46, 24.02.2006, pkt 23.

237 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 4.

238 Council of the European Union, *A New Global Partnership for Poverty Eradication and Sustainable Development after 2015 – Council conclusions*, Brussels, 26.05.2015, 9241/15, s. 11.

Jeszcze w 2003 roku, na mocy *Strategii polskiej współpracy na rzecz rozwoju*, Polska zadeklarowała, że zamierza osiągnąć wydatki na ODA na poziomie 0,1% PKB do 2006 roku²³⁹. Taki próg nakładów został osiągnięty jednak dopiero w 2007 roku, a następnie spadł i Polska ponownie przekroczyła go dopiero w 2016 roku²⁴⁰. Ponadto, wobec podjętych zobowiązań międzynarodowych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Finansów w 2005 i 2006 roku zaprezentowały prognozy zwiększania polskiego wolumenu ODA, który – stopniowo rosnąc – w 2010 roku miał osiągnąć zakładany poziom 0,17% DNB, zaś w 2015 roku – 0,33% DNB. Rozbieżności pomiędzy tymi prognozami a faktycznie wydatkowanymi funduszami ukazuje wykres 6. Warto podkreślić, iż – najpewniej wobec trudności w osiągnięciu wskazanych progów w poszczególnych latach – w późniejszym okresie takie prognozy nie były już sporządzane.

Wykres 6: Prognozy MSZ i MF dotyczące wzrostu wydatków na ODA w latach 2007–2015 (% DNB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004*, Warszawa 2005, s. 14; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005*, Warszawa 2006, s. 9; OECD, *Net ODA (indicator)*, Data.oecd.org, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm> [dostęp: 29.07.2023].

Przedstawiony poziom nakładów na współpracę rozwojową istotnie podważa wiarygodność państwa w zakresie wywiązywania się z podjętych zobowiązań międzynarodowych. Zobowiązania te z kolei czynią zwiększanie portfela ODA największym z wyzwań stojących przed polską współpracą rozwojową.

239 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 14.

240 OECD, *Net ODA (indicator)*, Data.oecd.org, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm> [dostęp: 29.07.2023].

Uwzględniając jednak powyższe dane finansowe oraz głównie deklaratywne zaangażowanie w globalne działania rozwojowe, można zaryzykować stwierdzenie, że Polska postanowień tych nie wdroży również do końca trzeciej dekady XXI wieku²⁴¹.

Co istotne, pomimo tak doniosłej roli przypisanej współpracy rozwojowej w kontekście polityki zagranicznej RP, w charakteryzowanej wcześniej ustawie z 2011 roku nie znalazło się odwołanie do konieczności zwiększania prognozy wydatków na ODA, co dawałoby gwarancję dalszego wzrostu puli dostępnych środków. Na ten fakt zwróciło uwagę Biuro Analiz Sejmowych²⁴², odnosili się do niego również posłowie w trakcie prowadzonych nad dokumentem prac. Konieczność uwzględnienia wątku finansowego w ustawie zgłaszał wielokrotnie poseł Tadeusz Iwiński (SLD)²⁴³, dopytywali o tę kwestię także posłowie Prawa

241 W 2021 roku Polska przeznaczyła na ODA 0,15% DNB. W 2022 roku wydatki te wyniosły rekordowe 0,53% DNB. Wynik ten nie był jednak skutkiem zdecydowanych działań na rzecz wywiązania się ze zobowiązań dotyczących poziomu finansowania pomocy. Był on efektem znacznego zwiększenia wolumenu ODA ze względu na zaliczenie do niej kosztów wsparcia humanitarnego uchodźców w Polsce (ang. *in-donor refugee costs*). W 2021 roku wydatki z tym związane wyniosły 16,88 mln USD, a w 2022 roku – blisko 2,2 mld USD. Uchodźcy odnaleźli w Polsce schronienie po rozpoczęciu przez Rosję pełnoskalowej inwazji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku. Tylko w 2022 roku z Ukrainy uciekło ok. 6 mln osób, z których we wrześniu 2022 roku blisko 1,4 mln korzystało z tymczasowej ochrony na terytorium Polski. Następnie liczba ta spadła i oscylowała wokół 1 mln osób. Do ODA kwalifikuje się pomoc humanitarna udzielana uchodźcom na terytorium państw-donatorów tylko w okresie 12 miesięcy. Eurostat, *Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship – monthly data*, Ece.europa.eu, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYTPSM__custom_6261413/default/table?lang=en [dostęp: 1.03.2024]; C. Staur, *The elephant in the room: In-donor refugee costs*, Oecd-development-matters.org, <https://oecd-development-matters.org/2023/05/11/the-elephant-in-the-room-in-donor-refugee-costs/> [dostęp: 1.03.2024].

242 Jak stwierdzono: „Niestety w projekcie ustawy brak odniesienia do konieczności zwiększenia środków finansowych przeznaczanych na współpracę rozwojową, co prowadzić może do uznaniowości wysokości przeznaczanych na ten cel środków, a w konsekwencji może doprowadzić do niedotrzymania zobowiązań”. A. Zygierewicz, *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej – druk 4469*, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa, 29.07.2011, s. 7–8.

243 Zob. np.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)*, Warszawa 2011, s. 332, 334; Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 234)*, nr 5437/VI kad., 29.07.2011, Warszawa 2011, s. 5; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*, Warszawa 2011, s. 214.

i Sprawiedliwości²⁴⁴. W 2011 roku, z inicjatywy deputowanego SLD, udało się do art. 5 ustawy dodać tylko ustęp traktujący o uwzględnianiu przez Polskę ustaleń organizacji międzynarodowych i regulacji unijnych w ramach realizacji programu wieloletniego – w domyśle i szerokiej interpretacji również zobowiązań finansowych, niewskazanych *explicite* z uwagi na niemożność tworzenia zobowiązań budżetowych przez tenże akt. Biorąc pod uwagę z jednej strony niesatysfakcjonujące uregulowanie prawne tego zagadnienia, a z drugiej – faktyczne trudności w osiągnięciu uzgodnionych progów wydatków, problem ten powrócił w dyskusji nad nowelizacją ustawy w 2013 roku. Ówczesna podsekretarz stanu w MSZ, Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz, uznała pożądaną poziom finansowania za nierealistyczny, dodając: „To jest zawsze duży dylemat, czy środki należy przeznaczać na potrzeby rozwojowe innych krajów, czy też na ciągle bardzo dojmujące potrzeby naszego własnego kraju i naszego własnego społeczeństwa. To jest ten dylemat, który staje na przeszkodzie realizacji tego celu”²⁴⁵. Takie stanowisko znajduje zresztą pewne odzwierciedlenie w wynikach badań opinii publicznej. Mimo że zdecydowana większość respondentów uważa, że Polska powinna pomagać słabiej rozwiniętym krajom (w latach 2004–2019 poparcie to kształtowało się na poziomie od 63% do 84%; w 2019 roku za wsparciem opowiedziało się 69% ankietowanych), to jednak stanowisko to najrzadziej uzasadniane jest wystarczającą zamożnością własnego państwa. Z kolei to, że „powinniśmy najpierw rozwiązać nasze własne problemy” oraz „Polska jest krajem zbyt biednym, by pomagać innym” stanowi główne argumenty przeciwników

244 Nie zawsze jednak wykazując akceptację dla tego rodzaju aktywności podejmowanej przez państwo. Dla przykładu poseł Stanisław Pięta (PiS) z niezadowolaniem stwierdzał: „Współpraca rozwojowa to piękna idea. Czytamy o wspieraniu rozwoju społeczno-gospodarczego, o redukcji ubóstwa, o poprawie stanu zdrowia ludności, rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, podniesieniu świadomości, zrozumieniu problemów globalnych. Wspaniałe założenia. Bardzo mnie cieszy [...], że rząd Rzeczypospolitej Polskiej, w dobie kryzysu, potrafi znaleźć pieniądze na właśnie tego rodzaju działalność”, dopytując dalej m.in.: „co rząd Rzeczypospolitej uczynił dla Polaków mieszkających na Litwie?”. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*..., s. 215.

245 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 27 sierpnia 2013 r. (pierwszy dzień obrad)*, Warszawa 2013, s. 77.

polskiego zaangażowania na rzecz rozwoju innych krajów (w 2019 roku takie zdanie wyraziło odpowiednio 40% i 32% respondentów)²⁴⁶.

3.5. Specjalizacja geograficzna i tematyczna współpracy rozwojowej Polski

Kluczowym pojęciem w procesie kształtowania koncentracji sektorowej (tematycznej) współpracy rozwojowej są przewagi komparatywne, termin zaczerpnięty z ekonomii klasycznej i oznaczający istnienie obiektywnych uwarunkowań, gwarantujących wyższą jakość danego wytworu i większą wydajność w jego produkcji w porównaniu do innych jego producentów, determinującą m.in. międzynarodowy podział pracy i kierunki rozwoju handlu międzynarodowego²⁴⁷. W odniesieniu do współpracy rozwojowej uzasadniają one wybór specjalizacji podejmowanych działań na podstawie określonych kompetencji, umiejętności czy doświadczeń donatora, co zwiększa ich efektywność w stosunku do podobnych przedsięwzięć wdrażanych przez innych dawców, poprawia koordynację międzynarodowej pomocy i ogranicza jej fragmentaryzację, a także sprzyja realizacji partykularnych interesów donatora²⁴⁸. Przewagą komparatywną może być np. bliskość geograficzna, przynależność do tej samej wspólnoty kulturowej czy językowej, kompetencje personelu odpowiedzialnego

246 Kantar, *Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania Kantar Polska dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, Warszawa 2019, s. 8–12.

247 H.B. Chenery, *Comparative Advantage and Development Policy*, "The American Economic Review" 1961, vol. 51, no. 1, s. 18–48; I. Goldin, *Comparative Advantage: Theory and Application to Developing Countries Agriculture*, "OECD Development Centre Working Paper" 1990, no. 16, s. 14–16; D.M. Bernhofen, *On the Magic Behind David Ricardo's Four Mystical Numbers*, "The University of Nottingham Research Paper Series" 2007, no. 2, s. 1–5; S.D. Gupta, *Comparative Advantage and Competitive Advantage: An Economics Perspective and a Synthesis*, "Athens Journal of Business and Economics" 2015, vol. 1, issue 1, s. 10–14; K. Siddiqui, *David Ricardo's Comparative Advantage and Developing Countries: Myth and Reality*, "International Critical Thought" 2018, vol. 8, issue 3, s. 426–452.

248 M. Dewald, R. Weder, *Comparative advantage and bilateral foreign aid policy*, "World Development" 1996, vol. 24, issue 3, s. 549–556; *ODA allocation and the other trends in development cooperation in LDCs and vulnerable contexts*, "Development Cooperation Forum Policy Briefs" 2016, no. 13, s. 5; S. Paulo, H. Janus, S. Holzapfel, *Thematic Aid Allocation: What Are the Benefits and Risks?*, "DIE Briefing Paper" 2017, no. 19, s. 1–4.

za implementację projektów lub doświadczenie w specyficznej branży²⁴⁹. Przyjęty w 2007 roku przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zbiór zasad dotyczących komplementarności i podziału pracy w zakresie polityki rozwojowej wśród przewag komparatywnych wymieniał obecność donatora w terenie, doświadczenie we współpracy z danym państwem lub w ramach określonego sektora, zaufanie ze strony rządu państwa partnerskiego i pozostałych dawców, poziom przygotowania technicznego i wyspecjalizowania donatora, wielkość pomocy transferowanej do wybranego państwa, zdolność do zaangażowania się w perspektywicznych sektorach oraz do szybkiego reagowania i przewidywalność działań, efektywność metod pracy, przyjętych procedur i poziom kompetencji personelu, relatywnie lepsze efekty działalności, niższy (w porównaniu do innych dawców) koszt inicjatyw przy zachowaniu odpowiednich ich standardów i jakości, a także otwartość prezentowaną przez tzw. wschodzących donatorów²⁵⁰. Odnotować jednak trzeba, iż proces identyfikacji przewag komparatywnych nie odbywa się w ramach ustalonej i przyjętej globalnie metodologii, a jego fundamentem jest wyartykułowanie swojej specjalizacji przez donatora i zaakceptowanie jej przez pozostałych uczestników międzynarodowego systemu pomocowego (zarówno dawców, jak i beneficjentów ODA)²⁵¹.

Kierunek, w którym zmierzać będzie polska specjalizacja, został zapowiedziany już w początkowych latach uczestnictwa państwa w działaniach pomocowych. Minister Władysław Bartoszewski wskazywał, że: „Staramy się opracowywać i wdrażać programy, które czerpią z naszych własnych doświadczeń, lecz bardziej adekwatnie odpowiadają potrzebom i priorytetom państw-biorców”²⁵², z kolei w 2003 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych wyraźnie podkreślało, że: „Atutem Polski w dziedzinie współpracy rozwojowej jest jej unikatowe doświadczenie związane ze skutecznym przejściem od gospodarki planowej do rynkowej oraz z budowaniem demokracji. Sukces polskiej transformacji nakłada na Polskę zobowiązanie do dzielenia się z innymi krajami przechodzącymi ten

249 M.L. Lawson, *Foreign Aid: International Donor Coordination of Development Assistance*, “CRS Report” 2013, no. R41185, s. 15–16.

250 Council of the European Union, *EU Code of Conduct on Complementarity and Division of Labour in Development Policy – Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council*, Brussels, 15.05.2007, 9558/07.

251 P. Kugiel, *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] *Current Challenges to Peacebuilding Efforts and Development Assistance*, red. K. Pędziwiatr, P. Kugiel, A. Dańda, Tischner European University, Kraków 2011, s. 59–60.

252 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 1.

proces, w tym zwłaszcza z sąsiadami, wiedzą na temat sposobów dochodzenia do gospodarki rynkowej, tworzenia społeczeństwa obywatelskiego i przestrzegania praw człowieka”²⁵³. W kolejnych latach do transferu demokratyzacyjnego i transformacyjnego *know-how*, które Polska zdobywała po 1989 roku przy – jak już wskazywano – znacznym wsparciu międzynarodowych donatorów, przywiązywano coraz większą wagę. To bowiem z posiadania doświadczenia dokonywanych przemian politycznych, gospodarczych i społecznych postanowiono, niejako *a priori* i bez pogłębionej analizy, uczynić kluczową przewagę komparatywną w realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej²⁵⁴. Co więcej: stan ten został zaakceptowany przez uczestników międzynarodowego systemu pomocowego, jak bowiem w 2010 roku konstatowała OECD: „Polska pomoc rozwojowa koncentruje się na wzmacnianiu i promocji demokracji i dobrego rządzenia, praw człowieka, zrównoważonego rozwoju oraz społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza wśród sąsiadów w Europie Wschodniej. Własne niedawne doświadczenia transformacyjne Polski dają jej wyraźną przewagę komparatywną w tych sektorach w swoim sąsiedztwie”²⁵⁵. Jednocześnie w dyskursie politycznym nie zadano pytania o unikalność polskich doświadczeń transformacyjnych. Tymczasem jest ona trudna do zdefiniowania, bowiem przemiany po 1989 roku przeprowadzane były w oparciu o neoliberalne zasady konsensusu waszyngtońskiego, stosowane w różnych transformujących się krajach na całym świecie pod nadzorem międzynarodowych organizacji finansowych i zachodnich darczyńców²⁵⁶. Dość dodać, że inne państwa regionu (Republika Czeska, Słowacja, Węgry) swoją przewagę komparatywną określiły identycznie. W rzeczywistości więc próbowano przekazywać nie tyle trudne do zidentyfikowania polskie *know-how* dotyczące demokratyzacji i transformacji, ile osobiste doświadczenia decydentów, którzy jako działacze opozycji antykomunistycznej czy przywódcy ruchów społecznych byli bezpośrednimi beneficjentami zagranicznej pomocy. W ten sposób wsparcie budowy wolnych mediów w Polsce na początku

253 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002*, Warszawa 2003, s. 3.

254 P. Kugiel, *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] *Current Challenges to Peacebuilding Efforts and Development Assistance...*, s. 59–60.

255 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010...*, s. 13.

256 O. Horký, *The Transfer of the Central and Eastern European 'Transition Experience' to the South: Myth or Reality?*, [w:] *Development Policies of Central and Eastern European States. From Aid Recipients to Aid Donors*, eds. O. Horký-Hlucháň, S. Lightfoot, Routledge, London–New York 2015, s. 22.

lat 90. XX wieku przekształciło się w utworzenie na Białorusi niezależnych stacji telewizyjnych (Telewizja Bielsat) i radiowych (Białoruskie Radio Racja, Europejskie Radio dla Białorusi). Ponadto korzystanie przez dysydentów ze stypendiów zagranicznych doprowadziło do rozwoju programów stypendialnych, które stanowią główne wydatki polskiej ODA w sektorze edukacji²⁵⁷.

Konsekwentnie jednak wysiłki na rzecz wyspecjalizowania tematycznego realizowanych w ramach polskiej współpracy rozwojowej inicjatyw zostały wzmożone zwłaszcza w drugiej dekadzie XXI wieku. Podobnie jak w odniesieniu do kierunków geograficznych, priorytety sektorowe charakteryzowała duża liczba oraz znaczne zróżnicowanie. Strategia z 2003 roku wskazała jedynie na udzielanie pomocy zagranicznej wedle potrzeb państw-beneficjentów oraz przewag komparatywnych posiadanych przez polskie instytucje publiczne i pozarządowe na tle innych donatorów. Na jej podstawie jako najważniejsze obszary wsparcia wymieniono: ochronę zdrowia, edukację i naukę, dostęp do wody pitnej, ochronę środowiska naturalnego, umacnianie struktur lokalnych, wspieranie instytucji demokratycznych, poprawę efektywności administracji publicznej, rozwój współpracy transgranicznej i restrukturyzację sektorową²⁵⁸. Szerokie ujęcie priorytetów tematycznych (choć część zagadnień pojawiała się w prezentowanych planach regularnie) dominowało też w kolejnych latach. Do istotnego przeformułowania w zakresie obszarów, w których prowadzone są działania doszło w 2011 roku, na mocy przyjętej *Ustawy o współpracy rozwojowej*, która za nadrzędne względem redukcji ubóstwa i wsparcia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego państw rozwijających się uznała promowanie i wspieranie rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza parlamentaryzmu, zasad dobrego rządzenia oraz przestrzegania praw człowieka (art. 2). Następnie, na podstawie programu wieloletniego na lata 2012–2015, zdecydowano o wsparciu dwóch obszarów przekrojowych: demokracji i praw człowieka oraz transformacji systemowej, które miały pochłonąć co najmniej 70% środków skierowanych na działania w krajach PW oraz przynajmniej 60% alokacji dla pozostałych państw priorytetowych. Uwzględniając polskie przewagi komparatywne, jako najważniejsze wskazano zadania związane z (m.in.) wsparciem demokracji i *good governance*, wzmocnieniem państwa prawa i propagowaniem

257 E. Drażkiewicz-Grodzicka, *Poland: Attempts at Defining Aid by Solidarity, Democracy and Development*, [w:] *Development Cooperation of the 'New' EU Member States. Beyond Europeanization*, eds. O. Horký-Hlucháň, S. Lightfoot, Palgrave Macmillan, London 2015, s. 53.

258 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 7.

ochrony praw człowieka, wsparciem równości płci, zwiększaniem dostępu społeczeństwa do informacji, wsparciem ruchów prodemokratycznych, rozwijaniem samorządności lokalnej, reformami administracji, integracją z Unią Europejską czy rozwojem przedsiębiorczości²⁵⁹. Priorytety tematyczne polskiej współpracy rozwojowej zostały po raz kolejny przeformułowane przez drugi z programów wieloletnich, po uwzględnieniu m.in. zdobytych wcześniej doświadczeń. W tym okresie za najważniejsze kwestie uznano: dobre rządzenie, demokrację i prawa człowieka, kapitał ludzki, przedsiębiorczość, zrównoważone rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich oraz ochronę środowiska²⁶⁰.

Warto podkreślić, że priorytety tematyczne programów wieloletnich były, przynajmniej deklaratorywnie, dostosowywane do specyfiki poszczególnych państw partnerskich i uszczegóławiane, nie sporządzono jednak krajowych programów współpracy z (nawet wybranymi) beneficjentami, co mogłoby zwiększyć spójność i efektywność prowadzonych przedsięwzięć²⁶¹. Ponadto przeprowadzone badania potrzeb beneficjentów oraz analiza przewag komparatywnych były co najmniej powierzchowne, a zaprezentowane obszary priorytetowe ujęte ogólnie²⁶². Co więcej, zarówno ustawa z 2011 roku, jak i obydwie wieloletnie programy na stosunkowo niewielkim poziomie prezentowały koherencję z celami międzynarodowej agendy rozwojowej. Pomimo że w obydwu dokumentach zadeklarowano przywiązanie do realizacji najpierw Milenijnych Celów Rozwoju²⁶³, a następnie Celów Zrównoważonego Rozwoju²⁶⁴, to jednak redukcja i likwidacja ubóstwa (będące najważniejszymi celami zawartymi w *Deklaracji Milenijnej* oraz *Agendzie 2030*) zdają się w polskiej polityce rozwojowej odgrywać

259 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 7–8.

260 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 8–9.

261 K. Kochanowicz. *Krajowe programy pomocy rozwojowej...*

262 Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju – szanse, wyzwania, zagrożenia. Raport z konferencji*, Warszawa 2010, s. 11–13.

263 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 3.

264 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 7.

drugorzędną rolę²⁶⁵, znacznie mniej ważną od działań prodemokratycznych oraz wspierających transformację systemową. Tymczasem kwestie praworządności czy rozwijania społeczeństwa obywatelskiego w globalnej agendzie rozwojowej z 2000 roku nie znalazły się w ogóle²⁶⁶ (mimo że w okresie jej przyjmowania trwała już dyskusja na temat zwiększania wsparcia dla demokratyzacji²⁶⁷), dopiero w 2015 roku zostały ujęte jako 16. z siedemnastu celów do osiągnięcia do 2030 roku, a wśród zadań w ramach tego priorytetu wymieniono m.in. promowanie rządów prawa, zapewnianie równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, ograniczanie korupcji, rozwijanie skutecznych i transparentnych instytucji na wszystkich poziomach, zwiększanie partycypacyjności i reprezentatywności procesów decyzyjnych, zapewnianie dostępu do informacji, umacnianie krajowych instytucji czy promowanie praktyk niedyskryminacyjnych²⁶⁸.

W składanych przez przedstawicieli Polski deklaracjach dotyczących współpracy rozwojowej systematycznie pojawiały się odniesienia do działalności opozycyjnego ruchu „Solidarność” i próby przekształcenia tego symbolu polskich przemian z przełomu lat 80. i 90. XX wieku w znak agendy demokratyzacyjnej promowanej od początku XXI wieku w ramach międzynarodowej aktywności państwa²⁶⁹. W podejmowanych inicjatywach pomocowych wyraźne było skoncentrowanie się na wybranych doświadczeniach transformacji systemowej: budowie społeczeństwa obywatelskiego i wzmacnianiu niezależnych mediów²⁷⁰,

265 Grupa Zagranica, *Konsultacje Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej 2012–2015*, zagranica.org.pl, <http://zagranica.org.pl/dzialania/ksztaltowanie-wspolpracy-rozwojowej/brak-koncepcji-na-najblizsze-4-lata-rada-ministrow> [dostęp: 29.07.2021].

266 Por.: *United Nations Millennium Declaration*, United Nations, General Assembly, Fifty-fifth session, 18.09.2000, A/RES/55/2.

267 P. Burnell, *Democracy Assistance: The State of Discourse*, [w:] *Democracy Assistance. International Co-operation for Democratization*, ed. P. Burnell, Routledge, London–Portland 2000, s. 4–30.

268 *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r.*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, 70. sesja, 21.10.2015, A/RES/70/1.

269 Zob. szerzej np.: D. Ost, *The Defeat of Solidarity. Anger and Politics in Postcommunist Europe*, Cornell University Press, Ithaca–London 2005, s. 37–59; W. Roszkowski, *East Central Europe. A Concise History*, Instytut Jagielloński – Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2015, s. 379–383.

270 Zob. szerzej np.: B. Frątczak-Rudnicka, *Organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie*, [w:] J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kiliński, *Demokracja polska 1989–2003*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003, s. 241–268; J. Braun,

reformach decentralizacyjnych i rozwoju regionalnym²⁷¹, rozwijaniu sprawnej i transparentnej administracji publicznej²⁷², propagowaniu przestrzegania praw człowieka²⁷³, przeciwdziałaniu korupcji²⁷⁴, promowaniu przedsiębiorczości i wdrażaniu wolnorynkowych standardów²⁷⁵. Tę pochodną było również poparcie udzielane prodemokratycznym ruchom opozycyjnym, szczególnie na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu Południowego, a w drugiej dekadzie XXI wieku także Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu oraz działania na rzecz zbliżania poszczególnych państw (objętych programem Partnerstwa Wschodniego czy bałkańskich) do członkostwa w Unii Europejskiej poprzez sprawowanie funkcji ich „ambasadora” w Brukseli, wsparcie we wdrażaniu uzgadnianych z UE reform czy pomoc techniczną z zakresu pozyskiwania unijnych funduszy.

Co istotne, jednym z kluczowych wyzwań przełomu drugiej i trzeciej dekady XXI wieku stało się, dalej wyjaśnione, utrzymanie wiarygodności zadeklarowanej przewagi komparatywnej. Ponadto w świetle przytoczonej charakterystyki specjalizacji tematycznej Polski należy wskazać, iż podnoszone

Media: z więzienia na rynek, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce 1989–2009*, red. R. Glajcar, W. Wojtasik, Remar, Katowice 2009, s. 120–135.

- 271 Zob. szerzej np.: E. Zieliński, *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Elipsa, Warszawa 1996, s. 38–41; J. Okrzesik, *Samorząd terytorialny jako czynnik modernizacji systemu politycznego*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce 1989–2009...*, s. 264–279; A. Nowak-Far, *Ewolucja struktur lokalnych*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010, s. 227–238.
- 272 Zob. szerzej np.: J. Raciborski, *Rząd i administracja rządowa*, [w:] J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kiliński, *Demokracja polska 1989–2003...*, s. 123–146.
- 273 P. Bażyński, *Prawa człowieka a pomoc dla zagranicy – wnioski dla polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej*, red. A. Bieńczyk-Missala, R. Kuźniar, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007, s. 116–123.
- 274 Zob. szerzej np.: Open Society Institute, *Program Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej (UE). Korupcja i polityka antykorupcyjna. Raporty krajowe – Polska*, Budapeszt 2002, s. 93–150; G. Czubek, G. Kopińska, A. Sawicki, A. Wojciechowska-Nowak, *Jak walczyć z korupcją? Zasady tworzenia i wdrażania strategii antykorupcyjnej dla Polski*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2010, s. 45–78; *Mechanizmy przeciwdziałania korupcji w Polsce. Raport z monitoringu*, red. A. Kobylińska, G. Makowski, M. Solon-Lipiński, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012, s. 51 i nast.
- 275 Zob. szerzej np.: Z.W. Puślecki, „Terapia szokowa” i problemy prywatyzacji w okresie transformacji systemowej, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej...*, s. 155–168; G. Gołębiowski, *Zmiany w przedsiębiorstwach*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce...*, s. 461–470.

przez organizacje pozarządowe czy OECD zarzuty o brak skupienia się polskiej współpracy rozwojowej na redukcji i likwidacji ubóstwa czy światowego głodu, nie są bezzasadne.

Z procesem określania przewagi komparatywnej i specjalizacji tematycznej realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej korespondowała kreacja koncentracji geograficznej działań. Już pierwsze działania podejmowane w jej ramach od 1998 roku wskazywały, iż kluczowe znaczenie odgrywać będą państwa przechodzące transformację systemową, znajdujące się zwłaszcza w szeroko pojętym sąsiedztwie Polski, głównie w Europie Wschodniej i Południowo-Wschodniej²⁷⁶. Równolegle podkreślano, iż uwaga państwa kierowana jest również na kraje rozwijające się, spośród których do współpracy wybierało państwa utrzymujące z Polską relatywnie stabilne kontakty (m.in. dzięki obecnym w nich polskim placówkom dyplomatycznym, organizacjom pozarządowym czy przedsiębiorstwom), z uwzględnieniem ich potrzeb, poziomu przestrzegania praw człowieka, praworządności i dobrego rządzenia, a także działalności prowadzonej na ich terenie przez innych donatorów oraz finansowych możliwości Polski. Akcentowano też, że „Wybór priorytetowych kierunków polskiej współpracy rozwojowej wynika z ogólnych założeń polskiej polityki zagranicznej”²⁷⁷. W praktyce idea ta – wyartykułowana już na początku XXI wieku – oznaczała niemalże całkowite podporządkowanie transferu oficjalnej pomocy rozwojowej interesom polityki zagranicznej prowadzonej przez Polskę, szczególnie w odniesieniu do zwiększania bezpieczeństwa państwa, stabilizacji regionu czy rozwijania dwustronnej kooperacji gospodarczej.

Jak już wskazywano, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju* przyjęta w 2003 roku określiła trzy kluczowe kierunki realizowanych przez Polskę działań rozwojowych: kraje rozwijające się, utrzymujące z Polską „znaczący poziom stosunków politycznych, gospodarczych i kulturalnych”, państwa (zwłaszcza wschodnioeuropejskie i bałkańskie), mierzące się z wyzwaniem transformacji ustrojowej oraz kraje (rozwijające się i w okresie transformacji) zamieszkiwane przez skupiska ludności pochodzenia polskiego. Powtórzono także już wcześniej wspomniane założenia, brane pod uwagę przy projektowaniu świadczonej pomocy: uwzględnienie lokalnych potrzeb rozwojowych, przestrzegania praw

276 Zob. np.: Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual report 2000...*, s. 3.

277 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002...*, s. 6.

człowieka, zasad praworządności i *good governance*, obecności zróżnicowanych (dyplomatycznych, pozarządowych, kościelnych czy biznesowych) polskich podmiotów w terenie oraz aktywności innych donatorów. Postawiony został również warunek świadczenia przez Polskę pomocy – zastrzeżono bowiem, że państwo „może zaprzestać przekazywania lub odmówić udzielenia pomocy rozwojowej krajowi, który nie przestrzega praw człowieka, zasad demokracji, rządów prawa i dobrego rządzenia, stanowi zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego lub przeznaczą znaczne środki budżetowe na zbrojenia”²⁷⁸. Warto jednak podkreślić, że z tej możliwości nigdy nie skorzystano, o czym świadczyć może przede wszystkim fakt, iż niedemokratyczne i łamiące prawa człowieka²⁷⁹ Chiny (nigdy nie wymienione pośród priorytetowych partnerów współpracy rozwojowej) były do 2020 roku piątym spośród największych odbiorców polskiej ODA, a niemalże corocznie do 2017 roku beneficjentem polskiej pomocy był także północnokoreański reżim. Afganistan i Irak z kolei – pomimo prób stabilizowania tych państw przez siły międzynarodowych koalicji, z pewnością stanowiące wyzwania dla bezpieczeństwa międzynarodowego – również otrzymywały znaczną polską pomoc, która była uzupełnieniem obecności na tym terenie polskiego kontyngentu wojskowego (Irak w 2008 roku przestał być traktowany priorytetowo we współpracy rozwojowej, jednak powodem tego było bezpośrednio zagrożenie życia realizatorów projektów pomocowych).

W kolejnych latach podejmowano próby dotarcia z polską pomocą do wszystkich regionów świata, jednak tylko niewielka grupa państw uznawana była za priorytetowych partnerów współpracy rozwojowej. W 2004 roku takich krajów było 6 (Afganistan, Angola, Gruzja, Irak, Mołdawia i Wietnam), od 2005 roku już 9 (wśród priorytetowych kierunków pojawiły się także Białoruś, Palestyna i Ukraina; w 2007 roku do listy dodana została Tanzania, z kolei usunięty z niej został Wietnam), w 2008 roku państw priorytetowych wymieniono 8 (usunięty został Irak), w 2009 i 2010 roku było to 7 krajów (Afganistan, Angola, Białoruś, Gruzja, Mołdawia, Palestyna i Ukraina), z kolei w 2011 roku priorytetowy status nadano również Armenii i Azerbejdżanowi.

²⁷⁸ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 6–7.

²⁷⁹ Co istotne, Polska stawiała siebie w roli obrońcy praw człowieka i przeciwnika ich łamania już od początku lat 90. XX wieku. Zob. np.: A. Bieńczyk-Missala, *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej po 1989 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 87–126; Z. Kędzia, *Wkład Polski w międzynarodową ochronę praw człowieka*, [w:] *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej...*, s. 38–55.

Zgodnie z założeniem taka pozycja miała się wiązać ze zwiększonym wolumenem transferowanej ODA. W 2011 roku postanowiono, że ok. 3/4 funduszy winno trafić do państw priorytetowych²⁸⁰. W rzeczywistości wśród 10 najbardziej dofinansowanych wówczas państw status taki posiadało 6 beneficjentów, a największe wsparcie otrzymała – nie znajdująca się na liście – Bośnia i Hercegowina. Z 84,41 mln USD wydatkowanych w tym roku na dwustronną ODA, mniej niż 60% trafiło do państw uznawanych za priorytetowe²⁸¹.

W polskiej współpracy rozwojowej coraz silniej zauważalna była swoista dwutorowość²⁸²: z jednej strony wsparcie próbowano skoncentrować na państwach, w których możliwe było przekazywanie doświadczeń transformacyjnych Polski, z drugiej zaś – polityczni decydenci musieli dostosować plany pomocowe do wymagań globalnej agendy pomocowej, skupionej od początku XXI wieku na wsparciu zwłaszcza najsłabiej rozwiniętych krajów (przede wszystkim w Afryce Subsaharyjskiej) w osiągnięciu Milenijnych Celów Rozwoju. Dwutorowość tę potwierdziła przyjęta w 2011 roku *Ustawa o współpracy rozwojowej*, która wśród państw zaliczanych do rozwijających się (zgodnie z listą odbiorców ODA sporządzaną przez DAC OECD) wyróżniła kraje objęte ustanowionym w 2009 roku unijnym programem Partnerstwa Wschodniego (art. 1). Decyzja ta znalazła odzwierciedlenie w pierwszym *Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2012–2015*, który wśród głównych geograficznych obszarów wsparcia wskazał sześć państw Partnerstwa Wschodniego (Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę) oraz czternaście krajów rozwijających się, w tym państwa notujące wysoki poziom ubóstwa (Burundi, Etiopię, Kenię, Rwandę, Somalię, Sudan Południowy, Tanzanię i Ugandę), państwa określane jako tzw. „sieroty pomocy” (Kirgistan i Tadżykistan), Afganistan, w którym ulokowany był polski kontyngent wojskowy, Palestynę jako wieloletniego beneficjenta polskiej pomocy oraz dwa państwa Afryki Północnej – Libię i Tunezję, w których w 2012 roku, w związku z wydarzeniami arabskiej wiosny,

280 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011*, Warszawa 2010, s. 4.

281 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

282 M. Smoła, *Wschodzący donatorzy pomocy rozwojowej wśród członków UE: analiza porównawcza*, [w:] *Studia Europejskie w Polsce*, red. T. Czapiewski, M. Smoła, Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018, s. 261.

dostrzeżono szansę na przekazywanie polskiego *know-how* transformacyjnego²⁸³. Stwierdzić można, iż zamiast zmniejszania liczby partnerów współpracy rozwojowej Ministerstwo Spraw Zagranicznych znacznie wydłużyło listę priorytetowych odbiorców ODA – z 9 krajów znajdujących się na niej w 2011 roku do aż 20 w 2012 roku, niemniej równocześnie wskazano, że większość funduszy pomocowych zostanie skierowana na działania w państwach Partnerstwa Wschodniego (co najmniej 60%), tym samym jasno akcentując geograficzną koncentrację polskiej współpracy rozwojowej. Założenie to nie zostało zrealizowane: w 2012 roku do krajów PW trafiło 30,16% dwustronnej ODA, w 2013 roku – 33,56%, w 2014 roku – 58,56%, a w 2015 roku – 52,45%²⁸⁴.

Pracom nad kolejnym wieloletnim programem przyświecał cel zmniejszenia liczby priorytetów geograficznych, co miało zwiększyć skuteczność polskiej współpracy rozwojowej, podnieść jej konkurencyjność i widoczność, umożliwić efektywne zarządzanie dostępnymi środkami oraz pogłębić prowadzoną już kooperację tak z beneficjentami, jak i innymi uczestnikami działań. Uwzględniając kryteria nazwane „rozwojowo-wdrożeniowymi”, tj. potrzeby rozwojowe odbiorców ODA, dotychczasowe doświadczenia w świadczeniu pomocy oraz spójność z kierunkami działań wskazywanymi przez Unię Europejską, a także „kontekst polityczno-gospodarczy”, czyli stan i perspektywy współpracy dwustronnej oraz bezpieczeństwo, niezbędne w efektywnym wdrażaniu projektów²⁸⁵, zaprezentowana została lista priorytetowych partnerów polskiej współpracy rozwojowej w latach 2016–2020. Znalazło się na niej już tylko 10 państw: cztery objęte programem Partnerstwa Wschodniego (Białoruś, Gruzja, Mołdawia i Ukraina) oraz sześć rozwijających się (Etiopia, Kenia, Mjanma, Palestyna, Senegal i Tanzania). Ponadto w ciągu dwóch lat prowadzone miały być jeszcze działania w Afganistanie i Tunezji. Zastrzeżono równocześnie, że co najmniej 90% ODA zostanie wydatkowana w wymienionych państwach²⁸⁶. W 2018 roku do grupy państw priorytetowych włączono również Liban i Ugandę²⁸⁷. W tych najpierw 10,

283 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 5–6.

284 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

285 *Metodologia wyboru priorytetów geograficznych na lata 2016–2020...*

286 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 10.

287 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 10.

a następnie 12 krajach priorytetowych alokowano w 2016 roku 82,50% bilateralnej ODA, w 2017 roku – 51,84%, w 2018 roku – 85,34%, w 2019 roku – 72,42%, a w 2020 roku – 72,21%²⁸⁸. Utrzymanie wspomnianej dwutorowości było w pełni zgodne z przyjętą przez Polskę definicją współpracy rozwojowej, koncentrującą się na działaniach demokratyzacyjnych i transformacyjnych na obszarze Partnerstwa Wschodniego. Z jednej strony podkreślała ona wagę interesu państwowego donatora we współpracy rozwojowej²⁸⁹, a z drugiej – uzasadniała liczne wątpliwości dotyczące przywiązania Polski do MDGs oraz SDGs.

Warto niemniej podkreślić, iż w latach 1998–2020 polska ODA skierowana została łącznie do 123 państw, spośród których 26 w różnych okresach posiadało status priorytetowego odbiorcy funduszy pomocowych (tabela 4).

Na podstawie danych finansowych z lat 1998–2020 prezentowanych przez DAC OECD w odniesieniu do bilateralnej współpracy rozwojowej Polski, wyróżnić można główne kierunki prowadzonych w tym okresie działań (tabela 5). Największymi beneficjentami polskiej pomocy są faktycznie państwa objęte od 2009 roku unijnym programem Partnerstwa Wschodniego, do których skierowano ponad 1/3 łącznej ODA bilateralnej w tym okresie. Na kolejnych pozycjach plasują się natomiast kraje azjatyckie (szczególnie Azji Środkowej i Południowej, a wśród nich Afganistan oraz były republiki radzieckie), afrykańskie (przede wszystkim leżące w Afryce Subsaharyjskiej). Symboliczna pomoc skierowana została również do państw Ameryki Środkowej, Południowej oraz Karaibów, a także wybranych krajów Oceanii. Szczegółowe, coroczne alokacje polskiej ODA w podziale na poszczególne państwa zostały przedstawione w Aneksie 6. Niezbędne jest zatem przeanalizowanie tego, jakie przesłanki stały za wyborem poszczególnych beneficjentów polskiej pomocy oraz ustanowionych wobec nich priorytetów.

288 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

289 Zob. szerzej: B. Sobotka, *Tworzenie polskiego systemu pomocy rozwojowej*, CeDeWu, Warszawa 2012, s. 89–105.

Tabela 4: Priorytetowi partnerzy polskiej współpracy rozwojowej w latach 2004–2020

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012–2015	2016–2018	2018–2020
Afganistan	x	x	x	x	x	x	x	x	x	*	
Angola	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Armenia								x	x		
Azerbejdżan								x	x		
Białoruś		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Burundi									x		
Etiopia									x	x	x
Gruzja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Irak	x	x	x	x							
Kenia									x	x	x
Kirgistan									x		
Liban											x
Libia									x		
Mjanma										x	x
Moldawia	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Palestyna	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Rwanda									x		
Senegal										x	x
Somalia									x		
Sudan									x		
Południowy Tadżykistan									x		
Tanzania				x	x				x	x	x
Tunezja									x	*	
Uganda									x		x
Ukraina		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Wietnam	x	x	x								

* Mechanizm przejściowy, zakładający zakończenie dwustronnej współpracy rozwojowej do końca 2017 roku.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5: Alokacje geograficzne polskiej ODA dwustronnej w latach 1998–2020 (mln USD)

Region	Subregion	Suma
Europa	Europa Wschodnia	885,85
	Balkany Zachodnie	69,48
	Pozostałe	100,24
	<i>Pomoc regionalna</i>	12,23
	Suma	1067,80
Azja	Daleki Wschód	206,60
	Azja Środkowa i Południowa	279,86
	Bliski Wschód	208,55
	<i>Pomoc regionalna</i>	6,46
	Suma	701,47
Afryka	Afryka Północna	12,14
	Afryka Subsaharyjska	482,95
	Afryka Wschodnia	274,25
	Afryka Środkowa	190,61
	Afryka Południowa	1,52
	Afryka Zachodnia	16,53
	<i>Pomoc regionalna</i>	14,27
	Suma	509,36
Ameryka	Ameryka Środkowa i Karaiby	34,20
	Ameryka Południowa	15,78
	<i>Pomoc regionalna</i>	0,03
	Suma	50,01
Oceania	Melanezja	0,35
	Suma	0,35
Inne, niewyszczególnione	Suma	121,55
Suma		2459,54

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Rozdział IV

Rozwój demokracji i społeczeństwa obywatelskiego: działania na rzecz państw Partnerstwa Wschodniego

W ramach bilateralnej współpracy rozwojowej dokonywane są bezpośrednie transfery zasobów pomocowych od państwa-donatora (lub jego agencji wykonawczych) do państwa-beneficjenta (lub jego wyspecjalizowanych organów). Cechami tego typu pomocy są zwłaszcza znaczne upolitycznienie (związanie z partykularnymi interesami dawcy), labilność (podatność na presję wyborczą i sytuację wewnętrzną w kraju-dawcy, wpływające m.in. na wolumen corocznej ODA), fragmentaryzacja (koncentracja na równoczesnej realizacji wielu niewielkich, krótkotrwałych projektów oraz ograniczony zasięg implementowanych działań), wyższe koszty transakcyjne (w porównaniu do pomocy wielostronnej), wciąż niski poziom koordynacji wdrażanych inicjatyw pomiędzy poszczególnymi donatorami, co prowadzi do ograniczenia wydajności i efektywności podejmowanych przedsięwzięć pomocowych¹. Pomimo tego większość globalnej ODA – ok. 2/3 jej wartości – przekazywana jest kanałami dwustronnymi². Co jednak charakterystyczne – donatorzy posiadający niewielkie doświadczenie w transferze ODA zwykle jako wiodące w swojej współpracy rozwojowej wykorzystują instrumenty multilateralne³. Polska ten trend potwierdza – w latach 1998–2020 zaledwie 28,22% całości pomocy dystrybuowano bilateralnie⁴.

1 D. Verdier, *Multilateralism, Bilateralism, and Exclusion in the Nuclear Proliferation Regime*, "International Organization" 2008, vol. 62, issue 3, s. 466–467; W. Easterly, T. Pfütze, *Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Foreign Aid*, "Journal of Economic Perspectives" 2008, vol. 22, no. 2, s. 38–41; P. Deszczyński, *Konceptualne podstawy pomocy rozwojowej*, Poznań 2011, s. 102; S. Klingebiel, *Multilateral Aid. Structural Change and Donor Preferences*, "DIE Discussion Paper" 2013, no. 19, s. 6.

2 OECD, *Total flows by donor (ODA+OOF+Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=63165> (dostęp: 29.07.2021).

3 N. Gulrajani, L. Swiss, *Why do countries become donors? Assessing the drivers and implications of donor proliferation*, "ODI Report" 2017, s. 19–20.

4 OECD, *Total flows by donor (ODA+OOF+Private) [DAC]*...

4.1. Państwa Partnerstwa Wschodniego we współpracy rozwojowej Polski

Kluczową pozycję we współpracy rozwojowej realizowanej przez Polskę zajmują państwa objęte unijnym programem Partnerstwa Wschodniego – zwłaszcza Ukraina, Białoruś, Gruzja i Mołdawia, a w nieco mniejszym stopniu również Armenia i Azerbejdżan. Polska już od początku lat 90. XX wieku wyrażała zainteresowanie republikami powstałymi po rozpadzie Związku Radzieckiego, a zaproponowana przez ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego „polityka dwutorowości” dotyczyła utrzymywania równocześnie poprawnych stosunków z Rosją oraz poparcia niezależności nowo powstałych państw⁵. W kolejnych latach Polska skoncentrowała jednak swoje wysiłki na wektorze euroatlantyckim i dążeniach do przystąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej. Na kierunku wschodnim skupiono się zaś przede wszystkim na tworzeniu podstaw formalnoprawnych dla dalszej, m.in. dobrosąsiedzkiej i gospodarczej, współpracy⁶, choć ambicją części decydentów polityki zagranicznej Polski pozostawało tworzenie na Wschodzie przeciwwagi dla Rosji⁷. Sięgano bowiem do różnie interpretowanej koncepcji wypracowanej przez Jerzego Giedroycia i Juliusza Mieroszewskiego, prezentowanej na łamach paryskiej „Kultury”, oscylującej wokół twierdzenia, że: „Znaczenie Polski na Wschodzie będzie decydującym czynnikiem jej pozycji na Zachodzie”⁸. Fundamentem tej koncepcji było założenie o konieczności bliskiej współpracy z państwami ULB

5 R. Kupiecki, K. Szczepanik, *Polityka zagraniczna Polski 1918–1994*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1995, s. 69; P. Malewicz, *Polska polityka wschodnia w latach 1989–1991*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2008, s. 145–172.

6 S. Bieliń, *Polityczna transformacja państw poradzieckich*, „Studia i Materiały Centrum Badań Wschodnich” 1992, nr 29, s. 13–18; R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 83–91.

7 R. Zięba, *Wschód jako priorytet polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wymiary realnej integracji*, red. M. Zdanowicz, T. Dubowski, A. Piekutowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2010, s. 73–75.

8 A. Czarnocki, D. Kondrakiewicz, *Uwarunkowania, koncepcje i realizacja polityki zagranicznej Polski*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 620; L. Unger, *Polityka wschodnia Polski w wizji paryskiej „Kultury”*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2009, s. 151–155.

(Ukraina, Litwa, Białoruś), przy pragmatycznym rozwijaniu relacji z Rosją⁹. Szczególna rola, jaką kolejne rządy III RP przypisywały sobie w odniesieniu do obszaru poradzieckiego oraz realizacja nawiązującej do idei jagiellońskiej neoprometejskiej misji demokracji i europeizacji państw za wschodnią granicą miała zaś zapewniać bezpieczeństwo Polski, stanowić dla niej drogę do zdobycia co najmniej regionalnego przywództwa i przez to – legitymizować reprezentację interesów regionu na forum międzynarodowym¹⁰. Wizja ta podsztyta była „optymistycznym determinizmem”, czyli przekonaniem o braku alternatywy wobec integracji ze strukturami euroatlantyckimi oraz nieuchronności finalizacji tego procesu również w stosunku do państw poradzieckich¹¹. Odzwierciedleniem tego założenia były m.in. podejmowane w początku XXI wieku próby „westernizacji” Gruzji i Ukrainy, bezwarunkowe poparcie dla tzw. kolorowych rewolucji wzniesionych na obszarze poradzieckim czy lansowanie „polityki otwartych drzwi” do NATO i UE.

Wraz z akcesją do NATO i Unii Europejskiej oraz przesunięciem granic organizacji na wschód jasnym stało się bowiem, iż Polska – ze względu na własne interesy związane z bezpieczeństwem (m.in. energetycznym), stabilnością regionu oraz oddalaniem zagrożeń ze strony Rosji – dołoży starań do zainteresowania euroatlantyckich partnerów także republikami poradzieckimi¹². Już na przełomie 2002 i 2003 roku zaprezentowana została polska inicjatywa „wschodniego wymiaru” Unii Europejskiej, w ramach której państwa Europy Wschodniej, przechodzące transformację systemową, mogłyby liczyć

-
- 9 M. Stolarczyk, *Kontrowersje wokół koncepcji i praktyki polityki wschodniej Polski na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku*, [w:] *Śląsk – Polska – Europa – świat: pamięci Profesora Jana Przewłockiego*, red. K. Miroszewski, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 299–300.
- 10 Z. Najder, *Główne problemy polityki wschodniej Polski*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja...*, s. 173; P. Kowal, *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*, Instytut Studiów PAN, Warszawa–Wojnowice 2018, s. 93–109.
- 11 S. Dębski, *Ewolucja doktryny polityki wschodniej Polski*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja...*, s. 195–196.
- 12 K. Kołodziejczyk, *Innowacyjność i kreatywność Polski w Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieliń, Difin, Warszawa 2010, s. 158–160; A. Drzewicki, *Proces rozszerzenia NATO jako instrument realizacji polskiej polityki wschodniej. Nowe uwarunkowania geostrategiczne*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2013, nr 1, s. 76–92.

na zwiększone (zarówno finansowe, jak i eksperckie) wsparcie Brukseli¹³. Propozycja ta nie spotkała się jednak z zainteresowaniem państw członkowskich UE, które w pierwszej dekadzie XXI wieku zajmowały się rozwijaniem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) głównie na kierunku południowym¹⁴, a w odniesieniu do kierunku wschodniego koncentrowały się głównie na Rosji¹⁵.

Jak podkreślał w 2008 roku minister Radosław Sikorski: „Aktywność w odniesieniu do kierunku wschodniego unijnej polityki zagranicznej powinna pozostać polską specjalnością. Właśnie z uwagi na nasze położenie, historyczne doświadczenia, powiązania kulturowe ze Wschodem, wreszcie ze względu na potencjał i kompetencje, nie tylko czujemy się predestynowani do wschodniej specjalizacji, ale jesteśmy do niej wręcz zachęceni przez głównych

13 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002*, Warszawa 2003, s. 23; P. Kowal, *Kluczowe elementy stanowiska Polski wobec polityki wschodniej Unii Europejskiej*, „Mysł Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 1, s. 162–165; D. Milczarek, *Polska jako kreator polityki wschodniej Unii Europejskiej*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4, s. 34–36.

14 Zainicjowaną w początku XXI wieku Europejską Polityką Sąsiedztwa (tzw. koncepcją „Szerzej Europy”) zostały objęte również państwa Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego (Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Gruzja, Armenia, Azerbejdżan), jednak uwaga większości państw członkowskich UE koncentrowała się na południowym wektorze sąsiedztwa (Algierii, Egipcie, Izraelu, Jordanii, Libanie, Libii, Maroku, Palestynie, Syrii, Tunezji). Doprowadziło to do wyróżniania „europejskich sąsiadów” Unii (na wschodzie) oraz „sąsiadów Europy” (na południu). Sama inicjatywa dążyła do zbliżenia pomiędzy stronami (zwłaszcza w obszarach bezpieczeństwa i gospodarki, dzięki indywidualnie stosowanym instrumentom politycznym oraz pomocy finansowej), natomiast jasno wskazano, iż jej celem nie jest rozszerzanie Unii Europejskiej. Stanowiła kontynuację rozpoczętego w 1995 roku Procesu Barcelońskiego, ustanawiającego współpracę UE z państwami południowej części Morza Śródziemnego, co doprowadziło w 2008 roku do utworzenia Unii na rzecz Regionu Morza Śródziemnego. Zob. np.: B. Lippert, *The EU neighbourhood policy: Profile, potential, perspective*, „Intereconomics” 2007, vol. 42, issue 4, s. 180–187; Ł. Donaj, *Unia Europejska – Polska – Ukraina. Wybrane zagadnienia wspólnych stosunków po tzw. pomarańczowej rewolucji*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, red. R. Podgórzanska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 72–82; J. Szymański, *Dwa wymiary Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wymiary realnej integracji...*, s. 11–28; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 16–39.

15 P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej a interesy Polski*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska, Stany Zjednoczone, sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008, s. 33–39.

partnerów unijnych”¹⁶. Dzięki szwedzkiemu poparciu, w czerwcu 2008 roku (w trakcie szczytu Rady Europejskiej) inicjatywa, która „obierze sobie za cel wzmocnienie polityki UE – w formie dwustronnej i wielostronnej – wobec partnerów wschodnich uczestniczących w europejskiej polityce sąsiedztwa”¹⁷ zyskała akceptację państw członkowskich UE¹⁸. W grudniu 2008 roku Komisja Europejska przedstawiła wobec tego projekt „bardziej ambitnego partnerstwa” z tymi państwami, zakładającego m.in. związanie stron umowami stowarzyszeniowymi (ang. *Association Agreement*, AA), stopniową integrację z gospodarką unijną (poprzez tworzenie głębokich i kompleksowych stref wolnego handlu, ang. *Deep and Comprehensive Free Trade Area*, DCFTA), zwiększanie mobilności (dzięki wprowadzaniu najpierw ułatwień wizowych, a dalej – reżimu bezwizowego), współpracę w zakresie bezpieczeństwa energetycznego oraz wsparcie ich rozwoju społeczno-gospodarczego (wzrost finansowania przedsięwzięć w ramach polityki rozwojowej UE)¹⁹. Doprowadziło to w maju 2009 roku, podczas unijnego szczytu w Pradze, na którym obecni byli również prezydenci Armenii (Serż Sargisjan), Azerbejdżanu (Ilham Alijew), Gruzji (Micheil Saakaszwili) i Ukrainy (Wiktor Juszczenko) oraz pierwszy wicepremier Białorusi (Władimir Siemaszko) i wicepremier Mołdawii (Andrei Stratan), do proklamowania Partnerstwa Wschodniego²⁰, łączącego w polskiej optyce – w różnych na przestrzeni lat proporcjach – mesjanizm z narodowymi interesami.

Podkreślić trzeba, że program, który miał przybliżyć Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę do Brukseli, nie tworzył żadnych gwarancji przyszłego członkostwa w Unii Europejskiej, a najbardziej zainteresowane

16 Informacja ministra spraw zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku przedstawiona przez Radosława Sikorskiego na 15. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji, 07.07.2008.

17 Rada Europejska, *Rada Europejska w Brukseli 19–20 czerwca 2008 r. Konkluzje prezydencji*, Bruksela, 20.06.2008, 11018/08 CONCL 2.

18 Warto niemniej podkreślić, iż inicjatywa polsko-szwedzka nie była jedyną, która dotyczyła wschodniego wymiaru unijnej polityki sąsiedztwa. Propozycje w tym zakresie zgłaszały również m.in. Austria, Niemcy czy Litwa. M. Mizerska-Wrotkowska, *Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Między sąsiedztwem i integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, red. A. Szeptycki, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011, s. 43.

19 Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership*, Brussels, 03.12.2008, COM(2008) 823 final, s. 2–9.

20 Rada Unii Europejskiej, *Wspólna deklaracja przyjęta podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Pradze (Praga, 7 maja 2009 r.)*, Bruksela, 07.05.2009, 8435/09 (Presse 78).

tym państwa (Gruzja, Mołdawia i Ukraina) – równoległe do zadowolenia z jego ustanowienia i określania go mianem pierwszego kroku na drodze do ściślejszej integracji, wyrażały rozczarowanie brakiem jasnej perspektywy akcesyjnej²¹. Partnerstwo spotkało się z chłodnym przyjęciem w Moskwie²², która zresztą w tym okresie aktywnie działała na rzecz wyeksponowania własnych wpływów na obszarze Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego, czego przykładami są zwłaszcza wojna rosyjsko-gruzińska z 2008 roku, rozpoczęty w 2014 roku konflikt zbrojny we wschodniej Ukrainie czy rozwijanie inicjatywy Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EAEU), do której przystąpiły Białoruś i Armenia.

Po ponad dekadzie funkcjonowania Partnerstwa Wschodniego objęte nim państwa są na różnych etapach zbliżenia z UE (umowy stowarzyszeniowe zostały podpisane jedynie przez trzy państwa – Gruzję, Mołdawię i Ukrainę²³, trwają negocjacje porozumienia z Azerbejdżanem, Armenia zawarła z UE jedynie nową umowę partnerską, a Białoruś w czerwcu 2021 roku zawiesiła swoje uczestnictwo w programie), a polityka wschodnia Unii Europejskiej oceniana jest niejednoznacznie. Z jednej strony docenić trzeba intensyfikację dialogu politycznego, zwiększone wysiłki niektórych z państw objętych PW na rzecz wdrażania reform (np. decentralizacyjnych czy rozwoju regionalnego), zbliżenie ich prawodawstw do *acquis communautaire*, większą dynamikę współpracy gospodarczej czy postępującą liberalizację wizową. Z drugiej jednak UE pozostała bez wpływu na kwestie związane z bezpieczeństwem na tym obszarze (m.in. zamrożony konflikt w Gruzji, aneksję Krymu i wojnę we wschodniej Ukrainie²⁴,

21 A. Podraza, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej: próba podsumowania i perspektywy rozwoju*, „Kra-kowskie Studia Międzynarodowe” 2009, nr 4, s. 21–23; A. Zielińska, K. Longhurst, *Partnerstwo Wschodnie – kontekst i reakcje niespokojnego regionu*, [w:] *Kształtowanie się nowej europejskiej polityki wschodniej – ocena Partnerstwa Wschodniego*, red. K. Longhurst, Collegium Civitas Press, Warszawa 2009, s. 41–53; E. Latoszek, A. Kłos, *The Eastern Partnership as a New Form of the European Union’s Cooperation with the Third Countries*, „Studia z Polityki Publicznej” 2016, nr 4, s. 185–188.

22 S. Stewart, *Russia and the Eastern Partnership. Loud Criticism, Quiet Interest in Cooperation*, “SWP Comments” 2009, no. 7, s. 1–4; I. Gretskiy, E. Treshchenkov, K. Golubev, *Russia’s perceptions and misperceptions of the EU Eastern Partnership*, “Communist and Post-Communist Studies” 2014, vol. 47, issue 3–4, s. 375–383; C. Bildt, *Russia, the European Union, and the Eastern Partnership*, “ECFR Riga Series” 2015, s. 6–9.

23 W czerwcu 2022 roku Ukraina i Mołdawia uzyskały status państw kandydujących do członkostwa w UE. W grudniu 2023 roku status taki przyznano również Gruzji, zakładając, że państwo będzie kontynuować zalecane reformy.

24 Od 24 lutego 2022 roku kluczowym uwarunkowaniem relacji na linii Unia Europejska – Ukraina jest pełnoskalowa napaść Rosji na Ukrainę.

sytuację Naddniestrza i Mołdawii, rywalizację Armenii i Azerbejdżanu o Górski Karabach), co istotnie podważa strategiczny wymiar relacji pomiędzy organizacją a Europą Wschodnią i Kaukazem Południowym²⁵.

Po 2009 roku Polska w dalszym ciągu próbowała odgrywać rolę lidera i kreatora unijnej polityki wschodniej²⁶, co było widoczne zwłaszcza w trakcie prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, którą państwo sprawowało w drugim półroczu 2011 roku. W efekcie szczytu Partnerstwa Wschodniego zorganizowanego wówczas w Warszawie przyjęto deklarację wzmocnienia i przyspieszenia realizacji działań w ramach programu²⁷. W tym okresie również zainicjowano uruchomienie Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji (EED), czyli kolejnego narzędzia dofinansowującego transformację państw sąsiadujących z UE²⁸. W 2012 roku jako jedno z zadań polityki zagranicznej Polski wskazano „uatrakcyjnienie oferty Partnerstwa Wschodniego i wzmocnienie siły oddziaływania tego programu na transformację państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego”²⁹. W kolejnych latach jednak znaczenie Polski w tym obszarze działalności UE malało, czego przykładem jest 2014 rok, kiedy to polska dyplomacja została włączona w negocjowanie porozumienia pomiędzy prezydentem Ukrainy Wiktorem Janukowyczem oraz manifestującą na Majdanie opozycją, jednak w unijnych zabiegach na rzecz zakończenia rosyjskiej agresji

-
- 25 B. Piskorska, *Partnerstwo Wschodnie po 10 latach: sukces czy porażka, realizm czy iluzja?*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, nr 17, s. 12–34; N. Popescu, *The successes and failures of the Eastern Partnership: Beyond conventional wisdom*, „Les Champs de Mars” 2017, vol. 29, issue 1, s. 181–193; T. Sydoruk, D. Tyshenchko, *A Review of the European Partnership after Ten Years: the Need to Reconsider its Efficacy*, „Studia Politica: Romanian Political Science Review” 2018, vol. 18, no. 2, s. 215–238; G. Bosse, *Ten years of the Eastern Partnership: What role for the EU as a promoter of democracy?*, „European View” 2019, vol. 18, no. 2, s. 221–230; B. Deen, W. Zweers, I. van Loon, *The Eastern Partnership. Three dilemmas in a time of troubles*, „Clingendael Report” 2021, s. 5–18.
- 26 A. Adamczyk, *The Role of Poland in the Creation Process of the Eastern Partnership*, „Yearbook of Polish European Studies” 2010, nr 13, s. 201–204; O. Barburska, *Wpływ polskiej dyplomacji na kształtowanie i realizację polityki wschodniej UE*, „Studia Europejskie” 2013, nr 4, s. 68–72; D. Milczarek, *Polska jako kreator polityki wschodniej Unii Europejskiej...*, s. 38–39.
- 27 Council of the European Union, *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29–30 September 2011*, Warsaw, 30.09.2011, 14983/11 (Presse 341).
- 28 S. Konopacki, *Partnerstwo wschodnie w okresie prezydencji Polski w Unii Europejskiej w 2011 r.*, „Eastern Review” 2012, t. 1, s. 75–81; K. Szwarz, *Partnerstwo Wschodnie a polska prezydencja w Radzie UE*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2012, nr 2, s. 164–169.
- 29 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016*, Warszawa 2012, s. 21.

na wschodnią Ukrainę Polska już nie uczestniczyła, a jej stanowisko dotyczące wzmocnienia sankcji na Moskwę nie zyskało akceptacji³⁰. Po 2015 roku, w związku z postawą skrajnie proamerykańską i eurosceptyczną elit politycznych wywodzących się z prawicowo-populistycznej partii Prawo i Sprawiedliwość, a także artykułowanym przez nie prymatem polityki wewnętrznej nad zagraniczną, relacje pomiędzy Warszawą a Brukselą uległy znacznemu ochłodzeniu, czego efektem stało się również ograniczenie wpływu Polski na unijną politykę wschodnią, w tym kształtowanie Partnerstwa Wschodniego³¹, pomimo podkreślania przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, iż: „Kwestią o zasadniczym znaczeniu dla Polski jest sformułowanie ambitnej oferty współpracy w ramach zaktualizowanego Partnerstwa Wschodniego. W perspektywie długofalowej istotne jest wsparcie partnerów w zakresie budowy ich odporności na wyzwania wewnętrzne i zewnętrzne”³².

Utrzymywane od początku lat 90. XX wieku relacje dwustronne pomiędzy Polską a państwami Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego, niezależnie od zróżnicowanego poziomu ich intensywności, obejmują również transfer oficjalnej pomocy rozwojowej, która od 1998 roku adresowana była do Mołdawii, Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu, zaś od 2005 roku również do Ukrainy i Białorusi, z wykorzystaniem zarówno kanałów bilateralnych, jak i multilateralnych. Sumarycznie Polska przekazała w ramach pomocy dwustronnej w latach 1998–2020 blisko 2,45 mld USD, spośród których więcej niż 1/3 (952,88 mln USD) trafiła do sześciu państw objętych Partnerstwem Wschodnim. Uwagę należy jednak zwrócić na znaczne dysproporcje w dystrybucji ODA pomiędzy tymi państwami – największe środki zostały alokowane na działania na Ukrainie (476,65 mln USD), co czyni to państwo największym beneficjentem polskiej pomocy rozwojowej, przedsięwzięcia skierowane do Białorusinów miały wartość

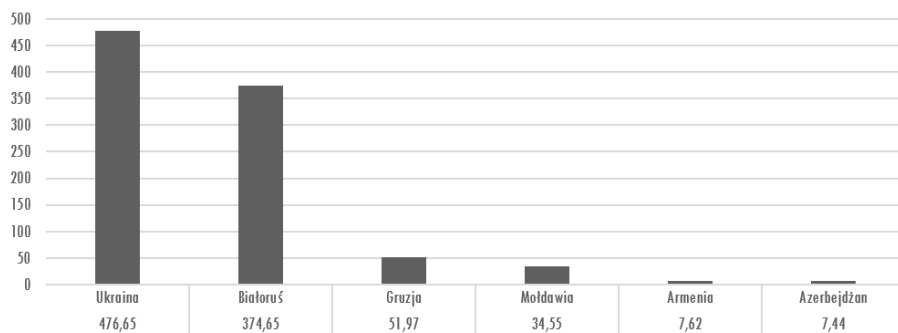
30 A. Bieńczyk-Missala, *Polska polityka zagraniczna – z Unią Europejską na Majdan*, „Rocznik Strategiczny” 2013/2014, s. 301–305.

31 Zob. szerzej np.: M. Mróz, *Uwagi i refleksje nad wybranymi aspektami polityki zagranicznej Polski pod rządami koalicji partii prawicowych po wyborach 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1, s. 77–81; G. Piwnicki, *Syndrom reintegracji w stosunkach Polski z Unią Europejską po roku 2015*, „Środkoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, nr 3, s. 33–38; G. Grodzki, *Polska w Unii Europejskiej. Nieunikniona marginalizacja z małym znakiem zapytania*, „FES Warszawa. Perspektywa” 2018, s. 3–10; A. Bieńczyk-Missala, *Polityka zagraniczna Polski w setną rocznicę niepodległości*, „Rocznik Strategiczny” 2018/2019, s. 316–320.

32 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021*, Warszawa 2017, s. 10.

374,65 mln USD, na inicjatywy realizowane na rzecz Gruzji i Mołdawii wydatkowano odpowiednio 51,97 mln USD i 34,55 mln USD, natomiast ODA dla Armenii i Azerbejdżanu była niewielka (kolejno 7,62 mln USD oraz 7,44 mln USD)³³. Roczne transfery dla tych państw obrazuje wykres 7.

Wykres 7: ODA bilateralna (suma) dla państw Partnerstwa Wschodniego w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Niezbędne jest również podkreślenie, iż znaczenie poszczególnych państw objętych programem stopniowo wzrastało, co zostało potwierdzone przede wszystkim przyjętą w 2011 roku *Ustawą o współpracy rozwojowej*, na mocy której państwa te zyskały pierwszeństwo przed innymi krajami rozwijającymi się³⁴, a także przyjętymi w 2012 i 2015 roku programami wieloletnimi na lata 2012–2015 oraz 2016–2020. Pierwszy z nich wśród priorytetowych odbiorców polskiej ODA wymieniał wszystkie 6 krajów PW, z kolei drugi – już jedynie

33 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

34 Niemniej państwa objęte Partnerstwem Wschodnim również znajdują się na liście beneficjentów ODA, którą sporządza DAC OECD, nie znajdowały się jednak nigdy w gronie LDCs. W 2020 roku w kategorii krajów o niższym średnim dochodzie (pomiędzy 1 006 a 3 955 USD *per capita*) wymienione zostały Armenia, Gruzja, Mołdawia i Ukraina, z kolei pośród krajów o wyższym średnim dochodzie (pomiędzy 3 956 a 12 235 USD *per capita*) wykazano Białoruś i Azerbejdżan. OECD, *DAC List of ODA Recipients Effective for reporting on 2020 flows*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC-List-of-ODA-Recipients-for-reporting-2020-flows.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

4 państwa (status ten odebrano Armenii i Azerbejdżanowi)³⁵. Nadany im priorytet został również odzwierciedlony realizowaniem na ich rzecz wcześniej już wspomnianych inicjatyw flagowych, zwłaszcza organizowanej przez Krajową Szkołę Administracji Publicznej (KSAP) Akademii Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego, która uruchomiona została w 2011 roku i obejmuje specjalistyczne szkolenia dla urzędników z państw PW³⁶, działającego od 2012 roku i wspierającego rozwój lokalny Centrum Informacyjnego dla Władz Lokalnych w Mołdawii³⁷ oraz programów stypendialnych, wśród których wymienić należy zwłaszcza program im. Stefana Banacha, skierowany do obywateli państw PW³⁸. Przedstawiciele krajów objętych Partnerstwem Wschodnim zostali również zaproszeni do udziału w szkoleniach z wykorzystaniem narzędzia S.E.N.S.E., pozwalającego na tworzenie symulacji zarządzania państwem pogrążonym w kryzysie oraz treningu kompetencji związanych z negocjacjami i podejmowaniem decyzji w złożonym środowisku międzynarodowym³⁹.

W odniesieniu do współpracy rozwojowej realizowanej na rzecz państw objętych unijnym programem partnerstwa z jednej strony widoczny jest, tradycyjny niemal, mesjanizm Polski, połączony z wolą odgrywania przez państwo ról promotora demokratycznych i wolnorynkowych przemian oraz wzorca udanej transformacji systemowej. Z drugiej zaś strony – Ministerstwo Spraw Zagranicznych w wydanej w 2019 roku broszurze *Polska współpraca rozwojowa w państwach Partnerstwa Wschodniego* jasno wskazało, iż: „Polska współpraca rozwojowa, nazywana też *Polską pomocą*, jest integralną częścią polskiej polityki

35 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój*, Warszawa 2012, s. 5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2015, s. 10.

36 Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, *Akademia Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego*, Ksap.gov.pl, <https://ksap.gov.pl/ksap/programy-i-projekty/akademia-administracji-publicznej-partnerstwa-wschodniego> [dostęp: 29.07.2021].

37 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Mołdawia*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracujemy/moldawia/> [dostęp: 29.07.2021].

38 Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej, *Program stypendialny im. Stefana Banacha*, Nawa.gov.pl, <https://nawa.gov.pl/studenci/studenci-zagraniczni/program-stypendialny-stefana-banacha> [dostęp: 29.07.2021].

39 Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, *SENSE*, Ksap.gov.pl, <https://ksap.gov.pl/ksap/programy-i-projekty/projekty-zakonczone/sense> [dostęp: 29.07.2021].

zagranicznej oraz nowoczesnym instrumentem realizowania jej celów”⁴⁰. Pomoc świadczona krajom Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego służy przede wszystkim osiągnięciu celów związanych z bezpieczeństwem (w tym bezpieczeństwem energetycznym) Polski i ma stanowić fundament zagranicznej ekspansji gospodarczej, co szerzej zostanie omówione na kolejnych stronach niniejszego rozdziału.

4.1.1. Ukraina

Ukraina zajmowała istotną pozycję w polskiej polityce wschodniej już od końca XX wieku. Na przełomie lat 80. i 90. wśród polskich decydentów dominoowało przekonanie o ścisłym powiązaniu suwerenności Ukrainy i bezpieczeństwa Polski⁴¹. Zawarty w 1992 roku *Traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy*⁴² stał się podstawą zacieśniania bilateralnych relacji⁴³, w końcu ostatniej dekady XX wieku określanych już mianem partnerstwa strategicznego⁴⁴. W kolejnych latach to partnerstwo – mimo wielu barier i wyzwań

40 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa w państwach Partnerstwa Wschodniego*, Warszawa 2019, s. 4.

41 R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 190; J. Diec, *Polska myśl polityczna na temat Wschodu – między idealizmem a realizmem*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Pułtusk-Warszawa 2019, s. 41.

42 *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r.*, Dz. U. 1993 nr 125 poz. 573.

43 Opierają się one m.in. na szerokiej bazie bilateralnych umów, wśród których wymienić można porozumienia dotyczące współpracy w dziedzinie gospodarki, ochrony zdrowia, oświaty, turystyki, zwalczania przestępczości czy obronności.

44 Sformułowanie to zostało po raz pierwszy użyte już w końcu 1992 roku, lecz większego znaczenia nabrało w 1996 roku, kiedy obydwa państwa udzieliły sobie wzajemnego poparcia dla dążeń do członkostwa w euroatlantyckich strukturach integracyjnych. W kolejnych latach podpisano wiele umów bilateralnych, jednak koncentracja Polski na zachodnim wektorze w polityce zagranicznej wpłynęła na ograniczone zainteresowanie wypełnieniem treścią partnerstwa z Ukrainą. Kijów z kolei w tym czasie zawarł strategiczne partnerstwa z dwudziestoma państwami. Znaczenie Ukrainy w polityce wschodniej Polski istotnie wzrosło od połowy pierwszej dekady XXI wieku, czego wyrazem były m.in. poparcie dla „pomarańczowej rewolucji”, promowanie „polityki otwartych drzwi” na forum Unii Europejskiej i NATO, wsparcie dla europejskich aspiracji Ukrainy, włączenie państwa w program Partnerstwa Wschodniego, działania na rzecz podpisania umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE czy jednoznaczna

(zwłaszcza o charakterze historycznym⁴⁵) – stało się aksjomatem polskiej polityki zagranicznej⁴⁶, a jak zauważał Stanisław Bieleń: „Paradoksem stało się to, że postawa polityków warszawskich okazała się bardziej proukraińska niż polityków z Kijowa”⁴⁷. Priorytet dla utrzymywania niepodległej i stabilnej Ukrainy, demokratyzującej się i przechodzącej transformację gospodarczą, znalazł odzwierciedlenie nie tylko w sferze politycznych deklaracji, ale także w konkretnych działaniach realizowanych (ze zróżnicowaną skutecznością) w ramach polskiej współpracy na rzecz rozwoju. Stwierdzić zatem trzeba, że świadczona temu państwu pomoc kształtowana jest przede wszystkim przez motywy polityczne i interes narodowy Polski, choć widoczne są w tym przypadku także motywy ekonomiczne (ODA jako element szerszej kooperacji ekonomicznej pomiędzy stronami). Istotnym czynnikiem pozostaje także strategiczne położenie Ukrainy, wpływające na utrzymanie stabilności i bezpieczeństwa (w tym energetycznego) w całym regionie.

krytyka agresji rosyjskiej na Ukrainę. Jednym z kluczowych problemów relacji dwustronnych pozostaje natomiast, prowadzona przez obydwa państwa, polityka historyczna. Zob. szerzej np.: L. Osińska, *Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 8, s. 29–42; K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010; P. Habdas, *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w XXI w.*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2011, nr 3, s. 85–97; E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2012, s. 105, 164–170; R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 204–210; W. Baluk, *Formalny i materialny wymiar partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1, s. 109–134.

- 45 M. Stolarczyk, *Kontrowersje wokół koncepcji i praktyki polityki wschodniej Polski na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku*, [w:] *Śląsk – Polska – Europa – świat: pamięci Profesora Jana Przewłockiego...*, s. 309.
- 46 R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej...*, s. 254; W. Baluk, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w okresie rozpadu Rosji carskiej i ZSRR*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy...*, s. 93–94. Niemniej z aksjomatycznym ujęciem tej kwestii nie zgadza się Andrzej Szeptycki, który podkreśla, iż po 1989 roku okresy wzmożonego zainteresowania Ukrainą przeplatały się z okresami „zmęczenia Ukrainą”. A. Szeptycki, *„Nie ma wolnej Polski bez wolnej Ukrainy”. Polityka Rzeczypospolitej Polskiej wobec kwestii ukraińskiej, 1918–2018*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2018, nr 1, s. 292–293.
- 47 S. Bieleń, *Paradoksy polskiej polityki zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2004, nr 2, s. 19.

Ukraina stanowi największego odbiorcę polskiej ODA – od 2005 roku do 2020 roku w ramach pomocy Polska przekazała temu państwu 476,65 mln USD⁴⁸. Wsparcie było jednak udzielane już wcześniej, choć nie zostało odzwierciedlone w statystykach publikowanych przez DAC OECD. Od 2000 roku Fundacja „Wiedzieć Jak” przekazywała polskie doświadczenia transformacyjne ukraińskim politykom, biznesmenom, naukowcom i studentom, świadczyła również – wspólnie z ukraińskimi organizacjami trzeciego sektora – usługi konsultacyjne dla rządu Ukrainy oraz promowała podejmowanie wysiłków na rzecz integracji europejskiej. W 2002 roku – za pośrednictwem tej fundacji – wdrażano „pakiet pomocowy dla Ukrainy”, obejmujący szkolenia urzędników ukraińskiej administracji centralnej w Polsce, szkolenia i wizyty studyjne dla specjalistów skoncentrowane na modernizacji przemysłu węglowego oraz wizyty studyjne dla samorządowców. Organizowane były również wykłady eksperckie, dotyczące poszczególnych aspektów transformacji systemowej, dla przedstawicieli państw Europy Wschodniej (w tym Ukrainy) i Kaukazu Południowego. W 2004 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych sfinansowało kilkanaście projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe w ramach pomocy technicznej dla państw w okresie transformacji. Od początku XXI wieku ukraińscy studenci oraz młodzi badacze korzystali z oferowanych im programów stypendialnych, w 2001 roku zaś na Ukrainę skierowano pomoc humanitarną, w ramach której zarówno MSZ, jak i polski Caritas, Polska Akcja Humanitarna i Polska Misja Medyczna dostarczały leki, produkty dla niemowląt, produkty higieniczne czy koce osobom poszkodowanym w wyniku powodzi⁴⁹.

Impulsem, który doprowadził do zwiększenia wsparcia dla Ukrainy, stała się pomarańczowa rewolucja z przełomu 2004 i 2005 roku. Odbywające się wówczas, głównie na kijowskim Majdanie, masowe demonstracje zostały wywołane wynikiem przeprowadzonych w końcu 2004 roku wyborów prezydenckich. Rządzący od 1994 roku Leonid Kuczma miał na ich mocy przekazać władzę nie uznawanemu za faworyta i popieranemu przez Zachód Wiktorowi Juszczenko, a bliskiemu Rosji Wiktorowi Janukowyczowi, lecz zarówno ukraińskie społeczeństwo,

48 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

49 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000*, Warsaw 2001, s. 6–7; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001*. Warsaw 2002, s. 8, 12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002...*, s. 14–16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004*, Warszawa 2005, s. 20–21.

jak i organizacje międzynarodowe uznały elekcję za sfałszowaną⁵⁰, domagając się jej powtórzenia⁵¹. Jak w styczniu 2005 roku podkreślał ówczesny minister spraw zagranicznych, Adam Daniel Rotfeld: „Demokratyczny przełom, jaki dokonał się w tym kraju, spotkał się ze zrozumieniem i poparciem wszystkich odpowiedzialnych sił politycznych w Polsce”⁵². Faktycznie, na rzecz rozwiązania kryzysu działał szczególnie aktywnie prezydent Aleksander Kwaśniewski, który wraz z prezydentem Litwy (Valdasem Adamkusem) doprowadził strony do rozmów okrągłego stołu, a do Kijowa przybywali licznie polscy politycy i wolontariusze, by wesprzeć protestujących⁵³. Powtórzone wybory wygrał Wiktor Juszczenko, który niedługo później misję stworzenia rządu powierzył Julii Tymoszenko. Nowe ukraińskie władze deklarowały zamiar zerwania więzów z oligarchią oraz integracji ze strukturami euroatlantyckimi, a polska dyplomacja

50 25 listopada 2004 roku Sejm RP, w apelu skierowanym do Rady Najwyższej Ukrainy, stwierdził: „Informacje o przebiegu drugiej tury wyborów prezydenckich, jakie napływają z Ukrainy, w tym od międzynarodowych obserwatorów z OBWE, Rady Europy i Parlamentu Europejskiego, budzą uzasadnione podejrzenie, że w ich trakcie wystąpiły liczne nieprawidłowości i dopuszczono się wielu nadużyć, a nawet zwykłych fałszerstw”. *Apel Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 listopada 2004 r. do Rady Najwyższej Ukrainy*, M.P. 2004 nr 51 poz. 860; V. Avioutszkii, *Aksamitne rewolucje*, przeł. A. Czarnacka, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007, s. 88–92.

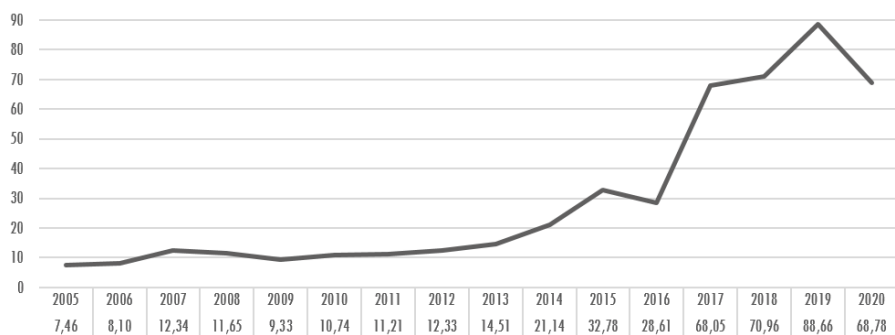
51 Zob. szerzej np.: A. Karantnycky, *Ukraine’s Orange Revolution*, „Foreign Affairs” 2005, vol. 84, no. 2, s. 35–52; J. Konieczna, *Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyn*, „Prace OSW” 2005, nr 18, s. 5–17; A. Wilson, *Ukraine’s Orange Revolution*, Yale University Press, New Heaven–London 2005, s. 105–173; A. Karantnycky, *The Fall and Rise of Ukraine’s Political Opposition: From Kuchmagate to the Orange Revolution*, [w:] *Revolution in Orange. The Origins of Ukraine’s Democratic Breakthrough*, eds. A. Aslund, M. McFaul, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2006, s. 29–44; D. Lane, *The Orange Revolution: ‘People’s Revolution’ or Revolutionary Coup?*, „The British Journal of Politics and International Relations” 2008, vol. 10, issue 4, s. 525–546; A. Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2009, s. 175–199; K. Kozłowski, *Kolory rewolucji*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 63–73.

52 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Adama Daniela Rotfelda o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2005 r., przedstawiona na 96. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji*, 21.01.2005.

53 O. Sushko, O. Prystayko, *Western Influence*, [w:] *Revolution in Orange. The Origins of Ukraine’s Democratic Breakthrough...*, s. 139–140; T. Kapuśniak, *Polityka Polski wobec Ukrainy*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja...*, s. 225–230; K. Fedorowicz, *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989–2010*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2011, s. 205–206.

podjęła wysiłki związane z realizacją wobec Ukrainy „polityki otwartych drzwi” zarówno przez UE, jak i przez NATO⁵⁴.

Wykres 8: ODA bilateralna dla Ukrainy w latach 2005–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Wobec tych wydarzeń w 2005 roku Ukraina po raz pierwszy została wymieniona wśród priorytetowych odbiorców polskiej pomocy (zwłaszcza pomocy transformacyjnej), wtedy również wydatki na tę działalność zostały po raz pierwszy odnotowane w statystykach DAC OECD. Względem inicjatyw realizowanych na rzecz Ukrainy postawiono wówczas następujące cele: pomoc w zbudowaniu społeczeństwa obywatelskiego i jego instytucji, wsparcie publicznej administracji oraz przekazywanie doświadczeń Polski z zakresu rozwijania samorządności i integracji europejskiej (podstawę relacji ukraińsko-unijnych

54 G. Gromadzki, O. Suszko, M. Vahl, K. Wolczuk, R. Wolczuk, *Po rewolucji pomarańczowej. Stosunki UE-Ukraina do wiosny 2006 roku*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2006, s. 21–27; A. Szeptycki, *Stosunki Polski z Ukrainą*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006, s. 130–137; M. Franz, *Stosunki z Ukrainą w świetle polskiej przynależności do NATO w XXI wieku*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej...*, s. 103–106; K. Fedorowicz, *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989–2010...*, s. 206; E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990–2010...*, s. 292–312; A. Latońska, *Ukraina w polityce zagranicznej Polski (2004–2014)*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. 25 lat doświadczeń*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 115–120.

stanowiło wówczas porozumienie o partnerstwie i współpracy z 1994 roku⁵⁵)⁵⁶. W kolejnych latach, zwłaszcza wobec deklarowanych przez ukraińskie władze oraz znaczną część społeczeństwa euroatlantyckich aspiracji, postanowiono, że Polska – odwołująca się do międzynarodowej solidarności – będzie odgrywać rolę adwokata Ukrainy w Europie, jednocześnie wspierając jej wielopłaszczyznowy rozwój, m.in. dzięki wzmocnieniu i budowie administracji publicznej i samorządowej, wsparciu transformacji gospodarczej i podnoszeniu kompetencji związanych z zarządzaniem rozwojem gospodarczym, zwiększaniu bezpieczeństwa energetycznego i publicznego, modernizacji rolnictwa i obszarów wiejskich, ochrony środowiska naturalnego (w tym przez utylizację paliwa raketowego), dostosowaniu lotnictwa do standardów europejskich, rozwijaniu szkolnictwa i współpracy szkół oraz współpracy transgranicznej, wsparciu udzielanym społeczeństwu obywatelskiemu⁵⁷. W 2008 roku słusznie stwierdzono, iż konieczna jest większa precyzja przy określaniu obszarów pomocy, a także hierarchizacja priorytetów. Wobec tego za kluczowe uznano wsparcie w zakresie: wdrażania reform samorządowo-terytorialnych, gospodarczych i społeczno-socjalnych, wzmocnienia instytucji administracji publicznej, budowania społeczeństwa obywatelskiego i niezależnych mediów, rozwijania rolnictwa oraz podnoszenia zdolności Ukrainy do pozyskiwania i absorpcji unijnych funduszy⁵⁸. Wyraźny był jednak brak koncepcji pomocy Ukrainie, interweniowanie w wielu obszarach, co jedynie powiększało fragmentaryzację prowadzonych działań oraz obniżało ich skuteczność. Mimo to Ministerstwo Spraw Zagranicznych stawiało się w roli wybitnego znawcy tematyki ukraińskiej, akcentując np.: „Polska – z uwagi

55 *Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part*, OJ EC, L 49, 12.02.1998.

56 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005*, Warszawa 2006, s. 13.

57 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 62: „Wsparcie międzynarodowej współpracy na rzecz demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym na dofinansowanie Specjalistycznych Studiów Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego oraz implementacja polskiego programu współpracy na rzecz rozwoju”*, Warszawa 2006, s. 7–8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007 (finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 43)*, Warszawa 2007, s. 6–7.

58 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008*, Warszawa 2008, s. 8–9.

na znajomość problemów rozwojowych Ukrainy – może perspektywicznie odgrywać rolę lidera w udzielaniu pomocy dla tego kraju, przynajmniej w określonej, wybranej dziedzinie”⁵⁹. Podkreślić jednak trzeba, iż choć w latach 2005–2008 odnotowano konieczność ujęcia działań na rzecz Ukrainy w ramy strategiczne – zwłaszcza z uwagi na finansowy wolumen transferowanej pomocy – postulowane porozumienie z ukraińskim rządem w sprawie współpracy rozwojowej nie zostało zawarte, tak jak i nie opracowano nawet średniookresowego, krajowego programu pomocowego (CSP)⁶⁰.

Wspomniana fragmentaryzacja została odzwierciedlona corocznym rozdysonowaniem przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych wielomilionowej puli funduszy pomocowych pomiędzy dziesiątki organizacji pozarządowych (w samym 2005 roku, kiedy ODA na rzecz Ukrainy była najmniejsza, wydano w ten sposób 7,46 mln PLN). Realizowane przez nie (niewielkie) projekty wpiły się w sformułowane przez MSZ założenia, jednak faktycznie ponad 130 inicjatyw w latach 2005–2008 wdrażanych było bez koordynacji, niejednokrotnie dublując się lub koncentrując na tej samej grupie odbiorców. Większość dofinansowanych przedsięwzięć dotyczyła wsparcia ukraińskiej samorządności, społeczeństwa obywatelskiego i niezależnych mediów. Działania w tym obszarze podejmowały m.in. Caritas, Fundacja Instytut Studiów Strategicznych, Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne, Stowarzyszenie Szkoła Liderów, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Europejski Dom Spotkań – Fundacja Nowy Staw, Kolegium Europy Wschodniej czy Centrum Współpracy Młodzieży. Często podejmowano również tematykę integracji europejskiej (w tej dziedzinie aktywne były m.in. Fundacja im. Stefana Batorego, Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych czy Instytut Integracji Europejskiej). Niektóre z dotowanych projektów koncentrowały się na rozwijaniu przedsiębiorczości (dla przykładu Fundacja Centrum Organizacji Pożyczkowych oferowała edukację finansową dla osób ubogich), rolnictwa i obszarów wiejskich (np. Polski Klub Ekologiczny wspierał rolnictwo ekologiczne, a Stowarzyszenie B4 promowało agroturystykę), profilaktyce i ochronie zdrowia (m.in. Polska Misja Medyczna rozwijała profilaktykę, diagnostykę i leczenie gruźlicy, chorób wenerycznych i HIV, a Fundacja Pomocy Chorym Psychiczenie

59 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 6.

60 Ibidem; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 3.

im. Tomasza Deca działała na rzecz budowy nowoczesnej psychiatrii) czy pomocy osobom niepełnosprawnym (zaangażowane były m.in. Chełmskie Stowarzyszenie na rzecz Integracji Osób Niepełnosprawnych ze Środowiskiem „O godne życie” oraz Katolickie Stowarzyszenie Niepełnosprawnych). Aktywne były także uczelnie wyższe, m.in. Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Szczecinie, która podnosiła kompetencje wykładowców szkolących pracowników ukraińskiej administracji, promowała integrację europejską i rozwój lokalny, Wyższa Szkoła Finansów i Administracji w Gdańsku, która zajęła się tworzeniem systemu bezpieczeństwa i ochrony depozytów w kasach spółdzielczych, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, rozwijająca współpracę transgraniczną czy Polsko-Japońska Wyższa Szkoła Technik Komputerowych, która podwyższała poziom edukacji w zakresie technologii teleinformatycznych, a przy szkołach wyższych tworzyła inkubatory przedsiębiorczości.

Z pewnością pozytywnym sygnałem było włączenie się w działalność pomocową polskich jednostek samorządu terytorialnego (skala tego zaangażowania zwiększyła się od 2006 roku). Inicjatywy realizowały zarówno urzędy gmin i miast, jak i poszczególne starostwa powiatowe czy urzędy marszałkowskie. Dla przykładu: Urząd Miasta Stołecznego Warszawy zacieśniał współpracę z miastami partnerskimi i przekazywał doświadczenia z pomocniczości administracji w zakresie polityki zdrowotnej i społecznej, Urząd Miejski w Gnieźnie szkolił ukraińskie kadry, Urząd Gminy Stare Miasto zorganizował staż dla ukraińskich pracowników samorządowych, a Urząd Gminy Dobroszyce dostarczył jednemu z ukraińskich urzędów komputery. W przekazywaniu doświadczeń z zakresu budowy samorządności i społeczeństwa obywatelskiego aktywne były także urzędy Zabierzowa, Górowa Iławieckiego, Lubartowa, Morawicy, Sokołowa Podlaskiego, Buska-Zdroju, Wrocławia, Piotrkowa Trybunalskiego czy Kielc. Niektóre polskie miejscowości – takie jak Lublin, Nowy Sącz, Nysa, Prudnik czy Bełzec – nawiązywały współpracę (w tym transgraniczną) z samorządami ukraińskimi. Starostwo Powiatowe w Lubaczowie rozwijało transgraniczną współpracę w zakresie profilaktyki zdrowotnej i działało na rzecz podniesienia kwalifikacji pracowników ukraińskiej administracji samorządowej, Starostwo Powiatowe w Opolu Lubelskim nawiązało partnerstwo dwustronne, zaś starostwo hrubieszowskie przekazywało doświadczenia z implementacji standardów europejskich w zakresie działalności jednostek bezpieczeństwa publicznego. W tym czasie Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego transferował do Obwodu Odeskiego doświadczenia z procesów budowania samorządności,

lubuskiego – organizował szkołę liderów współpracy, małopolskiego – rozwijał infrastrukturę na obszarach wiejskich Obwodu Lwowskiego, dolnośląskiego – organizował dwustronne spotkania samorządowe, pomorskiego – szkolił urzędników z Obwodu Odeskiego z realizowania projektów transgranicznych, a warmińsko-mazurskiego – podnosił świadomość dotyczącą prawa do informacji, przygotowywał Obwód Rówieński do aplikowania o członkostwo w Europejskiej Sieci Dziedzictwa Kulinarnego i działał na rzecz rozwijania obszarów wiejskich.

Polska administracja centralna skoncentrowała się na przygotowaniu Ukrainy do zbliżenia się do struktur integracyjnych. Resort odpowiedzialny za gospodarkę i pracę skoncentrował się na polityce rozwoju gospodarczego i instytucjonalnej obsłudze rynku pracy. Resort rolnictwa i rozwoju wsi wzmacniał ukraińską administrację weterynaryjną. Resort spraw zagranicznych organizował staże dla ukraińskich urzędników, w trakcie których zapoznawał ich z doświadczeniami integracji z UE. Resort odpowiedzialny za rozwój regionalny podejmował inicjatywy na rzecz poprawy zarządzania i rozwoju terytorialnego. Ministerstwo Sprawiedliwości zajęło się wsparciem zbliżania prawodawstwa ukraińskiego do unijnego, a Ministerstwo Obrony Narodowej organizowało staże dla urzędników i oficerów ukraińskich. Resort skarbu państwa zacieśniał współpracę dwustronną poprzez wizyty studyjne. Doświadczenia i wiedzę z obszaru swojej specjalizacji przekazywały ukraińskim odpowiednikom także m.in. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Urząd Regulacji Telekomunikacji, Urząd Służby Cywilnej, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Komendy Główne Policji i Straży Granicznej oraz komendy wojewódzkie, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Krajowe Centrum ds. AIDS, Instytut Gruźlicy i Chorób Płuc, Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Główny Inspektorat Weterynarii, Agencja Rynku Rolnego czy sądy różnego szczebla.

W latach 2005–2008 wiele działań (samodzielnie i we współpracy z lokalnymi podmiotami) zrealizowała ambasada RP w Kijowie. Włączała się nie tylko w działania promujące integrację ze strukturami euroatlantyckimi (sfinansowała np. przygotowanie komiksu dla dzieci i kampanię informacyjną dotyczącą NATO, organizowała wymiany młodzieży czy podnosiła kompetencje urzędników ukraińskich, niezbędne w procesie ubiegania się o członkostwo w Unii Europejskiej), działała na rzecz zwalczania korupcji czy szkoliła służby graniczne w celu zabezpieczenia granic, wspierała niezależne media, samorządy lokalne

i organizacje społeczeństwa obywatelskiego, promowała przedsiębiorczość, ale także rozwijała infrastrukturę publiczną (np. poprzez modernizację centrum dla dzieci ulicy czy rozwój infrastruktury turystycznej⁶¹. W 2008 roku, w związku z powodzią, która nawiedziła Ukrainę, skierowano tam również pomoc humanitarną. Wartość udzielonej przez Polskę oficjalnej pomocy rozwojowej dla Ukrainy w latach 2005–2008 sięgnęła 39,55 mln USD⁶².

Wyrażane w drugiej połowie pierwszej dekady XXI wieku europejskie aspiracje Ukrainy oraz uruchomienie w 2009 roku programu Partnerstwa Wschodniego umocniły transformacyjny profil polskiej współpracy rozwojowej na rzecz Ukrainy, co było kolejnym przejawem poczucia przez Warszawę misji „advokata Ukrainy w UE”⁶³. Ponadto jedną z flagowych inicjatyw polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, sprawowanej w drugim półroczu 2011 roku, było powołanie Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji, wspierającego procesy demokratyzacyjne w państwach objętych (choć nie wyłącznie) Europejską Polityką Sąsiedztwa⁶⁴ – poprzez to nowe forum współpracy Polska przyczyniła się do rozszerzenia oferty działań rozwojowych dla Ukrainy. Dodatkowym impulsem dla ściślejszej współpracy pomiędzy państwami stało się również, uzyskane w 2007 roku, prawo do zorganizowania w 2012 roku Mistrzostw Europy w piłce nożnej (Euro 2012)⁶⁵.

61 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 13–15; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006*, Warszawa 2007, s. 84–89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007*, Warszawa 2008, s. 132–133; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008*, Warszawa 2009, s. 90–92.

62 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

63 Jak pisał Ryszard Zięba: „Ukraina jest potrzebna Polsce do lepszego poczucia bezpieczeństwa; oddziela ją bowiem od Rosji [...]. Niepodległa, demokratyczna i otwarta na współpracę Ukraina jest potrzebna nie tylko Polsce, lecz także stwarza szanse na stabilizację w regionie Europy Środkowej i Wschodniej oraz na całym kontynencie. Z kolei Ukraina postrzega Polskę jako pośrednika, pomost, a nawet adwokata w jej drodze do Europy. Pierwsze wspólne kroki zostały już poczynione”. Wsparcie Polski dla proeuropejskiego kursu Ukrainy zostało podtrzymane także po odejściu od władzy „pomarańczowych”, jednak pełnienie roli „advokata” Kijowa, przede wszystkim w Unii Europejskiej, stało się bardziej racjonalne, przy jednoczesnym rozwijaniu (do pewnego momentu) współpracy z Moskwą. Zob. R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej...*, s. 217.

64 K. Brudzińska, *Początki Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji*, „Biuletyn PISM” 2012, nr 204 (969), s. 1–2.

65 K. Adamiec, *EURO 2012 – wyzwania organizacyjne*, „BAS Infos” 2008, nr 1 (25), s. 1–4.

Warto jednak podkreślić, iż ustanowione w 2005 roku władze Ukrainy nie spełniały pokładanych w nich nadziei – już niedługo po pomarańczowej rewolucji doszło do konfliktu pomiędzy Wiktorem Juszczenką a Julią Tymoszenko, w którego efekcie w latach 2006–2007 premierem został Wiktor Janukowycz. Następnie na stanowisko premiera powróciła J. Tymoszenko, lecz rząd w dalszym ciągu nie wprowadzał obiecanych reform. Kompromitacja „pomarańczowego obozu” doprowadziła jednak do tego, że wybory prezydenckie w 2010 roku wygrał prorosyjski W. Janukowycz, początkowo postulujący utrzymanie kursu pronijnego, przy jednoczesnej rezygnacji z dążeń do członkostwa w NATO oraz zacieśnianiu relacji z Rosją⁶⁶.

W latach 2009–2011 Polska – poprzez udzielaną pomoc – starała się wykorzystać szansę na zaprezentowanie swojego zaangażowania na rzecz rozwoju Ukrainy oraz włączenia jej w euroatlantyckie struktury integracyjne. Faktycznie w tym okresie widoczna była silniejsza koncentracja jedynie na wybranych obszarach, co miało zwiększać efektywność transferowanej ODA. Ponownie podjęto wysiłki na rzecz wzmacniania ukraińskiej administracji centralnej, ze szczególnym uwzględnieniem podnoszenia jej zdolności do implementacji wymogów prawa UE oraz przeciwdziałania korupcji, w celu osiągnięcia postępu w negocjacjach umowy stowarzyszeniowej z UE kontynuowano wsparcie dla wdrażanych reform gospodarczych, udzielano pomocy technicznej w implementacji reformy samorządowo-terytorialnej (m.in. przez budowanie i zwiększanie potencjału wspólnot miejskich), działano na rzecz modernizacji rolnictwa i obszarów wiejskich. Wśród celów działań pojawiły się również m.in. wzmacnianie instytucji, które są zaangażowane w zwalczanie HIV/AIDS i gruźlicy, promowanie energooszczędności, rozwijanie małej i średniej przedsiębiorczości, a także – co stanowiło istotny polski interes – zwiększanie bezpieczeństwa na granicy, usprawnianie ruchu granicznego oraz zwalczanie nielegalnej migracji⁶⁷.

66 A. Szeptycki, *Stosunki Polski z Ukrainą...*, s. 141–142; N. Copsey, N. Shapovalova, *The Ukrainian Presidential Election of 2010*, „Journal of Representative Democracy” 2010, vol. 46, issue 2, s. 211–225; A. Cianciara, *Ukraina: wybór euroatlantycki czy euroazjatycki*, [w:] *System euroatlantycki w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym*, red. J.M. Fiszer, P. Olszewski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013, s. 154–158.

67 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009*, Warszawa 2009, s. 5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010*, Warszawa 2010, s. 5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011*, Warszawa 2010, s. 6.

W praktyce w latach 2009–2011 kontynuowane były już wcześniej podejmowane inicjatywy. Polskie organizacje pozarządowe realizowały projekty dofinansowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Dotyczyły one zwłaszcza zbliżania Ukrainy do Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego, np. Fundacja Instytut Artes Liberales skoncentrowała się na systemie edukacyjnym, Helsińska Fundacja Praw Człowieka wdrażała standardy europejskie w dziedzinie pomocy dzieciom i rodzinom, Ośrodek Współpracy Europejskiej informował ukraińskie społeczeństwo na temat UE i NATO, oraz zwiększania zdolności ukraińskiej administracji do pozyskiwania funduszy unijnych (zajmowały się tym m.in. Fundacja Instytut Studiów Wschodnich i Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej). Inne skoncentrowały się na rozwijaniu samorządności, także przez szkolenie kadr (takie projekty realizowały Stowarzyszenie Liderów Lokalnych Grup Obywatelskich, Kolegium Europy Wschodniej czy Stowarzyszenie Inicjatyw Samorządowych), wsparciu mediów (zaangażowało się zwłaszcza Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne), rozwijaniu agroturystyki (projekty w tym obszarze wdrażały np. Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa i Ośrodek Współpracy Europejskiej), promowaniu energooszczędności i ochrony środowiska (zaangażowały się np. Fundacja Współpracy Polsko-Ukraińskiej PAUCI, Stowarzyszenie na rzecz Innowacyjności i Transferu Technologii Horyzonty oraz Fundacja Agencja Rozwoju Regionalnego) oraz ograniczaniu nielegalnej migracji (doświadczenia z tego zakresu przekazywała Fundacja Instytut Spraw Publicznych). Aktywne we wspieraniu Ukrainy były także uczelnie wyższe i jednostki badawcze: Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Szczecinie promowała integrację euroatlantycką i podnosiła kompetencje samorządowców, Śląski Uniwersytet Medyczny prowadził program profilaktyki chorób płuc, Instytut Gruźlicy i Chorób Płuc działał na rzecz rozwijania systemu opieki zdrowotnej nad pacjentami z chorobami układu oddechowego, Politechnika Krakowska promowała wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, a Uniwersytet Rolniczy w Krakowie propagował agroturystykę jako metodę aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych.

Zwiększyło się zainteresowanie jednostek samorządu terytorialnego uczestnictwem we współpracy rozwojowej na rzecz Ukrainy. Gmina Busko-Zdrój przekazywała swoje doświadczenia z zakresu finansowania samorządu, Nowa Dęba promowała dobre praktyki demokracji lokalnej, Lubartów, Lubaczów, Lublin oraz Trzebiatów zacieśniały partnerstwa z ukraińskimi samorządami, Bełżec rozwijał turystyczny szlak transgraniczny, Stare Miasto szkoliło pracowników ukraińskiej administracji samorządowej, Warszawa zorganizowała staże dla ukraińskich samorządowców,

a Morawica skupiła się na rozwijaniu ratownictwa gaśniczego. Powiaty opolski, poddębicki, łukowski, gnieźnieński, lubaczowski i wołowski rozwijały partnerstwa dwustronne, promowały edukację ekologiczną i odnawialne źródła energii oraz doskonaliły zarządzanie usługami komunalnymi u swoich partnerów. Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego wspierał pierwszy z ukraińskich regionów w Europejskiej Sieci Dziedzictwa Kulinarne, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego rozwijał instytucje otoczenia biznesu, z kolei Sejmik Województwa Pomorskiego działał na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Dynamicznie rozwijała się współpraca pomiędzy administracją centralną. Kancelaria Premiera Rady Ministrów zorganizowała dla urzędników służby cywilnej Ukrainy program szkoleniowo-informacyjny oraz staże dla pracowników swojego ukraińskiego odpowiednika, program stażowy dla urzędników i oficerów kontynuowało Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Edukacji Narodowej włączyło się w rozwijanie inicjatyw oświatowych, Ministerstwo Sportu i Turystyki przekazywało wiedzę z zakresu planowania przyszłości turystyki, resort gospodarki wdrażał systemy infrastruktury informacji geoprzestrzennej, resort sprawiedliwości działał na rzecz usprawnienia systemu penitencjarnego, z kolei Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji podjęło ściślejszą współpracę w zakresie zwalczania handlu ludźmi, ochrony praw ofiar i ochrony ludności. Swoje doświadczenia i wiedzę Ukrainie przekazywały także m.in. Komenda Główna Policji, UKIE, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Główny Inspektorat Weterynarii, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej, sądy czy Państwowa Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. Działań nie zaprzestała także polska placówka dyplomatyczna w Kijowie. Koncentrowała się na wzmacnianiu edukacji, pomocy potrzebującym dzieciom, przeciwdziałaniu handlowi ludźmi, finansowała rewitalizację Muzeum Aleksandra Fredry w Wiszni, współpracowała ze wspólnotami mieszkaniowymi, tworzyła grupy rehabilitacyjne, modernizowała infrastrukturę edukacyjną i socjalną, promowała energooszczędność i działała na rzecz rozwoju obszarów wiejskich⁶⁸. W ciągu tych trzech lat do Ukrainy napłynęła polska ODA o wartości 31,28 mln USD⁶⁹.

68 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009*, Warszawa 2010, s. 101–104; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010*, Warszawa 2011, s. 114–116; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011*, Warszawa 2012, s. 86–87.

69 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

Pierwszy *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015* wśród głównych obszarów geograficznych wskazał państwa Partnerstwa Wschodniego, w tym – Ukrainę. Jak wspomniano, rozwój i stabilność tego państwa uznawano za kluczowe dla Polski już wcześniej. Jednak jeszcze silniejszym czynnikiem sprzyjającym takiemu sprofilowaniu pomocy Ukrainie wydają się motywy polityczne, w tym stabilizowanie państwa i całego regionu poprzez wsparcie budowania podstaw prawnych dla ochrony praw i wolności człowieka. W początku drugiej dekady XXI wieku wskazywano, że „brak demokratycznych tradycji oraz borykanie się ze spadkiem systemu totalitarnego powodują, że podejmowane wysiłki na Ukrainie w celu poprawy ochrony praw człowieka są trudnym procesem”⁷⁰. Z tymi problemami koherentna była więc specjalizacja polskiej współpracy rozwojowej wskazana w programie wieloletnim z 2012 roku, bazująca na działaniach wspierających demokratyzację, przestrzeganie praw człowieka i transformację systemową. Ta zaś wpisywała się w szerszą koncepcję polskiej polityki zagranicznej na lata 2012–2016, która wśród swoich celów wskazała „zwiększenie roli współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski tak, aby także ten zakres działalności międzynarodowej wpływał na bezpieczeństwo Polski oraz stabilność jej sąsiadów i partnerów współpracy rozwojowej”, a także „wspieranie działań służących upowszechnianiu praw człowieka, rządów prawa i demokracji w celu kształtowania przyjaznego środowiska międzynarodowego i zapobiegania konfliktom”⁷¹.

Prymat państw objętych Partnerstwem Wschodnim, wynikający również z przyjętej w 2011 roku *Ustawy o współpracy rozwojowej*, implikował więc ponownym uwzględnieniem Ukrainy pośród priorytetowych odbiorców polskiej ODA w latach 2012–2015. Zgodnie z pierwszym z wieloletnich programów współpracy, a także w myśl koncentracji na mniejszej liczbie obszarów, by w ich ramach zwiększać skuteczność podejmowanych działań, inicjatywy realizowane na rzecz Ukrainy miały skupiać się na trzech dziedzinach: bezpieczeństwie publicznym i zarządzaniu granicami, budowie potencjału administracyjnego i rozwoju regionalnym oraz rozwijaniu przedsiębiorczości. Transfer funduszy miał za zadanie wspierać podmioty zapewniające ludności bezpieczeństwo, zapobiegać katastrofom i redukować ryzyko ich wystąpienia, doprowadzić do

70 I. Galewska, *Ukraina. Ochrona praw człowieka na obszarze postradzieckim*, [w:] *Prawa człowieka w perspektywie rozwoju globalnego*, red. G. Haber, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 180.

71 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016...*, s. 6.

modernizacji policji i służb granicznych, promować poszanowanie praw człowieka, wzmocnić administrację tak publiczną, jak i samorządową, rozwijać dialog pomiędzy administracją a trzecim sektorem, podnosić kompetencje urzędników lokalnych w zakresie zarządzania usługami komunalnymi, nieruchomościami i energooszczędności, propagować przedsiębiorczość (także poprzez wprowadzanie jej elementów do edukacji), zwiększać zatrudnienie oraz aktywizować zawodowo kobiety⁷².

Ukraina została objęta inicjatywami kierowanymi do wszystkich państw Partnerstwa Wschodniego – Akademią Administracji Publicznej organizowaną przez Krajową Szkołę Administracji Publicznej, szkoleniami S.E.N.S.E., rozszerzona została również oferta stypendialna dla obywateli tego państwa. W działania na zdecydowanie większą skalę włączyła się również Fundacja Solidarności Międzynarodowej, nie tylko realizująca własne projekty, ale i – w ramach regrantingu środków przyznanych przez MSZ – dofinansowująca przedsięwzięcia innych organizacji pozarządowych⁷³. Corocznie działania, skoncentrowane na rozwijaniu przedsiębiorczości, aktywizacji zawodowej, modernizacji obszarów wiejskich czy wzmocnianiu samorządności i społeczeństwa obywatelskiego, prowadzone były przez organizacje pozarządowe, uczelnie wyższe oraz doświadczone już we wdrażaniu podobnych inicjatyw jednostki samorządu terytorialnego. Od 2012 roku zwiększeniu uległa skala zaangażowania polskiej administracji rządowej. Rozliczne projekty realizowały m.in. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów (staże dla ukraińskich urzędników), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (pomoc techniczna w zakresie wdrażania reformy samorządowej i rozwoju regionalnego), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (zwalczanie handlu ludźmi, zarządzanie migracjami, podnoszenie jakości działań ratowniczych), Ministerstwo Zdrowia (profilaktyka zdrowia psychicznego, polepszanie opieki nad osobami żyjącymi z HIV/AIDS), Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (wymiany młodzieży, staże dla muzealników, prace konserwatorskie na zabytkach, szkolenia z zarządzania kulturą i ochrony dziedzictwa kulturowego), Ministerstwo Finansów (wsparcie udzielane ukraińskiemu sektorowi finansów publicznych) czy Ministerstwo Edukacji Narodowej (pomoc Ukrainie w implementacji reformy oświatowej). Kancelaria Sejmu

72 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 17–18.

73 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Ukraina*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracujemy/ukraina/> [dostęp: 29.07.2021].

włączyła Ukrainę do Międzynarodowego Programu Staży Parlamentarnych⁷⁴. Wyspecjalizowane działania podejmowały także np. Komenda Główna Policji, Centralna Szkoła Państwowej Straży Pożarnej w Częstochowie, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Polski Instytut Dyplomacji oraz Instytut Adama Mickiewicza. Ambasada RP w Kijowie w tym okresie wspierała ukraińską ochotniczą straż pożarną, rozwijała infrastrukturę edukacyjno-rekreacyjną (finansowała wymiany okien i dachów w szkołach i przedszkolach, budowała boiska sportowe), modernizowała i poszerzała działalność centrów dla dzieci, podnosiła jakość opieki paliatywnej, prowadziła kampanie informacyjne dotyczące energooszczędności oraz odnawialnych źródeł energii, podnosiła poziom zarządzania usługami komunalnymi, działała na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet, a także dotowała działania spółdzielni rolniczych⁷⁵. W latach 2012–2015 przetransferowana ODA miała wartość 80,76 mln USD⁷⁶.

Należy jednak podkreślić, iż w połowie okresu obowiązywania programu wieloletniego sytuacja za wschodnią granicą Polski istotnie się skomplikowała, do czego doprowadziła polityka rządzącego od 2010 roku Wiktora Janukowycza, który pod wpływem Rosji w końcu 2013 roku (w ostatnim momencie)

74 Inicjatywa Kancelarii Sejmu RP, która była realizowana od 2007 roku. W jej ramach młodzi absolwenci z innych państw byli zapraszani na trzymiesięczne staże do Polski, gdzie pod opieką posłów i ze wsparciem Kancelarii Sejmu RP zdobywali wiedzę o funkcjonowaniu parlamentarizmu, m.in. dzięki uczestnictwie w pracach komisji sejmowych i grup bilateralnych czy udziałowi w zajęciach prowadzonych na Uniwersytecie Warszawskim. Celem programu było wsparcie młodych liderów oraz nawiązywanie relacji z „ambasadorami polskości”. Funkcjonowanie inicjatywy zostało zawieszono w 2017 roku. Międzynarodowy Program Staży Parlamentarnych, *O programie*, Web.archive.org, <https://web.archive.org/web/20190502053017/http://mpsp.sejm.gov.pl/> [dostęp: 29.07.2021]; *Zaskakująca decyzja Kancelarii Sejmu. Zamyka program o dziesięcioletniej historii*, 09.08.2017, Wprost.pl, <https://www.wprost.pl/kraj/10069538/zaskakujaca-decyzja-kancelarii-sejmu-zamyka-program-o-dziesiecioletniej-historii.html> [dostęp: 29.07.2021].

75 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012*, Warszawa 2013, s. 82–84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013*, Warszawa 2014, s. 75–78; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014*, Warszawa 2015, s. 69–72; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015*, Warszawa 2016, s. 72–75.

76 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

zrezygnował z podpisania przez Ukrainę umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską podczas zbliżającego się szczytu PW⁷⁷. Polskie zabiegi, zmierzające do zmiany tego postanowienia, okazały się nieskuteczne⁷⁸. Decyzja ta wywołała ogólnonarodową rewolucję, której symbolem stał się tzw. Euromajdan, a protestujący postulowali radykalną zmianę społeczno-polityczną, z obaleniem prorosyjskiego prezydenta w pierwszej kolejności. Demonstracje były brutalnie tłumione, co spotkało się z międzynarodowym sprzeciwem⁷⁹. Na przełomie 2013 i 2014 roku Polska wielokrotnie nawoływała do poszanowania woli ukraińskiego społeczeństwa (solidarność z ukraińskimi obywatelami wyraził Sejm⁸⁰), potępiała stosowaną przemoc (o braku tolerancji dla „drastycznych zdarzeń” mówił m.in. premier Donald Tusk, a szef resortu spraw zagranicznych, Radosław Sikorski podkreślał, że nie ma powodów do użycia siły⁸¹), podjęła

77 W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, 27.11.2013, *Osw.waw.pl*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie> [dostęp: 29.07.2021]; L. Hurska-Kowalczyk, *Umowa stowarzyszeniowa między Unią Europejską a Ukrainą jako wyzwanie dla Polski*, „Teka of Political Science and International Relations” 2016, vol. 11, no. 2, s. 134–136.

78 A. Bieńczyk-Missala, *Polska polityka zagraniczna – z Unią Europejską na Majdan...*, s. 302–303.

79 K. Pishchikova, O. Ogryzko, *Civic awakening: The impact of Euromaidan on Ukraine's politics and society*, „FRIDE Working Paper” 2014, no. 124, s. 1–10; W. Kłymonczuk, *Ukraina w poszukiwaniu wolności – od Rewolucji Godności do wyborów parlamentarnych w 2014 roku*, „Wschód Europy” 2015, nr 1, s. 94–100; A. Synowiec, *Kijowski Majdan jako symbol nowej Ukrainy*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, nr 15, s. 144–153; Y. Shveda, J.H. Park, *Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan*, „Journal of Eurasian Studies” 2016, no. 7, s. 85–91; P. D'Anieri, *Establishing Ukraine's Fourth Republic: Reform after Revolution*, [w:] *Beyond the Euromaidan. Comparative Perspectives on Advancing Reform in Ukraine*, eds. H.E. Hale, R.W. Orttung, Stanford University Press, Stanford 2016, s. 3–20; C. Beesley, *Euromaidan and the Role of Protest in Democracy*, „PS: Political Science & Politics” 2016, vol. 49, no. 2, s. 244–249; O. Reznik, *From the Orange Revolution to the Revolution of Dignity: Dynamics of the Protest Actions in Ukraine*, „East European Politics and Societies and Cultures” 2016, vol. 30, issue 4, s. 750–765; O. Zelinska, *Ukrainian Euromaidan protest: Dynamics, causes, and aftermath*, „Sociology Compass” 2017, vol. 11, issue 9.

80 *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 grudnia 2013 r. w sprawie sytuacji na Ukrainie*, M.P. 2013 poz. 1021.

81 *Donald Tusk o Ukrainie: Nie będziemy tego tolerować*, 30.11.2013, *Newsweek.pl*, <https://www.newsweek.pl/swiat/donald-tusk-o-sytuacji-na-ukrainie-majdan-niepodleglosci-newsweekpl/d6z5d4q> [dostęp: 29.07.2021]; *Sikorski wrócił z Ukrainy. „Nie ma powodu do użycia siły”*, 05.12.2013, *Wiadomosci.dziennik.pl*, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/>

również próbę mediacji⁸². Unia Europejska (wykorzystując tzw. format weimarski, zatem przy istotnym udziale Polski) także podjęła wysiłki dyplomatyczne na rzecz zakończenia kryzysu pomiędzy ukraińskimi władzami a opozycją, które doprowadziły do osiągnięcia 21 lutego 2014 roku porozumienia⁸³. Prezydent Ukrainy uciekł, a Rosja, (rzekomo) broniąc swojej mniejszości narodowej, zaanektowała Krym i następnie – deklarując podobne motywy swojego zaangażowania – rozpoczęła, m.in. za pośrednictwem prorosyjskich separatystów z obwodów donieckiego i ługańskiego, wojnę hybrydową we wschodniej Ukrainie⁸⁴. Działania Moskwy faktycznie jednak odzwierciedlały zaostrzającą się rywalizację z Zachodem o wpływy na Ukrainie. Polska dyplomacja, pomimo odwoływania się do szczególnych relacji dwustronnych z Kijowem oraz akcentowania swojego wkładu w unijną *Ostpolitik*, nie odegrała znaczącej roli w działaniach na rzecz zakończenia konfliktu, jako że nie była pożądanym (przez UE, Ukrainę i Rosję) uczestnikiem dalszych rozmów⁸⁵. Z perspektywy czasu

artykuly/445035,sikorski-wrocl-z-ukrainy-nie-ma-powodu-do-uzycia-sily.html [dostęp: 29.07.2021].

- 82 A. Bieńczyk-Missala, *Polska polityka zagraniczna – z Unią Europejską na Majdan...*, s. 303–305.
- 83 M. Stolarczyk, *Dylematy bezpieczeństwa Polski w kontekście kryzysu i konfliktu ukraińskiego w latach 2013–2014*, [w:] *Dylematy polityki bezpieczeństwa Polski na początku drugiej dekady XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej, Katowice 2014, s. 46–47; N. Adamczyk, *Rola Polski w próbach rozwiązania kryzysu ukraińskiego – od formatu weimarskiego do formatu normandzkiego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2015, nr 2, s. 158–160.
- 84 P. Bajor, „Operacja” Krym – aneksja półwyspu i jej konsekwencje, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2014, nr 12, s. 39–51; M. Lakomy, *Przebieg i uwarunkowania konfliktu na wschodzie Ukrainy*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej, Katowice 2015, s. 14–43; J. Hajduk, T. Stępniewski, *Russia’s Hybrid War with Ukraine: Determinants, Instruments, Accomplishments and Challenges*, „Studia Europejskie” 2016, nr 2, s. 43–48; A. Rącz, *Russia’s Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy’s Ability to Resist*, „FIIA Report” 2017, no. 43, s. 57–70; I. Oldberg, *The Long War in Donbas: Causes and Consequences*, „The Swedish Institute of International Affairs Report” 2020, no. 1, s. 4–20.
- 85 P. Buras, *Czy Niemcy odsunęły Polskę od mediacji w kryzysie na Ukrainie?*, 12.09.2014, Ecfre.eu, https://ecfr.eu/warsaw/article/czy_niemcy_odsunely_polske_od_mediacji_w_kryzysie_na_ukrainie/ [dostęp: 29.07.2021]; A. Bieńczyk-Missala, *Polityka zagraniczna Polski – napływają czarne chmury*, „Rocznik Strategiczny” 2014/2015, s. 302–305; N. Adamczyk, *Rola Polski w próbach rozwiązania kryzysu ukraińskiego – od formatu weimarskiego do formatu normandzkiego...*, s. 164–169; E. Kirwieli, „Polska musi być ambasadorem Ukrainy!”. *Polskie stanowisko wobec*

podobnie należy ocenić działania Unii Europejskiej, realizowane za pośrednictwem tzw. formatu normandzkiego, w ramach którego negocjacje prowadzili przedstawiciele Niemiec i Francji z jednej strony, oraz Ukrainy i Rosji z drugiej. Doprowadzono co prawda do zawarcia rozejmu (porozumienia mińskiego), jednak nie był on przestrzegany. Międzynarodowe sankcje, nałożone przez Stany Zjednoczone i Unię Europejską na Moskwę, również nie przyniosły skutku⁸⁶. Militarne zaangażowanie w konflikt nie było nawet dyskutowane. Jan Piekło (polski ambasador na Ukrainie w latach 2016–2019) stwierdzał: „Wygląda na to, że po Rewolucji na Majdanie i śmierci wielu ludzi, którzy walczyli o «europejskie wartości na Ukrainie», UE i wspólnota transatlantycka zostawiła swoich partnerów samym sobie, bez żadnego konstruktywnego wsparcia. W swojej walce z rebelią wspieraną i finansowaną przez Rosję, Ukraina nie może nawet liczyć na zachodnią broń, o którą prosiła”⁸⁷.

Konflikt, jako że bezpośrednio i pośrednio⁸⁸ zagroził 4 mln osób zamieszkujących wschodnie regiony Ukrainy, najpierw doprowadził do kryzysu humanitarnego⁸⁹, a następnie – do katastrofy humanitarnej na tym obszarze⁹⁰. Po nieco ponad roku trwania konfliktu, zgodnie z danymi UN OCHA, udokumentowano śmierć ponad 6,4 tys. osób, a rany odniosło blisko 16 tys. osób,

konfliktu rosyjsko-ukraińskiego 2013/2014, „Wschód Europy” 2015, nr 2, s. 219–225; S. Olszyk, *Kontekst geopolityczny kryzysu na Ukrainie (2013–2014) i zaangażowanie władz polskich w jego rozwiązanie*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2016, nr 3, s. 279–286; M. Lakomy, *Polish-Ukrainian Relations, Euromaidan and the Donbass Conflict. The Challenges for Warsaw*, “Central European Journal of International and Security Studies” 2017, no. 2, s. 91–93.

86 *Sanctions and Russia*, red. J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secrieru, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 21–37; T. Stępniewski, *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie” 2016, nr 3, s. 47–54; B. Koszel, *The European Union and the conflict in Ukraine (2014–2018)*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2020, nr 1, s. 84–85; C. Welt, K. Archick, R.M. Nelson, D.E. Rennack, *U.S. Sanctions on Russia*, “CRS Report” 2020, no. R45415, s. 7–35.

87 J. Piekło, *Nieodwzajemnione ukraińskie uczucie do Europy*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1, s. 163.

88 *Humanitarian Conditions Will Continue to Deteriorate if Crisis in Eastern Ukraine Persists, Senior Official Tells Security Council, Meetings Coverage*, 05.08.2014, Un.org, www.un.org/press/en/2014/sc11508.doc.htm [dostęp: 29.07.2021].

89 Zob. np. A. Luhn, *Ukraine’s humanitarian crisis worsens as tens of thousands flee combat in east*, 12.06.2014, TheGuardian.com, www.theguardian.com/world/2014/jun/12/ukraine-humanitarian-crisis-tens-of-thousands-flee [dostęp: 29.07.2021].

90 *OBWE: Katastrofa humanitarna na wschodzie Ukrainy*, 03.04.2015, Rp.pl, www.rp.pl/artykul/1191215.html [dostęp: 29.07.2021].

choć prawdopodobnie liczby te były wyższe (ich weryfikacja nie była możliwa ze względu na utrudniony dostęp do obszaru kontrolowanego przez prorosyjskich separatystów). Ograniczona została możliwość wjazdu i wyjazdu ze strefy konfliktu, falę uchodźstwa wewnętrznego ze wschodniej Ukrainy oszacowano na 1,31 mln osób, ponad 1,3 mln osób wymagało pomocy żywnościowej, ponad 1,5 mln osób wymagało opieki zdrowotnej, blisko 600 tys. osób potrzebowało schronienia, upadło rolnictwo, a we wschodniej Ukrainie stale łamane były prawa człowieka, m.in. ze względu na ostrzały, egzekucje, nielegalne aresztowania, tortury, znęcanie się, handel ludźmi, brak praw gospodarczych i społecznych na obszarach konfliktowych oraz łamanie praw mniejszości, dzieci, osób niepełnosprawnych i starszych⁹¹. Wojna wywołała konieczność objęcia tego terenu pomocą humanitarną, której świadczenie było utrudnione ze względu na warunki panujące na obszarze walk. Niemniej to właśnie ukraińska ludność cywilna⁹² stała się ich główną ofiarą.

Do dostarczania zwiększonej pomocy humanitarnej przystąpiła również Polska, m.in. przez dofinansowanie tego typu działań organizacji pozarządowych na Ukrainie (zwłaszcza Caritasu, Polskiego Centrum Pomocy Międzynarodowej, Polskiego Czerwonego Krzyża), które włączyły się w niesienie pomocy również ze środków własnych (szczególnie Polska Akcja Humanitarna). Ponadto jeszcze w grudniu 2014 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych zorganizowało pierwszy transport humanitarny⁹³, a kolejne realizowane były w 2015 roku⁹⁴. W 2015 roku polski rząd ewakuował z Donbasu ok. 200 Pola-

91 *Global Emergency Overview. Assessment Capacities Project, June 2015*, Reliefweb.int, www.reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/geo_58.pdf, s. 108–110 [dostęp: 29.07.2021].

92 J. Dobrowolska-Polak, *Cywilna ofiary konfliktów zbrojnych*, [w:] *Solidarność humanitarna*, red. J. Dobrowolska-Polak, Instytut Zachodni, Poznań 2012, s. 13–22.

93 *Pomoc humanitarna dla uchodźców z Ukrainy wschodniej*, 17.12.2014, Msz.gov.pl, www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/pomoc_humanitarna_dla_uchodzcow_z_ukrainy_wschodniej [dostęp: 29.07.2021].

94 *Kolejny polski transport z pomocą humanitarną dla Ukrainy*, 18.02.2015, Msz.gov.pl, www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polska_pomoc/kolejny_polski_transport_z_pomoca_humanitarna_dla_ukrainy [dostęp: 29.07.2021]; *Trzeci transport z pomocą humanitarną dla Ukrainy*, 15.06.2015, Msz.gov.pl, www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/trzeci_transport_pomocy_rzeczowej_dla_osob_poszkodowanych_w_wyniku_dzialan_zbrojnych_na_wschodzie_ukrainy_wyruszył_z_warszawy__ [dostęp: 29.07.2021].

ków (osoby polskiego pochodzenia, posiadające Kartę Polaka lub spełniające kryteria jej otrzymania)⁹⁵.

Równocześnie jednak ważne było dalsze wsparcie procesów demokratyzacyjnych i transformacyjnych kontynuowanych w pozostałej części Ukrainy przez nowo powołany rząd Arsenija Jaceniuka oraz prezydenta Petra Poroszenkę. Z jednej strony działania te miały oznaczać poparcie dla prozachodniego kursu nowych władz, w tym wdrażania postanowień umowy stowarzyszeniowej z UE, którą finalnie podpisano w czerwcu 2014 roku, a która weszła w życie we wrześniu 2017 roku, ustanawiając też pogłębioną i kompleksową strefę wolnego handlu⁹⁶, z drugiej – niezbędnych reform gospodarczych. W połowie drugiej dekady XXI wieku brakowało bowiem „zdecydowanych reform systemowych, w tym antykorupcyjnych, które zahamowałyby defraudację środków państwowych, a zarazem ułatwiły prowadzenie działalności gospodarczej. Na przeszkodzie reformom stoją głównie brak determinacji ich przeprowadzenia, tradycyjna na Ukrainie opieszałość biurokracji, a także coraz liczniejsze nieporozumienia między partiami tworzącymi koalicję parlamentarną”⁹⁷. Kluczowe stało się wobec tego m.in. wykorzystywanie dotychczasowych doświadczeń we współpracy pomiędzy polskimi i ukraińskimi samorządami. Ta współpraca miała stać się

95 Początkowo ewakuacja miała odbyć się jeszcze w grudniu 2014 roku. Jednak dziennik „Polska The Times” informował, iż premier Ewa Kopacz zdecydowała o przesunięciu tego terminu pod wpływem opinii Teresy Piotrowskiej, minister spraw wewnętrznych, która twierdziła, że „jeśli teraz rząd ewakuuje kilkadziesiąt osób z Donbasu to za chwilę będzie musiał ewakuować kilka tysięcy polskich obywateli z całej Ukrainy i z innych krajów, gdzie toczą się wojny”. Ministerstwo Spraw Zagranicznych te informacje zdementowało, opóźnienie w ewakuacji argumentując trudnymi warunkami pogodowymi. Niemniej sytuacja wzbudziła niepokój w środowisku Towarzystwa Kultury Polskiej Donbasu, a także oburzenie m.in. Fundacji Wolność i Demokracja, wspierającej polskich obywateli na Ukrainie. Zob.: T. Skłodowski, *Ewakuacja Polaków z Ukrainy opóźniona. Na razie nie jest znana data ich przyjazdu do kraju*, 28.12.2014, Polskatimes.pl, www.polskatimes.pl/arttykul/3697240,ewakuacja-polakow-z-ukrainy-opozniona-na-razie-nie-jest-znana-data-ich-przyjazdu-do-kraju,id.t.html [dostęp: 29.07.2021]; *Polacy ewakuowani z Donbasu już w Polsce*, 13.01.2015, Rp.pl, www.rp.pl/arttykul/1170993.html [dostęp: 29.07.2021].

96 *Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part*, OJ EU, L 161, 29.05.2014.

97 T. Iwański, *Okret na mieliznie. Pogłębiające się problemy ukraińskiej gospodarki*, 16.06.2015, Osw.waw.pl, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-06-16/okret-na-mieliznie-poglebiajace-sie-problemy-ukrainskiej [dostęp: 29.07.2021].

przyczynkiem do budowania samorządności na Ukrainie, wzmocnienia demokracji lokalnej i kreowania społeczeństwa obywatelskiego⁹⁸.

Priorytetowy status Ukrainy we współpracy rozwojowej został zatem utrzymany przez kolejny z wieloletnich programów. Działania w latach 2016–2020 miały skoncentrować się w obszarach dobrego rządzenia, kapitału ludzkiego oraz przedsiębiorczości i sektora prywatnego. Inicjatywy podejmowane w ramach pierwszego z nich miały na celu kontynuację budowy ukraińskiego potencjału administracyjnego (m.in. poprzez podnoszenie kompetencji urzędników i przeciwdziałanie korupcji), rozwijanie organizacji społeczeństwa obywatelskiego i zwiększanie dostępu do rzetelnych i obiektywnych informacji, a także stabilizację rozwoju ukraińskiej gospodarki wolnorynkowej. Za niezbędne uznano wspieranie Ukrainy we wdrażaniu reform zainicjowanych umową stowarzyszeniową z UE, również w myśl *Strategii zrównoważonego wzrostu Ukrainy do 2020 roku*⁹⁹. W marcu 2015 roku w tym celu powołano pełnomocnika rządu ds. wspierania reform w tym państwie¹⁰⁰. Przedsięwzięcia realizowane w drugiej dziedzinie miały doprowadzić do zwiększenia jakości usług społecznych oraz integracji i aktywizacji osób, które w wyniku prowadzonych od 2014 roku działań zbrojnych zostały wewnętrznie przesiedlone, z kolei w trzeciej miały stanowić wkład we wzmocnienie sektora prywatnego, poprzez rozwijanie lokalnej przedsiębiorczości, wdrażanie nowoczesnych technologii i zwiększanie dostępu do kształcenia i szkolenia zawodowego wysokiej jakości¹⁰¹.

Co do zasady realizowane od 2016 roku projekty pomocowe były podobne do tych, które wdrażano już wcześniej. Fundacja Solidarności Międzynarodowej organizowała wizyty studyjne i szkolenia dla ukraińskich urzędników, samorządowców, specjalistów i dziennikarzy czy wspierała niezależne media lokalne, finansowała również w ramach regrantingu działania innych organizacji

98 A. Skorupska, *Wsparcie samorządowe dla Ukrainy*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 27 (1139), s. 1–2.

99 *The Strategy for Sustainable Development „Ukraine 2020”*, Kyiv 2015.

100 Wśród zadań pełnomocnika (sekretarza lub podsekretarza stanu w Ministerstwie Finansów) wymieniono m.in. inicjowanie, koordynowanie i monitorowanie działalności administracji rządowej w zakresie wspierania ukraińskich reform, proponowanie rozwiązań rozwijających ukraińską gospodarkę czy współpracę z Unią Europejską i innymi organizacjami międzynarodowymi. Pierwszym pełnomocnikiem został Artur Radziwiłł. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 marca 2015 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw Wspierania Reform na Ukrainie*, Dz. U. 2015 poz. 436.

101 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 16–19.

pozarządowych. Wiele innych podmiotów, w tym NGOs, jednostki samorządu terytorialnego czy instytucje badawcze, realizowało w ramach dotacji z Ministerstwa Spraw Zagranicznych projekty dotyczące wsparcia integracji przesiedleńców, poprawy jakości opieki zdrowotnej, w tym paliatywnej, zwiększenia dostępu do infrastruktury i usług społecznych, promowania przedsiębiorczości, rozwoju ukraińskiego zarządzania kryzysowego i ratownictwa oraz poprawy funkcjonowania wspólnot lokalnych, m.in. przez szkolenia kadr urzędniczych. Kolejne inicjatywy podejmowały również organy administracji rządowej, szczególnie resorty spraw zagranicznych, spraw wewnętrznych i administracji, finansów, zdrowia, rozwoju, edukacji narodowej, nauki i szkolnictwa wyższego, kultury i dziedzictwa narodowego, obrony narodowej, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Kancelaria Sejmu, a także m.in. Komenda Główna Policji i Komenda Główna Straży Granicznej, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Główny Urząd Statystyczny czy centra doradztwa rolniczego, które w dalszym ciągu różnymi metodami (poprzez staże, szkolenia, aktywność ekspercką) przekazywały polskie doświadczenia transformacyjne oraz wspierały administrację ukraińską we wdrażaniu reform. Równocześnie Ambasada RP w Kijowie szkoliła ukraińskich urzędników z pozyskiwania zewnętrznego finansowania dla planowanych działań, opracowywania projektów i ich wdrażania, modernizowała infrastrukturę edukacyjną, zwiększała dostęp do opieki zdrowotnej, działała na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób przesiedlonych wewnątrz, rozwijała ratownictwo górskie, propagowała energooszczędne rozwiązania w budownictwie, a także promowała turystykę ekologiczną. Część działań w 2020 roku skoncentrowana była na zapobieganiu rozprzestrzeniania się pandemii COVID-19. Ponadto nadal prowadzono takie przedsięwzięcia, jak Akademia Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego czy programy stypendialne, których głównymi beneficjentami byli studenci i badacze ukraińscy¹⁰². Kontynuowano również dostarczanie pomocy humanitarnej, choć – ze względu na skalę problemów – docierała ona do

102 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016*, Warszawa 2017, s. 69–73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018, s. 56–60; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018*, Warszawa 2019, s. 95–99; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019*, Warszawa 2020, s. 115–120; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Ukraina. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-uk> [dostęp: 29.07.2021].

Ukrainy głównie kanałami wielostronnymi. Łączna pomoc przetransferowana w latach 2016–2020 miała wartość aż 325,06 mln USD¹⁰³.

Warto również wykazać ekonomiczny wymiar realizowanej na rzecz Ukrainy pomocy rozwojowej, której celem powinno być budowanie obustronnie korzystnej współpracy gospodarczej. Dynamicznie rozwijająca się wymiana handlowa (tabela 6) została wobec tego wsparta również kredytem w ramach pomocy wiązanej. Stosowną umowę zawarto we wrześniu 2015 roku. Kwota kredytu sięgnęła 100 mln EUR i miała pokryć koszty modernizacji infrastruktury drogowej granic i budowy nowych przejść na granicy polsko-ukraińskiej, choć nie wykluczono również sfinansowania innych działań. Poziom wiązania określono na 100%, czyli wszystkie towary, roboty i usługi miały zostać dostarczone z Polski¹⁰⁴. Transze kredytu, kwalifikowane jako ODA, stanowiły istotną część przetransferowanej od 2016 roku Ukrainie pomocy.

Uwzględniając m.in. kluczową pozycję Ukrainy pośród kierunków polityki zagranicznej Polski i w polskiej współpracy rozwojowej; specjalizację polskiej pomocy, skupiającą się na procesach demokratyzacji, propagowaniu przestrzegania praw człowieka i wdrażaniu transformacji systemowej, opartych na własnych doświadczeniach; główne motywy świadczenia pomocy (strategiczna stabilizacja otoczenia, wpływająca na bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe, intensyfikacja relacji gospodarczych); skalę wyzwań humanitarnych wygenerowanych przez konflikt we wschodniej Ukrainie; trudności w przeprowadzaniu reform wewnętrznych w Ukrainie, założyć można, że Polska – poprzez świadczone przez siebie wsparcie – mogłaby wnieść wkład w proces rozwoju Ukrainy. Sprzyjającym temu czynnikiem jest fakt, iż wybrany w 2019 roku na prezydenta Ukrainy Wołodymyr Zełenski, co do zasady, utrzymuje państwo na euroatlantyckim kursie¹⁰⁵. Dotychczasowy wkład Polski w rozwiązywanie problemów Ukrainy jest jednak marginalny. Wynika to przede wszystkim z wciąż niewielkich nakładów finansowych przeznaczanych na polską współpracę rozwojową, a także ograniczeń dostępności innych instrumentów polityki

103 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

104 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Warszawie dnia 9 września 2015 r.*, M.P. 2016 poz. 716.

105 T. Stępniewski, *Determinanty wewnętrzne polityki zagranicznej Ukrainy pod rządami Wołodymyra Zełenskiego*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, nr 17, s. 127–137; M. Zaniewicz, *Polityka zagraniczna Ukrainy w pierwszym roku prezydentury Wołodymyra Zełenskiego*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 130 (2062), s. 1–2.

Tabela 6: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Ukrainą w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	966,68	1 144,39	1 523,45	2,023,39	2 588,21	3 967,79	5 511,24	6 436,72	3 433,19	3 917,35
Import	440,33	481,61	734,22	1 038,46	1 020,98	1 319,44	1 693,54	2 351,73	1 153,10	1 816,96
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	4 688,05	5 279,56	5 713,14	4 210,13	3 303,59	3 834,12	4 784,48	5 271,78	5 291,72	5 659,49
Import	2 790,50	2 548,95	2 218,46	2 287,69	1 698,98	2 021,248	2 394,18	3 033,06	2 900,61	2 937,86

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

zagranicznej Polski wobec Ukrainy. W kontekście strategicznego partnerstwa i polskiej polityki wschodniej stan ten opisał Roman Kuźniar: „środki, którymi dysponowała [Polska], zważywszy także na tradycyjnie niską zdolność do przetwarzania hasła «strategiczny» w «strategiczne» instrumentarium, były o wiele za skąpe, jak na wielkość wyzwania. Ukraina jest krajem znacznie większym od Polski, a zupełnie odmienne cele wobec Ukrainy starała się gorliwie realizować mocarstwowa Rosja. Niedostatek mocy musiał być nadrabiany inicjatywą”¹⁰⁶. Następnym problemem jest to, iż polska pomoc rozwojowa nie wykorzystuje systemowego podejścia do beneficjentów pomocy, co widoczne jest szczególnie na przykładzie Ukrainy. Zwiększenie skuteczności polskiej współpracy rozwojowej wymaga bowiem opracowania krajowych programów pomocy rozwojowej dla wszystkich państw partnerskich, stanowiących dopełnienie wieloletniego programu współpracy¹⁰⁷. Jak już wspomniano, pomimo zapowiedzi plan względem Ukrainy nie został przygotowany, mimo że umożliwiłby usystematyzowanie wsparcia, poinformowanie kraju partnerskiego i pozostałych donatorów o zaplanowanych działaniach, zminimalizowałby ryzyko powielania projektów, ułatwił koordynację pomocy międzynarodowej i wpłynął na poziom poinformowania społeczeństwa o polityce rozwojowej¹⁰⁸. Niezbędne jest zatem jak najszybsze rozpoczęcie prac w tym kierunku. Ponadto, mimo trendu, wedle którego „pomoc rozwojowa powinna być podporządkowana obiektywnym kryteriom «rozwojowym»”, a „struktura celów pomocy rozwojowej zaczęła dryfować w kierunku «etyki współczucia», pozostawiając geopolitykę nieco w cieniu”¹⁰⁹, współpraca na rzecz rozwoju realizowana przez Polskę szczególnie na kierunku ukraińskim tym tendencjom się opiera. Konsekwentnie realizuje interesy polityczne, bazujące na ogólnym przekonaniu, że transformacja systemowa, demokratyzacja i prawa człowieka na Ukrainie zapewnią temu państwu stabilizację i utorują drogę do integracji euroatlantyckiej, co wpłynie na stabilność regionu i w konsekwencji zwiększy bezpieczeństwo Polski. Pomimo że OECD zwracała uwagę na to, iż także w odniesieniu do Ukrainy konieczne

106 R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej...*, s. 254.

107 K. Kochanowicz, *Krajowe programy pomocy rozwojowej: narzędzia zwiększania skuteczności polskiej współpracy rozwojowej*, *Minorityrights.org*, www.minorityrights.org/download.php?id=1097 [dostęp: 29.07.2021].

108 P. Kugiel, *Krajowe strategie pomocy w polskiej współpracy rozwojowej*, „Biuletyn PISM” 2012, nr 76 (941), s. 1–2.

109 D. Kopiński, *Pomoc rozwojowa. Teoria i polityka*, Difin, Warszawa 2011, s. 26.

jest zintensyfikowanie działań na rzecz redukcji ubóstwa¹¹⁰, wspomniane przekonanie uległo wzmocnieniu w drugiej dekadzie XXI wieku, z uwagi na implikacje konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, który trwa od 2014 roku, oraz skuteczność w osiągnięciu swoich celów przez Moskwę, tj. destabilizowania Ukrainy i tym samym uniemożliwienia jej integracji z UE i NATO.

4.1.2. Białoruś

Polska jest największym rządowym donatorem pomocy dla Białorusi. Białoruś jest zaś drugim największym po Ukrainie odbiorcą polskich funduszy pomocowych, a jednocześnie najważniejszym przykładem kierowania ODA niemal bezpośrednio do społeczeństwa państwa rozwijającego się. Wynika to z trudnych relacji łączących przywódców i rządy obydwu krajów, pomimo istnienia czynników, które pozwalałyby na dynamizowanie współpracy (np. wspólne dziedzictwo historyczno-kulturowe czy brak w przeszłości poważniejszych konfliktów pomiędzy państwami)¹¹¹. Kluczową barierę stanowią rozbieżne wizje własnej aktywności na arenie międzynarodowej, objawiające się przynależnością Polski do euroatlantyckich struktur integracyjnych (z jednej strony) oraz bliskością pomiędzy Mińskiem i Moskwą (z drugiej). W tym kontekście Białoruś traktowana jest przez Polskę – podobnie jak Ukraina – jako bufor przed Rosją, dla Białorusi z kolei Polska stanowi bufor Zachodu¹¹².

Stosunki dyplomatyczne pomiędzy Polską a Białorusią zostały oficjalnie nawiązane w 1992 roku, jednak pierwsze próby zbliżenia datować trzeba już na 1990 rok. Umacnianie suwerenności Białorusi, podobnie jak Ukrainy, było przez Polskę rozpatrywane od początku lat 90. XX wieku jako kluczowe z uwagi na oddalanie zagrożenia, zdaniem polskich elit politycznych, płynącego z Rosji¹¹³.

110 DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010*, <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/45362587.pdf>, s. 9 [dostęp: 29.07.2021].

111 R. Czachor, *Stosunki polsko-białoruskie*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011*, red. M. Wolański, Wydawnictwo Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki, Polkowice 2013, s. 263.

112 M. Habowski, „Białoruska kresowość” w polskiej polityce wschodniej – między realizmem a złudzeniami, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemości...*, s. 130–140.

113 M. Stolarczyk, *Stosunki polsko-białoruskie w okresie pozimnowojennym*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych: polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji*, red. B. Łomiński, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1998, s. 261;

Ryszard Zięba polsko-białoruskie relacje dwustronne podzielił na następujące etapy: lata 1990–1994, kiedy to budowano traktatowe podstawy dla dobrosąsiedzkiej współpracy; lata 1994–2008, gdy kontakty stopniowo ochładzały się; lata 2008–2010, kiedy – m.in. w ramach zainicjowania programu Partnerstwa Wschodniego – podjęto starania na rzecz normalizacji tych relacji oraz okres od 2010 roku, którego cechą charakterystyczną stały się kolejne antagonizmy¹¹⁴. Fundamentem działań bilateralnych jest *Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy* z 1992 roku, w którym strony zadeklarowały, że kierują się „zasadami suwerennej równości, niestosowania siły lub groźby jej użycia, nienaruszalności granic, integralności terytorialnej, pokojowego rozstrzygnięcia sporów, nieingerencji w sprawy wewnętrzne, poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód oraz prawa narodów do samostanowienia”¹¹⁵. Zasady te – dotyczące praw człowieka i obywatela – nie są jednak na Białorusi przestrzegane, jako że urzędujący od 1994 roku Alaksandr Łukaszenka stopniowo dążył do konsolidacji władzy we własnych rękach, do czego środkiem było zwiększanie opresyjności białoruskiego systemu polityczno-gospodarczo-społecznego. Krytyka międzynarodowa odbierana jest zaś przez niego – ostatniego dyktatora w Europie¹¹⁶ – jako ingerencja w sprawy wewnętrzne państwa¹¹⁷. W ten sposób traktowane są również działania pomocowe, skoncentrowane na budowaniu na Białorusi społeczeństwa

K. Fedorowicz, *Perspektywy rozwoju stosunków polsko-białoruskich w zmieniającej się rzeczywistości geopolitycznej*, [w:] *Polska i Białoruś we współczesnej Europie*, red. J. Tymanowski, A. Daniluk, J. Bryll, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 56.

114 R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej...*, s. 237.

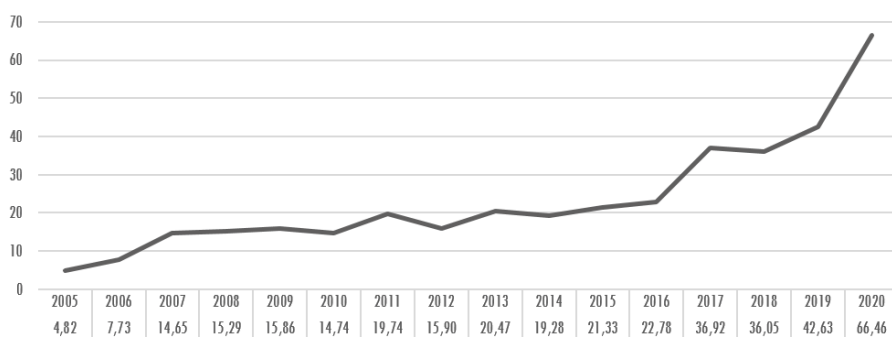
115 *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Warszawie dnia 23 czerwca 1992 r.*, Dz. U. 1993 nr 118 poz. 527.

116 Condoleezza Rice, sekretarz stanu USA, Białoruś nazwała „ostatnią prawdziwą dyktaturą w Europie Środkowej”. *Rice: Belarus is 'last dictatorship' in central Europe*, 21.04.2005, Euractiv.com, <https://www.euractiv.com/section/med-south/news/rice-belarus-is-last-dictatorship-in-central-europe/> [dostęp: 29.07.2021]; O. Wasiuta, *Prezydent Białorusi A. Łukaszenka – „ostatni dyktator Europy”?*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*” 2016, nr 6, s. 160–175.

117 Zob. szerzej np.: A. Sannikov, *The Accidental Dictatorship of Alexander Lukashenko*, „*SAIS Review of International Affairs*” 2005, vol. 25, no. 1, s. 75–88; A. Liabedzka, *Europe's Last Dictatorship*, „*European View*” 2008, vol. 7, issue 1, s. 81–89; B. Bennet, *The Last Dictatorship in Europe: Belarus under Lukashenko*, Oxford University Press, London 2011; K. Bassuener, *Belarus: Europe's Last Dictatorship*, [w:] J. Kinsman, K. Bassuener, *A Diplomat's Handbook for Democracy Development Support. Third Edition*, Centre for International Governance Innovation, Waterloo 2013, s. 331–351; A. Shraibman, *The House that Lukashenko Built. The Foundation, Evolution, and Future of the Belarusian Regime*, „*Carnegie Moscow Center*” 2018, s. 1–29.

obywatelskiego. Warto jednak podkreślić, iż dialog polityczny z Białorusią, w ramach którego podejmowane były próby wywierania presji demokratyzacyjnej, był przez Polskę utrzymywany, nawet gdy inne państwa obejmowały Mińsk restrykcjami (w ramach tzw. krytycznego dialogu)¹¹⁸. Równolegle zatem do krytyki stosowanych represji politycznych i łamania praw człowieka, a także niezależnie od białoruskich zarzutów dotyczących m.in. prowadzenia przez polskich księży misji repolonizacyjnej i ewangelicznej na Białorusi¹¹⁹, zawierano porozumienia, mające na celu uregulowanie ram pragmatycznej współpracy¹²⁰.

Wykres 9: ODA bilateralna dla Białorusi w latach 2005–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Państwo to stało się odbiorcą polskiej ODA dopiero w 2005 roku, zyskując wówczas status priorytetowego partnera współpracy rozwojowej. Niemniej już

118 Zob. np.: A. Bieńczyk-Missala, *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej po 1989 roku...*, s. 192–202; K. Fedorowicz, *Polityka Polski wobec Białorusi*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja...*, s. 243–245; Council Common Position 2004/661/CFSP of 24 September 2004 concerning restrictive measures against certain officials of Belarus, OJ EU, L 301, 28.09.2004.

119 M. Stolarczyk, *Stosunki polsko-białoruskie w okresie pozimnowojennym*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych: polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji...*, s. 262–266; R. Czachor, *Miejsce Republiki Białoruś w polskiej polityce wschodniej. Bilans dwudziestolecia*, „Wrocławski Przegląd Międzynarodowy” 2011, nr 2, s. 138; R. Czachor, *Stosunki polsko-białoruskie*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011...*, s. 264–277.

120 Zawarte umowy dwustronne dotyczą m.in. współpracy gospodarczej, kooperacji w dziedzinie kultury, nauki i oświaty, edukacji, ochrony środowiska, zwalczania przestępczości czy zapobiegania katastrofom i klęskom żywiołowym.

wcześniej podejmowane były pojedyncze działania, uznawane przez Polskę za pomoc transformacyjną, lecz niekwalifikowane jako ODA przez OECD. Nieliczne projekty w ramach pomocy technicznej, obejmujące m.in. organizację wykładów eksperckich, realizowała zwłaszcza Fundacja Solidarności Międzynarodowej (wtedy Fundacja „Wiedzieć Jak”)¹²¹.

W 2005 roku w odniesieniu do Białorusi postanowiono skoncentrować działalność na takich obszarach, jak budowanie instytucji społeczeństwa obywatelskiego, poprawianie kondycji zdrowia publicznego oraz wspieranie aktywności lokalnej¹²². Należy zauważyć, iż również w kolejnych latach kwestie te stanowiły filar polskiej pomocy dla tego państwa. Jak podkreślano: „Dobre stosunki ze społeczeństwem białoruskim oraz rozwój Białorusi mają istotne znaczenie dla Polski, która gotowa jest dzielić się swoimi doświadczeniami transformacji ustrojowej”¹²³. W latach 2006–2011 za nadrzędną uznano bowiem konieczność popierania na terenie Białorusi przemian demokratycznych. Wsparcie to miało się przejawiać przede wszystkim poprzez: informowanie białoruskich elit o mechanizmach ochrony praw człowieka i praw mniejszości narodowych, solidarności społecznej, integracji euroatlantyckiej, funkcjonowania gospodarki rynkowej, szczególnie w kontekście transferu polskich i międzynarodowych doświadczeń, promowanie dobrego rządzenia, rozwijanie samorządności, rozwijanie małej i średniej przedsiębiorczości, podmiotów trzeciego sektora oraz intensyfikację współpracy transgranicznej i wymian młodzieży, poparcie dla podejmowania niezależnych przedsięwzięć o charakterze społecznym, edukacyjnym, informacyjnym czy kulturalnym, promowanie języka białoruskiego i niezależnej kultury białoruskiej oraz modernizację rolnictwa i obszarów wiejskich, a także poprawę sytuacji osób, które należą do grup defaworyzowanych. Istotnymi kierunkami podejmowanych działań były również wsparcie niezależnych mediów, poprzez zwiększenie dostępności do obiektywnych informacji (także w języku białoruskim), finansowanie funkcjonowania stacji telewizyjnej, rozgłośni radiowych, lokalnej prasy i serwisów internetowych, organizację

121 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 6; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 7–8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 21.

122 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 17.

123 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 6.

szkoleń i staży dla dziennikarzy, a także udzielanie pomocy osobom represjonowanym i ich rodzinom¹²⁴.

W realizację działań włączone zostały przede wszystkim organizacje społeczeństwa obywatelskiego (polskie i białoruskie). Niewielką aktywność na rzecz Białorusi wykazywały również polskie jednostki samorządowe, a projekty pomocowe wdrażała też Ambasada RP w Mińsku. Współpraca międzyrządowa prowadzona była zaś w ograniczonym zakresie. W latach 2005–2011 aktywną działalność na rzecz Białorusinów prowadziły takie organizacje, jak Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, koncentrujące się na rozwijaniu na Białorusi wolnego rynku (promowanie drobnej przedsiębiorczości i małej prywatyzacji, rozwijanie infrastruktury okołobiznesowej, pomoc techniczna i ekspercka, rozwijanie usług przewozowych), Centrum Edukacji Obywatelskiej Polska-Białoruś (rozwijanie dziennikarstwa transgranicznego, zwiększanie dostępu do niezależnej informacji przez audycje radiowe) czy Fundacja Centrum Stosunków Międzynarodowych (zwiększanie dostępu do informacji na temat Białorusi wśród społeczeństwa oraz w państwach UE, szkolenie dziennikarzy w ramach Białoruskiej Szkoły Dziennikarstwa). Inicjatywy realizowały też Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne (upowszechnianie nowoczesnej edukacji obywatelskiej, wsparcie niezależnej, regionalnej prasy oraz działalności wydawniczej i kolportażu), Towarzystwo Edukacyjne Wiedza Powszechna (organizacja Wszechnicy Europejskiej, promowanie edukacji proeuropejskiej, wsparcie rozgłośni radiowych, wzmacnianie pozycji kobiet w białoruskim społeczeństwie), Helsińska Fundacja Praw Człowieka (propagowanie edukacji obywatelskiej, rozwijanie edukacji o prawach człowieka, kampania na rzecz włączenia społecznego osób żyjących z HIV/AIDS, wspieranie działania Komitetu Międzynarodowej Kontroli ds. Praw Człowieka na Białorusi), Fundacja Wolność i Demokracja (organizacja centrum informacyjnego „infobel@rus”, działania medialne oraz utworzenie i prowadzenie Centrum Dokumentacji i Pomocy Ofiarom Represji Politycznych

124 Ibidem; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 5–6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 4–5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 4–5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 5–6.

na Białorusi¹²⁵), Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrońskiego (działania przeciw marginalizacji osób niepełnosprawnych), Fundacja Kultury Chrześcijańskiej Znak (opracowanie portalu młodzieżowego susvet.info), Stowarzyszenie Towarzystwo Amicus (rozwijanie dziennikarstwa internetowego). Dofinansowana została także działalność Białoruskiego Stowarzyszenia im. Roberta Schumana (pomoc niezależnemu ruchowi wydawniczemu, podnoszenie kompetencji nauczycieli), Białoruskiego Zrzeszenia Studentów (organizacja wydarzeń kulturalnych) oraz Białoruskiego Towarzystwa Historycznego, które utworzyło i prowadzi bibliotekę internetową kamunikat.org. Warto podkreślić, iż w tym okresie projekty dofinansowane ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych wdrażało kilkadziesiąt polskich i białoruskich organizacji pozarządowych. Były one zgodne z priorytetami wyznaczonymi przez MSZ i oscylowały wokół budowania białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego i demokracji lokalnej, promowania białoruskiej kultury, propagowania przedsiębiorczości (m.in. w sektorze turystyki), aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. W ich ramach organizowane były wizyty studyjne dla lokalnych liderów i młodzieży, pobyty stażowe dla młodych specjalistów (m.in. prawników, dziennikarzy i naukowców), warsztaty pozalekcyjne dla uczniów, tworzono centra aktywności lokalnej, powstawały strony internetowe i publikacje edukacyjno-informacyjne, wsparcie uzyskiwały białoruskie organizacje pozarządowe, a także działano na rzecz profilaktyki, diagnostyki i leczenia gruźlicy, chorób wenerycznych i HIV.

Aktywnością wykazały się również niektóre jednostki samorządu terytorialnego: Urząd Miejski Wrocławia i Urząd Gminy Wisznice wdrożyły programy partnerskie, Miasto Gdańsk promowało polską drogę do demokracji oraz działało na rzecz aktywizacji demokratycznej i ekologicznej białoruskiej młodzieży, Urząd Miasta Stołecznego Warszawy kilkakrotnie zorganizował festiwal sztuki perkusyjnej, Gmina Zawady przekazywała doświadczenia z zakresu wspierania lokalnej przedsiębiorczości, z kolei Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w ramach rozwijania białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego wspierał niezależne media i teatry. Projekty na terenie Białorusi wdrażały także uczelnie wyższe i jednostki badawcze: Uczelnia Łazarskiego badała geopolityczne miejsce Białorusi w Europie i świecie i prowadziła białoruski

125 Program bezpośredniej pomocy dla działaczy politycznych i społecznych, represjonowanych przez białoruskie władze, działający od 2006 roku. Fundacja Wolność i Demokracja, *Pomoc represjonowanym*, Wid.org.pl, <https://wid.org.pl/represjonowani/> [dostęp: 29.07.2021].

program stypendialny, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej wspierała liderów rozwoju lokalnego, Śląski Uniwersytet Medyczny zaangażował się w promowanie profilaktyki chorób płuc, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego szkoliło białoruskich specjalistów oraz koordynowało program stypendialny im. Konstantego Kalinowskiego¹²⁶, Instytut Nafty i Gazu rozwijał badania geologiczne, a Instytut Gruźlicy i Chorób Płuc działał na rzecz podniesienia kompetencji medyków w zakresie chorób układu oddechowego oraz wzrostu jakości opieki zdrowotnej. Ograniczoną działalność prowadziły organy administracji centralnej i podległe jej podmioty. Ministerstwo Spraw Zagranicznych zaprosiło stypendystów programu im. K. Kalinowskiego na Europejski Uniwersytet Humanistyczny oraz nadzorowało szkolenia S.E.N.S.E., resort środowiska zorganizował międzynarodową konferencję i warsztaty z zakresu geologii oraz promował dobre rządzenie w związku z ochroną środowiska naturalnego, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej podejmował próby wzmocnienia kompetencji białoruskiej administracji niezbędnych we współpracy z Unią Europejską, natomiast Komenda Główna Policji wzmacniała kooperację w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej, przeciwdziałania korupcji w służbach oraz zwiększania efektywności organów ścigania. Ponadto Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych wsparła rozwój białoruskich instytucji rynkowych.

W tym okresie polska ambasada w Mińsku prowadziła działania aktywizacyjne (związane z integrowaniem społeczności lokalnych i religijnych czy budowaniem systemu informowania o lokalnych inicjatywach), działania kulturalne (organizowała i współorganizowała koncerty oraz festiwale muzyczne i artystyczne), działania edukacyjne i sportowe (organizowała edukacyjne i sportowe zajęcia pozalekcyjne, budowała i wyposażała boiska sportowe i miejsca do nauki dla dzieci i młodzieży, organizowała dla Białorusinów zajęcia z nauki języków europejskich, promowała przedsiębiorczość i wspierała

126 Program stypendialny ustanowiony w 2006 roku na podstawie listu intencyjnego podpisanego przez premiera Kazimierza Marcinkiewicza, działacza opozycyjnego Alaksandra Mi-linkiewicza, reprezentantów Bloku Zjednoczonych Sił Demokratycznych na Białorusi oraz rektorów Konferencji Rektorów Uniwersytetów Polskich i Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich. Program skierowany jest do młodych Białorusinów, którzy – z uwagi na swoje poglądy polityczne – nie mogą podjąć studiów na Białorusi, od 2016 roku obejmuje również młodych badaczy. Do 2020 roku skorzystały z niego 1762 osoby. Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, *Program im. Konstantego Kalinowskiego*, Studium. uw.edu.pl, <https://studium.uw.edu.pl/program-im-kalinowskiego/> [dostęp: 29.07.2021].

młodych liderów) oraz działania informacyjne (w tym akcje wydawnicze – np. wydanie książki „Budziciele”, druk broszur i ulotek, oraz z zakresu zwiększania świadomości obywateli na tematy takie, jak obrona swoich praw i swobód, odpowiedzialność społeczna, polepszanie kondycji środowiska naturalnego, dostępność usług komunalnych, wybory parlamentarne, represje na Białorusi, szanse na integrację europejską). Udzielała także wsparcia białoruskim organizacjom pozarządowym i ruchom opozycyjnym, w tym osobom represjonowanym (zaangażowała się w obronę aktywistów społecznych, zbudowała sieć koordynatorów zajmujących się monitorowaniem poziomu represji i obroną represjonowanych, wokół portalu Millinkevich.org stworzyła sieć informacyjną, zorganizowała kampanię informacyjną na rzecz uwolnienia białoruskich więźniów politycznych, aktywizowała działania ruchu „Za Svabodu”, doposażała białoruskie NGOs i centra informacyjne w sprzęt komputerowy) oraz niezależnym mediom (rozwijała i finansowała strony internetowe „Szersza Europa”, Charter97.org, Nn.by, zajęła się kolportażem tygodnika „Nasza Niwa”, udzielała wsparcia technicznego niezależnej prasie regionalnej, wyposażyła redakcję tygodnika analitycznego „Białorusini i Rynek” w nowoczesny sprzęt komputerowy oraz działała na rzecz podniesienia jego poziomu merytorycznego i konkurencyjności. Ponadto włączyła się w modernizację pogotowia opiekuńczego, zorganizowała program dożywiania dzieci i osób ubogich, przeprowadziła seminaria dotyczące bezpieczeństwa, sfinansowała staż przedstawicieli Białoruskiej Rady Integracji Europejskiej w polskim Urzędzie Komitetu Integracji Europejskiej oraz promowała możliwości zatrudnienia Białorusinów na rynkach unijnych¹²⁷. Łącznie w latach 2005–2011, zgodnie z danymi OECD, Polska przekazała w ten sposób ODA o wartości 92,83 mln USD¹²⁸.

Warto przypomnieć, że w tzw. międzyczasie (lata 2008–2010) doszło do krótkotrwałej odwilży w stosunkach pomiędzy Brukselą a Mińskiem, która doprowadziła do zniesienia unijnych sankcji na Białoruś oraz objęcia państwa

127 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 17; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 89–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 133–134; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 100–101; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 114; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 84–85.

128 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

programem Partnerstwa Wschodniego w 2009 roku¹²⁹, pomimo ograniczonych możliwości wywierania wpływu przez UE na to państwo¹³⁰. Ociepleniu uległy również relacje polsko-białoruskie¹³¹. Jednak już w 2010 roku, kiedy masowe protesty po ogłoszeniu zwycięstwa Alaksandra Łukaszenki w kolejnych wyborach prezydenckich zostały brutalnie stłumione oraz nasiliły się represje wobec działaczy opozycyjnych i dziennikarzy, restrykcje (obejmujące m.in. zakazy wjazdu na teren UE przez prominentnych białoruskich polityków, zamrożenie aktywów czy embargo na eksport z tego państwa) zostały ponownie nałożone¹³². Alaksandr Łukaszenka w 2011 roku zbojkotował szczyt Partnerstwa Wschodniego i wzmocnił prorosyjski kurs swojej polityki¹³³.

-
- 129 Jedną z przesłanek ocieplenia relacji było poszukiwanie przez Białoruś szans na wyjście z kryzysu gospodarczego. Wielowektorowość białoruskiej polityki zagranicznej w tym okresie była również odpowiedzią na bardziej pragmatyczną politykę Moskwy względem Mińska. P. Świeżak, *Polityczne konsekwencje sytuacji ekonomicznej Białorusi*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 5–6, s. 306–311; G. Dura, *The EU's Limited Response to Belarus' Pseudo New Foreign Policy*, „CEPS Policy Brief” 2008, no 151, s. 1–9; G. Gromadzki, *Belarusian foreign policy – change or continuity?*, „Chaillot Paper” 2009, no. 119, s. 96–104; A. Paterek, *Stan i wyzwania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego na przykładzie Białorusi*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2009, nr 4, s. 273–277; K.-O. Lang, M. Koopmann, *The EU and Belarus – a Relationship with Reservations*, [w:] *Belarus and the EU: From Isolation Towards Cooperation*, eds. H.-G. Wieck, S. Malerius, Centre for European Studies, Vilnius 2011, s. 22–33; E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2011, s. 166–180; W.E. Snapkowski, A. Shota, *Białoruś – Unia Europejska: trudne drogi rozwoju stosunków*, „Politeja” 2012, nr 22, s. 34–47.
- 130 G. Bosse, E. Korosteleva-Polglase, *Changing Belarus? The Limits of EU Governance in Eastern Europe and the Promise of Partnership*, „Cooperation and Conflict” 2009, vol. 44, no. 2, s. 158–160; T. Kubin, *W poszukiwaniu rezultatów... Polityka Unii Europejskiej wobec Białorusi*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2013, nr 10, s. 191–199.
- 131 M. Habowski, *Polityka wschodnia rządu Donalda Tuska*, „Wschodnioznawstwo” 2011, nr 5, s. 106–110; K. Oblodecki, *Wpływ Partnerstwa Wschodniego na stosunki polsko-białoruskie*, „Wschodnioznawstwo” 2010, nr 4, s. 85–87; K. Fedorowicz, *Europa Środkowa w polityce zagranicznej Białorusi*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2020, nr 18, s. 26–27.
- 132 *Council Implementing Regulation (EU) No 271/2011 of March 2011 implementing Article 8a(1) of Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures against President Lukashenko and certain officials of Belarus*, OJ EU, L 76, 22.03.2011; S. Woehrel, *Belarus: Background and U.S. Policy Concerns*, „CRS Report” 2013, no. RL32534, s. 8–9.
- 133 K. Kłyśński, *Mińsk zbojkotował szczyt Partnerstwa Wschodniego*, 05.10.2011, osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-10-05/minsk-zbojkotowal-szczyt-partnerstwa-wschodniego> [dostęp: 29.07.2021].

Tymczasem zmiany, które wprowadzone zostały względem polskiej współpracy rozwojowej od 2012 roku – wejście w życie ustawy, która wskazała na konieczność skoncentrowania działań na państwach objętych Partnerstwem Wschodnim, a także uruchomienie wieloletniego programowania pomocy, co przysłużyć się miało zwiększaniu efektywności podejmowanych inicjatyw, wpłynęły na doprecyzowanie kierunków, w których powinny zmierzać inicjatywy na rzecz Białorusinów. Jako kluczowe wskazano dwie, choć dość obszerne dziedziny: pomoc dla niezależnych mediów, organizacji i społeczeństwa obywatelskiego oraz rozwój współpracy w ramach edukacji i z udziałem młodzieży, a także pomoc dla grup społecznie defaworyzowanych. W ramach pierwszej z tych dziedzin postanowiono zwiększać dostęp Białorusinów do obiektywnej informacji, rozwijać organizacje trzeciego sektora, rozwijać kontakty pomiędzy placówkami edukacyjnymi oraz podnosić kompetencje zawodowe nauczycieli, z kolei w odniesieniu do drugiej za priorytet uznano walkę z rozprzestrzenianiem się HIV/AIDS, podnoszenie jakości opieki nad osobami chorymi, aktywizowanie osób niepełnosprawnych i udzielanie pomocy podmiotom, które są zaangażowane w działania na ich rzecz¹³⁴.

Oznaczało to, co do zasady, kontynuację wcześniej realizowanych przedsięwzięć. Doświadczone już organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego oraz uczelnie wyższe wdrażały projekty wyłaniane w konkursach organizowanych przez MSZ, a w działania włączyła się szerzej także Fundacja Solidarności Międzynarodowej¹³⁵, koordynując konkursy regrantingowe lub prowadząc własne aktywności. Placówka dyplomatyczna w Mińsku finansowała działania z zakresu rozbudowy infrastruktury edukacyjnej (wymiany okien w szkołach, modernizację boisk sportowych) i poszerzenia oferty edukacyjnej (zajęcia językowe), zrealizowała szereg inicjatyw na rzecz osób niepełnosprawnych (utworzenie centrum rehabilitacyjnego w Borowlanach, wdrażanie programów rehabilitacji dzieci z niepełnosprawnościami, integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa młodzieży i młodych dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną, przysposobienie zawodowe uczniów z dysfunkcjami narządów ruchu), zainicjowała działanie regionalnego biura karier, a także utrzymywała i rozwijała funkcjonowanie centrum poszukującego zaginione i wykorzystywane

134 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 15.

135 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Białoruś*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracujemy/bialorus/> [dostęp: 29.07.2021].

dzieci. Ograniczoną aktywnością wykazały się także organy administracji centralnej. Największą liczbę inicjatyw podjęło Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, prowadzące na Białorusi prace dokumentacyjno-inwentaryzacyjne w ramach zachowania dóbr kultury, prace konserwatorskie w zabytkach sakralnych, organizujące warsztaty teatralne i edukacyjne dla twórców oraz specjalistyczne szkolenia dla konserwatorów zabytków. Z inicjatywy tego resortu uruchomiono także Międzynarodową Podyplomową Letnią Szkołę „Akademia Nieświeska”¹³⁶. Ponadto Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej włączył się w modernizację brzeskiej oczyszczalni ścieków, a Komisja Nadzoru Finansowego transferowała wiedzę z zakresu kredytowania i funkcjonowania sektora bankowego. Co więcej, Białoruś objęta została również flagową inicjatywą Akademii Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego, koordynowaną przez Krajową Szkołę Administracji Publicznej, zintensyfikowano działania w ramach szkoleń S.E.N.S.E. oraz istotnie zwiększono finansowanie programu stypendialnego im. Konstantego Kalinowskiego i rozszerzono skierowaną do młodych Białorusinów ofertę stypendiów. Zwiększeniu uległo też wsparcie dwustronne przekazywane kanałami wielostronnymi¹³⁷. Przekazana w latach 2012–2015 ODA sięgnęła 76,98 mln USD¹³⁸.

W drugiej dekadzie XXI wieku dynamicznym zmianom ulegały zwłaszcza relacje na linii UE – Białoruś, na co wpływ miała również aktywność Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej. Jak już wspomniano, w 2011 roku Unia nałożyła na reżim Łukaszenki sankcje, ten zaś odpowiedział bojkotem szczytu Partnerstwa Wschodniego. Wobec rosyjskiej aneksji Krymu oraz interwencji we wschodniej Ukrainie ochłodziły się jednak kontakty przywódców Białorusi i Rosji, a Łukaszenka negocjował „rosyjskość” swojego państwa, wzywając do wzmocnienia białoruskiej tożsamości narodowej. Nasiliły się dwustronne spory

136 W ramach tej inicjatywy organizowane są specjalistyczne szkolenia i kursy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego na terenie państw powstałych po rozpadzie ZSRR. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Międzynarodowa Podyplomowa Letnia Szkoła „Akademia Nieświeska”*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/miedzynarodowa-podyplomowa-letnia-szkola-akademia-nieswieska> [dostęp: 29.07.2021].

137 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 79–80; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 70–71; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 64–65; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 69–70.

138 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

handlowe (pomimo przystąpienia przez Białoruś do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej), odbudowano także zlikwidowane w 1994 roku przejścia graniczne¹³⁹. Mińsk odczuwał już nie tylko skutki międzynarodowych sankcji nałożonych na Białoruś, lecz również na Rosję. Próbą rozegrania tej sytuacji na własną korzyść stały się działania dążące do zakończenia konfliktu rosyjsko-ukraińskiego¹⁴⁰. Zostało to zauważone przez Unię Europejską, która w 2016 roku zdecydowała o zniesieniu części restrykcji wobec Białorusi¹⁴¹.

Kolejny z wieloletnich programów polskiej współpracy rozwojowej (na lata 2016–2020) ponownie wymienił społeczeństwo białoruskie wśród priorytetowych odbiorców pomocy. Tym razem na tym kierunku zidentyfikowano trzy obszary priorytetowe: kapitał ludzki, dobre rządzenie oraz przedsiębiorczość i sektor prywatny. W ramach pierwszego z nich postanowiono skoncentrować się na integracji społecznej osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem, zwiększać dla nich dostępność do usług społecznych i poprawiać działalność ośrodków zajmujących się nimi. W drugim obszarze za kluczowe uznano zwiększanie dostępu społeczeństwa do informacji (obiektywnej, rzetelnej) oraz przyspieszanie rozwoju regionalnego. W trzecim zaś zdecydowano o promowaniu przedsiębiorczości (zwłaszcza w małych miejscowościach i na obszarach wiejskich) oraz zwiększaniu dostępności i jakości kształcenia oraz szkolenia zawodowego¹⁴².

Regranting oraz własne projekty na terytorium Białorusi w tym okresie prowadziła nadal Fundacja Solidarności Międzynarodowej. Helsińska Fundacja Praw Człowieka działała na rzecz włączenia społecznego osób z chorobami zakaźnymi oraz osób z niepełnosprawnościami, Wąbrzeskie Stowarzyszenie

139 S. Kozlovsky, *The Strange Death of Russia's Closest Alliance*, 21.02.2017, Globalvoices.org, <https://globalvoices.org/2017/02/21/the-strange-death-of-russias-closest-alliance/> [dostęp: 29.07.2021]; E. Rumer, B. Belei, *Belarus: with friends like these...*, 2017, Carnegieendowment.org, https://carnegieendowment.org/files/Rumer_Belarus.pdf, s. 5-7 [dostęp: 29.07.2021].

140 R. Nizhinkau, *Playing the enemies: Belarus finds in between EU and Russian sanctions regimes*, "Revista CIDOB d'Afers Internacionals" 2020, no. 125, s. 116–122.

141 Council of the European Union, *Belarus sanctions: EU delists 170 people, 3 companies; prolongs arms embargo*, 25.02.2016, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/25/belarus-sanctions/> [dostęp: 29.07.2021]; Ł. Wojcieszak, *Wśród szans i barier. Aktualne problemy współpracy Unii Europejskiej z Białorusią*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2018, nr 24, s. 155–157.

142 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 12–13.

Pomocy Dzieciom Specjalnej Troski zajęło się – w ramach rehabilitacji i aktywizacji społecznej osób niepełnosprawnych intelektualnie – budową społecznego klastra produktowego, Związek Gmin Wiejskich Województwa Podlaskiego, w ramach aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych intelektualnie, utworzył na terenie Białorusi zakład pracy chronionej oraz zakład szwalniczy. Ponadto Fundacja Instytut Studiów Wschodnich udzielała wsparcia mikro- i małym przedsiębiorcom w mniejszych miejscowościach i we wsiach, Stowarzyszenie Podlaskie Smaki promowało zaś innowacyjne produkty turystyczne. Inicjatywy podjęte przez administrację centralną już w poprzednich latach były kontynuowane w latach 2016–2020: Białoruś pozostała uczestnikiem Akademii Administracji Publicznej PW, a studentom i badaczom białoruskim oferowano zróżnicowane programy stypendialne (w tym program im. K. Kalinowskiego). Relatywnie intensywną współpracę z Mińskiem utrzymywał resort kultury i dziedzictwa narodowego: corocznie powtarzano „Akademię Nieświeską”, organizowano szkolenia związane z zarządzaniem kulturą i ochroną dziedzictwa kulturowego oraz warsztaty w Białoruskiej Państwowej Akademii Sztuki, a także finansowano działania z zakresu ochrony i konserwacji zabytków. Aktywny stał się też Instytut Adama Mickiewicza, który organizował wspólne, polsko-białoruskie, wydarzenia kulturalne. Ponadto Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udzielał pomocy technicznej Brzeskiemu Obwodowemu Przedsiębiorstwu „Zarząd Gospodarki Komunalno-Mieszkaniowej”, a Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości propagowała rozpoczynanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich i w małych miejscowościach. Ambasada RP w Mińsku skoncentrowała się na działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, inicjatywach na rzecz dzieci oraz działaniach związanych z rozwijaniem przedsiębiorczości. Co więcej, istotna część działań (realizowanych zarówno w ramach pomocy humanitarnej, jak i przez organy administracji centralnej czy ambasadę w Mińsku) w 2020 roku koncentrowała się na przeciwdziałaniu rozprzestrzenianiu się pandemii COVID-19¹⁴³. Pomoc udzielona w latach 2016–2020 miała wartość aż 204,84 mln USD¹⁴⁴.

143 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 64–66; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 52–53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 90–92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 107–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Białoruś. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-bel> [dostęp: 29.07.2021].

144 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

Nieco szerzej scharakteryzować należy trzy inicjatywy, realizowane w ramach wsparcia niezależnych mediów – finansowanie działalności Telewizji Bielsat, Białoruskiego Radia Racja oraz Europejskiego Radia dla Białorusi. Przedsięwzięcia te, jak deklaruje Ministerstwo Spraw Zagranicznych, stanowią o „wieloletnim, stałym wsparciu MSZ Polski dla białoruskich środowisk demokratycznych i niezależnych mediów w ramach programu polskiej pomocy”¹⁴⁵. Telewizja Bielsat została uruchomiona w grudniu 2007 roku. Stacja zarejestrowana jest w Polsce i stanowi część struktury organizacyjnej Telewizji Publicznej, tworzącą program dla odbiorców na terenie Białorusi¹⁴⁶. Kanał można śledzić w Internecie, wykorzystując zestawy do odbioru telewizji satelitarnej oraz w niektórych polskich sieciach kablowych. W momencie uruchomienia była jedyną na świecie stacją nadającą w języku białoruskim. Wzoruje się na zimnowojennych projektach, takich jak Radio Wolna Europa czy Głos Ameryki, za cel obierając sobie demokratyzację Białorusi oraz dostarczanie jej mieszkańcom niezależnych i obiektywnych informacji, sprzyjając w ten sposób budowie w tym państwie społeczeństwa obywatelskiego. Od 2007 roku jest finansowana przez polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, choć wśród jej donatorów znajdują się również m.in. Stany Zjednoczone, Kanada, Wielka Brytania, Szwecja, Norwegia i Holandia. Ciesząca się międzynarodowym uznaniem inicjatywa (do jej poparcia wzywał kilkakrotnie Parlament Europejski¹⁴⁷, wyrażał je również m.in. Barack Obama¹⁴⁸), w 2017 roku padła jednak ofiarą wewnątrzpartyjnych potyczek przedstawicieli Prawa i Sprawiedliwości, którzy grozili zawieszeniem dotowania działalności stacji, a nawet jej likwidacją i włączeniem oferty programowej do TVP Polonia. Mimo że ówczesny minister

145 *Odpowiedź na interpelację nr 11677 w sprawie zagrożenia demokratycznych przemian na Białorusi, udzielona przez sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotra Wawrzyka, Warszawa, 20.10.2020, Sejm.gov.pl, sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/Interpelacja?Trasc.xsp?key=BUMJCS* [dostęp: 29.07.2021].

146 *Regulamin organizacyjny przedsiębiorstwa spółki Telewizja Polska Spółka Akcyjna. Załącznik do Uchwały Nr 726/2020 Zarządu Spółki TVP S.A. z dnia 22 października 2020 r., Tvp.pl, <https://s.tvp.pl/repository/attachment/1/a/b/1ab5967dcab611c8025a28923d5cod761606916437806.pdf>, s. 17–18* [dostęp: 29.07.2021].

147 *Zob. np.: Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 20 stycznia 2011 r. w sprawie sytuacji na Białorusi, P7_TA(2011)0022; Zalecenie dla Rady, Komisji i Wiceprzewodniczącego Komisji / Wysokiego Przedstawiciela w sprawie stosunków z Białorusią, P9_TA(2020)0280.*

148 *Belarus Democracy and Human Rights Act of 2011, H.R. 515 (ENR).*

spraw zagranicznych Witold Waszczykowski uznał stację za „nieatrakcyjną”¹⁴⁹, ostatecznie utrzymano finansowanie kanału z polskiego budżetu¹⁵⁰. Zamieszanie to doprowadziło jednak do podważenia polskiego zaangażowania we wspieranie białoruskiej opozycji¹⁵¹.

Od początku funkcjonowania stacja krytykowana jest przez reżim Alaksandra Łukaszenki, który uważa ją za działanie „głupie, bezsensowne i nieprzyjazne”¹⁵². Represje stosowane wobec stacji i jej współpracowników obejmowały m.in. demontaż anten satelitarnych (w 2008 roku), nieprzyznanie białoruskiej wizy szefowej stacji, Agnieszce Romaszewskiej-Guzy, regularne przesłuchania pracowników telewizji, upomnienia, grzywny, rewizje, brutalne zatrzymania i areszty dziennikarzy, pobicia czy konfiskaty sprzętu komputerowego¹⁵³. W 2021 roku Kaciaryna Andrejewa i Daria Czulcowa (dziennikarka i operatorka kamery w Bielsacie) zostały skazane na dwa lata kolonii karnej za relacjonowanie na żywo odbywających się w 2020 roku protestów w Mińsku, brutalnie tłumionych przez białoruską milicję¹⁵⁴. Sejm RP wyraził z tego powodu „głębokie oburzenie” i uznał tę sytuację za „kolejny przykład łamania przez białoruski reżim praw człowieka i obywatela, a przede wszystkim za dowód na kroczący

149 Waszczykowski: *TV Bielsat nieatrakcyjna, więc może zostać zastąpiona przez TVP Polonia. Romaszewska-Guzy: to zaskakująca koncepcja*, 20.12.2016, Wirtualnedia.pl, <https://www.wirtualnedia.pl/artukul/waszczykowski-tv-bielsat-nieatrakcyjna-wiec-moze-zostac-zastapiona-przez-tvp-polonia-romaszewska-guzy-to-zaskakujaca-koncepcja> [dostęp: 29.07.2021]; *MSZ cofa pieniądze dla TV Bielsat. Jacek Kurski: Potrzebuję potwierdzenia, czy państwo chce likwidacji tej stacji*, 22.08.2017, Wirtualnedia.pl, <https://www.wirtualnedia.pl/artukul/msz-cofa-pieniadze-dla-tv-bielsat-jacek-kurski-potrzuje-potwierdzenia-czy-panstwo-chce-likwidacji-tej-stacji> [dostęp: 29.07.2021].

150 *Ministerstwo Finansów ma zapewnić środki dla Telewizji Bielsat. Romaszewska-Guzy: to kwestia najbliższych dni*, 14.11.2017, Wirtualnedia.pl, <https://www.wirtualnedia.pl/artukul/ministerstwo-finansow-ma-zapewnic-srodki-dla-telewizji-bielsat-romaszewska-guzy-to-kwestia-najblizszych-dni> [dostęp: 29.07.2021].

151 K. Pelczyńska-Nałęcz, *Pożegnanie z Giedroyciem*, „Raport Programu Otwarta Europa Fundacji im. Stefana Batorego” 2017, s. 2-3; K. Mrozek, *Reset i kontynuacja. Polityka rządu PiS wobec Białorusi*, „forumIdei” 2018, s. 1-8.

152 *Belsat TV, Naciski białoruskich władz*, Belsat.eu, <https://belsat.eu/pl/about/naciski-bialoruskich-wladz/> [dostęp: 29.07.2021].

153 *Ibidem*.

154 J. Wilczak, *Dziennikarki Bielsatu skazane, Łukaszenka nie słabnie*, 18.02.2021, Polityka.pl, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2105241,1,dziennikarki-bielsatu-skazane-lukaszenka-nie-slabnie.read> [dostęp: 29.07.2021].

zamach na wolność słowa i wolność zgromadzeń¹⁵⁵. Wyrok spotkał się z ostrą krytyką międzynarodową, m.in. ze strony Komisji Europejskiej, Kanady oraz Stanów Zjednoczonych, które wzmocniły sankcje wobec Białorusi¹⁵⁶.

Innymi z dotowanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych (od 2017 roku za pośrednictwem Fundacji Solidarności Międzynarodowej) inicjatyw medialnych są powstałe już w 1999 roku Białoruskie Radio Racja oraz utworzone w 2005 roku Europejskie Radio dla Białorusi. Pierwsze z nich początkowo nadawało z Białegostoku, trafiając zwłaszcza do mieszkającej w Polsce mniejszości białoruskiej oraz Białorusinów zamieszkujących obszary przygraniczne. W 2002 roku, z uwagi na brak funduszy, działalność radia została zawieszona, a wznowiono ją dzięki pozyskaniu finansowania z MSZ w 2006 roku. Od 2009 roku nadaje z Białej Podlaskiej, co pozwoliło na zwiększenie zasięgu stacji¹⁵⁷. Druga z rozgłośni powstała w Warszawie w 2005 roku. Pracują w niej dziennikarze białoruscy, zarówno z Warszawy, jak i mieszkający na Białorusi¹⁵⁸. Obydwie stacje nadają w języku białoruskim i zapewniają Białorusinom dostęp do (zgodnie ze składanymi przez nie deklaracjami) niezależnych, obiektywnych informacji o Białorusi oraz sytuacji międzynarodowej, emitując programy informacyjne, publicystyczne, społeczne, kulturalne czy rozrywkowe. Są dostępne nie tylko na falach radiowych, ale także w Internecie (racyja.com, euroradio.by), choć serwis drugiej ze stacji – ze względu na emisję materiałów dotyczących antyprezydenckich protestów w 2020 roku – został zablokowany przez białoruski rząd¹⁵⁹. Działalność rozgłośni zyskała uznanie wielu państw, dzięki czemu mogą one liczyć na pomoc finansową również ze strony m.in. Stanów Zjednoczonych, Norwegii, Holandii oraz Litwy. Popiera je również Unia Europejska.

155 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 lutego 2021 r. w sprawie skazania na pozbawienie wolności przez sąd Republiki Białorusi dziennikarek Bielsat TV oraz pogarszającej się sytuacji białoruskich mediów i dziennikarzy, M.P. 2021 poz. 233.

156 KE: Skazanie dziennikarek Bielsatu to kontynuacja brutalnych represji na Białorusi, 19.02.2021, Gazetaprawna.pl, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8100563,ke-skazania-dziennikarek-bielsatu-brutalne-represje.html> [dostęp: 29.07.2021]; M. Williams, *Belarus jails journalists for filming protests, U.S. imposes new sanctions*, 18.02.2021, Reuters.com, <https://www.reuters.com/article/us-belarus-politics-trial-idUSKBN2AIoQJ> [dostęp: 29.07.2021].

157 Racyja, <https://www.racyja.com/> [dostęp: 29.07.2021].

158 EuroRadio, <https://euroradio.pl/> [dostęp: 29.07.2021].

159 W. Olechnowicz, *В Беларусі заблокірован ряд сайтов. В том числе і СМІ*, 22.08.2020, Tech.onliner.by, <https://tech.onliner.by/2020/08/22/v-belarusi-zablokirovan-ryad-sajtov> [dostęp: 29.07.2021].

Dziennikarzy stacji dotyczą jednak represje ze strony białoruskiego reżimu, które nasiliły się w 2020 roku¹⁶⁰.

Te trzy inicjatywy stanowią element „białej propagandy, którą charakteryzuje jawność proveniencji”, a jako że każde z nich to „finansowane przez rząd narzędzie wysyłania określonych komunikatów za granicę, [są one] elementem komunikacji międzynarodowej oraz narodowej dyplomacji publicznej”¹⁶¹. Zgodnie z zamierzeniem, mają być nośnikami wartości demokratycznych, poszanowania praw człowieka i obywatela oraz wolności słowa w państwie, w którym tejsze wolności nie ma¹⁶².

Innym wymiarem wsparcia białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego – a jednocześnie jednym z głównych problemów relacji dwustronnych – jest pomoc udzielana żyjącej na Białorusi mniejszości polskiej, skupionej zwłaszcza wokół założonego w 1990 roku Związku Polaków na Białorusi. Organizacja zajmuje się przede wszystkim propagowaniem polskiego języka, kultury, tradycji i edukacji, ze względu na co przez reżim Alaksandra Łukaszenki oskarżana jest o działalność antypaństwową i opozycyjną¹⁶³. Zarzuty te doprowadziły do ingerencji w wybory władz Związku z 2005 roku, w efekcie których funkcjonować zaczęły dwie frakcje: akceptowana (i finansowana) przez polskie władze i odrzucana przez władze białoruskie, propolska frakcja kierowana przez Andżelikę Borys, oraz odrzucana przez władze polskie i akceptowana przez władze w Mińsku

160 Zob. np.: K. Kłysiński, *Białorus: kontynuacja polityki represji*, 29.12.2010, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-12-29/bialorus-kontynuacja-polityki-represji> [dostęp: 29.07.2021]; *Białorus: zatrzymany dziennikarz Radia „Racja”*, 17.01.2011, Radiobialystok.pl, <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/52896> [dostęp: 29.07.2021].

161 J. Makaro, *Telewizja Bielsat jako element sąsiedztwa polsko-białoruskiego*, [w:] *Sąsiedztwa III RP – Białorus. Zagadnienia społeczne*, red. M. Dębicki, J. Makaro, Wydawnictwo GAJT, Wrocław 2019, s. 210–211.

162 H. Biener, *Radio for Peace, Democracy and Human Rights*, “Peace Radio Site”, <http://www.evrel.ewf.uni-erlangen.de/pesc/PESC-peaceradio.html> [dostęp: 29.07.2021]; Reporters without Borders, *World Press Freedom Index 2021. Belarus*, Rsf.org, <https://rsf.org/en/belarus> [dostęp: 29.07.2021].

163 M. Czerwiński, *Polityka polska wobec Białorusi po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej...*, s. 118–119; T. Kubin, *Stosunki polsko-białoruskie w końcu XX i na początku XXI wieku*, [w:] *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*, red. M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 174–178; H. Giebień, *Polska mniejszość narodowa zagrożeniem dla ładu wewnętrznego Białorusi? Zarys stosunku władz państwowych do polskiej mniejszości na Białorusi*, „Wschodnioznawstwo” 2012, nr 6, s. 32–49.

frakcja probiałoruska, której przewodniczyli kolejno Józef Łuczniak, Stanisław Siemaszko oraz Mieczysław Łysy¹⁶⁴. Jedyne frakcja „nielegalna” według Mińska jest uprawniona do pośredniczenia przy wydawaniu Karty Polaka – dokumentu poświadczającego polskie pochodzenie¹⁶⁵. Skupieni wokół Andżeliki Borys działacze poddawani są systematycznym represjom, a reżim konsekwentnie dąży do ograniczania polskich wpływów na swoim terenie, m.in. poprzez postępującą likwidację polskich szkół i ośrodków kulturalnych. Działania wymierzone w Związek nasiliły się w 2020 roku, kiedy aresztowano m.in. Andżelikę Borys, Andrzeja Poczobuta, Annę Paniszewą, Marię Tiszkowską i Irenę Biernacką¹⁶⁶, co wielokrotnie potępiali polscy politycy.

Należy zresztą podkreślić, iż zwłaszcza druga połowa 2020 roku okazała się przełomowa dla białoruskiego systemu, z jednej strony umacniając jego autorytarny charakter, a z drugiej – odzwierciedlając wolę zmian prezentowaną przez białoruskie społeczeństwo. Uznane za sfałszowane wybory prezydenckie z sierpnia 2020 roku, wygrane ponownie przez Alaksandra Łukaszenkę, wywołały masowe demonstracje i strajki nie tylko w Mińsku, ale i w mniejszych miastach Białorusi. Białoruska milicja brutalnie je tłumiła, zatrzymywała i torturowała protestujących, równoległe aresztując opozycyjnych działaczy oraz dziennikarzy, relacjonujących te wydarzenia za pośrednictwem przede

164 E. Szczygieł, *Plany unormowania sytuacji wokół Związku Polaków na Białorusi w latach 2005–2012*, „Wschodnioznawstwo” 2012, nr 6, s. 263–271; K. Fedorowicz, *Polacy na Białorusi*, [w:] *Mniejszość polska na Białorusi, Litwie, Łotwie i Ukrainie: uwarunkowania, stan aktualny, perspektywy*, red. T. Stępniewski, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2020, s. 23–33; VI zjazd ZPB i uderzenie w organizację, Znadniemna.pl, <https://znadniemna.pl/informacje-o-zpb/historia-zpb/> [dostęp: 29.07.2021].

165 Inicjatywa była krytykowana przez władze białoruskie. M. Czerwiński, *Polityka polska wobec Białorusi po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej...*, s. 116–117.

166 N. Grekowicz, *Atak na Związek Polaków w Białorusi ma zastraszyć przede wszystkim Białorusinów*, 27.03.2021, Oko.press, <https://oko.press/atak-na-zwiazek-polakow-w-bialorusi-ma-zastraszyc-przede-wszystkim-bialorusinow/> [dostęp: 29.07.2021]; K. Kłysiński, *Rugowanie polskości. Łukaszenka wobec polskiego szkolnictwa na Białorusi*, 22.04.2021, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-04-22/rugowanie-polskoscilukaszenka-wobec-polskiego-szkolnictwa-na> [dostęp: 29.07.2021]; T. Nevedomskaya, M. Gwóźdź-Palokat, *Białoruś: polska mniejszość kozłem ofiarnym*, 23.04.2021, Dw.com, <https://www.dw.com/pl/bia%C5%82oru%C5%9B-polska-mniejszo%C5%9B%C4%87-koz%C5%82em-ofiarnym/a-57304417> [dostęp: 29.07.2021].

wszystkim mediów internetowych¹⁶⁷. Główna kontrkandydatka urzędującego od 1994 roku prezydenta, Sviatlana Cichanouska (choć pierwotnie to jej mąż, Siarhiej, miał ubiegać się o prezydenturę; został jednak aresztowany) uciekła na Litwę, wzywając do uznania jej wygranej oraz wyrażając gotowość do rozpoczęcia prodemokratycznych przemian¹⁶⁸. Międzynarodowy sprzeciw wobec stosowanym represjom przełożył się na ponowne zwiększenie sankcji wobec Białorusi, a restrykcje zostały wzmocnione po uprowadzeniu przez reżim Alaksandra Łukaszenki w maju 2021 roku samolotu, którym podróżował dziennikarz portalu Nexta, Raman Pratasiewicz wraz z Sofią Sapięgą, w celu ich zatrzymania¹⁶⁹.

Polscy parlamentarzyści uznali wybory prezydenckie za sfałszowane, jednoznacznie potępił stosowaną przez reżim przemoc, zaapelowali do władz Białorusi o podjęcie dialogu z obywatelami oraz do organizacji międzynarodowych o zwiększenie zaangażowania na rzecz ograniczania napięcia w państwie¹⁷⁰. Później potępił również akt terroru państwowego związany z przymusowym lądowaniem samolotu w Mińsku, aresztowania dziennikarzy i działaczy opozycyjnych oraz skierowali apel do „parlamentów krajów Unii Europejskiej i Rady Europy o aktywne i wspólne działanie na rzecz białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego i procesu demokratyzacji na Białorusi, a także o wzmocnienie solidarnego stanowiska państw europejskich wobec reżimu w Mińsku”¹⁷¹. Polski rząd skutecznie zabiegał też na forum unijnym o zdecydowane restrykcje względem tego państwa. Jednocześnie – choć nie można przeceniać znaczenia podejmowanych od 2005 roku polskich działań pomocowych oraz skuteczności

167 Zob. szerzej: *Partyzanci. Dziennikarze na celowniku Łukaszenki*, red. A. Bojke, M. Potocki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021.

168 N. Walker, T. Robinson, *Belarus: 2020 presidential election*, "House of Commons Briefing Paper" 2020, no. 8979, s. 4–11; A.M. Dyner, *International Consequences of the Presidential Election in Belarus*, "PISM Spotlight" 2020, no. 63, s. 1–2; C. Welt, *Belarus: An Overview*, "CRS In Focus", 25.06.2021, s. 1–3.

169 Council of the European Union, *Restrictive measures following the 2020 Belarus presidential elections*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-following-the-2020-belarus-presidential-elections/> [dostęp: 29.07.2021].

170 *Rezolucja Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 sierpnia 2020 r. w sprawie sytuacji w Republice Białorusi*, M.P. 2020 poz. 749; *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 sierpnia 2020 r. w sprawie sytuacji w Republice Białorusi po wyborach prezydenckich 9 sierpnia 2020 r.*, M.P. 2020 poz. 737.

171 *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 maja 2021 r. w sprawie sytuacji na Białorusi*, M.P. 2021 poz. 529.

aksjologicznego wymiaru prowadzonych przedsięwzięć¹⁷² – trzeba podkreślić, iż wsparcie społeczeństwa obywatelskiego oraz rozwoju niezależnych mediów są właściwymi kierunkami w drodze do demokratyzacji kraju. Wyzwaniem pozostaje zwiększanie efektywności realizowanych inicjatyw¹⁷³.

4.1.3. Mołdawia

Mołdawia, z którą Polska nawiązała stosunki dyplomatyczne w 1992 roku, a w 1994 roku zawarła traktat o przyjaźni i współpracy¹⁷⁴, jest partnerem polskiej współpracy rozwojowej już od 1998 roku, a od 2004 roku – nieprzerwanie – wskazywana jest pośród priorytetowych odbiorców polskiej ODA. Dwustronne relacje w tym okresie charakteryzowała jednak niska intensywność¹⁷⁵. Pomoc udzielana w latach 1998–2003 była ograniczona, obejmowała zwłaszcza wsparcie techniczne świadczone przez Fundację Solidarności Międzynarodowej (wówczas Fundację „Wiedzieć Jak”), która współpracowała z mołdawskim rządem, a także organizowała wykłady koncentrujące się na transferze polskich doświadczeń z zakresu prywatyzacji, rozwoju przedsiębiorczości, mechanizmów współpracy transgranicznej czy procesów dostosowań prawa polskiego do unijnych standardów. Mołdawia była również odbiorcą pomocy humanitarnej (żywnościowej), którą otrzymała w 2000 roku w związku z długotrwałymi mrozami¹⁷⁶. Przekazana w tym okresie ODA była warta 2,22 mln USD¹⁷⁷.

172 M. Habowski, „Białoruska kresowość” w polskiej polityce wschodniej – między realizmem a złudzeniami, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy...*, s. 140–144.

173 E. Kaca, *Pomoc UE dla białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego – wyzwania i potrzeby*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 223 (2155), s. 2.

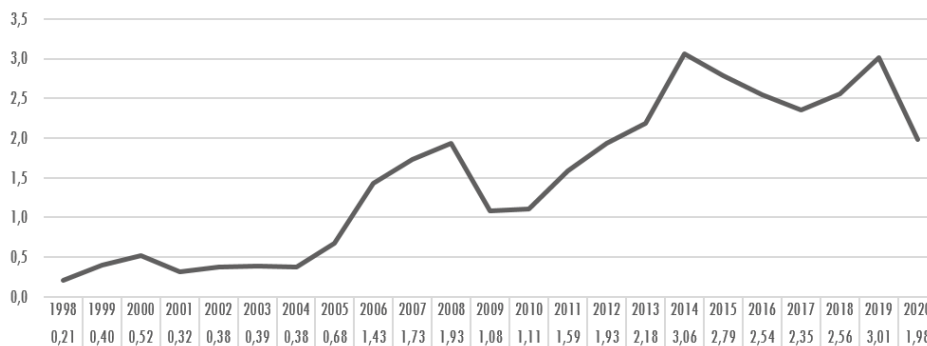
174 *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa o przyjaźni i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 15 listopada 1994 r.*, Dz. U. 1996 nr 76 poz. 363.

175 M. Kosienkowski, *Polityka Polski wobec Mołdowy*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja...*, s. 268–279; M. Kosienkowski, *Polska a Mołdawia i Naddniestrze*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, t. 10, s. 92–93.

176 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 6, 17; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002...*, s. 8.

177 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

Wykres 10: ODA bilateralna dla Mołdawii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

W 2004 roku, kiedy Mołdawia po raz pierwszy znalazła się na liście priorytetowych biorców polskiej ODA, założono, że świadczona będzie przede wszystkim pomoc techniczna w takich obszarach, jak integracja europejska, wdrażanie reform gospodarczych oraz wsparcie przedsiębiorców. W kolejnych latach postanowiono skoncentrować się już nie tylko na transferze polskich doświadczeń dotyczących drogi do członkostwa w Unii Europejskiej, dostosowaniu mołdawskiego prawodawstwa i administracji do unijnych wymogów (m.in. w odniesieniu do zawartego w 1998 roku porozumienia o partnerstwie i współpracy między UE i Mołdawią¹⁷⁸ oraz unijnego planu działania na rzecz Mołdawii z 2004 roku¹⁷⁹) i przygotowania tejże administracji do pozyskiwania funduszy z budżetu UE oraz rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, lecz również na rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, transformacji rynkowej, rolnictwie i rozwoju obszarów wiejskich, ochronie środowiska naturalnego, bezpieczeństwie publicznym i energetycznym, wymiarze sprawiedliwości, wzmocnieniu

178 *Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part*, OJ EC, L 181, 24.06.1998.

179 *EU/Moldova Action Plan*, 2004, Eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/sites/default/files/moldova_enp_ap_final_en.pdf [dostęp: 29.07.2021].

lokalnej samorządności oraz przygotowaniu strategii rozwoju regionalnego¹⁸⁰. Uwagę Polski przykuwała nie tylko sytuacja gospodarczo-społeczna (ubóstwo) i polityczna (ograniczone przemiany demokratyczne, problem Naddniestrza¹⁸¹) Mołdawii, ale także jej bliskość geograficzna, fakt, iż państwo to od 2007 roku stało się bezpośrednim sąsiadem UE, oraz szanse na rzeczywiste odgrywanie roli wzorca transformacyjnego. Postanowiono więc skoncentrować się na wzmocnieniu mołdawskiej samorządności, jak bowiem wskazywano, działalność w tym obszarze „mogłaby przynieść większe korzyści dla promocji naszego kraju niż skupienie się przede wszystkim na instytucjach centralnych, które otrzymują pomoc z krajów dysponujących większymi środkami na pomoc rozwojową”¹⁸². Można zatem uznać, że w tym przypadku to głównie świadomość ograniczeń finansowych donatora wpłynęła na specjalizację pomocy, która udzielana była temu państwu.

W latach 2004–2008 w Mołdawii i na jej rzecz zrealizowano – przez organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, organy administracji centralnej czy ambasadę RP w Kiszyniowie – szereg inicjatyw. Spośród polskich organizacji pozarządowych aktywnością wykazywały się zwłaszcza Fundacja Edukacja dla Demokracji (utworzenie grupy konsultantów zajmujących się integracją europejską Mołdawii, wsparcie dla lokalnych NGOs), Małopolskie Towarzystwo Oświatowe (wsparcie liderów przedsiębiorczości), Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych (pomoc we wdrażaniu umowy o partnerstwie

180 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 10–11.

181 Istnienie separatystycznej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej i zagrożenia, które się z nią wiążą (zwłaszcza ulokowana tam działalność przestępcza), zwiększają również zainteresowanie Unii Europejskiej Mołdawią. Polska jednoznacznie opowiada się za integralnością terytorialną Mołdawii, chociaż nie angażuje się aktywnie na rzecz rozwiązania tego problemu, z Naddniestrzem nie utrzymuje kontaktów politycznych, jednak prowadzi wymianę handlową. J. Wróbel, *Unia Europejska a Mołdawia*, „Prace OSW” 2004, nr 13, s. 24–26; M. Kosienkowski, *Polska a Mołdawia i Naddniestrze...*, s. 102–106.

182 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 8.

i współpracy z UE¹⁸³, konstruowanie budżetów lokalnych, badanie skutków emigracji z obszarów wiejskich), Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju (promowanie agroturystyki), Fundacja Terra Humana (wsparcie dla ambasadorów integracji europejskiej oraz umacnianie partnerstw pomiędzy samorządami lokalnymi i organizacjami pozarządowymi), Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć Energie Cities (modelowanie zrównoważonego rozwoju energetycznego) czy Fundacja Współpracy Polsko-Ukraińskiej PAUCI (podnoszenie kompetencji kadr administracji samorządowej, wsparcie systemu audytu wewnętrznego). Ponadto dofinansowane ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych były działania związane z informatyzacją, wzmacnianiem kadr trzeciego sektora, rozwijaniem mediów, pomocą samorządom lokalnym, rozwojem przedsiębiorczości, agroturystyki i obszarów wiejskich. W działania włączyły się także jednostki samorządu terytorialnego, wspierające mołdawskie samorzady oraz nawiązujące partnerstwa ze swoimi mołdawskimi odpowiednikami. Przedsięwzięcia podejmowały także organy polskiej administracji centralnej oraz podmioty działające na ich zlecenie – np. Ministerstwo Spraw Zagranicznych organizowało staże dla pracowników mołdawskiej administracji rządowej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji włączyło się w przedsięwzięcia na rzecz wzmacniania mołdawskiego systemu zarządzania migracjami oraz zwalczania handlu ludźmi, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej podejmował działania związane ze wzmacnianiem instytucjonalnym administracji, Centralny Zarząd Służby Więziennej przekazywał doświadczenia w ramach doskonalenia mołdawskiego systemu więziennictwa, Agencja Rynku Rolnego transferowała wiedzę o funkcjonowaniu zgodnie z prawem unijnym rynków rolnych, a Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego rozwijał doradztwo rolnicze w kontekście promowania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym agroturystyki. Polskie przedstawicielstwo w Kiszyniowie w tym okresie zajmowało się organizacją zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży, rozwijaniem infrastruktury edukacyjnej (remontowanie przedszkoli, remonty węzłów sanitarnych w szkołach), budową kotłowni przy infrastrukturze publicznej (centrach kulturalnych, merostwach, szkołach), budowaniem i modernizacją wodociągów, odbudową studni, gazyfikacją wsi oraz remontowaniem szpitalnego oddziału intensywnej

183 *Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part...*

terapii dla dzieci¹⁸⁴. Od 2004 do 2008 roku Mołdawii przekazano ODA o wartości 6,15 mln USD¹⁸⁵. Część tej kwoty przetransferowana została w związku z zawartą w 2007 roku umową kredytową opiewającą na 15 mln USD, dzięki której miały zostać sfinansowane inwestycje w obszarach ochrony środowiska i zaopatrzenia w wodę pitną. Większość kredytu (90%) miała pokryć realizację kontraktów z polskimi przedsiębiorcami¹⁸⁶.

Od 2009 roku zwiększyło się znaczenie działań na rzecz zbliżenia Mołdawii, zwłaszcza jej prawodawstwa, do Unii Europejskiej. Wynikało to przede wszystkim z uruchomienia programu Partnerstwa Wschodniego. Ponadto w 2008 roku zainicjowano działalność Polsko-Mołdawskiego Forum Integracji Europejskiej, co było również wynikiem składanych już wcześniej przez polskich ministrów spraw zagranicznych deklaracji dotyczących poparcia unijnych ambicji Mołdawii¹⁸⁷. Minister Anna Fotyga wskazywała w 2007 roku, że: „W stosunkach z Mołdową będziemy konsekwentnie popierać proeuropejskie aspiracje tego państwa”¹⁸⁸. Później, w 2010 roku, minister Radosław Sikorski podkreślał: „Demokratyczna Mołdowa jest ważna dla Polski i Unii Europejskiej. Wspieramy rządzącą w Kiszyniowie koalicję demokratyczną, czego dowiedliśmy zaofiarowawszy jej pomoc kredytową i techniczną. Mobilizujemy również naszych partnerów w Unii na rzecz Mołdowy”¹⁸⁹. Zaakcentować bowiem trzeba, że opieszałość wprowadzanych w latach 90. XX wieku reform w Mołdawii i kryzys gospodarczo-społeczny w państwie doprowadziły w 2001 roku do odzyskania władzy przez Partię Komunistyczną, która rządziła przez osiem

184 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 90–91; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 134–135; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 92.

185 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

186 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdowy o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Kiszyniowie dnia 4 czerwca 2007 r.*, M.P. 2007 nr 80 poz. 853.

187 B. Goworko-Składanek, *Wybrane aspekty współpracy polsko-mołdawskiej w latach 2010–2014*, „Studia Podlaskie” 2015, t. 23, s. 248–250.

188 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Anny Fotygi o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2007 r.*, przedstawiona na 41. posiedzeniu Sejmu RP V kadencji, 11.05.2007.

189 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2010 roku*, przedstawiona na 64. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji, 08.04.2010.

lat i ponownie uzyskała najlepszy wynik w wyborach parlamentarnych przeprowadzonych w 2009 roku. Wywołało to masowe protesty i zmobilizowało do działania opozycję, która przejęła stery jako prozachodni Sojusz na rzecz Integracji Europejskiej¹⁹⁰. Wyrazem wsparcia dla obranego, proeuropejskiego kursu, było również ustanowienie w 2011 roku Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Mołdowy¹⁹¹.

W związku z postępującą koncentracją sektorową polskiej współpracy rozwojowej wobec Mołdawii za kluczowe uznano działania w obszarach: rozwoju samorządności lokalnej i społeczeństwa obywatelskiego, wzmacniania administracji publicznej (szczególnie w odniesieniu do zarządzania migracjami, zwalczania handlu ludźmi, zwalczania korupcji, implementacji standardów unijnych), rozwijania małej i średniej przedsiębiorczości oraz rolnictwa i obszarów wiejskich (w tym promowania agroturystyki)¹⁹². Największą aktywnością w latach 2009–2011 wykazywały się takie organizacje pozarządowe, jak Fundacja Wschód, Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrogskiego, Fundacja Instytut Studiów Wschodnich, Towarzystwo Demokratyczne Wschód, Fundacja Współpracy Polsko-Ukraińskiej PAUCI czy Fundacja Centrum Europejskie Natolin. W działania związane z przekazywaniem samorządowego *know-how* włączyły się także urzędy Świdnicy, Bielska Podlaskiego czy województwa pomorskiego. Kontynuowane były także działania podejmowane przez polskie organy administracji centralnej: MSWiA rozwijało współpracę w zakresie doskonalenia systemu zarządzania migracjami i zwalczania handlu ludźmi, Komenda Główna Policji prowadziła działania na rzecz zwalczania przemytu narkotyków, wzmacniania rozwiązań antykorupcyjnych i zwiększania skuteczności organów

190 A. Mungiu-Pippidi, I. Munteanu, *Moldova's 'Twitter Revolution'*, "Journal of Democracy" 2009, vol. 20, no. 3, s. 136–142; E. Korosteleva, *Moldova's European Choice: 'Between Two Stools'?*, "Europe-Asia Studies" 2010, vol. 62, no. 8, s. 1267–1289; S. Secieru, *Moldova on the path to Europe: not yet irreversible*, "European View" 2014, vol. 13, no. 3, s. 3–10.

191 *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 maja 2011 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Mołdowy*, M.P. 2011 nr 47 poz. 521; *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Mołdowy*, M.P. 2011 nr 45 poz. 493.

192 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 5–6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 5–6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 7–8.

ścigania, Urząd Lotnictwa Cywilnego wspierał Mołdawię w dostosowaniu do unijnego *acquis communautaire*, Inspektor ds. Substancji i Preparatów Chemicznych pomagał w budowie systemu zarządzania chemikaliami, a Agencja Rynku Rolnego promowała tworzenie grup producenckich. Polska ambasada w Kiszyniowie zaangażowała się z kolei w modernizację szpitali i mniejszych placówek medycznych, odnawianie infrastruktury edukacyjnej, modernizację domu seniora, przebudowę sieci wodociągowej i gazyfikację wsi, a także wsparła mołdawskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej poprzez zakup wyposażenia IT¹⁹³. W ciągu tych trzech lat przetransferowana przez Polskę ODA miała wartość 3,78 mln USD¹⁹⁴.

Priorytetowy status Mołdawii we współpracy rozwojowej realizowanej przez Polskę został utrzymany w 2012 roku, a wręcz zyskał jeszcze na znaczeniu w związku z wyeksponowaniem konieczności intensyfikacji działań na rzecz państw objętych Partnerstwem Wschodnim. W *Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2012–2015* w odniesieniu do Mołdawii wskazano trzy kluczowe obszary: bezpieczeństwo publiczne i zarządzanie granicami, rozwój regionalny oraz wzmacnianie potencjału administracji publicznej i samorządowej oraz rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich. W ramach pierwszego z nich postanowiono podejmować przedsięwzięcia związane m.in. z modernizacją funkcjonowania policji i służb granicznych, w związku z drugim – wesprzeć Mołdawię w implementacji *Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego*¹⁹⁵, w odniesieniu do trzeciego zaś – zwiększać konkurencyjność rolnictwa, wdrażać nowoczesne technologie w gospodarstwach rolnych oraz pomagać małym i średnim przedsiębiorstwom¹⁹⁶. W okresie obowiązywania programu znacznie zwiększyła się liczba zrealizowanych działań, ponadto mołdawscy urzędnicy skorzystać mogli z Akademii Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego i szkoleń S.E.N.S.E., a studenci z bogatej oferty stypendialnej, kierowanej zwłaszcza do

193 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 105–106; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 117; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 88–89.

194 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

195 Strategia ta obejmowała lata 2010–2012, kolejna została przyjęta na okres 2013–2015. Republic of Moldova, *National Strategy of Regional Development*, Chisinau 2010; Republic of Moldova, *National Strategy for Regional Development for 2013–2015*, Chisinau 2013.

196 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 16–17.

obywateli państw objętych unijnym programem sąsiedztwa. Aktywność w Mołdawii pogłębiła również Fundacja Solidarności Międzynarodowej¹⁹⁷. Pomoc dla Mołdawii transferowana była także kanałami wielostronnymi.

W latach 2012–2015 spośród polskich organizacji pozarządowych w Mołdawii najprężniej działały Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrońskiego (projekty na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, spółdzielczości i doradztwa rolniczego oraz ekologicznych rozwiązań w rolnictwie), Fundacja Współpracy Polsko-Ukraińskiej PAUCI (implementacja w samorządach systemu budżetowania zadaniowego), Fundacja Wschód (budowa ekooczyszczalni ścieków, promowanie energooszczędności, rozwijanie doradztwa rolniczego) oraz Fundacja Terra Humana (doskonalenie zarządzania operacyjnego, podnoszenie kompetencji urzędników w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych). Pojedyncze projekty były również realizowane przez inne organizacje pozarządowe. Zintensyfikowały współpracę ze swoimi mołdawskimi odpowiednikami także polskie ministerstwa: resort rozwoju regionalnego przygotowywał administrację publiczną Mołdawii do sporządzania dokumentów strategicznych i projektów infrastrukturalnych oraz wspomagał ją w procesie opracowywania *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2016–2020*, resort spraw wewnętrznych i administracji zaangażował się w szkolenie mołdawskich strażaków z ratownictwa chemicznego i technicznego, w działania na rzecz zwalczania przemytu towarów i przestępczości transgranicznej oraz rozwoju nowoczesnych metod kryminalistycznych, a także organizował wizyty studyjne, resort kultury i dziedzictwa narodowego zaś organizował warsztaty edukacyjne dla twórców, finansował prace konserwatorskie oraz przygotowywał mołdawskie ministerstwo do ochrony dóbr kultury w przypadkach szczególnych zagrożeń. Działania w zakresie swoich kompetencji prowadziły też m.in. Komenda Główna Policji, Komenda Główna Straży Granicznej, Centralna Szkoła Państwowej Straży Pożarnej, Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych czy Komisja Nadzoru Finansowego. Polska placówka dyplomatyczna w Kiszyniowie angażowała się przede wszystkim w działania skoncentrowane na rozwijaniu infrastruktury edukacyjnej, modernizacji infrastruktury ochrony zdrowia, wsparciu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz rozwoju rolnictwa. Ambasada sfinansowała również budowę zbiornika retencyjnego i drogi dojazdowej do niego, renowację ekologicznych studni, szkoliła Mołdawian z selektywnej zbiórki

197 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Mołdawia*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracujemy/moldawia/> [dostęp: 29.07.2021].

odpadów, dotowała montaż systemów oświetleniowych ulic i doposażyła w nowoczesny sprzęt mołdawską telewizję publiczną¹⁹⁸. Przekazana w tym okresie ODA sięgnęła 9,96 mln USD¹⁹⁹. Podkreślić trzeba, że w 2014 roku ponownie – w ramach pomocy wiązanej – Polska udzieliła Mołdawii kredytu, tym razem o wysokości 100 mln EUR, który miał pokryć wydatki związane z modernizacją rolnictwa, przetwórstwa spożywczego i powiązanej z nimi infrastruktury. Poziom związania kredytu sięgnął 95%²⁰⁰.

Uwzględniając dążenie do koncentracji realizowanych działań w celu zwiększenia ich skuteczności, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020* wobec Mołdawii wyznaczył już jedynie dwie (choć dość obszerne) dziedziny priorytetowe: dobre rządzenie oraz rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. W ramach pierwszej z tych dziedzin podejmowane miały być inicjatywy związane z budową potencjału administracji publicznej (centralnej, regionalnej i lokalnej) i przygotowaniem jej do implementacji demokratycznych i wolnorynkowych reform. Druga z tych dziedzin nawiązywała przede wszystkim do niskiego poziomu rozwoju gospodarczo-społecznego Mołdawii, który – zgodnie z założeniem – miał wzrosnąć dzięki m.in. zwiększaniu dochodów rolników, wzmacnianiu wydajności i konkurencyjności produkcji rolniczej, modernizacji infrastruktury na obszarach wiejskich czy promowaniu (także pozarolniczej) przedsiębiorczości²⁰¹. Podkreślić trzeba, iż impulsem dla skoncentrowania współpracy rozwojowej na tych obszarach była postępująca integracja Mołdawii z Unią Europejską – w 2014 roku obowiązywać zaczęła liberalizacja wizowa²⁰², z kolei w 2016 roku w życie weszła umowa stowarzyszeniowa, nie tylko

198 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 81–82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 74–75; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 67–69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 71–72.

199 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

200 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdawii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Warszawie dnia 14 maja 2014 r.*, M.P. 2014 poz. 887.

201 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 15–16.

202 *Regulation of the European Parliament and of the Council amending Council Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement*, Brussels, 07.03.2014, PE-CONS 36/14.

zacieśniająca polityczny dialog pomiędzy stronami, ale tworząca między nimi również strefę wolnego handlu²⁰³. Przeszkodą dla tych porozumień nie okazały się mołdawski kryzys finansowy z 2014 roku ani zawirowania na mołdawskiej scenie politycznej (kilkukrotna rekonfiguracja rządzącej, proeuropejskiej koalicji). Niemniej utworzony w 2016 roku gabinet (tworzony przez przedstawicieli Demokratycznej Partii Mołdawii, a w rzeczywistości kontrolowany przez oligarchę Władę Plahotniucę) odległy od stosowania zasad praworządności²⁰⁴, doprowadził do zawieszenia unijnego wsparcia finansowego dla Mołdawii, a wybór w 2016 roku prorosyjskiego prezydenta Igora Dodona poskutkował w 2019 roku kryzysem konstytucyjnym. W jego efekcie rząd najpierw stworzyła popierana przez prezydenta koalicja dwóch proeuropejskich partii (Blok Wyborczy Teraz, złożony z Partii Akcji i Solidarności oraz Platformy Godność i Prawda) oraz eurosceptyczna partia socjalistyczna (Partia Socjalistów Republiki Mołdawii), a następnie uzależniony od prezydenta sojusz prorosyjskich socjalistów i deklaratywnie proeuropejskich demokratów, unikający dalszych reform²⁰⁵.

Mimo tego w latach 2016–2020 kontynuowane były już wcześniej podejmowane inicjatywy, m.in. te dotowane przez Fundację Solidarności Międzynarodowej, organizowana przez KSAP Akademia Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego, programy stypendialne czy wsparcie udzielane kanałami wielostronnymi. Doświadczone już w realizacji działań na terenie Mołdawii organizacje pozarządowe wdrażały kolejne projekty – np. Fundacja Wschód skoncentrowała się na rozwijaniu usług rolniczych i pozarolniczych na obszarach

203 *Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part*, OJ EU, L 260, 30.08.2014.

204 H. Kostanyan, *Why Moldova's European integration is failing*, "CEPS Commentary" 2016, s. 1–4; K. Całus, *Mołdawia: od pluralizmu oligarchicznego do hegemonii Plahotniucy*, „Komentarze OSW” 2016, nr 208, s. 1–9; K. Całus, *Mołdawia: wzrost tendencji autokratycznych*, 27.06.2018, [Osw.waw.pl, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-06-27/moldawia-wzrost-tendencji-autokratycznych](https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-06-27/moldawia-wzrost-tendencji-autokratycznych) [dostęp: 29.07.2021].

205 M. Sikora-Gaca, *The ruling coalitions in the Republic of Moldova after the "Twitter Revolution" – the policy of integration or disintegration?*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2018, nr 3, s. 81–93; C. Welt, *Moldova's Political Crisis Abated*, "CRS Insight" 2019, IN11137, s. 1–3; J. Pieńkowski, *Moldova's Two-Government Crisis: Resolution and Mid-Term Prospects*, "PISM Bulletin" 2019, no. 81 (1327), s. 1–2; J. Pieńkowski, *Upadek rządu „wielkiej koalicji” w Mołdawii*, „Komentarz PISM” 2019, nr 61, s. 1–2; K. Całus, *Mołdawia: rząd prorosyjskich socjalistów*, 14.11.2019, [Osw.waw.pl, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-11-14/moldawia-rzad-prorosyjskich-socjalistow](https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-11-14/moldawia-rzad-prorosyjskich-socjalistow) [dostęp: 29.07.2021].

wiejskich, Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrogi profesjonalizowała mołdawskie doradztwo rolnicze, z kolei Fundacja Pomoc Maltańska szkoliła straż pożarną. We współpracy nadal uczestniczyły także organy polskiej administracji centralnej lub podmioty z nimi współpracujące. MSWiA wspierało rozwój policji granicznej, służb dzielnicowych i służb prewencyjnych, resort inwestycji i rozwoju kontynuował pomoc w implementacji *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego Mołdawii na lata 2016–2020*²⁰⁶, a Kancelaria Sejmu objęła Mołdavian Międzynarodowym Programem Staży Parlamentarnych. Ambasada RP w Kiszyniowie skoncentrowała się na rozwijaniu obszarów wiejskich. Ze środków ambasady wdrażano nowoczesne technologie w stołecznym Instytucie Neurologii i Neurochirurgii. Wymuszonym przez sytuację międzynarodową priorytetem w 2020 roku było z kolei udzielenie Mołdawii wsparcia w związku z pandemią COVID-19²⁰⁷. Przetransferowana w latach 2016–2020 ODA miała wartość 12,44 mln USD²⁰⁸.

Warto dodać, że szansę na ustabilizowanie proeuropejskiego kursu Mołdawii stworzyły wygrane w końcu 2020 roku przez Maię Sandu wybory prezydenckie. Nowa prezydent opowiedziała się za przyspieszeniem integracji z Unią Europejską oraz podjęciem zdecydowanej walki z korupcją. Jej postulaty napotkały jednak opór parlamentu, sprzyjającego poprzedniemu prezydentowi, co wywołało kolejny kryzys polityczny²⁰⁹. Nerozwizanym problemem, utrudniającym integrację, pozostaje separatystyczny status wspieranego przez Rosję Naddniestrza²¹⁰. Rosja zresztą, której znaczenie w polityce zagranicznej Mołdawii wzrosło

206 Republic of Moldova, *The National Regional Development Strategy for 2016–2020*, Chisinau 2016.

207 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 68–69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 55–56; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 94–95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 113–115; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Mołdawia. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy=2020--md?page-1&size=10> [dostęp: 29.07.2021].

208 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

209 K. Całus, *Maia Sandu zwyciężczynią wyborów prezydenckich w Mołdawii*, 16.11.2020, <https://www.oswawaw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-16/maia-sandu-zwycieczynia-wyborow-prezydenckich-w-moldawii> [dostęp: 29.07.2021]; J. Pieńkowski, *Kryzys polityczny w Mołdawii na początek prezydentury Mai Sandu*, „Biuletyn PISM” 2021, nr 18 (2216), s. 1–2.

210 A. Sobják, *Is Moldova Tired of Being the Success Story of the Eastern Partnership?*, „PISM Policy Paper” 2013, no. 20 (68), s. 4–5; M. Orzechowski, D. Nowakowska, *Między Rosją a Zachodem*.

Tabela 7: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Mołdawią w latach 2001-2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	34,62	39,87	68,59	92,40	111,09	138,76	173,60	184,23	121,97	154,81
Import	4,16	3,10	2,99	23,09	31,74	39,92	121,43	130,12	37,49	50,58
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	189,34	212,16	356,33	331,76	153,34	161,45	195,25	232,11	240,24	262,24
Import	86,18	78,19	97,53	132,55	65,63	65,98	122,97	175,06	147,45	146,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile - Poland*, Witsworldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

w 2016 roku, różnymi środkami (m.in. szantażem energetycznym) zabiega o zachowanie Kiszyniowa we własnej strefie wpływów²¹¹.

Uwagę należy zwrócić na gospodarczą płaszczyznę stosunków dwustronnych. Jeszcze w 1994 roku zawarta została m.in. umowa o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji, z kolei w 2006 roku podpisano umowę dążącą do intensyfikacji współpracy gospodarczej²¹². Od tego momentu wymiana handlowa zaczęła wzrastać, zachowując dodatkowo dla Polski saldo obrotów (tabela 7), na co nie bez wpływu pozostały udzielone w ramach pomocy związanej kredyty. W polskim eksporcie przeważają tworzywa sztuczne, artykuły kosmetyczne, tekstylia, meble oraz urządzenia AGD, import z Mołdawii obejmuje zaś zwłaszcza soki, kable elektryczne, meble oraz wino. Zwiększanie kooperacji w tej płaszczyźnie może być nie tylko obustronnie korzystne, ale również torować Polsce drogę do odgrywania bardziej znaczącej roli na tym obszarze²¹³. Dalszej dynamizacji kooperacji gospodarczej sprzyjać ma Centrum Rozwoju i Przedsiębiorczości Polska-Mołdawia, które zostało uruchomione w 2018 roku²¹⁴.

Postępuje również współpraca w dziedzinie ochrony zdrowia i turystyki, co odzwierciedlone zostało również wdrażanymi projektami pomocowymi, koncentrującymi się na modernizacji mołdawskich placówek medycznych oraz rozwijaniu agroturystyki²¹⁵. Strony nawiązały również kooperację wojskową

Polityczno-społeczny wymiar relacji Mołdawii z Unią Europejską, „Opuscula Sociologica” 2016, nr 3, s. 47–49.

- 211 O. Voytyuk, *Perspektywa stosunków Mołdawii z Unią Europejską w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i programu Partnerstwa Wschodniego na tle aktualnej sytuacji geopolitycznej w regionie*, „Studia Podlaskie” 2014, t. 22, s. 69–71.
- 212 *Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji, sporządzona w Warszawie dnia 16 listopada 1994 r.*, Dz. U. 1995 nr 118 poz. 568; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdowy o współpracy gospodarczej, podpisana w Krynicy dnia 7 września 2006 r.*, M.P. 2007 nr 56 poz. 629.
- 213 A. Sawicz, *Zamalować białą plamę, czyli kilka słów o stosunkach polsko-mołdawskich*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Episteme, Lublin 2013, s. 71–73.
- 214 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Mołdawia. Informator ekonomiczny*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/informator-ekonomiczny> [dostęp: 29.07.2021].
- 215 *Umowa między Ministrem Zdrowia Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Zdrowia Republiki Mołdowy o współpracy w dziedzinie ochrony zdrowia i nauk medycznych, podpisana w Baku dnia 13 września 2011 r.*, M.P. 2012 poz. 405; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdawii o współpracy w dziedzinie turystyki, sporządzona w Kiszyniowie dnia 28 marca 2014 r.*, M.P. 2014 poz. 908.

oraz związaną ze zwalczaniem przestępczości zorganizowanej²¹⁶. Najważniejszą płaszczyzną działania pozostaje jednak wspieranie europejskich aspiracji Mołdawii, choć wydaje się, iż potencjał Polski w tym zakresie (także w odniesieniu do współpracy rozwojowej) nie jest w pełni wykorzystywany.

4.1.4. Gruzja

Gruzja, będąca najważniejszym partnerem Polski w regionie Kaukazu Południowego, nieprzerwanie od 2004 roku wymieniana jest pośród priorytetowych odbiorców polskiej ODA, a inicjatywy na jej rzecz podejmowane są już od 1998 roku. Niemniej do 2003 roku, pomimo zawarcia m.in. w 1993 roku traktatu o przyjaźni i współpracy, w którym strony zobowiązały się do intensyfikowania wielopłaszczyznowej kooperacji²¹⁷, udzielane wsparcie było niewielkie (wyniosło łącznie zaledwie 0,57 mln USD²¹⁸) i obejmowało głównie pomoc humanitarną, m.in. w zwalczaniu negatywnych konsekwencji suszy, która dotknęła w początku XXI wieku Gruzję²¹⁹. Warto odnotować, że diametralna zmiana uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych od 1989 roku skierowała politykę zagraniczną Polski ku Waszyngtonowi oraz Brukseli, a deklarowane w latach 90. XX wieku wsparcie dla wszystkich nowo powstałych republik poradzieckich ograniczało się prawie wyłącznie do państw sąsiadujących z Polską. W końcu tej dekady dostrzeżono jednak znaczenie Gruzji jako państwa tranzytowego w kontekście bezpieczeństwa energetycznego, a także perspektyw polskiej ekspansji gospodarczej na tym terenie²²⁰. Równolegle jednak rządzona od 1993 roku

216 *Porozumienie między Ministerstwem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Obrony Republiki Mołdawy o współpracy w dziedzinie wojskowej, podpisane w Warszawie dnia 27 października 1998 r.*, M.P. 2007 nr 25 poz. 267; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdawy o współpracy w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej i innego rozwoju przestępczości, podpisana w Kiszyniowie dnia 22 października 2003 r.*, Dz. U. 2004 nr 228 poz. 2302.

217 *Traktat o przyjaźni i współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Gruzji, sporządzony w Tbilisi dnia 20 kwietnia 1993 r.*, Dz. U. 2000 nr 2 poz. 7.

218 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

219 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 17.

220 R. Grodzki, *Polska polityka zagraniczna w XX i XXI wieku. Główne kierunki – fakty – ludzie – wydarzenia*, Wydawnictwo Replika, Warszawa 2009, s. 285–286; K. Gomółka, I. Borucińska-Dereszkiewicz, *Stosunki Polski z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 148–155; T. Lortkiphanidze, *Kaukaz „daleki*

przez Eduarda Szewardnadzego Gruzja, balansująca pomiędzy Wschodem (przystąpienie w 1993 roku do Wspólnoty Niepodległych Państw) a Zachodem (zainteresowanie członkostwem w NATO), borykała się z licznymi problemami wewnętrznymi: niestabilnością Osetii Południowej i Abchazji, przepływami osób wewnątrznie przesiedlonych oraz uchodźców (także z pogrążonej w wojnie Czeczenii), a nade wszystko – kryzysem gospodarczym, na który nie bez wpływu pozostawały powszechne wówczas m.in. korupcja czy nepotyzm²²¹. Sytuacja zmieniła się w 2003 roku, kiedy przeprowadzone w listopadzie wybory parlamentarne uznane zostały za sfałszowane, a zyskująca od początku XXI wieku poparcie opozycja, na której czele stali Micheil Saakaszwili, Nina Burdżanadze oraz Zuraba Żwania, skutecznie nawoływała społeczeństwo do protestu. Rewolucja róż doprowadziła do dymisji Eduarda Szewardnadzego, zorganizowania w styczniu 2004 roku wyborów prezydenckich, które wygrał Micheil Saakaszwili, oraz w marcu 2004 roku wyborów parlamentarnych, wygranych przez założoną jeszcze w 2001 roku przez nowego prezydenta partię Zjednoczony Ruch Narodowy. Nowe władze obrały kurs euroatlantycki oraz rozpoczęły wdrażanie reform gospodarczych i społecznych, czym zdobyły międzynarodową przychylność²²².

Od 2004 roku znacznie zwiększyło się wsparcie udzielane Gruzji, a państwo to uznane zostało za jednego z priorytetowych odbiorców polskiej ODA. Nacisk położony został na pomoc w transformacji ustrojowej, przekazywanie doświadczeń, które Polska zdobywała po 1989 roku oraz włączanie Tbilisi w orbitę wpływów euroatlantyckich. Jak wskazano, pomoc ta miała stanowić zwłaszcza

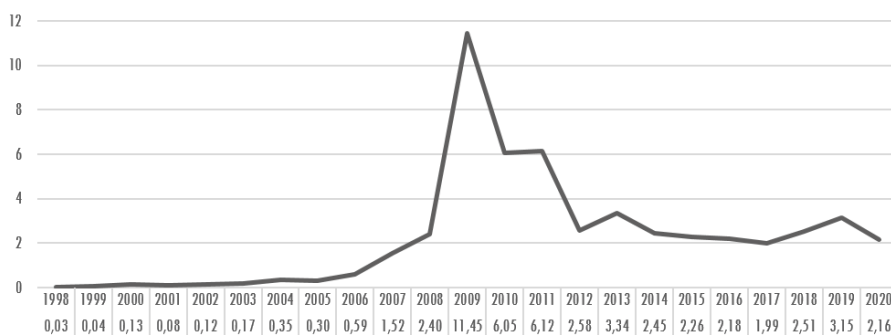
i bliski” – realia, mity i złudzenia, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy...*, s. 173–175.

221 B. Christophe, *Understanding Politics in Georgia*, “DEMSTAR Research Report” 2004, no. 22, s. 27–29; P. Stronski, A. Vreeman, *Georgia at twenty-five: in a difficult spot*, 2017, Carnegieendowment.org, https://carnegieendowment.org/files/StronskiVreeman_Georgia_at_Twenty_Five.pdf, s. 1–2 [dostęp: 29.07.2021].

222 Commission on Security and Cooperation in Europe, *Georgia’s “Rose Revolution”*, Washington 2004, s. 1–9; L. Mitchell, *Georgia’s Rose Revolution*, “Current History” 2004, s. 342–348; E. Cole, P.H. Fluri, *Georgia After the ‘Rose Revolution’*, [w:] *From Revolution to Reform: Georgia’s Struggle with Democratic Institution Building and Security Sector Reform*, eds. E. Cole, P.H. Fluri, Austrian Ministry of Defence, Vienna–Geneva 2005, s. 7–24; V. Avioutskii, *Aksamitne rewolucje...*, s. 45–61; R. Kłaczyński, *Gruzja po rewolucji róż*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2007, nr 3, s. 215–225; S. Smite, G. Tarkhan-Mouravi, *Miłość Gruzji do kwiatów: rewolucja „zwiędłych róż”?*, „Wschodnioznawstwo” 2008, nr 2, s. 47–65; M. Matusiak, *Gruzińskie wybory. Między silnym państwem a demokracją*, „OSW Punkt Widzenia” 2012, nr 29, s. 11–17.

„materialny wymiar polskich działań dyplomatycznych mających na celu zbliżenie Gruzji do NATO i UE”²²³. Skoncentrowano się zwłaszcza na budowie stabilnych instytucji państwowych i reformowaniu administracji publicznej (m.in. w obszarze bezpieczeństwa publicznego czy zwiększania zdolności absorpcji funduszy unijnych), wsparciu struktur samorządowych, umacnianiu społeczeństwa obywatelskiego i niezależnej prasy, tworzeniu podstaw dla sprawnego funkcjonowania gospodarki rynkowej (np. poprzez rozwijanie małej i średniej przedsiębiorczości), rozwoju obszarów wiejskich i ochronie środowiska czy reintegracji byłych żołnierzy. Odnotowano także konieczność działania na rzecz zwiększania bezpieczeństwa energetycznego, szczególnie w odniesieniu do bezpieczeństwa nie tylko regionu, ale także całego kontynentu²²⁴.

Wykres 11: ODA bilateralna dla Gruzji w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

W realizacji działań na rzecz Gruzji uczestniczyła wysoka liczba zróżnicowanych podmiotów – zarówno organizacje pozarządowych i jednostek

223 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 8.

224 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 8–9; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 7–8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 11.

naukowo-badawczych, jak i podmiotów samorządu terytorialnego, organów administracji centralnej (lub organizacji działających na jej zlecenie), a także Ambasada RP w Tbilisi. W latach 2004–2008 Fundacja Partners Polska wspierała rozwój samorządu lokalnego oraz zaangażowanie w życie publiczne kobiet, a Towarzystwo Demokratyczne Wschód zaangażowało się na rzecz doskonalenia edukacji w językach mniejszości i rozwijania prasy lokalnej. Na rzecz rozwoju gruzińskiego samorządu lokalnego, np. poprzez szkolenie władz samorządowych, oraz społeczeństwa obywatelskiego działały także Fundacja Aktywności Obywatelskiej, Polska Fundacja im. Roberta Schumana czy Fundacja Instytut Studiów Wschodnich. Ponadto Polska Misja Medyczna tworzyła mobilne ambulatoria medyczne oraz prowadziła projekt profilaktyki i leczenia gruźlicy, Społeczno-Oświatowe Stowarzyszenie Pomocy Pokrzywdzonym i Niepełnosprawnym Edukator organizowało i doposażało społeczne szkoły i przedszkola, z kolei na rzecz rozwijania agroturystyki na obszarach wiejskich (m.in. przez promowanie lokalnych produktów) działały np. Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju czy WWF Polska. Studium Europy Wschodniej UW zaproponowało gruzińskiemu ekspertom udział w szkoleniach S.E.N.S.E. Działania, zwłaszcza w zakresie tworzenia lokalnych partnerstw i przekazywania doświadczeń samorządowych, prowadziły w Gruzji także urzędy Podegrodzia, Kraśnika, Gostynia czy województwa wielkopolskiego. W tym też okresie polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wspierało gruzińską administrację poprzez organizację staży dla jej pracowników czy pomoc ekspercką w zakresie rozwiązywania konfliktów, Ministerstwo Obrony Narodowej szkoliło gruzińskich oficerów, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji włączyło się w projekt dotyczący wzmocnienia systemu zarządzania migracjami, a Kancelaria Premiera Rady Ministrów wspierała gruzińską administrację publiczną m.in. ofertą stażową dla jej pracowników oraz transferem wiedzy na temat reformy decentralizacyjnej, reformy finansów publicznych i projektowania rozwoju regionalnego. Zaangażowały się również takie podmioty, jak Komenda Główna Straży Granicznej, Komenda Główna Policji, Dowództwo Wojsk Lądowych czy Sąd Okręgowy w Częstochowie. Od 2007 roku prężnie działała także Ambasada RP w Tbilisi: utworzyła stację radiową, sfinansowała Parlamentowi Gruzji dostęp do internetowych baz czasopism i publikacji naukowych, włączyła się w proces opracowywania krajowej polityki regionalnej, stworzyła Centrum Informacyjne UE, wspierała kluby kobiece i wdrażała inicjatywy na rzecz integracji mniejszości narodowych z lokalnymi społecznościami, a także angażowała się

na rzecz rozwoju turystyki i ekoturystyki²²⁵. Wartość ODA przekazanej w latach 2004–2008 sięgnęła 5,16 mln USD²²⁶.

Warto wskazać również dwa wydarzenia, które w kolejnych latach doprowadziły do zbliżenia Tbilisi do Brukseli, a w konsekwencji tego również do zwiększenia międzynarodowej, w tym polskiej, pomocy na rzecz Gruzji. Pierwszym z nich było ustanowienie w 2009 roku programu Partnerstwa Wschodniego, zaprezentowanego w czerwcu 2008 roku. Ponadto w sierpniu 2008 roku doszło do wojny pomiędzy Gruzją a leżącymi formalnie w jej granicach, separatystycznymi regionami Osetią Południową oraz Abchazją, a *de facto* – do wojny gruzińsko-rosyjskiej²²⁷. Przyczyn konfliktu upatrywać należy w historii tych obszarów, ich spornym statusie i wyrażanej przez nie woli przyłączenia się do Federacji Rosyjskiej, a także euroatlantyckich aspiracjach Gruzji, postrzeganej jako własna strefa wpływów przez marginalizowaną wówczas przez Zachód Rosję. Z tego zresztą względu, pomimo polskich i amerykańskich sugestii z kwietnia 2008 roku, Gruzji nie objęto natowskim *Planem Działań na rzecz Członkostwa* (ang. *Membership Action Plan*, MAP). Na rosyjskie poparcie dla separatystów nie bez wpływu pozostały także plany utworzenia nowego szlaku tranzytowego dla surowców, łączącego region Morza Kaspijskiego i państwa europejskie (z pominięciem Rosji), a także ogłoszona niewiele wcześniej (i zaakceptowana przez część społeczności międzynarodowej) niepodległość Kosowa²²⁸. Do

225 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 17; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 136; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 92–93.

226 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

227 Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, *Report. Vol. I*, Brussels 2009, s. 10–11; G. Kuczyński, *Rosja zaplanowała atak na Gruzję. Putin przyznał się po czterech latach*, 10.08.2012, TvN24.pl, <https://tvn24.pl/swiat/rosja-zaplanowala-atak-na-gruzje-putin-przyznal-sie-po-czterech-latach-ra270312-3503752> [dostęp: 29.07.2021].

228 V. Cheterian, *The August 2008 war in Georgia: from ethnic conflict to border wars*, „Central Asian Survey” 2009, vol. 28, no. 2, s. 155–167; J. Nichol, *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, „CRS Report” 2009, no. RL34618, s. 2–11; M. Kowalczyk, *Przyczyny wojny gruzińsko-rosyjskiej w 2008 roku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio M” 2017, vol. 2, s. 170–183; K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej i sytuacja geopolityczna Gruzji po konflikcie z Federacją Rosyjską*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 1–2, s. 136–141.

zawieszenia działań zbrojnych doprowadziła zwłaszcza dyplomacja francuska. Konflikt zakończył się militarną porażką Gruzji oraz triumfem sił rosyjskich, wygenerował straty w gospodarce gruzińskiej oraz spowodował kolejne przepływy uchodźców wewnętrznych. Poskutkowało zerwaniem stosunków pomiędzy państwami, opuszczeniem przez Tbilisi WNP oraz przypieczętował utratę kontroli Gruzji nad częścią swojego terytorium, co skutecznie uniemożliwia temu państwu pełną integrację ze strukturami euroatlantyckimi²²⁹.

Należy też zwrócić uwagę na zaangażowanie ówczesnego prezydenta Polski, Lecha Kaczyńskiego, na rzecz zakończenia konfliktu pomiędzy Gruzją i Rosją. 12 sierpnia 2008 roku, w dniu ogłoszenia końca operacji zbrojnej, prezydent (wraz z przywódcami Estonii, Litwy, Łotwy i Ukrainy) wziął udział w pokojowej demonstracji w stolicy Gruzji. W wygłoszonym wówczas, bardzo emocjonalnym, przemówieniu wyrażał solidarność z Gruzinami i krytykował imperialistyczne zapędy Rosji, nadto wskazując, że: „my też wiemy świetnie, że dziś Gruzja, jutro Ukraina, pojutrze państwa bałtyckie, a później może i czas na mój kraj, na Polskę!”²³⁰. Tę dyplomatyczną krucjatę, ujmowaną m.in. przez prawicowe partie polityczne jako współczesny fundament polskiej polityki wschodniej, oceniać można w zróżnicowany sposób: z jednej strony jako jeden z sukcesów prezydentury Lecha Kaczyńskiego i odważną deklarację obrony suwerenności i integralności terytorialnej innego państwa oraz przeciwstawienia się polityce Rosji, z drugiej – jako wyraz braku racjonalności i, paradoksalnie, dążenia do zaognienia konfliktowej sytuacji²³¹. We wrześniu 2008 roku solidarność z narodem gruzińskim oraz dostarczenie ofiarom konfliktu pomocy humanitarnej zadeklarował polski parlament²³², a następnie Polska przyłączyła się do unijnej misji obser-

229 J. Nichol, *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests...*, s. 11–17; K. Kubiak, *Wojna w Gruzji w 2008 roku. Geneza i przebieg działań zbrojnych*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2011, t. II, s. 34–37.

230 Wizyta Prezydenta RP w Gruzji, 12.08.2008, Prezydent.pl, <https://www.prezydent.pl/archiwalne-aktualnosci/rok-2008/art.721,wizyta-prezydenta-rp-w-gruzji.html> [dostęp: 29.07.2021]; R. Grodzki, *Polska polityka zagraniczna w XX i XXI wieku. Główne kierunki – fakty – ludzie – wydarzenia...*, s. 287–289.

231 D. Litwin-Lewandowska, *Gruziński epizod w polskiej polityce zagranicznej w okresie prezydentury Lecha Kaczyńskiego (2005-2010)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio M” 2017, vol. 2, s. 198–201; Ł. Gadzała: *Mit wyprawy gruzińskiej Lecha Kaczyńskiego*, 23.06.2020, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Publicystyka/200629772-Lukasz-Gadzaala-Mit-wyprawy-gruzińskiej-Lecha-Kaczynskiego.html> [dostęp: 29.07.2021].

232 *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 września 2008 r. w sprawie kryzysu gruzińskiego*, M.P. 2008 nr 66 poz. 585.

wacyjnej w Gruzji²³³. W końcu listopada 2008 roku, w 5. rocznicę rewolucji róż, prezydent RP ponownie udał się z wizytą do Gruzji. W jej trakcie (w pobliżu granicy z Osetią Południową) doszło do ostrzału kolumny, w której znajdowali się Lech Kaczyński i Micheil Saakaszwili²³⁴.

Konflikt z 2008 roku, rosnące polskie zainteresowanie integracją Gruzji ze strukturami UE i NATO, a także proklamacja unijnego programu Partnerstwa Wschodniego doprowadziły do zwiększenia wolumenu oferowanych Tbilisi zasobów pomocowych. Podejmowane przez Polskę inicjatywy w latach 2009–2011 miały przyczyniać się zwłaszcza do demokratyzacji państwa i wdrażania zasad *good governance* (w tym przeciwdziałania korupcji), decentralizacji gruzińskiej władzy i rozwoju samorządności lokalnej (zwłaszcza w myśli *Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2010–2017*²³⁵, którą Polska popierała jako największy z rządowych donatorów), rozwoju infrastruktury społecznej (m.in. w ramach wspomagania uchodźców), edukacyjnej i energetycznej, przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich (w tym reformy systemu zarządzania lasami), doskonalenia mechanizmów zarządzania migracjami i granicami oraz upowszechnienia małej i średniej przedsiębiorczości. Transferowana ODA miała odzwierciedlać polskie poparcie dla euroatlantycznych aspiracji Gruzji²³⁶.

W tym okresie w działania włączyła się jeszcze większa liczba podmiotów. Duża grupa polskich organizacji pozarządowych realizowała projekty na rzecz wsparcia samorządów lokalnych, decentralizacji, przygotowania kadr

233 *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 września 2008 r. o użyciu Grupy Obserwatorów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji*, M.P. 2008 nr 71 poz. 638.

234 *Wizyta Prezydenta RP w Gruzji*, 23.11.2008, Prezydent.pl, <https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2008/art,148,928,wizyta-prezydenta-rp-w-gruzji.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Padły strzały. Prezydent nie przerwał wizyty*, 23.11.2008, Rp.pl, <https://www.rp.pl/artyku/223561-Padly-strzaly--Prezydent-nie-przerwal-wizyty.html> [dostęp: 29.07.2021].

235 Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia, *State Strategy for Regional Development of Georgia for 2010-2017*, Tbilisi 2010.

236 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 7.

do wdrażania reformy regionalnej, budowania społeczeństwa obywatelskiego (w tym pomocy nowo powstającym organizacjom pozarządowym) czy koordynacji polityki migracyjnej. Część z nich skoncentrowała się na zagadnieniach związanych z ochroną środowiska (np. redukowaniem efektów katastrof naturalnych), agroturystyką (m.in. promowaniem lokalnych produktów), ekoprzedsiębiorczością (prowadzoną też przez kobiety), a także rolnictwem (budowaniem rolniczych grup producenckich czy pomocą dla drobnych hodowców). Inne prowadziły inicjatywy związane z włączeniem społecznym, zwłaszcza wewnętrznych uchodźców oraz osób z niepełnosprawnościami fizycznymi i intelektualnymi, a także aktywizacją młodzieży czy modernizacją programów nauczania przedmiotów ścisłych i przyrodniczych. Towarzystwo Nasz Dom zaangażowało się np. we wsparcie rodzin w kryzysie oraz reformę domów dziecka. Ponownie w pomoc włączyły się samorzady terytorialne. W tym też czasie polskie MSZ dostarczało pomoc techniczną w dziedzinie leśnictwa, resort rozwoju regionalnego budował zdolność gruzińskiej administracji publicznej do wdrażania reformy regionalnej, a resort finansów prowadził działania zwalczające korupcję w publicznej administracji. Kancelaria premiera wspierała rząd Gruzji podczas implementowania reformy regionalnej, a Urząd Komunikacji Elektronicznej pomagał w dostosowaniu gruzińskiego rynku telekomunikacyjnego do wytycznych unijnych. Ponadto w tym okresie współpracowała z Gruzinami Komenda Główna Straży Granicznej (doskonalenie kooperacji operacyjnej), Komenda Główna Policji (zwiększanie efektywności organów) oraz Centralna Szkoła Państwowej Straży Pożarnej (transfer wiedzy na temat ratownictwa technicznego i medycznego). Aktywności nie zaprzestała również polska placówka w Tbilisi, która rozwijała infrastrukturę szkół specjalnych, aktywizowała w ramach spółdzielni pracy ofiary przemocy domowej, prowadziła program prewencji antynarkotykowej, utworzyła centrum rehabilitacji dla osób z niepełnosprawnościami, wspierała rehabilitację amazoнок czy utworzyła dom dziecka²³⁷. Wartość udzielonej na te sposoby pomocy sięgnęła w latach 2009–2011 aż 23,62 mln USD²³⁸.

Nowe uwarunkowania wewnętrzne polskiej współpracy rozwojowej, tj. przyjęcie odpowiedniego ustawodawstwa, które wprost jako cel podejmowanych

237 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 104–105; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 116–117; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 87–88.

238 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

działań wskazywało pomoc państwom objętym Partnerstwem Wschodnim, poskutkowało kontynuowaniem wspierania Gruzji. *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015*, dążąc m.in. do dalszego zbliżania państw kaukaskich do UE, w odniesieniu do Gruzji postawił następujące priorytety: wspieranie defaworyzowanych społecznie grup (zwłaszcza w obszarze uzależnień i pieczy zastępczej oraz aktywizacji społecznej i zawodowej), wzmacnianie rozwoju regionalnego oraz zwiększanie zdolności instytucji administracji publicznej i lokalnej (m.in. w zakresie ich współpracy z organizacjami pozarządowymi, usprawnianiem zarządzania w tych podmiotach czy zwiększania odporności na katastrofy naturalne) oraz promowanie małej i średniej przedsiębiorczości, wraz z tworzeniem nowych miejsc pracy (np. przez wzmacnianie grup produkcyjnych czy rozwój szkolnictwa zawodowego)²³⁹.

Gruzję objęto inicjatywami skierowanymi do wszystkich państw Partnerstwa Wschodniego (m.in. uczestnictwem w Akademii Administracji Publicznej PW organizowanej przez KSAP), szkoleniami w ramach programu S.E.N.S.E. oraz zwiększono liczbę dostępnych ofert stypendialnych. W działania włączyła się Fundacja Solidarności Międzynarodowej, prowadząca zarówno własne inicjatywy na obszarze Gruzji, jak i wyłaniająca kolejne podmioty realizujące projekty w ramach konkursów regrantingowych²⁴⁰. Aktywne już wcześniej organizacje pozarządowe i jednostki samorządu terytorialnego wdrażały przedsięwzięcia związane z rozwijaniem przedsiębiorczości rolników (m.in. przez uprawy owoców subtropikalnych) oraz na rzecz rozwoju obszarów wiejskich (poprzez rozwój np. turystyki konnej i agroturystyki). Wyrażane już wcześniej zainteresowanie gruzińską turystyką oraz podejmowane działania na rzecz jej rozwoju nie dziwią, jako że Gruzja stanowi popularny wśród Polaków kierunek wyjazdowy, co zaowocowało również podpisaniem w 2013 roku stosownej umowy międzyrządowej²⁴¹. Wiele działań przeprowadzono w związku z pomocą osobom z niepełnosprawnościami (wzmacniając tyflorehabilitację, czyli rehabilitację dla osób z niepełnosprawnością wzrokową, i promując inne typy terapii oraz umacniając edukację specjalną), zwiększaniem dostępności do

239 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 16.

240 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Gruzja*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracujemy/gruzja/> [dostęp: 29.07.2021].

241 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Gruzji o współpracy w dziedzinie turystyki, sporządzona w Tbilisi dnia 3 czerwca 2013 r.*, M.P. 2013 poz. 980.

edukacji (m.in. przez tworzenie bibliotek czy centrów gotowości szkolnej) oraz reformowaniem systemu pieczy zastępczej. Ponadto Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej zajęło się podnoszeniem kwalifikacji gruzińskich służb ratowniczych i budowaniem odporności na katastrofy naturalne (m.in. przez naukę modelowania hydraulicznego jako prewencji powodzi czy wdrażanie systemów wczesnego ostrzegania), a Szkoła Główna Służby Pożarniczej rozwijała specjalistyczne, gruzińskie ratownictwo wysokościowe. Projekty realizowane były również przez polską administrację centralną: resort rozwoju regionalnego (kontynuacja wsparcia wdrażania reformy regionalnej), resort spraw zagranicznych (pomoc w implementacji reformy samorządowej), resort zdrowia (przeciwdziałanie narkomanii), resort obrony narodowej (staże dla pracowników gruzińskiego ministerstwa), resort kultury i dziedzictwa narodowego (organizacja prac konserwatorskich przy polskich zabytkach w Tbilisi), resort finansów (zwalczanie korupcji), resort edukacji (zwiększanie dostępności do usług edukacyjnych), resort pracy i polityki społecznej (rozwijanie systemu wsparcia osób z niepełnosprawnościami) oraz resort spraw wewnętrznych (szkolenia dotyczące ratownictwa). Kancelaria Sejmu kontynuowała Międzynarodowy Program Staży Parlamentarnych, Komenda Główna Policji pomagała w implementowaniu unijnych wytycznych dotyczących liberalizacji wizowej, a podnoszeniem kompetencji dyplomatów zajął się Polski Instytut Dyplomacji. Różne działania podjęła także Ambasada RP w Tbilisi. Koncentrowały się one na pomocy osobom z niepełnosprawnościami, rozwijaniu systemu opieki nad dziećmi, pomocy amazonkom, rozwijaniu infrastruktury edukacyjnej, a także wzmacnianiu mechanizmów dotyczących ochrony ofiar przemocy domowej²⁴². Suma przekazanej w latach 2012–2015 ODA wyniosła 10,63 mln USD²⁴³.

W okresie obowiązywania kolejnego programu wieloletniego (na lata 2016–2020), w związku z postulowaną koncentracją działań w celu zwiększenia ich efektywności, wobec współpracy rozwojowej z Gruzją wyznaczono dwa priorytety: dobre rządzenie oraz kapitał ludzki. W ramach pierwszego z nich postanowiono w dalszym ciągu wzmacniać potencjał zarówno administracji centralnej

242 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 80–81; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 71–73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 65–67; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 70–71.

243 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

oraz samorządowej, jak i społeczeństwa obywatelskiego, pomagać w rozwijaniu wolnorynkowych mechanizmów oraz wspierać budowanie odporności administracji na klęski żywiołowe. Drugi z celów skoncentrowano na wsparciu osób wykluczonych społecznie lub tym wykluczeniem zagrożonych²⁴⁴. Transfer ODA w tym okresie miał również wspierać implementację postanowień umowy stowarzyszeniowej pomiędzy Unią Europejską a Gruzją, która weszła w życie w lipcu 2016 roku, tworząc pomiędzy stronami pogłębione partnerstwo oraz strefę wolnego handlu²⁴⁵, a także zasady liberalizacji wizowej, które wdrożone zostały w 2017 roku²⁴⁶. Nie udało się jednak uniknąć dalszej fragmentaryzacji prowadzonych działań²⁴⁷.

Podejmowane od 2016 do 2020 roku inicjatywy stanowiły kontynuację już wcześniej wdrażanych; w dalszym ciągu KSAP prowadził dla państw objętych Partnerstwem Wschodnim Akademię Administracji Publicznej, z dofinansowania Ministerstwa Spraw Zagranicznych korzystała Fundacja Solidarności Międzynarodowej, realizująca własne projekty i dotująca przedsięwzięcia innych organizacji, wybranych w procedurze regrantingowej, a gruzińscy studenci i naukowcy mogli skorzystać z programów stypendialnych. Polskie organizacje pozarządowe oraz jednostki samorządu terytorialnego włączyły się w działania w obszarach zwiększania dostępności do edukacji, pomocy osobom z niepełnościami, ochrony ofiar przemocy domowej, rozwijania turystyki i agroturystyki. Doskonaleniem ratownictwa zajmowały się z kolei ICAD (górskie służby ratownicze) i Szkoła Główna Służby Pożarniczej (ratownictwo w infrastrukturze podziemnej i krytycznej), a Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej kontynuowało działania na rzecz wdrażania modelowania hydraulicznego w przeciwdziałaniu powodziom oraz oceniało odporność obiektów infrastruktury edukacyjnej na katastrofy naturalne. Pomoc, głównie techniczną, dostarczały

244 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 14–15.

245 *Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part*, OJ EU, L 261, 30.08.2014.

246 *Regulation of the European Parliamentary and of the Council amending Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement (Georgia)*, 07.02.2017, PE-CONS 64/16.

247 B. Szent-Iványi, Z. Végh, *Is Transition Experience Enough? The Donor-side Effectiveness of Czech and Polish Democracy Aid to Georgia*, "Democratization" 2018, vol. 25, issue 4, s. 614–628.

również organy administracji publicznej, w tym Ministerstwo Zdrowia (projekt na rzecz przeciwdziałania narkomanii), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (ćwiczenia działań antyterrorystycznych), Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju (kontynuacja wsparcia wdrażania reformy regionalnej), Kancelaria Sejmu oferowała gruzińskim urzędnikom udział w Międzynarodowym Programie Staży Parlamentarnych oraz organizowała wymiany i wizyty studyjne, Urząd Komunikacji Elektronicznej przygotowywał gruziński organ regulacyjny do działalności zgodnej z unijnymi standardami, a Komenda Główna Straży Granicznej oddziaływała na rzecz wzmocnienia potencjału gruzińskiej policji granicznej. Działalność pomocową kontynuowała Ambasada RP w Tbilisi, angażując się we wzmacnianie samorządowej edukacji przedszkolnej i dostępności przedszkoli dla dzieci uchodźców wewnętrznych, poprawę jakości życia osób z niepełnościami, udzielając wsparcia ofiarom przemocy domowej i dzieciom w pieczy zastępczej, rozwijając turystykę czy też doposażając i podnosząc kwalifikacje ratowników górskich²⁴⁸. Łącznie w latach 2016–2020 Gruzji przekazano ODA o wartości 11,99 mln USD²⁴⁹.

Gruzja pozostaje tym państwem kaukaskim, w którym wpływy zachodnie są najsilniejsze, co jest odzwierciedlone stopniem kooperacji z Unią Europejską (wspomniany wcześniej status państwa stowarzyszonego i łącząca strony strefa wolnego handlu²⁵⁰) oraz Sojuszem Północnoatlantyckim (ramy relacji od 2008 roku określa Komisja NATO-Gruzja, a państwo rozpatrywane jest jako kandydat do członkostwa; współpraca została zacieśniona w 2014 roku poprzez Partnerstwo Poszerzonych Możliwości, ang. *Enhanced Opportunity Partner*, EOP, mające na celu ograniczanie wpływów Rosji w związku z aneksją Krymu oraz wojną we wschodniej Ukrainie²⁵¹). Prozachodni kurs utrzymywany

248 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 66–68; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 53–55; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 92–94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 110–113; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Gruzja. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-ge> [dostęp: 29.07.2021].

249 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

250 Od grudnia 2023 roku Gruzja posiada status państwa kandydującego. T. Kołodziej, *Stosunki bilateralne zakaukaskich państw Partnerstwa Wschodniego z Unią Europejską*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2015, nr 4, s. 108–112.

251 W. Lorenz, *Ewolucja współpracy NATO z partnerami – szanse i wyzwania*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 175 (2107), s. 1–3.

Tabela 8: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Gruzją w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	4,10	2,93	2,71	10,49	12,83	24,24	61,35	51,82	46,04	51,12
Import	0,55	0,75	1,04	2,77	3,85	3,43	7,03	14,57	6,97	9,11
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	64,09	86,76	101,96	103,31	88,33	113,60	140,52	136,00	152,69	120,16
Import	10,57	9,55	19,49	20,49	42,07	12,29	22,48	20,42	26,41	34,76

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

jest nieprzerwanie od 2003 roku, pomimo pojawiających się w Gruzji problemów wewnętrznych o charakterze społeczno-gospodarczym oraz odsunięcia od władzy Micheila Saakaszwilogo²⁵². Sytuacja ta jest korzystna dla Polski, która może efektywnie włączać się – m.in. poprzez współpracę rozwojową – w proces pogłębiania tych relacji, jednocześnie realizując swoje interesy, zwłaszcza w płaszczyźnie gospodarczej²⁵³. Wymiana handlowa, utrzymująca dodatni dla Polski bilans, dynamicznie wzrosła szczególnie w drugiej dekadzie XXI wieku (tabela 8). Szanse dla polskich przedsiębiorstw generują głównie takie branże, jak materiały budowlane i wykończeniowe, wyposażenie hoteli, infrastruktura komunalna, rolnictwo oraz sektory kosmetyczny, farmaceutyczny i medyczny²⁵⁴.

Dodać należy, iż słynne wystąpienie wzywającego do walki z Rosją Lecha Kaczyńskiego z 2008 roku zostało na tyle dobrze przyjęte w Gruzji²⁵⁵, iż w 2011 roku wdzięczni za nie Gruzini postawili w swojej stolicy polskiemu prezydentowi pomnik²⁵⁶. Ponadto od 2015 roku, kiedy władzę w Polsce przejęło Prawo i Sprawiedliwość, wkład byłego prezydenta w konceptualizację polskiej polityki wschodniej oraz jego zaangażowanie na rzecz Gruzji podlegały romantyzacji. Tego wyrazem stało się m.in. przyjęcie w 2018 roku uchwały „w 10. rocznicę agresji Federacji Rosyjskiej na Gruzję”, w której wskazano, iż Sejm przypomina „pierwszą w powojennej historii Europy militarną agresję sąsiedniego kraju na suwerenne państwo i trwającą po dziś dzień okupację jego terytoriów, jak również historyczną wizytę śp. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego w Tbilisi w dniu 12 sierpnia 2008 r., która była

252 M. Falkowski, *Gruziński dryf. Kryzys gruzińskiej drogi na Zachód*, „OSW Punkt Widzenia” 2016, nr 57, s. 25-46; J. Benedyczak, *Wybory prezydenckie w Gruzji: pozorne umocnienie partii rządzącej*, 30.11.2018, Pism.pl, https://www.pism.pl/publikacje/Wyboryprezydenckie_w_Gruzji_pozorne_umocnienie_partii_rzadzacej [dostęp: 29.07.2021].

253 Stosowna umowa dwustronna została w tej sprawie zawarta już w 2007 roku. *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Gruzji o współpracy gospodarczej, sporządzona w Warszawie dnia 5 listopada 2007 r.*, M.P. 2008 nr 79 poz. 695.

254 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Rynki zagraniczne. Gruzja*, Warszawa 2020, s. 3.

255 M. Stolarczyk, *Kontrowersje wokół koncepcji i praktyki polityki wschodniej Polski na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku*, [w:] *Śląsk – Polska – Europa – świat: pamięci profesora Jana Przewłockiego...*, s. 313.

256 *Polska para prezydencka w Tbilisi złożyła wieniec przed pomnikiem Lecha Kaczyńskiego*, 26.05.2021, Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/wiadomosci/polska-para-prezydencka-w-tbilisi-zlozyla-wieniec-przed-pomnikiem-lecha-kaczynskiego> [dostęp: 29.07.2021].

bezprecedensowym wyrazem wsparcia niepodległości Gruzji"²⁵⁷. Zainteresowanie polskich posłów Tbilisi zaowocowało również wzmocnieniem dwustronnej współpracy parlamentarnej poprzez powołanie w 2018 roku Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Gruzji, określanego przez niektóre media „partnerstwem strategicznym”²⁵⁸.

4.1.5. Armenia i Azerbejdżan

Spośród państw objętych od 2009 roku Partnerstwem Wschodnim Polska wykazywała najmniejsze zainteresowanie Armenią i Azerbejdżanem. Państwa te stały się odbiorcami polskiej ODA już w 1998 roku, jednak do końca 2010 roku nie były one traktowane we współpracy rozwojowej priorytetowo, a rzadko realizowane na ich terytoriach działania były podobne do tych, które podejmowano np. w środkowoazjatyckich republikach poradzieckich. Większość przedsięwzięć skoncentrowano wówczas na rozwoju takich obszarów, jak edukacja, ochrona zdrowia, rolnictwo i obszary wiejskie (przez m.in. poprawę gospodarowania wodą czy promocję agroturystyki), infrastruktura transportowa i komunikacyjna czy ochrona środowiska. Istotnym celem działań było również wsparcie reform administracji publicznej, zwłaszcza pod kątem budowy instytucji, propagowania zasad praworządności i *good governance*, przestrzegania praw człowieka i zwalczania korupcji, a także pomoc w liberalizacji handlu oraz wdrażaniu standardów europejskich we współpracy w zakresie bezpieczeństwa publicznego. Celem wybranym w odniesieniu do Armenii i Azerbejdżanu stała się również reintegracja osób przesiedlonych wewnątrznie²⁵⁹.

257 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 października 2018 r. w 10. rocznicę agresji Federacji Rosyjskiej na Gruzję, M.P. 2018 poz. 1080.

258 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 marca 2018 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Gruzji, M.P. 2018 poz. 331; Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 kwietnia 2018 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Gruzji, M.P. 2018 poz. 405; *Strategiczne partnerstwo Warszawy i Tbilisi. Wizyta marszałka Sejmu w Gruzji*, 05.11.2018, Tvp.info, <https://www.tvp.info/39797278/strategiczne-partnerstwo-warszawy-i-tbilisi-wizyta-marszalka-sejmu-w-gruzji> [dostęp: 29.07.2021].

259 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 13-14; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program*

W początku XXI wieku zainicjowano dla Armenii i Azerbejdżanu pomoc techniczną – Fundacja Solidarności Międzynarodowej (wówczas jako Fundacja „Wiedzieć Jak”) współorganizowała w nich wykłady eksperckie na temat polskich doświadczeń transformacyjnych. Od 2005 roku w działania na rzecz tych państw zaangażowały się również inne organizacje pozarządowe, a także placówki dyplomatyczne oraz podmioty administracji rządowej. Dla przykładu: Fundacja Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej organizowała dla armeńskich dziennikarzy wizyty studyjne, Małopolskie Towarzystwo Oświatowe w Nowym Sączu wspierało młodych azerbejdżańskich liderów w dziedzinie przedsiębiorczości społecznej, a Polski Czerwony Krzyż wsparł umacnianie struktur terenowych Azerbejdżańskiego Stowarzyszenia Czerwonego Półksiężyca oraz zwiększał świadomość społeczności lokalnych dotyczącą znaczenia pierwszej pomocy. Ponadto inne NGOs wdrażały projekty podnoszące potencjał lokalnych organizacji pozarządowych, przeprowadzano wizyty studyjne armeńskich reprezentantów klubów młodzieżowych w Polsce, w Azerbejdżanie zakładano pierwsze szkoły rodzenia i wspierano okołoporodową opiekę zdrowotną, promowano rodzicielstwo zastępcze i wspierano młodzież z placówek opiekuńczo-wychowawczych, prowadzono działania na rzecz aktywizacji kobiet, a w Armenii tworzono podstawy opieki paliatywnej nad dziećmi. Równolegle działalność intensyfikowały placówki dyplomatyczne. Ambasada RP w Erywanii m.in. zaprosiła armeńskich dyplomatów do Polski, remontowała i doposażała gabinety medyczne w szkołach, modernizowała wiejską infrastrukturę edukacyjną (poprzez m.in. budowę boisk sportowych czy montaż systemu centralnego ogrzewania), dofinansowywała zajęcia o prawach człowieka i integracji europejskiej, a także działała na rzecz modernizacji produkcji mleczarskiej, zwiększała dostępność do wody pitnej, remontowała sieci wodociągowe we wsiach oraz uruchamiała w nich punkty medyczne. Natomiast Ambasada RP w Baku wspierała azerbejdżańskich dyplomatów i remontowała szkoły. Administracja rządowa przekazywała natomiast Azerbejdżanowi *know-how* w sprawie wprowadzania towarów na rynek unijny oraz implementacji do krajowego porządku prawnego reguł WTO, szczególnie w dziedzinie rolnictwa (zajął się tym wspólnie Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwo Gospodarki). Ponadto MSZ – wspólnie z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji – przeprowadził dla

polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009..., s. 6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 6.

armeńskich funkcjonariuszy policji wizytę studyjną oraz włączył się w realizowane na terenie tych dwóch państw działania na rzecz reintegracji społecznej przesiedleńców²⁶⁰. O ograniczonym zainteresowaniu Polski tymi kierunkami świadczą jednak najlepiej kwoty, które w okresie 1998–2010 wydatkowano na ODA w tych państwach: było to 3,09 mln USD w odniesieniu do Armenii oraz zaledwie 1,52 mln USD w przypadku Azerbejdżanu²⁶¹.

Priorytetowy status w polskiej współpracy rozwojowej Armenii i Azerbejdżanowi przyznano dopiero w 2011 roku. Dążąc do koncentracji wysiłków i zwiększenia ich efektywności, postanowiono wówczas skupić się na czterech obszarach działania: dobrym rządzeniu (w tym przyspieszeniu rozwoju regionalnego i walce z korupcją), migracjach i zarządzaniu granicami (zwłaszcza w zakresie kontroli ruchu granicznego), rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich (budowaniu i wzmocnianiu lokalnego potencjału w tych dziedzinach) oraz rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, szczególnie proekologicznych²⁶². Faktycznie w tym roku zrealizowano większą liczbę inicjatyw. Organizacje pozarządowe promowały armeńską przedsiębiorczość poprzez prowadzenie agroturystyki, dążyły do zwiększenia aktywności lokalnych samorządów, wspierały sieciowanie młodych rolników, szkoliły trenerów tyfloterapii oraz proponowały wdrożenie procedur przeciw korupcji w podmiotach ochrony zdrowia. Polska placówka w Erywanii kontynuowała remonty szkół i punktów medycznych, a w Baku – pomagała dzieciom z zakładu poprawczego. Inicjatywy związane ze zwiększaniem skuteczności policji oraz efektywności działań antykorupcyjnych w policji i straży granicznej w Armenii i Azerbejdżanie wdrażała Komenda Główna Policji. Ponadto projekty realizowane były także przez Inspektora ds. Substancji i Preparatów Chemicznych (budowa armeńskiego systemu zarządzania chemikaliami), Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich (tworzenie partnerstwa

260 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 22; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 95–96; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 138; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 109–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 118.

261 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

262 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 8.

między Polską, Armenią i Azerbejdżanem na rzecz praw człowieka) oraz Komisję Nadzoru Finansowego (skuteczność nadzoru nad azerbejdżańskim sektorem ubezpieczeń)²⁶³. Wartość ODA w 2011 roku wyniosła 1,04 mln USD dla Armenii oraz 0,37 mln USD dla Azerbejdżanu²⁶⁴.

Armenia i Azerbejdżan zostały ponownie uznane za priorytetowych partnerów polskiej współpracy rozwojowej w programie wieloletnim na lata 2012–2015. Wobec obydwu państw wskazano trzy kluczowe obszary działania: pomoc grupom społecznie defaworyzowanym, ochrona środowiska oraz rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. W odniesieniu do Armenii za najważniejsze uznane zostały inicjatywy związane z zapobieganiem wykluczeniu, aktywizacją zawodową, społeczną i ekonomiczną osób przynależących do grup zagrożonych wykluczeniem, walką z degradacją środowiska naturalnego, rozwojem świadomości ekologicznej, poprawą funkcjonowania gospodarki wodnej, ściekowej i komunalnej, sieciowaniem rolników czy podnoszeniem wydajności produkcji. Przedsięwzięcia na rzecz Azerbejdżanu miały zaś skoncentrować się na zapobieganiu marginalizacji defaworyzowanych grup, rozszerzeniu dostępu do edukacji dla ich członków, aktywizacji wspólnot lokalnych w działaniach dotyczących ochrony środowiska, zwiększaniu odporności na katastrofy, implementacji mechanizmów doradztwa dla rolników, unowocześnieniu zasad gospodarowania obszarami wiejskimi oraz aktywizacji mieszkańców tych terenów²⁶⁵.

Przyznać trzeba, że w tym okresie znacznie zwiększyła się liczba zrealizowanych na rzecz Armenii i Azerbejdżanu projektów. Obydwa te państwa zostały zaproszone do uczestnictwa w prowadzonej przez KSAP Akademii Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego oraz szkoleniach S.E.N.S.E., armeńscy i azerbejdżańscy studenci mogli skorzystać z szerokiej oferty stypendialnej, intensywniejsze działania na ich terenie podjęła również Fundacja Solidarności Międzynarodowej²⁶⁶. Ponadto na rzecz tych państw uruchomiono środki z wielostronnego Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego.

263 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 90.

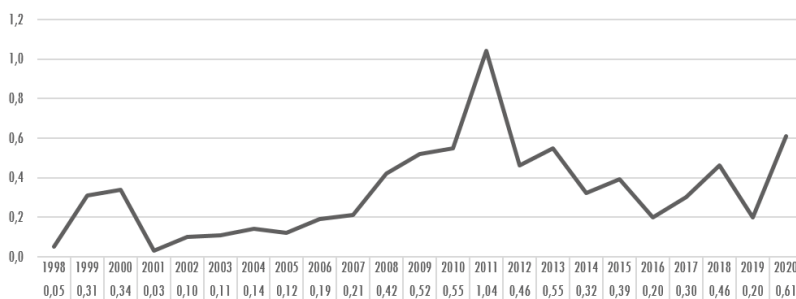
264 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

265 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 14–15.

266 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Armenia*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracowalismy/armenia/> [dostęp: 29.07.2021]; Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Azerbejdżan*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracowalismy/azerbejdzan/> [dostęp: 29.07.2021].

Na terenie Armenii organizacje pozarządowe wdrażały projekty związane z tworzeniem lokalnych zlewni mleka oraz uprawy owoców, promocji lokalnych produktów czy rozwijania tyflorehabilitacji. Placówka w Erywanii kontynuowała remonty infrastruktury edukacyjnej (zwłaszcza wiejskiej), zmodernizowała centrum dziennej opieki dla niepełnosprawnych dzieci oraz doposażyła centrum dla osób niewidomych i niedowidzących, we wsiach rozbudowywała systemy irygacyjne i wodociągowe oraz dostarczała rolnikom traktory, wspierała organizację szlaków turystycznych, instalowała systemy oświetleniowe ulic, wspierała gospodarkę pasterską, a także prowadziła działania z zakres aktywizacji zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich i wyrównywania szans kobiet. Polski resort zdrowia przeprowadził dla armeńskich specjalistów szkolenia z gospodarki chemikaliami i ochrony środowiska, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych implementowało projekt dotyczący monitorowania migracji zarobkowej, resort kultury i dziedzictwa narodowego zajął się promowaniem społecznie zaangażowanej kinematografii oraz doskonaleniem ochrony zabytków. Na zlecenie MSZ Państwowa Straż Pożarna włączyła się z kolei w działania na rzecz zbudowania potencjału grup poszukiwawczo-ratowniczych w Armenii²⁶⁷. Wartość przekazanej w latach 2012–2015 ODA osiągnęła jednak zaledwie 1,72 mln USD²⁶⁸.

Wykres 12: ODA bilateralna dla Armenii w latach 1998–2020 (mln USD)

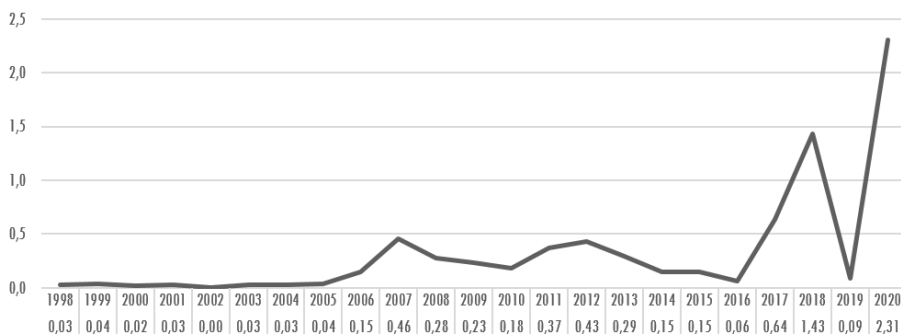
Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, [Stats.oecd.org](https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A), <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

267 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 78–79; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 68–69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 63–64; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 68.

268 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

W Azerbejdżanie Fundacja Edukacja dla Demokracji wspierała lokalną grupę inicjatywną, Instytut Technologiczno-Przyrodniczy kontynuował działania ograniczające procesy erozyjne oraz zasolenie gleb, a Fundacja Ari Ari – tak, jak w Armenii – rozwijała tyflorehabilitację. Placówka w Baku utworzyła świetlice dla dzieci oraz centrum doskonalenia zawodowego, wspierała dzieci w zakładach poprawczych, zwiększała dostępność do usług medycznych, organizowała szkolenia dla dzieci z zespołem Downa oraz szkoliła pedagogów specjalnych, m.in. w celu zwiększania dostępu do edukacji specjalnej. W tym okresie w działania na rzecz tego państwa włączyły się również polskie Ministerstwo Środowiska (wzmacnianie administracji publicznej zajmującej się ochroną środowiska), Ministerstwo Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (organizacja dla azerbejdżańskich ekspertów fitosanitarnych wizyt studyjnych w Polsce), Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (transfer wiedzy o ochronie dóbr kultury) oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych, prowadzące analizy funkcjonowania Partnerstwa Wschodniego. SeminaRIA dotyczące modeli ocen oraz zamówień publicznych organizowała Komisja Nadzoru Finansowego²⁶⁹. Koszty tych działań wyniosły jednak zaledwie 1,02 mln USD²⁷⁰.

Wykres 13: ODA bilateralna dla Azerbejdżanu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

269 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 78–79; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 69–70; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 64; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 68–69.

270 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

Zgodnie z kolejnym wieloletnim programem polskiej współpracy rozwojowej – na lata 2016–2020 – Armenia i Azerbejdżan utraciły swój priorytetowy status, bowiem – dążąc do większej koncentracji i efektywności działań – Ministerstwo Spraw Zagranicznych wśród partnerów wskazało jedynie cztery państwa objęte Partnerstwem Wschodnim. Tę degradację z jednej strony uznać trzeba za niekonsekwencję w popieraniu wschodniego kierunku unijnej polityki sąsiedztwa, a z drugiej – za potwierdzenie, iż współpraca dwustronna z tymi państwami Kaukazu Południowego nie rokuje tak dobrze (zwłaszcza gospodarczo), jak w przypadku Mołdawii czy Gruzji. Niemniej jednocześnie nie oznaczała ona zakończenia działań na terenie obydwu krajów. Placówka w Erywaniu kontynuowała projekty podnoszące standardy życia lokalnych społeczności (m.in. modernizowała domy dziecka i schroniska młodzieżowe, remontowała infrastrukturę edukacyjną), choć polskie przedstawicielstwo w Baku zaprzestało wdrażania inicjatyw pomocowych. W działania kulturalne w Armenii i Azerbejdżanie włączył się również Instytut Adama Mickiewicza, urzędnicy armeńscy i azerbejdżańscy nadal szkolili się w Akademii Administracji Publicznej PW. Ponadto obydwa państwa były odbiorcami środków z Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego²⁷¹. Większość kosztów wygenerowały jednak oferowane studentom programy stypendialne. Wartość przekazanej w tym okresie ODA wyniosła 1,77 mln USD dla Armenii oraz 4,53 mln USD dla Azerbejdżanu²⁷².

Uwagę należy zwrócić na potencjał tych dwóch państw Kaukazu Południowego, o istotnym strategicznym położeniu pomiędzy Europą i Azją; transformację, którą rozpoczęły one w latach 90. XX wieku, odzyskując suwerenność po rozpadzie ZSRR; a także m.in. posiadane przez nie zasoby energetyczne czy rolne (zwłaszcza azerskie złoża ropy naftowej i gazu ziemnego²⁷³), dające perspektywę ekspansji gospodarczej. Nie dziwi więc, iż Polska od 1992 roku, kiedy to nawiązane zostały stosunki dyplomatyczne, wyrażała zainteresowanie pogłębianiem współpracy dwustronnej. Była ona jednak ograniczona tym,

271 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 63–64; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 51–52; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 89–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 106–107.

272 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

273 CIA, *The World Factbook. Azerbaijan*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/> [dostęp: 29.07.2021].

iz Polska nie była w stanie efektywnie konkurować na tym obszarze z innymi, silniejszymi aktorami areny międzynarodowej, takimi jak Rosja, Chiny, Stany Zjednoczone, Turcja czy Iran²⁷⁴. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, a następnie podejmowane przez UE próby zbliżenia państw kaukaskich do Brukseli, miały stać się punktem zwrotnym także dla bilateralnych relacji, lecz szanse na pogłębianie kooperacji nie są w pełni wykorzystywane²⁷⁵. Niskie zaangażowanie we współpracę rozwojową na tym kierunku uprawnia również do stwierdzenia, że pomoc nie stanowi katalizatora dla współdziałania w innych dziedzinach.

Niemniej, ogólne ramy dwustronnej współpracy wyznacza przede wszystkim polityka prowadzona przez UE, która już w 1996 roku zawarła z Armenią i Azerbejdżanem umowy o partnerstwie i współpracy (weszły w życie w 1999 roku)²⁷⁶. Na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku rozpoczęto negocjowanie umów stowarzyszeniowych. Armenia miała ją podpisać w trakcie szczytu Partnerstwa Wschodniego w listopadzie 2013 roku, do czego jednak nie doszło ze względu na podjętą w Erywanii decyzję o przystąpieniu do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, obejmującej także unię celną, pod rosyjskim przywództwem²⁷⁷. W 2015 roku rozpoczęto rozmowy dotyczące nowej umowy o partnerstwie, którą zawarto w 2017 roku. Porozumienie (ang. *Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement*, CEPA) weszło w życie 1 marca 2021 roku i koncentruje się zwłaszcza na współpracy w zakresie wzmocnienia demokracji, praworządności i przestrzegania praw człowieka, lecz nie tworzy pomiędzy stronami strefy wolnego handlu²⁷⁸. Z Azerbejdżanem z kolei w 2006 roku UE

274 K. Gomółka, I. Borucińska-Dereszkiewicz, *Stosunki Polski z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją na przełomie XX i XXI wieku...*, s. 335.

275 T. Lortkiphanidze, *Kaukaz „daleki i bliski” – realia, mity i złudzenia*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy...*, s. 175–179.

276 *Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part*, OJ EC, L 239, 09.09.1999; *Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Azerbaijan, of the other part*, OJ EC, L 246, 17/09/1999.

277 J. Wimalasema, *Armenia: Balancing act between Russia and Europe*, 20.03.2018, Euractiv.com, <https://www.euractiv.com/armenia/armenia-balancing-act-between-russia-and-europe/> [dostęp: 29.07.2021].

278 *Comprehensive and enhanced Partnership Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part*, OJ EU, L 23, 26.02.2018.

zawarła partnerstwo w dziedzinie energetyki, zabezpieczające dostawy surowców energetycznych z regionu Morza Kaspijskiego na rynki unijne²⁷⁹, w 2010 roku zaś rozpoczęła negocjacje w sprawie umowy stowarzyszeniowej. W 2017 roku podjęto rozmowy o nowej, kompleksowej umowie partnerskiej, w ramach których wskazano priorytety stosunków unijno-azerskich: wzmocnienie instytucji i dobrego rządzenia, rozwój gospodarczy, łączność, efektywność energetyczna, środowisko naturalne i działania na rzecz klimatu, mobilność oraz kontakty międzyludzkie²⁸⁰, umowa nie została jednak jeszcze zawarta. Ponadto od 2014 roku obowiązują porozumienia (z obydwojoma krajami) dotyczące ułatwień wizowych oraz readmisji przebywających nielegalnie rezydentów²⁸¹. Oddziaływanie Unii Europejskiej na te państwa jest jednak ograniczone²⁸². Równoległe pomiędzy Polską a Armenią i Azerbejdżanem podpisywane były umowy dwustronne, m.in. w zakresie współpracy gospodarczej, w dziedzinie obronności i zwalczania przestępczości, o współpracy w zakresie kultury i nauki, zawarto także porozumienie wielostronne z Azerbejdżanem w sprawie kooperacji w sektorze energetyki. Dwustronny dialog polityczny pozostaje jednak ograniczony, podobnie jak bilateralna współpraca gospodarcza (tabela 9), która co prawda

279 *Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between the European Union and the Republic of Azerbaijan in the Field of Energy*, 07.11.2006, [Europarl.europa.eu](http://europa.eu), https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/dsca/dv/dsca_20130321_14/dsca_20130321_14en.pdf [dostęp: 29.07.2021].

280 *Partnership Priorities between the EU and Azerbaijan reinforce the bilateral agenda*, 11.07.2018, [Eeas.europa.eu](http://eeas.europa.eu), https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/48244/partnership-priorities-between-eu-and-azerbaijan-reinforce-bilateral-agenda_en [dostęp: 29.07.2021].

281 *Agreement between the European Union and the Republic of Armenia on the facilitation of the issuance of visas*, OJ EU, L 298, 31.10.2013; *Agreement between the European Union and the Republic of Armenia on the readmission of persons residing without authorisation*, OJ EU, L 289, 31.10.2013; *Agreement between the European Union and the Republic of Azerbaijan on the facilitation of the issuance of visas*, OJ EU, L 128, 30.04.2014; *Agreement between the European Union and the Republic of Azerbaijan on the readmission of persons residing without authorisation*, OJ EU, L 128, 30.04.2014.

282 O. Voytyuk, *Działania Unii Europejskiej wobec Armenii prowadzone w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i programu Partnerstwa Wschodniego*, „Athenaeum” 2015, nr 46, s. 129–134; A. Tartes, *The Limited Influence of the European Union in Armenia and Azerbaijan: A Domestic Explanation*, „EU Diplomacy Paper” 2015, no. 9, s. 32; P. Stawarz, *Armenia and Azerbaijan in the ENP – Missed Opportunities?*, „Online Journal Modelling the New Europe” 2020, no. 32, s. 117–126.

Tabela 9: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Armenią i Azerbejdżanem w latach 2001–2020 (mln USD)

Polska – Armenia										
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	1,76	1,99	2,84	6,26	7,46	8,23	10,17	23,38	19,55	18,80
Import	-	-	0,54	0,97	1,02	1,03	8,34	12,17	2,89	3,85
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	22,72	32,10	39,25	49,32	55,05	36,92	44,01	44,60	47,76	38,44
Import	1,07	0,59	2,46	8,31	17,65	25,53	12,56	11,78	15,96	15,57
Polska – Azerbejdżan										
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	23,78	21,66	26,71	45,34	52,53	69,89	69,36	104,92	82,89	134,28
Import	1,60	3,37	4,61	7,08	11,06	6,49	44,9	167,17	10,29	10,36
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	126,30	122,82	129,36	140,31	120,85	60,46	72,10	80,82	77,86	106,95
Import	4,32	4,33	20,05	31,38	14,21	41,58	12,92	13,86	5,28	6,46

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

wzrasta i utrzymuje korzystne dla Polski saldo, jednak jej wartość pozostaje niewielka²⁸³.

Barierami na drodze do wzmacniania współpracy w płaszczyźnie politycznej i gospodarczej pozostają zwłaszcza utrzymujące się wpływy Rosji w Armenii (w tym szczególnie bliskie relacje armeńsko-rosyjskie w okresie prezydentury Serża Sarkisjana, osłabione nieco dopiero w wyniku rewolucji z 2018 roku)²⁸⁴, autorytarne reformy wdrażane w drugiej dekadzie XXI wieku przez Ilhama Alijewa w Azerbejdżanie²⁸⁵, chińska dominacja gospodarcza w Azerbejdżanie (m.in. ze względu na azerbejdżańską ropę oraz pozycję w inicjatywie Pasa i Szlaku ChRL)²⁸⁶ oraz nierozwiązany i zmieniający swoje natężenie konflikt pomiędzy Erywaniem a Baku dotyczący Górskiego Karabachu²⁸⁷. Wobec zaostrezenia

283 I. Borucińska-Dereszkiewicz, *Stosunki handlowe i inwestycyjne Polski z Armenią po 2004 roku*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2017, nr 4 (15), s. 162–164; A. Szczepańska-Dudziak, *Dyplomacja gospodarcza Polski w relacjach z Azerbejdżanem w latach 2006–2015*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, nr 2, s. 247–249.

284 A. Terzyan, *The Evolution of Armenia's Foreign Policy Identity: the Conception of Identity Driven Paths, Friends and Foes in Armenian Foreign Policy Discourse*, [w:] *Values and Identity as Sources of Foreign Policy in Armenia and Georgia*, eds. K. Kakachia, A. Markarov, Universal Publishing, Tbilisi 2016, s. 155–159; A. Shirinyan, *Armenia's Foreign Policy Balancing in an Age of Uncertainty*, „Chattam House Research Paper” 2019, s. 6–17; N. Sukiasyan, *Appeasement and Autonomy. Armenian-Russian relations from revolution to war*, „ISS Brief” 2021, no. 2, s. 1–7.

285 F. Guliyev, *Oil and Regime Stability in Azerbaijan*, „Demokratizatsiya” 2013, vol. 21, no. 1, s. 113–147; I. Langerak, *Regime Stability in Azerbaijan*, „Turkish Policy Quarterly” 2014, vol. 12, no. 4, s. 126–136; T. de Waal, *Azerbaijan at 25: a New Era of Change and Turbulence*, 2016, Carnegieendowment.org, https://carnegieendowment.org/files/de_Waal_Azerbaijan.pdf, s. 1–8 [dostęp: 29.07.2021]; A. Legieć, *Perspektywy polityki wewnętrznej i zagranicznej Azerbejdżanu*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 87 (2019), s. 1–2.

286 K.S. Stegen, J. Kuszniir, *Outcomes and strategies in the 'New Great Game': China and the Caspian states emerge as winners*, „Journal of Eurasian Studies” 2015, vol. 6, s. 101; A. Lianlei, *Azerbaijan in the Silk Road Economic Belt: A Chinese Perspective*, „Caucasus International” 2016, vol. 6, no. 1, s. 2839; B. Valiyev, *Azerbaijan Through the Prism of BRI*, „PONARS Eurasia Policy Memo” 2019, no. 621, s. 1–5.

287 Górski Karabach to zamieszkiwana w większości przez chrześcijańskich Ormian enklawa, znajdująca się w granicach terytorialnych Azerbejdżanu (wcześniej azerbejdżańskiej republiki w ramach ZSRR). Zamieszki, których celem było doprowadzenie do włączenia tego obszaru w granice Armenii, rozpoczęły się w 1987 roku, co wywołało trwającą do 1994 roku wojnę o podłożu etniczno-terytorialnym. W 1992 roku Azerbejdżan odebrał Górskiemu Karabachowi autonomię, czego efektem stała się deklaracja niepodległości tego obszaru. Pomimo zawieszenia broni, regularnie dochodzi do starć na granicy. Do zaostrezenia konfliktu doszło m.in. w 2016 i 2020 roku. Górski Karabach, funkcjonujący *de facto* jako państwo,

rywalizacji polski minister spraw zagranicznych, Zbigniew Rau, we wrześniu 2020 roku wzywał Armenię i Azerbejdżan do zaprzestania walk. W kwietniu 2021 roku poszkodowanym w wyniku konfliktu cywilom przekazano pomoc humanitarną, co stanowiło odpowiedź na apel armeńskiego rządu²⁸⁸. Warto także podkreślić, iż Unia Europejska – nie obiecując państwom zakaukaskim dołączenia do swych szeregów – osiągnęła pragmatyczne cele partnerstwa na tym obszarze, czyli zbudowała podstawy dla intensyfikacji stosunków gospodarczych, jednak brak szerszej oferty współpracy ogranicza wskazanym krajom atrakcyjność proeuropejskiego kursu²⁸⁹.

4.2. Eksport demokracji na Wschód?

Wsparcie państw Partnerstwa Wschodniego stanowi główny kierunek realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej. Jego zadaniem jest wdrażanie zidentyfikowanej przez polskich decydentów przewagi komparatywnej państwa w działalności pomocowej, która wyartykułowana została w ustawowo przyjętej definicji współpracy rozwojowej i której podporządkowano obroną specjalizację geograficzną i tematyczną działań. Alokowanie ponad 1/3 bilateralnej ODA w tylko sześciu państwach Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego uwydatnia strategiczne przesłanki polskiej aktywności pomocowej.

choć nieuznawane na arenie międzynarodowej, popierany jest przez Armenię, w 2016 roku również przez Rosję. W 2020 roku Azerbejdżan zyskał wsparcie ze strony Turcji, zaś Rosja – z którą w końcu drugiej dekady XXI wieku Baku zacieśniało swoje relacje – doprowadziła strony do zawarcia (naruszanego) rozejmu i wprowadziła na teren Górskiego Karabachu swoje wojska. A. Legieć, *Rosyjski rozejm – perspektywy konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 246 (2178), s. 13; W. Górecki, *Górski Karabach: kapitulacja Armenii, sukces Rosji*, 10.11.2020, [osw.waw.pl](https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-10/gorski-karabach-kapitulacja-armenii-sukces-rosji), <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-10/gorski-karabach-kapitulacja-armenii-sukces-rosji> [dostęp: 29.07.2021]; W. Górecki, *Kaukaski węzeł gordyjski. Konflikt o Górski Karabach*, „Raport OSW” 2020, s. 55–62; A. Askerov, *The Nagorno Karabakh Conflict. The Beginning of the Soviet End*, [w:] *The Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis Illustrated*, eds. A. Askerov, S. Brooks, L. Tchantouridze, Lexington Books, London 2020, s. 5579.

288 *Polskie MSZ wzywa do „zaprzestania walk”. Ambasady apelują do Polaków o „szczególną ostrożność”*, 27.09.2020, [tvn24.pl](https://tvn24.pl/polska/gorski-karabach-polskie-msz-reaguje-na-konflikt-miedzy-armenia-i-azerbejdzanem-na-kaukazie-ambasada-apeluje-do-polakow-4703913), <https://tvn24.pl/polska/gorski-karabach-polskie-msz-reaguje-na-konflikt-miedzy-armenia-i-azerbejdzanem-na-kaukazie-ambasada-apeluje-do-polakow-4703913> [dostęp: 29.07.2021]; *Pomoc humanitarna dla Armenii*, 15.04.2021, [gov.pl](https://www.gov.pl/web/polskapomoc/pomoc-humanitarna-dla-armenii), <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/pomoc-humanitarna-dla-armenii> [dostęp: 29.07.2021].

289 T. Kołodziej, *Stosunki bilateralne zakaukaskich państw Partnerstwa Wschodniego z Unią Europejską...*, s. 127.

Motywacje polityczne jasno sprecyzował w 2009 roku minister Radosław Sikorski, mówiąc: „Jednym z ważniejszych narzędzi zacierania różnic i łagodzenia konfliktów na świecie jest pomoc rozwojowa. Zdolność do jej niesienia potwierdzi rosnący status Polski jako kraju, który nie wymaga już pomocy, lecz sam jej udziela. Pragnienie dzielenia się z innymi krajami naszymi doświadczeniami z udanej transformacji demokratycznej i wolnorynkowej stanowi trwałe element tożsamości polskiej polityki zagranicznej i »marki Polski«”²⁹⁰. Odzwierciedleniem tego stanowiska stały się m.in. próby odgrywania roli adwokata Ukrainy na forum międzynarodowym (ograniczone w drugiej dekadzie XXI wieku)²⁹¹ czy też lidera unijnej polityki wschodniej. Szerzej polityczne przesłanki współpracy rozwojowej związane są z oczekiwanymi, deklarowanymi i odgrywanymi rolami międzynarodowymi państwa²⁹². Wśród ról oczekiwanych od Polski Ryszard Zięba wymienił rolę państwa pomyślniej transformacji, stabilizatora sytuacji w regionie, „przedpokoju salonu europejskiego”, aktywnego uczestnika integracji europejskiej oraz pomocnika Stanów Zjednoczonych, a pośród ról deklarowanych – rolę inicjatora i lidera przemian demokratycznych, przywódcy regionalnego, eksportera demokracji na Wschód, wiernego sojusznika Waszyngtonu i silnego państwa europejskiego²⁹³. W praktyce odgrywane przez Polskę role dotyczą wzorca pomyślniej transformacji, „osłabiacza” imperialnych ambicji Rosji, satelity USA oraz – w zależności od wiodącej konstelacji politycznej – hamulcowego integracji europejskiej lub jej aktywnego uczestnika²⁹⁴. Kształt prowadzonej przez państwo współpracy rozwojowej, jej koncentracja geograficzna i specjalizacja tematyczna wyraźnie wskazują,

290 Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego dotycząca zadań polskiej polityki zagranicznej w 2009 r. przedstawiona na 35. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji, 13.02.2009.

291 J.M. Fiszer, *Ukraina między Wschodem a Zachodem. Stanowisko Polski wobec akcesji Ukrainy do NATO i Unii Europejskiej*, „Studia Polityczne” 2020, t. 48, nr 4, s. 48.

292 Za Justyną Zając rolę międzynarodowe państwa oznaczają: „System jego oddziaływań na innych uczestników stosunków międzynarodowych, determinowanych czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Zazwyczaj oddziaływania są świadome i celowe. Nie można jednak wykluczyć, że aktor stosunków międzynarodowych będzie pełnił rolę nieświadomie lub w sposób nie do końca zdefiniowany”. J. Zając, *Rola międzynarodowe państwa średniego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 4, s. 17.

293 R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej...*, s. 287–294.

294 R. Zięba, *Poszukiwanie międzynarodowej roli dla Polski – konceptualizacja roli państwa „średniej rangi”*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji...*, s. 56–63.

iż narzędzie to wspiera wizerunek Polski jako wzorca udanej transformacji systemowej, a doświadczenia zdobyte w ostatniej dekadzie XX wieku traktowane są jako najważniejszy z polskich towarów eksportowych, czego potwierdzenia upatrywać należy w wolumenie pomocy transferowanej do państw objętych Partnerstwem Wschodnim. Działania te mają również ograniczać wpływy Rosji na tym obszarze, co jednak wydaje się nazbyt ambitnym założeniem decydentów rządzących państwem średniej wielkości. Ponadto uwzględnianie transformacyjnego *know-how* państw członkowskich jest stałym postulatem Polski w trakcie dyskusji nad polityką rozwojową UE, podobnie jak zwiększanie w niej znaczenia „europejskich sąsiadów” Unii i równoważenie wymiaru wschodniego polityki sąsiedztwa organizacji z wymiarem południowym²⁹⁵, co zostanie szerzej przeanalizowane w ostatnim rozdziale niniejszej pracy.

Co więcej, priorytetem działania na terenie państw objętych Partnerstwem Wschodnim jest również powiązanie współpracy rozwojowej z interesami związanymi z bezpieczeństwem donatora. Stabilizowanie szeroko pojmowanego sąsiedztwa ma dla Polski znaczenie strategiczne i stanowi kluczowe zadanie polskiej polityki wschodniej²⁹⁶. Uzależnianie bezpieczeństwa Warszawy od suwerenności Kijowa czy próby włączenia państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego w orbitę wpływów euroatlantycznych i poparcie ich integracyjnych aspiracji z założenia mają budować wokół Polski stabilne i przyjazne otoczenie, a także oddalać (istniejące w percepcji rządzących) zagrożenie ze strony Rosji. Istotnym kontekstem dla tych działań jest również zwiększanie bezpieczeństwa energetycznego kraju, jako że państwa za wschodnią granicą Polski (od Ukrainy aż po Azerbejdżan) zajmują kluczowe miejsca w łańcuchu dostaw surowców energetycznych, zarówno posiadając ich znaczne złoża, jak i umożliwiając ich tranzyt.

Pomoc przekazywana państwom Partnerstwa Wschodniego ma również wymiar ekonomiczny – wsparcie reform w ramach transformacji gospodarczej ma przyczyniać się do zwiększania dynamiki wymiany handlowej i współpracy pomiędzy podmiotami operującymi na wolnym rynku, nadto – jak już

295 M. Maszkiewicz, *Pomoc rozwojowa Polski a polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec krajów byłego ZSRR*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska, Stany Zjednoczone, sąsiedzi...*, s. 317–318.

296 M. Stolarczyk, *Kontrowersje wokół koncepcji i praktyki polityki wschodniej Polski na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku*, [w:] *Śląsk – Polska – Europa – świat: pamięci Profesora Jana Przewłockiego...*, s. 300–301.

wspomniano – rozwinąć kooperację w branży energetycznej. Realizacji interesów gospodarczych sprzyjać mają też wysokie kredyty udzielane w ramach pomocy związanej, które otrzymały Ukraina i Mołdawia.

Identyfikując przesłanki transferu pomocy do tych państw, uwagę zwrócić warto także na czynniki historyczne i kulturowe, takie jak wspólnota i podobieństwo doświadczeń sprzed i po 1989 roku czy zamieszkiwanie terytoriów tych krajów przez skupiska ludności pochodzenia polskiego. Stanowi to m.in. motywator dla relatywnie intensywnej kooperacji i działań pomocowych na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego prowadzonych z Mińskiem.

Z jednej strony w polskiej pomocy dla Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego widoczny jest idealizm, wyrażany przede wszystkim zainteresowaniem eksportem demokracji na Wschód (oraz konsekwentnym przekonaniem o racjonalności i możliwości czynienia tegoż). Z drugiej jednak, wyraźnie jest on podszyty interesami – politycznymi, związanymi z bezpieczeństwem czy gospodarczymi. Faktem pozostaje jednak, że Polska jest marginalnym donatorem pomocy dla poszczególnych państw Partnerstwa Wschodniego (z wyjątkiem Białorusi, dla której jest największym donatorem rządowym), a transferowana pomoc jest silnie sfragmentaryzowana, co istotnie utrudnia efektywne pełnienie przez nią funkcji katalizatora dla osiągnięcia wskazanych celów.

Rozdział V

Pomiędzy zobowiązaniami i interesami: działania na rzecz wybranych państw rozwijających się

Sposób wydatkowania dwustronnej oficjalnej pomocy rozwojowej zależy jest w pełni od donatora, odzwierciedlając jego ujęcie współpracy rozwojowej oraz uwarunkowania ścieżek alokacji funduszy i założonych do realizacji celów (związanych nie tylko z priorytetami stanowionymi przez ONZ w ramach Milenijnych Celów Rozwoju czy Celów Zrównoważonego Rozwoju, ale też z interesami własnymi dawcy). Jak podkreślali Michael P. Todaro oraz Stephen C. Smith, pomimo akcentowania altruistycznych czy humanitarnych motywów transferowania pomocy przez państwa, kluczową dla niej przesłanką jest konieczność realizacji interesu narodowego – politycznego, strategicznego czy ekonomicznego¹. Podobnie kwestię tę ujął Paweł Samecki². Deklarowane priorytety pomocy są często niezgodne z rzeczywistymi celami, jakie powinny zostać osiągnięte przy jej wykorzystaniu. Te pierwsze są zwykle artykułowane w oficjalnych dokumentach lub wypowiedziach na forach międzynarodowych. Identyfikacja tych drugich jest z kolei możliwa dopiero na podstawie podjętych w tym zakresie decyzji, związanych m.in. z kierunkami tej pomocy czy przeznaczaną na nią kwotą³. W rezultacie za nawet najbardziej altruistyczną pomocą (np. humanitarną) stoją interesy, jako że – finalnie – nie może ona zaszkodzić polityce donatorów⁴. Dlatego pomoc zagraniczną można postrzegać jako narzędzie polityki zagranicznej, katalizator dla interesów wszystkich jej

1 M.P. Todaro, S.C. Smith, *Economic Development*, Pearson Addison-Wesley, Boston 2009, s. 731.

2 P. Samecki, *Zagraniczna pomoc ekonomiczna*. Pечат, Warszawa 1997, s. 55–56.

3 A. Maizels, M.K. Nissanke, *Motivations for Aid to Developing Countries*, "World Development" 1984, vol. 12, no. 9; J.-C. Berthélemy, A. Tichit, *Bilateral Donors' Aid Allocation Decisions. A Three-Dimensional Panel Analysis*, "International Review of Economics & Finance" 2003, vol. 13, no. 2, s. 25–26.

4 H.J. Morgenthau, *A Political Theory of Foreign Aid*, "The American Political Science Review" 1962, vol. 56, no. 2.

stron⁵. W konsekwencji kształt pomocy odpowiada interesom i celom polityki zagranicznej państwa-darczyńcy, które stanowią wiodącą motywację przepływów pomocowych. Można je sklasyfikować jako strategiczne i polityczne⁶, związane z bezpieczeństwem⁷, ekonomiczne⁸ i kulturowo-historyczne⁹.

Co istotne, realizacja celów polityki zagranicznej za pośrednictwem ODA jest cechą wspólną działań pomocowych prowadzonych przez tzw. tradycyjnych oraz nowych donatorów¹⁰, do których należy Polska¹¹. Jak zauważył Balázs Szent-Iványi, państwa Europy Środkowo-Wschodniej dążą do osiągnięcia swoich celów zewnętrznych przede wszystkim poprzez wspieranie krajów bliskich geograficznie. Przesłankę tę uzupełniają istniejące powiązania historyczne i zobowiązania międzynarodowe¹². Jednocześnie jednak odległość nie stanowiła problemu w zapewnianiu zwiększonej pomocy dla Afganistanu (ze względu

-
- 5 S.W. Hook, *National Interest and Foreign Aid*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1995, s. 15.
 - 6 A. Alesina, D. Dollar, *Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?*, "Journal of Economic Growth" 2000, vol. 5, no. 1, s. 42–50; B.B. de Mesquita, A. Smith, *A Political Economy of Aid*, "International Organization" 2009, vol. 63, no. 2, s. 335–337.
 - 7 S. Brown, J. Grävingholt, *Security, Development and the Securitization of Foreign Aid*, [w:] *The Securitization of Foreign Aid*, eds. S. Brown & J. Grävingholt, Palgrave Macmillan, London 2016, s. 5–6.
 - 8 P. Mosley, *Foreign Aid. Its Defense and Reform*, University Press of Kentucky, Lexington 1987, s. 209–228; J. Younas, *Motivation for Bilateral Aid Allocation: Altruism or Trade Benefits*, "European Journal of Political Economy" 2008, vol. 24, no. 3.
 - 9 E. Neumayer, *What Factors Determine the Allocation of Aid by Arab Countries and Multilateral Agencies?*, "The Journal of Development Studies" 2003, vol. 39, no. 4; B. Becker, *Colonial Legacies in International Aid: Policy Priorities and Actor Constellations*, [w:] *From Colonialism to International Aid. External Actors and Social Protection in the Global South*, ed. C. Schmitt, Palgrave Macmillan, Cham 2020.
 - 10 A. Dreher, P. Nunnenkamp, R. Thiele, *Allocation of Bilateral Aid Between nonDAC and DAC Donor Countries*, "World Development" 2011, vol. 39, no. 11.
 - 11 Pod uwagę wzięto okres przede wszystkim od 2004 roku, kiedy to Polska formalnie włączyła się w międzynarodowy system pomocowy jako donator, do 2020 roku, kiedy zakończył się okres obowiązywania drugiego z programów wieloletnich. W stosunku do niektórych państw zasygnalizowane zostały również działania prowadzone w latach 1998–2003, gdy zainicjowano transfer polskiej ODA. W niektórych przypadkach niezbędne było również odniesienie się do lat 1975–1989, jako że już wówczas PRL podejmowała pewne przedsięwzięcia kwalifikowane przez OECD jako oficjalna pomoc rozwojowa (Aneks 3), a które stały się podstawą dostarczania pomocy przez III RP także po 1989 roku.
 - 12 B. Szent-Iványi, *Aid Allocation of the Emerging Central and Eastern European Donors*, "Journal of International Relations and Development" 2012, vol. 15.

na silny proamerykanizm), a niewiele refleksji wzbudziło niewykorzystanie szans, jakie daje zbliżenie z krajami Afryki Subsaharyjskiej (mimo deklaracji o zwiększaniu zaangażowania na tym obszarze)¹³.

5.1. Bałkany Zachodnie

Państwa Bałkanów Zachodnich¹⁴ stanowiły priorytetowy kierunek polskiej pomocy rozwojowej świadczonej dla państw w okresie transformacji jedynie na przełomie XX i XXI wieku¹⁵, następnie ich znaczenie w całości dostarczonej przez Polskę ODA spadło. Środki transferowane były od 1998 roku do Albanii, Bośni i Hercegowiny, Chorwacji (do 2010 roku), Serbii i Czarnogóry (do 2005 roku jako do Federalnej Republiki Jugosławii, od 2006 roku odrębnie dla obydwu tych państw), Macedonii Północnej¹⁶ oraz Słowenii (do 2002 roku), z kolei od 2013 roku odbiorcą polskiej ODA jest także Kosowo. Spośród wymienionych, największe zasoby zostały przekazane Bośni i Hercegowinie (24,30 mln USD), następnie Serbii (9,95 mln USD) i Czarnogórze (6,33 mln USD). W latach 1998–2019 Bośnia i Hercegowina była trzykrotnie największym beneficjentem polskiej dwustronnej ODA – w 1998 roku i 1999 roku, kiedy to wartość pomocy wyniosła każdorazowo ponad 4 mln USD oraz w 2011 roku, kiedy przekroczyła ona 24,12 mln USD, co wynikało z udzielenia pomocy wiązanej w postaci kredytu. Serbia z kolei (z tego samego powodu) była głównym odbiorcą pomocy Polski w 2003 roku (17,47 mln USD) i w 2005 roku (22,64 mln USD), w 2004 roku znalazła się zaś na drugiej pozycji pod względem wartości udzielonej pomocy¹⁷.

13 D. Kopiński, *Visegrad Countries' Development Aid to Africa: Beyond the Rhetoric*, "Perspectives on European Politics and Society" 2012, vol. 13, no. 1.

14 Do regionu Bałkanów Zachodnich zaliczane są państwa, które swoją polityką rozszerzenia obejmuje Unia Europejska: Republika Albanii, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Republika Kosowa, Republika Macedonii Północnej oraz Republika Serbii.

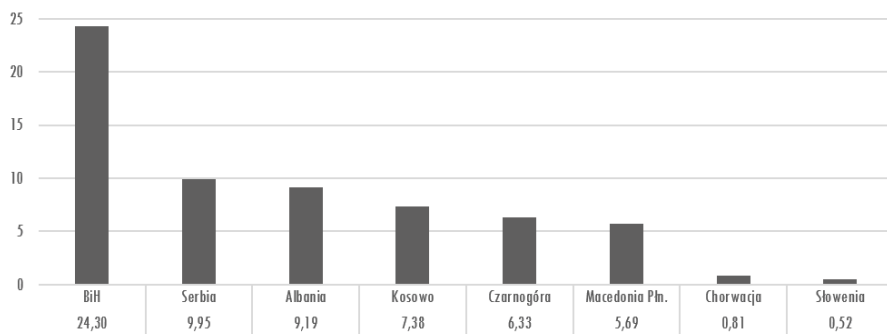
15 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000*, Warsaw 2001, s. 3.

16 Wcześniej jako Była Jugosłowiańska Republika Macedonii. Zmiana nazwy państwa nastąpiła w 2019 roku, co miało zakończyć historyczny konflikt z Grecją oraz umożliwić Skopje integrację ze strukturami euroatlantyckimi. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Macedonia Północna*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/macedoniapolnocna/macedonia> [dostęp: 29.07.2021].

17 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries nad regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE2A&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Wysokość przepływów do państw bałkańskich w latach 1998–2020 obrazuje wykres 14.

Wykres 14: ODA bilateralna (suma) dla państw Bałkanów Zachodnich w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Pomoc rozwojową kierowaną przez Polskę na Bałkany Zachodnie należy rozpatrywać w czterech kontekstach: 1) jako uzupełnienie działań prowadzonych przez Polskie Kontyngenty Wojskowe na tym obszarze, 2) jako współdziałanie w międzynarodowych wysiłkach na rzecz stabilizacji tego regionu, 3) jako wsparcie w przeprowadzeniu transformacji systemowej oraz 4) jako poparcie dla procesów integracyjnych pomiędzy państwami bałkańskimi i Unią Europejską.

Polscy żołnierze brali i biorą udział w szeregu operacji pokojowych i stabilizacyjnych przeprowadzanych przez KBWE/OBWE, ONZ, NATO i UE na Bałkanach¹⁸, począwszy od czteroosobowego zespołu uczestniczącego w działaniach KBWE/OBWE na terenie byłej Jugosławii w latach 1991–1994¹⁹. Największe polskie kontyngenty zasiłały operacje ONZ w Chorwacji (3867 żołnierzy uczestniczyło w prowadzonej w latach 1992–1995 operacji UNPROFOR, rozszerzonej

18 M. Smolarek, *Udział Wojska Polskiego w operacjach pokojowych na Bałkanach*, [w:] *Międzynarodowe operacje pokojowe i stabilizacyjne w polskiej polityce bezpieczeństwa w XX i XXI wieku*, red. D.S. Kozerański, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2016, s. 117.

19 P. Simic, *The OSCE and the Federal Republic of Yugoslavia*, [w:] *OSCE Yearbook 1997. Yearbook on the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*, Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg / IFSH, Baden-Baden 1998, s. 77–86.

następnie na inne państwa południowo-bałkańskie, 1064 w działaniach UNCRO z 1995 roku), NATO i UE w Bośni i Hercegowinie (931 żołnierzy zaangażowanych w 1996 roku w operację IFOR, 3260 żołnierzy w operacji SFOR z lat 1997–2004, ponad 1400 żołnierzy wykonujących działania w ramach operacji EUFOR/*Althea* od 2004 roku) oraz NATO w Kosowie (od 1999 roku w operacji KFOR uczestniczyło już ponad 1300 żołnierzy). Mniejsze siły brały udział także w operacjach prowadzonych na terytorium Macedonii i Albanii. Polacy w trakcie tych misji realizowali zróżnicowane zadania, m.in.: dążące do powstrzymania eskalacji konfliktów, przywracania stabilności, budowy bezpieczeństwa i pokoju, umacniania pokoju, nadzorujące wykonywanie porozumień międzynarodowych w regionie (w tym porozumienia z Dayton z 1995 roku), nadzorujące strefy rozdzielania wojsk, misje patrolowe, budowy i rekonstrukcji dróg i mostów w rejonie odpowiedzialności, zabezpieczające ludność cywilną oraz wspierające dostarczanie pomocy humanitarnej²⁰. Przeprowadzane były również działania szkoleniowe i doradcze, ponadto polski personel zaangażowany jest również w operacje o charakterze cywilnym prowadzone przez Unię Europejską na tym obszarze (w tym w zakończone misje policyjne EUPM w Bośni i Hercegowinie z lat 2003–2011, EUPOL PROXIMA i EUPAT w Macedonii Północnej w latach 2003–2006 oraz trwającą operację EULEX wspierania praworządności w Kosowie, rozpoczętą w 2008 roku)²¹. Przekazywana państwom bałkańskim pomoc rozwojowa początkowo uzupełniała obecność kontyngentów wojskowych na tym obszarze, zwłaszcza w Bośni i Hercegowinie, a jednymi z głównych jej

20 Zob. szerzej: United Nations, *Former Yugoslavia – UNPROFOR*, Peacekeeping.un.org, https://peacekeeping.un.org/mission/past/unprof_p.htm [dostęp: 29.07.2021]; United Nations, *Croatia – United Nations Confidence Restoration Operation UNCRO*, Peacekeeping.un.org, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/uncro.htm> [dostęp: 29.07.2021]; Wojsko Polskie, *Siły Implementacyjne IFOR NATO*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/ifor-bih/> [dostęp: 29.07.2021]; Wojsko Polskie, *Siły Stabilizacyjne NATO SFOR*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/sfor-bih/> [dostęp: 29.07.2021]; J. Zając, *Udział Polski w misjach pokojowych i stabilizacyjnych na początku XXI wieku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 4, s. 194–200; K. Gaj, J. Zuziak, *Wojsko polskie w międzynarodowych misjach pokojowych (1953-2011)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, nr 12, s. 65–68; R. Podgórzeńska, *Udział Polski w operacjach pokojowych Unii Europejskiej. Dylematy i wyzwania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Acta Politica” 2015, nr 32 (879), s. 73–76; M. Leszkiewicz, *Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej w budowaniu bezpieczeństwa i pokoju w Kosowie*, „Security, Economy & Law” 2017, nr 4, s. 185–191.

21 EEAS, *Military and civilian missions and operations*, Eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/430/Military%20and%20civilian%20missions%20and%20operations [dostęp: 29.07.2021].

celów były rozminowywanie terytoriów objętych w ostatniej dekadzie XX wieku działaniami zbrojnymi oraz reintegracja byłych pracowników sektora obronnego²². Kwestię nadrzędną – zarówno dla działalności militarnej, jak i rozwojowej, stanowiło bowiem przekonanie, iż: „Region Bałkanów Zachodnich jest bardzo ważny dla bezpieczeństwa, stabilności i rozwoju całego kontynentu europejskiego”²³. Kwestia umacniania bezpieczeństwa i stabilności regionu ponownie zwiększyła swoje znaczenie po 2007 roku, wobec napiętej sytuacji w Kosowie²⁴. Warto więc podkreślić, iż po proklamacji przez Republikę Kosowa niepodległości 17 lutego 2008 roku²⁵, pomimo wewnątrz krajowych dyskusji w tym zakresie, Rada Ministrów po dziewięciu dniach niepodległość tę uznała. Polska dokonała tego jako osiemnaste państwo na świecie i dziesiąte w Unii Europejskiej²⁶.

Wsparcie świadczone państwom bałkańskim wpisywało się również w kolejne międzynarodowe działania stabilizacyjne prowadzone na tym obszarze. Jednym z takich działań był zainicjowany 10 czerwca 1999 roku (i porównywany

22 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 9; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001*, Warszawa 2002, s. 4; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 62: „Wsparcie międzynarodowej współpracy na rzecz demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym na dofinansowanie Specjalistycznych Studiów Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego oraz implementacja polskiego programu współpracy na rzecz rozwoju”*, Warszawa 2006, s. 12.

23 *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007 (finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 43)*, Warszawa 2007, s. 11.

24 *Ibidem*; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008*, Warszawa 2008, s. 14–15; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009*, Warszawa 2009, s. 6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010*, Warszawa 2010, s. 6.

25 Zob. szerzej: K. Pawłowski, *Kosowo – od interwencji militarnej do deklaracji niepodległości*, [w:] *Balkany Zachodnie w systemie bezpieczeństwa euroatlantyckiego*, red. A. Głowacki, S.L. Szczesio, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, s. 487–500.

26 *Polski rząd oficjalnie uznał niepodległość Kosowa*, 26.02.2008, Tvn24.pl, <https://tvn24.pl/polska/polski-rzad-oficjalnie-uznal-niepodleglosc-kosowa-ra50294-3693036> [dostęp: 29.07.2021]; R. Podgórzńska, *The Question of Kosovo Independence in Polish Political Debate*, “*Polish Political Science*” 2008, vol. XXXVII, s. 127–140; E. Bujwid-Kurek, *Kosowscy entuzjaści contra kosowscy sceptycy. Dyferencjacja państw wobec legalności Republiki Kosowa*, [w:] *Balkany Zachodnie w systemie bezpieczeństwa euroatlantyckiego...*, s. 514–519.

często, choć niekoniecznie właściwie, do Planu Marshalla²⁷) Pakt Stabilności dla Europy Południowo-Wschodniej (ang. *Stability Pact for South-Eastern Europe*, SPSEE), którego celem ustanowiono wprowadzanie pokoju, demokracji, poszanowania praw człowieka i dobrobytu gospodarczego, by osiągnąć stabilność w całym regionie. Sprzyjać temu miało realizowanie zadań na rzecz zapobiegania napięciom i kryzysom w regionie, doskonalenia procedur demokratycznych, tworzenia pokojowych i dobrosąsiedzkich relacji, promowania przyjaznych kontaktów pomiędzy obywatelami, zachowania wielonarodowej i wieloetnicznej różnorodności krajów regionu i ochrony mniejszości, budowy sprawnej gospodarki wolnorynkowej oraz zacieśniania regionalnej współpracy gospodarczej, walki z przestępczością zorganizowaną, korupcją i terroryzmem, zapobiegania przymusowym przesiedleniom i umożliwiania swobodnych, bezpiecznych powrotów oraz tworzenia warunków dla pełnej integracji politycznej, gospodarczej i w zakresie bezpieczeństwa pomiędzy państwami regionu a wybranymi przez nie strukturami²⁸. W przedsięwzięcie włączono kraje bałkańskie i państwa unijne, a także m.in. członków G8 (Stany Zjednoczone, Kanadę, Japonię, Rosję), regionalne inicjatywy integracyjne, inne organizacje międzynarodowe (m.in. ONZ, NATO, OECD, OBWE, Radę Europy) oraz międzynarodowe instytucje finansowe (np. Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju). Nadzorowane przez UE porozumienie miało przede wszystkim zwiększać koordynację projektów prowadzonych przez partnerów na rzecz Bałkanów Zachodnich oraz ułatwiać ich implementację; nie stworzono jednak dedykowanego Paktowi budżetu czy odrębnych struktur odpowiedzialnych za jego wdrażanie²⁹. Zaangażowanie Polski w tym kontekście koncentrowało się przede wszystkim na umacnianiu procesów demokratyzacji, promowaniu przestrzegania i ochrony praw człowieka, wsparciu stabilizacji gospodarczej, konsolidacji bezpieczeństwa oraz odbudowie

27 B. Hombach, *Stability Pact for South-Eastern Europe: a new perspective for the region*, "Perceptions" 2000, vol. V, s. 6–7.

28 *Stability Pact for South Eastern Europe, Cologne, 10 June 1999*, Refworld.org, <https://www.refworld.org/docid/3ddcc7e57.html> [dostęp: 29.07.2021].

29 Zob. szerzej np.: M. Cremona, *Creating the New Europe: The Stability Pact for South-Eastern Europe in the Context of EU-SEE Relations*, "Cambridge Yearbook of European Legal Studies" 1999, vol. 2, s. 463–506; R. Biermann, *The Stability Pact for South Eastern Europe—potential, problems and perspectives*, "ZEI Discussion Papers" 1999, no. 56; L. Watanabe, *Securing Europe. European Security in an American Epoch*, Palgrave Macmillan. Basingstoke–New York 2010, s. 127–153.

i rozwoju obszarów zniszczonych przez konflikty zbrojne. Realizowane byly m.in. projekty wspierajace samorzady lokalne czy organizacje pozarządowe i projekty edukacyjne, podejmowano rowniez dzialania na rzecz odbudowy systemu ochrony zdrowia³⁰. W 2008 roku Pakt zostal zastapiony przez Rade Wspolpracy Regionalnej, odpowiedzialna za kooperacje na obszarze Balcanow Zachodnich oraz wsparcie integracji europejskiej i euroatlantyckiej regionu. Czlonkiem Rady jest rowniez Polska³¹.

Kontynuacja dzialan na rzecz stabilizacji regionu bylo rowniez polskie wsparcie dla reform wdrazanych przez poszczególne panstwa balcanckie, a region ten na poczatku XXI wieku byl wysoko pozycjonowany pośród odbiorców pomocy Polski na rzecz demokratyzacji i transformacji gospodarczej. Odwoływano się w tym kontekście do „tradycyjnych więzi kulturowych i gospodarczych łączących Polskę z krajami regionu”³², a także do wspólnoty doświadczeń z okresu zimnej wojny, choć podkreślić trzeba, że socjalistyczna Jugosławia – balansująca pomiędzy Wschodem a Zachodem i będąca jednym z liderów Ruchu Państw Niezaangażowanych – już od lat 60. XX wieku otrzymywała wsparcie od zachodnich donatorów³³. Świadczona zwłaszcza w pierwszej dekadzie XXI wieku pomoc miała być „wyrazem poparcia dla wysiłków społeczeństw pragnących odbudować swoją państwowość po okresie naznaczonym konfliktami i przemianami ustrojowymi”³⁴. Za kluczową w tym kontekście należy uznać rolę promotora demokratycznych i wolnorynkowych przemian, do odgrywania której Polska aspiruje. Dostarczana pomoc rozwojowa, szczególnie pomoc techniczna, miała bowiem opierać się przede wszystkim na polskich doświadczeniach zdobytych po 1989 roku w zakresie transformacji politycznej i gospodarczej, procesów budowy instytucji demokratycznych, wdrażania praworządności czy budowy społeczeństwa obywatelskiego. Konsekwentnie, do 2010 roku z polskiej pomocy finansowane były działania w takich obszarach, jak wsparcie procesu transformacji ustrojowej, planowanie i zarządzanie procesami rozwoju gospodarczego, rozwój samorządności terytorialnej, rozwój współpracy regionalnej (na szczeblu

30 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 9; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 4.

31 Regional Cooperation Council, *Participants*, Rcc.int, <https://www.rcc.int/pages/96/participants> [dostęp: 29.07.2021].

32 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 9.

33 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

34 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 4.

centralnym i samorządowym) czy wzmacnianie administracji publicznej (m.in. poprzez szkolenia S.E.N.S.E.)³⁵.

Kolejną płaszczyzną realizacji przez Polskę współpracy rozwojowej z państwami bałkańskimi, choć – jak się wydaje – deprecjonowaną, było wsparcie procesów integracyjnych z Unią Europejską, w których te uczestniczą³⁶. Prócz SPSEE w 2000 roku Unia Europejska ustanowiła bowiem również Proces Stabilizacji i Stowarzyszenia (ang. *Stabilization and Association Process, SAP*)³⁷ oraz program pomocy technicznej i finansowej CARDS (ang. *Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization*)³⁸. W 2003 roku z kolei, pod-

35 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 11–12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 14–15; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 6.

36 Zob. szerzej: A. Nowak-Far, *Bałkany Zachodnie a Unia Europejska – prawidłowości procesu integracji*, [w:] *Integracja Bałkanów Zachodnich z Unią Europejską*, red. A. Nowak-Far, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 41–87.

37 Na jego mocy postanowiono większy nacisk kłaść na wewnętrzną sytuację poszczególnych państw, a ich uczestnictwo w przedsięwzięciu oraz poziom jego zaawansowania skutkować miałyby większymi zachętami dla zainteresowanych krajów (także finansowymi). Proces opierać miał się na pięciu elementach: umowach o stabilizacji i stowarzyszeniu (ang. *Stabilisation and Association Agreements, SAA*); rozwoju istniejących relacji ekonomicznych i handlowych w ramach regionu; rozwoju i częściowej modyfikacji istniejącego wsparcia ekonomiczno-finansowego; zwiększonym wsparciu dla demokratyzacji, społeczeństwa obywatelskiego, edukacji i rozwoju instytucjonalnego; rozpoczęciu współpracy w kolejnych obszarach (m.in. sprawiedliwości i spraw wewnętrznych) oraz rozwoju dialogu politycznego (także na poziomie regionalnym). Warunkami przystąpienia przez państwa bałkańskie do procesu były współpraca z Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla byłej Jugosławii (MTKJ) oraz współpraca regionalna, zaś skuteczne uczestnictwo w procesie uznano za jeden z warunków przystąpienia państw Bałkanów do UE. European Commission, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the Stabilisation and Association process for countries of South-Eastern Europe (Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania)*, COM(1999)235 final, 26.05.1999.

38 Na lata 2000–2006 alokowano w ramach tego instrumentu 4,65 mld EUR. W 2007 roku program CARDS został zastąpiony przez instrument wsparcia przedakcesyjnego (ang. *Instrument for Pre-Accession Assistance, IPA*), zakładający wsparcie na poziomie 11,5 mld EUR w latach 2007–2013 oraz 11,7 mld EUR w latach 2014–2020. European Neighbourhood Policy,

czas szczytu Rady Europejskiej, jasno stwierdzono, że „przyszłość Bałkanów Zachodnich znajduje się w Unii Europejskiej”³⁹, a następnie zatwierdzono *Agendę z Salonik dla Bałkanów Zachodnich*, której celem zostało dalsze wzmacnianie uprzywilejowanych stosunków Unii oraz państw bałkańskich, a także wzbogacenie ram dla europejskiego kursu tych państw, aż do ich przyszłego wstąpienia, bez określania jednak możliwej daty akcesji⁴⁰. Podkreślono natomiast, że tempo dążeń do UE zależy wyłącznie od nich samych⁴¹. Jednym z narzędzi intensyfikacji procesu stabilizacyjnego i stowarzyszeniowego miało zaś stać się Partnerstwo Europejskie⁴². Deklaracje dotyczące „europejskiej przyszłości” regionu Bałkanów Zachodnich powtarzano m.in. w trakcie szczytu UE – Bałkany Zachodnie, odbywającego się w 2006 roku w Salzburgu czy w 2010 roku w trakcie spotkania ministrów państw unijnych i bałkańskich w Sarajewie⁴³. W pierwszej dekadzie XXI wieku Polska nie tylko deklarowała poparcie dla unijnych aspiracji państw bałkańskich, lecz również koncentrowała na integracji europejskiej część dostarczanej do nich oficjalnej pomocy rozwojowej. W jej ramach proponowano krajom regionu skorzystanie z polskich doświadczeń, które państwo nabyło na drodze do członkostwa w Unii Europejskiej. Co jednak ciekawe, Polska skoncentrowała się na wąskiej dziedzinie współpracy państw kandydujących i potencjalnie kandydujących z UE: pozyskiwaniu i wykorzystaniu środków z unijnego budżetu. Faktycznie, oceny absorpcji tych funduszy przez Polskę były wysokie, z czego w prowadzonej działalności pomocowej

Instrument for Pre-accession Assistance, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en [dostęp: 29.07.2021].

39 European Council, *Presidency Conclusions. Brussels European Council*, 20-21.03.2003.

40 European Council, *Presidency Conclusions. Thessaloniki European Council*, 19-20.06.2003.

41 *EU – Western Balkans Summit. Declaration, Conclusions, Thessaloniki*, 19-20.06.2003, C/03/163, 10229/03 (Presse 163).

42 Za główne zadania Partnerstwa (obejmującego Albanie, Bośnię i Hercegowinę, Republikę Macedonii Północnej, Chorwację, Czarnogórę i Serbię oraz Kosowo) uznano określenie priorytetów dla działań wspierających zbliżenie do UE oraz pełnienie funkcji listy kontrolnej, pozwalającej na odnotowanie postępów. Kwestie te powinny również wpływać na programowanie dalszej pomocy finansowej. Ponadto wskazano, iż treść partnerstwa może zostać w przyszłości zmodyfikowana, do czego doszło w 2006 i 2008 roku. *Rozporządzenie 533/2004 Rady (WE) z dnia 22 marca 2004 r. w sprawie ustanowienia europejskiego partnerstwa w ramach procesu stabilizacyjnego i stowarzyszeniowego*, Dz. Urz. UE, L 86, 24.03.2004.

43 *Salzburg EU / Western Balkans Joint Press Statement, Brussels*, 11.03.2006, C/06/77, 7283/06 (Presse 77); *EU to reaffirm its commitment to Western Balkans at Sarajevo meeting, Brussels*, 01.06.2010, IP/10/647.

postanowiono uczynić atut. Przykładem specjalizacji Polski w tym obszarze stało się koordynowanie przez państwo komponentu „Wykorzystanie środków pomocowych z budżetu UE” w ramach inicjatywy Partnerstwa Regionalnego⁴⁴. W drugiej dekadzie XXI wieku – z uwagi na rozliczne problemy wewnętrzne, m.in. kryzys gospodarczo-finansowy, uchodźczo-migracyjny oraz Brexit – zainteresowanie Brukseli rozszerzeniem Unii Europejskiej o państwa Bałkanów Zachodnich znacznie spadło⁴⁵. W 2020 roku państwa bałkańskie znajdowały się na różnych etapach zaawansowania swojej integracji z Unią Europejską. Jedno z nich – Chorwacja – dołączyło do UE w 2013 roku. Część uzyskała status państwa kandydującego (Albania, Czarnogóra, Macedonia Północna, Serbia) i rozpoczęła negocjacje akcesyjne (Czarnogóra i Serbia). Pozostałe – Bośnia i Hercegowina oraz Kosowo – w dalszym ciągu rozpatrywane były jako państwa potencjalnie kandydujące⁴⁶.

Niezbędne jest jednak podkreślenie, iż w drugiej dekadzie XXI wieku istotnie zmniejszyło się również zainteresowanie Polski wspieraniem regionu Bałkanów Zachodnich, m.in. w kontekście zbliżania jego państw do członkostwa w UE. Żaden z krajów bałkańskich nie został uwzględniony pośród priorytetowych

-
- 44 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 14–15.
- 45 Dopiero w 2018 roku zaprezentowany został nowy dokument: *Strategia UE – Bałkany Zachodnie: wiarygodna perspektywa rozszerzenia dla Bałkanów Zachodnich oraz zwiększonego zaangażowania UE w tym regionie*, a tym samym przypomniano, iż wiarygodna perspektywa rozszerzenia wymaga wiarygodnych wysiłków i reform w państwach bałkańskich oraz wsparcia Unii Europejskiej. Podkreślono, że „przyszłość regionu jako integralnej części UE jest w najlepszym interesie Unii: politycznym, gospodarczym i związanym z bezpieczeństwem”, jest też częścią strategii wzmocnienia UE do 2025 roku. Dokument ustanowił sześć inicjatyw przewodnich, których realizacja trwała w latach 2018–2020, dotyczących: praworządności, bezpieczeństwa i migracji, rozwoju społeczno-gospodarczego, połączeń transportowych i energetycznych, agendy cyfrowej oraz pojednania i stosunków dobrosąsiedzkich, uznawanych za „nowe perspektywy rozwiązania starych problemów”. European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A credible enlargement perspective for an enhanced EU engagement with the Western Balkans*, Brussels, 06.02.2018, COM(2018) 65 final; T. Żornaczuk, *EU Enlargement in the Balkans: New Prospects for Resolving Old Challenges*, „PISM Bulletin” 2018, no. 39 (1110), s. 1–2.
- 46 Bośnia i Hercegowina uzyskała status państwa kandydującego do UE w grudniu 2022 roku. European Commission, *Enlargement Policy*, Eceuropa.eu, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en [dostęp: 29.07.2021].

kierunków polskiej współpracy rozwojowej przez wieloletnie strategie na lata 2012–2015 oraz 2016–2020. Wobec zwiększenia koncentracji funduszy pomocowych na państwach partnerskich, finansowanie inicjatyw na Bałkanach Zachodnich znacznie zmniejszyło się. Realizowane w tym okresie były głównie, w ramach małych grantów, niewielkie projekty polskich placówek zagranicznych, w ograniczonym zakresie – projekty pomocy technicznej zlecane przez administrację rządową czy wdrażane przez Komisję Nadzoru Finansowego, programy stypendialne, w końcu drugiej dekady XXI wieku część pomocy dwustronnej na tym kierunku była udzielana kanałami wielostronnymi (głównie poprzez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki)⁴⁷. Od 2012 roku saldo polskiej ODA na tym kierunku było wręcz ujemne – przekazywane poszczególnym państwom wsparcie było bowiem wielokrotnie niższe od otrzymywanych przez Polskę spłat wcześniej zaciągniętych przez nie kredytów. Stosowne umowy, w ramach których beneficjenci zostali zobowiązani do wydatkowania 95% wartości kredytów na realizację kontraktów i dostaw z Polski, zostały zawarte w 2002 roku z Federalną Republiką Jugosławii (na kwotę 50 mln USD), w 2006 roku z Serbią i Czarnogórą (12,3 mln EUR) oraz w 2010 roku z Republiką Serbską Bośni i Hercegowiny (20 mln EUR)⁴⁸.

Warto zaznaczyć, iż ograniczenie transferu ODA do tego regionu, a przez to m.in. znaczne zmniejszenie zakresu świadczonej państwom bałkańskim

47 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011*, Warszawa 2012 s. 94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012*, Warszawa 2013, s. 84–5; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013*, Warszawa 2014, s. 99–102; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014*, Warszawa 2015, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015*, Warszawa 2016, s. 90–91; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016*, Warszawa 2017, s. 90–92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018, s. 75–77; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018*, Warszawa 2019, s. 117–119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019*, Warszawa 2020, s. 153–158.

48 Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Federalnym Rządem Federalnej Republiki Jugosławii o udzieleniu kredytu, sporządzona w Warszawie dnia 16 października 2002 r., M.P. 2003 nr 21 poz. 320; Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Radą Ministrów Serbii i Czarnogóry o udzieleniu kredytu w ramach pomocy związanej, sporządzona w Warszawie dnia 20 kwietnia 2006 r., M.P. 2006 nr 75 poz. 750; Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Serbskiej Bośni i Hercegowiny o udzieleniu kredytu w ramach pomocy związanej, sporządzona w Banja Luce dnia 21 lipca 2010 r., M.P. 2010 nr 63 poz. 821.

pomocy technicznej, stoi w sprzeczności ze składanymi przez polskie elity polityczne deklaracjami poparcia dla dążeń krajów Bałkanów Zachodnich do członkostwa w Unii Europejskiej⁴⁹. Generuje to również opinie, iż „Polska nie jest już kojarzona z rolą adwokata rozszerzenia i eksperta od tych tematów”⁵⁰. Niezaprzeczalnie bowiem Polska – z uwagi na wcześniej wymienione przesłanki, tj. podobieństwo doświadczeń sprzed 1989 roku, powiązania polityczne, kulturowe i gospodarcze czy obecność sił militarnych i cywilnych na tym obszarze od 1991 roku – mogłaby temu regionowi w dalszym ciągu zaoferować swoje doświadczenie i *know-how* tak transformacyjne, jak i związane z procesem integracji europejskiej.

5.2. Afryka Subsaharyjska

Polska, dołączając w końcu lat 90. XX wieku do grona donatorów oficjalnej pomocy rozwojowej, podkreślała swoje zaangażowanie na rzecz rozwiązywania globalnych problemów. Jak akcentowano, wsparcie państw rozwijających się (w tym wybranych państw kontynentu afrykańskiego) miało być skoncentrowane przede wszystkim na walce z ubóstwem, poprzez rozwijanie sektorów opieki zdrowotnej (np. przez wyposażanie szpitali i punktów medycznych) i edukacji (m.in. dzięki budowie szkół), a pośród innych celów prowadzonych działań wymieniano również ochronę środowiska naturalnego, rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich, zwiększanie dostępu do wody pitnej i poprawę warunków sanitarnych, rehabilitację pokonfliktową, wsparcie instytucji demokratycznych i dobrego rządzenia (w tym wsparcie administracji lokalnej), co było zgodne z celami przyjętej w 2000 roku *Deklaracji Milenijnej*, a następnie wpisywało się w priorytety *Agendy 2030*.

W pierwszych latach XXI wieku sformułowane zostały pewne ogólne ramy dostarczania pomocy dla państw Afryki Subsaharyjskiej. Wskazywano

49 Odpowiedź na interpelację nr 30610 w sprawie wyhamowania działań polskiego rządu na rzecz rozszerzenia Unii Europejskiej i NATO. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Konrad Szymański, Warszawa, 17.04.2019, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BBCHMF> [dostęp: 29.07.2021]; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Balkany Zachodnie*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/balkany-zachodnie> [dostęp: 29.07.2021].

50 MSZ: *Polska popiera politykę rozszerzenia Unii Europejskiej*, 23.04.2019, Kurier.pap.pl, <https://kurier.pap.pl/europap/msz-polska-popiera-polityke-rozszerzenia-unii-europejskiej> [dostęp: 29.07.2021].

na konieczność odpowiadania, poprzez realizowane inicjatywy, na faktyczne potrzeby biorców oraz konsultowania planów działań m.in. z lokalnymi władzami, działającymi na miejscu organizacjami międzynarodowymi oraz innymi donatorami. Odzwierciedleniem tej kwestii było włączenie w realizację zadań z zakresu współpracy rozwojowej polskich placówek dyplomatycznych, działających w poszczególnych państwach tej części kontynentu afrykańskiego (lub placówek regionalnych), wnioskujących o fundusze na podstawie posiadanych przez siebie informacji na temat lokalnej sytuacji. Wśród kryteriów wyboru poszczególnych państw do współpracy pojawiły się m.in. warunki dotyczące utrzymywania z danym państwem „w miarę stabilnego poziomu stosunków”; obecności, aktywności i możliwości podejmowania działań w terenie przez wspomniane wcześniej przedstawicielstwa dyplomatyczne, ale też polskie organizacje pozarządowe, instytucje kościelne i przedsiębiorstwa czy działalności na danym obszarze innych, dwustronnych i wielostronnych, donatorów. W tym kontekście za przewagę nad innymi darczyńcami uznano prężnie działające w państwach afrykańskich i gotowe do podejmowania działań rozwojowych polskie misje katolickie⁵¹. Jak podkreślano, zamiarem Polski było bowiem „udzielanie zagranicznej pomocy rozwojowej w tych obszarach, w których potrzeby państw-biorców były największe i w których polskie instytucje publiczne oraz pozarządowe dysponowały przewagą komparatywną w stosunku do pozostałych uczestników międzynarodowej wspólnoty dawców pomocy”⁵². Co istotne – uwzględniając, iż współpraca rozwojowa stanowi narzędzie zewnętrznej aktywności państwa – pomoc krajom Afryki Subsaharyjskiej miała realizować również cele polityki zagranicznej Polski, m.in. dążyć do rozwoju relacji gospodarczych (zwłaszcza że skuteczny transfer ODA postrzegany jest jako wstęp do nawiązywania kontaktów z lokalnymi elitami), ograniczać potencjalnie niebezpieczne spory pomiędzy Południem a Północą, a także budować wizerunek Polski jako solidarnego, odpowiedzialnego i otwartego na współpracę partnera w stosunkach międzynarodowych⁵³. Z tych między innymi powodów Polska

51 Dla przykładu: w 2008 roku, kiedy MSZ zadeklarowało ściślejszą współpracę z polskimi organizacjami kościelnymi, działającymi w Afryce Subsaharyjskiej, na misjach tam przebywało 471 zakonników, 362 zakonnice oraz 94 fideionistów. Najwięcej w Kamerunie (144 osoby), Zambii (104 osoby) oraz Tanzanii (68 osób). J. Różański, *Polskie misjonarki i misjonarze w Afryce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2012, s. 108–112.

52 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002*, Warszawa 2003, s. 6.

53 Ibidem.

dołączała również do operacji pokojowych, które prowadzone były na terytorium poszczególnych państw Afryki Subsaharyjskiej⁵⁴. Aktywność polskich żołnierzy na danym obszarze generowała również zwiększone zainteresowanie nim jako beneficjentem ODA oraz ukierunkowywała realizowane działania: część przedsięwzięć realizowanych w 2006 roku w Demokratycznej Republice Konga podporządkowana została aktywności Polskiego Kontyngentu Wojskowego w tym państwie, w 2008 roku z kolei wsparte zostały cywilne zadania (skoncentrowane zwłaszcza na pomocy przebywającym w Czadzie uchodźcom z Darfuru) kontyngentu uczestniczącego w operacji EUFOR Tchad/RCA⁵⁵.

Ramy te, co do zasady, nie zmieniły się w drugiej dekadzie XXI wieku. Silniej jednak akcentowano, iż pomoc powinna trafiać do państw, w których notowany jest niski dochód i wysoki poziom ubóstwa oraz tych, które mierzą się z transformacją; podkreślano także, że winna ona odpowiadać potrzebom partnerów i ich ambicjom⁵⁶. Takie ujęcie było spójne z podejmowanymi na fo-

54 Największa liczba polskich żołnierzy uczestniczyła w operacjach ONZ w Namibii (operacja UNTAG, prowadzona w latach 1989–1990; 350 żołnierzy) i Czadzie (operacja MINURCAT, 2008–2010; 330 żołnierzy) oraz UE w Demokratycznej Republice Konga, Czadzie i Republice Środkowoafrykańskiej (operacje EUFOR RD Congo z 2006 roku, 140 żołnierzy; EUFOR Tchad/RCA z lat 2008–2009, 400 żołnierzy oraz EUFOR RCA z lat 2014–2015, 50 żołnierzy). Liczący kilka lub kilkanaście osób personel (w tym żołnierze, obserwatorzy wojskowi) uczestniczył również w operacjach: UNAMIR (Rwanda, lata 1993–1995; 5 obserwatorów), UNOMIL (Liberia, lata 1993–1994; 2 obserwatorów), UNAVEM III (Angola, lata 1995–1997; 7 obserwatorów), MONUA (Angola, lata 1997–1998; 4 obserwatorów), MONUC (Demokratyczna Republika Konga, lata 1999–2010; 2 obserwatorów), UNMEE (Etiopia i Erytrea, lata 2000–2008; 6 żołnierzy i 6 obserwatorów), UNMIL (Liberia, lata 2003–2016; 2 obserwatorów), UNOCI (Wybrzeże Kości Słoniowej, lata 2004–2017; 2 obserwatorów), UNMIS (Sudan, lata 2005–2011; 2 żołnierzy i 2 obserwatorów), MONUSCO (Demokratyczna Republika Konga, od 2010 roku; 3 obserwatorów), UNMISS (Sudan Południowy, lata 2011–2017; 2 obserwatorów), EUTM Mali (Mali, lata 2013–2013; 20 żołnierzy), NATO *Ocean Shield* (Somalia, 2013 rok; 1 żołnierz) oraz EUMAM RCA i EUTM RCA (Republika Środkowoafrykańska, od 2015 roku; 4 żołnierzy). Wojsko Polskie, *Misje*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/misje/> [dostęp: 29.07.2021].

55 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 13; M. Lasoń, *Udział Polski w operacjach wojskowych Unii Europejskiej na przykładzie misji w Demokratycznej Republice Konga i Republice Czadu*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2008, nr 4, s. 232–244.

56 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój*, Warszawa 2012, s. 5–6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2015, s. 9–10.

rum międzynarodowym zobowiązaniami politycznymi i prawnymi w zakresie współpracy rozwojowej. Tym bardziej że na podstawie postulatów ONZ i Unii Europejskiej dotyczących zwiększania wartości ODA dla LDCs, znaczna część darczyńców dążyła do koncentracji swojej działalności pomocowej właśnie na państwach Afryki Subsaharyjskiej. *Konsensus z Monterrey* z 2002 roku postulował zwiększenie wymiaru pomocy dla krajów najsłabiej rozwiniętych do poziomu 0,15–0,20% PKB, a wniosek ten podtrzymała przyjęta w 2015 roku *Agenda 2030*⁵⁷. Unia Europejska w *Konsensusie europejskim w sprawie rozwoju* z 2005 roku deklarowała, że co najmniej połowa funduszy, które będą do dyspozycji donatorów w wyniku zwiększania wolumenu ODA do 0,70% DNB zostanie skierowana na działania w Afryce, a zobowiązanie to powtórzone zostało we *Wspólnej strategii Afryka – UE*⁵⁸. W *Nowym europejskim konsensusie UE* stwierdzała, że do 2030 roku państwa najsłabiej rozwinięte otrzymywać będą ODA na poziomie 0,20% jej DNB⁵⁹. Wyraźnie widać zatem normatywną motywację świadczenia pomocy w tym regionie, w polskim przypadku sekundowaną zwłaszcza interesem ekonomicznym państwa, co odzwierciedlone zostało także w przyjętej w 2004 roku *Strategii RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* czy ustanowionym w 2013 roku programie ekspansji gospodarczej *Go Africa*.

W latach 1998–2020 Polska do poszczególnych państw Afryki Subsaharyjskiej przetransferowała łączną pomoc o wartości ponad 482,95 mln USD. Dla porównania dla Ukrainy – największego beneficjenta polskich funduszy pomocowych – tylko w latach 2005–2020 skierowano blisko 476,65 mln USD. Jest

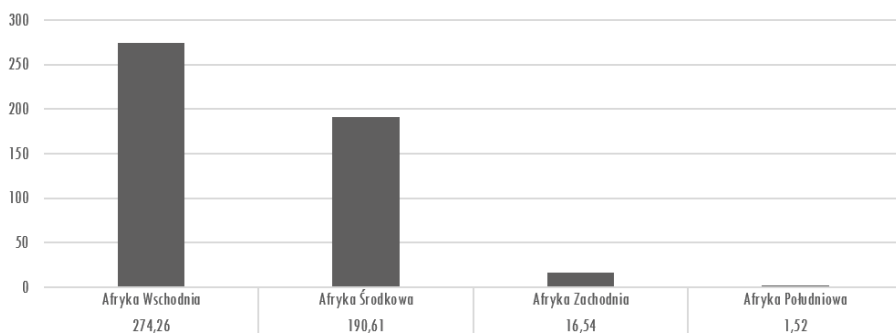
57 *Monterrey Consensus on Financing for Development. The final text of agreements and commitments adopted at the International Conference on Financing for Development, Monterrey, Mexico, 18–22.03.2002, United Nations, New York 2003, s. 14–15; Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r., Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, 70. sesja, 21.10.2015, A/RES/70/1, pkt. 43.*

58 *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów Państw Członkowskich zebranych w ramach Rady, Parlamentu Europejskiego i Komisji w sprawie polityki rozwojowej Unii Europejskiej: „Konsensus Europejski”. Dz. Urz. UE, C 46, 24.02.2006, pkt 23; The Africa-EU Partnership, The Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy, Africa-eu-partnership.org, https://africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf [dostęp: 29.07.2021].*

59 *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamentu Europejskiego i Komisji: Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju „Nasz świat, nasza godność, nasza przyszłość”. Dz. Urz. UE, C 210, 30.06.2017, pkt. 103.*

to o tyle istotne, że pomoc dla krajów tej części kontynentu afrykańskiego została rozdzielona pomiędzy aż 42 państwa, co wyraźnie wskazuje na fragmentaryzację przekazywanej ODA. Kolejną cechą polskiej współpracy rozwojowej na tym kierunku jest jej nierównomierność. Podczas gdy na 17 odbiorców z Afryki Wschodniej alokowano 274,26 mln USD, sześć państw Afryki Środkowej otrzymało 190,61 mln USD; 16 krajów Afryki Zachodniej otrzymało zaledwie 16,54 mln USD, z kolei na 3 beneficjentów z Afryki Południowej przypadło tylko 1,52 mln USD (wykres 15). Decydenci polskiej współpracy rozwojowej, zdając sobie sprawę z finansowych barier współdziałania w tym zakresie z państwami afrykańskimi, w celu zwiększenia efektywności działania, dążyli do koncentracji środków dla wybranych (z różnych, dalej opisanych, przyczyn) partnerów oraz ograniczania liczby sektorów, w których pomoc jest udzielana.

Wykres 15: ODA bilateralna (suma) dla państw Afryki Subsaharyjskiej w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Co więcej, ponad 91% sumy pomocy skierowanej do tego regionu otrzymały zaledwie 4 państwa, spośród których trzy zaliczane są do grupy LDCs (Angola – 185,94 mln USD, Etiopia – 129,55 mln USD i Tanzania – 90,48 mln USD), a jedno notowane jest wśród państw o niższym średnim dochodzie (Kenia – 34,08 mln USD). Państwa te zresztą znajdowały się na liście priorytetowych odbiorców polskiej ODA – Angola była uznawana za państwo partnerskie w latach 2004–2011, Tanzania w latach 2007–2008 i latach 2012–2020, Etiopia i Kenia – w latach 2012–2020. Warto jednocześnie podkreślić, iż w latach 2012–2015 status priorytetowych odbiorców miały również, otrzymujące wielokrotnie

mniejsze fundusze, Burundi, Rwanda, Somalia i Sudan Południowy, a także Uganda, która pojawiła się ponownie na liście partnerów polskiej pomocy w latach 2018–2020, z kolei w latach 2016–2020 taki status otrzymał Senegal.

5.2.1. Angola

Angola – z którą Polska nawiązała stosunki dyplomatyczne już w 1975 roku, a w 1978 roku zawarła porozumienie o przyjaźni i współpracy⁶⁰ – stanowiła odbiorcą polskiej ODA od 1998 roku. Historia relacji pomiędzy państwami sięga jednak jeszcze okresu zimnowojennego, kiedy to PRL – wraz ze Związkiem Radzieckim oraz pozostałymi państwami bloku wschodniego – dostarczała pomoc militarną w postaci uzbrojenia i wyposażenia Ludowemu Ruchowi Wyzwolenia Angoli (port. *Movimento Popular de Libertação de Angola*, MPLA), który w 1975 roku, w trakcie wewnętrznego konfliktu politycznego, ogłosił utworzenie Ludowej Republiki Angoli, a następnie (jako strona rządowa) uczestniczył w wieloletniej wojnie domowej⁶¹. Umiedzynarodowiony konflikt, przebiegający ze zróżnicowanym natężeniem, zakończył się w 2002 roku zwycięstwem MPLA⁶². Dostawy sprzętu wojskowego były realizowane również w latach 90. XX wieku, pozycjonując Angolę pośród największych rynków zbytu dla polskiego uzbrojenia w 1998 roku⁶³.

60 Porozumienie między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ludową Republiką Angoli o przyjaźni i współpracy podpisane w Luandzie dnia 4 grudnia 1978 r., Dz. U. 1984 nr 29 poz. 147.

61 Defense Technical Information Center, *Soviet Military Power*, Washington 1983, s. 90-94; S.N. MacFarlane, *Soviet-Angola Relations, 1975-1990*, "National Council for Soviet and East European Research Occasional Paper" 1992.

62 Zob. szerzej np.: C.M. Knudsen, I.W. Zartman, *The Large Small War in Angola*, "The Annals of the American Academy of Political and Social Science" 1995, vol. 541, s. 130-143; I. Tventen, *Angola: Struggle for Peace and Reconstruction*, Routledge, Boulder 1997; F.A. Guimaraes, *The Origins of the Angolan Civil War. Foreign Intervention and Domestic Political Conflict*, Palgrave Macmillan, Basingstoke-London 2001; J. Pearce, *Control, Politics and Identity in the Angolan Civil War*, "American Affairs" 2012, vol. 111, issue 444, s. 442-465.

63 Human Rights Watch, *Angola Unravels. The Rise and Fall of the Lusaka Peace Process*, New York-Washington-London-Brussels 1999, s. 142. Warto dodać, iż odbiorcą polskich dostaw była angolska strona rządowa. Równocześnie sprzedaż broni i wyposażenia wojskowego rebeliantom była ograniczona poprzez rezolucję ONZ nr 864 z 1993 roku. P. Heleniak, *Aktualne problemy międzynarodowego handlu bronią w świetle prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego RP*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, zeszyt 3-4, s. 98.

Z uwagi na niski poziom rozwoju kraju oraz skutki długotrwałego konfliktu, Angola w latach 2004–2011 wymieniana była pośród kierunków priorytetowych polskiej współpracy rozwojowej. Warto podkreślić, iż – zgodnie z deklaracjami decydentów politycznych – podejmowane działania miały i mają odpowiadać na rzeczywiste potrzeby państw partnerskich. W przypadku Angoli było to widoczne, bowiem zadaniami konsekwentnie realizowanymi w tym okresie były te z zakresu rehabilitacji pokonfliktowej (w tym rozminowania), reintegracji ze społeczeństwem byłych żołnierzy, wsparcia osób z traumą pokonfliktową oraz pomocy uchodźcom wewnętrznym⁶⁴. Priorytet ten nakreślono trafnie, jako że po zakończeniu działań zbrojnych spodziewano się powrotu do kraju blisko 4 mln osób (w tym osób wewnątrznie przesiedlonych, uchodźców oraz zdemobilizowanych żołnierzy), którym należało zapewnić odpowiedni standard życia oraz umożliwić dostęp, tak samo jak pozostałym obywatelom, do chociażby podstawowych usług publicznych, szczególnie z zakresu opieki zdrowotnej, edukacji, bezpieczeństwa żywności czy źródeł wody pitnej⁶⁵. Do połowy 2012 roku, w wyniku ustabilizowania sytuacji w kraju oraz dzięki podejmowanym przez angolski rząd i wspieranym przez organizacje międzynarodowe akcjom repatriacyjnym, większość uchodźców, żyjących w państwach sąsiadujących z Angolą (głównie w Demokratycznej Republice Konga, Zambii, Namibii, RPA, Kongu i Botswanie), powróciła do swojej ojczyzny⁶⁶. Wśród innych zadeklarowanych celów polskiej pomocy dla tego państwa wymienić można: budowę zdrowia publicznego i systemu opieki zdrowotnej, z uwzględnieniem

-
- 64 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004*, Warszawa 2005, s. 18–19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005*, Warszawa 2006, s. 19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 11; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 9; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 12–13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 9.
- 65 United Nations, *Angola 2005. Humanitarian Framework*, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/sites/files/resources/B7D74B00B9433F7949256FBE0023DDBD.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- 66 UNHCR, *End of refugee status for Angolan and Liberian exiles this weekend*, 29.06.2012, Unhcr.org, <https://www.unhcr.org/news/briefing/2012/6/4fed82459/end-refugee-status-angolan-liberian-exiles-weekend.html> [dostęp: 29.07.2021].

walki z chorobami zakaźnymi (zapobieganiem i kontrolą ich rozprzestrzeniania), edukację (zwłaszcza upowszechnianie dostępu do usług edukacyjnych na podstawowym i średnim poziomie), rozwój zasobów ludzkich (szczególnie o kompetencje związane z żegluga, rybołówstwem i geologia), rozwój rolnictwa i rybołówstwa (w tym dostarczanie maszyn rolniczych oraz realizacja szkoleń w dziedzinie weterynarii i badań agronomicznych), ochronę środowiska (m.in. redukcja ilości i rozwiązywanie problemów związanych z odpadami), dostarczanie wody pitnej dla ludności oraz wspieranie administracji lokalnej⁶⁷. Priorytety te uznać trzeba za koherentne z celami postawionymi w 2000 roku przez oenietowską agendę milenijną. Niezbędne jest równocześnie odnotowanie, iż polskie wsparcie w tym zakresie było mocno ograniczone finansowo – dla przykładu do 2006 roku faktycznie realizowane transfery pomocowe były niewielkie, realizowane zwłaszcza przez polską placówkę dyplomatyczną w Luandzie i wyniosły łącznie 0,63 mln USD⁶⁸.

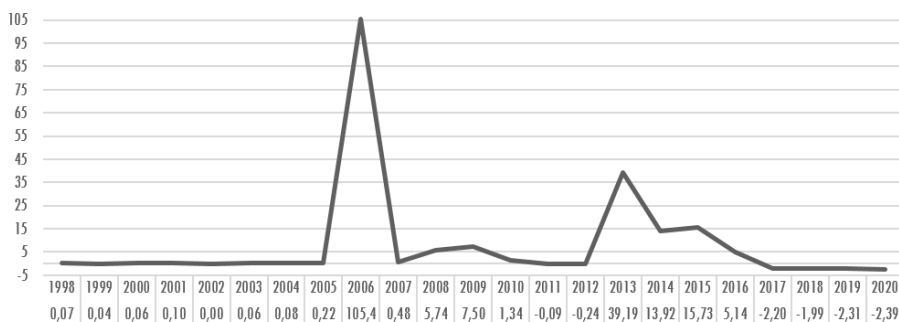
Oprócz motywacji altruistycznych, związanych z odpowiedzialnością za zwalczanie problemu ubóstwa i poprawę standardów życia obywateli państwa partnerskiego, oraz humanitarnych, dotyczących zwłaszcza reintegracji osób wewnątrznie przesiedlonych i uchodźców, warto również zwrócić uwagę na motywacje ekonomiczne, które generowały zainteresowanie polskiej współpracy rozwojowej Angolą, zasygnalizowane m.in. w *Strategii RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* z 2004 roku. W dokumencie tym wskazano m.in. rolę, jaką odegrały po 1975 roku polskie przedsiębiorstwa w tworzeniu niektórych gałęzi angolskiego przemysłu, wieloletnią dwustronną współpracę, w tym prowadzoną z powodzeniem wymianę handlową (z corocznie dodatnim dla Polski saldem obrotów handlowych – tabela 10) oraz dynamiczny rozwój

67 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 18–19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 11; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 9; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 12–13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 9.

68 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

gospodarczy tego państwa⁶⁹. Dodatkowym impulsem dla zacieśnienia więzi gospodarczych stać się miała również umowa z 2003 roku o spłacie, restrukturyzacji i umorzeniu części angiolskiego zadłużenia, w ramach której rząd Angoli zobowiązał się również do udostępnienia polskim przedsiębiorcom „licencji i ułatwień do działalności na terenie Republiki Angoli, w szczególności w zakresie wydobycia i zagospodarowania bogactw mineralnych, działalności gospodarczej, dostępu do kontraktów handlowych, w tym inwestycyjnych do kwoty 40 mln USD”⁷⁰.

Wykres 16: ODA bilateralna dla Angoli w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Wśród obszarów współdziałania szczególnie interesujących Polskę *Strategia* wskazała rybołówstwo oraz wydobycie surowców⁷¹. W ramach pierwszego z nich podpisano trzy umowy kredytowe, stanowiące pomoc wiążaną – w 2006 roku o wartości 14 mln USD, w 2010 roku o wartości 60 mln EUR (w obydwu tych przypadkach 85% kwoty kredytu miało zostać przeznaczone na sfinansowanie dostaw maszyn, urządzeń, materiałów, usług i technologii dostarczonych z Polski), a w 2017 roku na kwotę 60 mln USD, z których wartość polskich

69 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*, Warszawa 2004, s. 40, 49.

70 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli w sprawie spłaty i restrukturyzacji zadłużenia Republiki Angoli wobec Rzeczypospolitej Polskiej, sporządzona w Luandzie dnia 21 listopada 2003 r.*, M.P. 2006 nr 11 poz. 142.

71 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 49.

Tabela 10: Wymiana handlowa pomiedzy Polska a Angolą w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Eksport	8,08	0,25	0,66	2,78	0,32	2,17	0,75	2,04	0,84	1,46	1,18	1,42	3,06	5,75
Import	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,04	0,61	1,40	1,27
Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Eksport	11,28	27,16	11,07	12,38	17,45	36,15	37,15	27,53	20,84	21,09	14,01	10,68	13,50	
Import	1,70	1,57	1,97	2,80	2,07	3,13	3,32	3,92	2,08	2,13	5,62	249,52	2,50	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

kontraktów miała stanowić aż 95%⁷². Fundusze zostały wykorzystane do zaprojektowania, budowy i uruchomienia Akademii Rybołówstwa i Nauk o Morzu w leżącym na wybrzeżu Oceanu Atlantyckiego Moçâmedes (prowincja Namibe), będącej „największą polską działalnością w Afryce oraz największym projektem edukacyjnym Unii Europejskiej na kontynencie afrykańskim”⁷³. Te trzy kredyty – wraz z porozumieniem, którego celem było oddłużenie Angoli – wpłynęły na zdecydowane zwiększenie wielkości ODA dla tego państwa: w latach 2006–2020 wyniosła ona 185,31 mln USD, choć w latach 2017–2020 jej wartość była ujemna, co wynikało ze stopniowej spłaty udzielonych kredytów. Drugi z tych obszarów znalazł również odzwierciedlenie w planach i realizowanych w ramach współpracy rozwojowej projektach – m.in. wśród jej celów w 2006 roku wskazano wsparcie badań geologicznych, rozwoju górnictwa oraz przetwórstwa ropy naftowej⁷⁴. Stanowiło to wyraźne odwołanie do zasobów naturalnych, którymi Angola dysponuje – diamentów, rud żelaza, fosforanów, miedzi, skalenia, złota, boksytu i uranu⁷⁵, a zwłaszcza ropy naftowej, której zasoby szacowane były w 2006 roku na ponad 9 mld baryłek (do 2019 roku spadły do mniej niż 7,8 mld baryłek), a która stanowi fundament angolskiego eksportu⁷⁶. Mimo że Angola od 2012 roku nie była ujmowana jako priorytetowy odbiorca polskiej współpracy rozwojowej, rosło jej znaczenie w ramach rozszerzania kooperacji gospodarczej z państwami afrykańskimi (m.in. w ramach

72 Umowa między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Luandzie dnia 1 marca 2006 r., M.P. 2006 nr 59 poz. 626; Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli o udzielenie kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Luandzie dnia 27 sierpnia 2010 r., M.P. 2010 nr 92 poz. 1063; Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Luandzie dnia 6 marca 2017 r., M.P. 2017 poz. 381.

73 Navimor International, *Akademia Rybołówstwa i Nauk o Morzu w Angoli*, Navimor.pl, <http://www.navimor.pl/akademia-rybolowstwa-i-nauk-o-morzu-w-angoli,50.pl.html> [dostęp: 29.07.2021].

74 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 11.

75 CIA, *The World Factbook. Angola*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/angola/> [dostęp: 29.07.2021].

76 Dla przykładu – w 2006 roku całość eksportu Angoli miała wartość 28,07 mld USD, zaś wartość eksportu ropy naftowej osiągnęła 275 mld USD; w 2019 roku eksport wyniósł w sumie 33,75 mld USD, w tym ropy naftowej – 32,25 mld USD. OPEC, *OPEC Annual Statistical Bulletin 2006*, Vienna 2007, s. 9, 17; OPEC, *OPEC Annual Statistical Bulletin 2020*, Vienna 2021, s. 17–18, 22.

programu *Go Africa*)⁷⁷. Od 2015 roku zorganizowanych zostało kilkanaście misji gospodarczych⁷⁸, a jednym z ich efektów stało się nawiązanie współpracy pomiędzy PKN ORLEN a Sonangol (największą angolską spółką wydobywczą) w zakresie dywersyfikacji dostaw ropy dla polskiego koncernu. Pierwsze ładunki ropy naftowej z Angoli dotarły do Polski w 2019 roku, co widoczne jest w rocznej wartości importu z tego państwa⁷⁹.

5.2.2. Etiopia

Biorąc pod uwagę sumę dostarczonej od 1998 roku oficjalnej pomocy rozwojowej, drugim największym beneficjentem polskich środków spośród państw Afryki Subsaharyjskiej jest Etiopia⁸⁰. Podkreślić należy jednak fakt, iż Etiopia jest jednym z nielicznych państw, które na polską pomoc mogły liczyć jeszcze przed 1989 rokiem – w latach 1978–1986 krajowi temu przekazano 34,18 mln USD (w tym 23,18 mln USD tylko w 1985 roku w odpowiedzi na kryzys głodu oraz liczne powodzie w Rogu Afryki⁸¹)⁸². Współpraca ta była pochodną przyjaznych relacji, jakie ustanowione zostały pomiędzy Etiopią a Związkiem Radzieckim w 1974 roku, po przejęciu władzy przez tzw. Derg (komitet wojskowy) i detronizacji cesarza Hajle Syllasje I. W 1977 roku, po wojnie domowej i zamachu stanu, przywódcą państwa został podpułkownik Mengystu Hajle Marjam, który

77 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Angola. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2013.

78 Zob. np.: *Odpowiedź na interpelację nr 27529 w sprawie działalności Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Angoli w zakresie współpracy gospodarczej i promocji polskiej gospodarki. Odpowiadający: podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotr Wawrzyk*, Warszawa, 28.11.2018, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B6YJN8> [dostęp: 29.07.2021].

79 PKN ORLEN, *Więcej ropy z Angoli*, 25.03.2019, Orlen.pl, <https://www.orken.pl/PL/BiuroPrasowe/Strony/Wi%C4%99cej-ropy-z-Angoli.aspx> [dostęp: 29.07.2021]; PKN ORLEN, *PKN ORLEN wzmacnia relacje biznesowe w Angoli*, 02.07.2019, Orlen.pl, <https://www.orken.pl/PL/Aktualnosci/Strony/PKN-ORLEN-wzmacnia-relacje-biznesowe-w-Angoli.aspx> [dostęp: 29.07.2021].

80 Historia relacji pomiędzy państwami sięga okresu międzywojennego, a stosunki dyplomatyczne nawiązano w 1945 roku. D. Gemechu, *Stosunki polsko-etioipskie. Zarys problematyki*, „Forum Politologiczne” 2006, t. 3, s. 173–186.

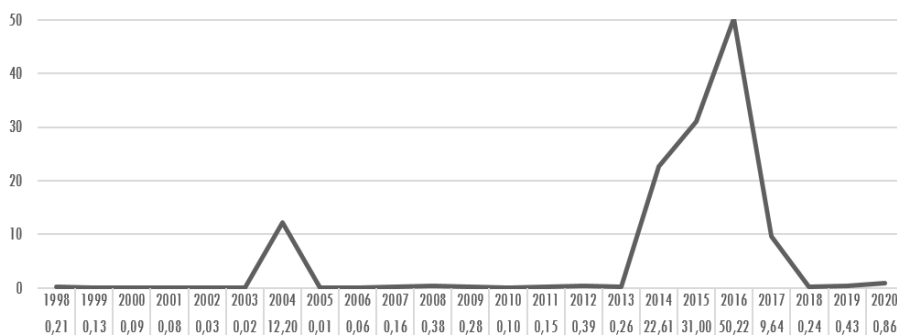
81 A. Polus, *Polish-Sub-Saharan African Economic and Political Relations after 1989*, „Politeja” 2016, no. 3 (42), s. 96; G. Ciechanowski, Z. Kozak, *Polskie lotnictwo z pomocą głodującej Etiopii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 137–143.

82 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

wprowadzał reformy socjalistyczne, a w 1984 został liderem Etiopskiej Partii Robotniczej. Liberalizację gospodarczą rozpoczęto na początku lat 90. XX wieku⁸³.

Dostarczona na tym kierunku w latach 1998–2011 ODA miała wartość 13,90 mln USD, jednak zdecydowaną większość tej kwoty (ponad 11 mln USD) stanowiły redukcja i umorzenie etiopskiego długu w 2004 roku⁸⁴. Od 2012 roku Etiopia uznawana była za priorytetowy kierunek współpracy rozwojowej prowadzonej przez Polskę.

Wykres 17: ODA bilateralna dla Etiopii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Na podstawie *Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015* dla Etiopii, jak i w odniesieniu do pozostałych wskazanych w nim państw Afryki Wschodniej (Burundi, Kenii, Rwandy, Somalii, Sudanu Południowego, Tanzanii oraz Ugandy), wybrane zostały trzy kluczowe obszary działania, związane z edukacją oraz aktywizacją zawodową i społeczną (zwłaszcza ułatwienie i wyrównywanie dostępu do edukacji, wsparcie przedsiębiorczości – w tym

83 Zob. szerzej np.: M. Webber, *Soviet Policy in Sub-Saharan Africa: The Final Phase*, "The Journal of Modern African Studies" 1992, vol. 30, no. 1, s. 11–15; R.A. Yordanov, *The Soviet Union and the Horn of Africa during the Cold War: Between Ideology and Pragmatism*, Lexington Books, Lanham 2016; S. Ramani, "Engaged Opportunism". *Russia's Role in the Horn of Africa*, "Foreign Policy Research Institute, Russia Foreign Policy Papers" 2020, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2020/06/engaged-opportunism-russias-role-in-the-horn-of-africa.pdf>, s. 4–6 [dostęp: 29.07.2021].

84 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 27.

w sektorze rolnictwa i rybołówstwa), ochroną środowiska (m.in. działania na rzecz zahamowania degradacji środowiska naturalnego, ograniczenia skutków zmian klimatu) oraz ochroną zdrowia (szczególnie zwiększanie dostępu do opieki zdrowotnej, poprawa warunków sanitarnych oraz zwiększanie dostępności do żywności i wody)⁸⁵. Niewielka liczba zrealizowanych wówczas projektów, głównie przez Ambasadę RP w Addis Abebie oraz organizacje pozarządowe, na tych kwestiach się koncentrowała – oświetlano szkoły podstawowe i wyposażano szkolne biblioteki, tworzone centra dla młodzieży, wyrównywano szanse edukacyjne uczniów z terenów dotkniętych suszą, rozwijano umiejętności zawodowe i edukację komputerową, aktywowano dzieci w kierunku ochrony środowiska naturalnego, promowano zastosowanie ekohydrologii i ograniczenie deforestacji, zakupiono wyposażenie medyczne dla klinik, pomagano kobietom i dzieciom z uszkodzeniem wzroku, promowano podnoszenie poziomu higieny czy też szkolono i doposażano jednostki straży pożarnej⁸⁶. Wartość przeprowadzonych w tym okresie działań wyniosła aż 54,26 mln USD⁸⁷. Na tę wysoką sumę wpływ miały jednak przede wszystkim dwie transze kredytu, które wypłacono na podstawie umowy z 2014 roku. Zgodnie z zawartym porozumieniem kredyt o wartości 50 mln USD, który miał sfinansować projekty z zakresu modernizacji rolnictwa, był w 100% wiązany, czyli całość przekazanych środków miała zostać wydatkowana na dostawy towarów i usług z Polski⁸⁸.

W programie wieloletnim na lata 2016–2020 Etiopia ponownie wymieniona została wśród priorytetowych kierunków współpracy. Zadeklarowano wobec niej realizację następujących celów: poprawę jakości opieki zdrowotnej matek i dzieci, poprawę dostępu do wysokiej jakości edukacji na wszystkich poziomach kształcenia, ochronę zasobów naturalnych i promowanie zrównoważonego rozwoju, łagodzenie negatywnych konsekwencji zmian klimatycznych (m.in.

85 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 18.

86 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 91–92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 75; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 78.

87 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

88 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federalnej Demokratycznej Republiki Etiopii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Addis Abebie dnia 25 lutego 2014 r.*, M.P. 2014 poz. 515.

zapobieganie skutkom klęsk żywiołowych), a także wzmacnianie lokalnego sektora prywatnego i rozwijanie przedsiębiorczości⁸⁹. Podejmowane, nieliczne działania nie odbiegały swoim charakterem od tych, które zrealizowano w poprzednich latach – wspierano przedszkola i szkoły podstawowe, rozbudowywano centra zdrowia i wyposażono laboratorium analityczne świadczące usługi dla osób zakażonych wirusem HIV, zajmowano się profilaktyką AIDS, edukowano w zakresie alternatywnych źródeł dochodów dla kobiet, szkolono i doposażano służby ratunkowe⁹⁰. Podobnie w tym okresie kształtowała się struktura wydatków na oficjalną pomoc rozwojową dla Etiopii, której wartość w latach 2016–2020 sięgnęła 61,39 mln USD⁹¹. W 2016 i 2017 roku wypłacono bowiem transze opiewające na 50 mln USD kredytu. Przeznaczeniem środków, jak uzgodniono jeszcze w 2015 roku, było sfinansowanie działań przede wszystkim w zakresie modernizacji gospodarki, sektora publicznego i rozwoju obszarów wiejskich. Drugi z kredytów, tak jak i pierwszy, był związany w całości⁹².

Przyznanie Etiopii statusu państwa priorytetowego w 2012 roku miało zatem wymiar głównie ekonomiczny – jego celem było zwiększenie wymiany handlowej i polskiego eksportu do tego państwa, co jest widoczne w danych statystycznych (tabela 11). Uwagę warto zwrócić zwłaszcza na pozakredytową pomoc, która była transferowana do Etiopii: w 2011 roku (czyli zanim kraj ten uznano za partnerski dla współpracy rozwojowej) sięgnęła ona 0,15 mln USD, w 2012 roku (po zmianie statusu) zwiększyła się ona ponad dwukrotnie, jednak i wówczas wynosiła zaledwie 0,39 mln USD. W 2013 roku ODA na tym kierunku miała wartość 0,26 mln USD. Transze kredytu wpłynęły na jej istotny wzrost w czterech kolejnych latach (do 22,61 mln USD w 2014 roku; 31,00 mln USD w 2015 roku; 50,22 mln USD w 2016 roku i 9,64 mln USD w 2017), a następnie

89 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 19–21.

90 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 75; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 62; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 101; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 124; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Etiopia. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-et> [dostęp: 29.07.2021].

91 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

92 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federalnej Demokratycznej Republiki Etiopii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Addis Abebie dnia 20 marca 2015 r.*, M.P. 2015 poz. 1098.

spadły do poziomu 0,24 mln USD w 2018 roku, 0,43 mln USD w 2019 roku i 0,86 mln USD w 2020 roku⁹³. Według Marcina Wojtalika z Instytutu Globalnej Odpowiedzialności: „Działania Polski, które nie są nakierowane wyłącznie na pomoc charytatywną i opierają się na poszukiwaniu wspólnych interesów należy odczytywać pozytywnie. To nowocześniejsza forma pomocy niż to, co przez ostatnie kilkadziesiąt lat robiły w Afryce kraje Europy Zachodniej”⁹⁴, kwestią do dyskusji pozostaje jednak faktyczny wpływ realizowanych kontraktów na rozwój gospodarczo-społeczny Etiopii, który odróżnia ODA od ekspansji gospodarczej, do której dąży m.in. program *Go Africa*⁹⁵. Równocześnie we współpracy z tym państwem deprecjonowany jest komponent humanitarny, który wymaga uwzględnienia w związku z obecnością w Etiopii dużych skupisk uchodźców (głównie z Sudanu Południowego, Somalii, Erytrei i Sudanu)⁹⁶. Inicjatywy prowadzone w 2020 roku nie odpowiedziały również na separatystyczną działalność Tigrajczyków, w konsekwencji których do ucieczki zmuszeni zostali również Etiopczycy⁹⁷.

Tabela 11: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Etiopią w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	2,62	1,55	2,65	4,47	3,88	5,08	3,55	2,34	5,35	5,34
Import	0,91	1,15	2,99	2,59	4,34	2,09	4,20	3,17	3,11	2,78
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	3,15	10,81	17,50	36,28	52,88	59,95	21,55	20,31	15,31	25,45
Import	9,67	3,02	5,91	5,74	4,85	4,77	4,71	5,63	5,65	5,65

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

93 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

94 H. Orzechowski, *Polska ma chrapkę na Etiopię. „Rządowi trzeba patrzeć na ręce”*, 24.04.2018, Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artypol/polska-ma-chrapke-na-etio-pie-rzadowi-trzeba,58,0,2404154.html> [dostęp: 29.07.2021].

95 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Go Africa – Go Etiopia*, 20.11.2015, Paih.gov.pl, https://www.paih.gov.pl/20151120/go_africa_go_etiopia [dostęp: 29.07.2021].

96 CIA, *The World Factbook. Ethiopia*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ethiopia/#transnational-issues> [dostęp: 29.07.2021].

97 Por.: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Etiopia. Inicjatywy 2020...*

5.2.3. Tanzania

Kolejnym z beneficjentów polskiej pomocy w Afryce Subsaharyjskiej jest Tanzania, do której ODA dostarczana jest już od 1998 roku, jednak dopiero w latach 2007–2008 państwo to stało się priorytetowym kierunkiem krajowej współpracy rozwojowej – głównie z uwagi na wskazaną wcześniej presję polityczną i prawną, dążącą do zwiększenia aktywności pomocowej w Afryce Subsaharyjskiej. Co ciekawe, mimo że już na początku lat 90. XX wieku podjęto pewne działania związane z przekazywaniem Tanzanii polskiego *know-how* w zakresie demokratyzacji i transformacji – w 1991 roku doświadczenie Polski we wdrażaniu wielopartyjnego systemu politycznego analizowała specjalna grupa delegowana przez tanzańskiego prezydenta⁹⁸ – kwestie te, traktowane nadrzędnie przez polską pomoc, nie stanowiły priorytetu prowadzonych na tym obszarze działań, pomimo tkwiącego w nich potencjału. Utworzona w 1964 roku z niepodległych Tanganiki i Zanzibaru Tanzania wdrażała bowiem początkowo model tzw. afrykańskiego socjalizmu (suahili *Ujamaa*), który opierał się m.in. na rządach jednopartyjnych, sterowanym osadnictwie, rozwoju obszarów wiejskich i nacjonalizacji gospodarczej, co miało zapewnić społeczeństwu samowystarczalność. Polityka ta była popierana zwłaszcza przez ChRL. Skrajna nieefektywność tego modelu rozwojowego, obarczonego zwłaszcza powszechną korupcją, generowała konflikty i finalnie doprowadziła do przemian w początku lat 90. XX wieku⁹⁹.

W latach 2007–2008 za główne cele realizowanej w Tanzanii współpracy rozwojowej uznane zostały ochrona zdrowia (zwłaszcza walka z epidemią HIV/AIDS, gruźlicą, malarią i przetoką położniczą), rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich, edukacja oraz udostępnianie wody pitnej¹⁰⁰. Wśród przeprowadzonych

98 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Tanzania. Relacje dwustronne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/tanzania/relacje-dwustronne> [dostęp: 29.07.2021].

99 G. Hyden, *Ujamaa, Villagisation and Rural Development in Tanzania*, "Development Policy Review" 1975, vol. A8, issue 1, s. 52–72; Z. Ergas, *Why Did the Ujamaa Village Policy Fail? Towards a Global Analysis*, "The Journal of Modern African Studies" 1980, vol. 18, issue 3, s. 387–410; P. Lal, *Self-Reliance and the State: The Multiple Meanings of Development in Early Post-Colonial Tanzania*, "Africa: Journal of the International African Institute" 2012, vol. 82, no. 2, s. 212–234.

100 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 8–9; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 12.

wówczas dzialań (głównie przez Ambasadę RP w Dar es Salaam, ale także przez organizacje pozarządowe) znalazły się wobec tego m.in. tworzenie pracowni komputerowych dla młodzieży i rozwój jej kompetencji cyfrowych, budowa wielofunkcyjnej sali służącej jako miejsce spotkań młodzieży i społeczności lokalnych, uruchomienie systemu odprowadzania wody czy przygotowanie pawilonu dla chorych, wymagających pomocy rehabilitacyjnej¹⁰¹. Zrealizowane w ciągu tych dwóch lat projekty miały wartość 1,07 mln USD, co stanowiło kwotę niewielką w skali całej przekazanej w tym czasie ODA, jednak wysoką w odniesieniu do polskiej współpracy rozwojowej w Tanzanii, jako że w latach 1998–2006, czyli przed przyznaniem temu państwu priorytetowego statusu, łączna pomoc warta była zaledwie 0,61 mln USD¹⁰².

Tanzania ponownie stała się jednym z głównych kierunków polskiej współpracy rozwojowej w 2012 roku. Wybrane do realizacji na jej terytorium zadania nie odbiegały w latach 2012–2015 od celów, które postawiono wobec pozostałych priorytetowych krajów Afryki Wschodniej – były to edukacja oraz aktywizacja zawodowa i społeczna, ochrona środowiska i ochrona zdrowia¹⁰³. W tym okresie Tanzanii dostarczono oficjalną pomoc rozwojową o wartości 1,69 mln USD¹⁰⁴, dzięki której sfinansowano projekty m.in. rozbudowy infrastruktury edukacyjnej, tworzenia multimedialnej biblioteki, wzmacniania edukacji przedszkolnej, wzmacniania potencjału kobiet, wsparcia kształcenia nauczycieli, zwiększania dostępu do energii ze źródeł odnawialnych na obszarach wiejskich (w tym budowy małych elektrowni słonecznych dla szkół średnich na obszarach wiejskich), uruchomienia kompleksowego systemu poboru, podczyszczania i retencji wody deszczowej i głębinowej, wsparcia lokalnych grup producenckich czy wyposażenia w nowoczesny sprzęt medyczny sal porodowych w ośrodkach zdrowia i zwiększania standardów opieki okołoporodowej¹⁰⁵. Działania te były realizowane głównie przez organizacje pozarządowe i misyjne oraz wolontariuszy,

101 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 96–97; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 66–67.

102 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

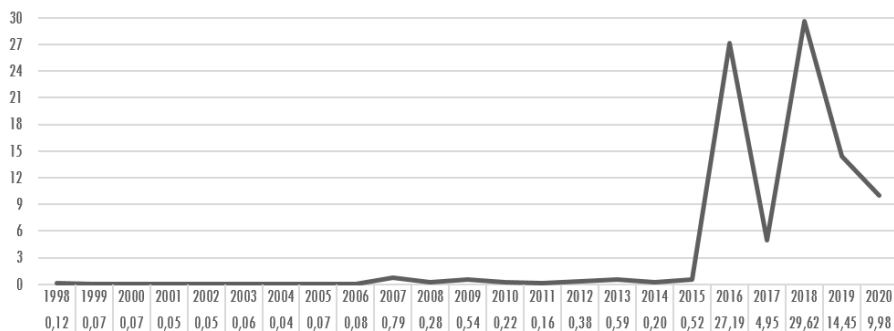
103 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 18.

104 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

105 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport*

bowiem w latach 2008–2017 Ambasada RP w Tanzanii pozostawała zamknięta, a jej obowiązki w tym czasie pełniła placówka w Nairobi, będąca przedstawicielstwem Polski również w innych państwach afrykańskich (ambasador akredytowany był także na Madagaskarze, Mauritiusie, Seszelach, w Somalii, Ugandzie, Burundi i Rwandzie)¹⁰⁶.

Wykres 18: ODA bilateralna dla Tanzanii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Przez kolejny wieloletni program współpracy rozwojowej – na lata 2016–2020 – Tanzania również została uznana za kierunek priorytetowy. W związku z deklarowaną specjalizacją pomocy oraz koncentracją środków zdecydowano o wyborze jedynie trzech obszarów działania w tym kraju (kapitał ludzki, ochrona środowiska, przedsiębiorczość i sektor prywatny), jako cele do osiągnięcia wskazując m.in. poprawę jakości opieki zdrowotnej matek i dzieci, zwiększenie dostępu do wysokiej jakości edukacji na wszystkich poziomach kształcenia, ochronę zasobów naturalnych i promocję zrównoważonego rozwoju, udostępnianie infrastruktury wodno-sanitarnej i promocję higieny, zwiększanie dostępu do odnawialnych źródeł energii, wsparcie lokalnego sektora prywatnego, przedsiębiorczości kobiet i młodzieży czy wspieranie grup producenckich, kooperatyw

roczny 2014..., s. 72; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 80.

106 Po 9 latach ponowne otwarcie Ambasady RP w Tanzanii, 12.04.2018, Gazetaprawna.pl, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1117051,uroczyste-otwarcie-ambasady-rp-w-tanzanii.html> [dostęp: 29.07.2021].

i spoldzielni pracy, szczegolnie sektora rolno-spozywczego¹⁰⁷. Zaangazowane w dzialalnosc na rzecz Tanzanii organizacje pozarządowe realizowały w tym okresie projekty z zakresu m.in. budowy i doposażenia szkół podstawowych czy placówek przedszkolnych, wyrównywania szans edukacyjnych dzieci z obozu dla uchodźców w Ulyankulu, zwiększania dostępu do kształcenia zawodowego młodzieży, poprawy warunków mieszkaniowych i bezpieczeństwa dla dzieci i młodzieży z albinizmem, podnoszenia jakości kształcenia w zakresie hodowli zwierząt, przeciwdziałania wylesianiu zboczy Kilimandżaro poprzez wykorzystywanie brykietów z biomasy, podnoszenia jakości leczenia chirurgicznego, budowy kliniki okulistyczno-dentystycznej, zorganizowania polsko-tanzańskiego mostu medycznego. Placówki z Nairobi oraz Dar es Salaam przeprowadziły m.in. działania na rzecz ochrony zabytków oraz szkolenia dla strażaków¹⁰⁸.

Odnutować należy, iż 86,19 mln USD z łącznie 90,48 mln USD przekazanych Tanzanii przypadło na lata 2016–2020¹⁰⁹. Środki te nie zostały jednak przeznaczone na sfinansowanie wymienionych projektów, bowiem większość z nich została wypłacona jako transze opiewającego na 110 mln USD kredytu wiązane go, na który została zawarta stosowna umowa pomiędzy rządami w 2015 roku¹¹⁰. Przeznaczeniem kredytu była modernizacja tanzańskiego rolnictwa, przy pełnym wykorzystaniu dostaw towarów i usług z Polski – kontrakty z polskimi przedsiębiorcami miały opiewać na 100% wartości kredytu. Wobec tego wskazać trzeba również na istotny kontekst ekonomiczny prowadzonej na tym kierunku współpracy rozwojowej – zadaniem tego swoistego impulsu gospodarczego miało być m.in. zwiększenie polskiego eksportu do Tanzanii, zwłaszcza że od

107 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 21–23.

108 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 78–79; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 65; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 106; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 132–133; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Tanzania. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-tnz> [dostęp: 29.07.2021].

109 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

110 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Zjednoczonej Republiki Tanzanii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Dar es Salaam dnia 28 września 2015 r.*, M.P. 2015 poz. 1127.

2000 roku wymianę handlową z tym państwem charakteryzowało ujemne saldo obrotów handlowych (tabela 12)¹¹¹.

Tabela 12: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Tanzanią w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	1,25	0,22	0,60	0,70	1,45	6,71	2,70	4,62	30,36	9,41
Import	4,69	2,54	2,43	3,33	4,49	8,10	12,02	6,26	11,04	14,53
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	21,32	32,30	18,38	17,25	24,87	30,02	81,29	22,93	26,71	38,45
Import	20,78	22,82	39,44	37,48	43,59	32,87	27,70	38,46	40,43	40,43

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

Pomóc w dynamizacji dwustronnych relacji w dziedzinie handlu, inwestycji i turystyki ma ponownie otwarta (w 2017 roku) polska ambasada w Dar es Salaam. Wśród obszarów zwiększonego zainteresowania biznesowego wymieniane są rolnictwo (dzięki możliwości eksportu m.in. nowoczesnego sprzętu rolniczego), górnictwo (np. eksport sprzętu wydobywczego czy przetwórstwo surowców mineralnych), telekomunikacja i teleinformatyka (np. w zakresie dostaw rozwiązań multimedialnych i digitalizacji) oraz energia (potencjał dostrzegany jest m.in. w dziedzinie wykorzystywania odnawialnych źródeł energii, elektryfikacji czy rozbudowy infrastruktury przesyłowej)¹¹². Krzysztof Buzalski, ubiegający się (skutecznie) o stanowisko ambasadora Polski w Tanzanii, podkreślał znaczenie dobrych stosunków w okresie zimnej wojny pomiędzy państwami, połączonymi doświadczeniem socjalizmu, co może stanowić podstawę do umacniania relacji współcześnie, a także to, że „Jesteśmy w Tanzanii postrzegani jako kraj, który w ostatnich dekadach odniósł duży sukces polityczny i gospodarczy”¹¹³.

111 E. Cieślak, K. Czernichowski, B. Ndiaye, *Afryka Subsaharyjska. Potencjał, problemy i możliwości dla Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020, s. 82–84.

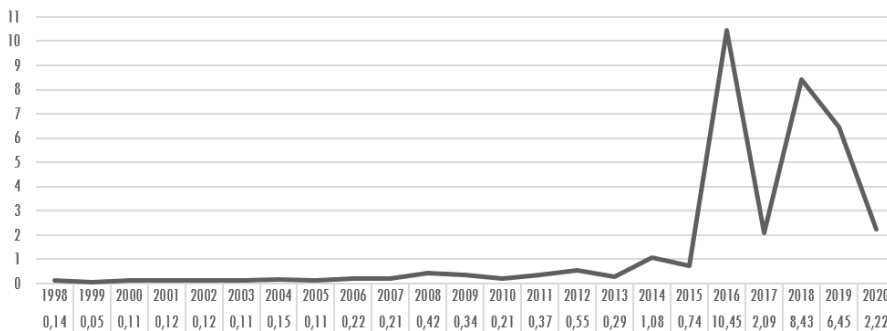
112 A. Sawiak, *Tanzania – rynek perspektywiczny*, 24.04.2018, Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Kig.pl, <https://kig.pl/wp-content/uploads/2018/04/Prezentacja-Tanzania-24.04.2018.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

113 Sejm RP – VII kadencja, Kancelaria Sejmu, Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 79) z dnia 11 października 2017 r.*, Warszawa, 11.10.2017, s. 5.

5.2.4. Kenia

Kenia z kolei zyskala wieksze zainteresowanie polskiej wspolpracy rozwojowej dopiero w 2012 roku, jednak otrzymywala niewielka pomoc, podobnie jak inne panstwa kontynentu, juz od 1998 roku. W 2004 roku zostala rowniez uznana za „panstwo wazne” przez *Strategie RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajow rozwijajacych sie*, ktora dostrzegla szanse na zwiekszenie dwustronnych obrotow handlowych, m.in. dzeki eksportowi maszyn rolniczych i budowlanych czy realizacji projektow infrastrukturalnych¹¹⁴. Niewielkie dzialania, ktore realizowane byly na terytorium Kenii w latach 1998–2011 wzlaszcza przez Ambasade RP w Nairobi oraz organizacje pozarzadowe, mialy lacznq wartosc 2,68 mln USD¹¹⁵.

Wykres 19: ODA bilateralna dla Kenii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

W programach wieloletnich na lata 2012–2015 i 2016–2020 w odniesieniu do Kenii wybrano te same cele do realizacji, co wobec pozostałych, afrykańskich państw priorytetowych. W pierwszym okresie były to edukacja oraz aktywizacja zawodowa i społeczna, ochrona środowiska oraz ochrona zdrowia, w drugim zaś główne obszary współpracy objęły kapitał ludzki, ochronę środowiska oraz

114 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajow rozwijajacych sie...*, s. 48–49.

115 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

rozwój przedsiębiorczości i sektora prywatnego¹¹⁶. Prowadzone od 2012 roku działania koncentrowały się szczególnie na wyposażaniu przedszkoli, szkół podstawowych i średnich oraz modernizacji bibliotek, rozbudowie pracowni komputerowych i rozwoju umiejętności z zakresu technologii teleinformatycznych wśród dzieci, poprawie jakości nauczania przedmiotów ścisłych, wyrównywaniu szans w dostępie do edukacji zawodowej i praktyk zawodowych (szczególnie w odniesieniu do dziewcząt i młodych matek) oraz wsparciu młodzieży uzdolnionej muzycznie (m.in. poprzez zakup instrumentów). Kolejnymi obszarami działania były promowanie drobnej przedsiębiorczości, poprawa bezpieczeństwa sanitarnego dzieci ze slumsów i obszarów wiejskich oraz zapewnianie dostępu do wody pitnej, np. przez budowę studni głębinowych, edukacja w zakresie medycyny ratunkowej i zarządzania kryzysowego, szkolenie i wyposażanie jednostek ratowniczych, wolontariat położnych, zwiększanie zasięgu opieki weterynaryjnej, zakup energooszczędnych kuchenek do gotowania dla lokalnej społeczności, elektryfikacja poprzez instalację solarów, przeciwdziałanie wylesianiu, a także rozbudowa i wyposażenie schroniska dla ofiar handlu ludźmi¹¹⁷. Licznie realizowane projekty charakteryzowała jednak nieduża wartość finansowa – koszt wdrażanych w latach 2012–2015 inicjatyw wyniósł 2,66 mln USD¹¹⁸, co stanowiło oczywiście znaczny wzrost w stosunku do finansowania przedsięwzięć z lat 1998–2011, jednak było zaledwie niewielką częścią udzielonej przez Polskę w tym okresie pomocy dwustronnej.

116 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 23–25.

117 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 91–92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 75–76; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 79; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 76–77; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 63; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 102–103; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 126–127; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Kenia. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-kny> [dostęp: 29.07.2021].

118 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

Istotny wzrost nakładów na ODA dla Kenii nastąpił od 2016 roku, a do 2020 roku wartość pomocy sięgnęła 29,64 mln USD¹¹⁹. Niemniej, tak jak w przypadku wcześniej scharakteryzowanych afrykańskich państw partnerskich, nie był to wynik dynamicznego zwiększenia liczebności czy kosztów poszczególnych projektów, a skutek podpisanej w 2015 roku umowy o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej. Kredyt – z przeznaczeniem na pokrycie wydatków związanych z modernizacją rolnictwa – miał sięgnąć maksymalnie 100 mln USD, z których 95% sfinansować miała polskie dostawy towarów i usług do Kenii¹²⁰. To – między innymi – działanie doprowadziło do zwiększenia dwustronnej wymiany handlowej i wzrostu eksportu z Polski do Kenii (tabela 13).

Tabela 13: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Kenią w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	0,68	0,05	1,76	1,10	4,43	7,28	7,08	11,76	24,24	25,45
Import	9,28	8,12	9,01	12,69	14,64	16,86	14,80	18,12	18,39	20,78
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	23,17	28,55	38,88	53,96	78,44	49,63	56,55	47,56	54,60	50,30
Import	32,06	18,21	23,29	24,72	31,36	27,33	32,71	34,47	34,85	34,85

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

Państwo to jest zatem kolejnym przykładem, na podstawie którego widoczne są również ekonomiczne motywacje wyboru priorytetowych kierunków współpracy rozwojowej Polski. Nazywana „bramą do Afryki Wschodniej” Kenia stanowi gospodarcze (handlowe, przemysłowe, finansowe, logistyczne) centrum regionu, zwłaszcza z uwagi na swoje strategiczne położenie, funkcjonującą bazę przemysłową, stabilny wzrost gospodarczy, potencjał demograficzny, chłonny rynek wewnętrzny, rozbudowaną infrastrukturę oraz sprawnie działającą komunikację. Z tych też względów znalazła się ona również w polu zainteresowania polskiego programu ekspansji gospodarczej *Go Africa*¹²¹.

119 Ibidem.

120 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Kenii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Nairobi dnia 22 września 2015 r.*, M.P. 2015 poz. 1105.

121 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Kenia. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2013; Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Kenia. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2018, s. 4–11.

W 2014 roku krajowe izby handlowo-przemysłowe podpisały porozumienie w sprawie intensyfikacji dwustronnej współpracy gospodarczej¹²², a w 2017 roku to właśnie w Nairobi zostało otwarte, pierwsze w Afryce, polskie Zagraniczne Biuro Handlowe, odpowiedzialne za wsparcie aktywności polskich przedsiębiorców na rynkach zewnętrznych¹²³. Kluczowym zadaniem wydaje się nie tylko zwiększenie obrotów handlowych, ale także dywersyfikacja struktury eksportu¹²⁴. Dotychczas opiera się ona głównie na eksporcie do Kenii materiałów i wyrobów włókienniczych (zwłaszcza odzieży używanej), produktów roślinnego pochodzenia (szczególnie ziaren, np. pszenicy), pojazdów (takich, jak ciągniki drogowe) oraz na mniejszą skalę urządzeń mechanicznych i elektrycznych oraz produktów przemysłu chemicznego. Za branże perspektywiczne z punktu widzenia polskiego eksportera uznawane są natomiast rolnictwo i branża spożywcza, ICT, budownictwo i architektura, energia, turystyka, przemysł meblarski i drzewny, przemysł chemiczny, bezpieczeństwo czy ochrona zdrowia¹²⁵. Szansą dla polskiego handlu mogą okazać się również tzw. wschodzące branże, takie jak konstrukcje modułowe (m.in. prefabrykaty budowlane), wykorzystanie energii słonecznej do ogrzewania wody czy zielone technologie¹²⁶.

5.2.5. Inne państwa Afryki Wschodniej

Spośród pozostałych państw Afryki Subsaharyjskiej, które stanowiły beneficjentów polskiej ODA, warto wyróżnić również Burundi, Rwandę, Somalię, Sudan Południowy i Ugandę. Kraje te, pomimo niskiej dynamiki kontaktów

122 Kenya, Poland Ready For More Business, 16.06.2014, Capitalfm.co.ke, <https://www.capitalfm.co.ke/business/2014/06/kenya-poland-ready-for-more-business/> [dostęp: 29.07.2021].

123 Portal Promocji Eksportu, *Otwarcie Zagranicznych Biur Handlowych (ZBH) – Kenia*, 15.02.2017, Kenya.trade.gov.pl, <https://kenya.trade.gov.pl/pl/aktualnosc/227084,otwarcie-zagranicznych-biur-handlowych-zbh-kenia.html> [dostęp: 29.07.2021]; R. Rybarczyk, *Robert Lewandowski i Niemcy robią Polsce dobrą markę w Kenii*, 30.10.2017, Wnp.pl, <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/robert-lewandowski-i-niemcy-robia-polsce-dobra-marke-w-kenii,309092.html> [dostęp: 29.07.2021].

124 E. Cieślak, K. Czernichowski, B. Ndiaye, *Afryka Subsaharyjska. Potencjał, problemy i możliwości dla Polski...*, s. 86–87.

125 Portal Promocji Eksportu, *Informacje praktyczne dla polskiego eksportera – Kenia*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/kenia/222613,informacje-praktyczne-dla-polskiego-inwestora-kenia.html> [dostęp: 29.07.2021].

126 J. Wetangula, M. Mazurewicz, *Market Research Preliminary Report: The Construction Market in Kenya*, Polish Investment and Trade Agency, Nairobi 2017, s. 12.

dwustronnych z Polską¹²⁷, otrzymały status kierunków priorytetowych na podstawie programu wieloletniego na lata 2012–2015. Postawione wobec nich w tym okresie cele były takie same, jak w przypadku Etiopii, Kenii i Tanzanii i dotyczyły edukacji oraz aktywizacji zawodowej i społecznej (w tym m.in. wyrównywanie dostępu do edukacji), ochrony środowiska (np. ograniczanie konsekwencji zmian klimatu) oraz ochrony zdrowia (ze szczególnym uwzględnieniem zwiększania dostępu do opieki zdrowotnej, żywności i wody)¹²⁸.

Mimo że państwa te traktowane były priorytetowo, w poszczególnych latach nie w każdym z nich projekty były w ogóle realizowane (w 2012 roku nie podjęto żadnych działań w Ugandzie, w 2013 i 2015 roku – w Somalii, a w 2014 roku – w Sudanie Południowym). W ich wdrażanie włączone były przede wszystkim organizacje społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacje misyjne – w Burundi prowadziły one 4 projekty, a dwukrotnie wysyłały wolontariuszy, w Rwandzie NGOs wdrożyły 5 inicjatyw i jeden program wolontariatu, w Somalii – dwa projekty, w Sudanie Południowym – 6 projektów rozwojowych i dwa wolontariackie, w Ugandzie zaś przeprowadziły 6 przedsięwzięć oraz trzykrotnie organizowały w tym państwie wolontariuszy. Ponadto Ambasada RP w Nairobi (placówka regionalna) sześciokrotnie podejmowała działania rozwojowe w Rwandzie oraz jednokrotnie w Ugandzie (w ramach małych grantów). W Ugandzie przeprowadzony został także przez Instytut Adama Mickiewicza cykl wykładów i warsztatów reżyserskich (jako projekt administracji rządowej)¹²⁹. Ze względu na ograniczone finansowanie przedsięwzięcia te charakteryzowały się niewielką skalą i zasięgiem. Przekazana w tym okresie pomoc dla Burundi wyniosła zaledwie 0,44 mln USD (przy łącznie, od 1998 roku, przenieferowanych 0,68 mln USD), Rwandy – 0,61 mln USD (z całości 3,74 mln USD), Somalii – 0,21 mln USD (z 1,01 mln USD), Sudanu Południowego – 1,02 mln USD (z 1,60 mln USD), Ugandy zaś – 0,69 mln USD (z sumy 2,44 mln USD)¹³⁰.

127 Por.: *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator. Tom IV. Afryka i Bliski Wschód 1918-2009*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, Wydawnictwo Askon, Warszawa 2010, s. 43–44, 236–238, 246–247, 278–280.

128 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 18.

129 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 91–92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 79–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 74–79; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 77–81.

130 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

Uwzględnienie tej grupy państw pośród priorytetowych kierunków współpracy rozwojowej wynikało z jednej strony z przywoływanego już trendu koncentracji pomocy na krajach Afryki Subsaharyjskiej, a z drugiej – istotnym uwarunkowaniem dla wyboru tych akurat podmiotów był dynamiczny rozwój gospodarczy części z nich (w 2011 roku wzrost PKB Ugandy wynosił 9,39%, Rwandy – 7,96%, a Burundi – 4,03%)¹³¹ oraz potencjał wspólnoty utworzonej przez nie Wspólnoty Wschodnioafrykańskiej (ang. *East African Community*, EAC). W skład tej organizacji wchodzi Burundi, Kenia, Rwanda, Sudan Południowy¹³², Tanzania i Uganda, a prowadzona pomiędzy nimi kooperacja ma przede wszystkim gospodarczy wymiar: w 2005 roku państwa Wspólnoty wdrożyły unię celną, w 2008 roku EAC, wraz ze Wspólnotą Rozwoju Afryki Południowej (ang. *Southern African Development Community*, SADC) oraz Wspólnym Rynkiem Afryki Wschodniej i Południowej (ang. *Common Market for Eastern and Southern Africa*, COMESA) podpisały traktat o poszerzonej strefie wolnego handlu, z kolei w 2010 roku państwa Wspólnoty utworzyły wspólny rynek, zapowiadając również dalszą integrację monetarną (budowę unii walutowej) oraz polityczną (dążenie do federacji)¹³³. Co więcej, w czasie przyznawania tym krajom priorytetowego statusu w polskiej współpracy rozwojowej, trwały już negocjacje umowy o partnerstwie gospodarczym pomiędzy EAC oraz Unią Europejską, dzięki której państwa afrykańskie uzyskają bezcłowy dostęp do rynku unijnego oraz częściowo i stopniowo otworzą swój rynek na produkty z krajów UE. Rozmowy zostały sfinalizowane w 2014 roku, jednak umowa została podpisana tylko przez Kenię i Rwandę, a do 2024 roku ratyfikowało ją jedynie pierwsze z tych państw¹³⁴.

131 World Bank, *GDP growth (annual %)*, Data.worldbank.org, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2019&most_recent_value_desc=false&start=2019&view=map [dostęp: 29.07.2021].

132 Od 2016 roku.

133 East African Community, *About EAC*, Eac.int, <https://www.eac.int/about-eac> [dostęp: 29.07.2021]; J. Garlińska-Bielawska, *Wspólnota Wschodnioafrykańska (East African Community, EAC) – doświadczenia i wyzwania w procesie regionalnej integracji gospodarczej*, [w:] *Problemy regionalne Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu u progu XXI wieku*, red. A. Mania, M. Grabowski, J. Mormul, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2018, s. 150–160.

134 European Commission, *East African Community (EAC)*, Eceuropa.eu, <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/eac/> [dostęp: 29.07.2021]; European Commission, *EPA – East African Community*, Trade.ec.europa.eu, <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/epa-east-african-community> [dostęp: 1.03.2024].

Z wyjątkiem Ugandy, która powróciła na listę partnerów współpracy rozwojowej w latach 2018–2020, państwa te nie zostały uznane za kierunki priorytetowe w latach 2016–2020¹³⁵. Ponowne włączenie Ugandy wynikało z dostrzeżenia problemu napływu uchodźców z sąsiadujących z nią państw, głównie Sudanu Południowego – ponad 900 tys. osób oraz Demokratycznej Republiki Konga – ponad 430 tys. osób¹³⁶. Spośród ponad 1,4 mln uchodźców dzieci stanowiły 59%. Poważnym problemem był nie tylko brak schronienia, ale także niedożywienie oraz rozprzestrzeniające się choroby¹³⁷. Wobec tego wybranym dla Ugandy obszarem działania został kapitał ludzki, ze szczególnym uwzględnieniem podwyższania jakości opieki zdrowotnej matek i dzieci, a także zwiększanie dostępu do edukacji wysokiej jakości na wszystkich poziomach kształcenia¹³⁸. Działania skoncentrowano wówczas na wspieraniu działalności obozów dla uchodźców, a ODA przekazana w latach 2018–2020 miała wartość 1,32 mln USD¹³⁹.

Spośród państw Afryki Wschodniej relatywnie wysoką pomoc (wyższą od tej, którą przetransferowano Rwandzie, Ugandzie, Sudanowi Południowemu, Somalii i Burundi) dostarczono od 1998 roku Sudanowi. Do 2020 roku transfer ODA wyniósł 3,68 mln USD¹⁴⁰, lecz państwo to nie znalazło się dotychczas na liście priorytetowych partnerów polskiej współpracy rozwojowej. W Sudanie w ramach polskiej pomocy zrealizowanych zostało zaledwie kilka projektów. Polska Akcja Humanitarna zajęła się zwiększaniem dostępności Sudańczyków do czystej wody pitnej, poprawą standardów żywienia oraz edukowaniem kobiet o technikach uprawy warzyw i przedsiębiorczości, Polskie Centrum Pomocy

135 Nie oznaczało to jednak całkowitego zaprzestania działalności pomocowej na rzecz tych państw; nadal były tam bowiem realizowane pojedyncze projekty organizacji pozarządowych czy placówek dyplomatycznych.

136 CIA, *The World Factbook. Uganda*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/uganda/> [dostęp: 29.07.2021].

137 UNICEF *Uganda Humanitarian Annual Situation Report – January – December 2018*, 14.02.2019, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/uganda/unicef-uganda-humanitarian-annual-situation-report-january-december-2018> [dostęp: 29.07.2021]; UNICEF *Uganda Humanitarian Situation Report No. 9: January-December 2020*, 09.02.2021, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/uganda/unicef-uganda-humanitarian-situation-report-no-9-january-december-2020> [dostęp: 29.07.2021].

138 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2018, s. 28–29.

139 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

140 Ibidem.

Międzynarodowej zbudowało szkołę, a Polskie Towarzystwo Fotowoltaiki zainstalowało zestawy oświetlenia solarne w dwóch miejscowościach. Ambasada RP w Kairze sfinansowała w Sudanie modernizację Centrum Rozwoju Zawodowego dla Kobiet w Chartumie oraz doposażyła pracownię mikroskopii na uniwersytecie dla kobiet. Sudańczycy mogli korzystać również ze stypendiów w Polsce, które wygenerowały większość kosztów zaliczanych do ODA¹⁴¹.

Warto również wyeksponować, iż istotną przeszkodą na drodze do rozwijania współpracy gospodarczej z częścią wymienionych państw Afryki Wschodniej jest ich niestabilność – Somalia, Sudan Południowy oraz Sudan znajdują się bowiem corocznie w czołówce państw uznawanych za „kruche” (wcześniej – „upadłe”)¹⁴². Z jednej strony znacznie utrudnia to dynamizację dwustronnej wymiany handlowej, podważając wcześniej wspomniany gospodarczy priorytet polityki zagranicznej Polski, lecz z drugiej – generuje zwiększoną potrzebę udzielenia pomocy ludności tych państw, na którą to potrzebę jednak polska współpraca rozwojowa nie odpowiada.

5.2.6. Senegal

Kolejnym państwem Afryki Subsaharyjskiej, uznanym w latach 2016–2020 za priorytetowe, był Senegal, wdrażający w podobnym czasie *Narodową Strategię Rozwoju Gospodarczego i Społecznego 2013–2017*¹⁴³. Zaplanowane do realizacji na jego terytorium działania (z zakresu wzmacniania opieki zdrowotnej oraz edukacji, ochrony zasobów naturalnych i promocji zrównoważonego rozwoju, wzmacniania lokalnego sektora prywatnego i rozwoju przedsiębiorczości)

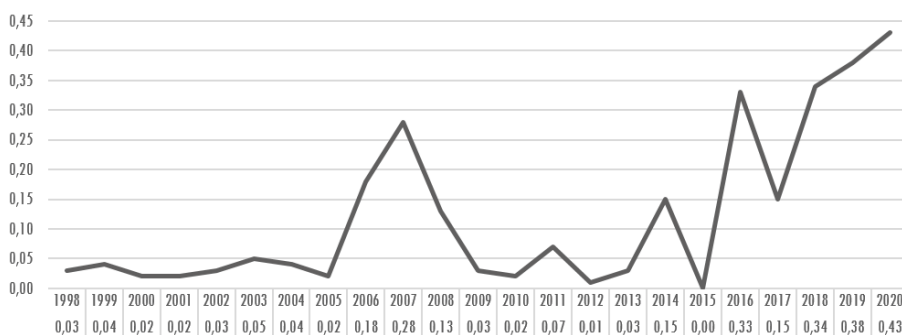
141 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 138; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 105; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 133; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Uganda. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-ugnd> [dostęp: 29.07.2021].

142 Por.: The Fund For Peace, *Fragile States Index*, Fragilestateindex.org, <https://fragilestatesindex.org/> [dostęp: 29.07.2021].

143 Republic of Senegal, *National Strategy for Economic and Social Development 2013–2017*, Dakar 2012, s. 21–47.

stanowić miały wsparcie dla inicjowanych na szczeblu krajowym reform¹⁴⁴. Pojęmowane przedsięwzięcia miały podobny charakter, jak wcześniej wymienione – były nieliczne, prowadzone na ograniczoną skalę, z wykorzystaniem niewielkich funduszy, chociaż – ze względu na funkcjonującą na terenie Senegalu polską placówkę dyplomatyczną, najbardziej zaangażowana w ich realizację była Ambasada RP w Dakarze, która w latach 2016–2019 wdrożyła 10 projektów (w ramach małych grantów); organizacje pozarządowe w tym czasie przeprowadziły 7 działań¹⁴⁵. Projekty zdrowotne i edukacyjne były kontynuowane w 2020 roku¹⁴⁶. Wartość transferowanej w latach 2016–2020 do Senegalu ODA wyniosła 1,63 mln USD, a całość przekazanej od 1998 roku pomocy osiągnęła zaledwie 2,78 mln USD¹⁴⁷.

Wykres 20: ODA bilateralna dla Senegalu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

144 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 25–27.

145 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 78; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 64; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 105–107; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 130–131.

146 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Senegal. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2023> [dostęp: 29.07.2021].

147 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

Równocześnie warto podkreślić, iż historia współczesnych relacji gospodarczych Polski i Senegalu sięga jeszcze lat 60. XX wieku. Senegal jest największym partnerem handlowym Polski w Afryce Zachodniej, zaś Polska jest dla Senegalu najważniejszym kontrahentem spośród państw Europy Środkowej i Wschodniej¹⁴⁸. O ile Kenia traktowana jest jak brama do Afryki Wschodniej, tak Senegal jest przez Polskę uznawany za drzwi do Afryki Zachodniej (szczególnie do krajów objętych Zachodnioafrykańską Unią Gospodarczą i Walutową, fr. *Union Economique et Monétaire Ouest Africaine*, UEMOA)¹⁴⁹, co widoczne jest w działaniach podejmowanych na rzecz intensyfikacji kontaktów pomiędzy państwami, zwłaszcza w drugiej dekadzie XXI wieku. Organizowane licznie w ramach programu *Go Africa* misje gospodarcze, utworzenie w 2018 roku w Dakarze kolejnego w Afryce Zagranicznego Biura Handlowego czy udział w forach biznesowych¹⁵⁰ przyniosły efekty w drugiej połowie dekady, doprowadzając do wzrostu obrotów handlowych (tabela 14). Szans dla polskich przedsiębiorców upatruje się zwłaszcza w odniesieniu do sektorów budowlanego i robót publicznych, medycznego oraz przetwórstwa spożywczego¹⁵¹. Polscy kontrahenci mogą dostarczać technologie do nawadniania pól, konstrukcje zbiorników na wodę, technologie i urządzenia na potrzeby oczyszczania wody, dostarczać materiały i budować modułowe placówki medyczne, zapewniać dostawy sprzętu i technologii, zapewniając im także serwis, szkolenie obsługi i dostęp do części zamiennych, a także aktywnie działać w zakresie magazynowania i przetwórstwa żywności¹⁵². Zacieśnianiu relacji dwustronnych pomiędzy Polską a Senegalem, a także szerzej – pomiędzy Polską a regionem Afryki Zachodniej, sprzyjają

148 B. Ndiaye, *Stosunki polsko-senegalskie. Stan obecny i perspektywy*, „Forum Politologiczne” 2006, t. 3, s. 195–196; E. Cieślík, K. Czernichowski, B. Ndiaye, *Afryka Subsaharyjska. Potencjał, problemy i możliwości dla Polski...*, s. 84–86.

149 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Senegal. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2018, s. 4.

150 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Senegal. Relacje dwustronne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/senegal/relacje-dwustronne> [dostęp: 29.07.2021]; Portal Promocji Eksportu, *Zagraniczne Biuro Handlowe w Senegalu*, [Senegal.trade.gov.pl](https://senegal.trade.gov.pl), <https://senegal.trade.gov.pl/pl/zbh/uslugi-zbh/278126.uslugi-zbh.html> [dostęp: 29.07.2021].

151 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor budowlany i robót publicznych w Senegalu*, Warszawa 2018, s. 17–18; Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor medyczny w Senegalu*, Warszawa 2018, s. 21–23; Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor przetwórstwa spożywczego w Senegalu*, Warszawa 2018, s. 20–21.

152 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Senegal. Szanse – możliwości*, Paih.gov.pl, https://www.paih.gov.pl/rynki_zagraniczne/afryka_i_bliski_wschod/Senegal/szans-mozliwosci# [dostęp: 29.07.2021].

szczególnie brak przeszłości kolonialnej oraz wizerunek państwa jako przykładu udanej transformacji systemowej. Jak podkreśla Polska Agencja Inwestycji i Handlu: „Opinia o Polsce jest w tym regionie świata szczególnie korzystna z uwagi m.in. na brak historycznych obciążeń kolonialnych i sukces gospodarczy ostatnich 20 lat, który dla wielu afrykańskich państw może stanowić wzór do naśladowania”¹⁵³.

Tabela 14: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Senegalem w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	2,51	1,69	1,35	3,48	6,22	5,73	11,56	5,79	7,84	14,27
Import	0,28	0,14	0,10	0,19	0,19	0,99	1,71	0,46	1,20	0,26
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	26,88	41,96	50,01	47,11	43,63	50,90	84,50	69,23	102,24	82,19
Import	0,81	1,13	9,30	21,89	27,04	28,08	11,42	15,87	28,51	28,51

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

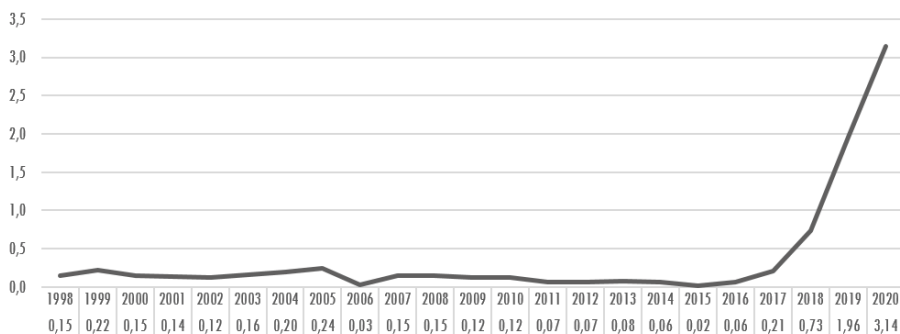
5.2.7. Nigeria

Innym państwem Afryki Zachodniej, na które warto zwrócić uwagę, jest Nigeria, będąca odbiorcą polskich środków pomocowych od 1998 roku. Kontakty z tym państwem nawiązane zostały w 1962 roku. Przyjazne stosunki z Nigerią utrzymywane były zarówno przez ZSRR, jak i PRL. Podczas wojny domowej z lat 1967–1970, wynikającej z secesji Biafry, ZSRR dostarczał nigeryjskiej stronie rządowej pomoc militarną i polityczną, wsparcie przekazywane było również przez Polskę (m.in. poprzez delegowanie żołnierzy do Międzynarodowej Grupy Obserwatorów), co pozwoliło później na zwiększenie dynamiki relacji. W Nigerii pracowali także polscy specjaliści (naukowcy, lekarze, architekci i inżynierowie), prowadzona była również działalność misyjna¹⁵⁴.

153 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Senegal. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2018, s. 4.

154 O.J.B. Ojo, *Nigerian-Soviet Relations: Retrospect and Prospect*, „African Studies Review” 1976, vol. 19, no. 3, s. 43–63; O. Ogunbadejo, *Nigerian-Soviet Relations, 1960-87*, „African Affairs” 1988, vol. 87, issue 346, s. 83–104; J. Knopek, *Stosunki polsko-zachodnioafrykańskie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 204–207; L. Heerten, A.D. Moses, *The Nigeria-Biafra war*:

Wykres 21: ODA bilateralna dla Nigerii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Do 2020 roku przetransferowano do Nigerii 8,35 mln USD¹⁵⁵, zatem więcej niż do Senegalu, nigdy jednak Nigeria nie została wymieniona pośród priorytetowych kierunków polskiej współpracy rozwojowej. Na jej terenie realizowane były pojedyncze projekty, głównie przez Ambasadę RP w Abudży. Koncentrowały się one na poprawie jakości usług zdrowotnych (np. rozwijaniu poradnictwa psychologicznego zajmującego się pomocą chorym na HIV/AIDS), rozwijaniu infrastruktury edukacyjnej (poprzez m.in. montaż oświetleniowych paneli solarnych na budynkach szkolnych) oraz modernizacji programów nauczania, zwiększeniu zaopatrzenia ludności w wodę pitną oraz poprawie warunków sanitarnych, a także poprawie warunków bytowych (zwłaszcza kobiet zamieszkujących obszary wiejskie, dzieci przebywających w sierocińcach i ubogiej społeczności rybackiej). Placówka zorganizowała również wizytę studyjną dla nigeryjskich dziennikarzy w Polsce, zaś Ministerstwo Spraw Zagranicznych zaprosiło na miesięczne szkolenie młodych nigeryjskich dyplomatów. Największą część funduszy była jednak wydatkowana na programy stypendialne¹⁵⁶.

postcolonial conflict and the question of genocide, "Journal of Genocide Research" 2014, vol. 16, no. 2–3, s. 169–193; *Polacy w Nigerii. Tom I*, red. J. Machowski, Z. Łazowski, W. Kozak, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2014.

155 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

156 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 37; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 139; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 91; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju*.

Ponadto dofinansowana została działalność Biura Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego ds. Dzieci w Konfliktach Zbrojnych w Nigerii¹⁵⁷.

Współcześnie pomoc rozwojowa przekazywana temu państwu stanowi jednak tło dla planów zwiększania dwustronnej współpracy gospodarczej¹⁵⁸. Te wyrażone zostały przez strategię z 2004 roku, wedle której Nigeria uznana została za państwo ważne, oraz w programie *Go Africa*, który wymieniał ten kraj pośród sześciu priorytetowych kierunków działania¹⁵⁹. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż gospodarka nigeryjska jest największą na kontynencie afrykańskim, a państwo – podobnie jak Senegal – należy m.in. do ECOWAS (ang. *Economic Community of West African States*), zachodnioafrykańskiej organizacji integracji gospodarczej, a tak jak Angola jest członkiem OPEC. Zasoby nigeryjskiej ropy naftowej szacowane są na blisko 37 mld baryłek, co sprawia, że eksport tego surowca stanowi filar gospodarki państwa (w 2019 roku całość eksportu miała wartość blisko 64,8 mld USD, z których ponad 45,1 mld USD wygenerował eksport ropy naftowej)¹⁶⁰. Jest to dla Polski – dywersyfikującej źródła zaopatrzenia w surowce w celu uniezależnienia od dostaw rosyjskich i zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego kraju – niezwykle istotne i zostało odzwierciedlone rosnącym importem ropy z Nigerii (w 2019 roku jej udział sięgnął już 7%)¹⁶¹. Nigeryjskie bogactwo surowcowe to również gaz ziemny oraz

Raport roczny 2013..., s. 81; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 77; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 64; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 104; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 129.

157 Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, *Nigeria*, Childrenandarmedconflict.un.org, <https://childrenandarmedconflict.un.org/where-we-work/nigeria/> [dostęp: 29.07.2021].

158 E. Cieślak, K. Czernichowski, B. Ndiaye, *Afryka Subsaharyjska. Potencjał, problemy i możliwości dla Polski...*, s. 81–82.

159 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 47–48; Portal Promocji Eksportu, *Program Go Africa*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/program-goafrika/221692,program-goafrika.html> [dostęp: 29.07.2021].

160 OPEC, *OPEC Annual Statistical Bulletin 2020...*, s. 17–18.

161 *Skąd Polska sprowadza ropę? Jeden kraj na czele*, 21.09.2019, Businessinsider.com.pl, <https://businessinsider.com.pl/finanse/skad-polska-sprowadza-rope/8djkyh6> [dostęp: 29.07.2021].

cyna, rudy żelaza czy węgiel¹⁶². Wysoki potencjał ludnościowy Nigerii (ponad 219 mln obywateli) generuje też wysoki popyt wewnętrzny. Pomimo istniejących barier, związanych m.in. z brakiem przejrzystości działania administracji, korupcją oraz wysokimi kosztami ochrony inwestycji i inwestorów¹⁶³, działalnością terrorystyczną Boko Haram i radykalizacją nigeryjskiego społeczeństwa¹⁶⁴, dwustronna współpraca gospodarcza wzrasta (tabela 15)¹⁶⁵, a szanse eksportowe dostrzegane są w sektorach morskim i szkolnictwa morskiego, energetycznym, rolno-spożywczym, budowlanym, obronnym i meblarskim¹⁶⁶.

Tabela 15: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Nigerią w latach 2001–2020 (mln USD)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksport	23,26	35,93	37,55	35,10	44,34	35,03	81,25	67,20	102,35	72,51
Import	4,17	1,32	1,09	3,02	3,80	1,92	2,42	5,37	6,72	11,10
Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport	88,69	95,90	91,43	144,09	117,80	87,10	114,84	110,58	122,74	99,72
Import	22,95	22,95	18,07	21,85	18,09	44,76	28,49	297,40	658,60	658,60

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Bank, *World Integrated Trade Solution. Country Profile – Poland*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/> [dostęp: 29.07.2021].

5.2.8. Inne państwa regionu

ODA przekazywana przez Polskę od 1998 roku pozostałym państwom Afryki Subsaharyjskiej, głównie w formie pojedynczych projektów wdrażanych przez placówki dyplomatyczne, stypendiów dla studentów czy pomocy humanitarnej, była wręcz skrajnie niska. Wieloletnia pomoc przekroczyła łącznie 2 mln USD jedynie w przypadku Zimbabwe (2,91 mln USD), Ghany (2,10 mln USD) oraz Zambii

162 CIA, *The World Factbook. Nigeria*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/nigeria/> [dostęp: 29.07.2021].

163 Portal Promocji Eksportu, *Informacje praktyczne dla polskiego eksportera – Nigeria*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/nigeria/222857,informacje-praktyczne-dla-polskiego-eksportera-nigeria.html> [dostęp: 29.07.2021].

164 D. Cherubin, *Wpływ geopolityki na bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Nigerii*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2021, nr 1, s. 82–85.

165 I. Ademuyiwa, C. Onyekwena, *Nigeria-Poland Bilateral Trade: Identifying New Trade Opportunities*, “CSEA Working Paper” 2014, no. 1, s. 25–26.

166 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Nigeria. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2013, s. 5.

(2,05 mln USD). Powyżej 1 mln przetransferowano Kamerunowi (1,97 mln USD), Demokratycznej Republice Konga (1,68 mln USD)¹⁶⁷, Mali (1,54 mln USD)¹⁶⁸ oraz Republice Południowej Afryki (1,26 mln USD). Tymczasem większość afrykańskich odbiorców (skromnej) polskiej pomocy zaliczana jest do grupy LDCs. Należy wobec tego stwierdzić, iż główny cel globalnej agendy rozwojowej – likwidacja ubóstwa – nie stanowił priorytetu dla polskiej współpracy rozwojowej. Polska nie powiązała tych państw, w przeciwieństwie do wcześniej scharakteryzowanych, ze swoimi interesami politycznymi czy gospodarczymi, co znalazło odzwierciedlenie w niewielkich transferach pomocowych. Nie wykorzystano dotychczas również szansy na wzmocnienie wizerunku Polski jako państwa odpowiedzialnego, solidarnego i podejmującego wysiłki na rzecz poprawy warunków życia najuboższej ludności, co dziwi, jako że nawet umiarkowane zaangażowanie, realizowane zgodnie z zasadami efektywności pomocy, w państwach najsłabiej rozwiniętych jest w stanie doprowadzić do prawdziwej zmiany standardów bytowych ich obywateli.

W odniesieniu do współpracy Polski z państwami Afryki Subsaharyjskiej należy też podkreślić, iż znaczenie tego regionu w polityce zagranicznej państwa było paradoksalnie wyższe przed 1989 rokiem niż po nim, co było determinowane aktywnością Związku Radzieckiego na tym obszarze, choć nie wychodziło poza standardowe ramy stosunków z innymi państwami rozwijającymi się, stanowiącymi trzeci z filarów polityki zagranicznej PRL¹⁶⁹. Wśród uwarunkowań

167 Ta nieco wyższa kwota (w porównaniu do pozostałych państw Afryki Subsaharyjskiej) wynikała z aktywności polskich żołnierzy w Demokratycznej Republice Konga, w związku z operacjami MONUC i MONUSCO (operacje ONZ, prowadzone od 1999 roku) oraz EUFOR RD Congo (operacja UE z 2006 roku). Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *MONUC. Misja Obserwacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w Demokratycznej Republice Konga*, Unic.un.org.pl, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/monuc.php [dostęp: 29.07.2021]; Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *MONUSCO. Misja Stabilizacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w Demokratycznej Republice Konga*, Unic.un.org.pl, http://unic.un.org.pl/misje_pokojowe/monusco.php [dostęp: 29.07.2021]; European Union, *EUFOR RD Congo*, Eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/eufor-rd-congo/index_en.htm [dostęp: 29.07.2021].

168 Tylko w 2013 roku do Mali przetransferowano w ramach ODA 0,31 mln USD, co wiązało się z uczestnictwem polskich żołnierzy w unijnej operacji EUTM Mali, prowadzonej w latach 2013–2014. European Union, *EUTM Mali Mission*, Eutmmali.eu, <https://eutmmali.eu/eutm-mali-mission/> [dostęp: 29.07.2021].

169 J. Knopek, *Stosunki polsko-zachodnioafrykańskie...*, s. 174–183; J. Zając, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 35–39.

polityki zagranicznej Polski wobec państw Afryki Subsaharyjskiej po 1989 roku można – za Wiesławem Lizakiem – wymienić zwłaszcza występujące po obydwu stronach ograniczone zainteresowanie intensyfikacją współpracy, uproszczone i stereotypowe postrzeganie się przez strony, perspektywy rozwoju kooperacji gospodarczej, udział Polski w działaniach pomocowych na rzecz państw subsaharyjskich, polskie członkostwo w UE oraz wdrażane procesy transformacyjne, tak w Polsce, jak i niektórych krajach afrykańskich¹⁷⁰.

W ostatniej dekadzie XX wieku i pierwszej dekadzie XXI wieku samodzielnie kształtowana przez Polskę działalność zewnętrzna skoncentrowana była na kierunku euroatlantyckim. Ponadto po 2004 roku brak zainteresowania Afryką Subsaharyjską uzasadniany był przekonaniem, iż polskie interesy w tej części kontynentu reprezentuje Unia Europejska. Trend ten zaczął się odwracać dopiero w drugiej dekadzie XXI wieku, wraz z podjęciem próby ekspansji gospodarczej na kierunkach pozaeuropejskich¹⁷¹. Dostrzeżono wówczas potencjał regionu – stabilny wzrost gospodarczy, młodą i liczną populację, bogactwo zasobów naturalnych oraz możliwości związane z dywersyfikacją inwestycji, a ryzyko postanowiono ograniczyć poprzez koncentrację na kontrahentach w państwach z relatywnie dobrze rozwiniętą infrastrukturą, o stabilnej sytuacji politycznej i stosunkowo wysokiej skuteczności w walce z korupcją¹⁷². Zainicjowany w 2013 roku program *Go Africa* – bazujący na pozycji Polski jako największego partnera dla Afryki z Europy Środkowej i Wschodniej¹⁷³ – został

170 W. Lizak, *Polityka Polski wobec państw afrykańskich*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Difin, Warszawa 2010, s. 410–413.

171 A. Polus, *Polish-Sub-Saharan African Economic and Political Relations after 1989...*, s. 95–102; W. Lizak, *Stosunki Polski z państwami Afryki – główne cele, kierunki, partnerzy*, [w:] *Stosunki Polski z mocarstwami w drugiej dekadzie XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Fundacji na Rzecz Wspierania Edukacji i Rozwoju Samorządności wśród Młodzieży Viribus Unitis, Katowice 2016, s. 458–462; E. Cieślak, K. Czernichowski, B. Ndiaye, *Afryka Subsaharyjska. Potencjał, problemy i możliwości dla Polski...*, s. 90–94.

172 M. Rostowska, *Investment in Sub-Saharan Africa: Opportunities for Polish Companies*, "PISM Strategic File" 2013, no. 4 (31), s. 2–6; E. Ambukita, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne – motywy i bariery inwestowania w Afryce Subsaharyjskiej*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 4 (82), s. 867–876.

173 M. Bonikowska, P. Rabiej, *Poland – Africa. Where to look for business opportunities?*, "THINK-TANK Dossier" 2013, s. 14–21; D. Kurtagic, *Central and Eastern Europe and Sub-Saharan Africa. The Potential of Investment Partnership for Mutual Benefit*, "The Royal Institute of International Affairs Research Paper" 2019, s. 6–10.

jednak skoncentrowany na tylko kilku państwach subsaharyjskich – Angoli, Etiopii, Ghanie, Kenii, Mozambiku, Nigerii oraz RPA, pozostałe kraje regionu praktycznie pomijając. W 2017 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych wskazało zaś Afrykę pośród kierunków, w których powinna podążać geograficzna dywersyfikacja aktywności gospodarczej Polski na świecie¹⁷⁴. Barierą dla intensyfikacji znaczenia Afryki Subsaharyjskiej pozostaje również utrzymywanie w tym regionie zaledwie siedmiu placówek dyplomatycznych (Ambasady RP w Angoli – Luanda, w Etiopii – Addis Abeba, Kenii – Nairobi, Nigerii – Abudża, RPA – Pretoria, Senegal – Dakar oraz Tanzanii – Dar es Salaam), o szerokich kompetencjach terytorialnych¹⁷⁵.

Wyraźny pozostaje brak kompleksowej, długofalowej strategii Polski wobec tego regionu¹⁷⁶, co widoczne jest także w odniesieniu do prowadzonej na tym obszarze współpracy rozwojowej. Mimo że dostarczana do państw Afryki Subsaharyjskiej pomoc traktowana jest jako podstawa do nawiązania bardziej pogłębionych, głównie gospodarczych, relacji, odnotować można chociażby niski poziom zaangażowania w prowadzone projekty sektora biznesu i powierzanie wykonawstwa działań z tego zakresu placówkom dyplomatycznym oraz organizjom pozarządowym. Jak podkreślała Małgorzata Bonikowska, „Wyzwaniem jest wypracowanie kompleksowego podejścia do współpracy rozwojowej, uwzględniającego także interesy gospodarcze”¹⁷⁷. Jednocześnie jednak, wobec wezwań OECD do zwiększania wolumenu pomocy niewiązanej, wątpliwości budzi oparcie ODA Polski wobec poszczególnych państw Afryki Subsaharyjskiej właśnie na wiązanych kredytach eksportowych.

Należy zauważyć, iż wyeksponowana wcześniej motywacja ekonomiczna dla realizowania działań pomocowych w regionie ma charakter wtórny względem motywacji normatywnej, tj. uwzględnienie w polskich planach pomocowych państw Afryki Subsaharyjskiej wynika przede wszystkim z podjętych zobowiązań międzynarodowych dotyczących wzmocnienia odpowiedzi donatorów na olbrzymie potrzeby rozwojowe LDCs, jednak już wybór poszczególnych

174 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021...*, s. 19.

175 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polskie przedstawicielstwa na świecie*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/polskie-przedstawicielstwa-na-swiecie> [dostęp: 29.07.2021].

176 J. Knopek, *25 lat polityki zagranicznej III RP wobec Afryki Subsaharyjskiej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*, red. J. Knopek, R. Willa, Difin, Warszawa 2016, s. 324–325; B. Popławski, *Polska wobec Afryki Subsaharyjskiej*, „Infos” 2018, nr 4 (242), s. 2.

177 M. Bonikowska, „Go Africa”: co dalej?, „Analiza CSM” 2016, nr 3, s. 9.

partnerów dla tejże współpracy podyktowany jest ich potencjałem gospodarczym i perspektywami intensyfikacji dwustronnej kooperacji w tym zakresie. Jednocześnie jednak pomijane są czynniki, które w obydwu tych kontekstach – pomocowym i gospodarczym – mogłyby zwiększać skuteczność podejmowanych działań (wspólnota socjalistycznych doświadczeń; współpraca polityczna, gospodarcza i militarna z okresu zimnej wojny; brak obciążenia powiązaniem kolonialnymi; szeroka oferta programów stypendialnych dla obywateli państw subsaharyjskich oferowanych już od czasów PRL; transfer doświadczeń transformacyjnych¹⁷⁸ czy nawet odwołanie się do pamięci o Polakach, którzy w trakcie II wojny światowej trafili do obozów dla uchodźców znajdujących się we wschodniej i południowej Afryce¹⁷⁹), a kluczową barierą pozostaje czynnik finansowy, jako że niewielkie realizowane w ramach współpracy rozwojowej projekty nie są w stanie wygenerować tak spektakularnego efektu jak działania bogatszych donatorów.

5.3. Afryka Północna

Kolejnym kierunkiem, na którym realizowana jest przez Polskę współpraca rozwojowa, jest Afryka Północna. Wartym odnotowania faktem jest to, iż poszczególne państwa regionu były odbiorcami polskiej pomocy zagranicznej jeszcze w latach 1975–1985, a co więcej – wartość tejże pomocy była znacznie wyższa od tej, która transferowana jest od 1998 roku (wykres 22). Trzy kraje regionu otrzymały w ciągu wskazanych dziesięciu lat 138,28 mln USD – najwięcej przekazano Algierii (96,94 mln USD) i Maroku (40,20 mln USD), mniejsze wsparcie skierowano do Egiptu (jego bilans wynosi 1,08 mln USD, przy czym w 1975 roku udzielony Kairowi kredyt opiewał na 15,84 mln USD)¹⁸⁰. Zainteresowanie Polski tym regionem wynikało wówczas przede wszystkim z akceptacji wspólnych zasad prowadzenia polityki zagranicznej przez państwa bloku wschodniego, w tym też poparcia dla niepodległościowych dążeń prezentowanych w Trzecim

178 S. Cibian, *Central and Eastern Europe and Sub-Saharan Africa. Prospects for Sustained Re-engagement*, "The Royal Institute of International Affairs Research Paper" 2017, s. 6–8.

179 *How East Africa became home for Polish exiles*, 14.10.2016, „The East African Magazine”, Theeastafrican.co.ke, <https://www.theeastafrican.co.ke/magazine/How-East-Africa-became-home-for-Polish-exiles/434746-3417142-j1carr/index.html> [dostęp: 29.07.2021].

180 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

Świecie¹⁸¹. W początku lat 70. XX wieku Ministerstwo Spraw Zagranicznych deklarowało, że „zaangażowanie Polski w tym rejonie nie ma charakteru koniunkturalnego. Posiadamy tutaj stałe, żywotne interesy polityczno-gospodarcze, które muszą być systematycznie zabezpieczone i rozwijane, niezależnie od przejściowych fluktuacji w polityce naszych arabskich partnerów”¹⁸². Przejawiało się to m.in. poprzez współpracę handlową, techniczną, kulturalną, przepływ wyspecjalizowanych kadr czy kształcenie obywateli państw północnoafrykańskich w Polsce¹⁸³. Po 1989 roku znaczenie regionu w polityce zagranicznej Polski zmniejszyło się¹⁸⁴. Państwa Afryki Północnej postrzegane były głównie przez pryzmat współpracy gospodarczej, a nadrzędnym celem – początkowo osłabionych – relacji dwustronnych było dynamizowanie wymiany handlowej oraz identyfikowanie i wykorzystywanie szans dostępnych dla polskich przedsiębiorców na rynkach północnoafrykańskich. Niemniej od 1998 roku kraje te (nie tylko otrzymujące już wcześniej pomoc Algieria, Maroko i Egipt, ale także Libia i Tunezja) były kierunkami dystrybucji polskiej ODA. W latach 1998–2020 otrzymały one łącznie 12,14 mln USD w ramach pomocy dwustronnej oraz ODA dwustronnej transferowanej kanałami wielostronnymi¹⁸⁵. Region ten nie należał jednak do priorytetowych dla realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej (ani współpracy międzynarodowej w tym zakresie – państwa te nie znajdowały się bowiem w grupie LDCs), a podejmowane działania odpowiadać miały założeniom zawiązanej w 2008 roku przez Unię Europejską oraz państwa śródziemnomorskie Unii na rzecz Regionu Morza Śródziemnego, kontynuującej

181 J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1989, s. 9–19; J. Knopek, *Stosunki Polski z Afryką Arabską po II wojnie światowej*, „Forum Politologiczne” 2006, t. 3, s. 144–145.

182 J. Knopek, *Polityka Polski wobec krajów arabskich w świetle notatki kierownictwa MSZ z 1973 roku*, „Politeja” 2012, nr 19, s. 336.

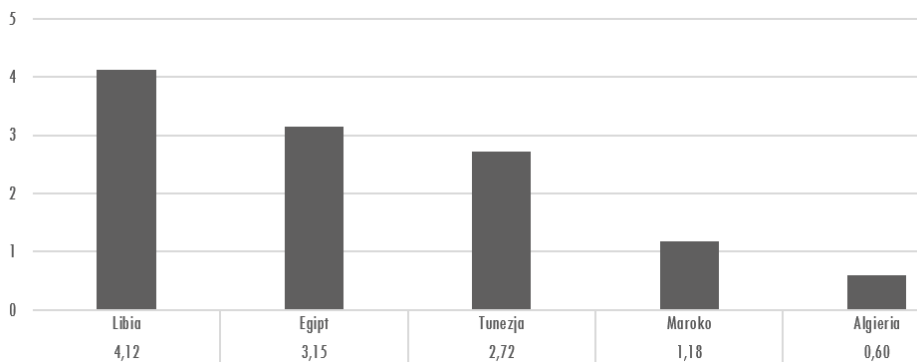
183 J. Knopek, *Napływ kadr naukowo-technicznych do Afryki Północnej a stosunki Polski z krajami arabskimi po II wojnie światowej*, „Studia Polonijne” 2002, t. 23, s. 79–99; A. Patek, *Z kart polskiej obecności w pozaeuropejskiej części świata śródziemnomorskiego po II wojnie światowej*, [w:] *Mare apertum: przepływ idei, ludzi i rzeczy w świecie śródziemnomorskim*, red. D. Quirini-Popławska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 380.

184 W. Spirewski, *Polska polityka zagraniczna wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014...*, s. 281–285.

185 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

zainicjowany w 1995 roku Proces Barceloński¹⁸⁶ i priorytetom agendy milenijnej, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów edukacji, ochrony zdrowia oraz rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich¹⁸⁷. Niewielkie projekty realizowane były wówczas głównie przez polskie placówki dyplomatyczne – ambasady RP w Algierze, Kairze, Rabacie, Tunisie i Trypolisie.

Wykres 22: ODA bilateralna (suma) dla państw Afryki Północnej w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Zwiększenie zainteresowania polskiej współpracy rozwojowej tym regionem przypadło na początek drugiej dekady XXI wieku i stanowiło reakcję na rozpoczęty samospalenie Mohameda Bouazizi'ego, do którego doszło w Tunezji 17 grudnia 2010 roku, zryw społeczny w państwach Afryki Północnej

¹⁸⁶ Zob. szerzej: J. Zając, *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 182–209; R. Zięba, *Traktatowe uwarunkowania polityki zagranicznej Unii Europejskiej: między polityką wspólną a interesami państw członkowskich*, [w:] *Unia Europejska w regionie śródziemnomorskim: między polityką wspólną a interesami państw członkowskich*, red. J. Zając, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 11–43; J. Zając, *Polityka śródziemnomorska UE: między idealizmem a realizmem*, [w:] *Unia Europejska w regionie śródziemnomorskim: między polityką wspólną a interesami państw członkowskich...*, s. 209–234.

¹⁸⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 7.

i Bliskiego Wschodu. Masowe protesty, zamieszki i zbrojne powstania wywołane były zwłaszcza pogarszającymi się warunkami życia spauperyzowanej ludności oraz sprzeciwem wobec opresyjnych reżimów (siłowo zwalczających opozycję, ograniczających swobody i prawa obywatelskie, skorumpowanych i nepotystycznych)¹⁸⁸.

Polska, włączająca się już wcześniej w międzynarodowe działania na rzecz pokoju i stabilizacji w regionie, poprzez m.in. współuczestnictwo w Procesie Barcelońskim, oraz wyrażająca poparcie dla działań modernizacyjnych i demokratyzacyjnych na tym obszarze¹⁸⁹, w arabskiej wiosnie dostrzegła szansę odgrywania roli promotora skutecznej transformacji oraz możliwość transferu własnych doświadczeń związanych z wdrażaniem prodemokratycznych i prowolnorynkowych przemian. Próby transferu polskiego *know-how* były podejmowane nie tylko na poziomie relacji dwustronnych (m.in. Lech Wałęsa, były prezydent RP i symbol polskich przemian ustrojowych, udał się z wizytą do Tunezji¹⁹⁰), ale też na forum międzynarodowym. Okazją do tego była zwłaszcza prezydencja w Radzie Unii Europejskiej, którą Polska objęła w drugim półroczu 2011 roku. W jej programie podkreślono m.in.: „W świetle ostatnich wydarzeń w Tunezji, Egipcie, Libii, a także w innych krajach Południowego Sąsiedztwa, polska prezydencja będzie zabiegać o współpracę opartą na partnerstwie, koncentrującą się na wspieraniu demokratycznej transformacji, budowie nowoczesnych struktur państwowych bazujących na reformach konstytucyjnych, wzmocnieniu sektora sądownictwa i bezpieczeństwa oraz walce z korupcją”¹⁹¹. Jednym z kluczowych narzędzi wsparcia przemian w regionie stać się miał natomiast

188 A. Ansani, V. Daniele, *About a revolution. The economic motivations of the Arab Spring*, "International Journal of Development and Conflict" 2012, vol. 3, no. 3; G. Joffé, *The Arab Spring in North Africa: origins and prospects*, [w:] *North Africa's Arab Spring*, ed. G. Joffé, Routledge, London 2013, s. 3–22; R.G. Khouri, *The Arab Spring Was Triggered by a Desire for Democracy and Social Justice*, [w:] *The Arab Spring*, eds. M. Haerens, L.M. Zott, Greenhaven Press, Detroit 2013, s. 22–31.

189 K. Czornik, *Polska percepcja Arabskiej Wiosny oraz jej implikacji w skali regionalnej i globalnej*, [w:] *Dylematy polityki zagranicznej Polski na początku XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014, s. 554–557.

190 Lech Wałęsa z misją demokratyczną w Tunezji: to pochodna polskiej rewolucji, 28.04.2011, Polskieradio24.pl, <https://www.polskieradio24.pl/5/3/Artykul/358670,Lech-Walesa-z-misja-demokratyczna-w-Tunezji-to-pochodna-polskiej-rewolucji> [dostęp: 29.07.2021].

191 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej. 1 lipca 2011 r. – 31 grudnia 2011 r.*, Warszawa 2011, s. 10.

Europejski Fundusz na rzecz Demokracji (EED), nad którym prace – z polskiej inicjatywy – rozpoczęto w 2011 roku¹⁹².

Deklaracja pomocy we wdrażaniu zainicjowanych arabską wiosną przemian pojawiła się również w *Priorytetach polskiej polityki zagranicznej na lata 2012-2016*: „Polska jest aktywna w obliczu przemian zachodzących na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej. Służąc wzorcami transformacyjnymi, Polska wspiera przemiany modernizacyjne i demokratyzacyjne w Tunezji, Egipcie i Libii”¹⁹³. *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012-2015* ustanowił jednak tylko Tunezję i Libię priorytetowymi kierunkami polskich działań pomocowych, jako kraje, w których „usunięto niedemokratyczne reżimy i rozpoczęto proces transformacji ustrojowej”¹⁹⁴.

5.3.1. Tunezja

Relacje polsko-tunezyjskie, nawiązane w 1959 roku, w okresie zimnej wojny nie miały takiej dynamiki, jak stosunki Polski z pozostałymi państwami regionu. Wynikało to przede wszystkim z niższego zainteresowania tym krajem przez ZSRR (w przeciwieństwie do Algierii czy Libii Tunezja nie eksportowała wówczas ropy naftowej, nie planowała również zakupów broni i sprzętu wojskowego), aktywności Stanów Zjednoczonych na tym terenie oraz deklarowania neutralności i niezaangażowania przez liberalno-nacjonalistyczną partię Neo-Dustur (ang. *New Constitutional Liberal Party*), uważaną mimo to za prozachodnią¹⁹⁵. Kontakty polsko-tunezyjskie były najintensywniejsze w latach 60. XX wieku, kiedy to partia rządząca Tunezją wprowadzała socjalistyczny eksperyment¹⁹⁶.

192 Kwestia ta zostanie szerzej opisana w kolejnym rozdziale niniejszej pracy.

193 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012-2016*, Warszawa 2012, s. 20.

194 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012-2015...*, s. 7.

195 D.E. Ashford, *Neo-Destour Leadership and the “Confiscated Revolution”*, “World Politics” 1965, vol. 17, no. 2, s. 215-231; Y. Zoubir, *Soviet Policy in the Maghreb*, “Arab Studies Quarterly” 1987, vol. 9, no. 4, s. 411-414; Y. Zoubir, *The United States, the Soviet Union and Decolonization of the Maghreb, 1945-62*, “Middle Eastern Studies” 1995, vol. 31, no. 1, s. 58-84; K. Czornik, *The Foreign Policy of the United States towards Tunisia in the Context of Challenges Posed by the Arab Spring*, “Politické vedy” 2017, t. 20, s. 93-94.

196 J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi...*, s. 45-46; S. Żurawicki, *Koncepcje przebudowy społeczno-gospodarczej w krajach tak zwanego Trzeciego Świata*, „Ruch Prawniczy,

Współpraca dwustronna obejmowała zwłaszcza płaszczyznę gospodarczą (wymiana handlowa w branżach tekstylnej, wydobywczej, przemysłu maszynowego i artykułów gospodarstwa domowego) i techniczną, w tym przepływ wykwalifikowanych kadr¹⁹⁷. W latach 80. XX wieku obydwaj państwa doświadczyły kryzysów gospodarczych, społecznych i politycznych, które doprowadziły do kluczowych przemian – w Polsce przyjęły one kierunek demokratycznej i wolnorynkowej transformacji, w Tunezji zaś – budowy autorytarnego reżimu Ben Alego¹⁹⁸. Po 1989 roku Polska skoncentrowała się na zacieśnianiu współpracy gospodarczej z tym państwem – zwiększaniu wymiany handlowej czy kooperacji w zakresie turystyki¹⁹⁹.

Tunezyjska tzw. jaśminowa rewolucja doprowadziła do rezygnacji prezydenta Ben Alego w styczniu 2011 roku, powołania rządu jedności narodowej oraz zwycięstwa w wyborach w październiku 2011 roku umiarkowanej islamskiej Partii Konserwatywnej. Wybory zorganizowane w październiku 2014 roku, dla których podstawą stała się nowa konstytucja, wygrała socjaldemokratyczna i centrolewicowa partia Wezwanie Tunezji, grupująca m.in. współpracowników Ben Alego²⁰⁰.

Ekonomiczny i Socjologiczny” 1967, nr 29, s. 228–229; K.J. Perkins, *A History of Modern Tunisia*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 145–149.

197 A. Parzymies, *Tunezja*, Książki i Wiedza, Warszawa 1984, s. 156; A. Patek, *Z kart polskiej obecności w pozaeuropejskiej części świata śródziemnomorskiego po II wojnie światowej*, [w:] *Mare apertum: przepływ idei, ludzi i rzeczy w świecie śródziemnomorskim...*, s. 379; J. Knopek, *Obecność emigrantów polskich w krajach i kulturach arabskich*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2019, nr 2, s. 191; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Tunezja. Relacje dwustronne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/tunezja/relacje-dwustronne> [dostęp: 29.07.2021].

198 Zob. np.: K.J. Perkins, *A History of Modern Tunisia...*, s. 185–212.

199 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 44–45.

200 Zob. szerzej np.: K. Kazimierzczak, *Nowa Tunezja, nowa władza, nowa rzeczywistość. Wpływ Francji i Unii Europejskiej na sytuację polityczną po obaleniu prezydenta Zine Al-Abidin Ben Alego*, „Forum Politologiczne” 2012, t. 13, s. 409–419; D. Pickard, *Challenges to legitimate governance in post-revolution Tunisia*, [w:] *North Africa's Arab Spring...*, s. 133–146; J. Clancy-Smith, *From Sidi Bou Zid to Sidi Bou Said: A Longue Durée Approach to the Tunisian Revolutions*, [w:] *The Arab Spring. Change and Resistance in the Middle East*, eds. M.L. Haas, D.W. Lesch, Westview Press, Boulder 2013, s. 13–34; J. Mormul, „Jaśminowa rewolucja” w Tunezji: zwycięstwo społeczeństwa obywatelskiego czy islamskie przebudzenie?, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki*, red. E. Szczepankiewicz-Rudzka, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, s. 15–51; K. Czornik, *Stany Zjednoczone wobec wyzwań i implikacji Arabskiej Wiosny w Tunezji. Próba bilansu*, „Studia Polityczne” 2015, nr 4, s. 12–34.

Na mocy *Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015* w odniesieniu do Tunezji zdecydowano zatem o działalności w trzech obszarach: profesjonalizacji i rozwoju administracji publicznej (zwłaszcza wsparcie w budowie nowoczesnej i sprawnej administracji, efektywnej w zakresie zarządzania i komunikacji ze społeczeństwem), ochrony środowiska (ze szczególnym uwzględnieniem wzmocnienia świadomości ekologicznej, upowszechniania zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych, promowania korzystania z odnawialnych źródeł energii, racjonalnego gospodarowania odpadami i ekologicznego rolnictwa) oraz wsparcia grup defaworyzowanych społecznie (w tym integracja grup wykluczonych, poprawa systemu ich kształcenia i aktywizacji zawodowej, podnoszenie efektywności funkcjonowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w tym zakresie)²⁰¹.

Podjęmowane w tym okresie działania były jednak nieliczne. Fundacja Solidarności Międzynarodowej w ramach programu „Wsparcie Demokracji” dofinansowała 15 przedsięwzięć, które realizowane były w Tunezji w latach 2012–2016 przez organizacje pozarządowe, a ponadto wdrożyła 3 własne inicjatywy. Koncentrowały się one zwłaszcza na sprawiedliwości okresu transformacji, wsparciu lokalnego dziennikarstwa, samorządności, NGOs i kształceniu liderów²⁰². W latach 2013–2015 Ambasada RP w Tunisie zrealizowała trzy małe granty, w ramach których zostały zakupione podręczniki szkolne oraz komputery dla uczniów szkół podstawowych. Z kolei działania administracji rządowej w latach 2012–2015 skupiały się zwłaszcza na wsparciu liderów tunezyjskiego społeczeństwa obywatelskiego, organizacji szkoleń i wizyt studyjnych Tunezyjczyków w Polsce, wzmocnianiu systemu zarządzania migracjami w Tunezji (ze szczególnym uwzględnieniem ochrony granic), zwiększaniu zdolności instytucjonalnej administracji publicznej w zakresie programowania i realizowania polityki rozwoju i polityki regionalnej, organizowania procesu konsultacji społecznych oraz wdrażania systemu ewaluacji i monitorowania polityk publicznych. Studentom tunezyjskim oferowano również możliwość skorzystania z programu stypendialnego.

Należy jednak stwierdzić, że priorytetyzacja Tunezji znalazła odzwierciedlenie w wydatkowanej tam ODA: wartość pomocy w latach 2012–2015 wyniosła

201 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 19.

202 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Tunezja*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracowalismy/tunezja/> [dostęp: 29.07.2021].

1,29 mln USD (z 2,72 mln USD przekazanych łącznie w latach 1998–2015)²⁰³. Kwotę tę jednak – ze względu na skalę potrzeb państwa oraz ambitnie wyznaczone cele Polski, odwołujące się do wspierania transformacyjnych dążeń innych krajów – uznać trzeba za dalece niewystarczającą.

W kolejnym programie wieloletnim (na lata 2016–2020) Tunezja nie znalazła się już w gronie głównych partnerów polskiej współpracy rozwojowej, chociaż względem niej zdecydowano o zastosowaniu (do końca 2017 roku) mechanizmu przejściowego, który umożliwić miał wywiązanie się z podjętych wcześniej zobowiązań²⁰⁴. Pojedyncze działania podejmowane w tym okresie miały wartość 0,71 mln USD²⁰⁵.

5.3.2. Libia

Przed 1989 rokiem Polska prowadziła relatywnie intensywną współpracę z Libią, która nie obejmowała jednak pomocy rozwojowej. Stosunki dyplomatyczne zostały nawiązane pomiędzy państwami w 1963 roku, niemniej największa dynamika dwustronnych relacji przypadła na lata 70. i 80. XX wieku. Kooperacja ta koncentrowała się, podobnie jak w przypadku Algierii czy Maroka, na płaszczyźnie gospodarczej, współpracy technicznej oraz przepływie kadr. W Libii aktywne były polskie przedsiębiorstwa, zgodnie z szacunkami w tym państwie pracowało łącznie ok. 150 tys. Polaków (zwłaszcza inżynierów, wykwalifikowanych pracowników i lekarzy), z kolei do PRL licznie przybywali Libijczycy zainteresowani studiami oraz szkoleniami²⁰⁶. Współpracy tej sprzyjała strategiczna, polityczna, gospodarcza i militarna bliskość pomiędzy Libią a ZSRR²⁰⁷.

203 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

204 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 10.

205 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

206 J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi...*, s. 39–41; K. Jarecka-Stępień, *Polacy w Libii*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, nr 3, s. 190–194; P. Gasztold-Señ, *Libia Muammara Kaddafiego – zapomniany sojusznik PRL*, Przystanekhistoria.pl, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/stosunki-miedzynarodowe/69381,Libia-Muammara-Kaddafiego-zapomniany-sojusznik-PRL.html> [dostęp: 29.07.2021]; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Libia. Relacje dwustronne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/libia/relacje-dwustronne> [dostęp: 29.07.2021].

207 R.B. John, *The Soviet Penetration of Libya*, „The World Today” 1982, vol. 38, no 4, s. 131–138; Y. Ronen, *Vestiges of the Cold War in Libya’s “Arab Spring”: Revisiting Libya’s Relations with the Soviet Union*, „Journal of Middle Eastern and Islamic Studies” 2014, vol. 8, no. 2,

Po 1989 roku relacje dwustronne zostały w praktyce zamrożone z uwagi na euroatlantycką reorientację polityki zagranicznej Polski oraz marginalizację Libii na arenie międzynarodowej (poprzez m.in. polityczne i gospodarcze sankcje nałożone na to państwo przez USA, ONZ i UE) ze względu na powiązania reżimu Mu'ammara al-Kaddafiego z międzynarodowym terroryzmem²⁰⁸. Od 2004 roku, po zniesieniu sankcji, Polska skupiła się na intensyfikowaniu dwustronnych relacji gospodarczych z Libią, czemu dano wyraz w *Strategii RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*, dążąc do odbudowy pozycji polskich firm w tym państwie oraz ich ekspansji w sektorach energetycznym, metalurgicznym, infrastrukturalnym czy motoryzacyjnym²⁰⁹. Zainteresowanie bogatymi złożami surowców naturalnych doprowadziło m.in. do utworzenia w Libii spółki celowej koncernu PGNiG w 2008 roku, która – w ramach koncesji otrzymanej od National Oil Company (libijskiego, państwowego przedsiębiorstwa naftowego) – odkryła duże złoża gazu ziemnego. Na kontynuowanie prac (w tym rozpoczęcie wydobywania komercyjnego) nie pozwala jednak niestabilna sytuacja wewnętrzna Libii²¹⁰.

Rozpoczęta w styczniu 2011 roku rewolucja libijska przeciw trwającym od 1969 roku autorytarnym rządów Mu'ammara al-Kaddafiego doprowadziła początkowo do zmian gospodarczych, jednak w lutym 2011 roku przekształciła się w wojnę domową, w którą zaangażowały się również siły międzynarodowe (natowska operacja *Unified Protector*). W jej trakcie władzę przejęła Narodowa Rada Tymczasowa z Mustafą Muhammadem Abd al-Dżalilem jako głową państwa i premierem Mahmudem Dżibrilem na czele, a dotychczasowy przywódca został pojmany i zabity. Przeprowadzone w lipcu 2012 roku wybory parlamentarne zostały wygrane przez Sojusz Sił Narodowych premiera Dżibrila, na drugim miejscu uplasowali się Bracia Muzułmanie; ukonstytuowany został Powszechny Kongres Narodowy. Kolejne wybory – z czerwca 2014 roku – doprowadziły do utworzenia Izby Reprezentantów, której liderem został Akila

s. 73–81; A. Chuprygin, *Russia and the United States in the Cases of Egypt and Libya*, [w:] *The MENA Region: A Great Power Competition*, eds. K. Mezran, A. Varvelli, Ledizioni, Milan 2019, s. 101–102.

208 K. Jarecka-Stępień, *Libia a Zachód. Od zamachów do współpracy*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 4, s. 183–193.

209 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 46–47.

210 PGNiG, *PGNiG Upstream North Africa*, En.pgnig.pl, <https://en.pgnig.pl/pgnig-upstream-north-africa/about-us> [dostęp: 29.07.2021].

Salih Isa, jednak Kongres nie został rozwiązany. Rywalizacja o władzę pomiędzy Kongresem oraz Izbą, nieskuteczność w przeprowadzaniu transformacji, kryzys gospodarczy, militaryzacja społeczeństwa i aktywność tzw. Państwa Islamskiego doprowadziły wobec tego do kolejnej, wieloletniej wojny domowej²¹¹.

Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015 wobec Libii ustanowił te same priorytety, które wskazano względem Tunezji. W tym okresie zrealizowano jednak zaledwie jeden projekt – na zlecenie administracji rządowej podjęto w 2012 roku próbę transferu dobrych praktyk dotyczących rewitalizacji i odnowy miast, z wykorzystaniem przykładu Misraty. Ponadto Libijczycy włączeni zostali do programu S.E.N.S.E. (2012 i 2013 rok). W latach 2014–2015, z uwagi na trudność we wdrażaniu projektów generowaną przez niestabilną sytuację wewnętrzną państwa i nasilającą się wojnę domową, działania na rzecz Libii ograniczono do oferty stypendialnej²¹². Na te nieliczne działania w latach 2012–2015 wydatkowano zaledwie 0,28 mln USD (z sumy 0,92 mln USD prze-transferowanych w latach 1998–2015)²¹³.

Ograniczone możliwości działania w tym państwie oraz konieczność koncentracji na mniejszej liczbie beneficjentów ODA wpłynęły na to, że Libia od 2016 roku przestała być traktowana jako priorytetowy partner polskiej współpracy rozwojowej. Wartość przekazanej Libii pomocy w latach 2016–2020 wyniosła jednak 3,20 mln USD, jako że 2,99 mln USD z tej sumy przetransferowano

211 Zob. szerzej np.: M.-J. Deeb, *The Arab Spring: Libya's Second Revolution*, [w:] *The Arab Spring. Change and Resistance in the Middle East...*, s. 64–78; A. Brahimi, *Libya's Revolution*, [w:] *North Africa's Arab Spring...*, s. 101–116; P. Niziński, *Libia – od Arabskiej Wiosny do państwa zagrożonego rozpadem*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki...*, s. 96–139; L. Sadiki, *Libya's Arab Spring: The Long Road from Revolution to Democracy*, "International Studies" 2014, vol. 49, no. 3–4, s. 285–314; R. Erdağ, *Libya in the Arab Spring. From Revolution to Insecurity*, Palgrave Macmillan, New York 2017, s. 85; K. Czornik, *Wojna domowa w Libii i interwencja NATO*, [w:] K. Czornik, M. Lakomy, *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku. Przebieg – uwarunkowania – implikacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 223–274.

212 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 78–79; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 76–77.

213 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

w 2017 roku w ramach pomocy dwustronnej udzielonej kanałem wielostronnym, za pośrednictwem Unii Europejskiej^{214 215}.

5.3.3. Algieria

Polska nawiązała relacje dyplomatyczne z Algierią w 1962 roku. Prowadzona od tego czasu współpraca była efektem przede wszystkim bliskich relacji (politycznych, gospodarczych i militarnych) pomiędzy tym państwem a ZSRR, popierającym socjalistyczne rządy autorytarnych przywódców wywodzących się z Frontu Wyzwolenia Narodowego (fr. *Front de Libération Nationale*, FLN), pomimo ich zainteresowania Ruchem Państw Niezaangażowanych²¹⁶. Współpraca pomiędzy Polską a Algierią w tym okresie obejmowała m.in. wsparcie humanitarne dla uchodźców algierskich oraz intensywną kooperację gospodarczą, naukową i techniczną. Istotną częścią podejmowanych działań był przepływ kadr – polscy inżynierzy, lekarze, architekci, naukowcy, ekonomiści, technicy i inni wykwalifikowani pracownicy (zwłaszcza w obszarach budownictwa, rolnictwa, górnictwa i przemysłu ciężkiego) wyjeżdżali do Algierii na kilkunastomiesięczne lub nawet kilkuletnie kontrakty, wnosząc „bardzo znaczący wkład w rozwój wielu dziedzin życia gospodarczego i społecznego”²¹⁷. Po 1989 roku relacje dwustronne straciły swoją dynamikę, choć zwracano uwagę na konieczność intensyfikacji działań w sferze gospodarczej, zwłaszcza ze względu na występujące w Algierii bogate zasoby ropy naftowej oraz gazu ziemnego²¹⁸. Możliwości zwiększenia dynamiki współpracy gospodarczej, przede wszystkim wymiany handlowej, wskazywała *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* z 2004 roku, która uznała Algierię za państwo priorytetowe w tym zakresie²¹⁹.

214 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 61.

215 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

216 Y. Zoubir, *Soviet Policy in the Maghreb...*, s. 401–407; M.N. Katz, *Russia and Algeria: Partners or Competitors?*, „Middle East Policy” 2007, vol. 14, issue 4, s. 152–154.

217 J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi...*, s. 19–23; A. Patek, *Z kart polskiej obecności w pozaeuropejskiej części świata śródziemnomorskiego po II wojnie światowej*, [w:] *Mare apertum: przepływ idei, ludzi i rzeczy w świecie śródziemnomorskim...*, s. 379–380.

218 CIA, *The World Factbook. Algeria*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/algeria/#economy> [dostęp: 29.07.2021].

219 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 42–43.

W drugiej dekadzie XXI wieku kraj ten zostal objety programem *Go Africa*²²⁰, wzroslo tez jego znaczenie w kontekscie powstrzymywania naplywu migrantow do Europy. Po 1989 roku Algieria nie byla jednak wymieniana pośród priorytetowych kierunkow realizowanej wspolpracy rozwojowej, czego przykladem moze byc porozumienie z 2000 roku dotyczace zadluzenia Algierii wzgledem Polski – zostalo ono zrestrukturyzowane, ale nie umorzono²²¹. Wartość ODA w latach 1998–2020 osiagnęła zaledwie 0,60 mln USD²²².

Bez wplywu na wspolpracę rozwojową prowadzoną przez Polskę pozostala algierska odsłona arabskiej wiosny. Rezim prezydenta Algierii Abdelaziza Butefliki oparl się bowiem organizowanym przez społeczeństwo demonstracjom i zamieszkom, lecz zgodzil się na pewne ustępstwa polityczne (zniesienie ustanowionego w 1992 roku stanu wyjątkowego, powołanie Narodowej Komisji Konsultacyjnej ds. Reform Politycznych, zgoda na tworzenie nowych partii politycznych), gospodarcze (obniżki cen żywności, zwiększenie subsydiów) i społeczne (uruchomienie transferów socjalnych, wzrosty wynagrodzeń). Dzięki tym (fasadowym) działaniom Front Wyzwolenia Narodowego w 2012 roku po raz kolejny wygral wybory parlamentarne, a w 2014 roku A. Buteflika zostal wybrany na kolejną kadencję²²³.

220 Portal Promocji Eksportu, *Go Africa. Algieria*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/algieria> [dostęp: 29.07.2021].

221 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Algierskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w sprawie restrukturyzacji i spłaty zadluzenia Algierskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, sporządzona w Algierze dnia 31 stycznia 2000 r.*, M.P. 2003 nr 16 poz. 230.

222 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

223 Zob. szerzej np.: R.P. Parks, *Algeria and the Arab Uprisings*, [w:] *The Arab Spring. Will It Lead to Democratic Transitions?*, eds. C. Henly, J. Ji-Hyang, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 101–125; J.P. Entelis, *Algeria: democracy denied, and revived?*, [w:] *North Africa's Arab Spring...*, s. 149–172; F. Volpi, *Algeria versus the Arab Spring*, "Journal of Democracy" 2013, no. 3, s. 104–115; M. Khan, K. Mezran, *No Arab Spring for Algeria*, "Atlantic Council Issue Brief" 2014, s. 1–7; E. Szczepankiewicz-Rudzka, *Arabska wiosna w Algierii: efekt domina czy wyjątek na tle innych krajów regionu?*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki...*, s. 133–173.

5.3.4. Maroko

Od 1959 roku, kiedy to nawiązane zostały stosunki dyplomatyczne, prężnie rozwijała się również współpraca pomiędzy Polską a Marokiem²²⁴, co było zgodne z linią przyjętą przez ZSRR, jako że Rabat pozostawał w tym czasie głównym, afrykańskim partnerem handlowym ZSRR. Związek Radziecki wykazywał zainteresowanie szczególnie sektorem wydobywczym (górnictwym) oraz przemysłem ciężkim, a poprzez dynamiczną kooperację gospodarczą próbował osłabiać relacje Maroka z Zachodem²²⁵. W latach 80. XX wieku cieniem na relacjach radziecko-marokańskich położyła się militarna pomoc udzielana przez ZSRR Algierii, wspierającej działający na terenie Sahary Zachodniej i uczestniczący w konflikcie zbrojnym z Marokiem Front Polisario (ang. *Popular Front for the Liberation of Saguia el-Hamra and Rio de Oro*)²²⁶. Polska pomoc rozwojowa, głównie w charakterze pomocy gospodarczej, technicznej i przepływu kadr eksperckich, do Maroka trafiała wobec tego w latach 1975–1980 i wyniosła wówczas 54,95 mln USD, w latach 1981–1984 z kolei dochodziło do zwrotu udzielanych w tym czasie preferencyjnych kredytów (bilans pomocy w tym okresie był ujemny i wyniósł -14,75 mln USD).

Po 1989 roku Maroko nie stanowiło priorytetu dla polskiej współpracy rozwojowej, a dostarczona w latach 1998–2020 ODA miała wartość jedynie 1,18 mln USD²²⁷. Skoncentrowano się natomiast na dynamizacji współpracy gospodarczej, co zostało odzwierciedlone w *Strategii* z 2004 roku (Maroko uznano za priorytetowy kierunek działań, dostrzegając szanse dla polskich przedsiębiorców w wielu sektorach, m.in. infrastruktury czy dostaw maszyn rolniczych), a następnie w 2013 roku włączając ten kraj do programu *Go Africa*²²⁸. W drugiej

224 J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi...*, s. 41–43.

225 B. Pockney, *Soviet Trade with the Third World*, [w:] *Soviet Union and the Third World*, eds. E.J. Feuchtwanger, P. Nailor, Palgrave Macmillan, London–Basingstoke 1981, s. 54; S. Touval, *The Boundary Politics of Independent Africa*, Harvard University Press, New York 1999, s. 128.

226 Niemniej Front Polisario był jednym z niewielu ruchów wyzwoleniczych w Afryce, które nie zyskały nigdy bezpośredniego poparcia od ZSRR, mimo swoich m.in. socjalistycznych postulatów. S. Zunes, J. Mundy, *Western Sahara. War, Nationalism, and Conflict Irresolution*, Syracuse University Press, Syracuse 2010, s. 84–84.

227 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

228 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 43–44; Portal Promocji Eksportu, *Go Africa. Maroko*, Trade.gov.pl, <https://>

dekadzie XXI wieku Maroko stalo się rowniez istotnym partnerem Unii Europejskiej w zakresie przeciwdzialania migracji²²⁹. Szczegolnie, ze demonstracje organizowane w Maroku na poczatku 2011 roku przeciw rzdadzacemu od 1999 roku królowi Muhammadowi VI nie mialy takiej skali jak w Tunezji czy Egipcie i zostaly dosc szybko zahamowane przez uruchomienie subsydiów do importowanej zywnosci oraz obietnice przeprowadzenia demokratycznych reform. Zorganizowane w lipcu 2011 roku referendum doprowadzilo do ograniczenia wladzy króla na rzecz parlamentu, jednak wprowadzone zmiany uznawane sa przez duza czesc spoleczenstwa marokańskiego za niewystarczajace²³⁰. Wydarzenia te nie doprowadzily do wzrostu pozycji Maroka w polskiej wspolpracy rozwojowej.

5.3.5. Egipt

Jak wskazano wczesniej, znacznie mniejszym beneficjentem polskiej pomocy przed 1989 rokiem byl Egipt, co rowniez wynikało z charakteru jego relacji ze Związkiem Radzieckim. Te zaś ukladaly się najlepiej od momentu zakonczenia II wojny swiatowej do konca lat 60. XX wieku, kiedy to Egipt mógł liczyc na militarne, gospodarcze, polityczne i techniczne wsparcie ZSRR. Dwustronne stosunki ulegly ochlodzeniu w okresie prezydentury Anwara Sadata. Mimo ze ZSRR wspieral Egipt jeszcze w trakcie wojny Yom Kippur, to w 1976 roku Kair uchylil obowiazywanie traktatu o przyjazni, zaś podczas interwencji Związku Radzieckiego w Afganistanie poparl mudzahedinów²³¹. W związku z tym, pomimo dlugiej tradycji polsko-egipskich relacji dwustronnych (prowadzonych jeszcze przed oficjalnym ich nawiązaniem w 1927 roku), stosunków Polski

trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/maroko/223279,informacje-praktyczne-dla-eksportera-maroko.html [dostęp: 29.07.2021].

229 M. Bonikowska, *Maroko. Globalna gra, lokalny problem*, „Komentarz CSM” 2019, nr 3, s. 5-8; K. Michalska, *Trendy migracyjne w Maroku – implikacje dla Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 32 (1964), s. 1-3.

230 Zob. szerzej np.: D. Maghraoui, *Constitutional reforms in Morocco: between consensus and subaltern politics*, [w:] *North Africa's Arab Spring...*, s. 175-194; E. Szczepankiewicz-Rudzka, P. Niziński, *Arabska Wiosna w Maroku: ciągłość i zmiana w alawickiej monarchii*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki...*, s. 185-212; A. Houdret, A. Harnisch, *Decentralisation in Morocco: a solution to the 'Arab Spring'?*, „The Journal of North African Studies” 2019, vol. 24, no. 6, s. 935-960.

231 M. El-Hussini, *Soviet-Egyptian Relations*, Palgrave Macmillan, London 1987; G. Laron, *Stepping Back from the Third World. Soviet Policy toward the United Arab Republic, 1965-1967*, „Journal of Cold War Studies” 2010, vol. 12, no. 4, s. 99-118.

i Egiptu w okresie zimnej wojny nie charakteryzowała tak duża dynamika, jak w przypadku Algierii czy Maroka, co zostało również odzwierciedlone w wymiarze udzielonej pomocy rozwojowej, która wiązała się również z udziałem Polski w operacji pokojowej UNEF, prowadzonej na Synaju²³². Po 1989 roku zwracano z kolei uwagę na współpracę gospodarczą – *Strategia* z 2004 roku, a także program *Go Africa* akcentowały zwłaszcza szanse na intensyfikację wymiany handlowej w różnych sektorach oraz zacieśnienie współpracy w zakresie turystyki²³³. Nieliczne, realizowane od 1998 roku projekty rozwojowe (szczególnie w ramach prowadzonych przez Ambasadę RP w Kairze małych grantów) do 2020 miały wartość 3,15 mln USD²³⁴.

Rewolucja w Egipcie, rozpoczęta w końcu stycznia 2011 roku, doprowadziła do ustąpienia rządzącego od 1981 roku prezydenta Hosni Mubaraka i przejęcia władzy przez Najwyższą Radę Wojskową, której zadaniem było przygotowanie państwa do reform. Wątpliwości odnośnie do kierunku planowanych zmian doprowadziły w końcu 2011 roku do kolejnych, krwawo stłumionych, zamieszek, z kolei przeprowadzone po nich wybory parlamentarne zostały wygrane w styczniu 2012 roku przez powiązaną z Bractwem Muzułmańskim, islamską Partię Wolności i Sprawiedliwości. Kolejne protesty antyrządowe zakończyły się w 2013 roku wojskowym zamachem stanu i obaleniem prezydentury Muhammada Mursi'ego. W 2014 roku i 2018 roku wybory prezydenckie wygrał popierany przez wojsko i ruch społeczny Tamarrud Abd al-Fattah as-Sisi, przywódca autorytarny²³⁵. Duża dynamika przemian w Egipcie nie miała jednak większego wpływu na polską współpracę rozwojową.

232 H. Obeidat, *Stosunki Polski z Egiptem i Irakiem w latach 1955–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 59–91; J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi...*, s. 23–27; G. Ciechanowski, *Misje pokojowe ONZ na Bliskim Wschodzie w okresie zimnej wojny*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2013, nr 2, s. 91–97; J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w operacjach utrzymania bezpieczeństwa międzynarodowego 1973–2008*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2009/2010, nr 4, s. 153.

233 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 41–42; Portal Promocji Eksportu, *Go Africa. Egipt*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/egipt> [dostęp: 29.07.2021]; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Arabskiej Republiki Egiptu o współpracy w dziedzinie turystyki, sporządzona w Kairze dnia 15 czerwca 2011 r.*, M.P. 2012 poz. 403.

234 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

235 Zob. szerzej np.: J.L. Gelvin, *The Arab Uprisings. What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 34–66; *Arab Spring in Egypt: Revolution and Beyond*, eds. B. Korany, R. El-Mahdi, American University in Cairo, Cairo 2012, s. 364; M. Lipa, *Arabska*

Pomimo pokładanych w niej nadziei, arabska wiosna nie okazała się kolejną falą (skutecznej) demokratyzacji, stała się zaś przyczyną destabilizacji regionu, która objawiała się zwłaszcza niekontrolowanymi ruchami migracyjnymi w kierunku Europy, wojnami domowymi oraz wzrostem zagrożenia dżihadystycznego, zarówno na obszarze państw Afryki Północnej, jak i jej sąsiedztwa. W drugiej połowie drugiej dekady XXI wieku międzynarodowe działania na rzecz tego regionu przybrały znacznie bardziej wyraźny i lepiej finansowany wektor powstrzymywania napływu uchodźców i migrantów. Wysoką aktywnością wykazywała się wówczas Unia Europejska, Polska zaś – niezdolna do samodzielnego wywarcia wpływu i rozwiązania wskazanych problemów – współuczestniczyła w niej, jednocześnie wzmacniając swoją retorykę dotyczącą konieczności „pomagania na miejscu” oraz lansując enigmatyczne pojęcie „elastycznej solidarności”²³⁶. Przykładem wykorzystania kanałów wielostronnych może być, opisany w kolejnym rozdziale, utworzony przez UE Interwencyjny Fundusz Powierniczy na rzecz stabilizacji oraz walki z podstawowymi przyczynami nielegalnej migracji w Afryce.

5.4. Bliski Wschód

Bliski Wschód, podobnie jak region Afryki Północnej, w okresie zimnej wojny był obszarem strategicznej rywalizacji dwublokowej, co implikowało rozlicznymi tarciami na tym terenie. Jak wskazywał Jerzy Zdanowski, dążące do realizacji własnych interesów państwa Bliskiego Wschodu wobec tego „znalazły się pod silną presją obydwu mocarstw i musiały opowiedzieć się po którejś ze stron konfliktu globalnego”²³⁷. Silne więzy (obejmujące poparcie polityczne, współpracę gospodarczą i pomoc militarną) w tym okresie połączyły ZSRR z Syrią (szczególnie od 1970 roku, kiedy do władzy doszedł rządzący w sposób autorytarny Hafiz al-Asad), Irakiem (m.in. w 1967 roku podpisana została

Wiosna w Egipcie. Uwarunkowania, przebieg i skutki, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki...*, s. 52–95; K. Sawaed, *Egypt's Challenge of Stateness After the Arab Spring*, [w:] *National Security in a "Liquid" World*, eds. C. Padan, V. Michlin-Shapir, Institute for National Security Studies, Tel Aviv 2019, s. 47–68.

236 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021...*, s. 24.

237 J. Zdanowski, *Konstelacje polityczne na Bliskim Wschodzie w okresie zimnej wojny (1946–1990)*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2018, nr 3, s. 48.

umowa, gwarantująca ZSRR dostęp do irackiej ropy naftowej, zaś Irakowi – do wschodniego uzbrojenia²³⁸), czy Jemenem (zarówno republiką, jak i socjalistycznym Jemenem Południowym), od 1979 roku burzliwe relacje łączyły ZSRR z Islamską Republiką Iranu (zwłaszcza z uwagi na antyamerykanizm ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego, choć w wojnie iracko-irańskiej radzieckie poparcie otrzymał Irak). Związek Radziecki angażował się pośrednio również w konflikty izraelsko-arabskie, wspierając Arabów²³⁹.

Konsekwencjami takiego układu stosunków były również intensywne relacje pomiędzy PRL a państwami regionu, zwłaszcza tymi o orientacji socjalistycznej (jak Irak, Jemen Południowy czy Syria), przy równoczesnym izolowaniu Izraela oraz ograniczaniu kontaktów z konserwatywnymi państwami Zatoki Perskiej²⁴⁰. Stosunki obejmowały płaszczyznę polityczną (w tym poparcie udzielane państwom arabskim przeciwnym Izraelowi), gospodarczą (handlową i inwestycyjną)²⁴¹ oraz kulturalną i naukową, przebiegającą na mocy zawartych w tym celu umów²⁴². Istotnym aspektem dwustronnych relacji był również przepływ kadr, zwłaszcza oferty studiów w Polsce kierowane do obywateli bliskowschodnich państw oraz kontrakty, na które wyjeżdżali do nich wykwalifikowani polscy eksperci²⁴³. Jedną z płaszczyzn współpracy dwustronnej była

238 *Iraq and U.S.S.R.: Oil Agreement*, "International Legal Materials" 1968, vol. 7, no. 2, s. 307–311.

239 Zob. szerzej np.: R.D. McLaurin, *The Middle East in Soviet Policy*, Lexington Books, Toronto–London 1975, s. 3–46; R.F. Laird, *Soviet Arms Trade with the Noncommunist Third World*, "Proceedings of the Academy of Political Science" 1984, vol. 35, no. 3, s. 206–212; A.Z. Rubinstein, *Soviet Strategic Interests in the Middle East*, [w:] *Domestic Determinants of Soviet Foreign Policy towards South Asia and the Middle East*, ed. H. Malik, Palgrave Macmillan, London 1990, s. 213–224; A. Taylor, *The Superpowers and the Middle East*, Syracuse University Press, New York 1991, s. 132–179; T. Nizameddin, *Russia and the Middle East. Towards a New Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York 1999, s. 16–43.

240 J. Piotrowski, *Stosunki Polski z krajami arabskimi...*, s. 27–39, 46–50; H. Obeidat, *Stosunki Polski z Egiptem i Irakiem w latach 1955–1989...*, s. 59–91; A. Dzisiów-Szuszczukiewicz, *Bliski Wschód – wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2008, nr 7–8, s. 147; W. Spirewski, *Polska polityka zagraniczna wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014...*, s. 264–268.

241 K. Czornik, *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Polski w drugiej dekadzie XXI wieku. Aspekty polityczne*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym: wybrane problemy*, red. R. Zięba, T. Pawłuszko, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2016, s. 238.

242 J. Knopek, Z. Danielewicz, *Poland's Cultural Relations with Middle-Eastern Arab Countries*, „Polish Political Science Yearbook” 2020, vol. 49, no. 1, s. 32–46.

243 J. Knopek, *Obecność emigrantów polskich w krajach i kulturach arabskich...*, s. 196–200.

pomoc gospodarcza, kwalifikowana jako ODA, którą PRL transferowała do wybranych państw Bliskiego Wschodu. Łączna wartość pomocy przekazanej od 1975 roku wyniosła 126,73 mln USD, spośród których 78,58 mln USD przenieferowano do Iraku (w latach 1975–1982 Bagdadowi poprzez preferencyjne kredyty przekazano 120,02 mln USD, w kolejnych latach część tych funduszy została zwrócona); odbiorcą 31,77 mln USD była Syria (łącznie do 1980 roku przekazano jej 35,72 mln USD, w latach 1981–1985 doszło do spłaty części kredytów), a 16,39 mln USD otrzymał Iran (w okresie od 1975 roku do 1978 roku do Teheranu skierowano aż 57,02 mln USD, z których ponad 2/3 zostały zwrócone do 1985 roku)²⁴⁴.

Kardynalny zwrot w polityce zagranicznej Polski po 1989 roku implikował znacznym zmniejszeniem zainteresowania tym regionem. Relacje w płaszczyźnie politycznej charakteryzowały się przede wszystkim dążeniem do normalizacji stosunków z Izraelem przy jednoczesnym poparciu dla niepodległości Palestyny²⁴⁵ oraz nawiązywaniu i umacnianiu relacji, zwłaszcza gospodarczych, z państwami arabskimi²⁴⁶. W kolejnych latach istotnym wyznacznikiem polityki Polski wobec tego regionu były kierowane tam działania Stanów Zjednoczonych, co było widoczne zarówno w trakcie drugiej wojny w Zatoce Perskiej, jak i (jeszcze wyraźniej) w trakcie trzeciej wojny (ataku USA na Irak w 2003 roku)²⁴⁷. W drugiej dekadzie XXI wieku, wobec zdecydowanie negatywnych konsekwencji arabskiej wiosny na Bliskim Wschodzie, a zwłaszcza proliferacji organizacji terrorystycznych oraz kryzysu humanitarnego wywołanego wojną domową w Syrii, kluczowe stało się wnoszenie wkładu w utrzymywanie bezpieczeństwa regionalnego i międzynarodowego, m.in. poprzez (ograniczoną) militarną obecność

244 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

245 M. Szydzisz, *Polska polityka wobec stron konfliktu izraelsko-palestyńskiego po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2014, nr 1 (2), s. 167–180.

246 W *Strategii RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* z 2004 roku do państw o priorytetowym (gospodarczym) znaczeniu zaliczono Iran, Arabię Saudyjską, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz Kuwejt, z kolei Irak uznano za państwo ważne. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 32–39; J. Bury, *Polityka Polski wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2017, s. 253–258.

247 A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, *Bliski Wschód – wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?...*, s. 148–154; K. Czornik, *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Polski w drugiej dekadzie XXI wieku. Aspekty polityczne...*, s. 239–247.

w regionie oraz kontynuowanie i intensyfikowanie działań z zakresu pomocy rozwojowej i humanitarnej²⁴⁸.

Region Bliskiego Wschodu w prowadzonej od 1998 roku współpracy rozwojowej nie był jednak przez Polskę traktowany priorytetowo. Planowane do realizacji działania (głównie niewielkie projekty, wdrażane przez placówki dyplomatyczne) koncentrowały się na obszarach, wskazanych m.in. przez agendę milenijną, zwłaszcza edukacji i ochronie zdrowia, rozwoju zasobów ludzkich, ochronie dziedzictwa kulturowego oraz działaniach humanitarnych (ze szczególnym uwzględnieniem wsparcia dla osób, które utraciły swoje domy)²⁴⁹. Niemniej wybrane państwa regionu w różnych latach, z różnych względów, otrzymywały status priorytetowego dla pomocy kierunku – w okresie od 1998 do 2001 roku jednym z największych odbiorców polskiej ODA był Jemen, od 2004 do 2007 roku zwiększone zainteresowanie dotyczyło Iraku, w 2018 roku do listy głównych odbiorców pomocy włączony został Liban, Palestyna z kolei może liczyć na relatywnie wyższe wsparcie nieprzerwanie od 2005 roku. W drugiej połowie drugiej dekady XXI wieku uwagę zwrócono również na Syrię. Łącznie w latach 1998–2020 do państw bliskowschodnich trafiła polska ODA o wartości 208,55 mln USD, spośród których 145,28 mln USD skierowano bezpośrednio do tych państw (wykres 23), 63,27 mln USD przekazano w 2017 roku w ramach pomocy regionalnej, udzielonej głównie kanałami wielostronnymi, w tym poprzez instrumenty UE. Jak bowiem deklarowano w tym czasie: „Polska będzie uczestniczyła w działaniach UE, zmierzających do rozwiązania problemów u ich źródeł. Będzie się to odnosić do wszystkich dziedzin – od pomocy humanitarnej dla uchodźców, poprzez pomoc rozwojową dla państw Afryki i Bliskiego Wschodu, właściwe ukształtowanie instrumentów polityki handlowej UE, wsparcia dla reform umacniających struktury państw migracyjnych aż po zwalczanie tak zwanego Państwa Islamskiego”²⁵⁰. Narracja „pomocy na miejscu”, jak też rzeczywista, choć chwilowa, intensyfikacja prowadzonych w regionie działań, miały bowiem kompensować niechęć rządzącej od 2015 roku partii Prawo i Sprawiedliwość do przyjmowania uchodźców z państw Afryki Północnej

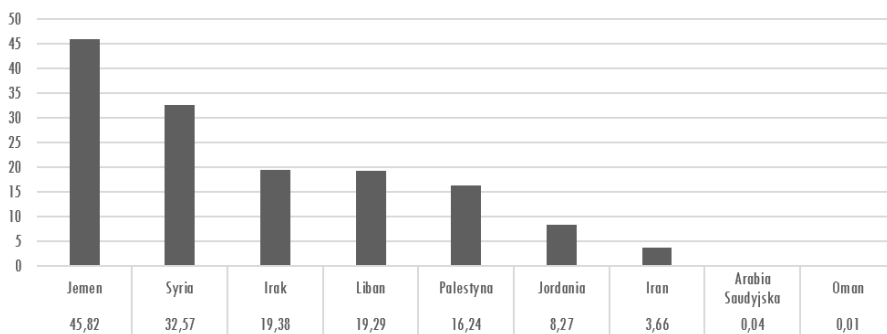
248 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021...*, s. 6.

249 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 7.

250 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021...*, s. 24.

i Bliskiego Wschodu, którzy masowo przybywali do Europy od połowy drugiej dekady XXI wieku²⁵¹.

Wykres 23: ODA bilateralna (suma) dla państw Bliskiego Wschodu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

5.4.1. Irak

Irak stał się jednym z odbiorców polskiego wsparcia już w 1998 roku i do 2002 roku otrzymał ODA o wartości 0,56 mln USD²⁵². Pośród państw priorytetowych polskiej współpracy rozwojowej po raz pierwszy został ujęty w 2004 roku, jako pierwsze państwo bliskowschodnie, choć do zwiększenia kierowanej tam ODA doszło już w 2003 roku. Było to związane z uczestnictwem Polski w operacji *Iraqi Freedom (Iracka Wolność)*.

Odgrywająca w początku XXI wieku rolę promotora i obrońcy interesów Stanów Zjednoczonych Polska, nazywana przez to „51. stanem amerykańskim” czy „koniem trojańskim USA w Europie”, stosująca wobec USA strategię

251 K. Czornik, *Problematyka uchodźców (migrantów) z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej w kampanii parlamentarnej z 2015 roku. Analiza stanowisk*, [w:] *Polskie wybory 2014–2015. Kontekst krajowy i międzynarodowy – przebieg rywalizacji – konsekwencje polityczne*. Tom 2, red. M. Koczyński, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 161–172.

252 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

bandwagoningu (czy, jak to określił Ryszard Zięba, samowasalizacji i klientelizmu)²⁵³, nie tylko bez wahania zadeklarowała dołączenie do amerykańskiej interwencji w Iraku, ale również zachęcała inne państwa do podjęcia takiej decyzji, czego przykładem był sławetny list ośmiu z 30 stycznia 2003 roku²⁵⁴. Polscy decydenci nie zważali przy tym na kontrowersje wokół dowodów, wskazujących na konieczność zbrojnej reakcji w Iraku, brak autoryzacji Rady Bezpieczeństwa ONZ, brak spójności Sojuszu Północnoatlantyckiego w odniesieniu do organizacji tej misji, perspektywę ochłodzenia stosunków dwustronnych z Niemcami czy Francją, sprzeciwiającymi się agresji na Irak (co było o tyle istotne, że w tym czasie Polska finalizowała proces akcesji do Unii Europejskiej) czy też na deklarowane przez Polskę przywiązanie do przestrzegania reguł prawa międzynarodowego²⁵⁵.

Wyraźny był prymat relacji polsko-amerykańskich nad innymi kierunkami czy obszarami zainteresowania polityki zagranicznej Polski. Interwencja w Iraku miała się jednak wpisywać również w działania Warszawy, będącej nośnikiem demokracji i transformacji, podparte własnym przykładem. Oficjalnymi celami misji były bowiem zniszczenie dyktatury Saddama Husajna, pozbawienie Bagdadu broni masowego rażenia i możliwości przekazania jej

253 A. Kapiszewski, *Poland: In Europe, with America*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2004, s. 15–20; S. Shane, *Inside a 9/11 Mastermind's Interrogation*, 22.06.2008, "The New York Times", <https://www.nytimes.com/2008/06/22/washington/22ksm.html> [dostęp: 29.07.2021]; R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 149–157; R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 312–320; K. Czornik, M. Lakomy, *Polityczny i wojskowy wymiar stosunków polsko-amerykańskich w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku*, [w:] *Dylematy polityki zagranicznej Polski na początku XXI wieku...*, s. 418–419.

254 Opublikowany w mediach list przywódców Czech, Danii, Hiszpanii, Polski, Portugalii, Węgier, Wielkiej Brytanii i Włoch, wyrażający poparcie dla amerykańskiego planu rozbrojenia Iraku. *Leaders' statement on Iraq: Full text*, 30.01.2003, [News.bbc.co.uk, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm) [dostęp: 29.07.2021].

255 United Nations – Security Council, *Resolution 1441 (2002) adopted by the Security Council at its 4644th meeting, on 8 November 2002*, S/RES/1441 (2002); G. Simpson, *The War in Iraq and International Law*, "Melbourne Journal of International Law" 2005, vol. 6; Ł. Jureńczyk, *Stosunki dwustronne Polski z państwami europejskimi przeciwnymi amerykańskiej polityce wobec Iraku*, „Świat Idei i Polityki” 2008, t. 8, s. 199–222; M.N. Schmitt, *The legality of operation Iraqi freedom under international law*, "Journal of Military Ethics" 2009, vol. 3, no. 2, s. 82–104; K. Czornik, *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w latach 1945–2012*, Remar, Katowice 2012, s. 381–385.

terrorystom oraz, w dluzszej perspektywie czasowej, zbudowanie nowego, wolnego i pelnego dobrobytu, państwa²⁵⁶. W te narracje nie wpisuje sie jednak jeden z najwazniejszych, rzeczywistych motywow operacji – „zabezpieczenia” irackich pol naftowych, czyli przejecia kontroli nad istnietajacymi na tym obszarze zlozami ropy²⁵⁷.

20 marca 2003 roku wchodzacy w sklad wielonarodowych sil (choe glownie amerykanskich i brytyjskich), tworzacych tzw. koalicje chetnych (ang. *coalition of the willing*) pod przywodztwem USA, rozpoczely prewencyjna wojne w Iraku. „Glowne dzialania zbrojne” zostaly zakonczone 1 maja 2003 roku, co jednak nie oznaczalo ani realizacji celow operacji, ani ustabilizowania państwa irackiego²⁵⁸. Broń masowego rażenia nie została zlikwidowana, bowiem jej nie odnaleziono, sponsorowanie przez Irak międzynarodowego terroryzmu nie zostało potwierdzone, niemniej dyktatura Saddama Husajna została obalona, a rządzący od 1979 roku prezydent został 13 grudnia 2003 roku pojmany, osadzony w kolejnych latach i powieszony 30 grudnia 2006 roku²⁵⁹. Państwo tymczasem pograżyło się w kryzysie, który miał zostać rozwiązany przez międzynarodowe siły stabilizacyjne, stacjonujące w Iraku do 2008 roku²⁶⁰. Po zajęciu terytorium Iraku przez siły sojusznicze zostało ono podzielone na cztery strefy „stabilizacyjne” (okupacyjne²⁶¹) – północną i centralną pod dowództwem amerykańskim, południową pod nadzorem Wielkiej Brytanii oraz południowo-centralną (z miastami

256 C. Dale, *Operation Iraqi Freedom: Strategies, Approaches, Results, and Issues for Congress*, “CRS Report” 2008, no. RL34387, s. 1.

257 P. Furgacz, *Amerykańska interwencja zbrojna w Iraku 2003–2008: Charakterystyka działań wojennych i okupacji – krytyczne spojrzenie*, „Politeja” 2009, nr 12, s. 325–326.

258 Ibidem, s. 328–336; K. Czornik, *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w latach 1945–2012...*, s. 386–392.

259 K. Czornik, *Irak w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w okresie pozimnowojennym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 245–246.

260 Do 2011 roku w Iraku przebywali jeszcze żołnierze w ramach misji NATO. Wojsko Polskie, *Przedstawiciele SZ RP w Misji Szkoleniowej Traktatu Północnoatlantyckiego w Iraku (2005–2011)*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-118-misja-szkoleniowa-traktatu-ponocnoatlantyckiego-w-iraku/> [dostęp: 29.07.2021].

261 Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1483 z 22 maja 2003 roku formalnie uznała tylko siły amerykańskie i brytyjskie za okupacyjne. United Nations – Security Council, *Resolution 1483 (2003) adopted by the Security Council at its 4761st meeting, on 22 May 2003*, S/RES/1483 (2003).

Ad-Diwanijja, Al-Hilla, Karbala, Al-Kut i Najaf), przydzieloną polskiemu kontyngentowi wojskowemu²⁶².

W szczytowym momencie w Iraku przebywało 2500 polskich żołnierzy; w latach 2003–2008 poległo 22 żołnierzy oraz sześciu cywilów (dwóch dziennikarzy, trzech pracowników firm wojskowych, funkcjonariusz Biura Ochrony Rządu), rannych zostało ok. 150 osób. Zgodnie z szacunkami koszt interwencji militarnej wyniósł ok. 1,1 mld PLN, zużyte lub zniszczone uzbrojenie i wyposażenie warte było drugie tyle²⁶³. Z oczekiwanych, wielomiliardowych kontraktów na odbudowę Iraku (zwłaszcza infrastrukturalnych, zbrojeniowych oraz petrochemicznych), które miały stanowić wymierną korzyść z uczestnictwa w operacji, wróciło jedynie 400 mln USD za dostawy broni realizowane przez Bumar. Polska otrzymywała w tym czasie również pomoc wojskową od Stanów Zjednoczonych, szacowaną na ok. 30 mln USD rocznie²⁶⁴. Polskie siły zbrojne miały okazję do przećwiczenia swoich umiejętności w terenie, wykształcenia procedur dowodzenia wielonarodowym kontyngentem, prowadzącym działalność w przydzielonej strefie, musiały być również gotowe do zmiany zakresu swoich obowiązków – początkowo stabilizacyjna misja przekształciła się w realizację działań szkoleniowych i doradczych. PKW prowadził również działania z zakresu rozminowywania, dystrybucji pomocy humanitarnej, odbudowy państwa czy budowy Irackich Sił Bezpieczeństwa²⁶⁵. Wątpliwości co do prawnej podstawy uczestnictwa Polski w agresji na Irak; dyskusyjny wkład, jaki interwencja ta wniosła we wzmacnianie międzynarodowego bezpieczeństwa; osłabienie pozycji Polski co najmniej na arenie europejskiej; bezrefleksyjna uległość względem Stanów Zjednoczonych; niewielkie korzyści ekonomiczne, które wyniknęły z poparcia przez państwo działań podejmowanych przez

262 M. Stolarczyk, *Kontrowersje wokół militarnego zaangażowania Polski w Iraku*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2005, nr 1, s. 274.

263 J. Ćwieluch, W. Smoczyński, *Nareszcie wracamy*, 10.2008, „Polityka”, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klasykipolityki/1764554,1,nareszcie-wracamy.read> [dostęp: 29.07.2021].

264 J. Kiwerska, *Kwestie bezpieczeństwa w stosunkach polsko-amerykańskich. Trendy i perspektywy*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. S. Wojciechowski, A. Potyrała, Difin, Warszawa 2014, s. 66.

265 R. Lewandowski, W. Lewandowski, *Konsekwencje zaangażowania Polski w Iraku*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2009, nr 9–10, s. 32–37; J. Matuszak, *Operacja Międzynarodowych Sił Stabilizacyjnych w Iraku. Polski Kontyngent Wojskowy w Iraku (2003-2008)*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-12-operacja-mie-dzynarodowych-si-stabilizacyjnych-w-iraku/> [dostęp: 29.07.2021].

międzynarodowe siły; transformacja Iraku w państwo zdestabilizowane, targane aktami terrorystycznymi oraz walkami partyzanckimi²⁶⁶ – te m.in. czynniki implikują jednak negatywną ocenę polskiego zaangażowania w operację.

Faktem natomiast pozostaje, iż dostarczana Irakowi od 2004 roku pomoc rozwojowa była uzupełnieniem działań Polskiego Kontyngentu Wojskowego na tym obszarze. W 2007 roku wskazywano: „Od kilku lat jesteśmy zaangażowani w stabilizację tego kraju i przywracanie warunków sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi. Nasza obecność nie powinna jednak ograniczać się wyłącznie do działań o charakterze wojskowym”²⁶⁷. Z jednej strony realizowana współpraca rozwojowa miała potwierdzać przywiązanie do deklaracyjnych celów interwencji, podzielanych w polityce zagranicznej Polski: zwiększania międzynarodowego bezpieczeństwa, podziału odpowiedzialności za rozwiązywanie ponadnarodowych problemów, promowania demokracji i wspierania transformacji, przeciwdziałania łamaniu praw człowieka, z drugiej jednak – miała przynieść wymierne korzyści ekonomiczne. W 2006 roku podkreślano: „perspektywy współpracy gospodarczej przy odbudowie kraju powodują zwiększenie przez Polskę zaangażowania w udzielanie pomocy dla Iraku”²⁶⁸.

W latach 2004–2007 polska współpraca rozwojowa w Iraku skoncentrowana była na następujących priorytetach: zwiększaniu dostępności do wody pitnej (m.in. poprzez budowę stacji uzdatniania wody), odbudowie podstawowej infrastruktury, szczególnie infrastruktury medycznej (w tym wyposażaniu ośrodków zdrowia i szpitali), wsparciu odbudowy struktur państwowych i demokratyzacji państwa (m.in. poprzez udzielanie pomocy technicznej irackiej kadrze zarządzającej i pracownikom administracji publicznej, pomocy eksperckiej irackim ministerstwom i agendum rządowym, np. w obszarze zwiększania bezpieczeństwa publicznego i zwalczania korupcji, szkolenia przedstawicieli irackiej administracji), wsparciu wdrażania reform rynkowych (np. przez świadczenie pomocy technicznej dla przedsiębiorców, rozwoju kapitału ludzkiego (przez szkolenie studentów irackich na kierunkach medycznych i ekonomicznych)

266 M. Stolarczyk, *Kontrowersje wokół militarnego zaangażowania Polski w Iraku...*, s. 289–298.

267 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 10.

268 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 10.

oraz ochronie dziedzictwa kulturowego²⁶⁹. Podejmowane aktywności skupiały się na obszarze polskiej strefy „stabilizacyjnej”.

Warto jednak podkreślić, iż realizowane projekty były nieliczne. Wśród działających w Iraku polskich organizacji pozarządowych wymienić należy Fundację Polska Akcja Humanitarna, która podejmowała działania na rzecz poprawy sytuacji wodnej i sanitarnej, oraz Stowarzyszenie Polska Misja Medyczna, które wyposażało placówki zdrowotne. Polska ambasada w Bagdadzie zaangażowała się z kolei m.in. w projekt rozbudowy Państwowej Rady Starożytności i Dziedzictwa Iraku w Ad-Diwanijii²⁷⁰. W latach 2004–2007 wartość ODA dla Iraku wyniosła zaledwie 1,58 mln USD (warto dodać do tego kwotę z 2003 roku – 1,02 mln USD)²⁷¹. W 2008 roku odnotowano, że „życie osób realizujących bezpośrednio działania w ramach pomocy rozwojowej znalazło się w poważnym niebezpieczeństwie”²⁷², wobec czego Irak utracił priorytetowy status dla realizowanych przez Polskę dwustronnych działań rozwojowych. Decyzja ta nieco wyprzedziła moment wycofania polskiego kontyngentu z Iraku. Podkreślić jednak trzeba, iż do Iraku w dalszym ciągu kierowana była pomoc humanitarna, a ODA w kolejnych latach transferowana była kanałami wielostronnymi (m.in. poprzez międzynarodowe fundusze powiernicze). Wartość przetransferowanej w ten sposób w 2008 roku ODA wyniosła 0,63 mln USD²⁷³.

W latach 2009–2015 realizowane były, głównie przez polską placówkę dyplomatyczną w Bagdadzie, niewielkie projekty, których celami były m.in. wsparcie irackiego systemu więziennictwa, sfinansowanie operacji plastycznych i rekonstrukcyjnych pracowników irackiego MSZ, rannych w ataku terrorystycznym z 19

269 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 17; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 10.

270 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 17; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 18; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 56; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 102.

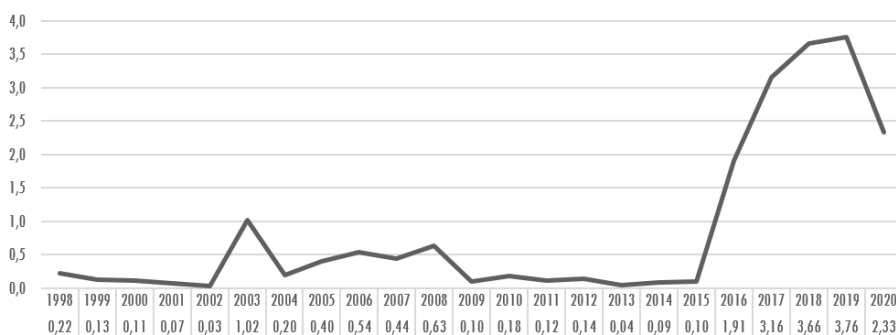
271 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

272 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 3.

273 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

sierpnia 2009 roku, zwiększenie kompetencji irackich archeologów, ochrona zabytków, wsparcie edukacji podstawowej (wyposażanie sal lekcyjnych), podnoszenie kompetencji nauczycieli, zabezpieczenie osób wewnątrznie przesiedlonych czy wzmacnianie administracji publicznej poprzez wizyty studyjno-szkoleniowe organizowane w Polsce. Udzielana była także pomoc humanitarna oraz stypendialna²⁷⁴. Łączna wartość tych inicjatyw wyniosła 0,77 mln USD²⁷⁵.

Wykres 24: ODA bilateralna dla Iraku w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Warto odnotować, że wolumen pomocy dla Iraku znacznie wzrósł od 2016 roku i do 2020 roku jej suma wyniosła 14,82 mln USD²⁷⁶. Większą część tej kwoty przeznaczono na pomoc humanitarną, w tym zwłaszcza udzielaną kanałami wielostronnymi, m.in. przez UNCHR oraz UNICEF²⁷⁷. W tym czasie też Polska Akcja Humanitarna realizowała działania na rzecz poprawy dostępu do

274 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 109; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 120; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 86.

275 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

276 Ibidem.

277 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*

wody i urządzeń sanitarnych dla przesiedleńców wewnętrznych i społeczności lokalnych, udzielała pomocy socjalnej potrzebującym, Klub Inteligencji Katolickiej świadczył pomoc medyczną i fizjoterapeutyczną w Irackim Kurdystanie, pomocy medycznej i dentystrycznej udzielała także Polska Misja Medyczna, a Fundacja Orła Straż prowadziła działalność edukacyjną i oświatową na rzecz ofiar konfliktów zbrojnych, wyposażyła ośrodek onkologiczny dla dzieci oraz budowała bezpieczne schronienia do potrzebujących²⁷⁸. Działania zintensyfikowała też Fundacja Solidarności Międzynarodowej²⁷⁹.

Kryzys humanitarny w drugiej dekadzie XXI wieku dotknął Irak w wyniku kolejnej odsłony wojny z terroryzmem, która w latach 2013–2017 oznaczała zwalczanie tzw. Państwa Islamskiego w Iraku i Lewancie (ang. *Islamic State of Iraq and the Levant*, ISIL) przez Bagdad wraz z sojusznikami (m.in. międzynarodową koalicją, która pod amerykańskim przywództwem prowadziła na terytorium Iraku, Kuwejtu oraz Jordanii operację *Inherent Resolve*)²⁸⁰. W 2016 roku w działania (obejmujące zwłaszcza szkolenie Irackich Sił Bezpieczeństwa) włączony został polski kontyngent wojskowy²⁸¹. W 2017 roku tzw. Państwo Islamskie zostało pozbawione terytorium, chociaż nie zaprzestało całkowicie swojej działalności²⁸². Zgodnie z szacunkami w wyniku tego konfliktu

s. 70; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 112.

278 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 144–145.

279 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Irak*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/2020/04/28/zakonczenie-projektu-zapewnienie-odpowiedniej-opieki-medycznej-irackim-przesiedlencom-wewnetrznym/> [dostęp: 29.07.2021].

280 H.M. Vitale, J.M. Keagle, *A Time to Tweet, as Well as a Time to Kill: ISIS's Projection of Power in Iraq and Syria*, "INSS Defense Horizons" 2014, s. 1–12; *History of CJTF-OIR*, 30.09.2020, *Inherentresolve.mil*, https://www.inherentresolve.mil/Portals/14/Documents/20200903_History_of_CJTF-OIR.pdf?ver=mIQbnGWQsX_UTq-2Ho3Y2w%3D%3D [dostęp: 29.07.2021].

281 Ministerstwo Obrony Narodowej, *PKW w Iraku (Inherent Resolve)*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/pkw-irak> [dostęp: 29.07.2021]; Wojsko Polskie, *Polski Kontyngent Wojskowy w Iraku w ramach Operacji Inherent Resolve i NATO Mission – Iraq*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/pkw-irak/> [dostęp: 29.07.2021].

282 R. Mansour, *Iraq After the Fall of ISIS: The Struggle for the State*, "Chatam House Research Paper" 2017, s. 26–28; A.S. Hashim, *The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria: From its Origins to the Post Caliphate Era*, "Perspectives on Terrorism" 2019, vol. 13, no. 1, s. 23–30; B. Connable, *An Enduring American Commitment in Iraq*, "RAND Perspective" 2020, s. 12–14.

zginęło ponad 77 tys. cywilów²⁸³; bojownicy kalifatu mordowali przedstawiciele mniejszości wyznaniowych (ludobójstwo jazydów) oraz seksualnych²⁸⁴, licznych naruszeń dopuszczały się również siły rządowe²⁸⁵. Ponad 5,8 mln Irakijczyków zostało wewnątrznie przesiedlonych i wymagało pomocy, wsparcia wymagały również osoby pozostające do 2017 roku na terytoriach kontrolowanych przez tzw. Państwo Islamskie²⁸⁶. Schronienie w Iraku znalazło również ponad 250 tys. uchodźców syryjskich, uciekających przed wojną w swoim kraju²⁸⁷. Transfer pomocy humanitarnej oraz działania polskich żołnierzy, w optyce decydentów, stanowiły wystarczającą reakcję na przedłużający się kryzys i wpisywały się w taktykę „rozwiązywania problemów u ich źródeł”.

5.4.2. Palestyna

Od 1998 roku ODA kierowana była również do Palestyny – wartość pomocy dla Zachodniego Brzegu Jordanu i Strefy Gazy do 2004 roku osiągnęła łącznie 2,09 mln USD²⁸⁸. Od 2005 roku, kiedy w Ramallah utworzone zostało Przedstawicielstwo RP przy Palestyńskiej Władzy Narodowej, Palestyna wymieniana jest nieprzerwanie wśród priorytetowych kierunków polskiej współpracy rozwojowej. W 2009 roku pomiędzy ministrem spraw zagranicznych RP Radosławem Sikorskim a jego palestyńskim odpowiednikiem, Riadem Al-Malkim, zawarte zostało porozumienie ramowe o współpracy rozwojowej²⁸⁹.

283 Iraq Body Count, *Documented civilian deaths from violence*, Iraqbodycount.org, <https://www.iraqbodycount.org/database/> [dostęp: 29.07.2021].

284 Zob. szerzej np.: G. Reid, *Islamic State's War on Gays*, 08.06.2015, Hrw.org, <https://www.hrw.org/news/2015/06/08/islamic-states-war-gays> [dostęp: 29.07.2021]; V. Cetorelli, S. Ashraph, *A Demographic Documentation of ISIS's Attack on the Yazidi Village of Kocho*, "LSE Middle East Centre Report" 2019, s. 6–22; United Nations, *ISIL crimes against Yazidis constitute genocide, UN investigation team finds*, 10.05.2021, News.un.org, <https://news.un.org/en/story/2021/05/1091662> [dostęp: 29.07.2021].

285 Zob. szerzej: Amnesty International, *'Punished for Daesh's Crimes'. Displaced Iraqis Abused by Militias and Government Forces*, London 2016.

286 Zob. szerzej: IOM, *Iraq Displacement Crisis 2014–2017*, Bagdad 2018.

287 ReliefWeb, *Iraq: Humanitarian Crisis (Call-4-Action)*, 23.11.2020, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-humanitarian-crisis-call-4-action-23-november-2020> [dostęp: 29.12.2021].

288 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

289 P. Sasnal, *Polityka Polski wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010, s. 216–217; A. Taffal, *Poland and Palestine – contemporary relations*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2015, nr 4, s. 186–188.

Relacje bilateralne sięgają połowy lat 70. XX wieku (wówczas w Warszawie utworzone zostało Biuro Organizacji Wyzwolenia Palestyny, OWP). Zainicjowane kontakty, podobnie jak w odniesieniu do innych państw regionu, były konsekwencją polityki radzieckiej – ZSRR udzielał OWP poparcia od 1967 roku, po przegranej przez Arabów wojnie sześciodniowej, a na intensyfikację tych stosunków w kolejnych latach wpłynęło m.in. ochłodzenie relacji radziecko-egipskich²⁹⁰. W tym okresie PRL, na polecenie Moskwy, zerwała również stosunki z Izraelem i współpracowała z państwami arabskimi²⁹¹. W 1982 roku nawiązane zostały oficjalne stosunki dyplomatyczne pomiędzy PRL a OWP, co zostało symbolicznie potwierdzone powstaniem w Warszawie Ambasady OWP, która w 1988 roku (po jednostronnej proklamacji niepodległości państwa palestyńskiego) stała się Ambasadą Palestyny²⁹². Zwrot w polityce zagranicznej Polski, rozpoczęty w 1989 roku, doprowadził do ponownego nawiązania stosunków dwustronnych z Izraelem oraz nadania im priorytetowego statusu²⁹³, jednocześnie jednak bilateralne relacje polsko-palestyńskie obejmują regularny dialog polityczny, niewielką wymianę gospodarczą oraz współpracę kulturalną i naukową. Ruch turystyczny, generowany przez Polaków chcących odwiedzić leżące na terenie Palestyny miejsca kultu religijnego, doprowadził również do utworzenia w 2012 roku w Betlejem konsulatu honorowego²⁹⁴.

Nierozwiązanym problemem, który wpływa również na uzależnienie Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy od pomocy międzynarodowej, pozostaje kwestia palestyńskiej państwowości²⁹⁵. Stanowisko prezentowane przez Ministerstwo

290 Zob. szerzej np.: G. Golan, *The Soviet Union and the PLO since the War in Lebanon*, "Middle East Journal" 1986, vol. 40, no. 2, s. 285–305; G. Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 95–123.

291 M. Szydzisz, *Polska polityka wobec stron konfliktu izraelsko-palestyńskiego po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej...*, s. 167–168.

292 Por.: J. Crawford, *The Creation of the State of Palestine: Too Much Too Soon?*, "European Journal of International Law" 1990, vol. 1, no. 1, s. 307–313.

293 Zob. szerzej: J. Dyduch, *Stosunki polsko-izraelskie w latach 1990–2009. Od normalizacji do strategicznego partnerstwa*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2010, s. 43–142; J. Sierańska, *Polityka zagraniczna Polski wobec Izraela po 1989 roku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 86–92.

294 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Palestyna. Relacje dwustronne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/palestyna/relacje-dwustronne> [dostęp: 29.07.2021].

295 A. Kleczkowska, *Palestyna – państwo nieuznawane*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2015, nr 1 (52), s. 153–175; P. Leech, *The State of Palestine. A critical analysis*, Routledge, London–New York 2017, s. 108–126.

Spraw Zagranicznych zawiera się w słowach: „Polska popiera prawo narodu palestyńskiego do samostanowienia i jego aspiracje do posiadania niepodległego państwa jako finalnego rezultatu bliskowschodniego procesu pokojowego”²⁹⁶. Polska uznała akt proklamowania państwa palestyńskiego z 1988 roku, przyjęła do wiadomości dekret Mahmuda Abbasa ze stycznia 2013 roku, na podstawie którego Autonomia Palestyńska została przekształcona w Państwo Palestynę²⁹⁷, jednak zalicza Palestynę do terytoriów o „nieustalonym lub spornym statusie międzynarodowym”, wskazując na jej nierozstrzygnięty status polityczny²⁹⁸. W głosowaniu nad rezolucją ONZ nr 67/19 z 29 listopada 2012 roku, dotyczącą przyznania Palestynie statusu nieczłonkowskiego państwa obserwatora (ang. *non-Member Observer State status*), Polska – podobnie jak 40 innych państw – wstrzymała się od głosu²⁹⁹. W praktyce poparcie dla niepodległościowych dążeń Palestyńczyków ograniczane jest zatem stanem relacji polsko-izraelskich, co skutkuje akcentowaniem konieczności „kompleksowego rozwiązania konfliktu izraelsko-arabskiego w oparciu o ideę współistnienia obok siebie dwóch państw (*two-state solution*), zaakceptowaną przez obie strony konfliktu i popartą przez członków Kwartetu Bliskowschodniego”³⁰⁰. Transfer pomocy pozostaje jednym z kluczowych aspektów relacji polsko-palestyńskich, wpisującym się w powszechne wśród donatorów przekonanie o oddziaływaniu w ten sposób

296 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Palestyna. Relacje dwustronne...*

297 *Palestinian Authority Officially Changes Name to 'State of Palestine'*, 05.01.2013, Haaretz.com, <https://www.haaretz.com/.premium-pa-changes-name-to-palestine-15288367> [dostęp: 29.07.2021].

298 Główny Urząd Geodezji i Kartografii, *Urzędowy Wykaz Nazw Państw i Terytoriów Niesamodzielných*, Warszawa 2019, s. 65–66.

299 Rezolucję przyjęto 138 głosami za, przy sprzeciwie 9 (w tym Stanów Zjednoczonych i Izraela) oraz wstrzymaniu się od głosu 41 państw. United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 29 November 2012, Sixty-seventh session, A/RES/67/19*, 04.12.2012; A. Kleczkowska, *Status Palestyny w Organizacji Narodów Zjednoczonych*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2013, nr 1, s. 20–31.

300 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016...*, s. 20; J. Jarzabek, M. Szydzisz, *Beyond 'Recognition'. The Polish Perspectives on Israeli and Palestinian National Identities: Preliminary Assumptions of Research*, „Polish Political Science Yearbook” 2018, vol. 47, no. 2, s. 319–328; E.P. Djerajian, M. Muasher, N.J. Brown, *Two States or One? Reappraising the Israeli-Palestinian Impasse*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2018, s. 3–18.

na przyspieszenie procesu pokojowego oraz osiągnięcie dwupaństwowego rozwiązania konfliktu³⁰¹.

Priorytety wyznaczone w latach 2005–2011 wobec działań na tym obszarze koncentrowały się zwłaszcza na wsparciu tworzenia administracji centralnej, wzmocnieniu instytucji państwowych, pomocy w rozwijaniu nowych technik administracyjnych i szkoleniu kadr dyplomatycznych, wsparciu dobrego rządzenia (m.in. poprzez podnoszenie kwalifikacji pracowników służb publicznych), rozwoju zasobów ludzkich (szczególnie w obszarze mediów, medycyny, bezpieczeństwa – np. poprzez szkolenie policji), edukacji (w tym rozwoju i aktywizacji młodzieży), rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich i wspólnot lokalnych oraz poprawie bezpieczeństwa żywności (poprzez m.in. podwyższanie jakości produkcji miejscowej, efektywniejsze gospodarowanie terenami rolnymi czy zarządzanie zasobami wodnymi), ochronie zdrowia, dostarczaniu wody pitnej i poprawie warunków sanitarnych, migracjach i zarządzaniu granicami (przez m.in. szkolenie i podwyższanie kwalifikacji funkcjonariuszy straży granicznej)³⁰².

Projekty realizowane były głównie przez Przedstawicielstwo RP przy Palestyńskiej Władzy Narodowej w Ramallah, podmioty administracji rządowej oraz organizacje pozarządowe. Placówka w Ramallah przeprowadziła szereg działań w ramach wdrażania małych grantów, które dotyczyły m.in. organizacji zajęć teatralnych w szkołach i klubach młodzieżowych, realizacji zajęć propagujących kulturę palestyńską, konstrukcji i wyposażenia świetlic i pokojów zabaw w domach dziecka, przeciwdziałania uzależnieniu od narkotyków czy naprawy i instalacji okiennych systemów ochronnych. Agencja Rynku Rolnego zrealizowała projekt wspierający budowę systemu monitoringowego dla wymiany handlowej z zagranicą, natomiast Komenda Główna Straży Granicznej szkoliła przedstawicieli palestyńskich służb granicznych. Szczególną aktywnością

301 E. Górka, *Pomoc rozwojowa w Palestynie: mylne założenia i podtrzymywanie status quo?*, „Politeja” 2019, nr 61, s. 328–330.

302 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 21; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 11–12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 9; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 11–12; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 8; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 9.

na tym obszarze wykazywała się Polska Akcja Humanitarna, corocznie otrzymująca dofinansowanie od Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Realizowane przez PAH projekty dotyczyły w tym okresie zwłaszcza polepszania zaopatrzenia palestyńskich szkół w wodę, rozbudowy sieci wodociągowej, rozwoju przedsiębiorczości kobiet pochodzących z ubogich środowisk wiejskich w ramach prowadzenia spółdzielni przetwórstwa mlecznego oraz tworzenia miejsc pracy na potrzeby prowadzenia remontów cystern rolniczych. Ponadto działaniami z zakresu budowania sieci współpracy spółdzielczej pomiędzy drobnymi hodowcami a lokalnymi producentami zajmowało się Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej. Inne organizacje pozarządowe realizowały również programy wolontariatu oraz stypendialne³⁰³. Wartość przekazanej w ten sposób ODA sięgnęła wówczas 3,79 mln USD³⁰⁴.

Palestyna, jako „wieloletni partner Polski we współpracy rozwojowej”³⁰⁵, została wskazana jako priorytetowy odbiorca ODA również przez *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015*. Za kluczowe uznano wówczas działania podejmowane w trzech obszarach: edukacji (zwiększanie jej dostępności, podnoszenie kwalifikacji nauczycieli, promowanie aktywizujących metod nauczania, jak i technologii informatycznych), gospodarki wodno-sanitarnej (ulepszanie infrastruktury, zwiększanie dostępu do wody, lepsze gospodarowanie odpadami komunalnymi), a także małych i średnich przedsiębiorstw oraz tworzenia nowych miejsc pracy (ze szczególnym uwzględnieniem aktywizacji zawodowej kobiet i osób młodych, w rolnictwie, handlu i usługach)³⁰⁶.

Działania w tym okresie zostały zintensyfikowane: w ciągu tych czterech lat zrealizowano większą liczbę projektów niż w latach 2005–2011, a ich

303 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 21; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 53–54; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 98–99; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 65–65; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 41–43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 90.

304 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

305 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 6.

306 Ibidem, s. 20–21.

wartość osiągnęła 3,37 mln USD³⁰⁷. Inicjatywy były podejmowane zarówno przez organizacje pozarządowe, jak i placówkę w Ramallah. Polska Akcja Humanitarna realizowała projekty z zakresu zwiększania dostępu do wody oraz poprawy warunków wodno-sanitarnych placówek edukacyjnych, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej z kolei wspierało drobne gospodarstwa rolne, rozwijało przedsiębiorczość rolną oraz budowało i rozwijało spółdzielczy model agrobiznesu kobiet, a także wdrażało model produkcyjno-marketingowy w spółdzielniach rolniczych. Prowadzone były również działania edukacyjne (rozwój społeczno-kulturalny regionów marginalizowanych, wyrównywanie szans kobiet). W ramach małych grantów instalowano systemy recyklingu szarej wody, montowano panele słoneczne na potrzeby oczyszczania wody dla szkół, prowadzono działania na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych dziewcząt z obozów dla uchodźców, wspierano programy edukacji specjalnej, tworzono laboratoria technologii w szkołach, rozbudowywano infrastrukturę edukacyjną, budowano szklarnie w celu podwyższania bezpieczeństwa żywnościowego rodzin, zwiększano dostęp do wody w celach rolniczych, polepszano działanie systemu gospodarowania odpadami, doposażano szpitale oraz poprawiano jakość i dostępność usług zdrowotnych (w tym opieki prenatalnej) dla ciężarnych kobiet i niemowląt, a także zwiększano (przy udziale polskiego sektora prywatnego) skuteczność operacyjną Palestyńskiej Obrony Cywilnej. Ponadto administracja rządowa wdrażała projekt zwiększania efektywności palestyńskich służb granicznych. Palestyńczycy mogli również korzystać z polskiego wsparcia stypendialnego³⁰⁸.

Priorytetowego statusu Palestyny nie zmienił kolejny z programów wieloletnich. Postanowiono wówczas skoncentrować się na kapitale ludzkim (zwiększaniu dostępu do edukacji wysokiej jakości na wszystkich poziomach kształcenia i wsparciu integracji osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym), rolnictwie i rozwoju obszarów wiejskich (zwiększaniu bezpieczeństwa żywnościowego, a także wydajności, konkurencyjności i innowacyjności rolnictwa, ułatwianiu dostępu do rynków zbytu, zwiększaniu jakości i wartości produktów)

307 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

308 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 86–87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 95–96; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 85–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 87–88.

oraz przedsiębiorczości i sektorze prywatnym (wzmacnianiu lokalnego sektora prywatnego, promowaniu przedsiębiorczości kobiet i młodzieży, zwiększaniu dostępu do kształcenia technicznego i zawodowego)³⁰⁹.

Realizowane w tym okresie działania stanowiły kontynuację tych podejmowanych w poprzednich latach. Organizacje pozarządowe koncentrowały się na zwiększaniu bezpieczeństwa żywnościowego, wzroście dochodów i konkurencyjności sektora spółdzielczego, wzmacnianiu profesjonalizmu spółdzielni produkcyjno-sprzedazowych, optymalizacji systemów nawadniających oraz aktywizacji kobiet i młodzieży (PCMP), a także włączeniu społecznym zagrożonych wykluczeniem osób z niepełnosprawnościami (Caritas). Placówka w Ramallah działała m.in. na rzecz polepszania warunków bytowych kobiet i stwarzała im możliwości zatrudnienia, rozwijała infrastrukturę edukacyjną i wyrównywała szanse edukacyjne dzieci, udostępniała absolwentom uniwersytetów wysokiej jakości szkolenia techniczne i staże zawodowe w sektorze technologicznym, doposażyła w sprzęt medyczny i terapeutyczny dom opieki nad seniorami, zakupiła specjalistyczny sprzęt ratunkowy dla zespołu ratownictwa medycznego oraz sfinansowała renowację ośrodka opieki medycznej i ośrodka rehabilitacyjnego. Ponadto polska administracja rządowa włączyła się w renowację Bazyliki Narodzenia Pańskiego w Betlejem. Palestyńskim studentom oferowane były również stypendia³¹⁰. Część inicjatyw w 2020 roku skoncentrowała się też na przeciwdziałaniu epidemii COVID-19 na obszarze Palestyny³¹¹. W porównaniu do lat wcześniejszych, finansowanie działań znacznie się zwiększyło, a wartość wdrożonych w latach 2016–2020 przedsięwzięć wyniosła 6,99 mln USD³¹².

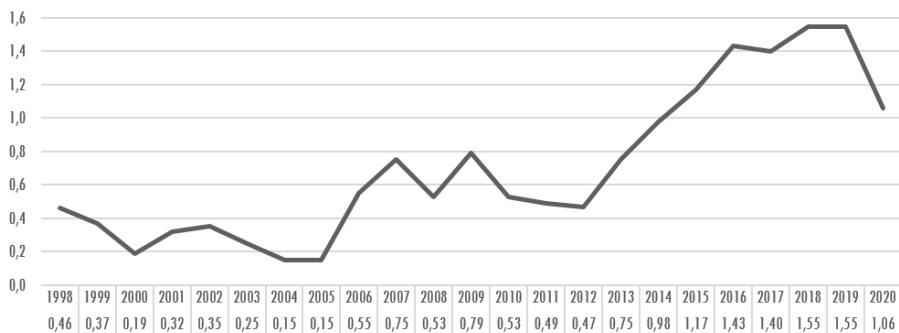
309 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020...*, s. 28–30.

310 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 86–87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 72–73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 114–115; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 148–149.

311 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Palestyna. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2024> [dostęp: 29.07.2021].

312 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

Wykres 25: ODA bilateralna dla Palestyny w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Sumarycznie przetransferowana Palestynie w latach 1998–2020 ODA wyniosła 16,24 mln USD³¹³. Część tej kwoty była dystrybuowana kanałami wielostronnymi, co zostanie scharakteryzowane w kolejnym rozdziale niniejszej pracy.

5.4.3. Liban

W 2018 roku do listy priorytetowych kierunków polskiej współpracy rozwojowej włączony został Liban. Jak wówczas stwierdzono: „W celu zapewnienia najbardziej efektywnej reakcji na przedłużający się kryzys, Polska przyjmuje podejście, w którym dąży do powiązania działań humanitarnych i rozwojowych. W efekcie pozwala to na uzupełnienie najpilniejszych potrzeb humanitarnych o działania rozwojowe o trwałym i strukturalnym charakterze”³¹⁴. W drugiej dekadzie XXI wieku nasilił się bowiem kryzys uchodźczy w Libanie – oprócz przebywających na jego terytorium Palestyńczyków, zintensyfikował się napływ uciekających przed wojną domową Syryjczyków, których – zgodnie z szacunkami – do Libanu przybyło w połowie dekady ponad 1,2 mln³¹⁵. Żyjący w ubóstwie

313 Ibidem.

314 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)...*, s. 30–33.

315 World Bank, *Lebanon and Jordan. The Case of the Refugee Crisis*, [ieq.worldbankgroup.org](https://ieq.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/LebanonJordanRefugeeShock.pdf), <https://ieq.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/LebanonJordanRefugeeShock.pdf>, s. 3 [dostęp: 29.07.2021].

uchodzący stanowią istotną część liczącej ponad 5,2 mln osób populacji Libanu, w którym w 2020 roku wciąż przebywało blisko pół miliona osób pochodzących z Palestyny oraz ponad 850 tys. z Syrii³¹⁶. Przedłużający się konflikt w sąsiedztwie wpłynął jednak nie tylko na libańską strukturę demograficzną, ale także na gospodarkę, bezpieczeństwo i sytuację polityczną państwa. Znacznie wzrosło bezrobocie, ruch turystyczny uległ zamrożeniu, drastycznie zmniejszyła się także dostępność do usług publicznych. Niestabilność doprowadziła również do wzrostu zagrożenia terrorystycznego³¹⁷. Kryzys pogłębił się w następstwie eksplozji saletry amonowej w bejruckim porcie, do której doszło w sierpniu 2020 roku. Wybuch zabił ponad 200 osób, zranił ponad 7 tys. i pozbawił domów ok. 300 tys. osób³¹⁸.

Liban wsparcie otrzymywał co prawda również wcześniej, jednak w niewielkim wymiarze. W 2006 roku ludność libańska została dotknięta konsekwencjami konfliktu pomiędzy Izraelem a Hezbollahem, a odpowiedzią na ten kryzys była pomoc humanitarna, płynąca również z Polski³¹⁹. Od 2012 roku realizowane były także drobne projekty przez polską ambasadę w Bejrucie, koncentrujące się m.in. na remontach domów, tworzeniu punktów usług fizjoterapeutycznych, pediatrycznych, dentystycznych i logopedycznych w prowadzonych przez Caritas centrach medyczno-socjalnych, doposażaniu klinik, instalacji filtrów wody pitnej w szkołach publicznych, dofinansowaniu kształcenia dzieci z niepełnosprawnościami, wsparciu przedsiębiorczości libańskich i syryjskich kobiet czy ufundowaniu biblioteki publicznej i stworzeniu przestrzeni integracyjnej dla dzieci. Libańczykom oferowano również możliwość skorzystania z programów stypendialnych. W tym okresie została zintensyfikowana również

316 CIA, *The World Factbook. Lebanon*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lebanon> [dostęp: 29.07.2021].

317 M. Boustani, E. Carpi, H. Gebara, Y. Mourad, *Responding to the Syrian crisis in Lebanon. Collaboration between aid agencies and local governance structures*, "IIED Working Paper" 2016, s. 7–8; Z. Cherri, G.P. Arcos, D.R. Castro, *The Lebanese-Syrian crisis: impact of influx of Syrian refugees to an already weak state*, "Risk Management and Healthcare Policy" 2016, vol. 9, s. 165–172.

318 M. Abouzeid, R.R. Habib, S. Jabbour, A.H. Mokdad, I. Nuwayhid, *Lebanon's humanitarian crisis escalates after the Beirut blast*, "The Lancet" 2020, vol. 396, issue 10260, s. 1380–1382.

319 *Lebanon Crisis 2006 Interim Report: Humanitarian Response in Lebanon, 12 Jul to 30 Aug 2006*, 14.08.2006, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/lebanon/lebanon-crisis-2006-interim-report-humanitarian-response-lebanon-12-jul-30-aug-2006> [dostęp: 29.07.2021]; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 31–32.

pomoc humanitarna dla Libanu, świadczona dwustronnie oraz kanałami wielostronnymi³²⁰. Sumarycznie jednak ODA dla Libanu w okresie od 1998 roku do 2016 roku miała wartość zaledwie 1,60 mln USD³²¹.

Tylko w 2017 roku do Libanu skierowano ODA w wymiarze 5,48 mln USD, która przeznaczona została na pomoc humanitarną (dwustronną, dystrybuowaną głównie przez Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej, realizujące działania na rzecz zabezpieczenia uchodźców syryjskich oraz ludności miejscowej, oraz udzielaną poprzez organizacje i instytucje wielostronne)³²². Zaktualizowany w 2018 roku *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020* wskazał, iż działania rozwojowe w Libanie skoncentrowane zostaną na trzech obszarach. Jako pierwszy wymieniono kapitał ludzki, ze szczególnym uwzględnieniem zwiększania dostępności do edukacji wysokiej jakości na wszystkich poziomach kształcenia, co stanowiło odpowiedź na libańską strategię *Reaching All Children With Education* (RACE II, na lata 2017–2021)³²³, oraz integracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (zwiększanie dostępności do usług społecznych dla osób, które należą do grup zagrożonych). W ramach przedsiębiorczości i sektora prywatnego postanowiono wzmacniać lokalną przedsiębiorczość, zwłaszcza kobiet i młodzieży, zwiększać dostępność do kształcenia technicznego i szkolenia zawodowego oraz oddziaływać na rzecz wzmocnienia konkurencyjności, wydajności i innowacyjności grup producenckich, kooperatyw

320 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 96; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 86–87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 86.

321 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

322 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 71–72.

323 Program wdrażany przez libańskie Ministerstwo Edukacji i Szkolnictwa Wyższego, dofinansowany przez Bank Światowy. Jego głównym celem jest promowanie równego dostępu do usług edukacyjnych, podwyższanie jakości kształcenia oraz wzmacnianie krajowego systemu edukacji w odpowiedzi na przedłużający się kryzys uchodźczy. Stanowi kontynuację programu wdrażanego w latach 2014–2016 (RACE I). Ministry of Education and Higher Education, *Reaching All Children with Education – Lebanon*, Racepmulebanon.com, <http://racepmulebanon.com/index.php/features-mainmenu-47/race2-article> [dostęp: 29.07.2021]; World Bank, *Reaching All Children with Education in Lebanon Support Project*, [Projects.worldbank.org, https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P159470?lang=en](https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P159470?lang=en) [dostęp: 29.07.2021].

i spółdzielni pracy. Priorytety te były spójne z unijnym partnerstwem wobec Libanu³²⁴. Postanowiono również działać w sektorze ochrony środowiska, zwłaszcza poprzez inicjatywy dążące do ochrony zasobów naturalnych, propagowania zasad zrównoważonego rozwoju i łagodzenia negatywnych konsekwencji zmian klimatycznych, takie jak rozbudowa infrastruktury wodno-sanitarnej, promowanie wykorzystania odnawialnych źródeł energii czy doskonalenie procesów związanych z gospodarką odpadami³²⁵. Podkreślić jednak trzeba, że w okresie 2018–2020 w dalszym ciągu większość środków kierowano na pomoc humanitarną, która dostarczana była zwłaszcza przez PCPM oraz finansowana wpłatami celowymi do budżetów wybranych organizacji międzynarodowych. W znacznie bardziej ograniczonym zakresie wspierano inicjatywy z zakresu ochrony zabytków, na czym skupiała się administracja rządowa, czy odbudowy infrastruktury edukacyjnej, zwiększania dostępu do wody pitnej, instalacji systemów solarnych do podgrzewania wody, promowania zachowań proekologicznych, prewencji i wsparcia dla dzieci i młodzieży dotkniętych przemocą oraz tworzenia nowych miejsc pracy, czym zajmowała się polska placówka dyplomatyczna w Bejrucie³²⁶. W 2020 roku część realizowanych działań koncentrowała się na wsparciu Libańczyków w związku z negatywnymi skutkami epidemii COVID-19 oraz wynikającym z niej kryzysem gospodarczym³²⁷. W latach 2018–2020 skierowana do Libanu ODA sięgnęła 12,21 mln USD³²⁸.

324 Układ o stowarzyszeniu Libanu z Unią Europejską obowiązuje od 2006 roku, w 2016 roku przyjęte zostały priorytety partnerstwa pomiędzy stronami oraz porozumienie dotyczące wpływu kryzysu syryjskiego na Liban. Wśród priorytetów współpracy wymienić trzeba: bezpieczeństwo i zwalczanie terroryzmu, *good governance* i praworządność, przyspieszanie wzrostu gospodarczego i tworzenie miejsc pracy, migracje i mobilność oraz dialog polityczny. Porozumienie dotyczy dodatkowych środków finansowych dla Libanu, stanowiącego schronienie dla uchodźców syryjskich. Ogólne ramy współpracy wyznaczane są przez Europejską Politykę Sąsiedztwa (strategie dwustronne pomiędzy UE i państwami partnerskimi) oraz Unię dla Śródziemnomorza (współpraca regionalna). The Association Council, *Association between the European Union and Lebanon. Decision No 1/2016 of the EU-Lebanon Association Council agreeing on EU-Lebanon Partnership Priorities*, Brussels, 11.11.2016, UE-RL 3001/16.

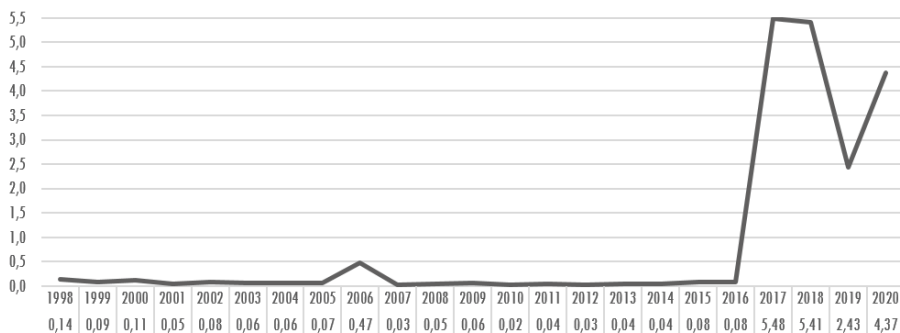
325 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020 (2018)*..., s. 30–33.

326 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018*..., s. 113–114; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019*..., s. 147.

327 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc Liban. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2022?page=1&size=10> [dostęp: 29.07.2021].

328 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

Wykres 26: ODA bilateralna dla Libanu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Warto również dodać, że istotnym aspektem współczesnych relacji dwustronnych pomiędzy Polską a Libanem, które zainicjowane zostały jeszcze w latach 30. XX wieku, a do nawiązania oficjalnych stosunków dyplomatycznych doszło już w 1944 roku, było uczestnictwo polskich żołnierzy w operacji ONZ UNFIL (ang. *United Nations Interim Force in Lebanon*). PKW Liban wykonywał działania w latach 1992–2009. W 2009 roku ówczesny rząd PO–PSL podjął decyzję o wycofaniu żołnierzy z pokojowych operacji ONZ i przyznaniu priorytetu operacjom prowadzonym pod auspicjami NATO. Decyzja ta została zmieniona w 2019 roku, a kontyngent ponownie rozpoczął w Libanie działania z zakresu ochrony ludności cywilnej oraz wspierania rządu libańskiego w utrzymywaniu pokoju i bezpieczeństwa³²⁹. W 2008 roku Polska nieodpłatnie przekazała również Libanowi uzbrojenie (amunicję, broń strzelecką, sprzęt wojskowy) o wartości blisko 78,75 mln PLN³³⁰.

329 Polska zakończyła udział w misjach pod auspicjami ONZ, 31.12.2009, Gazetaprawna.pl, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/382706.polska-zakonczylo-udzial-w-misjach-po-auspicjami-onz.html> [dostęp: 29.07.2021]; Wojsko Polskie, *PKW Liban*, Wojsko-polskie.pl, https://www.wojsko-polskie.pl/pkw_liban/ [dostęp: 29.07.2021]; Wojsko Polskie, *Polscy żołnierze rozpoczynają misję w Libanie*, 08.11.2019, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/articles/tym-zyjemy-v/2019-11-081-polscy-zonierze-rozpoczynaja-misje-w-libanie/> [dostęp: 29.07.2021].

330 *Umowa między Ministrem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministrem Obrony Narodowej Republiki Libańskiej o nieodpłatnym przekazaniu uzbrojenia podpisana w Warszawie dnia 10 lipca 2008 r.*, M.P. 2011 nr 16 poz. 178.

5.4.4. Syria

Jak wspomniano, włączenie Libanu do listy priorytetowych kierunków polskiej współpracy rozwojowej w końcu drugiej dekady XXI wieku było odpowiedzią na dotyczące to państwo konsekwencje wojny domowej w Syrii. Jej implikacją było również przewartościowanie pozycji Syrii w polskim systemie pomocowym.

Od 1998 roku do końca 2011 roku w Syrii realizowane były jedynie pojedyncze działania, za które odpowiedzialna była Ambasada RP w Damaszku. Wśród wdrożonych wówczas inicjatyw znajdowały się m.in. warsztaty psychologiczne dla dotkniętych traumą wojenną dzieci z Libanu, zakup wózków inwalidzkich i aparatów słuchowych dla dzieci z niepełnosprawnościami ze Wzgórz Golan, wsparcie profesjonalizacji kadr ośrodka dla osób z niepełnosprawnościami, szkolenia personelu ośrodka rehabilitacyjno-edukacyjnego w zakresie motywacji psychologicznej w pracy i prewencji wypalenia zawodowego, wyposażenie i przeszkolenie pracowników Stowarzyszenia Niewidomych w Damaszku oraz wsparcie działań ośrodka, w którym kształciły się przebywające w Syrii dzieci uchodźców. Dwukrotnie udzielona została również pomoc humanitarna – w 2002 roku w związku z przerwaniem tamy w Zayzoun, a w 2009 roku była ona przeznaczona dla przebywających w Syrii uciekinierów z Iraku³³¹. Przekazana w tym okresie ODA miała łączną wartość 3,20 mln USD³³². W 2004 roku ponadto zawarta została polsko-syryjska umowa rządowa w sprawie spłaty i restrukturyzacji zadłużenia, która umożliwiła również umorzenie części syryjskiego długu wobec RP³³³. Ponadto od 1974 do 2009 roku na terenie Syrii stacjonowały polskie wojska, realizujące zadania w ramach prowadzonej

331 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002...*, s. 20; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 62; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 111; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 77; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 120; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 94.

332 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

333 Efektem umowy była m.in. ujemna wartość polskiej ODA dla Syrii w 2007 roku – wartość dostarczonej pomocy była niższa od spłaconego przez Syrię w tym roku zadłużenia wobec Polski. *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Syryjskiej Republiki Arabskiej w sprawie spłaty i restrukturyzacji zadłużenia Syryjskiej Republiki Arabskiej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, podpisana w Damaszku dnia 16 grudnia 2004 r.*, M.P. 2005 nr 55 poz. 751.

przez ONZ operacji pokojowej UNDOF (ang. *United Nations Disengagement Observer Force*)³³⁴.

Znaczenie Syrii wśród odbiorców polskiej pomocy zaczęło wzrastać w 2012 roku, chociaż nie doprowadziło to do uznania tego państwa za priorytetowy kierunek współpracy rozwojowej. Konieczność udzielenia zwiększonej pomocy temu państwu została wygenerowana przez rozpoczętą w 2011 roku wojnę domową, której stronami stały się siły podległe rządzącemu od 2000 roku prezydentowi Baszszarowi al-Asadowi oraz zbrojna opozycja. Do konfliktu doszło w następstwie antyrządowych protestów i demonstracji, które organizowali Syryjczycy, zainspirowani wydarzeniami arabskiej wiosny w innych krajach. Manifestujący swój sprzeciw wobec korupcji, bezrobocia i permanentnego ograniczania swobód obywatele byli jednak brutalnie pacyfikowani, co doprowadziło najpierw do powstania, a w konsekwencji do regularnej wojny pomiędzy siłami rządowymi i antyrządowymi, które zyskiwały poparcie innych aktorów stosunków międzynarodowych (reżim al-Asada został wsparty m.in. przez Rosję i Iran, z kolei rebelianci m.in. przez Stany Zjednoczone, Arabię Saudyjską i Turcję). W trakcie wojny dochodziło do licznych masakr ludności cywilnej, użyta została broń chemiczna, a reżim utracił kontrolę nad częścią swojego terytorium, co z jednej strony spozycjonowało Syrię jako państwo upadłe, a z drugiej – zostało szybko wykorzystane przez tzw. Państwo Islamskie, dążące do utworzenia na tym terenie swojego kalifatu³³⁵. Niezakończona

334 *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 czerwca 2009 r. o przedłużeniu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Siłach Rozdzielająco-Obszewacyjnych Organizacji Narodów Zjednoczonych w Syryjskiej Republice Arabskiej*, M.P. 2009 nr 39 poz. 612; Wojsko Polskie, *Polski Kontyngent Wojskowy w Syrii* (ang. *UNDOF – United Nations Disengagement Observer Force*), Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/undof/> [dostęp: 29.07.2021].

335 Zob. szerzej np.: D.W. Lesch, *Syria. The Fall of the House of Assad*, Yale University Press, New Heaven–London 2012; M. Lynch, D. Freelon, S. Aday, *Syria in the Arab Spring: The integration of Syria's conflict with the Arab uprisings, 2011–2013*, "Research and Politics" 2014, no. 6, s. 1–7; H. Wimmen, *Syria's path from civic uprising to civil war*, "Carnegie Endowment for International Peace Report" 2016, s. 3–24; M. Lakomy, *Wojna domowa w Syrii (2011–)*, [w:] K. Czornik, M. Lakomy, *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku. Przebieg – uwarunkowania – implikacje...*, s. 13–90; R.S. Ford, *The Syrian Civil War. A new stage, but is it the final one?*, "Middle East Institute Policy Paper" 2019, no. 8, s. 1–19; United States Institute of Peace, *Syria Study Group. Final Report and Recommendations*, Washington 2019.

wojna pochlonęła w cięgu 10 lat łącznie ponad 606 tys. ofiar³³⁶ i doprowadziła do kryzysu humanitarnego na wielką skalę, zmuszając do ucieczki ponad 13,4 mln Syryjczyków, spośród których ponad 6,7 mln (głównie kobiet, dzieci i osób starszych) znalazło schronienie w Turcji, Libanie, Jordanii, Iraku oraz Egipcie. Napływ uchodźców wywołał zaś destabilizację w wymienionych państwach, szczególnie w Libanie, w którym Syryjczycy (ponad 1,2 mln osób) stanowią więcej niż 1/4 ludności kraju, oraz w Jordanii, do której skierowało się ponad 660 tys. osób, spośród których 80% żyje w skrajnym ubóstwie. Najwięk-sza liczba osób dotarła do Turcji (ponad 3,6 mln)³³⁷.

W realizowane na szeroką skalę przez międzynarodowych donatorów działania pomocowe włączyła się również Polska. Udzielona Syrii w latach 2012–2015 przez Polskę pomoc humanitarna miała wartość 8,47 mln USD³³⁸ i koncentrowała się na wsparciu syryjskich uchodźców przebywających w państwach ościennych. Była ona przekazywana zarówno w ramach pomocy dwustronnej, którą dostarczały polskie organizacje pozarządowe (PCPM zajęło się wsparciem Syryjczyków w Libanie, Caritas – w Jordanii), jak i kanałami wielostronnymi, koordynowanymi zwłaszcza przez UNOCHA, UNHCR, UNICEF i WFP³³⁹.

W kolejnych latach jednak konflikt w Syrii eskalował, a uciekające przed nim osoby coraz częściej za swój cel obierały Europę. Do końca 2016 roku ok. 5,2 mln uchodźców i migrantów, zwłaszcza z Syrii, Iraku i Afganistanu, dotarło drogą lądową lub morską do granic państw członkowskich Unii Europejskiej³⁴⁰.

336 SOHR, *Total death toll. Over 606,000 people killed across Syria since the beginning of the "Syrian Revolution", including 495,000 documented by SOHR*, 01.06.2021, Syriaahr.com, <https://www.syriaahr.com/en/217360/> [dostęp: 29.07.2021].

337 E. Ferris, K. Kirişci, *The Consequences of Chaos: Syria's Humanitarian Crisis and the Failure to Protect*, Washington 2016, s. 1-70; UNICEF *Syria Crisis – Humanitarian Situation Report (January – December 2020)*, 19.04.2021, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unicef-syria-crisis-humanitarian-situation-report-january-december-2020> [dostęp: 29.07.2021]; UNHCR, *Syria emergency*, Unhcr.org, <https://www.unhcr.org/en-us/syria-emergency.html> [dostęp: 29.07.2021].

338 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

339 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 61; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 94–95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 87.

340 UNHCR, *Refugee crisis in Europe*, Unrefugees.org, <https://www.unrefugees.org/emergencies/refugee-crisis-in-europe/> [dostęp: 29.07.2021].

Od 2013 roku Syryjczycy stanowili najliczniejszą grupę osób ubiegających się o azyl na terenie UE, największa liczba wniosków (ponad 368,3 tys.) została odnotowana w 2015 roku. Od 2013 do 2020 roku o azyl na terenie państw unijnych ubiegało się łącznie ponad 1,2 mln Syryjczyków³⁴¹. Wobec tak dużego napływu do Europy uchodźców i migrantów, pochodzących głównie z ogarniętych konfliktami państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, Unia Europejska podjęła działania na rzecz rozwiązania kryzysu, wśród których znalazły się m.in. programy relokacji przybyszów, co spotkało się z umiarkowaną aprobatą koalicji PO–PSL, która wstępnie zadeklarowała przyjęcie ok. 2 tys. osób³⁴², oraz zdecydowanym sprzeciwem kolejnego rządu PiS, doprowadzając do stwierdzenia przez Trybunał Sprawiedliwości UE uchybienia przez Polskę zobowiązaniom wynikającym z członkostwa w Unii³⁴³.

Początkowo, co prawda, przedstawiciele polskiego rządu Beaty Szydło podkreślali, że zrealizują podjęte przez swoich poprzedników zobowiązania, szybko jednak przeszli do konsekwentnej krytyki planów relokacyjnych, jako nierozwiązujących problemu uchodźczo-migracyjnego. Akcentowano jednocześnie konieczność pomocy na miejscu („PiS podtrzymuje stanowisko sformułowane

341 Eurostat, *Asylum statistics*, 16.03.2021, E.europa.eu, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_statistics#Citizenship_of_first-time_applicants:_largest_numbers_from_Syria_Afghanistan_Venezuela_and_Colombia [dostęp: 29.07.2021]; Eurostat, *Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex – annual aggregated data (rounded)*, E.europa.eu, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asyappctza__custom_8446868/default/table?lang=en [dostęp: 29.07.2021].

342 Jednocześnie jednak inicjatywa przyjęcia 300 chrześcijańskich rodzin z Syrii i 150 sierocnych dzieci, przedstawiona w odpowiedzi na prośbę duchownych z Damaszku przez warszawską Fundację Estera w pierwszym półroczu 2015 roku, została przez rząd PO-PSL odrzucona. Rząd Ewy Kopacz wyraził zgodę na przyjazd 60 rodzin, finalnie do Polski trafiło ich 50 (ok. 150 osób). Prawdopodobnie jednak wszyscy sprowadzeni w ramach tej akcji Syryjczycy wyjechali z Polski. *Polska przyjmie 60 rodzin chrześcijan z Syrii*, 25.05.2015, *Wiadomosci.wp.pl*, <https://wiadomosci.wp.pl/polska-przyjmie-60-rodzin-chrzescijan-z-syrii-6027654747915393> [dostęp: 29.07.2021]; *Porażka Miriam Shaded. Wszyscy uchodźcy, których sprowadziła do Polski Fundacja Estera wyjechali?*, 29.03.2017, *Newsweek.pl*, <https://www.newsweek.pl/swiat/polityka/miriam-shaded-uchodzczy-ktorych-sprowadzila-do-polski-estera-wyjechali/5qyv85g> [dostęp: 29.07.2021].

343 A. Adamczyk, *Kryzys imigracyjny w UE i sposoby jego rozwiązania*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 3, s. 41–61; M. Stolarczyk, *Stanowisko Polski wobec kryzysu migracyjno-uchodźczego Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 2, s. 15–40; *Wyrok Trybunału (trzecia izba) z dnia 2 kwietnia 2020 r., Komisja/Rzeczypospolita Polska, Republika Czeska, Węgry, C-715/17, C-718/17 i C-719/17, ECLI:EU:C:2020:257*.

w poprzednich latach o konieczności udzielania pomocy w miejscu zamieszkania osób poszkodowanych i jednocześnie odrzuca próby narzucania tzw. relokacji imigrantów do poszczególnych państw UE, w tym Polski³⁴⁴), podobnie wypowiedział się minister spraw zagranicznych Jacek Czaputowicz: „Naszym zdaniem problem imigracji należy rozwiązywać na miejscu, u źródła, pomagając takim krajom jak Liban w przyjęciu uciekinierów. Popierając turecki mechanizm ograniczenia strumieni migracyjnych. Działając w Libii i chroniąc granic Europy”³⁴⁵. Stanowisko to kilkukrotnie powtarzał też kolejny premier, Mateusz Morawiecki, mówiąc np.: „Otwieranie szeroko bram Europy nie jest rozwiązaniem. To, co trzeba zrobić, to pomóc tym krajom w rozwoju, ale tam – na miejscu [...]. Według nas jest to o wiele wydajniejszy sposób pomagania krajom Południa niż zapraszanie wszystkich tych, którzy chcą przyjechać, do zamieszkania w naszym kraju”³⁴⁶.

Efektem tej narracji stało się faktyczne (choć chwilowe) zintensyfikowanie pomocy humanitarnej dla Syryjczyków, a rekordowy pod tym względem był rok 2016, kiedy wartość teŝe pomocy przekroczyła 11 mln USD. W kolejnych latach stopniowo spadała, a łącznie od 2016 do 2020 roku na działania w Syrii i na rzecz jej obywateli przeznaczono 24,88 mln USD³⁴⁷. W tym okresie w działania humanitarne zaangażowała się także placówka dyplomatyczna w Damaszku: pomagała uchodźcom chorującym na cukrzycę (zakupiła w tym celu m.in. lodówki przenośne do insuliny i glukometry), dofinansowała rozbudowę infrastruktury obozu Zaatari (znajdującego się w Jordanii), dostarczała do Aleppo ciepłą odzież i obuwie, świadczyła pomoc zimową dla uchodźców i zbudowała dom dla dziewcząt w wiosce dla sierot syryjskich w Turcji, wspierała tworzenie centrów lokalnych przez zapewnianie im dostaw energii elektrycznej, zakup ich wyposażenia oraz poszerzanie zakresu ich działalności. Na większą skalę pomocy zaczęły

344 PiS wydało oświadczenie w sprawie przyjmowania do Polski uchodźców, 30.12.2017, Wprost.pl, <https://www.wprost.pl/kraj/10095235/pis-wydalo-oswiadczenie-w-sprawie-przyjmowania-do-polski-uchodzcow.html> [dostęp: 29.07.2021].

345 Czaputowicz ogłosił, że Polska przyjęła 2700 migrantów, 11.04.2018, TvN24.pl, <https://tvn24.pl/polska/uchodzcy-w-polsce-czaputowicz-mowi-ilu-polska-przyjela-ra828794-2325238> [dostęp: 29.07.2021].

346 Morawiecki: Polska nigdy nie przyjmie tylu imigrantów co Niemcy – jeden z najbogatszych krajów świata, 10.02.2019, Bankier.pl, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Morawiecki-Polska-nigdy-nie-pryjmie-tylu-imigrantow-co-Niemcy-jeden-z-najbogatszych-krajow-swiata-4201880.html> [dostęp: 29.07.2021].

347 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

również udzielać organizacji pozarządowe, dystrybuujące pomoc dwustronną. Caritas realizował dofinansowane przez MSZ projekty z zakresu bezpieczeństwa żywnościowego i pomocy syryjskim uchodźcom w Libanie, doraźnej pomocy dla uchodźców oraz ubogich mieszkańców Jordanii (w tym koncentrujące się na przygotowaniu schronienia), wsparcia funkcjonowania klinik medycznych w prowincjach Erbil i Dohuk, dystrybuował odzież dla potrzebujących mieszkańców Syrii, wspierał potrzebujące rodziny z Aleppo oraz organizował transporty pomocy do Jordanii. Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej skupiło się na działalności w obozach namiotowych – na poprawie ich bezpieczeństwa, przygotowaniu dla potrzebujących dachu nad głową, udostępnieniu usług podstawowej opieki zdrowotnej oraz zapewnieniu uchodźcom dostępu do edukacji zawodowej. Polska Misja Medyczna rozszerzała dostępność do podstawowej opieki zdrowotnej i działała na rzecz poprawienia warunków higienicznych wśród osób dotkniętych kryzysem syryjskim przebywających w Libanie oraz Iraku, udzielała również bezpośredniej pomocy ofiarom trwającej wojny. Fundacja Wolna Syria oferowała przebywającym w Jordanii uchodźcom syryjskim opiekę psychologiczną. Ponadto dofinansowane zostały liczne inicjatywy koncentrujące się na udzieleniu pomocy medycznej Syryjczykom realizowane przez Fundację im. Ojca Werenfrieda, dla której podstawowym obszarem działalności są rejony świata, „gdzie kościół jest prześladowany”³⁴⁸. Ze środków MSZ wsparcia żywieniowego i higienicznego potrzebującym mieszkańcom Aleppo udzieliło także stowarzyszenie chrześcijańskie Klub Inteligencji Katolickiej. Warto również dodać, że polska ambasada w Damaszku wyposażyła pomieszczenia edukacyjne Towarzystwa Jezusowego w Homs³⁴⁹. Rządowe wsparcie udzielane poprzez organizacje religijne i kierowane do syryjskich chrześcijan, którzy stanowią ok. 10% ludności tego państwa³⁵⁰, jest warte wyeksponowania, jako że ochrona i umacnianie chrześcijańskiej wspólnoty stanowiły priorytet

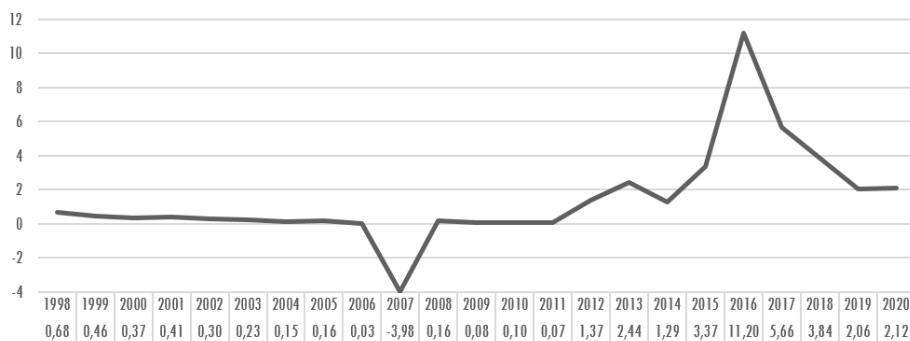
348 Fundacja im. Ojca Werenfrieda, *Sprawozdanie finansowe za 2018 rok*, Fundacjaow.org, https://www.fundacjaow.org/upload/pdf/sprawozdania/sprawozdanie_2018.pdf [dostęp: 29.07.2021].

349 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 87–89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 115; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 149–150.

350 CIA, *The World Factbook. Syria*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/#people-and-society> [dostęp: 29.07.2021].

krajowej i międzynarodowej polityki prowadzonej przez rządzącą w latach 2015–2023 roku partię Prawo i Sprawiedliwość, choć aktywnością w tym zakresie od 2011 roku wykazywała się również koalicja Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego. Akcentowanie konieczności obrony prześladowanych mniejszości religijnych (chrześcijańskich) na forum międzynarodowym, a także kierowanie pomocy humanitarnej i rozwojowej do określonych grup religijnych nasiliło się w końcu drugiej dekady XXI wieku³⁵¹. Równocześnie jednak wspólna inicjatywa Caritasu oraz Konferencji Episkopatu Polski z 2016 roku, dotycząca utworzenia „korytarza humanitarnego”, umożliwiającego transport syryjskich rodzin do Polski, została przez rząd odrzucona³⁵².

Wykres 27: ODA bilateralna dla Syrii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Nieprzerwanie przekazywano również wpłaty celowe podmiotom multilateralnym działającym na rzecz Syryjczyków, szczególnie UNOCHA, UNHCR,

351 M. Szydzisz, *Polityka zagraniczna RP wobec Bliskiego Wschodu – zmiana czy ciągłość?*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1 (4), s. 189–190; M. Szydzisz, *Polityka zagraniczna RP wobec Bliskiego Wschodu*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2018, nr 1 (5), s. 162–163; *Polska wspiera chrześcijan prześladowanych za wiarę na Bliskim Wschodzie*, 22.08.2019, Ekai.pl, <https://www.ekai.pl/polska-wspiera-chrzciscijan-przesladowanych-za-wiare-na-bliskim-wschodzie/> [dostęp: 29.07.2021].

352 K. Szewczuk, *Caritas i Episkopat chcą utworzyć korytarze humanitarne dla uchodźców*, 16.11.2016, Onet.pl, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/caritas-korytarz-humanitarny-z-syrii-do-polski/> [dostęp: 29.07.2021].

UNICEF, WFP, Międzynarodowemu Komitetowi Czerwonego Krzyża, a także uruchomionemu w tym celu przez Unię Europejską specjalnemu funduszowi powierniczemu (ang. *EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis*) czy Unijnemu Instrumentowi Pomocy dla Uchodźców w Turcji³⁵³.

Mimo że od 2016 roku przedstawiciele rządów PiS chwalili się skalą pomocy dla Syryjczyków³⁵⁴, podkreślić trzeba, iż jej wolumen był zdecydowanie niewspółmierny do wynikających z konfliktu zbrojnego i kryzysu humanitarnego potrzeb. Polska – na tle innych donatorów ODA dla Syrii – pozostawała darczyńcą marginalnym. Nawet w rekordowym 2016 roku, kiedy wartość polskiej pomocy przekroczyła 11 mln USD, stanowiło to mniej niż 0,4% całości przekierowanej do tego państwa przez członków DAC OECD pomocy³⁵⁵. Warto też podkreślić, iż znacznie więcej na pomoc Syrii przeznaczyły polskie organizacje pozarządowe, pozyskujące dotacje na działania także od organizacji międzynarodowych czy w ramach publicznych zbiórek. Polska Akcja Humanitarna w latach 2014–2016 tylko z darowizn na ten cel zebrała 12 mln USD, a jej działania miały łączną wartość 21,6 mln USD; Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej w latach 2013–2016, oprócz 12 mln PLN przekazanych przez MSZ, realizowała projekty dofinansowane przez fundusze ONZ o wartości kolejnych 10 mln PLN; Caritas w latach 2012–2017 na pomoc Syryjczykom przeznaczył ze środków własnych 4,7 mln PLN³⁵⁶. Co więcej, w 2020 roku rządowe

353 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 87–89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 115. Instrumenty te zostaną szerzej opisane w kolejnym rozdziale niniejszej pracy.

354 Premier M. Morawiecki przekonywał m.in., że „jesteśmy jednym z najbardziej aktywnych krajów Unii Europejskiej w Syrii i w Północnej Afryce”, z kolei Beata Kempa (wówczas minister ds. pomocy humanitarnej) podkreślała, że „pomagamy najlepiej jak umiemy i potrafimy”. *Morawiecki: Nie zmienimy stanowiska, nie przyjmujemy uchodźców*, 01.01.2018, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Rzad-PiS/180109963-Morawiecki-Nie-zmienimy-stanowiska-nie-przyjmujemy-uchodzcow.html> [dostęp: 29.07.2021]; *Kempa: Polska pomaga uchodźcom z Syrii najlepiej jak potrafi*, 28.03.2018, *Gazetaprawna.pl*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1114051.polska-pomaga-uchodzcom-z-syrii-najlepiej-jak-potrafi.html> [dostęp: 29.07.2021]; K. Janoś, *Rząd przekonuje, że jesteśmy europejskim liderem w pomocy dla uchodźców. Liczby mówią co innego*, 02.01.2018, *Money.pl*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/pomoc-dla-syrii-uchodzcy-morawiecki-relokacja,92,0,2395228.html> [dostęp: 29.07.2021].

355 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

356 K. Fejfer, *Rząd PiS daje mniej na uchodźców syryjskich niż polskie organizacje pomocowe*, 17.02.2017, *Okopress*, <https://oko.press/rzad-pis-daje-uchodzcow-syryjskich-niz-polskie-organizacje-pomocowe/> [dostęp: 29.07.2021].

finansowanie dzialan humanitarnych i rozwojowych na rzecz Syryjczykow zostalo ograniczone w ramach „kompromisu pomiedzy kwota wnioskowana a aktualnymi mozliwosciami budzetu panstwa”³⁵⁷.

5.4.5. Jordania

Kolejną z konsekwencji kryzysu syryjskiego bylo wzmozenie dzialan w Jordani. Panstwo to bylo odbiorca niewielkiej polskiej ODA juz od 1998 roku, a realizowane przez ambasade RP w Ammanie dzialania koncentrowaly sie poczatkowo na pomocy Palestynczykom, ktorzy stanowia najwieksza grupe przebywajacych na terenie Jordani uchodzcow (ponad 2,2 mln osob)³⁵⁸. Placowka dofinansowywala profilaktyke dentystryczna dla palestynskich dzieci z obozow dla uchodzcow na terenie Jordani, budowala i wyposazala biblioteki w szkolach funkcjonujacych w obozach, zakladala w nich pracownie komputerowe, wyposazala przedszkola integracyjne czy rozbudowywala infrastrukture i doposazala w sprzet ośrodki pomocy dla osob z niepełnosprawnościami³⁵⁹. Wartość zrealizowanych do 2014 roku dzialan siegnęła jednak zaledwie 1,58 mln USD³⁶⁰.

Od 2012 roku prowadzone byly rowniez dzialania humanitarne na rzecz Syryjczykow, ktorych do Jordani naplynęło ponad 660 tys., a ktorzy stanowia

357 P. Strzałkowski, *Pomoc humanitarna. Mialo byc „pomaganie na miejscu”, teraz polski rzad tnie pieniadze. Stracą potrzebujacy*, 30.01.2020, Gazeta.pl, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,25598332,pomoc-humanitarna-mialo-byc-pomaganie-na-miejscu-teraz-polski.html> [dostęp: 29.07.2021].

358 CIA, *The World Factbook. Jordan*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/jordan/#transnational-issues> [dostęp: 29.07.2021].

359 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 137; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 109; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 120; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 97; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 85.

360 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

drugą pod względem liczebności grupę uchodźców w tym kraju³⁶¹. Zostały one jednak zintensyfikowane dopiero od 2015 roku.

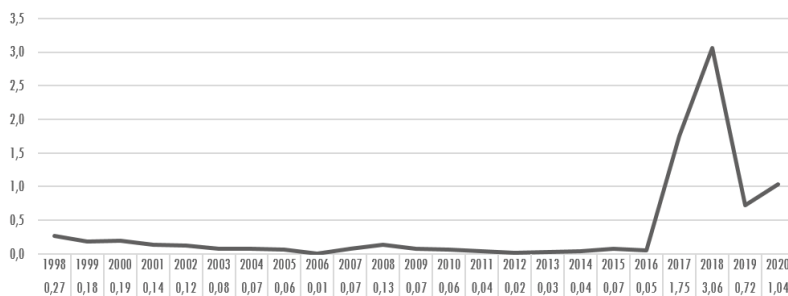
Ambasada w Ammanie zrealizowała większą liczbę projektów, koncentrujących się zwłaszcza na wsparciu zawodowym kobiet korzystających z pomocy stworzonego dla nich centrum rozwoju, rozbudowie infrastruktury edukacyjnej o pracownie i laboratoria komputerowe oraz place zabaw, dostarczeniu dzieciom uchodźców syryjskich plecaków szkolnych, doposażeniu gabinetu lekarza ogólnego w prowadzonym przez jordański Caritas centrum medycznym, wyposażeniu w sprzęt do rehabilitacji i całodobowej opieki centrum dla umysłowo i fizycznie niepełnosprawnych dzieci, zakupie środków medycznych przeciwko wszawicy oraz glukometrów dla pacjentów funkcjonującej w obozie dla uchodźców kliniki, wsparciu transportu ratownictwa medycznego dla Syryjczyków mieszkających w nieformalnych obozach dla uchodźców, wyposażeniu nowego laboratorium medycznego w jednej z publicznych przychodni, zakupie aparatu RTG wraz z osprzętem dla kliniki działającej w pobliżu nieformalnego obozu, stworzeniu i wyposażeniu centrum rozwoju zawodowego kadry medycznej w obozach, rehabilitacji osób trwale poszkodowanych w wyniku konfliktu oraz wsparciu ubogich rodzin syryjskich i jordańskich w przetrwaniu zimy. W 2020 roku placówka wdrażała również działania na rzecz ograniczania rozprzestrzeniania się epidemii COVID-19 w obozie dla syryjskich uchodźców Zaatari. W tym okresie zwiększeniu uległa również pomoc humanitarna niesiona przez organizacje pozarządowe, korzystające m.in. ze środków publicznych. Caritas wykonywał zadania z zakresu zaspokajania pilnych potrzeb syryjskich uchodźców i ubogich Jordanczyków (m.in. przygotowując dla nich schronienie), Polska Misja Medyczna niosła podstawową pomoc medyczną matkom, noworodkom i dzieciom oraz prowadziła edukację medyczną skierowaną do społeczności lokalnej, osób przesiedlonych i Syryjczyków, a także działała na rzecz poprawy warunków higienicznych i bezpieczeństwa żywnościowego w Jordanii, organizowała schronienia dla uchodźców, a UNICEF Polska zapewniał opiekę medyczną, szkolenia zawodowe i opiekę socjalną dla mieszkańców obozów dla uchodźców³⁶². Łączna wartość skierowanej do Jordanii ODA w latach 2015–2020

361 CIA, *The World Factbook. Jordan*, Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/jordan/#transnational-issues> [dostęp: 29.07.2021].

362 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny*

wyniosła 6,69 mln USD³⁶³, zatem istotnie wzrosła, jednak nie stanowiła wystarczającej odpowiedzi na rzeczywiste potrzeby artykułowane przez obywateli tego państwa oraz przebywających w nim uchodźców.

Wykres 28: ODA bilateralna dla Jordanii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Innym wektorem współpracy z Jordanią stała się również kooperacja militarna, zwłaszcza w związku z uczestnictwem polskich żołnierzy od 2016 roku w prowadzonej przeciwko tzw. Państwu Islamskiemu operacji *Inherent Resolve*, której zadania realizowane były także na terytorium Jordanii³⁶⁴. Niemniej umowa dwustronna w dziedzinie obronności została zawarta jeszcze w 2014 roku³⁶⁵, a w 2015 roku doszło do nieodpłatnego przekazania amunicji dla Jordańskich Sił Zbrojnych w celu zwalczania organizacji terrorystycznych³⁶⁶.

2017..., s. 71; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 113; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 146–147; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Jordania. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2026> [dostęp: 29.07.2021].

363 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

364 *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 czerwca 2016 roku o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w operacji INHERENT RESOLVE w Republice Iraku, Jordańskim Królestwie Haszymidzkim oraz Państwie Kuwejt*, M.P. 2016 poz. 537.

365 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Jordańskiego Królestwa Haszymidzkiego o współpracy w dziedzinie obronności, podpisana w Ammanie dnia 11 maja 2014 r.*, M.P. 2018 poz. 946.

366 *Umowa Nr PD3/162/2015/14 między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Jordańskiego Królestwa Haszymidzkiego o nieodpłatnym przekazaniu amunicji, podpisana w Warszawie dnia 17 kwietnia 2015 r.*, M.P. 2018 poz. 971.

5.4.6. Iran

Od 1998 roku niewielka pomoc kierowana była również do izolowanego na arenie międzynarodowej Iranu, z którym Polska w początku lat 90. XX wieku utrzymywała relatywnie dynamiczne kontakty, osłabione w pierwszej dekadzie XXI wieku³⁶⁷. Wspomnieć warto też o długiej historii dwustronnych stosunków czy intensywnych relacjach (politycznych i gospodarczych) z okresu zimnej wojny³⁶⁸, których efektem był m.in. transfer do Teheranu pomocy w wysokości 51,86 mln USD, głównie w ramach preferencyjnych kredytów, które następnie zostały spłacone³⁶⁹.

W latach 1998–2020 ODA miała wartość 3,66 mln USD³⁷⁰, a wydatki te generowane były przede wszystkim przez oferowane niewielkiej liczbie Irańczyków programy stypendialne. Ponadto w 2004 roku, w związku z trzęsieniem ziemi w mieście Bam, dofinansowane przez polskie MSZ działania prowadziła Polska Misja Medyczna. W 2017 i 2018 roku, na zlecenie administracji rządowej, w Iranie realizowane były projekty z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. W 2017 roku Polska wniosła również wkład finansowy na rzecz działalności Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej w Iranie, której zadaniami stały się m.in. weryfikacja i monitoring zobowiązań tego państwa w ramach pokojowego wykorzystywania energii jądrowej³⁷¹. Było to związane z międzynarodowym

367 S. Pawlak, *Polityka Polski wobec Bliskiego i Środkowego Wschodu*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji...*, s. 396-397; W. Spirewski, *Polska polityka zagraniczna wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014...*, s. 277–278.

368 Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Kierunek Iran! Stosunki polsko-irańskie i możliwości ich rozwoju*, Warszawa 2014, s. 9–10.

369 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

370 Ibidem.

371 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 31; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 70; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 112–113; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 145–146.

porozumieniem nuklearnym, które zostało zawarte pomiedzy stałymi członkami Rady Bezpieczenstwa ONZ i Niemcami oraz Iranem w lipcu 2015 roku (ang. *Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA*). W zamian za m.in. możliwość przeprowadzania międzynarodowych inspekcji irańskiego programu nuklearnego oraz redukcję działań na rzecz wzbogacania uranu, zdjęte zostały z tego państwa sankcje gospodarcze. W maju 2018 roku z porozumienia wycofały się Stany Zjednoczone, od tego też czasu moc jego obowiazywania pozostaje podważana przez Iran³⁷². Dodać trzeba, że w lutym 2019 roku w Warszawie odbyła się – z amerykańskiej inicjatywy – konferencja, formalnie dotycząca kwestii pokoju i bezpieczenstwa na Bliskim Wschodzie. Polskie władze anonowały ją przez pryzmat rosnącej pozycji państwa w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych oraz wzrost znaczenia państwa w stosunkach międzynarodowych, jej faktyczny wymiar był jednak antyirański, podważający dotychczasowy stan relacji polsko-irańskich oraz unijną politykę względem Teheranu³⁷³.

5.4.7. Jemen

Co ciekawe, odnosząc się do sumy ODA przekazanej państwom Bliskiego Wschodu w okresie 1998–2020, największym z dotychczasowych beneficjentów polskiej pomocy pozostaje Jemen, do którego w tym okresie przetransferowano łącznie 45,82 mln USD³⁷⁴. Jest to jednak wyłącznie efekt statystyczny, Jemen nie był bowiem nigdy traktowany przez polską współpracę rozwojową priorytetowo, choć odnotowano fakt, iż należy do najbiedniejszych państw świata i podejmowano pojedyncze działania na rzecz zwalczania ubóstwa na jego terytorium

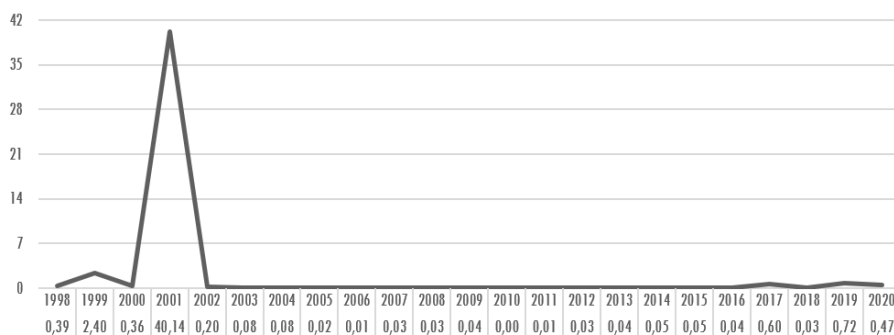
372 Zob. szerzej np.: R. Fiedler, *Iran and the European Union after the Nuclear Deal*, "CES Working Papers" 2018, vol. 10, issue 3, s. 291–305; D.H. Joyner, *The United States "Withdrawal" from the Iran Nuclear Deal*, 21.08.2018, E-ir.info, <https://www.e-ir.info/2018/08/21/the-united-states-withdrawal-from-the-iran-nuclear-deal/> [dostęp: 29.07.2021]; P.K. Kerr, K. Katzman, *Iran Nuclear Agreement and U.S. Exit*, "CRS Report" 2018, no. R43333, s. 1–35; International Crisis Group, *The Iran Nuclear Deal at Five: A Revival?*, "Middle East Report" 2021, no. 220, s. 1–27; B. Smith, *The prospects for the Iran nuclear deal*, "House of Commons Briefing Paper" 2021, no. 9116, s. 4–9.

373 A. Bieńczyk-Missala, *Ameryka first w polityce zagranicznej RP*, „Rocznik Strategiczny” 2019/2020, s. 336.

374 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

(m.in. zapewniano dostęp do energii elektrycznej w punktach medycznych³⁷⁵). Większość środków (43,29 mln USD) została jednak przekazana temu państwu w latach 1998–2001³⁷⁶, przede wszystkim na mocy rządowej umowy o udzieleniu preferencyjnego kredytu eksportowego z 21 kwietnia 1999 roku³⁷⁷.

Wykres 29: ODA bilateralna dla Jemenu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

W okresie 2002–2020 pomoc dla tego państwa miała wartość zaledwie 2,53 mln USD³⁷⁸ i obejmowała przede wszystkim pomoc humanitarną udzielaną kanałami wielostronnymi (w 2008 roku ze względu na powodzie, które dotknęły Jemen, w 2009 roku skierowana była ona do uchodźców wewnętrznych i poszkodowanych w wyniku toczącego się na północy kraju konfliktu, w 2017 roku relatywnie wysoka wpłata ponad 0,5 mln USD zasilła działającą na rzecz Jemeńczyków WFP)³⁷⁹. Ponadto w 2007 roku pracownicy jemeńskiej administracji i służby dyplomatycznej zostali zaproszeni do uczestnictwa

375 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 14; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 10.

376 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

377 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Jemen. Relacje dwustronne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/arabiasaudyjska/relacje-dwustronne-jemen> [dostęp: 29.07.2021].

378 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

379 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 25; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 28; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 71.

w organizowanych przez polskie MSZ szkoleniach dla mlodych dyplomatow, a od 2012 roku oferowane byly rowniez programy stypendialne³⁸⁰. Zadne dzialania nie byly realizowane w ramach malych grantow, m.in. dlatego, ze w 2008 roku zlikwidowano dzialajaca od 1990 roku ambasade RP w Sanie, a panstwo to znalazlo sie w terytorialnej kompetencji placowki w Rijadzie³⁸¹.

Podkreslit trzeba, ze trwajacy w Jemenie od 2015 roku umiedzynarodowiony konflikt zbrojny, ktorego genezy upatrywac nalezy w destabilizacji panstwa wskutek arabskiej wiosny, a ktory pochlonal juz ponad 230 tys. ofiar, doprowadzil do najwiekszego na swiecie kryzysu humanitarnego w XXI wieku³⁸². Ponad 3,6 mln osob zostalo przesiedlonych (w wiekszosci sa to uchodzcy wewnetrzni), a zycie ok. 80% spozrod 29 mln Jemenczykow jest zalezne od dostepnosci pomocy humanitarnej³⁸³. Wywolana wojna klęska glodu dotknela ponad 20 mln osob. Ceny zywnosci wzrosly o 150% w stosunku do cen sprzed konfliktu, paliwo zdrozalo o 200%. Ponad polowa Jemenczykow (17,8 mln osob) nie ma dostepu do czystej wody pitnej i sanitacji, a blisko 20 mln osob wymaga pomocy medycznej. Sektor uslug publicznych jest wręcz zdewastowany³⁸⁴.

380 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 96; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 88; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 71; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 113; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 146.

381 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Jemen. Relacje dwustronne...*

382 A. Parveen, *The Yemen Conflict: Domestic and Regional Dynamics*, [w:] *West Asia in Transition. Volume II*, ed. S. Singh, Balaji World of Books, Washington 2017, s. 130–143; S. Arraf, *The Armed Conflict in Yemen: A Complicated Mosaic*, "The War Report" 2017, s. 1–11; S. Kleemann, *The Forgotten War: Yemen*, "State, Law, and Politics – Research and Discussion Papers" 2019, s. 1–8; United Nations, *UN humanitarian office puts Yemen war dead at 233,000, mostly from 'indirect causes'*, 01.12.2020, News.un.org, <https://news.un.org/en/story/2020/12/1078972> [dostęp: 29.07.2021]; J.M. Sharp, *Yemen: Civil War and Regional Intervention*, "CRS Report" 2021, no. R43960, s. 1–12.

383 K. Robinson, *How Severe Is Yemen's Humanitarian Crisis?*, 05.02.2021, Cfr.org, <https://www.cfr.org/in-brief/how-severe-yemens-humanitarian-crisis> [dostęp: 29.07.2021].

384 OCHA, *Crisis Overview*, Unocha.org, <https://www.unocha.org/yemen/crisis-overview> [dostęp: 29.07.2021]; WFP, *Yemen: The world's worst humanitarian crisis*, Wfp.org, <https://www.wfp.org/yemen-crisis> [dostęp: 29.07.2021].

Sytuacja ta pozostaje jednak bez reakcji polskiego MSZ – pomoc humanitarna została przekazana, jak wspomniano, tylko w 2017 roku. W działalność angażują się wyłącznie polskie organizacje pozarządowe – zwłaszcza Polska Akcja Humanitarna, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej i Polska Misja Medyczna, wykorzystujące w tym celu inne źródła finansowania (zbiórki publiczne oraz dofinansowania organizacji międzynarodowych)³⁸⁵.

5.5. Azja Centralna i Południowa

Azja Centralna i Południowa³⁸⁶ to kolejny region, do którego Polska kierowała środki zaliczane jako pomocowe już przed 1989 rokiem. Od 1975 roku do 1989 roku państwom południowoazjatyckim przekazano ODA o wysokości 28,13 mln USD (najwięcej Pakistanowi – 9,55 mln USD, ponadto 9,52 mln USD otrzymał Bangladesz, zaś 9,07 mln USD – Indie)³⁸⁷. Podobnie, jak w przypadku państw Afryki Subsaharyjskiej i Północnej czy Bliskiego Wschodu, ścieżki alokacji uzależnione były od charakteru relacji pomiędzy państwami azjatyckimi a Związkiem Radzieckim oraz wynikającą z tego koniecznością wsparcia „bratnich” systemów socjalistycznych.

Od 1998 roku, kiedy to Polska powróciła do realizacji ograniczonej działalności pomocowej, region ten nie był ujmowany priorytetowo, choć wśród wyjątków wymienić trzeba Afganistan, Mjanmę, Kirgistan i Tadżykistan. Do największych odbiorców środków zaliczyć zaś można Mjanmę, Afganistan i Kazachstan, co wskazuje, iż kluczowe w dysponowaniu funduszami na tym obszarze są przesłanki gospodarcze (Mjanma), motywacje związane z bezpieczeństwem (Afganistan) oraz obecność dużych skupisk ludności pochodzenia polskiego (Kazachstan). Podkreślić należy, iż w tym regionie znajdują się państwa zaliczane

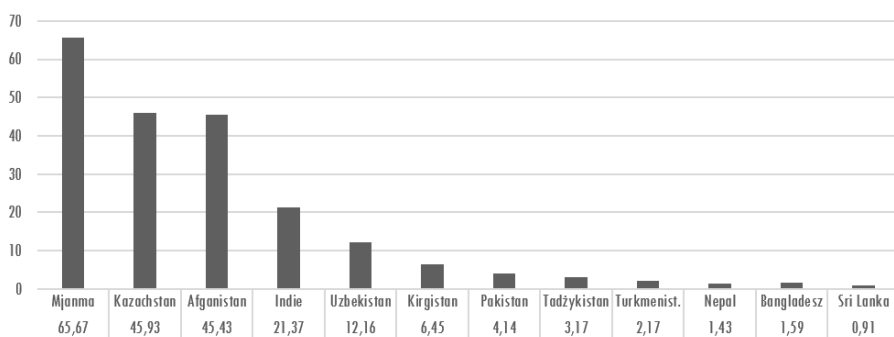
385 PAH, *PAH w Jemenie*, Pah.org.pl, <https://www.pah.org.pl/jemen/> [dostęp: 29.07.2021]; PCPM, *Jemen: zbiórka na leki i pomoc medyczną*, Pcpm.org.pl, <https://pcpm.org.pl/jemen> [dostęp: 29.07.2021]; PMM, *Walczymy z głodem w Jemenie*, 04.03.2021, Pmm.org.pl, <https://pmm.org.pl/walczymy-z-glodem-w-jemenie> [dostęp: 29.07.2021].

386 Zgodnie z klasyfikacją OECD to m.in.: Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Afganistan, Mjanma, Indie, Pakistan, Nepal, Bangladesz, Sri Lanka oraz Bhutan. OECD zalicza do tego regionu również Gruzję, Armenię i Azerbejdżan, w niniejszej pracy zaliczone, uwzględniając kryterium polityczne, do państw Partnerstwa Wschodniego.

387 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

do grupy LDCs³⁸⁸, które jednak nie zyskały znacznego zainteresowania ze strony polskiej współpracy rozwojowej. Coroczne wysokości dokonywanych transferów prezentuje wykres 30.

Wykres 30: ODA bilateralna (suma) dla państw Azji Centralnej w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Zgodnie z deklaracjami, pomoc świadczona państwom południowo- i środkowoazjatyckim miała wpisywać się w realizację celów globalnej agendy rozwojowej. Podejmowane inicjatywy koncentrowały się na wsparciu edukacji i systemu ochrony zdrowia, rozwoju obszarów wiejskich, rozbudowie infrastruktury oraz ochronie środowiska. Istotnym obszarem działań, zwłaszcza na terytorium środkowoazjatyckich byłych republik radzieckich, było również wsparcie reform administracji publicznej, a także zwalczanie korupcji oraz tworzenie społeczeństwa obywatelskiego, z kolei odbudowa stała się nadrzędnym celem polskich działań w Afganistanie³⁸⁹.

388 W 2020 roku na liście DAC OECD wśród najsłabiej rozwiniętych państw pozostawały Afganistan, Bangladesz, Bhutan, Kambodża, Laos, Mjanma, Nepal oraz Timor Wschodni. Spośród nich jedynie Afganistan i Mjanma mogły liczyć na zwiększone finansowanie pomocowe, które w przypadku Kabulu wynikało głównie z obecności PKW w tym państwie, a Naypyidaw – dostrzeżenia możliwości ekspansji gospodarczej na tym kierunku. OECD, *DAC List of ODA Recipients. Effective for reporting on 2020 flows*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC-List-of-ODA-Recipients-for-reporting-2020-flows.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

389 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 9–10; Ministerstwo Spraw

5.5.1. Afganistan

Od początku XXI wieku Afganistan był kluczowym odbiorcą polskiej ODA, co rozpatrywać trzeba jako uzupełnienie militarnej obecności Polski na tym obszarze.

Rozpoczęta 7 października 2001 roku interwencja w Afganistanie stanowiła bezpośrednią odpowiedź na serię samobójczych zamachów terrorystycznych z 11 września 2001 roku, kiedy to członkowie Al-Kaidy porwanymi samolotami zaatakowali wieże World Trade Center oraz Pentagon, niszcząc je i zabijając blisko 3 tys. osób³⁹⁰. Genezy wojny należy jednak upatrywać już wcześniej, od 1979 roku, gdy Stany Zjednoczone udzielały pomocy walczącym z wojskami radzieckimi afgańskim mudżahedinom³⁹¹. Amerykańskie poparcie dla religijnych bojowników po zakończeniu w 1989 roku wojny utorowało, m.in. w wyniku wojny domowej, drogę do przejęcia kontroli nad Afganistanem przez talibów w końcu ostatniej dekady XX wieku. W 1996 roku to fundamentalistyczne ugrupowanie islamskie udzieliło schronienia przywódcy Al-Kaidy, Osامية bin Ladenowi, oskarżanemu przez USA o terroryzm. Pomimo kilkukrotnych amerykańskich żądań związanych z wydaniem bin Ladena czy nałożeniem na Afganistan międzynarodowych sankcji gospodarczych, Al-Kaida umacniała

Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 9–10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 6–7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 8.

390 Zob. szerzej np.: National Commission on Terrorist Attack upon the United States, *The 9/11 Commission Report*, 2004, 9-11commission.gov, <https://www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

391 Zob. szerzej np.: Z. Brzezinski, *Reflections on Soviet Intervention in Afghanistan*, 26.12.1979, The White House, Washington 1979, s. 1–4; M. Leitenberg, *United States foreign policy and the Soviet invasion of Afghanistan*, "Arms Control" 1986, vol. 7, issue 3, s. 271–298; C.J. Dick, *Mujahideen Tactics in the Soviet-Afghan War*, "Conflict Studies Research Centre" 2002, s. 2–6; B. Riedel, *What We Won: America's Secret War in Afghanistan, 1979–89*, Brookings Institution Press, Washington 2014, s. 40–55; E. Leake, *Spooks, Tribes, and Holy Men: The Central Intelligence Agency and the Soviet Invasion of Afghanistan*, "Journal of Contemporary History" 2018, vol. 53, issue 1, s. 240–262.

swoje związki z talibami³⁹². Po zamachach, 20 września 2001 roku, prezydent USA George W. Bush postawił kolejne, niezrealizowane ultimatum dotyczące m.in. wydania wszystkich liderów organizacji terrorystycznej, jednocześnie wypowiadając terroryzmowi wojnę i stawiając przed innymi państwami bezalternatywny w swej istocie wybór: „albo jesteście z nami, albo z terrorystami” (ang. *Either you are with us or you are with the terrorists*)³⁹³.

Polska potępiła zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 roku, a ówczesny prezydent RP, Aleksander Kwaśniewski, jeszcze tego samego dnia przesłał prezydentowi Stanów Zjednoczonych depeszę kondolencyjną oraz zadeklarował solidarność w walce z międzynarodowym terroryzmem³⁹⁴. 22 listopada 2001 roku postanowił zaś o przyłączeniu PKW (w liczbie do 300 żołnierzy) do międzynarodowej operacji pod amerykańskim przywództwem (operacja *Trwała Wolność*, ang. *Enduring Freedom*)³⁹⁵. Polskie siły były obecne w Afganistanie od marca 2002 roku. Początkowo stanowiły niewielkie (około stuosobowe) wsparcie logistyczne i saperskie (odbudowa infrastruktury, rozminowanie terenu wokół bazy w Bagram, zabezpieczenie logistyczne polskich i międzynarodowych wojsk). Do kwietnia 2007 roku w Afganistanie przebywało łącznie ok. 1,3 tys. polskich żołnierzy i pracowników wojska³⁹⁶. Równolegle, w końcu 2001 roku, Organizacja Narodów Zjednoczonych zainicjowała operację Międzynarodowych

392 Zob. szerzej np.: N. Nojumi, *The Rise of the Taliban in Afghanistan. Mass Mobilization, Civil War, and the Future of the Region*, Palgrave Macmillan, New York 2002, s. 117-133; S.P. Huntington, *Al-Qaeda: a blueprint for international terrorism in the twenty-first century?*, „Defence Studies” 2004, vol. 4, no. 2, s. 229-251; P. Marsden, *The Unexpected Rise of the Taliban*, [w:] *The Rise and Fall of the Taliban*, ed. K. Barth, Greenhaven Press, San Diego 2005, s. 22-33; M.N. Shahrani, *Taliban and Talibanism in Historical Perspective*, [w:] *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, eds. R.D. Crews, A. Tarzi, Harvard University Press, Cambridge-London 2008, s. 155-181; A. Mir, *Afghanistan's Terrorism Challenge. The Political Trajectories of Al-Qaeda, the Afghan Taliban, and the Islamic State*, „Middle East Institute Policy Paper” 2020, s. 1-4.

393 *Text: President Bush Addresses the Nation*, 20.09.2001, Washingtonpost.com, https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html [dostęp: 29.07.2021].

394 Ponadto na dni 12-14 września 2001 roku Prezydent RP zarządził żałobę narodową.

395 *Postanowienie Prezydenta RP o użyciu polskiego kontyngentu wojskowego w składzie Sił Sojusznicznych*, 22.11.2001, Prezydent.pl, <https://www.prezydent.pl/aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2001/art,157,559,postanowienie-prezydenta-rp-o-uzyciu-polskiego-kontyngentu-wojskowego-w-skladzie-sil-sojuszniczych.html> [dostęp: 29.07.2021].

396 Wojsko Polskie, *Polski Kontyngent Wojskowy w operacji Enduring Freedom (2002-2007)*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-12p-operacja-enduring-freedom/> [dostęp: 29.07.2021].

Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (ang. *International Security Assistance Force*, ISAF), nad którą w 2003 roku dowództwo przejęło NATO. Głównym celem operacji było wsparcie afgańskiego rządu w zapewnianiu i utrzymywaniu bezpieczeństwa, utworzenie demokratycznych struktur państwowych oraz wsparcie odbudowy kraju. Od 2004 roku w dowództwie ISAF pracowali polscy żołnierze, jednak kontyngent pozostawał niewielki, co zaczęło się zmieniać w końcu pierwszej dekady XXI wieku, ze względu na postępującą destabilizację Afganistanu oraz powrót polskich sił z Iraku. Polska ponadto, jako jedna z nielicznych, zgodziła się na wykorzystanie swoich wojsk przeciw nielegalnym afgańskim grupom bojowym. Od 2006 roku, zgodnie z decyzjami ówczesnego prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego, PKW był stopniowo zwiększany – do 1200, 1600, 2000 i 2200 żołnierzy i pracowników wojska³⁹⁷. Decyzjami z 2010 roku liczebność polskich sił została zaś zwiększona do 2600 osób³⁹⁸ (był to wówczas 7. największy kontyngent działający w ramach ISAF), a od końca 2011 roku personel stopniowo zmniejszono. Polacy realizowali głównie zadania stabilizacyjne oraz doradczo-szkoleniowe³⁹⁹, a wzmacnianie polskich sił było niezbędne także z tego względu, iż Polsce powierzono odpowiedzialność za zabezpieczenie jednej z afgańskich prowincji (Ghazni)⁴⁰⁰. Operacja zakończyła się w 2014 roku, a wraz z początkiem 2015 roku rozpoczęła się natowska operacja szkoleniowo-doradcza *Resolute Support*. W ramach PKW Afganistan początkowo zadysponowano do niej 150 żołnierzy i pracowników wojska, a następnie personel ten zwiększono

397 *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2006 r. zmieniające postanowienie o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskim Państwie Afganistanu*, M.P. 2006 nr 85 poz. 862; *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 marca 2008 r. zmieniające postanowienie o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu*, M.P. 2008 nr 26 poz. 255; *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 października 2009 r. o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu*, M.P. 2009 nr 65 poz. 857.

398 *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 kwietnia 2010 r. o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu*, M.P. 2010 nr 21 poz. 200.

399 M. Lakomy, *Misja International Security Assistance Force w polskiej polityce bezpieczeństwa na początku XXI wieku*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” 2013, t. 11, s. 234–239; *Wojsko Polskie, Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa ISAF, NATO*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/isaf-afg/> [dostęp: 29.07.2021].

400 P. Pietrzak, *Armed Forces of the Republic of Poland in International Operations – Legal Grounds, Strategic Considerations, and Practical Implementation*, „*Polish-Ukrainian Bulletin*” 2012, s. 84.

do maksymalnie 400 osób. Wycofanie polskich sił z Afganistanu nastąpiło 30 czerwca 2021 roku⁴⁰¹.

Poprzez militarną obecność w Afganistanie Polska potwierdziła swoje zaangażowanie na rzecz walki z międzynarodowym terroryzmem oraz swą wiarygodność jako sojusznika Stanów Zjednoczonych i członka NATO⁴⁰². Polskie siły zbrojne miały okazję sprawdzić się w terenie, także z uwagi na zmieniający się charakter prowadzonych operacji (od misji stabilizacyjnej i doradczo-szkoleniowej do misji doradczo-wspierającej)⁴⁰³. Żołnierze jednak w 2007 roku dokonali również, noszącego znamiona zbrodni wojennej, ostrzału wioski, w którym zginęli i odnieśli rany cywile (incydent w Nangar Chel). Warto też zwrócić uwagę na koszty tego przedsięwzięcia – tylko w latach 2007–2013 interwencja kosztowała Polskę ponad 6 mld PLN⁴⁰⁴; zginęło również 43 żołnierzy i jeden pracownik cywilny, a wielu odniosło rany⁴⁰⁵. Od wielu lat akcentowano, że szanse na ustabilizowanie sytuacji w Afganistanie są niewielkie⁴⁰⁶, a jak podkreślał Łukasz Jureńczyk: „Przedłużająca się wojna w Afganistanie nie ma charakteru *stricte* militarnego. Dlatego samo zabijanie rebeliantów i terrorystów oraz

401 *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 grudnia 2014 r. o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w misji RESOLUTE SUPPORT Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego w Islamskiej Republice Afganistanu*, M.P. 2014 poz. 1219; *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 grudnia 2020 r. o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w misji RESOLUTE SUPPORT Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego w Islamskiej Republice Afganistanu*, M.P. 2020 poz. 1201; A. Machniak, *Misja Resolute Support w Afganistanie – cele i sposób realizacji*, „Polityka i Społeczeństwo” 2018, nr 2 (16), s. 41–54.

402 S. Kamiński, *Polska w międzynarodowej koalicji przeciwko terroryzmowi*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, nr 2, s. 176–177; M. Lakomy, *Misja International Security Assistance Force w polskiej polityce bezpieczeństwa na początku XXI wieku...*, s. 251–252.

403 J.Z. Matuszak, *Wojsko Polsko w Afganistanie 2002–2014*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 100.

404 *Raport: Polska wydała 6 mld złotych na misję w Afganistanie*, 31.03.2014, Defence24.pl, <https://www.defence24.pl/raport-polska-wydala-6-mld-zlotych-na-misje-w-afganistanie> [dostęp: 29.07.2021].

405 *Wojsko Polskie, Afganistan*, [Wojsko-polskie.pl](https://www.wojsko-polskie.pl), <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/AFG/> [dostęp: 29.07.2021].

406 Ł. Jureńczyk, *Użycie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w misjach pokojowych i stabilizacyjnych w południowo-zachodniej Azji w pierwszej dekadzie XXI wieku. Od zaangażowania do wycofania*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2010/2011, s. 233–236; M. Lakomy, *Misja International Security Assistance Force w Afganistanie jako wyzwanie dla bezpieczeństwa międzynarodowego...*, s. 228–230.

szkolenie sił bezpieczeństwa nie doprowadzi do zakończenia tego konfliktu”⁴⁰⁷. Faktycznie, w końcu drugiej dekady XXI wieku (m.in. w związku z ogłoszeniem planów dotyczących wycofania międzynarodowych sił z Afganistanu) pozycja talibów ponownie umocniła się⁴⁰⁸, wzmagając kryzys humanitarny (zwłaszcza żywnościowy) w tym państwie⁴⁰⁹.

Następstwem rozpoczętej w 2001 roku interwencji w Afganistanie stało się również zwiększenie zainteresowania tym państwem w ramach polskiej współpracy rozwojowej⁴¹⁰. Pomoc, jak zadeklarowano, stanowiła wysiłek na rzecz poprawy warunków życia osób zamieszkujących regiony konfliktów⁴¹¹. W kolejnych latach podkreślano ponadto, że: „Znaczący wzrost zaangażowania Polski w misję stabilizacyjną ISAF w Afganistanie jest argumentem na rzecz zwiększenia naszego udziału w odbudowie i stabilizacji kraju”⁴¹², zwłaszcza w sytuacji, gdy przyznano Polsce odpowiedzialność za kierowanie działaniami sojuszników na terenie prowincji Ghazni, odwoływano się również do podnoszenia w ten sposób pozycji międzynarodowej Polski, bowiem przez Kabul oraz międzynarodową społeczność donatorów w 2006 roku przyjęty został plan pomocowy *Afghanistan Compact*⁴¹³.

407 Ł. Jureńczyk, *Osiągnięcia stabilizacji i odbudowy Afganistanu*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, nr 3, s. 115.

408 C. Thomas, *Afghanistan: Background and U.S. Policy: In Brief*, “CRS Report” 2021, no. RD45122, s. 1–13.

409 UNOCHA, *Afghanistan Humanitarian Needs Overview 2021 (December 2020)*, 19.12.2020, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-humanitarian-needs-overview-2021-december-2020> [dostęp: 29.07.2021].

410 Afganistan znajdował się wśród odbiorców polskiej ODA od 1998 roku, kiedy to pomoc kierowana była głównie do afgańskich uchodźców. W latach 1998–2000 jej wartość osiągnęła 0,20 mln USD. OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

411 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 13.

412 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 7.

413 Plan został przyjęty podczas konferencji w Londynie w 2006 roku, w której uczestniczył rząd Afganistanu oraz międzynarodowi donatorzy (66 państw, w tym Polska, i 15 organizacji międzynarodowych), jako wyraz wspólnego zobowiązania na rzecz rozwoju Afganistanu. Pośród celów do realizacji w pięcioletniej perspektywie wskazano zwiększanie bezpieczeństwa państwa, redukcję produkcji narkotyków, zwiększanie efektywności afgańskiej administracji publicznej oraz reformy społeczno-gospodarcze (m.in. elektryfikacja obszarów wiejskich, zwiększanie dostępności do usług edukacyjnych i zdrowotnych, redukcja ubóstwa). Nie miał on jednak mocy wiążącej, stanowił deklarację polityczną, a jego wdrażanie napotkało liczne problemy wynikające z niestabilności państwa. *Building on Success: The Afghanistan*

Cele, które wyznaczono w latach 2001–2011 dla działalności pomocowej w traktowanym priorytetowo Afganistanie, obejmowały zwłaszcza odtworzenie i umocnienie struktur państwowych (w tym m.in. rozbudowę infrastruktury publicznej, podnoszenie kompetencji kadr, wzmocnienie administracji państwowej, walkę z korupcją, budowę sprawnego systemu sądownictwa, wsparcie w organizacji wyborów) wraz z utworzeniem struktur samorządu terytorialnego. Istotne było także wsparcie społeczeństwa obywatelskiego i niezależnych mediów. Priorytety uwzględniały również rekonstrukcję i wzmocnienie infrastruktury medycznej, odbudowę i umocnienie infrastruktury edukacyjnej, zaopatrzenie ludności w czystą wodę pitną, dywersyfikację gospodarki, ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa i rozwoju alternatywnych względem plantacji maku opiumowego upraw, a także wsparcia drobnej przedsiębiorczości i aktywizacji zawodowej kobiet, rozwój obszarów wiejskich oraz działania na rzecz rozminowania i reintegracji byłych żołnierzy ze społeczeństwem. Od 2008 roku większość przedsięwzięć była realizowana na terenie prowincji Ghazni⁴⁴⁴.

Wieloletnia obecność polskich żołnierzy w Afganistanie doprowadziła w 2012 roku do stwierdzenia, iż państwa łączą „szczególne relacje”, ze względu na które obowiązkiem Polski jest dalsze zapewnianie bezpieczeństwa Afganczykom oraz podejmowanie wysiłków na rzecz odbudowy tego kraju. Wobec tego w latach 2012–2015 postanowiono, kontynuując dotychczas realizowane działania, skoncentrować się na profesjonalizacji i rozwoju administracji publicznej (zgodnie z *Narodową Strategią Rozwoju Afganistanu*⁴⁴⁵), wdrażaniu za-

Compact, 2006, The London Conference on Afghanistan, Gsdr.org, <https://gsdr.org/document-library/building-on-success-afghanistan-compact/> [dostęp: 29.07.2021]; *Afghanistan's Endangered Compact*, "International Crisis Group Policy Briefing" 2007, no. 59, s. 1–14.

414 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 15–16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 17; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 9–10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 9–10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 6–7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 8.

415 Islamic Republic of Afghanistan, *Afghanistan National Development Strategy. An Interim Strategy for Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction*, Kabul 2006, s. 70–89; Islamic

sad zrównoważonego rozwoju na obszarze prowincji Ghazni (także w odniesieniu do afgańskiego planu rozwoju tego terenu⁴¹⁶) i wsparciu sektora małych i średnich przedsiębiorstw oraz tworzeniu nowych miejsc pracy (m.in. poprzez promowanie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich)⁴¹⁷.

W działania na rzecz Afganistanu włączyły się zarówno organizacje pozarządowe i jednostki badawcze, jak i placówki dyplomatyczne i podmioty działające na zlecenie administracji rządowej. Polska Misja Medyczna udzielała pomocy medycznej dla afgańskich uchodźców przebywających w Pakistanie, organizowała nowoczesne izby porodowe dla uchodźczyń, a na terenie Afganistanu wykonywała zadania z zakresu ratownictwa medycznego, zajmowała się odbudową i rozwojem infrastruktury diagnostyki medycznej oraz bloków operacyjnych w ośrodkach zdrowia, zapewniała także opiekę nad matkami i dziećmi w ośrodkach podstawowej opieki medycznej. Polska Akcja Humanitarna zaangażowała się w kształcenie zawodowe rolników (poprzez ich szkolenie, podnoszenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli oraz odbudowę i wyposażenie laboratorium rolniczej szkoły zawodowej), odbudowywała szkoły, poprawiała dostępność do czystej wody pitnej, ponadto wdrażała projekty związane z podnoszeniem kwalifikacji zawodowych urzędników. Stowarzyszenie Szkoły dla Pokoju budowało szkoły i zbiorniki wodne, podobne działania prowadziło stowarzyszenie Edukacja dla Pokoju, które oprócz odbudowy szkół, zbudowało również uniwersytecką klinikę weterynaryjną. Wyższa Szkoła Europejska im. ks. J. Tischnera realizowała działania z zakresu wsparcia afgańskiego parlamentu i liderów praw obywatelskich, z kolei Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego włączyło się w kształcenie kadr specjalistów.

Do 2007 roku Afganistan objęty był kompetencją terytorialną polskiej placówki w Pakistanie (przedstawicielstwo w Kabulu było zamknięte od 1992 roku). Ambasada RP w Islamabadzie włączyła się w niesienie pomocy humanitarnej, zwłaszcza dla afgańskich uchodźców przebywających na granicy afgańsko-pakistańskiej. Sfinansowała zakup koców dla mieszkańców obozów, zapewniła żyjącym w nich dzieciom materiały edukacyjne. Dla uchodźców afgańskich,

Republic of Afghanistan, *Afghanistan National Development Strategy. A Strategy for Security, Governance, Economic Growth and Poverty Reduction (2008–2013)*, Kabul 2008, s. 39–152.

416 Islamic Republic of Afghanistan, *Afghanistan National Development Strategy. A Strategy for Security, Governance, Economic Growth and Poverty Reduction (2008–2013)*..., s. 17–25.

417 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015*..., s. 19–20.

którzy znaleźli schronienie w Iranie, dostarczone ambulans. Ponadto dotowano akcję szczepień przeciwko odrze, która prowadzona była w Kabulu. W marcu 2007 roku wznowiła działalność polska placówka w Kabulu, która natychmiast włączyła się w finansowanie pomocy humanitarnej dla Afgańczyków. W kolejnych latach z jej inicjatywy wdrażano działania związane z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego i umacnianiem instytucji państwowych (m.in. szkolenia dla afgańskich prawników z przeciwdziałania korupcji, dostarczenie publikacji edukacyjnych dotyczących dobrego rządzenia, rozbudowa infrastruktury Instytutu Służby Cywilnej w Kabulu, sfinansowanie wizyty afgańskich parlamentarzystów w Polsce), odbudową i rozbudową infrastruktury edukacyjnej oraz poprawą jakości edukacji (budowa eksperymentatorium i laboratoriów, montaż paneli solarnych w ośrodkach kształcenia nauczycieli, doskonalenie metod nauczania kobiet i dziewcząt), odbudową i rozbudową infrastruktury medycznej (zakup i dostawa wyposażenia), stymulowaniem przedsiębiorczości i rozwojem kompetencji zawodowych Afgańczyków (szkolenia dla kobiet z ogrodnictwa, szkolenia zawodowe dla osób z niepełnosprawnościami, wyposażenie schroniska dla kobiet w Kabulu w sprzęt komputerowy i maszyny do szycia), aktywizacją osób zagrożonych wykluczeniem (poprzez m.in. wsparcie organizacji prowadzącej schroniska dla wdów i dzieci, utworzenie centrum poradnictwa rodzinnego, wsparcie psychospołeczne osób z niepełnosprawnościami), przetwarzaniem odpadów drzewnych na materiał opałowy czy pomocą dla Muzeum Narodowego w Kabulu. Od 2015 roku Afganistan znajduje się w kompetencji terytorialnej polskiego przedstawicielstwa w Indiach, co implikowało znacznym zmniejszeniem zaangażowania placówki w działania pomocowe. Dopiero w 2019 roku placówka w New Delhi zorganizowała szkolenia dla afgańskich urzędników służby cywilnej.

W drugiej dekadzie XXI wieku pojedyncze przedsięwzięcia prowadziły również podmioty administracji rządowej oraz działające na jej zlecenie. Polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych organizowało dla afgańskiej administracji szkolenia dotyczące stojących przed Afganistanem wyzwań rozwojowych, wspierało młodych liderów politycznych oraz działało na rzecz zwiększenia zdolności instytucjonalnych afgańskich władz. Z inicjatywy MSZ przeprowadzone zostały również wizyty studyjne przedstawicieli afgańskiego sektora sprawiedliwości w Polsce. Szkolenia dla urzędników średniego i wysokiego szczebla prowadziła także Krajowa Szkoła Administracji Publicznej. Ministerstwo Obrony Narodowej przekazało pomoc rzeczową dla podmiotów afgańskiej administracji rządowej i lokalnej oraz działających na tym terenie organizacji humanitarnych,

a Centralna Szkoła PSP z Częstochowy przeprowadziła szkolenia podstawowe dotyczące taktyki ratowniczo-gaśniczej i prewencji⁴¹⁸.

W 2007 roku w działania z zakresu odbudowy i rozwoju zaangażowana została Grupa Wsparcia CIMIC (ang. *Civil-Military Cooperation*), stanowiąca swoisty łącznik pomiędzy środowiskiem militarnym oraz cywilnym, realizująca założenia operacji ISAF⁴¹⁹. W ramach realizacji swoich zadań doposażała szkoły i uczniów w materiały edukacyjne, doposażała placówki medyczne (m.in. w sprzęty laboratoryjne potrzebne do diagnozy gruźlicy i malarii oraz leki i środki medyczne), zaopatrywała afgańską ludność w odzież, zestawy do higieny osobistej i podstawowe artykuły gospodarstwa domowego, dostarczała narzędzia ogrodnicze do uprawy warzyw i roślin oraz drewno opałowe dla ludności, dystrybuowała zestawy do odbioru telewizji satelitarnej, a także organizowała wypoczynek dla afgańskich dzieci. Zaangażowała się również w przebudowę jednego z bazarów⁴²⁰.

418 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002...*, s. 9, 24; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 15–16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 17; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 51–52; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 137; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 99–100; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 113–114; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 92–95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 81–82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 67–68; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 109; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 139–140.

419 L. Elak, *Współpraca cywilno-wojskowa (CIMIC) w ramach operacji poza granicami kraju na przykładzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, nr 3, s. 147–157; Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych, *Historia CIMIC*, Archiwum-cpdmz.wp.mil.pl, <https://archiwum-cpdmz.wp.mil.pl/pl/60.html> [dostęp: 29.07.2021].

420 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 137; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny*

Zainicjowane przez nią projekty były kontynuowane – na znacznie szerszą skalę – przez polski Zespół Odbudowy Prowincji w Ghazni (ang. *Provincial Reconstruction Team*, PRT), utworzony w ramach polskiego kontyngentu w 2008 roku⁴²¹. Podejmowane przez polski PRT inicjatywy były wyjątkowym przykładem wdrażania koncepcji LRRD, zgodnie z którą działania humanitarne, rekonstrukcyjne oraz prorozwojowe – ze względu na wysoki poziom skomplikowania problemów – powinny być realizowane równolegle, przy zachowaniu wysokiego poziomu koordynacji oraz koncentracji na budowaniu odporności na kolejne kryzysy⁴²². W latach 2008–2013 PRT wdrożyło kilkaset projektów.

W ramach udzielania pomocy humanitarnej PRT budował studnie w ośrodkach dla uchodźców, dostarczał odzież zimową dla afgańskiej ludności czy budował szkoły w dzielnicach dla repatriantów. Zadania z zakresu rekonstrukcji infrastruktury realizowano poprzez m.in. budowę, odbudowę i modernizację dróg i mostów, budowę murów wokół budynków edukacyjnych (szkół dla dziewcząt i chłopców), medycznych (klinik) i administracyjnych (urzędów), budowę i odbudowę placówek edukacyjnych (przedszkoli, szkół), remonty budynków (sierocińca, centrum kulturalnego), zaopatrzenie szkół i ośrodków zdrowia w energię elektryczną (solarną), budowę hydroelektrowni i zapory wodnej, rozbudowę sieci energetycznej, budowę i rozbudowę sieci wodociągowej czy przebudowę bazaru. Działania prorozwojowe obejmowały zwłaszcza podnoszenie kwalifikacji zawodowych ludności (poprzez organizację szkoleń dla kobiet – z tkania dywanów, przędzenia i farbowania wełny, krawiectwa firan, szycia tradycyjnych afgańskich kołder, produkcji świec, fryzjerstwa i kosmetyki, a także naukę czytania, pisania, matematyki, języka angielskiego i obsługi komputera, dla mężczyzn – z murarstwa, rolnictwa i ogrodnictwa, oraz dzieci – z języka angielskiego i informatyki, a także szkoleń z zarządzania i rozwoju drobnej przedsiębiorczości), w tym doskonalenie kompetencji kadry urzędniczej (np. w ramach kursów informatyki dla sędziów i pracowników administracyjnych sądu apelacyjnego i departamentu sprawiedliwości, szkolenia dla

2008..., s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 99–100.

421 M. Sabawoon, *The Role of the Polish Military Contingent in the Reconstruction of Ghazni Province*, „Przegląd Strategiczny” 2020, no. 3, s. 130–132.

422 I. Mosel, S. Levine, *Remaking the case for linking relief, rehabilitation and development. How LRRD can become a practically useful concept for assistance in difficult places*, “HPG Commissioned Report” 2014.

pracowników departamentu geodezji i kartografii, szkolenia dla urzędników z opracowywania wniosków projektowych oraz zarządzania zasobami ludzkimi). Inną płaszczyzną pomocy było doposażanie i rozwijanie infrastruktury edukacyjnej, medycznej oraz rekreacyjnej. PRT wspierał również afgańskie media (poprzez m.in. szkolenia dla dziennikarzy, w tym z obsługi komputera, wyposażenie rozgłośni radiowej i telewizyjnej, wsparcie lokalnego oddziału narodowej stacji telewizyjnej czy wsparcie materiałowe tygodnika i agencji prasowej), zaangażował się także w renowację mauzoleum Al-Biruniego i zabezpieczenie stanowisk archeologicznych, badał stan wód gruntowych i ujęć wody pitnej oraz organizował zróżnicowane seminaria (np. z przeciwdziałania uzależnieniom i zwalczania przemocy, z prawa i reintegracji, z podstaw pierwszej pomocy, z eliminacji przemocy wobec kobiet i dzieci)⁴²³. Wskazane inicjatywy realizowane były na terenie prowincji Ghazni. Jednym z większych sukcesów, które osiągnął tam polski PRT, była budowa pierwszego w Afganistanie Centrum Zarządzania Kryzysowego, wraz z kompleksowym jego wyposażeniem (m.in. zakupem urządzeń teleinformatycznych), uruchomieniem systemów monitoringu wizyjnego i powiadamiania głosowego oraz przeszkoleniem pracowników Centrum⁴²⁴. Działalność polskiego PRT przyczyniła się przede wszystkim do rozwoju afgańskiej infrastruktury. Zastrzec jednak trzeba, że rozwój ten dotyczył niemal wyłącznie stolicy prowincji⁴²⁵.

Zakończenie działalności PRT w 2013 roku, ponowne zawieszenie – wraz z końcem 2014 roku – działalności polskiego przedstawicielstwa w Kabulu, a także dążenie do wygaszania aktywności polskich żołnierzy w Afganistanie, doprowadziły również do ograniczenia pozycji tego państwa w prowadzonej współpracy rozwojowej. Zgodnie z *Wieloletnim programem współpracy rozwojowej*

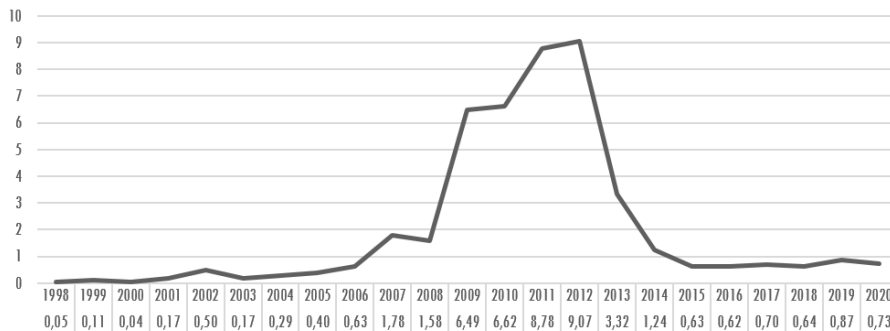
423 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 99–100; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 113–114; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 92–95.

424 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 92–95; *Polskie PRT zakończyło działalność*, 26.11.2013, Polska-zbrojna.pl, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/10545?t=Polskie-PRT-zakonczylo-dzialalnosc#> [dostęp: 29.07.2021].

425 J. Stępień, *The Polish Development Programme for Ghazni Province (Afghanistan): Outputs and Challenges*, "Journal of International Development" 2017, vol. 29, issue 2, s. 229–248.

na lata 2016–2020 Afganistan w tym okresie nie był już traktowany priorytetowo, postanowiono jednak uruchomić w jego przypadku mechanizm przejściowy, który pozwolić miał na wywiązanie się z podjętych zobowiązań do końca 2017 roku, a następnie kontynuować wsparcie wyłącznie kanałami wielostronnymi⁴²⁶. W rzeczywistości zmniejszenie aktywności pomocowej było widoczne już od 2014 roku, kiedy to ostatnie działania wdrożyła Ambasada RP w Kabulu i pojedyncze, wcześniej wskazane inicjatywy zostały zrealizowane na zlecenie podmiotów administracji rządowej. W kolejnych latach Afgańczykom oferowano jedynie uczestnictwo w programach stypendialnych⁴²⁷, a trzonem pomocy stały się wpłaty do wielostronnego Funduszu Powierniczego na rzecz Odbudowy Afganistanu (ARTF)⁴²⁸.

Wykres 31: ODA bilateralna dla Afganistanu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

⁴²⁶ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 10.

⁴²⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 81–82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 67–68; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 109; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 139–140.

⁴²⁸ Fundusz ten zostanie scharakteryzowany w kolejnym rozdziale niniejszej pracy.

Łącznie w latach 2001–2020 do Afganistanu, w ramach polskiej ODA, napłynęło 45,23 mln USD, spośród których większość (35,86 mln USD) przetransferowano w latach działalności PRT Ghazni (2008–2013)⁴²⁹.

5.5.2. Mjanma

Mjanma pojawiła się na liście odbiorców polskiej ODA w 2007 roku, stając się do 2019 roku największym beneficjentem polskich środków pomocowych w Azji Środkowej i Południowej. Działania początkowo koncentrowały się na wsparciu mjanmańskich uchodźców, przebywających w obozach na terenie Tajlandii, poprzez m.in. zakup i dostawę koców, nici do tkania odzieży, węgla drzewnego i ryżu oraz pomieszczeń magazynowych i w zaledwie niewielkim stopniu wiązały się ze wsparciem demokratyzacyjnym państwa⁴³⁰.

W kolejnych latach inicjatywy podejmowane przez ambasadę RP w Bangkoku (w kompetencji terytorialnej tej placówki znajduje się również Mjanma, a także Laos i Kambodża) skupiły się na pomocy osobom z niepełnosprawnościami (w tym zakupie niezbędnego dla nich sprzętu), wyposażaniu wiejskich szkół, wyposażaniu karetka reanimacyjnych oraz zwiększaniu dostępności edukacji dla uchodźców oraz mniejszości narodowych na pograniczu tajlandzko-mjanmańskim (np. poprzez remonty szkół oraz budowę mieszkań dla nauczycieli). Istotną osią działań była również pomoc transformacyjna, jako że od początku drugiej dekady XXI wieku w Mjanmie podejmowano reformy demokratyzacyjne oraz liberalizujące rynek. Władzę w tym państwie od 1962 roku sprawowała bowiem armia, która przejęła ją w wyniku zamachu stanu, torując drogę do rządów Birmańskiej Partii Programu Socjalistycznego i dyktatury generała Ne Wina, co doprowadziło do nacjonalizacji i zniszczenia gospodarki, delegalizacji partii politycznych oraz izolacji kraju na arenie międzynarodowej. W 1988 roku doszło do masowych, antyrządowych demonstracji („rewolucja 8888”), które zostały krwawo stłumione. Zorganizowane w 1990 roku wybory, wygrane przez opozycyjną i prodemokratyczną Narodową Ligę na rzecz Demokracji (ang. *National League for Democracy*, NLD), której liderką była Aung

429 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

430 K. Brudzińska, P. Kugiel, *Polska pomoc dla Mjanmy – czy można więcej?*, „Biuletyn PISM” 2013, nr 92 (1068), s. 1–2.

San Suu Kyi⁴³¹, nie zostały przez armię uznane i nie doprowadziły do alternacji władzy, lecz do kontynuacji rządów junty wojskowej i dyktatury generała Thana Shwe. Kolejne masowe demonstracje (tzw. szafranowa rewolucja prowadzona przez buddyjskich mnichów), wywołane zwłaszcza krytyczną sytuacją gospodarczą państwa i ubóstwem jego obywateli, odbyły się w 2007 roku, jednak w ich wyniku nie doszło do zmiany władzy, zaś przyjęta w 2008 roku konstytucja zagwarantowała armii uprzywilejowane miejsce w polityce⁴³². W 2010 roku przeprowadzone na jej mocy wybory wygrała – złożona z wojskowych w stanie spoczynku – Partia Solidarności i Rozwoju (ang. *Union Solidarity and Development Party*), która zakończyła rządy junty wojskowej i rozpoczęła polityczną i gospodarczą liberalizację kraju, uwalniając m.in. więźniów politycznych. Dzięki temu w 2012 roku NLD wygrała wybory uzupełniające, a w 2015 roku – wybory powszechne, w których wyniku premierem kraju została Suu Kyi, kontynuująca proces transformacji państwa⁴³³. Dopiero wydarzenia z początku drugiej dekady XXI wieku stały się impulsem do zwiększenia dynamiki relacji dwustronnych Polski z tym państwem⁴³⁴.

W ramach polskiej pomocy organizowane były zarówno warsztaty dotyczące przemian systemu politycznego, jak i przemian gospodarczych (zmierzających od systemu centralnego planowania do wolnego rynku)⁴³⁵. Od 2012 do 2015 roku

431 Córka generała Aung Sana, który w 1947 roku wynegocjował z Wielką Brytanią niepodległość Birmy. Od 1989 roku do 2010 roku (z krótkimi przerwami) przetrzymywana w areszcie domowym. W 1991 roku otrzymała Pokojową Nagrodę Nobla.

432 M.F. Keling, M.N. Saludin, O.F. von Feigenblatt, M.N. Ajis, S. Shuib, *A Historical Approach to Myanmar's Democratic Process*, "Journal of Asia Pacific Studies" 2010, vol. 1, no. 1, s. 132–148; M. Lubina, *Birma*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2014, s. 193–344.

433 Asian Development Bank, *Myanmar in Transition. Opportunities and Challenges*, Manila 2012, s. 1–9; C.S. Renshaw, *Democratic Transformation and Regional Institutions: The Case of Myanmar and ASEAN*, "Journal of Current Southeast Asian Affairs" 2013, vol. 32, no. 1, s. 29–54; N. Farrelly, C. Win, *Inside Myanmar's Turbulent Transformation*, "Asia & Pacific Policy Studies" 2016, vol. 3, no. 1, s. 35–44; E. Bjarnegård, *Introduction: Development Challenges in Myanmar: Political Development and Politics of Development Intertwined*, "The European Journal of Development Research" 2020, no. 32, s. 256–269.

434 P. Osiewicz, *Polityka zagraniczna Polski wobec państw regionu Azji Południowo-Wschodniej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014...*, s. 375–376.

435 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 138; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 109–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca*

za pośrednictwem Fundacji Solidarności Międzynarodowej realizowane były projekty prodemokratyczne, m.in. promujące przestrzeganie praw człowieka, oferujące edukację obywatelską dla dziennikarzy, dążące do rozwoju niezależności mediów oraz aktywizujące społeczności i liderów lokalnych⁴³⁶. W 2015 roku, w związku z powodziami, które objęły to terytorium, udzielono temu państwu pomocy humanitarnej. Wartość przekazanej w latach 2007–2015 ODA wyniosła jednak zaledwie 1,41 mln USD⁴³⁷.

W 2015 roku zadeklarowano zintensyfikowanie działań na rzecz Mjanmy, a państwo to znalazło się wśród priorytetowych kierunków polskiej współpracy rozwojowej. Zgodnie z programem wieloletnim na lata 2016–2020 na tym obszarze postanowiono realizować cele związane z kapitałem ludzkim (działania na rzecz poprawy jakości opieki zdrowotnej nad matkami i dziećmi, zwiększania dostępu do edukacji wysokiej jakości na wszystkich poziomach kształcenia, integracji społecznej osób z grup, które są zagrożone wykluczeniem) oraz przedsiębiorczością i sektorem prywatnym (umacnianie lokalnego biznesu, promowanie przedsiębiorczości młodzieży i kobiet, tworzenie nowych miejsc pracy, zwiększanie dostępności do szkolenia zawodowego i kształcenia technicznego wysokiej jakości, wzmocnienie konkurencyjności, innowacyjności i wydajności producentów)⁴³⁸.

Wdrażane projekty koncentrowały się zatem na obszarach ochrony zdrowia, edukacji oraz rolnictwa. Organizacje pozarządowe realizowały projekty z zakresu opieki medycznej (szczególnie położniczej) oraz zwiększania dostępu do czystej wody, sanitacji i poprawy warunków higienicznych, rozbudowywały infrastrukturę szkoleniową i działały na rzecz poprawy jakości kształcenia o zrównoważonym rolnictwie. Placówka w Bangkoku kontynuowała przedsięwzięcia związane z poprawą warunków nauczania w szkołach podstawowych dla dzieci uchodźców i mniejszości z pogranicza (w tym wyposażała pracownie komputerowe), wspierała pracujących tam nauczycieli (m.in. poprzez umacnianie ich roli), rozbudowywała i doposażała szkoły, instalowała systemy

na rzecz rozwoju. *Raport roczny 2012...*, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 85.

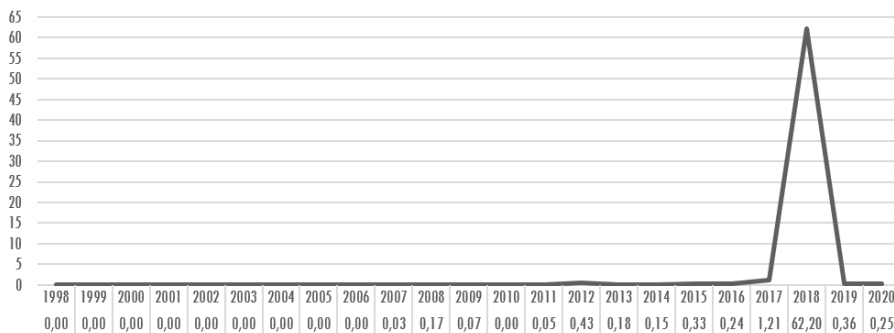
436 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Mjanma/Birma*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracowalismy/mjanmabirma/> [dostęp: 29.07.2021].

437 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

438 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 27–28.

dostarczając wodę pitną, a także angażowała się w inicjatywy dążące do poprawy opieki zdrowotnej, np. organizowała programy profilaktyki i leczenia ślepoty. Do pochodzących z Mjanmy studentów skierowano również ofertę programów stypendialnych⁴³⁹.

Wykres 32: ODA bilateralna dla Mjanmy w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

ODA dla Mjanmy przetransferowana w latach 2016–2020 miała rekordową wartość 64,26 mln USD, w tym w 2017 roku – aż 62,20 mln USD⁴⁴⁰. Podobnie, jak w przypadku innych państw, nie oznacza to jednak, że wówczas w Mjanmie zrealizowano dużą liczbę projektów o wysokiej wartości, jako że do ODA zaliczono część udzielonego kredytu w ramach pomocy wiązanej. Stosowna umowa została zawarta w kwietniu 2017 roku, opiewała na 50 mln EUR, które miały być spożytkowane na sfinansowanie projektów przeciwpożarowych i ratowniczych,

439 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 83–84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 110–111; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 141–142; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Mjanma. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020-mjn> [dostęp: 29.07.2021].

440 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

a całość jej sumy podlegała związaniu, tj. miała zostać przeznaczona na kontrakty na dostawę usług i towarów (w tym wozów strażackich) z Polski⁴⁴¹.

Należy jednak wskazać, że cieniem na prodemokratycznej działalności Suu Kyi położyła się pacyfikacja Rohindżów w końcu 2016 roku i dalsze prześladowania tej muzułmańskiej mniejszości, prowadzące do ucieczki ok. 1 mln osób do Bangladeszu⁴⁴².

5.5.3. Środkowoazjatyckie republiki poradzieckie

Pośród odbiorców polskiej ODA wyróżnić warto poradzieckie republiki azjatyckie – Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan oraz Turkmenistan. W rocznych planach pomocowych eksponowano zwłaszcza ich strategiczne położenie (m.in. ze względu na sąsiedztwo z Afganistanem), znaczenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego (szczególnie energetycznego) Europy i – w związku z tym – ryzyka wynikające z ich destabilizacji, oraz szanse na wzmocnienie współpracy dwustronnej z Polską. Jak bowiem wskazywano, obecność pomocowa na tym obszarze może być „jednym z pierwszych kroków do nawiązania trwałych stosunków z państwami regionu w wielu dziedzinach”⁴⁴³.

Wskazać jednak trzeba, że w polityce zagranicznej Polski region ten nie był traktowany priorytetowo: w końcu XX wieku głównie ze względu na jego

441 *Umowa o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Związku Mjanmy, podpisana w Nay Pyi Taw dnia 11 kwietnia 2017 r.*, M.P. poz. 583.

442 P. Kugiel, *Prześladowania ludności Rohindża – wyzwania dla transformacji Mjanmy*, „Biuletyn PISM” 2017, nr 90 (1532), s. 1–2; M. Orłowski, *Amnesty International odebrało tytuł Ambasadora Sumienia premier Mjanmy Suu Kyi*, 12.11.2018, Wyborcza.pl, <https://wyborcza.pl/775399,24161149,amnesty-international-odebralo-tytul-ambasadora-sumienia-premier.html> [dostęp: 29.07.2021]; P. Kugiel, *Przedłużający się kryzys humanitarny Rohingów w Bangladeszu i perspektywy jego rozwiązania*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 44 (1976), s. 1–2. Dnia 1 lutego 2021 roku doszło do kolejnego zamachu stanu w Mjanmie, w wyniku którego władzę przejęła ponownie armia, co doprowadziło do nałożenia kolejnych sankcji międzynarodowych na to państwo. Zob. szerzej: P. Kugiel, *Zamach stanu w Mjanmie – przerwana demokratyzacja*, „Komentarz PISM” 2021, nr 11, s. 1–2; Amnesty International, *Mjanma: zamach stanu, protesty i brutalna reakcja wojska*, 21.04.2021, Amnesty.org, <https://amnesty.org.pl/mjanma-zamach-stanu-protesty-i-brutalna-reakcja-wojska/> [dostęp: 29.07.2021].

443 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 10.

niestabilność⁴⁴⁴, w XXI wieku – z uwagi na prowadzoną na tym obszarze politykę silniejszych aktorów stosunków międzynarodowych (Federacji Rosyjskiej, Chin, ale także Stanów Zjednoczonych)⁴⁴⁵. Niemniej w kolejnych latach nowego wieku znaczenie poradzieckich republik zaczęło wzrastać w związku z ich dynamicznym rozwojem gospodarczym, co wpłynęło również na zwiększenie zainteresowania Polski tym obszarem⁴⁴⁶. Uwagę skupiono również na występujących na terytorium poszczególnych państw regionu surowcach energetycznych oraz zamieszkującej te państwa Polonii⁴⁴⁷. Działano na rzecz wzmocnienia dialogu politycznego, który miał stworzyć podstawę dla intensyfikacji działalności gospodarczej. Zostało to odzwierciedlone m.in. zawarciem stosownych umów międzynarodowych⁴⁴⁸. ODA, jak już wspomniano, miała być jednym z narzędzi realizacji tego założenia. Co jednak trzeba podkreślić – region ten „wskutek oddalenia geograficznego, różnic cywilizacyjnych, a także odmienności interesów geopolitycznych, znajduje się na peryferiach polskiej polityki wschodniej”⁴⁴⁹.

Cele wyznaczone dla współpracy rozwojowej wobec tego obszaru obejmowały zwłaszcza wsparcie edukacji, rozwój obszarów wiejskich i wzmocnianie potencjału miejscowego rolnictwa, rozwój infrastruktury transportowej, ochronę środowiska (w tym poprawę gospodarowania wodą), wsparcie opieki zdrowotnej, rozwój komunikacji masowej oraz działania związane z migracją, zarządzaniem granicami i wzmocnianiem bezpieczeństwa publicznego. Istotnym priorytetem było również przekazywanie doświadczeń transformacyjnych, m.in. w ramach

444 A. Patnaik, *Central Asia: Between Stability and Instability*, „International Studies” 2016, vol. 53, issue 3–4, s. 176–194.

445 Ł. Żołądek, *Azja Centralna: stosunki międzynarodowe*, „BAS Infos” 2018, nr 2 (240), s. 1–4.

446 T. Waśkiel, *Azja Centralna – szanse i bariery współpracy gospodarczej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2017, nr 4 (15), s. 113–124.

447 A. Włodkowska, *Polityka Polski wobec państw Azji Środkowej*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Pułtusk–Warszawa 2019, s. 294–296.

448 Zawarte zostały m.in. umowy o współpracy gospodarczej z Kazachstanem, Uzbekistanem i Turkmenistanem. *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Kazachstanu o współpracy gospodarczej, sporządzona w Astanie dnia 6 lipca 2005 r.*, M.P. 2006 nr 13 poz. 173; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o współpracy gospodarczej, podpisana w Taszkencie dnia 2 października 2007 r.*, M.P. 2008 nr 82 poz. 721; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Turkmenistanu o współpracy gospodarczej, podpisana w Aszchabadzie dnia 17 marca 2015 r.*, M.P. 2015 poz. 1006.

449 T. Lortkiphanidze, *Kaukaz „daleki i bliski” – realia, mity i złudzenia*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy...*, s. 195.

działań związanych ze wsparciem tworzenia instytucji publicznych, promowaniem *good governance*, budowaniem społeczeństwa obywatelskiego, walką z korupcją, wzmacnianiem roli prasy lokalnej, rozwojem regionalnym, a także wsparciem przedsiębiorczości oraz pomocą dla małych i średnich firm⁴⁵⁰.

Kluczowego odbiorcą polskiej ODA w regionie Azji Centralnej, pomimo że to Kirgistan i Tadżykistan otrzymały w przeszłości status priorytetowych partnerów polskiej współpracy rozwojowej, stanowi Kazachstan, do którego od 1998 roku do 2020 roku Polska przetransferowała pomoc o wartości 45,93 mln USD (dla porównania – Kirgistan otrzymał sumarycznie 6,45 mln USD, a Tadżykistan – jedynie 3,17 mln USD)⁴⁵¹.

Stan ten jest warunkowany zwłaszcza obecnością w tym państwie dużych skupisk polonijnych – już *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju* z 2003 roku nakazywała „wybrane kraje rozwijające się i w okresie transformacji, w których zamieszkują skupiska pochodzenia polskiego” traktować priorytetowo⁴⁵². Polacy w Kazachstanie znaleźli się wskutek przymusowych przesiedleń prowadzonych przez carską Rosję i ZSRR także znacznie wcześniej niż w okresie II wojny światowej⁴⁵³. Pomimo obecności ludności polskiego pochodzenia również w pozostałych republikach poradzieckich ich grupa pozostaje najliczniejsza na terenie Kazachstanu⁴⁵⁴. Za kolejne uwarunkowanie zwiększonej pomocy rozwojowej dla Kazachstanu uznać należy jego dynamiczny rozwój gospodarczy w XXI wieku, a co za tym idzie – dostrzeżenie możliwości ekspansji polskiego biznesu na tym kierunku, zwłaszcza w sektorze przemysłu

450 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 12–13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008...*, s. 13–14; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009...*, s. 6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010...*, s. 6; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011...*, s. 9.

451 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

452 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju...*, s. 6.

453 J. Kamocki, *Polski Kazachstan, „Niepodległość i Pamięć”* 1966, nr 2 (6), s. 55–64.

454 M. Gawęcki, *Polacy w Azji Centralnej. Analiza czynników kształtujących zesłańczą zbiorowość i stan obecny, „Studia BAS”* 2013, nr 2 (34), s. 87–92.

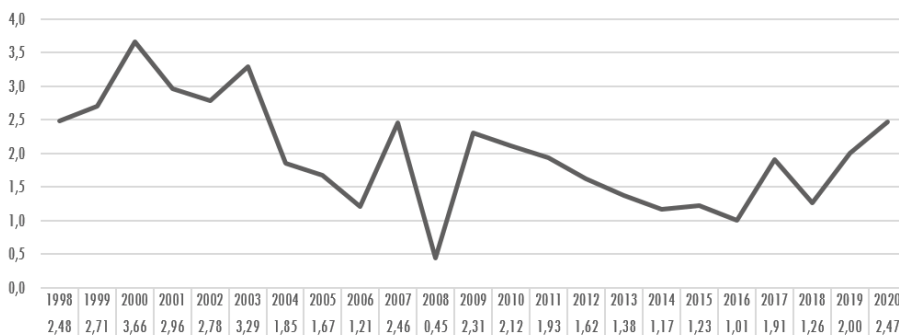
chemicznego i petrochemicznego (duże kazachskie złoza ropy naftowej) oraz przetwórstwa rolno-spożywczego⁴⁵⁵.

W realizację działań na rzecz Kazachstanu zaangażowane były placówka dyplomatyczna w Almaty, administracja rządowa, jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe. Większość podejmowanych inicjatyw na tym terenie koncentrowała się na pomocy transformacyjnej (w tym m.in. przez transfer polskich doświadczeń w zakresie restrukturyzacji rolnictwa i nadzoru lotniczego, promowanie partnerstw lokalnych pomiędzy jednostkami samorządu lokalnego, pomoc ekspercką kazachskiemu parlamentowi w opracowywaniu ustawy o samorządzie lokalnym, poprawę infrastruktury przejścia granicznego, warsztaty dla policjantów z tematyki kryminalnej, staży i szkoleń z zakresu inwestycji i eksportu narodowego czy podstawowych zasad ubezpieczeniowych). Zaproszono również przedstawicieli Kazachstanu do uczestnictwa w Międzynarodowym Programie Staży Parlamentarnych. Pozostałe działania dotyczyły m.in. wyposażania w sprzęt medyczny szpitali, rozwijania systemu pierwszej pomocy, budowy i wyposażania domów samotnej matki i ośrodków pomocy socjalnej, rozwijania infrastruktury edukacyjnej (poprzez np. zakładanie i wyposażanie bibliotek, przebudowę i rozbudowę internatów, edukację ekologiczną i obywatelską), wsparcia rozwoju obszarów wiejskich czy ochrony zabytków. Kazachskim studentom zaoferowano możliwość korzystania z licznych programów stypendialnych. Udzielano również pomocy humanitarnej (w 2016 roku została ona skierowana do osób poszkodowanych przez powódź)⁴⁵⁶.

455 T. Waśkiel, *Polska – Kazachstan: perspektywy współpracy i polskie interesy w Azji Centralnej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1 (4), s. 208–209; Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Kazachstan – przewodnik dla przedsiębiorców*, Warszawa 2005, s. 136–137; Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Kazachstan i Polska. Relacje społeczno-gospodarcze*, Warszawa 2016, s. 14.

456 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 13–14; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 9–11; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 95–96; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 138; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 109–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 118–119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 91; Ministerstwo Spraw

Wykres 33: ODA bilateralna dla Kazachstanu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Polska rozpoczęła przekazywanie pomocy Kirgistanowi w 1998 roku, Tadżykistanowi zaś w 2002 roku. Do końca 2011 roku realizowane w tych państwach projekty koncentrowały się na pomocy transformacyjnej (w tym rozwoju edukacji obywatelskiej, wsparciu niezależnej prasy lokalnej, przekazywaniu polskich doświadczeń m.in. z zakresu wdrażania programu zalesień, promowania partnerstwa pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego) i walce z ubóstwem. W odniesieniu do Biszkeku wiązało się to z poparciem dla przeprowadzonej w 2005 roku tulipanowej rewolucji⁴⁵⁷. Prowadzono renowacje studni oraz rozbudowywano systemy zaopatrzenia w wodę w celu zwiększania dostępu do wody pitnej, rozbudowywano systemy oczyszczania ścieków, oddziaływano na rzecz zwiększania świadomości społeczności lokalnych w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju oraz rozwijania kompetencji zarządzania

Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 90–91; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 82–83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 68; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 109–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 140–141.

457 Zob. szerzej: V. Avioutskii, *Aksamitne rewolucje*, przeł. A. Czarnacka, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007, s. 155–175.

kryzysowego na wypadek katastrof naturalnych i sytuacji kryzysowych, aktywowano mlodzięz i kobiety, a takze wspierano sektor obrony cywilnej⁴⁵⁸. Pomoc przekazana Kirgistanowi w latach 1998–2011 miala wartosc 4,30 mln USD, Tadzykistanowi zas (w latach 2002–2011) – jedynie 0,46 mln USD⁴⁵⁹.

W 2012 roku polska administracja dostrzegla, ze zainteresowanie Kirgistanem i Tadzykistanem ze strony innych donatorow jest stosunkowo niewielkie, a udzielana im pomoc jest niewystarczajaca, wiec w *Wieloletnim programie wspolpracy rozwojowej na lata 2012–2015* ujeta je pośród kierunkow priorytetowych. Odtad podejmowane dzialania mialy koncentrowac sie na nastepujacych obszarach: samorzadnosc i umacnianie wspolnot lokalnych (w tym dazenie do profesjonalizacji urzednikow jednostek samorzadu terytorialnego), gospodarka wodno-sanitarna (m.in. budowa malej infrastruktury wodnej i lepsze zarzadzanie zasobami wodnymi) oraz male i srednie przedsiebiorstwa, w tym tworzenie nowych miejsc pracy⁴⁶⁰.

Wobec tego w latach 2012–2015 zintensyfikowano dzialalnosc na obszarze tych dwuch panstw, angazujac w nia zarowno placowki dyplomatyczne, jak i organizacje pozarzadowe, w tym Fundacje Solidarnosci Miedzynarodowej⁴⁶¹. Projekty realizowane przez NGOs skupialy sie na rozwoju spoldzielni kobiecych i przedsiebiorczosci kobiet, umacnianiu ich pozycji w spolecznstwie, rozwoju obszarow wiejskich, zwiększeniu dostępu do wody pitnej, wsparciu edukacji komputerowej i rozbudowie infrastruktury wiejskiej, a takze organizowano debaty o parlamentaryzmie oraz świadczone pomoc organizacjom

458 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 22; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 95–96; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 138; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 109–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 118–119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 91.

459 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

460 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program wspolpracy rozwojowej na lata 2012–2015...*, s. 20.

461 Fundacja Solidarnosci Miedzynarodowej, *Kirgistan*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracowalismy/kirgistan/> [dostep: 29.07.2021]; Fundacja Solidarnosci Miedzynarodowej, *Tadzykistan*, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracowalismy/tadzykistan/> [dostep: 29.07.2021].

pozarządowym (w ramach wsparcia rozwoju społeczeństwa obywatelskiego). W ramach małych grantów zwiększano dostęp do wody, udostępniano usługi w ramach opieki zdrowotnej, działano na rzecz poprawy warunków życia na wsi i zwalczania ubóstwa w najsłabiej rozwiniętych regionach oraz realizowano szkolenia z zakresu wsparcia inwestycji, wspierano rozwój sektora mikro kredytów. Administracja rządowa z kolei zaangażowała się w przekazywanie kirgiskim i tadżyckim urzędnikom doświadczeń z zakresu rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw oraz wdrażania europejskich norm w celu umiędzynarodowienia funkcjonowania firm, organizowała wizyty studyjne w celu wsparcia reform samorządu lokalnego oraz przekazywała *know-how* z zakresu rozwoju partnerstwa publiczno-prywatnego⁴⁶². Kontynuowana była pomoc techniczna udzielana w ramach programów stypendialnych, a przedstawiciele obydwu państw skorzystać mogli również z Międzynarodowego Programu Staży Parlamentarnych. Wartość pomocy przekazanej Biszkekowi i Duszanbe w tym okresie, pomimo partnerskiego statusu we współpracy rozwojowej Polski, była niewielka i wyniosła zaledwie 1,19 mln USD (Kirgistan) oraz 1,79 mln USD (Tadżykistan)⁴⁶³. Co ciekawe, w 2014 roku podpisana została umowa z Kirgistanem o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej (przekazane w ten sposób 40 mln EUR miało sfinansować projekty służące rozwojowi rolnictwa i obszarów wiejskich, a 95% sumy kredytu miało pokryć kontrakty z Polski), jednak nie została ona zrealizowana⁴⁶⁴.

462 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 91–92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 83–84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 84–86.

463 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

464 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Kirgiskiej o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Biszkeku dnia 24 czerwca 2014 r., M.P. 2014 poz. 952.*

Pomimo umiarkowanego⁴⁶⁵ zainteresowania dalszym wzmacnianiem dwustronnej współpracy gospodarczej z tymi państwami⁴⁶⁶, Kirgistan i Tadżykistan nie znalazły się pośród priorytetowych odbiorców polskiej współpracy rozwojowej od 2016 roku. Wobec tego w końcu drugiej dekady XXI wieku transfer ODA do Biszkeku i Duszanbe został ograniczony, a trzonem pomocy stały się programy stypendialne dla młodych obywateli. Ponadto w Kirgistanie implementowano projekt modernizacji infrastruktury wodociągowej w jednej z wsi, prowadzono działania na rzecz poprawy warunków życiowych na obszarach wiejskich, a administracja rządowa włączyła się w ochronę zabytków, z kolei w Tadżykistanie wdrażano projekt udostępniający wydziałowi weterynaryjnemu lokalnego uniwersytetu multimedialny system edukacyjny⁴⁶⁷. Realizację niewielkich działań kontynuowała również Fundacja Solidarności Międzynarodowej⁴⁶⁸. W latach 2016–2020 polska ODA dla Kirgistanu miała wartość 0,96 mln USD, dla Tadżykistanu zaś 0,92 mln USD⁴⁶⁹.

W latach 1998–2020 do Uzbekistanu w ramach ODA skierowano 12,16 mln USD⁴⁷⁰ (czyli więcej, niż do traktowanych w latach 2012–2015

465 Jeszcze w 2012 roku, kiedy to Kirgistan uznany został za priorytetowy kierunek polskiej współpracy rozwojowej, podsekretarz stanu w MSZ, Grażyna Bernatowicz, w odpowiedzi na interpelację poselską dotyczącą polsko-kirgiskich relacji dwustronnych, wskazywała: „Z uwagi na peryferyjne położenie, niski potencjał gospodarczy i znaczną odległość od Polski Kirgistan pozostaje drugoplanowym partnerem w naszej polityce zagranicznej. Współpraca gospodarcza z RK również ma ograniczone znaczenie z uwagi na płytkość rynku konsumenckiego, zagrożenie gospodarki w kryzysie, a także zdominowanie tamtejszego rynku przez towary z Chin i Rosji, z którymi polskim produktom trudno konkurować”. *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych z upoważnienia ministra – na interpelację nr 8257 w sprawie sytuacji w Republice Kirgiskiej i stosunków polsko-kirgiskich*, Warszawa, 02.10.2012, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=2B997B9C> [dostęp: 29.07.2021].

466 Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Przewodnik po rynku – Republika Kirgiska*, Ałmaty 2008, s. 10–15; O. Karatałow, *Kirgisko-polskie stosunki ekonomiczne – wczoraj, dziś, jutro*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2011, nr 1 (1), s. 91–106.

467 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 83–84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 68–69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 110–111; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 141–143.

468 Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Kirgistan...*; Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Tadżykistan...*

469 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

470 Ibidem.

priorytetowo Kirgistanu i Tadżykistanu), jednak w państwie tym zrealizowano niewielką liczbę działań, koncentrujących się na początku XXI wieku na pomocy transformacyjnej, w tym edukacji obywatelskiej, z kolei w końcu drugiej dekady XXI wieku na rozwoju edukacji (wdrażano m.in. multimedialny system edukacyjny w szkolnictwie rolniczym) oraz ochronie zabytków. Część wydatków generowały również oferowane Uzbekom programy stypendialne⁴⁷¹. Relatywnie wysoki wolumen pomocy dla tego państwa wynika jednak z zaliczenia do ODA części kredytu, który został udzielony przez Polskę Uzbekistanowi na mocy umowy zawartej w 2003 roku. Opiewający na 15 mln USD kredyt sfinansował projekty inwestycyjne w dziedzinach rozwoju szkolnictwa i ochrony zdrowia i stanowił pomoc wiążaną – 90% jego wartości została przeznaczona na realizację kontraktów z polskimi dostawcami usług i produktów⁴⁷². Warto dodać, że równocześnie zawarta została druga umowa kredytowa (na inwestycje w branży hotelarskiej), o wartości również 15 mln USD, z których 85% miało pokryć dostawy towarów i usług realizowane przez polskich kontrahentów⁴⁷³. Porozumienia kredytowe miały stać się wstępem dla ekspansji gospodarczej polskich przedsiębiorstw w Uzbekistanie, szczególnie w sektorach produkcji rolnej i przetwórstwa rolno-spożywczego⁴⁷⁴.

471 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 21; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 22; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 84–85; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 69–70; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 112; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 143–144.

472 Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o udzieleniu kredytu w pomocy wiążanej, podpisana w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2004 nr 1 poz. 14.

473 Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o udzieleniu kredytu, podpisana w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2004 nr 1 poz. 12.

474 Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Uzbekistan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, Warszawa 2005, s. 131.

Niewielkie fundusze pomocowe kierowane byly rowniez do Turkmenistanu (w latach 1998–2020 wartosc ODA na tym kierunku wyniosla 2,15 mln USD⁴⁷⁵) i pokrywaly one glownie koszty prowadzonych programow stypendialnych⁴⁷⁶.

Trudno jednak uznac, by ta – mimo wszystko ograniczona finansowo – dzialalnosc pomocowa Polski na terenie Azji Centralnej byla efektywna, jako ze panstwa tego regionu, znajdujace sie pod silnymi wplywami rosyjskimi i chińskimi – pozostaja niedemokratyczne (wladze sprawuja autorytarni prezydenci), prawa czlowieka sa notorycznie lamane, wysoki jest w nich rowniez odsetek osob zyjacych w ubostwie⁴⁷⁷.

5.5.4. Indie

Relatywnie istotnym odbiorca polskiej ODA w regionie sa rowniez Indie, ktore w latach 1998–2020 otrzymaly pomoc w wysokoosci 21,37 mln USD⁴⁷⁸. Dzialania na rzecz Indii realizowane byly przede wszystkim przez ambasade RP w New Delhi, w niektore projekty wlaczyła sie rowniez administracja rzadowa, wlasne inicjatywy podejmowali takze obecni w tym panstwie wolontariusze z Polski. Koncentrowaly sie one na rozwijaniu infrastruktury edukacyjnej oraz wlacznaniu spolecznym osob wykluczonych.

W ramach ODA sfinansowano m.in. nastepujace przedsiwzięcia: utrzymanie szkoly dla dzieci z rodzin osob trędownatych, doposażenie jej w laboratoria specjalistyczne, pomoc dla szpitala leczacego osoby trędownate w Puri, w tym jego renowacja, pomoc dla ośrodka dla dzieci niewidomych i na rzecz poprawy warunkow zycia osob niewidomych, wsparcie edukacyjne dla ubogich dzieci, zwiekszenie poziomu edukacji i utrzymanie w systemie edukacyjnym dzieci ze

475 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

476 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 111; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska wspolpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 143.

477 Ł. Żołądek, *Azja Centralna: polityka, gospodarka, społeczeństwo*, „BAS Infos” 2018, nr 1 (239), s. 2–4.

478 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

slumsów, budowa pomieszczeń do nauki w szkole w klasztorze, rozbudowa szkół dla niepełnosprawnych fizycznie i umysłowo dzieci, odnowienie istniejącego budynku szkoły i zaadaptowanie go na internat, organizacja treningów komputerowych dla kobiet i młodzieży, zwiększanie dostępu do edukacji na wsiach, odnawianie sal lektoratu z języka polskiego na Uniwersytecie Delhijskim, podnoszenie pozycji uchodźczyń dzięki szkoleniom zawodowym, personalnym i wsparciu w znalezieniu pracy, wsparcie w zawodowym usamodzielnieniu się dalekich kobiet i wdów czy digitalizacja zbiorów bibliotecznych. Administracja rządowa zaangażowała się w niezbędne, interwencyjne prace konserwatorskie i ochronę dziedzictwa kulturowego, a także prowadziła programy związane ze współpracą teatralną. Wolontariusze podejmowali działania z zakresu promocji zdrowia. Ponadto studentom oferowano możliwość skorzystania z programów stypendialnych⁴⁷⁹.

Warto jednak podkreślić, że współcześnie podstawowym celem nawiązanych w 1954 roku relacji polsko-indyjskich⁴⁸⁰ pozostaje zwiększanie współpracy

479 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 139; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 109–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 118–119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 91; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 82–83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 68; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 109; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 140.

480 Co istotne, obydwa te państwa w okresie zimnej wojny realizowały politykę socjalistyczną, co przełożyło się na intensywne kontakty dwustronne, obejmujące zwłaszcza kooperację polityczną i gospodarczą (w tym w sektorach infrastruktury energetycznej i przemysłu obronnego). Na szeroką skalę realizowany był również przepływ kadr – indyjscy studenci korzystali z możliwości kształcenia w Polsce, z kolei polscy inżynierowie i specjaliści realizowali kontrakty w Indiach. Podkreślić jednak trzeba, że Indie stanowiły jeden z filarów Ruchu Państw Niezaangażowanych. M. Bonikowska, A. Turkowski, *Doing business in India...?*, „Analiza THINKTANK” 2014, s. 2; A. Kuszewska, *Stosunki Polski z Indiami i Pakistanem w XXI wieku. Szanse i prognozy na przyszłość*, [w:] *Stosunki Polski z mocarstwami w drugiej dekadzie XXI wieku...*, s. 342–345.

gospodarczej⁴⁸¹. W 2004 roku – w *Strategii RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* – Indie uznane zostały za priorytetowy kierunek działań w Azji Południowej. Jak wówczas wskazano: „Indie są dla Polski jednym z głównych rynków eksportu inwestycyjnego, zwłaszcza w górnictwie i energetyce”⁴⁸². Podejście to, uwzględniające wysoką chłonność indyjskiego rynku konsumenckiego, znaczne tempo wzrostu PKB oraz ścisłą współpracę pomiędzy Indiami a Unią Europejską, a także intensywność kontaktów dwustronnych i dobrze rozwiniętą bazę traktatową stosunków wzajemnych⁴⁸³, zostało podtrzymane w kolejnych latach. W połowie drugiej dekady XXI wieku – na wzór wcześniej uruchomionych rządowych inicjatyw *Go China* oraz *Go Africa* – zainaugurowany został program *Go India*⁴⁸⁴. Janusz Piechociński, ówczesny minister gospodarki, podkreślał: „*Go India* to polska odpowiedź na indyjską strategię *Make In India*”⁴⁸⁵. W mojej opinii, Indie to kraj dużych możliwości dla polskiego eksportera i inwestora, bardzo otwarty na współpracę z Polską. Mamy nadzieję, że już wkrótce widoczne będą korzyści tych relacji”⁴⁸⁶. Wymiana gospodarcza pomiędzy państwami rośnie, choć biorąc pod uwagę jej uwarunkowania, trudno jej poziom uznać za wystarczający. Filarem polskiego eksportu są urządzenia mechaniczne, wyroby nieszlachetne i z metali nieszlachetnych, produkty mineralne oraz pojazdy, statki powietrzne i jednostki pływające. Wśród branż perspektywicznych dla polskiego biznesu wymieniane są maszyny i urządzenia (w tym te służące przetwórstwu żywności, maszyny górnicze oraz sprzęt

481 J. Rowiński, P. Milewski, *Polityka Polski wobec państw azjatyckich*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji...*, s. 376–378.

482 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 22.

483 Jej podstawę stanowi umowa o współpracy gospodarczej z 2006 roku. *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Indii o współpracy gospodarczej, sporządzona w Warszawie dnia 19 maja 2006 r.*, M.P. 2007 nr 60 poz. 693. Podpisane zostały również m.in. umowy o współpracy w dziedzinie turystyki, zdrowia i medycyny oraz rolnictwa, także posiadające komponenty gospodarcze.

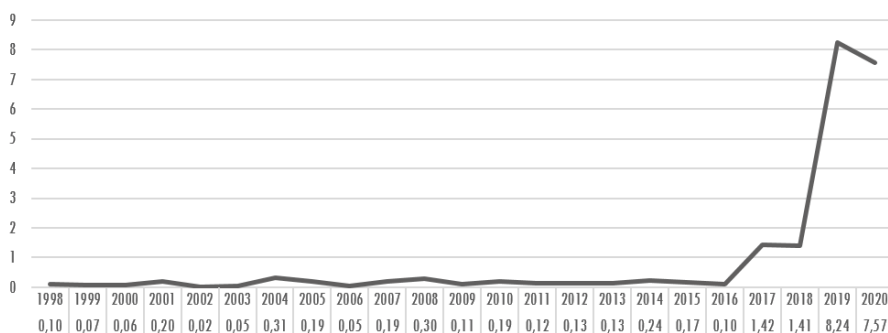
484 P. Kugiel, „*Go India*”: *Nowy etap współpracy polsko-indyjskiej*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 36 (1273), s. 1–2.

485 Inicjatywa rządu Indii, związana z przyciąganiem do kraju inwestycji zagranicznych. *Make in India, Sectors*, [Makeinindia.com](http://www.makeinindia.com), <https://www.makeinindia.com/sectors> [dostęp: 29.07.2021].

486 Cyt. za: D. Malinowski, *Jak podbić Indie – rusza program Go India!*, 20.04.2015, [Wnp.pl](http://wnp.pl), <https://www.wnp.pl/finanse/jak-podbic-indie-rusza-program-go-india,248649.html> [dostęp: 29.07.2021].

medyczny), biotechnologiczny, farmaceutyczny, energetyczny i meblarski⁴⁸⁷. Odnosić trzeba, że państwa prowadzą również współpracę w dziedzinie obronności, w tym w ramach zwalczania terroryzmu międzynarodowego⁴⁸⁸. Co jednak istotne, po obydwu stronach brak jest woli politycznej do podniesienia rangi kontaktów dwustronnych przez zawiązanie strategicznego partnerstwa. Kluczowymi barierami w tym zakresie pozostają wątpliwości co do wypełnienia go treścią, głównie deklaracyjny charakter współpracy oraz gospodarcza asymetria stron⁴⁸⁹.

Wykres 34: ODA bilateralna dla Indii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

487 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Indie. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2018, s. 29–30; Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor maszynowy w Indiach*, Warszawa 2018, s. 18–19; Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor meblarski w Indiach*, Warszawa 2018, s. 15–15.

488 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Indii dotycząca współpracy w dziedzinie obronności, podpisana w New Delhi dnia 17 lutego 2003 r.*, Dz. U. 2004 nr 221 poz. 2240; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Indii o współpracy w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej i międzynarodowego terroryzmu, podpisana w New Delhi dnia 17 lutego 2003 r.*, Dz. U. 2005 nr 34 poz. 302.

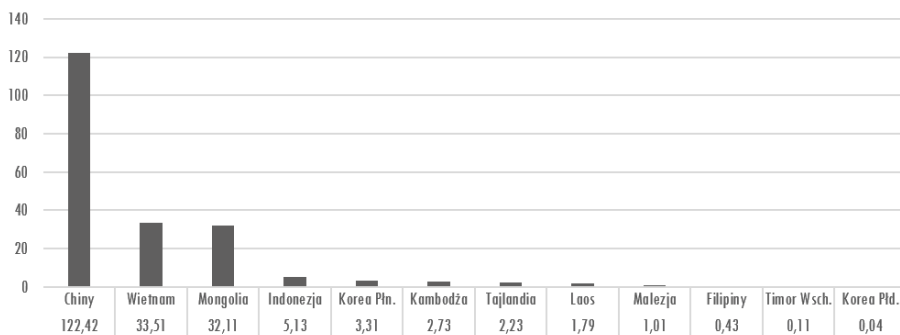
489 R. Podgórzńska, *Polityka zagraniczna Polski wobec Azji Południowej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989-2014...*, s. 344–346; P. Kugiel, *Indie w procesie reform: szanse dla Polski*, „Raport PISM” 2018, s. 41–42; K. Iwanek, *Polityka zagraniczna Indii a stosunki Indie – Polska*, „Raport Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej” 2020, s. 47.

5.6. Daleki Wschód

Państwa Dalekiego Wschodu⁴⁹⁰, podobnie jak południowo- i środkowoazjatyckie, otrzymywały polską pomoc jeszcze przed 1989 rokiem. Od 1975 roku do 1989 roku do państw wschodnioazjatyckich napłynęło aż 530,54 mln USD, spośród których 458,67 mln USD przetransferowano Wietnamowi, a mniejszą pomoc otrzymały również Mongolia (32,57 mln USD), Laos (25,47 mln USD) czy Kambodża (13,83 mln USD). Do państw azjatyckich napłynęła zatem większość – szacowanej przez OECD na 768,37 mln USD – pomocy, którą dostarczała PRL w latach 1975–1989⁴⁹¹. Kierowanie do nich wówczas ODA było implikacją relacji pomiędzy tymi państwami a ZSRR, a w konsekwencji – także PRL.

Daleki Wschód po 1998 roku nie stanowił priorytetowego kierunku polskiej współpracy rozwojowej; status taki posiadał początkowo jedynie Wietnam. Największymi odbiorcami funduszy w tym regionie są zaś Chiny, Wietnam i Mongolia (wykres 35), co należy wiązać z gospodarczymi motywacjami udzielania pomocy.

Wykres 35: ODA bilateralna (suma) dla państw Dalekiego Wschodu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

490 Klasyfikacja OECD wymienia tu m.in.: Chiny, Wietnam, Mongolię, Indonezję, Koreę Południową, Koreę Północną, Kambodżę, Laos, Tajlandię, Malezję, Filipiny oraz Timor Wschodni.

491 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

5.6.1. Chiny

Za wyraz podporządkowania współpracy rozwojowej interesom gospodarczym donatora uznać należy fakt, iż największym beneficjentem polskiej ODA w regionie Dalekiego Wschodu i piątym największym odbiorcą polskich funduszy pomocowych spośród wszystkich państw (po Ukrainie – 476,65 mln USD, Białorusi – 374,65 mln USD, Angoli – 185,94 mln USD oraz Etiopii – 129,55 mln USD) są Chiny, do których w latach 1998–2020 skierowano 122,42 mln USD⁴⁹².

Chiny nigdy jednak nie były uznawane za priorytetowego partnera we współpracy rozwojowej Polski, a podejmowane w jej ramach działania były nieliczne. Inicjatywy wdrażała głównie Ambasada RP w Pekinie. Dotyczyły one zwłaszcza edukacji zdrowotnej i polepszania jakości opieki zdrowotnej (m.in. przez wyposażenie gabinetu stomatologicznego w szpitalu czy organizację specjalistycznych konsultacji dla rodzin z dziećmi z niepełnosprawnościami intelektualnymi) oraz rozwoju infrastruktury edukacyjnej (np. poprzez wyposażenie pracowni komputerowych w szkołach). Ponadto na zaproszenie jednego z ośrodków badawczych z wizytą w Polsce przebywali chińscy naukowcy. Administracja rządowa z kolei koordynowała wizytę studyjną dziennikarzy z Chin w Polsce. Studenci z ChRL korzystać mogą również z szerokiej oferty stypendialnej. W 2008 roku Polska, w ramach pomocy humanitarnej, zakupiła i dostarczyła koce, śpiwory i środki ochrony dla poszkodowanych w wyniku trzęsienia ziemi⁴⁹³.

Niemniej kluczem do zrozumienia tak wysokiego poziomu wydatków są zapisy międzyrządowej umowy o współpracy finansowej, zawartej we wrześniu

492 Ibidem.

493 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 21; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 139; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 118–119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 85–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 98; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 88; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2017...*, s. 73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2018...*, s. 116; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpracuje na rzecz rozwoju. Raport roczny 2019...*, s. 150.

2000 roku. Na jej podstawie Polska zobowiazala sie do udzielenia ChRL kredytu w wysokosci 85 mln USD na sfinansowanie inwestycji w obszarze ochrony srodowiska. Calosc tej kwoty byla zwiazana, co oznacza, ze miala pokryc koszty dostaw towarow, uslug, maszyn, materialow, urzadzen i technologii dostarczonych przez polskich kontrahentow. Pierwotnie kredyt mial zostac wykorzystany do konca 2003 roku⁴⁹⁴. Kilukrotnie jednak strony porozumiewaly sie w sprawie zmian poszczegolnych postanowien umowy. Mocą porozumien wprowadzono trzy kluczowe zmiany: pierwsza dotyczyla wydłużenia okresu wykorzystania kredytu (początkowo do konca stycznia 2005 roku, następnie do konca stycznia 2007 roku, do konca stycznia 2009 roku, do konca stycznia 2011 roku, a finalnie – do konca stycznia 2013 roku), druga – możliwości wykorzystania srodkow rowniez poza obszarem ochrony srodowiska (tj. w sektorach ochrony zdrowia, oswiaty, infrastruktury, komunikacji, gornictwa, przemyslu energetycznego, rolnictwa, przetworstwa spozywczego, materialow budowlanych oraz innych, dopuszczonych przez OECD), trzecia zaś zwiększyła kwotę kredytu z 85 mln USD do 285 mln USD⁴⁹⁵. Wobec tego do 2013 roku (w ramach ODA)

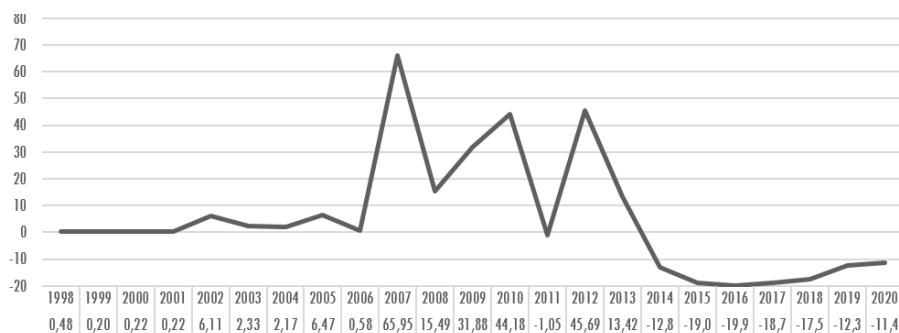
494 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzona w Warszawie dnia 29 września 2000 r.*, M.P. 2002 nr 6 poz. 103.

495 *Porozumienie podpisane w Pekinie dnia 22 października 2001 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r.*, M.P. 2002 nr 6 poz. 105; *Porozumienie z dnia 31 stycznia 2003 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r.*, M.P. 2003 nr 45 poz. 681; *Porozumienie z dnia 31 stycznia 2005 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r.*, M.P. 2006 nr 13 poz. 169; *Porozumienie z dnia 31 stycznia 2007 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r.*, M.P. 2007 nr 93 poz. 1016; *Porozumienie z dnia 11 kwietnia 2007 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r.*, M.P. 2008 nr 6 poz. 70; *Porozumienie z dnia 17 lipca 2009 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r.*, M.P. 2010 nr 63 poz. 819; *Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki*

wypłacono Chinom 234,34 mln USD; od 2014 roku do 2020 roku 111,92 mln USD zostało przez ChRL zwróconych w ramach spłaty kredytu⁴⁹⁶.

Realizacja tego typu działania zatem z jednej strony pozwoliła na coroczne podwyższanie sumy transferowanej przez Polskę ODA, co miało wskazywać, że państwo jest donatorem coraz hojniejszym (bez względu na to, czy udzielona w ten sposób pomoc faktycznie oddziałuje na chiński rozwój społeczno-gospodarczy i redukuje ubóstwo, co jest nadrzędnym celem ODA), z drugiej zaś – tworzyła podstawy dla intensyfikacji dwustronnej współpracy gospodarczej i wpływała nieznacznie na ujemny dla Polski bilans wymiany handlowej z Chinami⁴⁹⁷.

Wykres 36: ODA bilateralna dla Chin w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., podpisane w Pekinie dnia 12 stycznia 2011 r., M.P. 2011 nr 81 poz. 816.

496 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

497 W poszczególnych latach wynosił on: -1,26 mld USD w 2000 roku; -1,42 mld USD w 2001 roku; -1,85 mld USD w 2002 roku; -2,61 mld USD w 2003 roku; -3,51 mld USD w 2004 roku; -4,90 mld USD w 2005 roku; -6,95 mld USD w 2006 roku; -10,77 mld USD w 2007 roku; -15,52 mld USD w 2008 roku; -12,44 mld USD w 2009 roku; -14,89 mld USD w 2010 roku; -16,25 mld USD w 2011 roku; -15,51 mld USD w 2012 roku; -17,18 mld USD w 2013 roku; -20,74 mld USD w 2014 roku; -20,36 mld USD w 2015 roku; -21,54 mld USD w 2016 roku; -24,17 mld USD w 2017 roku; -28,47 mld USD w 2018 roku; -27,71 mld USD w 2019 roku. World Bank, *Poland Product Imports from China*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Import/Indicator/MPRT-TRD-VL/Partner/CHN/Product/Total#> [dostęp: 29.07.2021]; World Bank, *Poland Product Export to China*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-TRD-VL/Partner/CHN/Product/Total> [dostęp: 29.07.2021].

Pozycja ChRL w systemie gospodarki światowej i perspektywy dalszego jej umacniania generują zwiększone zainteresowanie Polski współpracą z tym państwem w XXI wieku. Stosunki dwustronne, które nawiązane zostały oficjalnie w 1949 roku, charakteryzowały się różną intensywnością: od końca lat 50. XX wieku do połowy lat 80. XX wieku, z uwagi na radziecko-chiński konflikt ideologiczny, nie były one tak ścisłe, jak w przypadku innych państw socjalistycznych, jednak wymiana gospodarcza była utrzymywana⁴⁹⁸. Reformy wewnętrzne wdrażane w ostatniej dekadzie XX wieku w obydwu państwach, a zwłaszcza euroatlantycki zwrot w polityce zagranicznej Polski, doprowadziły do ograniczenia wzajemnych kontaktów, które zostały wzmożone dopiero w pierwszej dekadzie XXI wieku⁴⁹⁹. Zgodnie ze *Strategią RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* z 2004 roku Chiny stały się priorytetowym kierunkiem zagranicznej polityki ekonomicznej, która dążyć miała przede wszystkim do szybkiego wzrostu polskiego eksportu do tego kraju⁵⁰⁰. Sprzyjać „rozwojowi wzajemnie korzystnej współpracy gospodarczej we wszystkich dziedzinach i sektorach gospodarki na zasadach równości, wzajemnych korzyści i stosownie do prawa” miała również podpisana w czerwcu 2004 roku polsko-chińska umowa o współpracy gospodarczej⁵⁰¹. W 2012 roku pod auspicjami resortu gospodarki uruchomiony został program wsparcia zagranicznej ekspansji polskich przedsiębiorców *Go China*. Nieco wcześniej, bo w 2011 roku relacje międzypaństwowe zostały podniesione do rangi strategicznego partnerstwa, a w 2016 roku zostały przekształcone we „wszechstronne strategiczne partnerstwo”⁵⁰². Niemniej, po-

498 Zob. szerzej np.: M.N. Rothbard, *The Myth of Monolithic Communism*, „Libertarian Review” 1979, vol. 8, no. 1, s. 32; M. Burdelski, *50 lat stosunków Polski z ChRL – rys historyczny*, „Azja-Pacyfik” 1999, nr 2, s. 86–92; L.M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split. Cold War in the Communist World*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2008, s. 46–70; Z. Shen, Y. Xia, *The Great Leap Forward, the People’s Commune and the Sino-Soviet Split*, „Journal of Contemporary China” 2011, vol. 20, issue 72, s. 861–880.

499 M. Burdelski, *50 lat stosunków Polski z ChRL – rys historyczny...*, s. 92–101; R. Tuszyński, *Stosunki polsko-chińskie*, „BAS Infos” 2014, nr 15 (175), s. 1–4; M.T. Mencil, *Polska polityka zagraniczna wobec Dalekiego Wschodu*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014...*, s. 393–396.

500 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 18–19.

501 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy gospodarczej, sporządzona w Warszawie dnia 8 czerwca 2004 r.*, M.P. 2005 nr 59 poz. 790.

502 *Polsko-chińskie partnerstwo strategiczne*, 20.12.2011, Prezydent.pl, <https://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,140,polsko->

mimo intensyfikacji współpracy w drugiej dekadzie XXI wieku, także poprzez uczestnictwo Polski w formacie 17+1 (forum kooperacji pomiędzy ChRL oraz Europą Środkową i Wschodnią), poparcie dla inicjatywy *Nowego Jedwabnego Szlaku* czy aktywność w (chińskim) Azjatyckim Banku Inwestycji Infrastrukturalnych⁵⁰³, oczekiwane z niej korzyści nie zmaterializowały się⁵⁰⁴. Jako że Chiny poszukują dla siebie również politycznych sojuszników, popierających ich interesy na arenie międzynarodowej, nie bez znaczenia są tutaj relacje na linii Polska – Unia Europejska (i polityka UE wobec ChRL) oraz bliskie stosunki polsko-amerykańskie (i amerykańsko-chiński konflikt gospodarczy), choć kluczowa pozostaje asymetria stron⁵⁰⁵. Nieprzerwanie rosnąca potęga gospodarcza ChRL sprawia jednak, że to gospodarka stanowi dominującą płaszczyznę dwustronnych relacji, a takie kwestie, jak nieprzestrzeganie praw człowieka czy prześladowania mniejszości narodowych i religijnych, pozostają na marginesie prowadzonego dialogu politycznego⁵⁰⁶.

chinskie-partnerstwo-strategiczne.html [dostęp: 29.07.2021]; Prezydent: *Mam nadzieję, że Polska stanie się dla Chin bramą do Europy*, 20.06.2016, Prezydent.pl, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,258,wspolne-oswiadczenie-ws-ustanowienia-wszechstronne-go-strategicznego-partnerstwa.html> [dostęp: 29.07.2021]; M. Lasoń, *Miejsce Chińskiej Republiki Ludowej w polityce zagranicznej Polski w drugiej dekadzie XXI w.*, „Kraakowskie Studia Międzynarodowe” 2018, nr 2, s. 38–49.

503 Te zagadnienia zostaną omówione w kolejnym rozdziale niniejszej pracy.

504 J. Oertel, *The New China Consensus: How Europe Is Growing Wary of Beijing*, „European Council on Foreign Relations Policy Brief” 2020, s. 14–16.

505 J. Szczudlik-Tatar, *Polsko-chińskie „strategiczne partnerstwo”: w oczekiwaniu na wymierne rezultaty*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 101 (1338), s. 1–2; J. Szczudlik, *Polska w polityce zagranicznej Chin – nie tylko gospodarka*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 39 (1389), s. 1–2; A. Bachulska, I. Karásková, *Chińska obecność w Polsce: przerwany romans między Pekinem a Warszawą*, Association for International Affairs, Praga 2020, s. 15–17; M. Przychodniak, *Strategiczny partner Chin czy wspólnik USA? Polska w retoryce władz i środowisk eksperckich ChRL*, „PISM Policy Paper” 2021, no. 1 (187), s. 2–14.

506 F. Grzegorzewski, *Stosunki polsko-chińskie po 1989 r.*, „Azja-Pacyfik” 2003, nr 6, s. 145–146; J. Rowiński, P. Milewski, *Polityka Polski wobec państw azjatyckich*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji...*, s. 371–376; M. Habowski, *Elementy zmiany i kontynuacji w polityce Rzeczypospolitej Polskiej wobec Chińskiej Republiki Ludowej po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1 (4), s. 169–182.

5.6.2. Wietnam

Wietnam jest drugim największym, pod względem sumy przetransferowanej ODA, beneficjentem polskich funduszy pomocowych w regionie. Państwo to (w przeciwieństwie do Chin) było w przeszłości (w latach 2004–2006) priorytetowym partnerem polskiej współpracy rozwojowej. Łącznie Wietnam otrzymał w ramach ODA 33,51 mln USD⁵⁰⁷.

Należy jednak podkreślić, iż znacznie większą pomoc to państwo otrzymywało od Polski wcześniej: od 1975 do 1989 roku jako ODA zakwalifikowano 458,67 mln USD, spośród których aż 396,77 mln USD zostało skierowanych do Hanoi pomiędzy 1975 a 1980 rokiem⁵⁰⁸. W okresie zimnej wojny Wietnam stanowił największego odbiorcę polskiej pomocy. Polska sprzeciwiała się podziałowi Wietnamu. W trwającym w latach 1955–1975 konflikcie pomiędzy Republiką Wietnamu (wspieraną zwłaszcza przez Stany Zjednoczone i Koreę Południową) oraz Demokratyczną Republiką Wietnamu poparła, jak zresztą i Związek Radziecki⁵⁰⁹ oraz blok wschodni, komunistyczny Wietnam Północny, prowadząc równocześnie aktywne działania na rzecz zakończenia tego konfliktu⁵¹⁰. Pomoc przekazywana Wietnamowi Północnemu miała oficjalnie wzmacniać jego potencjał gospodarczy i obronny. W trakcie wojny obejmowała ona bezpłatne dostawy sprzętu wojskowego oraz m.in. sfinansowanie przez PRL budowy czterech elektrowni parowych, fabryki wagonów kolejowych, fabryk materiałów budowlanych oraz rozbudowy kopalni⁵¹¹. Zakończenie wojny i wygrana sił komunistycznych doprowadziły do utworzenia Socjalistycznej Republiki Wietnamu. Kontynuowano wsparcie gospodarcze; pomoc socjalistom wietnamskim

507 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

508 Ibidem.

509 Zob. szerzej np.: P. Kelemen, *Soviet Strategy in Southeast Asia: The Vietnam Factor*, "Asian Survey" 1984, vol. 24, no. 3, s. 335–348.

510 S. Karnow, *Vietnam: A History*, Penguin Books, New York 1983, s. 291–292; R. Thakur, *Peacekeeping in Vietnam: Canada, India, Poland, and the International Commission*, University of Alberta Press, Edmonton 1984, s. 23–29; R. Thakur, *Between Socialist Internationalism and Peaceful Coexistence: Poland and the Vietnam War*, "Australian Journal of Politics & History" 1984, vol. 30, issue 3, s. 378–390; M.K. Gnoinska, *Poland and Vietnam, 1963: New Evidence on Secret Communist Diplomacy and the "Maneli Affair"*, "Cold War International History Project Working Paper" 2005, no. 45, s. 6–34.

511 J.S. Prybyla, *Soviet and Chinese Economic Aid to North Vietnam*, "The China Quarterly" 1966, no. 27, s. 98; CIA, *International Communist Aid to North Vietnam*, Langley 1968, s. 4.

w dalszym ciągu obejmowała również intensywną wymianę studentów, spośród których część pozostała w Polsce, tworząc jedną z najliczniejszych grup imigrantów⁵¹², a część wróciła do kraju, zasilając kadre specjalistów, zwłaszcza w sektorach górnictwa oraz stoczniowym. W latach 80. XX wieku zbudowany został w Vinh Szpital Przyjaźni Wietnamsko-Polskiej, w Hanoi zaś powstała Szkoła Przyjaźni Polsko-Wietnamskiej. Udział w tych inicjatywach miało Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Wietnamskiej, złożone głównie z wietnamskich absolwentów polskich uczelni wyższych⁵¹³.

Priorytetowe ujęcie tego państwa jako odbiorcy polskiej pomocy po 1989 roku wynikało zatem przede wszystkim ze wspólnoty socjalistycznych doświadczeń oraz bliskich relacji w okresie zimnej wojny, a także z dostrzeżenia szansy na transfer doświadczeń transformacyjnych, związanych z przechodzeniem od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej oraz wdrażaniem reform politycznych. Odnotowano również wysoki poziom ubóstwa wśród Wietnamczyków. Odwoływano się ponadto do istniejącego w tym państwie pro-polskiego lobby, ułatwiającego dwustronną współpracę. Za najważniejsze cele do realizacji na tym obszarze do 2006 roku uznawano przekazywanie transformacyjnego *know-how*, wsparcie zdrowia publicznego oraz wdrażanie projektów infrastrukturalnych⁵¹⁴.

Od 1998 roku działania na rzecz Wietnamu podejmowała przede wszystkim Ambasada RP w Hanoi, choć włączały się w nie również podmioty związane z administracją rządową oraz organizacje pozarządowe. Realizowane projekty koncentrowały się przede wszystkim na wzmocnieniu sektora ochrony zdrowia (m.in. poprzez wyposażanie i remontowanie szpitali). W 2000 i 2001 roku zorganizowano również wizyty studyjne związane z przekazywaniem doświadczeń

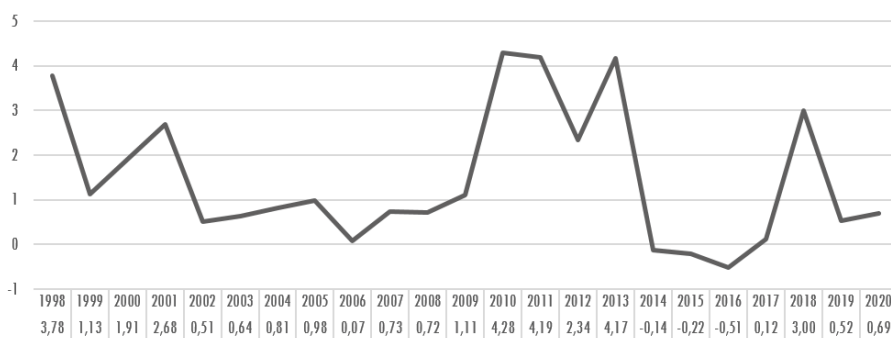
512 Liczebność ludności narodowości wietnamskiej w Polsce szacowana jest na 30-60 tys. osób. Geneza przyjazdów Wietnamczyków do Polski sięga lat 50. XX wieku i stypendiów dla studentów wyższych uczelni, z których korzystali, a następnie pozostawali w Polsce na stałe. E. Grabowska, *Wietnam*, Wikip.udsc.gov.pl, <https://wikip.udsc.gov.pl/kraje-pochodzenia/wietnam.html> [dostęp: 29.07.2021]; K. Szerbowska, *Ba Lan, ziemia obiecana*, 27.09.2015, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Plus-Minus/309259986-Ba-Lan-ziemia-obiecana.html> [dostęp: 29.07.2021].

513 P. Gadzinowski, *Tak się zaczęło*, 27.03.2020, Trybuna.info, <https://trybuna.info/swiat/tak-sie-zaczelo/> [dostęp: 29.07.2021].

514 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 21; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. ...*, s. 10-11.

z sektora finansowego oraz farmaceutycznego. Ponadto polskie Ministerstwo Ochrony Środowiska, wspólnie z Akademią Górniczo-Hutniczą, stworzyło i wdrażało system udostępniania geologicznych obiektów przyrodniczych i identyfikacji procesów geologicznych, które mogły stać się zagrożeniem dla infrastruktury i ludności wietnamskiej⁵¹⁵. Przekazana do 2006 roku pomoc miała wartość 12,51 mln USD⁵¹⁶. Na jej wysokość zasadniczy wpływ miały jednak wypłaty dokonane na podstawie preferencyjnej umowy kredytowej z 1998 roku, w ramach której Polska przekazała Hanoi, przeznaczone na zmodernizowanie przemysłu stoczniowego, 70 mln USD⁵¹⁷. Wietnam został zresztą przez *Strategię RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* z 2004 roku uznany za ważne państwo w prowadzonej przez Polskę zagranicznej polityce gospodarczej⁵¹⁸.

Wykres 37: ODA bilateralna dla Wietnamu w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

515 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 5; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 9–11; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 19; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 21.

516 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

517 Umowa nie została opublikowana. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wietnam. Relacje dwustronne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/wietnam/relacje-dwustronne> [dostęp: 29.07.2021].

518 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 30–31.

Inicjatywy te były kontynuowane po 2006 roku, mimo że Wietnam nie znajdował się już wśród priorytetowych odbiorców polskiej ODA. Placówka w Hanoi doposażała w sprzęty edukacyjne Szkołę Przyjaźni Polsko-Wietnamskiej, zakupiła respirator dla Szpitala Przyjaźni Wietnamsko-Polskiej i doposażyła w nim oddział położniczy, a także dofinansowała rekonstrukcję budynku w kampusie dawnego Uniwersytetu Królewskiego w Hue oraz przeprowadziła renowację Bramy Linh Tinh Mon i budynku w grobowcu Tu Du'ca w Hue i zorganizowała szkolenia z konserwacji zabytków dla specjalistów wietnamskich. Organizacje pozarządowe włączały się w działania wspierające rozwój nauczania na odległość oraz tworzyły inkubatory przedsiębiorczości przy wyższych uczelniach. Administracja rządowa zaangażowała się w działania związane ze wzmacnianiem współpracy z przedstawicielami służb migracyjnych, zwłaszcza przy identyfikowaniu cudzoziemców. Studenci wietnamscy w dalszym ciągu skorzystać mogli również z programów stypendialnych⁵¹⁹. Sumarycznie ODA w latach 2007–2020 wyniosła 21 mln USD⁵²⁰ i ponownie kwota ta była uwarunkowana realizacją zapisów umowy z 2008 roku o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej. Do końca 2018 roku na jej podstawie Wietnamowi wypłacono blisko 16,5 mln EUR, które miały sfinansować działania z zakresu modernizacji infrastruktury w obszarze transportu morskiego. Wartość polskich kontraktów (wiązań) wyniosła 90% kwoty kredytu⁵²¹.

519 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 139; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 118–119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 91; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 85–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 98; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 88; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 74–75; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 117; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 152.

520 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

521 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Socjalistycznej Republiki Wietnamu o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Hanoi dnia 22 stycznia 2008 r.*, M.P. 2008 nr 36 poz. 329.

Wyeksponować należy zatem gospodarczy wymiar świadczonej pomocy rozwojowej, którą odczytywać można jako jedną z przesłanek dalszej ekspansji handlowo-inwestycyjnej. Szczególnie perspektywiczne są sektory żywności i przetwórstwa żywności, technologiczny i usług konsultingowych, możliwa jest także realizacja dużych kontraktów infrastrukturalnych⁵²². Państwa postrzegają się wzajemnie jako szansę na ekspansję gospodarczą – Polska widzi Wietnam jako bramę do ASEAN (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, ang. *Association of South-East Asian Nations*), zaś Wietnam wyraża w ten sposób zainteresowanie rynkiem UE⁵²³. Głównymi problemami w zwiększaniu wymiany gospodarczej pozostają jednak wietnamska korupcja, nieefektywna biurokracja oraz utrzymywane przez Hanoi bariery pozataryfowe⁵²⁴. Co ciekawe, w 2020 roku (w związku z rozwojem pandemii COVID-19) to Wietnamczycy udzielili Polsce pomocy, organizując transport środków ochrony osobistej dla personelu medycznego oraz zestawów testowych do wykrywania patogenu⁵²⁵. Należy jednak stwierdzić, że potencjał współpracy nie jest w pełni wykorzystywany⁵²⁶.

5.6.3. Mongolia

Kolejnym państwem Azji Wschodniej (Środkowowschodniej), które znajduje się na liście odbiorców polskiej ODA, jest Mongolia, otrzymująca wsparcie od 1998 roku. Działania na rzecz Mongolii realizowała głównie Ambasada RP w Pekinie. Nieliczne inicjatywy skoncentrowane były w sektorze ochrony zdrowia: jednemu ze szpitali przekazane zostały koncentratory tlenu oraz specjalistyczny sprzęt medyczny dla oddziału dziecięcego, wyposażono w sprzęt

522 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Rynki zagraniczne. Wietnam*, Warszawa 2017, s. 3.

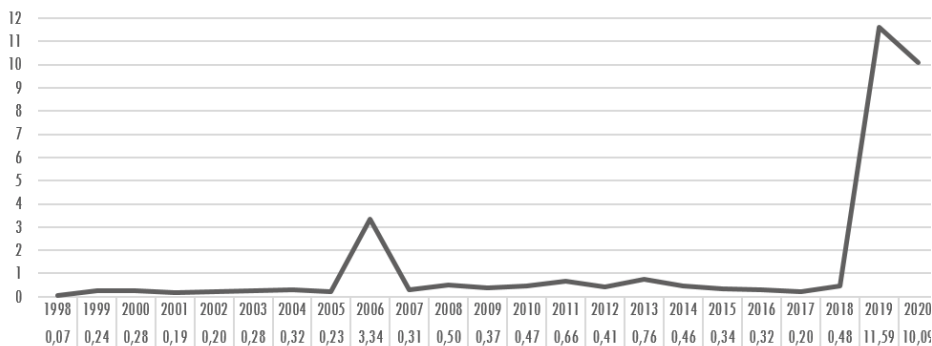
523 Konferencja „Wymiana gospodarcza, naukowa i kulturalna między Polską a Wietnamem”, 20.09.2018, Senat.gov.pl, <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,10971,konferencja-wymiana-gospodarcza-naukowa-i-kulturalna-miedzy-polska-a-wietnamem.html> [dostęp: 29.07.2021].

524 Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Przewodnik po rynku. Wietnam*, Ho Chi Minh City 2017, s. 35-40.

525 G. Szymańska-Matusiewicz, *Nie tylko testy i maseczki: historia polsko-wietnamskiej wzajemnej pomocy*, 04.04.2020, Instytutboyma.org, <https://instytutboyma.org/pl/nie-tylko-testy-i-maseczki-historia-polsko-wietnamskiej-wzajemnej-pomocy/> [dostęp: 29.07.2021].

526 M. Pietrasiak, H.V. Tram, *Współczesne stosunki polsko-wietnamskie: dwie perspektywy*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. 25 lat doświadczeń*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 146.

Wykres 38: ODA bilateralna dla Mongolii w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

medyczny nowy gabinet alergii skórnych, dostarczono także i zaadaptowano moduł kontenerowy, który stał się centrum rehabilitacyjnym. Organizowano szkolenia dla rodziców dzieci z zespołem Downa, konsultacje specjalistyczne dla rodzin z dziećmi z niepełnosprawnościami intelektualnymi, prowadzono akcje związane ze stymulacją rozwoju psychosomatycznego dzieci z zaburzeniami rozwojowymi, dofinansowano utworzenie centrum wczesnej interwencji dla dzieci, ponadto szkolono mongolskich terapeutów pracujących z młodymi niepełnosprawnymi. Polscy wolontariusze zaangażowali się też we wsparcie bezdomnych dzieci. Polska administracja rządowa włączyła się również w organizację szkoleń z zakresu finansów i bankowości dla mongolskich urzędników, sfinansowała wizytę studyjną mongolskiego komitetu zajmującego się rozwojem i innowacyjnością, współpracowała z przedstawicielami służb migracyjnych, koordynowała program badań naukowych w dziedzinie geologii. W 2000 roku Mongolii, dotkniętej długotrwałymi mrozami, przekazana została pomoc żywnościowa. Mongolscy studenci mogą również korzystać z oferowanych im przez Polskę programów stypendialnych⁵²⁷.

527 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 13–14; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 7; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 85–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 97; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz*

Łącznie w okresie od 1998 roku do 2020 roku wysokość polskiej ODA przenieferowanej Mongolii sięgnęła 32,11 mln USD, czyniąc z tego państwa trzeciego największego odbiorcę pomocy w regionie (po Chinach i Wietnamie)⁵²⁸. Na tę relatywnie wysoką kwotę nie wpłynęły jednak podejmowane bezpośrednio inicjatywy pomocowe, które – jak wskazano – były nieliczne. Wynika ona bowiem z dwóch działań: podpisania w 2006 roku umowy dotyczącej uregulowania mongolskiego zadłużenia wobec Polski, na mocy której spłata części długu pokryła koszty wcześniej wspomnianego geologicznego programu badawczego, a część zadłużenia została umorzona⁵²⁹, oraz zawarcia w 2017 roku umowy, na podstawie której Mongolii udzielony został kredyt w ramach pomocy wiązanej (jego wysokość wyniosła 50 mln EUR, fundusze te zostały w pełni przeznaczone na sfinansowanie kontraktów z Polski w ramach realizacji zadań z zakresu modernizacji rolnictwa, infrastruktury, edukacji i ochrony środowiska)⁵³⁰. Zarówno część umorzonego zadłużenia, jak i koncesjonowana część przyznanego kredytu zostały zakwalifikowane jako ODA. Można zatem wysunąć wniosek, że współpraca rozwojowa była zaledwie tłem dla działań związanych z tworzeniem warunków dla intensyfikacji kooperacji gospodarczej pomiędzy państwami. W 2004 roku Mongolia została uznana za ważne gospodarczo państwo w regionie⁵³¹. W celu zacieśniania współpracy w 2013 roku zawarta została również umowa, wskazująca, że interesującymi dla stron obszarami współdziałania są sektory m.in. przemysłu i górnictwa, energetyki, łączności oraz transportu⁵³². Wątek ten towarzyszył również organizowanym w drugiej dekadzie XXI wieku wspólnym

rozwoju. *Raport roczny 2014...*, s. 87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 74; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 116; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 151–152.

528 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

529 Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Mongolii w sprawie uregulowania zadłużenia wobec Rzeczypospolitej Polskiej, sporządzona w Ulan Bator dnia 9 listopada 2006 r., M.P. 2007 nr 93 poz. 1014.

530 Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Mongolii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Ulan Bator dnia 9 maja 2017 r., M.P. 2017 poz. 968.

531 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 19–20.

532 Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Mongolii o współpracy gospodarczej, sporządzona w Warszawie dnia 21 stycznia 2013 r., M.P. 2013 poz. 767.

wydarzeniom, takim jak fora biznesowe czy seminaria gospodarcze⁵³³. Jest to szczególnie istotne, jako że dwustronne relacje handlowe i inwestycyjne w przeszłości (w okresie zimnej wojny) były bardziej intensywne niż po 1989 roku⁵³⁴.

5.6.4. Indonezja

ODA była kierowana do Indonezji od 2000 roku. W realizację niewielkich działań zaangażowana była zwłaszcza Ambasada RP w Dżakarcie. Z jej inicjatywy Polska wsparła finansowo następujące przedsięwzięcia: budowę szpitala katolickiego, zorganizowanie opieki zdrowotnej dla najuboższych mieszkańców Timoru Zachodniego, m.in. poprzez zakup wyposażenia medycznego oraz działania na rzecz rozwiązania problemu karłowatości wśród dzieci, zwiększanie dostępu do czystej wody pitnej (np. przez budowę studni, zbiorników na wodę i instalacji doprowadzającej ją do placówek edukacyjnych), doposażanie szkół i przygotowywanie wyprawek dla uczniów w ramach zwiększania dostępu do edukacji dla dzieci z najuboższych rodzin, rozbudowę infrastruktury edukacyjnej (m.in. remonty i budowy internatów), wsparcie najuboższych mieszkańców wsi i ich aktywizację poprzez rozwijanie upraw leśnych czy renowację magazynu rolniczego, budowę suszarni orzechów i szkolenie rolników. Indonezyjscy studenci skorzystać mogą również z programów stypendialnych. Strona polska przekazywała również Indonezji pomoc humanitarną – w 2000 roku sfinansowano rekonstrukcję szkół, które uległy zniszczeniu w wyniku trzęsienia ziemi, a od 2004 roku fundusze przeznaczone były na odbudowę po tsunami, które wystąpiło w grudniu 2004 roku na Oceanie Indyjskim⁵³⁵. Warto dodać, że w 2008 roku

533 *Forum Biznesowe Polska-Mongolia*, 21.01.2013, Polska-azja.pl, <http://www.polska-azja.pl/forum-biznesowe-polska-mongolia/> [dostęp: 29.07.2021]; Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Mongolia czeka na polskie inwestycje*, 10.03.2017, Paih.gov.pl, https://www.paih.gov.pl/20170310/Mongolia_czeka_na_polskie_inwestycje# [dostęp: 29.07.2021].

534 A. Chodubski, *Ogniwa rozwoju kontaktów polsko-mongolskich*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2 (7), s. 221–224; M.T. Mencil, *Polska polityka zagraniczna wobec Dalekiego Wschodu*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989-2014...*, s. 408–411.

535 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 13–14; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 30–31; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 98–99; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 139; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych,

podpisana została również umowa kredytowa, na mocy której Polska przekazała Indonezji blisko 3,4 mln USD, z których 85% sfinansować miało dostawy towarów i usług „o charakterze związanym z zapewnieniem stabilności wewnętrznej w Republice Indonezji”⁵³⁶. Kredyt nie został jednak udzielony w ramach pomocy wiązanej. Wartość przekazanej do 2020 roku pomocy osiągnęła 5,13 mln USD⁵³⁷. Indonezja – ze względu na notowane wysokie tempo wzrostu gospodarczego – jest dla Polski przede wszystkim interesującym i perspektywnym partnerem biznesowym (również jako odbiorca produktów przemysłu zbrojeniowego⁵³⁸), co stwierdzone zostało już w 2004 roku (wówczas Dżakartę uznano za priorytetowy kierunek działań w Azji Południowo-Wschodniej⁵³⁹). Państwo to jest objęte również programem ekspansji gospodarczej *Go ASEAN*⁵⁴⁰.

5.6.5. Korea Północna

Ciekawym przykładem współpracy rozwojowej są relacje pomiędzy Polską a Koreą Północną (Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, KRLD). Inicjatywy pomocowe były podejmowane na tym kierunku w 1999 roku, w 2001 roku,

Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012..., s. 85–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 99; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 88; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 74; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 116; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 150–151.

536 Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Indonezji o udzieleniu kredytu, sporządzona w Dżakarcie dnia 25 września 2008 r., M.P. 2009 nr 18 poz. 231.

537 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

538 *Stosunki polsko-indonezyjskie*, 08.04.2009, Polska-azja.pl, <http://www.polska-azja.pl/stosunki-polsko-indonezyjskie/> [dostęp: 29.07.2021].

539 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 26–27.

540 Portal Promocji Eksportu, *Program Go Asean*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/azja/251169,program-goasean.html> [dostęp: 29.07.2021]; Ambasada Republiki Indonezji, *Przewodnik po biznesie. Indonezja*, Warszawa 2017, s. 8-13; Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Indonezja: systematyczne i długofalowe budowanie relacji w oparciu o naszych lokalnych partnerów*, 11.02.2021, Paih.gov.pl, https://www.paih.gov.pl/20210211/kierunek_indonezja [dostęp: 29.07.2021].

w 2004 roku, od 2006 do 2017 roku oraz w 2020 roku i wdrażała je polska ambasada, znajdująca się w stolicy tego państwa.

Obejmowały one zwłaszcza obszary: edukacji (wsparcie Szkoły Przyjaźni Polsko-Koreańskiej poprzez m.in. zakup sprzętu komputerowego i akcesoriów, doposażenie klas, działania na rzecz zwiększania efektywności nauczania języków obcych), ochrony zdrowia (zakup sprzętu medycznego dla szpitala, wsparcie wybranych szpitali położniczych i poprawa opieki nad noworodkami, podniesienie jakości opieki okołoperacyjnej w szpitalu ortopedycznym, wyposażenie sali rehabilitacyjnej) oraz rolnictwa i rybołówstwa (zakup minitraktorów i traktorów dla wybranych spółdzielni rolniczych, usprawnianie wydajności tych spółdzielni, podwyższanie jakości obróbki ryżu w spółdzielniach rolniczych i zakup części zamiennych do maszyn oczyszczających ryż, budowa samowystarczalnych magazynów na ziemniaki, instalacja na nich ogniw słonecznych oraz poprawa standardów i metod składowania ziemniaków, skonstruowanie szklarni dla szkoły podstawowej oraz organizacja seminarium z zakresu hodowli szklarniowej, doposażenie rybaków w sprzęt podnoszący wydajność połowów). Ponadto placówka doposażyła Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Koreańskiej⁵⁴¹ w sprzęt komputerowy, sfinansowała wizytę studyjną przedstawicieli północnokoreańskiej administracji publicznej w Polsce, zorganizowała naprawę sieci wodno-kanalizacyjnej na obszarach popowodziowych, prowadziła działania na rzecz poprawy opieki nad seniorami, aktywizacji osób z niepełnosprawnościami i wpisujące się w walkę z suszą. W 2004 roku Polska udzieliła Korei Północnej również pomocy humanitarnej, w ramach której odbudowywano szkołę zniszczoną w wyniku katastrofy kolejowej i eksplozji w Ryongch'ŏn⁵⁴².

541 Towarzystwo powstało w latach 50. XX wieku, od lat 80. XX wieku prężnie działa w Polsce i jest postrzegane jako narzędzie północnokoreańskiej propagandy oraz instrument gromadzenia informacji. N. Levi, *Zarys historii stosunków między Polską a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną (1948–1974)*, „Kwartalnik Historyczny” 2017, nr 4, s. 740; M. Kowalski, *Mali agenci Kima*, 10.05.2013, Wyborcza.pl, <https://wyborcza.pl/piatekekstra/7,129155,13882560,mali-agenci-kima.html> [dostęp: 29.07.2021]; K. Sikora, *Reżim Kimów ma w Polsce swój fanklub. „Działacze towarzystwa są źródłami informacji dla agentów z Północy”*, 10.05.2013, Natemat.pl, <https://natemat.pl/60775,rezim-kimow-ma-w-polsce-swoj-fanklub-dzialacze-towarzystwa-sa-zrodlami-informacji-dla-agentow-z-polnocy#> [dostęp: 29.07.2021].

542 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004...*, s. 31; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 98–99; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 139; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca*

Wartość przekazanej w tym czasie pomocy sięgnęła 3,31 mln USD, spośród których tylko w 2012 roku odnotowano przepływ o wysokości 2,67 mln USD⁵⁴³. W 2011 roku bowiem, w celu „wsparcia rozwoju Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej” oraz „rozwoju stosunków gospodarczych, handlowych i finansowych opartych na zasadzie wzajemnych korzyści i równości między obu krajami”, doszło do podpisania umowy dotyczącej uregulowania zadłużenia KRLD wobec Polski. Łączna kwota zadłużenia wynosiła ponad 4,3 mln USD. Uzgodniono, że strona koreańska kwotą 1,5 mln USD dofinansuje Koreańsko-Polskie Towarzystwo Żeglugowe „Chopol”⁵⁴⁴, a 200 tys. USD przekaże na remont

na rzecz rozwoju. *Raport roczny 2009...*, s. 109–110; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 118–119; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 93; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 85–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 99; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 88; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 89; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 74.

543 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

544 Polsko-północnokoreańskie przedsiębiorstwo zajmujące się transportem morskim. Powstało w 1987 roku, chociaż wywodzi się z utworzonego w 1965 roku Koreańsko-Polskiego Towarzystwa Maklerów. Pierwotnie miało zajmować się przewozem koksu do Korei oraz magnezytu do Polski, następnie przewoziło zróżnicowane towary (i kontrabandę, np. broń dla rebeliantów tamilskich czy 125 kg heroiny) w różnych regionach świata, w XXI wieku zaś większość kursów wykonywana była do ChRL, a ładunki obejmowały głównie rudy żelaza, nawozy sztuczne i węgiel. Polska nie miała praktycznie żadnej kontroli nad realizowanymi przez spółkę działaniami. W 2012 roku, kiedy postępowała izolacja Korei Północnej na arenie międzynarodowej, przedstawiciele ówczesnego rządu podkreślali, iż: „Spółka jako jedyna z kapitałem zagranicznym zarejestrowana na terenie KRLD posiada unikatowe doświadczenie, rozeznanie i możliwości działania na bardzo trudnym rynku”. Spodziewano się również, że w kolejnych latach przedsiębiorstwo zostanie zaangażowane do obsługi napływu inwestycji zagranicznych i pomocy międzynarodowej, świadczonej m.in. przez organizacje międzynarodowe. W 2017 roku poinformowano jednak o zerwaniu wszelkich kontaktów ze stroną północnokoreańską, a w 2018 roku umowa powołująca spółkę została wypowiedziana przez Polskę. T. Falba, C. Romanowski, *Biznes z dyktaturą*, „Nasze Morze” 2010, nr 2, s. 39–41; *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 4367 w sprawie Koreańsko-Polskiego Towarzystwa Żeglugowego „Chopol”*, Warszawa, 11.06.2012, Sejm.gov.pl, <https://sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=599324D9> [dostęp: 29.07.2021]; M. Stankiewicz, *Tajemnice Chopolu*, 13.11.2017, Regiony.rp.pl, <https://regiony.rp.pl/archiwum/14917-tajemnice-chopolu> [dostęp: 29.07.2021].

polskiej placówki w Pjongjangu⁵⁴⁵. Wywiązanie się z tych zobowiązań miało doprowadzić do umorzenia pozostałej części długu, do czego faktycznie doszło w styczniu 2012 roku⁵⁴⁶.

Warto podkreślić, że stosunki dyplomatyczne pomiędzy stronami zostały nawiązane już w 1948 roku. W konflikcie koreańskim PRL poparła KRLD i rozpoczęła przekazywanie pomocy gospodarczej i humanitarnej, uczestniczyła w odbudowie kraju, przyjęła również ok. 1500 koreańskich sierot. W kolejnych dekadach prowadzona była wymiana handlowa oraz transfer studentów i pracowników⁵⁴⁷. Od 1953 roku państwo zasiada również w Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych w Panmunjom, choć w latach 90. XX wieku, w związku z transformacją ustrojową w Polsce, działalność ta została czasowo zawieszona⁵⁴⁸. Mimo ochłodzenia relacji w kolejnych latach, Polska pozostaje jednym z niewielu państw, które posiadają swoją placówkę w Pjongjangu (jednym z 26 państw łącznie i jednym z siedmiu państw unijnych, przez co rotacyjnie reprezentuje interesy UE w KRLD). Rozważając zamknięcie ambasady w 2010 roku, sekretarz stanu w MSZ podkreślał, że to „postawiłoby pod znakiem zapytania sens polskiego zaangażowania w budowę bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim, w tym również udziału misji polskiej w pracach Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych – jako członek komisji Polska zobowiązana jest do neutralności i do równego traktowania obu państw koreańskich. Byłoby to również sprzeczne z deklaracjami traktowania Azji Wschodniej jako jednego

545 *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w sprawie uregulowania zadłużenia Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, podpisana w Pjongjang dnia 1 czerwca 2011 r.*, M.P. 2012 poz. 226.

546 *Oświadczenie rządowe z dnia 16 września 2020 r. w sprawie utraty mocy obowiązującej Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w sprawie uregulowania zadłużenia Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, podpisanej w Pjongjang dnia 1 czerwca 2011 r.*, M.P. 2020 poz. 903.

547 N. Levi, *Zarys historii stosunków między Polską a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną (1948–1974)*..., s. 733–749; S. Szyc, *The relations between Poland and North Korea in 1948–1961*, "Progress. Journal of Young Researchers" 2017, no. 2, s. 123–136.

548 *Polacy w Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych w Korei*, 08.05.2020, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-08e-komisja-nadzorcza-panstw-neutralnych-w-korei/> [dostęp: 29.07.2021]; M.T. Mencil, *Polska polityka zagraniczna wobec Dalekiego Wschodu*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*..., s. 402–405.

z kluczowych obszarów zaangażowania polskiej polityki zagranicznej”⁵⁴⁹. Dodano ponadto, że taki ruch byłby negatywnie odebrany przez partnerów i sojuszników. Pytaniem otwartym niech pozostanie to, jak na wizerunek Polski wpływa utrzymywanie (nawet ograniczonych) relacji z tym totalitarnym państwem, gdy udzielana potrzebującym Koreańczykom pomoc pozostaje marginalna.

5.7. Przewaga interesów?

Analiza ścieżek alokacji dwustronnej ODA transferowanej przez Polskę pozwala na stwierdzenie, iż oficjalna pomoc rozwojowa stanowi przede wszystkim narzędzie realizacji celów polityki zagranicznej państwa. Świadczy o tym zwłaszcza dystrybucja większej części bilateralnych funduszy do państw o średnim dochodzie niż do krajów zaliczanych przez ONZ do grupy najsłabiej rozwiniętych. Wśród łącznie 123 beneficjentów polskiej ODA znalazło się co prawda 40 państw klasyfikowanych jako LDCs, jednak w latach 1998–2020 przekazano im jedynie ok. 1/4 dostępnych środków (595,38 mln USD z 2,45 mld USD, czyli 24,30%). Równocześnie do sześciu państw objętych w 2009 roku unijnym programem Partnerstwa Wschodniego skierowano w tym okresie ponad 1/3 całości pomocy (952,88 mln USD – 38,90%), a 5% polskiej ODA (122,42 mln USD) trafiło do Chin, czyli państwa posiadającego jedną z największych gospodarek świata⁵⁵⁰. Ponadto wybrane kraje najsłabiej rozwinięte otrzymywały status priorytetowych kierunków polskiej współpracy rozwojowej (Afganistan, Angola, Burundi, Etiopia, Mjanma, Rwanda, Senegal, Somalia, Sudan Południowy, Tanzania, Uganda), przy czym priorytet ten odzwierciedlony został zawarciem z częścią z nich umów kredytowych w ramach pomocy wiązanej (Angola, Etiopia, Mjanma i Tanzania), w przypadku Afganistanu zaś – dofinansowaniem działań prowadzonych przez polski kontyngent wojskowy, co istotnie zwiększyło poziom dokonywanych wydatków. Trudno wobec tego w polskiej współpracy rozwojowej doszukiwać się altruizmu, który (deklaratywnie) stanowi fundamentalną motywację działalności pomocowej donatorów. Jak wszak wielokrotnie podkreślali przedstawiciele Ministerstwa Spraw Zagranicznych,

549 *Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 16777 w sprawie Ambasady RP w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, Warszawa, 03.08.2010, Orka2.sejm.gov.pl, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/3C901DFF> [dostęp: 29.07.2021].

550 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

pomoc rozwojowa stanowi integralny instrument polityki zagranicznej Polski (*soft power*), nie stanowi z kolei działalności charytatywnej.

Warto zatem zidentyfikować motywacje i interesy, które warunkowały geograficzną i tematyczną dystrybucję pomocy dwustronnej. Za kluczowe w tym kontekście uznać trzeba przesłanki nazywane geostrategicznymi, do których zaliczane są m.in. zwiększanie wpływów politycznych, ekspansja gospodarcza, zachowanie bezpieczeństwa, konieczność zdobycia dostępu do surowców czy więzi historyczne⁵⁵¹. W pierwszej kolejności wskazać jednak należy motywację normatywną, ze względu na którą Polska podjęła się pierwszych aktywności pomocowych już w 1998 roku, chcąc zaprezentować się na arenie międzynarodowej jako partner odpowiedzialny i zaangażowany na rzecz rozwiązywania globalnych problemów⁵⁵², posługujący się w swojej polityce zewnętrznej zwłaszcza zasadą solidarności międzynarodowej⁵⁵³. Wraz z przystąpieniem Polski 1 maja 2004 roku do Unii Europejskiej, państwo formalnie dołączyło do grona donatorów oficjalnej pomocy rozwojowej, czego efektem było znaczne zwiększenie nakładów na ODA w związku z corocznym przekazywaniem do budżetu UE (a następnie również budżetu Europejskiego Funduszu Rozwoju) składki członkowskiej⁵⁵⁴. Dostosowanie się do obowiązujących w środowisku międzynarodowym norm i standardów odzwierciedlone zostało również podpisaniem w 2000 roku *Deklaracji Milenijnej* oraz w 2015 roku *Agendy 2030* opracowanych przez ONZ, z kolei prawne i polityczne zobowiązania dotyczące zwiększania funduszy dla państw afrykańskich (zawarte m.in. w *Konsensusie z Monterrey* czy unijnym *Konsensusie europejskim w sprawie rozwoju*) wpłynęły na nieco szersze uwzględnienie krajów Afryki Subsaharyjskiej w programowaniu polskiej współpracy rozwojowej. Działania te miały przede wszystkim zwiększać międzynarodowy prestiż państwa oraz potwierdzać jego wiarygodność jako kraju wywiązującego się ze wspomnianych zobowiązań.

551 B. Keeley, *Shifting development goals and motivations*, [w:] OECD, *From Aid to Development: The Global Fight against Poverty*, Paris 2012, s. 77–80.

552 N. Gulrajani, L. Swiss, *Why do countries become donors? Assessing the drivers and implications of donor proliferation*, "ODI Report" 2017, s. 10–11.

553 Zob. np. wystąpienia ministrów spraw zagranicznych Polski na forum krajowym i międzynarodowym: United Nations, *General Assembly, Fifty-fourth session, 17th plenary meeting*, 29.09.1999, New York, A/54/PV.17, s. 7; *Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 78. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji*, 09.05.2000.

554 Kwestia ta zostanie szerzej opisana w kolejnym rozdziale.

Jak wielokrotnie wcześniej wskazywano, nawiązywanie współpracy rozwojowej z beneficjentami pomocy było jednym z elementów utrzymywania przez Polskę relacji z państwami rozwijającymi się, szczególnie tymi, wobec których identyfikowano również inne (np. dotyczące bezpieczeństwa czy gospodarcze) interesy.

Motywacje polityczne, mimo że najwyraźniej odzwierciedlone transferem pomocy do państw Partnerstwa Wschodniego, pojawiały się również w odniesieniu do innych państw rozwijających się. Dla przykładu – *bandwagoning* względem Stanów Zjednoczonych widoczny był w relatywnie wyższej ODA kierowanej w XXI wieku do Afganistanu i Iraku. Uwagę należy zwrócić również na kształtowanie ścieżek dystrybucji polskiej pomocy zgodnie z interesami bezpieczeństwa państwa. Zainteresowanie zwiększaniem bezpieczeństwa energetycznego motywuje pomoc dla środkowoazjatyckich republik poradzieckich, mających istotne znaczenie w produkcji i transzycie surowców. Pośrednio ma to realizować priorytet dywersyfikacji źródeł energii, z której Polska korzysta oraz uniezależnić państwo od dostaw rosyjskich. Przejawia się to ponadto współpracą z innymi państwami rozwijającymi się, zwłaszcza afrykańskimi (Angola, Nigeria) czy Bliskiego Wschodu. Innym wymiarem powiązania współpracy rozwojowej z bezpieczeństwem jest transfer zwiększonej ODA do tych państw, w których aktywni są polscy żołnierze. Najważniejszymi przykładami są w tym kontekście operacje stabilizacyjne prowadzone na Bałkanach (zwłaszcza w Bośni i Hercegowinie) oraz uczestnictwo PKW w m.in. zwalczających terroryzm międzynarodowy misjach w Afganistanie i Iraku, w ramach których żołnierze realizowali także działania z zakresu pomocy humanitarnej i odbudowy, finansowane z budżetu Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Na krótkotrwałe większe fundusze, wiążące się z podjęciem międzynarodowej interwencji, liczyć mogła również Demokratyczna Republika Konga. Warto ponadto podkreślić, iż na wielkość wolumenu ODA w drugiej dekadzie XXI wieku wpływ miała także sekurytyzacja zjawiska migracji (powiązanie kryzysu uchodźczo-migracyjnego, który osiągnął Unię Europejską w połowie dekady, z zagrożeniami dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, m.in. terroryzmem)⁵⁵⁵, co wygenerowało zwiększone transfery pomocy humanitarnej oraz wzrost ODA dla państw identyfikowanych jako źródła nielegalnych przepływów osób

555 S. Brown, J. Grävingsholt, *Security, Development and the Securitization of Foreign Aid*, [w:] *The Securitization of Foreign Aid...*, s. 5-6.

w celu wdrażania taktyki „pomocy na miejscu”. Równocześnie niewiele uwagi poświęcono np. przeciwdziałaniu konsekwencjom zmian klimatycznych, które zagrażają zwłaszcza najsłabiej rozwiniętym krajom.

Przedstawione przykłady współpracy rozwojowej prowadzonej przez Polskę z poszczególnymi biorcami pomocy wskazują na istnienie istotnego czynnika gospodarczego, wpływającego na schemat dystrybucji funduszy, tj. kierowanie ODA do tych państw, które stwarzały największe możliwości ekspansji gospodarczej dla polskich przedsiębiorców. Po 1989 roku państwa rozwijające się zajmowały marginalną pozycję w polityce zagranicznej Polski, a zainteresowanie tym kierunkiem zwiększyło się dopiero na początku XXI wieku, kiedy osiągnięte zostały kluczowe, ustanowione na początku lat 90. XX wieku, cele (przystąpienie do NATO w 1999 roku oraz do Unii Europejskiej w 2004 roku, czyli pełna integracja ze strukturami euroatlantyckimi). Przyczynkiem do intensyfikacji współpracy z krajami rozwijającymi się miała stać się *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* przyjęta w 2004 roku, której głównym celem stała się dynamizacja kooperacji gospodarczej z krajami uznawanymi za priorytetowe i ważne, a w dłuższej perspektywie – jak deklarowano – także przyczynianie się do zachowania bezpieczeństwa państwa. Już wówczas podkreślono, że „W sferze polityki pomocowej MSZ, we współpracy z Ministerstwem Finansów, zweryfikuje udział Polski w programach pomocowych. Uwzględniając związek między uczestnictwem w tych programach a pozyskiwaniem kontraktów gospodarczych, Polska będzie dążyć do usprawniania udzielania pomocy”⁵⁵⁶. Mimo że efekt strategii – dążącej do zwiększania dwustronnej wymiany handlowej – był ograniczony⁵⁵⁷, to jednak dokument ten wywarł istotny wpływ na planowanie bilateralnej współpracy rozwojowej poprzez kierowanie ODA do państw wysoko w nim spriorytetyzowanych, m.in. afrykańskich (Angola, Kenia) czy Chin. Wzrost politycznego i gospodarczego znaczenia państw Południa w drugiej dekadzie XXI wieku doprowadził do opracowania nowych strategii zagranicznego rozwoju gospodarczego, które określić można

556 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się...*, s. 13.

557 T. Rduch-Michalik, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski w świetle „Strategii RP wobec pozaeuropejskich krajów rozwijających się”. Wybrane problemy*, [w:] *Dylematy polityki zagranicznej Polski na początku XXI wieku...*, s. 622–631.

jako *Go Global*⁵⁵⁸, z którymi w dużej mierze koherentne okazały się wieloletnie programy współpracy rozwojowej na lata 2012–2015 i 2016–2020, szczególnie w odniesieniu do krajów Afryki Subsaharyjskiej, objętych inicjatywą *Go Africa*. Interesy gospodarcze we współpracy rozwojowej były realizowane również poprzez wspomniane już wielomilionowe kredyty udzielane w ramach pomocy wiązanej (zatem kwalifikowane jako ODA), które finansowały kontrakty dla polskiego sektora prywatnego. Stosowne umowy zostały zawarte m.in. z państwami bałkańskimi, Angolą, Etiopią, Tanzanią, Kenią, Mjanmą, Kirgistanem, Uzbekistanem, Mongolią i Wietnamem, a także Chinami. W niektórych państwach wspierane oficjalną pomocą rozwojową były również wybrane sektory, perspektywiczne z punktu widzenia polskiego przedsiębiorcy – przykładem takim są działania na rzecz rozwijania rolnictwa (dzięki m.in. eksportowi maszyn i pojazdów rolniczych), turystyki i agroturystyki w Tunezji i Tanzanii (czyli miejsc chętnie przez Polaków odwiedzanych) czy zainteresowanie angolskim i nigeryjskim przemysłem wydobywczym, które zaowocowało dostawami ropy naftowej do Polski.

Warto również zwrócić uwagę na powiązania historyczne, determinujące ścieżki alokacji ODA. W przypadku Polski mają one zgoła odmienny charakter niż w odniesieniu do Francji czy Wielkiej Brytanii, które determinują udzielenie pomocy przeszłymi więziami kolonialnymi⁵⁵⁹. Nawiązują one bowiem do wsparcia przekazywanego przed 1989 rokiem – zgodnie z zaleceniami ZSRR – bratnim państwom socjalistycznym, wówczas w celu umacniania bloku wschodniego i wciągania krajów tzw. Trzeciego Świata w orbitę moskiewskich wpływów. Tradycja wieloletniej kooperacji była przywoływana także po 1998 roku jako uzasadnienie transferu ODA do takich państw, jak m.in. Angola, Etiopia, Wietnam czy kraje Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Równocześnie należy podkreślić, iż brak kolonialnej przeszłości oraz wyrażane poparcie dla procesów dekolonizacyjnych mogą stać się czynnikami sprzyjającymi intensyfikacji współpracy (w tym współpracy rozwojowej) z krajami, które swoją niepodległość

558 P. Kugiel, *Go Global: Nowa strategia współpracy z krajami rozwijającymi się*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 7 (1244), s. 1–2.

559 A. Alesina, D. Dollar, *Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?*, „Journal of Economic Growth” 2000, vol. 5, no. 1, s. 42–50; F. Pacquement, *How Development Assistance from France and the United Kingdom Has Evolved: Fifty Years on from Decolonisation*, „International Development Policy” 2010, no. 1, s. 51–75; B. Becker, *Colonial Legacies in International Aid: Policy Priorities and Actor Constellations*, [w:] *From Colonialism to International Aid. Global Dynamics of Social Policy*, ed. C. Schmitt, Palgrave Macmillan, London 2020, s. 161–185.

ogłaszały w latach 50., 60. czy 70. XX wieku⁵⁶⁰, pomimo tego uwaga zwracana na nie przez polskich decydentów politycznych jest niewielka.

Swój udział w determinowaniu ścieżek transferu polskiej ODA posiadają również czynniki kulturowe. Wspólne doświadczenia historyczne oraz podzielenie doświadczeń z historii najnowszej stanowią jedną z przesłanek dystrybucji pomocy nie tylko do państw Europy Wschodniej czy Kaukazu Południowego, ale także środkowoazjatyckich republik poradzieckich. Bezpośrednimi odbiorcami pomocy są także zamieszkujące w tych państwach skupiska ludności pochodzenia polskiego (widoczne jest to m.in. w pomocy udzielanej Kazachstanowi). W drugiej dekadzie XXI wieku, a szczególnie po 2015 roku wzmocnieniu uległo znaczenie czynnika religijnego w polskiej współpracy rozwojowej, co odzwierciedlone zostało deklarami i przekazywaniem pomocy prześladowanym społecznościom chrześcijańskim, głównie transferem pomocy humanitarnej na rzecz chrześcijan syryjskich i libańskich.

W kontekście motywacji, które stały za kształtowaniem ścieżek alokacji polskiej ODA dwustronnej, przypomnieć należy dwie kwestie. Sama koncepcja współpracy rozwojowej zakłada osiągnięcie korzyści z prowadzonych działań zarówno przez ich fundatorów, jak i beneficjentów. Wobec tego próby realizacji własnych interesów za pośrednictwem tego narzędzia polityki zagranicznej państwa nie odróżniają Polski od większości innych donatorów. Równocześnie jednak nadawanie priorytetu własnym interesom nie wyklucza prorozwojowego wymiaru pomocowych przedsięwzięć⁵⁶¹, co w przypadku Polski – jak zwracała uwagę m.in. OECD – jest jednak mało widoczne. Przesłanki polskiej współpracy rozwojowej można zatem uplasować między „globalną solidarnością a oświeconym egoizmem”⁵⁶² czy też uznać za „melaż celów geopolitycznych i rozwojowych”⁵⁶³.

560 Zob. szerzej: J. Zając, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989...*, s. 195–208; J. Knopek, *Stosunki polsko-zachodnioafrykańskie...*, s. 120–142.

561 D. Dollar, V. Levin, *Increasing Selectivity of Foreign Aid, 1984–2002*, “World Bank Policy Research Working Paper” 2004, no. 3299, s. 13–14; R.M. Baydag, S. Klingebiel, P. Marschall, *Shaping the Patterns of Aid Allocation. A Comparative Analysis of Seven Bilateral Donors and the European Union*, “DIE Discussion Paper” 2018, no. 22, s. 35–36.

562 W. Anioł, *Polska wobec wyzwań globalnego rozwoju*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji...*, s. 125–128.

563 Zob. szerzej: Z. Oprśal, J. Harmáček, P. Vítová, M. Syrovátka, K. Jarecka-Stępień, *Polish and Czech foreign aid: a ‘mélange’ of geopolitical and developmental objectives*, “Journal of International Relations and Development” 2021, vol. 24, s. 279–305.

Rozdział VI

Polska w wielostronnej współpracy rozwojowej

Multilateralna współpraca (pomoc) rozwojowa dotyczy tych zasobów skierowanych do państw rozwijających się, które dystrybuowane są poprzez międzynarodowe instytucje, organizacje i porozumienia wielostronne lub fundusze globalne. Wedle wytycznych OECD podmioty te muszą zajmować się rozwojem w całości lub w znacznej części winny być skoncentrowane na działaniach na rzecz rozwoju oraz państw rozwijających się. Wkłady darczyńców do budżetów donatorów międzyrządowych są zaliczane do pomocy wielostronnej, jeśli łączone są z pozostałymi składkami i wydatkowane zgodnie z postanowieniami organizacji¹. Można je podzielić na wpłaty do budżetów ogólnych podmiotów międzyrządowych, będących w ich pełnej dyspozycji (składki podstawowe, ang. *core contributions*) oraz transfery przeznaczane ze wskazaniem określonego celu, sektora, regionu czy kraju (składki dodatkowe – celowe, ang. *non-core contributions*, określane również jako *multi-bi ODA*). Wyróżniane są również wpłaty obligatoryjne, wynikające z członkostwa w danej organizacji, oraz wpłaty dobrowolne, niezwiązane ze statusem członkostwa w danym podmiocie².

Warto podkreślić, że pomoc multilateralna ma pewne przewagi względem pomocy dwustronnej, zarówno z punktu widzenia jej donatora, jak i beneficjenta. Jest mniej upolityczniona i niezwiązana partykularnymi interesami darczyńcy; zapewnia efektywniejszą koordynację działań; umożliwia realizację dużych i długotrwałych programów rozwojowych w najslabiej rozwiniętych państwach lub krajach niestabilnych, jednocześnie jest dystrybuowana bardziej równomiernie i generuje korzyści wynikające ze skali i zakresu pomocy; dopuszcza większy poziom ryzyka w odniesieniu do nieosiągnięcia postawionych

-
- 1 OECD, *DAC Glossary of Key Terms and Concepts*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dac/dac-glossary.htm> [dostęp: 29.07.2021].
 - 2 OECD, *What do we know about multilateral aid? The 54 billion dollar question*, Oecd.org, http://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/13_03_18%20Policy%20Briefing%20on%20Multilateral%20Aid.pdf, s. 1 [dostęp: 29.07.2021].

celów; mniejszy nacisk kładzie na istniejącą u odbiorcy korupcję; skuteczniej transferuje standardy, normy, wiedzę i produkty; charakteryzuje się większą wydajnością oraz ograniczeniem kosztów transakcyjnych; a nade wszystko jest bardziej skoncentrowana na likwidacji globalnego ubóstwa³. Pomimo tego zdecydowana większość globalnej pomocy (średnio 2/3 jej wartości) przekazywana jest kanałami bilateralnymi⁴; odwrotnie jednak jest w przypadku Polski.

6.1. Transfer polskiej ODA kanałami multilateralnymi

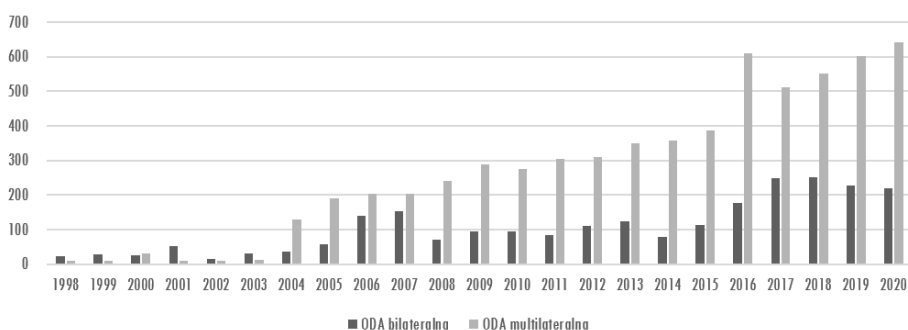
Preferowanie transferu ODA poprzez kanały wielostronne widoczne jest pośród państw, które rozpoczynają dopiero swoje działania w charakterze donatorów. Polska, realizująca działania pomocowe na szerszą skalę dopiero od 2004 roku, nie stanowi w tym kontekście wyjątku, co obrazuje wykres 39. Ministerstwo Spraw Zagranicznych w 2007 roku opisywało to zagadnienie następująco: „Polska zdobywa dopiero doświadczenie w udzielaniu pomocy innym krajom, dlatego przekazywanie środków pomocowych wyspecjalizowanym instytucjom międzynarodowym pozwala nam korzystać z ich potencjału organizacyjno-logistycznego i w ten sposób zwiększyć efektywność naszej pomocy”⁵.

Co jednak ciekawe, tendencja przekazywania większości polskiej ODA poprzez podmioty multilateralne utrzymała się mimo upływu lat (wykres 40). Aktualne wobec tego pozostaje stwierdzenie, że „Pomoc kierowana za pośrednictwem organizacji międzynarodowych odgrywa szczególną rolę, gdy Polska ma niewielkie możliwości działania kanałem dwustronnym – na przykład przy

-
- 3 Zob. szerzej np.: H.V. Milner, *Why multilateralism? Foreign aid and domestic principal-agent problems*, [w:] *Delegation and Agency in International Organizations*, eds. D.G. Hawkins, D.A. Lake, D.L. Nielson, M.J. Tierney, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 114; G. Mavrotas, E. Villanger, *Multilateral Aid Agencies and Strategic Donor Behaviour*, “World Institute for Development Economic Research Discussion Paper” 2006, no. 2; H. Kharas, *Trends and Issues in Development Aid*, “Wolfensohn Center for Development Working Paper” 2007, no. 1, s. 3; S. Klingebiel, *Multilateral Aid. Structural Change and Donor Preferences*, “DIE Discussion Paper” 2013, no. 19, s. 6; N. Gulrajani, *Bilateral versus multilateral aid channels. Strategic choices for donors*, “ODI Report” 2016, s. 11; L. Palagashvili, C.R. Williamson, *Ranking Foreign Aid Agency Best Practices: New Donors, New Findings*, [Claudiawilliamson.com](http://www.claudiawilliamson.com), http://www.claudiawilliamson.com/yahoo_site_admin/assets/docs/Palagashvili_and_Williamson_Manuscript_1_6_201638113927.pdf, s. 18 [dostęp: 29.07.2021].
 - 4 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, [Stats.oecd.org](http://stats.oecd.org), <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].
 - 5 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006*, Warszawa 2007, s. 28.

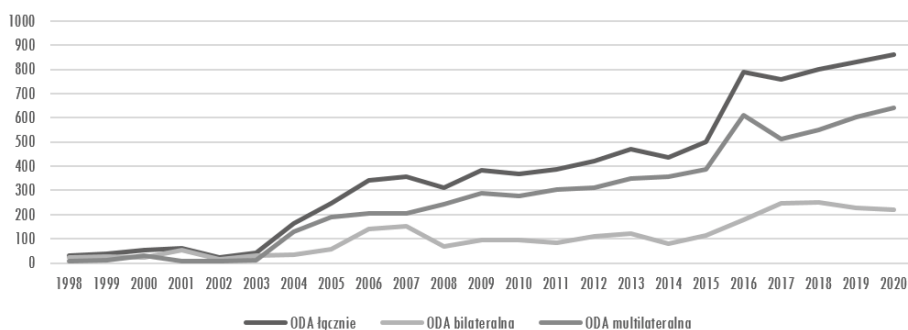
braku współpracy na poziomie rządowym, w przypadku słabych struktur państwa po stronie biorcy, jak również w razie problemów wymagających bardzo wysokiego stopnia specjalizacji”⁶.

Wykres 39: ODA (bilateralna i multilateralna) przekazana przez Polskę w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Wykres 40: ODA (sumaryczna, bilateralna, multilateralna) przekazana przez Polskę w latach 1998–2020 (mln USD)

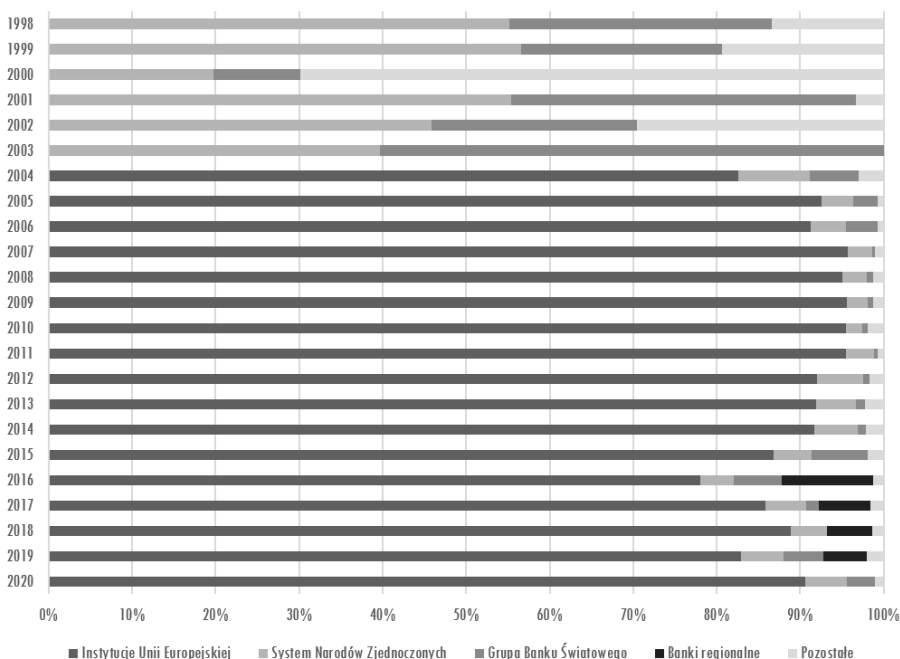

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

6 Ibidem.

Podkreślić również trzeba, iż polska ODA multilateralna podlegała znacznie mniejszym fluktuacjom niż ODA bilateralna. Po dynamicznym wzroście jej wysokości w 2004 roku, co związane było z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej i wynikającym z tego współfinansowaniem unijnej polityki rozwojowej, pomoc ta niemal corocznie się zwiększała, podczas gdy ODA dwustronna notowała niejednokrotnie wysokie spadki względem sumy przekazanej w poprzednim roku. Stabilność przekazywanej przez Polskę pomocy multilateralnej w okresie 2004–2020 była wynikiem przede wszystkim struktury tejże pomocy i dominowania w niej wpłat do instytucji UE, których wnoszenie (na ustalonym poziomie) jest obowiązkiem wynikającym z członkostwa w organizacji. Podobne zobowiązanie nie dotyczy dwustronnej ODA, znacznie bardziej podatnej na wahania ze względu na konstrukcję bieżących priorytetów polityki zagranicznej państwa.

Wykres 41: Udział poszczególnych kanałów w całości multilateralnej ODA Polski w latach 1998–2020 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Wskazać trzeba, że polskie zasoby pomocowe dystrybuowane są przede wszystkim następującymi kanałami multilateralnymi: za pośrednictwem instytucji Unii Europejskiej, poprzez agencje i programy funkcjonujące w systemie ONZ, przez Grupę Banku Światowego, w ramach regionalnych banków rozwoju oraz poprzez inne ugrupowania regionalne lub wielostronne fundusze⁷. Udział poszczególnych kanałów w całości multilateralnej ODA transferowanej przez Polskę w latach 1998–2020 prezentuje wykres 41.

Pomoc przekazywana za pośrednictwem wskazanych kanałów multilateralnych, a także uczestnictwo Polski w systemie pomocy wielostronnej zostaną przeanalizowane w kolejnych częściach niniejszego rozdziału.

6.2. Unia Europejska

Jedną z konsekwencji dołączenia Polski do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku była zmiana statusu państwa w międzynarodowym systemie pomocowym. Od 1989 roku Polska stanowiła bowiem przede wszystkim beneficjentą zagranicznych środków pomocowych, wraz z akcesją stała się zaś formalnie donatorem oficjalnej pomocy rozwojowej. Co więcej, państwo przystąpiło do struktury, która – wraz ze swoimi krajami członkowskimi – jest najhojniejszym globalnie darczyńcą, transferującym corocznie około połowę całkowitej ODA⁸, współpraca rozwojowa zaś uznawana jest za jeden z istotniejszych instrumentów zewnętrznej aktywności Unii⁹. W tej dziedzinie działalności Unia Europejska jest bowiem silną siłą swoich państw członkowskich, które finansują większość narzędzi, za pośrednictwem których organizacja świadczy swoją pomoc rozwojową, a także angażują się w dwustronną oraz inną multilateralną pomoc. Suma ich wysiłków, dzięki równoległym kompetencjom w tym obszarze, gwarantuje UE wiodącą pozycję w międzynarodowym systemie pomocowym.

Polityka rozwojowa ugrupowania uzyskała swoje formalnoprawne umocowanie dopiero dzięki *Traktatowi o Unii Europejskiej* (TUE), zawartemu w Maastricht

7 OECD, *Development Co-operation Profiles 2020. Poland*, Paris 2020.

8 M. Szynol, *The Impact of Brexit on the EU Development Policy. Selected Financial Issues*, "Romanian Journal of European Affairs" 2019, vol. 19, no. 2, s. 6.

9 K. Zajączkowski, *Development Policy as an Instrument of the EU's External Policy*, "Yearbook of Polish European Studies" 2010, no. 13, s. 245; M. Furness, L.-A. Ghica, S. Lightfoot, B. Szent-Iványi, *EU development policy: evolving as an instrument of foreign policy and as an expression of solidarity*, "Journal of Contemporary European Research" 2020, vol. 16, issue 2, s. 91–93.

w 1992 roku. Wskazano w nim, że działalność Wspólnoty obejmuje m.in. politykę w dziedzinie współpracy na rzecz rozwoju, niemniej współpraca z krajami rozwijającymi się znajdowała się w sferze zainteresowań państw członkowskich już od momentu powołania do życia pierwszych Wspólnot Europejskich¹⁰. Art. 130u TUE, znajdujący się w tytule XVII, stwierdzał, że polityka Wspólnoty w tej sferze jest uzupełnieniem polityk realizowanych przez państwa członkowskie, wspierając trwały rozwój gospodarczy i społeczny państw rozwijających się (zwłaszcza tych najmniej uprzywilejowanych), harmonijne i stopniowe włączanie tych krajów w światową gospodarkę oraz walkę z ubóstwem. Działania Wspólnoty powinny przyczyniać się do osiągnięcia ogólnych celów rozwoju, wzmocnienia demokracji i zasad państwa prawnego, a także umacniania poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności. Ponadto uznano, że priorytety te będą brane pod uwagę w realizacji innych polityk, mających wpływ na państwa rozwijające się¹¹.

Porządek prawny Unii Europejskiej wyznacza obecnie podpisany w 2007 roku w Lizbonie kolejny z aktów reformujących. Dokument usankcjonował przede wszystkim dualizm polityki rozwojowej i stwierdził w art. 4 *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE), iż „W dziedzinach współpracy na rzecz rozwoju i pomocy humanitarnej Unia ma kompetencje do

10 Co istotne, wśród państw założycielskich dominowały mocarstwa kolonialne, lokujące swoje interesy polityczne, gospodarcze i społeczne w zróżnicowanych regionach na całym świecie. Odzwierciedleniem znaczenia krajów rozwijających się dla państw członkowskich było sformalizowanie współpracy, najpierw na podstawie konwencji z Yaoundé (z 1963 i 1969 roku), a następnie aktami z Lomé (z 1975, 1980, 1985 i 1990 roku), które wśród narzędzi realizacji postawionych celów wymieniały m.in. pomoc rozwojową. K. Cichos, *Unijna polityka współpracy na rzecz rozwoju. Zagadnienia prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s. 68–75.

11 Podkreślono także, iż polityki w zakresie współpracy rozwojowej powinny być przez Wspólnoty i państwa członkowskie koordynowane, programy pomocowe zaś – konsultowane. Uwzględniono możliwość podejmowania wspólnych działań oraz wkład państw w realizację unijnych programów pomocy. Wskazano ponadto, że środki potrzebne do realizacji zadeklarowanych celów przyjmuje Rada Unii Europejskiej, natomiast Komisja Europejska ma możliwość podejmowania wszelkich inicjatyw, które wspierają koordynację polityk i programów. Wspólnota i państwa członkowskie uznały aktualność zobowiązań i celów, które podejmowane były w tym zakresie przez ONZ i inne organizacje międzynarodowe, deklarując współpracę z nimi oraz podmiotami trzecimi (w ramach np. wynegocjowanych umów). Zaakcentowano też, że traktatowe postanowienia „nie mają wpływu na współpracę z krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku w ramach konwencji AKP-EWG”. *Treaty on European Union*, OJ C 191, 29.07.1992, Title XVII, article 130u–130y.

prowadzenia działań i wspólnej polityki, jednakże wykonywanie tych kompetencji nie może doprowadzić do uniemożliwienia Państwom Członkowskim wykonywania ich kompetencji¹². Zagadnienia związane z polityką rozwojową, prowadzoną w ramach działań zewnętrznych Unii, zostały opisane w art. 208-211 TFUE. Za główny cel współpracy uznano zmniejszanie (docelowo – likwidację) ubóstwa. Wskazano ponadto, że: polityka unijna i polityki państw członkowskich w tej dziedzinie uzupełniają i wzmacniają się wzajemnie; cele współpracy rozwojowej są uwzględniane także w realizacji innych polityk, które mogą wpływać na państwa rozwijające się; strony uwzględniają zobowiązania podjęte na innych forach międzynarodowych. Precyzując kwestie koordynacji polityk w tym obszarze, wzajemnego konsultowania programów pomocowych (również na innych platformach współpracy), podejmowania wspólnych działań czy wspierania przez państwa członkowskie realizacji unijnych inicjatyw, traktat zaakcentował dążenia do zwiększania komplementarności i skuteczności prowadzonych działań¹³.

Podejmowane przez instytucje Unii Europejskiej inicjatywy w zakresie współpracy rozwojowej do 2020 roku były finansowane z dwóch źródeł. Pierwszym z nich był budżet ogólny UE, złożony głównie z proporcjonalnych składek członkowskich, w ramach którego funkcjonowały poszczególne instrumenty

12 Rozdział ten widoczny był już od początku istnienia Wspólnot Europejskich, jako że wspólnotowe programy pomocowe realizowane były często niezależnie od programów krajowych. Z jednej strony utrudniało to osiągnięcie spójności działań oraz ograniczało ich skuteczność, lecz z drugiej – doprowadziło w XXI wieku organizację i jej państwa członkowskie do statusu największego globalnie donatora. *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)*, Dz. Urz. UE C 226, 26.10.2012, art. 4; P. Bagiński, *Europejska polityka rozwojowa. Organizacja pomocy Unii Europejskiej dla krajów rozwijających się*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 45.

13 Wskazano także, iż środki niezbędne do realizowania polityki rozwojowej przyjmuje Parlament Europejski wraz z Radą, zaś wszelkie inicjatywy dążące do koordynacji działań podejmować może Komisja Europejska. Postawione cele mogą być realizowane przez Unię dzięki umowom zawieranim z państwami trzecimi lub innymi międzynarodowymi organizacjami, co nie wyklucza możliwości przystępowania do takich umów przez państwa członkowskie. Co więcej, realizację środków oddziałujących na rzecz współpracy rozwojowej wspomaga (w wyznaczonym zakresie) Europejski Bank Inwestycyjny. Traktat wskazywał też, że bez uszczerbku dla innych postanowień Unia realizuje działania w dziedzinie współpracy gospodarczej, finansowej i technicznej z krajami trzecimi spoza grupy państw rozwijających się, a „działania te są spójne z polityką Unii na rzecz rozwoju”. UE pozostaje również aktywna w sferze świadczenia pomocy humanitarnej. *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)*..., art. 208–212.

wsparcia. Drugim było zaś narzędzie pozabudżetowe – Europejski Fundusz Rozwoju (EDF), do którego kraje wносиły niezależne kontrybucje według ustalonego klucza. W 2021 roku Fundusz został włączony do budżetu ogólnego UE¹⁴.

Wśród podstawowych instrumentów wykorzystywanych przez politykę rozwojową UE do 2020 roku, finansowanych z budżetu ogólnego organizacji¹⁵, w ramach jego części poświęconej działalności zewnętrznej, wymienić trzeba:

- Instrument Współpracy na rzecz Rozwoju (ang. *Development Cooperation Instrument*, DCI), skoncentrowany na zwalczaniu ubóstwa w państwach rozwijających się, wspierający również osiągnięcie pozostałych celów UE na arenie międzynarodowej, takich jak dążenie do zrównoważonego rozwoju, promocja demokracji i praworządności czy przestrzegania praw człowieka¹⁶;
- Europejski Instrument na rzecz Demokracji i Praw Człowieka (ang. *European Instrument for Democracy and Human Rights*, EIDHR) – jego głównym zadaniem było wsparcie procesów demokratyzacyjnych, promocja demokracji oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka w państwach spoza UE¹⁷;
- Europejski Instrument Sąsiedztwa (ang. *European Neighbourhood Instrument*, ENI), stosowany wobec państw sąsiadujących z UE i zorientowany

14 N. Keijzer, *Drifting towards exhaustion? Historical institutionalist perspectives on recent efforts to modernize the EU's partnership with African states*, "Journal of Contemporary European Research" 2020, vol. 16, no. 3, s. 267–269.

15 Uwzględnione zostały narzędzia włączone do unijnych wieloletnich ram finansowych 2007–2013 oraz 2014–2020, które ustanawiane były w okresie, gdy Polska była już państwem członkowskim Unii Europejskiej. Od 2021 roku instrumenty te, z wyłączeniem Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej (IPA) oraz włączeniem ustanowionego w 2017 roku Europejskiego Funduszu na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (ang. *European Fund for Sustainable Development*, EFSD), funkcjonują w ramach kompleksowego Instrumentu Sąsiedztwa, Rozwoju i Współpracy Międzynarodowej (ang. *Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument*, NDICI).

16 *Regulation (EC) No 1905/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 establishing a financing instrument for development cooperation*, OJ EU, L 378, 27.12.2006; *Regulation (EU) No 233/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for development cooperation for the period 2014-2020*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.

17 *Regulation (EC) No 1889/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a financing instrument for the promotion of democracy and human rights worldwide*, OJ EU, L 386, 29.12.2006; *Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.

- na promowanie pogłębionej współpracy politycznej oraz zacieśnianie współpracy gospodarczej pomiędzy stronami¹⁸;
- Instrument Pomocy Przedakcesyjnej (ang. *Instrument for Pre-accession Assistance*, IPA) – w ramach tego narzędzia oferowane jest wsparcie finansowe dla państw, które ubiegają się o członkostwo w Unii Europejskiej¹⁹;
 - Instrument na rzecz Stabilności i Pokoju (ang. *Instrument contributing to Stability and Peace*, IcSP) – narzędzie finansowe pozwalające Unii Europejskiej na odgrywanie wiodącej roli w zapobieganiu i reagowaniu na pojawiające się lub już trwające kryzysy na świecie²⁰.

Europejski Fundusz Rozwoju z kolei, ustanowiony w 1957 roku, wspierał przede wszystkim państwa Afryki, Karaibów oraz Pacyfiku (tzw. grupę AKP) oraz kraje i terytoria zamorskie (KTZ, ang. *Overseas Countries and Territories*, OCT). Był on, co do zasady, powiązany z innymi umowami, które wiążą AKP oraz KTZ z Unią Europejską. Poszczególne edycje EDF nawiązywały zatem do *Konwencji o Terytoriach Zamorskich* (1957 rok), konwencji z Yaoundé (z 1963 i 1969 roku), konwencji z Lomé (z 1975, 1980, 1985 i 1990 roku), a od 2000 roku – *Umowy z Kotonu* (i jej zrewidowanych wersji)²¹. Jak już wspomniano, budżet Funduszu

18 *Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument*, OJ EU, L 310, 09.11.2006; *Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.

19 *Council Regulation (EC) No 1085/2006 of 17 July 2006 establishing an Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA)*, OJ EU, L 210, 31.07.2006; *Regulation (EU) No 231/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II)*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.

20 *Regulation (EC) No 1717/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 November 2006 establishing an Instrument for Stability*, OJ EU, L 327, 24.11.2006; *Regulation (EU) No 230/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an instrument contributing to stability and peace*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.

21 Zawarta w 2000 roku (jako następczyni dotychczasowych konwencji) umowa z Kotonu regulowała stosunki organizacji z krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku. Celem głównym porozumienia (tworzącego partnerstwo Unii Europejskiej z 79 państwami rozwijającymi się, spośród których 48 to kraje Afryki Subsaharyjskiej) ustanowiono redukcję i likwidację ubóstwa na obszarze AKP. Do priorytetów zaliczono również promocję i wsparcie zrównoważonego rozwoju oraz integrację państw z gospodarką światową. Doprowadzić do tego powinna nie tylko współpraca rozwojowa, ale również gospodarczo-handlowa oraz polityczna. Umowa została zawarta na dwadzieścia lat, była trzykrotnie rewidowana (w 2005, 2010 i 2017 roku) i wygasła w 2021 roku. Mimo niejednoznacznej oceny efektów jej obowiązywania, w końcu

składał się z dodatkowych, bezpośrednich wkładów państw członkowskich (odrębnych od tych wnoszonych do budżetu ogólnego UE). Klucz określający wysokości tych wkładów wynikał z zawartych umów międzyrządowych oraz poziomu rozwoju gospodarczego poszczególnych państw członkowskich. Warunkował on również dystrybucję głosów w Komitecie, który (wraz z Komisją Europejską) zarządzał Funduszem.

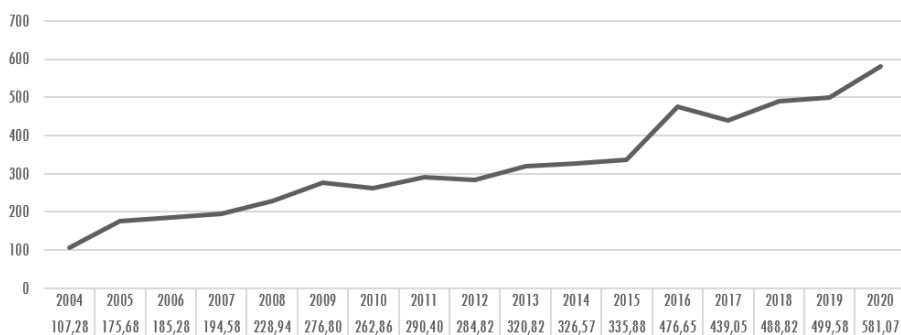
Przekazywane do dyspozycji Unii Europejskiej środki stanowią filar polskiej ODA multilateralnej – w latach 2004–2020 stanowiły one średnio 90% całości zasobów przekazywanych organizacjom i funduszom wielostronnym (w 2004 roku było to 83% multilateralnej pomocy, w 2005 roku – 93%, w 2006 roku – 91%, w 2007 roku – 96%, w 2008 roku – 95%, w 2009 i 2010 roku – 96%, w 2011 roku – 95%, w latach 2012–2014 – 92%, w 2015 roku – 87%, w 2016 roku – 78%, w 2017 roku – 86%, w 2018 roku – 89%, w 2019 roku – 83%, a w 2020 roku – 91%)²². Do wielostronnej pomocy udzielonej przez Polskę zaliczana jest część składki członkowskiej, przekazywanej Unii Europejskiej (ok. 5% tejże) oraz wpłaty do budżetu Europejskiego Funduszu Rozwoju. W 2004 roku było to 107,28 mln USD, w 2005 roku – 175,68 mln USD, w 2006 roku – 185,28 mln USD, w 2007 roku – 194,58 mln USD, w 2008 roku – 228,94 mln USD, w 2009 roku – 276,80 mln USD, w 2010 roku – 262,86 mln USD, w 2011 roku – 290,40 mln USD, w 2012 roku – 284,82 mln USD, w 2013 roku – 320,82 mln USD, w 2014 roku – 326,57 mln USD, w 2015 roku – 335,88 mln USD, w 2016 roku – 476,65 mln USD, w 2017 roku – 439,05 mln USD, w 2018 roku – 488,82 mln USD, w 2019 roku – 499,58 mln USD, a w 2020 roku – 581,07 mln USD (wykres 42). Dane te jasno wskazują, iż wartość pomocy dostarczonej za pośrednictwem kanałów unijnych zwiększyła się w latach 2004–2020 blisko sześciokrotnie, co było wynikiem

drugiej dekady XXI wieku trwały dyskusje oraz negocjacje na temat kształtu nowego porozumienia. Zob. szerzej: *Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000 – Protocols – Final Act – Declarations*, OJ EC, L 317, 15.12.2000; P. Kugiel, D. Wnukowski, *Przyszłość partnerstwa UE-AKP po 2020 roku. Perspektywa Polski*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015; C. Barbieri, *The Cotonou agreement, has it fulfilled its promises?*, Euractiv.com, <https://www.euractiv.com/section/agenda-for-change/news/the-cotonou-agreement-has-it-fulfilled-its-promises> [dostęp: 29.07.2021]; Rada Unii Europejskiej, *Umowa z Kotonu*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/cotonou-agreement> [dostęp: 29.07.2021].

22 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC1]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

przed wszystkim dość dynamicznego rozwoju polskiej gospodarki w tym okresie, odzwierciedlonego również wartością rocznych składek do budżetu ogólnego UE, powiązaną z wysokością wypracowywanego DNB²³.

Wykres 42: Wpłaty Polski do budżetu Unii Europejskiej jako ODA multilateralna w latach 2004–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

W latach 2004–2020 Unia Europejska dostarczyła pomoc rozwojową wartą blisko 264,3 mld USD, spośród których ponad 239,8 mld USD zostało przekazanych

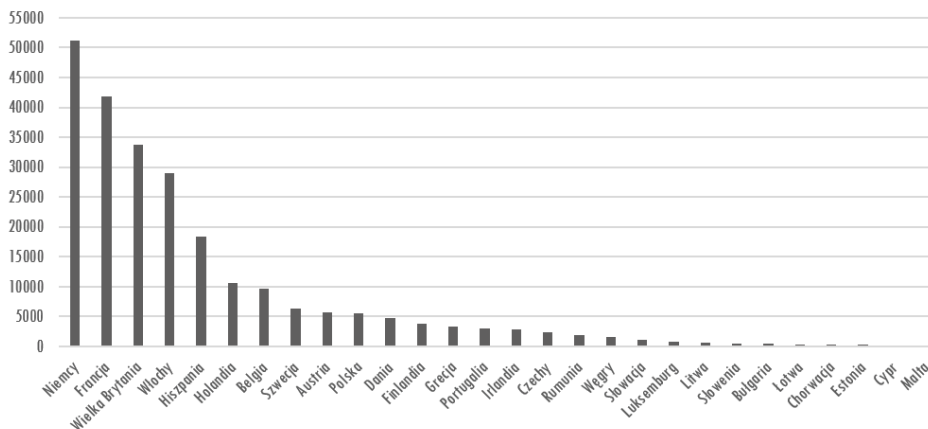
23 Wpłaty państw członkowskich, skalkulowane w odniesieniu do wysokości unijnego DNB, są głównym źródłem finansowania zasobów własnych UE (stanowią ok. 70% przychodów do budżetu). W latach 2006–2013 roczne składki nie mogły przekraczać poziomu 1,23% DNB państw członkowskich, w latach 2014–2020 maksymalna wartość wkładów mogła sięgać 1,20% DNB, z kolei w okresie 2021–2027 wpłaty te nie mogą przekraczać 1,40% unijnego DNB. Wysokość faktycznie przekazywanych corocznie kontrybucji jest zależna od różnicy pomiędzy całkowitymi zaplanowanymi wydatkami a sumą pozostałych dochodów, jako że formalnie zasoby własne UE oparte o poziom DNB mają charakter uzupełniający względem pozostałych źródeł zasobów własnych. Zostały ustanowione w 1988 roku. *Decyzja Rady z dnia 24 czerwca 1988 r. w sprawie systemu środków własnych Wspólnot (88/376/EWG, Euratom)*, OJ, 15.07.1988, L 185; J. Browne, P. Johnson, D. Phillips, *The budget of the European Union: a guide*, "Institute for Fiscal Studies Briefing Note" 2016, no. 181, s. 10–16; A. Kengyel, *New Headings – Old Problems: The Evolution and Future of the EU Budget*, "Intereconomics" 2016, vol. 51, issue 2, s. 100–106; R. Downes, D. Moretti, S. Nicol, *Budgeting and performance in the European Union: A review by the OECD in the context of EU budget focused on results*, "OECD Journal on Budgeting" 2017, vol. 1, s. 48–55; European Commission, *The EU budget at a glance*, Brussels 2019, s. 19.

w ramach składek przez poszczególne państwa członkowskie²⁴. Aż 59% tej kwoty dostarczyły zaledwie cztery kraje – Niemcy (19% – 51,1 mld USD), Francja (16% – 41,8 mld USD), Wielka Brytania (13% – 33,7 mld USD) oraz Włochy (11% – 29,0 mld USD). Polska – wpłacając w tym okresie ponad 5,47 mld USD – stanowi, uwzględniając nominalne kwoty, 10. donatora polityki rozwojowej UE, który dostarczył 2% środków do budżetu ogólnego UE poświęconego współpracy rozwojowej oraz budżetu EDF. Tym samym wyprzedza część państw „starej” UE (Danię, Finlandię, Grecję, Portugalię, Irlandię i Luksemburg) oraz stanowi największego dawcę spośród krajów, które do Unii dołączyły od 2004 roku (wykres 43). Nie oznacza to jednak, iż Polska jest donatorem hojniejszym od wskazanych państw – biorąc pod uwagę proporcjonalne nakłady na ODA (tj. stosunek wydatków na ODA do całości DNB), w 2020 roku państwo znalazło się dopiero na 20. pozycji spośród unijnych donatorów (blisko 0,14% DNB/ODA), wyprzedzając jedynie Słowację, Litwę, Bułgarię, Czechy, Rumunię, Łotwę, Cypr i Chorwację, podczas gdy Szwecja na ODA przekazała ponad 1,13% swojego DNB i zajęła pierwsze miejsce spośród państw członkowskich UE w tym ujęciu, Luksemburg z wynikiem 1,03% uplasował się na drugiej pozycji, Dania (0,72%) zaś stanowiła czwartego najbardziej hojnego donatora spośród członków UE²⁵.

24 Różnica została pokryta z pozostałych zasobów własnych UE, do których zaliczają się: tzw. tradycyjne środki własne (m.in. opłaty, składki, kwoty dodatkowe i wyrównawcze, czynniki dodatkowe, cła pobierane w ramach wspólnej taryfy celnej oraz inne, nałożone przez UE w stosunku do handlu z państwami trzecimi, wkłady i opłaty od cukru), środki własne z tytułu VAT (przekazanie Unii przez państwa członkowskie części szacowanego podatku VAT według jednolitej stawki poboru), środki własne oparte na tworzywach sztucznych (obliczane w stosunku do ilości odpadów opakowaniowych niepoddanych recyklingowi w państwach członkowskich, według ujednoliconej stawki; zaliczane do środków własnych od 2021 roku) oraz inne dochody i saldo przeniesione z poprzedniego roku. *Decyzja Rady z dnia 24 czerwca 1988 r. w sprawie systemu środków własnych Wspólnot (88/376/EWG, Euratom)*, Dz. Urz. WE, L 185, 15.07.1988; *Decyzja Rady (UE, Euratom) 2020/2053 z dnia 14 grudnia 2020 r. w sprawie systemu zasobów własnych Unii Europejskiej oraz uchylająca decyzję 2014/335/UE, Euratom*, Dz. Urz. UE, L 424, 15.12.2020; European Commission, *EU budget own resources*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/revenue/own-resources_en [dostęp: 29.07.2021]; European Commission, *Own resources*, Ec.europa.eu, ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/revenue/own-resources_en [dostęp: 29.01.2021].

25 OECD, *Net ODA (indicator)*, Data.oecd.org, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm> [dostęp: 29.07.2023].

Wykres 43: ODA multilateralna przekazana instytucjom UE przez poszczególne państwa członkowskie w latach 2004–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Warto również krótko scharakteryzować pozycję Polski w Europejskim Funduszu Rozwoju. W 9. edycji EDF (lata 2000–2007) Polska posiadała status obserwatora, aktywnie uczestniczyła natomiast we wdrażaniu edycji 10. (lata 2008–2013, chociaż pierwsza wpłata do budżetu Funduszu została przekazana dopiero w 2011 roku) oraz 11. (lata 2014–2020). Jak już wcześniej wskazano, klucz kontrybucji do EDF wynika z porozumień zawartych przez państwa członkowskie Unii Europejskiej i uwzględnia poziom rozwoju gospodarczego poszczególnych stron.

Budżet 10. edycji Funduszu opiewał na ponad 22,68 mld EUR i złożyły się na niego wpłaty 27 krajów członkowskich UE. Środki te podzielono następująco: 21,96 mld EUR alokowano na działania na rzecz państw z grupy Afryki, Karaibów i Pacyfiku, 286 mln EUR skierowano na kraje i terytoria zamorskie, a 430 mln EUR zabezpieczono na wydatki administracyjne, związane z zarządzaniem i wdrażaniem Funduszu. Największe wkłady do budżetu zobowiązane były wnieść Niemcy (20,50% – 4,65 mld EUR), Francja (19,55% – 4,43 mld EUR), Wielka Brytania (14,82% – 3,36 mld EUR) oraz Włochy (12,86% – 2,92 mld EUR). Wkład Polski ustalony został na poziomie 294,86 mln EUR i stanowił 1,3%

całości zasobów instrumentu²⁶. W kolejnej edycji Fundusz, do którego wpłat dokonało 28 państw członkowskich, miał do dyspozycji już ponad 30,5 mld EUR, z których 29,08 mld EUR postanowiono przeznaczyć na wsparcie państw AKP, 364,5 mln EUR – na pomoc KTZ, zaś nieco ponad 1,05 mld EUR – na sfinansowanie działań organizacyjnych Komisji Europejskiej, w tym środków zwiększających wpływ programów realizowanych przez EDF. Ponownie filarem budżetu EDF stały się składki czterech państw – Niemiec (20,58% – 6,28 mld EUR), Francji (17,82% – 5,43 mld EUR), Wielkiej Brytanii (14,68% – 4,48 mld EUR) oraz Włoch (12,53% – 3,82 mld EUR). Polska z kolei wpłaciła do tego budżetu ponad dwukrotnie więcej niż wcześniej – 612,36 mln EUR, co stanowiło 2,01% całości dostępnych narzędzi zasobów²⁷.

Niejako „techniczną” implikację struktury budżetu EDF stanowiła również dystrybucja głosów w Komitecie Funduszu, działającym przy Komisji Europejskiej, w którym zasiadają reprezentanci rządów państw członkowskich, a któremu przewodniczy przedstawiciel KE. Zgodnie z kluczem kontrybucji największą liczbę głosów w Komitetach 10. i 11. edycji EDF posiadały Niemcy (odpowiednio 205 i 206 głosów), Francja (196 i 178 głosów), Wielka Brytania (148 i 147 głosów) oraz Włochy (129 i 125 głosów). Polsce przypadło najpierw głosów 13, a następnie – 20²⁸.

Siłę (niewielu) polskich głosów może zobrazować fakt, iż – zgodnie z postanowieniami porozumień – w 10. edycji Funduszu Komitet decyzje podejmował

26 *Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the financing of Community aid under the multiannual financial framework for the period 2008 to 2013 in accordance with the ACP-EC Partnership Agreement and on the allocation of financial assistance for the Overseas Countries and Territories to which Part Four of the EC Treaty applies*, OJ EU, L 247, 09.09.2006, art. 1.

27 *Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States of the European Union, meeting within the Council, on the financing of European Union aid under the multiannual financial framework for the period 2014 to 2020, in accordance with the ACP-EU Partnership Agreement, and on the allocation of financial assistance for the Overseas Countries and Territories to which Part Four of the Treaty on the Functioning of the European Union applies*, OJ EU, L 210, 06.08.2013, art. 1.

28 *Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the financing of Community aid under the multiannual financial framework for the period 2008 to 2013 in accordance with the ACP-EC Partnership Agreement...*, art. 8; *Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States of the European Union, meeting within the Council, on the financing of European Union aid under the multiannual financial framework for the period 2014 to 2020, in accordance with the ACP-EU Partnership Agreement...*, art. 8.

kwalifikowaną większością 720 głosów (z łącznie 1004), przy głosach poparcia co najmniej 13 państw członkowskich. Mniejszość blokującą uzgodniono na poziomie 280 głosów. W kolejnej edycji utrzymano zdecydowanie większością kwalifikowaną 720 głosów (przy sumie 1000 głosów), lecz za inicjatywą opowiedzieć musiało się 14 państw członkowskich. Blokującą mniejszość zredukowano do 279 głosów²⁹. Wobec tak niskiej liczby głosów, którymi dysponowała Polska, stwierdzić trzeba, że nie mogła ona stanowić trzonu koalicji popierających lub blokujących podejmowane przez Komitet kwestie, koalicje te mogła jedynie skromnie wspierać. Klucz kontrybucji oraz wysokości składek i liczbę głosów w dwóch edycjach Europejskiego Funduszu Rozwoju przedstawia tabela 16.

Tabela 16: Klucz kontrybucji, wysokości składek oraz liczba głosów poszczególnych państw członkowskich UE w 10. i 11. edycji EDF

Państwo	10. edycja EDF			11. edycja EDF		
	Klucz	Wkład (EUR)	Głosy	Klucz	Wkład (EUR)	Głosy
Austria	2,41	546 636 200	24	2,39757	731 402 704	24
Belgia	3,53	800 674 600	35	3,24927	99 1222 306	33
Bułgaria	0,14	31 754 800	1	0,21853	66 664 762	2
Chorwacja	-	-	-	0,22518	68 693 411	2
Cypr	0,09	20 413 800	1	0,11162	34 050 797	1
Czechy	0,51	115 678 200	5	0,79745	243 270 097	8
Dania	2	453 640 000	20	1,98045	604 156 077	20
Estonia	0,05	11 341 000	1	0,08635	26 341 931	1
Finlandia	1,47	333 425 400	15	1,50909	460 362 995	15
Francja	19,55	4 434 331 000	196	17,81269	5 433 939 212	178
Grecja	1,47	333 425 400	15	1,50735	459 832 191	15
Hiszpania	7,85	1 780 537 000	79	7,93248	2 419 882 349	79
Holandia	4,85	1 100 077 000	49	4,77678	1 457 204 507	48
Irlandia	0,91	206 406 200	9	0,94006	286 774 704	9
Litwa	0,12	27 218 400	1	0,18077	55 145 696	2

29 Ibidem.

Luksemburg	0,27	61 241 400	3	0,25509	77 817 755	3
Łotwa	0,07	15 877 400	1	0,11612	35 423 567	1
Malta	0,03	6 804 600	1	0,03801	11 595 331	1
Niemcy	20,5	4 649 810 000	205	20,5798	6 278 073 788	206
Polska	1,3	294 866 000	13	2,00734	612 359 140	20
Portugalia	1,15	260 843 000	12	1,19679	365 092 757	12
Rumunia	0,37	83 923 400	4	0,71815	219 078 839	7
Słowacja	0,21	47 632 200	2	0,37616	114 751 370	4
Słowenia	0,18	40 827 600	2	0,22452	68 492 071	2
Szwecja	2,74	621 486 800	27	2,93911	896 604 897	29
Węgry	0,55	124 751 000	6	0,61456	187 477 674	6
Wielka Brytania	14,82	3 361 472 400	148	14,67862	4 477 859 817	147
Włochy	12,86	2 916 905 200	129	12,53009	3 822 429 255	125
Suma	100	22 682 000 000	1004	100	30 506 000 000	1000

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the financing of Community aid under the multiannual financial framework for the period 2008 to 2013 in accordance with the ACP-EC Partnership Agreement...*; *Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States of the European Union, meeting within the Council, on the financing of European Union aid under the multiannual financial framework for the period 2014 to 2020, in accordance with the ACP-EU Partnership Agreement...*

Analizując wpływ Polski na unijną politykę rozwojową, trzeba jednak stwierdzić, iż był on relatywnie duży – zwłaszcza w porównaniu do pozostałych, dalej opisanych, organizacji międzynarodowych czy funduszy wielostronnych. Jest on wykorzystywany przede wszystkim poprzez aktywne uczestnictwo w pracach organów odpowiedzialnych za realizację polityki rozwojowej UE³⁰ oraz współkształtowanie ram formalnoprawnych i politycznych dla działań w tym obszarze.

Jako państwo członkowskie Polska deleguje swoich przedstawicieli do Rady ds. Zagranicznych (ang. *Foreign Affairs Council*, FAC; do 1 grudnia 2009 roku,

30 D. Frisch, *The European Union's development policy. A personal view of 50 years of international cooperation*, "ECDPM Policy Management Report" 2008, no. 15, s. 50–54.

czyli momentu wejścia w życie traktatu lizbońskiego, była to Rada ds. Ogólnych i Stosunków Zewnętrznych, ang. *General Affairs and External Relations Council*, GAERC), która w składzie ministrów spraw zagranicznych oraz ministrów rozwoju podejmuje wszelkie kwestie związane z polityką rozwojową UE, w tym jej programowaniem, implementacją czy ewaluacją. Państwo jest również aktywne na forach kilku grup roboczych, funkcjonujących w ramach Rady, które zajmują się tematyką rozwojową. Są to: Grupa Robocza ds. Współpracy Rozwojowej, której zadaniem jest wsparcie osiągnięcia głównego celu rozwojowego – eliminacji ubóstwa – m.in. poprzez wzmocnienie skuteczności i spójności realizowanych działań; Grupa Robocza ds. Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, zajmująca się m.in. wdrażaniem współpracy pomiędzy Unią a krajami AKP w odniesieniu do *Umowy z Kotonu*; Grupa Robocza ds. Pomocy Humanitarnej i Pomocy Żywnościowej, która monitoruje sytuację humanitarną poza Unią Europejską, dyskutuje o metodach reagowania na kryzysy oraz strategiach humanitarnych UE i promuje *Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej*; a także Grupa Robocza ds. Praw Człowieka, która monitoruje realizację unijnej polityki promocji praw człowieka i demokracji³¹.

Ponadto Polska podejmuje współpracę z komisarzami kompetentnymi w dziedzinie współpracy rozwojowej (w latach 2004–2009 byli to w szczególności komisarz ds. rozwoju i pomocy humanitarnej, komisarz ds. stosunków zewnętrznych i Europejskiej Polityki Sąsiedztwa; w latach 2009–2014 – komisarz ds. rozwoju, komisarz ds. współpracy międzynarodowej, pomocy humanitarnej i reagowania kryzysowego oraz komisarz ds. rozszerzenia i polityki sąsiedztwa, w okresie 2014–2019 – komisarz ds. Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i negocjacji akcesyjnych, komisarz ds. współpracy międzynarodowej i rozwoju, komisarz ds. pomocy humanitarnej i zarządzania kryzysowego, od 2019 roku

31 Rada Unii Europejskiej, *Rada do Spraw Zagranicznych (FAC)*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/configurations/fac/> [dostęp: 29.07.2021]; Rada Unii Europejskiej, *Grupa Robocza ds. Współpracy Rozwojowej*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/working-party-development-cooperation/> [dostęp: 29.07.2021]; Rada Unii Europejskiej, *Grupa Robocza ds. Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku (AKP)*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/african-caribbean-pacific-working-party/> [dostęp: 29.07.2021]; Rada Unii Europejskiej, *Grupa Robocza ds. Pomocy Humanitarnej i Pomocy Żywnościowej (COHAFA)*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/working-party-humanitarian-aid-food-aid/> [dostęp: 29.07.2021]; Rada Unii Europejskiej, *Grupa Robocza ds. Praw Człowieka (COHOM)*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/working-party-human-rights/> [dostęp: 29.07.2021].

zaś to komisarz ds. partnerstw międzynarodowych), właściwymi dyrekcjami generalnymi Komisji Europejskiej (zwłaszcza Dyrekcją Generalną ds. Partnerstw Międzynarodowych³², Dyrekcją Generalną ds. Prowadzonych przez UE Operacji Ochrony Ludności i Pomocy Humanitarnej³³ oraz Dyrekcją Generalną ds. Polityki Sąsiedztwa i Negocjacji w sprawie Rozszerzenia³⁴), komitetami współpracującymi z KE (m.in. zajmującymi się pomocą humanitarną, pomocą żywnościową oraz poszczególnymi instrumentami finansowymi unijnej polityki rozwojowej czy ds. EDF), a także Wysokim Przedstawicielem ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa oraz Europejską Służbą Działań Zewnętrznych³⁵.

Platformą do konsultacji stanowisk w zakresie spraw związanych ze współpracą rozwojową są również unijne debaty oraz nieformalne spotkania ministrów, w trakcie których Polska reprezentowana jest zwykle przez wiceministrów spraw zagranicznych, w kompetencji których znajdują się kwestie rozwojowe.

32 Ang. *Directorate-General for International Partnerships*, DG INTPA. Do 2014 roku pod nazwą Dyrekcja Generalna ds. Rozwoju i Współpracy EuropeAid (ang. *Directorate-General for Development and Cooperation – EuropeAid*, DG DEVCO), w latach 2014-2020 Dyrekcja Generalna ds. Współpracy Międzynarodowej i Rozwoju (ang. *Directorate-General for International Cooperation and Development*, DG DEVCO).

33 Ang. *Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*, DG ECHO. Do 2016 roku pod nazwą Dyrekcja Generalna ds. Pomocy Humanitarnej i Ochrony Ludności (ang. *Directorate-General for Humanitarian Aid and Civil Protection*, DG ECHO).

34 Ang. *Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations*, DG NEAR. Do 2014 roku pod nazwą Dyrekcja Generalna ds. Rozszerzenia (ang. *Directorate-General for Enlargement*, DG ELARG).

35 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005*, Warszawa 2006, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 21–22; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007*, Warszawa 2008, s. 42–43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008*, Warszawa 2009, s. 20–29; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009*, Warszawa 2010, s. 22–35; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010*, Warszawa 2011, s. 66–75; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011*, Warszawa 2012, s. 62–65; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012*, Warszawa 2013, s. 18–20; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013*, Warszawa 2014, s. 52–53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016*, Warszawa 2017, s. 13–14; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018, s. 12–13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018*, Warszawa 2019, s. 18–19.

Dla przykładu: w 2006 roku zorganizowane zostały debaty dotyczące harmonizacji i koordynacji unijnej polityki, procesu wdrażania postanowień *Deklaracji paryskiej ws. efektywności pomocy* (zwłaszcza w kontekście podziału obowiązków pomiędzy dawców i biorców pomocy) oraz harmonizacji procedur pomocowych czy możliwości implementacji *Wspólnej strategii Afryka – UE*³⁶. W ramach programu TACIS (ang. *Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States*) doszło również do spotkania koordynacyjnego donatorów na rzecz Białorusi. W 2012 roku na forum Unii Europejskiej trwała z kolei dyskusja dotycząca nowych zasad udzielania wsparcia budżetowego, podczas której Polska (niestosująca w ramach swojej pomocy dwustronnej tego narzędzia) optowała za umacnianiem zasady warunkowości, tj. ściślejszego powiązania finansowania pomocowego z oceną sytuacji wewnętrznej państwa partnerskiego oraz dialogiem politycznym. W kolejnych latach dyskusje dotyczyły również agendy rozwojowej post-2015 oraz wdrażania *Agendy 2030*³⁷.

- 36 Finalnie strategia została przyjęta w 2007 roku, podczas drugiego szczytu UE–Afryka. Określa politykę Unii Europejskiej wobec wszystkich państw afrykańskich, za cele stawiając: wzmocnienie partnerstwa politycznego pomiędzy stronami, poprzez m.in. zacieśnianie więzi instytucjonalnych, działania na rzecz rozwiązywania problemów pokoju, bezpieczeństwa, migracji, rozwoju i czystego środowiska; umacnianie i promowanie pokoju, bezpieczeństwa, demokracji, praw człowieka, fundamentalnych wolności, równości płci, zrównoważonego rozwoju, integracji subregionalnej i regionalnej, także w kontekście osiągania Milenijnych Celów Rozwoju; promowanie i doskonalenie systemu efektywnego multilateralizmu, w tym systemu Narodów Zjednoczonych, oraz wsparcie jego działań ukierunkowanych na rozwiązywanie problemów globalnych; współpracę na rzecz partnerstwa skoncentrowanego na ludziach i włączaniu w procesy decyzyjne społeczeństwa obywatelskiego i innych podmiotów pozapaństwowych. Od 2017 roku trwały prace nad kolejną wspólną strategią, które zakończyły się w 2022 roku przyjęciem dokumentu *Joint Vision 2030. The Africa-EU Partnership, The Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy*, Africa-eu-partnership.org, https://africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf [dostęp: 29.07.2021]; B. Przybylska-Maszner, *Od strategii Unii Europejskiej na rzecz Afryki do Strategicznego Partnerstwa z Afryką – dylematy o realnej wizji współpracy*, „Przegląd Strategiczny” 2011, nr 1, s. 183-197; European Commission, *Joint Communication to the European Parliament and the Council for a renewed impetus of the Africa-EU Partnership*, Brussels, 04.05.2017, JOIN(2017) 17 final; J. Czerep, P. Kugiel, *Afryka w polityce UE – stare wyzwania dla nowego partnerstwa*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 208 (2140); European Commission, *Africa-EU Partnership*, Ec.europa.eu, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/africa-eu-partnership_en?etranolive=1 [dostęp: 1.03.2024].
- 37 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 21-22; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 42-43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz*

Co więcej, Polska – poprzez członkostwo w organach Unii Europejskiej – współuczestniczy w procesie decyzyjnym dotyczącym programowania oraz wyboru głównych kierunków polityki rozwojowej organizacji, co przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych określane jest jako „aktywny udział w zarządzaniu unijną polityką współpracy na rzecz rozwoju”³⁸. W 2005 roku państwo było zaangażowane w tworzenie *Konsensusu europejskiego w sprawie rozwoju*³⁹, w 2007 roku współtworzyło *Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej*⁴⁰, w 2017 roku zaś pracowało nad projektem *Nowego europejskiego konsensusu w sprawie rozwoju*⁴¹, postulując zwłaszcza konieczność zachowania równowagi pomiędzy kierunkami geograficznymi współpracy rozwojowej UE i dążąc do umocnienia w niej – jako odbiorców pomocy – państw Partnerstwa Wschodniego, a także popierając powiązanie współpracy z reagowaniem na kryzys migracyjno-uchodźczy i ukierunkowanie unijnych działań na ograniczanie głównych przyczyn migracji⁴². W latach 2006 i 2013 Polska brała udział w programowaniu 10. i 11. edycji Europejskiego Funduszu Rozwoju oraz współdecydowała o alokacjach unijnych zasobów pomiędzy instrumentami współpracy rozwojowej stosowanymi w kolejnych perspektywach finansowych (2007–2013 oraz 2014–2020), zabiegając m.in. o pozostawienie Funduszu poza budżetem ogólnym UE i utrzymanie dotychczasowego klucza wpłat, uwzględnienie kwestii wykorzystania doświadczeń transformacyjnych państw członkowskich

rozwoju. *Raport roczny 2012...*, s. 18–20; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 52–53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 12–13.

- 38 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 20.
- 39 *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów Państw Członkowskich zebranych w ramach Rady, Parlamentu Europejskiego i Komisji w sprawie polityki rozwojowej Unii Europejskiej: „Konsensus Europejski”*. Dz. Urz. UE, C 46, 24.02.2006.
- 40 *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamencie Europejskim i Komisji Europejskiej: Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej*. Dz. Urz. UE, C 25, 30.01.2008.
- 41 *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamencie Europejskiego i Komisji: Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju „Nasz świat, nasza godność, nasza przyszłość”*. Dz. Urz. UE, C 210, 30.06.2017.
- 42 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 42–43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 12–13.

UE w jej współpracy rozwojowej⁴³ czy o stosowanie tzw. zasady *more for more* w ramach instrumentu wspierającego unijną politykę sąsiedztwa, czyli zwiększanie pomocy dla krajów gotowych na zacieśnianie współpracy z organizacją poprzez m.in. szybsze podpisywanie i implementację umów stowarzyszeniowych i umów o pogłębionych strefach wolnego handlu. W 2018 roku rozpoczęte zostały z kolei prace nad nowym instrumentem w zakresie sąsiedztwa, rozwoju i współpracy międzynarodowej (ang. *The Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument*, NDICI), zastępującym w perspektywie finansowej 2021–2027 dotychczasowe instrumenty⁴⁴ i upraszczającym wdrażanie

- 43 Kwestia ta została finalnie ujęta w regulacji dotyczącej DCI, w art. 3 dotyczącym zasad ogólnych – „W działaniach w obszarze współpracy rozwojowej Unia wykorzystuje i dzieli się, w stosownych przypadkach, doświadczeniami państw członkowskich dotyczącymi reform i transformacji oraz wnioskami w tym zakresie”. *Regulation (EU) No 233/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for development cooperation for the period 2014–2020...*
- 44 Najważniejszym celem projektującej nowy budżet wieloletni Komisji Europejskiej w zakresie rozwoju stało się stworzenie jednego, bardziej elastycznego narzędzia, za pomocą którego prowadzone byłyby działania na rzecz eliminacji ubóstwa, a także promowania zrównoważonego rozwoju, dobrobytu, pokoju i stabilności. Instrument NDICI miał łączyć środki na działania zewnętrzne, dotychczas alokowane odrębnie w budżecie ogólnym UE oraz budżecie EDF. Zgodnie z pierwotną propozycją alokacja na lata 2021–2027 miała wynieść 89,2 mld EUR, spośród których 32 mld EUR miały zostać skierowane na działania w Afryce Subsaharyjskiej, 22 mld EUR – na terenie objętym Europejską Polityką Sąsiedztwa, 10 mld EUR – w regionie Azji i Pacyfiku, 4 mld EUR – na obszarze Ameryki i Karaibów, a 500 mln EUR – w krajach i terytoriach zamorskich. Kolejnych 7 mld EUR miało zostać alokowane na programy tematyczne (związane m.in. z prawami człowieka i demokracją, organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, pokojem i stabilnością oraz wyzwaniem globalnymi), a 4 mld EUR miały zostać zabezpieczone na rzecz akcji szybkiego reagowania. Zgodnie z porozumieniem dotyczącym kolejnych wieloletnich ram finansowych z 17 grudnia 2020 roku, NDICI („Globalna Europa”) będzie opiewać na 79,5 mld EUR, które zostaną przekazane na programy geograficzne (łącznie 60,38 mld EUR, w tym: 19,32 mld EUR na działania w obszarze sąsiedztwa, 29,18 mld EUR – w Afryce Subsaharyjskiej, 8,48 mld EUR – w Azji i Pacyfiku, 3,39 mld EUR – w Amerykach i na Karaibach), programy tematyczne (łącznie 6,36 mld EUR na działania we wcześniej wskazanych sektorach) oraz szybkie reagowanie (3,18 mld EUR). Ponadto blisko 10 mld EUR stanowić będzie zabezpieczenie, które będzie mogło zwiększyć budżety wymienionych programów lub zostać elastycznie wykorzystane w przypadku nieprzewidzianych problemów. European Commission, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument*, Brussels, 14.06.2018, COM(2018) 460 final; A. Jones, M. Di Ciommo, M.S. Monràs, A. Sherriff, J. Bossuyt, *Aiming high or falling short? A brief analysis of the proposed future EU budget for external action*, “ECDPM Briefing Note” 2018, no. 104; Council Regulation (EU, Euratom) 2020/2093 of 17 December 2020 laying down the multiannual financial framework for

działań pomocowych⁴⁵. W polskim stanowisku w tym kontekście pojawiły się znane już postulaty: utrzymania odrębności instrumentu wsparcia z budżetu ogólnego UE oraz pozabudżetowego EDF⁴⁶, konieczności współdziałania ze wszystkimi państwami rozwijającymi się (także krajami o średnim poziomie rozwoju, zwłaszcza objętymi Partnerstwem Wschodnim) oraz uwzględniania w implementacji programów unijnych wiedzy i doświadczeń (w tym doświadczeń transformacyjnych) wszystkich państw członkowskich⁴⁷. Wśród innych dokumentów, wypracowanych przy udziale Polski, wymienić należy także: zasady postępowania dotyczące komplementarności i podziału pracy w zakresie polityki rozwojowej (ang. *Code of Conduct on Complementarity and the Division of Labour in Development Policy*)⁴⁸ czy konkluzje Rady wydane w odniesieniu

the years 2021-2027, OJ EU, L1 433, 22.12.2020; European Commission, *European Commission welcomes the endorsement of the new €79,5 billion NDICI-Global Europe instrument to support EU's external action*, 19.03.2021, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_1267 [dostęp: 29.03.2021].

- 45 P. Kugiel, *Polityka współpracy rozwojowej UE w wieloletnich ramach finansowych po 2020 r.*, „Biuletyn PISM” 2018, nr 33 (1606), s. 1–2.
- 46 Tego postulatu nie udało się zrealizować – fundusze z budżetu ogólnego UE na działania zewnętrzne oraz budżet EDF zostały w wieloletnich ramach finansowych 2021-2027 scalone. European Commission, *European Commission welcomes the endorsement of the new €79,5 billion NDICI-Global Europe instrument to support EU's external action...*
- 47 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 21–22; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 142–43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 18–20; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 52–53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 18–19.
- 48 Dokument został opracowany w celu zwiększania skuteczności podejmowanych w ramach współpracy rozwojowej działań, umacniania wpływu na redukcję ubóstwa oraz zmniejszenie kosztów transakcyjnych poprzez podział pracy pomiędzy donatorami. Przedstawione w 2007 roku zasady nawiązywały do postanowień *Deklaracji paryskiej ws. efektywności pomocy* oraz *Konsensusu europejskiego w sprawie rozwoju*, zwłaszcza zasady własności koncepcji rozwojowej, przynależnej państwu partnerskiemu. Zwrócono uwagę zwłaszcza na: konieczność koncentracji działań darczyńców w mniejszej liczbie sektorów w danym kraju (maksymalnie trzech) oraz reorganizacji zaangażowania w innych sektorach, np. poprzez przekierowanie pomocy na ogólne wsparcie budżetowe; wybór wiodącego donatora, koordynującego działania w danym obszarze, oraz ograniczenie liczby aktywnych donatorów w wybranym państwie; współpracę z donatorami spoza UE w najważniejszych dla państw partnerskich sektorach; niezbędność dopasowania donatorów do biorców w kontekście przewag komparatywnych oraz potrzeb; stosowanie podziału pracy nie tylko na szczeblu lokalnym, ale także regionalnym; określenie koncentracji geograficznej unijnych donatorów; zaangażowanie na rzecz

do komunikatu Komisji Europejskiej oraz Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych pt. *Wsparcie UE na rzecz zrównoważonych przemian w społeczeństwach w okresie transformacji*⁴⁹ (Polska pracowała nad zapisami dotyczącymi m.in. transferu know-how dotyczącego transformacji oraz potrzeby raportowania osiągniętych poprzez reformy postępów)⁵⁰.

Polska wnosi również wkład w wypracowywanie wspólnych stanowisk Unii Europejskiej, które prezentowane są na innych forach międzynarodowych. W 2005 roku uczestniczyła w procesie sporządzenia jednolitego stanowiska UE na szczyt NZ dotyczący przeglądu *Deklaracji Milenijnej*. W latach 2013–2015 brała udział w procesie konceptualizacji kolejnej generacji celów rozwojowych w ramach agendy post-2015, na podstawie zwłaszcza ustaleń oenztowskiej konferencji na temat zrównoważonego rozwoju (RIO+20) z czerwca 2012 roku⁵¹ oraz komunikatu KE pt. *Godne życie dla wszystkich: eliminacja ubóstwa i zapewnienie światu zrównoważonej przyszłości*, wydane w lutym 2013 roku⁵². Polska skoncentrowała się na kwestiach powszechnego dostępu do energii oraz wzmocnienia dobrego rządzenia, demokracji, praworządności i praw człowieka (jako wartości wpływających na rozwój i dobrobyt), działając m.in. w jednej z utworzonych grup roboczych ds. celów zrównoważonego rozwoju (składała się

„sierot pomocy”; wzmocnienie działań ewaluacyjnych. Co istotne, przedstawiony zbiór zasad nie ma charakteru wiążącego, stosowanie go jest uzależnione od woli poszczególnych państw członkowskich, co wywołuje uzasadnione wątpliwości dotyczące realnego wpływu kodeksu na efektywność unijnej współpracy rozwojowej. Council of the European Union, *EU Code of Conduct on Complementarity and Division of Labour in Development Policy – Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council*, Brussels, 15.05.2007, 9558/07; S. Grimm, *Reform in the EU's Aid Architecture and Management. The Commission is no longer the key problem. Let's turn to the system*, Bonn 2008, s. 30–32; P. Kugiel, *Towards a Functional Division of Labour in EU development cooperation post-2020*, „Journal of Contemporary European Research” 2020, vol. 16, issue 2, s. 173–175.

49 *Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. EU Support for Sustainable Change in Transition Societies*, JOIN(2012) 27 final.

50 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 42–43; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 18–20.

51 United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012. The future we want*, General Assembly, Sixty-sixth session, 11.09.2012, A/RES/66/288.

52 *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Godne życie dla wszystkich: Eliminacja ubóstwa i zapewnienie światu zrównoważonej przyszłości*, Bruksela, 27.02.2013, COM(2013) 92 final.

ona z 30 przedstawicieli delegowanych przez pięć regionalnych grup ONZ) oraz na rzecz sporządzenia wspólnego stanowiska UE na forum ONZ w tej sprawie. Dzięki współpracy w tym obszarze zagadnienia związane ze zrównoważoną energią (jako cel 7) oraz te związane z demokracją i *good governance* (jako cel 16.) zostały włączone do kolejnej agendy rozwojowej. Ponadto Polska optowała za podtrzymaniem i przedłużeniem do 2030 roku wcześniejszych ustaleń dotyczących zobowiązań finansowych na rzecz rozwoju (globalnie – przekazywania 0,7% DNB na ODA, na forum unijnym – 0,33% DNB w przypadku państw, które dołączyły do organizacji od 2004 roku)⁵³. Przedstawiciele Polski współpracowali również, w związku z wygasającą *Umową z Kotonu*, przy określaniu przyszłego kształtu relacji UE-AKP oraz wypracowaniu mandatu negocjacyjnego dla Komisji Europejskiej, negocjującej z grupą AKP postanowienia kolejnego porozumienia⁵⁴.

Jedną z form realizowania przez Unię Europejską polityki rozwojowej jest również wspólne programowanie (ang. *Joint Programming*, JP), które ujęte zostało już w 2011 roku przez *Program działań na rzecz zmian*⁵⁵, a następnie w 2017 roku przez *Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju*⁵⁶, polegające na wspólnej, unijnej odpowiedzi na potrzeby i strategię rozwoju państw partnerskich, co pozwala na zwiększenie efektywności podejmowanych działań oraz zmniejszenie wiążących się z nimi kosztów transakcyjnych. W 2013 roku Polska stała się uczestnikiem procesu wspólnego programowania w Etiopii, wykazując jednocześnie zainteresowanie unijnymi działaniami na rzecz innych

53 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 52–53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014*, Warszawa 2015, s. 48; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015*, Warszawa 2016, s. 11.

54 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 12–13; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 18–19.

55 Komisja Europejska, *Zwiększanie wpływu unijnej polityki rozwoju – Program działań na rzecz zmian. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów*, Bruksela, 13.10.2011, KOM(2011) 637 wersja ostateczna.

56 *Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamentu Europejskiego i Komisji: Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju „Nasz świat, nasza godność, nasza przyszłość”*. Dz. Urz. UE, C 210, 30.06.2017.

państw określanych przez polską współpracę rozwojową jako priorytetowe⁵⁷. Do końca 2020 roku Unia Europejska wydała wspólne strategie w odniesieniu do współpracy z 22 państwami rozwijającymi się⁵⁸, a innymi wymiarami wspólnego programowania (procesem analiz, sporządzania map drogowych czy studiów wykonalności) objętych było kolejnych 49 krajów. Polska, w związku z wdrażanym przez Unię Europejską podziałem pracy donatorów oraz w odpowiedzi na potrzebę ściślejszej koordynacji działań w tym zakresie, przystąpiła do wspólnego programowania współpracy rozwojowej na rzecz dziewięciu państw partnerskich. Były to: Armenia, Białoruś, Kenia, Mjanma, Mołdawia, Mongolia, Palestyna, Senegal oraz Tunezja⁵⁹. Warto podkreślić, że wspólne działania pomocowe wobec tych państw są na różnym poziomie zaawansowania i obejmują szereg dziedzin. Dla przykładu, od 2017 roku Polska uczestniczyła w inicjatywie unijnego programowania pomocy na rzecz Palestyny, skoncentrowanego na wdrażaniu Palestyńskiego Programu Polityki Narodowej (ang. *Palestinian National Policy Agenda*) na lata 2017–2022. Skoordynowane działania prowadzone były w takich obszarach, jak reforma rządu, praworządność, bezpieczeństwo obywateli i prawa człowieka, świadczenie usług społecznych, dostępność wody i energii oraz zrównoważony wzrost gospodarczy⁶⁰.

Szczególną rolę w polityce rozwojowej UE Polska odgrywała natomiast w drugim półroczu 2011 roku, kiedy to sprawowała rotacyjną prezydencję w Radzie Unii Europejskiej⁶¹. Dzięki temu też „odgrywała bardziej aktywną rolę w międzynarodowym systemie świadczenia pomocy i miała możliwość

57 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 52–53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 49.

58 Boliwia, Burkina Faso, Egipt, Ekwador, Etiopia, Ghana, Gwatemala, Honduras, Kambodża, Kenia, Komory, Laos, Mali, Mołdawia, Nikaragua, Palestyna, Republika Środkowoafrykańska, Senegal, Togo, Tunezja, Uganda, Wybrzeże Kości Słoniowej. European Union, *EU Joint Programming*, Europa.eu, <https://europa.eu/capacity4dev/joint-programming-tracker/dashboard> [dostęp: 29.01.2021].

59 European Union, *EU Joint Programming. Poland*, Europa.eu, <https://capacity4dev.europa.eu/resources/team-europe-tracker/team-europe-actors/poland/jp> [dostęp: 1.03.2024].

60 European Union, *EU Joint Programming. Palestine*, Europa.eu, <https://europa.eu/capacity4dev/joint-programming-tracker/palestine> [dostęp: 29.07.2021]; J. Zając, *Unia Europejska wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego w latach 2009-2017*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, nr 11, s. 256–257.

61 P. Kugiel, *Internal Cooperation for Development Assistance in Poland*, „PISM Bulletin” 2009, no. 56, s. 2.

szerszego zaprezentowania dotychczasowego dorobku polskiej pomocy rozwojowej i humanitarnej”⁶².

Dyskusje dotyczące współpracy rozwojowej w trakcie polskiej prezydencji zostały rozpoczęte podczas nieformalnego spotkania ministrów ds. rozwoju, które zorganizowano w Sopocie 14–15 lipca 2011 roku. Obrady skoncentrowano, zgodnie z inicjatywą Polski, na następujących kwestiach: roli demokracji w rozwoju; opracowaniu strategii rozwojowej dla państw Azji Środkowej; przygotowaniach do IV Forum Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy, odbywającego się w Pusanie na przełomie listopada i grudnia 2011 roku; wspólnym programowaniu unijnej pomocy oraz instrumentach finansowych unijnej polityki rozwoju w kolejnej wieloletniej perspektywie finansowej⁶³.

Jednym z zadań Polski w tym okresie było współprowadzenie spotkania Rady ds. Zagranicznych w obszarze rozwoju (odbyło się ono 14 listopada w Brukseli i dotyczyło m.in. przyszłości unijnej polityki rozwojowej, udzielania wsparcia budżetowego państwom trzecim, przyjęcia wspólnego stanowiska UE na szczycie w Pusanie⁶⁴ oraz kryzysu żywnościowego w Rożu Afryki). Innym zadaniem było przewodniczenie pracom grup roboczych Rady, zwłaszcza ds. współpracy na rzecz rozwoju (np. w dniach 15–16 września w Warszawie zorganizowana została sesja wyjazdowa tej struktury, poświęcona przyszłości polityki rozwojowej UE oraz współpracy w zakresie pomocy rozwojowej z państwami tzw. gospodarek wschodzących), ds. relacji z krajami AKP, ds. pomocy humanitarnej i żywnościowej (m.in. 18 lipca w Brukseli przeprowadzone zostało posiedzenie nadzwyczajne w sprawie klęski głodu w państwach Rożu Afryki, a w dniach 24–25 listopada spotkanie nieformalne grupy, poświęcone budowaniu odporności na katastrofy oraz reformowaniu oenzetowskiego systemu humanitarnego) oraz ds. konferencji międzynarodowych ONZ (w kontekście zaplanowanej konferencji UNCTAD). W trakcie polskiej prezydencji odbyły się również m.in.: wspólna wizyta komisarza UE ds. pomocy humanitarnej (Kristaliny Georgiewej) i podsekretarza stanu w MSZ (Krzysztofa Stanowskiego) w kenijskim obozie dla uchodźców Dadaab (22–23 lipca); konferencja Stowarzyszenia Europejskich

62 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 62.

63 Ibidem, s. 63.

64 Rada Unii Europejskiej, *Konkluzje Rady w sprawie wspólnego stanowiska UE na czwarte forum wysokiego szczebla w sprawie skuteczności pomocy (HLF-4, Pusan, 29 listopada – 1 grudnia 2011 r.)*, Bruksela, 14 listopada 2011 r., 16773/11.

Parlamentarzystów na rzecz Afryki, przeprowadzona w Warszawie przez Sejm i Senat RP we współpracy z MSZ (26 lipca); konferencja w Warszawie skoncentrowana na podsumowaniu Europejskiego Roku Wolontariatu, w trakcie której zorganizowano także panel dyskusyjny o Europejskim Ochotniczym Korpusie Pomocy Humanitarnej (1–2 grudnia), a także szósta edycja Europejskich Dni Rozwoju, przygotowana przez polski MSZ oraz Komisję Europejską, jako zakończenie polskiej prezydencji w obszarze współpracy rozwojowej (15–16 grudnia)⁶⁵.

Oprócz konkluzji w sprawie stanowiska UE na IV Forum Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy, w drugiej połowie 2011 roku, przy istotnym wkładzie Polski, Rada przyjęła również (w obszarze unijnej polityki rozwojowej) następujące konkluzje: wspólne stanowisko UE na XIII Konferencję UNCTAD, organizowaną w kwietniu 2012 roku w Doha; dotyczącą raportu Specjalnego Europejskiego Trybunału Obrachunkowego; związaną z raportem rocznym o polityce rozwojowej UE za 2010 roku oraz w odniesieniu do realizacji 10. edycji EDF⁶⁶.

Istotną inicjatywą, podjętą przez Polskę w trakcie swojego przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej, było utworzenie Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji (EED). Pomysł utworzenia takiego funduszu pojawił się w polskich kręgach politycznych znacznie wcześniej, jednak został oficjalnie zaprezentowany dopiero 31 stycznia 2011 roku, w trakcie posiedzenia Rady ds. Zagranicznych, przez ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego⁶⁷. Argumentując propozycję zarówno sytuacją społeczno-polityczną na Białorusi (zwłaszcza brutalnym stłumieniem antyrządowych i antyprezydenckich demonstracji), jak i ówczesnymi wydarzeniami arabskiej wiosny, pomimo

65 Wydarzenie poświęcono rozwojowi i demokracji, dyskutowano m.in. o przyszłości unijnej polityki rozwojowej, doświadczeniach procesu transformacji, promowaniu demokracji i praw człowieka poprzez współpracę rozwojową, skuteczności pomocy, sytuacji humanitarnej w Rożu Afryki oraz konsekwencjach arabskiej wiosny. European Commission, *European Development Days Proceedings. Warsaw 15–16 December 2011*, Brussels 2012; European Commission, *European Development Days 2006–2013. 8 years of policy debates from the European Consensus to the post-2015 agenda*, Brussels 2014, s. 86–93.

66 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 62–65.

67 R.T. Tabaszewski, *Europejski Fundusz na rzecz Demokracji jako instytucja in statu nascendi*, [w:] *Current Developments in the European Union Law 2011/2012*, red. K. Dobosz, M. Scheibe, K. Nowak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 170–171.

początkowego sceptycyzmu przedstawiciele pozostałych państw członkowskich UE, sukcesem polskiej prezydencji stało się doprowadzenie do przyjęcia deklaracji politycznej w sprawie powołania struktury. Wskazano w niej, że „Celem Funduszu będzie wspieranie i zachęcanie do głębokiej i trwałej demokracji państw w okresie transformacji oraz społeczeństw walczących o demokratyzację, z początkowym, choć nie wyłącznym, skupieniem się na sąsiedztwie europejskim”⁶⁸. Fundusz, wypełniający lukę w unijnym instrumentarium wsparcia procesów demokratycznych w państwach autorytarnych oraz demokratyzacji państw w okresie tranzycji, swój statut przyjął w 2012 roku, został oficjalnie uruchomiony w 2013 roku, a pierwsze projekty zaczął realizować na początku 2014 roku⁶⁹. Jego dyrektorem, od momentu powstania, jest Jerzy Pomianowski, w przeszłości m.in. wiceminister spraw zagranicznych. Radosław Sikorski, komentując utworzenie EED podkreślał, że „To spłacenie długu, który zaciągnęliśmy, gdy nam pomagano”⁷⁰. Wpłaty do Funduszu przekazywane są dobrowolnie przez dwadzieścia pięć państw europejskich (głównie państwa członkowskie UE). Granty udzielane są przede wszystkim państwom objętym Europejską Polityką Sąsiedztwa (kraje Partnerstwa Wschodniego, Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu), krajom Bałkanów Zachodnich oraz Turcji. Realizowane projekty koncentrują się na działaniach antykorupcyjnych, niezależności mediów, wsparciu społeczeństwa obywatelskiego, ochronie praw człowieka oraz przedsięwzięciach antidyskryminacyjnych⁷¹. Do końca 2020 roku Fundusz wsparł ponad 600 inicjatyw⁷².

Głównymi kierunkami polityki rozwojowej UE pozostają państwa wchodzące w skład grupy AKP oraz te znajdujące się w południowym sąsiedztwie

68 Council of the European Union, *Declaration on the Establishment of a European Endowment for Democracy*, Brussels, 20.12.2011, 18764/11.

69 B. Przybylska-Maszner, *Europejski Fundusz na rzecz Demokracji – założenia, możliwości, wyzwania*, „Rocznik Europeistyczny” 2016, nr 2, s. 124–125.

70 *Polska otwiera Europejski Fundusz na Rzecz Demokracji*, 28.05.2013, Polskieradio.pl, <https://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/854340,Polska-otwiera-Europejski-Fundusz-na-Rzecz-Demokracji> [dostęp: 29.07.2021].

71 EED, *About EED*, Democracyendowment.eu, <https://www.democracyendowment.eu/en/about/about-us.html> [dostęp: 29.07.2021].

72 EED, *Initiatives*, Democracyendowment.eu, <https://www.democracyendowment.eu/en/our-work/initiatives.html> [dostęp: 29.07.2021].

Unii⁷³. Kierunek ten cieszy się poparciem również Polski oraz pozostałych państw, które dołączały do UE od 2004 roku, mimo posiadania przez nie bardzo ograniczonych powiązań z krajami tego regionu⁷⁴. Polska popiera również wszelkie inicjatywy dążące do zwiększania spójności polityki rozwojowej, poprawy efektywności prowadzonych działań czy doskonalenia mechanizmów koordynacyjnych, co jest kluczowe z uwagi na wyzwania stojące przed unijną aktywnością w dziedzinie rozwoju⁷⁵. Państwo optuje też za ściślejszym powiązaniem problematyki rozwojowej z migracyjną, co ma być odpowiedzią na kryzys uchodźczo-migracyjny, którego Unia Europejska doświadczyła w drugiej połowie drugiej dekady XXI wieku, oraz sposobem powstrzymania napływu do Europy kolejnych migrantów i zwiększenia bezpieczeństwa krajów europejskich⁷⁶. Za wkład Polski w unijną politykę rozwojową, oprócz wpłat finansowych, uznać natomiast trzeba akcentowanie konieczności współpracy z państwami Europy Wschodniej oraz Kaukazu Południowego, m.in. w ramach Partnerstwa Wschodniego czy Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji, co wynika z wiązania części jej interesów właśnie z tym obszarem⁷⁷. Ponadto Polska posiada unikalne doświadczenia: transformacyjne, o których wykorzystanie we współpracy rozwojowej systematycznie zabiega na forum UE, oraz jako

73 W. Hout, *Governance and Development: changing EU policies*, "Third World Quarterly" 2010, vol. 31, no. 1, s. 4–5.

74 M. Mleczo, *Umowa o partnerstwie między krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku a Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi – nowa droga integracji gospodarczej?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, nr 2, s. 219; M. Carbone, *Development Policy in a Changing Europe: More Donors, New Challenges*, [w:] *The Frontiers of Europe. A Transatlantic Problem?*, eds. F. Bindi, I. Angelescu, Brookings Institution Press, Rome 2011, s. 161.

75 Wśród nich wymienić należy zwłaszcza zjawisko proliferacji donatorów ODA (w tym coraz większą rolę tzw. donatorów wschodzących) czy zmianę struktury globalnego ubóstwa, którego doświadczają na szerszą skalę również obywatele państw o średnim dochodzie. A.M. Fejerskov, *European Union Development Cooperation in a Changing Global Context*, "DIIS Report" 2013, no. 2, s. 12–21.

76 Z dotychczasowych badań nie wynika jednak, by pomoc rozwojowa czy zagraniczna miała istotny wpływ na ograniczanie migracji. Zob. szerzej: M.A. Clemens, H.M. Postel, *Detering Emigration with Foreign Aid: An Overview of Evidence from Low-Income Countries*, "IZA Policy Paper" 2017, no. 136.

77 A. Adamczyk, *The Role of Poland in the Creation Process of the Eastern Partnership*, "Yearbook of Polish European Studies" 2010, no. 13.

beneficjent działań współpracy rozwojowej⁷⁸. Jej doświadczenie w charakterze donatora pomocy jest jednak niewielkie, a w momencie akcesji była dopiero na etapie tworzenia własnych struktur i strategii polityki rozwojowej, co początkowo nie oddziaływało pozytywnie na skuteczność realizowanych działań⁷⁹. Niemniej, uwzględniając mechanizmy decyzyjne, które wykorzystywane są na forum Unii Europejskiej (jak chociażby jednomyślne przyjmowanie wieloletnich ram finansowych), Polska posiada relatywnie duży wpływ na politykę rozwojową wdrażaną przez Unię Europejską.

6.3. System Narodów Zjednoczonych

Agendy i podmioty wchodzące w skład systemu Narodów Zjednoczonych stanowiły jeden z filarów transferowanej przez Polskę ODA multilateralnej w latach 1998–2003, czyli w okresie poprzedzającym przystąpienie państwa do Unii Europejskiej. Wpłaty do ich budżetów stanowiły wówczas niemal połowę wielostronnej pomocy przekazywanej przez Polskę (w 1998 roku było to 55% jej sumy, w 1999 roku – 57%, w 2000 roku – 20%, w 2001 roku – 55%, w 2002 roku – 46%, a w 2003 roku – 40%). Od 2004 roku – wraz ze zmianą struktury polskiej pomocy multilateralnej – ich udział zmniejszył się, a jego średnia dla lat 2004–2020 wynosi zaledwie 4%.

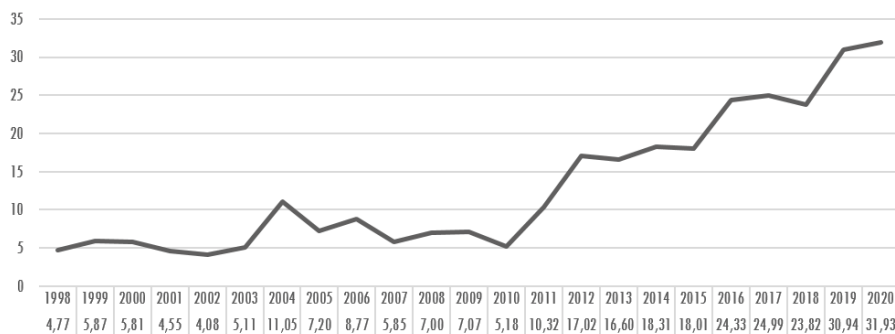
Niezbędne jest wskazanie, że nominalnie przekazywane do systemu Narodów Zjednoczonych kwoty nie były wysokie – w okresie 1998–2003 oscylowały wokół 4 mln USD, w 2004 roku przekroczyły łącznie 11 mln USD, a następnie wynosiły ok. 7 mln USD rocznie. Po spadku z 2010 roku (do ok. 5 mln USD) zaczęły niemal stale rosnąć, przekraczając w 2012 roku 17 mln USD. W 2019 roku wpłaty te sięgnęły 30,95 mln USD, a w 2020 roku – 31,93 mln USD (wykres 44). Ważnym pozostaje jednak podkreślenie, że ta łączna kwota dzielona jest co roku między kilka lub kilkanaście nawet podmiotów, co sprawia, że polski

78 Stwierdzić jednak trzeba, iż jest ono wykorzystywane przez UE jedynie w ograniczonym zakresie, na co wpływ ma również niewielki udział państw Europy Środkowej i Wschodniej w polityce rozwojowej UE. B. Szent-Iványi, *The EU's support for democratic governance in the Eastern Neighbourhood: the role of New Member State transition experience*, "Europe-Asia Studies" 2014, vol. 66, issue 7, s. 1102–1119; P. Kugiel, *Zmiany we współpracy rozwojowej UE: skutki dla Polski*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 46 (1158), s. 1–2.

79 B. Szent-Iványi, A. Tétényi, *The East-Central European New Donors: Mapping Capacity Building and Remaining Challenges*, "Journal of International Development" 2013, no. 25 (6), s. 819–831.

wkład w ich budżety jest niewielki, a wpływ państwa na działalność tychże agend pozostaje ograniczony.

Wykres 44: Wpłaty Polski do budżetów systemu Narodów Zjednoczonych jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Od 1998 roku Polska wspierała finansowo zarówno programy, fundusze i organy Narodów Zjednoczonych, jak i przekazywała swoje składki do budżetów agend wyspecjalizowanych, czyli autonomicznych organizacji, wchodzących w skład systemu NZ na podstawie odrębnych porozumień. Wszystkie te podmioty działają na rzecz realizacji globalnej agendy rozwojowej, inicjowanej i ustalonej na forum ONZ; od 2000 roku przyczyniały się do osiągnięcia Milewijnnych Celów Rozwoju, od 2016 roku zaś zorientowane są na Cele Zrównoważonego Rozwoju⁸⁰.

W latach 1998–2020 multilateralna ODA była przekazywana przez Polskę szeregowi programów, konwencji, biur i funduszy NZ, funkcjonujących przede wszystkim dzięki wpłatom donatorów⁸¹. Prezentuje je tabela 17.

80 G. Koehler, *Seven Decades of 'Development', and Now What?*, "Journal of International Development" 2015, vol. 27, s. 736–747.

81 B. Jenks, J. Topping, *Financing the UN Development System. Pathways to Reposition for Agenda 2030*, Dag Hammarskjöld Foundation, Uppsala 2017, s. 18–39.

Tabela 17: Kanaly dystrybucji polskiej ODA multilateralnej w latach 1998–2020 – programy, konwencje, biura i fundusze NZ

Nazwa	Działalność
CERF – Centralny Fundusz Reagowania Kryzysowego	finansuje szybkie i elastyczne operacje i działania w ramach reagowania kryzysowego i pomocy humanitarnej, pozwala zespołom krajowym na natychmiastowe podjęcie skoordynowanej i uporządkowanej reakcji, może zwiększać skalę i czas trwania operacji pomocowych, utrzymuje ciągłość działań humanitarnych
OHCHR – Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Praw Człowieka	zajmuje się promowaniem i ochroną praw człowieka, umacnianiem pozycji i kapitału ludzkiego, wsparciem rządów oraz aplikowaniem perspektywy praw człowieka do wszystkich programów i polityk ONZ
UNAIDS – Wspólny Program NZ na rzecz Zwalczenia HIV/AIDS	wyznacza strategię walki z HIV/AIDS, koordynuje wysiłki na rzecz ograniczenia tej choroby, oferuje wsparcie techniczne, organizuje partnerstwo pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym oraz społecznościami na rzecz usług zdrowotnych wysokiej jakości
UNCCD – Konwencja NZ w sprawie Zwalczenia Pustynnienia	koncentruje się na poprawie kondycji terenów wysychających i suchych, o niskiej wilgotności, celem przywrócenia produktywności gruntów zdegradowanych, poprawy warunków życia ludności oraz ograniczenia wpływu skutków suszy na populację
UNDEF – Fundusz NZ na rzecz Demokracji	wspiera procesy demokratyzacyjne na całym świecie, finansuje projekty z zakresu wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego, promocji praw człowieka i zwiększania partycypacji politycznej, działa również w obszarach procesów wyborczych, równości płci, praworządności oraz wolności mediów
UNDP – Program NZ ds. Rozwoju	działa przede wszystkim na rzecz likwidacji ubóstwa, redukcji nierówności społecznych oraz przeciw wykluczeniu, wspiera również aktywności dążące do doskonalenia zarządzania i praworządności, budowy odporności na kryzysy, ochrony środowiska naturalnego, czystej energii oraz równości płci ⁸²

82 Interesującą inicjatywą prowadzoną w ramach UNDP jest uruchomiony w grudniu 2019 roku *Polish Challenge Fund* (PCF) – projekt, którego celem jest włączenie polskich przedsiębiorstw w realizację współpracy rozwojowej w państwach partnerskich (szczególnie na Ukrainie i Białorusi), co zwiększyć ma transfer krajowego *know-how*, technologii oraz innowacyjnych rozwiązań w kluczowych obszarach. UNDP, *Polish Development Cooperation*, Eurasia.undp.org. <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/partnerships/aid-effectiveness-partnerships/polish-development-cooperation.html> [dostęp: 29.07.2021]; Ministerstwo Spraw

UNDPKO – Departament Operacji Pokojowych NZ	prowadzi działania w obszarze ochrony ludności cywilnej, przeciwdziałania konfliktom, budowy praworządności i bezpieczeństwa instytucji, promowania praw człowieka, upodmiotowienia kobiet, wsparcia terenowego
UNECE – Europejska Komisja Gospodarcza	promuje integrację w regionie oraz współpracę na rzecz zrównoważonego rozwoju, prowadzi dialog polityczny, rozwija regulacje oraz normy, stanowi platformę wymiany wiedzy, doświadczeń i dobrych praktyk, zapewnia pomoc techniczną państwom w tranzycji
UNEP – Program Środowiskowy NZ	ustanawia globalną agendę środowiskową, działa na rzecz umacniania wymiaru środowiskowego w ramach zrównoważonego rozwoju, koncentruje się na zagadnieniach z zakresu bioróżnorodności, bezpieczeństwa ekologicznego, przeciwdziałania zmianom klimatu, czystej energii oraz zielonych gospodarek
UNFCCC – Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych ws. zmian klimatu	wdraża postanowienia <i>Protokołu z Kioto</i> ⁸³ oraz <i>Porozumienia paryskiego ws. zmian klimatu</i> ⁸⁴ , dąży do ustabilizowania stężenia gazów cieplarnianych w atmosferze na poziomie, który zapobiegnie dewastacji ekosystemu

Zagranicznych, *Polish Challenge Fund*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/polish-challenge-fund> [dostęp: 29.07.2021].

- 83 Protokół przyjęty 11 grudnia 1997 roku, jako uzupełnienie *Ramowej konwencji NZ w sprawie zmian klimatu*, wszedł w życie 16 lutego 2005 roku. Przystąpiły do niego 192 strony. W jego ramach państwa uprzemysłowione oraz gospodarki transformujące się zobowiązały się do ograniczania i redukcji emisji gazów cieplarnianych zgodnie z indywidualnie ustalonymi celami. Obowiązywał do 2012 roku, w grudniu 2012 roku przyjęta została poprawka w Doha, wydłużająca okres jego obowiązywania do 2020 roku, jednak nie została ona ratyfikowana przez wszystkie strony porozumienia. United Nations, *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, 10.12.1997, FCCC/CP/1997/L.7/Add.1; United Nations, *Doha amendment to the Kyoto Protocol*, 08.12.2012, Unfccc.int, https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- 84 Porozumienie zawarte 12 grudnia 2015 roku (w trakcie konferencji COP21 w Paryżu) przez 196 stron (państw, terytoriów, organizacji międzynarodowych), weszło w życie 4 listopada 2016 roku. Jego nadrzędnym celem jest ograniczenie globalnego ocieplenia poprzez m.in. ograniczanie emisji gazów cieplarnianych oraz dążenie do neutralności klimatycznej. Porozumienie zostało uzupełnione i doprecyzowane podczas konferencji COP24 odbywającej się w grudniu 2018 roku w Katowicach. United Nations, *Paris Agreement*, 29.01.2016, FCCC/CP/2015/10/Add.1; United Nations, *Report of the Conference on the Parties on its twenty-fourth session, held in Katowice from 2 to 15 December 2018*, 19.03.2019, FCCC/CP/2018/10.

UNFPA – Fundusz Ludnościowy NZ	jego celem jest wsparcie zdrowia seksualnego oraz reprodukcyjnego, działa na rzecz ochrony zdrowia kobiet w ciąży, rozszerzania dostępu do nowoczesnych środków antykoncepcyjnych, wzmocnienia opieki położniczej i bezpieczeństwa porodów, przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, ich okaleczenia oraz ograniczenia liczby nastoletnich cięż i małżeństw
UN-HABITAT – Program NZ ds. Osiedli Ludzkich	zajmuje się promowaniem budowania inkluzyjnych, bezpiecznych, odpornych i zrównoważonych miast i siedlisk oraz urbanizacji jako środka przeciwdziałania nierównościom, dyskryminacji oraz ubóstwu, przekazuje wiedzę, prowadzi doradztwo polityczne i zapewnia pomoc techniczną
UNHCR – Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców	zajmuje się dobrostanem uchodźców, osób przesiedlonych oraz bezpaństwowców, w sytuacjach kryzysowych udziela pomocy humanitarnej, zapewniając dostęp do czystej wody, sanitacji, opieki zdrowotnej, pożywienia i schronienia, podejmuje kwestie związane z polityką migracyjną i azylową
UNICEF – Fundusz NZ na rzecz Dzieci	działa na rzecz ochrony życia i praw dzieci oraz zwiększania możliwości do rozwijania ich potencjału, wspiera zdrowie i odżywianie dzieci, rozszerza dostępność do czystej wody i odpowiednich warunków sanitarnych, wysokiej jakości edukacji, prowadzi działania profilaktyczne przeciwko HIV, chroni dzieci i młodzież przed przemocą i wykorzystywaniem
UNMAS – Służba działań NZ przeciwko Minom	dąży do eliminacji zagrożenia minami, pozostałymi po wojnach oraz improwizowanymi ładunkami wybuchowymi, koordynuje działania przeciwminowe, kieruje działaniami operacyjne na szczeblu krajowym oraz wspiera opracowanie standardów, polityk i norm
UNOCHA – Biuro NZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej	koordynuje działania humanitarne, prowadzi rzecznictwo w sprawie zgodnej z zasadami i skutecznej odpowiedzi na kryzysy, usprawnia politykę pomocy humanitarnej, zarządza informacjami, mobilizuje zasoby, finansuje narzędzia i usługi w ramach pomocy humanitarnej
UNODC – Biuro NZ ds. Narkotyków i Przemocy	przeciwdziała użytkowaniu narkotyków, przestępczości zorganizowanej, handlowi ludźmi, korupcji i terroryzmowi, uczestniczy w umacnianiu zdrowia, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, koordynuje transnarodowe działania w tych obszarach

UNPBC – Komisja NZ na rzecz Budowania Pokoju	ciało doradcze wspierające promowanie i stanowienie pokoju na obszarach pokonfliktowych, dąży do osiągnięcia pokoju na obszarach doświadczających konfliktów, tworzy strategie budowania pokoju i odbudowy po konflikcie, uwzględniając przy tym bezpieczeństwo, rozwój i ochronę praw człowieka w regionie
UNPBF – Fundusz NZ na rzecz Budowania Pokoju	instrument finansowy, za pomocą którego prowadzone są działania dążące do utrzymania pokoju w państwach lub sytuacjach zagrożonych lub doświadczających konfliktu; wspiera zintegrowane, szybkie i elastyczne reagowanie ONZ
UNRWA – Agenda NZ dla Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie oraz Robót Publicznych	zapewnia uchodźcom palestyńskim usługi edukacyjne i z zakresu ochrony zdrowia, pomoc socjalną, infrastrukturę obozów dla uchodźców oraz ją doskonali, oferuje mikrofinansowanie, a także pomoc w nagłych wypadkach (pomoc humanitarną) m.in. w trakcie konfliktów zbrojnych
UNV – Program Wolontariuszy NZ	promuje ideę wolontariatu oraz dąży do włączania wykwalifikowanych, zmotywowanych i posiadających wsparcie ONZ wolontariuszy w programy i działania rozwojowe
UN-WOMEN – Podmiot NZ na rzecz Równości Płci i Wzmocnienia Kobiet	działa na rzecz równouprawnienia płci, rozwija i kreuje standardy na rzecz pełnego upodmiotowienia kobiet, umacnia przywództwo kobiet, dąży do zapewnienia kobietom niezależności ekonomicznej, godnej pracy i równych dochodów, przeciwdziała przemocy wobec kobiet
WFP – Światowy Program Żywnościowy	dostarcza pomoc żywnościową w sytuacjach kryzysów, konfliktów czy katastrof, współdziała ze społecznościami w celu poprawy poziomu odżywienia, dąży do likwidacji globalnego głodu, prowadzi działania na rzecz wzmocnienia odporności ludności i społeczności dotkniętych kryzysami przedłużającymi się

Źródło: opracowanie własne na podstawie: CERF – <https://cerf.un.org>; OHCHR – <https://www.ohchr.org>; UNAIDS – <https://www.unaids.org>; UNCCD – <https://www.unccd.int>; UNDEF – <https://www.un.org/democracyfund>; UNDP – <https://www.undp.org>; UNDPKO – <https://peacekeeping.un.org>; UNECE – <https://unece.org>; UNEP – <https://www.unep.org>; UNFCCC – <https://unfccc.int>; UNFPA – <https://www.unfpa.org>; UN-HABITAT – <https://unhabitat.org>; UNHCR – <https://www.unhcr.org>; UNICEF – <https://www.unicef.org>; UNMAS – <https://unmas.org>; UNOCHA – <https://www.unocha.org>; UNODC – <https://www.unodc.org>; UNPBC – <https://www.un.org/peacebuilding/commission>; UNPBF – <https://www.un.org/peacebuilding/fund>; UNRWA – <https://www.unrwa.org>; UNV – <https://www.unv.org>; UN-WOMEN – <https://www.unwomen.org>; WFP – <https://www.wfp.org> [dostęp: 29.07.2021].

Ponadto w tym okresie Polska wносиła swoje wkłady, kwalifikowane w części jako wielostronna pomoc rozwojowa, do licznych agend wyspecjalizowanych systemu Narodów Zjednoczonych⁸⁵. Przedstawia je tabela 18.

Tabela 18: Kanały dystrybucji polskiej ODA multilateralnej w latach 1998–2020 – agendy wyspecjalizowane NZ

Nazwa	Działalność
IAEA – Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej	powstała w 1957 roku w celu upowszechniania wykorzystania energii nuklearnej w celach pokojowych, przeciwdziałania jej zastosowaniu militarnemu oraz przyspieszania i zwiększania jej wkładu w budowę bezpieczeństwa, zdrowia i dobrobytu na świecie. Prowadzi m.in. działalność badawczą, naukową i techniczną. Liczy 172 członków, Polska uczestniczy w pracach Agencji od 31 lipca 1957 roku ⁸⁶
ILO – Międzynarodowa Organizacja Pracy	organizacja utworzona w 1919 roku przy Lidze Narodów, Polska stała się jednym z jej członków-założycieli. Po II wojnie światowej włączona do systemu NZ. Aktualnie grupuje 187 państw członkowskich. Od początku swojego istnienia koncentruje się na promowaniu praw pracowniczych, upowszechnianiu godnych możliwości zatrudnienia, wzmacnianiu ochrony socjalnej i pogłębianiu dialogu politycznego w zakresie spraw związanych z pracą ⁸⁷

85 Współpraca z Grupą Banku Światowego oraz Międzynarodowym Funduszem Walutowym (w zakresie wielostronnych inicjatyw oddłużeniowych), zaliczanymi do wyspecjalizowanych instytucji systemu Narodów Zjednoczonych, została scharakteryzowana w kolejnym podrozdziale. Polska należy również do pozostałych organizacji wyspecjalizowanych systemu: Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ang. *International Civil Aviation Organization*, ICAO) – od 1958 roku, Międzynarodowej Organizacji Morskiej (ang. *International Maritime Organization*, IMO) – od 1960 roku oraz Międzynarodowego Funduszu Rozwoju Rolnictwa (ang. *International Fund for Agricultural Development*, IFAD) – od 2020 roku, jednak za ich pośrednictwem ODA nie jest transferowana.

86 *The Statute of the IAEA*, 23.10.1956; IAEA, *History*, Iaea.org, <https://www.iaea.org/about/overview/history> [dostęp: 29.07.2021].

87 International Labour Office, *The Labour Provisions of the Peace Treaties*, Geneva 1920; *International Labour Organization Constitution*, 28.06.1919; ILO, *About the ILO*, <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> [dostęp: 29.07.2021].

ITU – Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny

najstarsza z globalnych międzynarodowych organizacji, powstała w 1865 roku jako Międzynarodowy Związek Telegraficzny. Jej celem jest ułatwianie międzynarodowej łączności w sieciach komunikacyjnych poprzez m.in. opracowanie standardów technicznych czy zwiększanie dostępności do technologii informacyjno-komunikacyjnych. Działa w takich obszarach, jak dostępność telekomunikacyjna, sztuczna inteligencja, cyberbezpieczeństwo, telekomunikacja w sytuacjach kryzysowych, przedsiębiorczość czy środowisko i zmiany klimatu. Liczy 193 państwa członkowskie, Polska należy do organizacji od 1 stycznia 1921 roku⁸⁸

UNESCO – Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury

działalność rozpoczęła w 1946 roku. Promuje współpracę międzynarodową poprzez edukację, naukę i kulturę, w ten sposób dążąc do globalnego pokoju. Koncentruje się na zwiększaniu dostępu do edukacji, promowaniu dziedzictwa kulturowego i różnorodności kulturowej, wzmacnianiu więzi między narodami, wspieraniu programów i polityk naukowych oraz współdziałania w tym zakresie. Liczy 193 państwa członkowskie oraz 11 członków stowarzyszonych. Polska dołączyła do organizacji 6 listopada 1946 roku⁸⁹

UNIDO – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Przemysłowego

powstała w 1966 roku jako podmiot autonomiczny w ramach ONZ, od 1986 roku działa jako agenda wyspecjalizowana w systemie NZ. Zajmuje się promowaniem i przyspieszaniem rozwoju przemysłowego w państwach rozwijających się oraz szerzej, rozwojem przemysłu w skali globalnej, regionalnej, krajowej i sektorowej. Skupia się zwłaszcza na budowaniu wspólnego dobrobytu, zwiększaniu konkurencyjności gospodarczej (m.in. poprzez modernizację przemysłu), ochronie środowiska naturalnego i wymianie wiedzy i doświadczeń oraz umacnianiu instytucji. Dąży do redukcji światowego ubóstwa, osiągnięcia inkluzyjnej globalizacji oraz zrównoważonego rozwoju. Gromadzi 170 państw członkowskich, Polska należy do organizacji od 5 marca 1985 roku⁹⁰

88 *Convention télégraphique internationale de Paris (1865) et Règlement de service international (1865)*, Paris 1865; *Constitution and Convention of the International Telecommunication adopted by the 2018 Plenipotentiary Conference*, 16.11.2018; ITU, *About International Telecommunication Union (ITU)*, Itu.int, <https://www.itu.int/en/about/Pages/default.aspx> [dostęp: 29.07.2021].

89 *Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, 16.11.1945; UNESCO, *UNESCO in brief – Mission and Mandate*, En.unesco.org, <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> [dostęp: 29.07.2021].

90 *Constitution of the United Nations Industrial Development Organization*, 8.04.1979; UNIDO, *UNIDO in brief*, Unido.org, <https://www.unido.org/who-we-are/unido-brief> [dostęp: 29.07.2021].

FAO – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa

organizacja utworzona w 1945 roku. Jej nadrzędnym zadaniem jest zwalczanie globalnego głodu i niedożywienia. Koncentruje się na zwiększaniu bezpieczeństwa żywności, zapewnianiu ludziom dostępu do wystarczających zasobów wysokiej jakości pożywienia oraz poprawianiu wydajności rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich. Liczy 194 członków, działania prowadzi na terenie 130 państw. Polska przystąpiła do FAO 16 października 1945 roku, wystąpiła z niej 25 kwietnia 1950 roku i przystąpiła ponownie 9 listopada 1957 roku⁹¹

WMO – Światowa Organizacja Meteorologiczna

utworzona w 1950 roku platforma współpracy międzynarodowej w zakresie meteorologii, hydrologii oraz powiązanych z nimi nauk geofizycznych. Jej zadaniem jest ułatwianie współdziałania w zakresie tworzenia i utrzymywania sieci stacji i ośrodków do prowadzenia obserwacji, wspieranie budowania i prowadzenia systemów szybkiej wymiany informacji, promowanie standaryzacji obserwacji meteorologicznych i powiązanych z nimi oraz ujednolicanie metod publikacji ich wyników, aplikowanie dalszego stosowania osiągnięć meteorologii w lotnictwie, żegludze, hydrologii, rolnictwie i innej działalności. Należy do niej 187 państw członkowskich oraz 6 terytoriów, Polska jest członkiem organizacji od 16 maja 1950 roku⁹²

UNWTO – Światowa Organizacja Turystyki

utworzona w 1975 roku w celu promocji i rozwoju turystyki jako narzędzia wzrostu gospodarczego, zwłaszcza w państwach rozwijających się. Organizacja koncentruje się na propagowaniu wartości turystyki, zwiększaniu jej konkurencyjności, wsparciu turystyki zrównoważonej, budowaniu wkładu turystyki w redukcję ubóstwa, wymianie wiedzy i doświadczeń, umacnianiu potencjału i zdolności państw w obszarze rozwijania turystyki oraz zacieśnianiu partnerstw pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym, ośrodkami naukowymi czy organizacjami społeczeństwa obywatelskiego. Należy do niej 159 państw członkowskich oraz 6 członków stowarzyszonych, Polska bierze udział we współpracy od 1 stycznia 1976 roku⁹³

91 *Constitution of the Food and Agriculture Organization of the United Nations*, 16.04.1945; FAO, *About FAO*, Fao.org, <http://www.fao.org/about/en/> [dostęp: 29.07.2021].

92 *Convention of the World Meteorological Organization*, 11.10.1947; WMO, *Our mandate*, Public.wmo.int, <https://public.wmo.int/en/our-mandate> [dostęp: 29.07.2021].

93 *Statutes of the World Tourism Organization*, 28.09.1970; UNWTO, *About Us*, Unwto.org, <https://www.unwto.org/about-us> [dostęp: 29.07.2021].

WIPO – Światowa Organizacja Własności Intelektualnej	międzyrządowa organizacja utworzona w 1967 roku w celu popierania ochrony własności intelektualnej na całym świecie. Realizuje działania na rzecz harmonizacji ustawodawstw krajowych w tym zakresie, inicjuje porozumienia międzynarodowe, oferuje pomoc techniczną, gromadzi niezbędne informacje i dane statystyczne, wspiera innowacyjność, kreatywność i efektywność systemu ochrony własności intelektualnej. Należą do niej 193 państwa członkowskie, Polska stała się jej członkiem 23 marca 1975 roku ⁹⁴
WHO – Światowa Organizacja Zdrowia	powstała w 1948 roku w celu osiągnięcia najwyższego możliwego poziomu zdrowia wśród ludności świata. W tym celu m.in.: działa na rzecz zwiększania dostępności do usług ochrony zdrowia, leków i produktów leczniczych, stanowi organ kierowniczy i koordynujący międzynarodową pracę na rzecz zdrowia, pomaga rządów wzmacniać usługi zdrowotne, zapewnia pomoc techniczną, w razie potrzeby świadczy usługi zdrowotne dla wybranych grup na określonych terytoriach, dąży do zwalczania epidemii, chorób endemicznych i innych, działa na rzecz poprawy odżywiania, warunków mieszkaniowych, sanitarnych i ekonomicznych, a także realizuje badania i ekspertyzy związane z kwestiami zdrowotnymi. Liczy 194 państwa członkowskie, Polska uczestniczy w jej pracach od momentu jej utworzenia ⁹⁵
UPU – Światowy Związek Pocztowy	działalność zaczął już w 1874 roku. Odpowiada za harmonizację i usprawnianie usług pocztowych oraz promowanie współpracy międzynarodowej w tej dziedzinie, wspierając kooperację pomiędzy podmiotami sektora pocztowego. Odgrywa rolę doradcą, pośredniczącą i łącznikową, zapewnia pomoc techniczną, ustanawia zasady wymiany pocztowej, stanowi platformę wymiany wiedzy i doświadczeń dotyczących nowych produktów i usług oraz proponuje wytyczne w odniesieniu do poprawiania jakości obsługi klientów. Zrzesza 192 państwa członkowskie, Polska należy do Związku od 1 maja 1919 roku ⁹⁶

Źródło: opracowanie własne.

94 *Convention establishing the World Intellectual Property Organization*, 14.07.1967, amended 28.09.1979; WIPO, *Inside WIPO*, Wipo.int, <https://www.wipo.int/about-wipo/en/> [dostęp: 29.07.2021].

95 *Constitution of the World Health Organization*, 22.07.1946; WHO, *Who we are*, Who.int, <https://www.who.int/about/who-we-are> [dostęp: 29.07.2021].

96 *Constitution of the Universal Postal Union*, 10.07.1964; UPU, *About UPU*, Upu.int, <https://www.upu.int/en/Universal-Postal-Union> [dostęp: 29.07.2021].

Dokonywane wpłaty miały charakter składek podstawowych oraz składek dodatkowych, dobrowolnych, zasilały budżety ogólne wybranych organizacji, organów, programów i funduszy oraz stanowiły wsparcie dla konkretnych, realizowanych przez nie inicjatyw. Co istotne, szczegółowa lista podmiotów, do których przekazywano zasoby, zmieniała się w poszczególnych latach – wsparcie Polski dla niektórych agend (głównie organizacji wyspecjalizowanych) było stałe (coroczne), dla innych zaś (zwłaszcza oenztetowskich funduszy i programów) przybierało formę doraźną. Uwzględniając jednak łączne kwoty, które Polska przekazywała do systemu Narodów Zjednoczonych, ponownie wskazać trzeba ich niewielką wysokość. W tabeli 19 zaprezentowano kwoty wpłat podstawowych do wybranych agend NZ oraz organizacji wyspecjalizowanych w latach 2013–2020.

Tabela 19: Wybrane wpłaty podstawowe do podmiotów systemu Narodów Zjednoczonych w latach 2013–2020 (mln USD)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Fundusze i programy	0,20	0,19	0,18	0,27	0,09	0,16	0,16	0,16
Sekretariat NZ	2,32	6,10	2,47	4,46	4,27	3,88	11,45	11,22
Inne NZ	16,40	18,12	17,83	24,06	24,90	23,66	30,78	31,78
FAO	2,44	0,75	3,22	2,80	5,43	3,63	2,70	3,33
IAEA	0,73	0,78	0,78	2,22	2,10	1,99	1,98	1,94
ILO	1,82	2,21	2,48	2,52	2,17	2,07	1,98	2,15
UNESCO	1,06	1,88	2,01	1,89	1,82	1,67	1,68	1,71
UNIDO	1,24	1,27	1,36	1,40	1,32	0,00	1,17	1,10
WHO	2,83	3,17	3,65	3,79	3,26	5,44	4,32	3,23

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *DCR Provider Profiles 2020-2023. Poland. Fo4: Core and earmarked contributions to multilateral organisations*, Stats.oecd.org, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES20 [dostęp: 29.07.2023].

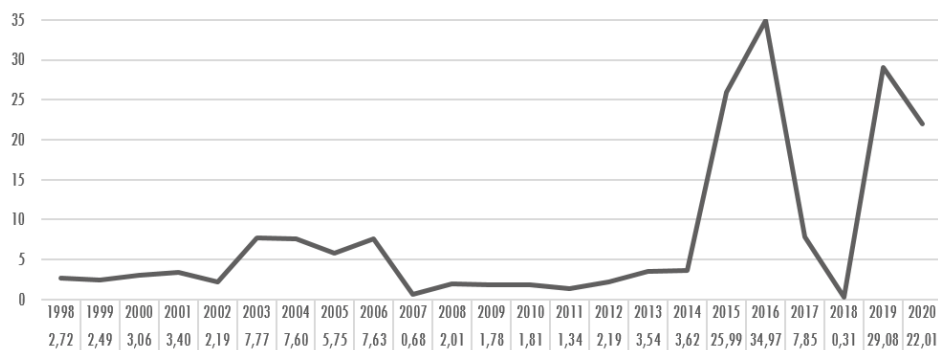
Polska, przekazując środki do budżetów ogólnych wymienionych organizacji, agend i funduszy, współuczestniczy w szeregu podejmowanych przez nie inicjatyw. Tym samym potwierdza swoją – deklarowaną w dokumentach oficjalnych czy wypowiedziach przedstawicieli państwa na forum krajowym i międzynarodowym – chęć współpracy na rzecz rozwiązywania globalnych problemów. Biorąc jednak pod uwagę wysokość multilateralnej ODA przekazywanej tym kanałem stwierdzić można, iż Polska bierze na siebie zaledwie niewielką część odpowiedzialności finansowej za osiągnięcie celów globalnej agendy rozwojowej. Ograniczony w ten sposób udział w realizowanych przedsięwzięciach wskazuje raczej na jego normatywne motywacje. Z jednej strony są one związane z podjętymi na arenie międzynarodowej zobowiązaniami prawnymi i politycznymi w zakresie współpracy rozwojowej oraz członkostwem w wymienionych podmiotach. Z drugiej, czego nie można deprecjonować, nawet ten symboliczny wkład w działania systemu Narodów Zjednoczonych ma wpływać na percepcję i pozycję państwa w stosunkach międzynarodowych, poprzez status donatora pomocy zwiększając jego prestiż oraz wiarygodność jako partnera.

6.4. Grupa Banku Światowego

Udział zasobów przekazywanych do dyspozycji Grupy Banku Światowego był największy w latach 1998–2003 i wyniósł wówczas kolejno 31% (w 1998 roku), 24% (w 1999 roku), 10% (w 2000 roku), 41% (w 2001 roku), 25% (w 2002 roku) i 60% (w 2003 roku). W latach 2004–2020, ze względu na zwiększenie portfela multilateralnej pomocy wynikającej z zaliczania części składki członkowskiej do Unii Europejskiej do ODA, przy nominalnie niewielkich różnicach w wysokości funduszy transferowanych do budżetu Grupy, odsetek ten zmniejszył się i średnio dla tego okresu wyniósł 2% rocznie.

Odnotować trzeba niewielką wartość wpłat wnoszonych do Grupy Banku Światowego – w latach 1998–2002 nie przekraczały one rocznie 5 mln USD, w latach 2003–2006 wzrosły w stosunku do pierwszego okresu, jednak nie przekraczały 8 mln USD, w latach 2007–2014 ponownie spadły do poziomu poniżej 5 mln USD. Dynamiczny wzrost odnotowano w latach 2015–2016 (odpowiednio do blisko 26 mln USD i 35 mln USD), w 2017 roku spadły znów do ok. 8 mln USD, w 2018 roku wpłata była symboliczna (na poziomie 0,31 mln USD), w 2019 roku zaś wzrosła do ponad 29 mln USD, a w 2020 roku przekroczyła 22 mln USD (wykres 45).

Wykres 45: Wpłaty Polski do budżetów Grupy Banku Światowego jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

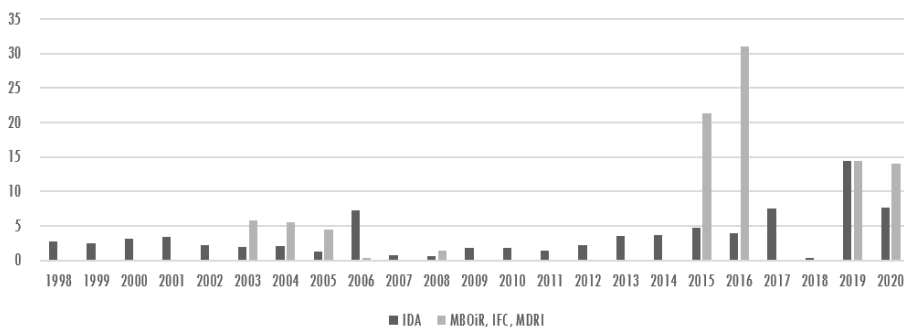

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC1]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Transferowane tym kanałem środki – w ramach *core contributions* – trafiały corocznie głównie do Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (IDA), co obrazuje wykres 46. Warto jednak podkreślić, że w latach 1998–2020 wpłaty te zaledwie czterokrotnie przekroczyły poziom 5 mln USD (w 2006, 2017, 2019 i 2020 roku), także wówczas stanowiąc niewielki odsetek całości budżetu Stowarzyszenia (w 2017 roku było to 0,03%, w 2019 roku – 0,06% całości wpłat)⁹⁷. Wśród innych podmiotów, wchodzących w skład Grupy Banku Światowego, które były dotowane przez Polskę wymienić należy zaś zwłaszcza Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (MBOiR, znany jako Bank Światowy), do którego wpłaty w latach 2003–2005, 2008, 2015–2016 oraz 2019–2020 przewyższały nakłady na IDA. Polska ponadto wsparła Międzynarodową Korporację Finansową (IFC) oraz wielostronne inicjatywy spłaty zadłużenia realizowane m.in. pod auspicjami podmiotów wchodzących w skład Grupy Banku Światowego, takie jak MDRI.

97 IDA, *Grant and Grant Equivalent Contributions to the Seventeenth Replenishment*, ida.worldbank.org, <https://ida.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/ida17-contributions.pdf> [dostęp: 29.07.2021]; IDA, *IDA19 Partner Contributions in US\$. Grant and Grant Equivalent Contributions to the Nineteenth Replenishment*, ida.worldbank.org, <http://ida.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/ida19-contributors-list-april-2020.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

Wykres 46: ODA multilateralna przekazana w ramach składek podstawowych podmiotom Grupy Banku Światowego w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Uznać trzeba, iż poprzez członkostwo w wymienionych podmiotach oraz finansowe ich wsparcie Polska popiera ich działalność oraz identyfikuje się z celami, które zostały przed nimi postawione. Uczestnictwo w pracach Grupy Banku Światowego jest uzależnione od przystąpienia do Międzynarodowego Funduszu Walutowego, z kolei działalność w IDA, IFC czy MIGA (ang. *Multilateral Investment Guarantee Agency*) zależy od członkostwa w Międzynarodowym Banku Odbudowy i Rozwoju. Polska (ponownie) stała się członkiem MBOiR 27 czerwca 1986 roku, jej członkostwo w IDA liczone jest od 28 października 1960 roku, w IFC – od 29 grudnia 1987 roku, a w MIGA – od 29 czerwca 1990 roku⁹⁸.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju utworzone zostało w 1960 roku i od początku swojego istnienia skoncentrowane było na pomocy najsłabiej rozwiniętym państwom świata. Zgodnie ze statutem stowarzyszenia, jego celem jest „promowanie rozwoju gospodarczego, zwiększanie produktywności, a tym samym podnoszenie poziomu życia na słabiej rozwiniętych obszarach

98 MBOiR liczy łącznie 189 państw członkowskich, IDA – 174 państwa, IFC – 186 państw, MIGA – 182 kraje (ten podmiot nie jest wspierany przez Polskę w ramach ODA multilateralnej). Ponadto w ramach Międzynarodowego Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych (ang. *International Centre for Settlement of Investment Disputes*, ICSID) współpracuje 158 państw (Polska nie należy do tego podmiotu). World Bank, *Member Countries*, Worldbank.org, <https://www.worldbank.org/en/about/leadership/members> [dostęp: 29.07.2021].

świata wchodzących w skład stowarzyszenia”⁹⁹. Stowarzyszenie przede wszystkim finansuje potrzeby rozwojowe najbiedniejszych krajów, udzielając wysoce preferencyjnych kredytów i pożyczek oraz grantów, co wspiera i uzupełnia działalność Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju¹⁰⁰. Ze względu na niemożność akumulacji wystarczających środków pomocowych, kwalifikacja do finansowania IDA opiera się na dwóch kryteriach: względnego ubóstwa, liczonego jako wartość DNB *per capita* (w 2020 roku było to 1185 USD), oraz braku zdolności kredytowej do pozyskania pożyczek na warunkach rynkowych, generującą potrzebę uzyskania środków na warunkach preferencyjnych w celu sfinansowania krajowych programów rozwojowych. Na tych warunkach wsparcie przyznawane jest 59 państwom, wobec kolejnych 15 stosowane są kryteria mieszane (np. w sytuacji niespełnienia kryterium dochodowego przy jednoczesnym braku zdolności kredytowej według MBOiR lub spełnienia kryterium dochodowego przy jednoczesnej wiarygodności kredytowej w percepcji MBOiR)¹⁰¹. Warto również wskazać, że na przestrzeni lat 46 państw przestało korzystać z pomocy Stowarzyszenia, chociaż 9 z nich powróciło ponownie na listę beneficjentów¹⁰². Wśród największych pożyczkobiorców w 2020 roku znalazły się Nigeria, Bangladesz, Demokratyczna Republika Konga, Pakistan, Etiopia, Tanzania, Nepal, Kenia, Somalia oraz Mjanma¹⁰³.

IDA, jako największe źródło preferencyjnego finansowania dla krajów najsłabiej rozwiniętych, koncentruje się nie tylko na wsparciu ich dążeń do osiągnięcia wzrostu gospodarczego, lecz także na kwestiach społecznych – likwidacji ubóstwa, redukcji nierówności oraz poprawie standardów życia ludności¹⁰⁴. W ramach wymiaru społecznego swojej aktywności wspiera zwłaszcza działania na rzecz dostępności edukacji podstawowej i usług ochrony zdrowia, dostępu

99 *IDA Articles of Agreement*, Effective 24.09.1960, art. 1.

100 M.A. Weiss, *The World Bank's International Development Association (IDA)*, “CRS Report” 2008, s. 3–4; F.I. Lessambo, *International Financial Institutions and Their Challenges*, Palgrave Macmillan, New York 2015, s. 53–59.

101 IDA, *How Does IDA Work?*, [ida.worldbank.org](http://ida.worldbank.org/about/how-does-ida-work), <http://ida.worldbank.org/about/how-does-ida-work> [dostęp: 29.07.2021]; IDA, *Borrowing Countries*, [ida.worldbank.org](http://ida.worldbank.org/about/borrowing-countries), <http://ida.worldbank.org/about/borrowing-countries> [dostęp: 29.07.2021].

102 IDA, *IDA Graduates*, [ida.worldbank.org](http://ida.worldbank.org/about/ida-graduates), <http://ida.worldbank.org/about/ida-graduates> [dostęp: 29.07.2021].

103 IDA, *IDA Country Allocations for FY20*, Washington 2021, s. 7–8.

104 C. Denizer, J.-J. Dethier, A. Gelb, *Development Economics and The International Development Association*, “The World Bank Policy Research Working Paper” 2011, no. 5541, s. 56–58.

do czystej wody i sanitacji czy wzmocnienia równości płci. Ponadto angażuje się w projekty zmierzające do tworzenia miejsc pracy, modernizacji rolnictwa i infrastruktury, poprawy otoczenia biznesowego i reform instytucjonalnych. W 2020 roku największe środki przeznaczono na usługi społeczne (41% sumy pożyczek), infrastrukturę (28%) oraz administrację publiczną (14%)¹⁰⁵.

Nieco inny profil prezentuje powstała w 1956 roku Międzynarodowa Korporacja Finansowa, także realizująca cel likwidacji ubóstwa oraz szerzenia globalnego dobrobytu. Korporacja koncentruje się na pomocy państwom rozwijającym się, wspierając przede wszystkim sektor prywatny w tych krajach oraz oddziałując na wzrost produktywności prywatnych przedsiębiorstw, szczególnie w państwach najsłabiej rozwiniętych. Wykorzystuje do tego współpracę z prywatnymi inwestorami, rozwija możliwości inwestycyjne poprzez łączenie kapitału krajowego oraz zagranicznego oraz stymuluje i wspomaga tworzenie warunków sprzyjających przepływowi kapitału i przekształcania go w produktywne inwestycje¹⁰⁶. Oprócz finansowania inwestycji czy mobilizowania kapitału na międzynarodowych rynkach finansowych, IFC świadczy również usługi doradcze na rzecz rządów i sektora prywatnego¹⁰⁷. Polska wsparła Korporację jednokrotnie, w 2015 roku, wpłatą blisko 0,4 mln USD¹⁰⁸.

Kilkukrotnie wpłaty zaliczane do ODA dokonywane były również na rzecz Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, czyli powołanej w 1944 roku instytucji finansowej, koncentrującej się pierwotnie na wspieraniu gospodarek zniszczonych w wyniku II wojny światowej¹⁰⁹. Na przestrzeni lat działalność organizacji rozszerzała się – podstawowymi priorytetami jej działalności stały się wsparcie zrównoważonego rozwoju gospodarczego i likwidacja ubóstwa,

105 IDA, *Financing*, ida.worldbank.org, <http://ida.worldbank.org/financing/ida-financing> [dostęp: 29.07.2021].

106 *International Finance Corporation Articles of Agreement*, as amended through April 16, 2020, art. 1.

107 IFC, *IFC. The First Six Decades. Leading the Way in Private Sector Development. A History*, Washington 2016, s. 10.

108 OECD, *DCR Provider Profiles 2020-2023. Poland. FO4: Core and earmarked contributions to multilateral organisations*, [Stats.oecd.org](https://stats.oecd.org), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES20 [dostęp: 29.07.2023].

109 H.S. Thompson, *International Bank for Reconstruction and Development*, Boston University Libraries, Boston 1947, s. 5-7.

zwłaszcza w państwach o średnim dochodzie¹¹⁰. Bank oferuje preferencyjne finansowanie projektów, inwestuje, udziela pożyczek oraz gwarancji kredytowych beneficjentom. Angażuje się przede wszystkim w takich sektorach, jak: edukacja, zdrowie, zabezpieczenie społeczne, rolnictwo, energia, woda i sanitacja, infrastruktura informatyczna, przemysł i handel, transport oraz wsparcie reform sektora finansowego i administracji publicznej w poszczególnych państwach¹¹¹.

Warto jednak podkreślić, iż MBOiR przez Polskę traktowany jest przede wszystkim jako źródło finansowania własnych inicjatyw – z pierwszych instrumentów oferowanych przez Bank państwo skorzystało już w 1990 roku. Co istotne, podejście to nie zmieniło się po dołączeniu przez Polskę do grona donatorów pomocy, a po 1 maja 2004 roku akceptację instytucji i finansowe wsparcie zyskało 19 projektów, na łączną kwotę wielokrotnie przewyższającą tę, która została Bankowi przekazana w charakterze multilateralnej ODA. Przekazana Międzynarodowemu Bankowi Odbudowy i Rozwoju pomoc w latach 2004–2020 wynosiła mniej niż 100 mln USD, z kolei pozyskane od tej instytucji wsparcie zbliżyło się do 10,5 mld USD (głównie w formie zwrotnej, lecz na warunkach korzystniejszych niż rynkowe)¹¹².

Polska uczestniczy również w wielostronnych inicjatywach oddłużeniowych, które prowadzone są pod auspicjami podmiotów wchodzących w skład Grupy Banku Światowego oraz Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Jedną z takich inicjatyw jest HIPC, która została uruchomiona w 1996 roku. Jej celem jest zmniejszenie długu państw najbiedniejszych i najbardziej zadłużonych, przy równoczesnej realizacji programów likwidujących ubóstwo, wdrażaniu reform gospodarczych oraz wykorzystywaniu innych planów pomocowych. Uczestnictwo państw w przedsięwzięciu uzależnione jest od: ich kwalifikowania się do wsparcia świadczonego przez IDA, mierzenia się z niezrównoważonym zadłużeniem (obciążeniem, którego nie można zniwelować w żaden z tradycyjnych sposobów), skutecznego wprowadzania reform zaaprobowanych przez

110 F.I. Lessambo, *International Financial Institutions and Their Challenges...*, s. 35–46; M.A. Clemens, M. Kremer, *The New Role for the World Bank*, "Journal of Economic Perspectives" 2016, vol. 30, no. 1, s. 53–76.

111 IBRD, *Projects & Operations*, [Projects.worldbank.org](https://projects.worldbank.org), <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-sector?lang=en&page=> [dostęp: 29.07.2021].

112 IBRD, *Projects*, [Projects.worldbank.org](https://projects.worldbank.org), https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/projects-list?countrycode_exact=PL [dostęp: 29.07.2021]; OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]...*

Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy oraz opracowania strategii redukcji ubóstwa (ang. *Poverty Reduction Strategy Paper*, PRSP). W inicjatywie udział biorą zarówno wierzyciele multilateralni oraz bilateralni, jak i podmioty komercyjne¹¹³. Polska uczestniczy w inicjatywie jako wierzyciel spoza Klubu Paryskiego. Wsparła ją m.in. poprzez: udzielenie w tym celu w 2002 roku (przez Narodowy Bank Polski) nieoprocentowanej pożyczki na rzecz MFW na 20 lat (ponad 7 mln SDR), transfer do MFW w 2002 roku ok. 1,5 mln USD (jako części darowizny rozłożonej na lata 2000–2004), wpłatę w 2006 roku ok. 0,4 mln USD na pokrycie luki strukturalnej funduszu IDA-HIPC, przystąpienie do inicjatywy oddłużeniowej Liberii i przekazanie w 2008 roku na jej rzecz blisko 1 mln USD na administrowany przez MFW rachunek (ang. *Poverty Reduction and Growth Facility – Heavily Indebted Poor Countries*, PRGF-HIPC), transfer na ten rachunek w 2009 roku ok. 2 mln USD, wpłaty z 2017, 2019 i 2020 roku w wysokości odpowiednio 0,29 mln USD, 0,30 mln USD oraz 0,36 mln USD¹¹⁴.

Charakter uzupełniająco wobec HIPC ma zaproponowana w 2005 roku przez państwa wchodzące w skład grupy G7 wielostronna inicjatywa na rzecz redukcji zadłużenia (MDRI), która skierowana jest do państw wypełniających kryteria HIPC. Jej celem jest stuprocentowa redukcja wierzytelności zakwalifikowanych krajów wobec MFW, Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju, Afrykańskiego Funduszu Rozwoju (ang. *African Development Fund*, AfDF) oraz Międzyamerykańskiego Banku Rozwoju (ang. *Inter-American Development Bank*, IADB)¹¹⁵. Polska angażuje się zwłaszcza w oddłużenie realizowane

113 L. Abrego, D.C. Ross, *Debt Relief Under the HIPC Initiative: Context and Outlook for Debt Sustainability and Resource Flow*, "IMF Working Paper" 2001, no. 144, s. 4–17; World Bank, *Heavily Indebted Poor Country (HIPC) Initiative*, Worldbank.org, <https://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc> [dostęp: 29.07.2021]; IMF, *Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative*, Imf.org, <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/11/Debt-Relief-Under-the-Heavily-Indebted-Poor-Countries-Initiative> [dostęp: 29.07.2021]; *Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) – Statistical Update*, "IMF Policy Paper" 2019.

114 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002*, Warszawa 2003, s. 22; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 38; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 42; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 52–53; OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DACi]...*

115 IMF, *The Multilateral Debt Relief Initiative (G-8 Proposal) and Its Implications for the Fund – Further Considerations: Supplemental Information*, Washington 2005; *Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) – Statistical Update...*

przez IDA. W tym celu m.in. w latach 2008–2010 przekazano wpłaty na konto MDRI, o wysokości ponad 100 tys. USD każda¹¹⁶.

Podkreślić również trzeba, iż biorąc pod uwagę szacunkowe chociażby koszty realizacji obydwu tych inicjatyw oddłużeniowych (w 2019 roku całkowity koszt umorzenia długów w ramach inicjatywy HIPC szacowany był na 76,2 mld USD, poprzez MDRI – 43,3 mld USD)¹¹⁷, wkład w nie Polski pozostaje marginalny.

6.5. Regionalne banki rozwoju

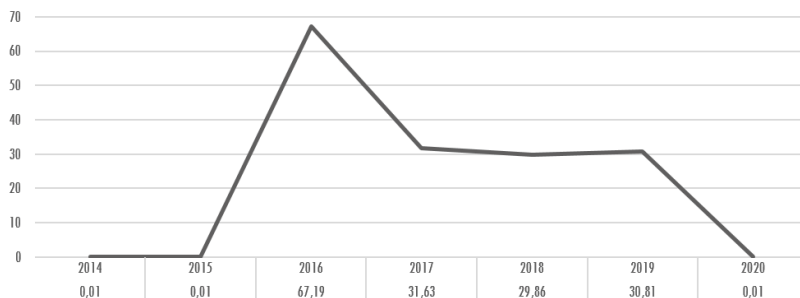
Niewielka część polskich funduszy trafia do regionalnych banków rozwoju, które odgrywają coraz ważniejszą rolę w międzynarodowej współpracy rozwojowej, jako że udzielają państwom o niskich dochodach kredytów na preferencyjnych warunkach, zapewniają krajom o średnich dochodach długoterminowe finansowanie (również wtedy, kiedy nie mają one dostępu do zasobów banków komercyjnych), gwarantują tym państwom stabilność płatniczą oraz kreują nowe źródła zasobów rozwojowych¹¹⁸. W 2014 i 2015 roku udział wpłat do ich budżetów wynosił mniej niż 1% całości multilateralnej ODA przekazanej przez Polskę, w 2016 roku stanowił 11% rocznej sumy, w 2017 roku – 6%, w 2018 i 2019 roku było to jej 5%; w 2020 roku udział ten znacznie spadł. W polu zainteresowania znalazły się dotychczas dwie instytucje: od 2014 roku wkłady wnoszone są do Banku Rozwoju Rady Europy (CEB), z kolei od 2016 roku również do Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB).

116 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 42; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 83.

117 *Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) – Statistical Update...*, s. 12–13.

118 T. Kampffmeyer, *A Larger Role for the Regional Development Banks*, "GDI Briefing Paper" 2000, no. 3, s. 1–4; M. Hinds, *Role of Regional Development Banks in Rebuilding the International Financial Architecture*, [w:] *Financing Development: The Power of Regionalism*, eds. N. Birdsall, L. Rojas-Suarez, Center for Global Development, Washington 2004, s. 185–187; S. Griffith-Jones, D. Griffith-Jones, D. Hertova, *Enhancing the Role of Regional Development Banks*, "G-24 Discussion Paper" 2008, no. 50, s. 1–3; A.E. Abdenur, *The New Multilateral Development Banks and the Future of Development: What Role for the UN?*, "UNU-CPR Series" 2015, s. 2–5.

Wykres 47: Wpłaty Polski do budżetów regionalnych banków rozwoju jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Bank Rozwoju Rady Europy jest najstarszym europejskim bankiem rozwojowym (jego historia sięga 1956 roku¹¹⁹), stanowiącym instrument finansowy organizacji na rzecz wzmocnienia spójności społecznej¹²⁰. Udziałowcami Banku są 43 państwa, co do zasady będące państwami członkowskimi Rady Europy (wyjątkami są Stolica Apostolska oraz Kosowo, posiadające udziały w Banku bez członkostwa w Radzie). Polska uczestniczy w jego pracach od 1998 roku, a jej udziały wynoszą 2,299%¹²¹. Do budżetu instytucji wkład wnosi 28 członków

119 Instytucja ta powstała 16 kwietnia 1956 roku na mocy porozumienia ośmiu państw członkowskich Rady Europy jako Fundusz Przesiedleńczy Rady Europy dla Uchodźców oraz Przeludniania w Europie. Jej podstawowym celem było wsparcie osób, które w wyniku II wojny światowej stały się uchodźcami lub zostały przesiedlone. W 1994 roku podmiot został przekształcony w Fundusz Rozwoju Społecznego Rady Europy, jako że jego społeczny mandat był rozszerzany m.in. o pomoc dla ofiar katastrof czy rozwój infrastruktury społecznej. Od 1999 roku działa pod nazwą Banku Rozwoju Rady Europy. F.I. Lessambo, *International Financial Institutions and Their Challenges...*, s. 111–115.

120 Główne obszary wsparcia Banku Rozwoju Rady Europy to: pomoc uchodźcom i migrantom, kreowanie i ochrona miejsc pracy, reagowanie na katastrofy naturalne i ekologiczne, poprawa standardów życia, mieszkalnictwo, zdrowie oraz edukacja. M. Proczek, J. Surała, *The Council of Europe Development Bank and its Activities in the Context of Global Public Goods*, "Yearbook of the Institute of East-Central Europe" 2017, vol. 15, no. 4, s. 47–68; Council of Europe Development Bank, *Donor funding in action*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/donors-and-trust-funds/donor-funding-action/> [dostęp: 29.07.2021].

121 Council of Europe Development Bank, *Member countries*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/about/member-countries/> [dostęp: 29.07.2021]; Council of Europe Development Bank,

banku, dwa państwa spoza niego (Stany Zjednoczone oraz Wielka Brytania), a także Unia Europejska (poprzez Komisję Europejską oraz Europejski Bank Inwestycyjny), stanowiąca największego darczyńcę (w okresie 1996–2019 przekazała ona ponad 520 mln EUR). Wśród największych donatorów rządowych znajdują się Stany Zjednoczone (24 mln EUR), Niemcy (20 mln EUR) oraz Norwegia (15 mld EUR). Wkład Polski uznać należy za symboliczny, sumarycznie nieprzekraczający 5 mln EUR¹²² (dla przykładu – w 2015 roku Polska wpłaciła 101 tys. EUR do liczącego łącznie 28 mln EUR funduszu na rzecz migrantów i uchodźców, ang. *Migrant and Refugee Fund*, MRF¹²³; była to wpłata celowa). Co istotne, jedynie część wpłat zaliczana jest przez OECD jako ODA – od 2014 roku zakwalifikowane w ten sposób wydatki oscyływały rocznie wokół 25 tys. PLN (ok. 5–6 tys. EUR).

Istotną kwestią pozostaje to, iż państwa będące udziałowcami Banku mogą być jednocześnie donatorami funduszy, jak i ich odbiorcami, zwłaszcza że instytucja swoje rozszerzone wsparcie, głównie w postaci preferencyjnych pożyczek, kieruje do 22 państw Europy Środkowej, Wschodniej oraz Południowowschodniej, w tym m.in. do Polski. Wspomnieć zatem trzeba, że stanowiąca marginalnego darczyńcę Polska z Banku Rozwoju Rady Europy pozyskała od 1998 roku wsparcie kredytowe w wysokości blisko 6 mld EUR, rozdysponowanych przez władze samorządowe oraz podmioty bankowe i leasingowe m.in. na działania wspierające przedsiębiorczość, wzrost gospodarczy czy modernizację infrastruktury¹²⁴.

Znacznie większe finansowe zaangażowanie Polski notowane jest w odniesieniu do Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych, który rozpoczął

Member countries – Poland, Coebank.org, <https://coebank.org/en/about/member-countries/poland/> [dostęp: 29.07.2021].

122 Council of Europe Development Bank, *Donors*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/donors-and-trust-funds/donors/> [dostęp: 29.07.2021].

123 Council of Europe Development Bank, *Migrant and Refugee Fund (MRF)*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/donors-and-trust-funds/migrant-and-refugee-fund/> [dostęp: 29.07.2021].

124 Zob. szerzej: Council of Europe Development Bank, *Projects approved by the Administrative Council*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/project-financing/project-approved-administrative-council/?country=poland> [dostęp: 29.07.2021]; Council of Europe Development Bank, *Beneficiaries of donor funds*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/donors-and-trust-funds/beneficiaries-donor-funds/?country=poland> [dostęp: 29.07.2021].

działalność w 2016 roku. Powstanie banku zapowiedziały w 2013 roku Chiny¹²⁵, w nawiązaniu m.in. do inicjatywy *Nowego Jedwabnego Szlaku* (ang. *New Silk Road*)¹²⁶. Bank – jako obszar swojego zainteresowania wskazujący Azję i Oceanię – pośród swoich celów wymienia zwłaszcza wsparcie zrównoważonego rozwoju gospodarczego, kreowanie dobrobytu i wzmocnienie infrastruktury transgranicznej oraz promowanie współpracy regionalnej i partnerstwa na rzecz rozwiązywania problemów rozwojowych (m.in. poprzez współdziałanie z innymi instytucjami)¹²⁷. Priorytety te są realizowane poprzez finansowanie lub współfinansowanie bezpośrednich kredytów i pożyczek, inwestowanie kapitału w instytucje publiczne lub przedsiębiorstwa, udzielanie gwarancji kredytowych czy świadczenie pomocy technicznej. Do końca 2020 roku Bank zaakceptował do

125 Utworzenie takiego banku postulowane było przez chińskie think tanki już w 2009 roku, co miałyby przyczynić się do zabezpieczenia azjatyckich rezerw walutowych, a inwestycje w infrastrukturę czy rolnictwo osiągnąć miały znacznie wyższe stopy zwrotów niż praktykowane wówczas partycypowanie w niskooprocentowanym zadłużeniu amerykańskim. M. Callaghan, P. Hubbard, *The Asian Infrastructure Investment Bank: Multilateralism on the Silk Road*, "China Economic Journal" 2016, vol. 9, no. 2, s. 121.

126 Nawiązująca do historycznego *Jedwabnego Szlaku* inicjatywa, promowana również jako *Inicjatywa Pasa i Szlaku* (ang. *Belt and Road Initiative*, BRI), to przedsięwzięcie strategiczne dla chińskich władz, którego celem jest m.in. rozwój gospodarki państwa oraz umacnianie jego pozycji poprzez rozbudowę połączeń infrastrukturalnych lądowych (zwłaszcza z Europą) oraz morskich (w regionie). Niemniej nie tylko wsparcie budowy nowego szlaku stało się przesłanką dla powołania Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych. Uwagę zwrócić należy również na takie kwestie, jak aspiracje Chin do zwiększania swojej międzynarodowej roli, m.in. poprzez odzwierciedlenie swojego potencjału przez pozycję w organizacjach międzynarodowych, w tym międzynarodowych instytucjach finansowych (instytucje powstałe w Bretton Woods – Międzynarodowy Fundusz Walutowy oraz Bank Światowy – funkcjonują w dalszym ciągu pod amerykańskim przywództwem); zabezpieczenie pozycji kraju w regionie czy wyeksponowanie rosnącego udziału państw rozwijających się w globalnej gospodarce. Zob. szerzej np.: T. Fallon, *The New Silk Road: Xi Jinping's Grand Strategy for Eurasia*, "American Foreign Policy Interests" 2015, vol. 37, issue 3, s. 140–147; M. Kalwasiński, *Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych – geneza i cele*, „Ekonomia XXI wieku” 2017, nr 1, s. 24–30; A. Szyszko, *Rola Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych w kontekście Nowego Jedwabnego Szlaku*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 372, s. 45–55; M.H.T. Chan, *The Belt and Road Initiative – the New Silk Road: a Research Agenda*, "Journal of Contemporary East Asia Studies" 2018, vol. 7, issue 2, s. 104–123.

127 Asian Infrastructure Investment Bank, *Asian Infrastructure Investment Bank Articles of Agreement*, Aiiib.org, https://www.aiib.org/en/about-aiib/basic-documents/_download/articles-of-agreement/basic_document_english-bank_articles_of_agreement.pdf [dostęp: 29.07.2021].

realizacji 108 projektów oraz zatwierdził 13 funduszy specjalnych, które są lub będą realizowane w 28 państwach członkowskich. Finansowane są przedsięwzięcia związane przede wszystkim z energią, transportem, telekomunikacją, instytucjami finansowymi, płynnością finansową, budowaniem odporności ekonomicznej, zdrowiem publicznym, rozwojem obszarów miejskich, wiejskich oraz rolnictwa¹²⁸.

Co ciekawe, Polska znalazła się pośród 57 państw założycielskich instytucji, jako jedno z 20 państw spoza regionu (do końca 2020 roku podmiot rozszerzył się do 103 członków, spośród których 45 ma status członka regionalnego, 38 – członka pozaregionalnego, zaś 20 – przyszłego członka). Wkład finansowy określony został na poziomie 831,9 mln USD, co stanowi 0,86% całości kapitału założycielskiego będącego w dyspozycji Banku. Przełożyło się to na 10 511 głosów (0,93% całości)¹²⁹. Coroczne wpłaty Polski do budżetu Banku, kwalifikowane jako ODA multilateralna, wyniosły z kolei ok. 61 mln USD w 2016 roku, blisko 30 mln USD w 2017 roku, ponad 27 mln USD w 2018 roku oraz nieco więcej niż 28 mln USD w 2019 roku. W 2020 roku wpłata nie została dokonana¹³⁰. Dotychczas żaden z polskich podmiotów (ani publicznych, ani prywatnych) nie zabiegał o dofinansowanie swoich inicjatyw przez ten Bank, szanse zaś na sprowadzenie z niego inwestycji do Polski uznawane są za „nieduże”¹³¹.

O ile w odniesieniu do współfinansowania budżetu Banku Rozwoju Rady Europy dopatrywać można się głównie normatywnych motywów zaangażowania (pomimo że Polska znajduje się w grupie państw priorytetowych działań tej instytucji, należy jednocześnie do grupy jej wysoko rozwiniętych członków, co wizerunkowo wymaga potwierdzenia odgrywaniem także roli donatora), o tyle diametralnie inne są motywacje kierujące polskim uczestnictwem w Azjatyckim Banku Inwestycji Infrastrukturalnych. Zaangażowanie w powstanie tego podmiotu (obok współpracy w ramach formatu 17+1 – ang. *Cooperation between*

128 Asian Infrastructure Investment Bank, *Project summary*, Aiib.org, <https://www.aiib.org/en/projects/summary/index.html> [dostęp: 29.07.2021].

129 Asian Infrastructure Investment Bank, *Members and Prospective Members of the Bank*, Aiib.org, <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html> [dostęp: 31.12.2021].

130 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*...

131 Zob. szerzej: P. Bagiński, *AIIB w Polsce: Zaangażowanie uzupełniające*, „Obserwator Finansowy”, 06.09.2018, Obserwatorfinansowy.pl, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/bankowosc/aiib-w-polsce-zaangazowanie-uzupelniajace/> [dostęp: 29.07.2021].

*China and Central and Eastern European Countries, China-CEE*¹³²) traktować należy jako jeden z elementów wzmacniania pozaeuropejskiego wymiaru polityki zagranicznej Polski, zwłaszcza relacji polsko-chińskich. Za kluczowy obszar współpracy dwustronnej uznać trzeba gospodarkę – z jednej strony Polska, położona na styku Zachodu i Wschodu, będąca ważnym partnerem dla Chin w regionie, skorzystać może na odgrywaniu roli państwa tranzytowego, z drugiej zaś – polskie przedsiębiorstwa są zainteresowane handlem z chińskimi kontrahentami, jednak barierą współpracy pozostaje nieznamość specyfiki rynku Państwa Środka¹³³. Zbliżenie polityczne rozpatrywane jest zatem jako impuls dla intensyfikacji bilateralnych relacji gospodarczych¹³⁴, a szerzej – jako szansa na zdobycie kontraktów przez polskich wykonawców w całym regionie¹³⁵. Potencjalne korzyści ekonomiczne przeważają również nad identyfikowanymi zagrożeniami politycznymi, związanymi m.in. z próbą reformowania porządku międzynarodowego wedle chińskich zasad. Co warte podkreślenia, w kontekście budowy Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych Polska nie przychyliła się do opinii Stanów Zjednoczonych, krytykujących inicjatywę i postrzegających ją jako kreowanie przeciwwagi (konkurencji) dla Banku Światowego oraz narzędzie rozszerzania chińskiej dominacji w świecie, a także

132 Inicjatywa chińskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 2012 roku, wpisująca się w globalną strategię Chin, dotycząca promowania współpracy gospodarczej i inwestycyjnej pomiędzy ChRL oraz państwami regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Oprócz inicjatora zaangażowane są w nią Albania, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czarnogóra, Czechy, Estonia, Grecja, Litwa, Łotwa, Macedonia Północna, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia oraz Węgry. Marcin Kaczmarek podkreślał, że format ten służy Chinom zwłaszcza do zacieśniania relacji dwustronnych z częścią państw regionu oraz „stworzenia na tej podstawie fundamentu dla politycznej i gospodarczej obecności w Europie Środkowo-Wschodniej”. M. Kaczmarek, *Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia: „16+1” widziane z Pekinu*, „Komentarze OSW”, 14.04.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-04-14/chiny-europa-srodkowo-wschodnia-161-widziane-z-pekinu> [dostęp: 29.07.2021]; A. Brinză, *The “17+1” Mechanism. Caught Between China and the United States*, “China Quarterly of International Strategic Studies” 2019, vol. 5, no. 2, s. 214–231.

133 W. Hübner, M. Rybicka, W. Wieszczycka, *Chińska Inicjatywa Pasa i Szlaku: parametry dla strategii Polski*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2018, nr 4, s. 38–45.

134 J. Szczudlik-Tatar, D. Wnukowski, *Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych: szanse dla polskiego biznesu*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 52 (1289), s. 2.

135 P. Bagiński, *AIIB w Polsce: Zaangażowanie uzupełniające...*

wywierających (nieskutecznie) presję na swoich sojuszników, by ci nie przystąpili do nowo powstałej instytucji¹³⁶.

6.6. Pozostałe kanały wielostronne

Pozostałe kanały multilateralne stanowią rozległą grupę organizacji, instytucji, agend i funduszy, do których Polska wnosi swoje wkłady w ramach uczestnictwa w pomocy wielostronnej. Udział tych podmiotów w całości multilateralnej ODA dostarczonej przez Polskę był największy w latach 1998–2002 i spadł po 2004 roku, stanowiąc średnio zaledwie 1,5% udzielonej w ten sposób pomocy każdego roku. Jednocześnie podkreślić trzeba, iż nieco ponad 20,5 mln USD rozdystrybuowane na te podmioty w 2000 roku, będące wówczas równowartością 70% wielostronnej ODA, pomimo nominalnego wzrostu pomocy w kolejnych latach, pozostaje wartością rekordową – uwzględniając okres po 2004 roku, dopiero w 2013 roku kwota ta przekroczyła 7 mln USD, w kolejnych latach oscylowała wokół 7 mln USD, w 2017 roku przekroczyła 8 mln USD, w 2018 roku powróciła na poziom ponad 7 mln USD, w 2019 roku przekroczyła 12 mln USD, natomiast w 2020 roku spadła do 6,4 mln USD¹³⁷.

Odnotować trzeba zatem, z jednej strony, niewielką sumę wpłat dokonywanych do budżetów tego typu struktur, z drugiej zaś – relatywnie dużą liczbę corocznie wspieranych organizacji. Wskazuje to na znaczne sfragmentaryzowanie tego obszaru pomocy oraz udzielanie raczej symbolicznego wsparcia wielu podmiotom, uzależnionego m.in. od podpisanych porozumień, bieżących celów polityki zagranicznej Polski lub od potrzeb sytuacji międzynarodowej (np. w odniesieniu do skutków kryzysów i konfliktów).

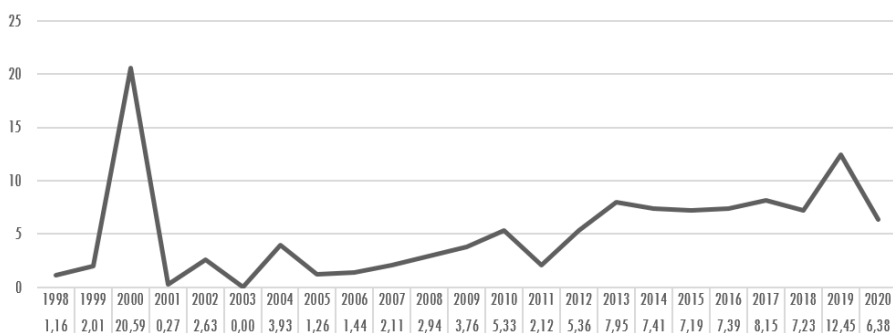
W okresie od 1998 roku do 2020 roku polskie wpłaty (w ramach składek podstawowych) zasilają budżety m.in. podmiotów scharakteryzowanych w tabeli 20. Podkreślić trzeba, że nie wszystkie z wymienionych podmiotów otrzymywały

136 Zob. szerzej np.: P. Subacchi, *The AIIB Is a Threat to Global Economic Governance*, "Foreign Policy", 31.03.2015, Foreignpolicy.com, <https://foreignpolicy.com/2015/03/31/the-aiib-is-a-threat-to-global-economic-governance-china/> [dostęp: 29.07.2021]; D. Dollar, *China's Rise as a Regional and Global Power. The AIIB and the 'One Belt, One Road'*, "Horizons" 2015, issue 4, s. 162–172; A. Etzioni, *The Asian Infrastructure Investment Bank: A Case Study of Multifaceted Containment*, "Asian Perspective" 2016, no. 40, s. 173–190; H. Yang, *The Asian Infrastructure Investment Bank and Status-Seeking: China's Foray into Global Economic Governance*, "Chinese Political Science Review" 2016, vol. 1, s. 754–778.

137 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC1]*...

od Polski wpłaty corocznie, niemniej to właśnie wnoszone do nich wkłady były relatywnie największe spośród instytucji zaliczanych do pozostałych kanałów pomocy multilateralnej.

Wykres 48: Wpłaty Polski do budżetów pozostałych kanałów wielostronnych jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Tabela 20: Kanały dystrybucji polskiej ODA multilateralnej w latach 1998–2020 – pozostałe kanały wielostronne

Nazwa	Działalność
CITES – Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem	podpisana 3 marca 1973 roku, weszła w życie 1 lipca 1975 roku. Jej stronami są 183 państwa. Polska przystąpiła do niej 12 grudnia 1989 roku, co zyskało moc prawną 12 marca 1990 roku ¹³⁸ . Głównym celem porozumienia jest zapewnienie, że międzynarodowy handel okazami dzikich zwierząt i roślin (zwłaszcza tych zagrożonych wyginięciem) nie stanowi zagrożenia dla ich przetrwania, a jego mandat obejmuje reglamentację, redukcję i eliminację tego handlu. Konwencja swoją ochroną przed nadmierną eksploatacją obejmuje ponad 40,9 tys. gatunków, spośród których ok. 6,6 tys. stanowią zwierzęta, a 34,3 tys. – rośliny ¹³⁹ . Implementacją Konwencji w Polsce zajmuje się ministerstwo właściwe ds. środowiska

138 CITES, *List of Contracting Parties*, Cites.org, <https://cites.org/eng/disc/parties/chronolo.php> [dostęp: 29.07.2021].

139 CITES, *The CITES species*, Cites.org, <https://cites.org/eng/disc/species.php> [dostęp: 1.03.2024].

**EPPO – Europejska
i Śródziemnomorska
Organizacja Ochrony
Roślin**

organizacja regionalna zajmująca się współpracą i harmonizacją działań na rzecz ochrony roślin w regionie europejskim i śródziemnomorskim. Pośród jej celów znajduje się m.in. ochrona zdrowia roślin w rolnictwie, leśnictwie i środowisku nieuprawnym, ochrona różnorodności biologicznej, harmonizacja przepisów fitosanitarnych oraz promowanie bezpiecznych metod zwalczania szkodników. W tym celu wyznacza ona standardy dotyczące przepisów fitosanitarnych oraz ochrony roślin, organizuje spotkania eksperckie, konferencje oraz prowadzi działalność publikacyjną¹⁴⁰. Strona polska reprezentowana jest przez ministerstwo właściwe ds. rolnictwa

**IOF – Międzynarodowa Organizacja
Frankofonii**

organizacja powstała w 1970 roku, reprezentująca państwa i regiony, w których język francuski stanowi *lingua franca* lub język zwyczajowy, gdzie znaczna część populacji jest frankofońska (lub posługuje się tym językiem) albo też posiadające istotne związki z francuską kulturą. Liczy 54 państwa członkowskie, 7 członków stowarzyszonych oraz 27 obserwatorów (taki status ma również Polska). Misją organizacji jest promowanie języka francuskiego, różnorodności kulturowej i językowej, promowanie pokoju, demokracji i praw człowieka, wsparcie edukacji, szkoleń, nauki i badań oraz rozwijanie współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju¹⁴¹. Współpraca w ramach tej organizacji jest kompetencją Ministerstwa Spraw Zagranicznych

**ICAC – Międzynarodowy
Komitet Doradczy
ds. Bawełny**

powstałe w 1939 roku rządowe stowarzyszenie państw produkujących, konsumujących oraz handlujących bawełną, którego zadaniem jest służyć społecznościom zajmującym się bawełną i tekstyliami poprzez ich promocję, wymianę wiedzy, innowacje, partnerstwa oraz budowę międzynarodowego forum dyskusyjnego na temat bawełny. Celem podejmowanych działań jest dążenie do dobrobytu dzięki zrównoważonemu przemysłowi bawełnianemu. Liczy 28 państw członkowskich, a 29. członkiem jest Unia Europejska (poprzez którą w pracach uczestniczy również Polska)¹⁴². Wpłaty do budżetu Komitetu dokonuje ministerstwo właściwe ds. gospodarki

140 EPPO, *About EPPO*, Eppo.int, https://www.eppo.int/ABOUT_EPPO/about_eppo [dostęp: 29.07.2021].

141 IOF, *La Francophonie en bref*, Francophonie.org, <https://www.francophonie.org/la-francophonie-en-bref-754> [dostęp: 29.07.2021]; IOF, *88 Etats et gouvernements*, Francophonie.org, <https://www.francophonie.org/88-etats-et-gouvernements-125> [dostęp: 29.07.2021].

142 ICAC, *About ICAC*, Icac.org, <https://icac.org/About/AboutICAC?MenuId=2> [dostęp: 29.07.2021].

IOM – Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji

organizacja utworzona w 1951 roku (jako Międzyrządowy Komitet ds. Europejskiej Migracji, ang. *Intergovernmental Committee for European Migration, ICEM*), której pierwotnym celem była pomoc osobom przesiedlonym w wyniku II wojny światowej. Na przestrzeni lat działalność organizacji rozszerzała się, współcześnie obejmując cztery obszary: migracji i rozwoju, ułatwiania migracji, regulowania migracji oraz migracji przymusowej, ze szczególnym uwzględnieniem prawa migracyjnego oraz praw migrantów. Organizacja kieruje swoje działania zarówno do rządów państw, jak i migrantów (w tym osób wewnętrznie przesiedlonych, uchodźców czy migrantów zarobkowych). Od 2016 roku podmiot jest związany z ONZ. Liczy 173 państwa członkowskie oraz 9 obserwatorów (taki status posiadają także liczne organizacje międzynarodowe oraz międzynarodowe organizacje pozarządowe)¹⁴³. Polska jest członkiem IOM od 1992 roku, od 2002 roku w Warszawie działa Krajowe Biuro IOM¹⁴⁴. Za działalność w tym zakresie odpowiada Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

Wielostronny Fundusz Implementacji Protokołu Montrealskiego

instrument finansowy *Protokołu Montrealskiego w sprawie substancji zubażających warstwę ozonową*, który sporządzony został 16 września 1987 roku i ustalił harmonogram oraz cele redukcji poziomu produkcji i zużycia substancji ODS (ang. *ozone-depleting substances*)¹⁴⁵, stosowanych m.in. w chłodnictwie, czyszczeniu przemysłowym, gaszeniu pożarów czy fumigacji. Fundusz powstał w 1991 roku w celu wsparcia implementacji postanowień protokołu przez państwa rozwijające się, konsumujące maksymalnie 0,3 kg ODS *per capita*. Finansowane są z niego takie działania, jak zamykanie zakładów produkujących ODS, konwersja przemysłowa, pomoc techniczna, wymiana *know-how* czy budowanie zdolności na rzecz stopniowego wycofywania substancji zubażających warstwę ozonową z poszczególnych sektorów. Stronami Protokołu jest 198 podmiotów, głównie państw, spośród których 147 jest uprawnionych do korzystania ze wsparcia Funduszu¹⁴⁶. Wdrażaniem postanowień Protokołu oraz przekazywaniem wpłat do budżetu Funduszu zajmuje się ministerstwo właściwe ds. środowiska

143 IOM, *About IOM*, Iom.int, <https://www.iom.int/about-iom> [dostęp: 29.07.2021]; IOM, *Members and Observers*, Iom.int, <https://www.iom.int/members-and-observers> [dostęp: 29.07.2021].

144 IOM, *IOM w Polsce*, Poland.iom.int, poland.iom.int/iom-w-polsce [dostęp: 29.07.2021].

145 *Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, Montreal, 16.09.1987.

146 Multilateral Fund for the Implementation of the Montreal Protocol, *About the Multilateral Fund*, Multilateralfund.org, <http://www.multilateralfund.org/aboutMLF/default.aspx> [dostęp: 29.07.2021].

IRENA – Międzynarodowa Agencja Energii Odnawialnej

utworzona w 2009 roku, z inicjatywy Niemiec, międzyrządowa organizacja, której zadaniem jest wsparcie państw w ich transformacji energetycznej oraz dążeniu do zrównoważonej energetyki. W obszarze jej zainteresowania znajdują się działania na rzecz promowania bioenergii, energii geotermalnej, wodnej, oceanicznej, słonecznej, wiatrowej, których wzmocnienie sprzyjać ma zrównoważonemu rozwojowi, zwiększaniu dostępu do energii, zapewnianiu bezpieczeństwa energetycznego oraz osiągnięciu niskoemisyjnego wzrostu gospodarczego i dobrobytu. W zakresie energii odnawialnej stanowi platformę współpracy międzynarodowej, centrum doskonałości oraz bazę wiedzy o polityce, technologii, zasobach i finansach¹⁴⁷. Wśród 75 państw założycielskich znalazła się również Polska, w 2020 roku członkami organizacji były 162 państwa i Unia Europejska, w stosunku do kolejnych 21 krajów toczyła się procedura akcesyjna¹⁴⁸. Stronę polską reprezentuje w tej organizacji ministerstwo właściwe ds. energii

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju: Centrum Rozwoju OECD (ang. *OECD Development Centre*) oraz specjalne fundusze na działania w zakresie pomocy technicznej (ang. *special funds for Technical Co-operation Activities Only*)

Centrum Rozwoju OECD jest powstałą w 1961 roku niezależną platformą współpracy pomiędzy państwami rozwiniętymi i rozwijającymi się. Jej zadaniem jest wsparcie wypracowywania rozwiązań politycznych, stymulujących wzrost gospodarczy i poprawiających standardy życia obywateli w państwach rozwijających się i zaliczanych do gospodarek wschodzących. Jako forum wymiany doświadczeń w obszarze polityk rozwoju gospodarczego i społecznego ułatwia dialog polityczny, sprzyja wymianie wiedzy, sporządza analizy i ekspertyzy. Skupia 55 państw, spośród których 26 stanowi państwa członkowskie OECD, a 29 nie przynależy do organizacji. Polska nie jest członkiem Centrum¹⁴⁹. Ponadto kluczowymi zadaniami samej OECD jest informowanie, wpływanie oraz wyznaczanie standardów w zakresie osiągnięcia zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego, a jednym ze stosowanych narzędzi jest pomoc techniczna. Na potrzeby związane z jej udzielaniem tworzone są fundusze specjalne¹⁵⁰. Wpłaty dokonuje Ministerstwo Spraw Zagranicznych

147 IRENA, *About IRENA*, Irena.org, <https://www.irena.org/aboutirena> [dostęp: 29.07.2021]; IRENA, *History*, Irena.org, <https://www.irena.org/history> [dostęp: 29.07.2021].

148 IRENA, *IRENA Membership*, Irena.org, <https://www.irena.org/irenamembership> [dostęp: 29.07.2021].

149 OECD, *Development Centre*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dev/> [dostęp: 29.07.2021]; OECD, *Development Centre Member Countries*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/dev/developmentcentremembercountries.htm> [dostęp: 29.07.2021].

150 OECD, *How we work*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/about/how-we-work/> [dostęp: 29.07.2021].

OSCE – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie	największa regionalna organizacja bezpieczeństwa, w którą w 1995 roku przekształcona została obradująca od 1973 roku Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (ang. <i>Conference on Security and Co-operation in Europe</i> , CSCE). Wdraża kompleksową koncepcję bezpieczeństwa, obejmującą aspekty polityczno-wojskowe, gospodarcze, środowiskowe czy społeczne. Działa w takich obszarach, jak kontrola zbrojeń, środki budowy zaufania i bezpieczeństwa, prawa człowieka, mniejszości narodowe, demokratyzacja, zwalczanie terroryzmu, gospodarka i środowisko. Należy do niej 57 państw, w tym także Polska ¹⁵¹ . Składka przekazywana jest przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych
COE – Rada Europy	organizacja międzyrządowa powstała w 1949 roku na mocy porozumienia podpisanego przez 10 państw, obecnie liczy 47 członków, Polska przystąpiła do niej 26 listopada 1991 roku. Jej celem jest „osiągnięcie większej jedności między jej członkami, aby chronić i wcielić w życie ideały i zasady, stanowiące ich wspólne dziedzictwo, oraz aby ułatwić ich postęp ekonomiczny i społeczny” ¹⁵² . Rada działa przede wszystkim w płaszczyznach gospodarczej, społecznej, kulturalnej, naukowej, prawnej i administracyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem takich obszarów, jak demokracja, praworządność i prawa człowieka ¹⁵³ . Współpracę w tym zakresie z polskiej strony koordynuje Ministerstwo Spraw Zagranicznych

Źródło: opracowanie własne.

Co jednak istotne, wpłaty te charakteryzowała niewielka wartość. Wysokość składek podstawowych przekazanych w ramach pomocy multilateralnej wymienionym organizacjom w przykładowym okresie 2013–2020 przedstawia tabela 21.

Tabela 21: Wybrane wpłaty podstawowe w ramach kanałów multilateralnych w latach 2013–2020 (mln USD)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
CITES	0,04	0,06	0,06	0,06	0,00	0,05	0,05	0,05
EPPO	0,16	0,08	0,09	0,09	0,18	0,09	0,09	0,09

151 OSCE, *Who we are*, Osce.org, <https://www.osce.org/whatistheosce> [dostęp: 29.07.2021].

152 Statut Rady Europy przyjęty w Londynie dnia 5 maja 1949 r.

153 Council of Europe, *Who we are*, Coe.int, <https://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> [dostęp: 29.07.2021].

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
IOF	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01
ICAC	0,02	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
IOM	0,77	0,44	0,00	0,00	0,00	0,00	0,49	0,00
Wielostronny Fundusz	1,29	1,28	1,62	1,61	1,58	2,11	2,17	2,12
IRENA	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,13	0,13	0,13
OECD DC	0,12	0,11	0,10	0,11	0,12	0,12	0,12	0,00
OECD Funds	0,00	0,00	0,00	0,00	0,12	0,12	0,12	0,00
OSCE	1,52	1,51	1,42	1,49	2,18	0,69	1,38	2,07
COE	3,57	3,48	3,49	3,61	3,51	3,52	3,54	3,63

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *DCR Provider Profiles 2020–2023. Poland. Fo4: Core and earmarked contributions to multilateral organisations*, Stats.oecd.org, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES20 [dostęp: 29.07.2023].

Podkreślić trzeba również, iż lista organizacji, instytucji, funduszy i inicjatyw, które zostały wsparte przez Polskę w latach 1998–2020, przede wszystkim wpłatami dodatkowymi do ich budżetów ogólnych, jest znacznie dłuższa. We wskazanym okresie fundusze zostały przekazane także m.in.: Międzynarodowemu Funduszowi Wspierania Likwidacji Elektrowni Jądrowej Ignalina (ang. *Ignalina International Decommissioning Support Fund*) i Organizacji Rozwoju Energetycznego Półwyspu Koreańskiego (ang. *Korean Energy Development Organization*, KEDO), Międzynarodowej Organizacji Drewna Tropikalnego (ang. *International Tropical Timber Organisation*, ITTO), Partnerstwu dla Demokratycznego Rządu (ang. *Partnership for Democratic Governance*, PDG), Funduszowi Powierniczemu Partnerstwa dla Pokoju NATO (ang. *NATO Partnership for Peace Trusteeship Fund*), Afrykańskiemu Programowi Kontroli Ślepoty Rzecznej (ang. *African Programme for Onchocerciasis Control*, APOC), Globalnemu Funduszowi ds. Walki z HIV/AIDS, Gruźlicą i Malarią (ang. *The Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria*, GFATM) oraz Międzynarodowemu Komitetowi Czerwonego Krzyża (ang. *International Committee of the Red Cross*, ICRC)¹⁵⁴.

154 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000*, Warsaw 2001, s. 18–19; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001*, Warsaw 2002, s. 15–16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002...*, s. 26; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca*

Nietrudno odnotować, iż Polska dystrybuje swoją (niewielką) pomoc także zróżnicowanymi kanałami wielostronnymi, angażując się w ten sposób w wiele obszarów, spośród których wymienić należy przede wszystkim ochronę środowiska naturalnego, ochronę zdrowia, wsparcie procesów demokratyzacyjnych, wsparcie reform gospodarczo-społecznych czy działania w dziedzinie bezpieczeństwa, energetyki, kultury i migracji. Równocześnie jednak pomoc multilateralna świadczona przez państwo jest silnie sfragmentaryzowana, co ogranicza faktyczne możliwości oddziaływania. Z jednej strony Ministerstwo Spraw Zagranicznych dąży do koncentracji zasobów przekazywanych kanałami multilateralnymi¹⁵⁵. Z drugiej jednak – z uwagi na presję polityczną oraz wolę współuczestnictwa w dystrybucji pomocy ze strony wielu resortów, nie ma rzeczywistej możliwości ograniczenia liczby odbiorców polskiej ODA wielostronnej, jako że takie działanie wymagałoby silnego przywództwa w zakresie programowania polityki rozwojowej¹⁵⁶, którego polskiej współpracy rozwojowej brakuje.

6.7. Bilateralizacja transferowanej przez Polskę pomocy multilateralnej

O ile przekazywane do budżetów organizacji międzynarodowych, agend czy funduszy wpłaty podstawowe wskazują przede wszystkim na to, że Polska akceptuje cele rozwojowe ustanowione przez te podmioty i aktywnie (choć w niewielkim

na rzecz rozwoju. *Raport roczny 2004*, Warszawa 2005, s. 28; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005...*, s. 30; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 28–29; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 32–41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 39–45; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 78–83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 78–83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 68–107; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 63–94.

155 Świadczy o tym zapis, który wskazuje na przekazywanie zasobów, które mają przyczyniać się do „realizacji celów rozwojowych, szczególnie istotnych z punktu widzenia priorytetów polskiej polityki zagranicznej, w tym w szczególności zachowania, jako istotnego elementu agendy rozwojowej, kwestii dobrego rządzenia i praw człowieka”. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni Program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2015, s. 38.

156 OECD, *OECD Development Co-operation Peer Reviews: Poland 2017*, Paris 2017, s. 37.

finansowym wymiarze) współuczestniczy w ich realizacji, tak szczególną uwagę należy zwrócić na transferowane przez państwo wpłaty dodatkowe. Część z nich ma charakter dobrowolnych wpłat do budżetów ogólnych tychże podmiotów, niemniej część trafia do precyzyjnie określonych programów, projektów czy funduszy, których wybór determinowany jest celami polityki zagranicznej Polski oraz priorytetami wyznaczonymi przez roczne plany i wieloletnie strategie prowadzonej współpracy rozwojowej. Składki te klasyfikowane są jako pomoc dwustronna przekazywana kanałem wielostronnym (pomoc *multi-bi*), nad którą donatorzy współsprawują kontrolę. Co istotne, zjawisko bilateralizacji pomocy multilateralnej upowszechnia się¹⁵⁷.

Analiza dokonywanych przez Polskę wpłat w charakterze pomocy dwustronnej udzielanej za pośrednictwem kanałów wielostronnych w latach 1998-2020 prowadzi do dwóch głównych wniosków. Pierwszy z nich dotyczy marginalnego udziału przekazywanej w ten sposób pomocy w całości polskiej ODA. Dla przykładu: w 2013 roku wynosił on 3% pomocy (było to ok. 15,3 mln USD), w 2014 roku – poniżej 1% (3,3 mln USD), w 2015 roku – 2% (8,5 mln USD), w 2016 roku – 4% (35,3 mln USD), w 2018 roku – 3% (26,3 mln USD), w 2019 roku – 3% (25,8 mln USD), a w 2020 roku – 2% (15,5 mln USD). Biorąc jednak pod uwagę to, iż pomoc ta kwalifikowana jest formalnie do ODA bilateralnej, udział w niej wpłat celowych jest odpowiednio większy (w 2013 roku było to 11% dwustronnej ODA, w 2014 roku – 3%, w 2015 roku – 6%, w 2016 roku – 17%, w 2018 roku – 9%, w 2019 roku – 10%, a w 2020 roku – 6%). Wyjątkowy w tym kontekście był jednak rok 2017, kiedy to bilateralna pomoc transferowana poprzez kanały wielostronne przekroczyła 118,54 mln USD, stanowiąc ponad 15% całości rocznej ODA i blisko 43% pomocy bilateralnej¹⁵⁸. Zdecydowana większość wpłat celowych w tym roku wsparła instytucje Unii Europejskiej (blisko 44 mln USD) oraz Europejski Bank Inwestycyjny (59,6 mln USD) i została przekazana na takie inicjatywy, jak: interwencyjny fundusz powierniczy UE na rzecz stabilizacji oraz walki z podstawowymi przyczynami nielegalnej migracji w Afryce (w tym na projekt zintegrowanego zarządzania granicami Libii), Unijny Instrument Pomocy dla Uchodźców w Turcji oraz realizowany przez EBI projekt wzmocnienia gospodarczego na rzecz Jordanii, Libanu i Palestyny. Inicjatywy te zasługują

157 N. Gulrajani, *Bilateral versus multilateral aid channels. Strategic choices for donors...*, s. 17; M. Zajączkowski, *Bilateralizacja wielostronnej pomocy rozwojowej*, „Ekonomia XXI wieku” 2019, nr 2, s. 45.

158 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*...

zresztą na nieco więcej uwagi, jako że wobec kryzysu uchodźczo-migracyjnego z połowy drugiej dekady XXI wieku były to działania wymierzone zwłaszcza w powstrzymanie napływu do Europy tysięcy osób, poszukujących schronienia i lepszych warunków życia. Zyskały pełne poparcie polityczne i finansowe Polski, wpisując się w retorykę „pomagania na miejscu”¹⁵⁹.

Pierwsza z nich – kryzysowy fundusz powierniczy UE dla Afryki (ang. *EU Emergency Trust Fund for Africa*) została uruchomiona jeszcze w końcu 2015 roku (w ramach tzw. Procesu z Valetty), w celu usuwania źródłowych przyczyn prowadzących do opuszczania miejsc zamieszkania i generujących nielegalną migrację. Strategiczne zadania, realizowane dzięki zasobom funduszu, obejmują zwiększanie możliwości gospodarczych i zatrudnieniowych w Afryce, zwiększanie odporności lokalnych wspólnot, poprawę zarządzania migracją oraz doskonalenie kompetencji zarządzania i zapobiegania konfliktom. Jego budżet to ponad 4,5 mld EUR. Działania UE na rzecz ograniczania napływu migrantów i uchodźców poprzez szlak śródziemnomorski obejmują również pomoc Libii, udzielaną m.in. poprzez szkolenia straży przybrzeżnej, ochronę i wspieranie migrantów i osób ubiegających się o azyl, wsparcie libijskich społeczności lokalnych i poprawę zarządzania granicami w Libii¹⁶⁰.

Kolejna – Unijny Instrument Pomocy dla Uchodźców w Turcji (ang. *EU Facility for Refugees in Turkey*) – to kluczowy element współpracy Unii Europejskiej z Turcją na rzecz przeciwdziałania kryzysowi migracyjno-uchodźczemu, który rozwinął się w połowie drugiej dekady XXI wieku, oraz ograniczania napływu do Europy migrantów i uchodźców szlakiem wschodniośródziemnomorskim. W marcu 2016 roku zatwierdzony został wspólny plan działań, obejmujący m.in.

159 P. Kugiel, *The Refugee Crisis in Europe: True Causes, False Solutions*, “The Polish Quarterly of International Affairs” 2016, no. 4, s. 56–57.

160 The European Council, *Valletta Summit on migration, 11-12 November 2015*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/11/11-12/> [dostęp: 29.07.2021]; 2015 Valletta Summit on Migration, *Valletta Summit, 11-12 November 2015. Action Plan*, Consilium.europa.eu, https://www.consilium.europa.eu/media/21839/action_plan_en.pdf [dostęp: 29.07.2021]; 2015 Valletta Summit on Migration, *Valletta Summit, 11-12 November 2015. Political Declaration*, Consilium.europa.eu, https://www.consilium.europa.eu/media/21841/political_decl_en.pdf [dostęp: 29.07.2021]; Rada Unii Europejskiej, *Szlak śródziemnomorski*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/migratory-pressure/central-mediterranean-route/> [dostęp: 29.07.2021]; European Commission, *EU Emergency Trust Fund for Africa*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/trustfundforafrica/index_en [dostęp: 29.07.2021]; J. Szymańska, *Strategia Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego: priorytety, bariery, efekty*, „Studia BAS” 2017, nr 3 (51), s. 173–174.

kilkumiliardowy, finansowy pakiet pomocy dla Turcji oraz mechanizm wymiany migrantów – osoby o nieuregulowanym statusie, które dostają się do Grecji z Turcji, zostają odesłane, zaś Syryjczycy legalnie przebywający w Turcji zostają przesiedleni do UE. Budżet instrumentu to łącznie 6 mld EUR, uruchomione w dwóch transzach – pierwsza służy finansowaniu projektów realizowanych najpóźniej do połowy 2021 roku, z drugiej finansowane mają być działania do 2025 roku. Podejmowane inicjatywy koncentrują się na pomocy humanitarnej, edukacji, zdrowiu, infrastrukturze społecznej oraz wsparciu ekonomiczno-społecznym. Instrument jest skuteczny – w 2020 roku liczba przyjazdów do UE z tego kierunku spadła o 94% w stosunku do 2015 roku, poprawiły się również warunki życia uchodźców przebywających w Turcji, poprzez m.in. zwiększenie dostępu do usług zdrowotnych oraz edukacyjnych. Podkreślić jednak trzeba, iż umowa migracyjna stanowi kartę przetargową Turcji w jej stosunkach z Unią Europejską, a nawet element szantażu wywieranego na partnerach europejskich, uzależnionych od Ankary w zakresie ograniczania napływu migrantów. Asertrywna polityka Turcji w tym kontekście widoczna była m.in. w otwarciu w lutym 2020 roku granicy turecko-greckiej dla migrantów, tureckich działaniach w obszarze Morza Śródziemnego wymierzonych przeciwko Grecji i Cypru czy też jednostronnych interwencjach militarnych podejmowanych przez Ankarę w Syrii, Iraku i Libii¹⁶¹.

Projekt wzmocnienia gospodarczego (ang. *Economic Resilience Initiative*) jest natomiast inicjatywą uruchomioną przez Europejski Bank Inwestycyjny

161 Rada Europejska, *Oświadczenie UE-Turcja (18 marca 2016)*, 18.03.2016, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/> [dostęp: 29.07.2021]; Rada Unii Europejskiej, *Instrument Pomocy dla Uchodźców w Turcji: porozumienie w sprawie dodatkowych funduszy*, 29.06.2018, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/06/29/facility-for-refugees-in-turkey-member-states-agree-details-of-additional-funding/> [dostęp: 29.07.2021]; Council of the European Union, *Eastern Mediterranean route*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/migratory-pressures/eastern-mediterranean-route/> [dostęp: 29.07.2021]; European Commission, *EU-Turkey Statement. Four Years On*, Eceuropa.eu, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20200318_managing-migration-eu-turkey-statement-4-years-on_en.pdf [dostęp: 29.07.2021]; J. Szymańska, K. Wasilewski, *Wyzwania dla unijno-tureckiego porozumienia w sprawie migracji*, „Biuletyn PISM” 2018, nr 93 (1666); K. Cymbranowicz, *(Nie)zbędne porozumienie UE-Turcja ws. uchodźców – sukces czy porażka unijnej polityki migracyjnej?*, [w:] *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2019, s. 87–99; K. Wasilewski, *Zmiany w polityce Unii Europejskiej wobec Turcji*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 180 (2112).

w 2016 roku jako element odpowiedzi Unii Europejskiej na wyzwania, z którymi borykają się państwa objęte Europejską Polityką Sąsiedztwa oraz Bałkany Zachodnie, takie jak przymusowe wysiedlenia, migracje, spowolnienie gospodarcze, kryzysy polityczne czy susze i powodzie. Realizowane projekty inwestycyjne koncentrują się na wsparciu zarówno sektora publicznego, jak i prywatnego¹⁶².

Należy równocześnie podkreślić, iż wpłaty celowe zasilały również budżety innych podmiotów, m.in. wchodzących w skład systemu NZ, Grupy Banku Światowego, regionalnych banków rozwoju czy pozostałych organizacji multilateralnych realizujących działania pomocowe. Wysokość tych wpłat w latach 2013–2020 prezentuje tabela 22.

Tabela 22: Wybrane wpłaty celowe transferowane kanałami multilateralnymi w latach 2013–2020 (mln USD)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Instytucje UE	0,00	0,00	0,00	25,46	102,88	14,78	12,41	10,14
<i>EIB</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	59,39	0,00	1,75	0,00
<i>UE, inne</i>	0,00	0,00	0,00	25,35	43,49	14,78	10,66	10,14
Fundusze i programy NZ	0,77	0,22	1,72	3,76	5,06	6,19	3,31	4,66
<i>OHCHR</i>	0,00	0,00	0,04	0,06	0,10	0,15	0,16	0,03
<i>UNAIDS</i>	0,03	0,00	0,00	0,02	0,03	0,02	0,04	0,03
<i>UNDP</i>	0,00	0,13	0,55	0,85	1,66	2,84	2,58	3,73
<i>UNHCR</i>	0,93	0,51	1,21	1,38	0,70	0,47	0,80	0,51
<i>UNICEF</i>	0,55	0,09	0,00	1,46	2,19	1,56	0,21	0,42
<i>UNMAS</i>	0,00	0,00	0,04	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05
<i>UNOCHA</i>	0,26	0,37	0,53	0,62	0,50	0,52	1,05	0,75
<i>UNRWA</i>	0,14	0,25	0,41	0,28	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>UNWOMEN</i>	0,00	0,00	0,01	0,01	0,05	0,00	0,00	0,00

162 EIB, *The EIB's Economic Resilience Initiative*, Eib.org, <https://www.eib.org/en/products/mandates-partnerships/eri/index.htm#> [dostęp: 29.07.2021]; A. Antonowicz-Cyglicka, C. Bourgin, A. Roggenbuck, X. Sol, *Can the EIB become the "EU Development Bank"? A critical view on EIB operations outside Europe*, Counter Balance – CEE Bankwatch Network 2020, s. 77–81.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>WFP</i>	0,22	0,00	1,14	1,42	1,12	0,41	0,26	0,38
<i>NZ, inne</i>	5,55	1,43	2,56	2,70	1,63	1,59	2,63	1,45
<i>UNESCO</i>	0,11	0,13	0,19	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03
<i>UNIDO</i>	0,13	0,02	0,11	0,19	0,05	0,00	0,00	0,00
<i>WHO</i>	0,00	0,14	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Bank Światowy	0,52	0,58	0,28	0,28	0,28	0,28	2,30	0,51
<i>MBOiR</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,05	0,00
<i>Bank Światowy, inne</i>	0,52	0,58	0,28	0,28	0,28	0,28	0,25	0,51
Regionalne banki rozwoju	0,50	0,00	2,14	0,00	0,00	0,18	1,74	0,00
<i>EBOiR</i>	0,00	0,00	2,02	0,00	0,00	0,18	0,00	0,00
<i>EBOiR, pomoc techniczna</i>	0,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,74	0,00
<i>Bank Rozwoju Rady Europy</i>	0,00	0,00	0,12	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Pozostałe multilateralne	7,14	0,89	1,34	1,22	1,85	1,82	1,95	1,67
<i>IOM</i>	0,67	0,18	0,20	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>OECD Funds</i>	0,03	0,23	0,12	0,19	0,24	0,25	0,25	0,07
<i>OBWE</i>	0,09	0,35	0,80	0,99	1,12	1,13	0,75	1,06
<i>COE</i>	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	0,10	0,04
<i>Inne</i>	6,35	0,14	0,17	0,04	0,50	0,44	0,84	0,49

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *DCR Provider Profiles 2020-2023. Poland. Fo4: Core and earmarked contributions to multilateral organisations*, Stats.oecd.org, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES20 [dostęp: 29.07.2023].

Odnotowując fakt, iż Polska posiada ograniczone możliwości wpływu na działania podejmowane przez podmioty multilateralne (zawężone głównie do decyzji o udzieleniu lub nieudzieleniu im finansowego wsparcia), można wysunąć wniosek, iż państwo swoją politykę rozwojową oraz własne działania na rzecz rozwoju realizuje przy użyciu zaledwie ok. 1/4 dostępnych współpracy rozwojowej środków (suma ODA multilateralnej oraz ODA *multi-bi* wyniosła bowiem w 2013 roku – 74%,

w 2014 roku – 79%, w 2015 roku – 75%, w 2016 roku – 79%, w 2017 roku – 80%, w 2018 roku – 70%, w 2019 roku – 74%, w 2020 roku zaś – 74%).

Biorąc z kolei pod uwagę regiony, sektory czy programy wspierane wpłatami celowymi przekazywanymi kanałom multilateralnym przez Polskę, stwierdzić trzeba, iż co do zasady nie stanowiły one rozszerzenia realizowanej przez państwo współpracy rozwojowej o nowe kierunki geograficzne lub obszary tematyczne. Ich transfer był zdeterminowany celami polityki zagranicznej Polski oraz priorytetami ujętymi w rocznych planach oraz wieloletnich strategiach działania w zakresie rozwoju, stanowiąc swoiste uzupełnienie prowadzonych działań dwustronnych. Instrumenty multilateralne stosowane były przede wszystkim w odniesieniu do takich partnerów, jak Ukraina, Białoruś, Gruzja, Mołdawia, Afganistan i Palestyna, a realizowane wielostronnie działania koncentrowały się zwłaszcza na demokracji, wsparciu społeczeństwa obywatelskiego, promowaniu przedsiębiorczości i bezpieczeństwie¹⁶³.

Pomoc dwustronna udzielona kanałami wielostronnymi dla Ukrainy w latach 1998–2020¹⁶⁴ obejmowała wsparcie m.in.: prowadzonych przez UNDP programów ochrony środowiska, zwiększania lokalnych możliwości promowania i wspierania przedsiębiorczości, promowania przedsiębiorczości wśród ludności dotkniętej konfliktem na Ukrainie i wzmocnienia transparentności i spójności sektora publicznego, realizowanych przez UNAIDS, UNICEF i UNCHR działań na Ukrainie, misji obserwacyjnej OHCHR w sprawie przestrzegania praw człowieka na Ukrainie, pomocy technicznej UNIDO na rzecz Ukrainy oraz projektu tej organizacji poświęconego analizie przyczyn i skutków zanieczyszczenia i oczyszczaniu wód w dorzeczu Bugu. Dofinansowano również zarządzany przez Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju fundusz na rzecz Czarnobyla (ang. *Chernobyl Shelter Fund*), inicjatywę wschodnioeuropejskiego partnerstwa na rzecz efektywności energetycznej i środowiska (ang. *Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership Fund*, E5P) funkcjonującą w ramach EBOiR oraz program stabilizacji i zrównoważonego wzrostu realizowany przez EBOiR. Polska finansowo zaangażowała się także w fundusz powierniczy

163 Jednocześnie trzeba podkreślić, iż wsparcie to jest niewielkie finansowo, co nie pozwala Polsce – widzącej siebie jako promotora demokracji i efektywnej transformacji – wywierać realnego wpływu na sytuację w innych państwach. T. Petrova, *The New Role of Central and Eastern Europe in International Democracy Support*, "The Carnegie Papers. Democracy and Rule of Law" 2011, s. 10–16.

164 Liczba realizowanych działań wielostronnych na terenie Ukrainy wzrosła po 2014 roku.

na rzecz usuwania min przeciwpiechotnych administrowany przez NATO oraz fundusz powierniczy ds. przeciwdziałania korupcji, budowę w ramach natowskich programów Partnerstwo dla Pokoju Centrum Rekonwersji „Chmielnicki” oraz *Building Integrity* – integralności wojskowej oraz program rozwijania logistyki i standaryzacji; program zwiększania konkurencyjności i rozwoju sektora prywatnego w Eurazji (ang. *Eurasia Competitiveness Programme*) prowadzony przez OECD; projekt zwalczania handlu ludźmi realizowany przez OBWE oraz programy OBWE na rzecz rozwijania dialogu społeczeństwa obywatelskiego z decydentami i dywersyfikacji misji obserwacyjnych wyborów oraz realizacji specjalnej misji obserwacyjnej OBWE na Ukrainie; programy grantowe i stypendialne Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego oraz działania Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża na Ukrainie¹⁶⁵.

Wsparte przez Polskę działania multilateralne realizowane na terenie Białorusi w latach 1998–2020 obejmowały z kolei np.: projekty UNICEF na rzecz wzmocnienia partycypacji w procesie decyzyjnym dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami i niepełnosprawnościami, zaangażowania młodych ludzi w podejmowanie decyzji na szczeblu lokalnym, zapobiegania cyberprzemocy wobec dzieci i promowania bezpiecznego i przyjaznego środowiska w szkołach; programy UNDP, których zadaniem było wsparcie dostępu do infrastruktury w celu promowania zdrowego stylu życia oraz wsparcie rozwoju przedsiębiorczości w branży turystycznej na szczeblu lokalnym oraz działania UNCTAD na rzecz przystąpienia Białorusi do Światowej Organizacji Handlu. Współfinansowano też działania ILO realizowane na rzecz Białorusi, w tym służące

165 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 18–19; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 15–16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 32–41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 39–45; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 81; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 82–84; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 75–79; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 69–72; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 72–75; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 69–73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 56–60; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 95–99; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019*, Warszawa 2020, s. 115–120.

budowie demokracji i umacnianiu dialogu społecznego; fundusz wschodnioeuropejskiego partnerstwa na rzecz efektywności energetycznej i środowiska administrowanego przez EBOiR; program konkurencyjności Eurazji realizowany przez OECD; *Plan Działań Pomocowych dla Białorusi w zakresie edukacji, społeczeństwa obywatelskiego i niezależnych mediów*, wdrażany przez Radę Europy; fundusz powierniczy Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego oraz programy grantowe i stypendialne realizowane z Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego¹⁶⁶.

Spośród działań realizowanych poprzez kanały wielostronne na terenie i na rzecz Gruzji w latach 1998–2020, a które zostały dofinansowane z polskiej ODA, wymienić z kolei warto m.in.: projekt zwalczania przemocy wobec kobiet i dziewcząt w Abchazji prowadzony przez UN-WOMAN, pomoc techniczną UNICEF na rzecz rozwijania systemów profesjonalizacji pracowników systemu edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, programy ILO na rzecz budowy demokracji i wzmacniania dialogu społecznego oraz wsparcie gruzińskiego wymiaru wschodnioeuropejskiego partnerstwa na rzecz efektywności energetycznej i środowiska realizowanego pod auspicjami EBOiR. Współfinansowano również działania realizowane przez Agencję NATO ds. Zaopatrzenia i Eksploatacji związane z utylizacją rakiet składowanych w Warciche oraz niszczeniem materiałów wybuchowych pozostałych po działaniach wojennych w Gruzji, a także w ramach programu *Building Integrity* oraz funduszu powierniczego ds. przeciwdziałania korupcji; implementowany przez OBWE program pomocy dla policji w Gruzji, skoncentrowany na transformacji tej struktury, walce z korupcją, odpolitycznieniu i współpracy ze społeczeństwem obywatelskim oraz program, którego celem było doskonalenie gruzińskiego systemu sądownictwa przez wprowadzanie systemu nadzoru; program doradczy *Advisory Services to Support the Ministry of Finance of Georgia* realizowany przez PDG; projekty

166 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 32–41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 79–80; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 70–71; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 64–65; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 69–70; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 64–66; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 52–53; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 90–92; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 107–110.

wsparcia przesiedleńców wewnętrznych i uchodźców czeczeńskich w Gruzji wdrażane przez IOM, a także programy grantowe i stypendialne Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego¹⁶⁷.

Na wsparcie ze strony polskiej pomocy dwustronnej udzielonej kanałami wielostronnymi w latach 1998–2020 mogła liczyć również Mołdawia. Wśród dofinansowanych projektów i programów wymienić można: program UNDP skoncentrowany na umacnianiu kompetencji społeczeństwa obywatelskiego do monitorowania i wspierania transparentności polityki i działań antykorupcyjnych, program pomocy technicznej UNIDO w dziedzinie energii słonecznej; wsparcie żywnościowe realizowane przez WFP; mołdawski wymiar wschodnio-europejskiego partnerstwa na rzecz efektywności energetycznej i środowiska implementowanego przez EBOiR; działania na rzecz oczyszczenia terenu z min przeciwpiechotnych realizowane przez NATO, działania zwiększające integralność sił zbrojnych wdrażane przez NATO, fundusz powierniczy ds. przeciwdziałania korupcji oraz wspólne działania NATO i OBWE w ramach projektu dotyczącego niszczenia pestycydów i niebezpiecznych chemikaliów w Mołdawii; finansowe wsparcie dla reform gospodarczych realizowanych w ramach programu OECD na rzecz konkurencyjności Eurazji oraz projekty grantowe i stypendialne Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego¹⁶⁸.

167 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 32–41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 39–45; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 78–83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 71–73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 65–67; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 70–71; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 66–68; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 53–55; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 92–94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 110–113.

168 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 15–16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 81–82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 73–75; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 67–69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 71–72; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska*

Finansowo wysokie wsparcie, udzielone za pośrednictwem podmiotów multilateralnych, zostało skierowane również do Afganistanu. Od 2001 roku polska pomoc obejmowała m.in.: pomoc żywnościową dostarczaną za pośrednictwem WFP oraz Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (w tym projekty „żywność za pracę”), regularne wpłaty do stworzonych przez UNDP funduszy powierniczych: na rzecz wsparcia afgańskiej policji (ang. *Law and Order Trust Fund for Afghanistan*, LOTFA) oraz antynarkotykowego, wdrażanie programu demokratyzacyjnego w Afganistanie, koordynowanego przez UNDEF, programy pomocowe na rzecz uchodźców afgańskich w Iranie, wdrażanie przez UNODC programu przeciwdziałania korupcji w Afganistanie, obejmującego m.in. wzmocnienie zdolności władzy sądowniczej, projekt UNODC skoncentrowany na walce z przestępczością, korupcją i narkotykami w Afganistanie, a także finansowanie post-operacyjnego funduszu pomocy humanitarnej NATO/ISAF¹⁶⁹.

Wpłaty celowe Polski zasilają również budżety organizacji międzynarodowych i funduszy, których działalność skoncentrowana była na wsparciu Palestyny. W ramach udzielania pomocy dwustronnej w latach 1998–2020 Polska wykorzystywała przede wszystkim kanały multilateralne funkcjonujące w ramach systemu Narodów Zjednoczonych. Za pośrednictwem UNRWA współfinansowane były działania w Strefie Gazy oraz inne działania na Bliskim Wschodzie, obejmujące m.in. opiekę nad uchodźcami żyjącymi w szczególności

współpraca na rzecz rozwoju. *Raport roczny 2016...*, s. 68–69; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 55–56; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 94–95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 113–115.

169 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006...*, s. 28–29; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 32–41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 39–45; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 78–83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011...*, s. 81; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 88–90; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 81–82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 82; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 67–68; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 109; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 139–140.

trudnych warunkach w Strefie Gazy i Libanie, a także odpowiedzi organizacji na wystosowane apele humanitarne. Działania na rzecz Palestyny realizowane były również poprzez dotowanie funkcjonowania UNMAS, częściowo również reagującej na wezwania humanitarne. Ponadto Polska włączyła się w realizację projektów UNDEF (w tym na rzecz wzmocnienia kompetencji młodych ludzi w kontekście tworzenia przestrzeni publicznej) oraz wdrażany przez UNICEF projekt edukacyjny. Dodatkowo Polska wsparła inicjatywę Europejskiego Banku Inwestycyjnego na rzecz wzmocnienia gospodarczego Jordanii, Libanu i Palestyny. W odniesieniu do pomocy dwustronnej świadczonej na rzecz Palestyny odnotować można mniejszą liczbę dotowanych projektów, jednak charakterystyczna jest znacznie wyższa wartość dokonanych wpłat celowych – ostatnie z wymienionych przedsięwzięć wsparto kwotą blisko 60 mln USD¹⁷⁰.

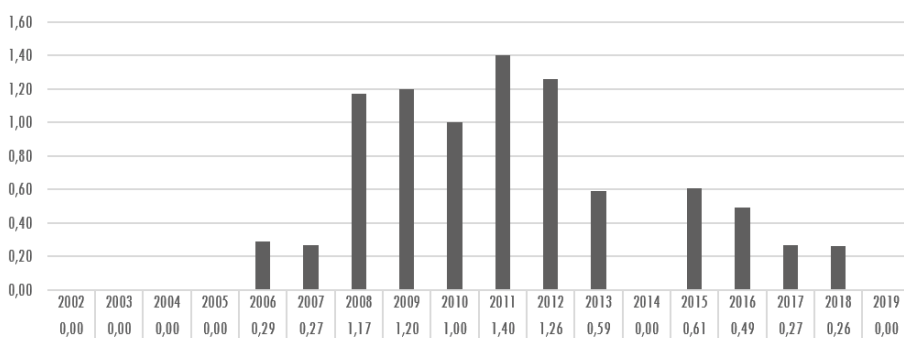
Uwagę należy zwrócić ponadto na fundusze powiernicze zarządzane przez Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju, które były wspierane również przez Polskę¹⁷¹. Pierwszy z nich to Fundusz Powierniczy na rzecz Odbudowy Afganistanu (ARTF), który utworzony został w 2002 roku, by wspierać realizację afgańskich priorytetów rozwoju i reform. Finansowane przez Fundusz granty wspierają projekty inwestycyjne w takich obszarach, jak prawa obywatelskie, spójność społeczna, kapitał ludzki, wzmocnienie pozycji ekonomicznej kobiet, rolnictwo, urbanizacja, infrastruktura i połączenia oraz efektywne rządzenie. Stanowi on największe źródło finansowania dla rządu państwa. Bank Światowy

170 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 32–41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 85–86; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 87–88; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 86–87; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 72–73; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 114–115; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 148–149.

171 Uczestnictwo Polski w tychże funduszach powierniczych wskazuje zwłaszcza na: ich wybór w odniesieniu do celów polityki zagranicznej państwa oraz wolę zwiększania swojego wpływu we wspieranych obszarach; potrzebę umacniania swojego wizerunku jako odpowiedzialnego aktora na arenie międzynarodowej; dostrzeganie możliwych do osiągnięcia korzyści, np. dzięki współpracy w tym zakresie ze Stanami Zjednoczonymi. B. Szent-Iványi, B. Reinsberg, S. Lightfoot, *Small Donors in World Politics: The Role of Trust Funds in the Foreign Aid Policies of Central and Eastern European Donors*, "The European Journal of Development Research" 2019, vol. 31, issue 3, s. 678–680.

dysonuje tym funduszem w imieniu 34 aktualnych i byłych donatorów¹⁷². Wysokość polskich wpłat do Funduszu, przekazywanych początkowo jako ODA multilateralna, a następnie w charakterze pomocy *multi-bi* (wpłat dwustronnych przekazywanych kanałem wielostronnym), przedstawia wykres 49. Warto podkreślić, iż nawet najwyższy polski wkład (1,4 mln USD w 2011 roku) stanowił zaledwie niewielki odsetek (0,15%) całości ówczesnego rocznego budżetu Funduszu (w 2011 roku było to 933,51 mln USD), który w blisko połowie (400 mln USD) sfinansowany został ze środków Stanów Zjednoczonych¹⁷³. To symboliczne zaangażowanie wpisuje się jednak w cele polskiej polityki zagranicznej, stanowi kolejną z platform współpracy ze Stanami Zjednoczonymi oraz sygnalizuje również sekurytyzacyjną narrację polskiej współpracy rozwojowej.

Wykres 49: Polskie wpłaty do Funduszu Powierniczego na rzecz Odbudowy Afganistanu w latach 2002–2019 (mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ARTF, *Table 5: Actual and Expected Donor Contributions. Paid-in, Indicated (US\$ million). December 20,2020*, Artf.af, https://www.artf.af/sites/default/files/ARTF/ARTF_Financial_Status_Memo_December_20-2020.pdf [dostęp: 29.12.2023].

Drugim instrumentem był Fundusz Powierniczy na rzecz Reform i Rozwoju Palestyny (ang. *Palestinian Reform and Development Plan – Trust Fund, PRDP-TF*) utworzony w 2008 roku, jako odpowiedź z jednej strony na potrzebę pozyskania wsparcia przedstawioną przez Palestynę oraz z drugiej strony

172 ARTF, *Who We Are*, Artf.af, <https://www.artf.af/who-we-are/about-us> [dostęp: 29.07.2021]; ARTF, *What We Do*, Artf.af, <https://www.artf.af/what-we-do/investment-projects/active> [dostęp: 29.07.2021].

173 ARTF, *Table 5: Actual and Expected Donor Contributions. Paid-in, Indicated (US\$ million). December 20,2020*, Artf.af, https://www.artf.af/sites/default/files/ARTF/ARTF_Financial_Status_Memo_December_20-2020.pdf [dostęp: 29.12.2021].

na wolę donatorów, chcących przekazać środki Zachodniemu Brzegowi i Gazie poprzez niezależny, nadzorowany instrument. Podstawowym celem Funduszu jest pomoc we wdrażaniu reform proponowanych przez palestyńskie władze, niemniej na drodze do realizacji tego zadania stanąć może coraz mniejsze zainteresowanie darczyńców jego dotowaniem – w 2008 roku swoje wpłaty przekazało 8 państw, a budżet instrumentu wyniósł 247,6 mln USD, w 2020 roku zaś jedynie dwóch donatorów dokonało wpłat, wobec czego Fundusz opiewał jedynie na 18,1 mln USD¹⁷⁴. Podkreślić trzeba, iż polskie zaangażowanie we wsparcie Palestyny oraz wymienianie jej wśród priorytetowych partnerów współpracy rozwojowej realizowanej przez państwo w kontekście Funduszu ma charakter głównie deklaracyjny – Polska dokonała zaledwie jednej wpłaty – w 2008 roku – na kwotę 0,5 mln USD¹⁷⁵.

W 2006 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych zadeklarowało również wsparcie dla dwóch wielostronnych funduszy, których celem było wspieranie rekonstrukcji i rozwoju Iraku: powstałego w 2004 roku na podstawie porozumienia ONZ i Banku Światowego Międzynarodowego Funduszu Rekonstrukcji Iraku (ang. *International Reconstruction Fund Facility for Iraq*, IRFFI), oraz działającego w jego ramach Funduszu Powierniczego Banku Światowego na rzecz Iraku (ang. *World Bank Iraq Trust Fund*, WBITF)¹⁷⁶. Pomimo priorytetowego statusu Iraku w polskiej współpracy rozwojowej, który utrzymywany był do 2008 roku, oraz zadeklarowania wsparcia wielostronnego od 2009 roku z uwagi na niemożność prowadzenia działań dwustronnych, wpłaty do tych funduszy nie zostały przekazane¹⁷⁷.

174 IBRD, *Palestinian Recovery and Development Plan Multi-Donor Trust Fund*, Worldbank.org, <https://www.worldbank.org/en/programs/palestinian-recovery-and-development-program-trust-fund#3> [dostęp: 29.07.2021].

175 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 43.

176 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 62: „Wsparcie międzynarodowej współpracy na rzecz demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym na dofinansowanie Specjalistycznych Studiów Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego oraz implementacja polskiego programu współpracy na rzecz rozwoju”*, Warszawa 2006, s. 10.

177 Por.: World Bank, *International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2006*, Washington 2006, s. 7; World Bank, *International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2007*, Washington 2007, s. 13; World Bank,

Narzędziem, utworzonym z kolei przez Unię Europejską, a które zyskało zainteresowanie Polski, był Regionalny Fundusz Powierniczy UE w odpowiedzi na kryzys w Syrii (ang. *EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis*), który został ustanowiony w grudniu 2014 roku. Inicjatywa ta stanowiła odpowiedź nie tylko na kryzys uchodźczo-migracyjny z drugiej dekady XXI wieku, ale była także wyrazem zaangażowania międzynarodowych donatorów w jego rozwiązywanie¹⁷⁸. Realizowane w jej ramach działania zostały skoncentrowane na pomocy syryjskim uchodźcom, zwłaszcza dzieciom, na rzecz których realizowano m.in. inicjatywy zwiększające dostęp do edukacji, oraz na zmniejszaniu presji wywieranej na sąsiadujące z Syrią państwa przyjmujące uchodźców (poprzez np. tworzenie godnych warunków życiowych, wsparcie spójności społecznej i rozwoju usług zdrowotnych, zwiększanie dostępu do wody pitnej czy przedsięwzięcia związane z podnoszeniem kwalifikacji zawodowych zarówno uchodźców, jak i obywatele państw przyjmujących)¹⁷⁹. Do 2020 roku dobrowolnych wpłat do Funduszu dokonało 21 państw członkowskich UE, Turcja oraz Wielka Brytania. Ich łączna wysokość sięgnęła 2,3 mln EUR, a wśród największych donatorów wymienić trzeba Niemcy (80 mln EUR), Danię (53,7 mln EUR) oraz Austrię (18,5 mln EUR). Wkład Polski wyniósł 4,2 mln EUR, był 10. pod względem wielkości¹⁸⁰. Był to kolejny człon narracji „pomagania na miejscu”, wynikającej – jak już wcześniej wspomniano – ze sprzeciwu wobec napływu uchodźców do Europy oraz planów ich relokacji w poszczególnych państwach członkowskich UE.

Ponadto wpłaty celowe dokonywane przez Polskę zasilają również budżety organizacji, agend i funduszy realizujących swoje działania na rzecz:

- państw Bałkanów Zachodnich (np. fundusze operacji terenowych OHCHR/UNHCHR, fundusz powierniczy UNHCR na rzecz Kosowa, działalność Biura

International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2008, Washington 2008, s. 16; World Bank, *International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2009*, Washington 2009, s. 11.

178 European Commission, *EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian crisis*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/trustfund-syria-region/our-mission_pl [dostęp: 29.07.2021].

179 European Union, *Europe's Support to Refugees and Their Host Countries. EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eutf_syria_factsheet-english.pdf [dostęp: 29.07.2021].

180 *EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis. Status of contributions as of 31 December 2020*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/trustfund-syria-region/system/files/2021-01/eutf_table_of_ms_and_other_donors_contributions_o.pdf [dostęp: 29.07.2021].

- Rzecznika Praw Człowieka Misji ONZ w Kosowie, reintegracja oficerów byłych sił zbrojnych Bośni i Hercegowiny, realizowana w ramach funduszu powierniczego NATO-PdP, programy grantowe i stypendialne Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego skierowane do Albanii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii Północnej oraz Serbii),
- innych państw Kaukazu Południowego (programy grantowe i stypendialne Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego dla Armenii i Azerbejdżanu),
 - części państw Azji Centralnej (program OECD wspierający konkurencyjność Eurazji, w ramach którego wsparcie otrzymywały m.in. Mongolia i Tadżykistan, program UNIDO realizowany w Tadżykistanie, obejmujący m.in. wzmacnianie sektorów uprawy warzyw i owoców, programy UNDP i UN-WOMEN realizowane w Kirgistanie),
 - państw Afryki Subsaharyjskiej (wsparcie żywnościowe dystrybuowane przez WFP m.in. dla Etiopii, Mozambiku i Tanzanii, projekty UNFPA związane z przeciwdziałaniem przetoce położniczej, działania UNOCHA oraz WHO w ramach walki z epidemią Eboli, wsparcie CERF dla ofiar powodzi w strefie Sahelu, działania UNICEF w państwach afrykańskich, projekt profesjonalizacji kadr UNHCR realizowany w Sudanie Południowym, programy UN-WOMEN skoncentrowane na zaangażowaniu kobiet w procesy decyzyjne w Etiopii oraz podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie równości płci i promocji praw kobiet w Republice Wybrzeża Kości Słoniowej, działalność biura Specjalnej Przedstawiciel Sekretarza Generalnego NZ ds. Dzieci w Konfliktach Zbrojnych w Nigerii, program UNHCR na rzecz uchodźców burundyjskich w Tanzanii, fundusz wyborczy UN PBC dla Republiki Środkowoafrykańskiej, działania OECD na rzecz Tanzanii i Senegalu),
 - państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (zwłaszcza Iraku – np. projekt szkolenia irackich oficerów zrealizowany z funduszu powierniczego NATO-PdP, fundusz powierniczy UNESCO, finansujący raport oceniający stan środowiska archeologicznego Babilonu czy odpowiedzi na apele humanitarne udzielone przez UNHCR i UNICEF; od 2014 roku także Syrii i uchodźców syryjskich w państwach sąsiadujących, przede wszystkim w Libanie – poprzez odpowiedzi UNHCR, UNOCHA UNICEF, WFP czy Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża na apele humanitarne związane z toczącym się konfliktem; dofinansowany został również projekt wspierający przemiany

demokratyczne i promujący postawy obywatelskie w Tunezji realizowany przez UNDEF)¹⁸¹.

Wymienione projekty, programy czy działania nie wyczerpują długiej listy finalnie przez Polskę dofinansowanych w latach 1998–2020, corocznie bowiem państwo wspiera – poprzez przekazanie wpłat celowych, zwykle na kwoty kilkunastu lub kilkudziesięciu tysięcy USD – kilkanaście lub kilkadziesiąt zróżnicowanych inicjatyw. Niewielka łączna wartość przekazywanej kanałami multilateralnymi pomocy dwustronnej wskazuje i w tym zakresie na znaczne ograniczenie polskiego współdziałania w osiąganiu postawionych przez globalną agendę rozwojową celów, wynikające z niskich nakładów finansowych

6.8. Podsumowanie

Przekazywanie wpłat do budżetów ogólnych organizacji międzynarodowych, wielostronnych agend czy funduszy, pozwala Polsce angażować się we wsparcie zróżnicowanych obszarów tematycznych i geograficznych, objętych międzynarodową współpracą rozwojową, a w konsekwencji – wnosić wkład w osiąganie priorytetów globalnej agendy rozwojowej, szczególnie Milenijnych Celów Rozwoju (w latach 2000–2015) oraz Celów Zrównoważonego Rozwoju (od 2016 roku). Struktura alokacji wielostronnej ODA wskazuje na to, że Polska wykorzystuje ją jako uzupełnienie celów stawianych we własnych programach rozwojowych, umożliwiające zwiększenie swojej widoczności jako donatora pomocy¹⁸². Jest

181 Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000...*, s. 18–19; Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001...*, s. 15–16; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007...*, s. 44–51; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008...*, s. 32–41; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009...*, s. 39–45; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010...*, s. 78–83; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012...*, s. 78–95; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013...*, s. 68–107; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014...*, s. 63–94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015...*, s. 68–94; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016...*, s. 63–96; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017...*, s. 51–80; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018...*, s. 89–122; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019...*, s. 121–159.

182 OECD, *OECD Development Co-operation Peer Reviews: Poland 2017...*, s. 37.

to również podstawowe narzędzie, dzięki któremu Polska współuczestniczy w walce ze światowym ubóstwem oraz współdziała w zakresie zwiększania dobrobytu ludności najsłabiej rozwiniętych państw, zwłaszcza że przeciwdziałanie ubóstwu nie jest nadrzędnym priorytetem polskiej ODA dwustronnej, uchodzi zaś za domenę organizacji międzynarodowych¹⁸³. Głównymi bowiem obszarami tematycznymi, w ramach których udzielana jest pomoc multilateralna, są infrastruktura i usługi społeczne, zwłaszcza w zakresie edukacji i zdrowia. Wydatki na poszczególne sektory, ponoszone przez instytucje Unii Europejskiej, podmioty wchodzące w skład systemu Narodów Zjednoczonych oraz Grupę Banku Światowego, w 2020 roku przedstawia tabela 23.

Tabela 23: ODA alokowana sektorowo przekazywana przez instytucje UE, system Narodów Zjednoczonych oraz Grupę Banku Światowego w 2020 roku (mln USD i %)

	Instytucje Unii Europejskiej	System Narodów Zjednoczonych	Grupa Banku Światowego
Infrastruktura i usługi społeczne	7456,03	2548,00	19761,86
Udział w całości	26,38	44,82	55,64
Infrastruktura i usługi ekonomiczne	7637,55	20,39	9272,20
Udział w całości	27,02	0,36	26,11
Sektory produkcyjne	2950,35	738,02	3832,69
Udział w całości	10,44	12,98	10,79
ODA multisektorowa	2371,68	277,88	1243,62
Udział w całości	8,39	4,89	3,50
Inne	7853,29	2101,28	1406,96
Udział w całości	27,78	36,96	3,96
Suma	28268,90	5685,57	35517,33

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE5> [dostęp: 29.07.2023].

Biorąc pod uwagę kierunki geograficzne pomocy świadczonej przez trzy, wskazane wcześniej kanały multilateralne, warto wskazać, iż przekazywanie do nich składek podstawowych pozwala Polsce również na pośrednie wsparcie

183 D. Dollar, V. Levin, *The Increasing Selectivity of Foreign Aid, 1984-2002*, "World Bank Policy Research Working Paper" 2004, no. 3299, s. 13-14; W. Easterly, C.R. Williamson, *Rhetoric versus reality: the best and worst of aid agency practices*, "World Development" 2011, vol. 39, issue 11, s. 1930-1949.

państw czy terytoriów, którym – z różnych przyczyn – pomoc dwustronna nie jest udzielana lub jest przekazywana w niewielkim wymiarze. Wśród największych beneficjentów unijnej pomocy transferowanej w latach 2004–2020 znajdują się Turcja (sumarycznie 21,7 mld USD), Maroko (7,8 mld USD) oraz Serbia (6,7 mld USD), z ODA dysponowanej przez system Narodów Zjednoczonych w tym okresie skorzystały najbardziej Palestyna (6,6 mld USD), Jordania (2,8 mld USD) oraz Demokratyczna Republika Konga (2,0 mld USD), z kolei Grupa Banku Światowego wsparła zwłaszcza Etiopię (17,0 mld USD), Wietnam (13,0 mld USD) oraz Nigerię (11,4 mld USD). Na listach dwudziestu największych odbiorców ODA dostarczanej przez te podmioty multilateralne znajduje się łącznie 36 państw i terytoriów (tabela 24). Spośród nich 14 zostało przynajmniej raz wymienionych jako partnerzy polskiej pomocy dwustronnej, 22 zaś nigdy nie znalazły się wśród priorytetowych kierunków tejże pomocy, co jednak nie wykluczało transferu zasobów w ograniczonym zakresie.

Tabela 24: Najwięksi beneficjenci ODA dostarczanej przez instytucje UE, system Narodów Zjednoczonych oraz Grupę Banku Światowego w latach 2004–2020 (mln USD)

Lp.	Instytucje Unii Europejskiej		System Narodów Zjednoczonych		Grupa Banku Światowego	
1.	Turcja	21733,71	Palestyna	6599,58	Etiopia	17051,81
2.	Maroko	7829,09	Jordania	2791,64	Wietnam	12989,61
3.	Serbia	6724,17	DRK	2022,15	Nigeria	11400,61
4.	Palestyna	6658,30	Etiopia	1947,93	Pakistan	11262,82
5.	Ukraina	6035,99	Indie	1768,43	Bangladesz	11212,22
6.	Afganistan	5888,08	Liban	1684,16	Tanzania	9387,78
7.	Egipt	5066,95	Nigeria	1558,38	Kenia	6971,83
8.	Tunezja	4568,37	Bangladesz	1325,23	DRK	6829,91
9.	DRK	4271,17	Afganistan	1310,11	Ghana	5540,51
10.	Etiopia	4169,89	Pakistan	1201,24	Uganda	5409,49
11.	Indie	3407,90	Syria	1106,66	Mozambik	4771,61
12.	Syria	3233,83	Uganda	1076,01	Afganistan	4275,04
13.	Mali	3147,69	Tanzania	1015,18	Burkina Faso	4195,68
14.	Niger	3098,50	Niger	1011,62	Rwanda	3752,67

15.	BiH	3052,68	Kenia	958,20	Nepal	3543,47
16.	Gruzja	2997,57	Sudan	872,25	Senegal	3404,64
17.	Burkina Faso	2981,16	Mozambik	839,38	Niger	3170,40
18.	Sudan	2979,47	Burundi	776,13	Madagaskar	2902,69
19.	RPA	2971,07	Mali	745,81	Mali	2894,12
20.	Jordania	2817,17	Rwanda	738,17	WKS	2847,62

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

Ponownie należy jednak podkreślić, iż udział Polski w działalności podmiotów multilateralnych był ograniczony – zarówno w odniesieniu do finansowego uczestnictwa w ich działaniach, jak i wpływu politycznego, wywieranego przez państwo. Biorąc pod uwagę udział polskich wpłat w całości pomocy dystrybuowanej przez instytucje Unii Europejskiej, system Narodów Zjednoczonych oraz Grupę Banku Światowego (filary wielostronnego zaangażowania Polski w tym obszarze), zauważyć można, iż w latach 2004–2020 był on niemal marginalny. Jest to szczególnie widoczne w przypadku wkładów wnoszonych we współpracę rozwojową UE, która od 2004 roku jest głównym kanałem dystrybucji polskiej ODA multilateralnej. We wskazanym okresie Polska dostarczała rocznie średnio 1,90% zasobów transferowanych w ramach współpracy rozwojowej przez Unię Europejską oraz zaledwie 0,28% zasobów systemu Narodów Zjednoczonych i 0,06% zasobów Grupy Banku Światowego. Szczegółowe dane dotyczące udziału polskich wpłat w pomocy świadczonej przez te podmioty przedstawia tabela 25.

Tabela 25: Udział Polski w ODA dystrybuowanej przez instytucje Unii Europejskiej, podmioty wchodzące w skład systemu Narodów Zjednoczonych oraz do Grupy Banku Światowego w latach 2004–2020 (mln USD i %)

Rok/Wpłaty	ODA UE	Wkład Polski	Udział %	ODA NZ	Wkład Polski	Udział %	ODA BŚ	Wkład Polski	Udział %
2004	10611,63	107,28	1,01	3573,32	11,05	0,31	9416,81	7,60	0,08
2005	11236,47	175,68	1,56	4055,18	7,20	0,18	8260,29	5,75	0,07
2006	11901,73	185,28	1,56	3848,13	8,77	0,23	7414,04	7,63	0,10
2007	12098,98	194,58	1,61	3908,11	5,85	0,15	9145,58	0,68	0,01
2008	12769,20	228,94	1,79	4319,17	7,00	0,16	6577,28	2,01	0,03
2009	13489,28	276,80	2,05	4486,69	7,07	0,16	9979,05	1,78	0,02
2010	13225,26	262,86	1,99	4481,44	5,18	0,12	8364,34	1,81	0,02
2011	17006,16	290,40	1,71	4561,84	10,32	0,23	7109,76	1,34	0,02
2012	18257,24	284,82	1,56	5028,27	17,02	0,34	7148,34	2,19	0,03
2013	15864,77	320,82	2,02	5534,72	16,60	0,30	8363,43	3,54	0,04
2014	16289,64	326,57	2,00	5070,15	18,31	0,36	10473,85	3,62	0,03
2015	15960,55	335,88	2,10	6154,10	18,01	0,29	11399,01	25,99	0,23
2016	19855,91	476,65	2,40	5947,03	24,33	0,41	9249,29	34,97	0,38
2017	18515,03	439,05	2,37	6505,79	24,99	0,38	10657,04	7,56	0,07
2018	18135,13	488,82	2,70	5792,73	23,82	0,41	11707,91	0,31	0,00
2019	16766,28	499,58	2,98	6248,51	30,94	0,50	13871,74	28,78	0,21
2020	22306,57	581,07	2,60	5573,65	31,93	0,57	16478,47	21,64	0,13
Suma	264289,83	5475,08	2,07	85088,83	268,39	0,32	165616,23	157,20	0,09

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Wyeksponować warto także – po raz kolejny – niewielki wpływ państwa na kształt polityki rozwojowej realizowanej przez podmioty multilateralne. Wynika to przede wszystkim ze specyfiki tej formy współpracy rozwojowej, jako że – po przekazaniu wpłat w ramach *core contributions* do budżetów wielostronnych organizacji czy funduszy – to one, zwykle działając poprzez własne organy, określają główne kierunki świadczonej pomocy. W tym kontekście wpływ poszczególnych donatorów ogranicza się głównie do podjęcia decyzji o przekazaniu bądź nieprzekazaniu swojej wpłaty (o ile nie jest to uzależnione od statusu członkostwa w danej instytucji). Większy udział darczyńców w programowaniu działań rozwojowych cechuje zaś struktury, w których współpraca ma charakter międzyrządowy, choć i tym kontekście kluczowy jest przyjęty sposób podejmowania decyzji oraz siła głosów przypisywana poszczególnym państwom członkowskim. W przypadku Polski największy wpływ odnotować trzeba w odniesieniu do działań podejmowanych przez Unię Europejską, jako że Polska stanowi jeden z dwudziestu siedmiu krajów członkowskich organizacji¹⁸⁴, a m.in. poprzez jednogłośnie wymagane do przyjęcia wieloletnich ram finansowych posiada udział w programowaniu polityki unijnej w tym zakresie (współdecydując o jej koncentracji geograficznej, sektorowej czy wysokościach alokacji finansowych przeznaczanych na współpracę rozwojową). Ponadto jest również w stanie – w tym relatywnie niewielkim gronie – skutecznie forsować własne inicjatywy, czego przykładem może być m.in. uwzględnienie wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (państw Partnerstwa Wschodniego) w świadczonej przez UE pomocy czy też ustanowienie Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji. Zdecydowanie mniejsze znaczenie należy przypisać udziałowi Polski w kształtowaniu współpracy rozwojowej realizowanej przez pozostałe podmioty – chociażby dlatego, iż (dla przykładu) w podmiotach, wchodzących w skład systemu Narodów Zjednoczonych, państwo jest jednym z nawet 193 krajów członkowskich, z kolei w podmiotach Grupy Banku Światowego posiada zaledwie niewielki odsetek głosów (2% głosów

184 Od 1 maja 2004 roku do 31 grudnia 2006 roku Polska stanowiła jedno z dwudziestu pięciu państw członkowskich. Po akcesji Bułgarii i Rumunii 1 stycznia 2007 roku była jednym z dwudziestu siedmiu członków organizacji, aż do 1 lipca 2013 roku, kiedy do UE przystąpiła Chorwacja. Po wystąpieniu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej 31 stycznia 2020 roku Polska ponownie jest jednym z dwudziestu siedmiu państw członkowskich Unii Europejskiej.

w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Rozwoju, 0,75% głosów w Międzynarodowym Banku Odbudowy i Rozwoju)¹⁸⁵.

Kolejną wartą wspomnienia kwestią jest to, iż podmioty multilateralne, które działają w międzynarodowym systemie współpracy rozwojowej, deklarują wnoszenie wkładu na rzecz realizacji globalnej agendy rozwojowej. Dążenie do ich osiągnięcia deklarowane jest także przez poszczególnych donatorów bilateralnych, zatem odnotować tu należy programową spójność, w którą wpisują się również cele współpracy rozwojowej postawione przez Polskę. Priorytety polityki zagranicznej państwa odzwierciedlają natomiast – do pewnego stopnia – transfery środków w ramach *non-core contributions*, wnoszone w przypadku szczególnego zainteresowania donatora danym regionem, sektorem czy celem. Tendencje związane z bilateralizacją pomocy multilateralnej, jak wcześniej wykazano, w przypadku Polski nie są jeszcze znaczne, jednak przekazywana w ten sposób pomoc wskazuje na prymat zaangażowania na rzecz państw Partnerstwa Wschodniego, Afganistanu oraz Palestyny (ponad krajami najsłabiej rozwiniętymi) oraz większe wsparcie demokratyzacji oraz transformacji systemowej, aniżeli działań koncentrujących się na redukcji i likwidacji ubóstwa.

Mimo że zdecydowana większość globalnej ODA przekazywana jest bilateralnie, transferująca swoją pomoc przeważnie kanałami wielostronnymi Polska nie wyróżnia się na tle innych państw europejskich, które stanowią relatywnie nowych donatorów w systemie współpracy rozwojowej (tabela 26).

Oparcie dystrybucji pomocy rozwojowej na kanałach multilateralnych jest charakterystyczne dla donatorów, których doświadczenie w transferowaniu ODA jest niewielkie¹⁸⁶. W odniesieniu do Polski oraz pozostałych państw regionu Europy Środkowej i Wschodniej, które formalnie dopiero wraz z akcesją do Unii Europejskiej dołączyły do grona darczyńców, za intensywniejszym wykorzystaniem kanałów wielostronnych przemawiają ograniczone możliwości dostarczania pomocy dwustronnej, co jest wynikiem z jednej strony – niewielkich, sumarycznych zasobów finansowych oraz administracyjnych dostępnych

185 United Nations, *Member States*, Un.org, <https://www.un.org/en/about-us/member-states> [dostęp: 29.07.2021]; World Bank, *Poland*, [Financesapp.worldbank.org](https://financesapp.worldbank.org/countries/Poland/), <https://financesapp.worldbank.org/countries/Poland/> [dostęp: 29.07.2021].

186 N. Gulrajani, L. Swiss, *Why do countries become donors? Assessing the drivers and implications of donor proliferation*, "ODI Report" 2017, s. 19–20.

współpracy rozwojowej¹⁸⁷, z drugiej zaś braku więzów historycznych oraz ugruntowanych w przeszłości relacji z państwami rozwijającymi się, szczególnie najslabiej rozwiniętymi, a w konsekwencji także niemożności odwołania się do efektów długotrwałych relacji pomiędzy stronami czy wspólnoty kulturowej, do których nawiązują bardziej zaawansowani donatorzy¹⁸⁸.

Tabela 26: Struktura sumarycznej ODA w latach 2004–2020 wybranych donatorów oraz państw DAC OECD (mln USD i %)

Donator/ ODA	ODA (suma)	ODA bilateralna	Udział	ODA multi- lateralna	Udział
DAC	2387147,02	1701668,77	71,28%	685230,82	28,72%
USA	599547,14	517632,38	86,34%	81918,60	13,66%
Niemcy	314243,46	225123,25	71,64%	89120,20	28,36%
Wielka Brytania	270982,78	172614,69	63,70%	98469,41	36,34%
Francja	202569,85	127625,56	63,00%	74944,52	37,00%
Polska	8431,08	2278,67	27,03%	6152,61	72,97%
Czechy	4534,87	1595,15	35,18%	2939,69	64,82%
Węgry	3065,62	1146,61	37,40%	1919,00	62,60%
Słowacja	1633,55	468,20	28,66%	1165,26	71,34%
Słowenia	1136,73	406,59	35,77%	730,13	64,23%
Litwa	935,58	254,74	27,23%	680,86	72,77%
Estonia	564,75	196,90	34,86%	367,86	65,14%
Łotwa	445,91	47,00	10,54%	398,91	89,46%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Jest to również zdecydowanie łatwiejszy sposób wydatkowania ODA, jako że może ograniczać się do przekazania własnej wpłaty do budżetu ogólnego wielostronnej organizacji, agendy czy programu. Odpowiedzialność za zarządzanie tymi środkami spoczywa już na dofinansowanym podmiocie, podobnie jak ryzyko nieosiągnięcia założonych przezeń celów¹⁸⁹. Dla nowych donatorów

187 B. Szent-Iványi, *Aid Allocation of the Emerging Central and Eastern European Donors*, "Journal of International Relations and Development" 2012, vol. 15, issue 1, s. 70–75.

188 R. Ram, *Roles of Bilateral and Multilateral Aid in Economic Growth of Developing Countries*, "Kyklos" 2003, vol. 56, issue 1, s. 95–110; M. Carbone, *Development Policy*, [w:] *European Union Enlargement*, ed. N. Nugent, Red Globe Press, Basingstoke–New York 2004, s. 244–245.

189 S. Klingebiel, *Multilateral Aid. Structural Change and Donor Preferences...*, s. 6–7.

stanowi to atrakcyjny sposób włączenia się do międzynarodowego systemu współpracy rozwojowej, ponieważ korzystać oni mogą z *know-how* oraz zasobów logistycznych i administracyjnych wybranych organizacji, zdobywając doświadczenie we współpracy z państwami rozwijającymi się oraz zwiększając w ten sposób efektywność transferowanych przez siebie funduszy.

Dla Polski – skoncentrowanej na realizacji agendy demokratyzacyjnej oraz wsparciu państw w okresie transformacji – ma to szczególne znaczenie również z tego względu, iż organizacje międzynarodowe, wykorzystujące w swojej pomocy zróżnicowane mechanizmy warunkowości, są w tych obszarach skuteczniejsze niż poszczególne rządy¹⁹⁰.

190 R.O. Keohane, S. Macedo, A. Moravcsik, *Democracy-Enhancing Multilateralism*, "International Organization" 2009, vol. 63, issue 1, s. 14–15.

Efektywność polskiej współpracy rozwojowej

Współpraca rozwojowa, ze względu na niemalże coroczny wzrost nakładów na ODA, jest zwiększającym swoje znaczenie narzędziem polityki zagranicznej Polski. Gdy w 1998 roku państwo zdecydowało o zaangażowaniu się w międzynarodowy system pomocowy w charakterze donatora, wartość bilateralnej ODA wynosiła 23,34 mln USD, a multilateralnej – 8,64 mln USD. W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, państwo oficjalnie dołączyło do grona dawców, a jedną z tego konsekwencji stał się znaczny wzrost wolumenu pomocy – w 2004 roku na działania dwustronne przeznaczono już 34,89 mln USD, a na wielostronne – 129,85 mln USD. Systematycznie rosnące wydatki doprowadziły w 2020 roku do przeznaczenia na tę dziedzinę działalności łącznie aż 861,48 mln USD. W latach 1998–2020 Polska skierowała na rzecz wsparcia państw rozwijających się 8,68 mld USD, z których 2,45 mld USD przetransferowano kanałami bilateralnymi, a 6,23 mld USD – kanałami multilateralnymi¹. W okresie działalności Polski jako donatora ODA doszło m.in. do budowy krajowego, prawnoinstytucjonalnego systemu współpracy rozwojowej oraz ukształtowania koncentracji geograficznej i specjalizacji tematycznej. Pomoc i współpraca rozwojowa, jako część zewnętrznej aktywności państw, pozostają instrumentami realizacji priorytetów polityki zagranicznej. Posiadają one jednak swoje specyficzne, jasno wyartykułowane cele, ze względu na które należy działalność w tym zakresie rozpatrywać w dwóch płaszczyznach: wkładu w realizację postulatów globalnej agendy rozwojowej, tj. Milenijnych Celów Rozwoju (w latach 2000–2015) i Celów Zrównoważonego Rozwoju (od 2016 roku) oraz wpływu na realizację interesów narodowych donatora².

1 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC1]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

2 K. Zajączkowski, *Geoekonomiczny kontekst pomocy rozwojowej*, [w:] *Geoekonomia*, red. E. Hałizak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 428–429.

Międzynarodowy system pomocy rozwojowej powstawał bez udziału Polski, która w okresie zimnej wojny należała do bloku wschodniego. Budową jego podwalin zajmowała się bowiem grupa zachodnich donatorów, którzy – posługując się zróżnicowanymi motywacjami, zwłaszcza zaś własnym interesem strategicznym, chęcią wzmocnienia bloku zachodniego, powstrzymywania proliferacji komunizmu oraz koniecznością zapewnienia sobie dostępu do surowców – transfer pomocy traktowali jako podstawę do nawiązania relacji lub kontynuację współpracy dwustronnej z państwami rozwijającymi się. Punktami zwrotnymi stały się utworzenie w 1961 roku Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD oraz zaangażowanie Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz zwiększania poziomu rozwoju żądających równego traktowania w stosunkach międzynarodowych państw klasyfikowanych jako słabo rozwinięte i ogłoszenie w tym celu agend kolejnych *Dekad Rozwoju*. W drugiej połowie XX wieku ujęcie tego rozwoju ewoluowało – początkowo był on postrzegany jedynie przez pryzmat wzrostu gospodarczego, stopniowo zaczęto zwracać uwagę również na społeczny wymiar rozwoju (w tym problemy ubóstwa i głodu), a w końcu tego wieku wypracowano koncepcję rozwoju zrównoważonego, obejmującego niekolidujące ze sobą działania w aspektach gospodarczym, społecznym i środowiskowym. Polska do 1989 roku pozostawała jednak na marginesie tej debaty, choć PRL – zgodnie z kierunkami polityki zagranicznej narzucanymi przez Moskwę – współpracowała intensywnie z socjalistycznymi państwami słabiej rozwiniętymi, a kooperacja ta obejmowała m.in. transfer pomocy gospodarczej czy technicznej i przepływ kadr eksperckich. Dopiero przemiany zainicjowane w 1989 roku, rozpoczęcie procesu transformacji systemowej, obejmującej głównie demokratyzację życia polityczno-społecznego oraz tranzycję od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej, a także kardynalną reorientację polityki zagranicznej państwa, doprowadziły do włączenia Polski w kształtujący się na Zachodzie system pomocowy – początkowo w charakterze beneficjenta OA/ODA. Umożliwiło to również państwu uczestnictwo w dalszej ewolucji tego systemu, w ramach którego coraz większą wagę przywiązywano do partnerstwa i równorzędnych relacji pomiędzy donatorami i odbiorcami pomocy. W XXI wieku upowszechnia się zaś koncepcja współpracy rozwojowej, realizowanej m.in. przez transfer pomocy rozwojowej, oraz stanowisko, że może ona przynosić korzyści wszystkim uczestniczącym w niej stronom. O ile bowiem pomoc rozwojowa stanowi przede wszystkim narzędzie realizacji interesów donatora, o tyle już współpraca (obejmująca m.in. włączenie beneficjentów w proces

programowania i wdrażania tejże pomocy oraz uwzględnienie ich potrzeb i strategii rozwoju) stanowi zarówno instrument niwelowania dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym beneficjentów, jak i środek *soft power* polityki zagranicznej donatorów, dzięki któremu może on osiągać postawione przez siebie – strategiczne, polityczne czy gospodarcze – cele.

Polska, włączona od 1989 roku w międzynarodowy system pomocy i współpracy rozwojowej, podjęła zwłaszcza w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku wiele zobowiązań o charakterze prawnym i politycznym, których celem głównym stało się zwiększanie efektywności działań prowadzonych w kolejnych latach na rzecz państw rozwijających się. Stanowią one dla polskiej współpracy rozwojowej kluczowe uwarunkowania zewnętrzne. Niektóre z nich są pochodną członkostwa Polski w organizacjach międzynarodowych, inne – wynikiem prac, które prowadzone są na wyspecjalizowanych forach i konferencjach. Sporządzone dokumenty zostały przez państwo sygnowane i zaaprobowane, a przywiązanie do wiążących się z nimi rekomendacji i zaleceń zostało pośrednio ujęte w *Ustawie z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej* („Realizując współpracę rozwojową Rzeczpospolita Polska bierze pod uwagę cele współpracy rozwojowej określone w wiążących ją umowach międzynarodowych³⁾), jest również sygnalizowane w przyjmowanych programach wieloletnich, wskazujących kierunek polskich działań w perspektywie średnioterminowej. Wśród najważniejszych z nich wymienić trzeba przyjęte na forum ONZ: *Deklarację Milenijną* wraz z Milenijnymi Celami Rozwoju (2000 rok) oraz *Agendę na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030* i *Cele Zrównoważonego Rozwoju* (2015 rok); unijne *Konsensus europejski w sprawie rozwoju* (2005 rok) oraz *Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju* (2017 rok), a także wydawane m.in. przez ONZ, UE, DAC OECD czy Fora Wysokiego Szczebla nt. *Efektywności Pomocy* zalecenia i wytyczne dotyczące zwłaszcza skuteczności, spójności i zasad wdrażania działań rozwojowych. W kontekście pomocy humanitarnej zaakceptowane zostały ponadto unijny *Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej* (2007 rok) oraz zasady *Dobrego Świadczenia Pomocy Humanitarnej*, wypracowane przez nieformalną grupę dawców. Kluczowym zobowiązaniem, które w ich ramach podjęła Polska, jest zobowiązanie finansowe do zwiększania wolumenu transferowanej ODA – w 2030 roku jej wymiar powinien sięgnąć (zgodnie z zaleceniami ONZ) 0,70% DNB lub (wziąwszy pod uwagę postanowienia UE) co najmniej 0,33% DNB. Ponadto wzrastać powinien udział państw LDCs (zwłaszcza

3 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej*. Dz. U. 2011 nr 234 poz. 1386, art. 1.

afrykańskich) w alokacjach pomocy. Uwzględniając wyniki osiągnięte w tym obszarze przez Polskę, stwierdzić trzeba, iż wywiązanie się z tego zobowiązania w przedstawionej perspektywie czasowej jest niemożliwe. Polska zobowiązała się także do przestrzegania zasad zaprezentowanych przez HLF – m.in. własności koncepcji rozwojowej, dostosowania działań donatora do potrzeb beneficjenta, zaangażowania na rzecz harmonizacji i koordynacji przedsięwzięć donatorów, zwiększania przejrzystości współpracy rozwojowej czy wzmocnienia nastawienia na rezultaty, które finalnie sprzyjać mają zwiększaniu efektywności realizowanych inicjatyw. W tym zakresie jednak również odnotować można liczne problemy, stanowiące zresztą słabe strony współpracy rozwojowej Polski, które wskazują, iż zaangażowanie na rzecz implementowania wymienionych zasad ma charakter głównie deklaracyjny.

Inną konsekwencją przystąpienia przez Polskę do Unii Europejskiej – w kontekście współpracy rozwojowej – stał się obowiązek sporządzenia i wdrożenia uregulowań prawnych dotyczących tego obszaru. Przesłanką za tym przemawiającą był również fakt, iż regulacje, na których początkowo oparto świadczenie pomocy rozwojowej (zawarte m.in. w ustawach dotyczących finansów publicznych, działów administracji rządowej, działalności pożytku publicznego i wolontariatu oraz zamówień publicznych) były niewystarczające i nie uwzględniały specyfiki współpracy rozwojowej. Konieczność zapewnienia koordynacji prowadzonych przedsięwzięć – celem zwiększenia ich skuteczności – wynikała również z przywołanych już wyżej innych zobowiązań międzynarodowych. Niezbędność opracowania regulacji wskazywały zarówno OECD, jak i polskie organizacje pozarządowe, mimo to impulsem do zwiększenia tempa prowadzonych prac stała się dopiero przypadająca na drugą połowę 2011 roku prezydencja Polski w Radzie Unii Europejskiej i chęć zaprezentowania się przez państwo jako partner wywiązujący się ze zobowiązań i zaangażowany w rozwiązywanie problemów globalnych. Finalnie uchwalona 16 września 2011 roku ustawa (znowelizowana w 2013 roku) ukonstytuowała polski system współpracy rozwojowej, wskazując definicję współpracy rozwojowej (zaliczającą do niej trzy elementy – pomoc rozwojową, pomoc humanitarną i edukację globalną), uczestników i formy prowadzonej współpracy i zasady jej realizacji (m.in. konieczność sporządzania wieloletnich programów współpracy rozwojowej jako dokumentów strategicznych oraz rocznych planów jako dokumentów operacyjnych). Doprecyzowała katalog zadań ministra spraw zagranicznych (koordynującego działania w tym obszarze) oraz ustanowiła w charakterze organu

opiniodawczo-doradcze Radę Programową Współpracy Rozwojowej. Szczególną rolę przyznano również Fundacji Solidarności Międzynarodowej, której działalność została zbliżona do quasi-agencji wykonawczej. Co jednak najważniejsze, ustawa potwierdziła dwutorowe ujęcie tej dziedziny aktywności państwa, obejmujące prymat eksportu demokracji na kierunku wschodnim ponad działaniami na rzecz wspierania zrównoważonego rozwoju państw rozwijających się, w tym redukcji i likwidacji ubóstwa. Nie tylko bowiem pośród odbiorców ODA ustawa wprost wymieniła państwa objęte od 2009 roku unijnym programem Partnerstwa Wschodniego, ale także wśród celów pomocy rozwojowej w pierwszej kolejności wskazała promocję i wsparcie demokratyzacji oraz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Wyraźne jest zatem upolitycznienie tego obszaru działalności państwa, to jest podporządkowanie go w pierwszej kolejności interesom realizowanym przez politykę zagraniczną, przy jednoczesnym deprecjonowaniu specyfiki samej współpracy rozwojowej oraz jej nadrzędnych celów. Co trzeba podkreślić, taki priorytet nie znalazł się w obowiązujących w trakcie prac nad ustawą Milenijnych Celów Rozwoju, został wymieniony dopiero jako przedostatni z Celów Zrównoważonego Rozwoju. Ponadto sposób sformułowania definicji współpracy rozwojowej odbiega od prezentowanego przez innych donatorów, kładącego główny nacisk na realizację postulatów globalnej agendy rozwojowej oraz wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego, zwłaszcza państw zaliczanych do grona LDCs.

Pozycja Polski w międzynarodowym systemie pomocy i współpracy rozwojowej od 1989 roku zmieniała się. Ewolucja dotyczyła przejścia od beneficjenta zewnętrznych środków pomocowych do donatora ODA. Można zatem wyróżnić trzy podstawowe etapy uczestnictwa Polski we współpracy rozwojowej. Pierwszy z nich przypadł na lata 1989–2004, gdy państwo zaliczane było do grona odbiorców pomocy oficjalnej i oficjalnej pomocy rozwojowej, a rola ta dominowała również po 1998 roku, kiedy to decydenci postanowili o podjęciu pierwszych aktywności w charakterze dawcy pomocy. Jednym z celów polityki zagranicznej państwa było wówczas pozyskiwanie pomocy zagranicznej i międzynarodowego wsparcia dla wprowadzanych zmian. Drugi etap datować należy na lata 2004–2011. Wówczas państwo, już jako donator, podjęło działania w kierunku ukształtowania własnego systemu współpracy rozwojowej, które zwieńczone zostały przyjęciem stosownej ustawy. W trzeciej fazie, która trwa od 2012 roku, Polska skupia się zaś na identyfikacji własnej roli w międzynarodowym systemie współpracy rozwojowej oraz wzmacnia koncentrację

geograficzną i specjalizację tematyczną prowadzonych działań. Podkreślić trzeba, że od 2004 roku współpraca rozwojowa wpisywała się m.in. w cel zwiększania pozycji Polski na arenie międzynarodowej. Kluczowym zagadnieniem wydaje się to, czy Polska wykorzystuje doświadczenia zdobyte jako beneficjent pomocy międzynarodowej w ramach swojej aktywności w charakterze donatora. Od 1989 roku Polska bowiem otrzymywała wsparcie zwłaszcza międzynarodowych organizacji finansowych, donatorów rządowych, korzystała z redukcji i restrukturyzacji zadłużenia, otrzymywała pomoc żywnościową i techniczną, a także bezzwrotne dotacje od WE/UE w ramach programu PHARE/Phare i kolejnych instrumentów pomocy przedakcesyjnej. Udostępniono jej zatem szereg narzędzi, a pomiędzy poszczególnymi donatorami wytworzył się specyficzny podział pracy. Stosowane przez dawców podejście – *bottom-up* – miało zaś na celu wskazanie, że główna odpowiedzialność za powodzenie prowadzonej przez Polskę transformacji systemowej spoczywa właśnie na państwie, które samodzielnie (choć z pomocą ekspertów zagranicznych) musi opracować i wdrażać poszczególne reformy. Wiązało się to również z warunkowością transferowanej pomocy, czyli jej zawieszaniem w sytuacji, gdy nie były osiągnięte pożądane rezultaty uzgodnionych z donatorami programów przemian. Co jednak ważne, decydenci współpracy rozwojowej jako atut Polski wskazywali przekazywanie dalej doświadczeń demokratyzacji, nie przywiązując wielkiej wagi do samych mechanizmów pozyskiwania i wdrażania pomocy. Analiza działań państwa jako donatora ODA wskazuje bowiem, iż potencjał zdobytego przed 2004 rokiem *know-how* nie jest w praktyce wykorzystywany. Polska jako donator stosuje podejście *top-down*, które tylko w niewielkim stopniu uwzględnia koncepcje rozwoju beneficjenta oraz jego potrzeby, a jako nadrzędne uznaje możliwości państwa oraz krajowych interesariuszy współpracy rozwojowej do realizacji określonych działań. Wykorzystywany jest ograniczony zbiór narzędzi pomocowych, nie wprowadzono również zasady warunkowości pomocy – jest ona niejednokrotnie dostarczana niezależnie od osiągniętych rezultatów działań (zarówno przez odbiorcę ODA, jak i efektów realizowanych z polskich środków projektów). Stosowana pomoc projektowa prowadzi do fragmentaryzacji ODA, realizowania wielu niewielkich projektów, niejednokrotnie dublujących się i kierowanych do tej samej grupy odbiorców (zarówno w skali krajowej – w odniesieniu do dofinansowanych przez MSZ projektów, jak i w skali międzynarodowej, co wskazuje na niski poziom uczestnictwa w międzynarodowym podziale pracy w zakresie współpracy rozwojowej). Ostatecznie te czynniki wpływają na ograniczoną efektywność

polskiej współpracy rozwojowej, zarówno w stosunku do wsparcia rozwoju społeczno-gospodarczego państw rozwijających się, jak i realizacji priorytetów polityki zagranicznej, którą ograniczają również niewielkie fundusze transferowane corocznie w ramach ODA.

Jak wskazano, doświadczenie transformacji systemowej przeprowadzonej w Polsce po 1989 roku posłużyło decydom współpracy rozwojowej do określenia specjalizacji tematycznej realizowanych w jej ramach działań. Jeszcze w pierwszej dekadzie XXI wieku zdecydowano bowiem o wspieraniu demokracji i transformacji państw rozwijających się, szczególnie w państwach sąsiadujących z Polską. W ramach tejże specjalizacji postanowiono skupić się na takich obszarach, jak budowa społeczeństwa obywatelskiego i rozwój niezależnych mediów, promowanie *good governance*, propagowanie ochrony praw człowieka, wspieranie reform administracji lokalnej czy rozwijanie przedsiębiorczości. Takie ujęcie przewag komparatywnych, artykułowane za pośrednictwem *Strategii współpracy na rzecz rozwoju* z 2003 roku oraz programów wieloletnich na lata 2012–2015 i 2016–2020, zostało również zaakceptowane przez innych uczestników międzynarodowego systemu pomocowego, mimo że do 2015 roku zagadnienia te nie były objęte priorytetami globalnej agendy rozwojowej. Co istotne, zamierzenia te postanowiono realizować pierwotnie (na przełomie XX i XXI wieku) na obszarze państw Bałkanów Zachodnich, a następnie zwłaszcza we współpracy z krajami objętymi programem Partnerstwa Wschodniego, przeznaczając na nie większą część alokowanych corocznie współpracy rozwojowej funduszy. Niemniej od 1998 roku do 2020 roku polska ODA trafiła łącznie do 123 odbiorców w różnych częściach świata. Biorąc pod uwagę finansową wartość transferów, głównymi beneficjentami dostarczanej przez Polskę pomocy są rzeczywiście państwa Europy Wschodniej. Na kolejnych pozycjach plasują się państwa azjatyckie (zwłaszcza Azji Środkowej i Południowej) oraz afrykańskie (zwłaszcza leżące w Afryce Wschodniej). Co istotne, współpraca rozwojowa ujmowana jest jako jedno z narzędzi realizacji celów stawianych w ramach polityki wschodniej Polski, stanowi również jeden z instrumentów realizacji narodowych interesów w relacjach z państwami rozwijającymi się. Wobec tego w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku część beneficjentów była uznawana za priorytetowych partnerów polskiej współpracy rozwojowej. Każdorazowo wybór ten był podyktowany perspektywą rozwoju dwustronnych kontaktów, szczególnie gospodarczych, co jedynie uwydatniało podporządkowanie współpracy rozwojowej celom polityki zagranicznej państwa. W mniejszym stopniu

odzwierciedlał zaś podjęte zobowiązania międzynarodowe, dotyczące m.in. szerszego włączenia w działania państw afrykańskich. Przeprowadzona analiza ścieżek alokacji dwustronnej ODA, którą od 1998 roku Polska transferuje, pozwala na stwierdzenie, iż państwo w prowadzonej współpracy rozwojowej nie kieruje się altruizmem. Wśród najważniejszych motywacji i interesów, które warunkują geograficzną i tematyczną dystrybucję pomocy bilateralnej, wymienić należy: przesłanki polityczne (zwiększanie pozycji Polski na arenie międzynarodowej, wzmacnianie wizerunku państwa jako zaangażowanego i wiarygodnego partnera w rozwiązywaniu globalnych problemów, odgrywanie roli wzorca udanej transformacji systemowej, *bandwagoning* względem Stanów Zjednoczonych), związane z bezpieczeństwem (stabilizowanie szeroko pojmowanego sąsiedztwa, odsuwanie istniejącego w percepcji decydentów zagrożenia ze strony Rosji, zwiększanie bezpieczeństwa energetycznego, uzupełnianie działań realizujących zagraniczne misje Polskich Kontyngentów Wojskowych, ograniczanie proliferacji terroryzmu międzynarodowego, zmniejszanie ryzyka związanego przez decydentów z migracjami), gospodarcze (wsparcie ekspansji polskich przedsiębiorstw, zwiększanie dwustronnej wymiany handlowej, realizacja przez polskich kontrahentów kontraktów zawartych w ramach pomocy związanej), historyczne (w oparciu o tradycję relacji z socjalistycznymi państwami rozwijającymi się) oraz kulturowe (pomoc państwom zamieszkiwanym przez duże skupiska ludności pochodzenia polskiego, wsparcie prześladowanych wspólnot chrześcijańskich).

Istotny jest jednak fakt, iż zdecydowana większość polskiej ODA przekazywana jest kanałami multilateralnymi, co jest charakterystyczne dla donatorów, którzy działalność pomocową prowadzą relatywnie krótko i nie posiadają jeszcze w pełni rozwiniętych zdolności administracyjnych i instytucjonalnych do oparcia się na transferach bilateralnych. Zasoby pomocowe dystrybuowane są przede wszystkim za pośrednictwem instytucji Unii Europejskiej, które od 2004 roku stanowią filar wielostronnej współpracy rozwojowej Polski, poprzez agencje i programy funkcjonujące w ramach systemu Narodów Zjednoczonych, przez Grupę Banku Światowego, w ramach regionalnych banków rozwoju oraz poprzez inne ugrupowania regionalne lub wyspecjalizowane fundusze. Przekazywane są nie tylko wkłady do ich budżetów ogólnych, ale również wpłaty dodatkowe, skierowane na działania w określonym celu, obszarze lub sektorze. Wielostronna współpraca stanowi uzupełnienie priorytetów stawianych przez Polskę we własnych programach rozwojowych. Co ważne, jest to kluczowe narzędzie, za pośrednictwem którego państwo wnosi wkład w realizację globalnej

agendy pomocowej, zwłaszcza redukcję i likwidację ubóstwa oraz zmniejszanie głodu na świecie, jako że donatorzy międzyrządowi uchodzą za znacznie bardziej skoncentrowanych na tych kwestiach od donatorów rządowych. Niezbędne jest jednak podkreślenie, iż finansowy udział Polski w działalności wskazanych podmiotów jest niewielki (co najwyżej kilkuprocentowy). Implikuje to, podobnie jak przyjęte przez te organizacje czy instytucje sposoby dystrybucji głosów w ich organach zarządzających, ograniczonym wpływem politycznym Polski na implementowane przez nie działania wielostronne oraz kierunki podejmowanej współpracy. Państwo ma zatem marginalny wpływ na kształtowanie polityki rozwojowej wdrażanej przez podmioty multilateralne, a jedyny wyjątek w tym zakresie stanowi Unia Europejska, w której siła głosu Polski – jako państwa średniej wielkości oraz jedno z dwudziestu siedmiu krajów członkowskich – jest relatywnie największa, dzięki czemu możliwe było m.in. zwiększenie znaczenia państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego w unijnej polityce sąsiedztwa, zgodnie z celami polityki zagranicznej Polski.

Dążenie do określenia efektywności realizowanej przez Polskę współpracy rozwojowej wymaga wskazania czynników, które jej sprzyjają oraz stanowią dla niej bariery. Przeprowadzona w niniejszej rozprawie analiza pozwala na zidentyfikowanie mocnych i słabych stron polskiej współpracy rozwojowej, a także szans i wyzwań przed nią stojących (ang. *Strenghts, Weaknesses, Opportunities, Threats*, SWOT) w średniookresowej perspektywie czasowej (do 2030 roku).

Do mocnych stron polskiej współpracy rozwojowej należy zaliczyć:

- *Tradycyjnie dobre relacje z państwami rozwijającymi się.* Stosunki z państwami rozwijającymi się stanowiły trzeci z filarów polityki zagranicznej PRL. Obejmowały one zwłaszcza poparcie dla procesów dekolonizacyjnych w drugiej połowie XX wieku i wsparcie dla nowo powstałych państw oraz rozwijanie kontaktów z pozaeuropejskimi krajami socjalistycznymi, poprzez m.in. intensywną współpracę polityczną, gospodarczą, techniczną, naukową czy kulturalną. Takie ukształtowanie zewnętrznej aktywności państwa było co prawda wypadkową satelickiego położenia Polski względem ZSRR po zakończeniu II wojny światowej i skoncentrowane było na strategicznym wzmocnianiu bloku wschodniego, niemniej równocześnie tworzyło fundamenty dla udanej kooperacji dwustronnej w kolejnych latach (podobnie jak brak obciążeń kolonialnych)⁴. W wyniku dokonanej po 1989 roku reorientacji

4 Zob. szerzej: J. Zając, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 194–213.

polityki zagranicznej Polski doszło początkowo do zmniejszenia znaczenia państw rozwijających się spośród innych kierunków aktywności zewnętrznej państwa. Sytuacja ta zaczęła się zmieniać w pierwszej dekadzie XXI wieku, kiedy to za sprawą *Strategii RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się* z 2004 roku decydenci postanowili zdynamizować dwustronną współpracę gospodarczą z nimi⁵. Ekonomizacja polityki zagranicznej na tym kierunku widoczna była również w drugiej dekadzie XXI wieku, za sprawą zainicjowanych programów *Go Global*⁶. Co istotne, relacje bilateralne z państwami rozwijającymi się sprzed 1989 roku przywoływane były przez inicjatorów działań jako czynniki sprzyjające intensyfikacji przyszłej współpracy, podobnie jak stosunki utrzymywane z nimi przez Unię Europejską. Współpraca rozwojowa z kolei traktowana jest jako szansa na nawiązanie ściślejszych relacji także na innych płaszczyznach.

- *Potencjał wykorzystania doświadczeń beneficjenta*. Od 1989 roku do 2004 roku w międzynarodowym systemie współpracy rozwojowej Polska odgrywała rolę przede wszystkim beneficjenta pomocy. Napływała ona zarówno od donatorów rządowych, jak i międzyrządowych, zwłaszcza zaś od międzynarodowych organizacji finansowych. Wśród form udzielanego Polsce wsparcia wyróżniały się kredyty i linie pożyczkowe uruchamiane na preferencyjnych warunkach, pomoc ekspercka i techniczna, redukcja i restrukturyzacja zadłużenia oraz bezzwrotne dotacje. Głównym celem transferowanej OA / ODA było wsparcie procesów demokratyzacji i tranzycji gospodarczej. W tym też okresie państwo zdobyło doświadczenie przeprowadzenia transformacji systemowej, które w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku wpłynęło na identyfikację oczekiwanych, deklarowanych i odgrywanych przez Polskę ról międzynarodowych. Zdobyło ponadto doświadczenie odbiorcy przepływów pomocowych, stanowiące wyjątkowy potencjał do wykorzystania w kolejnych latach w charakterze dawcy ODA. Wśród głównych cech udzielanej Polsce pomocy, które winny zostać potraktowane jako wskazówki dla donatora, wymienić należy: stosowanie podejścia *bottom-up*, włączającego beneficjenta funduszy w proces programowania i implementacji działań; warunkowość oferowanej pomocy (możliwość zawieszenia wsparcia w sytuacji niespełniania

5 Zob. szerzej: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*, Warszawa 2004.

6 P. Kugiel, *Go Global: Nowa strategia współpracy z krajami rozwijającymi się*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 7 (1244), s. 1–2.

wyartykułowanych kryteriów); podział pracy pomiędzy donatorami, wedle ich przewag komparatywnych oraz możliwości finansowych; stosowanie zróżnicowanej gamy narzędzi pomocowych; konieczność harmonizacji i koordynacji działań (na szczeblu krajowym i międzynarodowym); konieczność priorytetyzacji zadań i koncentracji na wybranych obszarach; efektywność wydatkowania funduszy.

- *Wypracowanie systemu współpracy rozwojowej.* We wrześniu 2011 roku uchwalona została *Ustawa o współpracy rozwojowej*, określająca zakres i zasady organizacji tego obszaru zewnętrznej działalności państwa. Akt prawny, który wszedł w życie 1 stycznia 2012 roku, wskazał trójelementową definicję współpracy rozwojowej, uczestników i formy współpracy rozwojowej, ustanowił ministra spraw zagranicznych odpowiedzialnym za ten obszar aktywności i wymienił jego zadania, utworzył Radę Programową Współpracy Rozwojowej jako organ opiniotwórczo-doradczy, a także doprecyzował zasady podejmowania inicjatyw⁷. Niezależnie od krytyki, z którą spotkały się poszczególne zapisy ustawy (dotyczącej m.in. sposobu zdefiniowania tego obszaru, nieprecyzyjnego podziału kompetencyjnego obowiązków ministrów spraw zagranicznych i finansów, braku wyspecjalizowanej agencji wykonawczej, niewystarczających mechanizmów konsultacyjnych z uczestnikami i beneficjentami współpracy, braku postanowień finansowych czy niemożności dotowania długotrwałych projektów), za sukces uznać należy samo jej wypracowanie i przyjęcie. Doszło do tego bowiem po 7 latach od przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (tego konsekwencją był przede wszystkim wzrost corocznych nakładów na ODA, ale także obowiązek wdrożenia odpowiednich regulacji prawnych) oraz po aż 13 latach od momentu, w którym Polska podjęła pierwsze działania jako donator pomocy. Co kluczowe, dzięki ustanowieniu ustawowego obowiązku wieloletniego programowania przedsięwzięć, prowadzona przez Polskę współpraca rozwojowa stała się bardziej przewidywalna (zarówno dla jej interesariuszy wewnątrz krajowych, jak i zagranicznych).
- *Członkostwo w organizacjach międzynarodowych wdrażających współpracę rozwojową i wielostronnych forach eksperckich.* Polska od 2004 roku należy do Unii Europejskiej, która – wraz ze swoimi państwami członkowskimi – jest najhojniejszym globalnie donatorem pomocy i dostarcza ok. 50% corocznej

7 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej...; Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej. Dz. U. 2013 poz. 1283.*

ODA⁸. Jednocześnie organizacja ta podejmuje wysiłki na rzecz zwiększania efektywności współpracy rozwojowej, doskonalenia harmonizacji i koordynacji działań oraz skutecznego podziału pracy pomiędzy dawcami, próbując odgrywać rolę awangardy światowej współpracy rozwojowej. Podnosi to pozycję Polski w międzynarodowym systemie pomocowym oraz umożliwia transfer *know-how* i dobrych praktyk od bardziej doświadczonych donatorów. Podobnie oddziałuje członkostwo w Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (od 1996 roku), a zwłaszcza – w Komitecie Pomocy Rozwojowej (od 2013 roku), który grupuje największych dawców ODA. Polska regularnie bierze również udział w wielostronnych forach eksperckich dotyczących współpracy rozwojowej, zwłaszcza Forach Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy, jako platformę wymiany wiedzy i informacji wykorzystuje zaś Globalne Partnerstwo na rzecz Skuteczności Współpracy Rozwojowej. Uczestniczą w nich także przedstawiciele państw rozwijających się, co pozwala na uzyskanie niezbędnego wglądu w potrzeby i zamierzenia beneficjentów ODA. Wypracowane w ich trakcie wytyczne, zalecenia czy rekomendacje, jeżeli są implementowane do krajowych systemów pomocowych, pozwalają na doskonalenie realizowanych inicjatyw.

- *Potencjał pozarządowych uczestników współpracy rozwojowej.* W Polsce funkcjonuje szereg wyspecjalizowanych w implementacji przedsięwzięć pomocowych NGOs, które w swojej działalności wykorzystują zarówno dotacje Ministerstwa Spraw Zagranicznych, jak i innych donatorów rządowych i międzyrządowych oraz środki własne. Wśród najbardziej rozpoznawalnych wymienić można m.in. Polską Akcję Humanitarną, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej, Fundację Wolność i Demokracja, Fundację Instytut Studiów Wschodnich czy Fundację Edukacja dla Demokracji. Co istotne, organizacje angażujące się we wdrażanie pomocy rozwojowej i humanitarnej są stowarzyszone w działającej prężnie Grupie Zagranica. Posiadają one niezbędne doświadczenie związane z implementacją ODA, potencjał instytucjonalny, znajomość potrzeb i specyfiki państw partnerskich oraz nawiązane na przestrzeni lat kontakty z organizacjami i społecznościami lokalnymi w krajach-biorcach pomocy. Te cechy wypracowały również inne podmioty, które od 1998 roku realizowały projekty rozwojowe (organizacje religijne – np. Caritas, uczelnie wyższe i instytuty badawcze, jednostki samorządu terytorialnego), a także działające zagranicą przedsiębiorstwa (np.

8 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*...

dostarczający maszyny rolnicze Ursus). Wobec tego decydenci współpracy rozwojowej, podczas programowania tej sfery aktywności państwa, mogą odwoływać się do pozyskanych przez wymienione podmioty doświadczeń oraz konsultować wypracowane przez siebie propozycje z wyspecjalizowanymi w tej dziedzinie aktorami pozarządowymi. Docenić należy także działalność zagranicznych przedstawicielstw dyplomatycznych, które wdrażają małe granty we współpracy z lokalnymi podmiotami, zdobywając w ten sposób informacje dotyczące potrzeb państw partnerskich oraz specyfiki działania w ich środowisku.

- *Wysokie poparcie polskiego społeczeństwa dla współpracy rozwojowej.* Na podstawie badań opinii społecznej przeprowadzanych regularnie na zlecenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych stwierdzić należy, że zdecydowana większość Polaków zgadza się na wspomaganie rozwoju słabiej rozwiniętych krajów – uśrednione poparcie dla lat 2004-2019 wynosi 73,5%. W 2004 roku wynosiło ono 63%, najwyższe odnotowano w latach 2008–2009 (odpowiednio 84 i 83% respondentów), z kolei w 2019 roku za pomocą opowiedziało się 69% badanych. Wśród najczęściej wymienianych przyczyn świadczenia wsparcia wymieniane są moralny obowiązek pomocy, konieczność wywiązania się z międzynarodowych zobowiązań, wdzięczność za pomoc uzyskaną przez Polskę po 1989 roku oraz możliwe do osiągnięcia dzięki pomocy korzyści (np. zwiększanie prestiżu państwa)⁹. Ankietowani za najważniejszy kierunek pomocy uważają kraje Afryki i Bliskiego Wschodu (średnio 48,5%) oraz państwa za wschodnią granicą Polski (27,5%), polskich przewag komparatywnych upatrują z kolei zwłaszcza w poprawie stanu służby zdrowia i poziomowi edukacji u beneficjentów oraz rozwijaniu ich infrastruktury¹⁰. Podkreślić należy, iż wysokie poparcie społeczne legitymizuje aktywność państwa w charakterze donatora ODA, a także sprzyja podejmowaniu osobistej odpowiedzialności za rozwój, np. poprzez zaangażowanie w wolontariat zagraniczny. Opinia ta uzasadnia również czynione przez decydentów polityki zagranicznej wydatki z budżetu państwa na działalność w słabiej

9 Przeciwnicy pomocy argumentują swoje stanowisko z kolei najczęściej większą wagą rozwiązywania polskich problemów, niedostatecznym poziomem zamożności Polski oraz tym, że „każde państwo powinno samo troszczyć się o siebie”. Kantar, *Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania Kantar Polska dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, Warszawa 2019, s. 8–11.

10 Ibidem, s. 28, 34.

rozwiniętych krajach i może stanowić impuls dla zwiększania wolumenu ODA. W tej jednak kwestii ok. połowa respondentów uważa, że Polska przeznacza na pomoc innym dokładnie tyle, ile powinna, a tylko średnio 15% badanych podkreśla konieczność zwiększania nakładów pomocowych¹¹. Wzrost świadomości społecznej na temat globalnych dysproporcji rozwojowych, a w konsekwencji – budowa poparcia dla zwiększania wydatków pomocowych to zaś główne zadania edukacji globalnej.

Wśród słabych stron polskiej współpracy rozwojowej wymienić należy:

- *Niewielkie nakłady na ODA.* Mimo że wolumen transferowanej przez Polskę oficjalnej pomocy rozwojowej systematycznie wzrasta i według szacunków OECD w 2020 roku sięgnął 861,48 mln USD, spośród których 220,44 mln USD zostało przekazanych kanałami bilateralnymi, a 641,02 mln USD kanałami multilateralnymi, państwo nie należy do grupy najhojniejszych donatorów ODA. Państwa członkowskie DAC OECD tylko w tym roku dostarczyły pomoc o wysokości ponad 172,93 mld USD, co oznacza, że wkład Polski wyniósł zaledwie 0,37%. Polska uplasowała się na 20. pozycji (spośród 29 wówczas państw przynależących do Komitetu) pod względem nominalnej wielkości nakładów, wyprzedzając Nową Zelandię, Luksemburg, Węgry, Portugalię, Grecję, Czechy, Słowację, Słowenię oraz Islandię. Poziom hojności lepiej odzwierciedla jednak udział wydatków na ODA w dochodzie narodowym brutto. Pod tym względem Polska znalazła się na 26. miejscu spośród krajów Komitetu, z wynikiem 0,144% wyprzedzając jedynie Słowację (0,138%) i Koreę Południową (0,136%) oraz Czechy (0,126%). Średnia dla państw DAC za 2020 rok wyniosła zaś 0,330%, a największe wartości odnotowano w odniesieniu do Szwecji (1,139%), Norwegii (1,109%) i Luksemburga (1,030%)¹².
- *Niewielką widoczność polskiej ODA.* Konsekwencją ograniczonego finansowania oficjalnej pomocy rozwojowej jest niewielka widoczność polskiej ODA, która znacznie utrudnia określenie jej efektywności. Pozostali donatorzy przejawiają bowiem zdecydowanie większą aktywność pomocową wobec poszczególnych beneficjentów czy sektorów. Jak wcześniej wskazywano, w latach 1998–2020 Polska kanałami bilateralnymi przekazała ODA o wartości blisko 2,45 mld USD, a największe nakłady skierowano na sześć państw objętych od 2009 roku programem Partnerstwa Wschodniego (952,88 mln USD, czyli

¹¹ Ibidem, s. 35.

¹² OECD, *Net ODA (indicator)*, Data.oecd.org, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm> [dostęp: 29.07.2023].

38,90% całości polskiej ODA bilateralnej). W analogicznym okresie członkowie DAC OECD skierowali do tych krajów łącznie blisko 29,91 mld USD (stanowiło to zaledwie 1,36% sumy ich bilateralnej ODA). Oznacza to, że państwo dostarczyło zaledwie 3,41% ODA, którą w latach 1998–2020 państwa Komitetu skierowały łącznie do Ukrainy, Białorusi, Mołdawii, Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu. W tym też okresie największymi beneficjentami polskiej pomocy dwustronnej były Ukraina (476,65 mln USD), Białoruś (374,65 mln USD), Angola (185,94 mln USD), Etiopia (129,55 mln USD) oraz Chiny (122,42 mln USD). Kwoty te stanowiły niewielki wkład w zsumowaną bilateralną ODA krajów członkowskich DAC OECD dla tych odbiorców – 4,91% pomocy dla Ukrainy (z łącznie 9,70 mld USD), 3,21% pomocy dla Angoli (z 5,80 mld USD), 0,64% pomocy dla Chin (z 19,20 mld USD) oraz 0,34% pomocy dla Etiopii (z 37,99 mld USD). Wyjątkiem jest Białoruś, do której państwa Komitetu dostarczyły łącznie 1,26 mld USD, co oznacza, że polski udział w niej wyniósł aż 29,70%. Polska jest największym donatorem ODA dla społeczeństwa białoruskiego spośród państw DAC OECD, na kolejnych pozycjach plasują się zaś Niemcy, Stany Zjednoczone i Szwecja¹³. W tym jednak przypadku efektywność podejmowanych przez Polskę działań pomocowych jest skutecznie blokowana, jak już wspomniano, przez reżim Alaksandra Łukaszenki. Odnosząc się z kolei do najważniejszego (przynajmniej deklaratywnie) sektora aktywności Polski, czyli demokracji, praworządności i społeczeństwa obywatelskiego, dostępne dane (za lata 2013–2020) wskazują, że Polska wydatkowała na niego 233,75 mln USD, czyli 14,10% z 1,66 mld bilateralnej pomocy w ujęciu sektorowym. Łącznie państwa DAC OECD w tym okresie na wsparcie w tej dziedzinie przeznaczyły zaś 119,91 mld USD, co stanowiło 11,23% pomocy sektorowej (jej łączna kwota wyniosła 1067,47 mld USD). Wkład Polski oscylował zatem wokół 0,19% transferowanej przez wszystkie państwa Komitetu ODA¹⁴. Sprowadzając rolę promotora demokracji wyłącznie do udzielanego wsparcia finansowego, można byłoby stwierdzić, iż rola Polski jest marginalna.

- *Transfer większości polskiej ODA kanałami multilateralnymi.* Od 1998 roku państwo dostarczyło oficjalną pomoc rozwojową o wysokości ponad 8,68 mld USD,

13 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].

14 OECD, *Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE5> [dostęp: 29.07.2023].

z których ponad 71% (6,23 mld USD) wydatkowano za pośrednictwem podmiotów wielostronnych. Taka struktura polskiej pomocy ma zróżnicowane konsekwencje. W odniesieniu do realizacji celów polityki zagranicznej Polski jest ona niekorzystna, jako że państwo – z uwagi na niewielką, wcześniej wykazaną, siłę głosu w poszczególnych organizacjach międzynarodowych, niemalże nie ma wpływu na sposób dysponowania tymi funduszami. W kontekście wdrażania globalnej agendy rozwojowej, skoncentrowanej na redukcji i likwidacji ubóstwa, taka organizacja polskiej pomocy jest pożądana, bowiem kanały multilateralne uchodzą za bardziej *poverty-oriented* niż donatorzy rządowi¹⁵. Inną implikacją jest to, że większość polskiej ODA wielostronnej trafia do budżetu ogólnego Unii Europejskiej, która część dostępnej sumy dystrybuuje za pośrednictwem organizacji pozarządowych (średniorocznie jest to ok. 10% unijnej ODA bilateralnej)¹⁶. Równocześnie polskie NGOs, posiadające ograniczone budżety, a co się z tym wiąże – ograniczone możliwości zagwarantowania wkładu własnego w proponowane projekty, mają utrudniony dostęp do dofinansowań z funduszy unijnych. Jak zatem wskazywał Wojciech Wilk, prezes Polskiego Centrum Pomocy Międzynarodowej: „Konsekwencją tego jest to, że nie możemy się o granty starać i pomoc *de facto* organizują za nasze pieniądze NGO-sy z krajów zachodnich”¹⁷.

- *Przewagę pomocy wiązanej nad niewiązaną w ramach bilateralnej ODA*¹⁸. Zgodnie z danymi obejmującymi okres od 2013 roku (od roku, w którym Polska przystąpiła do DAC OECD), w latach 2013–2020 udział pomocy wiązanej w polskiej ODA wynosił średnio 51,97% (60,06% w 2013 roku; 64,03% w 2014 roku; 67,34% w 2015 roku; 64,44% w 2016 roku; 9,70% w 2017 roku; 60,55% w 2018 roku, 43,54% w 2019 roku i 46,10% w 2020 roku). Oznacza to, że niemal corocznie większość oficjalnej pomocy rozwojowej zapewnianej

15 S. Klingebiel, *Multilateral Aid. Structural Change and Donor Preferences*, “DIE Discussion Paper” 2013, no. 19, s. 6; N. Gulrajani, *Bilateral versus multilateral aid channels. Strategic choices for donors*, “ODI Report” 2016, s. 11.

16 OECD, *DCR Profiles 2020-21. EU Institutions. Fo7: Bilateral ODA by channel of delivery*, Stats.oecd.org, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES20 [dostęp: 29.07.2023].

17 T. Krzyżak, *Polskie miliony na pomoc humanitarną giną w Europie*, 19.04.2019, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Społeczenstwo/190419223-Polskie-miliony-na-pomoc-humanitarna-gina-w-Europie.html> [dostęp: 29.07.2021].

18 Z pomiaru poziomu wiązania ODA wyłączone są niektóre wydatki (np. na pomoc techniczną czy koszty administracyjne ponoszone przez donatora).

przez Polskę była transferowana poprzez preferencyjne kredyty, które wydatkowane były na pokrycie kosztów transakcji z polskimi kontrahentami, dostarczającymi zamówione usługi czy towary. Zawierane umowy kredytowe z beneficjentami odzwierciedlały interesy zagranicznej polityki gospodarczej Polski, a ich celem było pobudzanie dwustronnej wymiany handlowej. Równocześnie wpływ tego typu pomocy na rozwój społeczno-gospodarczy państwa partnerskiego był ograniczony. Ponadto Polska jako donator nie realizowała wytycznych OECD w zakresie udzielania przede wszystkim pomocy niewiązanej, którą odbiorca mógłby dysponować zgodnie z własnymi potrzebami, m.in. samodzielnie dobierając podwykonawców wywodzących się z lokalnego rynku¹⁹. Poziom wiązania polskiej pomocy odbiega również znacznie od średniej państw Komitetu, która dla lat 2013–2020 wynosi zaledwie 15,46%²⁰.

- *Niewielkie zróżnicowanie wykorzystywanych instrumentów pomocowych.* Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o współpracy rozwojowej zawiera otwarty katalog form współpracy rozwojowej, wśród których wymieniono dziewięć z nich, w tym m.in. finansowanie zadań powierzonych uczestnikom współpracy, transfer wsparcia budżetowego, udzielanie kredytów i pożyczek, operacje na długach państw rozwijających się, udzielanie pomocy technicznej czy przekazywanie wpłat do podmiotów multilateralnych²¹. Biorąc pod uwagę strukturę polskiej ODA, podkreślić trzeba, że największy jest w niej udział zasobów transferowanych kanałami multilateralnymi. Jak wykazano wcześniej, działania z zakresu redukcji i konwersji zadłużenia realizowane są w ograniczonym zakresie. We współpracy bilateralnej odznaczają się zwłaszcza zaś wiązane kredyty. Dane gromadzone przez OECD wskazują, że Polska preferuje pomoc projektową (wdrażaną za pośrednictwem m.in. jednostek sektora finansów publicznych, organizacji pożytku publicznego i instytutów badawczych), wysoki jest też udział kosztów wydatkowanych na pomoc stypendialną. Średnio w latach 2013–2020 było to odpowiednio 21,10% i 23,83% całości dwustronnej ODA. Takie narzędzia, jak wsparcie budżetowe (ogólne

19 C.J. Jempa, *The Tying of Aid*, Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 1991, s. 13–14; OECD, *Untying Aid to the Least Developed Countries*, "OECD Policy Brief" 2001, s. 2.

20 OECD, *Aid (ODA) tying status [DAC7b]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE7B#> [dostęp: 29.07.2023].

21 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 4.

- i sektorowe) czy wsparcie podstawowe dla organizacji pozarządowych (czyli wpłaty ogólne do ich budżetów) nie są w ogóle wykorzystywane²².
- *Przewagę pomocy projektowej nad programową.* Jak już wskazano, polska ODA bilateralna pokrywa w dużej mierze wydatki związane z realizacją projektów. Ich udział w latach 2013–2020 w całości pomocy dwustronnej wahał się: od 69,73% w 2013 roku, przez 54,75% w 2014 roku, 43,98% w 2015 roku, 52,45% w 2016 roku, 11,46% w 2017 roku, 47,78% w 2018 roku, 19,42% w 2019 roku i 23,74% w 2020 roku. Zaledwie 10% pomocy projektowej kwalifikowane było jako podejście programowe²³. Tymczasem pomoc wdrażana w formie projektów charakteryzuje się przede wszystkim labilnością, ograniczoną skalą działań i krótkotrwałością, przez co jest uznawana za mniej efektywną od pomocy implementowanej programowo²⁴. Efektem tego jest wskazywana wcześniej fragmentaryzacja pomocy – realizacja wielu, drobnych działań jednocześnie, niejednokrotnie kierowanych do tej samej grupy docelowej lub w ramach podobnego obszaru tematycznego, których wpływ tak na osiągnięcie celów donatora, jak i zaspokajanie potrzeb beneficjenta jest ograniczony. Negatywnie ocenić należy także ustawowe utrudnienie wdrażania projektów wieloletnich (przekraczających rok budżetowy), na realizację których mogą być co prawda zawierane umowy pomiędzy wykonawcami a Ministerstwem Spraw Zagranicznych, lecz ich kontynuacja uzależniona jest od dostępności środków budżetowych²⁵.
 - *Brak strategicznego podejścia do partnerów współpracy rozwojowej.* Scharakteryzowane *Wieloletnie programy współpracy rozwojowej* stanowiły raczej odzwierciedlenie ogólnie zarysowanych, politycznych deklaracji co do głównych kierunków i celów podejmowanych działań, aniżeli dokumenty o strategicznej randze, zawierające pogłębioną diagnozę obszaru działania, wizję zaangażowania, horyzontalne cele oraz cele operacyjne, uzupełnione o listę zadań do wykonania oraz wskaźniki pomiaru realizacji tychże²⁶. Tym bardziej niezrozumiałą jest brak strategii współpracy rozwojowej opracowanych

22 OECD, *Total flows by donor (ODA+OOF+Private) [DAC1]*..

23 Ibidem.

24 P. Deszczyński, *Konceptualne podstawy pomocy rozwojowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 126–136.

25 Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej..., art. 12.

26 Ecorys, *Evaluation of Polish development cooperation: 2016–2020 Multiannual Development Cooperation Programme at mid-point of its implementation. Final report*, Warszawa 2018, s. 8–9.

w stosunku do poszczególnych państw partnerskich, które kompleksowo prezentowałyby dotychczasowe osiągnięcia we wdrażaniu działań pomocowych oraz identyfikowały główne potrzeby beneficjentów, co pozwoliłoby na precyzyjne określenie priorytetów do realizacji i pożądaných rezultatów dalszych aktywności. Usprawniłyby to procesy planowania i wdrażania współpracy rozwojowej, zwiększyły jej przewidywalność oraz stanowiłyby wkład w międzynarodowe wysiłki na rzecz koordynacji pomocy i poprawy jej skuteczności²⁷, a w dłuższej perspektywie mogłyby również stanowić fundament dynamizacji relacji w innych płaszczyznach.

- *Stosowanie podejścia top-down.* Niezbędne jest zwrócenie uwagi na jednostronną strukturę działań, która wskazywałaby, iż Polska koncentruje się na pomocy rozwojowej, która realizuje wyłącznie cele polityki zagranicznej państwa, a nie na budowaniu współpracy rozwojowej i osiąganiu korzyści zarówno przez donatora, jak i beneficjenta ODA. Świadczą o tym przede wszystkim niezawieranie stosownych porozumień o współpracy rozwojowej z państwami partnerskimi oraz ograniczone wykorzystanie mechanizmów włączania odbiorców działań w proces ich programowania i implementacji. Od 2004 roku we współpracy rozwojowej prowadzonej przez Polskę wyróżniono 26 kierunków priorytetowych, jednak z państwami uznanymi za takie nie zostały zawarte odpowiednie porozumienia w tej sprawie. Wyjątkiem jest Palestyna, będąca stroną międzyresortowej umowy ramowej o współpracy rozwojowej z 2009 roku²⁸. Wyraźne jest również niestosowanie zasady własności koncepcji rozwojowej państw rozwijających się (ang. *ownership*), jako że cechą charakteryzującą proces programowania polskiej współpracy rozwojowej jest włączenie w niego jedynie interesariuszy wewnątrz krajowych. Dotychczas nie zostały opracowane procedury konsultacyjne wieloletnich czy rocznych planów współpracy, uwzględniające postulaty i propozycje zgłaszane przez państwa rozwijające się, pomimo deklaracji ich upodmiotowienia i stwierdzeń, że „polska współpraca rozwojowa nie opiera się na dobroczynności, ale gwarantuje partnerom w krajach rozwijających się możliwość decydowania

27 P. Kugiel, *Country Strategy Papers in Polish Development Cooperation*, "PISM Bulletin" 2012, no. 81 (414), s. 2.

28 P. Sasnał, *Polityka Polski wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010, s. 216–217.

o kierunku zmian, który chcą podjąć”²⁹. Przeprowadzona analiza działań podejmowanych w ramach współpracy rozwojowej wskazuje, iż na potrzeby beneficjentów odpowiadają zwłaszcza projekty wdrażane przez polskie placówki dyplomatyczne, realizowane w ramach małych grantów. Przedstawicielstwa te, podobnie jak polskie NGOs realizujące dofinansowane przez MSZ zadania, najczęściej też aranżują kooperację z lokalnymi podmiotami pozarządowymi czy prywatnymi.

- *Fikcję państw priorytetowych*. Jak wskazywano, od 2004 roku lista państw, które przez decydentów współpracy rozwojowej uznawane były za priorytetowe, znacznie się zmieniała. Status taki w poszczególnych latach do 2011 roku posiadało od sześciu do dziewięciu państw. Pomimo stopniowego przywiązywania większej wagi do koncentracji działań pomocowych (tak geograficznej, jak i tematycznej), *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015* wśród priorytetowych partnerów wymienił aż 20 podmiotów, w tym sześć państw objętych unijnym programem Partnerstwa Wschodniego oraz 14 zaliczanych do słabiej rozwiniętych³⁰. Taki status w przypadku krajów PW był zgodny z deklarowanymi celami polityki wschodniej Polski, w ramach której najpierw doprowadzono do ustanowienia tego programu, a następnie skupiono się na jego wzmocnieniu; zdecydowano również, iż większość ODA alokowana będzie właśnie w tych państwach. Niemniej druga grupa odbiorców działań skomponowana została przede wszystkim w oparciu o międzynarodowe rekomendacje, związane z koniecznością intensyfikacji działań na rzecz krajów afrykańskich. Z tego powodu wśród priorytetowych partnerów wymieniono m.in. Burundi, Rwandę, Senegal, Somalię oraz Sudan Południowy, do których jednak w latach 2012–2015 przetransferowano ODA o symbolicznej wysokości. W 2016 roku, na mocy kolejnego z programów wieloletnich, ograniczono liczbę priorytetowych partnerów spośród państw Partnerstwa Wschodniego do czterech (odebrano taki status Armenii i Azerbejdżanowi, z którymi współpraca cechowała się najmniejszą dynamiką), wskazano także sześciu partnerów w innych regionach, z którymi kooperacja – co do zasady – była korzystna również w płaszczyźnie realizacji priorytetów polityki zagranicznej Polski (m.in. rozszerzenia ekspansji gospodarczej).

29 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2015, s. 48.

30 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015. Solidarność – demokracja – rozwój*, Warszawa 2012, s. 6–7.

W 2018 roku do tej listy dodano jeszcze dwa państwa, których znaczenie w polskiej współpracy rozwojowej rosło³¹. Uwagę należy wobec tego zwrócić na dwie kwestie. Po pierwsze, niewłaściwe rozumienie przez decydentów słowa „priorytet”³², które wskazywałoby na nadawanie szczególnej pozycji we współpracy rozwojowej ograniczonej liczbie państw, za jaką jednak trudno uznać grupę 20 krajów. Po drugie, deklaracja priorytetowego statusu nie generowała pierwszeństwa w dystrybucji ODA, bowiem wśród największych beneficjentów polskiej pomocy corocznie znajdowały się państwa, które na priorytetowej liście nie były ujęte. W latach 2012–2015 spośród dwudziestu priorytetowych partnerów polskiej współpracy rozwojowej, wśród 20 największych odbiorców funduszy znajdowało się odpowiednio 11 (w 2012 roku), 12 (w 2013 roku) i 13 (w 2014 i 2015 roku) państw. Wysokie transfery (przewyższające te skierowane do priorytetowych państw afrykańskich) trafiły zaś do Angoli, Chin, Syrii, Wietnamu czy Kazachstanu, które nie zostały zaliczone do grona priorytetowych beneficjentów. W 2016 roku z dziesięciu państw uznawanych za priorytetowe, siedem znalazło się wśród dziesięciu największych beneficjentów polskiej ODA, w 2017 roku – zaledwie 5 krajów. W 2018 i 2019 roku, gdy priorytetowy status posiadało dwanaście podmiotów, sześć spośród nich otrzymywało największe środki; w 2020 roku – zaledwie 4 z nich. W czołówce beneficjentów znajdowały się zaś m.in. Turcja, Syria, Mongolia, Indie czy Irak³³, takiego statusu nieposiadające.

- *Słabość operacjonalizacji polskiej współpracy rozwojowej.* Zadaniem wydawanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych rocznych planów współpracy rozwojowej było doprecyzowanie celów, które osiągnąć miały być w poszczególnych kierunkach działania. Od 2012 roku plany wskazują pożądane rezultaty realizowanych inicjatyw, co postulowane było wielokrotnie m.in. przez organizacje pozarządowe. Wbrew jednak sugestiom, sposób dookreślenia rezultatów nie jest w dalszym ciągu wystarczający – nie są one m.in.

31 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020...*, s. 10; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, Warszawa 2018, s. 10.

32 Słownik Języka Polskiego PWN, *Priorytet*, Sjp.pwn.pl, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/priorytet.html> [dostęp: 29.07.2021].

33 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]...*

zgodne z koncepcją formułowania celów SMART³⁴, nastawioną na artykułowanie celów skonkretyzowanych (ang. *specific*), mierzalnych (ang. *measurable*), osiągalnych (ang. *achievable*), istotnych (ang. *relevant*) i określonych w czasie (ang. *time-bound*). Dla przykładu, w 2012 roku realizowane na terenie państw Afryki Wschodniej działania (w ramach priorytetu „ochrona środowiska”) służyć miały m.in. „zapewnieniu dostępu do odnawialnych oraz tanich źródeł energii; zapobieganiu wylesianiu i degradacji gruntów; poprawie gospodarowania odpadami; wsparciu odpowiedzialnego gospodarowania zasobami wodnymi; wzmocnieniu przygotowania państwa i społeczności lokalnych do radzenia sobie z katastrofami naturalnymi i redukowaniu ryzyka ich wystąpienia”³⁵, zaś w 2016 roku wobec Białorusi zaplanowano osiągnięcie – w ramach priorytetu „dobre rządzenie” – takich celów, jak „wsparcie instytucji niezależnych mediów” oraz „budowanie zdolności instytucjonalnej władz lokalnych do sprawnego prowadzenia polityki rozwoju regionalnego”, z kolei w przypadku Ukrainy działania służyć miały m.in. wzrostowi kompetencji kadry administracji publicznej w zakresie wdrożenia reform wynikających z umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z Unią Europejską czy wsparciu innych kluczowych reform³⁶. Biorąc jednak pod uwagę koncepcję SMART, cele te uznać należy z pewnością za istotne, lecz jednocześnie zbyt ogólne, niemierzalne, nieosiągalne i niemożliwe do realizacji w ramach jednorocznych (a nawet czteroletnich) działań prowadzonych przez wyłącznie jednego, relatywnie niewielkiego, donatora. Te wątpliwości zdaje się potwierdzać również podejście Ministerstwa Spraw Zagranicznych – autora dokumentu – do określania proponowanych wskaźników mierzenia poziomu osiągnięcia rezultatów, sporządzanych dopiero od 2016 roku, bardzo wybiórczo, jedynie dla niektórych priorytetów („kapitał ludzki”, „przedsiębiorczość i sektor prywatny”, „ochrona środowiska”), w których stosunkowo nietrudno obliczyć można np. liczbę osób objętych wsparciem czy też liczbę godzin przeprowadzonego szkolenia³⁷, niemniej bez mierzenia rzeczywistej efektywności

34 Zob. np.: R. Walczak, *Podstawy zarządzania projektami. Metody i przykłady*, Difin, Warszawa 2014.

35 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Plan współpracy rozwojowej w 2012 r.*, Warszawa 2012, s. 12.

36 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Plan współpracy rozwojowej w 2016 r.*, Warszawa 2015, s. 8, 11.

37 Ibidem, s. 36–38.

zrealizowanych projektów. Zapisy stosowane w kolejnych latach nie stały się bardziej precyzyjne. Ta niedokończona operacjonalizacja stanowi zresztą jedną z głównych barier osiągnięcia skuteczności polskich działań rozwojowych.

- *Ograniczenie uczestnictwa interesariuszy w procesie programowania i wdrażania współpracy rozwojowej.* Kwestia ta dotyczy nie tylko uczestników wywodzących się z państw partnerskich, ale również interesariuszy wewnątrz krajowych. Proces ten skoncentrowany jest wokół organów administracji publicznej. W programowaniu kluczową rolę odgrywa oczywiście Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Organizacje pozarządowe brały czynny udział w opracowywaniu pierwszego programu wieloletniego (reprezentanci środowiska stanowili współtwórców wprowadzanych rozwiązań), w odniesieniu do drugiego z programów były już jednak tylko konsultantami propozycji resortu³⁸. Przedstawiciele sektora prywatnego w działaniach przygotowawczych nie uczestniczyli. Organy administracji publicznej zajmują również kluczową pozycję w odniesieniu do implementacji działań. W latach 2013–2020 były one odpowiedzialne za dystrybucję 65,76% bilateralnej ODA (15,05% zasobów przekazano w ramach pomocy dwustronnej kanałom multilateralnym, transferem 10,67% ODA zajęły się organizacje pozarządowe, a uniwersytety i jednostki badawcze dysponowały równowartością 7,82% sumy tej pomocy). Udział partnerstw publiczno-prywatnych oraz sektora prywatnego wyniósł łącznie mniej niż 0,50%³⁹. Biorąc pod uwagę całość przetransferowanej przez Polskę w latach 2013–2020 oficjalnej pomocy rozwojowej, należy zwrócić uwagę, iż większość funduszy pozostawała w dyspozycji Ministerstwa Finansów – 62,12%. Zadaniem tego resortu jest zwłaszcza przekazywanie składek do budżetów ogólnych i celowych podmiotów wielostronnych, a także realizacja postanowień umów kredytowych zawieranych w ramach pomocy związanej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych było odpowiedzialne jedynie za 1/4 przekazanej w tym okresie pomocy (23,12%), co rodzi wątpliwości dotyczące koordynacyjnej roli szefa tego resortu w zakresie współpracy rozwojowej. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego dostarczyło równowartość

38 Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2016*, Warszawa 2016, s. 24.

39 OECD, *DCR Profiles 2020-21. Poland. Fo7: Bilateral ODA by channel of delivery*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE1#> [dostęp: 29.07.2023].

- 10,17% ODA, zasoby dostępne zaś resortom spraw wewnętrznych i administracji oraz środowiska były marginalne (odpowiednio 0,79% i 0,45%)⁴⁰.
- *Ograniczony potencjał kadrowy polskiej współpracy rozwojowej.* Pomimo wyraźnej centralizacji zarządzania polską współpracą rozwojową, należy zwrócić uwagę na niewielkie zasoby kadrowe odpowiedzialne za programowanie i wdrażanie działań w tej dziedzinie. W 2006 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych dysponowało zaledwie czternastoosobowym personelem odpowiedzialnym za obsługę programów pomocowych, w 2011 roku liczba ta wzrosła do ok. 70 osób⁴¹. W tym okresie inne państwa członkowskie DAC OECD zatrudniały wielokrotnie więcej pracowników zajmujących się dystrybucją ODA, dla przykładu – liczba pracowników administracji niemieckiej wynosiła ponad 2,7 tys. osób, a ponad 1,7 tys. urzędników pracowało w terenie, Kanada zatrudniała ponad 1,7 tys. osób w organach centralnych, a kolejnych 250 delegowała do pracy w terenie, w przypadku Japonii było to odpowiednio 1,4 tys. i 701 osób, Wielkiej Brytanii – 1,4 tys. i 434 osoby, Francji – 1,2 tys. i 1,1 tys. osób⁴². W końcu drugiej dekady XXI wieku w Departamencie Współpracy Rozwojowej MSZ zatrudnione były zaś zaledwie 54 osoby⁴³. Tylko pięć etatów zadysponowano funkcjonującemu w ramach tego departamentu Wydziałowi Pomocy Humanitarnej. Charakterystyczna jest też wysoka fluktuacja kadr w tych jednostkach⁴⁴. Ponadto w ambasadach nie wyodrębniono etatów dla osób, które zajmowałyby się wyłącznie kwestiami związanymi ze współpracą rozwojową. Uwagę zwraca również ograniczona liczba polskich przedstawicielstw dyplomatycznych w państwach rozwijających się, zwłaszcza afrykańskich. Warto również zaakcentować rotacyjność

40 OECD, *DCR Profiles 2020–21. Poland. F20: Total ODA disbursed through government agencies*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE1#> [dostęp: 29.07.2023].

41 B. Sobotka, *Tworzenie polskiego systemu pomocy rozwojowej*, CeDeWu, Warszawa 2012, s. 55; B. Jankowski, *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2015, s. 117–118.

42 OECD, *Survey on the levels of decentralisation to the field in DAC Members' Development Co-operation systems. Report*, DCD(2009)3/Final, Paris 2009, s. 7.

43 OECD, *Organisation of the Polish development cooperation system*, Oecd.org, https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/polish_oda_implementation_scheme%20FINAL.JPG [dostęp: 29.07.2021].

44 Najwyższa Izba Kontroli, *Wystąpienie pokontrolne. P/19/005 – Realizacja zadań administracji publicznej w zakresie udzielania pomocy humanitarnej poza granicami Polski*, Warszawa 2019, s. 3–5.

funkcji Krajowego Koordynatora Współpracy Rozwojowej, za pośrednictwem którego swoje zadania realizuje szef resortu spraw zagranicznych. Od końca 2016 roku do zmian na tym stanowisku dochodziło aż ośmiokrotnie⁴⁵. Co więcej, ustanowienie w 2017 roku funkcji ministra ds. pomocy humanitarnej, obsługiwanej przez Departament Pomocy Humanitarnej działający w ramach Kancelarii Premiera Rady Ministrów, doprowadziło do wytworzenia dwóch niezależnych ośrodków realizujących zadania w tym obszarze. Najwyższa Izba Kontroli uznała, że „w latach 2018–2019 na szczeblu rządowym nie funkcjonował spójny system udzielania pomocy humanitarnej”⁴⁶. Stanowisko to zostało zlikwidowane w końcu 2019 roku.

- *Niewielkie zainteresowanie elit politycznych współpracą rozwojową.* Zagadnienia związane ze współpracą rozwojową stanowią marginalny obszar zainteresowania polskich elit politycznych. Najwięcej uwagi tej dziedzinie poświęcono w latach 2011–2013 (koniec VI kadencji i połowa VII kadencji parlamentu), kiedy to prowadzone były prace legislacyjne nad właściwą ustawą oraz jej nowelizacją, choć i wówczas zaangażowana w nie była tylko wąska grupa delegowanych przez poszczególne partie posłów⁴⁷. Wcześniej tematyka ta podejmowana była w trakcie posiedzeń parlamentarnych czy w ramach interpelacji, zapytań, pytań w sprawach bieżących i oświadczeń sporadycznie, głównie na marginesie omawiania innych kwestii, w tym m.in. relacji dwustronnych z państwami rozwijającymi się⁴⁸. W 2016 roku złożona została interpelacja dotycząca wolumenu dostarczanej przez Polskę oficjalnej pomocy rozwojowej w odniesieniu do podjętych w tym zakresie zobowiązań

45 Od 30 listopada 2016 roku funkcję Krajowego Koordynatora pełnili kolejno: Joanna Wrońska, Marek Magierowski, Bartosz Cichoński, Andrzej Papierz, Maciej Lang, ponownie Bartosz Cichoński, Marcin Przydacz, a od 28 listopada 2019 roku do grudnia 2023 roku był nim Paweł Jabłoński.

46 Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja zadań administracji publicznej w zakresie udzielania pomocy humanitarnej poza granicami Polski. Informacja o wynikach kontroli*, 144/2020/P/19/005/KAP, Warszawa 2020, s. 9.

47 Zob. szerzej: Sejm RP, *Prace Sejmu VI kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/prace/prace.html> [dostęp: 29.07.2021]; Sejm RP, *Prace Sejmu VII kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/proces.xsp> [dostęp: 29.07.2021].

48 Zob. szerzej: Sejm RP, *Prace Sejmu IV kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/archiwum/prace/kadencja4/prace4.htm> [dostęp: 29.07.2021]; Sejm RP, *Prace Sejmu V kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/archiwum/prace/kadencja5/prace5.htm> [dostęp: 29.07.2021].

międzynarodowych⁴⁹. W lakonicznej odpowiedzi MSZ stwierdził, że nakłady na ODA „systematycznie rosną” od 2004 roku i będą wzrastać, jednak są „ograniczone możliwościami budżetu RP”⁵⁰. W 2019 i 2020 roku posłowie dwukrotnie dopytywali z kolei o pomoc humanitarną – jej finansowanie oraz zarządzanie nią (w kontekście przywołanego wcześniej raportu NIK)⁵¹. Udzielone przez przedstawiciela resortu spraw zagranicznych odpowiedzi ogólnie wskazywały, że ministerstwo podejmuje wysiłki, ażeby wolumen pomocy zwiększać, by umożliwić „realizację istotnych interesów państwa, w tym w zakresie przeciwdziałania źródłowym przyczynom nieregularnych migracji”⁵², podtrzymane zostało także stanowisko, że „najbardziej efektywnym wsparciem jest udzielanie uchodźcom pomocy w miejscach, w których otrzymali schronienie”⁵³. Współpraca rozwojowa nie stanowiła jednak osi dalszej dyskusji. Ponadto zagadnienie to nie znajdowało się w programach politycznych poszczególnych partii, nie było też kwestią podejmowaną w trakcie kampanii wyborczych. Świadczy to z jednej strony o niewielkim zainteresowaniu elit politycznych problemami globalnego rozwoju, z drugiej zaś o tym, że współpraca rozwojowa nie jest postrzegana jako istotny instrument realizacji celów polityki zagranicznej państwa.

49 *Interpelacja nr 2315 do ministra spraw zagranicznych w sprawie polskiej oficjalnej pomocy rozwojowej*, Warszawa, 05.04.2016, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/interpelacjaTresc.xsp?documentId=2E80717E86987B09C1257F9400453393&view=S> [dostęp: 29.07.2021].

50 *Odpowiedź na interpelację nr 2315 w sprawie polskiej oficjalnej pomocy rozwojowej*. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Jan Dziejczak, Warszawa, 04.05.2016, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=0B482ABE> [dostęp: 29.07.2021].

51 *Interpelacja nr 874 do prezesa Rady Ministrów w sprawie ograniczenia nakładów finansowych na pomoc humanitarną*, Warszawa, 13.12.2019, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BJZDXR> [dostęp: 29.07.2021]; *Interpelacja nr 11579 do prezesa Rady Ministrów w sprawie zarządzania pomocą humanitarną przez rząd RP*, Gdynia, 24.09.2020, Sejm.gov.pl, <https://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BTXC3Q> [dostęp: 29.07.2021].

52 *Odpowiedź na interpelację nr 874 w sprawie ograniczenia nakładów na pomoc humanitarną*. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotr Wawrzyk, Warszawa, 28.01.2020, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/interpelacjaTresc.xsp?documentId=F8AFA3EA0378FDBAC1258500004F11D4&view=S> [dostęp: 29.07.2021].

53 *Odpowiedź na interpelację nr 11579 w sprawie zarządzania pomocą humanitarną przez rząd RP*. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotr Wawrzyk, Warszawa, 20.10.2020, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/interpelacjaTresc.xsp?documentId=7ACD0636D6DC96BBC1258609004C535D&view=S> [dostęp: 29.07.2021].

- *Deprecjonowanie znaczenia edukacji globalnej.* Już sama przedstawiona w ustawie definicja współpracy rozwojowej wskazuje, iż obejmuje również komponent edukacyjny. W latach 2013–2020 wydatkowano na niego 6,68 mln USD, dzięki którym sfinansowano 133 projekty. Należy jednak zwrócić uwagę, że większość z nich (74) zrealizowana została w latach 2013–2015, a w kolejnych latach podmioty działające na zlecenie organów administracji publicznej oraz organizacje pozarządowe podejmowały mniej działań. W 2018 roku na zadania z zakresu edukacji globalnej wydatkowano zaledwie 0,61 mln USD, w 2019 roku – 0,64 mln USD, a w 2020 roku – 0,33 mln USD, które pokryły koszty tylko 31 projektów⁵⁴. Warto podkreślić, iż treści objęte edukacją globalną pojawiły się w programach nauczania dopiero w roku szkolnym 2008/2009. W dalszym ciągu jednak kluczową rolę w budowaniu świadomości o problemach globalnych i globalnych współzależnościach odgrywają organizacje pozarządowe, które nie tylko dzięki innowacyjnym metodom edukują uczniów, ale także podejmują działania rzecznicze w tym zakresie oraz świadczą wsparcie edukacyjno-szkoleniowe dla kadry pedagogicznej⁵⁵. Organizują one również wiele wydarzeń w ramach edukacji pozaformalnej, których zadaniem jest zachęcanie szerokiego grona odbiorców do krytycznego myślenia o rozwoju, które nie koncentruje się jedynie na dostarczaniu przez bogatą Północ pomocy rozwojowej dla państw biednego Południa, ale na próbie „realizacji zasad sprawiedliwości społecznej, w ramach której nie dopuszcza się do powstawania, a następnie utrwalania mechanizmów eksploatacji we wszystkich wymiarach życia społecznego”⁵⁶. Budowa świadomego i otwartego społeczeństwa, gotowego do osobistego zaangażowania się, zwiększanie partycypacji w realizowanych w ramach współpracy rozwojowej działaniach mają zatem kluczowe znaczenie w kontekście osiągnięcia Celów Zrównoważonego Rozwoju. Równocześnie decydenci polityczni mogą

54 OECD, *Creditor Reporting System (CRS). Poland. 99820: Promotion of development awareness (non-sector allocable)*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=CRS1> [dostęp: 29.07.2023].

55 P. Rudnicki, *Edukacja globalna w polskich szkołach, czyli refleksje nad pozaformalną zmianą w oświacie w trzech ujęciach*, [w:] *Edukacja globalna. Polskie konteksty i inspiracje*, red. M. Kuleta-Hulbaj, M. Gontarska, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2015, s. 66–67.

56 K. Jasikowska, *Po co nam edukacja globalna?*, [w:] *Edukacja globalna. Polskie konteksty i inspiracje...*, s. 33.

wykorzystywać edukację globalną jako narzędzie zdobywania poparcia dla wzrostu wydatków na ODA.

Scharakteryzowane mocne strony polskiej współpracy rozwojowej pozwalają na zidentyfikowanie następujących szans przed nią stojących:

- *Wykorzystanie doświadczeń relacji z państwami rozwijającymi się sprzed 1989 roku i zdobywanych od 1998 roku na rzecz zwiększania efektywności współpracy rozwojowej i zaangażowania w najsłabiej rozwiniętych państwach.* Zbudowane w przeszłości fundamenty dwustronnej kooperacji z państwami rozwijającymi się umożliwiają intensyfikację dalszej współpracy, zwłaszcza że była ona wielopłaszczyznowa, a w okresie zimnej wojny niejednokrotnie wiązała się ze wsparciem rozwoju gospodarczego partnera, np. poprzez udzielanie pomocy gospodarczej i technicznej czy przepływ i kształcenie kadr. Kwestie te były wielokrotnie przez decydentów polityki zagranicznej Polski przywoływane w charakterze przesłanek dynamizacji relacji gospodarczych z państwami pozaeuropejskimi, należy je również zaliczyć do szans dla zwiększania efektywności i znaczenia prowadzonej współpracy rozwojowej. Co niezwykle istotne, przed 1989 rokiem relatywnie intensywne kontakty łączyły PRL z państwami współcześnie zaliczanymi do najsłabiej rozwiniętych – np. Angolą, Bangladeszem, Etiopią, Jemenem czy Laosem, co winno zostać wykorzystane (i w odniesieniu do Angoli i Etiopii – jest wykorzystywane) jako uzasadnienie zwiększenia transferu ODA do krajów z grupy LDCs. Czynnikiem sprzyjającym ożywieniu kontaktów w ramach współpracy rozwojowej jest również korzystny wizerunek Polski w państwach rozwijających się⁵⁷, jako że państwo postrzegane jest m.in. przez pryzmat członkostwa w Unii Europejskiej, co niesie ze sobą szansę dla beneficjentów związaną ze wzmocnieniem kooperacji z organizacją (w tym wzrostu ODA także od innych donatorów).
- *Wykorzystanie potencjału doświadczeń jako beneficjenta OA/ODA w realizacji działań w charakterze donatora.* Szansą na zwiększenie efektywności polskiej współpracy rozwojowej jest skorzystanie z doświadczeń, które państwo pozyskiwało od 1989 roku, będąc beneficjentem pomocy międzynarodowej. Za niezbędne powinno być uznane: wdrożenie podejścia *bottom-up*, czyli wzmocnienie kooperacji dotyczącej programowania i implementacji współpracy rozwojowej z państwami rozwijającymi się, w myśl zasady własności

57 Zob. np.: E. Drażkiewicz-Grodzicka, *From Recipient to Donor: The Case of Polish Developmental Cooperation*, "Human Organization" 2013, vol. 72, no. 1, s. 65–66.

koncepcji rozwojowych; zastosowanie większej liczby i zróżnicowanie narzędzi pomocowych, w tym uruchomienie uznawanego za bardzo skuteczne wsparcia budżetowego i sektorowego; zwiększenie zaangażowania w międzynarodowy podział pracy pomiędzy donatorami (np. w ramach uczestnictwa we wspólnym programowaniu UE), zgodnie z dotychczasowym doświadczeniem dawcy oraz identyfikowanymi przewagami komparatywnymi; wzrost zaangażowania na rzecz koordynacji zadań (na szczeblu krajowym i międzynarodowym); zwiększenie koncentracji geograficznej i tematycznej podejmowanych inicjatyw, tj. ograniczenie liczby państw partnerskich i obszarów, w których realizowane są działania, a także poprawa operacjonalizacji współpracy (wzmocnienie nastawienia na osiągnięcie istotnych i mierzalnych rezultatów). Warto również rozważyć wdrożenie zasad warunkowości pomocy, jak np. uzależnienia kontynuacji transferu ODA od postępów i reform wdrażanych przez kraj partnerski, choć tutaj należy wziąć pod uwagę realne możliwości wpływu Polski – państwa średniej wielkości i niewielkiego donatora – na sytuację wewnętrzną innych krajów.

- *Szersze włączenie pozarządowych uczestników współpracy rozwojowej w proces programowania i implementacji współpracy rozwojowej.* Jak wcześniej wskazano, Polska dysponuje szeroką bazą organizacji pozarządowych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego, które są już doświadczone we wdrażaniu projektów pomocowych, a także posiadają wysoką znajomość specyfiki uwarunkowań świadczenia pomocy w państwach partnerskich i kontakty z lokalnymi podmiotami. Są one również dobrze rozpoznawalne międzynarodowo (tak przez państwa rozwijające się, w których realizują przedsięwzięcia, jak i przez organizacje międzynarodowe, które dotują ich działalność). Niezbędne jest zatem szersze włączenie tej grupy uczestników w proces programowania i implementacji współpracy rozwojowej, bowiem dotychczas były one reprezentowane w ograniczonym stopniu. O ile w przypadku *Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012–2015* uznane zostały one za współtwórców wprowadzanych rozwiązań, tak już w odniesieniu do *Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020* były jedynie konsultantami propozycji przedstawianych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Niewielki jest również udział ich przedstawicieli w Radzie Programowej Współpracy Rozwojowej, podczas gdy – jak można założyć – dysponują oni znacznie większą wiedzą z tego obszaru działania niż reprezentanci resortów, które w ograniczonym stopniu są włączone w przedsięwzięcia na rzecz krajów

rozwijających się. Wzmocnienie mechanizmów konsultacyjnych czy utworzenie stałych grup roboczych, które stanowiłyby platformę transferu dobrych praktyk pomiędzy trzecim sektorem a decydentami współpracy rozwojowej mogłyby wpłynąć na zwiększanie skuteczności podejmowanych inicjatyw. Niezbędne jest również zacieśnienie współpracy z przedsiębiorstwami⁵⁸.

- *Zwiększenie zaangażowania we wspólne programowanie współpracy rozwojowej, koordynowane przez Unię Europejską.* Wspólne programowanie jest jedną z form realizowania przez UE polityki rozwojowej. Pozwala ono na ścisłą koordynację działań prowadzonych zarówno przez unijne instytucje, jak i poszczególnych donatorów rządowych. Bruksela, wspólnie z państwami partnerskimi, opracowuje strategie ich rozwoju oraz plany pożądanej pomocy, zwiększając tym samym efektywność działań i zmniejszając ponoszone przez donatorów koszty. Uwzględnia przy tym zainteresowanie wybranych dawców ODA poszczególnymi kierunkami geograficznymi oraz ich specjalizację tematyczną. Do 2020 roku Polska była zaangażowana we wspólne programowanie na rzecz 11 partnerów – Armenii, Białorusi, Etiopii, Kenii, Laosu, Liberii, Mjanmy, Mołdawii, Palestyny, Senegalu oraz Tunezji⁵⁹. Nie odgrywa jednak roli lidera unijnych działań, m.in. z uwagi na ograniczone transfery ODA w tych kierunkach. Ponadto nie wszystkie państwa, na rzecz których Polska jest zaangażowana na tym forum, uznawane są za priorytetowych partnerów polskiej współpracy rozwojowej. Pożądane byłoby zatem zwiększenie przez decydentów koherencji wybieranych na forum unijnym kierunków geograficznych z celami stawianymi przez opracowywane przez MSZ programy wieloletnie oraz zwiększenie zaangażowania w obszarach tematycznych, w których Polska identyfikuje swoje przewagi komparatywne. Niemniej inicjatywa ta jest kolejną okazją do zaprezentowania się państwa jako wiarygodnego partnera, wywiązującego się z międzynarodowych zobowiązań i uczestniczącego w międzynarodowym podziale pracy oraz do transferu wiedzy i dobrych praktyk od znacznie bardziej doświadczonych

58 W. Spirewski, *Międzynarodowa pomoc rozwojowa jako instrument polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie*. T. 2: *Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. L. Czechowska, M. Bierowiec, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 406–407.

59 European Union, *EU Joint Programming. Partner countries. Poland*, Europa.eu, <https://europa.eu/capacity4dev/joint-programming-tracker/poland> [dostęp: 29.07.2021].

- donatorów. Umożliwia również wzrost efektywności wydatkowanej (skromnej) ODA.
- *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego jako przesłanka dla zwiększania wolumenu ODA.* Polska należy do grona najlepiej rozwiniętych państw świata, czego potwierdzeniem jest m.in. akcesja do OECD w 1996 roku, do UE w 2004 roku oraz do Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD w 2013 roku. Stanowisko to odzwierciedlają również wskaźniki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. W 2020 roku Polska dysponowała 21. gospodarką świata, mierząc PKB nominalnym (594,16 mld USD), choć uwzględniając poziom PKB *per capita* była to dopiero 62. pozycja (15,66 tys. USD)⁶⁰. Pod względem konkurencyjności gospodarka ta była notowana na 37. miejscu na świecie, z kolei biorąc pod uwagę innowacyjność – na 38.⁶¹ Co istotne, od 1992 roku Polska notuje corocznie kilkuprocentowy wzrost gospodarczy, który w 2019 roku wyniósł 4,7%. Dopiero kryzys wywołany pandemią koronawirusa w 2020 roku doprowadził do zmniejszenia wielkości polskiej gospodarki o 2,7%⁶². Przez *Human Development Index 2020* Polska została sklasyfikowana natomiast na wysokiej, 35. pozycji, zatem pośród innych państw wysoko rozwiniętych⁶³. Bez wątplenia istnieją zatem przesłanki do dzielenia się rosnącym dobrobytem z państwami słabiej rozwiniętymi i wdrażania deklaracji dotyczących solidarności międzynarodowej⁶⁴ w życie, zwłaszcza poprzez zwiększające się transfery ODA.

Wskazane słabe strony polskiej współpracy rozwojowej oraz ich różnorodność generują złożone wyzwania, z którymi będą musieli zmierzyć się decydenci

60 World Bank, *GDP (current US\$)*, Data.worldbank.org, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=false [dostęp: 29.07.2021]; World Bank, *GDP per capita (current US\$)*, Data.worldbank.org, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?most_recent_value_desc=true [dostęp: 29.07.2021].

61 World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2019*, Geneva 2019, s. xviii; Cornell – SC Johnson College of Business, INSEAD, World Intellectual Property Organization, *Global Innovation Index 2020. Who Will Finance Innovation?*, Fontainebleau – Geneva 2020, s. xxxii-xxxiii.

62 OECD, *Gross domestic product (GDP): GDP, volume – annual growth rates in percentage*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=60703> [dostęp: 29.07.2021].

63 UNDP, *Human Development Report 2020. The next frontier. Human development and the Anthropocene*, New York 2020, s. 343.

64 I. Dobrowolska-Polak, *Formowanie polskiej polityki solidarności międzynarodowej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przelomie*. T. 2: *Stosunki polityczne i gospodarcze...*, s. 411-414.

w perspektywie krótko- i średnioterminowej (do 2030 roku). Wśród najważniejszych wymienić należy:

- *Utrzymanie wiarygodności przewagi komparatywnej.* Jak wcześniej wskazywano, Polska niejako *a priori* i bez pogłębionej analizy ustanowiła posiadanie przez siebie doświadczenia transformacji systemowej i dokonywanych przemian politycznych, gospodarczych i społecznych własną przewagą komparatywną w realizacji działań z zakresu współpracy rozwojowej⁶⁵. Państwo w ramach swojej specjalizacji tematycznej skoncentrowało się zatem na wsparciu wdrażania agendy demokratyzacyjnej i wolnorynkowych reform w krajach rozwijających się (zwłaszcza państwach Partnerstwa Wschodniego), ze szczególnym uwzględnieniem procesów budowy społeczeństwa obywatelskiego i wzmocnienia niezależnych mediów, implementacji reform decentralizacyjnych i rozwoju regionalnego, rozwijania sprawnej i transparentnej administracji publicznej, promowania praworządności, propagowania przestrzegania praw człowieka, przeciwdziałania korupcji oraz rozwijania przedsiębiorczości. Zidentyfikowane samodzielnie przewagi komparatywne zostały zaakceptowane przez międzynarodową społeczność donatorów, m.in. Unię Europejską oraz Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju⁶⁶. Niemniej utrzymanie wiarygodności w tym zakresie uznać należy za jedno z głównych wyzwań dla przyszłej współpracy rozwojowej. Wprowadzane od końca 2015 roku przez rządzące ugrupowanie Prawo i Sprawiedliwość (oraz koalicjantów) reformy wewnętrzne doprowadziły bowiem do stopniowej erozji wizerunku Polski jako wzorca udanej transformacji systemowej i, w związku z tym, dekompozycji odgrywanych przez państwo ról międzynarodowych. Mimo że zgodnie z raportami Freedom House (*Freedom in the World*) Polacy posiadają pełnię praw politycznych i swobód obywatelskich⁶⁷, tak już w prezentowanym przez „The Economist” indeksie demokracji widoczne są pewne zmiany. W 2015 roku państwo zostało sklasyfikowane na 48. pozycji,

65 P. Kugiel, *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] *Current Challenges to Peacebuilding Efforts and Development Assistance*, red. K. Pędziwiatr, P. Kugiel, A. Dańda, Tischner European University, Kraków 2011, s. 59–60.

66 Zob. np.: DAC OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010*, <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/45362587.pdf>, s. 13 [dostęp: 29.07.2021].

67 Freedom House, *Freedom in the World 2020*, [Freedomhouse.org, https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores](https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores) [dostęp: 29.07.2021].

w 2016 roku – na 52., w 2017 roku – na 53., w 2018 – na 54., a w 2019 roku – na 57.⁶⁸. Dopiero w 2020 roku Polska znalazła się nieco wyżej, na 50. miejscu (jako 44. pojawił się np. Timor Wschodni, zaliczany do grona LDCs). Co istotne, państwo nie jest zaliczane do grupy pełnych demokracji, a do wadliwych⁶⁹. Zmieniała się również pozycja Polski w rankingu demokracji stworzonym przez V-Dem Institute: w 2017 roku państwo znalazło się na 55. miejscu, w 2018 roku – na 50., w 2019 roku – na 56., a w 2020 roku – dopiero na 64. Wyżej znalazły się takie kraje, jak Tunezja (41), Armenia (42.), Senegal (52.), Timor Wschodni (58.) czy Gruzja (61.), czyli odbiorcy polskiej ODA⁷⁰. Według danych Banku Światowego w Polsce od 2015 roku spadł również poziom stabilności władzy, nieznacznie wzrosło ryzyko stosowania przemocy, zmniejszyła się także efektywność rządu⁷¹. Polska zmieniła swoją pozycję również w rankingu *Corruption Perceptions Index*, opracowywanym przez Transparency International. W 2015 i 2016 roku notowana była na 29. miejscu, w 2017 i 2018 roku już na 36., a w 2019 roku – na 41. W 2020 roku została sklasyfikowana dopiero jako 45., wyższą pozycję zajął m.in. zaliczany do grupy LDCs Bhutan (24. miejsce)⁷². Na drastyczną zmianę sytuacji w Polsce wskazał zaś indeks wolności mediów. W 2015 roku *World Press Freedom Index*

68 The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2015. Democracy in an age of anxiety*, London 2016, s. 5; The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2016. Revenge of the "deplorables"*, London 2017, s. 8; The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2017. Free speech under attack*, London 2018, s. 6; The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy*, London 2019, s. 37; The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2019. A year of democratic setback and popular protest*, London 2020, s. 11.

69 The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2020. In sickness and in health?*, London 2021, s. 10.

70 V-Dem Institute, *V-Dem Annual Report 2017. Democracy at Dusk?*, Gothenburg 2017, s. 44; V-Dem Institute, *V-Dem Annual Democracy Report 2018. Democracy for All?*, Gothenburg 2018, s. 72; V-Dem Institute, *V-Dem Annual Democracy Report 2019. Democracy Facing Global Challenges*, Gothenburg 2019, s. 54; V-Dem Institute, *V-Dem Annual Democracy Report 2020. Autocratization Surges – Resistance Grows*, Gothenburg 2020, s. 30.

71 World Bank, *Worldwide Governance Indicators. Political Stability and Absence of Violence/Terrorism*, Info.worldbank.org, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> [dostęp: 29.07.2021]; World Bank, *Worldwide Governance Indicators. Government Effectiveness*, Info.worldbank.org, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> [dostęp: 29.07.2021].

72 Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2015–2020*, Transparency.org, <https://www.transparency.org/en/cpi/> [dostęp: 29.07.2021].

klasyfikował państwo na 18. pozycji, w 2016 roku – na 47., w 2017 roku – na 54., w 2018 roku – na 58., w 2019 roku – na 59., a w 2020 roku – na 62. Wyższe miejsca zajęło m.in. kilka najsłabiej rozwiniętych państw – Burkina Faso (38.), Senegal (47.), Madagaskar (54.) i Niger (57), a także Gruzja (60.) czy Armenia (61.), będące odbiorcami relatywnie wysokiej polskiej ODA⁷³. Reporterzy bez Granic zwrócili uwagę przede wszystkim na postępującą cenzurę polskiej prasy, nazywaną „repolonizacją”, akty agresji policji wymierzone w dziennikarzy oraz próby wywołania przez polityków efektu mrożącego na niezależnych mediach⁷⁴. Co istotne, stan praworządności w Polsce stał się jednym z kluczowych zagadnień w relacjach pomiędzy Warszawą a Brukselą, jako że poszanowanie państwa prawnego (tak jak godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości i praw człowieka, w tym praw mniejszości) jest dla Unii Europejskiej wartością fundamentalną⁷⁵. W przedstawionym w 2020 roku przez Komisję Europejską sprawozdaniu dotyczącym praworządności w Unii Europejskiej w odniesieniu do Polski pojawiały się liczne zastrzeżenia. Dotyczyły one zwłaszcza: wdrażanych reform systemu sądowego oraz ograniczania niezależności sądów i niezawisłości sędziów, obsady Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego według politycznego klucza, zmian w systemie środków dyscyplinarnych dla sędziów, połączenia funkcji ministra sprawiedliwości i prokuratora generalnego, relatywnie wysokiego poziomu korupcji w sektorze publicznym i ograniczonej efektywności przeciwdziałania korupcji, prób ograniczania pluralizmu mediów, próby zastraszania dziennikarzy, ograniczeń w dostępie do informacji publicznej oraz ograniczania działalności społeczeństwa obywatelskiego⁷⁶. W stosunku do Polski wszczęte zostało postępowanie z art. 7 *Traktatu o Unii Europejskiej*, dotyczące „istnienia wyraźnego ryzyka poważnego naruszenia przez Państwo

73 Reporters without Borders, *World Press Freedom Index 2015–2020*, Rsf.org, <https://rsf.org/en/ranking/> [dostęp: 29.07.2021].

74 Zob. np.: Reporters without Borders, *Poland. "Repolonising" means censoring*, Rsf.org, <https://rsf.org/en/poland> [dostęp: 29.07.2021].

75 *Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)*. Dz. Urz. UE, C 326, 26.10.2012, art. 2.

76 Zob. szerzej: Komisja Europejska, *Rozdział dotyczący sytuacji w zakresie praworządności w Polsce towarzyszący dokumentowi: Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Sprawozdanie na temat praworządności z 2020 r. Sytuacja w zakresie praworządności w Unii Europejskiej*, Bruksela, 30.09.2020, SWD(2020) 320 final.

Członkowskie wartości, o których mowa w artykule 2 [TUE]⁷⁷. Na zagrożenia wynikające z implementowanej reformy sądownictwa oraz naruszenia praw kobiet i mniejszości seksualnych zwracała wielokrotnie uwagę także Rada Europy⁷⁸. Różnorodność stawianych Polsce od końca 2015 roku zarzutów wygenerowała zatem uzasadnione wątpliwości odnośnie do wiarygodności priorytetów obieranych przez państwo do realizacji w ramach współpracy rozwojowej oraz deklarowanej koncentracji na promowaniu demokratyzacji i wspieraniu tranżycji w krajach partnerskich. Trudno bowiem opierać swoją specjalizację tematyczną na fundamencie własnych doświadczeń transformacyjnych, gdy prowadzone od połowy drugiej dekady XXI wieku działania polityczne obniżają jakość demokracji w państwie i poddają w wątpliwość efekty osiągniętych po 1989 roku przemian.

- *Wywiązanie się z międzynarodowych zobowiązań w zakresie współpracy rozwojowej.* Uwzględnienie zobowiązań prawnych i politycznych, wytycznych czy rekomendacji, które Polska przyjęła w odniesieniu do współpracy rozwojowej na forum ONZ, UE czy innych wielostronnych platform wyspecjalizowanych w pracach w tym obszarze, wymaga wprowadzenia szeregu dostosowań:
- *Zwiększenie nakładów na oficjalną pomoc rozwojową.* Polska na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązała się do zwiększania nakładów na oficjalną pomoc rozwojową do poziomu 0,70% DNB, z kolei na forum Unii Europejskiej zobowiązała się do wydatkowania na ODA co najmniej 0,33% swojego DNB do 2030 roku. Poziom ten miał zostać osiągnięty już w 2015 roku, a w 2010 roku przekroczony miał zostać próg 0,17% DNB⁷⁹. Nawet jednak do 2020 roku nie udało się tego zobowiązania zrealizować.

77 Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)…, art. 7.

78 Zob. np.: Council of Europe, *Poland's authorities should shield judges from pressure, actively protect women's rights and step up policies for gender equality*, 27.06.2019, Coe.int, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/poland-s-authorities-should-shield-judges-from-pressure-actively-protect-women-s-rights-and-step-up-policies-for-gender-equality> [dostęp: 29.07.2021]; Council of Europe, *Poland: New Council of Europe report criticizes increasing attacks and discrimination against LGBTI people*, 10.02.2021, Coe.int, <https://www.coe.int/en/web/congress/-/poland-new-council-of-europe-report-criticizes-increasing-attacks-and-discrimination-against-lgbti-people> [dostęp: 29.07.2021].

79 Zob. np.: Council of the European Union, *A New Global Partnership for Poverty Eradication and Sustainable Development after 2015' – Council Conclusions*, Brussels, 26 May 2015, 9241/15, s. 11; *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r.*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, 70. sesja, 21.10.2015, A/RES/70/1, pkt. 43.

Uwzględniając dotychczasowy udział wydatków pomocowych w DNB, stwierdzić zaś należy, że w perspektywie do 2030 roku szanse na wywiązanie się z międzynarodowych zobowiązań finansowych są niewielkie. Podkreślić trzeba, że nakłady na ODA w ujęciu nominalnym niemal corocznie rosną⁸⁰. Równocześnie notowany przez Polskę corocznie wzrost gospodarczy powoduje, iż zwiększanie wolumenu pomocy jest nieproporcjonalnie niskie do zasobów, którymi dysponuje budżet państwa. W 2020 roku wartość pomocy była równa 0,144% DNB. Podjęcie decyzji o dostosowaniu się do postanowień międzynarodowych oznaczałoby natomiast przekazanie na rzecz państw rozwijających się w 2020 roku nie 861,48 mln USD, a co najmniej 1,02 mld USD (realizacja progu 0,17% DNB), 1,97 mld USD (próg 0,33% DNB) lub aż 4,19 mld USD (próg 0,70% DNB). Tak znaczne zwiększenie wolumenu pomocy w przewidywalnej przyszłości jest niemniej mało prawdopodobne, bowiem na aktualności nie tracą podstawowe argumenty przeciw temu przemawiające i artykułowane przez przedstawicieli Ministerstwa Spraw Zagranicznych – prymatu rozwiązywania krajowych problemów oraz ograniczonych zasobów budżetowych⁸¹. Podkreślić trzeba, iż wywiązanie się ze zobowiązań finansowych nie tylko korzystnie wpłynęłoby na wzmocnienie wizerunku Polski jako państwa angażującego się w rozwiązywanie problemów globalnych, ale także istotnie zwiększyłoby widoczność pomocy w poszczególnych państwach partnerskich. To zaś stanowiłoby istotny czynnik sprzyjający efektywności działań – rozszerzenie skali i zasięgu prowadzonych projektów mogłoby przynieść wymierne rezultaty zarówno w odniesieniu do faktycznego wspierania partnerów w ich rozwoju społeczno-gospodarczym, jak i stanowić fundament zacieśniania współpracy w innych płaszczyznach oraz realizacji priorytetów polityki zagranicznej państwa.

- *Zwiększenie udziału najsłabiej rozwiniętych państw w polskiej współpracy rozwojowej.* W latach 1998–2020 udział najsłabiej rozwiniętych krajów (LDCs) w transferze polskiej ODA dwustronnej wyniósł 24,30% (6,86% całości ODA), udział pozostałych państw o niskim dochodzie wyniósł zaledwie 1,46% (0,41% sumy ODA), a znacznie większe znaczenie miały przepływy do państw

80 OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*...

81 Zob. np.: Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 27 sierpnia 2013 r. (pierwszy dzień obrad)*, Warszawa 2013, s. 77; *Odpowiedź na interpelację nr 2315 w sprawie polskiej oficjalnej pomocy rozwojowej*. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Jan Dziędziczak...

o niższym średnim dochodzie (28,82% ODA dwustronnej i 8,13% sumy ODA) oraz wyższym średnim dochodzie (odpowiednio 36,06% i 10,18%)⁸². Podjętym na forach ONZ i UE zobowiązaniem jest natomiast przekazywanie krajom LDCs pomocy o wartości co najmniej 0,15-0,20% DNB. Tymczasem oficjalna pomoc rozwojowa dostarczana przez Polskę sumarycznie nie osiąga nawet tego wskaźnika (w 2020 roku stosunek ODA/DNB wyniósł zaledwie 0,144%⁸³), co oznacza, że alokowana najsłabiej rozwiniętym krajom ODA jest marginalna, a realizacja tego zobowiązania wymaga radykalnego (i, jak się wydaje, niemożliwego do osiągnięcia w dającej się przewidzieć perspektywie czasowej) zwiększenia wydatków pomocowych.

- *Zwiększenie koncentracji na redukcji i eliminacji ubóstwa oraz głodu.* Jak już wielokrotnie wskazywano, redukcja (a finalnie – likwidacja) ubóstwa oraz zmniejszenie poziomu głodu na świecie są nadrzędnymi celami globalnej agendy rozwojowej. Były wymienione jako pierwszy z Milenijnych Celów Rozwoju, a priorytet ten został podtrzymany przez Cele Zrównoważonego Rozwoju. Tymczasem polska *Ustawa o współpracy rozwojowej*, odmiennie od regulacji przyjętych przez innych donatorów, wsparcie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego państw rozwijających się oraz „podejmowanie działań zmierzających do redukcji ubóstwa i poprawy stanu zdrowia ludności”⁸⁴ wymienia jako drugi z celów dostarczanej przez państwo pomocy rozwojowej (po wsparciu demokratyzacji i społeczeństwa obywatelskiego). Niewiele uwagi temu zagadnieniu poświęciły również wieloletnie programy współpracy rozwojowej. Deprecjonowanie znaczenia tej kwestii znajduje potwierdzenie zwłaszcza w ścieżkach i sposobach dystrybucji ODA – w przywoływanym już, niewielkim udziale państw LDCs (które w największym stopniu mierzą się z problemami ubóstwa i głodu) w alokacjach polskiej pomocy, a także w preferencji dla udzielania kredytów wiązanych (o ograniczonym wpływie na sytuację społeczną beneficjentów), zgodnie z celami gospodarczymi polityki zagranicznej. Z tego względu OECD podkreśla, iż realizowana przez Polskę współpraca rozwojowa jest zbyt mało *poverty-oriented* – zorientowana na rozwiązywanie problemów ubóstwa⁸⁵. Warto po raz kolejny podkreślić,

82 OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*...

83 OECD, *Net ODA (indicator)*...

84 *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej*..., art. 2.

85 OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010*, <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/45362587.pdf>, s. 7 [dostęp: 29.07.2021]; OECD, *OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017*, Paris 2017, s. 38.

iż ubóstwo obecne jest również w państwach o wyższym średnim dochodzie, do których Polska kieruje większą część swojej ODA, a osiągnięcie wskazanych na forum międzynarodowym priorytetów nie wyklucza równoległej realizacji celów polityki zagranicznej. Wyzwaniem pozostaje zatem zwiększenie koherencji podejmowanej przez Polskę współpracy rozwojowej z Celami Zrównoważonego Rozwoju, przy równoczesnej dbałości o realizację interesów państwa.

- *Wdrażanie wytycznych dotyczących efektywności współpracy rozwojowej.* Rekomendacje te powstały zwłaszcza w trakcie Forów Wysokiego Szczebla nt. Efektywności Pomocy oraz zostały wypracowane przez Globalne Partnerstwo na rzecz Skuteczności Współpracy Rozwojowej i zostały zaaprobowane również przez Polskę. Wyzwaniem pozostaje jednak ich faktyczna implementacja, bowiem zadeklarowanie przywiązania do nich oraz wypunktowanie tychże zasad w programach wieloletnich jest niewystarczające. Konieczne jest wobec tego dalsze zaangażowanie w gremiach harmonizujących i koordynujących pomoc, co pozwala na transfer wiedzy i informacji pomiędzy stronami i zapobiega dublowaniu się projektów pomocowych, przy jednoczesnym wzmocnieniu koordynacji działań na szczeblu krajowym (zwłaszcza pomiędzy ministrami spraw zagranicznych i finansów). Wartościowe byłoby w tym kontekście zwiększenie udziału Polski w inicjatywie wspólnego programowania UE, prowadzącej do obniżenia kosztów prowadzonych inicjatyw oraz generującej efekt synergii działań donatorów. Niezbędne jest również wzmocnienie operacjonalizacji polskiej współpracy rozwojowej, tj. nastawienia na rezultaty oraz rzetelny monitoring osiągniętych efektów, jak również wzrost przewidywalności pomocy, czyli m.in. doskonalenie programowania wieloletniego, prowadzenie konsultacji z państwami partnerskimi oraz aktywne uczestnictwo w platformach grupujących zarówno beneficjentów ODA, jak i innych rządowych i międzyrządowych donatorów. Za niezwykle istotne uznać należy budowanie efektywnego i inkluzyjnego partnerstwa pomiędzy wszystkimi uczestnikami współpracy rozwojowej. Na szczeblu krajowym oznacza to włączenie w procesy projektowania i wdrażania działań szerokiego grona interesariuszy m.in. organizacji pozarządowych, fundacji oraz sektora prywatnego, na szczeblu międzynarodowym zaś – włączenie interesariuszy z państw partnerskich w te przedsięwzięcia, aktywność na forach organizacji, instytucji i funduszy zajmujących się świadczeniem, regulowaniem i monitorowaniem pomocy oraz uczestnictwo w debatach

prowadzonych przez odbiorców ODA. Nade wszystko jednak w kolejnych latach należy skoncentrować się na budowie faktycznej współpracy rozwojowej, zamiast dostrzegalnego w polskim przypadku skupienia na jednostronnym przekazywaniu pomocy rozwojowej w celu realizacji prawie wyłącznie własnych interesów polityki zagranicznej. Włączenie w proces programowania i wdrażania działań państw partnerskich, uwzględnienie zasady ich własności koncepcji rozwojowej, dostosowanie proponowanych przedsięwzięć do artykułowanych potrzeb oraz zacieśnianie dwustronnych relacji pozwolą nie tylko na wniesienie przez Polskę rzeczywistego wkładu w budowę zrównoważonego rozwoju, ale wzmocnią także fundamenty dla intensywniejszej współpracy gospodarczej, politycznej czy w dziedzinie bezpieczeństwa.

Przeprowadzona i zaprezentowana analiza potwierdza wiodącą tezę badawczą, postawioną we wstępie niniejszej pracy: pomimo zwiększającego się znaczenia współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski, tj. zwiększania wysokości transferowanej corocznie ODA, budowy krajowego prawnoinstytucjonalnego systemu współpracy rozwojowej oraz kształtowania koncentracji geograficznej i specjalizacji tematycznej działań, jej wpływ na realizację celów polityki zagranicznej państwa oraz osiąganie priorytetów globalnej agendy rozwojowej, wyrażonej w Milenijnych Celach Rozwoju i Celach Zrównoważonego Rozwoju, jest ograniczony. Na ten stan wpływają zwłaszcza rozliczne czynniki o charakterze prawnym i administracyjnym oraz związane z mechanizmami programowania i wdrażania działań z tego obszaru, stanowiące przeszkody dla dążeń do zwiększania efektywności realizowanych inicjatyw. Główną barierą skuteczności prowadzonej przez Polskę współpracy rozwojowej – w obydwu płaszczyznach, tj. w odniesieniu do realizowania interesów państwowych oraz w stosunku do wspierania zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego państw rozwijających się – pozostaje jednak czynnik finansowy. Marginalizuje on bowiem polskie działania wśród działań innych donatorów, implikuje niewielką widocznością dostarczonej przez Polskę pomocy, a nade wszystko podważa przywiązanie państwa do realizacji podjętych na forum międzynarodowym zobowiązań.

Aneks 1: Milenijne Cele Rozwoju

Cel 1: Wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu	<ul style="list-style-type: none">- Zmniejszenie o połowę (względem 1990 roku) liczby osób, których dochód jest niższy niż 1 USD dziennie- Zmniejszenie o połowę (względem 1990 roku) liczby osób, które cierpią głód
Cel 2: Osiągnięcie powszechnego wykształcenia podstawowego	<ul style="list-style-type: none">- Zapewnienie możliwości ukończenia pełnego cyklu nauki na poziomie podstawowym wszystkim chłopcom i dziewczętom
Cel 3: Promowanie równości płci i awansu społecznego kobiet	<ul style="list-style-type: none">- Wyeliminowanie nierównego dostępu płci do pierwszego i drugiego szczebla edukacji do 2005 roku, a do 2015 roku – na wszystkich szczeblach edukacji
Cel 4: Redukcja umieralności dzieci	<ul style="list-style-type: none">- Zmniejszenie o 2/3 (względem 1990 roku) wskaźnika umieralności dzieci do 5. roku życia
Cel 5: Poprawienie opieki zdrowotnej nad matkami	<ul style="list-style-type: none">- Zmniejszenie o 3/4 (względem 1990 roku) wskaźnika umieralności matek
Cel 6: Zwalczenie HIV/AIDS, malarii i innych chorób	<ul style="list-style-type: none">- Powstrzymanie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS i ograniczenie liczby nowych zakażeń- Powstrzymanie rozprzestrzeniania się malarii i innych groźnych chorób oraz ograniczenie liczby nowych zachorowań
Cel 7: Stosowanie zrównoważonych metod gospodarowania zasobami naturalnymi	<ul style="list-style-type: none">- Włączenie zasad zrównoważonego rozwoju do polityk i programów krajowych oraz odwrócenie utraty zasobów naturalnych- Zmniejszenie o połowę liczby ludzi pozbawionych stałego dostępu do bezpiecznej wody pitnej oraz podstawowych warunków sanitarnych- Osiągnięcie do 2020 roku znacznej poprawy warunków życia przynajmniej 100 mln mieszkańców slumsów

Cel 8: Stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju

- Dalsze rozwijanie otwartego, opartego na regułach, przewidywalnego, niedyskryminacyjnego systemu handlowego i światowego (obejmuje zobowiązanie do promowania zasad dobrego zarządzania, rozwoju i ograniczania ubóstwa – na poziomie krajowym i międzynarodowym)
- Zaspokajanie szczególnych potrzeb LDCs (poprzez zniesienie ceł i kontyngentów na towary eksportowane przez te kraje, redukcję zadłużenia HIPCs, umorzenie długów zaciągniętych w ramach oficjalnej pomocy bilateralnej oraz bardziej hojną Oficjalną Pomoc Rozwojową dla krajów zaangażowanych w ograniczanie ubóstwa)
- Zaspokajanie szczególnych potrzeb śródlądowych krajów rozwijających się i małych, wyspiarskich krajów rozwijających się
- Kompleksowe rozstrzygnięcie kwestii zadłużenia krajów rozwijających się za pomocą środków krajowych i międzynarodowych w celu zapewnienia długookresowej zdolności do spłaty zadłużenia
- We współpracy z państwami rozwijającymi się – opracowanie i wdrożenie strategii godnej i produktywnej pracy dla młodych ludzi
- We współpracy z sektorem prywatnym – upowszechnianie dostępu do nowych technologii, zwłaszcza technologii informacyjnych i komunikacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Millennium Project, *Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals. Report to the UN Secretary General*, New York 2005, s. xviii–xix.

Aneks 2: Cele Zrównoważonego Rozwoju oraz wybrane zadania z nimi powiązane

Cel 1: Wylimitowanie ubóstwa we wszystkich jego formach na całym świecie

- Wylimitowanie skrajnego ubóstwa w odniesieniu do wszystkich ludzi na całym świecie, aktualnie utrzymujących się za mniej niż 1,25 USD dziennie
- Zmniejszenie o przynajmniej połowę odsetka osób żyjących w ubóstwie, we wszystkich jego wymiarach określonych zgodnie z polityką danego kraju
- Zagwarantowanie znaczącej mobilizacji środków z różnych źródeł, w tym z ODA, dla zapewnienia odpowiednich i przewidywalnych środków dla krajów rozwijających się, w szczególności najsłabiej rozwiniętych, w celu umożliwienia realizacji programów i polityk eliminujących ubóstwo we wszystkich jego formach

<p>Cel 2: Wyeliminowanie głodu, osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego i lepszego odżywiania oraz promowanie zrównoważonego rolnictwa</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Wyeliminowanie głodu i zapewnienie wszystkim ludziom, szczególnie ubogim i narażonym na zagrożenia, dostępu do bezpiecznej i pożywej żywności w wystarczającej ilości przez cały rok - Wyeliminowanie wszystkich form niedożywienia - Podwojenie wydajności rolnictwa i dochodów drobnych producentów żywności, szczególnie kobiet, rdzennej ludności, rodzinnych gospodarstw rolnych, pasterzy i rybaków, m.in. poprzez bezpieczny i równy dostęp do ziemi, zasobów i czynników produkcji, dostęp do wiedzy, usług finansowych i rynków, możliwość zwiększenia wartości dodanej i zatrudnienia poza sektorem rolniczym
<p>Cel 3: Zapewnienie wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowego życia oraz promowanie dobrobytu</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zmniejszenie globalnego wskaźnika umieralności okołoporodowej do poziomu poniżej 70 przypadków na 100 000 żywych urodzeń - Wyeliminowanie przypadków zgonów, którym można zapobiegać, wśród dzieci do 5. roku życia - Zapewnienie powszechnej opieki zdrowotnej i dostępu do wysokiej jakości podstawowej opieki zdrowotnej oraz bezpiecznych, skutecznych, wysokiej jakości, przystępnych cenowo leków i szczepionek
<p>Cel 4: Zapewnienie wszystkim edukacji wysokiej jakości oraz promowanie uczenia się przez całe życie</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zapewnienie wszystkim dziewczętom i chłopcom uzyskania nieodpłatnej, sprawiedliwej, dobrej jakości edukacji na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym, prowadzącej do istotnych i efektywnych rezultatów - Zwiększenie liczby młodzieży i dorosłych, posiadających odpowiednie umiejętności, potrzebne do uzyskania zatrudnienia, znalezienia godziwej pracy i rozwoju przedsiębiorczości - Zwiększenie liczby wykwalifikowanych nauczycieli, w tym w drodze współpracy międzynarodowej w zakresie szkolenia nauczycieli w krajach rozwijających się
<p>Cel 5: Osiągnięcie równości płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Wyeliminowanie dyskryminacji wobec kobiet i dziewcząt we wszystkich formach na całym świecie - Wyeliminowanie wszelkich form przemocy wobec kobiet i dziewcząt w sferze publicznej i prywatnej, w tym handlu ludźmi, wykorzystywania seksualnego i innych form wyzysku - Zapewnienie kobietom pełnego i efektywnego udziału oraz równych szans w pełnieniu funkcji przywódczych na wszystkich szczeblach procesu decyzyjnego w życiu politycznym, ekonomicznym i publicznym

<p>Cel 6: Zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do wody i warunków sanitarnych poprzez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zapewnienie powszechnego i sprawiedliwego dostępu do bezpiecznej wody pitnej po przystępnej cenie - Zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do odpowiednich i godziwych warunków sanitarnych i higieny - Poprawienie jakości wód, zmniejszenie o połowę ilości nieoczyszczonych ścieków, podniesienie poziomu recyklingu i bezpiecznego ponownego wykorzystania materiałów w skali globalnej
<p>Cel 7: Zapewnienie wszystkim dostępu do stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii po przystępnej cenie</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zapewnienie powszechnego dostępu do przystępnych cenowo, niezawodnych i nowoczesnych usług energetycznych - Zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w globalnym miksie energetycznym - Rozbudowanie infrastruktury i zmodernizowanie technologii umożliwiających dostęp do nowoczesnych i zrównoważonych usług energetycznych dla wszystkich mieszkańców krajów rozwijających się
<p>Cel 8: Promowanie stabilnego, zrównoważonego i inkluzywnego wzrostu gospodarczego, pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich ludzi</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Utrzymanie wzrostu gospodarczego na jednego mieszkańca oraz osiągnięcie i utrzymanie przynajmniej 7% rocznego wzrostu PKB w krajach najsłabiej rozwiniętych - Zwiększanie globalnej efektywności wykorzystania zasobów w konsumpcji i produkcji, dążenie do zerwania zależności między wzrostem gospodarczym i degradacją środowiska - Wyeliminowanie pracy przymusowej, współczesnych form niewolnictwa i handlu ludźmi, wyeliminowanie do 2025 roku pracy dzieci we wszystkich jej formach - Zwiększenie wsparcia w ramach programu <i>Pomocy na rzecz rozwoju handlu (Aid for Trade)</i>
<p>Cel 9: Budowanie stabilnej infrastruktury, promowanie zrównoważonego uprzemysłowienia oraz wspieranie innowacyjności</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Budowanie niezawodnej, zrównoważonej, trwałej i stabilnej infrastruktury dobrej jakości, wspierającej rozwój gospodarczy i dobrobyt ludzi - Zwiększenie dostępu małych i innych przedsiębiorstw do usług finansowych i przystępnych kredytów, włączenie ich w łańcuchy wartości i zapewnienie udziału w rynku - Zwiększenie dostępu do technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz dążenie do zapewnienia przystępnego cenowo i powszechnego dostępu do Internetu w krajach najsłabiej rozwiniętych (do 2020 roku)

Cel 10: Zmniejszenie nierówności w krajach i między krajami	<ul style="list-style-type: none"> - Stopniowe osiągnięcie i utrzymywanie wzrostu dochodu uzyskiwanego przez najbiedniejsze 40% populacji na poziomie wyższym niż średnia krajowa - Wzmocnienie reprezentacji i głosu krajów rozwijających się w procesie decyzyjnym w międzynarodowych instytucjach gospodarczych i finansowych - Ułatwienie uporządkowanej, bezpiecznej, regularnej i odpowiedzialnej migracji oraz przepływu ludzi - Zapewnienie ODA i przepływu środków finansowych, w tym bezpośrednich inwestycji zagranicznych, do krajów najbardziej potrzebujących
Cel 11: Uczynienie miast i osiedli ludzkich bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu	<ul style="list-style-type: none"> - Zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do odpowiednich, bezpiecznych i przystępnych cenowo mieszkań oraz podstawowych usług, poprawienie warunków życia w slumsach - Wzmocnienie wysiłków na rzecz ochrony i zabezpieczenia światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego - Zmniejszenie liczby zgonów w wyniku katastrof naturalnych, obniżenie bezpośrednich strat ekonomicznych poniesionych w wyniku katastrof
Cel 12: Zapewnienie wzorców zrównoważonej konsumpcji i produkcji	<ul style="list-style-type: none"> - Zapewnienie zrównoważonego zarządzania i efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych - Zmniejszenie o połowę globalnej ilości marnowanej żywności <i>per capita</i> w sprzedaży detalicznej i konsumpcji, zmniejszenie strat żywnościowych w procesie produkcji i dystrybucji - Obniżenie poziomu wytwarzania odpadów poprzez zapobieganie, redukcję, recykling i ponowne użycie - Zracjonalizowanie nieefektywnych subwencji na paliwa kopalne
Cel 13: Podjęcie pilnych działań w celu przeciwdziałania zmianom klimatu i ich skutkom	<ul style="list-style-type: none"> - Wzmocnienie zdolności adaptacyjnych i odporności na zagrożenia klimatyczne i klęski żywiołowe we wszystkich krajach - Włączenie działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu do krajowych polityk, strategii i planów - Wywiązanie się ze zobowiązania podjętego przez państwa rozwinięte, będące stronami <i>Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu</i> w celu zmobilizowania do 2020 roku 100 mld USD rocznie, ze wszystkich źródeł, by zaspokoić potrzeby krajów rozwijających się w kontekście działań łagodzących skutki zmian klimatu

Cel 14: Chronienie oceanów, mórz i zasobów morskich oraz wykorzystywanie ich w zrównoważony sposób

- Zapobieganie i zmniejszenie poziomu wszelkich rodzajów zanieczyszczeń morza, w szczególności powstałych w wyniku działalności na lądzie (do 2025 roku)
- Zapewnienie ochrony ekosystemów morskich i przybrzeżnych oraz gospodarowanie nimi w sposób zrównoważony, wzmocnienie odporności i odtwarzanie ekosystemów (do 2020 roku)
- Zwiększenie korzyści ekonomicznych dla rozwijających się małych państw wyspiarskich i krajów najsłabiej rozwiniętych, płynących z wykorzystywania zasobów morskich

Cel 15: Chronienie, przywrócenie oraz promowanie zrównoważonego użytkowania ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczanie pustynnienia, powstrzymanie i odwracanie procesu degradacji gleby oraz powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej

- Promowanie wdrażania zrównoważonego gospodarowania wszystkimi typami lasów, zahamowanie procesu wylesiania, odtworzenie zdegradowanych lasów (do 2020 roku)
- Podjęcie pilnych działań zakazujących procederu kłusownictwa i handlu chronionymi gatunkami zwierząt i roślin, zapobieganie nabywaniu i sprzedaży nielegalnych produktów dzikiej przyrody
- Włączenie kwestii wartości różnorodności biologicznej i ekosystemów do krajowych i lokalnych planów oraz mechanizmów rozwojowych, strategii redukcji ubóstwa i sprawozdawczości

Cel 16: Promowanie pokojowego i inkluzywnego społeczeństwa, zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz budowanie na wszystkich szczeblach skutecznych i odpowiedzialnych instytucji, sprzyjających włączeniu społecznemu

- Zmniejszenie poziomu przemocy we wszystkich jej formach oraz związanego z nią wskaźnika śmiertelności na całym świecie
- Wyeliminowanie nadużyć, wykorzystywania i handlu ludźmi oraz wszelkich form przemocy i tortur wobec dzieci
- Promowanie rządów prawa na poziomie krajowym i międzynarodowym oraz zapewnienie wszystkim równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości
- Budowanie skutecznych, odpowiedzialnych i przejrzystych instytucji na wszystkich szczeblach
- Rozszerzenie i wzmocnienie udziału krajów rozwijających się w światowych instytucjach międzynarodowego porządku prawnego

Cel 17: Wzmocnienie środków wdrażania i ożywienie globalnego partnerstwa na rzecz zrównoważonego rozwoju

- Pełne wdrożenie zobowiązania krajów rozwiniętych do przekazania ODA, w tym zobowiązania podjętego przez wiele krajów rozwiniętych do osiągnięcia poziomu oficjalnej pomocy rozwojowej w wysokości 0,7% DNB na rzecz krajów rozwijających się i 0,15-0,20% DNB dla krajów najsłabiej rozwiniętych
 - Wzmocnienie współpracy Północ-Południe i Południe-Południe oraz regionalnej i międzynarodowej współpracy trójstronnej w zakresie dostępu do nauki, technologii i innowacji, zintensyfikowanie procesu dzielenia się wiedzą na wspólnie ustalonych warunkach
 - Wzmocnienie spójności polityk na rzecz zrównoważonego rozwoju
 - Wzmocnienie globalnego partnerstwa na rzecz zrównoważonego rozwoju, zachęcanie do tworzenia i promowanie efektywnego partnerstwa publicznego, publiczno-prywatnego i partnerstwa z udziałem społeczeństwa obywatelskiego
-

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r.*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, 70. sesja, 21.10.2015, A/RES/70/1.

Aneks 3: Pomoc spełniająca kryteria ODA dystrybuowana przez PRL w latach 1975–1989 (mln USD)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	
Państwa rozwijające się																
Suma	127,53	119,35	74,18	83,94	82,21	102,69	15,77	7,88	4,99	10,98	50,06	36,52	22,15	19,03	11,09	
Europa																
Cypr	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,35	0,53
Suma	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,35	0,53
Afryka																
Suma	47,53	26,78	18,72	23,76	30,03	11,74	-9,02	-11,82	-4,20	-4,02	21,05	6,78	-0,76	1,23	-0,71	
Afryka Północna																
Algieria	15,84	19,13	6,36	14,81	21,84	18,23	2,83	-1,05	-1,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Egipt	15,84	0,00	0,00	0,00	0,00	-5,50	0,26	-4,46	-1,31	-2,68	-1,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Maroko	15,84	7,65	12,36	7,71	7,64	3,75	-12,37	-1,05	-0,79	-0,54	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Suma	47,53	26,78	18,72	22,53	29,49	16,49	-9,27	-6,56	-3,15	-3,21	-1,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Afryka Subsaharyjska																
Etiopia	0,00	0,00	0,00	1,23	0,55	0,00	1,29	0,00	0,00	0,27	23,18	7,66	0,00	0,00	0,00	0,00
Mozambik	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,94	0,00
Sudan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-4,75	0,00	-4,2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ghana	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-1,03	-1,05	-1,05	-1,07	-1,07	-0,88	-0,76	-0,71	-0,71	-0,71
Suma	0,00	0,00	0,00	1,23	0,55	-4,75	0,26	-5,25	-1,05	-0,8	22,11	6,78	-0,76	1,23	-0,71	-0,71
Ameryka																
Suma	15,05	26,78	3,53	3,09	1,37	23,23	4,64	4,99	4,47	7,5	26,64	8,32	3,79	3,53	-1,76	-1,76
Karaiby i Ameryka Środkowa																
Kuba	0,00	22,95	0,00	0,00	0,00	17,48	5,15	5,25	5,25	5,36	5,33	4,38	3,79	3,53	-1,76	-1,76
Nikaragua	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,68	21,31	6,56	0,00	0,00	0,00	0,00
Suma	0,00	22,95	0,00	0,00	0,00	17,48	5,15	5,25	5,25	8,03	26,64	10,94	3,79	3,53	-1,76	-1,76

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Ameryka Południowa															
Argentyna	11,09	0,00	0,00	0,00	1,37	5,75	-0,52	-0,26	-0,79	-0,54	0,00	-2,63	0,00	0,00	0,00
Peru	3,96	3,83	3,53	3,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Suma	15,05	3,83	3,53	3,09	1,37	5,75	-0,52	-0,26	-0,79	-0,54	0,00	-2,63	0,00	0,00	0,00
Azja															
Suma	144,17	138,48	119,04	106,47	94,49	52,73	7,01	-1,31	-13,92	-16,87	-22,94	-2,65	-1,72	-3,72	-4,60
Daleki Wschód															
Kambodża	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	6,57	6,69	0,00	0,00	0,57	0,00	0,00
Indonezja	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-9,74	-10,05	-10,24	-10,24	-10,44	-10,39	-8,53	-7,39	-6,88	-6,87
Laos	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	7,78	5,25	7,88	2,41	0,27	0,44	0,38	0,53	0,53
Mongolia	0,00	6,12	5,65	4,94	4,37	2,75	2,83	2,89	-1,31	-1,34	-1,33	3,28	2,84	0,88	0,00
Wietnam	99,02	72,68	67,11	58,63	51,87	47,46	10,31	10,5	5,25	5,36	5,33	8,75	7,58	7,06	1,76
Suma	99,02	78,8	72,77	63,57	56,24	40,47	10,87	8,4	8,14	2,68	-6,13	3,94	3,98	1,59	-4,58
Azja Centralna i Południowa															
Bangladesz	1,98	1,91	1,77	3,09	0,00	0,00	0,77	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Indie	7,92	12,24	11,3	0,00	0,03	-3,72	-5,93	-4,73	-5,25	-2,68	-0,03	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02
Pakistan	1,19	1,53	3,18	2,78	1,91	0,00	-0,52	-0,26	-0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Suma	11,09	15,68	16,25	5,86	1,94	-3,72	-5,67	-4,99	-5,52	-2,68	-0,03	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02
Bliski Wschód															
Iran	19,8	19,13	8,83	9,26	0,00	-3,75	-7,73	-5,25	-7,88	-8,03	-7,99	0,00	0,00	0,00	0,00
Irak	13,86	22,95	21,19	20,98	19,93	9,49	10,31	1,31	-7,88	-8,03	-7,99	-6,56	-5,69	-5,29	0,00
Syria	0,4	1,91	0,00	6,79	16,38	10,24	-0,77	-0,79	-0,79	-0,8	-0,8	0,00	0,00	0,00	0,00
Suma	34,06	43,99	30,03	37,03	36,31	15,99	1,8	-4,73	-16,55	-16,87	-16,79	-6,56	-5,69	-5,29	0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, Aid (ODA) disbursements to countries nad regions [DAC2a], Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE2A&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Aneks 4: Pomoc zagraniczna (OA/ODA) udzielona Polsce w latach 1990–2004 (mln USD)

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
ODA bilateralna	1624,23	4227,37	2008,56	1427,00	2429,04	4284,67	1196,85	966,57	715,45	948,37	984,65	887,93	669,58	621,07	519,30
Państwa DAC	1624,22	4225,48	2008,59	1427,00	2428,95	4284,68	1195,92	965,59	714,56	947,47	983,99	887,32	668,87	620,54	518,54
Australia	0,00	0,20	0,64	0,59	0,10	0,44	0,30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Austria	45,52	319,97	397,05	521,43	288,57	249,83	206,65	190,05	184,52	177,98	230,77	227,32	173,05	128,14	108,08
Belgia	4,05	267,83	18,36	3,67	0,47	0,57	0,92	2,13	0,06	0,65	0,72	0,69	0,84	1,20	0,92
Czechy	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,24	0,00	0,00	0,15	0,06	0,00	0,00
Dania	9,09	22,24	21,03	0,00	8,03	7,00	18,94	20,73	28,80	29,80	36,60	30,26	24,86	15,13	11,32
Finlandia	18,23	89,35	0,16	2,50	2,58	6,01	1,74	4,35	5,91	-1,46	0,49	0,09	-2,41	0,18	0,00
Francja	3,21	31,04	40,80	412,68	381,27	370,47	406,84	319,58	111,34	315,72	339,99	317,97	258,24	270,22	233,08
Grecja	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,62	0,57	0,36	0,11	0,08	0,11	1,33	0,29
Hiszpania	0,00	33,65	-1,37	0,00	0,00	-6,43	0,73	0,43	1,38	2,88	1,72	-2,15	2,38	-4,02	2,51
Holandia	18,54	9,06	11,19	8,21	0,00	5,17	0,52	0,00	13,92	0,64	1,07	4,84	1,82	3,36	1,24
Irlandia	1,58	0,00	0,00	0,19	0,24	0,41	0,35	0,40	0,00	0,00	0,07	0,00	0,00	0,00	0,00
Japonia	182,9	3,57	85,55	84,93	76,32	78,48	78,82	4,66	2,65	-2,43	-3,07	-4,00	-4,09	-3,58	-3,79
Kanada	18,52	161,69	351,43	5,73	4,18	293,50	243,65	222,17	229,47	241,76	225,44	213,67	134,52	100,07	73,17
Korea Płd.	0,05	0,06	0,10	58,02	6,31	0,44	0,21	0,06	-49,91	0,14	0,50	1,32	0,23	1,05	0,17
Luksemburg	0,00	0,00	0,20	0,09	0,00	0,09	0,15	0,54	0,75	0,17	0,33	0,43	0,23	0,77	0,02
Niemcy	465,87	346,09	478,74	151,27	128,13	3203,39	121,02	103,79	94,84	93,59	77,47	69,90	62,13	87,65	89,82
Norwegia	35,23	5,32	73,37	46,51	56,77	6,48	5,55	5,99	1,24	0,21	0,06	0,53	1,96	1,62	0,57
Portugalia	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,36	0,02	0,00	0,27	0,17	0,24	0,00	0,15

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Słowacja	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,22	0,21	0,05
Stany Zjednoczone	510,10	2824,95	192,62	36,25	1421,38	6,62	53,65	41,55	47,77	58,81	49,78	11,88	4,58	1,24	-1,15
Szwajcaria	10,79	29,67	44,99	45,30	14,42	11,94	18,89	3,61	2,07	0,56	0,66	1,11	0,40	0,36	0,29
Szwecja	2,95	12,34	204,38	9,04	9,16	9,72	6,41	10,61	15,79	12,09	9,07	5,95	6,45	5,13	1,57
Węgry	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	0,05
Wielka Brytania	192,86	27,67	22,61	31,41	29,10	28,61	29,88	32,36	22,83	12,83	8,51	6,63	4,40	0,63	0,00
Włochy	104,74	40,77	66,71	9,18	1,92	11,93	0,70	1,59	0,30	3,16	3,41	0,35	-1,36	9,78	0,07
Państwa spoza DAC	0,00	1,90	0,00	0,00	0,09	0,00	0,91	0,99	0,89	0,91	0,68	0,74	0,72	0,53	0,87
Estonia	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,02	0,00
Izrael	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,93	0,87	0,91	0,68	0,47	0,55	0,38	0,41
Kuwejt	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Litwa	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,13	0,00	0,00	0,12
Tajwan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,91	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Turcja	0,00	1,85	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,03	0,00	0,08	0,24
ZEA	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,02	0,17	0,05	0,10
ODA multilateralna	523,84	117,34	113,68	175,54	386,29	422,61	391,19	360,44	653,36	942,60	1510,13	848,17	815,44	1018,08	1350,05
WE/UE	483,2	115,06	112,18	174,09	381,5	417,26	387,78	356,93	647,78	934,60	1506,63	839,07	809,06	1009,62	1342,41

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
EBOiR	0,00	0,00	0,00	0,00	2,57	3,17	1,42	0,62	1,10	4,20	0,33	6,45	3,64	6,40	5,54
ONZ (suma)	40,65	2,27	1,50	1,45	2,22	2,06	1,99	2,89	4,47	3,80	3,17	2,65	2,74	2,06	2,11
UNDP	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	-0,36	0,51	0,38	0,68	0,60
UNFPA	0,05	0,08	0,01	0,01	0,11	0,24	0,19	0,33	0,21	0,23	0,17	0,17	0,12	0,11	0,00
UNHCR	0,00	0,35	0,22	0,64	0,61	0,59	0,73	0,85	1,35	1,19	0,86	1,08	1,01	0,72	0,89
UNTA	2,60	1,58	1,27	0,79	1,50	1,23	1,07	1,71	2,91	1,38	2,51	0,89	1,22	0,55	0,62
WFP	38,00	0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
OA/ODA	2148,06	4344,71	2122,27	1602,54	2815,33	4707,28	1588,02	1327,03	1368,82	1890,98	2494,8	1736,10	1485,02	1639,16	1869,34
Granty*	40,69	652,07	739,10	965,57	1319,11	969,49	672,46	522,47	976,41	798,07	840,28	915,67	978,17	1208,71	1520,38
% całości	1,89	15,01	34,83	60,25	46,85	20,60	42,35	39,37	71,33	42,20	33,68	52,74	65,87	73,74	81,33
Redukcja długu	0,00	3727,23	1211,92	576,72	1466,97	3671,13	829,68	702,50	226,05	521,19	543,10	512,54	523,32	452,66	369,71
Pomoc żywno- ściowa	0,00	0,00	5,58	34,23	0,00	0,00	9,75	0,00	0,43	-0,87	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Pomoc humani- tarna	0,00	0,35	0,22	0,64	0,61	0,72	0,73	8,19	6,82	5,82	3,75	2,81	1,24	0,72	0,89
Pomoc techniczna	0,05	107,65	312,7	172,77	143,14	442,96	197,91	209,15	310,81	204,13	176,4	126,72	120,54	148,34	144,39

* Z wyłączeniem redukcji długu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, Aid (ODA) disbursements to countries nad regions [DAC2a], Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE2A&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Aneks 5: Podsumowanie polskich wydatków na ODA w latach 1998–2020 zgodnie z danymi MSZ oraz OECD (mln USD i PLN)

	MSZ												OECD														
	bilateralna			multilateralna			suma			bilateralna			multilateralna			suma			bilateralna			multilateralna			suma		
	mln PLN	%		mln PLN	%		mln PLN		mln PLN	mln PLN	%		mln PLN	%		mln PLN	mln USD	%		mln USD	mln USD	%		mln USD	%		
1998	49,35	72,98	18,27	27,02	72,97	47,70	72,97	17,67	27,03	65,37	23,34	72,97	8,64	27,03	31,98												
1999	52,89	72,10	20,47	27,90	72,11	58,12	72,11	22,48	27,89	80,60	26,82	72,11	10,37	27,89	37,20												
2000	46,24	44,84	56,89	55,16	103,13	56,67	45,26	68,53	54,74	125,20	24,37	45,26	29,47	54,74	53,84												
2001	110,83	86,38	17,47	13,62	128,30	125,87	86,39	19,83	13,61	145,70	52,20	86,39	8,22	13,61	60,43												
2002	32,45	62,61	19,38	37,39	51,83	36,29	62,34	21,92	37,66	58,20	14,73	62,34	8,90	37,66	23,63												
2003	68,41	62,87	40,40	37,13	108,81	73,57	69,71	31,96	30,29	105,53	29,64	69,71	12,88	30,29	42,52												
2004	89,89	21,19	334,39	78,81	424,28	90,87	21,18	338,15	78,82	429,02	34,89	21,18	129,85	78,82	164,74												
2005	155,77	23,49	507,30	76,51	663,07	155,10	23,42	507,19	76,58	662,29	58,07	23,42	189,90	76,58	247,97												
2006	370,50	40,18	551,66	59,82	922,16	378,22	40,66	551,90	59,34	930,12	139,21	40,66	203,13	59,34	342,33												
2007	431,40	42,68	579,28	57,32	1010,68	430,82	42,93	572,67	57,07	1003,49	152,88	42,93	203,22	57,07	356,10												
2008	202,00	22,52	695,00	77,48	897,00	205,29	22,55	705,27	77,45	910,56	70,12	22,55	240,89	77,45	311,01												
2009	285,55	24,51	879,38	75,49	1164,93	286,23	24,56	879,38	75,44	1165,61	94,20	24,56	289,40	75,44	383,60												
2010	290,00	25,48	848,00	74,52	1138,00	289,51	25,42	849,21	74,58	1138,73	93,81	25,42	275,18	74,58	368,99												
2011	261,40	21,09	977,93	78,91	1239,33	268,60	21,72	967,98	78,28	1236,59	84,41	21,72	304,18	78,28	388,59												
2012	362,78	25,50	1059,97	74,50	1422,75	362,74	26,49	1006,46	73,51	1369,20	111,51	26,49	309,39	73,51	420,90												
2013	386,62	26,16	1091,24	73,84	1477,86	401,62	26,09	1137,49	73,91	1539,10	123,19	26,09	348,91	73,91	472,09												
2014	259,26	18,19	1165,94	81,81	1425,20	259,54	18,21	1165,73	81,79	1425,24	79,24	18,21	355,91	81,79	435,14												
2015	375,01	22,60	1284,53	77,40	1659,54	377,74	22,72	1284,54	77,28	1662,24	113,83	22,72	387,09	77,28	500,91												

2016	589,84	22,54	2027,11	77,46	2616,95	587,63	22,47	2027,11	77,53	2614,74	176,92	22,47	610,32	77,53	787,25
2017	839,42	32,69	1728,47	67,31	2567,89	839,42	32,69	1728,46	67,31	2567,88	248,36	32,69	511,40	67,31	759,75
2018	884,54	31,97	1881,95	68,03	2766,49	859,77	31,36	1881,94	68,64	2741,70	251,29	31,36	550,04	68,64	801,33
2019	857,00	28,75	2124,00	71,25	2981,00	797,77	27,30	2124,20	72,70	2921,97	226,30	27,30	602,57	72,70	828,88
2020	877,00	27,13	2356,00	72,87	3233,00	810,18	25,59	2355,90	74,41	3166,12	220,44	25,59	641,02	74,41	861,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Finansowanie, Govpl*, <https://www.govpl/web/polskapomoc/finansowanie> [dostęp: 29.07.2023]; OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC]*, *Stats.oecd.org*, stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lan-g=en# [dostęp: 29.07.2023].

Aneks 6: Kierunki dystrybucji polskiej ODA dwustronnej w latach 1998–2020 (mln USD)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Państwa rozwijające się																							
Suma	23,34	26,82	24,37	52,2	14,73	29,64	34,89	58,07	139,21	152,88	70,12	94,20	94,58	84,41	111,51	123,17	79,26	113,82	176,93	248,36	251,29	226,31	220,45
Europa																							
Albania	0,15	0,81	0,78	0,31	0,05	0,30	0,28	0,23	0,00	0,40	0,38	0,21	0,42	0,06	0,10	0,14	0,12	0,13	0,07	0,03	0,04	0,31	3,87
Białoruś	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	4,82	7,73	14,65	15,29	15,86	14,74	19,74	15,90	20,47	19,28	21,33	22,78	36,92	36,05	42,63	66,46
BiH	4,32	4,12	0,02	0,14	0,02	0,03	0,01	0,01	0,18	0,08	0,00	0,01	0,01	24,12	1,68	-1,20	-1,18	-1,39	-1,45	-1,39	-1,36	-1,27	-1,21
Chorwacja	0,10	0,09	0,11	0,05	0,20	0,05	0,04	0,01	0,01	0,09	0,02	0,01	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Czarnogóra	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,10	12,98	2,50	0,04	-0,82	-0,88	-0,88	-0,87	-0,88	-0,83	-0,88	-0,88	-0,86	-0,86	-0,77	-0,76
Kosowo	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,90	0,92	0,96	0,74	0,95	0,99	0,91	1,01
Macedonia Płn.	0,12	3,28	0,43	0,12	0,17	0,19	0,06	0,07	0,07	0,22	0,17	0,10	0,04	0,05	0,04	0,03	0,02	0,07	0,08	0,07	0,06	0,1	0,13
Moldowa	0,21	0,40	0,52	0,32	0,38	0,39	0,38	0,68	1,43	1,73	1,93	1,08	1,11	1,59	1,93	2,18	3,06	2,79	2,54	2,35	2,56	3,01	1,98
Serbia	0,10	0,33	0,9	0,58	0,23	17,47	11,41	22,64	0,21	-3,24	-2,17	-3,27	-3,17	-3,03	-3,30	-3,19	-3,18	-3,70	-3,93	-3,65	-3,45	-3,17	-1,47
Słowenia	0,15	0,18	0,07	0,02	0,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Turcja	0,00	0,24	0,07	0,00	0,10	0,02	0,04	0,05	0,03	0,03	0,06	0,05	0,08	0,40	0,03	0,05	0,07	0,07	21,52	32,1	16,73	14,64	13,86
Ukraina	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	7,46	8,10	12,34	11,65	9,33	10,74	11,21	12,33	14,51	21,14	32,78	28,61	68,05	70,96	88,66	68,78
Inne (b. Jugostawia)	0,00	2,20	0,04	0,12	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,23	0,00	0,01	0,00	0,00	2,57	0,00
Suma	6,12	12,35	6,39	2,28	1,44	18,75	12,70	35,99	17,28	40,30	29,82	24,12	23,59	53,24	28,06	33,01	39,64	52,25	70,39	134,79	122,03	149,71	153,56
Afryka																							
Suma	2,94	1,98	1,70	1,14	0,99	1,02	13,92	1,65	107,05	4,55	10,47	11,34	3,11	3,43	3,38	42,64	39,54	49,19	95,32	27,62	40,13	26,17	20,11
Afryka Północna																							
Algieria	0,03	0,02	0,07	0,05	0,05	0,03	0,03	0,02	0,02	-0,10	0,05	0,04	0,03	0,03	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,04	0,15	0,00
Egipt	0,26	0,18	0,17	0,02	0,10	0,08	0,07	0,04	0,02	0,02	0,03	0,02	0,09	0,08	0,16	0,06	0,06	0,06	0,02	0,03	0,06	0,69	0,83
Maroko	0,14	0,05	0,07	0,05	0,03	0,02	0,03	0,04	0,00	0,04	0,04	0,07	0,01	0,11	0,02	0,00	0,00	0,03	0,02	0,02	0,12	0,27	0,00
Libia	0,03	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,16	0,01	0,01	0,00	0,02	0,02	0,35	0,11	0,15	0,01	0,01	0,01	2,99	0,00	0,09	0,11

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Tunezja	0,07	0,04	0,06	0,07	0,07	0,06	0,04	0,00	0,02	0,07	0,08	0,06	0,02	0,06	0,30	0,36	0,33	0,30	0,17	0,06	0,04	0,18	0,26	
Suma	0,53	0,33	0,37	0,19	0,25	0,19	0,38	0,25	0,08	0,04	0,21	0,21	0,17	0,78	0,60	0,56	0,39	0,40	0,23	3,14	0,25	1,38	1,21	
Afryka Subsaharyjska																								
Suma	1,67	1,28	1,10	0,95	0,75	0,83	1,354	1,16	1,06,85	4,14	10,26	10,6	2,94	2,64	2,78	42,08	38,99	48,76	93,62	15,26	39,46	24,45	18,84	
Afryka Wschodnia																								
Burundi	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,01	0,00	0,00	0,08	0,14	0,15	0,14	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,05	
Dzibuti	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Erytrea	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,04
Etiopia	0,21	0,13	0,09	0,08	0,03	0,02	12,20	0,01	0,06	0,16	0,38	0,28	0,10	0,15	0,39	0,26	22,61	31,00	50,22	9,64	0,24	0,43	0,86	
Kenia	0,14	0,05	0,11	0,12	0,12	0,11	0,15	0,11	0,22	0,21	0,42	0,34	0,21	0,37	0,55	0,29	1,08	0,74	10,45	2,09	8,43	6,45	2,22	
Madagaskar	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,05	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,00	0,00	0,03	0,02	0,04	0,03	
Malawi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,10	0,03	0,08	0,07	0,05	0,04	0,02	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,03	0,03	
Mauritius	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02	
Mozambik	0,00	0,02	0,06	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02	0,03	
Rwanda	0,09	0,05	0,04	0,02	0,05	0,02	0,04	0,02	0,09	0,53	0,68	0,23	0,08	0,18	0,27	0,14	0,06	0,14	0,06	0,03	0,10	0,29	0,53	
Somalia	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,01	0,02	0,02	0,00	0,00	0,01	0,46	0,09	0,00	0,12	0,00	0,00	0,00	0,08	0,11	0,05	
Sudan	0,22	0,15	0,11	0,08	0,05	0,05	0,32	0,04	0,07	0,79	1,08	0,01	0,06	0,01	0,00	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,06	0,49	
Sudan Płd.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,45	0,56	0,00	0,01	0,00	0,00	0,58	0,00	0,00	
Tanzania	0,12	0,07	0,07	0,05	0,05	0,06	0,04	0,07	0,08	0,79	0,28	0,54	0,22	0,16	0,38	0,59	0,20	0,52	27,19	4,95	29,62	14,45	9,98	
Uganda	0,05	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,02	0,03	0,01	0,03	0,18	0,00	0,08	0,35	0,26	0,06	0,01	0,31	0,38	0,63	
Zambia	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,01	0,02	0,03	0,06	0,33	0,41	0,19	0,31	0,06	0,13	0,07	0,05	0,01	0,04	0,03	0,10	0,07	
Zimbabwe	0,09	0,05	0,04	0,02	0,03	0,03	0,04	0,05	0,00	0,04	0,04	0,13	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,03	0,10	0,40	0,83	0,94	
Suma	0,96	0,59	0,54	0,41	0,38	0,31	12,86	0,35	0,74	2,70	3,34	2,03	1,02	1,97	2,36	2,23	24,66	32,79	88,03	16,91	39,85	23,26	15,97	
Afryka Środkowa																								
Angola	0,07	0,04	0,06	0,10	0,00	0,06	0,08	0,22	105,49	0,48	5,74	7,50	1,34	-0,09	-0,24	39,19	13,92	15,73	5,14	-2,20	-1,99	-2,31	-2,39	
Czad	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	
DRK	0,10	0,11	0,09	0,08	0,08	0,06	0,13	0,07	0,16	0,09	0,25	0,06	0,05	0,07	0,02	0,05	0,01	0,02	0,01	0,03	0,07	0,07	0,00	

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kamerun	0,03	0,04	0,04	0,03	0,05	0,06	0,13	0,08	0,06	0,12	0,15	0,13	0,11	0,15	0,06	0,04	0,02	0,01	0,00	0,00	0,05	0,22	0,39
Kongo	0,05	0,05	0,04	0,02	0,02	0,02	0,01	0,00	0,02	0,11	0,04	0,11	0,04	0,05	0,02	0,02	0,03	0,00	0,00	0,03	0,04	0,09	0,00
RSA	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,16	0,00	0,00
Suma	0,26	0,24	0,22	0,24	0,15	0,20	0,35	0,38	105,73	0,80	6,18	7,81	1,53	0,17	-0,13	39,30	13,97	15,76	5,15	-2,14	-1,65	-1,91	-2,00
Afryka Południowa																							
Botswana	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02
Namibia	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,03	0,00	0,00	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05	0,00
RPA	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,02	0,01	0,07	0,08	0,35	0,03	0,03	0,02	0,05	0,05	0,07	0,00	0,01	0,04	0,18	0,22	0,22
Suma	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,02	0,01	0,07	0,13	0,37	0,06	0,03	0,02	0,06	0,09	0,07	0,00	0,01	0,04	0,25	0,26	0,26
Afryka Zachodnia																							
Benin	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,02	0,01	0,01
Burkina Faso	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,02	0,05	0,00	0,20	0,00	0,01	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Gambia	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,05
Ghana	0,03	0,04	0,06	0,05	0,02	0,02	0,03	0,02	0,06	0,02	0,19	0,13	0,16	0,11	0,02	0,05	0,04	0,03	0,03	0,01	0,09	0,37	0,52
Gwinea	0,05	0,00	0,04	0,02	0,02	0,02	0,03	0,05	0,00	0,02	0,02	0,01	0,03	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01
Gwinea-B.	0,02	0,00	0,02	0,00	0,00	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Liberia	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Mali	0,1	0,07	0,06	0,03	0,03	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,43	0,31	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04	0,38
Mauretania	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Niger	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
Nigeria	0,15	0,22	0,15	0,14	0,12	0,16	0,2	0,24	0,03	0,15	0,15	0,12	0,12	0,07	0,07	0,08	0,06	0,02	0,06	0,21	0,73	1,96	3,14
Senegal	0,03	0,04	0,02	0,02	0,03	0,05	0,04	0,02	0,18	0,28	0,13	0,03	0,02	0,07	0,01	0,03	0,15	0,00	0,33	0,15	0,34	0,38	0,43
Sierra Leone	0,02	0,02	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,04	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Togo	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,03	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,01
WKS	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06	0,00	0,01	0,00
WZP	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,02	0,05	0,01
Suma	0,46	0,44	0,34	0,27	0,22	0,27	0,32	0,41	0,37	0,57	0,61	0,40	0,33	0,47	0,53	0,49	0,27	0,14	0,45	0,48	1,23	2,86	4,61

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Ameryka																								
Suma	0,50	0,44	6,39	0,49	0,18	0,34	0,15	0,33	0,17	30,75	0,46	0,57	0,47	0,95	0,44	0,43	0,45	0,43	0,37	0,37	0,55	2,64	2,14	
Karaiby i Ameryka Środkowa																								
Suma	0,27	0,05	0,04	0,27	0,00	0,05	0,01	0,01	0,02	30,24	0,16	0,11	0,25	0,62	0,15	0,13	0,15	0,14	0,06	0,11	0,11	0,50	0,73	
Karaiby																								
Dominikana	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,02	0,02	
Grenada	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Haiti	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,15	0,52	0,06	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02
Jamajka	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,02	0,03	0,03	0,04	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,04
Kuba	0,00	0,02	0,02	0,02	0,00	0,02	0,00	0,00	0,02	0,03	0,08	0,05	0,04	0,04	0,02	0,03	0,01	0,02	0,00	0,02	0,01	0,03	0,03	0,03
Montserrat	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Saint Kitts i Nevis	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Trynidad i Tobago	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Suma	0,00	0,05	0,02	0,02	0,00	0,02	0,00	0,02	0,02	0,07	0,10	0,05	0,20	0,58	0,12	0,06	0,06	0,05	0,00	0,03	0,02	0,08	0,12	
Ameryka Środkowa																								
Gwatemala	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,02	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,01
Honduras	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01
Kostaryka	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03
Meksyk	0,09	0,00	0,02	0,02	0,00	0,03	0,01	0,01	0,00	0,18	0,06	0,04	0,04	0,03	0,03	0,06	0,07	0,06	0,04	0,04	0,09	0,34	0,53	
Nikaragua	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	30,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Panama	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01
Salwador	0,02	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,03
Suma	0,22	0,00	0,02	0,03	0,00	0,03	0,01	0,01	0,00	30,17	0,06	0,06	0,06	0,05	0,03	0,07	0,10	0,09	0,06	0,07	0,09	0,42	0,62	

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Ameryka Południowa																								
Argentyna	0,02	0,02	6,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,07	0,02	0,05	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,00	0,01	0,02	0,02	0,02	0,05	0,05
Boliwia	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,04	0,03	0,07	0,08	0,10	0,07	0,07	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03
Brazylia	0,00	0,18	0,17	0,12	0,12	0,19	0,07	0,17	0,06	0,20	0,13	0,11	0,07	0,07	0,08	0,07	0,12	0,11	0,10	0,05	0,07	0,79	0,49	0,49
Chile	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Ekwador	0,02	0,02	0,04	0,00	0,02	0,06	0,03	0,05	0,06	0,08	0,06	0,12	0,07	0,04	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,27	0,27
Kolumbia	0,07	0,04	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,02	0,02	0,04	0,02	0,03	0,03	0,05	0,12	0,16	0,31	0,41	0,41	0,33
Paragwaj	0,00	0,07	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Peru	0,09	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,13	0,08	0,11	0,00	0,07	0,05	0,06	0,07	0,01	0,03	0,02	0,02	0,02	0,12	0,17
Surinam	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Wenezuela	0,00	0,02	0,06	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,01	0,00	0,01	0,16	0,06	0,06
Suma	0,19	0,38	6,35	0,22	0,18	0,30	0,14	0,31	0,15	0,51	0,30	0,46	0,21	0,33	0,29	0,30	0,30	0,29	0,31	0,26	0,44	2,14	1,40	1,40
Azja																								
Suma	13,79	12,06	9,89	48,29	12,11	9,52	8,12	19,81	14,28	77,06	26,87	56,55	66,05	22,69	68,32	31,51	-3,83	-7,11	-0,21	74,24	75,11	32,73	33,61	33,61
Daleki Wschód																								
Chiny	0,48	0,20	0,22	0,22	6,11	2,33	2,17	6,47	0,58	65,95	15,49	31,88	44,18	-1,05	45,69	13,42	-12,87	-19,02	-19,95	-18,73	-17,56	-12,35	-11,44	-11,44
Filipiny	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,02	0,03	0,03	0,00	0,00	0,00	0,08	0,08	0,14
Indonezja	0,00	0,00	0,04	0,02	0,00	0,00	0,20	0,07	0,64	0,08	0,07	0,05	0,01	0,03	0,03	0,03	0,02	0,06	0,21	0,32	0,70	1,30	1,25	1,25
Kambodża	0,03	0,02	0,04	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,06	0,03	0,00	0,06	0,02	0,02	0,04	0,01	0,02	1,13	1,16	0,01	0,00	0,03	0,03	0,03
Korea Płd.	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Korea Płn.	0,00	0,09	0,00	0,02	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,08	0,07	0,05	0,03	0,03	2,67	0,07	0,04	0,05	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,05
Laos	0,22	0,24	0,30	0,08	0,27	0,22	0,10	0,05	0,05	0,05	0,01	0,02	0,03	0,02	0,01	0,03	0,03	0,05	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00
Malezja	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,49	0,48	0,48
Mongolia	0,07	0,24	0,28	0,19	0,20	0,28	0,32	0,23	3,34	0,31	0,50	0,37	0,47	0,66	0,41	0,76	0,46	0,34	0,32	0,20	0,48	11,59	10,09	10,09
Tajlandia	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,05	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,02	0,02	1,07	0,99	0,99

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Timor	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,00
Wschodni																								
Wietnam	3,78	1,13	1,91	2,68	0,51	0,64	0,81	0,98	0,07	0,73	0,72	1,11	4,28	4,19	2,34	4,17	-0,14	-0,22	-0,51	0,12	3,00	0,52	0,69	
Suma	4,58	2,01	2,78	3,23	7,11	3,52	3,63	8,19	4,74	6,724	16,92	33,58	49,04	3,90	51,19	18,51	-12,39	-17,55	-18,75	-16,80	-13,24	2,76	2,40	
Azja Centralna i Południowa																								
Afganistan	0,05	0,11	0,04	0,17	0,50	0,17	0,29	0,40	0,63	1,78	1,58	6,49	6,62	8,78	9,07	3,32	1,24	0,63	0,62	0,70	0,64	0,87	0,73	
Armenia	0,05	0,31	0,34	0,03	0,10	0,11	0,14	0,12	0,19	0,21	0,42	0,52	0,55	1,04	0,46	0,55	0,32	0,39	0,20	0,30	0,46	0,20	0,61	
Azerbejdżan	0,03	0,04	0,02	0,03	0,00	0,03	0,03	0,04	0,15	0,46	0,28	0,23	0,18	0,37	0,43	0,29	0,15	0,15	0,06	0,64	1,43	0,09	2,31	
Bangladesz	0,05	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,29	0,06	0,05	0,05	0,03	0,01	0,01	0,02	0,01	0,00	0,14	0,08	0,00	0,72	
Bhutan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
Gruzja	0,03	0,04	0,13	0,08	0,12	0,17	0,35	0,30	0,59	1,52	2,40	11,45	6,05	6,12	2,58	3,34	2,45	2,26	2,18	1,99	2,51	3,15	2,16	
Indie	0,10	0,07	0,06	0,20	0,02	0,05	0,31	0,19	0,05	0,19	0,30	0,11	0,19	0,12	0,13	0,13	0,24	0,17	0,10	1,42	1,41	8,24	7,57	
Kazachstan	2,48	2,71	3,66	2,96	2,78	3,29	1,85	1,67	1,21	2,46	0,45	2,31	2,12	1,93	1,62	1,38	1,17	1,23	1,01	1,91	1,26	2,00	2,47	
Kirgistan	0,05	0,02	0,06	0,08	0,03	0,06	0,07	0,08	0,34	0,46	2,38	0,17	0,23	0,27	0,30	0,28	0,17	0,44	0,04	0,15	0,28	0,26	0,23	
Mjanma	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,17	0,07	0,00	0,05	0,43	0,18	0,15	0,33	0,24	1,21	62,2	0,36	0,25	
Nepal	0,02	0,02	0,02	0,02	0,00	0,00	0,01	0,01	0,03	0,03	0,04	0,04	0,07	0,06	0,00	0,02	0,01	0,19	0	0,46	0,00	0,22	0,16	
Pakistan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,21	0,29	0,14	0,14	0,07	0,49	0,10	0,06	0,19	0,04	0,04	0,06	0,04	0,08	0,10	0,90	1,17	
Sri Lanka	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,22	0,02	0,01	0,13	0,08	0,10	0,04	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,14	0,16	
Tadżykistan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,02	0,01	0,00	0,03	0,05	0,09	0,07	0,04	0,12	0,37	0,63	0,37	0,42	0,07	0,21	0,29	0,17	0,18	
Turkmeni- stan	0,00	0,04	0,06	0,08	0,08	0,11	0,06	0,05	0,06	0,12	0,14	0,12	0,13	0,13	0,13	0,10	0,09	0,08	0,07	0,08	0,05	0,19	0,18	
Uzbekistan	0,07	0,15	0,19	0,19	0,18	0,20	0,17	7,22	5,16	4,51	-0,08	-0,57	-0,62	-1,14	-0,73	-0,65	-0,78	-0,83	-0,44	-0,10	0,16	0,55		
Suma	2,94	3,81	4,58	3,86	3,88	4,21	3,73	10,68	9,42	12,38	8,37	21,80	15,74	17,98	15,02	9,62	6,05	5,57	3,80	8,97	70,62	17,35	19,48	
Bliski Wschód																								
Arabia	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Saudyjska																								
Irak	0,22	0,13	0,11	0,07	0,03	1,02	0,20	0,40	0,54	0,44	0,63	0,10	0,18	0,12	0,14	0,04	0,09	0,10	1,91	3,16	3,66	3,76	2,33	

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Iran	0,14	0,11	0,11	0,08	0,05	0,06	0,04	0,05	0,01	0,03	0,05	0,03	0,05	0,05	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,74	0,19	1,39	0,32
Jemen	0,39	2,40	0,36	40,14	0,20	0,08	0,08	0,02	0,01	0,03	0,03	0,04	0,00	0,01	0,03	0,04	0,05	0,05	0,04	0,60	0,03	0,72	0,47
Jordania	0,27	0,18	0,19	0,14	0,12	0,08	0,07	0,06	0,01	0,07	0,13	0,07	0,06	0,04	0,02	0,03	0,04	0,07	0,05	1,75	3,06	0,72	1,04
Liban	0,14	0,09	0,11	0,05	0,08	0,06	0,06	0,07	0,47	0,03	0,05	0,06	0,02	0,04	0,03	0,04	0,04	0,08	0,08	5,48	5,41	2,43	4,37
Oman	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Syria	0,68	0,46	0,37	0,41	0,30	0,23	0,15	0,16	0,03	-3,98	0,16	0,08	0,10	0,07	1,37	2,44	1,29	3,37	11,2	5,66	3,84	2,06	2,12
Zachodni Brzeg i Strefa Gazy	0,46	0,37	0,19	0,32	0,35	0,25	0,15	0,15	0,55	0,75	0,53	0,79	0,53	0,49	0,47	0,75	0,98	1,17	1,43	1,40	1,55	1,55	1,06
Suma	2,31	3,73	1,44	41,21	1,13	1,79	0,76	0,94	1,63	-2,64	1,57	1,18	0,93	0,81	2,11	3,37	2,51	4,88	14,74	82,07	17,74	12,62	11,72
Oceania																							
Suma	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,02	0,03	0,07	0,03	0,04	0,04	0,03	0,02
Melanezja																							
Fidzi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Papua-Nowa Gwinea	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,02	0,03	0,06	0,03	0,04	0,04	0,03	0,02
Suma	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,02	0,03	0,07	0,03	0,04	0,04	0,03	0,02
Państwa rozwijające się, niewyszczególnione																							
Suma	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,30	0,42	0,19	2,50	1,62	1,37	4,10	11,29	15,56	3,43	18,99	11,03	11,30	13,42	15,01	11,02

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries nad regions [DAC2a]*. Stats.oecd.org. <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE2A&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

Spis tabel i wykresów

Tabele

Tabela 1: Alokacje finansowe w ramach Phare dla Polski z podziałem na sektory w latach 1990–1997 (mln ECU)

Tabela 2: Instrumenty wsparcia przedakcesyjnego UE dla Polski w latach 2000–2003 (mln EUR)

Tabela 3: Polska gospodarka w latach 1990–2004. Wybrane wskaźniki

Tabela 4: Priorytetowi partnerzy polskiej współpracy rozwojowej w latach 2004–2020

Tabela 5: Alokacje geograficzne polskiej ODA dwustronnej w latach 1998–2020 (mln USD)

Tabela 6: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Ukrainą w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 7: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Mołdawią w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 8: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Gruzją w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 9: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Armenią i Azerbejdżanem w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 10: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Angolą w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 11: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Etiopią w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 12: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Tanzanią w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 13: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Kenią w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 14: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Senegalem w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 15: Wymiana handlowa pomiędzy Polską a Nigerią w latach 2001–2020 (mln USD)

Tabela 16: Klucz kontrybucji, wysokości składek oraz liczba głosów poszczególnych państw członkowskich UE w 10. i 11. edycji EDF

Tabela 17: Kanały dystrybucji polskiej ODA multilateralnej w latach 1998–2020 – programy, konwencje, biura i fundusze NZ

Tabela 18: Kanały dystrybucji polskiej ODA multilateralnej w latach 1998–2020 – agendy wyspecjalizowane NZ

Tabela 19: Wybrane wpłaty podstawowe do podmiotów systemu Narodów Zjednoczonych w latach 2013–2020 (mln USD)

Tabela 20: Kanały dystrybucji polskiej ODA multilateralnej w latach 1998–2020 – pozostałe kanały wielostronne

Tabela 21: Wybrane wpłaty podstawowe w ramach kanałów multilateralnych w latach 2013–2020 (mln USD)

Tabela 22: Wybrane wpłaty celowe transferowane kanałami multilateralnymi w latach 2013–2020 (mln USD)

Tabela 23: ODA alokowana sektorowo przekazywana przez instytucje UE, system Narodów Zjednoczonych oraz Grupę Banku Światowego w 2020 roku (mln USD i %)

Tabela 24: Najwięksi beneficjenci ODA dostarczanej przez instytucje UE, system Narodów Zjednoczonych oraz Grupę Banku Światowego w latach 2004–2020 (mln USD)

Tabela 25: Udział Polski w ODA dystrybuowanej przez instytucje Unii Europejskiej, podmioty wchodzące w skład systemu Narodów Zjednoczonych oraz do Grupy Banku Światowego w latach 2004–2020 (mln USD i %)

Tabela 26: Struktura sumarycznej ODA w latach 2004–2020 wybranych donatorów oraz państw DAC OECD (mln USD i %)

Wykresy

Wykres 1: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA w latach 1998–2020 (mln USD)

Wykres 2: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA bilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

Wykres 3: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)

Wykres 4: Udział wydatków bilateralnych i multilateralnych w całości polskiej ODA w latach 1998–2020 (%)

Wykres 5: Roczne polskie wydatki kwalifikowane jako ODA w latach 1998–2020 (% DNB)

Wykres 6: Prognozy MSZ i MF dotyczące wzrostu wydatków na ODA w latach 2007–2015 (% DNB)

Wykres 7: ODA bilateralna (suma) dla państw Partnerstwa Wschodniego w latach 1998–2020 (mln USD)

Wykres 8: ODA bilateralna dla Ukrainy w latach 2005–2020 (mln USD)

Wykres 9: ODA bilateralna dla Białorusi w latach 2005–2020 (mln USD)

Wykres 10: ODA bilateralna dla Mołdawii w latach 1998–2020 (mln USD)

- Wykres 11: ODA bilateralna dla Gruzji w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 12: ODA bilateralna dla Armenii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 13: ODA bilateralna dla Azerbejdżanu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 14: ODA bilateralna (suma) dla państw Bałkanów Zachodnich w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 15: ODA bilateralna (suma) dla państw Afryki Subsaharyjskiej w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 16: ODA bilateralna dla Angoli w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 17: ODA bilateralna dla Etiopii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 18: ODA bilateralna dla Tanzanii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 19: ODA bilateralna dla Kenii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 20: ODA bilateralna dla Senegalu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 21: ODA bilateralna dla Nigerii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 22: ODA bilateralna (suma) dla państw Afryki Północnej w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 23: ODA bilateralna (suma) dla państw Bliskiego Wschodu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 24: ODA bilateralna dla Iraku w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 25: ODA bilateralna dla Palestyny w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 26: ODA bilateralna dla Libanu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 27: ODA bilateralna dla Syrii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 28: ODA bilateralna dla Jordanii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 29: ODA bilateralna dla Jemenu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 30: ODA bilateralna (suma) dla państw Azji Centralnej w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 31: ODA bilateralna dla Afganistanu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 32: ODA bilateralna dla Mjanmy w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 33: ODA bilateralna dla Kazachstanu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 34: ODA bilateralna dla Indii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 35: ODA bilateralna (suma) dla państw Dalekiego Wschodu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 36: ODA bilateralna dla Chin w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 37: ODA bilateralna dla Wietnamu w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 38: ODA bilateralna dla Mongolii w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 39: ODA (bilateralna i multilateralna) przekazana przez Polskę w latach 1998–2020 (mln USD)

- Wykres 40: ODA (sumaryczna, bilateralna, multilateralna) przekazana przez Polskę w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 41: Udział poszczególnych kanałów w całości multilateralnej ODA Polski w latach 1998–2020 (%)
- Wykres 42: Wpłaty Polski do budżetu Unii Europejskiej jako ODA multilateralna w latach 2004–2020 (mln USD)
- Wykres 43: ODA multilateralna przekazana instytucjom UE przez poszczególne państwa członkowskie w latach 2004–2020 (mln USD)
- Wykres 44: Wpłaty Polski do budżetów systemu Narodów Zjednoczonych jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 45: Wpłaty Polski do budżetów Grupy Banku Światowego jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 46: ODA multilateralna przekazana w ramach składek podstawowych podmiotom Grupy Banku Światowego w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 47: Wpłaty Polski do budżetów regionalnych banków rozwoju jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 48: Wpłaty Polski do budżetów pozostałych kanałów wielostronnych jako ODA multilateralna w latach 1998–2020 (mln USD)
- Wykres 49: Polskie wpłaty do Funduszu Powierniczego na rzecz Odbudowy Afganistanu w latach 2002–2019 (mln USD)

Akty prawne i dokumenty

- Accra Agenda for Action*, Third High Level Forum on Aid Effectiveness, 03-04.09.2008, Accra, Ghana.
- Agenda 2000 – Commission Opinion on Poland's Application for Membership of the European Union*, DOC/97/16, Brussels, 15.07.1997.
- Agreement between the European Union and the Republic of Armenia on the facilitation of the issuance of visas*, OJ EU, L 298, 31.10.2013.
- Agreement between the European Union and the Republic of Armenia on the readmission of persons residing without authorisation*, OJ EU, L 289, 31.10.2013.
- Agreement between the European Union and the Republic of Azerbaijan on the facilitation of the issuance of visas*, OJ EU, L 128, 30.04.2014.
- Agreement between the European Union and the Republic of Azerbaijan on the readmission of persons residing without authorisation*, OJ EU, L 128, 30.04.2014.
- Akt dotyczący warunków przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej oraz dostosowań w Traktatach stanowiących podstawę Unii Europejskiej*, Dz. Urz. UE, L 236, 23.09.2003.
- Apel Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 listopada 2004 r. do Rady Najwyższej Ukrainy*, M.P. 2004 nr 51 poz. 860.
- Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part*, OJ EU, L 161, 29.05.2014.
- Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part*, OJ EU, L 260, 30.08.2014.
- Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part*, OJ EU, L 261, 30.08.2014.

- Belarus Democracy and Human Rights Act of 2011*, H.R. 515 (ENR).
- Busan Partnership for Effective Development Co-operation*, Fourth High-Level Forum on Aid Effectiveness, 29.11-01.12.2011, Busan, Republic of Korea.
- Commission of the European Communities, *Action Plan for Coordinated Aid to Poland and Hungary*, Brussels, 27.09.1989, COM(89) 470 final.
- Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership*, Brussels, 03.12.2008, COM(2008) 823 final.
- Commission of the European Communities, *PHARE. Assistance for economic restructuring in the countries of Central and Eastern Europe. An operational guide*, Brussels 1992.
- Commission of the European Communities, *White Paper. Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union (presented by the Commission)*, Brussels, 03.05.1995, COM(95) 163 final.
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. An EU policy framework to assist developing countries in addressing food security challenges*. SEC(2010)379 / COM(2010)0127 final.
- Comprehensive and enhanced Partnership Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part*, OJ EU, L 23, 26.02.2018.
- Council Common Position 2004/661/CFSP of 24 September 2004 concerning restrictive measures against certain officials of Belarus*, OJ EU, L 301, 28.09.2004.
- Council Implementing Regulation (EU) No 271/2011 of March 2011 implementing Article 8a(1) of Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures against President Lukashenko and certain officials of Belarus*, OJ EU, L 76, 22.03.2011.
- Council of the European Union, *A New Global Partnership for Poverty Eradication and Sustainable Development after 2015' – Council conclusions*, Brussels, 26.05.2015, 9241/15.
- Council of the European Union, *Council decision establishing provisional measures in the area of international protection for the benefit of Italy and Greece*, Brussels, 22.09.2015, 12098/15, ASSIM 87.
- Council of the European Union, *Declaration on the Establishment of a European Endowment for Democracy*, Brussels, 20.12.2011, 18764/11.
- Council of the European Union, *EU Code of Conduct on Complementarity and Division of Labour in Development Policy – Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council*, Brussels, 15.05.2007, 9558/07.

- Council of the European Union, *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011*, Warsaw, 30.09.2011, 14983/11 (Presse 341).
- Council Regulation (EC) No 1085/2006 of 17 July 2006 establishing an Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA), OJ EU, L 210, 31.07.2006.
- Council Regulation (EEC) No 2698/90 of 17 September 1990 amending Regulation (EEC) No 3906/89 in order to extend economic aid to other countries of Central and Eastern Europe, OJ EEC, L 257, 21.09.1990.
- Council Regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic, OJ EEC, L 375, 23.12.1989.
- Council Regulation (EU, Euratom) 2020/2093 of 17 December 2020 laying down the multiannual financial framework for the years 2021-2027, OJ EU, LI 433, 22.12.2020.
- DAC OECD, *Converged Statistical Reporting Directives for the Creditor Reporting System (CRS) and the Annual DAC Questionnaire*, 28 May 2018, DCD/DAC/STAT(2018)9/FINAL.
- DAC OECD, *Converged Statistical Reporting Directives for The Creditor Reporting System (CRS) and the Annual DAC Questionnaire (revised)*, Geneva 2018, [https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/STAT\(2018\)9/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/STAT(2018)9/FINAL/en/pdf) [dostęp: 29.07.2021].
- DAC OECD, *Principles for Evaluation of Development Assistance*, Paris 1991, <https://www.oecd.org/dac/evaluation/2755284.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- DAC OECD, *Quality Standards for Development Evaluation*, Paris 2010, <https://www.oecd.org/development/evaluation/qualitystandards.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- DAC OECD, *Recommendation on Terms and Conditions of Aid*, Geneva 1978, https://www.oecd.org/dac/DAC_Recommendation_on_terms_and_conditions_of_aid.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- DAC OECD, *Revised DAC Recommendation on Untying ODA to the Least Developed Countries and Heavily Indebted Poor Countries*, Geneva 2014, <https://www.oecd.org/dac/Revised%20DAC%20Recommendation%20on%20Untying%20Official%20Development%20Assistance%20to%20the%20Least%20Developed.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- Declaration of Ministers of the "Group of 24 for Economic Assistance to Poland and Hungary" (The 24)*, Brussels, 13.12.1989, IP(89)953.
- Declaration of the Group of 24 for Economic Assistance to Poland and Hungary*, Brussels, 27.09.1989, no. 31/89.
- Decyzja Rady (UE, Euratom) 2020/2053 z dnia 14 grudnia 2020 r. w sprawie systemu zasobów własnych Unii Europejskiej oraz uchylająca decyzję 2014/335/UE, Euratom*, Dz. Urz. UE, L 424, 15.12.2020.
- Decyzja Rady z dnia 24 czerwca 1988 r. w sprawie systemu środków własnych Wspólnot (88/376/EWG, Euratom)*, Dz. Urz. WE, L 185, 15.07.1988.

- European Commission, *Agenda 2000. For a stronger and wider Union. Document drawn up on the basis of COM(97) 2000 final*, Brussels, 15.07.1997.
- European Commission, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the Stabilisation and Association process for countries of South-Eastern Europe (Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania)*, COM(1999)235 final, 26.05.1999.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A credible enlargement perspective for an enhanced EU engagement with the Western Balkans*, Brussels, 06.02.2018, COM(2018) 65 final.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A European Agenda on Migration*, Brussels, 13.05.2015, COM(2015) 240 final.
- European Commission, *Operation "PHARE" (Poland and Hungary: assistance for economic restructuring)*, Brussels, 11.01.1990, MEMO 3/90.
- European Commission, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument*, Brussels, 14.06.2018, COM(2018) 460 final.
- European Council, *Conclusions of the Presidency*, Edinburgh, 12.12.1992.
- European Council, *Conclusions of the Presidency*, Kopenhagen, 21–22.06.1993.
- European Council, *Presidency Conclusions*, Berlin, 24–25.03.1999.
- European Council, *Presidency Conclusions*, Corfu, 24–25.06.1994.
- European Council, *Presidency Conclusions*, Essen, 09–10.12.1994.
- European Council, *Presidency Conclusions*, Luxembourg, 12–13.12.1997.
- European Council, *Presidency Conclusions*. Brussels, 20–21.03.2003.
- European Council, *Presidency Conclusions*. Thessaloniki, 19–20.06.2003.
- G7 Summit. Declaration on East-West Relations*, Paris, 15.07.1989.
- Good Humanitarian Donorship Initiative, *24 Principles and Good Practise of Humanitarian Donorship*, Ghdinitiative.org, <https://www.ghdinitiative.org/assets/files/GHD%20Principles%20and%20Good%20Practice/GHD%20Principles.pdf> [do-
stęp: 29.07.2021].
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Adama Daniela Rotfelda o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2005 r., przedstawiona na 96. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji*, 21.01.2005.
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Anny Fotygi o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2007 r., przedstawiona na 41. posiedzeniu Sejmu RP V kadencji*, 11.05.2007.

- Informacja ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego o polityce zagranicznej RP przedstawiona na 14. posiedzeniu Sejmu RP I kadencji, 08.05.1992.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych na temat polityki zagranicznej RP w 2008 roku przedstawiona przez Radosława Sikorskiego na 15. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji, 07.05.2008.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Władysława Bartoszewskiego na 50. posiedzeniu Sejmu RP II kadencji, 24.05.1995.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Dariusza Rosatiego na 79. posiedzeniu Sejmu RP II kadencji, 09.05.1996.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 13. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji, 05.03.1998.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 78. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji, 09.05.2000.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Władysława Bartoszewskiego na 110. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji, 06.06.2001.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Włodzimierza Cimoszewicza na 16. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji, 14.03.2002.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2017 roku przedstawiona przez Witolda Waszczykowskiego na 35. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji, 09.02.2017.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2019 roku przedstawiona przez Jacka Czaputowicza na 78. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji, 14.03.2019.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2004 roku przedstawiona przez Włodzimierza Cimoszewicza na 67. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji, 21.01.2004.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2006 roku przedstawiona przez Stefana Mellera na 10. posiedzeniu Sejmu RP V kadencji, 15.02.2006.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2013 roku przedstawiona przez Radosława Sikorskiego na 36. posiedzeniu Sejmu RP VII kadencji, 20.03.2013.*

- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2015 roku przedstawiona przez Grzegorza Schetynę na 91. posiedzeniu Sejmu RP VII kadencji, 23.04.2015.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2015 roku przedstawiona przez Witolda Waszczykowskiego na 10. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji, 29.01.2016.*
- Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2018 roku przedstawiona przez Jacka Czaputowicza na 60. posiedzeniu Sejmu RP VIII kadencji, 21.03.2018.*
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego dotycząca zadań polskiej polityki zagranicznej w 2009 r. przedstawiona na 35. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji, 13.02.2009.*
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2010 roku, przedstawiona na 64. posiedzeniu Sejmu RP VI kadencji, 08.04.2010.*
- Informacja o polityce zagranicznej rządu przedstawiona przez Krzysztofa Skubiszewskiego w Sejmie X kadencji, 26.04.1990.*
- Informacja o polityce zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1991, exposé przedstawione przez Krzysztofa Skubiszewskiego na 65. posiedzeniu Sejmu RP, 27.06.1991.*
- Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2003 roku przedstawiona przez Włodzimierza Cimoszewicza na 40. posiedzeniu Sejmu RP IV kadencji, 22.01.2003.*
- Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Andrzeja Olechowskiego na 20. posiedzeniu Sejmu RP II kadencji, 12.05.1994.*
- Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski przedstawiona przez Bronisława Geremka na 47. posiedzeniu Sejmu RP III kadencji, 08.04.1999.*
- Informacja rządu o polityce zagranicznej Polski przedstawiona przez Krzysztofa Skubiszewskiego na 43. posiedzeniu Sejmu RP I kadencji, 29.04.1993.*
- Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the financing of Community aid under the multiannual financial framework for the period 2008 to 2013 in accordance with the ACP-EC Partnership Agreement and on the allocation of financial assistance for the Overseas Countries and Territories to which Part Four of the EC Treaty applies, OJ EU, L 247, 09.09.2006.*
- Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States of the European Union, meeting within the Council, on the financing of European Union aid under the multiannual financial framework for the period 2014 to 2020, in accordance with the ACP-EU Partnership Agreement, and on the allocation of financial assistance*

- for the Overseas Countries and Territories to which Part Four of the Treaty on the Functioning of the European Union applies*, OJ EU, L 210, 06.08.2013.
- Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. EU Support for Sustainable Change in Transition Societies*, JOIN(2012) 27 final.
- Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 234)*, nr 5437/VI kad., 29.07.2011, Warszawa 2011.
- Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 239)*, nr 5485/VI kad., 18.08.2011, Warszawa 2011.
- Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 240)*, nr 5501/VI kad., 19.08.2011, Warszawa 2011.
- Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Biuletyn z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 244)*, nr 5590/VI kad., 15.09.2011, Warszawa 2011.
- Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji do spraw Energii i Skarbu Państwa (nr 50) z dnia 16 grudnia 2016 r.*, VIII kadencja, Warszawa 2016.
- Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 89) z dnia 10 lipca 2013 r.*, VII kadencja, Warszawa 2013.
- Kancelaria Sejmu – Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis z przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 90) z dnia 11 lipca 2013 r.*, VII kadencja, Warszawa 2013.
- Komisja Europejska, *Rozdział dotyczący sytuacji w zakresie praworządności w Polsce towarzyszący dokumentowi: Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Sprawozdanie na temat praworządności z 2020 r. Sytuacja w zakresie praworządności w Unii Europejskiej*, Bruksela, 30.09.2020, SWD(2020) 320 final.
- Komisja Europejska, *Zwiększanie wpływu unijnej polityki rozwoju – Program działań na rzecz zmian. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów*, Bruksela, 13.10.2011, KOM(2011) 637 wersja ostateczna.
- Komunikat Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Strategia UE na rzecz Afryki – Europejsko-afrykański pakt na rzecz przyspieszenia rozwoju Afryki*, Bruksela, 12.10.2005, COM(2005) 489 końcowy.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Godne życie dla wszystkich: Eliminacja ubóstwa i zapewnienie świata zrównoważonej przyszłości*, Bruksela, 27.02.2013, COM(2013) 92 final.

- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r. finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 62: „Wsparcie międzynarodowej współpracy na rzecz demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym na dofinansowanie Specjalistycznych Studiów Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego oraz implementacja polskiego programu współpracy na rzecz rozwoju”*, Warszawa 2006.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Plan współpracy rozwojowej w 2012 r.*, Warszawa 2012.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Plan współpracy rozwojowej w 2016 r.*, Warszawa 2015.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski program pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2007 (finansowanej z rezerwy celowej budżetu państwa poz. 43)*, Warszawa 2007.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012-2016*, Warszawa 2012.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2008*, Warszawa 2008.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2009*, Warszawa 2009.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej pomocy zagranicznej udzielanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2010*, Warszawa 2010.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej. 1 lipca 2011 r. – 31 grudnia 2011 r.*, Warszawa 2011.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Program polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011*, Warszawa 2010.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej. Uzasadnienie*, 06.07.2011, Warszawa 2011.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt ustawy o współpracy rozwojowej*, 06.07.2011, Warszawa 2011.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej i utworzeniu Polskiej Agencji Współpracy Rozwojowej oraz o zmianie innych ustaw*, Warszawa 2010.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Projekt założeń projektu ustawy o współpracy rozwojowej*, Warszawa 2011.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017-2021*, Warszawa 2017.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 października 2003 r.*, Warszawa 2003.

- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*, Warszawa 2004.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Uzasadnienie do zmian Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2012-2015*, Warszawa 2013.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012-2015. Solidarność – demokracja – rozwój*, Warszawa 2012.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Projekt. Wersja 21.05.2015*, Warszawa 2015.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Projekt. Wersja 24.07.2015*, Warszawa 2015.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020*, Warszawa 2015.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020*, Warszawa 2018.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Założenia procesu tworzenia wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012-2016*, Warszawa 2011.
- Monterrey Consensus on Financing for Development. The final text of agreements and commitments adopted at the International Conference on Financing for Development, Monterrey, Mexico, 18-22.03.2002, United Nations, New York 2003.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli wykorzystania pomocy Unii Europejskiej dla Polski, realizowanej ze środków PHARE*, Warszawa 1998.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja zadań administracji publicznej w zakresie udzielania pomocy humanitarnej poza granicami Polski. Informacja o wynikach kontroli, 144/2020/P/19/005/KAP*, Warszawa 2020.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Wystąpienie pokontrolne. P/19/005 – Realizacja zadań administracji publicznej w zakresie udzielania pomocy humanitarnej poza granicami Polski*, Warszawa 2019.
- OECD, *Arrangement on Officially Supported Export Credits (revised)*, Geneva 2018, [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/PG\(2018\)1&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/PG(2018)1&docLanguage=En) [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Framework for an OECD Strategy on Development. Meeting of the Council at Ministerial Level, 25-26 May 2011, C/MIN(2011)8, 02.05.2011*.
- OECD, *Survey on the levels of decentralisation to the field in DAC Members' Development Co-operation systems. Report, DCD(2009)3/Final*, Paris 2009.
- OECD, *The Arrangement on Guidelines for Officially Supported Export Credits*, 31.10.1998, Paris 1998.

- Oświadczenie rządowe z dnia 16 września 2020 r. w sprawie utraty mocy obowiązującej Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w sprawie uregulowania zadłużenia Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, podpisanej w Pjongjang dnia 1 czerwca 2011 r., M.P. 2020 poz. 903.
- Paris Declaration on Aid Effectiveness*, Second High Level Forum on Aid Effectiveness, 28.02-02.03.2005, Paris, France.
- Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000 – Protocols – Final Act – Declarations*, OJ EC, L 317, 15.12.2000.
- Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part*, OJ EC, L 239, 09.09.1999.
- Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Azerbaijan, of the other part*, OJ EC, L 246, 17/09/1999.
- Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part*, OJ EC, L 49, 12.02.1998.
- Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part*, OJ EC, L 181, 24.06.1998.
- Porozumienie między Ministerstwem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Obrony Republiki Mołdowy o współpracy w dziedzinie wojskowej, podpisane w Warszawie dnia 27 października 1998 r., M.P. 2007 nr 25 poz. 267.
- Porozumienie między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ludową Republiką Angoli o przyjaźni i współpracy podpisane w Luandzie dnia 4 grudnia 1978 r., Dz. U. 1984 nr 29 poz. 147.
- Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., podpisane w Pekinie dnia 12 stycznia 2011 r., M.P. 2011 nr 81 poz. 816.
- Porozumienie podpisane w Pekinie dnia 22 października 2001 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., M.P. 2002 nr 6 poz. 105.

- Porozumienie z dnia 11 kwietnia 2007 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., M.P. 2008 nr 6 poz. 70.
- Porozumienie z dnia 17 lipca 2009 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., M.P. 2010 nr 63 poz. 819.
- Porozumienie z dnia 31 stycznia 2003 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., M.P. 2003 nr 45 poz. 681.
- Porozumienie z dnia 31 stycznia 2005 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., M.P. 2006 nr 13 poz. 169.
- Porozumienie z dnia 31 stycznia 2007 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Chińskiej Republiki Ludowej o współpracy finansowej, sporządzonej w Warszawie dnia 29 września 2000 r., M.P. 2007 nr 93 poz. 1016.
- Porozumienie zawarte dnia 26 maja 2011 r. w Warszawie pomiędzy Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Edukacji Narodowej a Grupą Zagranica w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce, Warszawa 2011.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 czerwca 2016 roku o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w operacji INHERENT RESOLVE w Republice Iraku, Jordańskim Królestwie Haszymidzkim oraz Państwie Kuwejt, M.P. 2016 poz. 537.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 grudnia 2014 r. o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w misji RESOLUTE SUPPORT Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego w Islamskiej Republice Afganistanu, M.P. 2014 poz. 1219.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 września 2008 r. o użyciu Grupy Obserwatorów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji, M.P. 2008 nr 71 poz. 638.
- Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r., Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, 70. sesja, 21.10.2015, A/RES/70/1.
- Rada Europejska, Rada Europejska w Brukseli 19-20 czerwca 2008 r. Konkluzje prezydencji, Bruksela, 20.06.2008, 11018/08 CONCL 2.

- Rada Legislacyjna, *Opinia z 4 czerwca 2007 r. o projekcie ustawy o pomocy zagranicznej (Minister Spraw Zagranicznych)*, RL-0303-57/07.
- Rada Unii Europejskiej, *Konkluzje Rady w sprawie wspólnego stanowiska UE na czwarte forum wysokiego szczebla w sprawie skuteczności pomocy (HLF-4, Pusan, 29 listopada – 1 grudnia 2011 r.)*, Bruksela, 14 listopada 2011 r., 16773/11.
- Rada Unii Europejskiej, *Milenijne Cele Rozwoju: wkład UE do Przeglądu Milenijnych Celów Rozwoju podczas spotkania ONZ na wysokim szczeblu w 2005 r. – Konkluzje Rady i przedstawiciele rządów Państw Członkowskich zebranych w Radzie*, Bruksela, 24.05.2005, 9266/05.
- Rada Unii Europejskiej, *Przyszłe prezydencje: polska, duńska i cypryjska. 18-miesięczny program Rady (1 lipca 2011 r. – 31 grudnia 2012 r.)*, Bruksela, 17.06.2011 r., ST 11447/11.
- Rada Unii Europejskiej, *Wspólna deklaracja przyjęta podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Pradze (Praga, 7 maja 2009 r.)*, Bruksela, 07.05.2009, 8435/09 (Presse 78).
- Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument*, OJ EU, L 310, 09.11.2006.
- Regulation (EC) No 1717/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 November 2006 establishing an Instrument for Stability*, OJ EU, L 327, 24.11.2006.
- Regulation (EC) No 1889/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a financing instrument for the promotion of democracy and human rights worldwide*, OJ EU, L 386, 29.12.2006.
- Regulation (EC) No 1905/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 establishing a financing instrument for development cooperation*, OJ EU, L 378, 27.12.2006.
- Regulation (EU) No 230/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an instrument contributing to stability and peace*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.
- Regulation (EU) No 231/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II)*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.
- Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.
- Regulation (EU) No 233/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for development cooperation for the period 2014-2020*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.
- Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide*, OJ EU, L 77, 15.03.2014.

- Regulation of the European Parliament and of the Council amending Council Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement*, Brussels, 07.03.2014, PE-CONS 36/14.
- Regulation of the European Parliamentary and of the Council amending Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement (Georgia)*, 07.02.2017, PE-CONS 64/16.
- Resolution 63/139. Strengthening of the coordination of emergency humanitarian assistance of the United Nations*, United Nations, General Assembly, Sixty-third session, 11.12.2008, A/RES/63/139.
- Rezolucja Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 sierpnia 2020 r. w sprawie sytuacji w Republice Białorusi*, M.P. 2020 poz. 749.
- Rome Declaration on Harmonisation*, First High Level Forum on Aid Effectiveness, 24-25.02.2003, Rome, Italy.
- Rozporządzenie 533/2004 Rady (WE) z dnia 22 marca 2004 r. w sprawie ustanowienia europejskiego partnerstwa w ramach procesu stabilizacyjnego i stowarzyszeniowego*, Dz. Urz. UE, L 86, 24.03.2004.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 marca 2015 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw Wspierania Reform na Ukrainie*, Dz. U. 2015 poz. 436.
- Sejm RP – VII kadencja, Kancelaria Sejmu, Biuro Komisji Sejmowych, *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych (nr 79) z dnia 11 października 2017 r.*, 11.10.2017, Warszawa 2011.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Dodatkowe sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)*, 19.08.2011, Warszawa 2011.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Komisja Spraw Zagranicznych, Podkomisja nadzwyczajna do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469). Sprawozdanie podkomisji*, 18.08.2011, Warszawa 2011.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o stanowisku Senatu w sprawie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 4643)*, 15.09.2011, Warszawa 2011.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o współpracy rozwojowej (druk 4469)*, 18.08.2011, Warszawa 2011.

- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 97. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 28 lipca 2011 r. (trzeci dzień obrad)*, Warszawa 2011.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VI, *Sprawozdanie stenograficzne z 98. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 sierpnia 2011 r. (drugi dzień obrad)*, Warszawa 2011.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476), Uzasadnienie*, 24.05.2013.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476)*, 24.05.2013.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476), druk nr 1561*, 11.07.2013, Warszawa 2013.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 27 sierpnia 2013 r. (pierwszy dzień obrad)*, Warszawa 2013.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 30 sierpnia 2013 r. (czwarty dzień obrad)*, Warszawa 2013.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VII, *Stanowisko Rady Ministrów wobec poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476)*, 21.08.2013, Warszawa 2013.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja VIII, *Sprawozdanie stenograficzne z 33. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 grudnia 2016 r.*, Warszawa 2016.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VI Kadencja, *Sprawozdanie stenograficzne z 100. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 września 2011 r. (drugi dzień obrad)*, Warszawa 2011.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VIII Kadencja – Marszałek Senatu, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym (druk nr 1176)*.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VIII Kadencja – Marszałek Senatu, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym (druk nr 1176). Uzasadnienie*.
- Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2011 r. w sprawie ustawy o współpracy rozwojowej*, 14.09.2011.

- Szydło M., *Opinia prawna o projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk sejmowy nr 1476)*, Biuro Analiz Sejmowych, 09.07.2013, Warszawa 2013.
- The Act on International Development Cooperation*, LOV nr 555 af 18/06/2012, 18.06.2012, Retsinformation.dk, <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=142451> [dostęp: 29.07.2021].
- The Africa-EU Partnership, *The Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy*, Africa-eu-partnership.org, https://africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- The Association Council, *Association between the European Union and Lebanon. Decision No 1/2016 of the EU-Lebanon Association Council agreeing on EU-Lebanon Partnership Priorities*, Brussels, 11.11.2016, UE-RL 3001/16.
- The Council of the European Communities, *Proposal for a Council Decision empowering the Community to indemnify the European Investment Bank against losses under loans for projects in Hungary and Poland*, Brussels, 05.10.1989, SEC(89) 1643 final, 89/C 283/09.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Warszawie dnia 23 czerwca 1992 r., Dz. U. 1993 nr 118 poz. 527.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa o przyjaźni i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 15 listopada 1994 r., Dz. U. 1996 nr 76 poz. 363.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r., Dz. U. 1993 nr 125 poz. 573.
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 226, 26.10.2012.
- Traktat o przyjaźni i współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Gruzji, sporządzony w Tbilisi dnia 20 kwietnia 1993 r., Dz. U. 2000 nr 2 poz. 7.
- Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana). Dz. Urz. UE, C 326, 26.10.2012.
- Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana). Dz. Urz. UE, CE 321, 29.12.2006.
- Treaty on European Union*, OJ EU, C 191, 29.07.1992.
- Uchwała nr 11 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 7 listopada 2014 r. w sprawie zaopiniowania założeń Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020.
- Uchwała nr 12 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 7 listopada 2014 r. w sprawie zaopiniowania wyboru krajów priorytetowych w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2016-2020.

- Uchwała nr 14 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 23 lipca 2015 r. w sprawie zaopiniowania projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020.*
- Uchwała nr 2 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 1 marca 2012 r. w sprawie Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej na lata 2012–2015.*
- Uchwała Nr 20 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 29 czerwca 2018 r. w sprawie zaopiniowania modyfikacji Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020.*
- Uchwała nr 5 Rady Programowej Współpracy Rozwojowej z dnia 27 maja 2013 r. w sprawie zaopiniowania zmian w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2012–2015.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 sierpnia 2020 r. w sprawie sytuacji w Republice Białorusi po wyborach prezydenckich 9 sierpnia 2020 r., M.P. 2020 poz. 737.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 września 2008 r. w sprawie kryzysu gruzińskiego, M.P. 2008 nr 66 poz. 585.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 marca 2018 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Gruzji, M.P. 2018 poz. 331.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 października 2018 r. w 10. rocznicę agresji Federacji Rosyjskiej na Gruzję, M.P. 2018 poz. 1080.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 lutego 2021 r. w sprawie skazania na pozbawienie wolności przez sąd Republiki Białorusi dziennikarek Bielsat TV oraz pogarszającej się sytuacji białoruskich mediów i dziennikarzy, M.P. 2021 poz. 233.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 maja 2011 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Mołdowy, M.P. 2011 nr 47 poz. 521.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 maja 2021 r. w sprawie sytuacji na Białorusi, M.P. 2021 poz. 529.*
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 grudnia 2013 r. w sprawie sytuacji na Ukrainie, M.P. 2013 poz. 1021.*
- Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 kwietnia 2018 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Gruzji, M.P. 2018 poz. 405.*
- Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie powołania Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Mołdowy, M.P. 2011 nr 45 poz. 493.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Federalnym Rządem Federalnej Republiki Jugosławii o udzieleniu kredytu, sporządzona w Warszawie dnia 16 października 2002 r., M.P. 2003 nr 21 poz. 320.*

- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Radą Ministrów Serbii i Czarnogóry o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Warszawie dnia 20 kwietnia 2006 r., M.P. 2006 nr 75 poz. 750.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Algierskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w sprawie restrukturyzacji i spłaty zadłużenia Algierskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, sporządzona w Algierze dnia 31 stycznia 2000 r., M.P. 2003 nr 16 poz. 230.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federalnej Demokratycznej Republiki Etiopii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Addis Abebie dnia 25 lutego 2014 r., M.P. 2014 poz. 515.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federalnej Demokratycznej Republiki Etiopii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Addis Abebie dnia 20 marca 2015 r., M.P. 2015 poz. 1098.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w sprawie uregulowania zadłużenia Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, podpisana w Pjongjang dnia 1 czerwca 2011 r., M.P. 2012 poz. 226.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Mongolii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Ulan Bator dnia 9 maja 2017 r., M.P. 2017 poz. 968.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Mongolii w sprawie uregulowania zadłużenia wobec Rzeczypospolitej Polskiej, sporządzona w Ulan Bator dnia 9 listopada 2006 r., M.P. 2007 nr 93 poz. 1014.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Serbskiej Bośni i Hercegowiny o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Banja Luce dnia 21 lipca 2010 r., M.P. 2010 nr 63 poz. 821.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdowy o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Kiszyniowie dnia 4 czerwca 2007 r., M.P. 2007 nr 80 poz. 853.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdawii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Warszawie dnia 14 maja 2014 r., M.P. 2014 poz. 887.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli w sprawie spłaty i restrukturyzacji zadłużenia Republiki Angoli wobec Rzeczypospolitej Polskiej, sporządzona w Luandzie dnia 21 listopada 2003 r., M.P. 2006 nr 11 poz. 142.*

- Umowa między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Luandzie dnia 1 marca 2006 r., M.P. 2006 nr 59 poz. 626.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli o udzielenie kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Luandzie dnia 27 sierpnia 2010 r., M.P. 2010 nr 92 poz. 1063.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Angoli o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Luandzie dnia 6 marca 2017 r., M.P. 2017 poz. 381.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Kenii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Nairobi dnia 22 września 2015 r., M.P. 2015 poz. 1105.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Kirgiskiej o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Biszkeku dnia 24 czerwca 2014 r., M.P. 2014 poz. 952.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o udzieleniu kredytu w pomocy wiązanej, podpisana w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2004 nr 1 poz. 14.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o udzieleniu kredytu, podpisana w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2004 nr 1 poz. 12.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Indonezji o udzieleniu kredytu, sporządzona w Dżakarcie dnia 25 września 2008 r., M.P. 2009 nr 18 poz. 231.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Socjalistycznej Republiki Wietnamu o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, sporządzona w Hanoi dnia 22 stycznia 2008 r., M.P. 2008 nr 36 poz. 329.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Syryjskiej Republiki Arabskiej w sprawie spłaty i restrukturyzacji zadłużenia Syryjskiej Republiki Arabskiej wobec Rzeczypospolitej Polskiej, podpisana w Damaszku dnia 16 grudnia 2004 r., M.P. 2005 nr 55 poz. 751.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Warszawie dnia 9 września 2015 r., M.P. 2016 poz. 716.*
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Zjednoczonej Republiki Tanzanii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, podpisana w Dar es Salaam dnia 28 września 2015 r., M.P. 2015 poz. 1127.*

- Umowa o udzieleniu kredytu w ramach pomocy związanej między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Związku Mjanmy, podpisana w Nay Pyi Taw dnia 11 kwietnia 2017 r., M.P. poz. 583.*
- Umowa o utworzeniu Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, sporządzona w Paryżu w dniu 29 maja 1990 r., Dz.U. 1994 nr 100 poz. 483.*
- United Nations – Security Council, *Resolution 1441 (2002) adopted by the Security Council at its 4644th meeting, on 8 November 2002, S/RES/1441 (2002).*
- United Nations – Security Council, *Resolution 1483 (2003) adopted by the Security Council at its 4761st meeting, on 22 May 2003, S/RES/1483 (2003).*
- United Nations Millennium Declaration, United Nations, General Assembly, Fifty-fifth session, 18.09.2000, A/RES/55/2.*
- United Nations, *Addis Ababa Action Agenda. The final text of the outcome document adopted at the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa, Ethiopia, 13-16 July 2015) and endorsed by the General Assembly in its resolution 69/313 of 27 July 2015, New York 2015.*
- United Nations, *General Assembly, Fiftieth session, 16th plenary meeting, 03.10.1995, New York, A/50/PV.16.*
- United Nations, *General Assembly, Fifty-first Session, 7th plenary meeting, 24.09.1996, New York, A/51/PV.7.*
- United Nations, *General Assembly, Fifty-fourth session, 17th plenary meeting, 29.09.1999, New York, A/54/PV.17.*
- United Nations, *General Assembly, Fifty-ninth session, 10th plenary meeting, 24.09.2004, New York, A/59/PV.10.*
- United Nations, *General Assembly, Fifty-second Session, 13th plenary meeting, 26.09.1997, New York, A/52/PV.13.*
- United Nations, *General Assembly, Fifty-sixth session, 49th plenary meeting, 12.11.2001, New York, A/56/PV/49.*
- United Nations, *General Assembly, Forty-eight session, 7th plenary meeting, 28.09.1993, New York, A/48/PV.7.*
- United Nations, *General Assembly, Forty-fifth session, Provisional verbatim record of the fourth meeting held at Headquarters, New York, 24.09.1990, A/45/PV.4.*
- United Nations, *General Assembly, Forty-seventh session, Provisional verbatim record of the 7th meeting held at Headquarters, 22.09.1992, New York, A/47/PV.7.*
- United Nations, *General Assembly, Seventieth session, 13th plenary meeting, 28.09.2016, New York, A/70/PV.13.*

- United Nations, *General Assembly, Seventy-first session, 4th plenary meeting*, 19.09.2016, New York, A/71/PV.4 A.
- United Nations, *General Assembly, Seventy-first session, 9th plenary meeting*, 20.09.2016, New York, A/71/PV.9.
- United Nations, *General Assembly, Sixty-eighth session, 9th plenary meeting*, 25.09.2013, New York, A/68/PV.9.
- United Nations, *General Assembly, Sixty-fifth session, 6th plenary meeting*, 21.09.2010, New York, A/65/PV.6.
- United Nations, *General Assembly, Sixty-first session, 10th plenary meeting*, 19.09.2006, New York, A/61/PV.10.
- United Nations, *General Assembly, Sixty-ninth session, 10th plenary meeting*, 25.09.2014, New York, A/69/PV.10.
- United Nations, *General Assembly, Sixty-seventh session, 9th plenary meeting*, 26.09.2012, New York, A/67/PV.9.
- United Nations, *General Assembly, Sixty-third session, 8th plenary meeting*, 24.09.2008, New York, A/63/PV.8.
- United Nations, *General Assembly. Fifty-fifth session. 5th plenary meeting*, 07.09.2000, New York, A/55/PV.5.
- United Nations, *General Assembly. Fifty-fifth session. 8th plenary meeting*, 08.09.2000, New York, A/55/PV.8.
- United Nations, *Human Rights Office of the High Commissioner, Guiding Principles on Business and Human Rights. Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*, New York–Geneva 2011.
- United Nations, *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, 10.12.1997, FCCC/CP/1997/L.7/Add.1.
- United Nations, *Paris Agreement*, 29.01.2016, FCCC/CP/2015/10/Add.1.
- United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012. The future we want*, General Assembly, Sixty-sixth session, 11.09.2012, A/RES/66/288.
- United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 29 November 2012, Sixty-seventh session*, A/RES/67/19, 04.12.2012.
- Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw*. Dz. U. 2016 poz. 266.
- Ustawa z dnia 11 września 2019 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo zamówień publicznych*. Dz. U. 2019 poz. 2020.
- Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o zasadach zarządzania mieniem państwowym*. Dz. U. 2016 poz. 2260.

- Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej*. Dz. U. 2011, Nr 234 poz. 1386.
- Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie ustawy – Prawo zamówień publicznych*. Dz. U. 2008 nr 220 poz. 1420 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 stycznia 2020 r. o zmianie ustawy o działach administracji rządowej oraz niektórych innych ustaw*. Dz. U. 2020 poz. 284.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*. Dz. U. 2003 nr 96 poz. 873.
- Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego*. Dz. U. 2015 poz. 1240.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych*. Dz. U. 2009 nr 157 poz. 1240.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Komitecie do Spraw Europejskich*. Dz. U. 2009 nr 161 poz. 1277.
- Ustawa z dnia 28 października 2020 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw*. Dz. U. 2020 poz. 2023.
- Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Dz. U. 2018 poz. 1669.
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej*. Dz. U. 2013 poz. 1283.
- Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej*. Dz. U. 1997 nr 141 poz. 943 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo przedsiębiorców oraz inne ustawy dotyczące działalności gospodarczej*. Dz. U. 2018 poz. 650.
- Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów Państw Członkowskich zebranych w ramach Rady, Parlamentu Europejskiego i Komisji w sprawie polityki rozwojowej Unii Europejskiej: „Konsensus Europejski”*. Dz. Urz. UE, C 46, 24.02.2006.
- Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamentu Europejskiego i Komisji: Nowy europejski konsensus w sprawie rozwoju „Nasz świat, nasza godność, nasza przyszłość”*. Dz. Urz. UE, C 210, 30.06.2017.
- Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamencie Europejskim i Komisji Europejskiej: Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej*. Dz. Urz. UE, C 25, 30.01.2008.
- Wyrok Trybunału (trzecia izba) z dnia 2 kwietnia 2020 r., Komisja/Rzeczypospolita Polska, Republika Czeska, Węgry, C-715/17, C-718/17 i C-719/17, ECLI:EU:C:2020:257*.
- Zákon z 18. novembra 2015 o rozvojevej spolupráci a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, 18.11.2015, Slovakaid.sk, http://slovakaid.sk/sites/default/files/zakon_392_2015_o_rozvojevej_spolupraci.pdf?_ga=2.260346958.255647526.1583000155-624668892.1583000155 [dostęp: 29.07.2021].

- Zarządzenie Nr 1 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 15 stycznia 2014 r. w sprawie ustanowienia Nagrody Solidarności za działania na rzecz promocji i ochrony demokracji oraz wolności obywatelskich. Dz. Urz. Ministra Spraw Zagranicznych, Warszawa, dnia 22 stycznia 2014 r., poz. 2.
- Zarządzenie Nr 14 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 14 maja 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie ustanowienia Nagrody Solidarności za działania na rzecz promocji i ochrony demokracji oraz wolności obywatelskich. Dz. Urz. Ministra Spraw Zagranicznych, Warszawa, dnia 16 maja 2014 r., poz. 15.
- Zygierewicz A., *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o współpracy rozwojowej* – druk 4469, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa, 29.07.2011.

Prace zwarte

- Asian Development Bank, *Myanmar in Transition. Opportunities and Challenges*, Manila 2012.
- Aslund A., *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2009.
- Avioutskaa V., *Aksamitne rewolucje*, przeł. A. Czarnacka, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007.
- Bachulska A., Karásková I., *Chińska obecność w Polsce: przerwany romans między Pekinem a Warszawą*, Association for International Affairs, Praga 2020.
- Bagiński P., Czaplicka K., Szczyciński J., *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju. Ewolucja, stan obecny i perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
- Bagiński P., *Europejska polityka rozwojowa. Organizacja pomocy Unii Europejskiej dla krajów rozwijających się*, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Baldwin D.A., *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton 1985.
- Baldwin D.A., *Foreign Aid and American Foreign Policy: A Documentary Analysis*, Praeger, New York 1966.
- Baun M.J., *A Wider Europe. The Process and Politics of European Union Enlargement*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham–Boulder–New York–Oxford 2000.
- Bennet B., *The Last Dictatorship in Europe: Belarus under Lukashenko*, Oxford University Press, London 2011.
- Bieńczyk-Missala A., *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej po 1989 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

- Brzezinski Z., *Reflections on Soviet Intervention in Afghanistan, 26.12.1979*, The White House, Washington 1979.
- Budnikowski A., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006.
- CIA, *International Communist Aid to North Vietnam*, Langley 1968.
- Cichos K., *Unijna polityka współpracy na rzecz rozwoju. Zagadnienia prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- Ciechanowski G., Kozak Z., *Polskie lotnictwo z pomocą głodującej Etiopii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Cieślak E., Czernichowski K., Ndiaye B., *Afryka Subsaharyjska. Potencjał, problemy i możliwości dla Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.
- Czornik K., *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w latach 1945-2012*, Remar, Katowice 2012.
- Czornik K., *Irak w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w okresie pozimnowojennym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011.
- Czornik K., Lakomy M., *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku. Przebieg – uwarunkowania – implikacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018.
- Czubek G., Kopińska G., Sawicki A., Wojciechowska-Nowak A., *Jak walczyć z korupcją? Zasady tworzenia i wdrażania strategii antykorupcyjnej dla Polski*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2010.
- Czyż A., Kubas S., *Państwa Grupy Wyszehradzkiej: pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Wybrane aspekty polityki wewnętrznej i zagranicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
- DAC in Dates. The History of OECD's Development Assistance Committee. 2006 Edition*, OECD, Paris 2006.
- Defense Technical Information Center, *Soviet Military Power*, Washington 1983.
- Deszczyński P., *Konceptualne podstawy pomocy rozwojowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011.
- Djerajian E.P., Muasher M., Brown N.J., *Two States or One? Reappraising the Israeli-Palestinian Impasse*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2018.
- Doliwa-Klepacki Z.M., *Integracja europejska*, Temida 2, Białystok 2000.
- Dyduch J., *Stosunki polsko-izraelskie w latach 1990-2009. Od normalizacji do strategicznego partnerstwa*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2010.
- Eberstadt N., *Foreign Aid and American Purpose*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington 1988.

- El-Hussini M., *Soviet-Egyptian Relations*, Palgrave Macmillan, London 1987.
- Erdağ R., *Libya in the Arab Spring. From Revolution to Insecurity*, Palgrave Macmillan, New York 2017.
- Escobar A., *Encountering Development. The Making and Unmaking of the Third World*, Princeton University Press, Princeton 1995.
- Fedorowicz K., *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989-2010*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2011.
- Ferris E., Kirişci K., *The Consequences of Chaos: Syria's Humanitarian Crisis and the Failure to Protect*, Washington 2016.
- Fyderek Ł., Jarecka-Stępień K., Kurpiewska-Korbut R., Stępień J., *Wprowadzenie do problematyki pomocy rozwojowej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2010.
- Galvin J.L., *The Arab Uprisings. What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2012.
- Global Development Research Group, *Mechanizm zaangażowania sektora prywatnego w świadczenie pomocy rozwojowej. Wskazówki dla Polski*, Warszawa 2010.
- Golan G., *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Gomółka K., Borucińska-Dereszkiewicz I., *Stosunki Polski z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Górniewicz G., *Dług publiczny. Historia, terażniejszość, przyczyny i perspektywy*, Oficyna Wydawnicza Mirosław Wrocławski, Bydgoszcz 2012.
- Górniewicz G., *Zadłużenie zagraniczne. Polska a kraje rozwijające się*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2002.
- Grimm S., *Reform in the EU's Aid Architecture and Management. The Commission is no longer the key problem. Let's turn to the system*, Bonn 2008.
- Grodzki R., *Polska polityka zagraniczna w XX i XXI wieku. Główne kierunki – fakty – ludzie – wydarzenia*, Wydawnictwo Replika, Warszawa 2009.
- Gromadzki G., Suszko O., Vahl M., Wolczuk K., Wolczuk R., *Po rewolucji pomarańczowej. Stosunki UE-Ukraina do wiosny 2006 roku*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2006.
- Grosse T.G., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej wpływ na rozwój gospodarczy. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i wnioski dla Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.
- Guimaraes F.A., *The Origins of the Angolan Civil War. Foreign Intervention and Domestic Political Conflict*, Palgrave Macmillan, Basingstoke-London 2001.

- Gulcz M., *Kraje rozwijające się a zewnętrzne środki finansowania rozwoju*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.
- Guz-Vetter M., *Przygotowanie polskiej administracji do efektywnego wykorzystania pomocy przedakcesyjnej oraz funduszy strukturalnych Unii Europejskiej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
- Hancock G., *Lords of Poverty. The Power, Prestige, and Corruption of the International Aid Business*, Atlantic Monthly Press, New York 1989.
- Hook S.W., *National Interest and Foreign Aid*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1995.
- Human Rights Watch, *Angola Unravels. The Rise and Fall of the Lusaka Peace Process*, New York–Washington–London–Brussels 1999.
- IFC, *IFC. The First Six Decades. Leading the Way in Private Sector Development. A History*, Washington 2016.
- IMF, *The Multilateral Debt Relief Initiative (G-8 Proposal) and Its Implications for the Fund – Further Considerations: Supplemental Information*, Washington 2005.
- IOM, *Iraq Displacement Crisis 2014–2017*, Bagdad 2018.
- Jankowski B., *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2015.
- Jędraszczyk K., *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010.
- Jempa C.J., *The Tying of Aid*, Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 1991.
- Jenks B., Topping J., *Financing the UN Development System. Pathways to Reposition for Agenda 2030*, Dag Hammarskjöld Foundation, Uppsala 2017.
- Kaca E., *Pomoc demokratyzacyjna w polskiej współpracy rozwojowej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
- Kapiszewski A., *Poland: In Europe, with America*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2004.
- Karnow S., *Vietnam: A History*, Penguin Books, New York 1983.
- Kawecka-Wyrzykowska E., *Polska w drodze do Unii Europejskiej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1999.
- Keohane R.O., Nye J.S., *Power and Interdependence*, HarperCollins, Glenview 1989.
- Kieżun W., *Patologia transformacji*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012.
- Kilpatric A., *After the Berlin Wall. A History of the EBRD. Volume 1*, Central European University Press, Budapest–New York 2020.
- Knopek J., *Stosunki polsko-zachodnioafrykańskie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Kopiński D., *Pomoc rozwojowa. Teoria i polityka*, Difin, Warszawa 2011.

- Kowal P., *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*, Instytut Studiów PAN, Warszawa–Wojnowice 2018.
- Kowalik T., *From Solidarity to Sellout. The Restoration of Capitalism in Poland*, Monthly Review Press, New York 2011.
- Kozłowski K., *Kolory rewolucji*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012.
- Kugiel P., *Udział sektora prywatnego w wielostronnej pomocy rozwojowej. Szanse dla Polski*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015.
- Kugiel P., Wnukowski D., *Przyszłość partnerstwa UE-AKP po 2020 roku. Perspektywa Polski*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015.
- Kupiecki R., Szczepanik K., *Polityka zagraniczna Polski 1918–1994*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1995.
- Kuźniar R., *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Lancaster, *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics*, University of Chicago Press, Chicago–London 2007.
- Leech P., *The State of Palestine. A critical analysis*, Routledge, London–New York 2017.
- Lesch D.W., *Syria. The Fall of the House of Assad*, Yale University Press, New Heaven–London 2012.
- Lessambo F.I., *International Financial Institutions and Their Challenges*, Palgrave Macmillan, New York 2015.
- Liska G., *The New Statecraft. Foreign Aid in American Foreign Policy*, University of Chicago Press, Chicago 1964.
- Lubina M., *Birma*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2014.
- Lumsdaine D.H., *Moral Vision in International Politics. The Foreign Aid Regime 1949–1989*, Princeton University Press, Princeton 1993.
- Lüthi L.M., *The Sino-Soviet Split. Cold War in the Communist World*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2008.
- Łastawski K., *Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2004.
- Malewicz P., *Polska polityka wschodnia w latach 1989–1991*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2008.
- Marcinkowska P., *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- Matuszak J.Z., *Wojsko Polskie w Afganistanie 2002–2014*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

- McLaurin R.D., *The Middle East in Soviet Policy*, Lexington Books, Toronto–London 1975.
- Mironowicz E., *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2011.
- Mosley P., *Foreign Aid. Its Defense and Reform*, University Press of Kentucky, Lexington 1987.
- Nizameddin T., *Russia and the Middle East. Towards a New Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York 1999.
- Nojumi N., *The Rise of the Taliban in Afghanistan. Mass Mobilization, Civil War, and the Future of the Region*, Palgrave Macmillan, New York 2002.
- Nuttall S.J., *European Foreign Policy*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Obeidat H., *Stosunki Polski z Egiptem i Irakiem w latach 1955–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- Ost D., *The Defeat of Solidarity. Anger and Politics in Postcommunist Europe*, Cornell University Press, Ithaca–London 2005.
- Packenham R.A., *Liberal America and the Third World. Political Development Ideas in Foreign Aid and Social Science*, Princeton University Press, Princeton 1973.
- Parzymies A., *Tunezja*, Książki i Wiedza, Warszawa 1984.
- Parzymies S., *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945–2004*, Dialog, Warszawa 2004.
- Peeters J.-P., Draganova M., Alliata V., Hatwell J., *Phare – Progress and strategy paper. Food aid*, Brussels, 1994, CEE I/39.
- Perkins K.J., *A History of Modern Tunisia*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Piotrowski J., *Stosunki Polski z krajami arabskimi*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1989.
- Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju – szanse, wyzwania, zagrożenia. Raport z konferencji*, Warszawa 2010.
- Riedel B., *What We Won: America's Secret War in Afghanistan, 1979–89*, Brookings Institution Press, Washington 2014.
- Roaf J., Atoyan R., Joshi B., Krogulski K. et al., *25 Years of Transition. Post-Communist Europe and the IMF. Regional Economic Issues Special Report*, International Monetary Fund, Washington 2014.
- Rodney W., *How Europe Underdeveloped Africa*, Howard University Press, Washington 1982.
- Roszkowski W., *East Central Europe. A Concise History*, Instytut Jagielloński - Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2015.

- Różański J., *Polskie misjonarki i misjonarze w Afryce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2012.
- Sachs J., *Koniec z łąką. Zadanie dla naszego pokolenia*, tłum. Z. Wiankowska-Ładyka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Samecki P., *Zagraniczna pomoc ekonomiczna*. Pecat, Warszawa 1997.
- Sierańska J., *Polityka zagraniczna Polski wobec Izraela po 1989 roku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Smith K.E., *The Making of EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2004.
- Sobotka B., *Tworzenie polskiego systemu pomocy rozwojowej*, CeDeWu, Warszawa 2012.
- Taylor A., *The Superpowers and the Middle East*, Syracuse University Press, New York 1991.
- Thakur R., *Peacekeeping in Vietnam: Canada, India, Poland, and the International Commission*, University of Alberta Press, Edmonton 1984.
- Thompson H.S., *International Bank for Reconstruction and Development*, Boston University Libraries, Boston 1947.
- Todaro M.P., Smith S.C., *Economic Development*, Pearson Addison-Wesley, Boston 2009.
- Touval S., *The Boundary Politics of Independent Africa*, Harvard University Press, New York 1999.
- Tvendten I., *Angola: Struggle for Peace and Reconstruction*, Routledge, Boulder 1997.
- Walczak R., *Podstawy zarządzania projektami. Metody i przykłady*, Difin, Warszawa 2014.
- Watanabe L., *Securing Europe. European Security in an American Epoch*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2010.
- Wetangula J., Mazurewicz M., *Market Research Preliminary Report: The Construction Market in Kenya*, Polish Investment and Trade Agency, Nairobi 2017.
- Wilson A., *Ukraine's Orange Revolution*, Yale University Press, New Heaven–London 2005.
- Yordanov R.A., *The Soviet Union and the Horn of Africa during the Cold War: Between Ideology and Pragmatism*, Lexington Books, Lanham 2016.
- Zajac J., *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Zajac J., Zięba R., *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945-1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Zięba R., *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
- Zięba R., *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.

Zunes S., Mundy J., *Western Sahara. War, Nationalism, and Conflict Irresolution*, Syracuse University Press, Syracuse 2010.

Rozdziały w pracach zbiorowych

- Anioł W., *Polska wobec wyzwań globalnego rozwoju*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i do Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Difin, Warszawa 2010.
- Arab Spring in Egypt: Revolution and Beyond*, eds. B. Korany, R. El-Mahdi, American University in Cairo, Cairo 2012.
- Askerov A., *The Nagorno Karabakh Conflict. The Beginning of the Soviet End*, [w:] *The Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis Illustrated*, eds. A. Askerov, S. Brooks, L. Tchantouridze, Lexington Books, London 2020.
- Bagiński P., *Prawa człowieka a pomoc dla zagranicy – wnioski dla polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej*, red. A. Bieńczyk-Missala, R. Kuźniar, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007.
- Bagiński P., *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] P. Bagiński, K. Czaplicka, J. Szczyciński, *Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju. Ewolucja, stan obecny i perspektywy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
- Baluk W., *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w okresie rozpadu Rosji carskiej i ZSRR*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Pułtusk–Warszawa 2019.
- Bassuener K., *Belarus: Europe's Last Dictatorship*, [w:] J. Kinsman, K. Bassuener, *A Diplomat's Handbook for Democracy Development Support. Third Edition*, Centre for International Governance Innovation, Waterloo 2013.
- Brahimi A., *Libya's Revolution*, [w:] *North Africa's Arab Spring*, ed. G. Joffé, Routledge, London 2013.
- Braun J., *Media: z więzienia na rynek*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce 1989-2009*, red. R. Glajcar, W. Wojtasik, Remar, Katowice 2009.
- Brown S., Grävingsholt J., *Security, Development and the Securitization of Foreign Aid*, [w:] *The Securitization of Foreign Aid*, eds. S. Brown, J. Grävingsholt, Palgrave Macmillan, London 2016.
- Bujwid-Kurek E., *Kosowscy entuzjaści contra kosowscy sceptycy. Dyferencjacja państw wobec legalności Republiki Kosowa*, [w:] *Balkany Zachodnie w systemie bezpieczeństwa euroatlantyckiego*, red. A. Głowacki, S.L. Szczesio, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.

- Buonanno L., *The European Migration Crisis*, [w:] *The European Union in Crisis*, eds. D. Dinan, N. Nugent, W.E. Patterson, Bloomsbury Publishing, London 2017.
- Burnell B., *Democracy Assistance: The State of Discourse*, [w:] *Democracy Assistance. International Co-operation for Democratization*, eds. P. Burnell, Routledge, London-Portland 2000.
- Carbone M., *Development Policy in a Changing Europe: More Donors, New Challenges*, [w:] *The Frontiers of Europe. A Transatlantic Problem?*, eds. F. Bindi, I. Angelescu, Brookings Institution Press, Rome 2011.
- Carbone M., *Development Policy*, [w:] *European Union Enlargement*, eds. N. Nugent, Red Globe Press, Basingstoke-New York 2004.
- Cesarz M., *Kryzys uchodźczy w Europie – zarys problemu*, [w:] *Uchodźcy w Europie. Uwarunkowania, istota, następstwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2017.
- Chimiak G., Zalas-Kamińska K., *Being at the forefront. Polish CSOs' contribution to public diplomacy and development cooperation efforts*, [w:] *Public Diplomacy and Civil Society Organisations*, eds. I. Natil, Routledge, London 2023.
- Chuprygin A., *Russia and the United States in the Cases of Egypt and Libya*, [w:] *The MENA Region: A Great Power Competition*, eds. K. Mezran, A. Varvelli, Ledizioni, Milan 2019.
- Cianciara A., *Ukraina: wybór euroatlantycki czy euroazjatycki*, [w:] *System euroatlantycki w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym*, red. J.M. Fiszer, P. Olszewski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013.
- Clancy-Smith J., *From Sidi Bou Zid to Sidi Bou Said: A Longue Durée Approach to the Tunisian Revolutions*, [w:] *The Arab Spring. Change and Resistance in the Middle East*, eds. M.L. Haas, D.W. Lesch, Westview Press, Boulder 2013.
- Cole E., Fluri P.H., *Georgia After the 'Rose Revolution'*, [w:] *From Revolution to Reform: Georgia's Struggle with Democratic Institution Building and Security Sector Reform*, eds. E. Cole, P.H. Fluri, Austrian Ministry of Defence, Vienna-Geneva 2005.
- Cymbranowicz K., *(Nie)zbędne porozumienie UE-Turcja ws. uchodźców – sukces czy porażka unijnej polityki migracyjnej?*, [w:] *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2019.
- Czachor R., *Stosunki polsko-białoruskie*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011*, red. M. Wolański, Wydawnictwo Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki, Polkowice 2013.
- Czarnocki A., Kondrakiewicz D., *Uwarunkowania, koncepcje i realizacja polityki zagranicznej Polski*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.

- Czerpak P., *Oddłużenie Polski*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Czerwiński M., *Polityka polska wobec Białorusi po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, red. R. Podgórska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Czornik K., *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Polski w drugiej dekadzie XXI wieku. Aspekty polityczne*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym: wybrane problemy*, red. R. Zięba, T. Pawłuszko, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2016.
- Czornik K., *Polska percepcja Arabskiej Wiosny oraz jej implikacji w skali regionalnej i globalnej*, [w:] *Dylematy polityki zagranicznej Polski na początku XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
- Czornik K., *Problematyka uchodźców (migrantów) z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej w kampanii parlamentarnej z 2015 roku. Analiza stanowisk*, [w:] *Polskie wybory 2014–2015. Kontekst krajowy i międzynarodowy – przebieg rywalizacji – konsekwencje polityczne. Tom 2*, red. M. Kolczyński, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017.
- Czornik K., Lakomy M., *Polityczny i wojskowy wymiar stosunków polsko-amerykańskich w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku*, [w:] *Dylematy polityki zagranicznej Polski na początku XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
- D'Anieri P., *Establishing Ukraine's Fourth Republic: Reform after Revolution*, [w:] *Beyond the Euromaidan. Comparative Perspectives on Advancing Reform in Ukraine*, eds. H.E. Hale, R.W. Orttung, Stanford University Press, Stanford 2016.
- Deeb M.-J., *The Arab Spring: Libya's Second Revolution*, [w:] *The Arab Spring. Change and Resistance in the Middle East*, eds. M.L. Haas, D.W. Lesch, Westview Press, Boulder 2013.
- Dębski S., *Ewolucja doktryny polityki wschodniej Polski*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2009.
- Diec J., *Polska myśl polityczna na temat Wschodu – między idealizmem a realizmem*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Pułtusk–Warszawa 2019.
- Dobrowolska-Polak J., *Cywilne ofiary konfliktów zbrojnych*, [w:] *Solidarność humanitarna*, red. J. Dobrowolska-Polak, Instytut Zachodni, Poznań 2012.

- Dobrowolska-Polak J., *Formowanie polskiej polityki solidarności międzynarodowej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie*. T. 2, *Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. M. Bierowiec, L. Czechowska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Donaj Ł., *Unia Europejska – Polska – Ukraina. Wybrane zagadnienia wspólnych stosunków po tzw. pomarańczowej rewolucji*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, red. R. Podgórzeńska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Drażkiewicz-Grodzicka E., *Poland: Attempts at Defining Aid by Solidarity, Democracy and Development*, [w:] *Development Cooperation of the 'New' EU Member States. Beyond Europeanization*, eds. O. Horký-Hlucháň, S. Lightfoot, Palgrave Macmillan, London 2015.
- Dumała H., *Pomoc rozwojowa w polityce zagranicznej RP*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie*. T. 2: *Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. L. Czechowska, M. Bierowiec, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Entelis J.P., *Algeria: democracy denied, and revived?*, [w:] *North Africa's Arab Spring*, eds. G. Joffé, Routledge, London 2013.
- Fedorowicz K., *Perspektywy rozwoju stosunków polsko-białoruskich w zmieniającej się rzeczywistości geopolitycznej*, [w:] *Polska i Białoruś we współczesnej Europie*, red. J. Tymanowski, A. Daniluk, J. Bryll, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.
- Fedorowicz K., *Polacy na Białorusi*, [w:] *Mniejszość polska na Białorusi, Litwie, Łotwie i Ukrainie: uwarunkowania, stan aktualny, perspektywy*, red. T. Stępniewski, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2020.
- Fedorowicz K., *Polityka Polski wobec Białorusi*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2009.
- Franz M., *Stosunki z Ukrainą w świetle polskiej przynależności do NATO w XXI wieku*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, red. R. Podgórzeńska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Frątczak-Rudnicka B., *Organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie*, [w:] J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kilias, *Demokracja polska 1989-2003*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
- Galewska I., *Ukraina. Ochrona praw człowieka na obszarze postradzieckim*, [w:] *Prawa człowieka w perspektywie rozwoju globalnego*, red. G. Haber, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.

- Garlińska-Bielawska J., *Wspólnota Wschodnioafrykańska (East African Community, EAC) – doświadczenia i wyzwania w procesie regionalnej integracji gospodarczej*, [w:] *Problemy regionalne Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu u progu XXI wieku*, red. A. Mania, M. Grabowski, J. Mormul, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2018.
- Gołębiowski G., *Zmiany w przedsiębiorstwach*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Grącik M., *Rola Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w transformacji*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Grącik M., *Wspólnoty Europejskie i ich rola w transformacji*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Grosse T.G., Hetnarowicz J., *Solidarność – zapomniana wartość Unii. Kryzys uchodźczy (migracyjny) a podziały między państwami członkowskimi*, [w:] *Uchodźcy w Europie. Uwarunkowania, istota, następstwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2017.
- Grotte M., *Innowacyjne źródła finansowania pomocy rozwojowej*, [w:] *Wyzwania międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, red. K. Czaplicka, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2007/2008.
- Habowski M., „Białoruska kresowość” w polskiej polityce wschodniej – między realizmem a złudzeniami, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Pułtusk–Warszawa 2019.
- Habuda L., *Od okrągłego stołu do demokratycznej RP. Dwie wizje ustrojowej transformacji i ich obecność w polskiej polityce*, [w:] *Transformacja ustrojowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Płaszczyzny – wymiary – kierunki*, red. S. Wróbel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
- Hinds M., *Role of Regional Development Banks in Rebuilding the International Financial Architecture*, [w:] *Financing Development: The Power of Regionalism*, eds. N. Birdsall, L. Rojas-Suarez, Center for Global Development, Washington 2004.
- Horký O., *The Transfer of the Central and Eastern European “Transition Experience” to the South: Myth or Reality?*, [w:] *Development Policies of Central and Eastern European States. From Aid Recipients to Aid Donors*, eds. O. Horký-Hlucháň, S. Lightfoot, Routledge, London–New York 2015.
- Jasikowska K., *Po co nam edukacja globalna?*, [w:] *Edukacja globalna. Polskie konteksty i inspiracje*, red. M. Kuleta-Hulbaj, M. Gontarska, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2015.

- Jednaka W., *Wybory parlamentarne w latach 1989–2001*, [w:] *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*, red. A. Antoszewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Joffé G., *The Arab Spring in North Africa: origins and prospects*, [w:] *North Africa's Arab Spring*, eds. G. Joffé, Routledge, London 2013.
- Kapuśniak T., *Polityka Polski wobec Ukrainy*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2009.
- Karantnycky A., *The Fall and Rise of Ukraine's Political Opposition: From Kuchmagate to the Orange Revolution*, [w:] *Revolution in Orange. The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*, eds. A. Aslund, M. McFaul, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2006.
- Keeley B., *Shifting development goals and motivations*, [w:] OECD, *From Aid to Development: The Global Fight against Poverty*, Paris 2012.
- Kędzia Z., *Wkład Polski w międzynarodową ochronę praw człowieka*, [w:] *Prawa człowieka w polskiej polityce zagranicznej*, red. A. Bieńczyk-Missala, R. Kuźniar, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007.
- Khoury R.G., *The Arab Spring Was Triggered by a Desire for Democracy and Social Justice*, [w:] *The Arab Spring*, eds. M. Haerens, L.M. Zott, Greenhaven Press, Detroit 2013.
- Kiwerska J., *Kwestie bezpieczeństwa w stosunkach polsko-amerykańskich. Trendy i perspektywy*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. S. Wojciechowski, A. Potyrała, Difin, Warszawa 2014.
- Knopek J., *25 lat polityki zagranicznej III RP wobec Afryki Subsaharyjskiej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*, red. J. Knopek, R. Willa, Difin, Warszawa 2016.
- Kołodziejczyk K., *Innowacyjność i kreatywność Polski w Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Difin, Warszawa 2010.
- Kołodziejczyk K., *The Balance of Poland's Participation in the European Union's Development Policy*, [w:] *Balkan Ambitions and Polish Inspirations: Experiences, Problems and Challenges*, eds. A. Adamczyk, G. Ilik, K. Zajączkowski, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warsaw 2022.
- Kołodziejczyk K., *Współpraca Polski z międzynarodowymi instytucjami finansowymi*, [w:] *Udział Polski w organizacjach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, I. Popiuk-Rysińska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Kosienkowski M., *Polityka Polski wobec Mołdowy*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2009.

- Kozłowski T., *Pomoc na rzecz rozwoju dla krajów rozwijających się i udział Polski w światowym systemie pomocowym*, [w:] *Północ – Południe. Konflikt czy współpraca?*, red. E. Ramus, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2001.
- Kubin T., *Stosunki polsko-białoruskie w końcu XX i na początku XXI wieku*, [w:] *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*, red. M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011.
- Kugiel P., *Specjalizacja Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, [w:] *Current Challenges to Peacebuilding Efforts and Development Assistance*, red. K. Pędziwiatr, P. Kugiel, A. Dańda, Tischner European University, Kraków 2011.
- Kuszevska A., *Stosunki Polski z Indiami i Pakistanem w XXI wieku. Szanse i prognozy na przyszłość*, [w:] *Stosunki Polski z mocarstwami w drugiej dekadzie XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Fundacji na Rzecz Wspierania Edukacji i Rozwoju Samorządności wśród Młodzieży Viribus Unitis, Katowice 2016.
- Lakomy M., *Przebieg i uwarunkowania konfliktu na wschodzie Ukrainy*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej, Katowice 2015.
- Lang K.-O., Koopmann M., *The EU and Belarus – a Relationship with Reservations*, [w:] *Belarus and the EU: From Isolation Towards Cooperation*, eds. H.-G. Wieck, S. Maleorius, Centre for European Studies, Vilnius 2011.
- Latosińska A., *Ukraina w polityce zagranicznej Polski (2004-2014)*, [w:] *Polityka zagraniczna na Polski. 25 lat doświadczeń*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- Lipa M., *Arabska Wiosna w Egipcie. Uwarunkowania, przebieg i skutki*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki*, red. E. Szczepankiewicz-Rudzka, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Lizak W., *Polityka Polski wobec państw afrykańskich*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Difin, Warszawa 2010.
- Lizak W., *Stosunki Polski z państwami Afryki – główne cele, kierunki, partnerzy*, [w:] *Stosunki Polski z mocarstwami w drugiej dekadzie XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Fundacji na Rzecz Wspierania Edukacji i Rozwoju Samorządności wśród Młodzieży Viribus Unitis, Katowice 2016.
- Lortkiphanidze T., *Kaukaz „daleki i bliski” – realia, mity i złudzenia*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Pułtusk-Warszawa 2019.

- Maghraoui D., *Constitutional reforms in Morocco: between consensus and subaltern politics*, [w:] *North Africa's Arab Spring*, ed. G. Joffé, Routledge, London 2013.
- Makaro J., *Telewizja Bielsat jako element sąsiedztwa polsko-białoruskiego*, [w:] *Sąsiedztwa III RP – Białoruś. Zagadnienia społeczne*, red. M. Dębicki, J. Makaro, Wydawnictwo GAJT, Wrocław 2019.
- Mannin M., *Policies towards CEEC*, [w:] *Pushing Back the Boundaries. The European Union and Central and Eastern Europe*, ed. M. Mannin, Manchester University Press, Manchester–New York 1999.
- Marsden P., *The Unexpected Rise of the Taliban*, [w:] *The Rise and Fall of the Taliban*, ed. K. Barth, Greenhaven Press, San Diego 2005.
- Maszkiewicz M., *Pomoc rozwojowa Polski a polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec krajów byłego ZSRR*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska, Stany Zjednoczone, sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008.
- Mencel M.T., *Polska polityka zagraniczna wobec Dalekiego Wschodu*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989-2014*, red. J. Knopek, R. Willa, Difin, Warszawa 2016.
- Milner H.V., *Why multilateralism? Foreign aid and domestic principal-agent problems*, [w:] *Delegation and Agency in International Organizations*, eds. D.G. Hawkins, D.A. Lake, D.L. Nielson, M.J. Tierney, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Mizerska-Wrotkowska M., *Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Między sąsiedztwem i integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, red. A. Szeptycki, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011.
- Mormul J., *„Jaśminowa rewolucja” w Tunezji: zwycięstwo społeczeństwa obywatelskiego czy islamskie przebudzenie?*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki*, red. E. Szczepankiewicz-Rudzka, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Najder Z., *Główne problemy polityki wschodniej Polski*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2009.
- Niklewicz K., *Wymuszone odmrożenie? Wpływ kryzysu migracyjnego na stosunki Unii Europejskiej z Turcją*, [w:] *Unia Europejska i wybrane państwa świata wobec kryzysu migracyjnego*, red. J. Nadolska, P. Stawarz, K.A. Wojtaszczyk, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2017.
- Niziński P., *Libia – od Arabskiej Wiosny do państwa zagrożonego rozpadem*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki*, red. E. Szczepankiewicz-Rudzka, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Nowak-Far A., *Balkany Zachodnie a Unia Europejska – prawidłowości procesu integracji*, [w:] *Integracja Bałkanów Zachodnich z Unią Europejską*, red. A. Nowak-Far, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012.

- Nowak-Far A., *Ewolucja struktur lokalnych*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Nowak-Far A., *Transformacja polityczna*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Okrzeşik J., *Samorząd terytorialny jako czynnik modernizacji systemu politycznego*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce 1989-2009. Próba bilansu*, red. R. Glajcar, W. Wojtasik, Remar, Katowice 2009.
- Opolska M., „*Terapia szokowa*”, czyli reformy gospodarcze Polski w pierwszych latach transformacji systemowej, [w:] *Transformacja ustrojowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Płaszczyzny – wymiary – kierunki*, red. S. Wróbel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
- Osiewicz P., *Polityka zagraniczna Polski wobec państw regionu Azji Południowo-Wschodniej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989-2014*, red. J. Knopek, R. Willa, Difin, Warszawa 2016.
- Parks R.P., *Algeria and the Arab Uprisings*, [w:] *The Arab Spring. Will It Lead to Democratic Transitions?*, eds. C. Henly, J. Ji-Hyang, Palgrave Macmillan, New York 2012.
- Partyzanci. Dziennikarze na celowniku Łukaszenki*, red. A. Bojke, M. Potocki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021.
- Parveen A., *The Yemen Conflict: Domestic and Regional Dynamics*, [w:] *West Asia in Transition. Volume II*, ed. S. Singh, Balaji World of Books, Washington 2017.
- Patek A., *Z kart polskiej obecności w pozaeuropejskiej części świata śródziemnomorskiego po II wojnie światowej*, [w:] *Mare apertum: przepływ idei, ludzi i rzeczy w świecie śródziemnomorskim*, red. D. Quirini-Popławska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Pawlak S., *Polityka Polski wobec Bliskiego i Środkowego Wschodu*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i do Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Difin, Warszawa 2010.
- Pawłowski K., *Kosowo – od interwencji militarnej do deklaracji niepodległości*, [w:] *Balkany Zachodnie w systemie bezpieczeństwa euroatlantyckiego*, red. A. Głowacki, S.L. Szczesio, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Pickard D., *Challenges to legitimate governance in post-revolution Tunisia*, [w:] *North Africa's Arab Spring*, ed. G. Joffé, Routledge, London 2013.
- Pietrasiak M., Tram H.V., *Współczesne stosunki polsko-wietnamskie: dwie perspektywy*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. 25 lat doświadczeń*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- Pockney B., *Soviet Trade with the Third World*, [w:] *Soviet Union and the Third World*, eds. E.J. Feuchtwanger, P. Nailor, Palgrave Macmillan, London-Basingstoke 1981.

- Podgórzeńska R., *Polityka zagraniczna Polski wobec Azji Południowej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989-2014*, red. J. Knopek, R. Willa, Difin, Warszawa 2016.
- Podsiadło B., *Główne etapy w procesie stowarzyszenia i członkostwa Polski z Unią Europejską*, [w:] *Proces integracji Polski z Unią Europejską*, red. P. Dobrowolski, M. Stolarczyk, O. Szura, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.
- Polacy w Nigerii. Tom I*, red. J. Machowski, Z. Łazowski, W. Kozak, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2014.
- Proczek M., *Polska pomoc na rzecz rozwoju*, [w:] *Polityka rozwojowa. Rola organizacji międzynarodowych w zwalczaniu ubóstwa na świecie*, red. E. Latoszek, M. Proczek, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013.
- Proczek M., *Polska pomoc rozwojowa*, [w:] *Pomoc rozwojowa dla krajów rozwijających się na przełomie XX i XXI wieku*, red. E. Latoszek, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Puślecki Z.W., „Terapia szokowa” i problemy prywatyzacji w okresie transformacji ustrojowej, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Elipsa, Warszawa 1996.
- Raciborski J., *Rząd i administracja rządowa*, [w:] J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frączak-Rudnicka, J. Kiliński, *Demokracja polska 1989-2003*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
- Rduch-Michalik T., *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski w świetle „Strategii RP wobec pozaeuropejskich krajów rozwijających się”*. Wybrane problemy, [w:] *Dylematy polityki zagranicznej Polski na początku XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
- Rowiński J., Milewski P., *Polityka Polski wobec państw azjatyckich*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i do Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bielen, Difin, Warszawa 2010.
- Rubinstein A.Z., *Soviet Strategic Interests in the Middle East*, [w:] *Domestic Determinants of Soviet Foreign Policy towards South Asia and the Middle East*, ed. H. Malik, Palgrave Macmillan, London 1990.
- Rudnicki P., *Edukacja globalna w polskich szkołach, czyli refleksje nad pozaformalną zmianą w oświacie w trzech ujęciach*, [w:] *Edukacja globalna. Polskie konteksty i inspiracje*, red. M. Kuleta-Hulbaj, M. Gontarska, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2015.
- Sanctions and Russia*, red. J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secieru, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015.
- Sasanka P., *Polska Gierka – dekada przerwana czy zmarnowana?*, [w:] *PRL od grudnia 70 do czerwca 89. Polski wiek XX*, t. 4, red. K. Persak, P. Machcewicz, Bellona i Muzeum Historii Polski, Warszawa 2011.

- Sawaed K., *Egypt's Challenge of Stateness After the Arab Spring*, [w:] *National Security in a "Liquid" World*, eds. C. Padan, V. Michlin-Shapir, Institute for National Security Studies, Tel Aviv 2019.
- Sawicz A., *Zamalować białą płamę, czyli kilka słów o stosunkach polsko-mołdawskich*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Episteme, Lublin 2013.
- Shahrani M.N., *Taliban and Talibanism in Historical Perspective*, [w:] *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, eds. R.D. Crews, A. Tarzi, Harvard University Press, Cambridge–London 2008.
- Simic P., *The OSCE and the Federal Republic of Yugoslavia*, [w:] *OSCE Yearbook 1997. Yearbook on the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*, Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg / IFSH, Baden-Baden 1998.
- Smith K.E., *Western Actors and the Promotion of Democracy*, [w:] *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume 2. International and Transnational Factors*, eds. J. Zielonka, A. Pravda, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Smolaga M., *Polska jako wschodzący donator Oficjalnej Pomocy Rozwojowej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. T. 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. L. Czechowska, M. Bierowiec, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Smolaga M., *Wschodzący donatorzy pomocy rozwojowej wśród członków UE: analiza porównawcza*, [w:] *Studia Europejskie w Polsce*, red. T. Czapiewski, M. Smolaga, Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018.
- Smolarek M., *Udział Wojska Polskiego w operacjach pokojowych na Bałkanach*, [w:] *Międzynarodowe operacje pokojowe i stabilizacyjne w polskiej polityce bezpieczeństwa w XX i XXI wieku*, red. D.S. Kozerański, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2016.
- Spirewski W., *Międzynarodowa pomoc rozwojowa jako instrument polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. T. 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*, red. L. Czechowska, M. Bierowiec, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Spirewski W., *Polska polityka zagraniczna wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*, red. J. Knopek, R. Willa, Difin, Warszawa 2016.
- Stolarczyk M., *Dylematy bezpieczeństwa Polski w kontekście kryzysu i konfliktu ukraińskiego w latach 2013–2014*, [w:] *Dylematy polityki bezpieczeństwa Polski na początku*

- drugiej dekady XXI wieku, red. K. Czornik, M. Lakomy, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej, Katowice 2014.
- Stolarczyk M., *Kontrowersje wokół koncepcji i praktyki polityki wschodniej Polski na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku*, [w:] *Śląsk – Polska – Europa – Świat: pamięci Profesora Jana Przewłockiego*, red. K. Miroszewski, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013.
- Stolarczyk M., *Stosunki polsko-białoruskie w okresie pozimnowojennym*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych: polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji*, red. B. Łomiński, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1998.
- Stolarczyk M., *Zewnętrzne uwarunkowania transformacji systemowej w Polsce w latach 1989-2008*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce 1989-2009. Próba bilansu*, red. R. Glajcar, W. Wojtasik, Remar, Katowice 2009.
- Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator. Tom IV. Afryka i Bliski Wschód 1918-2009*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, Wydawnictwo Askon, Warszawa 2010.
- Stryjek J., *Zewnętrzne wsparcie transformacji – program Phare*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Sushko O., Prystayko O., *Western Influence*, [w:] *Revolution in Orange. The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*, eds. A. Aslund, M. McFaul, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2006.
- Szatlach M., *Znaczenie pomocy zewnętrznej w procesie transformacji na przykładzie Polski*, [w:] *Transformacja systemowa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej 1989-2002*, red. T. Godlewski, A. Kosecki, K.A. Wojtaszczyk, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Bydgoszcz-Pułtusk 2003.
- Szczepankiewicz-Rudzka E., *Arabska wiosna w Algierii: efekt domina czy wyjątek na tle innych krajów regionu?*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki*, red. E. Szczepankiewicz-Rudzka, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Szczepankiewicz-Rudzka E., Niziński P., *Arabska Wiosna w Maroku: ciągłość i zmiana w alawickiej monarchii*, [w:] *Arabska wiosna w Afryce Północnej: przyczyny, przebieg, skutki*, red. E. Szczepankiewicz-Rudzka, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Szymański J., *Dwa wymiary Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wymiary realnej integracji*, red. M. Zdanowicz, T. Dubowski, A. Piekutowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2010.
- Szynol M., *Polska współpraca rozwojowa wobec Wschodu. Realizacja celów donora czy zaspokajanie potrzeb beneficjentów?*, [w:] *Unia Europejska i Polska wobec międzynarodowej*

- współpracy na rzecz rozwoju, red. A. Skolimowska, B. Jankowski, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2016.
- Tabaszewski R.T., *Europejski Fundusz na rzecz Demokracji jako instytucja in statu nascendi*, [w:] *Current Developments in the European Union Law 2011/2012*, red. K. Dobosz, M. Scheibe, K. Nowak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Terzyan A., *The Evolution of Armenia's Foreign Policy Identity: the Conception of Identity Driven Paths, Friends and Foes in Armenian Foreign Policy Discourse*, [w:] *Values and Identity as Sources of Foreign Policy in Armenia and Georgia*, eds. K. Kakachia, A. Markarov, Universal Publishing, Tbilisi 2016.
- Thumm U.R.W., *World Bank Adjustment Lending in Central and Eastern Europe*, [w:] *Reforming Central and Eastern European Economies. Initial Results and Challenges*, eds. V. Corbo, F. Coricelli, J. Bossak, World Bank, Washington 1991.
- Unger L., *Polityka wschodnia Polski w wizji paryskiej „Kultury”*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania, koncepcje, realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2009.
- Wasilewska A., *Polityka rozwojowa oraz pomoc zagraniczna Polski na tle doświadczeń Unii Europejskiej*, [w:] *Polityki Unii Europejskiej w kontekście polskiej polityki gospodarczej*, red. P. Albiński, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009.
- Włodkowska A., *Polityka Polski wobec państw Azji Środkowej*, [w:] *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, red. S. Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Pułtusk–Warszawa 2019.
- Zajac J., *Polityka śródziemnomorska UE: między idealizmem a realizmem*, [w:] *Unia Europejska w regionie śródziemnomorskim: między polityką wspólną a interesami państw członkowskich*, red. J. Zajac, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
- Zajączkowski K., *Geoekonomiczny kontekst pomocy rozwojowej*, [w:] *Geoekonomia*, red. E. Haliżak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Zielińska A., Longhurst K., *Partnerstwo Wschodnie – kontekst i reakcje niespokojnego regionu*, [w:] *Kształtowanie się nowej europejskiej polityki wschodniej – ocena Partnerstwa Wschodniego*, red. K. Longhurst, Collegium Civitas Press, Warszawa 2009.
- Zieliński E., *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Elipsa, Warszawa 1996.
- Zielonka J., *Policies without Strategy: the EU's Record in Eastern Europe*, [w:] *Paradoxes of European Foreign Policy*, eds. J. Zielonka, Brill, Hague–Cambridge 1998.
- Zięba R., *Poszukiwanie międzynarodowej roli dla Polski – konceptualizacja roli państwa „średniej rangi”*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i do Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Difin, Warszawa 2010.

- Zięba R., *Traktatowe uwarunkowania polityki zagranicznej Unii Europejskiej: między polityką wspólną a interesami państw członkowskich*, [w:] *Unia Europejska w regionie śródziemnomorskim: między polityką wspólną a interesami państw członkowskich*, red. J. Zając, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
- Zięba R., *Wschód jako priorytet polskiej polityki zagranicznej*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie. Wymiary realnej integracji*, red. M. Zdanowicz, T. Dubowski, A. Piekutowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2010.
- Żurawski vel Grajewski P., *Polityka wschodnia Unii Europejskiej a interesy Polski*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska, Stany Zjednoczone, sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008.

Artykuły w czasopismach naukowych

- Abouzeid M., Habib R.R., Jabbour S., Mokdad A.H., Nuwayhid I., *Lebanon's humanitarian crisis escalates after the Beirut blast*, "The Lancet" 2020, vol. 396, issue 10260.
- Adamczyk A., *Kryzys migracyjny w UE i sposoby jego rozwiązania*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 3.
- Adamczyk A., *The Role of Poland in the Creation Process of the Eastern Partnership*, "Yearbook of Polish European Studies" 2010, no. 13.
- Adamczyk N., *Rola Polski w próbach rozwiązania kryzysu ukraińskiego – od formatu weimarskiego do formatu normandzkiego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2015, nr 2.
- Alesina A., Dollar D., *Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?*, "Journal of Economic Growth" 2000, vol. 5, no. 1.
- Ambukita E., *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne – motywy i bariery inwestowania w Afryce Subsaharyjskiej*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 4 (82).
- Ansani A., Daniele V., *About a revolution. The economic motivations of the Arab Spring*, "International Journal of Development and Conflict" 2012, vol. 3, no. 3.
- Ashford D.E., *Neo-Destour Leadership and the "Confiscated Revolution"*, "World Politics" 1965, vol. 17, no. 2.
- Bagiński P., *Development Co-operation in the New International Setting*, "The Polish Quarterly of International Affairs" 2004, no. 2.
- Bagiński P., *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2004.
- Bagiński P., *Udział Polski w międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2003.

- Bailey D., de Propris L., *A Bridge Too Phare? EU Pre-Accession Aid and Capacity-Building in the Candidate Countries*, "Journal of Common Market Studies" 2004, vol. 42, no. 1.
- Bajor P., „Operacja” Krym – aneksja półwyspu i jej konsekwencje, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2014, nr 12.
- Baluk W., *Formalny i materialny wymiar partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1.
- Barburska O., *Wpływ polskiej dyplomacji na kształtowanie i realizację polityki wschodniej UE*, „Studia Europejskie” 2013, nr 4.
- Barczak A., Kowalewska E., *Źródła finansowania zadań z zakresu ochrony środowiska w Polsce – przegląd stosowanych rozwiązań*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2014, nr 1 (2).
- Bauerová H., *The V4 and European Integration*, „Politics in Central Europe” 2018, vol. 14, no. 2.
- Beesley C., *Euromaidan and the Role of Protest in Democracy*, „PS: Political Science & Politics” 2016, vol. 49, no. 2.
- Berthélemy J.-C., Tichit A., *Bilateral Donors’ Aid Allocation Decisions. A Three-Dimensional Panel Analysis*, „International Review of Economics & Finance” 2003, vol. 13, no. 2.
- Bieleń S., *Paradoksy polskiej polityki zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2004, nr 2.
- Bieleń S., *Polityczna transformacja państw poradzieckich*, „Studia i Materiały Centrum Badań Wschodnich” 1992, nr 29.
- Bieńczyk-Missala A., *Ameryka first w polityce zagranicznej RP*, „Rocznik Strategiczny” 2019/2020.
- Bieńczyk-Missala A., *Polityka zagraniczna Polski – napływają czarne chmury*, „Rocznik Strategiczny” 2014/2015.
- Bieńczyk-Missala A., *Polityka zagraniczna Polski w setną rocznicę niepodległości*, „Rocznik Strategiczny” 2018/2019.
- Bieńczyk-Missala A., *Polska polityka zagraniczna – z Unią Europejską na Majdan*, „Rocznik Strategiczny” 2013/2014.
- Bjarnegård E., *Introduction: Development Challenges in Myanmar: Political Development and Politics of Development Intertwined*, „The European Journal of Development Research” 2020, no. 32.
- Borucińska-Dereszkiewicz I., *Stosunki handlowe i inwestycyjne Polski z Armenią po 2004 roku*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2017, nr 4 (15).
- Bosse G., Korosteleva-Polglase E., *Changing Belarus? The Limits of EU Governance in Eastern Europe and the Promise of Partnership*, „Cooperation and Conflict” 2009, vol. 44, no. 2.

- Bosse G., *Ten years of the Eastern Partnership: What role for the EU as a promoter of democracy?*, "European View" 2019, vol. 18, no. 2.
- Brinză A., *The "17+1" Mechanism. Caught Between China and the United States*, "China Quarterly of International Strategic Studies" 2019, vol. 5, no. 2.
- Burchard-Dziubińska M., Burzyńska D., *Fundusze celowe w ochronie środowiska*, "Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica" 2003, nr 163.
- Burdelski M., *50 lat stosunków Polski z ChRL – rys historyczny*, „Azja-Pacyfik” 1999, nr 2.
- Bury J., *Polityka Polski wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2017.
- Callaghan M., Hubbard P., *The Asian Infrastructure Investment Bank: Multilateralism on the Silk Road*, "China Economic Journal" 2016, vol. 9, no. 2.
- Chan M.H.T., *The Belt and Road Initiative – the New Silk Road: a Research Agenda*, "Journal of Contemporary East Asia Studies" 2018, vol. 7, issue 2.
- Chenery H.B., *Comparative Advantage and Development Policy*, "The American Economic Review" 1961, vol. 51, no. 1.
- Cherri Z., Arcos G.P., Castro D.R., *The Lebanese-Syrian crisis: impact of influx of Syrian refugees to an already weak state*, "Risk Management and Healthcare Policy" 2016, vol. 9.
- Cherubin D., *Wpływ geopolityki na bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Nigerii*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2021, nr 1.
- Cheterian V., *The August 2008 war in Georgia: from ethnic conflict to border wars*, „Central Asian Survey” 2009, vol. 28, no. 2.
- Chimiak G., *The internationalization of Polish civil society elites and their impact on development cooperation policy and practice*, "International Journal of Sociology and Social Policy" 2021, vol. 41, no. 5/6.
- Chodubski A., *Ogniwa rozwoju kontaktów polsko-mongolskich*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2 (7).
- Ciechanowski G., *Misje pokojowe ONZ na Bliskim Wschodzie w okresie zimnej wojny*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2013, nr 2.
- Clemens M.A., Kremer M., *The New Role for the World Bank*, "Journal of Economic Perspectives" 2016, vol. 30, no. 1.
- Copsey N., Shapovalova N., *The Ukrainian Presidential Election of 2010*, "Journal of Representative Democracy" 2010, vol. 46, issue 2.
- Crawford J., *The Creation of the State of Palestine: Too Much Too Soon?*, "European Journal of International Law" 1990, vol. 1, no. 1.
- Cremona M., *Creating the New Europe: The Stability Pact for South-Eastern Europe in the Context of EU-SEE Relations*, "Cambridge Yearbook of European Legal Studies" 1999, vol. 2.

- Czachor R., *Miejsce Republiki Białoruś w polskiej polityce wschodniej. Bilans dwudziestolecia*, „Wrocławski Przegląd Międzynarodowy” 2011, nr 2.
- Czornik K., *Stany Zjednoczone wobec wyzwań i implikacji Arabskiej Wiosny w Tunezji. Próba bilansu*, „Studia Polityczne” 2015, nr 4.
- Czornik K., *The Foreign Policy of the United States towards Tunisia in the Context of Challenges Posed by the Arab Spring*, „Politické vedy” 2017, t. 20.
- de Mesquita B.B., Smith A., *A Political Economy of Aid*, „International Organization” 2009, vol. 63, no. 2.
- Deacon R.T., Murphy P., *The Structure of an Environmental Transaction: The Debt-for-Nature Swap*, „Land Economics” 1997, vol. 73, no. 1.
- Dewald M., Weder R., *Comparative advantage and bilateral foreign aid policy*, „World Development” 1996, vol. 24, issue 3.
- Dollar D., *China's Rise as a Regional and Global Power. The AIIB and the 'One Belt, One Road'*, „Horizons” 2015, issue 4.
- Downes R., Moretti D., Nicol S., *Budgeting and performance in the European Union: A review by the OECD in the context of EU budget focused on results*, „OECD Journal on Budgeting” 2017, vol. 1.
- Drażkiewicz-Grodzicka E., *From Recipient to Donor: The Case of Polish Development Cooperation*, „Human Organization” 2013, vol. 73, no. 1.
- Dreher A., Lang V., Reinsberg B., *Aid effectiveness and donor motives*, „World Development” 2024, vol. 176.
- Dreher A., P. Nunnenkamp P., Thiele R., *Allocation of Bilateral Aid Between nonDAC and DAC Donor Countries*, „World Development” 2011, vol. 39, no. 11.
- Drzewicki A., *Proces rozszerzenia NATO jako instrument realizacji polskiej polityki wschodniej. Nowe uwarunkowania geostrategiczne*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2013, nr 1.
- Dynus M., *Obligacje Brady'ego sposobem na rozwiązanie kryzysu zadłużeniowego krajów rozwijających się*, „Toruńskie Studia Międzynarodowe” 2010, nr 1 (3).
- Dynus M., *Zadłużenie zagraniczne Polski – problem wielu rozwijających się krajów*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu” 2006, nr 5(5).
- Dzisiów-Szuszczukiewicz A., *Bliski Wschód – wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2008, nr 7–8.
- Easterly W., Pftutze T., *Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Foreign Aid*, „Journal of Economic Perspectives” 2008, vol. 22, no. 2.
- Easterly W., Williamson C.R., *Rhetoric versus reality: the best and worst of aid agency practices*, „World Development” 2011, vol. 39, issue 11.

- Elak L., *Współpraca cywilno-wojskowa (CIMIC) w ramach operacji poza granicami kraju na przykładzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, nr 3.
- Ergas Z., *Why Did the Ujamaa Village Policy Fail? Towards a Global Analysis*, “The Journal of Modern African Studies” 1980, vol. 18, issue 3.
- Etzioni A., *The Asian Infrastructure Investment Bank: A Case Study of Multifaceted Containment*, “Asian Perspective” 2016, no. 40.
- Falba T., Romanowski C., *Biznes z dyktaturą*, „Nasze Morze” 2010, nr 2.
- Fallon T., *The New Silk Road: Xi Jinping’s Grand Strategy for Eurasia*, “American Foreign Policy Interests” 2015, vol. 37, issue 3.
- Farrelly N., Win C., *Inside Myanmar’s Turbulent Transformation*, “Asia & Pacific Policy Studies” 2016, vol. 3, no. 1.
- Fedorowicz K., *Europa Środkowa w polityce zagranicznej Białorusi*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2020, nr 18.
- Fiszer J.M., *Ukraina między Wschodem a Zachodem. Stanowisko Polski wobec akcesji Ukrainy do NATO i Unii Europejskiej*, „Studia Polityczne” 2020, t. 48, nr 4.
- Furgacz P., *Amerykańska interwencja zbrojna w Iraku 2003-2008: Charakterystyka działań wojennych i okupacji – krytyczne spojrzenie*, „Politeja” 2009, nr 12.
- Furness M., Ghica L.-A., Lightfoot S., Szent-Iványi B., *EU development policy: evolving as an instrument of foreign policy and as an expression of solidarity*, “Journal of Contemporary European Research” 2020, vol. 16, issue 2.
- Gaj K., Zuziak J., *Wojsko polskie w międzynarodowych misjach pokojowych (1953-2011)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, nr 12.
- Galus A., *What is Media Assistance and (Why) Does It Matter? The Case of Polish Foreign Aid to the Media in Belarus and Ukraine*, “Central European Journal of Communication” 2020, vol. 13, no. 3.
- Gemechu D., *Stosunki polsko-etiopskie. Zarys problematyki*, „Forum Politologiczne” 2006, t. 3.
- Giebień H., *Polska mniejszość narodowa zagrożeniem dla ładu wewnętrznego Białorusi? Zarys stosunku władz państwowych do polskiej mniejszości na Białorusi*, „Wschodnioznawstwo” 2012, nr 6.
- Giusti S., Fassi E., *The European Endowment for Democracy and Democracy Promotion in the EU Neighbourhood*, “The International Spectator: Italian Journal of International Affairs” 2014, vol. 49, no. 4.
- Golan G., *The Soviet Union and the PLO since the War in Lebanon*, “Middle East Journal” 1986, vol. 40, no. 2.
- Gomułka S., *Polish Economic Reform, 1990-91: Principles, Policies and Outcomes*, “Cambridge Journal of Economics” 1992, vol. 16.

- Górniewicz G., *Polish External Debt*, "Torun International Studies" 2018, no. 1 (11).
- Górniewicz G., *The Problem of External Debt in Post-Socialism Countries (the Case of Eastern Europe)*, "Studia Universitatis Babeş-Bolyai" 2009, no. 2.
- Górska E., *Pomoc rozwojowa w Palestynie: mylne założenia i podtrzymywanie status quo?*, „Politeja” 2019, nr 61.
- Goworko-Składanek B., *Wybrane aspekty współpracy polsko-mołdawskiej w latach 2010–2014*, „Studia Podlaskie” 2015, t. 23.
- Grala D., *Refinansowanie zobowiązań kredytowych w warunkach niewypłacalności państwa na przykładzie PRL w latach 1981–1983. Fiasko planu ograniczenia zadłużenia Polski w świetle uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 2018, nr 1(6).
- Gretskiy I., Treshchenkov E., Golubev K., *Russia's perceptions and misperceptions of the EU Eastern Partnership*, "Communist and Post-Communist Studies" 2014, vol. 47, issue 3–4.
- Grzegorzewski F., *Stosunki polsko-chińskie po 1989 r.*, „Azja-Pacyfik” 2003, nr 6.
- Guliyev F., *Oil and Regime Stability in Azerbaijan*, "Demokratizatsiya" 2013, vol. 21, no. 1.
- Gupta S.D., *Comparative Advantage and Competitive Advantage: An Economics Perspective and a Synthesis*, "Athens Journal of Business and Economics" 2015, vol. 1, issue 1.
- Habdas P., *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w XXI w.*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2011, nr 3.
- Habowski M., *Elementy zmiany i kontynuacji w polityce Rzeczypospolitej Polskiej wobec Chińskiej Republiki Ludowej po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1 (4).
- Habowski M., *Polityka wschodnia rządu Donalda Tuska*, „Wschodnioznawstwo” 2011, nr 5.
- Hajduk J., Stępniewski T., *Russia's Hybrid War with Ukraine: Determinants, Instruments, Accomplishments and Challenges*, „Studia Europejskie” 2016, nr 2.
- Hansen S., *Debt for nature swaps – Overview and discussion of key issues*, "Ecological Economics" 1989, vol. 1, issue 1.
- Hashim A.S., *The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria: From its Origins to the Post Caliphate Era*, "Perspectives on Terrorism" 2019, vol. 13, no. 1.
- Hattori T., *The Moral Politics of Foreign Aid*, "Review of International Studies" 2003, vol. 29, no. 2.
- Heerten L., Moses A.D., *The Nigeria-Biafra war: postcolonial conflict and the question of genocide*, "Journal of Genocide Research" 2014, vol. 16, no. 2–3.
- Heleniak P., *Aktualne problemy międzynarodowego handlu bronią w świetle prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego RP*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, zeszyt 3–4.
- Hombach B., *Stability Pact for South-Eastern Europe: a new perspective for the region*, "Perceptions" 2000, vol. V.

- Houdret A., Harnisch A., *Decentralisation in Morocco: a solution to the 'Arab Spring'?*, "The Journal of North African Studies" 2019, vol. 24, no. 6.
- Hout W., *Governance and Development: changing EU policies*, "Third World Quarterly" 2010, vol. 31, no. 1.
- Hübner W., Rybicka M., Wieszczycka W., *Chińska Inicjatywa Pasa i Szlaku: parametry dla strategii Polski*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2018, nr 4.
- Huntington S.P., *Al-Qaeda: a blueprint for international terrorism in the twenty-first century?*, "Defence Studies" 2004, vol. 4, no. 2.
- Hurska-Kowalczyk L., *Umowa stowarzyszeniowa między Unią Europejską a Ukrainą jako wyzwanie dla Polski*, „TeKa of Political Science and International Relations” 2016, vol. 11, no. 2.
- Hyden G., *Ujamaa, Villagisation and Rural Development in Tanzania*, "Development Policy Review" 1975, vol. A8, issue 1.
- Jarecka-Stępień K., *Libia a Zachód. Od zamachów do współpracy*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 4.
- Jarecka-Stępień K., *Polacy w Libii*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, nr 3.
- Jarząbek J., Szydysz M., *Beyond "Recognition". The Polish Perspectives on Israeli and Palestinian National Identities: Preliminary Assumptions of Research*, "Polish Political Science Yearbook" 2018, vol. 47, no. 2.
- John R.B., *The Soviet Penetration of Libya*, "The World Today" 1982, vol. 38, no. 4.
- Jureńczyk Ł., *Osiągnięcia stabilizacji i odbudowy Afganistanu*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, nr 3.
- Jureńczyk Ł., *Stosunki dwustronne Polski z państwami europejskimi przeciwnymi amerykańskiej polityce wobec Iraku*, „Świat Idei i Polityki” 2008, t. 8.
- Jureńczyk Ł., *Użycie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w misjach pokojowych i stabilizacyjnych w południowo-zachodniej Azji w pierwszej dekadzie XXI wieku. Od zaangażowania do wycofania*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2010/2011.
- Kajetanowicz J., *Wojsko Polskie w operacjach utrzymania bezpieczeństwa międzynarodowego 1973–2008*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2009/2010, nr 4.
- Kalwasiński M., *Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych – geneza i cele*, „Ekonomia XXI wieku” 2017, nr 1.
- Kamińska-Blichowska T., *Członkostwo Polski w Międzynarodowym Funduszu Walutowym jako element walki z zadłużeniem*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie” 2011, nr 23.
- Kamiński S., *Polska w międzynarodowej koalicji przeciwko terroryzmowi*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, nr 2.
- Kamocki J., *Polski Kazachstan*, „Niepodległość i Pamięć” 1966, nr 2 (6).

- Karatałow O., *Kirgisko-polskie stosunki ekonomiczne – wczoraj, dziś, jutro*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2011, nr 1 (1).
- Karatnycky A., *Ukraine’s Orange Revolution*, “Foreign Affairs” 2005, vol. 84, no. 2.
- Karbowska A., *The Polish Development and Humanitarian Aid for Kenya*, “Journal of Central and Eastern European African Studies” 2022, vol. 2, no. 3.
- Katz M.N., *Russia and Algeria: Partners or Competitors?*, “Middle East Policy” 2007, vol. 14, issue 4.
- Kazmierczak K., *Nowa Tunezja, nowa władza, nowa rzeczywistość. Wpływ Francji i Unii Europejskiej na sytuację polityczną po obaleniu prezydenta Zine Al-Abidin Ben Alego*, „Forum Politologiczne” 2012, t. 13.
- Keijzer N., *Drifting towards exhaustion? Historical institutionalist perspectives on recent efforts to modernize the EU’s partnership with African states*, “Journal of Contemporary European Research” 2020, vol. 16, no. 3.
- Kelemen P., *Soviet Strategy in Southeast Asia: The Vietnam Factor*, “Asian Survey” 1984, vol. 24, no. 3.
- Keling M.F., Saludin M.N., von Feigenblatt O.F., Ajis M.N., Shuib S., *A Historical Approach to Myanmar’s Democratic Process*, “Journal of Asia Pacific Studies” 2010, vol. 1, no. 1.
- Kengyel A., *New Headings – Old Problems: The Evolution and Future of the EU Budget*, “Intereconomics” 2016, vol. 51, issue 2.
- Kennedy D., Webb D.E., *Integration: Eastern Europe and the European Economic Communities*, “Columbia Journal of Transnational Law” 1990, no. 28.
- Keohane R.O., Macedo S., Moravcsik A., *Democracy-Enhancing Multilateralism*, “International Organization” 2009, vol. 63, issue 1.
- Kirwiel E., *„Polska musi być ambasadorem Ukrainy!”. Polskie stanowisko wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego 2013/2014*, „Wschód Europy” 2015, nr 2.
- Kleczkowska A., *Palestyna – państwo nieuznawane*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2015, nr 1 (52).
- Kleczkowska A., *Status Palestyny w Organizacji Narodów Zjednoczonych*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2013, nr 1.
- Kleine K.-H., Thien E., *The role of the IMF and the World Bank in the former Eastern Bloc countries*, “Intereconomics” 1992, vol. 27, issue 1.
- Kłaczyński R., *Gruzja po rewolucji róż*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracovensis. Studia Politologica” 2007, nr 3.
- Kłymonczuk W., *Ukraina w poszukiwaniu wolności – od Rewolucji Godności do wyborów parlamentarnych w 2014 roku*, „Wschód Europy” 2015, nr 1.

- Knopek J., Danielewicz Z., *Poland's Cultural Relations with Middle-Eastern Arab Countries*, „Polish Political Science Yearbook” 2020, vol. 49, no. 1.
- Knopek J., *Napływ kadr naukowo-technicznych do Afryki Północnej a stosunki Polski z krajami arabskimi po II wojnie światowej*, „Studia Polonijne” 2002, t. 23.
- Knopek J., *Obecność emigrantów polskich w krajach i kulturach arabskich*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2019, nr 2.
- Knopek J., *Polityka Polski wobec krajów arabskich w świetle notatki kierownictwa MSZ z 1973 roku*, „Politeja” 2012, nr 19.
- Knopek J., *Stosunki Polski z Afryką Arabską po II wojnie światowej*, „Forum Politologiczne” 2006, t. 3.
- Knudsen C.M., Zartman I.W., *The Large Small War in Angola*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1995, vol. 541.
- Koehler G., *Seven Decades of 'Development', and Now What?*, „Journal of International Development” 2015, vol. 27.
- Kołodziej T., *Stosunki bilateralne zakaukaskich państw Partnerstwa Wschodniego z Unią Europejską*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2015, nr 4.
- Konopacki S., *Partnerstwo wschodnie w okresie prezydencji Polski w Unii Europejskiej w 2011 r.*, „Eastern Review” 2012, t. 1.
- Kopiński D., *Visegrad Countries' Development Aid to Africa: Beyond the Rhetoric*, „Perspectives on European Politics and Society” 2012, vol. 13, no. 1.
- Korosteleva E., *Moldova's European Choice: 'Between Two Stools'?*, „Europe-Asia Studies” 2010, vol. 62, no. 8.
- Kosienkowski M., *Polska a Mołdawia i Nadniestrze*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, t. 10.
- Koszel B., *The European Union and the conflict in Ukraine (2014–2018)*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2020, nr 1.
- Kowal P., *Kluczowe elementy stanowiska Polski wobec polityki wschodniej Unii Europejskiej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 1.
- Kowalczyk M., *Przyczyny wojny gruzińsko-rosyjskiej w 2008 roku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio M” 2017, vol. 2.
- Kozarzewski P., *Przekształcenia własnościowe w państwach postsocjalistycznych: cele, strategie, wyniki*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, zeszyt 5.
- Kożuch M., *Konwersja długu publicznego na inwestycje ochrony środowiska w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 708.
- Kubiak K., *Wojna w Gruzji w 2008 roku. Geneza i przebieg działań zbrojnych*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2011, t. II.

- Kubin T., *W poszukiwaniu rezultatów... Polityka Unii Europejskiej wobec Białorusi*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2013, nr 10.
- Kugiel P., *Polska pomaga – zmiana i kontynuacja w polskiej współpracy rozwojowej od odzyskania niepodległości do współczesności*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 3.
- Kugiel P., *Polska współpraca na rzecz rozwoju w latach 2004–2009*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010.
- Kugiel P., *Polska współpraca rozwojowa*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2016.
- Kugiel P., *The Refugee Crisis in Europe: True Causes, False Solutions*, “The Polish Quarterly of International Affairs” 2016, no. 4.
- Kugiel P., *Towards a Functional Division of Labour in EU development cooperation post-2020*, “Journal of Contemporary European Research” 2020, vol. 16, issue 2.
- Kukuła A.J., *Znaczenie oraz efekty wsparcia programu Phare Institution Building w okresie bezpośrednich przygotowań Polski do członkostwa w Unii Europejskiej (1998–2003)*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2017, t. 9(45), nr 1.
- Laird R.F., *Soviet Arms Trade with the Noncommunist Third World*, “Proceedings of the Academy of Political Science” 1984, vol. 35, no. 3.
- Lakomy M., *Misja International Security Assistance Force w polskiej polityce bezpieczeństwa na początku XXI wieku*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2013, t. 11.
- Lakomy M., *Polish-Ukrainian Relations, Euromaidan and the Donbass Conflict. The Challenges for Warsaw*, “Central European Journal of International and Security Studies” 2017, no. 2.
- Lal P., *Self-Reliance and the State: The Multiple Meanings of Development in Early Post-Colonial Tanzania*, “Africa: Journal of the International African Institute” 2012, vol. 82, no. 2.
- Lane D., *The Orange Revolution: ‘People’s Revolution’ or Revolutionary Coup?*, “The British Journal of Politics and International Relations” 2008, vol. 10, issue 4.
- Langerak I., *Regime Stability in Azerbaijan*, “Turkish Policy Quarterly” 2014, vol. 12, no. 4.
- Laron G., *Stepping Back from the Third World. Soviet Policy toward the United Arab Republic, 1965-1967*, “Journal of Cold War Studies” 2010, vol. 12, no. 4.
- Lasoń M., *Miejsce Chińskiej Republiki Ludowej w polityce zagranicznej Polski w drugiej dekadzie XXI w.*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2018, nr 2.
- Lasoń M., *Udział Polski w operacjach wojskowych Unii Europejskiej na przykładzie misji w Demokratycznej Republice Konga i Republice Czadu*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2008, nr 4.
- Latoszek E., Kłos A., *The Eastern Partnership as a New Form of the European Union’s Cooperation with the Third Countries*, „Studia z Polityki Publicznej” 2016, nr 4.

- Leake E., *Spooks, Tribes, and Holy Men: The Central Intelligence Agency and the Soviet Invasion of Afghanistan*, "Journal of Contemporary History" 2018, vol. 53, issue 1.
- Leitenberg M., *United States foreign policy and the Soviet invasion of Afghanistan*, "Arms Control" 1986, vol. 7, issue 3.
- Leszkiewicz M., *Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej w budowaniu bezpieczeństwa i pokoju w Kosowie*, "Security, Economy & Law" 2017, nr 4.
- Levi N., *Zarys historii stosunków między Polską a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną (1948-1974)*, "Kwartalnik Historyczny" 2017, nr 4.
- Lewandowski R., Lewandowski W., *Konsekwencje zaangażowania Polski w Iraku*, "Bezpieczeństwo Narodowe" 2009, nr 9-10.
- Liabedzka A., *Europe's Last Dictatorship*, "European View" 2008, vol. 7, issue 1.
- Lianlei A., *Azerbaijan in the Silk Road Economic Belt: A Chinese Perspective*, "Caucasus International" 2016, vol. 6, no. 1.
- Linarelli J., *The European Bank for Reconstruction and Development: Legal and Policy Issues*, "Boston College International and Comparative Law Review" 1995, vol. 18, issue 2.
- Lippert B., *The EU neighbourhood policy: Profile, potential, perspective*, "Intereconomics" 2007, vol. 42, issue 4.
- Litwin-Lewandowska D., *Gruziński epizod w polskiej polityce zagranicznej w okresie prezydentury Lecha Kaczyńskiego (2005-2010)*, "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio M" 2017, vol. 2.
- Longworth R.C., *E.C. Fosters Change in Eastern Europe. Community Aid for Poland and Hungary Focuses on Economic Restructuring*, "Europe. Magazine of the European Community" 1989, no. 291.
- Lynch M., Freelon D., Aday A., *Syria in the Arab Spring: The integration of Syria's conflict with the Arab uprisings, 2011-2013*, "Research and Politics" 2014, no. 6.
- Machniak A., *Misja Resolute Support w Afganistanie - cele i sposób realizacji*, "Polityka i Społeczeństwo" 2018, nr 2 (16).
- Maizels A., Nissanke M.K., *Motivations for Aid to Developing Countries*, "World Development" 1984, vol. 12, no. 9.
- Małachowska K., *Przyczyny wojny pięciodniowej i sytuacja geopolityczna Gruzji po konflikcie z Federacją Rosyjską*, "Gdańskie Studia Międzynarodowe" 2017, nr 1-2.
- Manning R., *Will 'Emerging Donors' Change the Face of International Cooperation?*, "Development Policy Review" 2006, vol. 24, no. 4.
- Matera R., *Stosunek Grupy Siedmiu do Europy Środkowej i Wschodniej w okresie zimnej wojny oraz w czasie transformacji ustrojowej*, "Studia Europejskie" 2008, nr 1.
- Milczarek D., *Polska jako kreator polityki wschodniej Unii Europejskiej*, "Studia Europejskie" 2015, nr 4.

- Mitchell L., *Georgia's Rose Revolution*, "Current History" 2004.
- Mleczek M., *Umowa o partnerstwie między krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku a Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi – nowa droga integracji gospodarczej?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, nr 2.
- Morgenthau H.J., *A Political Theory of Foreign Aid*, "The American Political Science Review" 1962, vol. 56, no. 2.
- Mrówka B., Żukowska M., *Zakończenie działań Phare w Polsce. Wybrane elementy ewaluacji programu wsparcia dla polskiej transformacji i przygotowań przedakcesyjnych*, „Studia Europejskie” 2008, nr 2.
- Mról M., *Uwagi i refleksje nad wybranymi aspektami polityki zagranicznej Polski pod rządami koalicji partii prawicowych po wyborach 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1.
- Mungiu-Pippidi A., Munteanu I., *Moldova's 'Twitter Revolution'*, "Journal of Democracy" 2009, vol. 20, no. 3.
- Ndiaye B., *Stosunki polsko-senegalskie. Stan obecny i perspektywy*, „Forum Politologiczne” 2006, t. 3.
- Neumayer E., *What Factors Determine the Allocation of Aid by Arab Countries and Multilateral Agencies?*, "The Journal of Development Studies" 2003, vol. 39, no. 4.
- Nizhinkau R., *Playing the enemies: Belarus finds in between EU and Russian sanctions regimes*, "Revista CIDOB d'Afers Internacionals" 2020, no. 125.
- Obłodecki K., *Wpływ Partnerstwa Wschodniego na stosunki polsko-białoruskie*, „Wschodnioznawstwo” 2010, nr 4.
- Ochmann C., *The New EU. The Consequences of the Polish EU Presidency*, "Spotlight Europe" 2012, no. 1.
- Ogunbadejo O., *Nigerian-Soviet Relations, 1960-87*, "African Affairs" 1988, vol. 87, issue 346.
- Ojo O.J.B., *Nigerian-Soviet Relations: Retrospect and Prospect*, "African Studies Review" 1976, vol. 19, no. 3.
- Olszyk S., *Kontekst geopolityczny kryzysu na Ukrainie (2013-2014) i zaangażowanie władz polskich w jego rozwiązanie*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2016, nr 3.
- Opřsal Z., Harmáček J., Vítová P., Syrovátka M., Jarecka-Stępień K., *Polish and Czech foreign aid: a 'mélange' of geopolitical and developmental objectives*, "Journal of International Relations and Development" 2021, vol. 24.
- Orzechowski M., Nowakowska D., *Między Rosją a Zachodem. Polityczno-społeczny wymiar relacji Mołdawii z Unią Europejską*, „Opuscula Sociologica” 2016, nr 3.
- Osińska L., *Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 8.

- Pacquement F., *How Development Assistance from France and the United Kingdom Has Evolved: Fifty Years on from Decolonisation*, "International Development Policy" 2010, no. 1.
- Paterek A., *Pomoc rozwojowa jako instrument polskiej polityki zagranicznej – szanse i wyzwania*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 4.
- Paterek A., *Stan i wyzwania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego na przykładzie Białorusi*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2009, nr 4.
- Patnaik A., *Central Asia: Between Stability and Instability*, "International Studies" 2016, vol. 53, issue 3-4.
- Pearce J., *Control, Politics and Identity in the Angolan Civil War*, "American Affairs" 2012, vol. 111, issue 444.
- Petrova T., Pospieszna P., *Democracy promotion in times of autocratization: the case of Poland, 1989–2019*, "Post-Soviet Affairs" 2021, vol. 37, no. 6.
- Piekło J., *Nieodwzajemnione ukraińskie uczucie do Europy*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1.
- Piskorska B., *Partnerstwo Wschodnie po 10 latach: sukces czy porażka, realizm czy iluzja?*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, nr 17.
- Pissulla P., *The IMF and the countries of Eastern Europe: Romania, Hungary and Poland*, "Intereconomics" 1984, vol. 19.
- Piwnicki G., *Syndrom reintegracji w stosunkach Polski z Unią Europejską po roku 2015*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, nr 3.
- Podgórzeńska R., *The Question of Kosovo Independence in Polish Political Debate*, "Polish Political Science" 2008, vol. XXXVII.
- Podgórzeńska R., *Udział Polski w operacjach pokojowych Unii Europejskiej. Dylematy i wyzwania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Acta Politica” 2015, nr 32 (879).
- Podraza A., *Polityka wschodnia Unii Europejskiej: próba podsumowania i perspektywy rozwoju*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2009, nr 4.
- Polus A., *Polish-Sub-Saharan African Economic and Political Relations after 1989*, „Politeja” 2016, no. 3 (42).
- Popescu N., *The successes and failures of the Eastern Partnership: Beyond conventional wisdom*, "Les Champs de Mars" 2017, vol. 29, issue 1.
- Potyrała A., *W poszukiwaniu solidarności. Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego 2015*, „Przegląd Politologiczny” 2015, nr 4.
- Proczek M., *Polska a Europejski Bank Inwestycyjny*, "International Journal of Management and Economics" 2005, no. 18.

- Proczek M., Surała J., *The Council of Europe Development Bank and its Activities in the Context of Global Public Goods*, "Yearbook of the Institute of East-Central Europe" 2017, vol. 15, no. 4.
- Prybyła J.S., *Soviet and Chinese Economic Aid to North Vietnam*, "The China Quarterly" 1966, no. 27.
- Przybylska-Maszner B., *Europejski Fundusz na rzecz Demokracji – założenia, możliwości, wyzwania*, „Rocznik Europeistyczny” 2016, nr 2.
- Przybylska-Maszner B., *Od strategii Unii Europejskiej na rzecz Afryki do Strategicznego Partnerstwa z Afryką – dylematy o realnej wizji współpracy*, „Przegląd Strategiczny” 2011, nr 1.
- Ram R., *Roles of Bilateral and Multilateral Aid in Economic Growth of Developing Countries*, "Kyklos" 2003, vol. 56, issue 1.
- Renshaw C.S., *Democratic Transformation and Regional Institutions: The Case of Myanmar and ASEAN*, "Journal of Current Southeast Asian Affairs" 2013, vol. 32, no. 1.
- Reznik O., *From the Orange Revolution to the Revolution of Dignity: Dynamics of the Protest Actions in Ukraine*, "East European Politics and Societies and Cultures" 2016, vol. 30, issue 4.
- Rodlauer M., *The Experience with IMF-Supported Reform Programs in Central and Eastern Europe*, "Journal of Comparative Economics" 1995, vol. 20, issue 1.
- Ronen Y., *Vestiges of the Cold War in Libya's "Arab Spring": Revisiting Libya's Relations with the Soviet Union*, "Journal of Middle Eastern and Islamic Studies" 2014, vol. 8, no. 2.
- Rothbard M.N., *The Myth of Monolithic Communism*, "Libertarian Review" 1979, vol. 8, no. 1.
- Sabawoon M., *The Role of the Polish Military Contingent in the Reconstruction of Ghazni Province*, „Przegląd Strategiczny” 2020, no. 3.
- Sadiki L., *Libya's Arab Spring: The Long Road from Revolution to Democracy*, "International Studies" 2014, vol. 49, no. 3-4.
- Sannikov A., *The Accidental Dictatorship of Alexander Lukashenko*, "SAIS Review of International Affairs" 2005, vol. 25, no. 1.
- Sasnal P., *Polityka Polski wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010.
- Schmitt M.N., *The legality of operation Iraq freedom under international law*, "Journal of Military Ethics" 2009, vol. 3, no. 2.
- Secieru S., *Moldova on the path to Europe: not yet irreversible*, "European View" 2014, vol. 13, no. 3.

- Shen Z., Xia Y., *The Great Leap Forward, the People's Commune and the Sino-Soviet Split*, "Journal of Contemporary China" 2011, vol. 20, issue 72.
- Shveda Y., Park J.H., *Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan*, "Journal of Eurasian Studies" 2016, no. 7.
- Siddiqui K., *David Ricardo's Comparative Advantage and Developing Countries: Myth and Reality*, "International Critical Thought" 2018, vol. 8, issue 3.
- Sikora-Gaca M., *Agriculture and Rural Development as a Main Objective of Polish Cooperation and Development Aid for the Republic of Moldova*, „Historia i Polityka” 2021, nr 38 (45).
- Sikora-Gaca M., *Polska pomoc rozwojowa w Republice Mołdawii jako przykład inwestycyjnych działań uzupełniających w państwie niestabilnym*, „Przegląd Politologiczny” 2022, nr 1.
- Sikora-Gaca M., *The ruling coalitions in the Republic of Moldova after the “Twitter Revolution” – the policy of integration or disintegration?*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2018, nr 3.
- Simpson G., *The War in Iraq and International Law*, "Melbourne Journal of International Law" 2005, vol. 6.
- Śłodowa-Hełpa M., *Możliwości absorpcji funduszy Unii Europejskiej przez polskie regiony*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, zeszyt 1.
- Smite S., Tarkhan-Mouravi G., *Miłość Gruzji do kwiatów: rewolucja „zwiędłych róż”?*, „Wschodnioznawstwo” 2008, nr 2.
- Snapkowski W.E., Shota A., *Białoruś – Unia Europejska: trudne drogi rozwoju stosunków*, „Politeja” 2012, nr 22.
- Stańczyk Z.J., *Konsensus waszyngtoński a reformy w krajach postkomunistycznych*, „Polskie Towarzystwo Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe” 2004, nr 2.
- Stawarz P., *Armenia and Azerbaijan in the ENP – Missed Opportunities?*, "Online Journal Modelling the New Europe" 2020, no. 32.
- Stegen K.S., Kuszniir J., *Outcomes and strategies in the 'New Great Game': China and the Caspian states emerge as winners*, "Journal of Eurasian Studies" 2015, vol. 6.
- Stępień J., *The Polish Development Programme for Ghazni Province (Afghanistan): Outputs and Challenges*, "Journal of International Development" 2017, vol. 29, issue 2.
- Stępniewski T., *Determinanty wewnętrzne polityki zagranicznej Ukrainy pod rządami Wołodymyra Zelenskigo*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, nr 17.
- Stępniewski T., *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie” 2016, nr 3.
- Stolarczyk M., *Kontrowersje wokół militarnego zaangażowania Polski w Iraku*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2005, nr 1.

- Stolarczyk M., *Stanowisko Polski wobec kryzysu migracyjno-uchodźczego Unii Europejskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 2.
- Sus M., *Polish Role in Shaping the EU Foreign and Security Policy during its Council Presidency in 2011*, “Yearbook of Polish European Studies” 2014, no. 17.
- Sydooruk T., Tyshenchko D., *A Review of the European Partnership after Ten Years: the Need to Reconsider its Efficacy*, “Studia Politica: Romanian Political Science Review” 2018, vol. 18, no. 2.
- Synowiec A., *Kijowski Majdan jako symbol nowej Ukrainy*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, nr 15.
- Szatlach M., *Wpływ zadłużenia zagranicznego na rozwój gospodarczy Polski w okresie transformacji ustrojowej*, „Świat Idei i Polityki” 2002, t. 2.
- Szczepeńska-Dudziak A., *Dyplomacja gospodarcza Polski w relacjach z Azerbejdżanem w latach 2006-2015*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, nr 2.
- Szczygieł E., *Plany unormowania sytuacji wokół Związku Polaków na Białorusi w latach 2005-2012*, „Wschodnioznawstwo” 2012, nr 6.
- Szent-Iványi B., *Aid Allocation of the Emerging Central and Eastern European Donors*, “Journal of International Relations and Development” 2012, vol. 15.
- Szent-Iványi B., Kugiel P., *The challenge from within: EU development cooperation and the rise of illiberalism in Hungary and Poland*, “Journal of Contemporary European Research” 2020, vol. 16, no. 2.
- Szent-Iványi B., Reinsberg B., Lightfoot S., *Small Donors in World Politics: The Role of Trust Funds in the Foreign Aid Policies of Central and Eastern European Donors*, “The European Journal of Development Research” 2019, vol. 31, issue 3.
- Szent-Iványi B., Tétényi A., *The East-Central European New Donors: Mapping Capacity Building and Remaining Challenges*, “Journal of International Development” 2013, no. 25 (6).
- Szent-Iványi B., *The EU's support for democratic governance in the Eastern Neighbourhood: the role of New Member State transition experience*, “Europe-Asia Studies” 2014, vol. 66, issue 7.
- Szent-Iványi B., Végh Z., *Is Transition Experience Enough? The Donor-side Effectiveness of Czech and Polish Democracy Aid to Georgia*, “Democratization” 2018, vol. 25, issue 4.
- Szeptycki A., *„Nie ma wolnej Polski bez wolnej Ukrainy”. Polityka Rzeczypospolitej Polskiej wobec kwestii ukraińskiej, 1918-2018*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2018, nr 1.
- Szeptycki A., *Stosunki Polski z Ukrainą*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006.

- Szwarc K., *Partnerstwo Wschodnie a polska prezydencja w Radzie UE*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2012, nr 2.
- Szyc S., *The relations between Poland and North Korea in 1948–1961*, “Progress. Journal of Young Researchers” 2017, no. 2.
- Szydzisz M., *Polityka zagraniczna RP wobec Bliskiego Wschodu – zmiana czy ciągłość?*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1 (4).
- Szydzisz M., *Polityka zagraniczna RP wobec Bliskiego Wschodu*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2018, nr 1 (5).
- Szydzisz M., *Polska polityka wobec stron konfliktu izraelsko-palestyńskiego po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2014, nr 1 (2).
- Szymańska J., Kugiel P., *Development aid as a tool of the EU’s migration policy*, „Studia z Polityki Publicznej” 2020, t. 7, nr 4 (28).
- Szymoniczek J., *Pomagać? Pomagamy! Polska w światowym systemie współpracy rozwojowej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, nr 2 (53).
- Szynol M., *Poland as a Democracy Exporter to the East? The Effectiveness of the International Role in the Example of Development Cooperation*, „Studia Polityczne” 2023, t. 51, nr 2.
- Szynol M., *Poland in the EU Development Policy: Active Participant or Passive Donor?*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2022, nr 16.
- Szynol M., *The Impact of Brexit on the EU Development Policy. Selected Financial Issues*, “Romanian Journal of European Affairs” 2019, vol. 19, no. 2.
- Szyszek A., *Rola Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych w kontekście Nowego Jedwabnego Szlaku*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 372.
- Świeżak P., *Polityczne konsekwencje sytuacji ekonomicznej Białorusi*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 5–6.
- Taffal A., *Poland and Palestine – contemporary relations*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2015, nr 4.
- Thakur R., *Between Socialist Internationalism and Peaceful Coexistence: Poland and the Vietnam War*, “Australian Journal of Politics & History” 1984, vol. 30, issue 3.
- Thapa B., *Debt-for-nature swaps: an overview*, “International Journal of Sustainable Development & World Ecology” 1998, vol. 5, issue 4.
- Thérien J.-P., *Debating foreign aid: right versus left*, “Third World Quarterly” 2002, vol. 23, no. 3.
- Verdier D., *Multilateralism, Bilateralism, and Exclusion in the Nuclear Proliferation Regime*, “International Organization” 2008, vol. 62, issue 3.

- Volpi F., *Algeria versus the Arab Spring*, "Journal of Democracy" 2013, no. 3.
- Voytyuk O., *Działania Unii Europejskiej wobec Armenii prowadzone w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i programu Partnerstwa Wschodniego*, „Athenaeum” 2015, nr 46.
- Voytyuk O., *Perspektywa stosunków Mołdawii z Unią Europejską w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i programu Partnerstwa Wschodniego na tle aktualnej sytuacji geopolitycznej w regionie*, „Studia Podlaskie” 2014, t. 22.
- Wasilewska A., *Miejsce pomocy rozwojowej w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2006, nr 70.
- Wasiuta O., *Prezydent Białorusi A. Łukaszenka – „ostatni dyktator Europy”?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2016, nr 6.
- Waśkiel T., *Azja Centralna – szanse i bariery współpracy gospodarczej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2017, nr 4 (15).
- Waśkiel T., *Polska – Kazachstan: perspektywy współpracy i polskie interesy w Azji Centralnej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1 (4).
- Webber M., *Soviet Policy in Sub-Saharan Africa: The Final Phase*, “The Journal of Modern African Studies” 1992, vol. 30, no. 1.
- Włodarczyk-Guzek W., *Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju – struktura i zasady działania*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 2004, nr 180.
- Włodarczyk-Guzek W., *Wsparcie Banku Światowego dla Polski*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 1998, nr 146.
- Włodarczyk-Guzek W., *Współpraca Polski z Międzynarodowym Funduszem Walutowym*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 1995, nr 136.
- Wojcieszak Ł., *Wśród szans i barier. Aktualne problemy współpracy Unii Europejskiej z Białorusią*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2018, nr 24.
- Yang H., *The Asian Infrastructure Investment Bank and Status-Seeking: China's Foray into Global Economic Governance*, “Chinese Political Science Review” 2016, vol. 1.
- Younas J., *Motivation for Bilateral Aid Allocation: Altruism or Trade Benefits*, “European Journal of Political Economy” 2008, vol. 24, no. 3.
- Zajac J., *Role międzynarodowe państwa średniego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 4.
- Zajac J., *Udział Polski w misjach pokojowych i stabilizacyjnych na początku XXI wieku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 4.
- Zajac J., *Unia Europejska wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego w latach 2009–2017*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, nr 11.
- Zajączkowski K., *Development Policy as an Instrument of the EU's External Policy*, “Yearbook of Polish European Studies” 2010, no. 13.

- Zajączkowski M., *Bilateralizacja wielostronnej pomocy rozwojowej*, „*Ekonomia XXI wieku*” 2019, nr 2.
- Zajączkowski M., Smolaga M., *Dynamics of EU Central and Eastern European donors' development cooperation*, „*Stosunki Międzynarodowe – International Relations*” 2023, 3:11.
- Zalas-Kamińska K., *Polish smart power in terms of NGOs activity and intersections between development aid and public diplomacy*, „*Place Branding and Public Diplomacy*” 2022, vol. 18.
- Zbaraszewski W., *Rola Fundacji EkoFundusz w finansowaniu ochrony środowiska w Polsce*, „*Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*” 2011, nr 65.
- Zdanowski J., *Konstelacje polityczne na Bliskim Wschodzie w okresie zimnej wojny (1946–1990)*, „*Krakowskie Studia Międzynarodowe*” 2018, nr 3.
- Zelinska O., *Ukrainian Euromaidan protest: Dynamics, causes, and aftermath*, „*Sociology Compass*” 2017, vol. 11, issue 9.
- Zielonka J., *Paradoxes of European Foreign Policy. Policies Without Strategy: the EU's Record in Eastern Europe*, „*Yearbook of Polish European Studies*” 1998, no. 2.
- Zoubir Y., *Soviet Policy in the Maghreb*, „*Arab Studies Quarterly*” 1987, vol. 9, no. 4.
- Zoubir Y., *The United States, the Soviet Union and Decolonization of the Maghreb, 1945–62*, „*Middle Eastern Studies*” 1995, vol. 31, no. 1.
- Żurawicki S., *Koncepcje przebudowy społeczno-gospodarczej w krajach tak zwanego Trzeciego Świata*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1967, nr 29.

Raporty, opracowania i analizy

- Abdenur A.E., *The New Multilateral Development Banks and the Future of Development: What Role for the UN?*, „*UNU-CPR Series*” 2015.
- Abrego L., Ross D.C., *Debt Relief Under the HIPC Initiative: Context and Outlook for Debt Sustainability and Resource Flow*, „*IMF Working Paper*” 2001, no. 144.
- Adamiec K., *EURO 2012 – wyzwania organizacyjne*, „*BAS Infos*” 2008, nr 1 (25).
- Ademuyiwa I., Onyekwena C., *Nigeria-Poland Bilateral Trade: Identifying New Trade Opportunities*, „*CSEA Working Paper*” 2014, no. 1.
- Afghanistan's Endangered Compact*, „*International Crisis Group Policy Briefing*” 2007, no. 59.
- Allen D., *Reuniting Europe or Establishing New Divides?: The European Union, the States of Eastern and Central Europe and the States of the Former Soviet Union. Paper presented at the 5th Biennial Conference of the European Community Studies Association*, Seattle, WA, 29.05–01.06.1997.
- Ambasada Republiki Indonezji, *Przewodnik po biznesie. Indonezja*, Warszawa 2017.

- Amnesty International, *' Punished for Daesh's Crimes'. Displaced Iraqis Abused by Militias and Government Forces*, London 2016.
- Antonowicz-Cyglicka A., Bourgin C., Roggenbuck A., Sol X., *Can the EIB become the "EU Development Bank"? A critical view on EIB operations outside Europe*, Counter Balance – CEE Bankwatch Network 2020.
- Bagiński P., *Nowy projekt założeń Ustawy o współpracy rozwojowej – krok w dobrym kierunku, ale czy odpowiadający współczesnym wyzwaniom?*, „Global Development Research Group, Komentarz” 2010, nr 2.
- Bagiński P., *Spójność polityki na rzecz rozwoju a polska polityka wschodnia*, „Analiza Fundacji Batorego” 2012.
- Bagiński P., *Wdrażanie koncepcji spójności polityki na rzecz rozwoju do polskiej polityki zagranicznej. Doświadczenia europejskie, rekomendacje dla Polski (materiał do dyskusji)*, Batory.org.pl, https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/Wdrażanie_PCD_Doswiadczenia_europejskie.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Baydag R.M., Klingebiel S., Marschall P., *Shaping the Patterns of Aid Allocation. A Comparative Analysis of Seven Bilateral Donors and the European Union*, “DIE Discussion Paper” 2018, no. 22.
- Bernhofen D.M., *On the Magic Behind David Ricardo's Four Mystical Numbers*, “The University of Nottingham Research Paper Series” 2007, no. 2.
- Biener H., *Radio for Peace, Democracy and Human Rights*, “Peace Radio Site”, <http://www.evre.lewf.uni-erlangen.de/pesc/PESC-peaceradio.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Biermann R., *The Stability Pact for South Eastern Europe – potential, problems and perspectives*, “ZEI Discussion Papers” 1999, no. 56.
- Bildt C., *Russia, the European Union, and the Eastern Partnership*, “ECFR Riga Series” 2015.
- Bjerkholt O., *New approaches to debt relief and debt sustainability in LDCs*, “CDP Background Paper” 2004, no. 5.
- Bonikowska M., Turkowski A., *Doing business in India...?*, „Analiza THINKTANK” 2014.
- Bonikowska M., *„Go Africa”: co dalej?*, „Analiza CSM” 2016, nr 3.
- Bonikowska M., *Maroko. Globalna gra, lokalny problem*, „Komentarz CSM” 2019, nr 3.
- Bonikowska M., Rabiej P., *Poland – Africa. Where to look for business opportunities?*, “THINKTANK Dossier” 2013.
- Bordo M.B., James H., *The International Monetary Fund: Its Present Role in Historical Perspective*, “NBER Working Paper” 2000, no. 7724.
- Boustani M., Carpi E., Gebara H., Mourad Y., *Responding to the Syrian crisis in Lebanon. Collaboration between aid agencies and local governance structures*, “IIED Working Paper” 2016.

- Browne J., Johnson P., Phillips D., *The budget of the European Union: a guide*, "Institute for Fiscal Studies Briefing Note" 2016, no. 181.
- Brudzińska K., Kugiel P., *Polska pomoc dla Mjanmy – czy można więcej?*, „Biuletyn PISM” 2013, nr 92 (1068).
- Brudzińska K., *Początki Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji*, „Biuletyn PISM” 2012, nr 204 (969).
- Burall S., Maxwell S., Menocal A.R., *Reforming the international aid architecture: Options and ways forward*, "Overseas Development Institute Working Paper" 2006, no. 278.
- Całus K., *Moldawia: od pluralizmu oligarchicznego do hegemonii Plahotniuca*, „Komentarze OSW” 2016, nr 208.
- CBOS, *Opinia społeczna o planie Balcerowicza i kierunku prywatyzowania gospodarki. Komunikat z badań*, BS/457/118/91, Warszawa, listopad 1991.
- CBOS, *Plan Balcerowicza – społeczna ocena efektów jego realizacji. Komunikat z badań*, BS/174/75/90, Warszawa, czerwiec 1990.
- CBOS, *Polacy o pomocy zagranicznej dla naszego kraju. Komunikat z badań*, BS/155/138/94, Warszawa, wrzesień 1994.
- CBOS, *Przemiany gospodarcze w opinii społecznej. Komunikat z badań*, BS/408/109/91, Warszawa, październik 1991.
- CBOS, *Spoleczna ocena i przewidywane następstwa programu Balcerowicza. Komunikat z badań*, BS/10/2/90, Warszawa, styczeń 1990.
- Cetorelli V., Ashraph S., *A Demographic Documentation of ISIS's Attack on the Yazidi Village of Kocho*, "LSE Middle East Centre Report" 2019.
- Christophe B., *Understanding Politics in Georgia*, "DEMSTAR Research Report" 2004, no. 22.
- Cibian S., *Central and Eastern Europe and Sub-Saharan Africa. Prospects for Sustained Re-engagement*, "The Royal Institute of International Affairs Research Paper" 2017.
- Clemens M.A., Postel H.M., *Deterring Emigration with Foreign Aid: An Overview of Evidence from Low-Income Countries*, "IZA Policy Paper" 2017, no. 136.
- Commission of the European Communities, *The Phare Programme. Annual Report 1998*, Brussels, 31.03.2000, COM(2000) 183 final.
- Commission of the European Communities, *The Phare Programme. Annual Report 1999*, Brussels 2000.
- Commission of the European Communities, *Towards a Closer Association with the Countries of Central and Eastern Europe. Report by the Commission to the European Council*, Edinburg, 11–12.12.1992, Brussels, 02.12.1992, SEC(92) 2301 final.

- Commission on Security and Cooperation in Europe, *Georgia's "Rose Revolution"*, Washington 2004.
- CONCORD, *A 10-Point Roadmap for Europe on the Role of the Private Sector in Development*, Brussels 2017.
- CONCORD, *Operationalising Policy Coherence for Development. A Perspective of Civil Society on Institutional Systems for PCD in EU Member States*, "Spotlight Report 2015. Policy Paper" 2016.
- Connable B., *An Enduring American Commitment in Iraq*, "RAND Perspective" 2020.
- Cornel – SC Johnson College of Business, INSEAD, World Intellectual Property Organization, *Global Innovation Index 2020. Who Will Finance Innovation?*, Fontainebleau – Geneva 2020.
- Czerep J., Kugiel P., *Afryka w polityce UE – stare wyzwania dla nowego partnerstwa*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 208 (2140).
- Dąbrowski M., *Western Aid Conditionality and the Post-Communist Transition*, "Center for Social & Economic Research Working Paper" 1995.
- Dale C., *Operation Iraqi Freedom: Strategies, Approaches, Results, and Issues for Congress*, "CRS Report" 2008, no. RL34387.
- de Waal T., *Azerbaijan at 25: a New Era of Change and Turbulence*, 2016, Carnegieendowment.org, https://carnegieendowment.org/files/de_Waal_Azerbaijan.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Deen B., Zweers W., I. van Loon I., *The Eastern Partnership. Three dilemmas in a time of troubles*, "Clingendael Report" 2021.
- Denizer C., Dethier J.-J., Gelb A., *Development Economics and The International Development Association*, "The World Bank Policy Research Working Paper" 2011, no. 5541.
- Development Initiatives, *Global Humanitarian Assistance Report 2018*, Bristol 2019.
- Dick C.J., *Mujahideen Tactics in the Soviet-Afghan War*, "Conflict Studies Research Centre" 2002.
- Dollar D., Levin V., *The Increasing Selectivity of Foreign Aid, 1984-2002*, "World Bank Policy Research Working Paper" 2004, no. 3299.
- Donor Tracker, *Where is Europe's development aid going? Key trends and emerging opportunities*, "Brief" 2017.
- Dura G., *The EU's Limited Response to Belarus' Pseudo 'New Foreign Policy'*, "CEPS Policy Brief" 2008, no 151.
- Dyner A.M., *International Consequences of the Presidential Election in Belarus*, "PISM Spotlight" 2020, no. 63.

- Ecorys, *Evaluation of Polish development cooperation: 2016–2020 Multiannual Development Cooperation Programme at mid-point of its implementation. Final report*, Warszawa 2018.
- European Commission, *European Development Days 2006–2013. 8 years of policy debates from the European Consensus to the post-2015 agenda*, Brussels 2014.
- European Commission, *European Development Days Proceedings. Warsaw 15-16 December 2011*, Brussels 2012.
- European Commission, *The EU budget at a glance*, Brussels 2019.
- European Investment Bank, *Annual Report 1989*, Luxembourg 1990.
- European Investment Bank, *Annual Report 1990*, Luxembourg 1991.
- Falkowski M., *Gruziński dryf. Kryzys gruzińskiej drogi na Zachód*, „OSW Punkt Wiedzenia” 2016, nr 57.
- Fejerskov A.M., *European Union Development Cooperation in a Changing Global Context*, “DIIS Report” 2013, no. 2.
- Fiedler R., *Iran and the European Union after the Nuclear Deal*, “CES Working Papers” 2018, vol. 10, issue 3.
- Fischer S., Sahay R., *The Transition Economies After Ten Years*, “NBER Working Paper” 2000, no. 7664.
- Ford R.S., *The Syrian Civil War. A new stage, but is it the final one?*, “Middle East Institute Policy Paper” 2019, no. 8.
- Freedom House, *Freedom in the World 2020*, Freedomhouse.org, <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores> [dostęp: 29.07.2021].
- Frisch D., *The European Union's development policy. A personal view of 50 years of international cooperation*, “ECDPM Policy Management Report” 2008, no. 15.
- Gawęcki M., *Polacy w Azji Centralnej. Analiza czynników kształtujących zesłańcą zbiorowość i stan obecny*, „Studia BAS” 2013, nr 2 (34).
- Gnońska M.K., *Poland and Vietnam, 1963: New Evidence on Secret Communist Diplomacy and the “Maneli Affair”*, “Cold War International History Project Working Paper” 2005, no. 45.
- Goldin I., *Comparative Advantage: Theory and Application to Developing Countries Agriculture*, “OECD Development Centre Working Paper” 1990, no. 16.
- Gomułka S., *The IMF-Supported Programs of Poland and Russia, 1990-1994: Principles, Errors and Results*, “Center for Social & Economic Research Working Paper” 1995.
- Górecki W., *Kaukaski węzeł gordyjski. Konflikt o Górski Karabach*, „Raport OSW” 2020.
- Grabbe H., *A Partnership for Accession? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants*, “Robert Schuman Centre Working Paper” 1999, no. 12.

- Griffith-Jones S, Griffith-Jones D, Hertova D, *Enhancing the Role of Regional Development Banks*, "G-24 Discussion Paper" 2008, no. 50.
- Gromadzki G., *Belarusian foreign policy – change or continuity?*, "Chaillot Paper" 2009, no. 119.
- Gromadzki G., *Polska w Unii Europejskiej. Nieunikniona marginalizacja z małym znakiem zapytania*, „FES Warszawa. Perspektywa” 2018.
- Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2007. Raport z monitoringu przeprowadzonego przez organizacje pozarządowe*, Warszawa–Szczecin 2008.
- Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2008. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2009.
- Grupa Zagranica, *Polska pomoc zagraniczna 2009 r. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2010.
- Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2010. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2011.
- Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2011. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2012.
- Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa 2016. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2016.
- Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2012. Niezależny raport organizacji pozarządowych*, Warszawa 2013.
- Grupa Zagranica, *Spójna polityka dla rozwoju. Przewodnik. Wpływ polskiej i europejskiej polityki na sytuację mieszkańców krajów rozwijających się*, Warszawa 2016.
- Grupa Zagranica, *Ustawa o współpracy rozwojowej. Zmarnowana szansa czy otwarcie na nową jakość*, „Opinie – Dyskusje – Analizy” 2011, nr 3.
- Gulrajani N., *Bilateral versus multilateral aid channels. Strategic choices for donors*, "ODI Report" 2016.
- Gulrajani N., Swiss L., *Why do countries become donors? Assessing the drivers and implications of donor proliferation*, "ODI Report" 2017.
- Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) – Statistical Update*, "IMF Policy Paper" 2019.
- How Could a European Endowment for Democracy Add Value?* "Open Society Institute – Brussels Discussion Paper" 2011.
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, *Report. Vol. I*, Brussels 2009.
- Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Polska Pomoc Rozwojowa – o co chodzi?*, Warszawa 2010.

- Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Zgodność projektu programu polskiej pomocy na 2009 rok z Programem Działań z Akry (AAA)*, Warszawa 2008.
- International Crisis Group, *The Iran Nuclear Deal at Five: A Revival?*, "Middle East Report" 2021, no. 220.
- ISA Consult, European Institute, Sussex University, GJW Europe, *Final Report. Evaluation of the PHARE and TACIS Democracy Programme. 1992-1997*, Brighton – Hamburg 1997.
- Iwanek K., *Polityka zagraniczna Indii a stosunki Indie – Polska*, „Raport Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej” 2020.
- Jones A., Di Ciommo M., Monràs M.S., Sherriff A., Bossuyt J., *Aiming high or falling short? A brief analysis of the proposed future EU budget for external action*, "ECDPM Briefing Note" 2018, no. 104.
- Joyner D.H., *The United States "Withdrawal" from the Iran Nuclear Deal*, 21.08.2018, E-ir.info, <https://www.e-ir.info/2018/08/21/the-united-states-withdrawal-from-the-iran-nuclear-deal/> [dostęp: 29.07.2021].
- Kaca E., *Pomoc UE dla białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego – wyzwania i potrzeby*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 223 (2155).
- Kaczyński P.M., *Polish Council Presidency 2011. Ambitions and Limitations*, "SIEPS" 2011, no. 3.
- Kampffmeyer T., *A Larger Role for the Regional Development Banks*, "GDI Briefing Paper" 2000, no. 3.
- Kantar, *Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania Kantar Polska dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, Warszawa 2019.
- Kerr P.K., Katzman K., *Iran Nuclear Agreement and U.S. Exit*, "CRS Report" 2018, no. R43333.
- Khan M., Mezran K., *No Arab Spring for Algeria*, "Atlantic Council Issue Brief" 2014.
- Kharas H., *Trends and Issues in Development Aid*, "Wolfensohn Center for Development Working Paper" 2007, no. 1.
- Kleemann S., *The Forgotten War: Yemen*, "State, Law, and Politics – Research and Discussion Papers" 2019.
- Klingebiel S., *Multilateral Aid. Structural Change and Donor Preferences*, "DIE Discussion Paper" 2013, no. 19.
- Kochanowicz K., *Krajowe programy pomocy rozwojowej: narzędzia zwiększania skuteczności polskiej współpracy rozwojowej*, Minorityrights.org, www.minorityrights.org/download.php?id=1097 [dostęp: 29.07.2021].

- Konieczna J., *Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyn*, „Prace OSW” 2005, nr 18.
- Kostanyan H., Nasieniak N., *Moving the EU from a Laggard to a Leader in Democracy Assistance: The Potential Role of the European Endowment for Democracy*, “CEPS Policy Brief” 2012, no. 273.
- Kostanyan H., *Why Moldova’s European integration is failing*, “CEPS Commentary” 2016.
- Kugiel P., „GoIndia”: Nowy etap współpracy polsko-indyjskiej, „Biuletyn PISM” 2015, nr 36 (1273).
- Kugiel P., *Country Strategy Papers in Polish Development Cooperation*, “PISM Bulletin” 2012, no. 81 (414).
- Kugiel P., *Go Global: Nowa strategia współpracy z krajami rozwijającymi się*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 7 (1244).
- Kugiel P., *Indie w procesie reform: szanse dla Polski*, „Raport PISM” 2018.
- Kugiel P., *Internal Cooperation for Development Assistance in Poland*, “PISM Bulletin” 2009, no. 56.
- Kugiel P., *Krajowe strategie pomocy w polskiej współpracy rozwojowej*, „Biuletyn PISM” 2012, nr 76 (941).
- Kugiel P., *Polityka współpracy rozwojowej UE w wieloletnich ramach finansowych po 2020 r.*, „Biuletyn PISM” 2018, nr 33 (1606).
- Kugiel P., *Przedłużający się kryzys humanitarny Rohingów w Bangladeszu i perspektywy jego rozwiązania*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 44 (1976).
- Kugiel P., *Prześladowania ludności Rohindża – wyzwania dla transformacji Mjanmy*, „Biuletyn PISM” 2017, nr 90 (1532).
- Kugiel P., *Rola pomocy rozwojowej w rozwiązywaniu kryzysu uchodźczego*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 89 (1439).
- Kugiel P., *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020: obopólne korzyści*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 95 (1207).
- Kugiel P., *Zamach stanu w Mjanmie – przerwana demokratyzacja*, „Komentarz PISM” 2021, nr 11.
- Kugiel P., *Zmiany we współpracy rozwojowej UE: skutki dla Polski*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 46 (1158).
- Kurtagic D., *Central and Eastern Europe and Sub-Saharan Africa. The Potential of Investment Partnership for Mutual Benefit*, “The Royal Institute of International Affairs Research Paper” 2019.
- Larivé M.H.A., *A Crisis for the Ages. The European Union and the Migration Crisis*, “The Jean Monnet/Robert Schuman Paper” 2015, vol. 15 Special.

- Lawson M.L., *Foreign Aid: International Donor Coordination of Development Assistance*, "CRS Report" 2013, no. R41185.
- Legieć A., *Perspektywy polityki wewnętrznej i zagranicznej Azerbejdżanu*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 87 (2019).
- Legieć A., *Rosyjski rozejm – perspektywy konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 246 (2178).
- Lehtonen T., *Pro-European Presidency. Poland on the Way to the Club of Heavyweight EU Members*, "FIIA Briefing Paper" 87, 2011.
- Lorenz W., *Ewolucja współpracy NATO z partnerami – szanse i wyzwania*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 175 (2107).
- MacFarlane S.N., *Soviet-Angola Relations, 1975–1990*, "National Council for Soviet and East European Research Occasional Paper" 1992.
- Mansour R., *Iraq After the Fall of ISIS: The Struggle for the State*, "Chatam House Research Paper" 2017.
- Matusiak M., *Gruzińskie wybory. Między silnym państwem a demokracją*, „OSW Punkt Widzenia” 2012, nr 29.
- Mavrotas G., Villanger E., *Multilateral Aid Agencies and Strategic Donor Behaviour*, "World Institute for Development Economic Research Discussion Paper" 2006, no. 2.
- Mechanizmy przeciwdziałania korupcji w Polsce. Raport z monitoringu*, red. A. Kobylińska, G. Makowski, M. Solon-Lipiński, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012.
- Michalska K., *Trendy migracyjne w Maroku – implikacje dla Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 32 (1964).
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2002*, Warszawa 2003.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2004*, Warszawa 2005.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2005*, Warszawa 2006.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2006*, Warszawa 2007.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2007*, Warszawa 2008.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2008*, Warszawa 2009.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2009*, Warszawa 2010.

- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2010*, Warszawa 2011.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2011*, Warszawa 2012.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2012*, Warszawa 2013.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2013*, Warszawa 2014.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2014*, Warszawa 2015.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2015*, Warszawa 2016.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca na rzecz rozwoju. Raport roczny 2016*, Warszawa 2017.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa w państwach Partnerstwa Wschodniego*, Warszawa 2019.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2018*, Warszawa 2019.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska współpraca rozwojowa. Raport roczny 2019*, Warszawa 2020.
- Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2000*, Warsaw 2001.
- Ministry of Foreign Affairs, *Poland's Development Co-operation. Annual Report 2001*, Warsaw 2002.
- Mir A., *Afghanistan's Terrorism Challenge. The Political Trajectories of Al-Qaeda, the Afghan Taliban, and the Islamic State*, "Middle East Institute Policy Paper" 2020.
- Mosel I., Levine S., *Remaking the case for linking relief, rehabilitation and development. How LRRD can become a practically useful concept for assistance in difficult places*, "HPG Commissioned Report" 2014.
- Mrozek K., *Reset i kontynuacja. Polityka rządu PiS wobec Białorusi*, „forumIdei” 2018.
- National Commission on Terrorist Attack upon the United States, *The 9/11 Commission Report*, 2004, 9-11commission.gov, <https://www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf> [dostęp: 29.07.2021].

- Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, "CRS Report" 2009, no. RL34618.
- ODA allocation and the other trends in development cooperation in LDCs and vulnerable contexts, "Development Cooperation Forum Policy Briefs" 2016, no. 13.
- OECD, *DAC Special Review of Poland, 2010*, <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/45362587.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Development Co-operation Profiles 2020. Poland*, Paris 2020.
- OECD, *OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017*, Paris 2017.
- OECD, *Policy Coherence for Development – Lessons Learned*, „Policy Brief” 2008.
- OECD, *The DAC’s main findings and recommendations. Extract from: OECD Development Co-operation Peer Reviews. Poland 2017*, Paris 2017.
- OECD, *Untying Aid to the Least Developed Countries*, "OECD Policy Brief" 2001.
- Oertel J., *The New China Consensus: How Europe Is Growing Wary of Beijing*, "European Council on Foreign Relations Policy Brief" 2020.
- Oldberg I., *The Long War in Donbas: Causes and Consequences*, "The Swedish Institute of International Affairs Report" 2020, no. 1.
- OPEC, *OPEC Annual Statistical Bulletin 2006*, Vienna 2007.
- OPEC, *OPEC Annual Statistical Bulletin 2020*, Vienna 2021.
- Open Society Institute, *Program Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej (UE). Korupcja i polityka antykorupcyjna. Raporty krajowe – Polska*, Budapeszt 2002.
- Palagashvili L., Williamson C.R., *Ranking Foreign Aid Agency Best Practices: New Donors, New Findings*, http://www.claudiawilliamson.com/yahoo_site_admin/assets/docs/Palagashvili_and_Williamson_Manuscript_1_6_2016.38113927.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Paulo S., Janus H., Holzapfel S., *Thematic Aid Allocation: What Are the Benefits and Risks?*, "DIE Briefing Paper" 2017, no. 19.
- Pelczyńska-Nałęcz K., *Pożegnanie z Giedroyciem*, „Raport Programu Otwarta Europa Fundacji im. Stefana Batorego” 2017.
- Petrova T., *The New Role of Central and Eastern Europe in International Democracy Support*, "The Carnegie Papers. Democracy and Rule of Law" 2011.
- Pieńkowski J., *Kryzys polityczny w Mołdawii na początek prezydentury Mai Sandu*, „Biuletyn PISM” 2021, nr 18 (2216).
- Pieńkowski J., *Moldova’s Two-Government Crisis: Resolution and Mid-Term Prospects*, "PISM Bulletin" 2019, no. 81 (1327).
- Pieńkowski J., *Upadek rządu „wielkiej koalicji” w Mołdawii*, „Komentarz PISM” 2019, nr 61.

- Pietrzak P., *Armed Forces of the Republic of Poland in International Operations – Legal Grounds, Strategic Considerations, and Practical Implementation*, “Polish-Ukrainian Bulletin” 2012.
- Pishchikova K., Ogryzko O., *Civic awakening: The impact of Euromaidan on Ukraine’s politics and society*, “FRIDE Working Paper” 2014, no. 124.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Angola. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2013.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Indie. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Kenia. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2013.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Kenia. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Nigeria. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2013.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Przewodnik po rynku. Wietnam, Ho Chi Minh City* 2017.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor budowlany i robót publicznych w Senegalu*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor maszynowy w Indiach*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor meblarski w Indiach*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor medyczny w Senegalu*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Raport sektorowy. Sektor przetwórstwa spożywczego w Senegalu*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Rynki zagraniczne. Gruzja*, Warszawa 2020.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Rynki zagraniczne. Wietnam*, Warszawa 2017.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Senegal. Przewodnik po rynku*, Warszawa 2018.
- Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Kazachstan – przewodnik dla przedsiębiorców*, Warszawa 2005.
- Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Kazachstan i Polska. Relacje społeczno-gospodarcze*, Warszawa 2016.
- Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Przewodnik po rynku – Republika Kirgiska*, Ałmaty 2008.
- Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Uzbekistan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, Warszawa 2005.
- Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Kierunek Iran! Stosunki polsko-irańskie i możliwości ich rozwoju*, Warszawa 2014.

- Pomianowski J., *Agenda demokratyzacyjna w polskiej współpracy rozwojowej*, „Kwestie do debaty” THINKTANK – Polska współpraca rozwojowa. Nowe wymiary. Perspektywy dla organizacji pozarządowych, samorządów i firm, Warszawa 2013.
- Popławski B., *Polska wobec Afryki Subsaharyjskiej*, „Infos” 2018, nr 4 (242).
- Przychodniak M., *Strategiczny partner Chin czy wspólnik USA? Polska w retoryce władz i środowisk eksperckich ChRL*, „PISM Policy Paper” 2021, no. 1 (187).
- Rącz A., *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*, “FIIA Report” 2017, no. 43.
- Ramani S., *“Engaged Opportunism”. Russia's Role in the Horn of Africa*, “Foreign Policy Research Institute, Russia Foreign Policy Papers” 2020, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2020/06/engaged-opportunism-russias-role-in-the-horn-of-africa.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- Reporters without Borders, *World Press Freedom Index 2015-2020*, Rsf.org, <https://rsf.org/en/ranking/> [dostęp: 29.07.2021].
- Rostowska M., *Investment in Sub-Saharan Africa: Opportunities for Polish Companies*, “PISM Strategic File” 2013, no. 4 (31).
- Rumer E., Belei B., *Belarus: with friends like these...*, 2017, Carnegieendowment.org, https://carnegieendowment.org/files/Rumer_Belarus.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Scott S., *The accidental birth of “official development assistance”*, “OECD Development Co-operation Working Paper” 2015, no. 24.
- Sharp J.M., *Yemen: Civil War and Regional Intervention*, “CRS Report” 2021, no. R43960.
- Shirinyan A., *Armenia's Foreign Policy Balancing in an Age of Uncertainty*, “Chattam House Research Paper” 2019.
- Shraibman A., *The House that Lukashenko Built. The Foundation, Evolution, and Future of the Belarusian Regime*, “Carnegie Moscow Center” 2018.
- Shriwise A., Bruzelius C., *The European ‘migrant crisis’ and shifting geographies of Official Development Assistance*, „Barnett Working Paper” 2017, no. 2.
- Skorupska A., *Wsparcie samorządowe dla Ukrainy*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 27 (1139).
- Smith B., *The prospects for the Iran nuclear deal*, “House of Commons Briefing Paper” 2021, no. 9116.
- Smith K., Fordelone T.Y., Zimmermann F., *Beyond the DAC. The Welcome Role of the Other Providers of Development Co-operation*, “OECD Development Co-operation Directorate Issues Brief” 2010.
- Sobják A., *Is Moldova Tired of Being the Success Story of the Eastern Partnership?*, “PISM Policy Paper” 2013, no. 20 (68).

- Spójność polityki na rzecz rozwoju – krajowe studia przypadków*, “Worldwise Europe PCS Study” 2014.
- Stewart S., *Russia and the Eastern Partnership. Loud Criticism, Quiet Interest in Cooperation*, “SWP Comments” 2009, no. 7.
- Sukiasyan N., *Appeasement and Autonomy. Armenian-Russian relations from revolution to war*, “ISS Brief” 2021, no. 2.
- Szczudlik J., *Polska w polityce zagranicznej Chin – nie tylko gospodarka*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 39 (1389).
- Szczudlik-Tatar J., *Polsko-chińskie „strategiczne partnerstwo”: w oczekiwaniu na wymierne rezultaty*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 101 (1338).
- Szczudlik-Tatar J., Wnukowski D., *Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych: szanse dla polskiego biznesu*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 52 (1289).
- Szczyński J., Witkowski J., *Świadomie i nieświadomie – Polacy o rozwoju globalnym*, Global Development Research Group, „Policy Paper” 2010, nr 1.
- Szymańska J., *Strategia Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego: priorytety, bariery, efekty*, „Studia BAS” 2017, nr 3 (51).
- Szymańska J., Wasilewski K., *Wyzwania dla unijno-tureckiego porozumienia w sprawie migracji*, „Biuletyn PISM” 2018, nr 93 (1666).
- Tartes A., *The Limited Influence of the European Union in Armenia and Azerbaijan: A Domestic Explanation*, “EU Diplomacy Paper” 2015, no. 9.
- The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2015. Democracy in an age of anxiety*, London 2016.
- The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2016. Revenge of the “deplorables”*, London 2017.
- The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2017. Free speech under attack*, London 2018.
- The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy*, London 2019.
- The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2019. A year of democratic setback and popular protest*, London 2020.
- The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2020. In sickness and in health?*, London 2021.
- The Fund For Peace, *Fragile States Index*, Fragilestateindex.org, <https://fragilestatesindex.org/> [dostęp: 29.07.2021].
- Thomas C., *Afghanistan: Background and U.S. Policy: In Brief*, “CRS Report” 2021, no. RD45122.

- TNS OBOP, *Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania TNS OBOP dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, Warszawa, grudzień 2008.
- Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2015–2020*, Transparency.org, <https://www.transparency.org/en/cpi/> [dostęp: 29.07.2021].
- Tuszyński R., *Stosunki polsko-chińskie*, „BAS Infos” 2014, nr 15 (175).
- UNDP, *Human Development Report 2020. The next frontier. Human development and the Anthropocene*, New York 2020.
- United Nations, *Report of the Conference on the Parties on its twenty-fourth session, held in Katowice from 2 to 15 December 2018*, 19.03.2019, FCCC/CP/2018/10.
- United Nations, *Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992*, New York 1993.
- United Nations, *Report of the World Summit for Social Development*, Copenhagen, 6–12.03.1995, A/CONF.166/9.
- United States Institute of Peace, *Syria Study Group. Final Report and Recommendations*, Washington 2019.
- Valiyev B., *Azerbaijan Through the Prism of BRI*, “PONARS Eurasia Policy Memo” 2019, no. 621.
- V-Dem Institute, *V-Dem Annual Democracy Report 2018. Democracy for All?*, Gothenburg 2018.
- V-Dem Institute, *V-Dem Annual Democracy Report 2019. Democracy Facing Global Challenges*, Gothenburg 2019.
- V-Dem Institute, *V-Dem Annual Democracy Report 2020. Autocratization Surges – Resistance Grows*, Gothenburg 2020.
- V-Dem Institute, *V-Dem Annual Report 2017. Democracy at Dusk?*, Gothenburg 2017.
- Vitale H.M., Keagle J.M., *A Time to Tweet, as Well as a Time to Kill: ISIS's Projection of Power in Iraq and Syria*, “INSS Defense Horizons” 2014.
- Walker N., Robinson T., *Belarus: 2020 presidential election*, “House of Commons Briefing Paper” 2020, no. 8979.
- Wasilewski K., *Zmiany w polityce Unii Europejskiej wobec Turcji*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 180 (2112).
- Weiss M.A., *The World Bank's International Development Association (IDA)*, “CRS Report” 2008.
- Welt C., Archick K., Nelson R.M., Rennack D.E., *U.S. Sanctions on Russia*, “CRS Report” 2020, no. R45415.
- Welt C., *Belarus: An Overview*, “CRS In Focus”, 25.06.2021.
- Welt C., *Moldova's Political Crisis Abated*, “CRS Insight” 2019, IN11137.

- Wimmen H., *Syria's path from civic uprising to civil war*, "Carnegie Endowment for International Peace Report" 2016.
- Woehrel S., *Belarus: Background and U.S. Policy Concerns*, "CRS Report" 2013, no. RL32534.
- Wojtalik M., *Co trzeba zrobić w sprawie, którą popiera 84% Polaków. Polska współpraca na rzecz rozwoju*, Polska Zielona Sieć, Szczecin 2008.
- World Bank, *International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2006*, Washington 2006.
- World Bank, *International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2007*, Washington 2007.
- World Bank, *International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2008*, Washington 2008.
- World Bank, *International Reconstruction Fund Facility for Iraq. World Bank Iraq Trust Fund. Report to Donors. Status report as of December 31, 2009*, Washington 2009.
- World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2019*, Geneva 2019.
- Wróbel J., *Unia Europejska a Mołdawia*, „Prace OSW” 2004, nr 13.
- Zaniewicz M., *Polityka zagraniczna Ukrainy w pierwszym roku prezydentury Wołodymyra Zelenskigo*, „Biuletyn PISM” 2020, nr 130 (2062).
- Żołądek Ł., *Azja Centralna: polityka, gospodarka, społeczeństwo*, „BAS Infos” 2018, nr 1 (239).
- Żołądek Ł., *Azja Centralna: stosunki międzynarodowe*, „BAS Infos” 2018, nr 2 (240).
- Żornaczuk T., *EU Enlargement in the Balkans: New Prospects for Resolving Old Challenges*, „PISM Bulletin” 2018, no. 39 (1110).

Źródła internetowe

- Amnesty International, *Mjanma: zamach stanu, protesty i brutalna reakcja wojska*, 21.04.2021, Amnesty.org, <https://amnesty.org.pl/mjanma-zamach-stanu-protesty-i-brutalna-reakcja-wojska/> [dostęp: 29.07.2021].
- Analiza wdrażania Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2012-2015 – materiał roboczy DWR MSZ do dyskusji. Uwagi Grupy Zagranica*, 09.06.2014, Zagranica.org.pl, http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/analiza_wdrazania_wpwr_2012-15__material_roboczy_dwr_msz_uwagi_gz_090614.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Antonowicz-Cyglicka A., *Ustawa i Strategia – czy w 2008 r.?*, Globalnepoludnie.pl, <http://globalnepoludnie.pl/Ustawa-i-Strategia-czy-w-2008r> [dostęp: 29.07.2021].

- Antonowicz-Cyglicka A., *Uwagi PZS do Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej*, 18.08.2014, Globalnepoludnie.pl, <http://globalnepoludnie.pl/Uwagi-PZS-do-Wieloletniego> [dostęp: 29.07.2021].
- ARTF, *Table 5: Actual and Expected Donor Contributions. Paid-in, Indicated (US\$ million). December 20, 2020*, Artf.af, https://www.artf.af/sites/default/files/ARTF/ARTF_Financial_Status_Memo_December_20-2020.pdf [dostęp: 29.12.2021].
- Asian Infrastructure Investment Bank, *Project summary*, Aiiib.org, <https://www.aiib.org/en/projects/summary/index.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Bagiński P., *AiIB w Polsce: Zaangażowanie uzupełniające*, „Obserwator Finansowy”, 06.09.2018, Obserwatorfinansowy.pl, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/bankowosc/aiib-w-polsce-zaangazowanie-uzupelniajace/> [dostęp: 29.07.2021].
- Barbieri C., *The Cotonou agreement, has it fulfilled its promises?*, Euractiv.com, <https://www.euractiv.com/section/agenda-for-change/news/the-cotonou-agreement-has-it-fulfilled-its-promises/> [dostęp: 29.07.2021].
- Belsat TV, *Naciski białoruskich władz*, Belsat.eu, <https://belsat.eu/pl/about/naciski-bialoruskich-wladz/> [dostęp: 29.07.2021].
- Benedyczak J., *Wybory prezydenckie w Gruzji: pozorne umocnienie partii rządzącej*, 30.11.2018, Pism.pl, https://www.pism.pl/publikacje/Wyboryprezydenckie_w_Gruzji_pozorne_umocnienie_partii_rzadzacej [dostęp: 29.07.2021].
- Białoruś: zatrzymany dziennikarz Radia „Racja”*, 17.01.2011, Radio.bialystok.pl, <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/52896> [dostęp: 29.07.2021].
- Building on Success: The Afghanistan Compact*, 2006, The London Conference on Afghanistan, Gsdrc.org, <https://gsdrc.org/document-library/building-on-success-afghanistan-compact/> [dostęp: 29.07.2021].
- Buras P., *Czy Niemcy odsunęły Polskę od mediacji w kryzysie na Ukrainie?*, 12.09.2014, Ecfr.eu, https://ecfr.eu/warsaw/article/czy_niemcy_odsunyl_polsk_od_mediacji_w_kryzysie_na_ukrainie/ [dostęp: 29.07.2021].
- Całus K., *Maia Sandu zwyciężczynią wyborów prezydenckich w Mołdawii*, 16.11.2020, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-16/maia-sandu-zwycieczynia-wyborow-prezydenckich-w-moldawii> [dostęp: 29.07.2021].
- Całus K., *Mołdawia: rząd prorosyjskich socjalistów*, 14.11.2019, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-11-14/moldawia-rzad-prorosyjskich-socjalistow> [dostęp: 29.07.2021].

- Całus K., *Moldawia: wzrost tendencji autokratycznych*, 27.06.2018, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-06-27/moldawia-wzrost-tendencji-autokratycznych> [dostęp: 29.07.2021].
- Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych, *Historia CIMIC*, Archiwum-cpdmz.wp.mil.pl, <https://archiwum-cpdmz.wp.mil.pl/pl/60.html> [dostęp: 29.07.2021].
- CIA, *The World Factbook*. Cia.gov, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of Europe Development Bank, *Donors*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/donors-and-trust-funds/donors/> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of Europe Development Bank, *Member countries – Poland*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/about/member-countries/poland/> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of Europe Development Bank, *Migrant and Refugee Fund (MRF)*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/donors-and-trust-funds/migrant-and-refugee-fund/> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of Europe Development Bank, *Projects approved by the Administrative Council*, Coebank.org, <https://coebank.org/en/project-financing/project-approved-administrative-council/?country=poland> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of Europe, *Poland: New Council of Europe report criticizes increasing attacks and discrimination against LGBTI people*, 10.02.2021, Coe.int, <https://www.coe.int/en/web/congress/-/poland-new-council-of-europe-report-criticizes-increasing-attacks-and-discrimination-against-lgbti-people> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of Europe, *Poland's authorities should shield judges from pressure, actively protect women's rights and step up policies for gender equality*, 27.06.2019, Coe.int, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/poland-s-authorities-should-shield-judges-from-pressure-actively-protect-women-s-rights-and-step-up-policies-for-gender-equality> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of the European Union, *Belarus sanctions: EU delists 170 people, 3 companies; prolongs arms embargo*, 25.02.2016, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/25/belarus-sanctions/> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of the European Union, *Eastern Mediterranean route*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/migratory-pressure/eastern-mediterranean-route/> [dostęp: 29.07.2021].
- Council of the European Union, *Restrictive measures following the 2020 Belarus presidential elections*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-following-the-2020-belarus-presidential-elections/> [dostęp: 29.07.2021].

- Czaputowicz ogłosił, że Polska przyjęła 2700 migrantów, 11.04.2018, Tvn24.pl, <https://tvn24.pl/polska/uchodzcy-w-polsce-czaputowicz-mowi-ilu-polska-przyjela-ra828794-2325238> [dostęp: 29.07.2021].
- Ćwieluch J., Smoczyński W., *Nareszcie wracamy*, 10.2008, „Polityka”, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klasykipolityki/1764554,1,nareszcie-wracamy.read> [dostęp: 29.07.2021].
- Decyzja Rady Ministrów z dnia 16 maja 2012*, 16.05.2012, [Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/Decyzja,Rady,Ministrow,z,dnia,16,maja,2012,1474.html](https://www.polskapomoc.gov.pl/Decyzja,Rady,Ministrow,z,dnia,16,maja,2012,1474.html) [dostęp: 29.07.2021].
- Donald Tusk o Ukrainie: Nie będziemy tego tolerować*, 30.11.2013, [Newsweek.pl, https://www.newsweek.pl/swiat/donald-tusk-o-sytuacji-na-ukrainie-majdan-niepodleglosci-newsweekpl/d6z5d4q](https://www.newsweek.pl/swiat/donald-tusk-o-sytuacji-na-ukrainie-majdan-niepodleglosci-newsweekpl/d6z5d4q) [dostęp: 29.07.2021].
- Dudkiewicz I., *Stanowski: Nie chodzi o mnie. Chodzi o sprawę*, 18.04.2017, [Publicystyka.ngo.pl, https://publicystyka.ngo.pl/stanowski-nie-chodzi-o-mnie-chodzi-o-sprawe](https://publicystyka.ngo.pl) [dostęp: 29.07.2021].
- EEAS, *Military and civilian missions and operations*, [Eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/430/Military%20and%20civilian%20missions%20and%20operations](https://eeas.europa.eu) [dostęp: 29.07.2021].
- EED, *Initiatives*, [Democracyendowment.eu, https://www.democracyendowment.eu/en/our-work/initiatives.html](https://www.democracyendowment.eu/en/our-work/initiatives.html) [dostęp: 29.07.2021].
- EIB, *The EIB's Economic Resilience Initiative*, [Eib.org, https://www.eib.org/en/products/mandates-partnerships/eri/index.htm#](https://www.eib.org/en/products/mandates-partnerships/eri/index.htm#) [dostęp: 29.07.2021].
- EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis. Status of contributions as of 31 December 2020*, [Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/trustfund-syria-region/system/files/2021-01/eutf_table_of_ms_and_other_donors_contributions_o.pdf](https://ec.europa.eu/trustfund-syria-region/system/files/2021-01/eutf_table_of_ms_and_other_donors_contributions_o.pdf) [dostęp: 29.07.2021].
- EU/Moldova Action Plan*, 2004, [Eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/sites/default/files/moldova_enp_ap_final_en.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/default/files/moldova_enp_ap_final_en.pdf) [dostęp: 29.07.2021].
- European Bank for Reconstruction and Development, *EBRD Investments 1991-2018*, [Ebrd.com, https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395250404279&d=&page-name=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument](https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395250404279&d=&page-name=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument) [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *Africa-EU Partnership*, [Ec.europa.eu, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/africa-eu-partnership_en?etransnolive=1](https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/africa-eu-partnership_en?etransnolive=1) [dostęp: 01.03.2024].
- European Commission, *East African Community (EAC)*, [Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/eac/](https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/eac/) [dostęp: 29.07.2021].

- European Commission, *Enlargement Policy*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *EPA – East African Community*, Trade.ec.europa.eu, <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/epa-east-african-community> [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *EU budget own resources*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/revenue/own-resources_en [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *EU Emergency Trust Fund for Africa*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/trustfundforafrica/index_en [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian crisis*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/trustfund-syria-region/our-mission_pl [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *European Commission welcomes the endorsement of the new €79,5 billion NDICI-Global Europe instrument to support EU's external action*, 19.03.2021, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_1267 [dostęp: 29.03.2021].
- European Commission, *EU-Turkey Statement. Four Years On*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20200318_managing-migration-eu-turkey-statement-4-years-on_en.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *Evaluation Matters. The Evaluation Policy for European Union Development Co-operation*, Brussels 2014, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/evaluation-matters_en_o.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- European Commission, *Own resources*, Ec.europa.eu, ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/revenue/own-resources_en [dostęp: 29.01.2021].
- European Investment Bank, *Financed projects*, Eib.org, <https://www.eib.org/en/projects/loans/index.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- European Neighbourhood Policy, *Instrument for Pre-accession Assistance*, Ec.europa.eu, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en [dostęp: 29.07.2021].
- European Union, *EU Joint Programming*, Europa.eu, <https://europa.eu/capacity4dev/joint-programming-tracker/dashboard> [dostęp: 29.01.2021].
- European Union, *EUFOR RD Congo*, Eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/eufor-rd-congo/index_en.htm [dostęp: 29.07.2021].
- European Union, *Europe's Support to Refugees and Their Host Countries. EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis*, Ec.europa.eu, <https://ec.europa.eu/>

- neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eutf_syria_factsheet-english.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- European Union, *EUTM Mali Mission*, Eutmmali.eu, <https://eutmmali.eu/eutm-mali-mission/> [dostęp: 29.07.2021].
- EuroRadio, <https://euroradio.pl/> [dostęp: 29.07.2021].
- Eurostat, *Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex – annual aggregated data (rounded)*, Ece.europa.eu, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asyappctza__custom_8446868/default/table?lang=en [dostęp: 29.07.2021].
- Eurostat, *Asylum statistics*, 16.03.2021, Ece.europa.eu, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_statistics#Citizenship_of_firsttime_applicants:_largest_numbers_from_Syria._Afghanistan_Venezuela_and_Colombia [dostęp: 29.07.2021].
- Eurostat, *Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship – monthly data*, Ece.europa.eu, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYTPSM__custom_6261413/default/table?lang=en [dostęp: 01.03.2024].
- Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, *Why do we need development policy?*, Bmz.de, <http://www.bmz.de/en/ministry/principles/principles-of-development-policy/index.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Fejfer K., *Rząd PiS daje mniej na uchodźców syryjskich niż polskie organizacje pomocowe*, 17.02.2017, Oko.press, <https://oko.press/rzad-pis-daje-uchodzcow-syryjskich-niz-polskie-organizacje-pomocowe/> [dostęp: 29.07.2021].
- Ferfecki W., *Minister do spraw humanitarnych już nie pomoże*, 20.12.2019, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Rzad-PiS/191219159-Minister-do-spraw-humanitarnych-juz-nie-pomoze.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Forum Biznesowe Polska-Mongolia, 21.01.2013, Polska-azja.pl, <http://www.polska-azja.pl/forum-biznesowe-polska-mongolia/> [dostęp: 29.07.2021].
- Fundacja im. Ojca Werenfrieda, *Sprawozdanie finansowe za 2018 rok*, Fundacjaow.org, https://www.fundacjaow.org/upload/pdf/sprawozdania/sprawozdanie_2018.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Fundacja „Wiedzieć Jak” Fundacją Solidarności Międzynarodowej*, 11.10.2012, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/2012/10/11/fundacja-wiedziec-jak-fundacja-solidarnosci-miedzynarodowej-2/> [dostęp: 29.07.2021].
- Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Logotyp polskiej prezydencji w UE przekazany Polskiej Fundacji Międzynarodowej*, 20.02.2012, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/2012/01/20/logotyp-polskiej-prezydencji-w-ue-przekazane-polskiej-fundacji-miedzynarodowej/> [dostęp: 29.07.2021].

- Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Statut Fundacji Solidarności Międzynarodowej (tekst jednolity)*, październik 2015, Drive.google.com, <https://drive.google.com/file/d/0B-6TPMQFZEZsVGF5VjdaQS1aNVU/view> [dostęp: 29.07.2021].
- Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Statut Fundacji Solidarności Międzynarodowej (tekst jednolity)*, październik 2017, Solidarityfund.pl, http://solidarityfund.pl/wp-content/uploads/2018/04/statut_2017_10_FSM.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Władze Fundacji*, Solidarityfund.pl, <http://solidarityfund.pl/kim-jestesmy/wladze-fundacji/> [dostęp: 29.07.2021].
- Fundacja Solidarności Międzynarodowej, *Zmiana nazwy Fundacji: Fundacja Solidarności Międzynarodowej*, 14.02.2013, Solidarityfund.pl, <https://solidarityfund.pl/2013/02/14/zmiana-nazwy-fundacji-fundacja-solidarnosci-miedzynarodowej/> [dostęp: 29.07.2021].
- Fundacja Wolność i Demokracja, *Pomoc represjonowanym*, Wid.org.pl, <https://wid.org.pl/represjonowani/> [dostęp: 29.07.2021].
- Gadzała Ł., *Mit wyprawy gruzińskiej Lecha Kaczyńskiego*, 23.06.2020, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Publicystyka/200629772-Lukasz-Gadzala-Mit-wyprawy-gruzińskiej-Lecha-Kaczynskiego.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Gadzinowski P., *Tak się zaczęło*, 27.03.2020, Trybuna.info, <https://trybuna.info/swiat/tak-sie-zaczelo/> [dostęp: 29.07.2021].
- Gasztold-Señ P., *Libia Muammara Kaddafiego – zapomniany sojusznik PRL*, Przystanekhistoria.pl, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/stosunki-miedzynarodowe/69381,Libia-Muammara-Kaddafiego-zapomniany-sojusznik-PRL.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Global Emergency Overview. Assessment Capacities Project, June 2015*, Reliefweb.int, www.reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/geo_58.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Głosowanie Nr 176 – Posiedzenie 98. dnia 19-08-2011. Pkt 28. porz. dzien. Sprawozdanie Komisji o projekcie ustawy o współpracy rozwojowej*, Sejm RP VI kadencji, orka.sejm.gov.pl, <http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/glosowania?OpenAgent&6&98&176> [dostęp: 29.07.2021].
- Głosowanie nr 46 na 47. posiedzeniu Sejmu dnia 30-08-2013. Pkt. 9. porz. dzien. Sprawozdanie Komisji o projekcie ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej*, Sejm RP VII kadencji, orka.sejm.gov.pl, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&nrkadencji=7&nrglosowania=46> [dostęp: 29.07.2021].
- Górecki W., *Górski Karabach: kapitulacja Armenii, sukces Rosji*, 10.11.2020, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-10/gorski-karabach-kapitulacja-armenii-sukces-rosji> [dostęp: 29.07.2021].

- Grabowska E., *Wietnam*, Wikip.udsc.gov.pl, <https://wikip.udsc.gov.pl/kraje-pochodzenia/wietnam.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Grekowicz N., *Atak na Związek Polaków w Białorusi ma zastraszyć przede wszystkim Białorusinów*, 27.03.2021, Oko.press, <https://oko.press/atak-na-zwiazek-polakow-w-bialorusi-ma-zastraszyc-przed-wszystkim-bialorusinow/> [dostęp: 29.07.2021].
- Grupa Zagranica, *Konsultacje Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej 2012-2015*, [Zagranica.org.pl](http://zagranica.org.pl), <http://zagranica.org.pl/dzialania/ksztaltowanie-wspolpracy-rozwojowej/brak-koncepcji-na-najblizsze-4-lata-rada-ministrow> [dostęp: 29.07.2021].
- How East Africa became home for Polish exiles*, 14.10.2016, „The East African Magazine”, [Theeastafrican.co.ke](https://www.theeastafrican.co.ke), <https://www.theeastafrican.co.ke/magazine/How-East-Africa-became-home-for-Polish-exiles/434746-3417142-j1carr/index.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Humanitarian Conditions Will Continue to Deteriorate if Crisis in Eastern Ukraine Persists, Senior Official Tells Security Council, Meetings Coverage*, 05.08.2014, Un.org, [www.un.org](http://www.un.org/press/en/2014/sc11508.doc.htm), www.un.org/press/en/2014/sc11508.doc.htm [dostęp: 29.07.2021].
- IBRD, *Palestinian Recovery and Development Plan Multi-Donor Trust Fund*, [Worldbank.org](http://www.worldbank.org), <https://www.worldbank.org/en/programs/palestinian-recovery-and-development-program-trust-fund#3> [dostęp: 29.07.2021].
- IBRD, *Projects & Operations*, [Projects.worldbank.org](http://projects.worldbank.org), <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-sector?lang=en&page=> [dostęp: 29.07.2021].
- IDA, *Borrowing Countries*, [Ida.worldbank.org](http://ida.worldbank.org), <http://ida.worldbank.org/about/borrowing-countries> [dostęp: 29.07.2021].
- IDA, *Financing*, [Ida.worldbank.org](http://ida.worldbank.org), <http://ida.worldbank.org/financing/ida-financing> [dostęp: 29.07.2021].
- IMF, *Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative*, [Imf.org](http://www.imf.org), <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/11/Debt-Relief-Under-the-Heavily-Indebted-Poor-Countries-Initiative> [dostęp: 29.07.2021].
- Informacja w sprawie harmonogramu prac nad projektem Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020*, 21.05.2015, [Polskapomoc.gov.pl](http://polskapomoc.gov.pl), <https://www.polskapomoc.gov.pl/Informacja,w,sprawie,harmonogramu,prac,nad,projektem,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,2263.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Sprawozdanie z działalności Fundacji za rok 2010*, [Igo.org.pl](http://igo.org.pl), https://igo.org.pl/download/raport-roczny-igo_2010_podpisany.pdf [dostęp: 29.07.2021].

- Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Sprawozdanie z działalności Fundacji za rok 2011*, Igo.org.pl, https://igo.org.pl/download/raport-roczny-igo_2011_podpisany.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Sprawozdanie z działalności Fundacji za rok 2012*, Igo.org.pl, https://igo.org.pl/download/raport-roczny-igo_2012t.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- International Monetary Fund, *Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative*, Imf.org, <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/11/Debt-Relief-Under-the-Heavily-Indebted-Poor-Countries-Initiative> [dostęp: 29.07.2021].
- Interpelacja nr 11579 do prezesa Rady Ministrów w sprawie zarządzania pomocą humanitarną przez rząd RP, Gdynia, 24.09.2020, Sejm.gov.pl, <https://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BTXC3Q> [dostęp: 29.07.2021].
- Interpelacja nr 2315 do ministra spraw zagranicznych w sprawie polskiej oficjalnej pomocy rozwojowej, Warszawa, 05.04.2016, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/interpelacjaTresc.xsp?documentId=2E80717E86987B09C1257F9400453393&view=S> [dostęp: 29.07.2021].
- Interpelacja nr 874 do prezesa Rady Ministrów w sprawie ograniczenia nakładów finansowych na pomoc humanitarną, Warszawa, 13.12.2019, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BJZDXR> [dostęp: 29.07.2021].
- Iraq Body Count, *Documented civilian deaths from violence*, Iraqbodycount.org, <https://www.iraqbodycount.org/database/> [dostęp: 29.07.2021].
- Iwański T., *Okret na mieliznie. Pogłębiające się problemy ukraińskiej gospodarki*, 16.06.2015, Osw.waw.pl, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-06-16/okret-na-mieliznie-poglebiajace-sie-problemy-ukrainskiej [dostęp: 29.07.2021].
- Janoś K., *Rząd przekonuje, że jesteśmy europejskim liderem w pomocy dla uchodźców. Liczby mówią co innego*, 02.01.2018, Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/pomoc-dla-syrii-uchodzcy-morawiecki-relokacja,92,0,2395228.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Kaczmarek M., *Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia: „16+1” widziane z Pekinu*, „Komentarze OSW”, 14.04.2015, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-04-14/chiny-europa-srodkowo-wschodnia-161-widziane-z-pekinu> [dostęp: 29.07.2021].
- KE: *Skazanie dziennikarek Bielsatu to kontynuacja brutalnych represji na Białorusi*, 19.02.2021, Gazetaprawna.pl, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artukuly/8100563,ke-skazania-dziennikarek-bielsatu-brutalne-represje.html> [dostęp: 29.07.2021].

- Kempa: *Polska pomaga uchodźcom z Syrii najlepiej jak potrafi*, 28.03.2018, Gazetaprawna.pl, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1114051,polska-pomaga-uchodzcom-z-syrii-najlepiej-jak-potrafi.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Kenya, *Poland Ready For More Business*, 16.06.2014, Capitalfm.co.ke, <https://www.capitalfm.co.ke/business/2014/06/kenya-poland-ready-for-more-business/> [dostęp: 29.07.2021].
- Kłysiński K., *Białoruś: kontynuacja polityki represji*, 29.12.2010, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-12-29/bialorus-kontynuacja-polityki-represji> [dostęp: 29.07.2021].
- Kłysiński K., *Mińsk zbojkotował szczyt Partnerstwa Wschodniego*, 05.10.2011, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-10-05/minsk-zbojkotowal-szczyt-partnerstwa-wschodniego> [dostęp: 29.07.2021].
- Kłysiński K., *Rugowanie polskości. Łukaszenka wobec polskiego szkolnictwa na Białorusi*, 22.04.2021, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-04-22/rugowanie-polskosci-lukaszenka-wobec-polskiego-szkolnictwa-na> [dostęp: 29.07.2021].
- Kolejny etap prac nad programem wieloletnim*, 19.07.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Kolejny,etap,prac,nad,programem,wieloletnim,1191.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Kolejny polski transport z pomocą humanitarną dla Ukrainy*. 18.02.2015, Msz.gov.pl, www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polska_pomoc/kolejny_polski_transport_z_pomoca_humanitarna_dla_ukrainy [dostęp: 29.07.2021].
- Konferencja „Wymiana gospodarcza, naukowa i kulturalna między Polską a Wietnamem”*, 20.09.2018, Senat.gov.pl, <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,10971,konferencja-wymiana-gospodarcza-naukowa-i-kulturalna-miedzy-polska-a-wietnamem.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Konończuk W., *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, 27.11.2013, Osw.waw.pl, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie> [dostęp: 29.07.2021].
- Konsultacje modyfikacji Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2016-2020*, 17.04.2018, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,modyfikacji,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,2016-2020,2753.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Konsultacje Planu polskiej współpracy rozwojowej w 2012 r.*, 28.10.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/konsultacje,Planu,polskiej,wspolpracy,rozwojowej,w,2012,1261.html> [dostęp: 29.07.2021].

- Konsultacje społeczne dotyczące priorytetów dla Afryki Subsaharyjskiej w programie wieloletnim*, 20.06.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,spoleczne,dotyczace,priorytetow,dla,Afryki,Subsaharyjskiej,w,programie,wieloletnim,1175.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Konsultacje społeczne modyfikacji w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej 2012-2015*, 14.05.2013, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,spoleczne,modyfikacji,w,Wieloletnim,programie,wspolpracy,rozwojowej,2012-2015,1733.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Konsultacje społeczne Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016–2020*, 21.05.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,spoleczne,Wieloletniego,programu,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,2262.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Konsultacje w sprawie kandydatów na członków Rady Programowej Współpracy Rozwojowej*, 18.01.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,w,sprawie,kandydatow,na,czlonkow,Rady,Programowej,Wspolpracy,Rozwojowej,,1332.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Konsultacje w sprawie wyłonienia członków Rady Programowej Współpracy Rozwojowej drugiej kadencji*, 22.12.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Konsultacje,w,sprawie,wylonienia,czlonkow,Rady,Programowej,Wspolpracy,Rozwojowej,drugiej,kadencji,2424.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Konsultacje Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej 2012-2015*, Zagranica.org.pl, <http://zagranica.org.pl/dzialania/ksztaltowanie-wspolpracy-rozwojowej/brak-konceptji-na-najblizsze-4-lata-rada> [dostęp: 29.07.2021].
- Kowalski M., *Mali agenci Kima*, 10.05.2013, Wyborcza.pl, <https://wyborcza.pl/piatekeks-tra/7,129155,13882560,mali-agenci-kima.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Kozlovsky S., *The Strange Death of Russia's Closest Alliance*, 21.02.2017, Globalvoices.org, <https://globalvoices.org/2017/02/21/the-strange-death-of-russias-closest-alliance/> [dostęp: 29.07.2021].
- Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, *Akademia Administracji Publicznej Partnerstwa Wschodniego*, Ksap.gov.pl, <https://ksap.gov.pl/ksap/programy-i-projekty/akademia-administracji-publicznej-partnerstwa-wschodniego> [dostęp: 29.07.2021].
- Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, *SENSE*, Ksap.gov.pl, <https://ksap.gov.pl/ksap/programy-i-projekty/projekty-zakonczone/sense> [dostęp: 29.07.2021].
- Krzyżak T., *Polskie miliony na pomoc humanitarną giną w Europie*, 19.04.2019, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Spoleczenstwo/190419223-Polskie-miliony-na-pomoc-humanitarna-gina-w-Europie.html> [dostęp: 29.07.2021].

- Kuczyński G., *Rosja zaplanowała atak na Gruzję. Putin przyznał się po czterech latach*, 10.08.2012, TvN24.pl, <https://tvn24.pl/swiat/rosja-zaplanowala-atak-na-gruzje-putin-przyznal-sie-po-czterech-latach-ra270312-3503752> [dostęp: 29.07.2021].
- Leaders' statement on Iraq: Full text*, 30.01.2003, News.bbc.co.uk, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm> [dostęp: 29.07.2021].
- Lebanon Crisis 2006 Interim Report: Humanitarian Response in Lebanon, 12 Jul to 30 Aug 2006*, 14.08.2006, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/lebanon/lebanon-crisis-2006-interim-report-humanitarian-response-lebanon-12-jul-30-aug-2006> [dostęp: 29.07.2021].
- Lech Wałęsa z misją demokratyczną w Tunezji: to pochodna polskiej rewolucji*, 28.04.2011, Polskieradio24.pl, <https://www.polskieradio24.pl/5/3/Artykul/358670,Lech-Walesa-z-misja-demokratyczna-w-Tunezji-to-pochodna-polskiej-rewolucji> [dostęp: 29.07.2021].
- Luhn A., *Ukraine's humanitarian crisis worsens as tens of thousands flee combat in east*, 12.06.2014, TheGuardian.com, www.theguardian.com/world/2014/jun/12/ukraine-humanitarian-crisis-tens-of-thousands-flee [dostęp: 29.07.2021].
- Malinowski D., *Jak podbić Indie – rusza program Go India!*, 20.04.2015, Wnp.pl, <https://www.wnp.pl/finanse/jak-podbic-indie-rusza-program-go-india,248649.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Matuszak J., *Operacja Międzynarodowych Sił Stabilizacyjnych w Iraku. Polski Kontyngent Wojskowy w Iraku (2003-2008)*, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-12-operacja-miedzynarodowych-si-stabilizacyjnych-w-iraku/> [dostęp: 29.07.2021].
- Metodologia wyboru priorytetów geograficznych na lata 2016-2020*, 06.10.2014, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Metodologia,wyboru,priorytetow,geograficznych,na,lata,2016-2020,2133.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Międzynarodowy Program Staży Parlamentarnych, O programie*, Web.archive.org, <https://web.archive.org/web/20190502053017/http://mpsp.sejm.gov.pl/> [dostęp: 29.07.2021].
- Międzyresortowe spotkanie poświęcone pracom nad programem wieloletnim*, 07.03.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Międzyresortowe,spotkanie,poswiecone,pracom,nad,programem,wieloletnim,1106.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Siedem Zasad Konsultacji*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/attachment/160c6c41-a98f-4e0b-8d07-4fbc6db5740b> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Finansów ma zapewnić środki dla Telewizji Bielsat. Romaszewska-Guzy: to kwestia najbliższych dni, 14.11.2017, Wirtualnemedi.pl, <https://www.wirtualnemedi.pl/>

- artykul/ministerstwo-finansow-ma-zapewnic-srodky-dla-telewizji-bielsat-romaszewska-guzy-to-kwestia-najblizszych-dni [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Obrony Narodowej, *PKW w Iraku (Inherent Resolve)*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/pkw-irak> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Międzynarodowa Podyplomowa Letnia Szkoła „Akademia Nieświeska”*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/miedzynarodowa-podyplomowa-letnia-szkola-akademia-nieswieska> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polish Challenge Fund*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/polish-challenge-fund> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska pomoc. Inicjatywy 2020*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/inicjatywy-2020> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polski system współpracy rozwojowej. Spotkanie 28 lutego 2011 [prezentacja]*, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Aktualnosc2011/prezentacja_DWR_MSZ_spotkanie_resorty_final.ppsx [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polskie przedstawicielstwa na świecie*, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/polskie-przedstawicielstwa-na-swiecie> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Propozycja dobrych praktyk współpracy z partnerami społecznymi w zakresie współpracy rozwojowej*, 02.04.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://polskapomoc.gov.pl/gallery/2012/Kodeks%20Dobrych%20Praktyk.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rozstrzygnięto konkurs na prezesa Fundacji Solidarności Międzynarodowej*, 15.05.2015, Msz.gov.pl, https://msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polska_pomoc/rozstrzygnieto_konkurs_na_prezesa_fundacji_solidarnosci_miedzynarodowej [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej 2016-2020 – kryteria wyboru priorytetów geograficznych. Materiały robocze*, Warszawa 2014, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Aktualnosc2014/Prezentacja_priorytety_metodologia.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Założenia Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020*, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Zalozena_Wieloletniego_programu_wspolpracy_rozwojowej_final_akcept_RPWR.docx [dostęp: 29.07.2021].

- Ministry of Education and Higher Education, *Reaching All Children with Education – Lebanon*, Racepmulebanon.com, <http://racepmulebanon.com/index.php/features-mainmenu-47/race2-article> [dostęp: 29.07.2021].
- Ministry of Foreign Affairs, *Development cooperation*, Regjeringen.no, <https://www.regjeringen.no/en/topics/foreign-affairs/development-cooperation/id1159/> [dostęp: 29.07.2021].
- Misja rozpoznawcza w Tunezji, 31.03.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Misja,rozpoznawcza,w,Tunezji,1138.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Morawiecki: Nie zmienimy stanowiska, nie przyjmiemy uchodźców, 01.01.2018, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Rzad-PiS/180109963-Morawiecki-Nie-zmienimy-stanowiska-nie-primiemy-uchodzcow.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Morawiecki: Polska nigdy nie przyjmie tylu imigrantów co Niemcy – jeden z najbogatszych krajów świata, 10.02.2019, Bankier.pl, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Morawiecki-Polska-nigdy-nie-primie-tylu-imigrantow-co-Niemcy-jeden-z-najbogatszych-krajow-swiate-4201880.html> [dostęp: 29.07.2021].
- MSZ cofa pieniądze dla TV Bielsat. Jacek Kurski: Potrzebuję potwierdzenia, czy państwo chce likwidacji tej stacji, 22.08.2017, Wirtualnemedial.pl, <https://www.wirtualnemedial.pl/artikul/msz-cofa-pieniadze-dla-tv-bielsat-jacek-kurski-potrzebuje-potwierdzenia-czy-panstwo-chce-likwidacji-tej-stacji> [dostęp: 29.07.2021].
- MSZ: Polska popiera politykę rozszerzenia Unii Europejskiej, 23.04.2019, Kurier.pap.pl, <https://kurier.pap.pl/europap/msz-polska-popiera-polityke-rozszerzenia-unii-europejskiej> [dostęp: 29.07.2021].
- Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej, *Program stypendialny im. Stefana Banacha*, Nawa.gov.pl, <https://nawa.gov.pl/studenci/studenci-zagraniczni/program-stypendialny-stefana-banacha> [dostęp: 29.07.2021].
- Navimor International, *Akademia Rybołówstwa i Nauk o Morzu w Angoli*, Navimor.pl, <http://www.navimor.pl/akademia-rybolowstwa-i-nauk-o-morzu-w-angoli,50.pl.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Newedomska T., Gwóźdź-Palokat M., *Białoruś: polska mniejszość kozłem ofiarnym*, 23.04.2021, Dw.com, <https://www.dw.com/pl/bia%C5%82oru%C5%09B-polska-mniejszo%C5%09B%C4%87-koz%C5%82em-ofiarnym/a-57304417> [dostęp: 29.07.2021].
- Nowa Rada Fundacji Solidarności Międzynarodowej, 04.04.2017, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Nowa,Rada,Fundacji,Solidarnosci,Miedzynarodowej,2609.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Nowelizacja ustawy o współpracy rozwojowej, Polskapomoc.gov.pl, 20.11.2013, <http://polskapomoc.gov.pl/Nowelizacja,ustawy,o,wspolpracy,rozwojowej,1982.html> [dostęp: 29.07.2021].

- Nowi ministrowie zaprzysiężeni, 04.06.2019, Premier.gov.pl, <http://premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/nowi-ministrowie-zaprzysiezeni-o.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Nowy Prezes Zarządu Fundacji Solidarności Międzynarodowej, 05.09.2019, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Nowy,Prezes,Zarzadu,Fundacji,Solidarnosci,Miedzynarodowej,3006.html> [dostęp: 29.07.2021].
- OBWE: Katastrofa humanitarna na wschodzie Ukrainy, 03.04.2015, Rp.pl, www.rp.pl/arttykul/1191215.html [dostęp: 29.07.2021].
- OCHA, Crisis Overview, Unocha.org, <https://www.unocha.org/yemen/crisis-overview> [dostęp: 29.07.2021].
- Ochojska-Okońska J., Pomagajmy efektywnie i racjonalnie, 15.10.2009, Rp.pl, <https://www.rp.pl/arttykul/378017-Pomagajmy-efektywnie-i-racjonalnie.html> [29.07.2019].
- Odpowiedź na interpelację nr 11579 w sprawie zarządzania pomocą humanitarną przez rząd RP. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotr Wawrzyk, Warszawa, 20.10.2020, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/interpelacjaTresc.xsp?documentId=7ACD0636D6DC96BBC1258609004C535D&view=S> [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź na interpelację nr 11677 w sprawie zagrożenia demokratycznych przemian na Białorusi, udzielona przez sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotra Wawrzyka, Warszawa, 20.10.2020, Sejm.gov.pl, sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BUMJCS [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź na interpelację nr 2315 w sprawie polskiej oficjalnej pomocy rozwojowej. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Jan Dziędziczak, Warszawa, 04.05.2016, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=0B482ABE> [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź na interpelację nr 27529 w sprawie działalności Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Angoli w zakresie współpracy gospodarczej i promocji polskiej gospodarki. Odpowiadający: podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotr Wawrzyk, Warszawa, 28.11.2018, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B6YJN8> [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź na interpelację nr 30610 w sprawie wyhamowania działań polskiego rządu na rzecz rozszerzenia Unii Europejskiej i NATO. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Konrad Szymański, Warszawa, 17.04.2019, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BBCHMF> [dostęp: 29.07.2021];
- Odpowiedź na interpelację nr 874 w sprawie ograniczenia nakładów na pomoc humanitarną. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotr

- Wawrzyk, Warszawa, 28.01.2020, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/interpelacjaTresc.xsp?documentId=F8AFA3EA0378FDBAC1258500004F11D4&view=S> [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź na interpelację nr 9328 posła Jarosława Sachajko w sprawie problemu głodu oraz niedożywienia na świecie. Odpowiadający: podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Joanna Wronecka*, Warszawa, 06.02.2017, Sejm.gov.pl, <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=15C49C83> [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych z upoważnienia ministra – na interpelację nr 8257 w sprawie sytuacji w Republice Kirgiskiej i stosunków polsko-kirgiskich*, Warszawa, 02.10.2012, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=2B997B9C> [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 4367 w sprawie Koreańsko-Polskiego Towarzystwa Żeglugowego „Chopol”*, Warszawa, 11.06.2012, Sejm.gov.pl, <https://sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=599324D9> [dostęp: 29.07.2021].
- Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 16777 w sprawie Ambasady RP w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, Warszawa, 03.08.2010, Orka2.sejm.gov.pl, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/3C901DFF> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE5> [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *Aid (ODA) tying status [DAC7b]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE7B#> [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *Creditor Reporting System (CRS). Poland. 99820: Promotion of development awareness (non-sector allocable)*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=CRS1> [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *DAC Glossary of Key Terms and Concepts*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dac/dac-glossary.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *DAC List of ODA Recipients. Effective for reporting on 2020 flows*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC-List-of-ODA-Recipients-for-reporting-2020-flows.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *DCR Profiles 2020-21. Poland. Fo7: Bilateral ODA by channel of delivery*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE1#> [dostęp: 29.07.2023].

- OECD, *DCR Profiles 2020-21. Poland. F20: Total ODA disbursed through government agencies*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE1#> [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *DCR Provider Profiles 2020-2023. Poland. FO4: Core and earmarked contributions to multilateral organisations*, Stats.oecd.org, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES20 [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *Development Co-operation Profiles 2019. Poland*, Oecd-ilibrary.org, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/e3ce3d47-en/index.html?itemId=/content/component/e3ce3d47-en> [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *Glossary of Statistical Terms – Official Aid (OA)*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1887> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Gross domestic product (GDP): GDP, volume – annual growth rates in percentage*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=60703> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Net ODA (indicator)*, Data.oecd.org, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm> [dostęp: 29.07.2023].
- OECD, *Official development assistance – definition and coverage*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/officialdevelopmentassistancedefinitionandcoverage.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Official Development Assistance (ODA)*, Oecd.org, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Organisation of the Polish development cooperation system*, Oecd.org, https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/polish_oda_implementation_scheme%20FINAL.JPG [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Poland joins the OECD Development Assistance Committee*, 22.10.2013, Oecd.org, <https://www.oecd.org/development/poland-joins-the-oecd-development-assistance-committee.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *The DAC List of Aid Recipients used for 1996 flows*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/1809431.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *The DAC List of Aid Recipients used for 2005 and 2006 flows*, Oecd.org, <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/37954893.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- OECD, *Total flows by donor (ODA + OOF + Private) [DAC1]*, Stats.oecd.org, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TABLE1&lang=en#> [dostęp: 29.07.2023].

- OECD, *What do we know about multilateral aid? The 54 billion dollar question*, Oecd.org, http://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/13_03_18%20Policy%20Briefing%20on%20Multilateral%20Aid.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, *Nigeria*, Childrenandarmedconflict.un.org, <https://childrenandarmedconflict.un.org/where-we-work/nigeria/> [dostęp: 29.07.2021].
- Olechnowicz W., *В Беларусі заблокіраван ряд сайтов. В том числе и СМИ*, 22.08.2020, Tech.onliner.by, <https://tech.onliner.by/2020/08/22/v-belarusi-zablokirovan-ryad-sajtov> [dostęp: 29.07.2021].
- Orłowski M., *Amnesty International odebrało tytuł Ambasadora Sumienia premier Mjanmy Suu Kyi*, 12.11.2018, Wyborcza.pl, <https://wyborcza.pl/7,75399,24161149,amnesty-international-odebralo-tytul-ambasadora-sumienia-premier.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Orzechowski H., *Polska ma chrapkę na Etiopię. „Rządowi trzeba patrzeć na ręce”*, 24.04.2018, Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/polska-ma-chrapke-na-etioapie-rzadowi-trzeba,58,0,2404154.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *MONUC. Misja Obserwacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w Demokratycznej Republice Konga*, Unic.un.org.pl, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/monuc.php [dostęp: 29.07.2021].
- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *MONUSCO. Misja Stabilizacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w Demokratycznej Republice Konga*, Unic.un.org.pl, http://unic.un.org.pl/misje_pokojowe/monusco.php [dostęp: 29.07.2021].
- Padły strzały. Prezydent nie przerwał wizyty*, 23.11.2008, Rp.pl, <https://www.rp.pl/artykul/223561-Padly-strzaly--Prezydent-nie-przerwal-wizyty.html> [dostęp: 29.07.2021].
- PAH, *PAH w Jemenie*, Pah.org.pl, <https://www.pah.org.pl/jemen/> [dostęp: 29.07.2021].
- Palestinian Authority Officially Changes Name to 'State of Palestine'*, 05.01.2013, Haaretz.com, <https://www.haaretz.com/.premium-pa-changes-name-to-palestine-1.5288367> [dostęp: 29.07.2021].
- Paris Club, *Poland. Debt treatment – April 21, 1991*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-21-04-1991/en> [dostęp: 29.07.2021].
- Paris Club, *Poland. Debt treatment – April 27, 1981*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-27-04-1981/en> [dostęp: 29.07.2021].
- Paris Club, *Poland. Debt treatment – December 16, 1987*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-16-12-1987/en> [dostęp: 29.07.2021].
- Paris Club, *Poland. Debt treatment – February 16, 1990*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-16-02-1990/en> [dostęp: 29.07.2021].

- Paris Club, *Poland. Debt treatment – July 15, 1985*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-15-07-1985/en> [dostęp: 29.07.2021].
- Paris Club, *Poland. Debt treatment – November 19, 1985*, Clubdeparis.org, <http://www.clubdeparis.org/en/traitements/poland-19-11-1985/en> [dostęp: 29.07.2021].
- Parlament Europejski, *Bilans polskiego przewodnictwa (debata), 14 grudnia 2011 r.*, Strasbourg, Europarl.europa.eu, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20111214+ITEM-005+DOC+XML+Vo//PL> [dostęp: 29.07.2021].
- Partnership Priorities between the EU and Azerbaijan reinforce the bilateral agenda*, 11.07.2018, Eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/48244/partnership-priorities-between-eu-and-azerbaijan-reinforce-bilateral-agenda_en [dostęp: 29.07.2021].
- Partnerzy społeczni – zasady współpracy*, 06.06.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Partnerzy,socieczni,-,zasady,wspolpracy,1454.html> [dostęp: 29.07.2021].
- PCPM, *Jemen: zbiórka na leki i pomoc medyczną*, Pcpm.org.pl, <https://pcpm.org.pl/jemen> [dostęp: 29.07.2021].
- PGNiG, *PGNiG Upstream North Africa*, En.pgnig.pl, <https://en.pgnig.pl/pgnig-upstream-north-africa/about-us> [dostęp: 29.07.2021].
- PiS wydało oświadczenie w sprawie przyjmowania do Polski uchodźców, 30.12.2017, Wprost.pl, <https://www.wprost.pl/kraj/10095235/pis-wydalo-oswiadczenie-w-sprawie-przyjmowania-do-polski-uchodzcow.html> [dostęp: 29.07.2021].
- PKN ORLEN, *PKN ORLEN wzmacnia relacje biznesowe w Angoli*, 02.07.2019, Orlen.pl, <https://www.orklen.pl/PL/Aktualnosci/Strony/PKN-ORLEN-wzmacnia-relacje-biznesowe-w-Angoli.aspx> [dostęp: 29.07.2021].
- PKN ORLEN, *Więcej ropy z Angoli*, 25.03.2019, Orlen.pl, <https://www.orklen.pl/PL/Biuro-Prasowe/Strony/Wi%C4%99cej-ropy-z-Angoli.aspx> [dostęp: 29.07.2021].
- PMM, *Walczymy z głodem w Jemenie*, 04.03.2021, Pmm.org.pl, <https://pmm.org.pl/walczymy-z-glodem-w-jemenie> [dostęp: 29.07.2021].
- Po 9 latach ponowne otwarcie Ambasady RP w Tanzanii, 12.04.2018, Gazetaprawna.pl, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1117051,uroczyste-otwarcie-ambasady-rp-w-tanzanii.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Podsumowanie konsultacji społecznych*, 11.05.2010, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Podsumowanie,konsultacji,sociecznych,991.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Podsumowanie konsultacji społecznych dot. projektu Wieloletniego programu współpracy rozwojowej na lata 2016-2020. Zestawienie zgłoszonych uwag i odpowiedzi*, 07.07.2015, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/>

- Dokumenty_i_Publikacje/Program_wieloletni_2016-2020/Tabela_uwag_WPWR.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Polacy ewakuowani z Donbasu już w Polsce*, 13.01.2015, Rp.pl, www.rp.pl/artukul/1170993.html [dostęp: 29.07.2021].
- Polacy w Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych w Korei*, 08.05.2020, Wojsko-polskie.pl, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-08e-komisa-nadzorcza-panstw-neutralnych-w-korei/> [dostęp: 29.07.2021].
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *Go Africa – Go Etiopia*, 20.11.2015, Paih.gov.pl, https://www.paih.gov.pl/20151120/go_africa_go_etiopia [dostęp: 29.07.2021].
- Polska otwiera Europejski Fundusz na Rzecz Demokracji*, 28.05.2013, Polskieradio.pl, <https://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/854340,Polska-otwiera-Europejski-Fundusz-na-Rzecz-Demokracji> [dostęp: 29.07.2021].
- Polska para prezydencka w Tbilisi złożyła wieniec przed pomnikiem Lecha Kaczyńskiego*, 26.05.2021, Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/wiadomosci/polska-para-prezydencka-w-tbilisi-zlozyla-wieniec-przed-pomnikiem-lecha-kaczynskiego> [dostęp: 29.07.2021].
- Polska przyjmie 60 rodzin chrześcijan z Syrii*, 25.05.2015, Wiadomosci.wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/polska-pryjmie-60-rodzin-chrzescijan-z-syrii-6027654747915393> [dostęp: 29.07.2021].
- Polska spłaciła zadłużenie w Klubie Paryskim i Klubie Londyńskim*, 19.11.2012, Finanse.wp.pl, <https://finanse.wp.pl/polska-splacila-zadluzenie-w-klubie-paryskim-i-klubie-londyńskim-6114111863236737a> [dostęp: 29.07.2021].
- Polska wspiera chrześcijan prześladowanych za wiarę na Bliskim Wschodzie*, 22.08.2019, Ekai.pl, <https://www.ekai.pl/polska-wspiera-chrzescijan-przesladowanych-za-wiare-na-bliskim-wschodzie/> [dostęp: 29.07.2021].
- Polska zakończyła udział w misjach pod auspicjami ONZ*, 31.12.2009, Gazetaprawna.pl, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/382706,polska-zakonczyła-udzial-w-misjach-po-auspiciami-onz.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Polski rząd oficjalnie uznał niepodległość Kosowa*, 26.02.2008, Tvn24.pl, <https://tvn24.pl/polska/polski-rzad-oficjalnie-uznal-niepodleglosc-kosowa-ra50294-3693036> [dostęp: 29.07.2021].
- Polskie MSZ wzywa do „zaprzestania walk”. Ambasady apelują do Polaków o „szczególną ostrożność”*, 27.09.2020, Tvn24.pl, <https://tvn24.pl/polska/gorski-karabach-polskie-msz-reaguje-na-konflikt-miedzy-armenia-i-azerbejdzanem-na-kaukazie-ambasada-apeluje-do-polakow-4703913> [dostęp: 29.07.2021].
- Polskie PRT zakończyło działalność*, 26.11.2013, Polska-zbrojna.pl, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/10545?t=Polskie-PRT-zakonczylo-dzialalnosc#> [dostęp: 29.07.2021].

- Polsko-chińskie partnerstwo strategiczne*, 20.12.2011, Prezydent.pl, <https://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,140,polsko-chinskie-partnerstwo-strategiczne.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Pomoc humanitarna dla Armenii*, 15.04.2021, Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/pomoc-humanitarna-dla-armenii> [dostęp: 29.07.2021].
- Pomoc humanitarna dla uchodźców z Ukrainy wschodniej*, 17.12.2014, Msz.gov.pl, www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/pomoc_humanitarna_dla_uchodzcow_z_ukrainy_wschodniej [dostęp: 29.07.2021].
- Porażka Miriam Shaded. Wszyscy uchodźcy, których sprowadziła do Polski Fundacja Estera wyjechali?*, 29.03.2017, Newsweek.pl, <https://www.newsweek.pl/swiat/polityka/miriam-shaded-uchodzczy-ktorych-sprowadzila-do-polski-estera-wyjechali/5qyv85g> [dostęp: 29.07.2021].
- Portal Promocji Eksportu, *Informacje praktyczne dla polskiego eksportera – Kenia*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/kenia/222613,informacje-praktyczne-dla-polskiego-inwestora-kenia.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Portal Promocji Eksportu, *Informacje praktyczne dla polskiego eksportera – Nigeria*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/nigeria/222857,informacje-praktyczne-dla-polskiego-eksportera-nigeria.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Portal Promocji Eksportu, *Otwarcie Zagranicznych Biur Handlowych (ZBH) – Kenia*, 15.02.2017, Kenya.trade.gov.pl, <https://kenya.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/227084,otwarcie-zagranicznych-biur-handlowych-zbh-kenia.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Portal Promocji Eksportu, *Program Go Africa*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/afryka/program-goafrika/221692,program-goafrika.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Portal Promocji Eksportu, *Program Go Asean*, Trade.gov.pl, <https://www.trade.gov.pl/pl/analizy-rynkowe/azja/251169,program-goasean.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Portal Promocji Eksportu, *Zagraniczne Biuro Handlowe w Senegal*, Senegal.trade.gov.pl, <https://senegal.trade.gov.pl/pl/zbh/uslugi-zbh/278126,uslugi-zbh.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o współpracy rozwojowej (druk nr 1476). Przebieg procesu legislacyjnego*, Sejm RP VII kadencji, orka.sejm.gov.pl, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=D9952CBC35784022C1257B8F0036A71D> [dostęp: 29.07.2021].
- Premier Mateusz Morawiecki przedstawił nowych ministrów w KPRM*, 18.12.2017, Premier.gov.pl, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/premier-mateusz-morawiecki-przedstawil-nowych-ministrow-w-kprm.html> [dostęp: 29.07.2021].

- Prezydent: Mam nadzieję, że Polska stanie się dla Chin bramą do Europy, 20.06.2016, Prezydent.pl, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,258,wspolne-oswiadczenie-ws-ustanowienia-wszec stronnego-strategicznego-partnerstwa.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Program wieloletni – konsultacje z ekspertem DEVCO, 17.11.2011, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Program,wieloletni,-,konsultacje,z,ekspertem,DEVCO,1271.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Programy stypendialne, Polskapomoc.gov.pl, <https://polskapomoc.gov.pl/Programy,sty-pendialne,1949.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Programy wsparcia dla eksporterów, Biznes.gov.pl, <https://www.biznes.gov.pl/pl/firma/rozwoj-firmy/chce-znalezc-finanse-na-rozwoj-firmy/programy-wsparcia-dla-eks-porterow> [dostęp: 29.07.2021].
- Projekt założeń Wieloletniego Programu Współpracy Rozwojowej w latach 2016-2020. Postulaty i komentarze reprezentacji Grupy Zagranica w Radzie Programowej Współpracy Rozwojowej, 16.07.2014, Zagranica.org.pl, http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/projekt-zalozen-wpwr_uwagi-gz_rpwr_2014-07-16.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Propozycja dobrych praktyk współpracy z partnerami społecznymi, 02.04.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Propozycja,dobrych,praktyk,wspolpra-cy,z,partnerami,socjnymi,1371.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Racja, <https://www.racja.com/> [dostęp: 29.07.2021].
- Rada Europejska, Oświadczenie UE-Turcja (18 marca 2016), 18.03.2016, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/> [dostęp: 29.07.2021].
- Rada Programowa Współpracy Rozwojowej, Regulamin działania Rady Programowej Współpracy Rozwojowej ustanowionej przy Ministrze Spraw Zagranicznych, 01.03.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Rada%20Programowa/Regulamin%20Rady.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- Rada Unii Europejskiej, Instrument Pomocy dla Uchodźców w Turcji: porozumienie w sprawie dodatkowych funduszy, 29.06.2018, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/06/29/facility-for-refugees-in-turkey-member-states-agree-details-of-additional-funding/> [dostęp: 29.07.2021].
- Rada Unii Europejskiej, Szlak środkowoeuropejski, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/migratory-pressures/central-mediterranean-route/> [dostęp: 29.07.2021].
- Rada Unii Europejskiej, Umowa z Kotonu, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/cotonou-agreement> [dostęp: 29.07.2021].

- Raport: Polska wydała 6 mld złotych na misję w Afganistanie, 31.03.2014, Defence24.pl, <https://www.defence24.pl/raport-polska-wydala-6-mld-zlotych-na-misje-w-afganistanie> [dostęp: 29.07.2021].
- Reid G., *Islamic State's War on Gays*, 08.06.2015, Hrw.org, <https://www.hrw.org/news/2015/06/08/islamic-states-war-gays> [dostęp: 29.07.2021].
- ReliefWeb, *Iraq: Humanitarian Crisis (Call-4-Action)*, 23.11.2020, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-humanitarian-crisis-call-4-action-23-november-2020> [dostęp: 29.12.2021].
- Reporters without Borders, *Poland. "Repolonising" means censoring*, Rsf.org, <https://rsf.org/en/poland> [dostęp: 29.07.2021].
- Rezultaty konsultacji społecznych dot. Wieloletniego Programu współpracy rozwojowej, 01.04.2012, Polskapomoc.gov.pl, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Rezultaty,konsultacji,spolecznych,dot.,Wieloletniego,Programu,wspolpracy,rozwojowej,1370.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Rice: Belarus is 'last dictatorship' in central Europe, 21.04.2005, Euractiv.com, <https://www.euractiv.com/section/med-south/news/rice-belarus-is-last-dictatorship-in-central-europe/> [dostęp: 29.07.2021].
- Robinson K., *How Severe Is Yemen's Humanitarian Crisis?*, 05.02.2021, Cfr.org, <https://www.cfr.org/in-brief/how-severe-yemens-humanitarian-crisis> [dostęp: 29.07.2021].
- Rybarczyk R., *Robert Lewandowski i Niemcy robią Polsce dobrą markę w Kenii*, 30.10.2017, Wnp.pl, <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/robert-lewandowski-i-niemcy-robia-polsce-dobra-marke-w-kenii,309092.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Sawiak A., *Tanzania – rynek perspektywiczny*, 24.04.2018, Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Kig.pl, <https://kig.pl/wp-content/uploads/2018/04/Prezentacja-Tanzania-24.04.2018.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- Sejm RP, *Prace Sejmu IV kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/archiwum/prace/kadencja4/prace4.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- Sejm RP, *Prace Sejmu V kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/archiwum/prace/kadencja5/prace5.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- Sejm RP, *Prace Sejmu VI kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/prace/prace.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Sejm RP, *Prace Sejmu VII kadencji*, Sejm.gov.pl, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7nsf/proces.xsp> [dostęp: 29.07.2021].
- Shane S., *Inside a 9/11 Mastermind's Interrogation*, 22.06.2008, "The New York Times", Nytimes.com, <https://www.nytimes.com/2008/06/22/washington/22ksm.html> [dostęp: 29.07.2021].

- Sikora K., *Reżim Kimów ma w Polsce swój fanklub. „Działacze towarzystwa są źródłami informacji dla agentów z Północy”*, 10.05.2013, Natemat.pl, <https://natemat.pl/60775,rezim-kimow-ma-w-polsce-swoj-fanklub-dzialacze-towarzystwa-sa-zrodlami-informacji-dla-agentow-z-polnocy#> [dostęp: 29.07.2021].
- Sikorski wrócił z Ukrainy. „Nie ma powodu do użycia siły”, 05.12.2013, *Wiadomosci.dziennik.pl*, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/445035,sikorski-wrocil-z-ukrainy-nie-ma-powodu-do-uzycia-sily.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Skąd Polska sprowadza ropę? Jeden kraj na czele*, 21.09.2019, *Businessinsider.com.pl*, <https://businessinsider.com.pl/finanse/skad-polska-sprowadza-rope/8djkyh6> [dostęp: 29.07.2021].
- Skłodowski T., *Ewakuacja Polaków z Ukrainy opóźniona. Na razie nie jest znana data ich przyjazdu do kraju*, 28.12.2014, *Polskatimes.pl*, www.polskatimes.pl/artukul/3697240,ewakuacja-polakow-z-ukrainy-opozniona-na-razie-nie-jest-znana-data-ich-przyjazdu-do-kraju,id,t.html [dostęp: 29.07.2021].
- SOHR, *Total death toll. Over 606,000 people killed across Syria since the beginning of the “Syrian Revolution”, including 495,000 documented by SOHR*, 01.06.2021, *SyriaHR.com*, <https://www.syriaHR.com/en/217360/> [dostęp: 29.07.2021].
- Stankiewicz M., *Tajemnice Chopolu*, 13.11.2017, *Regiony.rp.pl*, <https://regiony.rp.pl/archiwum/14917-tajemnice-chopolu> [dostęp: 29.07.2021].
- Staur C., *The elephant in the room: In-donor refugee costs*, *Oecd-development-matters.org*, <https://oecd-development-matters.org/2023/05/11/the-elephant-in-the-room-in-donor-refugee-costs/> [dostęp: 1.03.2024].
- Stosunki polsko-indonezyjskie*, 08.04.2009, *Polska-azja.pl*, <http://www.polska-azja.pl/stosunki-polsko-indonezyjskie/> [dostęp: 29.07.2021].
- Strategiczne partnerstwo Warszawy i Tbilisi. Wizyta marszałka Sejmu w Gruzji*, 05.11.2018, *Tvp.info*, <https://www.tvp.info/39797278/strategiczne-partnerstwo-warszawy-i-tbilisi-wizyta-marszalka-sejmu-w-gruzji> [dostęp: 29.07.2021].
- Stronski P., Vreeman A., *Georgia at twenty-five: in a difficult spot*, 2017, *Carnegieendowment.org*, https://carnegieendowment.org/files/StronskiVreeman_Georgia_at_Twenty_Five.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- Strzałkowski P., *Pomoc humanitarna. Miało być „pomaganie na miejscu”, teraz polski rząd tnie pieniądze. Stracą potrzebujący*, 30.01.2020, *Gazeta.pl*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,25598332,pomoc-humanitarna-mialo-byc-pomaganie-na-miejsku-teraz-polski.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, *Program im. Konstantego Kalinowskiego*, *Studium.uw.edu.pl*, <https://studium.uw.edu.pl/program-im-kalinowskiego/> [dostęp: 29.07.2021].

- Subacchi P., *The AIIB Is a Threat to Global Economic Governance*, "Foreign Policy", 31.03.2015, Foreignpolicy.com, <https://foreignpolicy.com/2015/03/31/the-aiib-is-a-threat-to-global-economic-governance-china/> [dostęp: 29.07.2021].
- Szczerbowska K., *Ba Lan, ziemia obiecana*, 27.09.2015, Rp.pl, <https://www.rp.pl/Plus-Minus/309259986-Ba-Lan-ziemia-obiecana.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Szewczuk K., *Caritas i Episkopat chcą utworzyć korytarze humanitarne dla uchodźców*, 16.11.2016, Onet.pl, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onejce/caritas-korytarz-humanitarny-z-syrii-do-polski/> [dostęp: 29.07.2021].
- Szymańska-Matusiewicz G., *Nie tylko testy i maseczki: historia polsko-wietnamskiej wzajemnej pomocy*, 04.04.2020, Instytutboyma.org, <https://instytutboyma.org/pl/nie-tylko-testy-i-maseczki-historia-polsko-wietnamskiej-wzajemnej-pomocy/> [dostęp: 29.07.2021].
- Text: President Bush Addresses the Nation*, 20.09.2001, Washingtonpost.com, https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html [dostęp: 29.07.2021].
- The European Council, *Valletta Summit on migration, 11-12 November 2015*, Consilium.europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/11/11-12/> [dostęp: 29.07.2021].
- Trzeci transport z pomocą humanitarną dla Ukrainy*. 15.06.2015, Msz.gov.pl, www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/trzeci_transport_pomocy_rzeczowej_dla_osob_poszkodowanych_w_wyniku_dzialan_zbrojnych_na_wschodzie_ukrainy_wyruszyli_z_warszwy__ [dostęp: 29.07.2021].
- UNDP, *Polish Development Cooperation*, Eurasia.undp.org, <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/partnerships/aid-effectiveness-partnerships/polish-development-cooperation.html> [dostęp: 29.07.2021].
- UNHCR, *End of refugee status for Angolan and Liberian exiles this weekend*, 29.06.2012, Unhcr.org, <https://www.unhcr.org/news/briefing/2012/6/4fed82459/end-refugee-status-angolan-liberian-exiles-weekend.html> [dostęp: 29.07.2021].
- UNHCR, *Refugee crisis in Europe*, Unrefugees.org, <https://www.unrefugees.org/emergencies/refugee-crisis-in-europe/> [dostęp: 29.07.2021].
- UNHCR, *Syria emergency*, Unhcr.org, <https://www.unhcr.org/en-us/syria-emergency.html> [dostęp: 29.07.2021].
- UNICEF *Syria Crisis – Humanitarian Situation Report (January – December 2020)*, 19.04.2021, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unicef-syria-crisis-humanitarian-situation-report-january-december-2020> [dostęp: 29.07.2021].

- UNICEF *Uganda Humanitarian Annual Situation Report – January – December 2018*, 14.02.2019, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/uganda/unicef-uganda-humanitarian-annual-situation-report-january-december-2018> [dostęp: 29.07.2021].
- UNICEF *Uganda Humanitarian Situation Report No. 9: January-December 2020*, 09.02.2021, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/uganda/unicef-uganda-humanitarian-situation-report-no-9-january-december-2020> [dostęp: 29.07.2021].
- United Nations, *Angola 2005. Humanitarian Framework*, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/sites/files/resources/B7D74B00B9433F7949256FBE0023DDBD.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- United Nations, *Croatia – United Nations Confidence Restoration Operation UNCRO*, Peacekeeping.un.org, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/uncro.htm> [dostęp: 29.07.2021].
- United Nations, *Doha amendment to the Kyoto Protocol*, 08.12.2012, Unfccc.int, https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf [dostęp: 29.07.2021].
- United Nations, *Former Yugoslavia – UNPROFOR*, Peacekeeping.un.org, https://peacekeeping.un.org/mission/past/unprof_p.htm [dostęp: 29.07.2021].
- United Nations, *ISIL crimes against Yazidis constitute genocide, UN investigation team finds*, 10.05.2021, News.un.org, <https://news.un.org/en/story/2021/05/1091662> [dostęp: 29.07.2021].
- United Nations, *UN humanitarian office puts Yemen war dead at 233,000, mostly from 'indirect causes'*, 01.12.2020, News.un.org, <https://news.un.org/en/story/2020/12/1078972> [dostęp: 29.07.2021].
- UNOCHA, *Afghanistan Humanitarian Needs Overview 2021 (December 2020)*, 19.12.2020, Reliefweb.int, <https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-humanitarian-needs-overview-2021-december-2020> [dostęp: 29.07.2021].
- VI zjazd ZPB i uderzenie w organizację, Znadniemna.pl, <https://znadniemna.pl/informacje-o-zpb/historia-zpb/> [dostęp: 29.07.2021].
- Waszczykowski: *TV Bielsat nieatrakcyjna, więc może zostać zastąpiona przez TVP Polonia. Romaszewska-Guzy: to zaskakująca koncepcja*, 20.12.2016, Wirtualnemedi.pl, <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/waszczykowski-tv-bielsat-nieatrakcyjna-wiec-moze-zostac-zastapiona-przez-tvp-polonia-romaszewska-guzy-to-zaskakujaca-koncepcja> [dostęp: 29.07.2021].
- WFP, *Yemen: The world's worst humanitarian crisis*, Wfp.org, <https://www.wfp.org/yemen-crisis> [dostęp: 29.07.2021].

- Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016-2020, <https://www.polskapomoc.gov.pl/Wieloletni,program,wspolpracy,rozwojowej,na,lata,2016-2020,2080.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Wilczak J., *Dziennikarki Bielsatu skazane, Łukaszenka nie słabnie*, 18.02.2021, [Polityka.pl](https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2105241,1,dziennikarki-bielsatu-skazane-lukaszenka-nie-slabnie.read), <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2105241,1,dziennikarki-bielsatu-skazane-lukaszenka-nie-slabnie.read> [dostęp: 29.07.2021].
- Williams M., *Belarus jails journalists for filming protests, U.S. imposes new sanctions*, 18.02.2021, [Reuters.com](https://www.reuters.com/article/us-belarus-politics-trial-idUSKBN2AIOQI), <https://www.reuters.com/article/us-belarus-politics-trial-idUSKBN2AIOQI> [dostęp: 29.07.2021].
- Wimalasema J., *Armenia: Balancing act between Russia and Europe*, 20.03.2018, [Euractiv.com](https://www.euractiv.com/armenia/armenia-balancing-act-between-russia-and-europe/), <https://www.euractiv.com/armenia/armenia-balancing-act-between-russia-and-europe/> [dostęp: 29.07.2021].
- Wizyta Prezydenta RP w Gruzji, 12.08.2008, [Prezydent.pl](https://www.prezydent.pl/archiwalne-aktualnosci/rok-2008/art,721,wizyta-prezydenta-rp-w-gruzji.html), <https://www.prezydent.pl/archiwalne-aktualnosci/rok-2008/art,721,wizyta-prezydenta-rp-w-gruzji.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Wizyta Prezydenta RP w Gruzji, 23.11.2008, [Prezydent.pl](https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2008/art,148,928,wizyta-prezydenta-rp-w-gruzji.html), <https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2008/art,148,928,wizyta-prezydenta-rp-w-gruzji.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Wojsko Polskie, *Misje*, [Wojsko-polskie.pl](https://www.wojsko-polskie.pl/misje/), <https://www.wojsko-polskie.pl/misje/> [dostęp: 29.07.2021].
- Wojsko Polskie, *Polscy żołnierze rozpoczynają misję w Libanie*, 08.11.2019, [Wojsko-polskie.pl](https://www.wojsko-polskie.pl/articles/tym-zyjemy-v/2019-11-081-polscy-zonierze-rozpoczynaja-misje-w-libanie/), <https://www.wojsko-polskie.pl/articles/tym-zyjemy-v/2019-11-081-polscy-zonierze-rozpoczynaja-misje-w-libanie/> [dostęp: 29.07.2021].
- Wojsko Polskie, *Polski Kontyngent Wojskowy w Iraku w ramach Operacji Inherent Resolve i NATO Mission – Iraq*, [Wojsko-polskie.pl](https://www.wojsko-polskie.pl/pkw-irak/), <https://www.wojsko-polskie.pl/pkw-irak/> [dostęp: 29.07.2021].
- Wojsko Polskie, *Polski Kontyngent Wojskowy w operacji Enduring Freedom (2002-2007)*, [Wojsko-polskie.pl](https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-12p-operacja-enduring-freedom/), <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-12p-operacja-enduring-freedom/> [dostęp: 29.07.2021].
- Wojsko Polskie, *Polski Kontyngent Wojskowy w Syrii (ang. UNDOF – United Nations Disengagement Observer Force)*, [Wojsko-polskie.pl](https://www.wojsko-polskie.pl/undof/), <https://www.wojsko-polskie.pl/undof/> [dostęp: 29.07.2021].
- Wojsko Polskie, *Przedstawiciele SZ RP w Misji Szkoleniowej Traktatu Północnoatlantyckiego w Iraku (2005-2011)*, [Wojsko-polskie.pl](https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-118-misja-szkoleniowa-traktatu-ponocnoatlantyckiego-w-iraku/), <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2020-05-118-misja-szkoleniowa-traktatu-ponocnoatlantyckiego-w-iraku/> [dostęp: 29.07.2021].

- World Bank, *GDP (current US\$)*, Data.worldbank.org, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=false [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *GDP growth (annual %)*, Data.worldbank.org, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2019&most_recent_value_desc=false&start=2019&view=map [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *GDP per capita (current US\$)*, Data.worldbank.org, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?most_recent_value_desc=true [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *Heavily Indebted Poor Country (HIPC) Initiative*, Worldbank.org, <https://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc> [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *Lebanon and Jordan. The Case of the Refugee Crisis*, Ieg.worldbankgroup.org, <https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/LebanonJordanRefugeeShock.pdf> [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *Poland Product Export to China*, Wits.worldbank.org, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/StartYear/2000/EndYear/2020/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-TRD-VL/Partner/CHN/Product/Total> [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *Projects*, Projects.worldbank.org, <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/projects-list> [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *Reaching All Children with Education in Lebanon Support Project*, Projects.worldbank.org, <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P159470?lang=en> [dostęp: 29.07.2021].
- World Bank, *Worldwide Governance Indicators*, Info.worldbank.org, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> [dostęp: 29.07.2021].
- Woźniak A., *Rząd sięga po Go China*, 13.03.2012, Rp.pl, <https://archiwum.rp.pl/artykul/1128751-Rzad-siega-po-Go-China.html> [dostęp: 29.07.2021].
- Zestawienie uwag otrzymanych w konsultacjach społecznych projektu modyfikacji Wieloletniego programu współpracy rozwojowej 2016-2020*, 24.05.2018, Polskapomoc.gov.pl, https://www.polskapomoc.gov.pl/download/files/Dokumenty_i_Publikacje/Program_wieloletni_2016/Odpowiedzi_na_uwagi-konsultacje_spoleczne.pdf [dostęp: 29.07.2021].

Indeks nazwisk

- Abbas Mahmud 420
Adamkus Valdas 256
al-Asad Baszszar 431
al-Asad Hafiz 406
al-Dżalil Mustafa Muhammad Abd 399
Ali Ben 396
Alijew Ilham 247, 335
al-Kaddafi Mu'ammara 399
al-Malki Riad 418
as-Sisi Tamarrud Abd al-Fattah 405
- Bagiński Paweł 13, 33, 39, 79, 176
Balcerowicz Leszek 48, 74, 78
Baldwin David A. 16
Bartoszewski Władysław 41, 46, 224, 230
Bielecki Jan Krzysztof 41
Bieleń Stanisław 35, 254
Biernacka Irena 296
bin Laden Osama 447
Bonikowska Małgorzata 390
Borys Andżelika 295, 296
Bublewicz Beata 103, 105, 113
Burdżanadze Nina 312
Bush George W. 448
Buteflika Abdelaziz 402
Buzalski Krzysztof 373
- Chomeini Ruhollah 407
Cichanouska Sviałłana 297
Cichoński Bartosz 611
Cimoszewicz Włodzimierz 97, 224
Czaplicka Katarzyna 33, 34
Czaputowicz Jacek 35, 164, 169, 434
- Dodon Igor 307
Duda Andrzej 165, 169, 170
Dżibril Mahmud 399
- Eberstadt Nicholas 16
Escobar Arturo 18
- Fotyga Anna 83, 99, 105, 302
Frank Andre G. 18
- Geremek Bronisław 45, 224
Giedroyc Jerzy 244
Gierek Edward 58
Girzyński Zbigniew 105, 118
- Halicki Andrzej 103, 105, 112, 137
Hancock Graham 18, 34
Hook Steven 16, 34
Husajn Saddam 411, 412
- Isa Akila Salih 400
Iwiński Tadeusz 103, 105, 112, 114, 118,
119, 120, 147, 152, 158, 160, 227
- Jabłoński Paweł 611
Jaceniuk Arsenij 273
Janukowycz Wiktor 249, 255, 263, 268
Juszczenko Wiktor 247, 255, 256, 263
- Kaca Elżbieta 183
Kaczyński Lech 83, 316, 317, 324, 449
Karski Karol 103, 112
Keohane Robert O. 16
Komorowski Bronisław 104, 137, 164, 165
Kopacz Ewa 168, 273, 433
Kuczma Leonid 255
Kugiel Patryk 138
Kuźniar Roman 35, 36, 278
Kwaśniewski Aleksander 44, 46, 256, 448
- Lancaster Carol 16, 34
Lang Maciej 611
Lipiński Adam 103, 105, 113, 120, 123,
126, 131, 137, 152
Lipton David 48
Liska George 16
Lizak Wiesław 389

- Longworth Richard C. 43
 Lumsdaine David 17, 34

 Łukaszenka Alaksandr 280, 287, 289, 293,
 295, 296, 297

 Magierowski Marek 137, 611
 Marjam Mengystu Hajle 364
 Mazowiecki Tadeusz 41, 42, 48
 Mieroszewski Juliusz 244
 Miller Leszek 82
 Morawiecki Mateusz 434, 437
 Morgenthau Hans J. 16, 34
 Mubarak Hosni 405
 Mursi Muhammad 405

 Napieralski Grzegorz 113
 Nye Joseph S. 16

 Ochojska-Okońska Janina 132, 151
 Olechowski Andrzej 41, 44, 78
 Olszewski Jan 41

 Packenham Robert A. 17
 Paniszewa Anna 296
 Papierz Andrzej 611
 Pełczyńska-Nałęcz Katarzyna 137, 228
 Piechociński Janusz 474
 Piekło Jan 271
 Poczobut Andrzej 296
 Poroszenko Petro 273
 Pratasiewicz Raman 297
 Pratt Cranford 17
 Proczek Magdalena 34, 222, 549
 Przydacz Marcin 137, 611

 Rau Zbigniew 336
 Rice Condoleezza 280
 Rodney Walter 18
 Rosati Dariusz 41, 44
 Rotfeld Adam Daniel 82, 256
 Rzymelka Jan 103, 120

 Saakaszwili Micheil 247, 312, 317, 324
 Sachs Jeffrey 48
 Sadat Anwar 404

 Samecki Paweł 34, 341
 Sandu Maia 308
 Sapięga Sofia 297
 Sargisjan Serż 247
 Schetyna Grzegorz 164, 189
 Shwe Than 460
 Siemaszko Stanisław 296
 Siemaszko Władimir 247
 Sikorski Radosław 84, 100, 146, 164, 224,
 246, 269, 302, 337, 418, 527, 528
 Skubiszewski Krzysztof 41, 42, 43, 244
 Smith Stephen C. 35, 341
 Stanowski Krzysztof 135, 136, 145, 159,
 526
 Stolarczyk Mieczysław 35, 36, 37
 Stratan Andrei 247
 Suchocka Hanna 41
 Suu Kyi Aung San 460, 463
 Szczyciński Jan 33
 Szent-Iványi Balázs 342
 Szewardnadze Eduar 312
 Szydło Beata 433
 Szymoniczek Joanna 98

 Tiszkowska Maria 296
 Todaro Michael P. 35, 341
 Trzeciakowski Witold 42
 Tusk Donald 269
 Tymoszenko Julia 256, 263
 Tyszkiewicz Robert 103, 105, 112, 134,
 137

 Wałęsa Lech 181, 394
 Waszczykowski Witold 105, 136, 164, 168,
 169, 293
 Win Ne 459
 Wojtalik Marcin 368
 Wronecka Joanna 137, 611

 Zdanowski Jerzy 406
 Zełenski Wołodymir 276
 Zięba Ryszard 35, 36, 37, 262, 280, 337,
 411

 Żwania Zuraba 312

Monika Szynol

From beneficiary to donor. Development cooperation in Poland's foreign policy from 1989 to 2020

Summary

The concept of development cooperation – facilitated, among other things, through the transfer of development assistance – has become consistently more widespread since the beginning of the 21st century, espousing the position that it can bring benefits to all participating parties. For while development aid is primarily a tool for the facilitation of the donor's interests, cooperation (including in particular the inclusion of beneficiaries in the programming and implementation of aid) is both an instrument for bridging disparities in the recipients' socio-economic development and a means of soft power of the donors' foreign policy, through which they can achieve the goals they have set – strategic, political or economic.

Poland was not included in the international system of development aid and cooperation taking shape in the West after World War II until 1989. Initially, the country was primarily a recipient of support offered by international financial organizations, government donors and the European Communities/European Union. Since 1998, Poland has undertaken its first activities as a donor of Official Development Assistance (ODA), but until 2004 its status as a beneficiary of Official Aid (OA) and development aid prevailed, as the value of funds received from abroad exceeded the amount transferred by Poland to other developing countries. By joining the European Union in 2004, the country formally joined the ranks of international aid donors and began shaping its own development cooperation system. This stage was completed with the adoption of the Development Cooperation Act on September 16, 2011, which came into force on January 1, 2012. Since then, Poland has focused on identifying its role in the international aid system and creating geographic and thematic specialization of its activities in this area. It is worth noting that there is a clear two-track approach in Polish cooperation, with particular focus on exporting democracy in the eastern direction over efforts to support the sustainable development of developing countries (especially the least developed), including poverty reduction and eradication.

The main research objective of this study is to present the essence and evolution of development cooperation in Poland's foreign policy from 1989 to 2020, and to verify the importance of aid and development cooperation in the area of external state activity. This objective includes the characterization of the determinants of development cooperation undertaken by the state, its legal and institutional system, the financial resources dedicated to it, as well as the motivations and interests associated with the provision of official development assistance and the manifestations of the application of development cooperation both bilaterally and multilaterally. This allows us to identify the main features of development cooperation as a soft power tool of Poland's foreign policy, and the conclusions drawn are used to determine the factors affecting the effectiveness of the application of this instrument, the cost of which allocated from the state budget in 1998-2020 amounted to more than \$8.68 billion, according to OECD data.

The leading research hypothesis of the work is: Despite the increasing importance of development cooperation in Poland's foreign policy, i.e. increasing the volume of official development assistance, building a legal and institutional system of development cooperation, and shaping the geographical concentration and thematic specialization of the donor, its impact on the implementation of both the state's foreign policy objectives and the achievement of the priorities of the global development agenda, as expressed in the Millennium Development Goals (for 2000-2015) and the Sustainable Development Goals (for 2016-2030), is limited.

The monograph answers the following research questions:

- How did the process of evolution of Poland's position in the international system of development cooperation proceed and what factors determined it?
- Which experiences of Poland as a beneficiary of foreign aid condition the state's activity as an ODA donor?
- How has the Polish system of development cooperation been organized, and upon what goals, principles and tasks is it based?
- In what do Polish decision-makers see Poland's comparative advantages as an ODA donor?
- What factors and motivations have been key in shaping the geographic concentration and thematic specialization in Poland's development cooperation?

- Considering the paths of ODA allocation, what are the main directions of Poland's bilateral development cooperation?
- What is Poland's financial and political contribution to multilateral development cooperation?
- Aiming to determine the effectiveness of the development cooperation implemented by Poland, what are its strengths and weaknesses, and what opportunities and challenges does it face?

The structure of the work reflects the set research objectives and has a chronological and problematic character. The entire work is divided into six chapters. The first chapter (*Poland as a beneficiary of foreign aid*) focuses on the first of three phases of Poland's participation in development cooperation, which covers the period from 1989 to 2004, when the country was primarily a recipient of support offered by international financial organizations, government donors and the European Communities/European Union. The second chapter (*Shaping the Polish Development Cooperation System: from Strategy to Act*) deals with the next phase, which began on May 1, 2004, when Poland – by joining the European Union – formally joined the ranks of international aid donors and began shaping its own development cooperation system. The first (preparatory) action in this regard was the adoption of the Polish Development Cooperation Strategy in late 2003. However, the turning point came only with the enactment of the Development Cooperation Act of September 16, 2011, which is the key internal conditionality for Poland's aid activities. The third chapter (*Defining Donor Identity: Multi-year Development Cooperation Programs*) was devoted to the third phase of Poland's participation in international development cooperation, which began in 2012. It was focused on the identification of Poland's role in the international system and the geographic and thematic specialization of its aid activities. Chapters four (*Developing Democracy and Civil Society: Actions for the Eastern Partnership Countries*) and five (*Between Commitments and Interests: Actions for Selected Developing Countries*) focus on Poland's bilateral aid activities particularly in two aspects: geographical priorities, i.e. the determinants of the selection of partner countries, and thematic specialization, i.e. the rationale for the selection of sectors under which Polish support is provided. The last chapter (*Poland in Multilateral Development Cooperation*) examines the nature of the state's involvement in multilateral aid activities, as multilateral ODA accounts for the majority (more than two-thirds) of Poland's funds. The entire work is summarized in the concluding remarks, presenting the results

of the analysis of the issues addressed in the individual chapters. An integral element of the concluding remarks are also the results of the SWOT analysis, i.e. the strengths and weaknesses of Polish development cooperation, as well as the opportunities and challenges which it is bound to face in the coming years, especially in view of the commitments undertaken in the international forum. They can be used as recommendations for increasing the effectiveness of Polish development cooperation.

Redakcja
Monika Baranowska

Projekt okładki
Łukasz Kliś

Korektor
Marzena Marczyk

Łamanie
Tomasz Kielkowski

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Wersją referencyjną publikacji jest wersja elektroniczna

Publikacja na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach
4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://orcid.org/0000-0003-4811-6304>
Szynol, Monika
Od beneficjenta do donatora : współpraca
rozwojowa w polityce zagranicznej Polski
w latach 1989–2020 / Monika Szynol. –
Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2024

<https://doi.org/10.31261/PN.4224>
ISBN 978-83-226-4431-7
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 47,75. Ark. wyd. 55,00. PN 4224.

Praca przedstawia istotę i ewolucję współpracy rozwojowej w polityce zagranicznej Polski w latach 1989–2020 oraz analizuje znaczenie i efektywność pomocy i współpracy rozwojowej w obszarze zewnętrznej aktywności państwa. Cel ten obejmuje charakterystykę uwarunkowań podejmowanej przez państwo współpracy rozwojowej, jej systemu prawnoinstytucjonalnego, dedykowanych jej zasobów finansowych, a także motywacji i interesów wiążących się z dostarczaniem ODA oraz przejawów jej wykorzystywania. Ostatecznie możliwa jest identyfikacja głównych cech współpracy rozwojowej jako narzędzia *soft power* polityki zagranicznej Polski, a także czynników wpływających na efektywność stosowania tego instrumentu.

Patronat

Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-83-226-4431-7

Więcej o książce

